

I. Türkiye
Çocuk Hakları
Kongresi

Yetişkin Bildirileri Kitabı -2



1. TÜRKİYE
ÇOCUK HAKLARI
KONGRESİ

I. TÜRKİYE ÇOCUK HAKLARI KONGRESİ
YETİŞKİN BİLDİRİLERİ KİTABI



Yayına Hazırlayan
Prof. Dr. Aydın Gülan
Mustafa Ruhi Şirin
Memduh Cemil Şirin

CİLT 2

ÇOCUK VAKFI YAYINLARI: 91
I. TÜRKİYE ÇOCUK HAKLARI KONGRESİ
YAYIN Dizisi: 16

Yayın yönetmeni : Mustafa Ruhi Şirin
Kapak ve iç tasarım : Lokomotif
Son okuma : Ahmet Akçakaya
Baskı-cilt : Erkam Matbaası-0212 671 07 00
Baskı tarihi : Şubat 2011
Birinci baskı : 1250 adet

ISBN: 978-975-552-087-2

Bu kitap, Başbakanlık Tanıtma Fonu'nun katkılarıyla yayımlanmıştır.

Kapak fotoğrafı için Ara Güler'e teşekkürlerimizle...

*Yetişkin Bildirileri Kitabı 1. ve 2. ciltlerinin tashihlerini yapan;
Ahmet Akçakaya, Mustafa Aldı, Rıdvan Karabulut, Nuray Kaya,
Elif Konar, Faruk Levent'e teşekkürlerimizle...*

ÇOCUK VAKFI YAYINLARI

Zafer Sokağı No 17

34371 Nişantaşı – İstanbul

Telefon : 0 212 240 41 96 – 240 23 83

Belgegeçer : 0 212 230 01 25

elektronik posta : bilgi@cocukvakfi.org.tr

internet sitesi : www.cocukvakfi.org.tr

I. TÜRKİYE ÇOCUK HAKLARI KONGRESİ
YETİŞKİN BİLDİRİLERİ KİTABI



İstanbul, Şubat 2011

Bu kitabın hazırlanması sürecinde, yazarların kullandıkları bilimsel yazım tekniklerine mümkün olduğunca müdahale edilmeyerek, bildirilerin özgün yapıları korunmuştur. Ancak, kitabın estetik açıdan bütünlüğünün sağlanması bakımından başlık ve ara başlık yazımı sistematik hale getirilmeye çalışılmıştır.

Yayın Hazırlama Ekibi

Kongre'nin Sunuşu

I. Türkiye Çocuk Hakları Kongresi, başlangıcından sonuçlanıncaya kadar çocuk ve yetişkinlerin kendilerini ifade ettiği, görüşlerini açıkladığı ve eleştirilerinin dikkate alındığı uzun bir sürecin sonunda gerçekleşti. Türkiye'de ilk kez düzenlenmiş olmasına rağmen, hiçbir aşamasında çocuklar adına hareket edilmedi ve çocukları dinleyerek Kongre'nin kozası örüldü. Türkiye genelinde 6230 öğrenci ve çocuk meclisi üyesinin görüşlerinden oluşan *Sesimizi Kim Duyacak ! 2010 Çocuk Görüşü Raporu*'nu 23 Nisan'da açıklayarak bu büyük çocuk ödevi başladı. Kongre, çocuk konusunda açılımı önermekle kalmadı, yetişkinlerle birlikte yönetilecek bir kongre geleneğini de başlatmış oldu. Bu yönüyle Kongre, çocuk hakları bağlamında yalnızca ülkemizde değil dünyada da bir ilk.

I. Türkiye Çocuk Hakları Kongresi'nin çocuk tarihimize düştüğü en önemli kayıtlardan biri ise çocuk hakları kültürü merkezli çocuk ve yetişkinlere yönelik yayınlarla gerçekleşmiş olmasıdır. Bu Kongre, çocuk ve yetişkin bildiri kitapları yanında, 2010 yılı boyunca hazırlanan yayınlarla da iz bırakmayı amaçlamıştır. 2012 – 2016 yıllarını kapsayacak *I. Türkiye Çocuk Hakları Strateji Belgesi*'nin birinci taslağının hazırlanarak Kongre Genel Kurulu'na sunulması ise Türkiye'nin çocuk tarihinde tam bir dönüm noktasıdır...

Son çeyrek yüzyılda çocuk araştırmalarındaki artış dikkatlerden kaçmasa da, Türkiye'de çocuk hakları çalışmaları henüz kök çocuk sorununun çözümüne yönelik kuşatıcılıkta değildir. Bu açmazın nedeni, üniversitelerin çocuk konusunda çok alanlı çalışma anlayışından uzak olmasıdır. Türkiye'nin öğrenmesi ve aşması gereken asıl mesele ise çocuk sorunlarının tek başına çözülemeyeceği gerçeğini bir an önce fark etmesidir. Aileden soyutlanmış çocuk yaklaşımının çözümsüzlük sarmalının genişlemesinden başka bir sonuç doğurmayacağı da ortadadır. Kongre'nin, çocuk hakları kültürüyle ilgili bütün yayınlarında aile, çocuk, toplum, devlet odaklı yaklaşımın tercih edilmesinin nedeni ise bütün yönleriyle çocukla ve çocuk gerçeğiyle yüzleşme çabası olarak kabul edilebilir.

I. Türkiye Çocuk Hakları Kongresi yayınlarının kalıcılığı ve çok yönlülüğü çocuk, çocukluk ve çocuk hakları kültürü konusunun edebiyat ve sanat boyutu ile sağlanmış-
tır. Çocuk edebiyatı ve yetişkin edebiyatının yetkin kalemlerinin çocuk hakları kül-
türüne dayalı yeni yazılmış metinleri bu kongreyi daha da kalıcı duruma getirmiştir.
Kongre, çeviri yoluyla kitap yayımlama kolaycılığını değil, yerli birikimi harekete ge-
çirmeyi tercih etmekle de çok önemli bir birikimi ortaya çıkarmıştır.

I. Türkiye Çocuk Hakları Kongresi'nin amacı ve işlevinde vurgulandığı gibi, Kongre, çocuk hakları konusunu medeniyet ölçekli bir anlayışla okumayı öneren düşüncenin ilk uygulamasıdır. Kongre'nin ana fikri, yalnızca çocuk konusuna değil, birey, toplum ve devlet sorunlarının medeniyete dayalı bir yaklaşımla çözüleceği düşüncesine da-
yanmaktadır. Çünkü, hiçbir çocuk sorunu tek başına varolmamıştır ve çözüldüğünde de tekrarlanmayacağı iddia edilemez.

I. Türkiye Çocuk Hakları Kongresi, çocukların hayata iyi bir başlangıç yapabilme-
si için önce yetişkinlerin sorumluluklarını hatırlatıyor bireylere, topluma ve devlete.
Bu yönüyle çocuk hakları öğretimi önce anne-baba merkezlidir. Bu konuda ülke ola-
rak sormamız gereken üç ana soru ise şunlardır: *Çocuklarımızın haklarını bilerek bü-
yümelerini ve gelişmelerini istiyor muyuz ? Toplum olarak çocuklarımızla hayatı paylaş-
maya hazır mıyız ? Devlet, çocukların esenliği için görev ve sorumluluklarını nasıl ye-
rine getirecek?*

Bu üç ana sorunun Kongre yayınlarında bütün yönleriyle cevabı yok elbette. An-
cak Kongre, medeniyet, aile, çocuk, toplum ve devlet bağlamında yetişkinlere çocuk
hakları kültürü kaynaklarını sunarak yeni bir çocuk okuması yapılmasını öneriyor:
Hazır mısınız ? ...

Mustafa Ruhi Şirin

Çocuk Vakfı Başkanı
Kongre Genel Yönetmeni

Prof. Dr. Aydın Gülan

Kongre Başkanı

Önsöz

I.Türkiye Çocuk Hakları Kongresi'nde sunulacak bildiriler, eşine az rastlanır bir şekilde, Kongre öncesi basılmış ve Kongre'de dağıtılacak şekilde elinizdeki 2 cilt kitapta yer alıyor. Benzer çalışmalar yapanların bileceği üzere, bunun çok zor, ülkemiz alışkanlıklarında neredeyse bir imkansız başarmak anlamına geldiğine işaret etmek isterim. Bir vakıf insan olarak çocuğa tahsis edilmiş bir ömrün, yılmadan gösterilen bir gayretin ve sabrın sonucu olarak, çocuk gönüllülerinin ve Mustafa Ruhi Şirin'in yoğun emekleri ile bu aşamaya kadar gelinebildi.

Eksikleri ile, eleştirilebilecek yönlerinin ortaya çıkması, bir tartışma ve eleştiri ortamı hazırlaması halinde dahi bu emek yerini bulmuş olacaktır. Çocuk hakları konusu, ihtiyaca nispetle "hareketsiz" ve "yetersiz" bir düşünce konusu oluşturmaktadır. Bu alanda yapılan az sayıda çalışma, yetkili ve etkililerin dikkatini çekememektedir. Belki biraz da bu yüzden uzmanları verimsizleşmiş ve kendini tekrar eder hale gelmiştir.

Bu tür bir ortamda, herkese ulaşılmaya çalışarak, davet göndererek ve kapılar açarak çalışmalarını istemek ve beklemek, üstelik bir bilimsel ciddiyetle en az üç hakemden olumlu görüş alarak kabul etmek suretiyle, -sayı ve konu olarak beklenenden az da olsa- , derli toplu ve çok boyutlu bir çalışma ortaya konmuş olması büyük bir önem taşımaktadır. Bu önem, Kongre ve yayınlarının içerdikleriyle de sınırlı değildir. Kanaatimce, bundan sonra yol açacağı çalışmalar bakımından, durgun denize bir taş atmanın getireceği ufak dalgalar oluşturma etkisine benzer bir sonuç doğuracağına haklı beklentisi içindeyiz.

Çocuk hakları konusu, elbette tüm dünyanın geleceğini ilgilendirmektedir. İhmal edilemez. Çocuk Hakları Sözleşmesi ile önemli bir mesafe alınmıştır. Ancak, Sözleşme'nin bu alanın tüm ihtiyaçlarını karşıladığını düşünmek ve ulaşılmış bir zirve noktası kabul etmek de mümkün değildir. Bir yandan en azından Sözleşme'nin gereklerinin ülkelerde hayata geçirilmesi, diğer yandan Sözleşme'nin de yeniden okunması, teorik planda tartışılması, aşılması ve daha ileri götürülmesi ihtiyacı da gözardı edilmemelidir.

Hukuk açısından ocuk haklarının kendine zu bakış açısı, ilkeleri ve yaklaşımları olan, diğer hukuk dallarının çocuğu ilgilendiren konularını o hukuk dalının bakış açısını aşan bir şekilde, çok boyutlu bir yaklaşımla yeniden ele alarak işleyen bir ocuk Hukuku bakış açısı içinde ele alınmasına duyulan ihtiyaç; eğitim bilimleri, sağlık, sosyoloji ve diğer bilim dallarının sürekli ve bilinçli bir birlikteliğine olan ihtiyaçla birlikte artık daha da öne çıkmaktadır. Elinizdeki bildiriler kitabı, bu yaklaşımın ilk örneğidir.

Kısaca, herkesi çocuğa saygı temelinde ocuk hakları konusunda yeniden düşünmeye ve daha fazla çalışmaya davet ediyoruz.

Prof. Dr. Aydın Gülan
İstanbul, 7 şubat 2011

İÇİNDEKİLER

CİLT 1

Kongre'nin Sunuşu	5
Önsöz / Prof. Dr. Aydın Gülan	7
1. YAŞAMA VE SAĞLIĞINI KORUMA HAKKI	
Yaşamak İstiyorum <i>Gülşen Birgül Özkan Akkın</i>	17
Hasta Çocuğun Hakları <i>Yrd. Doç. Dr. Yahya Deryal</i>	23
Yoksulluk ve Çocuk Sağlığı <i>Serap Balcı - Sevim Savaşer</i>	40
2. GELİŞME VE YETENEKLERİNİ GELİŞTİRME HAKKI	
Çocuğun Okul Öncesi Eğitimi Hakkı <i>Meltem Güneş</i>	49
Okulöncesi Eğitimde Fırsat Eşitliği <i>Dilek Erol Sahillioglu</i>	58
Erken Çocukluk Eğitimi ve Aile Eğitiminin Önemi <i>Aytekin Girgin - Ali Kurnaz - Oğuzhan Zobu</i>	66
Türkçe Konuş(a)mayan Türk Çocukları: Yurt Dışındaki Türk Çocukları <i>Yrd. Doç. Dr. Ali Büyüksalan</i>	75
Üstün Yetenekli Çocuklara Devletin Sunması Gereken Haklar <i>Faruk Levent</i>	85
3. KORUMA VE BAKILMA HAKKI	
Medeni Kanun Hükümleri Kapsamında Çocuğun Aile İçerisinde Korunması <i>Prof. Dr. Gülçin Elçin Grassinger</i>	105
Velayet Hakkının Kaldırılması <i>İzzet Başara</i>	127
İstanbul Fatih Adliyesi 1. Aile Mahkemesi'nde 2005-2007 Yılları Arasında Verilen Velayet Kararlarında Yer Alan Uzman Raporlarının Değerlendirilmesi <i>Yrd. Doç. Dr. Neylan Ziyalar - Gülşen Elçim Üner Altuntaş</i>	141
İzmir İlinde Korunmaya Muhtaç Çocukların Bakım Alternatifleri <i>Şevket Perçin - Mustafa Çoban - Nalan Orun - Arzu Bek.</i>	152
4. ÇOCUĞA KARŞI AYRIMCILIĞIN ÖNLENMESİ	
Çocuğa Yönelik Ayrımcılığın Önlenmesinde Ders Kitapları ve Eğitim Araçlarının Rolü <i>Dr. Muammer Yıldız</i>	161
İlköğretim 6-8 Sınıf Öğrencilerinin Ayrımcılık Algısı <i>Yrd. Doç. Dr. Adem Öcal - Ayşen Altınok</i>	171
5. ÇOCUĞUN GÖRÜŞÜNÜN ALINMASI	
Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Çerçevesinde Çocuğun Görüşlerine Saygı İlkesi <i>Semra Akyol</i>	183
Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Çocuğun Kendi Görüşleri, Kanaatleri Doğrultusunda Eğitim, Eğitimini Seçme Hakkı <i>Yrd. Doç. Dr. H. Burak Gemalmaz</i>	189
Çocuğun Katılım Hakkına Yönelik Bir Eğitim Denemesi <i>Prof. Dr. Eda Şeyda Aksel - Melda Dönertaş</i>	209
Çocuk Hakları Felsefesi (Çocuğun Görüşünün Alınması) Kentlerin Geleceği Çocuklarıdır! <i>Sertan Özbağış - Tuncer Çelik</i>	222
6. ÇOCUK HAKLARI KÜLTÜRÜ	
Çocuğun Saygı Hakkına Varoluşsal ve Psikolojik Bakış <i>Doç. Dr. Ahmet Albayrak</i>	233
Çocuğun Boş Zamanı Değerlendirme ve Kültürlenme Hakkı <i>Prof. Dr. Şükran Kılbaş</i>	241
Müzelerin Eğitim ve Kültürel Etkinliklerdeki Yeri: Anadolu Medeniyetleri Müzesi Müze Eğitim Atölyesi <i>Asuman Alpagut</i>	253
7A. ÇOCUK HAKLARI EĞİTİMİ	
Okul Öncesi Öğretmenlerinin Çocuk Haklarına İlişkin Bilgi Düzeylerinin ve Okul Öncesi Çocuk Haklarının Öğretilmesine İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi <i>Prof. Dr. Berrin Akman - Araş. Gör. H. Gözde Ertürk</i>	269
İlköğretim Öğrencilerine Yönelik Çocuk Hakları Eğitimi <i>Yrd. Doç. Dr. Suna Kaymak Özmen - Arş. Gör. Tuğba Yalçın</i>	285

7B. ÇOCUK HAKLARI BİLİNCİ

Sosyal Bilgiler Dersi Alan Dördüncü ve Beşinci Sınıf Öğrencilerinin Çocuk Haklarına Dair Görüşlerinin Karşılaştırılması <i>Prof. Dr. İsmail Doğan - Enver Durulalp</i>	293
Yetiştirme Yurdunda ve Ailesi İle Birlikte Yaşayan 12-18 Yaş Arasındaki Çocukların Çocuk Hakları Sözleşmesi'nden Haberdar Olma Düzeylerinin İncelenmesi <i>Dr. Münevver Can Yaşar - Dr. Gözde İnal - Uz. Özgün Uyanık - Öğt. Gör. Suphi Özsüer</i>	302
İstiklal İlköğretim Okulu Öğrencilerinin Çocuk Haklarına İlişkin Görüşleri <i>Arif Demir - Derya Aslantürk - Şirin Giyik</i>	315
İlköğretim Öğrencileri İçin Çocuk Hakları Farkındalık Ölçeğinin Geliştirilmesi <i>Şükran Uçuş</i>	328
Çocuklar Haklarından Haberdar mı? <i>Ali Kavaklı - Ahmet Boztaş</i>	337
Hayatta En İyi Şeyler Öncelikle Çocukların Hakkıdır <i>Hatice Yıldız - S. Sadi Seferoğlu - Süleyman İpek</i>	349
Öğretmenlerin ve Öğrencilerin Çocuk Haklarına Bakışının Değerlendirilmesi <i>Prof. Dr. Ayla Oktay - Nurgül Kumbaroğlu</i>	365
Tezsiz Yüksek Lisans Öğretmen Adaylarının Çocuk Hakları Konusunda Bilgi Düzeyleri ve Bilgi Gereksinimleri <i>Yrd.Doc. Dr. Ahmet Ozmen - Yrd. Doc. Dr. Suna Kaymak Ozmen</i>	382
Yaratıcı Dramanın Üniversite Öğrencilerinin Çocuk Hak ve İhlalleri Konusundaki Duygu, Düşünce ve Davranışlarına Etkisi ve Bu Yöntemin Farkındalık Yaratmak Amacıyla Kullanılmasına İlişkin Görüşleri: Hacettepe Üniversitesi Örneği <i>Aylin Albayrak - Nihan Akkocaoğlu - Pınar Özdemir</i>	394
Üniversite Öğrencilerinin Çocuk Hak ve İhlallerine İlişkin Bakış Açılımları Üzerine Nitel Bir Araştırma <i>Arş. Gör. Nihan Akkocaoğlu - Arş. Gör. Aylin Albayrak - Öğr. Gör. Pınar Özdemir</i>	402

8. GÜZEL BİR DÜNYADA YAŞAMA HAKKI

Güvenli Bir Çevrede Yaşama Hakkı: Sosyal Çevre Kirliliği ve Çocuk <i>Prof. Dr. Şengül Hablemitoğlu - Doç. Dr. Emine Özmete</i>	417
Çocuğun Güzel Bir Çevrede Yaşama Hakkı <i>Serkan Özden</i>	429
Çocuk Dostu Mekanlar Oluşturma Konusuna Bir Başlangıç <i>Yrd. Doç. Dr. Hikmet Sivri Gökmen - Burcu Gülay Taşçı</i>	433
Çocuk Haksızlıkları <i>Gökçe Saygın</i>	441
Çocukların Oyun Hakkı ve Çocuğun Yaşama Ortamı Şehir <i>Yrd. Doç. Dr. Hikmet Sivri Gökmen - Burcu Gülay Taşçı</i>	445

9. ENGELLİ ÇOCUKLARIN HAKLARI

Çocuk Hakları Bağlamında Özürlü Çocukların Toplum Hayatına Tam Katılımının Teminine Yönelik Sosyal Politikaların Türkiye Boyutu <i>Prof. Dr. Ali Seyyar</i>	459
Engelli Çocukların Eğitiminde Görsel Sanatlar Eğitimi: Eğitim mi, Terapi mi? <i>Yrd. Doç. Dr. Nur Balkır Kuru</i>	473
Engelli Çocuğun Haklarının Korunması ve Gerçekleşmesinde Dini Değerlerin Rolü <i>Yrd. Doç. Dr. Naci Kula</i>	478
Mağdur ve Suçtan Zarar Gören Engelli Çocukların Türk Ceza Muhakemesindeki Hakları <i>İsa Döner - Çağlar Çetinkaya</i>	490
Çocuk Haklarına Dair Sözleşme İle Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme Kapsamında Özürlü Çocukların Haklarına İlişkin Bir Değerlendirme <i>Nejla Okur - Fatma Erbil Erdugan</i>	500

10. ÇALIŞAN ÇOCUKLARIN HAKLARI

Dünyada ve Türkiye'de Önemli Bir Sorun: Çocuk İstihdamı <i>Melek Güler</i>	515
Çocukluklarında Küçük Sanayi İşletmelerinde Çalışmış Yetişkinlerin Bu Çalışma Sürecini Nasıl Değerlendirdikleri ve Çocuk İşçiliğine Bakışları Üzerine Bir Araştırma <i>Arş. Gör. Ercüment Erbay</i>	532
Okul Öncesi Dönemdeki Çocukların Çocuk İşçiliğini Algılaması <i>Arş. Gör. Özge Metin - Prof. Dr. Belma Tuğrul</i>	542

11. ÇOCUK HAKLARI VE DİN KÜLTÜRÜ

Çocuğun Yaşam Hakkı Çerçevesinde Dini ve Ahlaki Açından Kürtaj <i>Prof. Dr. Cemal Ağırman</i>	555
İslam Hukukuna Göre Bulunmuş Çocuğun (Lakit) Temel Hakları <i>Prof. Dr. Saffet Köse</i>	562

CİLT 2

Kongre'nin Sunuşu	5
Önsöz / Prof. Dr. Aydın Gülan	7
12. ÇOCUK HAKLARI HUKUKU	
Çocuk Hukukunun Gelişimi ve Çocuk Koruma Sisteminin Değerlendirilmesi <i>Prof. Dr. Emine Akyüz</i>	17
Çocuk Hakları Bakımından Anayasal Güvence Sorunu <i>Selçuk Abdullah Evliyaoğlu</i>	43
Çocuğun Yüksek Yararı: İdare Hukuku'nda Uygulanabilirliği Üzerine Bir Deneme <i>Memduh Cemil Şirin</i>	56
13. ÇOCUK HAKLARI VE ÇOCUK ADALET SİSTEMİ	
Türkiyede çocuk suçluluğu ve mağduriyeti <i>Adem Solak</i>	71
Türkiyede Çocuk Ceza Adaletinin Refah Modelinin Temel Kıstasları Çerçevesinde Bir Değerlendirmesi <i>Verda İrtiş</i>	100
Serbest Zaman Etkinliklerinin (Rekreasyonun) Çocuk Suçluluğunu Önlemedeki İşlevinin İncelenmesi <i>Metin Kılıç</i>	106
14. ÇOCUK HAKLARI VE ERGEN HAKLARI AÇISINDAN ÇOCUK İHMALİ VE İSTİSMARI	
Kriminoloji ve Hukuk Açısından Çocuk İhmali ve İstismarı <i>Prof. Dr. Füsun Sokullu-Akıncı</i>	121
Güç Koşullardaki Çocuklar: Sosyolojik Bir Değerlendirme <i>Prof. Dr. Esin Küntay</i>	134
Çocuk Hakları Açısından Çocuk Yoksulluğu <i>Doç. Dr. Yasemin Özkan - Yrd. Doç. Dr. Eda Puruçuoğlu</i>	145
Fiziksel Cezanın Çocuk Üzerine Etkisi <i>Prof. Dr. Sevim Savaşer-Msc. Birsen Mutlu</i>	156
Çocuk Yuvasında Akran Cinsel İstismarı: Bir Olgu Sunumu <i>Doç. Dr. Yasemin Özkan - Yrd. Doç. Dr. Elif Gökçearslan Çifçi - Sos. Uz. Sinem Gülenç</i>	164
Akran İstismarının Sosyal Kökenleri <i>Yrd. Doç. Dr. Müjdat Avcı</i>	176
Mürselin Kurt'un "Adımdan Önce" Adlı Yapıtında Çocuk İstismarı ve Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğinin Kaynağı <i>Doç. Dr. Medine Sivri</i>	191
İlköğretim 2. Kademe Öğrencilerinin Çocuk Hakları Çerçevesinde İstismar ve İhmal Açısından İncelenmesi (İzmit İlçesi Örneği) <i>Nurgül Kendirlioğlu Günhan - Hüseyin Gürkaş</i>	207
İsviçre ve Türkiyede Risk Altındaki Çocuklara Yönelik Sosyal Hizmetlerin Çalışma Modelleri <i>Bilgehan Aksoy - Mehtap Şahin</i>	216
Çocuk Cinsel İstismarının Kurban ve/veya Ailesi Tarafından Gizlenmesinin Sosyolojik Açısından İrdelenmesi <i>Selma Kangal - Derya Cabbar</i>	223
Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının Cinsel İstismara Uğramış Çocuğu Fark Edebilme Yeterlilikleri Üzerine Bir Çalışma <i>Sultan Şahin</i>	229
Adölesan Kız Çocuklarının Erken Yaş Evlilikleri- Damlacık Köyü Alan Çalışması <i>Ayla Çelik - Türkan Bakır</i>	242
15. ÇOCUK HAKLARI ARAŞTIRMALARI	
Çocuk Çalışmaları: Araştırmanın Nesnesi Değil Öznesi Olarak Çocuklar <i>Yrd. Doç. Dr. Özden Havva Bademci</i>	257
Ebeveyn Otoritesinin Ebeveyn Çocuk Hakları Tutumlarına Etkisinin İncelenmesi <i>Prof. Dr. Ayla Oktay - Dr. Müge Yurtsever</i>	264
Çocuğun İyi Olma Halini Anlamak, Kavramsallaştırma Durum Tespiti Göstergelerin Belirlenmesi <i>Pınar Uyan Semerci - Serra Müderrisoğlu - Dr. Abdullah Karatay - Zeynep Kılıç - Başak Eki Akkan - Şaylan Uran - Burcu Oy</i>	277
Boşanma Sürecinde Olan Ailelerdeki Çocukların Aile Algılarının Resimler Aracılığı İle İncelenmesi <i>Prof. Dr. Neriman Aral - Uzm. Mehmet Sağlam</i>	292
Çalışan ve Çalışmayan Çocukların Arkadaşlık İlişkilerinin İncelenmesi <i>Prof. Dr. Aysel Köksal Akyol - Yrd. Doç. Dr. Güneş Salı</i>	303
16. ÇOCUK HAKLARI ELEŞTİRİSİ	
Türkiye Çocuk Hakları Anlayışı İçin Önsöz Yerine: Mevcut Düzen İçinde Uyarlık Dışı, Uluslar Ötesi Yeni Bir Kategori Olarak Çocukluk mu? Yoksa Uyarlık Krizini Aşacak Yeni Bir Dünya mı? <i>Prof. Dr. Ertan Eğribel</i>	315

Türkiye Çocuk Hakları Kültürü Stratejisi ve Uygulama Planı (2012 – 2016) – Bir Öneri – <i>Prof. Dr. Ertan Eğribel</i>	325
17A. ÇOCUK HAKLARI VE MEDYA	
Türkiyede Çocuk Hakları İhlallerinin ve Korunan Çocuk Haklarının Gazete Haberleri Aracılığı İle İncelenmesi <i>Prof. Dr. Belma Tuğrul - Sultan Şahin</i>	337
Medya Okuryazarlığı ve Çocuklar: RTÜK'ün Medya Okuryazarlığı Çalışmalarına Eleştirel Bakış <i>Prof. Dr. Mine Gencel Bek</i>	350
Çocuk Hakları Kültürünün Gelişiminde Medya Okuryazarlığı Dersinin Önemi <i>Hüseyin Tuğrul Oktay</i>	358
Televizyonda Yiyecek Reklamları ve Çocuklar Üzerindeki Etkileri <i>Prof. Dr. Selda Bülbül - Arş. Gör. Gülşah Ağırtaş - Arş. Gör. Güzide Kurt</i>	366
Televizyon Seyretme Süresinin Saldırganlıktaki Etkilerinin Cinsiyet ve Sosyo-Ekonomik Düzeye Göre İncelenmesi <i>Prof. Dr. Neriman Aral - Yrd. Doç. Dr. Müdriye Yıldız Bıçakçı - Yrd. Doç. Dr. Remziye Ceylan</i>	375
Televizyondaki Şiddet İçerikli Programların Çocuk Ruh Sağlığı Üzerindeki Olumsuz Etkileri <i>Yrd. Doç. Dr. Meltem B. Özüğurlu</i>	384
Televizyon ve Çocuk: 6-12 Yaş Arası Çocukların Televizyon İzleme Alışkanlıkları Üzerine Bir Araştırma <i>Yrd. Doç. Dr. Ali Korkmaz</i>	394
Televizyon Reklamlarında Satış Aracı: Çocuklarımız <i>Ahu Samav Uğursoy</i>	415
Medya ve Çocuk (Çocuk Hakları Bağlamında Medyaya İlişkin Aile Görüşleri) <i>Yrd. Doç. Dr. Salih Zeki Genç - Fatih Güner</i>	423
Suçla Karışmış Çocuklara Yönelik Temsil Çalışması "Taş Atan Çocuklar"a Taş Atan Medya <i>Bilge Narin</i>	435
17B. ÇOCUK HAKLARI VE BİLİŞİM DÜNYASI	
Çocuklarımız Sayısal Dünyada Güvende mi? <i>Prof. Dr. Buket Akkoyunlu - Prof. Dr. Belma Tuğrul</i>	449
Çocuğun Oyun Oynama Hakkı: Çocuğun Yetiştirilmesi Sürecinde Oyun ve Bilgisayar Oyunlarının Önemi <i>Dr. Hüseyin Çelik</i>	463
Ergenlerin Siber Akran Zorbalığına Bakış Açısının İncelenmesi <i>Seda Gökçe Turan - Bilgehan Aksoy</i>	475
17C. ÇOCUK HAKLARI VE SİNEMA	
Çocuk ve Sinema: Kültürel Bellek ve Bir Arketip Yaratma Yolculuğu <i>Yrd. Doç. Dr. Aslı Kotaman</i>	489
Türk Sinemasında Sokak Çocuğu İmgesi Ve Bir Örnek "Sır Çocukları" <i>Dr. Serdar Karakaya</i>	495
18. ÇOCUK HAKLARI ODAKLI PROJELER	
Ortak Umut Projesi <i>Rana Dayıoğlu Oyman - Asu Karaşar</i>	507
Çocukköyü Projesi <i>Zeynep Kılınç</i>	517
Terakki Vakfı İlköğretim Okulu Öğrencilerine Yönelik Çocuk Hakları Programı <i>Gözde Durmuş - Özgür Şensoy</i>	523
İnternet Cafe ve Çocuk <i>Özlem Efendi</i>	528
Okullarda Disipline Yönelik Öğrenci-Öğretmen Görüşleri Araştırma Projesi <i>Ebrize Çeltikçi</i>	536
"Elele Öğreneceğiz" Eğitimde Fırsat Eşitliği Projesi <i>Duygu Kılıç - Ferda Yükselen - Murat Kılıç - Murat Yükselen</i>	551
Çocukların Televizyona "Olumlu Katılımı" Projesi <i>Meryem Akbal</i>	560
19. ÇOCUK HAKLARI İLE İLGİLİ SUNUMLAR- (POSTER SUNUMU)	572

I. TÜRKİYE ÇOCUK HAKLARI KONGRESİ
YETİŞKİN BİLDİRİLERİ KİTABI





12

ÇOCUK HAKLARI HUKUKU

Çocuk Hukukunun Gelişimi ve Çocuk Koruma Sisteminin
Değerlendirilmesi

Prof. Dr. Emine Akyüz

Çocuk Hakları Bakımından Anayasal Güvence Sorunu

Selçuk Abdullah Evliyaoğlu

Çocuğun Yüksek Yararı: İdare Hukuku'nda Uygulanabilirliği
Üzerine Bir Deneme

Memduh Cemil Şirin



ÇOCUK HUKUKUNUN GELİŞİMİ VE ÇOCUK KORUMA SİSTEMİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Emine AKYÜZ



Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi

ÖZET

Çocuk hukuku, çocuğun haklarına yönelik kuralları açıklar, yorumlar, boşlukları gidermeye yönelik öneriler getirir ve aksayan yönlerine ilişkin eleştirilerde bulunur. Bu kurallarla çocuk, saygınlığı, özgürlüğü, özgünlüğü ve gelişme gereksinimi dikkate alınarak özel olarak korunur. Bu kuralların yer aldığı temel düzenlemelerden biri de Çocuk Haklarına Dair Birleşmiş Milletler Sözleşmesidir. Çocuğun korunması, onun “bir insan” olarak sevgi ve şefkate lâyık olması yanında, toplumun da bir parçası olması fikrine dayanır. Bu bağlamda modern devletin çocuğa karşı görevi, çocuğun bedensel, duygusal, zihinsel ve ahlâki güvenliğine, diğer bir deyişle “yüksek yararına” özen göstermek, aynı zamanda çocukların yetenekleri doğrultusunda gelişmelerini güvence altına almak, onların ekonomik ve sosyal refahını da sağlamaktır. Bu bağlamda çalışma üç ana başlık altında incelenmiştir. İlk olarak çocuk hukuku ve çocuk hakları kavramları üzerinde durulmuş; ikinci olarak çocuk haklarının ulusal ve uluslararası hukuktaki gelişimi ele alınmış; son olarak da Türkiye’de çocuk koruma ve çocuk adalet sistemi değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk hakları, çocuk hukuku, çocuk koruma sistemi, Çocuk Haklarına Dair Birleşmiş Milletler Sözleşmesi.

I. Çocuk hukuku ve çocuk hakları kavramları

A. Çocuk hukuku kavramı

Çocuğun korunması, onun “bir insan” olarak sevgi ve şefkate lâyık olması yanında, toplumun da bir parçası olması fikrine dayanır.¹ Bir toplumda çocuklar kötü muamele görmekte, ihmal ve istismar edilmekte ise, o toplumun kültürü geri kalmış bir kültür olarak değerlendirilebilir. Buna karşın, çocuklara değer veren, onlara sağlıklı gelişme olanakları sağlayan toplumların ileri bir kültür düzeyinde oldukları söylenebilir.²

Çağdaş uygarlığın ve toplumun bu kadar önemli bir unsuru olan çocuğun yetişmesi,

1) İNAN (1968), s.9.

2) ROMA (1966), s.44.

bedensel, zihinsel, duygusal ve ahlâkî gelişimi ile ilgili eğitsel önlemlerin alınması yanında, onun aile ve toplum içindeki yerini düzenleyen hukuk kurallarına da bağlıdır. Çünkü gereksinimleri karşılanmamış, haklarından yoksun bırakılmış, üzerinde doğal güçsüzlüğü nedeniyle ana babanın, öğretmenin, işverenin, polisin, savcının ve hâkimin her türlü baskıda bulunabileceği bir nesne olarak algılanan çocuğun, hukuk kurallarıyla korunması gerekir. Bu kuralların çocuğun onuru, saygınlığı ve özgürlüklerine uygun olmasında, çocuğun olduğu kadar toplumun da yararı vardır. İşte bu nedendir ki, çocuk eski devirlerden bu yana hukuku ilgilendirmiştir.³ Bununla birlikte çocuk haklarını konu alan ve bu hakları ulusal ve uluslararası alanda hukuksal güvenceye kavuşturmayı amaçlayan *çocuk hukuku* yeni bir bilim dalıdır. Gerçekten, hukukun sadece güçlülerin haklarını koruyan kurallar olmaktan çıkarak, güçsüzlerin, özellikle de korunma gereksinimi içinde bulunan kişilerin haklarıyla ilgilenmeye başlamasıyla, çocuklar hukukun başlıca düzenleme konusunu oluşturmuşlardır.

Hukuk, toplumsal hayatı düzenleyen ve uyulması zorunlu bulunan kuralların bütünüdür. Çocuk hukuku ise, hukukun çocuklara özgü, diğer bir deyişle çocuk haklarını düzenleyen dalıdır.⁴ Çocuğun bedensel, düşünsel ve ruhsal gelişimi sevgi dolu, sıcak bir ortamda yetişmesine bağlıdır. Böyle bir ortamı sağlayan temel topluluk ailedir. Başka hiç bir sosyal ve hukuksal yapı ailede olduğu gibi doğrudan ve doğal temele dayanmaz. İşte bu nedendir ki çocuğun yetiştirilmesi tarihin ilk devirlerinden bu yana ana-babanın ahlâkî görevi sayılmış, çocukların yetiştirilmesi ve korunması yüzyıllar boyunca aileye ait olmuştur. Bu görev, 19. yüzyılda Avrupada ulusal düzeyde yapılan önemli kanun düzenlemeleri ile ana babanın hukuki görevi haline de gelmiştir. Nitekim ana-baba ve çocuklar arasındaki ilişkiler Medenî Kanunlarda özel hukuk çerçevesi içerisinde düzenlenmiştir.

Bu nedenle çocuk hukuku dar anlamıyla ana-baba ve çocuklar arasındaki hakları, görevleri ve ilişkileri düzenleyen kurallardan oluşur.

Çocuk ana babasından görevlerini yerine getirmelerini nasıl isteyecektir? İşte, bu noktada devletin çocuğa karşı yükümlülükleri başlamaktadır. Çocuğa, hukuk kuralları ile ana babasına karşı haklar tanımış olan devlet, bu hakların gerçekleştirilmesini de sağlamak, çocuğun korunması ile ilgili bir sorundan haberdar olduğunda, yasal koşulların bulunması durumunda kendiliğinden müdahale etmek ve çocuğu korumakla yükümlüdür.

Ancak, modern devletin çocuğa karşı görevi bedensel, duygusal, zihinsel ve ahlâkî güvenliğine, diğer bir deyişle “yüksek yararına” özen göstermek bakımından yalnızca ana babayı desteklemek ve denetlemek değildir. Devlet aynı zamanda çocukların yetenekleri doğrultusunda gelişmelerini güvence altına almak, onların ekonomik ve sosyal refahını da sağlamak zorundadır. Şu halde çocuk hukukunun konusuna, çocuğun ana babasına karşı haklarını düzenleyen kuralların yanında, topluma ve devlete karşı haklarını düzenleyen kurallar da girer.

3) İNAN (1968), s.3.

4) İNAN (1968), s.10.

Ulusal devletlerin vatandaşlarına karşı uygulamakla yükümlü oldukları refah politikaları ve insan hakları devletler hukukunu etkilemiştir. 19. yüzyılın başlarından itibaren bireylerin geliştirilmesi ve insan hakları devletler hukukunun önemli konularından biri olmuştur. Böylece bir insan olarak çocuk, uluslararası normların korumasından yararlanma olanağına kavuşmuştur.

Şu halde en geniş anlamıyla *çocuk hukuku*, *özel hukuk*, *kamu hukuku*, *sosyal hukuk* ve *uluslararası hukukta çocukların haklarını düzenleyen kuralların bütününden oluşur*.

Özetle çocuk hukuku, hukukun çocuklara özgü dalıdır. Çocuk hukuku, bu kuralları açıklar, yorumlar, boşlukları gidermeye yönelik öneriler getirir ve aksayan yönlerine ilişkin eleştirilerde bulunur. Bu kurallarla çocuk, saygınlığı, özgürlüğü, özgünlüğü ve gelişme gereksinimi dikkate alınarak özel olarak korunur. Bu kuralların işlevi, güçsüzlüğü ve gelişim gereksinimi göz önünde tutularak çocuğu ailede, okulda, iş yerinde, eğlence yerlerinde, sokakta, mahkemede, ıslahevi ve cezaevinde, özetle toplumda koruyup kollamaktır.⁵ Çocuk hukukunun temel özelliği ve en üstün ilkesi, çocuğun yüksek yararına öncelik tanınması ilkesidir.

B. Çocuk hakları kavramı

Hukuk ve *hak* arasında yakın ilişki vardır. *Hak*, en basit deyişle bir şeyi yapma veya başkalarından bir şeyi yapmalarını, belirli bir şekilde davranmalarını isteme yetkisidir. Bu yetkiyi güvence altına alan ise *hukuk*'tur.⁶

Yürürlükteki hukuk açısından çocuk hakları ise, çocuk hukukunu ilgilendiren kurallar tarafından düzenlenmiş, yargı organlarınca gerçekleştirilen koruma yollarına kavuşturulmuş haklardan oluşur. Bu haklar, çocuğun bedensel, zihinsel, duygusal, sosyal, ahlâki ve ekonomik bakımlardan korunmasını ve gelişmesini sağlarlar. Şu halde çocuk hakları, çocuğun bedensel, zihinsel, duygusal, sosyal ve ahlâki bakımlardan özgürlük ve saygınlık içinde, sağlıklı ve normal biçimde gelişebilmesi için hukuk kuralları ile korunan yararlarıdır.⁷ Çocuk haklarını koruyan hukuk kuralları, çocuğun değerini korumanın araçlarıdır. Bu haklar ve bunları koruyan kurallar aracılığı ile çocuk, güçsüzlüğü ve özel gereksinimleri dikkate alınarak korunur, kollanır ve yaşamının en güzel fakat en kırılgan kesitini oluşturan çocukluk dönemini gereği gibi yaşama olanağına kavuşturulur.

Çocuklar hangi haklara sahiptirler?

Çocuk hakları en geniş kapsamıyla Çocuk Haklarına Dair Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nde yer almaktadır.

Sözleşme'de yer alan *çocuk hakları*, yaşama hakları, gelişme hakları, korunma hakları ve katılma hakları olmak üzere dört ana grupta toplanabilir.

5) İNAN (1968), s.10; SEROZAN (2005), s.2.

6) "Hak" kavramı konusunda bkz., GÖZÜBÜYÜK (2008), s.160 vd.

7) HEGNAUER, Art. 264, Nr.58.

Yaşama hakları, çocuğun yaşama ve uygun yaşam standartlarına sahip olma, tıbbi bakım, beslenme, barınma gibi temel gereksinimlerinin karşılanmasını öngören hakları içerirler.

Gelişme hakları, çocuğun yeteneklerinin en üst düzeyde gerçekleştirebilmesi için gerekli olan eğitim hakkı, oyun ve dinlenme hakkı, bilgi edinme hakkı, din, vicdan ve düşünce özgürlüğü, bilgi alma hakkı gibi haklardan oluşur.

Korunma hakları, çocuğun her türlü ihmal, istismar ve sömürüye karşı korunmasını sağlayan haklardır. Bunlar yargı sisteminde, silahlı çatışmada, çalışma yaşamında; fiziksel, duygusal, cinsel istismar, madde bağımlılığı ve sığınmacı (mülteci) çocuklar için özel bakıma ilişkin konularda çocukların korunmasını sağlayan haklardır.

Katılma hakları, çocuğun ailede ve toplumda etkinlik kazanmasını sağlamaya yönelik haklardır. Bu haklar, görüşlerini açıklama ve kendisini ilgilendiren konularda karara katılma, dernek kurma ve toplanma haklarıdır.

Böylece insan haklarıyla bağlantılı bütün haklar çocuklara tanınmıştır.

II. Çocuk haklarının tarihsel gelişimi

A. Eski hukuk sistemlerindeki gelişmeler

Çocuk, eski devirlerden beri toplumların ilgilendiği bir varlıktır. Ancak, bu ilginin niteliği, kapsamı ve biçimi tarihsel gelişimde farklılıklar göstermektedir. Söz konusu farklılıklar, toplumların sosyal, kültürel gelişmesine, örgütlenmesine ve toplum içindeki egemenlik koşullarına bağlı bulunmaktadır.⁸ İlkel toplumlarda çocuğa, ailesine ekonomik yarar sağlayan bir varlık olarak bakılmaktaydı. Örneğin, erkek çocuk balık tutarak, avcılık yaparak, kız çocuk ev işlerine yardım ederek aileye ekonomik yarar sağlayabilirdi.⁹

Aynı ekonomik nedenler çocuğu bir yük haline de getirebilmekteydi. Özellikle ekonomik bunalım dönemlerinde çocuk yetiştirmenin ağır bir külfet olarak görülmesi, çocuğa karşı olumsuz bir tutum takınılmasına neden oluyordu. Kendisinden ekonomik yarar sağlanamayacak durumda bulunan sakat, zayıf, hastalıklı çocuklar ile bakımını üstlenecek kimsesi bulunmayan çocukların toplum dışına itilmesi, hatta yok edilmesi olağan olaylardandı. Öte yandan, aile–devlet ilişkilerinde çok işlevli ailenin ağır bastığı dönemlerde, yukarıdaki düşüncelerin de etkisiyle çocuk üzerinde aile reisinin sınırsız yetkisi bulunuyordu. Çocuğun korunmasından çok onun toplumsal rolüne uygun olarak statüsünün belirlenmesi önem taşıyordu.

Çocuk sorununa böyle yaklaşıncı, çocuğu ilgilendiren her türlü ilişkiler bakımından, ana-babanın, ailenin ve diğer kişilerin yararlarının çocuğunkilerden önce gelmesi, hatta çocuğun yararlarının hiç dikkate alınmaması doğaldı. Ailenin işlev kaybı, buna karşılık devletin aile karşısında güçlenmesi yönünde bir değişme başlayınca, devlet aile-

8) İNAN (1968), s.4 vd.

9) STOLJAR, s.4-5.

yi kontrol etme olanağını elde etmiştir. Devlet, kendi çıkarları doğrultusunda aileyi denetlemeye başlayınca, toplumsal ilgi çocuğun korunması yönünde yoğunlaşmıştır. Çocuğun korunması yönündeki toplumsal ilgi önceleri dinsel etkiler altında ve dinsel nitelikteki kuruluşlar aracılığı ile olmuştur. Bu ilginin, dinî etkenler dışında toplum çerçevesinde kurumsallaşması 19. yüzyılda başlamıştır.¹⁰

Bu gelişme içinde aile reisinin çocuk üzerindeki sınırsız egemenliği giderek çocuğa karşı bakım ve koruma yükümlülüğüne dönüşmüştür. Devlet, zamanla bu yükümlülüğün yerine getirilmesi konusunda aktif bir denetim yürütmeye başlamıştır. Böylece, çocuk sorununu konu alan yasal düzenlemelerde çocuğun yararları, söz konusu olabilecek bütün diğer yararlardan çok daha fazla önem kazanmıştır.

Ancak 20. yüzyılın ilk yarısında gerçekleşen iki dünya savaşının ve onları izleyen çeşitli toplumsal olayların çoğalmasıyla artan kimsesiz, yoksul, evlilik dışı, vb. çocuklar ve bunların sorunları, çocuk hakları ve bu hakları konu alan çocuk hukukunun gelişimini hızlandırmıştır. Hukuksal düzenlemelerin çocuğun güvenliğinin (yüksek yararının) korunmasına yöneltilmesiyle hukukun sadece güçlülerin haklarını koruyan kurallar olmaktan çıkarak zayıfların, özellikle de korunmaya muhtaç durumda olan kişilerin sorunlarıyla ilgilenmesi arasında bağlantı kurulmaktadır.¹¹

B.Yeni hukuk sistemlerindeki gelişmeler

I. Ulusal hukuklarda

a. Batı hukukunda

Hukuksal bir kurum çerçevesinde çocuk haklarının ele alınmasına yeniçağda başlanmıştır. Ortaçağdan beri Batı ülkelerinde yayılmaya başlayan hümanist düşünceler, doğal hukuk anlayışı ve Fransız Devrimi çocukların korunması fikrinin geniş kitlelerce benimsenmesinde etkili olmuştur.

Fakat özellikle yoksul ve kimsesiz çocukların korunması konusunda büyük emeği geçen İsviçre’li eğitimci Pestalozzi (1746-1827)’den sonra Batı toplumları bu konudaki sorumluluklarını anlamaya başlamışlardır. Toplumlar, çocuğa karşı yapılan her türlü ihmal, istismar ve haksızlığın kendi temellerine karşı olduğunu sezmişlerdir.¹² Öte yandan hızlı bir sosyal değişim sonucu zayıflayan, parçalanmış aile kurumunun çocuğu yeteri kadar koruyamadığı, onun korunması ve eğitilmesi işinde devletin sorumluluk taşıdığı anlaşılmıştır.

Birinci Dünya Savaşı’nın sonunda devletin çocukların korunmasıyla ilgilenmesi kaçınılmaz hale gelmiştir.¹³ Sonraki gelişmeler çocukların korunması düşüncesinin ulusal dü-

10) İNAN (1968), s.7.

11) RHEINSTEIN, s.12, 13.

12) WEISS (1920), s.3 vd.

13) DOBLER (1959), s.10.

zeyden uluslararası düzeye çıkması şeklinde bir özellik taşımaktadır. Sonuçta devlet aile karşısındaki tutumunu değiştirmiştir. Velâyetin asıl amacının çocuğun korunması olduğu görüşü benimsenmiş, böylece, kötüye kullanıldığı durumlarda sınırlandırılabilceği kabul edilmiştir.

Çağdaş hukuk sistemlerinde velâyetin varlık nedeni çocuğun ve toplumun yararidir. Çağdaş hukukta velâyetin üç temel özelliği vardır:

- Velâyet yalnızca babaya değil, aynı zamanda anaya da aittir.
- Velâyet, ana-babanın iradesine tabi olmaksızın belirli bir yaşın tamamlanmasıyla sona erer.
- Velâyet, çocuğa bakıp gözetmek, çocuğun barınmasını, eğitimini sağlamak, yasal temsilciliğini yapmak, mal varlığını yönetmek suretiyle maddî ve manevî esenlik ve refahını güvence altına almayı amaçlayan bir ödevler ve yetkiler toplamıdır. Velâyetin içeriğini çocuğun korunma ve yetiştirilme hakkı ve gereksinimi belirler. Medenî kanunlarda ana babanın görevlerini yerine getirmelerini sağlamak için, onların yetki ve görevleri açık biçimde belirlenmiştir. Ancak bu görevleri yerine getirirken ana babaya geniş serbesti tanınmıştır. Bu serbestinin çocuğun güvenliğine zarar vermemesi için gerektiği durumlarda devlet müdahale ile yükümlü kılınmıştır.

İsviçre, Almanya, Avusturya, Fransa ve İtalya gibi Avrupa ülkelerinin Medenî Kanun'larında Çocuk Hakları Sözleşmesi ışığında son yıllarda yeni düzenlemeler yapılmıştır.

Batı hukuk sistemlerinde, kamu hukuku alanındaki kanunlarda (ceza kanunları, sosyal hizmet ve çocuk koruma kanunları, iletişim alanındaki kanunlar gibi) çocukların ailede, toplumda, mahkemede, cezaevinde, internette korunmasına yönelik önemli düzenlemeler gerçekleştirilmiştir.¹⁴

İletişim organlarında çocukların korunması; CD-Rom'lar, DVD'ler, sinema ve internet, edebiyat, basılı yayın ve müzik alanındaki tehlikelere karşı çocukları korumaya yönelik düzenlemeleri kapsamaktadır. Örneğin Almanya'da 2003 yılından bu yana özel telsiz yayıncılığı ve internet alanlarında çocukların korunması "Gençlerin İletişim Organlarında Korunması Antlaşması" ile sağlanmaktadır.¹⁵

Çocukların haklarını kamu ve özel birimlerle ilişki içinde korumak; yasa, politika ve uygulamaları etkilemek, bireysel hak ihlalleriyle mücadele etmek ve çocuk hakları konu-

14) Örneğin Alman, Fransız ve İtalyan Ceza kanunlarında çocukların cinsel istismar suçlarına karşı korunması için etkili cezalar öngörülmüştür (Alman Ceza Kan. m.174-184; İtalyan Ceza Kan. m.15,16,600,601,609; Fransız Ceza Kan. 571,572,222-7'den 222-13'e kadarki maddeler ile 222-33'den 222-45'e kadar ki maddeler, çocuk pornografisi suçu için 227-23 ve 24. maddelerde, cinsel saldırı suçu ile ilgili olarak m.227-25'de hükümler bulunmaktadır.)

Almanya'da kamusal alanda çocukların korunmasına dair düzenlemeler; bütün ve bütün ürünleri ile alkollü içeceklerin elden verilmesi, giyecek, yiyecek yerleri ile katılınacak dans etkinlikleri hakkındaki yaş ve saat sınırlamaları, kamuya açık sinema etkinlikleri, videolar, otomat ve bilgisayar oyunları ile sınırlamaları konu edinen düzenlemeler "Gençleri Koruma Kanunu'nda (Jugendschutzgesetz) bulunmaktadır.

15) Geniş bilgi için bkz., TBMM Araştırma Komisyonu Raporu, 2007, S. Sayısı 1413, s.62-64.

sunda toplumda duyarlılık sağlamak için Batı hukuk sistemlerinde özerk, soruna bütüncül bakan çocuk hakları savunuculuğu (ombudsman) bürolarına gereksinim duyulmuştur. Esasen Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi, çocukları korumak, ÇHS'nin onlara tanıdığı hakları yaşama geçirmek amacıyla bağımsız yasal komisyonlar (çocuk savunuculuğu/ombudsman) biçiminde mekanizmalar oluşturmalarını taraf devletlere önermektedir.

Bugün Kuzey ve Orta Avrupada; Latin Amerika'da; Yeni Zelanda ve İspanya'da çocuk hakları savunuculuğu büroları kurulmuştur.¹⁶ Çocuk hakları savunuculuğunun kurulduğu ülkelerde çocukların sorunlarını dile getirebilecekleri ve şikâyetle bulunabilecekleri bir usul belirlenmiş demektir. Çocuk savunucusu evde kötü muamele veya cinsel istismara uğrayan, okulda sorunlar yaşayan, kurumlarda barındırılan ya da suça sürüklenip adalet sistemi içinde bulunan çocukların sorunları ile ilgilenmektedir. Çocuk savunucusu sadece bu sorunlara iyi çözümler getirmek için değil, çocukların nasıl yaşadıkları, ne tür sorunlarla karşılaştıkları, nelerin değişmesini istedikleri ve bu değişim sürecine nasıl katkıda bulunabilecekleri konularının toplumda anlaşılmasını da sağlamaya çalışmaktadır.

Bu bürolar çocuk haklarının yaşama geçmesi için gerekli olan izleme sürecinin tamamlayıcısı olarak kabul edilmektedirler. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi'nin bulguları, uygulamayı denetleyecek bağımsız kurumlar olmadıkça çocuk haklarına gerekli önceliğin tanınmadığını ortaya koymaktadır. Çocukların ekonomik ve politik güçsüzlüğü, sömürü ve şiddete karşı savunmasız oluşları bütün ülkelerin çocuklar adına hareket etme ve tamamen onların yararlarına odaklanmayla yetkili kılınmış bağımsız bir organ kurmalarını gerektirmektedir. Bütün ülkeler için genel geçerli bir model yoktur. Her devlet tarafından oluşturulan model kendi politik ve sosyal gerçekliğini yansıtmaktadır.¹⁷ Örneğin, İsveç'te ombudsmanlık 1993 yılında, Çocuk Ombudsmanlığı Ofisi Kurma Kanunu ile kurulmuştur. Bu ofisin görevi, çocuk ve gençlerin gereksinimlerini, haklarını, çıkarlarını savunmak ve İsveç'in ÇHS'ye uymasını sağlamaktır. Sağlık ve Sosyal İşler Bakanlığı gözetiminde, ulusal bir kurul olarak görev yapan ombudsmanlık ofisi parlamentoya yıllık rapor sunmaktadır.¹⁸

Avusturya'da ulusal çocuk ombudsmanlığı 1991 yılında Çevre Bakanlığı bünyesinde kurulmuştur. Bu ofis çocukları ilgilendiren alanlarda kanunlara uygun davranmayan hükümet organları hakkında soruşturma yapabilmektedir.

Almanya'da biraz daha farklı bir model uygulanmaktadır. Federal Parlamento (Bundestag) Başkanı ve parlamentodaki gruplar 1987 yılında Çocuk Komisyonu (Kinder

16) Bkz., FLEKKOY, M.G.: A Voice of Children. Speaking Out as their Ombudsman Jessica Kingsley, London 1991; Geniş bilgi için bkz., Çocuk Ombudsmanlığı, Unicef Yayını, No. 1.

17) OOSTING, M.: "The Ombudsman and His Environment-A Global View", British and Iris Ombudsman Conference, 16-17 November 1995, University of Warwick.

18) SYLWANDER, L.: "The Children's ombudsman in Sweden", Paper given at a conference held in Bristol the Commemorate Children's Rights Commissioner Day, Organized by the Institute of Child Health and the Children's Rights Office, London 1995.

Kommisyon) kurmuşlardır. Komisyon, parlamentodaki Kadın ve Gençlik, Aile İşleri ve Yaşlılar Komitelerine bağlı bulunmakta ve her komiteden birer temsilci barındırmaktadır. Dört parlamento grubundan her biri bir çocuk komiseri tayin etmektedir ve bu dört komiser komisyonu oluşturmaktadır. Amaç, çocukların haklarını parlamentoda, parlamentoda dışında savunmak, çocuklar için politika üretmek ve parlamentoya öncelikleri belirlemede yardımcı olmaktır.¹⁹

Türkiye’de ise, TBMM Çocuk Hakları İzleme Komitesi kurulmuştur. Komite cinsiyet dengesi ve siyasi partilerin eşit temsili ile:

- İnsan Hakları, Eğitim, Adalet, Plân-Bütçe, Çevre ve AB Uyum Komisyonlarından birer kişi ile Sağlık Komisyonundan iki kişi olmak üzere sekiz üyeden oluşmaktadır.

Komitenin amacı çocuk haklarının izlenmesi, toplumda duyarlılık yaratmak, internet sitesi ile TBMM, çocuklar ve diğer katılımcılar için “Çocuk Hakları” ile ilgili bilgi ve iletişim ortamı oluşturmaktır. Bu Komite’yi çocuk savunuculuğu (ombudsmanlık) kurumu olarak değerlendirmek mümkün değildir.

b. Türk hukukunda

Türk hukukunda, Çocuk Hakları Sözleşmesi ışığında önemli değişiklikler yapılmıştır. Aşağıda bu konudaki gelişmelere ana çizgileriyle değineceğiz.

• Anayasada 1982 Anayasası’nın temel ilkeleri çocuklara da uygulanır.

- Anayasadaki “sosyal devlet” ilkesi çocuklar için de geçerlidir. Çünkü sosyal devlet, güçsüzleri koruyarak gerçek eşitliği, yani sosyal adaleti ve toplumsal dengeyi sağlamakla yükümlüdür.²⁰

Güçsüzler söz konusu olduğunda, korunması gereken ilk kesim çocuklardır. Çocuklar biyolojik güçsüzlükleri yanında siyasi, sosyal ve ekonomik bakımdan da güçsüzdürler. Herhangi bir örgütü ve lobisi olmadığı için onların sosyal korunma gereksinimleri herkesten fazladır.

- Anayasadaki eşitlik ilkesi de çocuklar bakımından önem taşır (m.10). Anayasada öngörülen eşitlik, herkesin aynı hak ve yükümlülükler sahip olması anlamında değildir. Eşitlik her yönüyle aynı hukukî durumda olanlar arasında söz konusudur. Farklı durumda olanlara farklı kurallar uygulanması eşitlik ilkesine aykırılık oluşturmaz. Yani eşitlik ilkesi her farklı davranışla zedelenmez. Eşitlik, tersini haklı kılan akılcı nedenler bulunmadıkça eşit kişilere ve olgulara eşit, eşit olmayanlara da eşit olmayan işlemin yapılması demektir. Bu anlamda eşitlik keyfiliğin, sebepsiz haksız ayrımcılığın ve ayrıcalığın tersidir.²¹ Şu halde her tür ayrımcılığın ortadan kaldırılması ilkesi, uygulamada çocuklar arasında belirli farklılıklar gözetilmesini engellemez. Örneğin güç koşullardaki çocuklara

19) SCHMIDT (1993), s.99-101.

20) Anayasa Mahkemesi’nin 26.10.1988 tarih ve K. 1988/33 Sayılı Kararı.

21) SEROZAN (2005), s.36; BGE 110 Ia 13; 2BL 88, 1987, s.171; BGE 108 Ia 22 vd.

öncelik tanınması, bu çocukların durumunun özel olarak ele alınması ya da düzeltici müdahalelerde bulunulması, yani olumlu ayrımcılık yapılması eşitlik ilkesine ters düşmez. Olumlu ayrımcılık, zayıfın güçlü düzeyine çıkartılması amacıyla yapılan özendirici çabalarlardır. Nitekim “07.05.2010 tarihli ve 5982 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun”, 1982 Anayasası’nın 41. maddesine olumlu ayrımcılık şeklinde anlaşılması gereken şu hükmü eklemiştir:

“Çocuklar, yaşlılar ve engelliler gibi özel surette korunması gerekenler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılamaz.”

- Anayasa’nın ailenin korunması başlıklı 41. maddesinde, ailenin Türk toplumunun temeli olduğu, Devletin ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocukların korunması için gerekli önlemleri alacağı, teşkilâtı kuracağı hususu vurgulanmıştır (m.41). 07.05.2010 tarihli ve 5982 sayılı kanunla 41. maddeye çocuklar bakımından aşağıdaki hüküm eklenmiştir:

“Her çocuk, korunma ve bakımdan yararlanma, yüksek yararına açıkça aykırı olmadıkça ana ve babasıyla kişisel ve doğrudan ilişki kurma ve sürdürme hakkına sahiptir.

Devlet her türlü istismara ve şiddete karşı çocukları koruyucu tedbirleri alır.”

Bu maddenin Gerekçesinde önemli uluslararası metinlerden yararlanıldığı belirtilmektedir. Çocuklara ilişkin en önemli uluslararası hukuksal düzenleme Çocuk Hakları Sözleşmesi’dir. Sözleşme göz önünde tutularak bu maddenin şöyle düzenlenmesi daha uygun olurdu:

“Her çocuk yaşama, gelişme, korunma ve kendisini ilgilendiren kararlara katılma hakkına sahiptir. Devlet çocuğu, ailede, kurumlarda ve toplumda her türlü ihmal, istismar ve şiddete karşı koruyucu tedbirleri alır.

Her çocuk ana babasıyla birlikte yaşama hakkına sahiptir. Ancak çocuğun yüksek yararı gözetilerek yetkili makamlar aksine karar verebilirler. Çocuğun ana babasından ya da bunlardan birinden ayrılmasına karar verildiği durumlarda, yüksek yararına aykırı olmamak koşuluyla onlarla düzenli biçimde kişisel ilişki kurma ve doğrudan görüşme hakkına sahiptir.

Devlet çocuğu ailede, okulda, kurumlarda ve toplumda her türlü ihmal, istismar ve şiddete karşı koruyucu tedbirleri almakla yükümlüdür”.

- Anayasa’nın çocukların yaşatılması, geliştirilmesi ve korunmasına ilişkin önemli hükümlerinden biri de eğitim hakkını düzenleyen 42. maddesidir. Bu maddeye göre, “Kimse eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz. İlköğretim kız ve erkek bütün vatandaşlar için zorunludur ve devlet okullarında parasızdır. Devlet maddi imkânlardan yoksun başarılı öğrencilerin öğrenimlerini sürdürebilmek amacıyla burslar ve başka yollarla gerekli yardımları yapar. Devlet durumları sebebiyle özel eğitime ihtiyacı olanları topluma yararlı kılacak tedbirleri alır.” Bu hükümle Anayasa çocuğun eğitim hakkını korumuş ve onun kendisine ve topluma yararlı bir kişi olarak hazırlanmasını sağlayıcı genel ilkeleri koymuştur.

- Sosyal güvenlik bakımından özel olarak korunması gereken çocuklar ise Anayasa'nın 61. maddesinde belirtilmiştir. Bu maddeye göre, Devlet korunmaya muhtaç çocukların topluma kazandırılması için her türlü önlemi alacaktır (m.61).

- Anayasa, "küçükler çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar" şeklinde ifade edilen 50. maddesiyle, çocuğun çalışma yaşamında istismar edilmemesini sağlayacak gerekli önlemlerin alınması direktifini vermiştir.

- Anayasa'da devletin gençleri alkol düşkünlüğünden, uyuşturucu maddelerden, suçluluk, kumar ve benzeri kötü alışkanlıklardan ve cehaletten koruyacağı belirtilmiştir (m.58/2).

- Anayasa sadece Türkiye sınırları içerisinde değil, yurt dışında yaşayan ve çalışan Türk vatandaşlarının çocuklarının da korunmasına ilişkin devlete görev yüklemiştir. Bu hükme göre "Devlet, yabancı ülkelerde çalışan Türk vatandaşlarının aile birliğinin, çocuklarının eğitiminin ve sosyal güvenliklerinin sağlanması, anavatana bağlılıklarının korunması ve yurda dönüşlerinde yardımcı olunması için gereken tedbirleri alır" (m.62).

- Anayasa, küçüklerin yargılanması hakkında kanunla özel hükümler konulacağını belirterek yargı sistemindeki çocuklar bakımından olumlu ayrımcılığa yer vermiştir (m.141).Ancak buraya şöyle bir hüküm daha konulmalıdır:

"Onsekiz yaşında küçük bütün çocuklar çocuk mahkemelerinde yargılanırlar".

Anayasa'nın bu direktiflerini gerçekleştirmek üzere başta Medenî Kanun olmak üzere kanunlarımızda ÇHS ışığında değişiklikler yapılmıştır.

• 1.1.2002 tarihinde yürürlüğe giren 4721 sayılı Türk Medenî Kanunu ile en önemli değişiklikler çocuk hakları alanında yapılmıştır.

- Medenî Kanun'da ana-baba çocuk ilişkileri ayrıntılı biçimde düzenlenmiştir. Medenî Kanun'a göre, ana-baba, çocukların bakımını, eğitimini sağlamak, onların yüksek yararlarına uygun kararları almak ve uygulamakla yükümlüdürler. Bu amaçla ana babaya velâyet yetkisi verilmiştir. Velâyetin kullanılmasında ana baba eşit söz hakkına sahiptir. Ana baba velâyeti çocuğun yüksek yararı ve kararlara katılım hakkını göz önünde tutarak kullanırlar (m.336, 339).

- Evlilik içi, evlilik dışı çocuk ayrımı kaldırılmıştır (TMK m.282).

- Evlât edinmenin sıkı şartları gevşetilerek çocuğu olan kişilere de evlât edinme hakkı tanınmıştır. Evlât edinmede çocuğun yüksek yararının korunması temel koşul olarak Medenî Kanun'da hükme bağlanmıştır (m.305, 316).

Ancak Türk Medenî Kanunu'nda, Batı Medenî Kanunlarında yapılan bazı değişikliklere yer verilmemiştir. Örneğin;

- Evlâtlığın eski ailesiyle soybağını tamamen koparıp, onu bütünüyle evlât edinenlere bağlayan tam evlât edinme sistemi TMK'ya alınmamıştır (m.314).

- Evli olmayan ana babaya birlikte velâyet tanınmamıştır (m.337).

- Çocuğa din ve inanç özgürlüğü tanınmamıştır (m.341).

- Ana babaya çocuk mallarını yönetme ve bu mallardan yararlanmada aşırı yetkiler verilmiştir (m.352 vd.).

- Çocuk adına ve hesabına işlem kurma yasağı sadece kefalet, vakıf ve önemli tutarda bağışlama ile sınırlı tutulmuştur (m.449).

- “Üremeye Yardımcı Tedavi Merkezleri Yönetmeliği“ (RG. 19.11.1996 – 22822) ile evli olan çiftlerin ancak kendilerine ait hücreleri kullanabilecekleri belirtilerek, yapay döllenmenin sakıncaları önlenmek istenmiştir. Fakat yönetmeliğe aykırı hareket edildiğinde, çocuğun yararının nasıl korunacağı sorusu cevaplanmamıştır.

• 5237 sayılı yeni Türk Ceza Kanunu’nda (TCK),²² çocukları şiddete, istismara, sömürüye, terk edilmeye karşı koruyan kuralların yanında, uyuşturucu maddelere, kumara, pornografik film ve yayınlara, insan ticaretine karşı koruyan kurallar da bulunmaktadır. Mağdurun yaş küçüklüğünün suç unsuru ya da ağırlaştırıcı sebep sayılması genelde cinsel suçlarda söz konusudur.

TCK ile aile hukukundan kaynaklanan yükümlülüğün ihlâli suçuna ilişkin düzenleme yeni ceza mevzuatına alınmıştır.

Ceza Kanunu’nda ayrıca çocukların ceza ehliyeti yaşı, suç işleyen ve ceza sorumluluğu olan çocukların cezalarındaki indirim miktarları da düzenlenmektedir. Ancak bu indirimler Kanun’da sonradan yapılan değişikliklerle azaltılmıştır.

• Yeni Ceza Muhakemesi Kanunu’nda²³ suç işleyen, suç şüphesi altında bulunan ve suç mağduru olan çocuklar hakkında yetişkinler için yer alan düzenlemelerden farklı bir takım hükümler bulunmaktadır. Özetle bunlar:

- Şüpheli veya sanık veya mağdur onsekiz yaşını doldurmamışsa kendisine isteği aranmaksızın avukat atanır (m.150/2; m.236).

- Sanık onsekiz yaşını doldurmamışsa duruşma gizli yapılır, hüküm gizli açıklanır (m.185).

- Çocukların yargılanmasıyla ilgili yayın yapılamaz (m.187).

- Mağdur çocukların tanık olarak dinlenmesi sırasında psikoloji, psikiyatri, tıp veya eğitim alanında uzman bir kişi bulundurulur (m.236).

- Çocukların hazır bulunmaları ve izlemeleri sakıncalı ceza davalarında duruşma başkanı küçükleri duruşma salonundan çıkarabilir (m.203).

• Yeni Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun (CGTİK)²⁴ suça sürüklenen ve yargılaması devam eden tutuklu çocuklar ile yargılaması bitip hakkında mahkeme kararı kesinleşen çocuk hükümlülere ilişkin özel düzenlemeler içermektedir. Bu düzenlemeler özetle şöyledir:

22) Kanun No: 5237, T. 1.06.2005; RG. 12.10.2004 – 25611.

23) Kanun No: 5271, T. 04.12.2004; RG. 17.12.2004 – 25673.

24) Kanun No: 5320, T. 13.12.2004; RG. 29.12.2004 – 25685.

- Kanun'a göre suça sürüklenen çocuklar ayrı yerlerde barındırılırlar. Bunlar için özel eğitim evleri kurulur (m.15).

- Çocuklar hakkında verilmiş para cezaları hapis cezasına çevrilmez (m.106-4).

- Koşullu salıverilme süresinin hesaplanmasında hükümlünün onsekiz yaşını dolduruncaya kadar infaz kurumunda geçirdiği bir gün iki gün olarak dikkate alınır (m.107-5).

- Çocuklara ceza infaz kurumlarında kaldıkları süre içinde kişiliğini geliştirecek, eğitimi güçlendirecek, beceri kazandıracak eğitim verilir.

- Çocuk eğitim evlerinde bulunan hükümlüler örgün ve yaygın, kapalı eğitim kurumlarındakiler de yaygın öğretimden yararlandırılır.

- Hükümlü çocukların beden eğitimi ve eğlendirici etkinliklere katılmalarına izin verilir.

- İyi halde erken salıverilme ve salıverildikten sonraki geleceğini düzenleyen önlemler alınır.

• Çocuk Koruma Kanunu,²⁵ 2253 Sayılı Çocuk Mahkemeleri Kuruluş, Görev ve Yargılama Usulleri Hakkındaki Kanunu yürürlükten kaldırarak çocuk mahkemelerinin faaliyetlerini yeni hükümlere bağlamıştır.

- Kanunda, çocuklarla ilgili tüm işlemler için çocuğun yararına öncelik verilmesi ilkesi benimsenmiştir.

- Kanunla çocuk mahkemelerinin ceza yargılaması yapan bir mahkeme olması yanında, tehlike altında bulunan çocuklar hakkında koruyucu, destekleyici önlem kararı veren mahkeme niteliğine sahip olması esası benimsenmiştir.

- Suç işlemiş ancak ceza sorumluluğu olmayan ve hâkim tarafından suçun niteliğine göre güvenlik önleminin uygulanmasına karar verilen çocuklar ile, suç işlemeyen ancak bedensel, zihinsel, ahlâkî, sosyal ve duygusal gelişimi tehlikede olan, ihmal ve istismar edilen ya da suç mağduru özel korunma gereksinimi olan çocuklar, özellikle bu kapsamda madde bağımlısı olarak veya olmadan sokaklarda yaşayan, evinden ve ailesinden kaçmış, sokakta ailesi veya başkaları tarafından dilendirilen veya bir takım şeyler sattırılan, yasaların izin vermeyeceği işlerde çalıştırılan çocuklar bu Kanun kapsamındadır.

• Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu (SHÇEKK)²⁶ çocuk, aile, özürsüz ve yaşlı kişilere götürülen sosyal hizmetleri düzenlemektedir. Kanun aileye ve çocuğa sosyal hizmet verme, korunmaya muhtaç çocuklara bakma ve koruma görevini Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'na (SHÇEK) vermiştir. Kurum, Başbakanlığa bağlıdır.

SHÇEK'in çocuklarla ilgili olarak Çocuk Koruma Kanunu'nun (ÇKK) kendisine yüklediği görevler de vardır.

SHÇEK görevlerini gerçekleştirmek amacıyla çeşitli hizmet modelleri sunmaktadır.

25) 03.07.2005 Tarih ve 5395 Sayı ve RG. 15.07.2005 – 25876.

26) Kanun No: 2828; RG 27.05.1983 – 18059.

• Küçükleri Muzır Neşriyattan Koruma Kanunu ile çocukların maneviyatı açısından sakıncalı, özellikle cinsel dürtülere yönelik pornografik basılı yayın reklamı, dağıtım ve sergilenmesi önemli sınırlamalara tabi tutulmuştur.²⁷

• Aile Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yargılama Usullerine Dair Kanun²⁸ ile kurulan Aile Mahkemelerine, çocuklar hakkında koruma önlemleri alma yetkisi verilmiştir.

• Polis Vazife ve Selahiyetleri Kanunu²⁹ ile çocukların korunmasına ilişkin olarak polise önemli görevler verilmiştir.

• Emniyet Genel Müdürlüğü Çocuk Şube Müdürlüğü, Büro Amirliği Kuruluş, Görev ve Çalışma Yönetmeliği³⁰ ile de terk edilmiş, başıboş, kaçak 0-18 yaş grubunda bulunan çocukların aile veya kanuni yakınlarını araştırmak, bulunanları kanuni yakınlarına, bulunmayanları da ilgili kurumlara teslim etmek, çocukların suça sürüklenmelerini önlemek, suça sürüklenenler hakkında yasal işlem yapmak; ilgili kamu kurum ve diğer emniyet birimleriyle işbirliği sağlayarak görevin gerektirdiği etkinlikleri gerçekleştirmek amaçlanmıştır. Böylece kurulan çocuk polisi 2002'den itibaren 81 ilde örgütlenmiştir. Halen çocuk şube müdürlüklerinin yarısından çoğunda çocuk bakım üniteleri hizmet vermektedir. Anılan Yönetmelik çocuk polisini, 0-18 yaş grubu gelişim özellikleri, davranış bilimleri, mülakat teknikleri, iletişim becerisi gibi konularda hizmet içi eğitim almış hizmet branşı olarak tanımlamaktadır.

Yönetmelik, korunmaya muhtaç çocuk tanımına SHÇEKK'daki özelliklerin yanı sıra, mülteci, refakatsiz, çalışan ve başıboşluğa sürüklenme bile ihmal ve istismar nedeni ile mağdur olan çocuğu da eklemiştir.

Polis teşkilâtı bulunmayan yerlerde "Jandarma Çocuk Merkezleri" kurulmuştur. Çocukların korunması, çocuk suçluluğunun önlenmesi ve suça sürüklenen çocuklara yönelik önlemlerin daha etkili bir şekilde sürdürülmesi amacıyla altı ilde,³¹ il jandarma komutanlıkları bünyesinde bu merkezler oluşturulmuştur. Jandarmanın sorumluluğunda olan bu alanlar içerisinde suç işlemiş, suça yönelmiş veya korunmaya muhtaç çocuklar ailesine ya da ilgili kuruma teslim edilinceye kadar muhafaza edilmekte, barınma, beslenme, temizlik, giyinme gibi zorunlu gereksinimleri karşılanmakta, sağlık kontrolleri yapılmaktadır.³²

• İş Kanunu'nda,³³ çalışma yaşamında çocukları koruyan kurallar bulunmaktadır. Fakat bunlar yeterli değildir. Tarımda, sokakta çalışan çocuklar da dahil olmak üzere tüm

27) Kanun No: 1117, RG. 0707.1927.

28) Kanun No: 4787, RG. 18.01.2003 – 24997.

29) Kanun No: 5559; RG. 14.07.1934. Polis teşkilâtı bulunmayan yerlerde il, ilçe ve bucak jandarma karakol komutanları ile jandarma karakol komutanları bu kanunda yazılı vazifeleri yapar, yetkileri kullanır (m.25).

30) RG. 13.04.2007 – 24372.

31) İstanbul (Taşdelen ve Bahçeşehir), Ankara, İzmir, Aydın, Erzurum, Antalya illerinde.

32) Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Yönetmeliği RG. 17.12.1983 – 18254.

33) Kanun No: 4857, RG. 10.06.2003 – 25134.

çalışan çocukları kapsayacak tek bir çocuk iş güvenliği kanunu çıkarılmalıdır. Bu kanun, çocukların yakın ve orta vadede çalıştırılmasının önlenemeyeceğini göz önünde tutarak uygulanamayacak yasaklamalar ve sınırlamalar getirmek yerine uluslararası sözleşmelerin ışığında çalışan çocukların nasıl korunacaklarını, korumanın yol ve yöntemlerini tanımlayacak hükümler içermelidir.

III. Uluslararası hukuktaki gelişmeler

Bu bölümde önce çocuk haklarına ilişkin uluslararası hukuktaki gelişmeler ana çizgileriyle özetlendikten sonra, Çocuk Haklarına Dair Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin temel ilkeleri üzerinde durulacaktır.

a. Genel bakış

Birleşmiş Milletler (BM) 10 Aralık 1948'de İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ni kabul etti. Bildirge başlangıç ve 30 maddeden oluşmaktadır. Bildirge'nin temel felsefesini önsözdeki şu cümle belirlemektedir: İnsanlar doğuştan eşittir ve vazgeçilmez haklara sahiptir; bu hakların tanınması özgürlüğün, adaletin ve barışın temelini oluşturur.

Uluslararası hukukta genel insan hakları belgeleri yanında çocuk haklarının, çocuklara özgü kurullarla özel olarak düzenlenmesinin iki önemli nedeni vardır:

- Birincisi, çocuğun yetişkin bir insanın küçültülmüş modeli olmadığı gerçeğidir. Çocuk çevresini algılayışı, yorumlayışı yetişkinden farklı özel bir bireydir. Çocuğun kendine özgü fiziksel, zihinsel kişilik özellikleri ve özel gereksinimleri vardır.

- İkinci neden de çocukların tüm dünyada karşılaştıkları olumsuz durumlardır. Dünyada yoksulluk içinde yaşayan, beslenme, barınma, sağlık ve eğitim konusunda bakım görmeyen, çalıştırılarak ya da cinsel ticaret yoluyla sömürülen milyonlarca çocuk vardır.

Bu iki önemli nedenden dolayı, uluslararası hukukta çocuk hakları ile ilgili özel düzenlemeler yapılmıştır.

Uluslararası toplum önce çocukların korunması için daha dar kapsamlı hukuksal düzenlemeler yapmıştır. Bu düzenlemelerle,

- Çocukların fuhuş pazarına sürülmesine,
- Ucuz işçiler olarak madenler ve fabrikalarda çalıştırılmasına,
- Çocuk ticaretine, çocukların köleleştirilmesine,
- Evlât edinmenin kötüye kullanılmasına,
- Eğitimde aşağılanmaya,
- Evlilik dışı çocuklara ayrımcılık yapılmasına,
- Çocuk yargılamasında çocuğun yapısına uygun düşmeyen uygulamalara,
- Vatansızlığa karşı önlemler alınmıştır.³⁴

34) Bu düzenlemeler hakkında geniş bilgi için bkz., DOBLER, A.: Der Völkerrechtliche Schutz des Kindes, Zürich 1969; TIRYAKIOĞLU, B.: Çocukların Korunmasına İlişkin Milletlerarası Sözleşmeler ve Türk Hukuku, Ankara 1991.

Uluslararası alanda çocukların korunmasına ilişkin bir örgütün kurulması düşüncesini ilk olarak 1894 yılında Jules de Jeune ortaya atmıştır.³⁵ Bu düşünceye ilgi gösteren Avrupa devletlerinin delegeleri Paris'te özel bir toplantı yapmışlardır.

Çocukların ve anaların korunması alanında uluslararası bir merkez kurulması yolunda ilk resmi girişim ise 1912'de İsviçre'de görülmektedir.³⁶ Aynı yıllarda Belçika'da da benzer girişimler yapılmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın çıkması üzerine bu alandaki çalışmalara ara verilmiştir. Savaşın bitmesinden sonra Belçika hükümetinin öncülüğü ile 1921 yılında Brüksel'de bir kongre toplanmıştır. Bu kongre, "Uluslararası Çocukları Koruma Birliği"nin kurulması ile sonuçlanmıştır.

Ne var ki, I. Dünya Savaşı'nın sonlarına kadar çocukların haklarını kapsayan bir bildirge yayınlanmamıştır. Ancak savaşın sonunda Avrupa'da çocukların korunması acil bir duruma gelince, Cenevre'de "Uluslararası Çocuklara Yardım Birliği" kurulmuştur. Bu Birliğin hazırladığı belge 1924 yılında Milletler Cemiyeti tarafından "Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi" olarak kabul edilmiştir.

Bu Bildirge, çocuğun gelişmesi, korunması, eğitilmesi, kardeşlik ve barış ruhu içinde yetiştirilmesi ilkelerini içeren beş maddeden oluşmuştur.³⁷

Daha sonra, Balkan ülkelerinin çocukları koruma kuruluşlarının işbirliği sonunda Türkiye'nin de katıldığı Birinci Balkan Kongresi toplanmıştır (5-9 Nisan 1936). Bu çalışmayı çocukların korunması, sağlık bakımı ve çalışma yaşı konularını inceleyen İkinci Balkan Kongresi izlemiştir.³⁸

Balkan kongreleri çocukların korunmasına ilişkin Türkiye'nin de katıldığı ilk uluslararası çalışmalardır. Kongreler yalnızca Balkan ülkeleriyle sınırlı olmasına karşın bu alanda gerçekleştirilen evrensel çalışmalara öncülük etmişlerdir.

Çocuk Haklarını konu alan evrensel ikinci uluslararası düzenleme 20 Kasım 1959 tarihli "Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi"dir. Bu Bildirge, ayrımcılığın önlenmesi, çocukların isim ve vatandaşlık hakkı, sağlık ve sosyal güvence hakkı, engelli ve korunmaya muhtaç çocukların özel olarak korunması, eğitim hakkı, korunmada öncelik hakkı, istismardan korunma, kardeşlik ruhu ve barış içerisinde yetiştirilme konularında ilkeler getirmiştir.³⁹

Ne var ki bildirgeler devletler tarafından kabul edilen fakat bağlayıcılığı olmayan genel ilkelerdir. Bu nedenle Polonya yetkililerinin girişimi ile kapsamlı bir sözleşme yapılarak, çocuk haklarının uluslararası hukukta güvence altına alınması fikri destek bulmuştur. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından oluşturulan komisyonun hazırladığı tasarı "Çocuk Haklarına Dair Birleşmiş Milletler Sözleşmesi" adı altında 20 Kasım 1989 tarihinde BM Genel Kurulu'nda oy birliği ile kabul edilmiştir.

35) İNAN (1968), s.86; DOBLER (1969), s.106.

36) Geniş bilgi için bkz., DOBLER (1969), s.25.

37) Cenevre Bildirgesi hakkında geniş bilgi için bkz., AKYÜZ (2000), s.13.

38) DOBLER (1969), s.106 vd.; İNAN (1968), s.86.

39) Bu Bildirgeler hakkında geniş bilgi için bkz., AKYÜZ, E. (2000), s.12 vd.

Birleşmiş Milletlerdeki bu gelişmeleri takip eden Avrupa Konseyi de çocuk haklarına önem vermekte ve BM kurallarına uygun kurallar geliştirmektedir.

Avrupa Konseyi'nde çocuk ticaretiyle, çocuk pornografisiyle, şiddeti övücü ya da ırkçı yayınlarla mücadeleyi daha etkinleştirici çalışmalar yapılmaktadır. Bunların yanında Avrupa Konseyi çocuk ceza adaletinde çocuğun yapısına uygun düşmeyen uygulamaların önlenmesi için de yoğun çalışmalar yapmaktadır.⁴⁰ Avrupa Konseyi'nin yakın geçmişte çocuk hakları konusunda oluşturduğu en önemli Sözleşme, "Çocuk Haklarının Kullanılmasına Dair Avrupa Sözleşmesi"dir.⁴¹

b. Çocuk Hakları Sözleşmesi

Uluslararası hukukta çocuk haklarını düzenleyen temel yasal metin Çocuk Haklarına Dair Birleşmiş Milletler Sözleşmesidir. Devletler ÇHS'yi onayladıktan sonra yasalarını Sözleşme ile aynı düzeye getirmek zorundadırlar. Ancak, ölçü ve ilkeleri daha yüksek olan ülkeler kendi ilkelerini uygulayacaklardır. Sözleşme'nin onaylanması devletleri yaptıkları hareketlerden sorumlu tutar.

ÇHS dünyada 200 devlet tarafından onaylanmıştır. Türkiye Sözleşme'yi 9.12.1994 tarihinde onaylamış ve Sözleşme 27.01.1995 tarihinde ülkemizde bir kanun olarak yürürlüğe girmiştir.⁴²

1. Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin temel yaklaşımları

- Sözleşme çocuğun yaşamında ailenin rolünü ön plâna çıkarmaktadır.
- Sözleşme, çocukların görüşlerini ifade etme hakkının olduğunu, bu görüşlerin ciddiye alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Fakat çocukların görüşlerinin karara temel oluşturacak tek görüş olduğunu da ileri sürmemekte, çocukların da başkalarının, özellikle de ana babalarının haklarına ilişkin sorumlulukları bulunduğunu kabul etmektedir.
- Sözleşme, çocukların gelişen kişilik ve yeteneklerine saygı gösterilmesini vurgulamaktadır.

2. Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin Genel İlkeleri

Sözleşme'de yer alan bazı haklar, çocuklara tanınan diğer bütün hakların kullanılmasında ve devletlere yüklenen görevlerin yerine getirilmesinde göz önünde bulundurulacak genel ilkeler niteliğindedir. Bu ilkeler aşağıda kısaca açıklanacaktır.⁴³

40) AKYÜZ, E. (2005), s.201 vd.

41) 25.01.1996, RG.. 1.01.2001 – 24355.

42) RG. 27.01.1995 – 22189 Sayı. Türkiye BMÇHS'nin 17., 29. ve 30. maddelerine Anayasa ve Lozan Antlaşması çerçevesinde çekince koymuştur.

43) Bu ilkeler, aşağıda çocuğun anayasal temel hakları bölümünde Türk hukukundan da örnek verilerek daha ayrıntılı biçimde incelenecektir.

2.1. Ayrımcılık yasağı

ÇHS'nin ayrımcılığı yasaklayan 2. maddesine göre,

Sözleşme'deki haklardan her çocuk ayırım gözetilmeksizin yararlanır. Kendileri, ana-babaları ya da vasilerinin sahip oldukları ırk, renk, cinsiyet, dil, siyasi ya da başka düşünceler, ulusal, etnik ve sosyal köken mülkiyet, sakatlık, doğuş ve diğer statüler nedeniyle çocuklar arasında ayırım yapılamaz

Burada sınırlayıcı ayrımcılık ölçütleri (ırk, renk, cinsiyet vb.) söz konusu değildir. Dolayısıyla ayrımcılığa yol açabilecek başka ölçütler de göz önüne alınmalıdır. Örneğin, bölge, kır, kent kesimleri gibi.

Sözleşme, çocuğun ana babasının, vasisinin veya diğer aile üyelerinin durumları, faaliyetleri, düşünceleri ve inançları nedeniyle ayırma veya cezaya tabi tutulmasını da yasaklamaktadır. Örneğin, çocuklar ana babalarının evlilik durumları nedeniyle onlara karşı bazı haklardan yoksun bırakılarak cezalandırılmamalıdır. Çocukların hakları, örneğin sağlık hakkı ana babalarının dinî inançları nedeniyle tehlikeye düşürülmemelidir; ana babaların yaşadığı toplum kesimindeki yanlış gelenekler nedeniyle, özellikle kız çocukların yaşam haklarına yönelik davranışlar önlenmelidir (töre cinayetleri gibi).

Ayrımcılık, bütün insanların haklara ve özgürlüklere eşit biçimde sahip olmalarını, bu haklardan eşit biçimde yararlanmalarını önleme amacını taşıyan ya da fiilen bu sonucu veren herhangi bir ayırım, dışlama, kısıtlama ya da tercih yapılmasıdır. Ancak haklar ve özgürlüklerden eşit biçimde yararlanma her durumda aynı tutumun alınması anlamına gelmez. Dolayısıyla ayırım gözetmeme ilkesi belirli özelliklere sahip çocuklara yönelik tutum ve davranışlarda olumlu ayrımcılığı yani hak eşitsizliğini düzeltici eylemleri engellemez. Bu tür farklılaşmaların ölçütleri makul ve nesnel, ayrıca ÇHS çerçevesinde olumlu bir amaca yönelikse benimsenen tutumlardaki farklılaşma ayrımcılık anlamına gelmez. Örneğin engelli (özürlü) çocuklara, kız çocuklara farklı muamele yani olumlu ayrımcılık yapılarak diğer çocuklarla eşitlik fiilen gerçekleştirilebilir.

Olumlu ayrımcılık, zayıfın güçlü düzeyine çıkarılması amacıyla yapılan özendirici çabalardır.

2.2. Çocuğun yaşama ve gelişme hakkı

ÇHS, 6. maddesinde çocuğun temel yaşama hakkına sahip olduğunu belirttiikten sonra, taraf devletleri, çocuğun hayatta kalması ve gelişmesi için her türlü çabayı göstermekle yükümlü tutmuştur; ayrıca, çocuğun yaşama ve maddî-manevî varlığını geliştirme hakkı ile ilgili çeşitli hükümlere yer vermiştir (m.4, 12, 13, 14, 19, 26, 27, 28, 31).

ÇHS'yi onaylayan her devlet çocukların yaşama, maddî ve manevî varlığını geliştirme haklarını gerçekleştirmek için aşağıdaki görevleri yerine getirecektir:

- Her çocuğun doğuştan sahip olduğu yaşama hakkını tanıyacak, çocuğun yaşaması ve gelişmesini en geniş ölçüde güvenceye alacaktır.

• Çocukların kendi esenlikleriyle bağdaşan her türlü bilgiye ulaşma haklarını güvenceye alacaktır.

• Çocuğu yetiştirmenin ilk önce ana babaya ait olduğu esastndan hareket ederek, onlara bu doğrultuda gerekli desteği sağlayacaktır.

• Çocuğun mümkün olan en üst sağlık standardına ulaşmasına özen gösterecektir. Temel ve önleyici sağlık bakımına ve çocuk ölümlerinin azaltılmasına özel önem verecektir.

• Bütün çocuklara en azından ilköğretim düzeyinde ücretsiz ve zorunlu eğitim olanakları sağlayacaktır.

• Çocuğun kişiliğinin ve becerilerinin, yetişkin olduğunda etkin bir yaşam sürmesini sağlayacak biçimde geliştirilmesine yönelik eğitim verecektir.

• Çocukların boş zaman, oyun, kültürel ve sanatsal etkinliklere katılma haklarını gerçekleştirecektir.

Bu haklar, yaşama hakkının en önemli öğesi olan, yaşamak için elverişli bir ortamın sağlanması güvenceye alan ve ÇHS'nin çeşitli maddelerinde özel olarak düzenlenen haklardır. Çünkü yalnızca yaşama hakkının sağlanması yeterli değildir. Özellikle çocuklar söz konusu olduğunda, onları yaşatmaya yönelik çabalar, kurtarılan yaşamları geliştirme ve insan onuruna yaraşır bir yaşam sürdürme yönündeki çabalarla birlikte yürütülmelidir.

2.3. Çocuğun yüksek yararına öncelik tanınması

ÇHS'nin genel ilkelerinin en önemlilerinden biri de çocuğun yüksek yararına öncelik tanınmasıdır. Bunun anlamı, yarar çatışmalarında çocuğun tarafının tutulması, onun yararına uygun eylem ve işlemin yapılmasıdır.

Sözleşme'ye göre; yasama organları, yönetsel makamlar, mahkemeler, sosyal yardım kuruluşları ve ana babalar tarafından çocuklarla ilgili olarak yapılan tüm faaliyetlerde çocuğun yararı göz önünde tutulacaktır (m.3).

Çocuğun yüksek yararı kavramı, çerçevesi esnek, hâkimin takdirine açık, somut olayın özelliklerine uyarlanması gereken hakkaniyet kavramlarından⁴⁴ Bu kavram gerek ÇHS, gerekse bunun en çok kullanıldığı medenî kanunlar tarafından tanımlanmamıştır. Kanun koyucular kavramın somut olayda psiko-sosyal bilimlerin gelişen ve değişen verilerine uygun biçimde yorumlanmasına imkân sağlamak istemişlerdir. Böylece çocuğun yüksek yararının neyi gerektirdiği uygulamadaki somut olayda uygulayıcının, nihai olarak da hâkimin takdirine bırakılmıştır. Ancak takdir yetkisi kullanılırken çocuğun ve uzmanların görüşleri de alınmalıdır.

Çocuk yararı kavramı ile çocuğun kısa vadeli, dar ve bencil çıkarı kastedilmemektedir. Bu kavramla uzun vadeli, geniş kapsamlı, gelecekteki ve toplumsal çevre içindeki çocuk yararı kastedilmiştir. Şu halde yüksek yarar kavramı, çocuğun bedensel, zihinsel, duy-

44) SEROZAN (2005), s.67.

gusal, sosyal, kültürel, ahlâkî, hukukî ve ekonomik bakımlardan korunup kollanmasıdır. Daha somut biçimde ifade edilirse, sevgi ve özenli bakım, normal fiziksel, zihinsel, duygusal, sosyal gelişme, hastalıklardan korunma, temel sağlık ve eğitim olanakları çocuk gelişiminin ve dolayısıyla çocuğun yüksek yararının vazgeçilmez unsurlarıdır. Bütün bu haklar her koşulda ana-baba ve toplum tarafından çocuğa sağlanmalıdır.

Çocuk yararının önceliği kavramı, ÇHS'nin metni içerisinde diğer maddelerde de yer almaktadır. Örneğin, velâyetin kullanılmasında, çocuğa bakma, onu yetiştirme ve temsil görevlerinin yerine getirilmesinde, evliliğin sona ermesi durumunda çocuğun anaya mı babaya mı verileceğinin belirlenmesinde, velâyete sahip olmayan tarafla kişisel ilişkilerin kurulmasında, evlât edinmede ve çocuğu ilgilendiren pek çok davada onun yüksek yararı dikkate alınır.

Çocuğun yüksek yararının korunması sadece medenî hukukta değil, kamu hukukunda da temel düşüncedir. Örneğin, aile ortamından yoksun çocukların korunmasında, çocuk adalet sisteminde (suça sürüklenen veya suç mağduru olan çocuklar), öğrenci statüsündeki çocuklar, çalışan çocuklar gibi çocukla ilgili tüm konularda çocuğun yararı ilgililer için rehber işlevi görür.

Şu halde politika belirleyiciler, ana babalar, öğretmenler, yöneticiler, uzmanlar hâkim ve savcılar ve hekimler kararlarında ve eylemlerinde çocukların yararına ya da zararına ilerde doğabilecek fiziksel, duygusal, sosyal, kültürel, ekonomik ve hukuki sonuçları düşünerek hareket etmek zorundadırlar.

Yetişkinler, çocuklar için neyin yararlı olduğuna karar verirken, onun gelişim düzeyine uygun olarak görüş ve isteklerini dikkate almalıdırlar.

2.4 Çocuğun görüşlerinin dikkate alınması ve katılım hakkı

ÇHS'nin 12. maddesi çocuklara, kendilerini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme ve dinlenme hakkını vermiştir. Bu maddeye göre:

• Görüşlerini oluşturma yeteneğine sahip çocuğun kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini ifade etme hakkı vardır.

• Çocuğun yaşı ve olgunluk derecesine uygun olarak görüşlerine özen gösterilmelidir.

• Çocuğu ilgilendiren adli ya da idarî işlemlerde çocuğun doğrudan ya da temsilci aracılığı ile dinlenmesine fırsat verilmelidir.

Sözleşme'nin, düşüncesini özgürce açıklama hakkı (m.13), düşünce, din ve vicdan özgürlüğü (m.14), dernek kurma ve barış içinde toplanma hakkı (m.15), özel yaşamına saygı hakkı (m.16) ve kitle iletişim araçlarına ve diğer bilgi kaynaklarına erişim hakkına (m.17) ilişkin maddeleri de çocuğun katılım hakkı ile ilgilidir.

Katılım, bireyin kendi yaşamını ve içinde yaşadığı topluluğu etkileyen kararları paylaşma süreci olarak tanımlanabilir. Bu içerikteki katılım demokrasinin de mihenk taşıdır. Katılım hakkı aile içi demokrasinin, genel demokrasi kültürünün ve çocuğun onurlu ve özerk kişiliğinin oluşabilmesinin olmazsa olmaz şartıdır.

Katılım hakkını düzenleyen 12. madde çocuklara, kendileri veya başkaları için amaçlanan hedefleri hesaba katmaksızın bütün kararları tek başlarına alma hakkını vermez. Katılım hakkı, çocukların hakların öznesi bir birey olduklarının kabulünü ve onların seslerinin duyulmasını engelleyen geleneksel tutumların değiştirilmesini hedefler. Katılım hakkı çerçevesinde çocuklar aşağıdaki haklara sahiptirler:

- Bütün çocuklar bir görüş ortaya koyabilirler

ÇHS çocukların görüşlerini serbestçe ifade etme haklarına ilişkin bir alt sınır belirlememiştir. Bu hak kendilerini ilgilendiren her konuda, fikri olan her çocuğu kapsar. Çok küçük çocuklar veya engelli bazı çocuklar görüşlerini sözel olarak ifade edemeyebilirler. Fakat bu çocukların düşüncelerini ifade etmeleri resim, şiir, oyun veya şarkı yoluyla sağlanabilir. Şu halde çocuğun bu hakkı, kendisinin görüş oluşturabileceği, ancak bunları başkalarına iletemeyeceği ya da yeterince olgunlaşmamış olduğu durumlar da dâhil her durumda güvence altına alınmalıdır.⁴⁵

- Görüşlerini serbestçe ifade etme hakkı

12. maddede, çocuklara görüşlerini ifade yükümlülüğü getirilmemiştir. Çocuğun görüşlerini “serbestçe” ifade etme hakkı vardır. Dolayısıyla, çocuğun görüşlerini ifade etmesini engelleyici nitelikte olsun, tersine ifade, etmesine yönelik olsun herhangi bir baskı, sınırlandırma ve etkileme olmamalıdır.⁴⁶ Ancak, yetişkinlerin, görüşlerini ifade etmeleri bakımından çocuklara fırsat tanımaları, onları desteklemeleri gerekir.

- Çocukları etkileyen bütün konuları ve sorunları öğrenme hakkı

Katılım hakkı, çocukların yaşamlarını etkileyen her alanı kapsar. Örneğin, çocukların ailede, okulda, yerel topluluklarda, ulusal politika düzeyindeki bütün kararlar ve eylemlerle ilgili olarak bilgilendirilme ve görüşlerini açıklama hakları vardır. Çocuklar doğumlarından itibaren ailede, okulda ve toplumda demokrasinin temel prensiplerinden biri olan katılımcılık ilkesini yaşayarak öğrenmezlerse yetişkin olduklarında bu haklarını etkili biçimde kullanamazlar.

Yetişkinler gibi çocuklar da kendi öz saygılarını dünya ile olumlu ve aktif iletişime geçerek kazanırlar. İnsanın kendine ve başkasına saygı ve sorumluluk duyması yaşamın daha ilk dönemlerinde oluşur. Daha sonra da dış çevreyle sürekli etkileşim sonucunda gelişir. Şu halde demokrasi çocukların küçük çocukluk döneminden ergenlik dönemine uzanan süreçte öğrenecekleri bir değerdir. Çocuklara katılım beceri ve yeteneklerini geliştirme imkânları tanındığında, onlar demokratik bir toplumun etkili üyeleri olmayı, kendi düşünce ve inançlarına olduğu kadar başkalarınıninkine de saygı duymayı öğrenirler.

45) İnsan Hakları Raporları El Kitabı (Klavuz 1997), s.426.

46) İnsan Hakları Raporları El Kitabı (Klavuz 1997), s.426.

IV. Çocuk koruma sisteminin ve çocuk adalet sisteminin değerlendirilmesi

a. Çocuk koruma sisteminin değerlendirilmesi

Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne göre, çocuğun fiziksel, zihinsel, duygusal, sosyal ve ahlâkî gelişiminde uygun koşulların sağlanması ailenin, toplumun ve devletin görevidir. Çocuğun yetiştirilmesi ve korunması görevi ilk önce ana babaya aittir, ana babanın sorumluluklarını yerine getirebilmeleri için devlet aileye her türlü yardımı yapmakla yükümlüdür. Devlet çocuğu, ana babasının ya da bakımından sorumlu başka kişilerin her türlü kötü muamelelerinden koruyan, çocuk istismarını önleyen ve bu tür davranışlarla karşılaşan çocukların tedavisini sağlayan sosyal programlar uygulamalıdır. Devlet, aile ortamından yoksun kalan veya bu ortamda bırakılması yüksek yararına uygun olmayan her çocuğu korumak, bu tür durumlarda uygun koruyucu aile bulmak ya da kurumlar aracılığı ile çocuğun bakımını sağlamakla yükümlüdür.

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin bu kuralları doğrultusunda Türk Medenî Kanunu, Türk Ceza Kanunu, Çocuk Koruma Kanunu, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu'nda hükümler bulunmaktadır.

Konuyla ilgili pek çok yasal ve yönetsel düzenleme, karar ve uygulama olmasına rağmen, çağın gereklerine uygun kapsamlı bir çocuk koruma politikası oluşturulamamıştır.

Var olan politikanın yasal dayanaklarını oluşturan kanunlar arasında da tekrarlar, çelişkiler, tutarsızlıklar ve terim farklılıkları bulunmaktadır. Bu tutarsızlıkların ve karışıklıkların önemli nedeni çocuk koruma sistemine eklenen her yeni düzenlemenin sistemin bütününe ve daha önceki uygulamaları göz önünde tutmamasıdır.

Ülkemizde Medenî Kanun'un yanında bu kanunu destekleyen kapsamlı bir çocuklara ve gençlere sosyal hizmet ve yardım kanununa gereksinim vardır. Böyle bir kanunun temel amacı çocuğun gelişimini, bağımsız ve sorumlu kişiliğinin oluşumunu desteklemek olmalıdır. Kanunda yalnızca bedensel, zihinsel, sosyal ve duygusal gelişimi ile güvenliği tehlikeye düşmüş çocukların değil, tüm çocukların yüksek yararlarını, haklarını ve gereksinimlerini ön plâna alan bir yaklaşım benimsenmelidir. Bu amaç ve yaklaşım doğrultusunda çocuklara ve ailelere sunulacak hizmetler, çocukların sosyal ve kişisel gelişimlerini desteklemeye, tehlikeye düşmelerini önlemeye, tehlikeyle karşılaşmış olanları korumaya yönelik danışma ve destek hizmetlerini ve tedbirleri hem önleyici, hem de koruyucu olarak merkezî bir kurumun sorumluluğunda tek elde toplanmalıdır. Hizmetlerin yapılandırılmasında ve uygulanmasında çocukların, ailelerin, kamu kurum ve kuruluşlarıyla, sunulacak hizmet alanında uzmanlık kazanmış sivil toplum kuruluşlarının katılımına önem verilmelidir.

Yukarıda belirtilen temel amaç ve görevler çerçevesinde yürütülecek hizmetler düzenlenirken ÇKK'daki temel ilkeler yanında şu ilkeler de esas alınmalıdır:

- Çocuklar ve gençler gelişim düzeylerine göre, resmî ya da özel çocuk ve gençlik yardımının kendileriyle ilgili bütün kararlarına katılma hakkına sahip olmalıdır.

• Kız ve erkek çocukların farklı yaşamsal konumları göz önünde bulundurulmalı ve eşitlikleri desteklenmelidir.

• Çocuğun ailede yetiştirilmesine öncelik tanınmalıdır. Ana baba eğitim görevlerini tek başlarına yerine getiremeyecek durumda iseler, devlet ailede yetiştirmeyi destekleyecek hizmetler sunmalıdır.

• Çocuklara ve gençlere yardımda önleyicilik esas olmalıdır. Daha zorunluluk ortaya çıkmadan ailelere, çocuklara ve gençlere danışma hizmetleri sunulmalıdır. Çocukların yaşadıkları ortamın düzeltilmesine yardım edilmeli, kritik yaşam evreleri öncesinde sorunları azaltıcı destek hizmetleri verilmelidir. Bunalım ve çatışmaların çocukların ana babalarından ve sosyal çevrelerinden ayrılmalarını gerektirecek kadar büyümeden önlenmesine çalışılmalıdır.

• Gençlik yardımı, çocuk ve genci kendi sosyal ortamı ve sosyal ilişkileri içinde ele almalı, onların yaşam alanlarına yakın ve onlar tarafından kolayca ulaşılabilir olmalıdır.

• Çocukların, gençlerin, ana baba ve diğer sorumluların sorunlarını kendi kendilerine çözmeleri için gerekli ortam sağlanmalı ve destek hizmetleri sunulmalıdır.

• Çocuklara ve gençlere yardım edilirken ve soruna yaklaşıırken psikolojik, sosyal, kültürel ve ekonomik faktörlerin bütünlüğü göz önünde bulundurulmalıdır. Rehberlik ve yardım hizmetlerinde bilgilerin ve müdahale yetkisinin tek elde toplanması sağlanmalı, yardım isteyen kişinin sorunları üçüncü kişilere iletilmemelidir.⁴⁷

Bu hizmetlerin Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'nun bugünkü yapısı, kaynakları ve personeli ile yerine getirilmesi zordur. Güçlü bir çocuk koruma politikasının gereğine işaret eden en önemli göstergelerden biri, bu alana ayrılan bütçe olanaklarıdır.⁴⁸ Çocukların korunmasına ayrılan SHÇEK bütçesi, yıllardan beri yeterli oranda artmamakta ve sosyal devlet olmanın gereklerini yerine getirmekte yetersiz kalmaktadır.⁴⁹

SHÇEK'teki personel politikasının da kaliteye hizmet etmediği yönünde ciddi eleştiriler bulunmaktadır. Çocukların yaşadıkları fiziksel ortamın onların bio-psikososyal gelişimlerine uygun olmadığı, fiziksel koşulların iyileştirilmesi için gerekli yatırımların zamanında yapılmadığı bilinmektedir.⁵⁰

Türkiye'de çocuk koruma sisteminin gerektirdiği yetişmiş insan gücü sayısının yetersizliği üzerinde önemle durulması gereken bir sorundur. Hizmetlerin uluslararası ve ulusal standartlar çerçevesinde yürütülebilmesi için mevcut çalışanlar nitelik ve nicelik bakı-

47) AKYÜZ, E. (2007), s.170-171; TEKİN (2005), s.191.

48) KARATAŞ, K.: "Sosyal Hizmetlerde Yatırım Politikaları: SHÇEK Örneği", Ankara 1995.

49) 2008 yılı itibariyle SHÇEK'te 1094 sosyal çalışmacı, 203 psikolog, 103 doktor istihdam edilmektedir. Ayrıca kadrolu devlet memuru olarak 165 çocuk gelişimcisi, 992 öğretmen, 128 fizyoterapist, 538 hemşire, 67 diyetisyen, 425 çocuk eğitimcisi, 295 bakıcı anne ve özel hizmet alımı yoluyla çalışan 10.017 yardımcı hizmetli geçici statüde çalışan personel bulunmaktadır (SHÇEK 2008 Faaliyet Raporu). Nüfusu ülkemizle benzer sayıda olan İngiltere'de sosyal hizmet alanında 100 binden fazla sosyal çalışmacı, psikolog ve meslek elemanı bulunmaktadır (Yolcuoğlu, Aile ve Toplum 2009), s.50).

50) KARATAŞ (2008), s.46.

mından da yeterli değildir. Çocuk koruma sisteminin olmazsa olmaz nitelikteki elemanları arasında yer alan sosyal çalışmacı, psikolog vb. meslek elemanlarının kuruluşlardaki sayısı ve niteliği standartların oldukça altındadır.

Korunma ihtiyacı olan çocuklara hizmet veren kuruluşların günlük çalışmalarını yürütürken çocukların yüksek yararı ilkesinden hareket etmeleri gereği uygulamada ne ölçüde karşılanabilmektedir? Urla Barbaros Çocuk Köyü'nde Ocak 2005'de yaşanan cinsel istismar olayları ile Malatya Çocuk Yuvası'nda Ekim 2005'de ağır çocuk istismarı olayları çocukların yüksek yararı ilkesi dışında önceliklerin de var olduğu izlenimini vermektedir.⁵¹

Çocuk koruma sisteminin, çocuğun ailesi içinde korunmasına öncelik vermesi, bunun mümkün olmadığı durumlarda koruyucu aile, evlât edindirme ve en son olarak da kuruluş bakımı seçeneklerini devreye sokacak biçimde yapılandırılması gerekmektedir. Esasen gerek Çocuk Koruma Kanunu, gerekse Kalkınma Plânları aynı ilkeyi benimsemişlerdir. Ancak uygulamada bu öncelikler yeterince gözetilmemektedir. Son yıllarda aile temelli bakım seçeneklerine önem vermek amacıyla, kurum bakımındaki çocukların ailesi yanına döndürülmesi uygulamaları başlatılmıştır. Bu uygulamalarda ailenin koşullarının uygun olup olmadığına bakılmadığı, çocuğun korunma altına alınma nedenlerinin devam edip etmediğinin iyi araştırılmadığı, aileye belirli bir miktar parasal destek sağlanarak çocuğun aileye teslim edildiği yönünde ciddi eleştiriler vardır. Aileye döndürme uygulaması genelde, çocukların ekonomik yoksunluk nedeniyle korunma altına alındığı varsayımına dayanmaktadır. Oysa çocuğun korunma ihtiyacı içinde bulunması ekonomik, sosyal ve ruhsal bakımlardan çok karmaşık nedenlerden ileri gelebilir. Bu durum göz önüne alınarak çocuğun aile yanında korunmasına karar verildiği durumlarda aileye ekonomik destek yanında psiko-sosyal destek de verilmeli, ailenin çocuğu nasıl bakıp koruduğu denetlenmelidir.

Uluslararası standartlara ve yasalarımıza göre gerek aile yanında gerekse kurumlarda çocuklara kendileriyle ilgili kararlara katılma hakkı verilmiştir. Fakat çocuğa uygulanacak bakım türüne karar verilirken, onun görüşleri uygulamada yeterince alınmamaktadır.

Sonuç olarak, Türk Medenî Kanunu, Çocuk Koruma Kanunu ve Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu ile sosyal ve kamu hukukundaki çocukların korunmasına yönelik kanunların uygulanabilmesi, resmî ve özel sosyal yardım kuruluşları arasında işbirliği ve eşgüdümün sağlanabilmesi, mevcut kaynakların çocuk yararına kullanılabilmesi için ülkemizde uluslararası standartlara uygun bir aile ve çocuk politikasının oluşturulması, bu politikayı uygulamaya geçirecek çağdaş bir çocuk koruma sisteminin yapılandırılması, başta Çocuk Koruma Kanunu olmak üzere ilgili kanunlarda gerekli değişikliklerin yapılması gerekmektedir.

51) "Taciz İtirafı Başladı", Milliyet, 27.01.2005, "Yaşları 6'yı bile bulmayan çocuklar, Malatya Çocuk Yuvasında Acımasızca Dövüldü", Milliyet, 27.10.2005.

Böyle bir politikanın geliştirilmesinden, uygulanmasından ve eşgüdümün sağlanmasından sorumlu kurumların başında hizmetin asıl yükümlüsü olması gereken Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu gelmelidir. Ancak, gelişmiş ülkelerde olduğu gibi, “Aileden ve Çocuktan Sorumlu” bir icracı Bakanlık kurularak SHÇEK oraya bağlanmalıdır. Nüfusunun yarıya yakını çocuklardan oluşan ülkemizde böyle bir Bakanlığa gereksinim vardır.

b. Çocuk adalet sisteminin değerlendirilmesi

Türkiye’de suça itilen çocuklara verilen cezalar, onları eğitmek ve topluma kazandırmaktan çok, psiko-sosyal açıdan zedeleyici ve yeniden suç işlemelerine ortam hazırlayıcı bir özellik taşımaktadır. Oysa uluslararası kurallara göre, çocuk adalet sisteminin başlıca hedefi, suçu ve yeniden suç işlenmesini önlemek, suça itilmiş çocuğu topluma kazandırmaktır. Bu amaca ulaşabilmek için çocuklar ceza yargılama sürecine mümkün olduğu kadar sokulmamalı, yargı dışında sorunu çözecek yöntemler geliştirilmelidir. Fakat yasalara aykırı davrandıklarında çocuğa tepki gösterilmelidir. Çünkü hiçbir tepki gösterilmezse çocuk suç işlemeye devam eder. Ancak gösterilecek tepkide sosyal önlemler ön plana çıkarılmalıdır.

Türkiye’de uygulamanın uluslararası çocuk adaleti ilkelerine uygun yürümemesinin önemli nedeni, çocuklara özgü bir çocuk adalet sisteminin kurulmamış olmasıdır. Çünkü Türk hukukunda çocukların ceza hukuku karşısındaki sorumluluğuna ilişkin temel kurallar ve infaz hukukundaki statüleri Türk Ceza Kanunu, Ceza Muhakemesi Kanunu, Ceza Ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkındaki kanunlarla düzenlenmiştir. Bu durum göstermektedir ki, Türk hukukunda yetişkinler hakkındaki kavramlar ve kurumlarla çocuk adalet sistemi yönetilmektedir. Oysa Çocuk Hakları Sözleşmesi’ne göre çocuklar için özel düzenlemeler yapılmalı ve kurumlar oluşturulmalıdır. Çünkü çocuklar yetişkinlerden farklı özelliklere sahiptirler. Bu farklılık çocuğa ilişkin tüm düzenlemelerin ve kurumların çocuğa özgü olmasını gerektirir.

Türkiye’de uygulamanın uluslararası çocuk adaleti ilkelerine uygun yürümemesinin diğer önemli bir nedeni de TCK’nın 31.maddesindeki hükümdür. Bu hükme göre, hâkime ceza sorumluluğu olan 12-18 yaş grubundaki çocuklar hakkında önlem veya ceza uygulanması konusunda takdir yetkisi verilmemiştir. Suçu işlediği sabit olursa hâkim çocuğa yetişkinlere uygulanan cezaları TCK da öngörülen oranlarda indirim yaparak uygulamak zorundadır. Oysa uluslararası kurallara göre, cezalandırma düşüncesi çocuk adalet sisteminde çıkarılmalı, ceza ağır suçlarda ‘en son çare’ olarak düşünülmeli ve kısa süreli olmalıdır. Çocuğun işlediği hafif ve orta ağırlıklı suçlarda sosyal önlemler ön plana çıkarılmalıdır.

Bu ilkeler göz önünde tutularak TCK’nun 31. maddesi değiştirilmeli, hâkime hafif ve orta ağırlıktaki suçlarda önleme (tedbir) veya cezaya hükmetme konusunda takdir yetkisi verilmelidir.

Çocuk koruma Kanunu'na göre Cumhuriyet Savcıları, çocuk hâkimleri ve çocuk mahkemeleri önlem veya cezaya hükmetmeden önce çocuk hakkında 'gerekirse bireysel özelliklerinin ve sosyal çevresini görsen psikososyal inceleme yaptırılır'. Oysa böyle bu inceleme gerekirse değil, mutlaka yaptırılmalıdır. Çünkü çocuk mahkemeleri çocuğun tüm gelişimini değerlendirerek yargılama yapmak zorunda olan kuruluşlardır. Bu nedenle mahkemeler önlerine gelen her dosyada ayrıntılı bir sosyal inceleme yaptırarak yargılamayı başlatmalıdır.

Çocukların yargılanma sürecindeki tutukluluk süresi çok uzundur. Bu da onların psikolojik ve sosyal gelişmelerini olumsuz etkilemektedir. Çocukların yargılanma sürecini hızlandırmak onların kişilik ve gelişim özelliklerine uygun yargılanmalarına katkı sağlayacaktır. Bu nedenle çocuk mahkemelerinin sayısı artırılmalıdır. Ayrıca, Yargıtay'daki dosyaların bir an önce sonuçlanması açısından çocuk suçlarına bakan yeni bir daire kurulmalıdır.

KAYNAKÇA

- Akyüz, E. (2000): Ulusal Ve Uluslararası Hukukta Çocuğun Haklarının ve Güvenliğinin Korunması, Ankara
- Akyüz, E. (2005): "Suça İtilen Çocuklara İlişkin Avrupa Konseyi Politikaları", III. Ulusal Çocuk ve Suç Sempozyumu, s.201 vd.
- Dobler, A. (1959): Der Völkerrechtliche Schutz des Kindes, Winterthur
- Flekoy, M.G. (1991): A Voice for Children, Speaking Out as their ombudsman Jessica Kingsley, London
- Gözübüyük, Ş. (2008): Hukuka Giriş, Ankara
- Hegnauer, C. (1964): Berner Kommentar zum ZGB, Bd II, Familienrecht, 2. Abteilung, Die Verwandtschaft, Das eheliche Kindesverhältnis, Art. 252-301, Bern
- Hodgkin, R./Newell, F. (2003): Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama El Kitabı, Unicef.
- İnan, A.N. (1968): Çocuk Hukuku, İstanbul
- Karataş, K. (1995): "Sosyal Hizmetlerde Yatırım Politikaları: SHÇEK Örneği", Sosyal Hizmet Sempozyumu, 30. Yılında Sosyal Hizmet ve Geleceğe Yöneliş, 22-24 Kasım, Ankara
- Oosting, M. (1995): "The Ombudsman and His Environment-A Global View", British and Irish ombudsman Conference, 16-17 Nowember 1995, Univercity of Warwick
- Roma, G. (1966): John Dewey ve Çocukları Anlama (Berktin, C.T.: Çocuk ve Sorunlarımız)
- Reinstein, M.: "The Family and the Law" (Int. Encyc. Comp. L., Vol. 14) Persons and Family, Ch. 1, Introduction
- Schmidt, W. (1993): Practice and implementation. The German "Kinderkommission", the International Journal of Children's Rights, Vol. 1, No 1
- Serozan, R. (2005): Çocuk Hukuku, İstanbul
- Stoljar, S.J.: "Children, Parents and Guardians" (Int. Encyc. Com. L., Vol. 4), Persons and Family
- Sylwanner, L. (1995): "The Children's ombudsman in Sweden", Paper given at a Conference held in Bristol the Commemorate Children's Rights Commissioner Day, organized by the Instutite of Child Health and the Children's Rights Office, London
- Tiryakioğlu, Bilgin (1991): Çocukların Korunmasına İlişkin Milletlerarası Sözleşmeler ve Türk Hukuku, Ankara

Uluç, F. (2008): İlköğretim Programlarında Çocuk Hakları, Yayınlanmamış Doktora Tezi, AÜSBE, Ankara
Yolcuoğlu, İ.G. (2009): “Türkiye’de Çocuk Koruma Sisteminin Genel Olarak Değerlendirilmesi”, Aile ve Toplum, Temmuz-Ağustos-Eylül 2009, Cilt 5, Sayı 18, s.50 vd.
Weiss, H. (1921): Das Pflegekinderwesen in der Schweiz, Zürich

Resmi Metinler ve Raporlar

İnsan Hakları Raporları El Kitabı (Kılavuz), 1997
Unicef, Dünya Çocuklarının Durumu Raporu 1999

ÇOCUK HAKLARI BAKIMINDAN ANAYASAL GÜVENCE SORUNU

Selçuk Abdullah EVLİYAĞLU

*Paris 1 Panthéon – Sorbonne Üniversitesi Kamu Hukuku
Doktora Öğrencisi*



ÖZET

Çocuk haklarının Anayasal statüye kavuşturulması bağlamında, öncelikle hangi tip çocuk haklarının kastedildiğinin belirlenmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda, Anayasada yer alan ve “herkes” gibi ifadelerle aynı zamanda çocuklara da atfedilmiş sayılabilen temel hakların yanı sıra, -örneğin çocuklara ilişkin katılım hakları gibi- “salt çocuk yararına özgü” hakların da önemi vurgulanmalıdır.

Bununla birlikte, Anayasal güvence sorunu bakımından, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesinin önemi ve hukuki etkililiğinden bahsedilerek, ulusal-üstü insan hakları standartları ışığında ve temel haklar genel teorisi bağlamında bir değerlendirme yapılabilir. Ülkemiz hukuku bakımından ise, 12 Eylül Referandumunu sonucu halk tarafından onaylanan Anayasa değişikliklerinin konumuz kapsamında getirdiklerinden ve bu noktadaki yapıcı eleştirilerden bahsetmek yerinde olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk Hakları, çocuk yararı, Anayasa, anayasa hukuku, anayasacılık, idare hukuku, çocuk hukuku, 1982 Anayasası, yeni anayasa taslağı, temel haklar, insan hakları, Anayasa değişiklikleri, halkoylaması, 12 Eylül Referandumu, BM Çocuk Hakları Sözleşmesi, Anayasa madde 90, madde 41, madde 10, madde 74, eşitlik ilkesi, kamu denetçiliği, çocuk denetçisi...

I. Giriş

Çocuk haklarının Anayasal statüye kavuşturulması bağlamında ele alınacak olan bu incelemede öncelikli olarak belirtmek gerekirse, “çocuk hakları” ve bu kavramla ilişkili olan “çocuğun öncelikli yüksek yararı” gibi temel ilkelerin ve kavramların içerik bakımından belirlenmesi konumuzun kapsamını aşmaktadır. Ancak hemen ifade edelim ki Anayasada yer almasının gerekliliği sorgulanacak olan çocuk haklarıyla kastedilen, insan hakları bağlamında Anayasada yer alan ve “herkes” gibi ifadelerle aynı zamanda çocuklara da atfedilmiş sayılabilen temel hakların yanı sıra, -örneğin çocuklara ilişkin katılım hakları gibi- “salt çocuklara özgü” haklardır.

Bu doğrultuda, konu kapsamında öncelikle, çocuk haklarının Anayasada yer almasının gerekliliği sorunu üzerinde durulacak; konuya ilişkin Birleşmiş Milletler Çocuk Hak-

ları sözleşmesinin önemi ve hukuki etkililiğinden bahsedilerek, ulusal-üstü insan hakları standartları ışığında ve temel haklar genel teorisi bağlamında bir değerlendirme yapılacaktır. Sonuç itibarıyla ise, 12 Eylül Referandumu sonucu halk tarafından onaylanan Anayasa değişikliklerinin öncesindeki Anayasal durum ile söz konusu Anayasal değişikliklerin konumuz kapsamında getirdiklerinden ve bu kapsamdaki yapıcı eleştirilerden ve önerilerden bahsedilecektir.

II. Anayasal güvence bağlamında hangi tip çocuk hakları?

Belirtmek gerekir ki, her ne kadar düşünsel kökenleri oldukça eskiye dayansa da çocuk haklarının ulusal ve uluslararası alanda korunmasını esas alan “çocuk hukuku”, yeni bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır.¹ Bununla birlikte, çocuk hukuku ve çocuk hakları konularının hukukçular tarafından üzerinde durulan yoğun ilgi alanları olmayışıyla birlikte, bu konulara ilişkin yapılmış çalışmaların neticesinde ise, çocuk haklarının bilinmediği ve hatta çoğu zaman duyulmadığı gerçeğinden de bahsedilebilir.² Bir diğer husus ise, çocuk hukuku sisteminde dahi çocukların ve gençlerin haklarını tartışan bir literatür bulunmayışıdır.³ Bu noktada birçok yazar tarafından, çocuk hakları teriminin “kesinlikten yoksun”⁴ olduğu, bu terimi tanımlamanın ise zor ve karmaşık bir iş olduğu da vurgulanmaktadır.⁵

Bu bağlamda, her ne kadar çocuk hakları ve buna ilişkin ilke ve kavramların içeriğinin belirlenmesi çalışmamızın konusunu aşacak olsa da öğretide yer alan şu tanımdan da bahsedilebilir: çocuk hakları, “*çocuğun bedensel, zihinsel, duygusal, sosyal ve ahlaki bakımlardan özgürlük ve saygınlık içinde, sağlıklı ve normal biçimde gelişebilmesi için hukuk kuralları ile korunan yararlarıdır.*”⁶ Bu noktada gene belirtmek gerekir ki tıpkı diğer insan hakları bakımından olduğu gibi belirli bir liste de verilebilir, ancak bu liste tüketici olmayacaktır; önemli olan temel kriterlerin belirlenmesidir.⁷

Konumuz kapsamında, Anayasada düzenlenerek bu sayede Anayasal bir statüye ve güvenceye kavuşturulmasından bahsedilen haklar ile kastedilen ise, demokratik toplumlarda her bireyin sahip olması gereken yaşama hakkı gibi bilinen temel hakların yanı sıra, “ço-

1) AKYÜZ (Emine), *Ulusal ve uluslararası hukukta çocuğun haklarının ve güvenliğinin korunması*, Ankara: MEB, 2000, s.1

2) POLAT (Öğuz), “Anayasa ve Çocuk Hakları”, (19 Kasım 2007),

<http://droguzpolat.blogspot.com/2010/09/anayasa-ve-cocuk-haklar.html>

3) ADAMS (Robert), “Çocuk Hukuku ve Çocukların, Gençlerin Hakları”, *Çocuk hakları (Franklin, Bob)*, yay. haz. Güzin Özkan ; çev. Alev Türker, İstanbul: Ayrıntı, 1993, s. 120

4) FRANKLIN (Bob), *Çocuk hakları*, yay.haz. Güzin Özkan ; çev. Alev Türker, İstanbul: Ayrıntı, 1993 s. 28

5) FRANKLIN A.g.e., s. 21; Bu noktada Rona Serozan’a göre ise, çocuk haklarına ilişkin bir çok kavram ve bunların en önemlilerinden “çocuk yararı” kavramı da, aynen hukuktaki “haklı neden” kavramı gibi, çerçevesi esnek, taktire açık kavramlardandır; ancak her farklı somut olayın özelliklerine uyarlanmaya da yaramaktadır. SEROZAN (Rona), *Çocuk hukuku*, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım, 2. Baskı, 2005, s. s. 65

6) AKYÜZ, A.g.e. s. 4

7) Çocuk hukuku ve çocuk haklarının konusu, kapsamı ve bunların netleştirilerek belirlenmesi konusunda atıf yapmakla yetiniyoruz: örneğin, FRANKLIN A.g.e., s. 4’e ve sayfadaki dip notlar: Refah hakları, korumacı haklar, ve diğer kategoride değerlendirilen çocuk haklarından bahsedilebilir.

cuklara özgü”, çocuğun çocuk olmasından ötürü sahip olması gereken çocuk haklarıdır.

Örneğin çocuğun katılımının söz konusu olması; katılım hakları olarak da adlandırılabilir. ⁸

Öğretide yer aldığı üzere, çocuk hakları bakımından üç tip hak mevcuttur denilebilir; negatif statü hakları: “beni zorlama, beni engelleme, bana buyruk verme, bana yasak koyma”; pozitif statü hakları: “bana yardım et”; ve asıl önemlisi, üçüncü grup, aktif statü hakları: “beni dinle”, bir başka deyişle katılım hakları olarak karşımıza çıkmaktadırlar. ⁹

Bu noktada, Anayasada kendilerine yer verilerek bu sayede temel hak olarak belirlenecek olan ve Anayasal korumaya kavuşturulması düşünülen çocuk hakları bakımından, çocuğun korunması gibi konular ile birlikte, aynı zamanda çocuğun çocukluğunu yaşarken ve gelişimi sürecinde kullanabileceği ve yalnızca çocuk olmasından ötürü sahip olacağı hakların da düşünülmesi gerekmektedir.

Belirtelim ki Anayasada yer alan birçok hak aslında “çocuk” tabiriyle birlikte zikredilmese de, aynı zamanda çocuklara da tanınmış haklar olarak nitelendirilebilir; kısaca, doğrudan çocuklara yönelik ifadeler kullanılması gerekmemektedir. Örneğin, Anayasada yer alan temel hak ve özgürlüklerden bahsedilirken, “herkes” ifadesiyle kastedilen kişiler arasında çocukların da yer alacağı kesindir; yalnız, belirli bazı hakların pratikte veya hukuki sınırlandırmalar neticesinde çocuklar tarafından kullanımının söz konusu olmaması ayrı konudur. ¹⁰ Ancak, bahsedildiği gibi klasik insan haklarının yanı sıra, “salt çocuklara özgü” veya “salt çocuk yararına özgü” ¹¹ hakların da Anayasal güvenceye kavuşturulmasının tartışılması gerekmektedir.

Esasen konumuz kapsamında kastedilen türden haklar, “çocuğun çocuk olma hakkı” ¹² olarak da ifade edilebilir. Aynı doğrultuda, BM Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin de bu felsefede olduğundan söz etmek doğru olacaktır. ¹³ Bu türden bir anlayış ile konuya yaklaşmak için ise, deyim yerindeyse “çocuk bakışı”ni kavramak ve bu yöntemle çocuğu tanıya-

8) POLAT (Oğuz), “Anayasa ve Çocuk Hakları”, (19 Kasım 2007), <http://droguzpolat.blogspot.com/2010/09/anayasa-ve-cocuk-haklar.html>

9) SEROZAN, A.g.e., s. 6 – 7

10) Örneğin seçme-seçilme hakkı gibi, yaş sınırından dolayı kullanımı sınırlanmış haklar; esasen, temel hakların kullanımının sınırlandırılması konumuzun dışında ayrı bir konudur. Ancak kısaca değinelim ki, çocuk haklarının Anayasada yer almasının yanı sıra, küçüklerin, yani çocukların bu haklardan faydalanma ve kullanma ehliyeti sorunundan da bahsedilebilir. Temel haklardan faydalanma ehliyeti doğumla, kullanma ehliyeti ise rüşt ile başlar görüşü, öğretide sınırlandırıcı bir görüş olarak kabul edilmektedir; bu noktada küçüklerin temel haklardan faydalanma ve kullanma ehliyetinin ikisinin birden doğumla başlaması gerektiği görüşü kabul görmektedir. Ancak seçme-seçilme hakkının kullanımı gibi durumlar yukarıda bahsedildiği gibidir. (Bkz., GÖREN (Zafer), *Temel hak genel teorisi*, İzmir : Dokuz Eylül Üniversitesi Yayını, 2000., s. 42-43)

11) SEROZAN, A.g.e., s. 6 ve s. 9

12) AKYÜZ (Emine), “Çocuğun Çocuk Olma ve Sağlıklı Bir Çevrede Yaşama Hakkı”, 1. *İstanbul Çocuk Kuruştayı : Bildiriler Kitabı*, İstanbul : İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları , 2000 s. 43: Yazarın belirttiği gibi, öznesi yarının büyüğü değil, bugünün çocuğu olarak esas alınacak şekilde, aslolan, “çocuğun çocuk olma hakkı”dır.

13) *Ibid.* s. 44: BM Çocuk Hakları Sözleşmesi de bu felsefededir; ancak devletin yükümlülüğü kağıt üzerinde kalmıştır buna rağmen.

rak, hakları ona göre düzenlemek gerekecektir.¹⁴ Diğer bir deyişle, çocuğu özne olarak öz-gürleştirici bir yaklaşım sergilemek gerekecek ve “çocuğa balık verme” yerine “çocuğa balık tutmayı öğretme” düşüncesiyle hareket etmek gerekecektir.¹⁵

III. Çocuk haklarının anayasada düzenlenmesi sorunu

Anayasaların, devlet organlarının temel işleyişine ilişkin birçok farklı konuyla ilgili düzenlemeler ile temel hak ve özgürlükleri barındıran, genelde kısa metinler olduğunu göz önünde bulundurduğumuzda, çocuk hakları ve bu kavrama ilişkin temel ilkelerin, diğer temel hak ve özgürlüklerden ayrı olarak Anayasada yer alıp almaması gerektiği sorun-salı konumuz kapsamında önemlidir.

Genel itibariyle insan haklarının Anayasalarda düzenlenmesi konusu bağlamında kısa bir giriş ile konuya başlamak gerekirse, belirtelim ki evrensel boyutta yer alan insan hakları kavramından kastedilen, sadece belirli bir coğrafyaya veya belirli bir kitleye, belirli bir yaş grubuna veya belirli bir toplumsal sınıfa mahsus değil; doğal hukuk anlayışı temelli olarak, insanın insan oluşundan dolayı vazgeçilemez ve devredilemez özelliğiyle birlikte her insanın sahip olduğu haklardır. İnsan hakları kavramının ortaya çıkışının ilk aşamasında, bu kavramının ulusal hukuklar alanında kaldığı ve ulusal hukukun tanıdığı ölçüde bireylerin kullanabildiğinden bahsedilebilir; ancak artık insan hakları kavramı, insan hakları hukuku durumuna gelmiş ve uluslar arası hukukun bir parçası olmuştur denilebilir.¹⁶ Bu noktada, öğretilerde tartışıldığı gibi, sorulması gereken soru, uluslar arası –ya da ulusal-üstü-¹⁷ düzeyde varlığını sürdüren bu yeni hukuk dalının ulusal hukuk düzenlerinde durumu ne olmuştur?¹⁸

Kısaca özetleyelim ki, uluslar arası hukuk ve ulusal hukuk bağlamında mevcut olan düalist yaklaşım (ikili düzen okulu) ile tekçi düzen okulu (monist yaklaşım) bağlamında, genel olarak tekçi okulun tezi kabul görmüş ve buna göre uluslar arası hukukun kendiliğinden iç hukuk düzenine girmesi görüşü kabul edilmiştir. Bu doğrultuda, ülkemiz hukuk sisteminde de söz konusu olduğu gibi, uluslararası sözleşmelerin iç hukuka girmesi ve ulusal hukukun bir parçası olarak kabul edilmesini sağlayan temel düzenlemelerin başında ise anayasalar en büyük rolü oynamışlardır.¹⁹

14) ŞİRİN (M. Ruhi), “Gerçek Hayat Bilgisi: Çocuk Hakları”, 1. İstanbul Çocuk Kurultayı : Bildiriler Kitabı, İstanbul : İstanbul Çocukları Vakfı yayınları, 2000, s. 56

15) *Ibid.* s. 58

16) BATUM (Süheyl), *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk anayasal sistemine etkileri*, İstanbul : I. Basımevi ve Film Merkezi, 1993 s. 26-27

17) Uluslar arası hukuk yerine söz konusu terimin kullanımı kanımızca yerinde olacaktır. Şöyle ki, uluslar arası hukuk denildiğinde devletler arası hukuk kastedilmektedir. Söz konusu düzlemde özne olarak devletler yer almaktadırlar. Bu nedenle, bireyin özne olarak hakkını savunabildiği ulusal hukukun dışında veya üzerinde bir düzlemin, ulusal-üstü olarak adlandırılması daha doğru olacaktır. Bu noktada, birey, grup veya halkın da haklarını ileri sürebildiği bir hukuk sistemi söz konusudur. Bu sistem ise, ulusal-üstü insan hakları hukuku olarak adlandırılabilir. (Ayrıntılı bilgi için bkz., GEMALMAZ (Mehmet Semih), *Ulusal-üstü insan hakları hukukunun genel teorisine giriş*, İstanbul : Legal Yayıncılık, 2007, s. 1519)

18) BATUM A.g.e., s. 27

19) BATUM A.g.e., s. 28-29-30; Fransız Anayasası m. 25 ve Türk Anayasası m. 90 bu yöndedir.

Anayasacılık konusu kapsamında ise, burjuva dönemi ve bu dönemin ürünü olarak doğal hukuk görüşünün, anayasacılık faaliyetlerine yol açan en büyük etken olduğunu söyleyebiliriz.²⁰ Konumuz bağlamında önemli olan ise, anayasaların ortaya çıkmasıyla birlikte temel hakların da bu metinler içerisinde yer almaya başlamasıdır. Bu sayede artık temel haklar ve özgürlükler, anayasalarda ifade bulmuştur. Neticede, hak arama mücadelesinde insan hakları bildirgeleri, belgeleri ve sözleşmelerinin yanı sıra, anayasal güvenceler söz konusu olmuştur denilebilir.

20. Yüzyıl burjuva anayasalarının ortak bir özelliği bağlamında ise, haklar listesinin artık anayasalarda yer almasının yanı sıra, haklar kategorisinin ve bu haklar listelerinin sürekli olarak genişletildiği ve zenginleştirildiğinden de bahsedilebilir.²¹ Bu noktada konumuz ile bir bağlantı kurmak gerekirse, zenginleşen haklar listesi bakımından çocuk haklarının da artık anayasada ayrı bir başlık altında yer almasının önemi tartışılabilir.

İnsan haklarının uluslararası ve ulusal boyutu ile buna bağlı olarak anayasacılık konusu bağlamındaki bu kısa giriş doğrultusunda konumuza dönmek gerekirse, çocuk haklarının uluslararası kaynakları bakımından en önemlisi, 20 Kasım 1989 tarihli Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesidir denilebilir. Şöyle ki, bu sözleşme, 20 Kasım 1959 tarihli BM Çocuk Hakları Bildirgesindeki kavramlara dayanmakta ve taraf devletlere ilişkin getirilen birtakım yükümlülüklerle birlikte genişletilerek bir “insan hakları yasası sayılmaktadır.”²²

Ülkemiz ise, söz konusu sözleşmeyi 1990 yılında imzalayıp 1995 yılında yürürlüğe koyarak, uluslararası bir sorumluluk altına girmiştir.²³ Sözleşme kapsamında ise, birçok maddede yer aldığı üzere, sözleşmeye taraf devletler, bu sözleşmede yer alan, çocuklara ilişkin hakların teminatı bakımından gerekli önlemleri almakla yükümlüdürler. Bu kapsamda, gerek bu hakların pratikte kullanımı ve gerekse iç hukuka ilişkin yasal düzenlemelerin amaca uygun hale getirilmesi gerekmektedir.

Ülkemiz iç hukuku bağlamında, Anayasanın 90. maddesi uyarınca, bu sözleşmenin kanunlara eş değer olduğunu ve gene bu madde uyarınca “*usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası antlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası antlaşma hükümleri*”nin esas alınacağını söylemek mümkündür.

Bu noktada, BM Çocuk Hakları Sözleşmesinin, iç hukuktaki etkililiği bizzat Anaya-

20) GEMALMAZ A.g.e., s. 104

21) *Ibid.*, s. 147

22) AKYÜZ (Emine), *Ulusal ve uluslararası hukukta çocuğun haklarının ve güvenliğinin korunması*, Ankara: MEB, 2000, s. 19

23) Ulusal-üstü insan hakları hukukunun temel özellikleri bağlamında önemli bir temel özellik, devletin, bu sistemdeki yeri, konumu ve sözleşmesel sorumluluğudur; devletlerin bu noktadaki özelliği ise, belge üreticisi olmalarıdır. Bahsedilen BM Çocuk Hakları Sözleşmesi de, bu özelliğin bir ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu türden bir sözleşmeye taraf olunması ise, taraf devleti, sözleşmeden kaynaklanan bir uluslararası sorumluluk altına sokmuş olacaktır. Ayrıntılı bilgi için bkz. GEMALMAZ, A.g.e., s. 1520

sa tarafından vurgulanmış ve kanunlara eş bir seviyeden, hatta daha üstün bir konumdan bahsedilmiştir.²⁴ Bu durumda şöyle bir soru akla gelebilir: bahsedilen duruma göre çocuk haklarına ilişkin Anayasada ayrıca bir düzenleme yapmaya gerek var mıdır?

Bu soru üzerinden hareketle öncelikle belirtmek gerekir ki BM Çocuk Hakları Sözleşmesinde yer alan hakların “doğrudan etkisi” ve “kendiliğinden uygulanabilirliği” sorunu bağlamında, sözleşmede yer alanların büyük çoğunluğunun “program hüküm” olarak nitelendirilebileceği ve “kendiliğinden uygulanmasının” mümkün olmadığı öğretide vurgulanmaktadır.²⁵ Neticede, taraf devletlerin, iç hukukları kapsamında bir takım düzenlemeler yapması gerektiği açıktır.

Bununla birlikte, iç hukukta düzenleme yapılmasını gerektiren bir diğer sorun ise, çocuk haklarının kullanımı ve ihlali durumunda, -esasen BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin ihlali veya Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) gibi sözleşmelerin ihlali noktasında-Türk hukukçularının ilgi ve bilgi alanının da yetersiz kaldığı gerçektir.²⁶ Netice itibariyle uluslararası sözleşmeler ve çocuk hakları bağlamında herhangi bir ihlal söz konusu olduğu bir ihtimalde ulusal-üstü başvuru mekanizması tam manasıyla işletilmemektedir. Bu hususu da göz önünde bulundurarak çocuk haklarının doğrudan Anayasada yer alması, olası ihlaller durumunda hareket mekanizmasının kabiliyetini de daha sık gündeme getiriçi ve kolaylaştırıcı olabilecektir denilebilir.

Diğer bir açıdan, temel haklar konusu bağlamında konuyu ele almak gerekirse, öncelikle belirtelim ki, öğretide yer alan tanımlara göre, “temel haklar, yürürlükteki hukukun temel hak olarak nitelediği haklardır.”²⁷ Bir başka tanıma göre ise, “temel haklar, yürürlükteki hukuk tarafından tanınmış olan ve anayasal güvenceye sahip olan haklardır”²⁸ da denilebilir. İşte bu noktada, konumuz kapsamındaki çocuk haklarının Anayasada düzenlenmesi hususu önem kazanmaktadır. Netice itibariyle çocuk haklarının Anayasa kapsamında düzenlenmiş olması, bu hakların ulusal hukuk bazında temel hak olarak nitelendirilmelerinin de en önemli dayanağı olacaktır.

24) Uluslararası sözleşmelerin doğrudan uygulanabilirliği sorunu da konumuzun dışındadır; ancak belirtmek gerekir ki, gerçekte, AY m. 90 uyarınca doğrudan uygulanabilirlik durumu söz konusu olsa da pratikte ve mahkeme kararlarında birtakım zorluklar gözlemlenebilmektedir. (Bkz., BALO (Yusuf Solmaz), *Teori ve uygulamada çocuk ceza hukuku*, Ankara: Adil Yayınevi, 2005. s. 51)

Uluslararası sözleşmenin iç hukukta uygulanabilirliği hususunda, iç hukukta yer alan veya yer alacak olan ve sözleşme ile çelişki içerisinde bulunan bir hüküm bulunduğu ne yapılacağı sorunu da tartışmalıdır. Bu noktada Uluslararası bir sözleşme bağlamında eğer bir değişiklik yapılacak ise bunun gene sözleşme ile yapılması gerektiği görüşünden bahsedilebilir. Bu konuda Danıştay ve Yargıtay kararları da bulunmaktadır, (Bkz. Balo A.g.e. s. 52 ve dipnot 117 de ki kararlar.)

25) GEMALMAZ A.g.e., s. 604

26) GEMALMAZ (Mehmet Semih), *Ulusalüstü insan hakları hukuku ışığında Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (Madde 3/işkence yasağı) analizi*, Ankara : Ankara Barosu, 2006., s. 49

27) GÖREN, A.g.e., s. 17

28) GİRİTLİ (İsmet) ve GÜNGÖR (Hasan Atilla), *Günümüzde insan hakları*, İstanbul : Der , 2002., s. 12 ; KALBALIK (Halil), *İnsan hakları hukuku*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2009, s. 22 Temel Hakların yalnızca anayasalarda tanımlanmış haklar olduğu tanımı.

Esasen, temel haklar bağlamında, Anayasalarda yer alan temel hak kategorilerinin yanı sıra bir de uluslar arası temel haklar diye ayrı bir tür kategoriden de bahsedilebilir ki bu durumda hakkın temel hak olma özelliği, uluslar arası bir sözleşmede yer almasından kaynaklanmaktadır.²⁹ Bu noktada çocuk haklarının zaten uluslar arası -veya ulusal-üstü-düzeyde temel hak olduğu vurgulanabilir; ancak, yukarıda da belirttiğimiz gibi, önemli olan nokta, iç hukuk düzeyinde de bu hakların Anayasalarda düzenlenmesinin, bu hakların temel hak olma özelliğini güçlendirici nitelikte olacağı ve ulusal bazda Anayasal koruma sağlayacağıdır.

Kaldı ki, öğretilerdeki bir görüşe göre, ulusal-üstü koruma, insan hakları bağlamında ulusal korumayı tamamlayıcı niteliktedir; bu nedenle asli koruma ulusal korumadır.³⁰ Bu görüşten hareketle de çocuk haklarının, ulusal düzlemde, Anayasada düzenlenmesinin ve korunmasının önemi vurgulanabilir.

Ulusal hukuk düzlemi bakımından ise şunu da ekleyelim ki, insan haklarının korunması bakımından devlete karşı bir korumadan da bahsedilebilir.³¹ Bu noktada, temel hak ve özgürlüklerin Anayasada yer alması durumunda devlete karşı koruma ve yasamaya karşı bir koruma söz konusu olacaktır. Neticede Anayasaların kolayca değiştirilemeyecek, katı şartlara bağlı düzenlemeler olduğu unutulmamalıdır.

Çocuk Haklarının Anayasada yer almasına ilişkin yukarıda bahsedilenler doğrultusunda ülkemiz bakımından konuyu ele aldığımızda ise, çocuk haklarına ilişkin ülkemiz anayasasındaki gelişim ile birlikte, son olarak gerçekleştirilen anayasa değişikliklerine aşağıda değinilecektir.

IV. Çocuk hakları açısından anayasa değişikliklerinin getirdikleri

12 Eylül 2010 tarihinde yapılan referandum sonucunda halk tarafından onaylanan Anayasa değişikliklerine geçmeden önce, bu değişiklikler öncesindeki çocuk haklarına ilişkin durumdan kısaca bahsetmek yerinde olur. Neticede söz konusu Anayasa değişikliklerinin öncesinde de Anayasanın, çocuk haklarına ilişkin ulusal hukuktaki en önemli hukuksal kaynaklarından olduğu kabul edilmektedir.³²

Bu noktada, 1982 Anayasasının daha öncesine de gidilerek, çocukları ilgilendiren hükümlerin önceki Anayasalarda yer aldığından da söz edilebilir; örneğin, 1924 Anayasası m. 80 (öğretim serbestisi), m. 87 (ilk öğretim serbestisi ve ücretsiz olması), 1961 Anayasası m. 35 (aile ve çocuğun korunması), m. 43 (çocuğun çalışma yaşamında korunması), m.50 (özel eğitime muhtaç olanlar) gibi hükümler, çocuklar ile doğrudan ilgili olan önemli hak ve özgürlükler arasında sayılabilir.

1982 Anayasası bağlamında ise, öncelikle başlangıç hükümlerinden bahsedilebilir ki

29) GÖREN, A.g.e., s. 17 vd.

30) KALABALIK, A.g.e., s. 447

31) KALABALIK, A.g.e., s. 450-451

32) AKYÜZ A.g.e. s. 9

sosyal devlet ilkesi, insan haklarına saygılı devlet ilkesi ve devletin diğer yükümlülükleri bağlamında çocukların da menfaatleri söz konusudur. Bununla birlikte, m. 5 kapsamında, devletin temel amaç ve görevleri arasında insanın ve dolayısı ile çocuğun maddi ve manevi varlığının gelişimini sağlama görevi sayılmıştır.

Ayrıca, 17. maddenin ilk fıkrasında da herkesin maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkından bahsedilmiştir. Gene, m. 41'in aşağıda bahsedeceğimiz değişikliğe uğramadan önceki haline de göz atıldığında, ailenin korunması başlığı altında “Devlet, ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocukların korunması ve aile planlamasının öğretimi ile uygulanmasını sağlamak için gerekli tedbirleri alır, teşkilatı kurar” denilmiştir. Ayrıca, m. 42’de ise, doğrudan çocuklarla ilgili bir hüküm olarak, eğitim ve öğretim hakkı düzenlenirken, devletin de bu noktadaki gerekli yükümlülükleri düzenlenmiştir.

Yukarıdakilere ek olarak, m. 50 kapsamında, küçüklerin³³ –yani çocukların- çalışma şartları ile ilgili düzenlemeler yer almaktayken; m. 60, 61 ve 62 hükümlerinde ise, yabancı memleketlerdeki Türk vatandaşı çocukları da dahil olmak üzere, çocukların sosyal güvenliklerinin korunması bağlamında devlete vazifeler yüklenmiştir. Ayrıca, m. 56’daki “herkes” ifadesine çocuklar da dahil edileceğine göre, çocuğun “sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı”nın da Anayasada düzenlendiği vurgulanabilir. Bu maddeler gibi, Anayasadaki “herkes” ifadesiyle birlikte çocuklara da tanınmış birçok haktan veya devlete yüklenmiş yükümlülükten bahsedilebilir. Ancak konumuz kapsamında yukarıda da belirttiğimiz gibi, Anayasada yer almasının gerekliliğinden bahsettiğimiz haklar bakımından doğrudan ve salt olarak çocukları ilgilendiren hakların önemini tekrar hatırlatalım.

Anayasada yer alan, yukarıda bahsettiğimiz hükümler, anayasa hukuku kapsamında çocuklara ilişkin konulara değinmelerinin yanı sıra, aynı zamanda diğer hukuk dalları açısından da temel hükümler olarak kabul edilebilir. Örneğin, idare hukuku alanında çocuklara yönelik idari faaliyetler bakımından temel ilkelerin belirlenmesinde de rol oynamaktadırlar. Bu bağlamda, Anayasa m. 5, 41, 42, 56, 58, 59, 62, 61-4, gibi maddelerden yola çıkılarak, “çocuğun korunması ilkesi”, “katılım ilkesi”, “çocuk yararının öncelikli ve üstün kamu yararı sayılması ilkesi” gibi temel ilkelere ulaşılmaktadır; bu ilkelerin, çocuğun ve çocuk haklarının korunmasına ilişkin idari faaliyetler bakımından esas alınması gerektiği öğretide vurgulanmaktadır.³⁴

Yukarıda bahsetmiş olduğumuz, farklı konulara ilişkin birçok hükmün yanı sıra, 1982 Anayasası kapsamında, geçtiğimiz yıllarda gündeme gelen fakat yürürlük bulmamış olan “yeni anayasa taslağı” adı altındaki çerçeveden de bahsedilebilir. Neticede, bu taslak doğrultusunda, 1982 Anayasası içerisinde ilk kez “çocuk hakları” başlığı altında ayrı bir düzenleme yer alması öngörülmekteydi; esasen bu düzenleme bakımından yetersiz kalındığı eleştirisi ileri sürülmüştü, ancak belirtelim ki bu tür bir hüküm ile birlikte Anayasa da

33) Hukukumuzda çocuk kavramı yerine genellikle “küçük” ifadesi kullanılmaktadır.

34) GÜLAN (Aydın), “Çocuklara Yönelik İdari Faaliyetlere Hakim Olması Gereken İlkeler”,

1. İstanbul Çocuk Kurultayı: Bildiriler Kitabı, İstanbul: İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları, 2000, s. 431 vd.

ayrı bir başlık altında çocuk haklarının düzenlenmiş olması ilerici bir adım olarak sayılabilirdi. Yürürlük bulmamış olan bu maddeye göre:

Çocuk hakları

Madde 44-

(1) Her çocuk, kendi iyiliği için gereken himaye ve bakımdan yararlanma hakkına sahiptir. Çocuklar görüşlerini serbestçe açıklayabilir ve bu görüşleri kendilerini ilgilendiren konularda, yaşlarına ve olgunluklarına göre dikkate alınır.

(2) Kamu veya özel kurum ve kuruluşlarca çocuklarla ilgili olarak yapılan eylem ve işlemlerde, çocuğun azamî iyiliği gözetilir.

(3) Her çocuk, kendi menfaatine açıkça ters düşmedikçe, ana ve babasıyla kişisel ve doğrudan ilişki kurma ve sürdürme hakkına sahiptir.

Şimdi de 12 Eylül Referandumu ile birlikte halk tarafından onaylanan, 07.05.2010 tarihli ve 5982 sayılı kanun ile gerçekleştirilen Anayasa değişikliklerinin çocuk haklarına ilişkin yeni düzenlemelerine değinmek gerekirse, öncelikle belirtilmelidir ki şimdiye kadar Anayasamızda çocuk haklarıyla ilgili hükümlerin ayrı bir başlık altında düzenlenmiş olması ve doğrudan çocuklara ilişkin Anayasada yeterli hüküm bulunmayışı öğretilerde eleştirilmiş ve diğer ülke anayasalarında yer alan bu türden hükümlere dikkat çekilmiştir.³⁵

Bu noktada, çocuk hakları ile ilgili Anayasaya konulması gereken hükümler noktasında önerilerde de bulunulmuştur; örneğin, Serozan'a göre: "Tüm çocuklar, çocuk haklarını düzenleyen uluslararası sözleşmeler ışığında özel olarak korunurlar ve tüm insan haklarından hiç ayırım gözetilmeksizin yararlandırılırlar" ³⁶ gibi bir hüküm Anayasada yer alabilirdi. Bununla birlikte, çocuk haklarına ilişkin temel ilkelerin de Anayasada yer alması gerektiğine ilişkin eleştirilerde de bulunulmuştur.³⁷

Aktüel olarak ise, bahsedilen Anayasa değişiklikleriyle birlikte artık Anayasamızda "çocuk hakları" ifadesinin yer aldığı ayrı bir başlık altında, çocuklara ilişkin birtakım düzenlemelerin yer alması öngörülmüş ve diğer birkaç madde içerisinde ise çocukların ve çocuk haklarının korunmasıyla ilgili hükümler işlenmiştir.

Öncelikle, yapılan bu değişikliklerle birlikte, Anayasanın 41. maddesinin kenar başlığına "çocuk hakları" ifadesi eklenmiştir. Daha önce "ailenin korunması" başlıklı 41. maddede, "artık ailenin korunması ve çocuk hakları" şeklinde değiştirilmiş bulunmaktadır; bu maddenin içeriğine de çocuklarla ilgili eklemeler yapılmıştır. Söz konusu madde, yeni değişikliklerle birlikte şu şekildedir:

35) Örneğin, SEROZAN, A.g.e., s.35, İsviçre AY m. 11/1 , diğer devlet Anayasalarına yapılmış atıflara rastlanılabilir.

36) SEROZAN A.g.e., s. 35

37) SEROZAN A.g.e., s. 35; HANCIOĞLU (Attila) / KOÇ (İsmet) / DAYIOĞLU (Meltem), *Türkiye' de çocukların ve kadınları durumu*, 2000, s. 9

I. Ailenin korunması ve çocuk hakları

MADDE 41.– (Değişik: 3.10.2001-4709/17 md.) Aile, Türk toplumunun temelidir ve eşler arasında eşitliğe dayanır.

Devlet, ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocukların korunması ve aile planlamasının öğretimi ile uygulanmasını sağlamak için gerekli tedbirleri alır, teşkilâtı kurar.

(Ek fıkra: 7/5/2010-5982/4 md.) Her çocuk, korunma ve bakımdan yararlanma, yüksek yararına açıkça aykırı olmadıkça, ana ve babasıyla kişisel ve doğrudan ilişki kurma ve sürdürme hakkına sahiptir.

(Ek fıkra: 7/5/2010-5982/4 md.) Devlet, her türlü istismara ve şiddete karşı çocukları koruyucu tedbirleri alır.

Bu değişiklikle birlikte, artık Anayasada ayrı bir başlık altında çocuk haklarının düzenlenmesi yerli yerindedir. Ancak bu hükmün tek başına yeterli olduğundan bahsetmek hayli güçtür; neticede yukarıda bahsettiğimiz gibi, anayasacılık faaliyetleri bağlamında haklar listelerinin genişletilmesi göz önünde bulundurulduğunda, bu hüküm kapsamında çocuk haklarına ilişkin daha geniş bir hak listesine yer verilebilirdi.

41. maddenin değişik metnine göre ayrıca, BM Çocuk Hakları Sözleşmesinde de kendisinden bahsedilen ve çocuk haklarına ilişkin temel ilkelerden olan “çocuğun yüksek yararı” ilkesinin de artık Anayasa da yer aldığı görülmektedir. Bu noktada bu ilkenin Anayasada işlenmiş olmasının yerinde olduğu kanaatindeyiz.

Kısaca bahsetmek gerekirse, çocuk haklarının özellikleri arasında, ilk olarak, “çocuk yararının önceliği”, diğer bir deyişle “çocuklara birinci öncelik” özelliği gelmektedir; söz konusu ilke “birinci öncelik ilkesi” olarak da adlandırılmakta ve öğretilerde bu ilkeye büyük önem de atfedilmektedir.³⁸ Aynı zamanda BM Çocuk Hakları Sözleşmesinin de temel ilkelerinden biri olan bu ilkenin Anayasada yer alması, pozitif hukuk açısından olumlu bir adım olarak nitelendirilebilir.

Konu kapsamında ikinci olarak, Anayasanın 10. maddesindeki değişiklikten bahsedilebilir. Buna göre, 10. maddede yer alan eşitlik ilkesi ve çocuk hakları bağlamında şu ifadenin eklendiğini görebiliyoruz:

“Çocuklar, yaşlılar, özürlüler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılmaz.”

Söz konusu ifadeden de anlaşıldığı üzere, bu durumda, çocuklara ilişkin bir “pozitif ayrımcılık” söz konusu olacaktır.

Bu konu, daha önce de öğretilerde işlenilmiş ve ayrımcılık bağlamında, yaş ayrımcılığı açısından “çocukların asıl kurbanlar” olduğu belirtilmiştir.³⁹ Ayrıca, temel insan hakları bağlamında, çocuk olma statüsünden ve yaşlarından dolayı birçok hakkın çocuklardan

38) AKYÜZ A.g.e. s. 6-7

39) FRANKLIN, A.g.e., s. 14

saklandığı, kullanılmadığı, çocukların özellikle politik haklardan ve ekonomik haklardan yoksun olduğu vurgulanmıştır.⁴⁰

Bu noktada, çocuk haklarının özellikleri arasında, öğretide yer aldığı üzere, “güçsüz durumda bulunanların korunması” düşüncesinin temel bir özellik olduğunu savunan yazarlar da mevcuttur.⁴¹ Bundan dolayıdır ki Anayasa değişiklikleri kapsamında, çocukların yararına olacak şekilde belirlenmiş bulunan pozitif ayrımcılığın öğretide kabul gördüğünü söylemek mümkündür.

Serozan’a göre de, hukukun asıl işlevi kendilerini zaten öz güçleriyle koruyabilecek olanları değil de, görece güçsüzleri korumaktır ve bu noktada çocuklar hiç kuşkusuz hukukun başlıca konusunu oluşturmaktadırlar.⁴² Yazara göre, çocukların özel bir korumaya da ihtiyaçları vardır. Neticede eşitlik ilkesi, çocukların “özel olarak kayırılıp korunmasını gerektirir”.⁴³ Bu noktada, eşitlik ilkesi bağlamında asıl önemli olanın, eşitler arası eşitlik olduğundan hareketle, çocuklara “pozitif ayrımcılık” yapılması gerektiği yazar tarafından açıkça vurgulanmaktadır.⁴⁴

Yukarıda bahsedilen, Anayasanın 41. ve 10. maddelerindeki değişikliklerin yanı sıra, çocuk haklarının korunması bağlamında 74. maddeye eklenen kamu denetçiliği (ombudsmanlık) konusu da önemli kabul edilmelidir ki bu sayede, çocuklara ilişkin hakların ihlali durumunda bu hukuki müesseseden yararlanılması da söz konusu olabilecektir. Aslında kamu denetçiliği ve çocuk hakları bağlamında söz konusu maddenin içeriğine “çocuk denetçisi” eklenmesi gerektiği de vurgulanabilir⁴⁵; fakat bu noktada Anayasa da yer alan her bir ayrı konu bakımından ayrı ayrı denetçilik kurumunun yer alması gereken hukuksal metnin Anayasa olup olmadığı da tartışılabilir. Kanımızca, “çocuk denetçisi” gibi bir kurumun varlığı mutlaka gerekmektedir; ancak bu müessesenin, Anayasa m. 74’ten hareketle ayrı bir kanun ile de oluşturulması mümkündür.

Ayrıca son olarak belirtelim ki, m. 148’de yapılan değişiklik ile birlikte artık iç hukukumuzda mümkün olan Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru olanağı da konumuz kapsamında önemlidir. Buna göre, m. 148’de belirtildiği üzere:

“Herkes, Anayasada güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından, ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurabilir. Başvuruda bulunabilmek için olağan kanun yollarının tüketilmiş olması şarttır.”

40) *Ibid.*, s. 15

41) AKYÜZ A.g.e. s. 8 ; Aynı doğrultuda, KALABALIK, A.g.e., s. 344, yazara göre m. 41/2 , 42/7, 56/3’den hareketle örtülü olarak çocuklara yönelik bir pozitif ayrımcılık zaten vardı denilebilir.

42) SEROZAN, A.g.e., s. 4

43) *Ibid.*, s. 4

44) *Ibid.*, s. 5

45) Çocuk Vakfı tarafından, I. Türkiye Çocuk Hakları Kongresi’nin 87 uzmandan oluşan Bilim ve Değerlendirme Kurulu Üyeleri’nin görüşleri alınarak hazırlanan “çocuk maddesi” ile ilgili düzenleme konusundaki raporda bu tür bir görüşten bahsedilmiştir.

Yukarıda yer alan hüküm uyarınca, çocuk haklarına ilişkin herhangi bir ihlal durumunda, maddede belirtilen şartlarla birlikte ve ayrıca ihlalin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde yer alan bir kategoride değerlendirilmesini sağlayarak bu olanaktan yararlanması da mümkün olacaktır. Ancak bu maddede yalnızca Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin zikredilmiş olması ise kanımızca isabetsiz olmuştur. Bu noktada Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmeler bakımından genel bir ifade kullanılmış olması yerinde olabilirdi. Neticede bu sayede, insan haklarına ilişkin diğer uluslararası sözleşmelerin de madde kapsamına alınmış olması gerekirdi.

Aslında belirttiğimiz gibi, çocuk hakları bağlamında, salt çocuklara özgü bir hak söz konusu olmadığı bir ihtimalde, ihlal edilen hakkın Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesindeki haklar ile iç içe değerlendirilmesi de mümkün olabilir. Fakat yukarıda bahsettiğimiz açıdan söz konusu eleştiri ileri sürülebilir.

* * *

Çocuk hakları bağlamında yukarıda yer alan Anayasa değişikliklerine ilişkin kısa bir değerlendirme yapmak gerekirse, öncelikle çocuk hakları ve BM Çocuk Hakları Sözleşmesi çerçevesinde ülkemizin tutumundan bahsetmek yerinde olur. Söz konusu sözleşmenin ülkemiz tarafından imzalanması ve onaylanması sürecinde, Türkiye bu sözleşmenin 17, 29 ve 30 maddesine, Anayasanın ve Lozan Antlaşmasının hükümlerine ve ruhuna uygun olarak yorumlanması kaydı ile bir çekince koymuştur. Bu noktada, diğer taraf devletlerin bir takım itirazları da söz konusu olmuştur. Örneğin Portekiz hükümeti, bu çekincelerden ötürü, çekince koyan devletlerin söz konusu uluslararası sözleşme bağlamındaki taahhütlerine uyacağı konusunda bir şüphenin varlığını ileri sürmüştür. İrlanda hükümeti de aynı itirazı belirtmiştir.⁴⁶

Bu noktada ileri sürülen bu itirazlara karşılık bahsettiğimiz Anayasa değişikliklerini ele aldığımızda ise, Türkiye'nin bu taahhütlerini yerine getirmede bahsedildiğinin aksine davrandığını ve çocuk hakları bağlamında-yetersiz de olsa-, iç hukuk kapsamında ve Anayasal düzeyde bir takım düzenlemeler yaptığını görmezden gelmek yanlış olur. Kısaca, Türkiye diğer taraf devletlerin bahsettiği gibi konu kapsamında taahhütlerini yerine getirmekten kaçınan bir tutum izlemiştir denilemez. Bu noktada her ne kadar, genel itibarıyla Anayasa kurallarının program hüküm niteliğinde, içeriği yasa ile doldurulacak "tavsiye kuralları"⁴⁷ olduğu söylenebilirse de, çocuk haklarına ilişkin Anayasal düzeyde hiçbir hareket yoktur denilemez.

Ancak söz konusu Anayasal değişikliklerin bir ilk adım olmasına rağmen, yetersiz kaldığını da kabul etmek gerekir. Bahsedildiği gibi doğrudan çocukların yararına ilişkin birtakım hakların da ilerideki süreçte Anayasada yer alması ve temel hak olarak belirlenmesi gerekmektedir. Ayrıca, çocuklara ilişkin m. 41'de yer alan değişiklik metninin kaleme alınışı bakımından da daha titiz davranılabildiği denilebilir.

Son olarak, konu kapsamındaki yetersizlikler ve çocuk hakları ile ilgili Anayasada yer

46) GEMALMAZ, *Ulusal-üstü insan hakları hukukunun genel teorisine giriş*, s. 598-599

47) SEROZAN, A.g.e., s.38- 39

alması önerilebilecek düzenlemeler noktasında, Çocuk Vakfı tarafından, I. Türkiye Çocuk Hakları Kongresi'nin 87 uzmandan oluşan Bilim ve Değerlendirme Kurulu Üyeleri'nin görüşleri alınarak hazırlanan "çocuk maddesi" ile ilgili düzenleme konusundaki rapora da atıf yapıyoruz.⁴⁸

KAYNAKÇA

- Adams (Robert), "Çocuk Hukuku Ve Çocukların, Gençlerin Hakları", Çocuk Hakları (Franklin, Bob), Yay. Haz. Güzin Özkan ; Çev. Alev Türker, İstanbul: Ayrıntı, 1993
- Akyüz (Emine), "Çocuğun Çocuk Olma Ve Sağlıklı Bir Çevrede Yaşama Hakkı", 1. İstanbul Çocuk Kurultayı : Bildiriler Kitabı, İstanbul : İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları , 2000
- Akyüz (Emine), Ulusal Ve Uluslararası Hukukta Çocuğun Haklarının Ve Güvenliğinin Korunması, Ankara: Meb, 2000
- Balo (Yusuf Solmaz), Teori Ve Uygulamada Çocuk Ceza Hukuku, Ankara: Adil Yayınevi, 2005.
- Batum (Süheyl), Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Ve Türk Anayasal Sistemine Etkileri, İstanbul : I. Basımevi Ve Film Merkezi, 1993
- Franklin (Bob), Çocuk Hakları, Yay.Haz. Güzin Özkan ; Çev. Alev Türker, İstanbul: Ayrıntı, 1993
- Gemalmaz (Mehmet Semih), Ulusal-Üstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, İstanbul : Legal Yayıncılık, 2007
- Gemalmaz (Mehmet Semih), Ulusalüstü İnsan Hakları Hukuku Işığında Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (Madde 3/İşkence Yasağı) Analizi, Ankara : Ankara Barosu, 2006
- Giritli (İsmet) Ve Güngör (Hasan Atilla), Günümüzde İnsan Hakları, İstanbul : Der , 2002
- Gören (Zafer), Temel Hak Genel Teorisi, İzmir : Dokuz Eylül Üniversitesi Yayını, 2000
- Gülan (Aydın), "Çocuklara Yönelik İdari Faaliyetlere Hakim Olması Gereken İlkeler", 1. İstanbul Çocuk Kurultayı : Bildiriler Kitabı, İstanbul : İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları , 2000 S. 429-436
- Hancıoğlu (Attila) / Koç (İsmet) / Dayıoğlu (Meltem), Türkiye' De Çocukların Ve Kadınları Durumu, 2000
- Kalabalık (Halil), İnsan Hakları Hukuku, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2009
- Polat (Oğuz), "Anayasa Ve Çocuk Hakları", (19 Kasım 2007), [Http://Droguzpolat.Blogspot.Com/2010/09/Anayasa-Ve-Cocuk-Haklar.Html](http://Droguzpolat.Blogspot.Com/2010/09/Anayasa-Ve-Cocuk-Haklar.Html)
- Serozan (Rona), Çocuk Hukuku, İstanbul : Beta Basım Yayım Dağıtım, 2. Baskı, 2005
- Şirin (M. Ruhi), "Gerçek Hayat Bilgisi: Çocuk Hakları", 1. İstanbul Çocuk Kurultayı : Bildiriler Kitabı, İstanbul: İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları, 2000, S. 56-58

48) Anayasa için Çocuk Maddesi Önerisi Taslağı

- a) Çocuk, birlikte yaşamayı engelleyen herhangi olumsuz bir koşul olmadığına, anne ve babasıyla aile ortamında yaşama, yetişme ve gelişme hakkına sahiptir; ana babanın yetersizliği halinde, Devlet önce yetersizliğin önüne geçilmesi için gerekli önlemleri alır, denetimi altında özel hukuk kişilerinin de katılımıyla yükümlülükleri yerine getirir.
- b) Kamu ve özel kuruluşların çocukla ilgili her türlü eylem, işlem, düzenleme ve uygulamalarında çocuğun öncelikli yüksek yararını sağlamaları için Devlet özen gösterecek ve destek verecektir.
- c) Doğan bütün çocukların mutlu bir çocukluk yaşamaları sağlıklı büyümeleri ve sağlıklarının korunması, nitelikli eğitim alması ve gelişimlerini sürdürebilmeleri, şiddet, cinsel ve ekonomik istismar gibi güç koşullarda kalmaları durumlarında gerekli düzenlemelerin yapılması, hizmet alacakları ortamların hazırlanması ve bu ortamlardan yararlanmaları ve özel olarak korunmaları Devlet'in öncelikli ödevidir.
- ç) Her çocuk, ayırt edebilme yetileri ölçüsünde haklarını kullanma, kendisini ilgilendiren konularda düşüncelerini serbestçe açıklama ve görüş bildirme haklarına sahiptir ve Devlet bu hakların yerine getirilmesi için gerekli kolaylaştırıcı tedbirleri alır, usulleri düzenler, hakların kullanımını güvenceye bağlar.
- d) Her çocuğun medeni, sosyal, kültürel ve ekonomik haklardan eşit ve ayrımcılık gözetilmeksizin yararlanabilmesi ve hayata iyi bir başlangıç yapabilmesi için önleyici ve koruyucu tedbirleri almaktan Devlet sorumludur.

COCUĞUN YÜKSEK YARARI; İDARE HUKUKU'NDA UYGULANABİRLİĞİ ÜZERİNE BİR DENEME

Memduh Cemil Şirin

Paris 1 Panthéon – Sorbonne Üniversitesi Kamu Hukuku
Doktora Öğrencisi



ÖZET

Çocuğun yüksek yararı Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin üzerine inşa edildiği ana fikrin kavramsal karşılığıdır. Sözleşmenin uygulanmasında ve aslında çocuğa dair bütün meselelerde gözetilmesi çocukların sorunlarının çözülmesinde hayati öneme sahiptir. Kavram üzerine yapılan çalışmalar genelde Aile Hukuku ve İnsan Hakları eksenlidir. Oysa, kavramın niteliği İdare Hukuku gibi farklı hukuk dalları bakımından da incelenmesini gerektirir. İdare çocukları ilgilendiren çok sayıda karar almaktadır. Bu kararları alırken çocuğun yüksek yararı ilkesini gözetmesini beklemek temel bir çocuk hakkıdır. İdari kararların kamu yararına uygun olması geçerlilik şartıdır. Çocuğun yüksek yararı ilkesinin etkinliği öncelikli bir kamu yararı olduğunun kabulü ile mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Çocuğun yüksek yararı, idare hukuku, kamu yararı.

Giriş

20. yüzyıl Fransız Medeni Hukuku'nun duayen ismi Jean Carbonnier çocuğun yararı ilkesini büyülmüş bir kavram¹ olarak nitelendiriyordu, yüksek yarar kavramı Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde yer almadan yıllar önce. Çocuğun yüksek yararı kavramına ömrü vefa edip tanıklık etseydi sevinir miydi yoksa dehşete mi düşerdi bilemiyorum.

Çocuğun yararı kavramının Fransız yasalarında yer almasının iyi bir gelişme olduğunu düşündüğü için, çocuğun yüksek yararının uluslararası bir sözleşmede yer almasından sevinç duyardı. Buna karşılık, anlam ve kapsamı belirsiz olduğu için suistimale açık olan çocuğun yararı kavramının birgün aile hukuku prensiplerini, kurumlarını muğlak hale getirebileceğinden şikayet eden Carbonnier, yüksek sıfatı ile etkinliği ve kapsamı artan bu yeni kavram karşısında dehşete de düşebilirdi.

Bugün Carbonnier'in öngörüsünde haklı çıktığı kanısında olanlar var: Aile ile ilgili verilen mahkeme kararlarında hakimlerin geniş takdir yetkilerini kullanarak, çocuğun yük-

1)Carbonnier, Jean, C.A. de Paris, 10.04.1959 tarihli karar değerlendirmesi, D. 1960, p.673

sek yararının bazen yasa ve düzenlemeleri etkisiz kılan şekilde uyguladığı vurgulanmaktadır.² Bu yönüyle çocuğun yüksek yararı kavramının aile hukuku sistemini değiştirici bir etkisi olduğu söylenebilir.

Carbonnier, çocuğun yararı kavramının, tanımı yapılamaz olması ve hakimlere sınırsız takdir yetkisi sunması ile çocuklar ve aileler için taşıdığı olası riskleri düşünüyordu.

Öyleyse kavramın tanımını yaparak bütün riskleri bertaraf etmiş olur muyuz? Sanırım bu sorunun cevabını vermek imkansız; çünkü bu kavramın tanımlanabilmesi mümkün değil. Kavramın tanımlama zorluğu, çocuğun yararının hayat ile çok yakın bir bağı olması ve ayrıntılar ile görecelerden oluşan hayatın, bir kurgu çerçeve içine adapte edilememesidir.³ Tanımlama zorluğu kavramın varlığının tespitini de zorlaştırıyor. Yani hangi halde çocuğun yüksek yararı sağlanmış olacaktır, nelere dikkate edilmelidir, sorusuna cevap vermek de kolay değildir.⁴

Her ne kadar bir kavramın tanımlanmasındaki zorluk olumsuz gibi gözükse de, bazı kavramlar gücünü tanımlanamazlıklarından alırlar. İdare Hukuku'nun temel prensiplerinden kamu yararı kavramı, tanımlanmaya çalışılan ama her tanımın bir süre sonra geçersiz hale geldiği diğer bir ifadeyle kendi kendini imha ederek yenilenen bir kavramdır.

Bu deneme çalışması, çocuğun yüksek yararı kavramının diğer yarar alanları karşısındaki konumu ve bunun idare hukukundaki anlamı ile sınırlı olduğu için, kavramın anlamı ve tespiti ile ilgili tartışmalara girilmeyecektir.

Aile değerleri ve anne baba hakları ile çocuğun yararı karşı karşıya kalabildiği gibi, devletin idaresi kanalıyla alması gereken kararlarında da, aynı ikilemin yaşanma ihtimali var. Acaba çocuğun yüksek yararı ilkesi, idare hukukunda da sarsıcı bir etki yapabilir mi? İdarenin yapı taşı olan kamu yararı ilkesini dönüştürebilir mi ?

A. Çocuğun yüksek yararı öncelikli bir düşüncedir

Kamusal ya da özel sosyal yardım kuruluşları, mahkemeler, idari makamlar veya yasa organları tarafından yapılan ve çocukları ilgilendiren bütün faaliyetlerde çocuğun yararı temel düşünce⁵ ise, idarenin bu ilkeye kayıtsız kalması, kararlarında göz önüne alınmaması hukuken mümkün olmamalıdır. Çocuğun yüksek yararı ilkesinin gözetilmesi zorunluluğu idari, hukuki ve yargısal alanlarda yeni karar yöntemlerinin benimsenmesini gerektirir.⁶

2) Fulchiron, Hugues, « Les droits de l'enfant à la mesure de l'intérêt de l'enfant », in Gazette du Palais, 08.12.2009, n.342, s. 18 ; Rosado, Marie – Philomène, « l'Intérêt supérieur de l'enfant depuis le revirement de jurisprudence sur l'applicabilité directe de la Convention de New York », in Revue Lamy Droit Civil, 11 – 2006, n.32, s. 39

3) Donnier, M., « l'intérêt de l'enfant », D., 1959, Chron. XXVI, p. 180

4) Çocuğun yüksek yararının tespiti için göz önüne alınması gerekenlerle ilgili olarak Betül Onursal'ın « Çağdaş Çocuk Hakları Sisteminde Türkiye'nin Konumu » makalesi aydınlatıcı bilgiler içermektedir.

5) Resmi Gazete 27.01.1995 tarih ve 22184 sayılı nüshada yayınlanan resmi metin

6) Hodgkin, Rachele, Peter Newell, çocuk hakları uygulama el kitabı, Unicef, 1998, s.42

1. Sözleşme metni ve hazırlık çalışmaları

a. Sözleşmede tercih edilen dil

İdare hukukunda çocuğun yüksek yararı kavramının uygulanabilirliği öncelikle kavramın kapsamı ve konumu üzerinde durmayı gerektiriyor. Burada önümüze çıkan ilk sorun, bu değerlendirmenin sözleşmenin Türkçe resmi çevirisi üzerinden mi, yoksa Birleşmiş Milletlerce kabul edilen İngilizce resmi metin üzerinden mi yapılacağına ilişkindir. Bu soruyu sormaya iten ise, Türkçe çeviri metninin sözleşmenin asıl metnini tam olarak karşılayamamasıdır. Türkçe çeviride çocuğun üstün yararı ifadesi geçmiyor. Diğer yandan *çocuğun yararı temel düşüncedir* ifadesi asıl metni karşılamıyor. İngilizce metinde (a primary consideration) *öncelikli bir düşüncedir* ifadesi kullanılmıştır.⁷ Hem *öncelikli*, hem de *bir*, kelimelerinin kullanımının tesadüfi olmadığı aşağıda izah edilecektir.

Sözleşme metninde *öncelikli* kelimesini karşılayan *primary* kelimesi kullanılmış, üstün manası taşıyan *paramount* tercih edilmemiştir. Oysa, Sözleşmesi'nin Polonya tarafından teklif edilen ilk taslağında *üstün yarar (the paramount consideration)* ifadesi yer almaktadır.⁸

Kelime tercihini sorgulamaya iten bir diğer kıstas ise, evlat edinmeyi düzenleyen 21. maddede *öncelikli* yerine *üstün düşünce (paramount consideration)* ifadesinin tercih edilmesidir. Bu ayrımın bilinçli olarak yapıldığına şüphe yoktur.

İlk olarak, *primary (öncelikli)* kelimesinin neden tercih edildiğini ve *paramount (üstün)* kelimesinden farkını iki kelimenin sözlük manalarına bakarak inceleyelim. *Primary* kelimesi bir sıralamada ilk sırada veya en üstte olan manasını taşımaktadır. *Paramount* kelimesi ise diğer herşeyden daha önemli, üstün manasındadır. *Primary (öncelikli)* kelimesi ile diğer unsurlardan önce bakılması gereken, diğer unsurlar gözönüne alınmadan önce ilk olarak bakılması gereken şey anlaşılır⁹, bu ihtimalde, çocuğun yüksek yararı diğer unsurlara göre daha çok ağırlık taşıyacaktır¹⁰ ve diğer unsurları daha altta olsalar da, göz önüne alma manası çıkmaktadır. *Paramount (üstün)* kelimesi ise kesin, belirleyici bir üstünlük anlamı taşır¹¹ ve diğer unsurların ciddi şekilde göz önüne alınması pek mümkün görünmemektedir.¹²

7) Fransızca metinde ise « une considération primordiale » ifadesinde geçen primordial kelimesinin ilk, önce olan manalarının yanında olmazsa olmaz, vazgeçilmez, temel manaları da vardır. Sözleşmede öncelikli manasında kullanılmıştır.

8) Bu ifadenin aynı zamanda 1959 tarihli Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Beyannamesi 2. maddesinde yer aldığını ve Polonya tarafından sunulan taslakta 1959 tarihli Beyannamenin 2. maddesi aynı şekliyle teklif edilmiştir. Ancak 1959 tarihli Beyanname çocuğun üstün yararının gözetilmesini yasama faaliyetleri ile sınırlandırmıştır. Bu yönüyle 1989 tarihli Sözleşme'ye göre daha dar bir kapsama sahiptir.

9) Van Bueren, Geraldine, Les Droits Des Enfants en Europe, Belcika, Council of Europe Publishing, 2008, s.35

10) Freeman, Michael, Article 3 The Best Interests Of The Child, Boston, Martinus Nijhoff Publishers, 2007, s. 61

11) Van Bueren, a.g.e., s. 35

12) Freeman, a.g.e., s. 60

b. Sözleşme yazım süreci ve tartışmalar

Hazırlık çalışmaları sırasında Polonya tarafından teklif edilen *paramount consideration* (üstün düşünce) ifadesi farklı görüşlere yol açmıştır. Bir grup temsilci çocuklar için daha büyük bir koruma sağladığı gerekçesiyle *paramount consideration* ifadesini desteklerken diğer bir grup temsilci ise bu ifadenin çok geniş olduğu sebebiyle eleştirmiş ve *primary consideration* (öncelikli düşünce) teklifini desteklemişlerdir.¹³ Bu sırada dile getirilen bir görüşe göre, çocuk yararı ile aynı derecede, hatta bazen daha üstün yararlar olabilir, bu yüzden *paramount* kelimesi her ihtimali karşılamamaktadır.¹⁴ Bu tartışmalar sonrasında *primary consideration* teklifi Sözleşme Çalışma Grubu'na kabul edilmiştir.

3. maddeye ilişkin bir diğer tartışma alanı ise *a primary consideration* (öncelikli bir düşünce) ile *the primary consideration* (öncelikli düşünce) nitelendirmeleri üzerinedir. Çocuğun yararı öncelikli bir düşünce olarak nitelendirilince öncelikli başka düşüncelerin de varlığı öngörülmekte ve çocuğun yararı diğer yararlar karşısında kesin bir önceliğe sahip olamamaktadır.¹⁵ Bir görüşe göre, öncelikli bir düşünce nitelendirmesi, karar vericilere, en azından istisnai durumlar için, esneklik sağlamak amacıyla tercih edilmiştir.¹⁶

Öncelikli – üstün ikileminde ortaya konan argümanlara benzer argümanlar burada da ortaya konulmuş ve bazı durumlarda yararlar çatışması olduğunda adalete ilişkin ve toplumsal bazı yararların çocuk yararı ile en azından aynı düzeyde hatta daha üstün olabileceği ileri sürülmüştür.¹⁷ UNICEF tarafından Çalışma Grubu'na sunulan değerlendirmede ise *the primary consideration* (öncelikli düşünce)¹⁸ nitelendirmesi, öncelikli olduğu ayrıca kabul edilmeyen, hiçbir başka düşüncenin çocuğun yararı karşısında göz önüne alınmayacağı manasına geleceği vurgulanarak desteklenmiştir. *A primary consideration* (öncelikli bir düşünce) nitelendirmesi ise kendiliğinden başka öncelikli yararların varlığını ve çocuğun yüksek yararını bunlar arasında bir yarar olarak kabul etmektedir.¹⁹

Çalışma Grubu *a primary consideration* (öncelikli bir düşünce) nitelendirmesini kabul etmiş ve bu ifade sözleşmede bugünkü halini almıştır.²⁰

Sözleşme metninde tercih edilen kelimelerden ve hazırlık çalışması tartışmalarından

13) Office Of The UN High Commissioner For Human Rights, Legislative History Of The Convention On The Rights Of The Child, Volume 1, United Nations, New York, 2007, s. 339

14) Legislative History Of The Convention, s. 339

15) Freeman, a.g.e., s. 61

16) Alston, Peter, The Legal Framework Of The Convention On The Rights Of The Child, Bulletin Of Human Rights, 1992, 91 (2), s. 13

17) Legislative History Of Convention, s. 345

18) UNICEF'in yorumunda *primary* (öncelikli) kelimesi mana olarak *paramount* (üstün) kelimesi gibi değerlendirilmiştir.

19) Legislative History Of Convention, s. 344. UNICEF öncelikli bir düşünce nitelendirmesinin insan hakları belgelerindeki tarza aykırı olduğunu ve yetersiz kaldığını örneklerle izah etmiştir: UNICEF Kadına Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi 5.maddesinde kullanılan *the primordial consideration* nitelendirmesi ile Çocukların Korunması ve Refahına İlişkin Sosyal ve Hukuki Prensipler Deklerasyonu 5. maddesinde kullanılan *the paramount consideration* nitelendirmesini örnek olarak sunmuştur.

20) Sözleşmenin Fransızca metninde "the / a" ayrımının Fransızca karşılığı olan "la / une" ayrımına riayet edilmiştir.

anlaşılacağı üzere, *çocuğun yüksek yararı* diğer bütün yararların üzerinde veya diğer yararları göz ardı eder şekilde nitelendirilmek istenmemiştir. Kavramın konumu ile ilgili ihtiyatlı bir tavır takınıldığı söylenebilir.

2. Maddenin uygulanmasına ilişkin değerlendirmeler

a. Uluslararası makamların değerlendirmesi

BM Uluslararası Çocuk Hakları Komitesi, çocuğun yüksek yararını Sözleşme'nin dört ana ilkesinden biri olarak konumlandırmaktadır.²¹ Komite'ye göre çocuğun yüksek yararı bağımsız ve otonom bir kavram değildir. Çocuğu ilgilendiren tüm politik, idari ve yargısal kararlara rehberlik etmesi gereken bir standarttır, bir yol haritasıdır.²²

Bu noktada Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin kavrama yaklaşımına değinmekte yarar var.²³ AİHM'in çocuğun yüksek yararını diğer yararların üzerinde gören anlayışa yatkın olduğu vurgulanmaktadır.²⁴ Mahkeme'ye göre çocuğun yüksek yararı düşünce-si diğer düşüncelerin önüne geçmelidir.²⁵ AİHM'in ÇHS m.3/1'i uyguladığı kararların tamamına yakını aile hukukuna ilişkindir ve ebeveyn hakları ile çocuğun yüksek yararı çatışması temellidir. Bu durumun kavramın konumuna ilişkin sınırlı bir yoruma yol açtığını belirtmek gerekir.

b. Doktrinde değerlendirmeler

Kavramın konumu hakkında yorumlar iki ana görüş ekseninde üzerindedir. İlk görüş çocuğun yüksek yararının diğer bütün yararların üzerinde görülebileceği, onlara üstünlük sağladığı esasına dayanır. İkinci görüş ise, kavrama Sözleşme'de yer verilerek çocuğun yüksek yararının karar süreçlerinde göz önüne alınmasının sağlanmak istendiği, bir üstünlük içermediği şeklindedir. Bu yorumların hepsi akla yatkındır.²⁶

Yararlar çatışması söz konusu olduğunda alınacak kararın çocuk üzerindeki direkt etki boyutu ilkenin önceliğinde önemlidir. Eğer alınacak kararın ana etkileneni çocuksa çocuğun yüksek yararı diğer yarar alanlarının önüne geçer.²⁷ Şöyle bir örnek verilebilir ; bir mahkeme boşanma kararı verirken çocukların yararını göz önüne almalıdır ancak, kara-

21) Diğer üç prensip sırasıyla çocuklar arasında ayırım gözetmeme (m.2), yaşam ve gelişim hakkı(m.6), çocuğun görüşünün alınması (m.12)

22) Görüşlerin aktarıldığı kaynak ; Gouttenoire, Adeline ve diğerleri, Droit De La Famille n.11, Kasım 2009, Dossier 16 « Convention des droits de l'enfant », s. 19

23) Mahkeme'nin çocuğun yüksek yararına ilişkin önemli bazı kararları : Johansen / Norvec, 07.04.1996 ; Mubianza Mayka ve Kaniki Mitunga / Belcika, 12.10.2006 ; Piss / Fransa 06.07.2004 ; Ollson / İsvec 19.09.2000 ; Volesky/Cek Cum., 29.06.2004

24) Fulchiron, a.g.m., s. 18. aynı makalede bu tespitin Fransa adli yargı kararları için de geçerli olduğu ifade edilmiştir.

25) Hilt, Patrice, « l'Intérêt supérieur de l'enfant, clé de voûte de la protection européenne des relations parents – enfants », in Actualité Juridique Famille, 2004, s. 385

26) Rosenczveig, Jean Pierre Le Dispositif Français de Protection de l'Enfance, Paris, Jeunesse et Droit, 2005, s. 1443

27) Youf, Dominique, Penser Les Droits De l'Enfant, Paris, PUF, 2002, s. 133

rın ana etkilenenleri ebeveynler olduğundan eşlerin hakları ve menfaatleri önceliklidir. Buna karşın, çocuğun velayeti direkt çocuğu ilgilendiren bir mesele olduğu için verilecek kararda belirleyici olan çocuğun yüksek yararı olmalıdır. AİHM kararlarında çocuğun yüksek yararı lehine yapılan yorumlar da aslında bu temele dayanmaktadır.

Çocuğun yüksek yararı ne herhangi bir unsur gibi değerlendirilecek kadar sınırlı ne de bütün diğer unsurları değerlendirme dışı bırakacak kadar geniş bir kavram değildir. Sözleşme'de bu prensibe yer verilmesi ile çocuğu ilgilendiren her kararda bu yararın mutlaka göz önüne alınması arzulanmıştır. Sözleşme'de yapılan öncelikli bir düşüncedir vurgusu ile bu yarara sistematik bir üstünlük sağlanmak istenmemiştir.²⁸ Çocuğun yararı söz konusu olduğunda diğer bütün unsurları devre dışı bırakmak hayatın ruhuna aykırı olduğu gibi sosyal çevrenin bir parçası olan çocuğun yararına da değildir. Yani bu kavrama mutlak bir üstünlük vermek öncelikle çocukların zararına olur, böyle bir yorum ilkenin uygulama imkanını da zorlaştırır.

Buna karşın çocuğun yüksek yararı karşısında diğer yarar alanlarının öncelik kazanabilmesi istisnai bir durum olmalıdır. Nasıl ki, çocuğun yararı otomatik bir üstünlük sağlamıyorsa, aynı şekilde toplumsal, hukuki ve idari diğer yarar alanları da söz konusu olunca çocuğun yararını otomatik olarak ikinci plana atmak veya göz önüne almamak kabul edilemez.

B. Çocuğun yüksek yararı öncelikli bir kamu yararadır

1. Kamu yararını çocuklara uygun şekilde düşünmek

a. Kamu yararı kavramı üzerine ön bilgiler

Çocuğun yüksek yararını kamu yararı penceresinden incelemeye, kamu yararı kavramının genel bir izahıyla başlamak gerekmektedir. Bu genel izahat, çocuğun yüksek yararında yol gösterici olacaktır.

Kamu yararı idarenin faaliyetlerini ve gelişimini biçimlendiren kamu hukukunun temel kavramıdır.²⁹ İdari faaliyetlerin hem sebebi, hem de ulaşılmak istenen asli amacıdır. Kamu yönetimi ve idare hukukunu meşrulaştıran, daha çarpıcı bir ifadeyle devletin toplum üzerinde baskısını kamufle eden bir kavramdır.³⁰

Daha önce altı çizildiği üzere tanımlanması zor bir kavramdır. Toplumun yararına uygun olanın kamu yararı olduğu kabul edilir. Zamana, mekana ve politik tercihlere bağlıdır.³¹ Kamu yararının varlığı ile devletlere yön veren düşünce akımlarının kuvvetli bir

28) Zermatten, Jean, l'Intérêt supérieur de l'enfant de l'analyse littérale à la portée philosophique, Çalışma Raporu, 3 – 2003, Institut International Des Droits De l'Enfant, s.8

29) Dupuis, George, Marie – José Guedon, Patrice Chrétin, Droit Administratif, 11.baskı, Paris, Sirey Université, 2009, s.520

30) Loschak, Danièle, Jacques Chevallier, Le Traité de Science Administrative, Paris, LGDJ, 1978, s. 263

31) Truchet, Didier, Droit Administratif, 2.baskı, Paris, PUF Thémis Droit, 2009, s.71

bağı, sebep – sonuç ilişkisi vardır. Sosyal devlet anlayışı hakim olan devletlerde, idarenin çok daha müdahaleci ve üstlenici bir rol oynaması gerektiğinden, idarece tespit edilen kamu yararı çok daha fazla alana yayılır. Liberal veya neo – liberal anlayışta ise, idarenin daha geri bir konuma çekilmesi gerektiği düşünüldüğünden idarenin tespit ettiği kamu yararı alanları daralmaktadır.

Bir dönem kamu yararı taşıdığı düşünülen bir faaliyet, başka bir dönemde kamu yararı niteliği taşımayabilir. Devletin ekonomik zorluklar olan, üretimin gelişmediği dönemlerde toplumun ihtiyacını karşılamak üzere, tekstil faaliyetlerinde bulunmasında kamu yararı olabilir; ancak, bu ihtiyacı karşılayacak ekonomik gelişim sağlandıktan sonra bu faaliyet artık bir kamu yararı taşımayacaktır.

Uzun süredir kamu yararına sahip olan faaliyetler; geleneksel, kamu yararı taşıdığı yakın zamanda kararlaştırılan faaliyetler ise, yeni kamu yararları olarak isimlendirilebilir.³² Eğitim, savunma, sağlık ve sosyal yardım faaliyetlerinde kamu yararının gelenekselleştiği kabul edilebilir. Buna karşın çevrenin korunması, sürdürülebilir kalkınma gibi alanlarda kamu yararının varlığı daha yeni bir duyarlılıktır.

Neyin kamu yararı niteliği taşıyıp taşımadığının tespiti öncelikle yasama organının görevidir. İdare ve idari yargı ise ikincil kaynak konumundadır. Ancak, yasama organını yönlendirmesi bakımından idarenin ve yargıcının asıl belirleyici aktörler olduğu söylenebilir.³³

Kamu yararı, idarenin toplumu oluşturan bireylerin şahsi menfaatlerinden uzak şekilde toplum için yararlı olanı objektif şekilde belirlemesi prensibine dayanır. Bu geleneksel anlayışta, idare toplum için iyinin ne olduğuna en iyi karar verecek olandır. Hatta idare bireysel çıkarlar karşısında toplumsal yararın koruyucusu olarak görülmektedir.³⁴

70’li yıllardan itibaren neo – liberal görüşlerin etkisiyle toplumun kendisini ilgilendiren idari kararlarda söz sahibi olması gerektiği anlayışı yayılmaya başlamıştır. Bireylerin bu ortak akıl oluşturma sürecine dahil olması halinde, daha iyi kararlar alınabileceği düşünülmektedir. Artık, farklı menfaat gruplarının sürece katılması kabul edilemez bir müdahale olarak değil, kararların kalitesini arttıran bir araç olarak algılanmaya başlanmıştır.³⁵

b. Kamu yararının çocuğun yüksek yararına uygulanması

Kamu yararına ilişkin bu genel açıklamalardan sonra çocuğun yüksek yararının öncelikli bir kamu yararı olduğu meselesini inceleyelim.

Hem kamu yararı, hem de çocuğun yüksek yararı prensiplerinin ortak özelliği, tanımlanamazlıklarıdır. Tanımlanamaz iki prensibin ilişkisini incelerken kesin sonuçlara var-

32) Truchet, Didier, Les Fonctions de la Notion d’Intérêt Général dans la Jurisprudence du Conseil d’Etat, yayınlanmamış Doktora Tezi, Paris 2 Üniversitesi, 1975, s. 254 vd.

33) Dupuis, George, a.g.e., s. 4

34) Chevallier, Jacques, Science Administrative, 4. baskı, Paris, PUF Thémis Droit, 2007, s. 579

35) Chevallier, a.g.e., s. 582

mak mümkün değildir.³⁶ Kamu yararı daha eski olduğu için, ister istemez çocuğun yüksek yararı ona göre konumlanacaktır.

Tanımlanamazlık her ne kadar bir eksiklik olarak kabul edilse de daha önce ifade ettiğimiz gibi aslında bu kavramların asıl gücünü oluşturmaktadır. Zamana ve duruma göre şekil değiştirebilme kabiliyetleri vardır ve bu da onları her zaman mevcut kılar. Bu temelden yola çıkarak altı çizilmesi gereken husus; kamu yararı ilkesinin günün gereklerine uygun forma dönüşebildiği ölçüde, toplumun yararına etkin bir görünüm alabileceğidir. Kamu yararının devlet ve idare lehine yorumlandığı gerçeği de bu durumu değiştirmez. Her halukârda etkinlik ancak doğru okumanın yapılması ile sağlanabilir. Eğer idare toplumun ihtiyaçlarını, zamanın gereksinimlerini doğru okuyamazsa, kendisi sorgulanmaya başlar ve güç kaybeder. Bu yönüyle idarenin kendi menfaati için de buna ihtiyacı vardır.

İkibinli yılların temel gereksinimleri nelerdir? Hiç kuşkusuz kabul edilmesi gereken İnsan Hakları'na saygının önceliğidir. Çocuk Hakları da burada ayrıcalıklı bir konuma sahip olmasıyla öne çıkmaktadır ve çocuğun yüksek yararı bu eksende gözetilmesi gereken yarar olarak tartışmasız bir kamu yararıdır. Öyleyse idarenin etkin ve çağdaş bir kamu yararı yorumlaması yapabilmesi, kamu yararını gerçek manada sağlayabilmesi için, çocuğun yüksek yararını göz önüne alması zorunludur.

İdarenin çocuğun yüksek yararını kararlarında göz önüne alması ilk aşamadır ve bu bir itiraza açık değildir. Öncelikli yarar olması meselesi ise tartışılabilir. Ancak, kısıtlayıcı bir yorum çocuğun yüksek yararının hiç göz önüne alınmaması sonucunu doğurur. O yüzden, çocuğun yararını sembolik olarak değerlendirmeye alan, diğer yarar alanları karşısında hemen vazgeçebilen bir anlayış, ilkenin ruhuna aykırı olacaktır.

Çocukları ilgilendiren bir karar söz konusu olduğunda; çocuğun yüksek yararı, idarenin hem değerlendirmesi zorunlu olan, hem de önceliğini gözetmesi gereken bir prensiptir. Buna mukabil, bu prensibin diğer yararlar üzerinde sistematik bir önceliği olmadığını, her durumda değerlendirme yapılması gerektiği de yukarıda birinci bölümde kavramın önceliği konusunda yaptığımız genel değerlendirmeler ışığında açıktır.

Bu noktada alınacak karardan ana etkilenenin çocuk olup olmaması idarenin yapacağı yorumda da önemli olacaktır. Eğer idare öznesi çocuk veya çocuklar olan bir karar alıyorsa, çocuğun yüksek yararının diğer kamu yararları üzerinde önceliğini, diğer yararları ikinci plana itebilmesini kabul etmek gerekir. Buna mukabil, öznesi çocuk olmayan ancak çocuk veya çocuklar üzerinde de etkisi olacak kararlarda, çocuğun yüksek yararının mutlaka göz önüne alınması gerekmektedir birlikte kararın asıl etkileneni, öznesi kimlerse onların yararları gerekli şartlar oluşmuş ise öne çıkabilecektir.

Mesela okulların işleyişi (ders saatleri, okulun güvenliği, ısıtma ve teknolojik olanaklar vb.) hakkında verilecek kararların öznesi çocuklardır. Bu kararlar ile çocuklar arasında

36) İdare Hukuku doktrininde çocuğun yüksek yararı prensibine ilişkin olarak kamu yararı bakımından değerlendirmelere yer veren yegane çalışma Prof.Dr. Aydın Gülan'ın « Çocuklara Yönelik İdari Faaliyetlere Hakim Olması Gereken İlkeler » makalesidir.

birincil derecede direkt bir ilişki vardır. Burada öğretmenlerin, valiliğin, bakanlığın yararları ikincil niteliktedir, çocuğun yüksek yararına aykırı bir karar verilmemelidir. Aynı şekilde korunmaya muhtaç bir çocuk hakkında alınacak tedbirlerle ilgili kararlarda da özne çocuktur ve yüksek yararı idarece öncelikli olarak değerlendirilmeli, kamu düzeni veya güvenlik gerekçeleri ile çocuğun yüksek yararına aykırı karar verilmemelidir.

Belediyeler imar planlarını yaparken çocuğun yüksek yararına uygunluğu değerlendirilmesini mutlaka yapmalıdırlar ve planlara bunu yansıtmalıdırlar. Ancak, imar planlarından etkilenecek olanlar bütün belediye sakinleri olması sebebiyle, kararın çocuk ile diğer gruplara göre özel bir ilişkisi, kararın öznesinin çocuk olması durumu yoktur. Bu yönüyle idare kararında bütün bu grupların menfaatlerini çocukları da unutmuyarak göz önüne almalıdır. Burada çocuğun yüksek yararı göz önüne alınacaktır ancak tek başına belirleyici olamaz.

12 Eylül 2010 tarihli halk oylamasında kabul edilen Anayasa değişikliği ile idarenin bu yönde insiyatif alabilmesi ve kararlarında çocuğun yüksek yararını gözetmesi için hukuki altyapı güçlendiği gibi idare için bir yükümlülük de ortaya çıkmıştır. Çocuğun korunma, bakım hakkına Anayasal güvence getiren 41. maddeye anne – baba ile ilişkisi bakımından yüksek yarar ilkesinin eklenmesi ve aynı maddeye eklenen “*Devlet, her türlü istismara ve şiddete karşı çocukları koruyucu tedbirleri alır*” hükmü ile çocuklara ilişkin faaliyetlerin anayasal düzeyde güçlendirilmesi önemlidir.

Bunun yanında 10. maddeye eklenen pozitif ayrımcılık ilkesinin, kamu yararı prensibi bakımından ayrı bir önemi vardır. İdare Hukuku’nda kabul edilen genel bir ilkeye göre kamu yararının gerektirdiği durumlarda, aynı durumda bulunan kişiler arasında dahi ayrımcılık yapılabilir.³⁷ Yapılan Anayasa değişikliği ile bu durum anayasal güvenceye bağlanmıştır. Bu düzenlemeden sonra idarenin çocuklarla ilgili kararlarında, onlara ayrıcalık tanıyan yönde dolayısıyla çocuğun yüksek yararına öncelik veren kamu yararı değerlendirmesi yapmasını beklemek anayasal bir haktır.

2. İdari yargının uygulamaları

İdarenin uygulamalarında geçerli olması gereken ilkeler idari yargı için de geçerlidir. Kamu yararı idarenin faaliyetlerini, işlemlerini meşrulaştıran bir kaynak olduğu gibi kamu yararına aykırılık da bir iptal sebebidir. Bu durum kamu yararının iki yönlülüğü şeklinde özetlenebilir; idareye hem hareket alanı sağlayan hem de onu sınırlayan bir ilke.

Yargı denetimi genel olarak hukukun işleyişinin garantisi olmakla beraber, idari yargının İdare Hukuku üzerindeki etkisi bunun çok daha ötesindedir. İdare Hukuku’nu tarihsel bakımdan hazırlayan yargıdır³⁸, İdare Hukuku “yargıçsal bir hukuk”tur.³⁹ Bu yönü-

37) Truchet, Didier, Droit Administratif, s. 82

38) Gaudemet, Yves, Droit Administratif, 19. baskı, Paris, L.G.D.J, 2010, s. 14

39) « caractère prétorien » ; Roma’da praetorem yargıç demektir, onların kararlarından doğan hukuka pretoryan hukuk denmektedir. İdare Hukuku’na atfedilen yargıçsal nitelemesi bu kökten gelmektedir.

le, yargının idare ve hukuku üzerindeki etkisi çok geniştir, belirleyici ve yönlendiricidir.

İdari yargı çocuğun yüksek yararına ilişkin incelemeyi iki yönlü olarak yapmalıdır. İlk inceleme sahası çocuğun yüksek yararının, dava konusu idari kararda değerlendirmeye alınıp alınmadığı meselesidir. Bunu hem ilkesel olarak idarenin yararı göz önüne alıp almadığını, hem de yararın tespitine yönelik gerekli çalışmaları yapıp yapmadığını inceleyerek ortaya koyacaktır. Mesela, ilgili çocuk veya çocukların görüşü alınmadan bir karar oluşturulmuş ise yararın tespiti sağlıklı şekilde yapılamamış demek olur ve kararın çocuğun yüksek yararına aykırılıktan iptali gerekir.

İkinci inceleme sahası; idarenin, yararın tespitine yönelik gerekli çalışmaları yapmış olsa bile, çocuğun yüksek yararına uygun kararı alıp almadığı yani yararın doğru tespit edilip edilmediği hususunun incelenmesidir.

Çocuğun yüksek yararının öncelikli bir kamu yararı olduğu konusu, farklı yorumlara sebep olsa ve bu görüşten farklı yarar alanlarına öncelik verilerek kaçınılmak da istense, yukarıda zikredilen ilk inceleme sahasına yönelik olarak hiç bir bahane ve farklı yorum imkanı yoktur. Çocuğun yüksek yararının göz önüne alınıp alınmaması ve bu yararın tespitinden kaçınılabileceği konusunda CHS 3/1 hükmü üzerine yapılan hiçbir akademik ve resmi organ görüşü yoktur.

Bu noktada idarenin kararlarında uygulaması, idari yargının ise incelemesinde gözetmesi gereken bir hususa değinmek gerekir. Çocuğun yüksek yararı ancak çocuğun görüşünün de alınması ile doğru şekilde tespit edilebilir. Yukarıda kamu yararına ilişkin ön bilgileri sunarken, idarenin kamu yararını belirleme sırasında artık kararın ilgilendirdiği bireylerin ve grupların da bu sürece katılmasından bahsetmiştik. Çocuğun görüşünün alınması da, aslında bu paralelde değerlendirilmelidir. İdare günümüzde etkin olmak, toplum tarafından daha çok kabul görmek istiyorsa, kararlarının ilgilendirdiği kesimlerin görüşlerini dinlemek zorundadır. Çocukların da kendilerini ilgilendiren birel ve toplu işlemlerde görüşlerinin alınması çağdaş idare anlayışına uygun olacaktır.

Şu hatırlatmayı yapmakta fayda var; toplumun idarenin karar alma sürecine katılımı maalesef ülkemizde hiç bir alanda uygulanmamaktadır. Bu yönüyle çocuk alanı ile ilgili bir ayrıcalık istemek yerine, başlangıç kelimesine en çok yakışan yaşam dönemindeki çocukların katılımını bu toplumsal uyanışta ve idari değişimde başlangıç noktası saymak isabetli olacaktır.

a. Fransa Danıştay'ının çocuğun yüksek yararına ilişkin karar örnekleri

İdari yargının uygulamayı nasıl yapmasına yönelik teorik çerçeve çizildi. Sahaya inip uygulamalara bakmakta fayda var. İdare Hukuku'nda bir zamanlar örnek aldığımız Fransa'da, çocuğun yüksek yararı idari yargı organlarının kararlarına konu oluyor mu? Kamu yararının anavatanında uygulama ne durumda?

Fransız Danıştay'ı çocuğun yüksek yararı ilkesinin bağlayıcılığını⁴⁰, Yargıtay'dan çok daha önce 1997 yılında uygulamaya başlamıştır. Bu yönüyle idari yargının adli yargıya öncülük ettiğini vurgulamalıyız. Danıştay'ın kararları iki ana uyuşmazlık alanında yoğunlaşmıştır; yabancıların Fransa'da oturma talebinin reddi ve sınır dışı edilme kararları. Her ne kadar ilkenin uygulanması sevindirici olsa da, alanı dar tutulmuştur. Bu kararlar özü itibariyle çocuğun ailesi ile birlikte yaşayabilmesinin, onun yüksek yararına uygun olduğu esasına dayanmaktadır. Danıştay'ın bir nevi kendi görev alanına giren aile ve hukukunu ilgilendiren uyuşmazlıklarda ilkeyi uyguladığı söylenebilir.

Aile birleşimi prosedürüne uyulmadığı gerekçesiyle Türk çocuğa oturma izni veremeyen işlemin iptali⁴¹ ilkenin uygulandığı ilk karardır. İlk örneklerden bir diğeri, yasal prosedürde yer alan, sağlık kontrolünden geçme şartını yerine getirmeyen Cezayirli bir çocuğa oturma izni verilmeyerek, Fransa'da yaşayan ailesinden ayrı düşmesine sebep olan idari işlemin iptaline⁴² ilişkindir. Birel işlemlerin iptali yönünde çok sayıda benzer karar mevcuttur.

Yakın tarihli önemli bir karar örneği ise, düzenleyici bir işlem olan ve devlet sağlık yardımından yabancı çocukların yararlanmasını, üç ay süreyle kesintisiz Fransa'da ikamet etme şartına bağlayan, kararname hükümlerinin iptal edilmesidir.⁴³

Sadece yabancı çocuklarla uyuşmazlıklarda değil, az da olsa farklı alanlarda da kararlar vardır. Bunlardan en önemlisi, tutuklulara tecrit tedbirini düzenleyen kararnamede, çocuk tutuklulara da tecriti öngören hükmün bu tedbirin çocuğun yüksek yararına aykırı olduğu gerekçesiyle iptaline ilişkin karardır.⁴⁴

40) Her ne kadar Sözleşme 1990'da imzalanarak onaylansa ve Fransa'da da onaylanan uluslararası sözleşmeler için hukuk kuralı haline dönüşse de yüksek yargı organları sözleşme hükümlerini kendiliğinden uygulanabilen – uygulanamayan şeklinde kategorize etmekte ve iç hukukta direkt uygulanabilir gördüklerini tasnif etmektedir. Fransız Yargıtay'ı 2005 yılına kadar Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin bütün hükümlerini iç hukukta direkt olarak uygulanamaz sayıyordu. Şuan sadece 3/1 ve 12/2 hükümleri uygulanabilir sayılıyor. Danıştay ise bazı hükümlerini (16,12/2, 10, 16, 37) uygulanabilir sayarken bazı hükümleri (2/1, 2/2, 3/2, 5, 9, 14, 18, 20, 24/1,26/1) uygulanamaz saymaktadır.

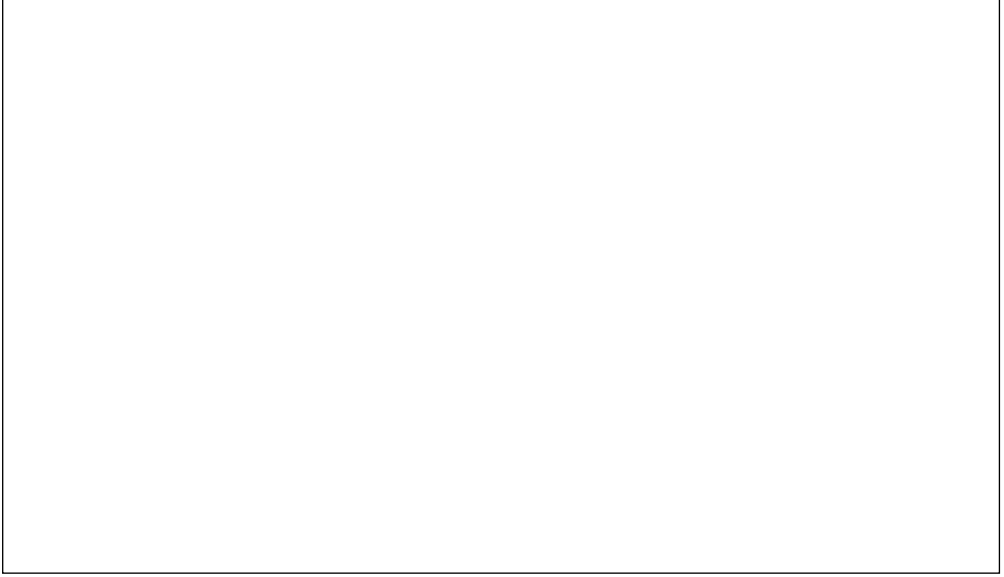
41) Fransız Danıştay'ı CE 22.09.1997 tarih ve 161364 nolu Cinar kararı

42) Fransız Danıştay'ı CE 09.12.1998 tarih ve 169952 nolu Hellal kararı

43) Fransız Danıştay'ı CE 07.06.2006 tarihli Association AIDES kararı

44) Fransız Danıştay'ı CE 31.11.2008 Tarihli Sec. Fr. de l'Observatoire Int. Des Prisons kararı

b. Türk Danıştay'ının çocuğun yüksek yararına ilişkin karar örnekleri



Bilimsel bir çalışmada başlıkları altına yazılacak bilgiler olacak şekilde açmak temel bir metodoloji kuralıdır. Danıştay'ımızın çocuğun yüksek yararını referans aldığı, bu ilkeyi kullanarak bir idari işlemi iptal ettiği kararı maalesef yoktur. Normalde bu başlığın açılmaması ve planın ona göre yapılması gerektiği düşünülebilir. Oysa, en başından beri, Danıştay'a bu duyarsızlığı sebebiyle yapılabilecek en büyük eleştirinin adının altını boş bırakmak olacağı düşünülerek, plan böyle tasarlandı. Kusur metodolojik bir kuralı es geçen yazarda mı, yoksa çocuğun yüksek yararını es geçen Danıştay'da mı? Kararı siz verin.

Sonuç

Çocuğun yüksek yararı ilkesinin ilgili bütün hukuk dallarında hem teorik hem de uygulama yönünden incelenmesine olan ihtiyaç güncelliğini korumaktadır. Hem ülkemizde hem de dünyada çocuk hakları alanında yapılması gerekenler yapılanların yanında çok sınırlıdır. Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin anahtar kavramı olarak çocuğun üstün yararı bu noktada anahtar bir rol oynayabilir.

İdare Hukuku'nda ilkenin uygulanmasına yönelik pratik saha, maalesef ortaya koyduğumuz teorik tablonun çok gerisindedir. Çocuğun yüksek yararının, öncelikli bir kamu hizmeti olarak uygulamada kabulü, sadece idarenin veya onu denetleyen yargı organlarının değil, bu makamlar nezdinde idari ve yargısal yollarla başvurularda bulunacak vatandaşlara da ihtiyaç duymaktadır.

KAYNAKÇA

- Alston, Peter, The Legal Framework Of The Convention On The Rights Of The Child, Bulletin Of Human Rights, 1992, 91 (2), ss. 1 – 15
- Carbonnier, Jean, C.A. de Paris, 10.04.1959 tarihli karar değerlendirmesi, D. 1960, p.673
- Chevallier, Jacques, Science Administrative, 4. Baskı, Paris, PUF Thémis Droit , 2007
- Dupuis, George, Marie – José Guedon, Patrice Chrétin, Droit Administratif, 11.baskı, Paris, Sirey Université, 2009
- Freeman, Michael, Article 3 The Best Interests Of The Child, Boston, Martinus Nijhoff Publishers, 2007
- Fulchiron, Hugues, « Les droits de l'enfant à la mesure de l'intérêt de l'enfant », in Gazette du Palais, 08.12.2009, n.342, ss. 15 – 19
- Gaudemet, Yves, Droit Administratif, 19. baskı, Paris, L.G.D.J, 2010
- Gouttenoire, Adeline ve digerleri, Droit De La Famille n.11, Kasım 2009, Dossier 16 « Convention des droits de l'enfant »
- Hilt, Patrice, « l'Intérêt supérieur de l'enfant, clé de voûte de la protection européenne des relations parents – enfants », in Actualité Juridique Famille, 2004, ss. 384 – 390
- Hodgkin, Rachele, Peter Newell, çocuk hakları uygulama el kitabı, Unicef, 1998
- Legislative History Of The Convention On The Rights Of The Child, Volume 1, United Nations, New York, 2007
- Loschak, Danièle, Jacques Chevallier, Le Traité de Science Administrative, Paris, LGDJ, 1978
- M. Donnier, « l'intérêt de l'enfant », D., 1959, Chron. XXVI, p. 180
- Rosado, Marie – Philomène, « l'Intérêt supérieur de l'enfant depuis le revirement de jurisprudence sur l'applicabilité directe de la Convention de New York », in Revue Lamy Droit Civil, 11 – 2006, n.32, ss.35 – 39
- Rosenczweig, Jean Pierre, Le Dispositif Français de Protection de l'Enfance, Paris, Jeunesse et Droit, 2005
- Truchet, Didier, Droit Administratif, 2.baskı, Paris, PUF Thémis Droit, 2009
- Truchet, Didier, Les Fonctions de la Notion d'Intérêt Général dans la Jurisprudence du Conseil d'Etat, yayınlanmamış Doktora Tezi, Paris 2 Universitesi, 1975
- Van Bueren, Geraldine, Les Droits Des Enfants en Europe, Belcika, Council of Europe Publishing, 2008
- Youf, Dominique, Penser Les Droits De l'Enfant, Paris, PUF, 2002
- Zermatten, Jean, l'Intérêt supérieur de l'enfant de l'analyse littérale à la portée philosophique, Institut International Des Droits De l'Enfant, Çalışma Raporu 3 – 2003



13

ÇOCUK HAKLARI ve ÇOCUK ADALET SİSTEMİ

Türkiye'de Çocuk Suçluluğu ve Mağduriyeti

Adem Solak

Türkiye'de Çocuk Ceza Adaletinin Refah Modelinin Temel Kıstasları Çerçevesinde Bir Değerlendirmesi

Verda İrtiş

Serbest Zaman Etkinliklerinin (Rekreasyonun) Çocuk Suçluluğunu Önlemedeki İşlevinin İncelenmesi

Metin Kılıç



TÜRKİYE’DE ÇOCUK SUÇLULUĞU VE MAĞDURİYETİ

Adem SOLAK

Hayatboyu Eğitim Gelişim Derneği (HEGEM)
Genel Başkanı



ÖZET

“Türkiye’nin Suç ve Risk Haritası” çalışması, her yıl konu ile ilgili yeni verilere göre yayınlanmak üzere tasarlanmış bir sosyolojik belirleme modelidir.

Projenin mantığı, illerin çocuk suçluluğu ve mağduriyet düzeylerini, belli faktörler üzerinden ölçümlemeye dayanmaktadır. Özellikle suç sayılan olaylarda çocukların fail ya da mağdur olarak yer alma oranları ve yine illerin çocuklarla ilgili görevi bulunan kurumlarının iş gücü yeterliliğini ölçme ve bunu her yıl yapma, sosyal politikalar oluşturanlar başta olmak üzere birçok ilgiliye bir yol haritası sağlama anlamına gelecektir.

İllerin ilgili nüfuslarına oranlayarak konu ile ilgili çok faktörlü bir ölçüm modeli ortaya koyma işi bir ilkti ve zorlukları vardı. Bir amaç da zaten bu konuda daha iyi çalışmaların önünü açmaktı.

Anahtar Kelimeler: Suç, mağdur, fail, sanık, şüpheli, risk, çocuk, nüfus.

Giriş

Bu makale; “Türkiye’nin Suç ve Risk Haritası” Proje çalışmasının, bir tanıtımı özelliğindedir. Üç yıl önce başlanan ve halen devam etmekte olan proje çalışmasından iki bilimsel eser çıkartılması hedeflenmektedir. HEGEM¹ tarafından yürürlüğe konan; “2003-2023 Eğitim Yoluyla Şiddetin Azaltılması ve Suçun Önlenmesi” genel projesi kapsamında bir bakıma çocuklar açısından yıllık şiddet raporu niteliğinde olacak “Suç ve Risk Haritalaması” çalışmasının her yıl yeni verilerle yapılması planlanmaktadır. Beklenen ve arzulanan, bu çalışmanın, ilgililer için rehber, sosyal politika üretenler için başucu dokümanı olmasıdır.

Çocukları, eğitirken onları ya kazanır ya da kaybederiz. Zamanında geliştirilemeyen yetenek, duygu ve düşünceleri sonraki yıllarda körelmişlikten kurtarmak oldukça güçtür. Yine zamanında kazandırılmayan insani değerlerin geç kalınmış yıllarda verilmeye kalkışılması pek de sonuç elde edilecek bir yol değildir. Ailenin ve okulun önemi işte tam da buradadır.

1) Hayatboyu Eğitim Gelişim Derneği (HEGEM)

Konu, çocuk mağduriyeti, şiddet, saldırganlık ve suç olduğunda da işin temelinin, bireylerin çocukluk yıllarına dayandığını görüyoruz.

İnsanda saldırgan davranışı belirleyen temel mekanizma, geçmişteki öğrenmedir. Bir çocuğa saldırganlığın kabul edilebilir olduğunu öğreten her şey onda saldırganlığı genel anlamda arttıracaktır; saldırganlığın yanlış olduğunu öğreten her şey de tam tersi bir etki yapacaktır. Ana babalar ne beklerse beklesin, çocuklar onların yaptıklarını yapmaya, söylediklerini söylemeye devam edeceklerdir (Fredman 1993; 250-51, 55).

Bireyi önce ahlak kurallarıyla donatmak zorundayız. Ahlak olmadan hukuk olmaz. Ahlak eğitimi insanlık tarihinde var olan eğitim sistemlerinin her zaman ortak konusu olmuştur. Organizmayı insana dönüştüren, öncelikle ahlak eğitimidir.

Modern hukuk dediğimiz olgu da, toplumun bilinen sosyal değerleri üzerinden oluşturulmuş yazılı kurallar manzumesidir. Yasal kuralların zihni altyapısını bireylerde oluşturamadıysanız, sadece polis, jandarma vs, korkusuyla modern kaideler üzerinden huzurlu bir toplum oluşturamazsınız. “En büyük mahkeme insanın kendi vicdanıdır.”

Hukuk Sosyolojisinde, “Örfler, bazen kanunlardan daha güçlüdür” ilkesi öğretilir. Benzer şekilde, “Ahlak, çoğu zaman yasadan daha güçlüdür” diyebiliriz. Özellikle bireylerde iç denetim yönünden bu daha çok böyledir. İbn-i Sina, “Eğitime, çocuk anne sütünden kesildiği andan itibaren başlanmalıdır” diyerek bireysel sorumlulukların başladığı yeri açık bir şekilde tarif etmiştir.

Suç olgusu, kolluk kuvvetleri, adliye aşamasında anlaşılacak, açıklanacak kadar basit nitelikte değildir. Böyle bir anlayış “sonuç odaklı” bakışın ürünüdür ve yanıltır. Suç öncelikle, sosyolojik bir olgudur. Kültürel, eğitsel, sosyal ve antropolojik boyutunu yok sayıp işi sadece bir sağlık sorunu olarak gördüğümüzde bataklığı görmeyip sivrisineklerle uğraşmış oluruz.

Cezanın kendi başına saldırganlığı kontrol edebileceğini düşünmek yanıltır. Şiddeti en aza indirmek için, yalnızca dış kontrole güvenmek kesinlikle olanaksızdır ve zaten davranışları o derece sıkı kontrol eden bir toplum da istemeyiz. Dolayısıyla, aşırı toplumsal kontrol yerine, insanlar cezalandırılma tehdidi altında olup olmamalarına bakılmaksızın, kendi saldırgan davranışlarını denetim altına alabilmeyi öğrenmelidirler (Fredman 1993; 266, 267).

Sanayileşmenin getirdiği toplumsal zorlanmalar, sosyal kurumların yetersizliği, aşırı göç alma, plansız yerleşim, hava kirliliği, ailenin bozulması ve çözülmesi... gibi temel nedenler, özellikle büyük şehirlerde, çocuklar üzerindeki denetimin ve kontrolün giderek zorlaşmasına yol açmaktadır.

Kitle iletişim araçları ve ilgili teknolojik ürünlerin kuşatması altında yetişen nesillerle karşı karşıyayız. Başta çocuklar, gençler olmak üzere herkes, çevrelerini saran sanal dünyalar karşısında ciddi bir bocalama durumu yaşıyor. Çocuğun sosyalleşmesinde temel kurum olan aile güçsüz, okullar yetersiz duruma düşme tehlikesiyle karşı karşıyadır.

Bütün bu sayılanlara, toplumumuzda var olan şiddet kültürünü de eklemeliyiz. Şiddet her yerde var; ailede, okulda, sokakta, işyerlerinde, kurumlarda, siyasette... Çocuklarımız neredeyse şiddetin her türlüyle yüzleşerek büyüyor. Şiddet ortamlarında büyüyen çocuklardan önemli bir oranının ileride, fail ya da mağdur olarak sistemde sorunlar zincirine eklenmesi olası bir durumdur.

Gerçekler apaçık böyle iken, çocuk suçluluğu ve mağduriyeti yönünden her geçen gün daha sıkıntılı olaylarla yüzleşirken, ne yazık ki, işi nedenleri boyutunda anlamaya ve gerçekçi sosyal politikalar üretmeye yönelik yeterli çalışmaların var olmadığı da ortadadır. Öncelikle çocuk suçları ve mağdurlar hakkında yeterli saha araştırmalarımız yoktur.

Türkiye ekonomik, sosyal, kültürel, siyasal ve coğrafi anlamda her bölgesi diğer bölgeden, hatta her ili diğer ilinden farklılıklar gösterebilen özelliklere sahiptir. Ülke geneli üzerinden ortaya konan toptancı anlayışlarla ya da çok ilgili olmayan başka ülke verileriyle -Batı Patentli Modellerle- sosyal sıkıntılarımıza doğru teşhisler koyma şansımız yoktur. Örneğin, Türkiye’de yaşanan şiddet, Türkiye’ye has özellikler taşır; terör de öyle. Her bir ülkede yaşanan sosyal olayların nitelikleri diğerlerine göre ciddi ölçüde farklılıklar gösterir; sebepleriyle, şekliyle, bağlantılarıyla, kapsamıyla... Yaşanan olay ve olgular arasında bazı benzer yanlar var diye, bir yerde faydalı olan bir reçeteyi, tüm dünyaya çare diye sunamazsınız.

Yerelliğin önemine vurgusu bakımından, “Vahşeti Kavramak” adlı eserin sunuş yazısının girişi ilginçtir: “J. Reemtsma’dan bu kitap için bir sunuş yazısı istediğimizde; “Bunu sizlerin yapması daha doğru olur” dedi. “Yazılarım, bir toplumun kendi tarihsel ve kültürel deneyimlerinin şiddet ile ilişkisi üzerine sesli olarak düşünmek şeklinde anlaşılmalıdır. Ben Türkiye’li okuyucuya şiddet konusunda nasıl düşünmesi gerektiğini söyleyecek konumda değilim.” Reemtsma’nın bu sözlerle dile getirdiği şey, şiddet üzerine tüm kültür dünyalarını kapsayacak tarzda, genel anlamda konuşmanın zorluğudur (Reemtsma, 1998:7).

Suçta sürüklenen ya da mağdur çocukların Türkiye genellemesi elbette bir fikir verebilir. Özellikle periyodik aralıklarla bazı sosyal olgular yönünden, yıllara göre ülkenin nereye gittiğinin bilinmesinde ciddi yararlar vardır. Bu çeşit çalışmalar ancak, elde edilecek bilgiler, fikirler, yerel çalışmaların gerekçesini oluşturabiliyorsa bir anlam taşırlar.

Türkiye’de suçu gerçek gruplar üzerinden, sahada araştıran bilim insanlarının azlığı, yeni çalışmaların özendirilmesi önünde ciddi bir engeldir. Ama çok daha büyük engel, bu konularda eksik olan kurumsal destek ve bürokratik zorluklardır.

Bu çalışmada 2009 yılı verileri üzerinden 81 ile göre çocuklar suç ve mağduriyet yönünden ele alınmıştır. Yeni yüzyılın sosyal anlayışında suçta sürüklenen çocuklar da mağdur çocuklar sayıldığından, fail ve mağdur boyutta çok faktörlü analizler yapmayı uygun bulduk. Aslında her iki gruptaki çocukların (fail ve mağdur) yaklaşık yarı yarıya bir oran arz ettiği söylenebilir.

Çalışmanın amacı

Bu çalışmanın amacı, ülkemizde, özellikle *'fail ve mağdur çocuklar'* boyutunda nasıl bir süreç içinde yol alındığını görmeye, göstermeye çalışmak; başka bir deyişle, 'çocuk suçluluğu ve mağduriyeti' konusunda gerçeklerimizle yüzleşmenin zamanının geldiğini açık bir şekilde vurgulamaktır. Ayrıca, toplumun şiddet yönünden nereye gittiğini anlamak, bu alandaki sosyal sorunları doğru tespit etmek, ülkenin geleceği olan çocuk ve aile olguları boyutunda doğru sosyal politikalar üretilmesine ışık tutmak, bu çalışmanın temel amacını besleyen diğer önemli amaçlardır.

Toplumumuzda genellikle çocuklar sıra dışı bir olayın içinde yer aldığında, *'çocuk suçları ve mağduriyeti'* konusuna ilgi duyuyor, olay soğuyunca da, 'münferit bir durum' tanımlaması yapıp kendimize geçici bir rahatlık sağlayarak, önceki durduğumuz yerlere geri dönüyoruz.

"Batı toplumlarını felakete götürecek en önemli faktör, dejenere olmaktır. Elbette, iyimserlik çekici bir tutumdur. Ancak haklı olunmayan bir iyimserlik insanları kötüyü örtmeye, inkâr etmeye götürür. Kötüyü inkâr etmek, onunla mücadele etmeyi önler. İyimserlik, gayreti zayıflatır ve sonra tüketir. Aksine, hatayı açıkça görmek, insanları harekete geçirir. İnsan ancak, düştüğünü fark ederse ayağa kalkar." (Carrel, 1946; 29)

Yöntem ve yaklaşım

Çalışma daha çok çocuk, suç, sanık, şiddet, ceza infaz, mağduriyet, aile, okul ve ilgili sosyal kurum olgu ve olayları çerçevesinde şekillendirildi. Doğru anlaşılma adına üzerinde odaklanılan kavramları kısaca tanımlamakta yarar var.

Bu çalışmada;

- Çocuk deyince; 0-17 yaşında olanlar, fakat özellikle ceza sorumluluğunun başladığı "11 yaş üstü, 18 yaş altı" dönem içinde bulunanlar,
- Suç deyince; yasaların yapılmasını yasak saydığı eylemlerin, yapılmasıyla ortaya çıkan normal dışı durumu,
- Şüpheli deyince; bir olayda fail olduğuna dair hakkında iddia, bilgi, belge vs. olup ceza dava konusu olmak üzere adliyeye (savcılığa) sevk olmuş olma,
- Sanık deyince; hukuk sürecine girmiş fillerinden dolayı hakkında ceza davası açılmış olma,
- Şiddet deyince; kasten, bir kişiye, bir gruba ya da diğer canlılara fiziki, psikolojik, sosyal ya da ekonomik yönden zarar verme,
- Ceza İnfaz deyince; işlediği filleri nedeniyle çocukların/yetişkinlerin farklı yasal yaptırımlarla karşı karşıya kalma (hapsedilme, Denetimli Serbestlik Uygulamalarına tabii tutulma...),

- Mağdur deyince; dava konusu olmuş olaylarda, bedensel, ruhsal, sosyal ya da ekonomik zarara uğramış olma,
- Faili meçhul olay deyince; kim ya da kimler tarafından yapıldığı belli olmayan adliye kayıtlarına dava konusu olmuş olaylar,
- Aile deyince; çocukların suça sürüklenmemesi için, kişilik gelişimleri süreci boyutunda sorumluluğu bulunan, toplumun en temel kurumu,
- Okul deyince; çocukların hayata hazırlanması, kişilik gelişimi sürecinin sağlıklı yaşanması, bilgi ve becerilerle donatılmaları boyutunda eğitim sisteminin temel ögesi,
- İlgili Sosyal Kurumlar deyince; çocuklarla ilgili resmi görevi bulunan Milli Eğitim Bakanlığı ve bağlı kuruluşları, Kültür Bakanlığı ve bağlı kuruluşları, Diyanet İşleri Başkanlığı ve bağlı kuruluşları, Sağlık Bakanlığı ve bağlı kuruluşları, Aileden Sorumlu Devlet Bakanlığı ve bağlı kuruluşları, Adalet Bakanlığı ve bağlı kuruluşları, İçişleri Bakanlığı ve bağlı kuruluşları, Belediyeler, Üniversiteler, STK' lar anlaşılmalıdır.

Giderek gelişmiş ülkelerde olduğu gibi bizde de; “Suçlu Çocuk” yerine, “Suça Sürüklenen Çocuk” ifadesi kullanılmaya özen gösteriliyor. Bu yaklaşım “Her suça bulaşan çocuk, aynı zamanda mağdur çocuktur” anlayışıyla hareket etmemiz gerektiğini vurgular. Bu, elbette doğrudur. Çünkü devlet çocuklardan sorumludur; kurumlar çocuklardan sorumludur; okullar çocuklardan sorumludur; aileler çocuklardan sorumludur.

- Konu çocuklarsa, o zaman sorumluluğumuzun sonu ve sınırı olamaz.
- Çocuk suçluluğu ve mağduriyeti yönünden durumumuz nedir?
- İşin neresindeyiz?
- Gidişat ne yönde?
- Riskler biliniyor mu?
- Stratejilerimiz, plan, program ve politikalarımız var mı?

Bu çalışma tüm bu ve başka soruların cevabını ortaya koymaktan çok, yeni sorulara ve sorgulamalara yol açmak için tasarlandı. Çünkü öncelikle, “işin neresindeyiz?” sorusuna cevap bulmadan diğer sorulara geçmenin bilimsel bir mantığı olamaz. Bu düşünceden hareketle öncelikle, illerin *çocuk suçluluk ve mağduriyet düzeyi* üzerine bir genel haritalama ortaya konmaya çalışıldı. Suç konusunda, mağduriyet konusunda, “Hangi ilin diğer illere göre yeri neresidir?”, “İllerin yıllara göre suç ve mağduriyet konusunda gidişatı nedir?”, “Çocukla ilgili kurumların hizmet gücü yeterli mi?” gibi sorular ağırlıklı olmak üzere çok yönlü analizlere girildi.

Böyle bir çalışmanın şüphesiz büyük zorlukları vardı. Konularla ilgili gerçek ve yeterli verilere ulaşmayı zorlukların başında sayabiliriz. Bu nedenle kullanılan istatistikî veriler 2008, 2009 ve 2010 yılları ile sınırlı tutuldu. Yine çocuk suçluluğu ve mağduriyeti alanında ülkemizde saha çalışmalarının fazla olmaması, alanın ciddi bir eksikliği idi.

Öncelikle elde edilebilen veriler esas alınarak, çocuk suçluluğu ve çocuk mağduriyeti boyutunda sekiz ana faktör üzerinden illerin durumu ortaya konmaya çalışıldı. Ayrıca tüm illeri kapsayan kurumsal ve sosyal özellikli risk belirleme analiz çalışmaları yapıldı. Ana hedef, var olanı olduğu gibi ortaya koyabilme; bir sosyolojik haritalama idi.

Çocuk suçluluğu ve mağduriyeti ölçüm faktörleri

Bu çalışmanın belkemiğini çocuk suçluluğu ve mağduriyeti boyutunda seçilen ve üzerinde çalışılan 8 temel faktör oluşturmaktadır. Seçilen sekiz temel faktör şunlardır:

- 1- Çocuklar Hakkında Açılan Ceza Dava Sayısı, Çocuk Nüfusa Oranı,
- 2- Ceza Davalarında Çocukların Sanık Olma Durumu, Çocuk Nüfusa Oranı,
- 3- Çocuk Sanık, Çocuk Nüfusa oranı,
- 4- Ceza Dava Konusu Şüpheli Çocuk Sayısı, Çocuk Nüfusa Oranı
- 5- Mağdur Çocuklar, Çocuk Nüfusa Oranı.
- 6- Toplam Olaylar, Çocuk Nüfusa Oranı,
- 7- Faili Meçhuller, Çocuk Nüfusa Oranı,
- 8- Boşanmalar, Çocuk Nüfusa Oranı

Söz konusu faktörlerle ilgili istatistikî verilerin, illerin çocuk nüfusuna göre analizleri yapıldı. Ölçülen sorunla ilgili tüm illerin yüksek orandan düşük orana doğru yüzdelik sıralaması yapıldı. Bu yolla, illerin çocuk suçluluğu ve mağduriyeti ölçüm faktörlerine göre bir sıralaması yapılmış oldu. Ülke geneli, yani 81 il, bu sıraya göre çalışıldı.

Eserde ayrıca, 'çocuklarla doğrudan ilgili olan kurumların durumu ve bazı sosyal risk faktörleri' gösterilmeye çalışıldı. Sosyal kurumların durumu ve sosyal risk ölçümüne esas olacak faktörler, yine özellikle ulaşılabilen verilere göre belirlendi.

Sosyal kurumların durumunu ve sosyal risk düzeylerini belirleme yönünden en önemli faktörler olarak;

- 1- Çocuklarda mükerrer suçluluk,
- 2- Yetişkin suçluluğu,
- 3- Çocuk sanık, yetişkin sanık oranı,
- 4- İllerde meydana gelen toplam olay ve faili meçhul olay düzeyleri,
- 5- İllerin toplam olay, faili meçhul olay düzeyleri,
- 6- Disiplin, devam vs. nedenlerle okullarıyla ilişkisi kesilen öğrenci sayıları,
- 7- Boşanmaların hane sayısına oranı,
- 8- Boşanmaların çocuk nüfusa oranı,
- 9- Rehber öğretmen-öğrenci oranları,
- 10- SHÇEK elemanlarının çocuk nüfusa (haneye) oranı,
- 11-SHÇEK elemanlarının adli vaka konusu fail ve mağdur çocuklara oranı,

- 12- Adalet Bakanlığı önleyici ve iyileştirici vb. hizmet uzman yeterliliği,
- 13- İntihar ve intihar girişimleri,
- 14- Göç,
- 15- Ailelerde eğitim düzeyi,
- 16- Yetişkinler ve çocuklarla ilgili kötü, zararlı, tehlikeli alışkanlık durumları,
- 17- Ekonomik ve sosyal sorunlar,
- 18- Çocuk ve aile ile ilgili kurum ve kuruluşların yeterliliği,
- 19- Çevre kirliliği ve özellikle, yaşadıkları ve ulaştıkları çevrede, çocuklar için tehdit, tehlike ve psikolojik zarar riski oluşturan yerlerin ve tesislerin (internet cafe, uyuşturucu, alkollü içecek ve delici-kesici alet satış yerleri, patlayıcı madde yüklü araçlar, zararlı atık saçan fabrikalar, şehirlerarası yol, hava meydanı, gar, silah atış eğitimi verilen askeri bölge alanları...) varlığı, birer risk faktörü olarak dikkate alınmaya çalışıldı.

Çocuk suçluluğu ve mağduriyeti ölçümü

Bir ilde sıra dışı bir olayın yaşanması ile, “o ilin diğer illere göre suç düzeyinin yüksek ya da düşük olması” çok farklı şeylerdir. İllerin suç ve riskler yönünden ilan edilmiş geçerli ölçümlerinin olmamasından ötürü, çoğu kez ortaya çıkan sıradışı bir olaydan sonra –özellikle medya yoluyla- toplumda ciddi bir bilgi kirliliği yaşanmakta; olay unutulup adeta, ilgili şehre ya da bölgeye saldırmaktadır. Genelde böyle durumlar, insanlarda güvensizlik, endişe ve korku duygularının çoğalmasına, bağlı olarak da silahlanma eğilimlerinin artmasına yol açar.

Bir toplumda bilgi kirliliğinin yol açtığı kaos ortamının, suçlar ve sosyal risklerle ilgili bilgilerin paylaşılmasının vereceği rahatsızlıktan çok daha ağır bedeller ödebileceğini hesaba katmak zorundayız. Kurumların doğru sosyal politikalar geliştirebilmesi de sosyal hayatın gerçek sorunlarının ve ihtiyaçlarının bilinmesiyle mümkündür. Elbette buna siyasi ve bürokratik istekliliği ve kararlılığı da eklemek gerekir.

“Çocuk suçluluğu ve mağduriyeti ölçümü” için yukarıda sıralanan 8 faktör üzerinde çalışma yapıldı. Her faktör yıllara ve illere göre ayrı ayrı tablolandırıldı. Bu çalışmada, illerdeki ilgili faktör düzeyleri belirlenirken verilerin, çocuk nüfusa göre (12-18 yaş) hesaplanması önemliydi.

İlk dört faktör illerin çocuk suçluluğu düzeylerini belirlemeye yönelikti. Bunlar;

“Çocuklar Hakkında Açılan Ceza Dava Sayıları” ve Çocuk Nüfusa Oran.

“Çocukların Ceza Davalarında Sanık Olma Sayıları” ve Çocuk Nüfusa Oran.

“Çocuk Sanık Sayıları” ve Çocuk Nüfusa Oran.

“Çocuk Şüpheli Sayıları” ve Çocuk Nüfusa Oran.

Amaç, ilgili faktörler bağlamında, illerin ayrı ayrı suç düzeylerini ortaya koymak ve bu teknikte elde edilen yüzde oranlarına göre 81 ilin yüksek orandan düşük orana doğru bir sıralamasını yapmaktı.

Genel olarak bakıldığında, 2009 yılı içinde ceza dava konusu olaylarda fail olarak yer alan (şüpheli ve sanık) çocuk sayısı, 292.123'tür. Bu sayıya kolluk kuvvetleri aşamasından ileri götürülmeyen sayılar, faili meçhullerdeki çocuk oranı sayıları, kolluk kuvvetleri ve adliye yansımayan olayların çocuk failleri dahil değildir.

Adliye dosya kayıtları üzerinden tutulan çocuk fail sayılarının illerdeki çocuk nüfusa göre oranlaması sonucu elde edilen analiz tabloları, illerin birbirine göre durumunu da ortaya koymaktadır. İlk analiz tablomuz, "Çocuklar Hakkında Açılan Ceza Davası Sayıları"nın illerdeki 12-18 yaş grubu çocuk nüfusa oranlanması üzerinedir.

Tablo: 1. Çocuklar hakkında açılan ceza dava sayılarının çocuk nüfusa oranı (2009)

	İLLER	Ç.H.A.C.D.	ÇOCUK NÜFUS	% ORAN
1	ESKİŞEHİR	1394	63,921	2,18
2	İZMİR	7397	339,836	2,17
3	BALIKESİR	2138	100,823	2,12
4	AYDIN	1748	92,059	1,89
5	MUĞLA	1246	69,043	1,80
6	TEKİRDAĞ	1171	69,303	1,68
7	UŞAK	510	31,238	1,63
8	ISPARTA	480	30,339	1,58
9	MANİSA	1928	126,292	1,52
10	IĞDIR	388	25,694	1,51
11	ANTALYA	2691	185,280	1,45
12	KARAMAN	366	25,255	1,44
13	ÇANAKKALE	503	37,019	1,35
14	EDİRNE	427	31,666	1,34
15	ERZİNCAN	296	22,212	1,33
16	KIRIKKALE	395	29,846	1,32
17	GAZİANTEP	2639	202,787	1,30
18	ADANA	3005	232,996	1,28
19	KONYA	2790	217,427	1,28
20	KÜTAHYA	624	49,628	1,25
...

Çalışmanın birinci faktöründe 2009 yılı için, "Çocuklar Hakkında Açılan Ceza Davalarının, Çocuk Nüfusa Oranı" ele alındı. İlk faktörle ilgili yukarıda gösterilen 20 il, "Çocuklar Hakkında Açılan Ceza Davaları" açısından en sıkıntılı iller olmaktadır. Örneğin;

Eskişehir'de 2009 yılı içerisinde çocuklar hakkında açılan ceza dava sayısı adliye kayıtlarına göre 1394'tür. İlin 12-18 yaş diliminde bulunan çocuk sayısı 63.921 olduğuna göre,

“Çocuklar Hakkında Açılan Ceza Dava Sayıları” yönüyle %2.18 oranıyla Eskişehir birinci sırada yer almaktadır. Diğer iller;

İzmir; 7394 dava 339921 çocuk sayısı ve “2,17” oranıyla ikinci,
Balıkesir; 2138 dava 100823 çocuk sayısı ve “2,12” oranıyla üçüncü,
Aydın; 1748 dava 92058 çocuk sayısı ve “1,89” oranıyla dördüncü,
Muğla; 1246 dava 69043 çocuk sayısı ve “1,80” oranıyla beşinci,
Tekirdağ; 1171 dava 69303 çocuk sayısı ve “1,68” oranıyla altıncı,
Uşaka; 510 dava 31238 çocuk sayısı ve “1,63” oranıyla yedinci,
Isparta; 480 dava 30339 çocuk sayısı ve “1,58” oranıyla sekizinci,
Manisa; 1928 dava 126292 çocuk sayısı ve “1,52” oranıyla dokuzuncu,
İğdir; 388 dava 25694 çocuk sayısı ve “1,51” oranıyla onuncu,

...

Kütahya; 624 dava 49628 çocuk sayısı ve “1,25” oranıyla yirminci sırada yer almıştır.

Tablo: 2. Çocukların ceza davalarında sanık olma durumu (2009)

	İLLER	C. D. SANIK OLMA	ÇOCUK NÜFUS	% ORAN
1	ESKİŞEHİR	3124	63921	4,88
2	BALIKESİR	4443	100823	4,40
3	İZMİR	14052	339836	4,13
4	AYDIN	3363	92059	3,65
5	TEKİRDAĞ	2522	69303	3,63
6	MUĞLA	2285	69043	3,30
7	İĞDIR	847	25694	3,29
8	MANİSA	4057	126292	3,21
9	ISPARTA	970	30339	3,19
10	UŞAK	937	31238	2,99
11	ADANA	6795	232996	2,91
12	KARAMAN	700	25255	2,77
13	EDİRNE	865	31666	2,73
14	SİNOP	527	19511	2,70
15	ERZİNCAN	593	22212	2,66
16	ANTALYA	4798	185280	2,58
17	DİYARBAKIR	5545	215544	2,57
18	KARABÜK	487	19550	2,49
19	ÇANAKKALE	915	37019	2,47
20	GAZİANTEP	4961	202787	2,44

Çalışmanın ikinci faktöründe 2009 yılı için; “Çocukların Ceza Davalarında Sanık Olma Durumu” ele alınmıştır. Bu tabloda kullanılan, çocukların ceza davalarında sanık olmalarıyla ilgili istatistikler, mükerrer sayıları da kapsamaktadır. İllere göre çocukların sanık durumuna düşme düzeylerini görmeyi amaçlayan bu faktörle ilgili ilk yirmi il, yüzde oranlarına göre yukarıdaki şekilde sıralanmıştır. Çocukların sanık olma düzeylerine göre;

Eskişehir; %4,88 oranıyla birinci,
Balıkesir; %4,40 oranıyla ikinci,
İzmir; %4,13 oranıyla üçüncü,
Aydın; %3,65 oranıyla dördüncü,
Tekirdağ; %3,63 oranıyla beşinci,
Muğla; %3,30 oranıyla altıncı,
İğdır; %3,29 oranıyla yedinci,
Manisa; %3,21 oranıyla sekizinci,
Isparta; %3,19 oranıyla dokuzuncu,
Uşak; %2,99 oranıyla onuncu,

...

Gaziantep; %2,44 oranıyla tabloda yirminci sırada yer almıştır.

Tablo 3. Hakkında ceza davası açılan çocuklar ve nüfusa oran (2009)

	ILLER	SANIK ÇOCUK SAYISI	ÇOCUK NÜFUS	% ORAN
1	ESKİŞEHİR	2060	63,921	3,22
2	BALIKESİR	3006	100,823	2,98
3	İZMİR	9835	339,836	2,89
4	AYDIN	2436	92,059	2,64
5	TEKİRDAĞ	1693	69,303	2,44
6	MUĞLA	1669	69,043	2,41
7	İĞDIR	596	25,694	2,31
8	UŞAK	682	31,238	2,18
9	ISPARTA	647	30,339	2,13
10	MANİSA	2658	126,292	2,10
11	KARAMAN	509	25,255	2,01
12	ANTALYA	3492	185,280	1,88
13	EDİRNE	595	31,666	1,87
14	KONYA	3992	217,427	1,83
15	ERZİNCAN	407	22,212	1,83
16	DİYARBAKIR	3860	215,544	1,79
17	KARS	687	38,506	1,78

18	ÇANAKKALE	662	37,019	1,78
19	KÜTAHYA	881	49,628	1,77
20	GAZİANTEP	3564	202,787	1,75
...

Üçüncü faktörde, “Hakkında Ceza Davası Açılan Çocuklar” ele alındı. Burada suça karışan net çocuk sayıları (2009 için) esas alınmıştır. Yani 2009 yılına ait suça karışan her çocuk birden fazla dosyada yer almış olsa bile sadece bir kere sayılmıştır. Çocuk nüfuslarına oranlandığında illerdeki çocuk sanık düzeyleri;

Eskişehir; %3,22 oranıyla birinci,

Balıkesir; %2,98 oranıyla ikinci,

İzmir; %2,89 oranıyla üçüncü,

Aydın; %2,64 oranıyla dördüncü,

Tekirdağ; %2,44 oranıyla beşinci,

Muğla; %2,41 oranıyla altıncı,

Iğdır; %2,31 oranıyla yedinci,

Uşak; %2,18 oranıyla sekizinci,

Isparta; %2,13 oranıyla dokuzuncu,

Manisa; %2,10 oranıyla onuncu,

...

Gaziantep; %1,75 oranıyla yirminci sırada yer almıştır.

Tablo 4. Cbs çocuk şüpheli çocuk nüfusa oranı (2009)

	İLLER	ÇOCUK ŞÜPHELİ	ÇOCUK NÜFUS	% ORAN
1	EDİRNE	1363	31,666	4,30
2	TUNCELİ	241	6,362	3,78
3	ISPARTA	1087	30,339	3,58
4	BALIKESİR	3562	100,823	3,53
5	İZMİR	11685	339,836	3,43
6	AYDIN	3157	92,059	3,42
7	ÇANAKKALE	1250	37,019	3,37
8	ERZİNCAN	735	22,212	3,30
9	MANİSA	4074	126,292	3,22
10	IĞDIR	823	25,694	3,20
11	KIRKLARELİ	901	28,082	3,20
12	NEVŞEHİR	919	29,258	3,14

13	KIRIKKALE	934	29,846	3,12
14	MUĞLA	2137	69,043	3,09
15	UŞAK	946	31,238	3,02
16	BARTIN	501	17,151	2,92
17	ESKİŞEHİR	1862	63,921	2,91
18	KAYSERİ	3688	126,985	2,90
19	KARAMAN	706	25,255	2,79
20	TEKİRDAĞ	1911	69,303	2,75
...

Dördüncü faktörde, suçta bulaşmaları nedeniyle adliyeye intikal eden ancak dava dosyaları hazırlık aşamasında bulunan çocuk faillerle ilgili sayılar üzerinden çalışma yapıldı. Bir ilin suçluluk ve mağduriyet düzeyini doğru görebilmek için sonucu ne olursa olsun, ceza davası konusu olaylara karıştığı için adliye kayıtlarına giren tüm çocukların sayısının bilinmesi önemlidir.

Şüpheli aşamadaki çocuk sayılarının illere göre çocuk nüfusa oranıyla elde edilen tablonun 20 ili kapsayan ilk bölümü yukarıda verilmiştir. Buna göre en sıkıntılı iller;

1. sırada Edirne, %4,30
2. sırada Tunceli, %3,78
3. sırada İsparta, %3,58
4. sırada Balıkesir, %3,53
5. sırada İzmir, %3,43
6. sırada Aydın, %3,42
7. sırada Çanakkale, %3,37
8. sırada Erzincan, %3,30
9. sırada Manisa, %3,22
19. sırada Iğdır, %3,20
- ...
20. Sırada Tekirdağ, %2,75 şeklinde devam etmektedir.

Yukarıda ifade edildiği gibi önce dört temel faktör üzerinden Türkiye’de illere göre bir çocuk suçluluğu ölçümü ortaya kondu. Buna Çocuk Suçluluğu ile ilgili 2009 yılına ait genel bir haritalama diyebiliriz. Dört faktör üzerinden yapılan sayısal analizlere göre tüm illerin ölçüm tablosu aşağıdaki gibidir.

2009 Verilerine göre türkiye’nin çocuk suçluluğu ölçümü

Tablo 01. Çocuk suçluluğu, faktör oranları en yüksek düzeyde iller

	FAKTÖRLER	1.Eskişehir	2.Balıkesir	3.İzmir	4. Aydın	5. Muğla
1	Ç.H. Açılan Davaların, Ç. Nüfusa % Oranı	2,18	2,12	2,17	1,89	1,80
2	Ç. Sanık Olma Durumu, Ç. Nüfusa % Oranı	4,88	4,40	4,13	3,65	3,29
3	Çocuk Sanıkların, Ç. Nüfusa % Oranı	3,22	2,98	2,89	2,64	2,41
4	Çocuk Şüphelilerin, Ç. Nüfusa % Oranı	2,91	3,53	3,43	3,43	3,09
	GENEL % DÜZEYİ	3,30	3,26	3,16	2,91	2,65

Tablo: 02. Çocuk suçluluğu, faktör oranları en yüksek düzeyde iller

	FAKTÖRLER	6.Tekirdağ	7.Isparta	8.İğdir	9.Edirne	10.Manisa
1	Ç.H. Açılan Davaların, Ç. Nüfusa % Oranı	1,68	1,58	1,51	1,34	1,52
2	Ç. Sanık Olma Durumu, Ç. Nüfusa % Oranı	3,63	3,19	3,29	2,73	3,21
3	Çocuk Sanıkların, Ç. Nüfusa % Oranı	2,44	2,13	2,31	1,87	2,10
4	Çocuk Şüphelilerin, Ç. Nüfusa % Oranı	2,75	3,58	3,20	4,30	3,22
	GENEL % DÜZEYİ	2,63	2,62	2,58	2,56	2,52

Tablo: 03. Çocuk suçluluğu, faktör oranları en yüksek düzeyde iller

	FAKTÖRLER	11.Uşak	12.Erzincan	13.Karaman	14. Çanakkale	15.Antalya
1	Ç.H. Açılan Davaların, Ç. Nüfusa % Oranı	1,63	1,33	1,44	1,35	1,45
2	Ç. Sanık Olma Durumu, Ç. Nüfusa % Oranı	2,99	2,66	2,77	2,47	2,58
3	Çocuk Sanıkların, Ç. Nüfusa % Oranı	2,18	1,83	2,01	1,78	1,88
4	Çocuk Şüphelilerin, Ç. Nüfusa % Oranı	3,02	3,30	2,79	3,37	2,50
	GENEL % DÜZEYİ	2,46	2,28	2,26	2,25	2,11

Tablo: 04. Çocuk suçluluğu, faktör oranları en yüksek düzeyde iller

	FAKTÖRLER	16. Mersin	17.Adana	18.Kırklareli	19.Kırıkkale	20. Kayseri
1	Ç.H. Açılan Davaların, Ç. Nüfusa % Oranı	1,22	1,28	1,20	1,32	1,21
2	Ç. Sanık Olma Durumu, Ç. Nüfusa % Oranı	2,15	2,91	2,28	2,15	2,44
3	Çocuk Sanıkların, Ç. Nüfusa % Oranı	1,60	1,72	1,68	1,73	1,71
4	Çocuk Şüphelilerin, Ç. Nüfusa % Oranı	2,45	2,42	3,20	3,12	2,90
	GENEL % DÜZEYİ	2,11	2,09	2,09	2,08	2,07

Tablo 05. Çocuk suçluluğu, faktör oranları en yüksek düzeyde iller

	FAKTÖRLER	21.Tunceli	22.Nevşehir	23.Sinop	24.Diyarbakır	25.Konya
1	Ç.H. Açılan Davaların, Ç. Nüfusa % Oranı	1,00	1,17	1,14	1,24	1,28
2	Ç. Sanık Olma Durumu, Ç. Nüfusa % Oranı	1,98	2,10	2,70	2,57	2,27
3	Çocuk Sanıkların, Ç. Nüfusa % Oranı	1,32	1,57	1,63	1,79	1,83
4	Çocuk Şüphelilerin, Ç. Nüfusa % Oranı	3,78	3,14	2,41	2,26	2,42
	GENEL % DÜZEYİ	2,02	2,00	1,97	1,97	1,95

Tablo 06. Çocuk suçluluğu, faktör oranları en yüksek düzeyde iller

	FAKTÖRLER	26.Karabük	27.Kütahya	28.Bartın	29.Denizli	30.Kars
1	Ç.H. Açılan Davaların, Ç. Nüfusa % Oranı	1,14	1,25	1,20	1,14	1,15
2	Ç. Sanık Olma Durumu, Ç. Nüfusa % Oranı	2,49	2,25	1,95	2,22	2,26
3	Çocuk Sanıkların, Ç. Nüfusa % Oranı	1,62	1,77	1,53	1,54	1,78
4	Çocuk Şüphelilerin, Ç. Nüfusa % Oranı	2,45	2,44	2,92	2,68	2,38
	GENEL % DÜZEYİ	1,93	1,93	1,90	1,90	1,90

Tablo 07. Çocuk suçluluğu, faktör oranları yüksek düzeyde iller

	FAKTÖRLER	31.Aksaray	32.Kilis	33.Rize	34.Afyon	35.Yalova
1	Ç.H. Açılan Davaların, Ç. Nüfusa % Oranı	1,23	0,97	0,99	1,13	1,08
2	Ç. Sanık Olma Durumu, Ç. Nüfusa % Oranı	2,35	2,45	2,36	2,24	2,40
3	Çocuk Sanıkların, Ç. Nüfusa % Oranı	1,75	1,51	1,51	1,51	1,57
4	Çocuk Şüphelilerin, Ç. Nüfusa % Oranı	2,13	2,41	2,46	2,36	2,10
	GENEL % DÜZEYİ	1,87	1,84	1,83	1,81	1,79

Tablo 08. Çocuk suçluluğu, faktör oranları yüksek düzeyde iller

	FAKTÖRLER	36.Gaziantep	37.Erzurum	38.Bilecik	39.Çorum	40.Bursa
1	Ç.H. Açılan Davaların, Ç. Nüfusa % Oranı	1,30	0,98	1,04	1,04	1,04
2	Ç. Sanık Olma Durumu, Ç. Nüfusa % Oranı	2,44	2,34	1,89	2,18	2,08
3	Çocuk Sanıkların, Ç. Nüfusa % Oranı	1,75	1,43	1,38	1,44	1,46
4	Çocuk Şüphelilerin, Ç. Nüfusa % Oranı	1,58	2,26	2,62	2,26	2,30
	GENEL % DÜZEYİ	1,77	1,76	1,74	1,73	1,72

Tablo 09. Çocuk suçluluğu, faktör oranları yüksek düzeyde iller

	FAKTÖRLER	41.Bitlis	42.Ardahan	43.Sivas	44.Samsun	45.Niğde
1	Ç.H. Açılan Davaların, Ç. Nüfusa % Oranı	0,97	1,14	1,03	1,09	1,01
2	Ç. Sanık Olma Durumu, Ç. Nüfusa % Oranı	2,13	1,65	1,83	2,05	1,87
3	Çocuk Sanıkların, Ç. Nüfusa % Oranı	1,49	1,56	1,31	1,47	1,38
4	Çocuk Şüphelilerin, Ç. Nüfusa % Oranı	2,28	2,48	2,60	2,18	2,45
	GENEL % DÜZEYİ	1,72	1,71	1,70	1,70	1,68

Tablo 10. Çocuk suçluluğu, faktör oranları yüksek düzeyde iller

	FAKTÖRLER	46.K.Maraş	47.Osmaniye	48.İstanbul	49.Çankırı	50.Ağrı
1	Ç.H. Açılan Davaların, Ç. Nüfusa % Oranı	1,04	0,96	1,01	1,01	0,91
2	Ç. Sanık Olma Durumu, Ç. Nüfusa % Oranı	2,13	1,84	1,86	1,90	1,89
3	Çocuk Sanıkların, Ç. Nüfusa % Oranı	1,39	1,28	1,33	1,39	1,37
4	Çocuk Şüphelilerin, Ç. Nüfusa % Oranı	2,07	2,51	2,34	2,25	2,34
	GENEL % DÜZEYİ	1,66	1,65	1,64	1,64	1,63

Tablo 11. Çocuk suçluluğu, faktör oranları yüksek düzeyde iller

	FAKTÖRLER	51.Düzce	52.Hakkâri	53.Van	54.Siirt	55.Kırşehir
1	Ç.H. Açılan Davaların, Ç. Nüfusa % Oranı	1,04	0,74	1,07	0,88	0,83
2	Ç. Sanık Olma Durumu, Ç. Nüfusa % Oranı	1,82	1,95	1,90	1,98	1,67
3	Çocuk Sanıkların, Ç. Nüfusa % Oranı	1,40	1,39	1,48	1,30	1,10
4	Çocuk Şüphelilerin, Ç. Nüfusa % Oranı	2,26	2,39	2,04	2,15	2,51
	GENEL % DÜZEYİ	1,63	1,62	1,62	1,58	1,53

Tablo 12. Çocuk suçluluğu, faktör oranları orta düzeyde iller

	FAKTÖRLER	56.Bayburt	57.Kocaeli	58.Bingöl	59.Amasya	60.Malatya
1	Ç.H. Açılan Davaların, Ç. Nüfusa % Oranı	0,95	0,91	0,95	0,89	0,84
2	Ç. Sanık Olma Durumu, Ç. Nüfusa % Oranı	1,48	1,88	1,93	1,67	1,72
3	Çocuk Sanıkların, Ç. Nüfusa % Oranı	1,17	1,27	1,34	1,21	1,17
4	Çocuk Şüphelilerin, Ç. Nüfusa % Oranı	2,53	2,01	1,87	2,25	2,21
	GENEL % DÜZEYİ	1,53	1,52	1,52	1,51	1,49

Tablo 13. Çocuk suçluluğu, faktör oranları orta düzeyde iller

	FAKTÖRLER	61.Sakarya	62.Yozgat	63.Batman	64.Bolu	65.Burdur
1	Ç.H. Açılan Davaların, Ç. Nüfusa % Oranı	0,79	0,86	0,82	0,86	0,83
2	Ç. Sanık Olma Durumu, Ç. Nüfusa % Oranı	1,56	1,75	1,74	1,59	1,53
3	Çocuk Sanıkların, Ç. Nüfusa % Oranı	1,08	1,17	1,23	1,14	1,03
4	Çocuk Şüphelilerin, Ç. Nüfusa % Oranı	2,23	1,87	1,83	2,00	2,18
	GENEL % DÜZEYİ	1,42	1,41	1,41	1,40	1,39

Tablo 14. Çocuk suçluluğu, faktör oranları orta düzeyde iller

	FAKTÖRLER	66.Elazığ	67.Şırnak	68.Muş	69.Zonguldak	70.Ankara
1	Ç.H. Açılan Davaların, Ç. Nüfusa % Oranı	0,83	0,73	0,88	0,82	0,78
2	Ç. Sanık Olma Durumu, Ç. Nüfusa % Oranı	1,41	1,64	1,47	1,56	1,54
3	Çocuk Sanıkların, Ç. Nüfusa % Oranı	1,10	1,14	1,19	1,10	1,06
4	Çocuk Şüphelilerin, Ç. Nüfusa % Oranı	2,10	1,79	1,78	1,81	1,71
	GENEL % DÜZEYİ	1,36	1,33	1,33	1,32	1,27

Tablo 15. Çocuk suçluluğu, faktör oranları düşük düzeyde iller

	FAKTÖRLER	71.Kastamonu	72.Ordu	73.Hatay	74.Tokat	75.Gümüşhane
1	Ç.H. Açılan Davaların, Ç. Nüfusa % Oranı	0,84	0,77	0,82	0,75	0,62
2	Ç. Sanık Olma Durumu, Ç. Nüfusa % Oranı	1,30	1,37	1,43	1,34	1,22
3	Çocuk Sanıkların, Ç. Nüfusa % Oranı	0,98	0,99	1,10	0,96	0,95
4	Çocuk Şüphelilerin, Ç. Nüfusa % Oranı	1,78	1,71	1,49	1,76	1,74
	GENEL % DÜZEYİ	1,23	1,21	1,21	1,20	1,14

Tablo 16. Çocuk suçluluğu, faktör oranları düşük düzeyde iller

	FAKTÖRLER	76.Mardin	77.Trabzon	78.Giresun	79.Artvin	80.Urfa	81.Adıyaman
1	Ç.H. Açılan Davaların, Ç. Nüfusa % Oranı	0,59	0,61	0,59	0,42	0,54	0,53
2	Ç. Sanık Olma Durumu, Ç. Nüfusa % Oranı	1,16	1,10	0,96	1,06	1,04	1,00
3	Çocuk Sanıkların, Ç. Nüfusa % Oranı	0,82	0,83	0,73	0,70	0,73	0,70
4	Çocuk Şüphelilerin, Ç. Nüfusa % Oranı	1,52	1,58	1,78	1,74	1,25	1,14
	GENEL % DÜZEYİ	1,03	1,03	1,02	0,98	0,89	0,85

Çocuk mağduriyeti

Mağdurlar, asıl sıkıntı ve acıları yaşayanlar, olayların kurbanı durumunda olanlardır. Ancak sistemimizde genel olarak yaşanan olaylardan sonra da çoğu kez ihmal edilen, gözardı edilen, hak ve hukukları belirsiz bir durumda olanlar da yine mağdurlardır. Hatta adalet sisteminde, yakın geçmişte, failer için devlet avukat temin ederken mağdurlar böyle bir haktan yararlandırılmıyordu.

Doğal bir eğilimdir ki, kimse kendini mağdur yerine koymak istemez. Daha çok fail boyutunda empati kurmaya çalışılır. Bu duygu belki faili hoş görme, haklı çıkarma adına değil ama onun tarafından olaya bakma eğiliminden kaynaklanmaktadır. Mağdurlara, “Niye oradaydın? Neden öyle yaptın? Neredeyse; Bu hayatta ne işin vardı?” gibi bir duyguyla bakma eğilimi taşıyan insanlar vardır.

Çalışmanın, son dört faktörü “Çocuk Mağduriyet Düzeyini” anlama üzerine kurgulanmıştır. Bunlar:

- Ceza Hazırlık ve Ceza Dava Dosyalarındaki Çocuk Mağdur Sayılarının Çocuk Nüfusa Oranı.
- İllerdeki Toplam Olay Sayısının Toplam Nüfusa Oranı.
- İllerdeki Faili Meçhuller ve Çocuk Nüfusa Oranı.
- Boşanmalar ve Çocuk Nüfusa Oranı

2009 yılı sonu verilerine göre adliye kayıtlarına giren (şüpheli aşama ya da ceza dava aşama dosyalarına göre) mağdur çocuk sayısı, 306,893'tür. Bu sayının illere göre dağılımı ve çocuk nüfusa oranı Tablo: 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Ceza hazırlık ve ceza dava dosyasında çocuk mağdurlar (2009)

	İLLER	Toplam Çocuk Mağdur	Çocuk Nüfus	% Oran
1	ISPARTA	2580	30,339	8,50
2	EDİRNE	2212	31,666	6,98
3	BARTIN	1149	17,151	6,69
4	ÇANKIRI	1134	17,113	6,62
5	UŞAK	2055	31,238	6,57
6	BİLECİK	1112	17,051	6,52
7	BALIKESİR	6480	100,823	6,42
8	SİVAS	4437	69,032	6,42
9	KIRIKKALE	1898	29,846	6,35
10	KARABÜK	1210	19,550	6,18
11	BOLU	1442	23,468	6,14
12	ÇANAKKALE	2260	37,019	6,10
13	KIRŞEHİR	1394	22,983	6,06
14	NEVŞEHİR	1757	29,258	6,00
15	KARAMAN	1500	25,255	5,93
16	MANİSA	7473	126,292	5,91
17	MUĞLA	4013	69,043	5,81
18	ERZİNCAN	1266	22,212	5,69
19	AYDIN	5295	92,059	5,68
20	BURDUR	1216	21,563	5,63
...

Tablo 5. illerde çocuk nüfusa göre mağduriyet oranlarına baktığımızda;

ISPARTA, % 8,50 oranı ile 1.

EDİRNE, % 6,98 oranı ile 2.

BARTIN, % 6,69 oranı ile 3.

ÇANKIRI, % 6,62 oranı ile 4.

UŞAK, % 6,57 oranı ile 5.

BİLECİK, % 6,52 oranı ile 6.

BALIKESİR, % 6,42 oranı ile 7.

SİVAS, % 6,42 oranı ile 8.

KIRIKKALE, % 6,35 oranı ile 9.

KARABÜK, % 6,18 oranı ile 10.

...

BURDUR, % ,563 oranı ile 20. sırada yer almıştır.

Tablo 6. Toplam olayların toplam nüfusa oranı (2009)

	İLLER	TOPLAM OLAY	TOPLAM NÜFUS	% ORAN
01	MUĞLA	92,635	802,381	11,55
02	ANTALYA	211,119	1,919,729	11,00
03	EDİRNE	43,254	395,463	10,94
04	BURDUR	24,700	251550	9,82
05	İSTANBUL	1,267,456	12,915,158	9,81
06	UŞAK	32,891	335,860	9,79
07	AYDIN	94,289	979,155	9,63
08	İZMİR	364,651	3,868,308	9,43
09	ESKİŞEHİR	71,096	755,427	9,41
10	KAYSERİ	111,279	1,205,872	9,23
11	MERSİN	149,523	1,640,888	9,11
12	ARDAHAN	9,799	108,169	9,06
13	TUNCELİ	7,438	83,61	8,95
14	ERZİNCAN	19,064	213,288	8,94
15	KIRIKKALE	24,937	280,834	8,88
16	DENİZLİ	80,596	926,362	8,70
17	NEVŞEHİR	24,630	284,025	8,67
18	ISPARTA	36,247	420,796	8,61
19	ANKARA	399,976	4,650,802	8,60
20	YALOVA	16,774	202,531	8,28

İllerde adliyelere yansıyan her çeşit olayın toplam sayısı, o ilin nüfusuna göre hem çocuk suçluluğu ve hem de çocuk mağduriyeti açısından önemlidir. Çocuklar belli bir oranda olayların failleri ve mağdurları olduğu için bu tablo önemlidir. Ama diğer yandan bir ilde yetişkin faillerin çokluğu meselesi, hem toplum güvenliği ve hem de ebeveynler olmaları açısından çocukları yakından ilgilendirir.

Her ildeki toplam olayları toplam nüfusa oranladığımızda; Muğla 1., Antalya 2., Edirne 3., Burdur 4., İstanbul 5., Uşak 6., Aydın 7., İzmir 8., Eskişehir 9., Kayseri 10. Yalova 20. sırada yer almıştır.

Tablo 7. Faili meçhul olay, çocuk nüfusa oranı (2009)

	İLLER	Faili Meçhul	Çocuk Nüfus	% Oran
1	İSTANBUL	199717	1.236.601	16,15
2	ANKARA	54141	427,319	12,66
3	ANTALYA	22604	185,280	12,19
4	ESKİŞEHİR	7146	63,921	11,17
5	AYDIN	8256	92,059	8,96
6	KAYSERİ	11052	126,985	8,70
7	İZMİR	29480	339,836	8,67
8	MERSİN	14952	178,297	8,38

9	MUĞLA	4924	69,043	7,13
10	EDİRNE	2257	31,666	7,12
11	BURSA	16568	241,745	6,85
12	ADANA	15663	232,996	6,72
13	MANİSA	8380	126,292	6,63
14	DENİZLİ	5679	86,224	6,58
15	UŞAK	1959	31,238	6,27
16	KOCAELİ	8841	148,377	5,95
17	MALATYA	4340	82,577	5,25
18	ERZİNCAN	1133	22,212	5,10
19	YALOVA	898	19,064	4,71
20	ÇANAKKALE	1733	37,019	4,68

Faili meçhul olayların olması bir toplumda insanları, güvensizliğe, endişe ve korkuya ve giderek silahlanmaya sürükler. Böyle bir durumdan ise yine en çok zarar görecekt olanlar çocuklardır. Büyük şehirlerde faili meçhul olayların diğer illere göre daha yüksek oranlarda olduğu, tabloda ilk dikkat çeken durumdur.

Tabloya baktığımızda iller, yüksek orandan düşük orana doğru; İstanbul, Ankara, Antalya, Eskişehir, Aydın, Kayseri, İzmir, Mersin, Muğla, Edirne... şeklinde sıralanmaktadır.

Tablo 8. boşanmalar, çocuk nüfusa oranı (2009)

	İLLER	B. DAVA	B. KARAR	TOPLAM	Ç. NÜFUS	% Oran
01	İZMİR	17136	10475	27611	339,836	8,13
02	MUĞLA	3018	1870	4888	69,043	7,08
03	ANTALYA	7758	4.870	12628	185,280	6,82
04	UŞAK	1251	727	1978	31,238	6,34
05	ESKİŞEHİR	2492	1524	4016	63,921	6,29
06	DENİZLİ	3257	2.155	5412	86,224	6,28
07	ISPARTA	1039	563	1602	30,339	5,28
08	ANKARA	16794	9.998	26792	427,319	6,27
09	AYDIN	3489	2087	5576	92,059	6,06
10	EDİRNE	1105	702	1807	31,666	5,71
11	BARTIN	622	342	964	17,151	5,62
12	TEKİRDAĞ	2347	1.477	3824	69,303	5,52
13	AKSARAY	1366	996	2362	42,857	5,52
14	ÇANAKKALE	1284	745	2029	37,019	5,48
15	İSTANBUL	42921	24.492	67413	1.236.601	5,46
16	BALIKESİR	3433	2042	5475	100,823	5,43
17	ZONGULDAK	1822	1.173	2995	55,848	5,37
18	BURDUR	708	424	1132	21,563	5,25
19	YALOVA	606	386	992	19,064	5,21
20	NEVŞEHİR	821	669	1490	29,258	5,10

Boşanmaların batı illerinde daha yüksek oranda olduğu, genel olarak boşanma oranlarıyla çocuk suç oranları arasında daha yakın bir paralellik olduğu göze çarpmaktadır.

Çocuk mağduriyetine esas olmak üzere burada 4 temel faktör üzerinden analizler yapıldı. Faktörler çoğaltılabilir veya başka olgular faktör olarak seçilebilirdi. Bu ölçümdeki tercihlere göre illerin Türkiye düzeyindeki çocuk mağduriyet sırası aşağıdaki gibidir:

2009 Verilerine göre türkiye'nin çocuk mağduriyeti ölçümü

Tablo 01. Çocuk mağduriyeti, faktör oranları en yüksek düzeyde iller

	FAKTÖRLER	1.Antalya	2.İstanbul	3.Eskişehir	4.İzmir	5. Muğla
1	Çocuk Mağdurların, Ç. Nüfusa % Oranı	4,66	2,67	5,33	5,40	5,81
2	Toplam Olayların, Toplam Nüfusa % Oranı	11,00	9,81	9,41	9,43	11,55
3	Faili Meçhullerin, Ç. Nüfusa % Oranı	12,19	16,15	11,17	8,67	7,13
4	Boşanmalar, Çocuk Nüfusa % Oranı	6,82	5,46	6,29	8,13	7,08
	GENEL % DÜZEYİ	8,67	8,53	8,05	7,91	7,90

Tablo 02. Çocuk mağduriyeti, faktör oranları en yüksek düzeyde iller

	FAKTÖRLER	6.Ankara	7.Edirne	8. Aydın	9.Uşak	10. Kayseri
1	Çocuk Mağdurların, Ç. Nüfusa % Oranı	3,37	6,98	5,68	6,57	5,49
2	Toplam Olayların, Toplam Nüfusa % Oranı	8,60	10,94	9,63	9,79	9,23
3	Faili Meçhullerin, Ç. Nüfusa % Oranı	12,66	7,12	8,96	6,27	8,70
4	Boşanmalar, Çocuk Nüfusa % Oranı	6,27	5,71	6,06	6,34	4,15
	GENEL % DÜZEYİ	7,73	7,69	7,59	7,25	6,90

Tablo 03. Çocuk mağduriyeti, faktör oranları en yüksek düzeyde iller

	FAKTÖRLER	11. Mersin	12.Isparta	13.Denizli	14.Manisa	15.Çanakkale
1	Çocuk Mağdurların, Ç. Nüfusa % Oranı	4,81	8,50	5,36	5,91	6,10
2	Toplam Olayların, Toplam Nüfusa % Oranı	9,11	8,61	8,70	8,15	8,15
3	Faili Meçhullerin, Ç. Nüfusa % Oranı	8,38	3,61	5,58	6,63	4,68
4	Boşanmalar, Çocuk Nüfusa % Oranı	4,62	5,28	6,28	4,70	5,48
	GENEL % DÜZEYİ	6,73	6,50	6,48	6,35	6,11

Tablo 04. Çocuk mağduriyeti, faktör oranları en yüksek düzeyde iller

	FAKTÖRLER	16.Kırıkkale	17.Balıkesir	18.Burdur	19.Nevşehir	20.Bursa
1	Çocuk Mağdurların, Ç. Nüfusa % Oranı	6,35	6,42	5,63	6,00	4,17
2	Toplam Olayların, Toplam Nüfusa % Oranı	8,88	7,76	9,82	8,67	7,70
3	Faili Meçhullerin, Ç. Nüfusa % Oranı	4,12	4,54	3,22	3,65	6,85
4	Boşanmalar, Çocuk Nüfusa % Oranı	4,84	5,43	5,25	5,10	4,45
	GENEL % DÜZEYİ	6,05	6,04	5,98	5,86	5,80

Tablo 05. Çocuk mağduriyeti, faktör oranları en yüksek düzeyde iller

	FAKTÖRLER	21.Erzincan	22.Adana	23.Konya	24.Bartın	25.Yalova
1	Çocuk Mağdurların, Ç. Nüfusa % Oranı	5,69	3,99	5,30	6,69	3,40
2	Toplam Olayların, Toplam Nüfusa % Oranı	8,94	7,86	8,09	7,82	8,28
3	Faili Meçhullerin, Ç. Nüfusa % Oranı	5,10	6,72	4,59	1,56	4,71
4	Boşanmalar, Çocuk Nüfusa % Oranı	3,10	4,27	3,81	5,62	5,21
	GENEL % DÜZEYİ	5,71	5,71	5,45	5,43	5,40

Tablo 06. Çocuk mağduriyeti, faktör oranları en yüksek düzeyde iller

	FAKTÖRLER	26.Tekirdağ	27.Bolu	28.Karabük	29.Kocaeli	30.Bilecik
1	Çocuk Mağdurların, Ç. Nüfusa % Oranı	4,55	6,14	6,18	3,57	6,52
2	Toplam Olayların, Toplam Nüfusa % Oranı	7,35	7,82	8,10	7,00	7,58
3	Faili Meçhullerin, Ç. Nüfusa % Oranı	4,13	3,18	2,31	5,95	2,15
4	Boşanmalar, Çocuk Nüfusa % Oranı	5,52	4,20	4,67	4,47	4,40
	GENEL % DÜZEYİ	5,39	5,34	5,32	5,25	5,17

Tablo 07. Çocuk mağduriyeti, faktör oranları yüksek düzeyde iller

	FAKTÖRLER	31.Düzce	32.Malatya	33.Kırşehir	34.Karaman	35.Çankırı
1	Çocuk Mağdurların, Ç. Nüfusa % Oranı	5,26	4,47	6,06	5,93	6,62
2	Toplam Olayların, Toplam Nüfusa % Oranı	7,12	7,45	6,99	6,93	6,84
3	Faili Meçhullerin, Ç. Nüfusa % Oranı	3,98	5,25	2,29	2,15	2,64
4	Boşanmalar, Çocuk Nüfusa % Oranı	3,71	2,85	4,63	4,19	3,03
	GENEL % DÜZEYİ	5,02	5,01	5,00	4,80	4,79

Tablo 08. Çocuk mağduriyeti, faktör oranları yüksek düzeyde iller

	FAKTÖRLER	36.Sivas	37.Tunceli	38.Sakarya	39.Kırklareli	40.Afyon
1	Çocuk Mağdurların, Ç. Nüfusa % Oranı	6,42	4,47	4,67	5,03	4,81
2	Toplam Olayların, Toplam Nüfusa % Oranı	7,34	8,95	6,28	6,91	6,99
3	Faili Meçhullerin, Ç. Nüfusa % Oranı	2,60	1,27	3,93	1,58	2,58
4	Boşanmalar, Çocuk Nüfusa % Oranı	2,67	4,26	3,96	4,84	3,79
	GENEL % DÜZEYİ	4,76	4,74	4,71	4,59	4,55

Tablo 09. Çocuk mağduriyeti, faktör oranları yüksek düzeyde iller

	FAKTÖRLER	41.Elazığ	42.Samsun	43.Sinop	44.Kütahya	45.Çorum
1	Çocuk Mağdurların, Ç. Nüfusa % Oranı	4,43	4,60	5,07	5,31	4,76
2	Toplam Olayların, Toplam Nüfusa % Oranı	6,23	7,38	7,71	5,82	7,00
3	Faili Meçhullerin, Ç. Nüfusa % Oranı	4,60	2,60	1,04	1,92	1,81
4	Boşanmalar, Çocuk Nüfusa % Oranı	2,92	3,29	3,74	4,43	3,70
	GENEL % DÜZEYİ	4,55	4,47	4,39	4,37	4,32

Tablo 10. Çocuk mağduriyeti, faktör oranları yüksek düzeyde iller

	FAKTÖRLER	46.Zonguldak	47.Kastamonu	48.Rize	49.Aksaray	50.Kilis
1	Çocuk Mağdurların, Ç. Nüfusa % Oranı	3,69	4,84	4,40	4,16	4,65
2	Toplam Olayların, Toplam Nüfusa % Oranı	6,58	6,84	7,60	5,45	7,21
3	Faili Meçhullerin, Ç. Nüfusa % Oranı	1,35	1,57	2,23	1,33	2,29
4	Boşanmalar, Çocuk Nüfusa % Oranı	5,37	3,71	2,25	5,52	2,17
	GENEL % DÜZEYİ	4,25	4,24	4,12	4,12	4,08

Tablo 11. Çocuk mağduriyeti, faktör oranları yüksek düzeyde iller

	FAKTÖRLER	51.Ardahan	52.K.Maraş	53.Iğdır	54.Amasya	55.Niğde
1	Çocuk Mağdurların, Ç. Nüfusa % Oranı	4,81	4,18	3,65	4,49	5,15
2	Toplam Olayların, Toplam Nüfusa % Oranı	9,06	5,89	8,27	6,27	5,80
3	Faili Meçhullerin, Ç. Nüfusa % Oranı	0,66	2,61	1,47	1,64	1,19
4	Boşanmalar, Çocuk Nüfusa % Oranı	1,37	2,99	2,20	3,17	3,04
	GENEL % DÜZEYİ	3,98	3,92	3,90	3,90	3,80

Tablo 12. Çocuk mağduriyeti, faktör oranları orta düzeyde iller

	FAKTÖRLER	56.Erzurum	57.Giresun	58.Ordu	59.Gaziantep	60.Yozgat
1	Çocuk Mağdurların, Ç. Nüfusa % Oranı	3,95	3,90	4,15	3,63	4,33
2	Toplam Olayların, Toplam Nüfusa % Oranı	6,78	6,42	6,35	6,34	6,01
3	Faili Meçhullerin, Ç. Nüfusa % Oranı	3,05	1,48	1,74	1,88	0,92
4	Boşanmalar, Çocuk Nüfusa % Oranı	1,32	2,93	2,52	2,70	3,07
	GENEL % DÜZEYİ	3,78	3,69	3,69	3,64	3,59

Tablo 13. Çocuk mağduriyeti, faktör oranları orta düzeyde iller

	FAKTÖRLER	61.Bayburt	62.Osmaniye	63.Tokat	64.Trabzon	65.Hatay
1	Çocuk Mağdurların, Ç. Nüfusa % Oranı	4,50	4,78	4,24	3,29	2,64
2	Toplam Olayların, Toplam Nüfusa % Oranı	6,54	5,88	5,60	5,59	5,01
3	Faili Meçhullerin, Ç. Nüfusa % Oranı	1,61	0,86	1,37	2,33	3,10
4	Boşanmalar, Çocuk Nüfusa % Oranı	1,52	2,66	2,57	2,29	2,90
	GENEL % DÜZEYİ	3,55	3,55	3,45	3,45	3,42

Tablo 14. Çocuk mağduriyeti, faktör oranları orta düzeyde iller

	FAKTÖRLER	66.Artvin	67.Gümüşhane	68.Kars	69.Bingöl	70.Diyarbakır
1	Çocuk Mağdurların, Ç. Nüfusa % Oranı	3,19	3,75	3,80	3,82	2,61
2	Toplam Olayların, Toplam Nüfusa % Oranı	5,68	6,23	6,95	4,83	5,24
3	Faili Meçhullerin, Ç. Nüfusa % Oranı	1,56	1,24	0,85	1,94	3,57
4	Boşanmalar, Çocuk Nüfusa % Oranı	2,44	1,62	1,12	1,96	0,85
	GENEL % DÜZEYİ	3,22	3,21	3,18	3,14	3,07

Tablo 15. Çocuk mağduriyeti, faktör oranları düşük düzeyde iller

	FAKTÖRLER	71.Siirt	72.Ağrı	73.Urfa	74.Batman	75.Hakkâri
1	Çocuk Mağdurların, Ç. Nüfusa % Oranı	4,23	2,33	1,95	2,73	1,48
2	Toplam Olayların, Toplam Nüfusa % Oranı	4,93	5,78	4,35	4,79	6,10
3	Faili Meçhullerin, Ç. Nüfusa % Oranı	1,80	1,52	2,57	1,73	1,76
4	Boşanmalar, Çocuk Nüfusa % Oranı	0,38	0,47	1,00	0,49	0,25
	GENEL % DÜZEYİ	2,84	2,53	2,47	2,44	2,40

Tablo 16. Çocuk mağduriyeti, faktör oranları düşük düzeyde iller

	FAKTÖRLER	76.Bitlis	77.Mardin	78.Adıyaman	79.Van	80.Şırnak	81.Muş
1	Çocuk Mağdurların, Ç. Nüfusa % Oranı	2,64	2,23	2,14	1,97	2,11	1,87
2	Toplam Olayların, Toplam Nüfusa % Oranı	5,25	4,72	4,00	4,36	4,57	4,53
3	Faili Meçhullerin, Ç. Nüfusa % Oranı	1,31	1,04	0,77	1,56	1,18	0,82
4	Boşanmalar, Çocuk Nüfusa % Oranı	0,33	0,56	1,62	0,42	0,28	0,38
	GENEL % DÜZEYİ	2,39	2,14	2,14	2,08	2,04	1,90

Sınırlı bir sayfa kullanma zorunluluğu olsa da, çocuk suçluluğu ve mağduriyeti açısından ilgili bazı kurumların özellikle personel yeterliliği ölçümlerine yer vermeden geçmek haksızlık olurdu. Dünyanın her ülkesinde konu ile ilgili yapılan araştırmalar önem sırası yönünden aileyi başa koymaktadır. Sonra okullar, kültür, çevre, kurumlar... gelmektedir. Ancak aile boyutunda da temel iyileştirici ve eğitici kurum okullardır.

16 milyon öğrencimiz olduğu ifade ediliyor. Bu sayının yanında, geçen öğretim yılında okullarıyla devamsızlık, disiplin vs. nedenleriyle ilişkisi kesilen 404 bin öğrenciyi, bir yılda adli vaka yaklaşık 600 bin çocuğu ve milyonlarla ifade edilen engelli çocuğu düşünürseniz ülkemizde, okullarımızda eğitim ve iyileştirme hizmetlerinin önemi daha iyi anlaşılır.

Bu çalışmada, -yıllarımızı bu işlere vermiş olsak da- öğrendiğimiz yeni şeyler hayret ve endişeye düşmemize yol açtı. Kurumların yeterliliği boyutundaki gerçek durum çok şaşırtıcı idi. Özellikle Milli Eğitim Bakanlığı'nın sosyolog kadrosu olmaması ve bir tek sosyologu bulunmaması, şaşırmanın ötesinde dehşet verici bir bilgiydi. Aynı şekilde Kültür Bakanlığı'nın sosyolog kadrosu ve sosyologu bulunmaması, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın, Aileden Sorumlu Devlet Bakanlığı'nın benzer bir durumda olması "Cumhuriyet Dönemi"nin korkunç görüntüsü idi. Cumhuriyet Döneminin gerçekçi bir çocuk politikası, aile politikası nasıl olabilirdi ki bu durumda!

Milli Eğitim Bakanlığı'nın, "Çocuk Suçluluğu ve Mağduriyeti" boyutunda, temel amaç ve ilkeleri yanında Çocuk Koruma Kanunu, Uluslararası Çocuk ve Aile Sözleşmeleri bağlamında sorumlulukları vardır. Bu sorumlulukların en önemli göstergesi elbette ne kadar ilgili uzmana sahip olduğu ve icraatlarıdır. Sosyolog, psikolog olmaması bir yana rehber öğretmenler boyutunda durum nedir? Bunu illere göre aşağıdaki tabloda görelim:

Tablo 9: İllerde bir rehber öğretmene düşen öğrenci sayıları (2009-2010 öğretim yılı)

	İLLER	TOPLAM ÖĞRENCİ	REHBER ÖĞRETMEN	Rehber Öğretmene Düşen Öğrenci
1	ŞIRNAK	123.149	38	3.240
2	URFA	443.175	151	2.934
3	AĞRI	154.481	60	2.574
4	BATMAN	148.246	77	1.925
5	MUŞ	110.544	58	1.905
6	VAN	277.411	146	1.900
7	HAKKARİ	70.358	39	1.804
8	BİTLİS	85.358	50	1.707
9	ARDAHAN	21.568	14	1.540
10	BAYBURT	15.113	10	1.511
11	KIRKLARELİ	51.216	35	1.463
12	MARDİN	198.809	144	1.380
13	KİLİS	27.992	21	1.332
14	DİYARBAKIR	404.884	315	1.285
15	GAZİANTEP	320.933	250	1.283
16	TEKİRDAĞ	132.600	107	1.239
17	KARS	66.511	54	1.231
18	AKSARAY	76.336	62	1.231
19	AFYON	127.132	104	1.222
20	SİİRT	83.602	69	1.211
21	SAKARYA	162.073	135	1.200
22	KONYA	393.976	337	1.169
23	BİNGÖL	56.543	49	1.153
24	İSTANBUL	2.358.179	2093	1.126
25	İĞDIR	47.951	44	1.089
26	MARAŞ	230.600	212	1.087
27	ADANA	435.857	401	1.086
28	DÜZCE	62.657	58	1.080
29	HATAY	308.632	287	1.075
30	BİLECİK	33.527	32	1.047
31	BURSA	456.082	436	1.046
32	BURDUR	39.677	38	1.044
33	KAYSERİ	246.219	237	1.038
34	KOCAELİ	290.363	285	1.018
35	KÜTAHYA	90.792	91	997
36	SİVAS	123.053	124	992
37	NEVŞEHİR	53.651	55	975
38	ERZURUM	170.873	177	965
39	YOZGAT	91.032	97	938
40	KIRIKKALE	54.766	59	928
41	MANİSA	225.264	249	904
42	NİÇDE	68.924	77	895
43	BOLU	44.654	50	893

44	ADIYAMAN	143.857	164	877
45	UŞAK	57.614	66	872
46	GÜMÜŞHANE	24.351	28	869
47	MERSİN	330.932	382	866
48	OSMANIYE	107.257	124	864
49	ANTALYA	347.224	412	842
50	ERZİNCAN	41.090	49	838
51	ELAZIĞ	113.507	137	828
52	EDİRNE	57.229	70	817
53	KARAMAN	44.960	56	802
54	ORDU	132.959	167	796
55	BALIKESİR	180.581	228	792
56	DENİZLİ	160.710	207	776
57	TOKAT	116.640	153	762
58	KASTAMONU	56.012	75	746
59	ISPARTA	69.099	93	743
60	BARTIN	30.178	41	736
61	KARABÜK	36.671	50	733
62	ZONGULDAK	75.554	103	733
63	ESKİŞEHİR	120.567	166	726
64	ÇANKIRI	28.919	40	722
65	GİRESUN	76.123	106	718
66	AYDIN	165.001	232	711
67	MUĞLA	127.107	181	702
68	RİZE	61.745	88	701
69	SİNOP	33.393	48	695
70	ÇANAKKALE	67.650	98	690
71	SAMSUN	240.009	351	683
72	MALATYA	156.100	230	678
73	ARTVİN	29.079	44	660
74	TRABZON	138.524	213	650
75	İZMİR	621.873	971	640
76	ÇORUM	98.901	155	638
77	AMASYA	59.563	98	607
78	ANKARA	835.762	1462	571
79	KIRŞEHİR	42.234	74	570
80	YALOVA	34.933	62	563
81	TUNCELİ	11.523	26	443
	TOPLAM	14.165.796	14.688	1.000

*Rehber Öğretmene düşen öğrenci sayısı açısından Tunceli ile Şırnak arasındaki oran farkı 7 kat.

*Tüm illerin, Tunceli seviyesine gelebilmesi için 26 bin rehber öğretmenin daha sisteme girmesi gerekiyor.

*Türkiye’de bir rehber öğretmene, yaklaşık 1000 öğrenci düşüyor. (Bir rehber öğretmene 200 öğrenci düşmesi gerektiğini öğrenmiştik. Burada belirtsek iyi olmaz mı?)

Yine birinci derecede işi çocuk olan kurum SHÇEK personel yeterliliği yönünden ne durumdadır ve illere göre işgücü yeterliliği nedir? Aşağıdaki tabloda izleyelim:

Tablo 10: shçek eleman gücü 0-18 yaş çocuk oranı (2009)

	İLLER	0-18 YAŞ ÇOCUK	S.H.ELAMANI	SHÇEK GÜCÜ
01	URFA	796,779	12	66,398
02	ŞIRNAK	222,636	4	55,659
03	VAN	495,474	9	55,053
04	MARDİN	343,270	9	38,141
05	GAZİANTEP	681,601	18	37,867
06	AĞRI	259,191	7	37,027
07	K.MARAŞ	386,896	11	35,172
08	ERZURUM	285,569	9	31,730
09	KONYA	648,065	22	29,458
10	MUŞ	195,714	7	27,960
11	İSTANBUL	3.734.128	138	27,059
12	BİTLİS	153,269	6	25,545
13	KAYSERİ	457,039	18	25,391
14	BURSA	706,970	30	23,566
15	TOKAT	187,956	8	23,495
16	ADANA	683,746	31	22,057
17	ELAZIĞ	173,913	8	21,739
18	ORDU	211,140	10	21,114
19	DİYARBAKIR	670,968	33	20,332
20	HATAY	511,499	27	18,944
21	BATMAN	243,447	13	18,727
22	OSMANİYE	168,042	9	18,671
23	TEKİRDAĞ	205,034	11	18,640
24	MERSİN	509,174	28	18,185
25	SİVAS	195,599	11	17,782
26	YOZGAT	157,673	9	17,519
27	HAKKÂRİ	119,495	7	17,071
28	SAKARYA	251,272	15	16,752
29	SİİRT	148,141	9	16,460
30	BİNGÖL	97,353	6	16,226
31	GİRESUN	111,774	7	15,968
32	ADİYAMAN	231,075	15	15,405
33	AFYON	210,724	15	14,048
34	MUĞLA	201,369	15	13,425
35	SAMSUN	371,111	28	13,254
36	MALATYA	237,354	18	13,186
37	ANTALYA	552,855	42	13,163
38	MANİSA	357,243	28	12,759

39	İÇDIR	75,779	6	12,630
40	TRABZON	212,848	17	12,521
41	İZMİR	954,928	77	12,402
42	KOCAELİ	452,180	37	12,221
43	BAYBURT	24,434	2	12,217
44	KÜTAHYA	140,349	12	11,696
45	KİLİS	56,456	5	11,291
46	BALIKESİR	269,074	24	11,212
47	RİZE	89,326	8	11,166
48	ÇORUM	154,370	14	11,027
49	AKSARAY	127,940	12	10,662
50	DÜZCE	97,604	10	9,760
51	DENİZLİ	252,344	26	9,706
52	KARS	116,191	12	9,683
53	AMASYA	86,884	9	9,654
54	AYDIN	254,074	27	9,410
55	ARDAHAN	35,650	4	8,913
56	NEVŞEHİR	85,920	10	8,592
57	KIRKLARELİ	73,607	9	8,179
58	ZONGULDAK	159,949	20	7,998
59	GÜMÜŞHANE	39,080	5	7,816
60	NİĞDE	114,668	15	7,645
61	ERZİNCAN	61,116	8	7,640
62	ESKİŞEHİR	176,204	25	7,048
63	UŞAK	88,242	13	6,788
64	KASTAMONU	86,597	13	6,661
65	ISPARTA	98,770	17	5,810
66	KIRIKKALE	80,391	14	5,742
67	KARAMAN	72,637	13	5,588
68	ANKARA	1.262.067	227	5,560
69	BİLECİK	49,364	9	5,485
70	ARTVİN	41,717	8	5,214
71	KIRŞEHİR	62,431	12	5,203
72	BOLU	66,040	13	5,080
73	ÇANAKKALE	100,950	20	5,048
74	KARABÜK	53,574	11	4,870
75	EDİRNE	84,007	18	4,667
76	SİNOP	51,223	11	4,657
77	BURDUR	61,037	18	3,391
78	BARTIN	46,887	15	3,126
79	ÇANKIRI	47,658	17	2,804
80	YALOVA	52,419	19	2,759
81	TUNCELİ	17,142	9	1,905

*Uzman başına düşen çocuk sayısı farkı Tunceli ile Şanlıurfa arasında 35 kattır.

Sonuç

Bu haritalama çalışmasında, Türkiye'nin batısında "Çocuk Suç ve Mağduriyet Oranları" daha yüksek çıkmıştır. Bunun il il nedenleri üzerinde çok boyutlu sorgulamalara girilebilir; girilmelidir de. Çalışmamızın tümünde bu, elden geldiğince yapılmaktadır. Ancak biz her il için ayrı ayrı suç ve risk haritaları oluşturulması gereğine inanıyoruz. Göçler ve sonuçları, bazı bölgelerde adalet inancın ya da talebin az olması, iklim koşulları, aile yapısı, eğitim durumu, sanayileşme, il ya da bölgede yaşanan kültürün etkileri, kurumların yereldeki durumu ve uygulamadaki sosyal politikalar... ayrı ayrı etkili faktörlerdir.

Ülkemizde, çocuk adalet sistemi, suça sürüklenen çocukların infazı ve rehabilitasyonu ile ilgili uygulamalar, mağdurlar ve yakınlarının durumu, önemli sorunlar içermektedir. Suç nitelikleri bağlamında da illere göre farklı tablolarla karşı karşıyayız. Şiddet kültürü en sıkıntılı boyut olarak öne çıkmaktadır. TBMM Şiddet Araştırma Komisyonlarınca ortaya konan raporların gereği, Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planında işaret edilen hususlar ne yazık ki kurumları yönetenlerce çok dikkate alınmamaktadır. Aslında ülkemizde yasal düzenlemelerden ziyade uygulamalarda sorunlar vardır; altyapıda sorunlar vardır.

"Türkiye'nin Suç ve Risk Haritası" çalışması ülkemiz için, çok geç kalınmış bir hizmettir. Bu makalede işin bazı boyutları ortaya konmaya çalışıldı. Ancak meselenin bu kadarla anlatılamayacak kadar kapsamlı ve derin özellikler taşıdığı bir gerçektir. 25 milyon çocuğu olan bir ülke olarak kendi modellerimizi ortaya koymak ve kendi sosyal politikalarımızı üretmek zorundayız.

Sadece 2009 yılında ölümlü olaylarda, fail ya da mağdur (kurban) olarak yer alan çocuk sayımız, 11,484'tür. Yaralama olaylarında 2009 yılı için fail çocuk sayısı, 94,977 ve mağdur çocuk sayısı, 89,876'dır. Yani, 2009 yılında adliye kayıtlarına giren rakamlara göre öldürme ve yaralama nitelikli olaylarda adı geçen fail ve mağdur çocukların toplam sayısı, 196,337'dir. Üstelik, intiharlar ve intihar girişimleri bu sayılara dahil değildir. Bu, yarınlar için çok büyük bir risktir.

Bilimin, tekniğin evrensel verilerine, kriterlerine "evet". Ancak herşeyde "batı patentli" "reçetelere gözü kapalı atlama işini artık bırakmalıyız. Biz insan kaynağıyla, ulaştığımız bilim ve teknoloji düzeyiyle ve sahip olduğumuz diğer zenginliklerle kendi çözümlerimizi üretecek durumdayız. Çocuk meselesi iyi bir ortak paydadır. En azından burada hırslarımızı, çekişmelerimizi, kavgalarımızı bir yana bırakmalı; ortak iş görebilmenin örneklerini verebilmeliyiz. Buna acil ihtiyaç vardır. İnsanımızı, çocukken yakalamalıyız; çocukken kazanmalıyız. Bunun başka doğru yolu yoktur.

Demek ki, çocukları daha küçük yaştan uslu, sabırlı, cömert, doğru, sözüne sadık, affetmesini bilen, kardeş sevgisini bilen insanlar olarak yetiştirmek suretiyle kötü alışkanlıkların gelişmesini önlemek bir zarurettir. Evrim sırasında güçlükle elde edilen vasıfları insanlık bu şekilde, binlerce senenin yığınları arasından, meçhul kaderine doğru tuttuğu yolda yürüyebilir(Carrel 1976:135).

Ülkemizin sosyal ve siyasi yapılanmasında, çocukların, çocuk sorunlarının sahada gerçek bir sahibini bulmak oldukça zor. TBMM Çocuklarda Şiddet Araştırma Komisyon Raporu'nda bu durum şöyle ifade edilmiştir: “Valiler, Kaymakamlar, çocuk konularındaki çalışmalarla ilgili koordinasyonu yapmakta yetersiz kalmışlardır.” Bütün bu zorlukları aşmanın yolu, Türkiye'nin çocuklarla ilgili yeni bir yapılanmaya gitmesidir. Bunun da ilk ve en önemli adımı, güçlü bir ÇOCUK BAKANLIĞI ya da ÇOCUK ve AİLE BAKANLIĞI kurulmasıdır.

“Çocuklarına gereken önemi vermeyen uluslar, geleceğe güvenle bakamazlar.” M. K. Atatürk

KAYNAKÇA

- Carrel A., 1976, Başarının Sırları, Yağmur Yayınevi
Freedman, J.L. ve Diğerleri, 1993, Sosyal Psikoloji, İmge Yayınları
HEGEM Çocuklar Açısından Ceza İnfaz Kurumları Raporu
Reemtsma J. P.,1998, Vahşeti Kavramak, Ayrıntı Yayınları
Solak A., 2009, Şiddeti Anlamak, HEGEM Yayınları
Solak A., 2009, Bilge Köyü Olayı, HEGEM Yayınları
TBMM Şiddet Araştırma Raporu 2007

TÜRKİYE’DE ÇOCUK CEZA ADALETİNİN REFAH MODELİNİN TEMEL KISTASLARI ÇERÇEVESİNDE BİR DEĞERLENDİRMESİ

Verda İRTİŞ		
<i>Galatasaray Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü</i>		

ÖZET

Bu bildirin amacı, Türkiye’de çocuk ceza adaleti sistemini ve başlıca aktörlerini incelemeyi hedefleyen ve halen sürmekte olan araştırmamızın ilk bulgularından yola çıkarak, çocuğa yönelik suç ve ceza politikalarını koruyucu yaklaşım ekseninde değerlendirmektir. Araştırmada nitel yöntemler kullanılmıştır. Şimdiye kadar İstanbul ve Ankara illerinde sivil toplum örgütleri, avukatlar, sosyal hizmet uzmanı ve çocuk mahkemesi yargıçlarıyla yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiş; Çocuk Koruma Kanunu’nun içerik analizi yapılmıştır. Söz konusu bulguları önceki çalışmalarla birlikte düşündüğümüzde bugün itibarıyla mevcut sistemi -özellikle uygulamalar göz önünde bulundurulduğunda- bir refah sistemi olarak tanımlamak güçleşmektedir.

Anahtar kelimeler: Çocuk ceza adaleti, koruyucu model, Çocuk Koruma Kanunu, somut (ikincil) suçlandırma

Giriş

Bailleau ve Cartuyvels, koruyucu modelin temel niteliklerini şu şekilde sıralıyorlar:

- Suçun niteliği ne olursa olsun bir çocukluk yaş dilimi belirlenmesi;
- Özellikli mahkemelerin oluşturulması;
- Uzman kişilere verilen önem;
- İçeriği ne olursa olsun herhangi bir yargı kararına varmadan önce çocuğun yaşam koşullarının, kişiliğinin ve eğitim durumunun göz önünde tutulması;
- Suç olarak tanımlanmış eylemi karşısında çocuğu tek sorumlu kılmak yerine bu sorumluluğun temelde topluma ait olduğu fikri ve sorumluluğun paylaşılması;
- Koruyucu-eğitsel tedbirlerin her koşulda ön planda tutulması;
- Çocuğu özgürlüğünden yoksun kılıcı tedbir ve cezalardan kaçınılması;
- Koruyucu-eğitsel tedbirlerin zaman endişesi olmadan uygulanması; diğer bir deyişle, çocuğun sadece bugününü kurtarıcı değil, yarınını da güvence altında alacak tedbirlerin

seçilmesi¹. (Bailleau ve Cartuyvels, 2007, s.8)

Mevcut çocuk ceza adaletini yukarıdaki kıstaslar dâhilinde ele aldığımızda neler söyleyebiliriz? Bu soruya farklı ama birbiriyle ilişkili iki alandan yola çıkarak yanıtlayacağız. İlk olarak Türkiye’de 2005 yılında kabul edilen ve o zamana kadar yürürlükte olan 1979 Kanunu’na kıyasla daha kapsayıcı ve koruyucu özelliklere sahip olan Çocuk Koruma Kanunu, ceza sorumluluğu, sosyal inceleme raporları ve çocuk mahkemelerinin ikili yapısı üzerinden incelenecek; ardından somut suçlandırma kavramına referansla² uygulamalara yönelik değerlendirmeler yapılacaktır.

A. Çocuk Koruma Kanunu: soyut düzey

Temelini içinde kodlandığı toplumsal gruptan alan hukukun kuralları, söz konusu grubun toplumsal ilişkilerinin kuruluş biçimine yaklaşımını işaret eder. (Lévy-Bruhl, 1991, s.39) Dolayısıyla, hukuksal olayların toplumsal nedenlere bağlılığı; hukukun toplumsal bir fenomen olduğu kabul edilmiştir. Hukuk, toplumsal yaşamın hem bir girdisi hem de çıktısı (Işıkaç, 2008, s.VI) niteliğindedir. Diğer bir deyişle, kanunları “toplumsal anlatılar” biçiminde ele almak mümkündür. (a.g.e.: 17) Bu bağlamda söz konusu Kanun’a yönelik birçok saptama yapılabilir. Ancak burada, bize ayrılan zaman içinde, başlıcalarına yer vereceğiz.

Bilindiği üzere 2005 yılında ceza sorumluluğu yaşı 11’den 12’ye yükseltilmiştir. Böylece ceza sorumluluğu alt yaş sınırı 12 olarak yeniden tanımlanırken üst sınır 18 yaş olarak muhafaza edilmiştir. Söz konusu yaş dilimlerinin belirlenmesine yönelik getirilebilecek eleştirilerin de ötesinde bizim burada esas altını çizmek istediğimiz nokta “ceza sorumluluğu kavramı” tartışmalarının (bu kez söz konusu Kanun’daki “fiilin toplumsal değerini ve sonuçlarını algılama yeteneği” ifadesi altında) devam ettiğidir. Eleştiriler, işlenen fiilin anlam ve sonuçlarını kavrayabilme yeteneğinin saptanması aşamasındaki “yöntemsizlikler” konusunda yoğunlaşmaktadır. Benzer eleştiriler bir önceki Kanun kapsamında hazırlanan farik mümeyyiz raporlarına da yöneltilmişti. Ancak, 2005 Kanunu, 15 yaşını bitirmemiş çocuğun fiilinin toplumsal değerini ve sonuçlarını kavrama yeteneğinin saptanması konusunu oldukça kapalı ve tartışmalı bir hale sokmuş; çocuğun işlediği fiille ilgili

1) Yazarlar neoliberal bir yaklaşımın başlıca özelliklerini de şu şekilde özetler: Çocuğun eyleminin baş sorumlusu olarak tanımlanması; çocuk ve gençlerin toplumda gittikçe arttığı iddia edilen güvensizlik olgusunun baş yaratıcıları gibi gösterilmesi; sosyal, etnik, kültürel, coğrafi, vb. kıstaslar dâhilinde belli sınıflandırmalara gidilerek bazı grupların hedef olarak gösterilmesi; kamuoyunun korku ve tasalarını gidermek amacıyla ceza pratiklerinin yaygınlaştırılması; bireyselliğin iyice yükseldiği günümüz toplumlarında sapkın davranışların psikiyatrikleştirilmesi (diğer bir deyişle, toplumsal sorunların görmezden gelinerek patolojik durumların sadece kişilerin ruhsal durumlarına mal edilmesi); sadece mağdurun zararlarının telafisiyle yetinen bir adalet anlayışının gittikçe daha ön plana çıkması; yasa ve düzene çağrı; risk teşkil eden kişi ve grupların önceden bulunup ortaya çıkarılmasına dayalı suç önleme idealinin çocuk ve genç ceza adaletinde de belirmesi; “girdi”, “çıktı”, “müşteri”, “kısa vadede verimlilik”, “etkililik”, “esneklik”, “uygulanabilirlik” gibi ifadelerin gitgide daha fazla kullanılmasının işaret ettiği üzere adli dildeki değişim. (Bailleau ve Cartuyvels, 2007, ss.13-15)

2) Philippe Robert somut (veya ikinci)l suçlandırmayı kanunların uygulanması sırasında ortaya çıkan suçlandırma olarak tanımlar (Robert, 2005, s. 91)

olarak algılama ve irade yeteneğinin olup olmadığının araştırılması hususunu ileride ayrıca ele alacağımız sosyal inceleme raporları ile özleştirmiş; farklı araştırma kıstasları ile uzmanlıkları gerektiren ve çok farklı anlamları ile sonuçları olan bu iki ayrı unsuru eş bir nokta gibi görmüştür. Ayrıca, 16-18 yaş arasındaki çocuklar, kusur yeteneğinin araştırılması hususunun dışında tutulmaktadır. Diğer bir deyişle, çocuğun işlediği suçun toplumsal değerini ve sonuçlarını kavrama yeteneğinin olup olmadığının değerlendirilmesi 12-15 yaş arası küçükler ve 18 yaşını doldurmamış sağır ve dilsizler için zorunlu tutulurken, 16-18 yaş arasındakiler için böyle bir zorunluluk söz konusu değildir. Kusur yeteneğinin gerektiği biçimde ve herhangi bir yaş ayrımı gözetmeksizin araştırılmaması demek, çocuğu daha yargı sürecinin başında bir yetişkin gibi görmek demektir.

Koruyucu modelin yapı taşlarının başında gelen sosyal inceleme raporlarının zorunlu olup olmadığı konusu Çocuk Koruma Kanunu'nda muallâkta kalmaktadır. Otuz beşinci maddede kanunla ihtilaf halindeki çocuklar hakkında "(...) gerektiğinde çocuğun bireysel özelliklerini ve sosyal çevresini gösteren inceleme yaptırılır" demektedir. "Gerektiğinde" ifadesi, yargılama sürecinin olmazsa olmaz unsuru olan sosyal inceleme raporlarının hazırlanması hususuna büyük bir esneklik getirmiştir. Zira bilindiği gibi söz konusu raporlar çocuk mahkemelerinin kendine belirlediği amaçlar dâhilinde işleyebilmesi; diğer bir ifadeyle çocuğun hem bugününü hem de yarınını güvence altına alacak koruyucu ve eğitsel tedbirlere karar verilebilmesi için elzemdir. Herhangi bir yargı kararına varmadan evvel çocuğun yaşam koşullarının, kişiliğinin ve eğitim durumunun araştırılmaması demek, suçun bireysel, bedensel vb. nedenlerine odaklı, yani küçüğün yararını gözetken koruyucu bir yaklaşımdan ziyade "suça" odaklı bir yaklaşım içinde olmak demektir. Bu da korumacı refah modelinden uzaklaşmak demektir.

Bir diğer önemli nokta ise çocuk mahkemelerinin yanı sıra çocuk ağır ceza mahkemelerinin de var olmasıdır. En az iki sonucu nedeniyle eleştirilmesi gereken bu ikili yapı için öncelikle altını çizmek istediğimiz olgu çocuklar arasında yarattığı ayrımdır. Çocuk ağır ceza mahkemesinde yargılanan bir çocuk kendini çocuk mahkemesinde yargılanan bir çocuğa göre daha fazla damgalanmış hissetmektedir. Bugün böyle bir ikili yapı, Çocuk Kanunu oluşturulurken Türkiye'nin kendine referans aldığı hiçbir ülkenin sisteminde yoktur. İkinci bir husus da söz konusu ayrımın çocuğa-çocuğun yararına değil; suça odaklı bir yaklaşıma işaret etmesi ve bu bağlamda sistemi refah modelinden uzaklaştırmasıdır.

B. Uygulamalar: Somut düzey

Söz konusu uygulamalar olunca sistemin işlevsizlikleri daha görünür bir hal alır. Bu bölümü görüşmecilerimiz arasında en fazla dile getirilenler etrafında biçimlendirdik.

Yukarıda, sosyal inceleme raporları ile ilgili esnekliğe dikkati çekmiştik. Şimdiye kadar yaptığımız görüşmelerde sosyal inceleme raporları hakkındaki baskın söylem, raporların çoğu zaman hazırlanmadığı, hazırlandığı durumlarda ise belirlenen kıstaslara uyul-

madığı, kıstaslar ölçüsünde hazırlanan nadir raporların ise çoğu zaman savcı/yargıç tarafından zamanın kısıtlılığı nedeniyle gerektiği gibi okunmadığıydı³. 1987–1993 yılları arasında İstanbul Çocuk Mahkemeleri’nde yargılanan çocukların sadece %2,2’si için sosyal inceleme raporu hazırlandığı saptanmıştır (Tüzün, 1995, s.56). Sosyal inceleme raporları alanındaki bu işsizlik “gerektiğinde” ifadesinin gerekçelendirdiği esnekliğin yanı sıra uzman kişi eksikliğinin de sonuçlarından biri olarak değerlendirilmelidir. Öte yandan iyi bir raporun hazırlanması için ortalama 30–45 gün gerektiğini düşündüğümüzde (Uluğtekin, 2005, s.9) mevcut raporların çocuğun yargılanması aşamasında yargıcı ne kadar aydınlabileceği ortadır. Sayıları son yıllarda artan sosyal hizmet okullarından mezun olacakların önümüzdeki yıllarda uzman ihtiyacını karşılayacağını düşünebiliriz. Ancak bugün itibarıyla sistemin yetişmiş insan gücü açığının önemli olduğunu belirtmemiz gerekir. İnsan gücü açığının yanı sıra, maddi yetersizlikler de sistemi farklı noktalarda işlemez/yarı-işler hale getirebilmektedir. Görüşmecilerimiz arasındaki bir sosyal hizmet uzmanının dile getirdiği gibi örneğin araç eksikliğinden o an ulaşılması gereken bir çocuğa ulaşamayabilmektedir.

Söz konusu yetişmiş insan gücü açığı ve altyapısal eksiklikler, korumacı modelin en baş göstergelerinden biri olan koruyucu-egitsel tedbir kararlarının alınması ve uygulanması konusunda da gündeme gelmektedir. Araştırmamız sırasında uygulanamayacağı bilindiği ve/veya uygulanma şartları konusunda şüpheler olduğu için tedbir kararlarından çekinildiğini gözlemledik. Savcının “çok fazla seçenek olmadığı için çocuğun salıverildiğini” söylemesi örneği de yine belli sayıda bir çocuğun hâkim veya mahkeme kararıyla tedbir kararından yararlanması gerekmesine rağmen bunun çoğu zaman yerine getirilemediğini destekler niteliktedir. Cezaların (hükümlerin) dağılımı da bize sistem hakkında bilgi vermektedir. Örneğin, 2008 yılında mahkûmiyetle sonuçlanmış davalar arasında hapis cezasının paraya çevrilme oranı %24,8 iken tedbire çevrilme oranı %13,4’tür. Hapis cezası (%22,3) ile hapis ve adli para cezasını (%7,7) birlikte düşündüğümüzde ise %30’luk bir değere varırız. Halbuki korumacı bir sistemde hapis cezası en son başvurulacak ceza olmalıdır. Bu değere bir de adli para cezasını eklersek (%51,1), % 81,1’e ulaşırız⁴. Bu bağlamda tedbir konusundaki soru işareti daha meşru bir hale gelmektedir.

Bilindiği gibi Çocuk Mahkemeleri Yasası 1979 yılında kabul edilmekle beraber 1982 yılında yürürlüğe girmiş ve ilk çocuk mahkemesi 1987’de kurulmuştur. Gerek nicel, gerekse nitel özellikleri açısından çocuk mahkemelerinin Kanun’un öngördüğü kıstasları karşıladığını söylemek mümkün değildir. Mahkemelerdeki, Kanun’daki ifadeyle, “sosyal çalışma görevlilerinin” (Madde 3’ün tanımıyla sosyal çalışma görevlileri, “psikolojik da-

3) Okur sosyal inceleme ve gözetim raporları üzerine yapılmış çalışmalar için: S. Uluğtekin’in (2004), Çocuk Mahkemeleri ve Sosyal İnceleme Raporları, 2. Baskı, Türkiye Barolar Birliği yayınları, No: 71, Ankara; (2005) “Türkiye’de çocuk mahkemeleri ve gözetim raporları araştırması temelinde Türkiye’de gözetim sisteminin değerlendirilmesi”, 3. Ulusal Çocuk ve Suç: Bakım, Gözetim ve Eğitim Sempozyumu (22–24 Ekim 2004), Ankara ile Y. Baykara’nın (1998), Türkiye’de çocuk mahkemeleri ve gözetim raporları, Yayınlanmamış yüksek lisans tezine (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara) bakabilir.

4) Kaynak: www.adli-sicil.gov.tr/htmstatistik_2008/ist_tab.htm (son ziyaret tarihi:11 Eylül 2010).

nışmanlık ve rehberlik, psikoloji, sosyal hizmet alanında eğitim veren kurumlardan mezun meslek gruplarını kapsamaktadır) sayısı yetersiz kalmaktadır. Kentler arasındaki farklılara işaret eden tanıklıkların sayısı dikkate değer niteliktedir. Çocuk mahkemelerinde görülen dava sayısı yıldı yıla düzenli bir artış gösterse de hâlâ asliye ceza, sulh ceza ve (yetişkin) ağır ceza mahkemelerinde de davalara bakılmaya devam edilmektedir. Çocuk mahkemelerinde görev yapan yargıçlar, yetişkinlere özgü mahkemelerde görev yapan yargıçlar tarafından zaman zaman küçümsenebilmekte ve/veya görüştüğümüz yargıçlardan birinin de ifade ettiği gibi çocuk mahkemeleri mesleki açıdan bir sürgün yeri olarak görülebilmektedir. Burada çok kısa bir biçimde değindiğimiz bu kolektif temsiller çocuk mahkemelerinin statü (dolayısıyla tanınma) sorununa işaret etmesi açısından anlamlıdır.

Bildirinin girişindeki kıstaslar arasında da yer verildiği gibi, “çocuğu özgürlüğünden yoksun kılıcı tedbir ve cezalardan kaçınılması” koruyucu yaklaşımın bir diğer temel taşıdır. Bugün Türkiye’de Ankara, İzmir ve Elazığ olmak üzere toplam üç çocuk eğitim evi bulunmaktadır. Söz konusu eğitim evlerinin toplam kapasitesi 360’dır⁵. Buradan da anlaşılacağı gibi var olan *açık kurumlardan* hizmet alabilecek çocuk sayısı çok azdır. Öte yandan çocuk eğitim evlerinin ne denli “doğal ortamlar” olduğunu sorgulamak gerekir. Gölcüklü söz konusu kurumların çocuğu “müesseseleştirebileceğini ve buradan çıktığında topluma uyum sağlamada zorlanacağını” (1962, s.77) belirtmektedir. Bu bağlamda alternatif mekânlara ihtiyaç vardır.

Sonuç yerine

2000’li yıllar Türkiye’de çocuk ceza adaleti açısından önemli bir kırılma noktasının işaretlerini vermektedir. Zira 1979 sonrası “sessiz dönem” yerini, gerek özellikle 90’lı yılların sonundan itibaren varlıklarını daha fazla hissettiren sivil toplum ve örgütlerinin talep ve çalışmaları, gerek Avrupa Birliği ile olan ilişkilerde gelinen nokta itibarıyla yeniden yapılanma sürecine bırakmış gözükmektedir. Bununla beraber, yukarıda bir kısmına yer verdiğimiz soyut ve somut düzeylerdeki işlevsizlikleri birlikte düşündüğümüzde sistemin mevcut haliyle korumacı modelin gereklerini yerine getirmekten uzak olduğunu kabul etmemiz gerekir. Şüphesiz sistemler içinde var oldukları toplumsal dokulardan bağımsız düşünülemezler. Bu bağlamda, kanun tarafından suç olarak nitelendirilmiş eylemlerde bulunan çocuklara karşı sorumluluğun temelde topluma ait olduğu fikri göz ardı edilmemelidir.

⁵ Kaynak: cte.adalet.gov.tr/ (son ziyaret tarihi:30 Eylül 2010).

KAYNAKÇA

- Bailleau, F. ve Cartuyvels Y. (2007). La Mise en Question du Modèle 'Protectionnel' dans la Justice des Mineurs en Europe. İçinde F. Bailleau ve Y. Cartuyvels (Editörler), La Justice Pénale des Mineurs en Europe. Entre Modèle Welfare et Inflexions Néo-libérales (ss. 7-19). Paris: L'Harmattan.
- Gölcüklü, F. (1962). Türkiye'de Çocuk Suçluluğu Üzerine Bir Araştırma. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Işıқтаç, Y. (2008). Hukuk Sosyolojisi. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Lévy-Bruhl, H. (1991). Hukuk Sosyolojisi. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Robert, P. (2005). La Sociologie du Crime. Paris: Editions La Découverte.
- Tüzün, B. (1995). Çocuk Suçluluğu Kavramı ve Yasal-Kurumsal Düzenlemeler (Basılmamış Uzmanlık Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi, İstanbul Tıp Fakültesi Adli Tıp Anabilim Dalı.
- Uluğtekin S. (2005). Çocuk Adalet Sisteminde Sosyal İnceleme Raporu (SİR) ve Gözetim Raporu (GR) El Kitabı, Ankara: Dostlar Dayanışma Derneği Ankara Şubesi Yayınları.

SERBEST ZAMAN ETKİNLİKLERİNİN (REKREASYONUN) ÇOCUK SUÇLULUĞUNUN ÖNLENMESİNDEKİ İŞLEVİNİN İNCELENMESİ

Metin KILIÇ

*Marmara Üniversitesi
Doktora Öğrencisi, İstanbul Çocuk Şube Müdürlüğü*



ÖZET

Bu çalışmada serbest zaman etkinliklerine katılımın, yani rekreasyonun, suçun önlenmesinde veya azaltılmasında oynadığı işlev ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Çalışma, ikincil araştırma tarzında yapılmış bir literatür çalışmadır. Araştırma, geniş bir tarihsel süreç içerisinde ele alınmıştır. Konuyu kapsayan en güncel yayınlara da ulaşmaya çalışılarak, konu çok geniş bir yelpaze içerisinde değerlendirilmeye çalışılmıştır. Gerçekli bulgulara ulaşabilmek için öncelikle, bu konuyu ele alan ilk araştırmalar değerlendirilmiş, daha sonra güncel kaynaklarla konu bütünlüğü yaratılmaya çalışılmıştır.

Uluslararası hakemli dergilerde yer alan konu ile ilgili makaleler ve araştırma raporları gözden geçirilmiştir. Bunun yanı sıra, ebscohost, proquest, science direct, emerald, sport discuss veri tabanlarında tarama yapılmıştır.

Bu alanda yapılan çalışmalardan çıkarılabilecek önemli sonuçlar, erkek öğrenciler için suç işleme ve rekreasyon etkinliklerine katılım arasında olumsuz bir ilişki olduğu gösterilmişse de, rekreasyon ve suç arasındaki ilişkinin nedenselliği hala açık değildir. Eldeki bulgulara göre; Okullarda yapılan araştırmalarda okul içerisinde bu tür aktivitelere katılımın suçu azalttığı noktasında etken faktör olduğudur. Açık alanlarda ve okullarda yapılan araştırmalar sonucunda yapılan etkinlikler adi suçları önlemede önemli etkindir. Bunun yanında rekreasyon-suç ilişkisi sosyo-ekonomik özelliklerden etkilenmektedir. Özellikle de bu ilişki, orta sınıfın tam aksine, üst ve alt sosyo-ekonomik sınıflardaki erkek çocuklar için etkilidir. Bundan dolayı üst ve alt sınıfa göre orta sınıfta suç işlemiş daha fazla çocuk bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Okul, çocuk, rekreasyon, suç, serbest zaman.

Giriş

Aguişé göre; çağdaş batı toplumunda eğlence genelde bir hobi, bir oyalanma, bir egzersiz veya bir kişiyi; yenileyen, rahatlatan veya mutlu eden diğer aktiviteler olarak tanımlanabilir. Geleneksel anlamda toplumlar için bu tanım geçersizdi. Avlanma, çalılıklarda yaşam, geleneksel sporlar, ayinsel seremoniler gibi aktiviteler günlük yaşamın önemli bir

kısmını oluşturuyordu. Bu aktiviteler, yenilenmek, rahatlamak ve eğlence gibi aynı sonuçları verse de özellikle eğlence amacı ile yapılmıyorlardı. Günümüz toplumlarına yaklaştıkça bu anlayış, yaşam şartlarının ve standartlarının değişmesi, sosyal yapıdaki yoğunluk vb. sebeplerle ister istemez değişikliğe uğradı.

Modern bilgi çağı toplumunda kent hayatının karmaşık yapısı ve iş hayatının ağır koşulları serbest zamanı pozitif açıdan değerlendirme noktasında önem arz etmektedir. Smith'e göre; serbest zaman insanların istediklerini yapabildikleri zamandır ki burada seçim ana faktördür. Buna rağmen, eğlence serbest zamanlarda yapılan bir aktivitedir (tembelliğe karşı). Eğlence kişinin serbest zamanında gönüllü olarak meşgul olduğu bir tecrübedir. Eğlence sosyal olarak kabul edilebilir de edilmeyebilir de veya aktivite içerebilir de içermeyebilir de (*Dönmezer, 1978 s.28*).

Rekreasyon bilerek katıldığımız, özgür, mutluluk verici, doğal tutum içeren iş hayatı ve zorunlu fizyolojik ihtiyaçların dışında yapılan duygu ve düşüncelerin tümüdür. Bu araştırmada günümüz modern toplumunda okullarda suçluluğun önlenmesinde yapılan sportif, kültürel, sosyal aktivitelerin tümü rekreasyon aktivitesi olarak değerlendirilmektedir.

Suçluluk ise, okulu asma, okuldaki öğretmen ve öğrencilerle uyuşamama, evden kaçma, kendini kontrol edememe, alkol kullanma ve cinsel aktivite (yalnızca kızlar cinsel aktiviteleri için müeyyide görseler de) gibi suçlunun yalnızca yaşından dolayı yasal olmayan hareketlerde bulunmasının yanında, hem yetişkinlerin hem de gençlerin suç olarak kabul edilen davranışlarını kapsar.

Suç olgusu tarih boyunca toplumdan topluma farklılık göstermiştir. Gelenek, göreneğin, kültürün suç üzerinde etkisi büyüktür. Serbest zamanlarının faydalı etkinliklerle; sporla, fiziksel egzersizle ya da fiziksel aktivite gerektirmeyen eğlenceli etkinlik türleriyle değerlendirilmesinin bireye birçok açıdan katkı sağlayacağı; kendini gerçekleştirme, duygusal kararlılık ve sosyal normlara uyma düzeylerini arttırırken anti sosyal eğilimler (*Utting, 1996 s.32*) ve suç önlemede etkin rol oynayacağı düşünülmektedir.

Sinemaya-tiyatroya gitmek, satranç oynamak, piknik yapmak, sanatsal etkinliklere katılmak, yürüyüş yapmak, kitap okumak, sportif etkinliklere katılmak gibi sayamayacağımız sayıda serbest zaman etkinliği bulunmaktadır. Bu açıdan çalışmanın anlamlılığını arttırmak amacı sportif etkinliklere katılım ve suç arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya önem gösterdik.

Genel bilgiler

Leisure time (serbest zaman) genellikle yurt dışı edebiyatında kullanılmaktadır. Bu terimin Türkçe' de karşılığı "serbest" zamandır. Serbest kelimesinin ise gerçekte Farsça bir kelime olan "serbest" "başı bağılı olmak" anlamına gelmektedir. Bu anlamıyla serbest zaman mesai dışı ayrılmış bir zamanla birlikte, programlanmış, düzenlenmiş bir zamanı da ifade edebilir (*Doğan, 2000 s.21*).

Serbest zaman için çeşitli tanımlar yapılmıştır. Gökmen'e göre serbest zamanı kişinin çalışma, uyku ve diğer temel ihtiyaçlarını karşılamak dışında kalan zamanıdır (*Gökmen ve Açıklım, 1985 s.68*). Güler'e göre "iş ve yaşamla ilgili zorunlu sorumluluk ve görevler yerine getirildikten sonra, arta kalan zamandır". Birey bu zamanı kendi adına özgürce kullanma hakkına sahiptir (*Güler, 1994 s.21*). Tezcan "bireyin kendisi için bütün sorumluluklardan kurtulduğu ve kendi isteğiyle seçebileceği bir etkinlikle uğraşacağı, bireyin kesin olarak bağımsız özgür olduğu zamanı" olarak açıklanmaktadır (*Tezcan, 1994 s.42*). Abadan ise "uyumak, yemek yemek, vücut temizliği yapmak, fakülteye gidip gelmek, ders veya bir işte çalışmak zamanı dışında kalan vakit" olarak belirtmektedir (*Abadan, 1961 s.8*). Milli Eğitim Bakanlığı tarafından düzenlenen Birinci Gençlik Şurasında ise serbest zaman şu şekilde tanımlanmıştır: "Ferdin çalışma ve diğer görevlerinden arta kalan zaman içinde, serbestçe dinlenmesi, eğlenmesi, toplumsal başarıya ya da kişisel gelişmesi için kullanacağı zamandır" (*Komisyon, 1988 s.3*).

Serbest zamanların iyi bir biçimde değerlendirilmesi, kötü alışkanlıklar edinmeyi önlemesi, kazanılan kötü alışkanlıklar varsa, bunların yok edilmesi açısından yararlıdır. Bilinmelidir ki; kötüye karşı en iyi savaş, kötünün yerine iyiyi koymaktır (*Bamberger, 1966 s.96*). "Serbest zamanları iki tarafı keskin bir kılıca benzetmek mümkündür. Olumlu kullanılırsa, kişisel ve toplumsal gelişim, olumsuz kullanılırsa bunalım, başıbozukluk gibi sosyal problemler doğurabilmektedir" (*Karaküçük, 1995 s.29*).

Unutulmamalıdır ki, serbest zaman ancak insana ve insanca olanın gelişmesine zararlı olmayıp hizmet ettiği, insanın daha çok insan olmasına yaradığı, insanı insanlıktan uzaklaştırmak için kötüye kullanılmadığı ölçüde değer kazanır (*Bamberger, 1966 s.97*). Rekreasyon; serbest zamanda yapılan aktiviteleri kapsamaktadır. Günümüz modern toplumlarında çalışma hayatının yoğunluğu, karmaşık kent yaşantısı ve insanların zamanı kullanmadaki yetersizliği nedeniyle 1950 'li yıllardan sonra ABD de ortaya çıkan rekreasyon kavramının önemi artık iyice anlaşılmış olup bu alanla ilgili bir çok etkin çalışma yapılmaktadır.

Bulgular

Bu araştırmanın amacı, suçun önlenmesinde ve suçun azaltılmasında rekreasyonun işlevini ortaya koyabilmek ve rekreasyona katılımın okul çağındaki erkek ve kız çocukları açısından aynı terapötik işleve sahip olup olmadığının araştırılmasıdır.

Araştırmaya dayanak olması bakımından rekreasyon ile ilintili psikolojik ve sosyolojik teoriler hakkında kısaca bilgi vermek gereklidir.

Psikolojik bakış açıları:

1.Yineleme (rekapitülasyon) teorisi

Donnelly, tarafından geliştirilen teori ile suça eğilim, bireyin elinden oyun imkânları

alınırsa veya kısıtlanırsa bilinçaltından bilinç üstüne çıkmaktadır. Bu teoriye göre, serbest zaman etkinlikleri (spor, kültürel etkinlikler vb.) vücudu zayıflatan ve yıpratıcı bozukluklara karşı mükemmel bir güdülenme aracı olarak işlev yapmaktadır (Donnelly, 1981 s.62).

2. Fazla enerji teorisi

Fazla Enerji Teorisi, 19. yüzyılın başlarında Spencer tarafından biçimlendirilmiştir. Spencer, oyun ve egzersizlerin biriken fazla enerjiyi atarak, insanın gerilimini düşürdüğü yönünde bir açıklama getirmiştir. Bu enerji, ya aktivitelerde ya da suç davranışlarında kullanılacaktır. Segrave'nin de dediği gibi, fiziksel aktivite, çocukların yıkıcı olmak yerine olumlu bir şekilde "öfkeyle patlamalarına" izin verdiğinden her zaman desteklenmiştir (Donnelly, 1981 s.63).

3. Kişilik teorisi

Bu teori, sporun ve kültürel etkinliklerin hem kişiye özel karakter gelişiminde hem de kişilik özelliklerinin oluşumunda yardım ettiğini ve suça eğilimli davranışlara karşı engel görevi gördüğü temeline dayanmaktadır. Spor ve suça eğilim düşünüldüğünde, bireysel anlayış kişiliğin özellikle dikkat edilmesi gereken bir yüzüdür. Suçun genellikle yetersiz bireysel anlayış veya özgüven eksikliğine karşı bir tepki olarak ortaya çıktığı ileri sürülmüştür (Kaplan, 1976 s.58, Sugden ve Yiannakis, 1982 s.27, Cohen, 1995 s.32, Thrasher, 1963). Bundan dolayı, spora katılım bir kişinin onur duygularını ve kendine verdiği değeri geliştirir, olumsuz bir bireysel anlayış gelişmesine neden olacak ortamlardan uzaklaşmasına yardımcı olur.

4. Uyarıcı arayan davranış

Uyarıcı Arayan Davranış Teorisi'ne göre "bireyler aktif olarak öncelikleri doyuma ulaşınca hatta doyuma ulaşmadan da çevrelerinde uyarıcı ararlar" (Donnelly, 1981 s.64). Bundan dolayı, Fazla Enerji Teorisi'nin tam aksine, Sales suçluluğun yüksek dürtü gereksiniminin bir ürünü olduğunu ileri sürmüştür.

Spor psikologları uzun süreli fiziksel aktivitenin tüm çeşitlerinin, yüksek uyarı ortamları yarattığını, uygun bir heyecan seviyesi arayan bireyler için, oyun ve eğlencenin suçun karşısında tutarlı ve güvenilir bir araç olarak hizmet vereceğini tartışmışlardır (Segrave, 1980 s.2). Sugden ve Yiannakis, açık alan programlarında yer alan zorlu koşulları dikkate alarak benzer yaklaşımlar geliştirmişlerdir.

Sosyolojik bakış açıları:

1. Sıkınlık teorisi

Suçluluğun, bazı durumlarda, sadece sıkınlığın bir sonucu olabileceği teorisi oldukça desteklenmektedir. Clinard ve Wade, şiddet ve vandalizm içeren birçok davranışın yapı-

cak daha iyi bir aktivite bulamayan gençliğin bir ürünü olduğunu raporlamışlardır. Schafer, “sporun okul sonrası ve hafta sonu tatillerinin birçoğunu kapsamasından dolayı sporla ilgilenenlerin, ilgilenmeyenlere kıyasla, daha az sıkıldıklarını, suça açıkça daha az eğilimli olduklarını belirtmiştir”(Schafer, 1961 s.18).

2. Altkültür teorisi

Teoriye göre okul içerisinde bazı çocukların kendi alt kültürlerinin etkisinden kurtulamadığı ve alt kültüre bağlı olarak ortaya konulan tutum ve davranışların mevcut yapıya uymadığını ve suçlu davranışlara sebebiyet verdiği ortadadır. Bu tür durumlarda çocukların düzenli rekreasyon aktivitelerine katılımları mevcut kültürle bütünleşmelerine ve sapkın davranışların hasıl olmayacağını ortaya koymaktadır.

3. Gerginlik teorisi

Gerginlik Teorisi'ni ilk olarak Robert Merton (1938) ortaya atmıştır. Daha sonra bu teori Cohen (1955) tarafından biraz değiştirilmiştir. Cohen'e göre, insanlar bekledikleri toplumsal statüyü elde edebilmek için toplumsal ve hukuk kurallarını hiçe sayarak suça yönelmişlerdir. Bu sonuca dayanarak Purdy ve Richard, rekreasyon aktivitelerine katılımın gençlerin bireysel değerlerini geliştirdiğini, saygınlık, diğerleri tarafından kabul edilme ve statü sağladığını, özgüvenlerini arttırdığını belirtmişlerdir. Bir üst sınıfa geçmek için olanaklara engel olunduğunda, alt sınıf “delikanlıları” için spor, amaçlarına ulaşmak noktasında seçenek olabilmektedir (Purdy ve Richard, 2003 s.4) . Sonuç olarak az gelirli ailelerin spor yapan çocukları statü ve saygınlık kazanmak için suça meyletmek zorunda kalmamaktadırlar.

4. Sosyal kontrol teorisi

Kontrol Teorisi, akraba ve okul gibi geleneksel toplumun çeşitli parçaları ile bağların kurulmasıyla, genç insanların gelenek ve kurallara uygun davranacaklarını kabul etmektedir. Hirschi'e göre gençler geleneksel gruplarla bağlarını kurup ve inançlarını sürdürdükleri sürece suça eğilim engellenmiş olacaktır. Segrave'nin teorisi, eğlence ve sporun bütün çeşitleri gençliği geleneksel sosyal düzene bağladığı ve dolayısıyla suçtan uzak tuttuğu için desteklenmiştir (Segrave, 1980 s.7).

Bunun yanında, spora ve eğlenceli aktivitelere katılım basitçe genç insanlara daha az zaman bıraktığı için desteklenmiş; bunu takiben antisosyal aktivitelere katılmalarına daha az zaman kaldığı varsayımı yapılmıştır (Purdy ve Richard, 2003 s.6).

Suç işleme, okula karşı bir başkaldırının sonucu olarak görülmüştür. Bundan dolayı Schafer, sporcuların özellikle başarılı olanlarının okulu, sporla ilgilenmeyenlere kıyasla daha az oranda bir gerginlik kaynağı olarak algılayacaklarını, sporla uğraşanların daha az başkaldırıya bulunacaklarını ileri sürmüştür.

5. Sınıflandırılma teorisi

Becker ve Lemert tarafından önerilen Sınıflandırılma Teorisi, düşük sosyal statülü bireylerin, yüksek statülü bireylere oranla, suçlu olarak sınıflandırılmalarının, yakalanmalarının ve suçlu davranışı ortaya koyma olasılıklarının daha yüksek olduğunu öne sürmektedir. Eğer sporcular sporla ilgilenmeyenlere oranla daha yüksek statüye sahip olurlarsa, daha olumlu tepkiler alacaklar, bu yüzden suç işleme rolünü daha az benimseyeceklerdir.

Spor ve suç arasındaki ilişkiyi açıklamak için var olan, bazen de birbirleri ile çakışan birkaç teorenin ışığında, Purdy ve Richard (*Purdy ve Richard, 2003 s.7*) tarafından hazırlanan özete göz atmak yararlı olacaktır:

- İlk önce, sporla ilgilenen birey, düzenli olarak karşılaştığı önemli kişilerden oldukça etkilenir (akrabalar, arkadaşlar, öğretmenler, takım arkadaşları vb.).
- İkinci olarak, bu önemli kişiler geleneksel ve topluma uygun davranışlara daha çok bağlıdırlar.
- Üçüncü olarak, spor ortamında daha çok çalışkanlık, karakter gelişimi, takım çalışması, zevk almanın ikinci planda tutulması gibi özellikler vurgulanır. Tüm bunlar uyumun artması için olumlu çağrışımlar yaptırır.
- Dördüncü olarak, sporla ilgilenmek sporculara, suça yönelmelerine fırsat vermeyecek kadar az zaman bırakır.
- En son olarak, sporculuk “etiketi” onun belirli durumlarda suçlu olarak mimlenmekten kaçınmasına neden olarak, suça karşı olumlu bir rol oynayacaktır (*Purdy ve Richard, 2003 s.8*).

Birçok araştırma Rekreasyon ve suç arasında olumsuz bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Rekreasyon aktivitelerine katılanların katılmayanlara göre daha az suça meyilli olduğu vurgulanmıştır (*Burhman ve Bratten, 1978 s.2, Segrave ve Moreau, 1985 s. 8*). Bu araştırmaların ortak sonucu olarak spor, eğlence ve suç arasında olumsuz bir ilişki olduğu belirtilmiş olsa da, sporun suça bir ilaç gibi yararı olduğu tam olarak netlik kazanmamıştır. Spora katılımın, suça yönelimi azalttığını kesin bir güvenirlikle söylemek mümkün değildir. Bundan dolayı, gerçek nedensel bir ilişkinin kurulabilmesi gerekmektedir.

Schafer, spor ve suç arasındaki ilişkiye yönelik ilk deneysel değerlendirmeleri yapmıştır. Onun metodu orta-batıdaki iki lisede okuyan, 10. sınıfa başlamış olan 585 erkek öğrencinin tümünün kayıtlarının incelenmesini içermektedir. Erkeklerden son üç sene içinde okullararası spor etkinliklerinde en azından bir tüm dönemi geçirmiş olanlar (% 28) sporcu olarak kabul edilmiştir. Bu araştırmada bağımlı değişken suç olarak alınmıştır. Suç, okulların bulunduğu bölgedeki gençlik mahkemeleri kayıtlarının incelenmesi ile ölçülmüştür. Tahmin edildiği gibi, Schafer’in bulduğu sonuçlar sporla ilgilenme ve suç arasında olumsuz bir ilişki olduğunu göstermektedir. Sporcuların % 7’si, sporcu olmayanla-

rın ise % 17'si mahkemelik olmuştur. Bu sonuç okullar arası spor etkinliklerinde bulunmanın suça yönelme üzerinde caydırıcı bir etkisi olduğunu göstermektedir. Buna rağmen, Schafer bu sonuçları baba mesleği ve geçmiş akademik kayıtlara göre değerlendirdiğinde; spor yapmanın suçlu olma olasılığı üzerinde oldukça etki yapabildiği, bu ilişkinin düşük statülü çocuklar haricinde nerdeyse tamamen göz ardı edildiğini bulmuştur. Bu erkek çocuklar için sporla uğraşmak, suçlu olma olasılığının yarıdan fazla oranda azalması anlamına gelmektedir. (*Schafer ve Polk, 1971 s.8*). Schafer'ın sporcu olanların sporcu olmayanlara oranla daha az suçlu olduklarını bulmasına ve bu ilişkinin düşük statülü gençlerde daha belirgin olmasına rağmen, Schafer sonuçlar üzerine yapılan farklı yorumların da dikkate alınması gerekliliğine değinmiştir.

Landers ve Landers, erkek çocukları için okullararası spor etkinlikleri ve suç arasında olumsuz bir ilişki olduğunu raporlamıştır. Sadece erkek çocuklardan oluşan bir okulda öğrenciler, yalnızca sporcu olanlar, yardımcı ve lider olanlar, hem yardımcı-lider olup hem de sporcu olanlar veya hiçbir şeye katılmayanlar gibi ders dışı aktivitelerine göre sınıflandırılmışlardır. Mahkeme kayıtlarına bakıldığında, suç oranlarının hiç bir etkinliğe katılmayanlar arasında daha yüksek olduğu bildirilmiştir. Okul dışında organize bir aktiviteye katılan erkek çocuklar arasında suç oranlarının düşük olduğu tespit edilmiş, sporla ilgilenen ve yardımcı olarak çalışan çocuklar arasında herhangi bir fark olmadığı, kayıtlı suç oranların en düşük seviyede olduğu grubun iki aktiviteye birden katılan grup olduğu görülmüştür. Landers ve Landers rekreasyon ve suç arasında olumsuz bir ilişki olmasına rağmen, sosyalleşme için tek seçeneğin spor olmadığını belirtmiştir. Bu düşüncenin dayanağı okul dışı farklı etkinliklere katılanlarla, spora katılanlar arasındaki suç oranının farklı olmamasıdır. Sporla ilgilenenler ne öğrenirlerse öğrensinler, bu bilgiler okul dışı diğer aktivitelerden de sağlanabilmektedir. Landers ve Landers Schafer'le aynı düşünceleri ortaya koymuşlardır: spor ve diğer okul aktivitelerine katılma suç oranlarında azalmaya neden olmayabilir veya sporcular yakalanıp katılımlarını tehlikeye sokmaktan korktukları için yasadışı olaylara katılmıyor olabilirler (*Landers ve Landers, 1977 s.9*). Bunun yanında bu çalışma yorumlarken dikkatli olunması gerektiğini söylenmiştir, çünkü örneklenen grup tek bir okuldan alınan sınırlı bir gruptur.

Segrave ve Chu tarafından toplanan veriler spor ve suç işleme arasındaki olumsuz ilişkiyi desteklemektedir. Fakat Landers ve Landers'in tam aksine, onlar, spora katılımın diğer geleneksel okul dışı etkinliklere göre, suç işleme konusunda daha etkili ve caydırıcı bir aktivite olduğunu söylemektedirler.

Hastad tarafından, sporcu ve sporcu olmayanlar ile sporcu grupları içindeki suçlu davranışları arasındaki farkları belirlemeye çalışmıştır. Kendi kendilerini değerlendirebilecekleri soru formları 8 liseden toplam 1935 erkek ve kız öğrenciye uygulanmıştır. Yaşa, cinsiyete, ırka, ikametgâha ve sosyo-ekonomik statüye göre sınıflandırma yapılmıştır. Suçlu davranışları; basit hırsızlık, hırsızlık, vandalizm ve fiziksel tecavüz olarak suçun nevine göre sınıflandırılmıştır. Sporcular kendi aralarında yaptıkları sporun tipine ve katı-

lim oranlarına (düzenli ve düzensiz) göre sınıflandırılmışlardır. Sonuçlar, spor ile uğraşanların uğraşmayanlara nazaran daha az suç işlediklerini göstermiştir. Spor ve suçlu davranışları arasındaki olumsuz ilişki bütün alt gruplarda ve bütün suç tipleri için gözlemlenmiştir. Daha spesifik (öze) olmak gerekirse, sporla uğraşanların daha az basit hırsızlık, vandalizm ve tecavüz olaylarına karıştıkları bulunmuştur. Bu ilişki, vandalizm ve tecavüz suçları için daha belirgindir. Bütün örnekler için bu ilişkinin geçerli olduğu bulunmuş olmasına rağmen, istatistiksel yönden farklı olarak değerlendirilecek veriler, sadece genç kız ve erkekler için şehir ve varoşlarda yaşayanlar arasında bulunmuştur. Başka bir deyişle, gruplar arasındaki olumsuz ilişki özellikle suçun vandalizm ve tecavüz olduğu zamanlarda belirginleşmektedir (*Segrave ve Hastad, 1982 s.16*).

Segrave ve Hastad, sporcu ve sporcu olmayan kız öğrenciler arasında istatistiksel olarak önemli farklılıklar olduğunu bulmuşlardır. Buna dayanarak, erkek öğrencilerde olduğu gibi, spor yapma ile suçlu davranışları arasında kız öğrenciler için de geçerli olan olumsuz bir ilişki bulunmaktadır. Bununla birlikte, kızlar ve erkekler arasında var olan istatistiksel farklılıklara dayanarak, spora katılımın suçtan uzaklaştırmasının kızlara nazaran erkeklerde daha fazla etkili olabileceğini iddia etmişlerdir. Bunun nedeni sporun kızlardan daha çok erkekler için bir sosyalleşme aracı olması olabilir.

Segrave ve Hastad daha öncekilerden daha detaylı bir çalışma yapmış ve bütün örnekler için, spora katılım ve suçlu davranışlarda bulunma arasında olumsuz bir ilişki olduğunu belirten sonuçlarla karşılaşmışlardır. Yalnızca genç gruplar arasındaki kızlar ile erkekler ile şehirlerde ve kırsal kesimde yaşayanlar arasında istatistiksel yönden önemli farklar tespit edilmiştir. Sosyo-ekonomik düzeyi dikkate alarak, mevcut örnek içinde, sosyo-ekonomik statülerine göre sporcu ve sporcu olmayanlar arasındaki suçlu davranışlarındaki farklılıklar özellikle belirtilmemiş olmasına rağmen, gençlerin suçlu olma olasılıklarını engellemede, spor yapmanın orta grup sosyo-ekonomik çevrelerden çok, üst ve alt düzeydeki sosyo-ekonomik gruplarda etkili olduğunu belirtmişlerdir.

Suçun önemi arttıkça spora katılım ve suçlu davranışlarda bulunma arasındaki negatif ilişki daha ön plana çıkmaktadır. Sınıflandırma yaşa, cinsiyete, ırka, oturduğu semte ve sosyo-ekonomik düzeyden hangisine göre yapılırsa yapılsın, sporcu olmayanlar sporcu olanlara oranla vandalizm ve tecavüz gibi önemli suçlara daha meyillidirler (*Segrave ve Hastad, 1982 s.17*).

Montreal varoşlarında yaşayan, yaşları 15 ve 16 arasında değişen 170 erkek lise öğrencisine spora katılım ve suç ilişkisini inceleyen anket doldurturulmuştur. Örneklem buz hokeyiyle ilgilenen 124 ve hiçbir sporla ilgilenmeyen 46 genci kapsamaktadır. Spor yapanlar ayrıca yerel, iller arası ve taşralı olarak 3 grupta, suçu da tipine göre; uyuşturucu kullanma, hırsızlık, fiziksel şiddet ve vandalizm olarak 4 grupta sınıflandırmışlardır.

İlk sonuçlar buz hokeyi oyuncularını ve diğerleri arasında toplam suç bakımından önemli bir fark olmadığını göstermiştir. Gene de, suç tipine göre sınıflandırıldığında, buz hoke-

yi oyuncularının sporla ilgilenmeyenlere kıyasla daha fazla şiddet içeren suçta buldukları belirlenmiştir. Bundan da öte, taşralı oyuncular hem yerel hem de iller arası oyunculardan daha fazla şiddet içeren suç işlemişlerdir. Taşralı kesimin daha seçkin olan tabakasında yer alanların kazanmak için daha fazla baskı altında olması ve bundan dolayı kurumsallaşmış şiddetten daha çabuk etkilenmesi olasıdır. Ancak şu soru hala cevapsız durmaktadır, buz üstünde her derecede göz yumulan şiddet, buzun dışındaki şiddeti teşvik etmekte midir? Eldeki veriler bunun mümkün olabileceğini göstermektedir (*Segrave ve Moreau, 1985 s.30*). Spor ortamında şiddeti öğrenenlerin bundan dolayı anti-sosyal bir biçimde şiddete eğilimli hale geldikleri düşüncesi bu sonuçlar neticesinde ortaya atılmıştır.

Bu sonuç doğal olarak spor alanında öğrenilen davranışın spor dışı durumlara da taşındığını varsaymaktadır. Başka bir açıklama da, şiddetli davranışa eğilim göstermemiş buz hokeyi oyuncularının başarılı olamamaları ve kenara alınmalarıdır. Spor aktiviteleri gençliğin büyük bir kısmının dikkatini çekmektedir. Saldırganlık içeren spor dalları, şiddet içeren davranışlara meyilli olan gençliğin dikkatini çekmektedir. Bundan dolayı, spor ve suç arasındaki ilişkiyi inceleyen diğer çalışmalarda olduğu gibi, bu sonuçların nedeni de tam olarak açıklanamamıştır.

Türkiye'de Rekreasyon aktivitelerine katılım ve suç arasındaki ilişkiyi inceleme noktasında yok denecek kadar az çalışma yapıldığı aşikardır. Serbest zaman kavramı günümüz toplumlarında da oldukça önem taşıması sebebiyle daha çok araştırma yapılmalıdır. Araştırmamız açısından önemli olduğunu düşündüğüm Okullarda Güvenli Ortam Projesine yer vermek gereklidir.

İçişleri Bakanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığı arasında 2007 yılında imzalanan Okullarda Güvenli Ortamların Sağlanması Projesi (OGOP) protokolü kapsamında bütün illerde proje uygulamaya konulmuştur. Bu kapsamda İstanbul ilinde de yapılan çalışmalara baktığımızda İstanbul İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nün 2009-2010 şiddeti azaltma ve önleme eylem planında sportif etkinlikler açısından 1246 okulda spor kulübü kurulduğu açıklanmıştır. Tüm okullara orana bakıldığında %56,30 gibi yarıdan fazlasını kapsayan rakam göze çarpmaktadır. Eğitim-öğretim yılı hafta içi ders saatleri dışında ve hafta sonları 23 spor branşında okulların açık spor alanları, spor salonları ve yerel spor mekanlarından istifade ettirilen 1007845 öğrenci olduğu tespit edilmiştir. Bu oran İstanbul ilindeki toplam öğrenci sayısının ortalama %43,22 kadardır (*İMEM, 2008-2009 s.15-16*).

Bu tür düzenlemelerin yapılması önemlidir. Ama, işlevselliğini arttırmak noktasında zor öğrenci diye tabir ettiğimiz ve çeşitli sebeplerden ötürü suça meyilli öğrencilerin bu tür etkinliklere yönlendirilmesi ve kapsamlı araştırmalar yapılması gereklidir.

Sonuç

Yapılan araştırmalar göstermektedir ki çeşitli rekreasyon aktivitelerine katılımın suçu önlemede işlevini açıklamak için tek etmen olarak kabul edilmemesi gerektirir. Suçlu-

luk davranışına yönelmede sadece öğrencilerin ortamlarını baz almamak gereklidir. Sosyal çevrenin, kültürün, ailenin çocukların suça yönelmesinde önemli etken olduğu ortadadır. Bundan sonra ki yapılacak rekreasyon etkinliklerinde bu tür etmenlerinde çalışmaların içerisinde bütüncül açıdan değerlendirilmesi gereklidir.

Erkek öğrenciler için suç işleme ve spora katılım arasında olumsuz bir ilişki olduğu gösterilmişse de (çalışmaların birçoğunun sonucu böyledir), spor ve suç arasındaki ilişkinin nedenselliği hala açık değildir. Başka bir deyişle, sporun suçlu davranışlara karşı caydırıcı olarak işlevinin nedeni henüz tam olarak bilinmemektedir. Eldeki bulgulara göre, spor-suç ilişkisi sosyoekonomik özelliklerden etkilenmektedir, özellikle de bu ilişki, orta sınıfın tam aksine, üst ve alt sosyoekonomik sınıflardaki erkek çocuklar için daha etkilidir. Yapılan çalışmalarda daha çok alt kültürden insanların yaşadığı varoş bölgelerdeki okullarda suç oranının ve şiddetinin yoğun olduğu gözlenmektedir. Bu tür yerlerde yerel yönetimlerin ve diğer kurumların bütüncül çalışmasıyla, rekreasyon alanları genişletilmesi ve insanlar spor faaliyetlerine yönlendirilmelidir.

Suçun derecesi spor ve suç arasındaki ilişkiyi etkileyen önemli bir faktördür ve sporun birçok çeşidi incelendiğinde bu olumsuz ilişki önemli suçlar için daha da ön plana çıkmaktadır. Başka bir deyişle, sporla uğraşan gençlik, uğraşmayanlara kıyasla daha az küçük suçlar işlemekte, önemli suçlar söz konusu olunca sporla uğraşan grup daha da az suç işlemektedir.

Diğer rekreasyon aktiviteleri ve sporun daha genç yaşta erkek ve kız çocuklarında daha etkili olduğu gözükmemektedir. Araştırmaların çoğunun öz raporlama (self-report) yoluyla yapılmış olması yani soru formlarının katılımcıların kendileri tarafından doldurulmuş olması (15, 22), suçla ilgili davranışların doğası ve derecesi ile ilgili olarak yanlış bir izlenim bırakmış olabilir.

Okul çağındaki çocuklarımızın suçtan uzak durması noktasında daha az şiddet içeren sportif etkinliklere katılımın önemli olduğu göze çarpmaktadır. Kişisel ya da takım oyunlarının şiddet içerikli olması, serbest zaman aktiviteleri dışında toplumsal yapı içerisinde gerek yineleme teorisine bağlı olarak gerekse fazla enerji teorisine bağlı olarak ortaya çıkacaktır. Bu da istem dışı olarak suçlu davranışı doğuracaktır. Bu nedenle çocuklarımızı daha çok sosyalleşme içerikli sportif etkinliklere yönlendirmek gereklidir.

Deneyisel araştırmalar az sayıda ve bazı metodolojik eksiklere sahip olsa da, sonuçlar rekreasyonun aktivitelerinin suçun önlenmesinde bütünleştirilmiş programlar dâhilinde mutlaka kullanılması gerektiğini işaret etmektedir. Ayrıca, Türkiye’de rekreasyon ve suç ilişkisini inceleyen araştırmaların daha çok sayıda yapılması kaçınılmaz bir gerçektir.

Bu çalışmada daha çok sportif etkinliklere katılımın çocukların sosyalleşmesi ve suçtan uzak durması üzerine yoğunlaştık. Unutulmaması gereken bir gerçek vardır ki çocuklarımızın şiddet ve suçtan uzak kalmasında sadece sportif etkinlikler değil, sosyo-kültürel bir çok rekreasyon aktivitesi etmen alınabilir. Bu açıdan okullarımızda çocuklarımızın ne

kadar çok rekreasyon aktivitesine katılımı sağlanırsa çocuklar arasında sosyal bütünleşme sağlanacak suça yönelme ortadan kalkacaktır. Ayrıca, okul çevresindeki yerlerin ve bulunan semtin her türlü rekreasyon aktivitesine uygun hale getirilmesi çevre güvenliğini de olumlu etkileyecek ve çocukların suçtan uzak durmasında etken olacaktır.

Öneriler

1- Okullarda, rekreasyon ve spor programları tasarlanırken diğer eğitim, sosyal dayanışma ve hizmet kurumlarıyla birlikte çalışılmalıdır.

2- Rekreasyon programlarında ister açık ister kapalı alanda uygulansın, sadece serbest zamanı doldurmaya yönelik değil aynı zamanda eğitici ve gelişimsel bir yaklaşım sergilenmelidir.

3- Rekreasyon ve sporun suçun önlemedeki işlevini konu edinen çalışmışlarda daha güvenilir sonuçlar elde edebilmek için, suçla ilişkisi olabilecek ırk, yaş, akademik performans, spor tipi, suçlu davranışının doğası ve bazı durumlarda sosyo-ekonomik geçmiş gibi önemli değişkenlerde göz önünde bulundurulmalıdır.

4- Ulaşılabilen kaynakların çoğu erkek öğrencileri konu edinen çalışmalardır. Gelecekteki çalışmalarda kız öğrencilerinde araştırma kapsamına alınması önerilebilir.

5- Rekreasyon, spor ve suç arasındaki ilişkinin nedenselliği henüz açık olarak belirlenmemiştir. Bu nedenselliği ortaya koymaya çalışacak daha çok araştırma yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Abadan N.(1961), Üniversite Öğrencilerinin Serbest Zaman Faaliyetleri, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Yayın No: 135
- Bamberger R. (1966), “Serbest zamanları Değerlendirmede Kitabın Rolü”, Serbest zamanları Değerlendirme Semineri, İstanbul, HSEK Yayını, s 93-99
- Buhrman, H. and Bratton, R. (1978), “Athletic Participation and Deviant Behaviour of High School Girls in Alberta”, Review of sport and Leisure, 3(2)
- Cohen S. (1995), “Televizyonun Hayatımızdaki Yeri” Yaşadıkça Eğitim Dergisi, s.30-34
- Doğan, İ. (2000), Sosyoloji-Kavramlar ve Sorunlar, İstanbul, Sistem Yayıncılık
- Donnelly, P. (1981), “Athletics and Juvenile Delinquents: A Comparative Analysis Based on a Review of Literature”, Adolescence, 16(62),
- Dönmezer S. (1978), Sosyoloji, İstanbul, Meter Matbaası,
- Glueck, S., and Glueck, E. (1950), Unraveling Juvenile Delinquency, The Commonwealth Fund, New York
- Gökmen H., Açıklım A., Koyuncu N., Saydar Z. (1985), Yükseköğrenim Öğrencilerinin Kendilerini Gerçekleştirme Düzeyleri, Ankara, MEB. Yay.
- Güler A. (1994), Türkiye de Üniversite Reformları, Ankara, Adım Yayıncılık
- Kaplan, L. (1976), “Outward Bound: A Treatment Modality Unexplored by the Social Work Profession”, Child Welfare, 58(1)
- Karaküçük S. (1995), “Rekreasyon Serbest zamanları Değerlendirme Kavram Kapsam ve Bir Araştırma”, Ankara Komisyon (1988), “Gençliğin Serbest Zaman Faaliyetleri”, 1. Gençlik Şurası, Ankara, MEGSB Yayını
- Landers DM, Landers DM. (1977), Socialization Via Interscholastic Athletics: Its Effect on Delinquency. Sociology of Education
- Malmisur, M. C., and Schempp, P. G. (2004), “Sport Participation: its influences on Juvenile Delinquency”, International Journal of Physical Education, 21(3) 1-5
- Purdy D. A., and Richard S. F. (2003), “Sport and Juvenile Delinquency: An Examination and Assessment of Four Major Theories”, Journal of Sport Behaviour, 6(4)
- Schafer W. E. (1961), “Some Social Sources and Consequences of Interscholastic Athletics: the Case of Participation and Delinquency” in Yiannakis, A., McIntyre, T
- Schafer W. E., and Polk K. (1971), “Delinquency in Schools”, in Juvenile Delinquency and Youth Crime: Task Force Report on Juvenile Delinquency, Government Printing Office, Washington D.C
- Segrave J. O. (1980), “Delinquency and Athletics: Review and Formulation”, Journal of Sport Psychology, 2(2)
- Segrave J. o. and Chu D. (1978), “Athletics and Juvenile Delinquency”, Review of Sport and Leisure, 3(2)
- Segrave J. O. and Hastad D. N. (1982), “Delinquent Behaviour and Interscholastic Athletic Participation”. Journal of Sport Behaviour, 5(2) 12-17
- Segrave J. O., Moreau C., Hastad D. (1985), “An Investigation into the Relationship between Ice Hockey Participation and Delinquency”, Sociology of Sport Journal, 2
- Sugden J., and Yiannakis A. (1982), “Sport and Juvenile Delinquency”, Journal of Sport and Social Issues, 6(1)
- Tezcan M. (1994), Serbest zamanların Değerlendirilmesi Sosyolojisi, Ankara, Atilla Kitapevi
- Thrasher F.M. (1963), The Gang. Chicago: University of Chicago Press.
- Utting D. (1996), Reducing Criminality Among Young People: A Sample of Relevant Programmes in the United Kingdom, London, Home Office Research and Statistics Directorate
- Yiannakis A. (1982), “Sport and Delinquency: a Review and Appraisal”, Motor Skills, 4(1)
28. 2008-2009 İstanbul İl Milli Eğitim Müdürlüğü, Şiddeti Önleme ve Azaltma Eylem Planı



Kriminoloji ve Hukuk Açısından Çocuk İhmali ve İstismarı
Prof. Dr. Füsün Sokullu-Akıncı

Güç Koşullardaki Çocuklar: Sosyolojik Bir Değerlendirme
Prof. Dr. Esin Küntay

Çocuk Hakları Açısından Çocuk Yoksulluğu
Doç. Dr. Yasemin Özkan - Yrd. Doç. Dr. Eda Purutçuoğlu

Fiziksel Cezanın Çocuk Üzerine Etkisi
Prof. Dr. Sevim Savaşer - Msc. Birsen Mutlu

Çocuk Yuvasında Akran Cinsel İstismarı: Bir Olgu Sunumu
*Doç. Dr. Yasemin Özkan - Yrd. Doç. Dr. Elif Gökçearslan Çifçi -
Sos. Uz. Sinem Gülenç*

Akran İstismarının Sosyal Kökenleri
Yrd. Doç. Dr. Müjdat Avcı

Mürselin Kurt'un "Adımdan Önce" Adlı Yapıtında Çocuk İstismarı
ve Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğinin Kaynağı
Doç. Dr. Medine Sivri

İlköğretim 2. Kademe Öğrencilerinin Çocuk Hakları Çerçevesinde
İstismar ve İhmal Açısından İncelenmesi (İzmit İlçesi Örneği)
Nurgül Kendirlioğlu Günhan - Hüseyin Gürkaş

İsviçre ve Türkiye'de Risk Altındaki Çocuklara Yönelik Sosyal
Hizmetlerin Çalışma Modelleri
Bilgehan Aksoy - Mehtap Şahin

Çocuk Cinsel İstismarının Kurban ve/veya Ailesi Tarafından
Gizlenmesinin Sosyolojik Açından İrdelenmesi
Selma Kangal - Derya Cabbar

Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının Cinsel İstismara Uğramış
Çocuğu Fark Edebilme Yeterlilikleri Üzerine Bir Çalışma
Sultan Şahin

Adölesan Kız Çocuklarının Erken Yaş Evlilikleri- Damlacık Köyü
Alan Çalışması
Ayla Çelik - Türkan Bakır



KRİMİNOLOJİ VE HUKUK AÇISINDAN ÇOCUK İHMALİ VE İSTİSMARI¹

Füsun SOKULLU-AKINCI		
<i>Prof. Dr., Müdür, İstanbul Üniversitesi Ceza Hukuku ve Kriminoloji Araştırma ve Uygulama Merkezi</i>		

I. Giriş

Kriminoloji ve Viktimoloji (Mağdurbilim) bağlamında, küçük çocuklar, en fazla istismar mağduru olan gruptur. Bunun en başta gelen nedeni çocukların anne ve babalarına olan bağımlılıklarıdır. Hazin olan da, bu çocukları mağdur edenlerin yabancı değil daha çok kendi anne babaları ya da diğer yakınları olmasıdır². Araştırmalar çocukların % 65.72³ gibi yüksek bir oranda istismara uğradıklarını ortaya koymakla beraber, çocuk istismarının daha büyük bir bölümünün siyah sayı olarak, bilinmeyen suçluluk olarak kaldığı göstermektedir⁴.

Dünya Sağlık Örgütü, “Çocuğun sağlığını, fizik ve psikososyal gelişimini olumsuz yönden etkileyen... davranışları” çocuk istismarı olarak tanımlamaktadır⁵.

Çocuk istismarı çeşitli şekillerde olabilir: Bedensel, cinsel, duygusal, kimyasal suiistimal veya beslenme açısından, tıbbi bakımdan ya da genel olarak ihmale uğrama. Bedensel istismarda çocukta çürükler, yanıklar, kırıklar görülür. Bu bazen boy kısalığı ve kilo azlığına yol açar. Cinsel istismar ebeveyn ya da kardeşler tarafından gerçekleştirilir. Bu, cinsel ilişki, uygunsuz cinsel içerikli dokunma veya cinsel ilişki ya da pornografi seyrettirme şeklinde olabilir. Bu tür taciz olayları büyük oranda gizli kalır, çünkü çocuk korkar, tehdit altındadır, insanların kendisine inanmayacaklarını sanmaktadır⁶.

Çocuk mağdurlar genelde suçluluk ve utanma duyguları içindedirler⁷. Özellikle duygusal izler bedensel yaralardan daha geç iyileşir. Kendisini güvende hissetmeyen, istenmediği ve sevilmediği duygularını taşıyan bu tür çocuklarda sağlıklı bir kişilik gelişmesi olmadığı gibi, okulda da başarıları düşer. Çocuk istismarı gerçekleştiren ebeveyn ise ge-

1) Daha ayrıntılı bir inceleme için bkz. SOKULLU-AKINCI, Viktimoloji, 2. Bası, 2008, İstanbul, s.80-104.

2) LOPEZ-BORNSTEIN, Victimologie Clinique, Paris, 1995, s. 63.

3) ARAL-GÜRİSOY, Çocuk Hakları Çerçevesinde Çocuk İhmal ve İstismarı”, Milli Eğitim Dergisi, N. 151, Temmuz-Ağustos-Eylül, 2001, s.2.

4) MEŞE, Suç İstatistiklerinde Karanlık Alan ve Mağdurun Rolü”, Suç Mağdurları (ed. BAHAR). Ankara. 2006, s. 78.

5) AKSOY-ÇETİN-İNANICI-POLAT-SÖZEN-YAVUZ, Çocuk İstismarı ve İhlali, <http://www.ttb.org.tr/eweb/adli/7.html>.

6) BARLOW, Introduction to Criminology, Boston-Toronto, 1987, s. 168.

7) LOPEZ-BORNSTEIN, 71

nellikle kendisi de çocukluğunda istismara uğramış bir kişidir. Kendi evladına reva gördüğü muamele suçluluk ve yetersizlik duygularına yol açtığı gibi, aynı eylemlerin tekrarına da neden olur⁸. Cinsel istismara uğramış olan çocuklarda uzun dönem psikolojik etkiler görülür. Yıllar sonra dahi kâbuslar görürler, intihar, kendini yaralama ve yakma gibi kendilerine zarar verici eylemler yaparlar⁹.

Çocukların yaşayabileceği en hazin deneyimlerden biri ailesi tarafından mağdur edilmesidir. Bazı anne baba düzenli olarak çocuklarını döver; bazıları onları gıda ve hatta sevgilerinden yoksun bırakır; bazılarının ise çocuklarına cinsel istismar uyguladıkları bile olur¹⁰.

II. Tarihçe

Çocuk istismarı çok eskilere dayanmaktadır. Eski Roma'da babalar çocukları üzerinde *patriae potestas*'a yani babalık gücüne sahiptiler. Babalar çocuklarını satma hatta öldürme hakkına sahiptiler. Eski Yunanlılar, özellikle Ispartalıları sakat çocuklarını öldürüyor ya da terk ediyorlardı. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Çocuklar babalarının sahip olduğu mallarla aynı statüde idiler. Bunun hem ekonomik hem de duygusal nedenleri bulunmaktaydı. O dönemlerde insan ömrü kısaydı. Çocukların çoğu daha bir yaşını doldurmadan ölüyordu. Bu nedenle de, savunma mekanizmasının sonucu olarak çocuklarla duygusal bağlantı kurulmamaya çalışılıyordu. Öte yandan, kaynakları kıt olan aileler için çocuk aile bütçesine katkıda bulunmamanın yanında bir de aileye yük oluyordu.

Birkaç yıl yaşayabilen çocuklar ise adeta bir erişkin muamelesi görüyorlar, okula gitmiyorlar, çocukluklarını yaşayamıyorlardı: çalışmaları ve aile bütçesine katkıda bulunmaları bekleniyordu¹¹. Batıda endüstri devriminde de bu devam etti. Çalışma yaşamındaki rekabet nedeniyle çocuklar uzun saatler boyu, kötü koşullarda çalıştılar. Ancak artık yavaş yavaş "çocukluk ve gençlik dönemi" kavramları ortaya çıkmaya başladı. Çocukların içinde bulunduğu durum dikkat çekmeye başladı. Toplum çocukların ve gençlerin büyüklerden farklı muameleye tabi tutulması bilincine ulaştı. Çocuklara bedensel cezaların uygulanması konusu tartışılmaya başlandı. Doksanlı yıllara gelindiğinde hala bedensel cezaları yararlarını ve gerekliliğini savunanlar bulunmaktaydı.

Günümüzde çocuk istismarı çok daha az kabul görmekte birlikte tümüyle yok olmamıştır. Aile yaşamının gözlerden uzak olması ve anne-baba otoritesinin kutsallığı, pek çok olayın gizli kalmasına yol açmaktadır.

Yakın zamanlara kadar çocuk istismarını belirlemek kolay olmamıştır. Hekimler muayene ettikleri çocuklarda nedeni belli olmayan kemik hasarları vs. saptasalar bunlardan dolayı anne-babayı suçlamak akıllarına gelmemiştir. Amerika Birleşik Devletleri'nde, 1946 yılında pediatrik radyolog John Caffey¹², yayınladığı çalışmasında bunu ilk kez açık-

8) GRABOSKY, Victims of Violence, Canberra, 1989, s.16

9) JAMA, Council in Scientific Affairs, American Medical Association, "Violence Against Women", Haziran 1982, c. 267, no. 23, s. 3187.

10) DOERNER-LAB 138.

11) DOERNER-LAB 139.

12) Zik. DOERNER-LAB 139.

lamıştır. Caffey 1957 yılında bu “belirlenememiş travmaların sorumlusunun anne babalar olduğundan şüphe etmeye başlamıştır. Ancak bu hasarların kasten mi yoksa istemeden mi yapıldığını saptayamamıştır. 60’li yıllara gelindiğinde ilk kez “belirlenememiş travma” terimi yerine, Kempe ve araştırma ekibi tarafından, “genelde anne, baba ya da evlat edilenler tarafından ciddi olarak fiziksel istismara uğramış çocukları tanımlamak için “dövülmüş çocuk sendromu” ibaresi kullanılmıştır¹³. Bunun için hekimlere yol gösterecek tanı ve fiziksel muayenede dikkat edilmesi gereken belirtiler özellikle vurgulanmaktadır: örneğin hastaneye başvurmada gecikme, çelişkili açıklamalar, kaza olduğunu iddia etmek ve bunu başkalarına yükleme çabası, çocuğun anne ve babayı suçlaması, anne babanın çocukluklarında istismar görmüş olmaları, çocuğun birden fazla hastaneye götürülmesi, cezalandırmayı gösteren ekimozların belirli bölgelerde bulunması, özellikle de radyolojik bulgular¹⁴. (Zira çocuk istismarını önce radyologlar belirlemiştir.)

Çocuk istismarının ortaya çıkması acaba niçin bu kadar zaman almıştır? Hekimler muayene ettikleri çocuklardaki bu yara ve ekimozların gerçek nedenini niçin anlayamamışlardır?¹⁵ Anlayamamışlardır, Çünkü anne babanın evladına bu denli vahşet uygulayabileceklerini tahmin dahi edememişlerdir. Edebilenler ise hasta ve doktor arasındaki mahremiyet kuralı nedeniyle ifşa etmemişlerdir. Gerçekten de uzun yıllar bu konunun hekimin sır tutma yükümü içinde olduğu düşünülmüştür. Bugün dahi hekimler fiziksel istismar olgularının niçin atlanmakta olduğunu sorgulamakta ve buna gerekçeler bulmaya çalışmaktadırlar: Bu gerçeklere örnek vermek gerekirse bir anne babanın kendi çocuğuna zarar verebileceğini kabul etmezler, aile içi soruna karışmak istemeyebilirler, bu konuda eğitilmemişlerdir hatta kendilerine anlatılanlara inanmış olabilirler¹⁶.

Bu sorunun önce radyologlarca saptanmış olmasının nedeni radyologların diğer hekimlerden dört farkı olmasıdır birincisi. Radyologlar insan değil filmleri incelerler. Hasta ile yakın ilişki içinde olmadıklarından daha objektiftirler. İkincisi, radyolojinin amacı yeni diagnostik kategoriler saptamaktır. Diğer doktorlar bir hastanın durumunu var olan kategorilerden biri içinde kabul ederek tedaviye girerler. Üçüncü olarak doktor hasta ilişkisi bu branşta fazla yakınlık doğurmaz. Hasta yalnızca röntgeni çekilen bir kişidir. Dördüncü olarak, Amerika’da çocuk radyolojisi 1950’lerde, hiçbir prestiji olmayan son derece marjinal bir ihtisas dalı idi. Radyologlar hastalarla görüşmez, insanlardan uzak laboratuarlarda çalışırlardı ve yaşamsal kararlar almazlardı. Böyle bir fırsat tıp mesleğinde öne çıkmalarına neden olmuştur. Sonuçta bir çocuk hasta için yaşamsal karar alabilmişlerdir. Sonuçta “dövülmüş çocuk sendromu” bir tıbbi teşhis kategorisi olarak kabul edilmiştir. Burada tedavi edilecek hem bir çocuk, hem de bir istismarcı bulunmaktadır.

13) Zik DOERNER-LAB 139.

14) AKSOY-ÇETİN-İNANICI-POLAT-SÖZEN-YAVUZ, Çocuk İstismarı ve İhlali, <http://www.ttb.org.tr/eweb/adli/7.html>.

15) DOERNER-LAB 140.

16) AKSOY-ÇETİN-İNANICI-POLAT-SÖZEN-YAVUZ, Çocuk İstismarı ve İhlali, <http://www.ttb.org.tr/eweb/adli/7.html>.

III. İstismara uğrayan çocukların özellikleri

Pek çok kişi çocuk istismarı mağdurlarının bebekler ya da çok küçük çocuklar olduğunu düşünmektedirler. Gerçekten de çok sayıda küçük çocuk istismar mağduru olabilir ama, her yaşta çocuk istismar mağduru olabilir. Amerika Birleşik Devletlerinde yapılmış araştırmalar, siyahların daha çok mağdur olduğunu göstermekteyse de klinik incelemeler bunu doğrulamamaktadır. Bunun nedeni siyahların maddi olanaklarının sınırlı olmasına bağlı olarak özel tedavi kurumlarına başvuramamalarından kaynaklanmaktadır¹⁷.

Araştırmalar çocuk istismarı ve sosyal sınıf arasında büyük bağlantı olduğunu göstermektedir¹⁸. Nitekim ekonomik yetersizlik aile için en önemli stres kaynaklarından biridir ve beraberinde getirdiği yoksulluk, işsizlik, besin yetersizliği, sağlıksızlık gibi sorunlar çocuk istismarına yol açar¹⁹. Ayrıca, alt sınıfların anlaşmazlıkların çözümünde şiddete başvurmaları da nedenlerden biridir²⁰. Ancak bu düşünce söyle eleştirilebilir: bu tür kişilerin çocuk istismarı olaylarının daha çok gündeme gelmesi, daha fazla göz önünde olmalarından ve kamusal sağlık hizmetlerine daha fazla başvurmalarından kaynaklanmaktadır. Oysa orta ve yüksek gelir sınıflarında da çocuk istismarı söz konusudur ancak bu gözlerden uzak kalabilmektedir.

IV. Çocuk istismarını açıklayan teoriler

A. Bireysel (bireyin iç dünyasına ilişkin) teoriler

Bu teoriler çocuk istismarının istismarcının iç dünyasındaki bazı bozukluklardan ve hastalıklardan kaynaklandığını ve eğer bunların ne olduğu saptanabilirse, uygun tedavi yöntemleri ile çare bulunabileceğine inanmaktaydılar. Steele ve Pollock 1974 yılında 60 aile ile yaptıkları çalışmanın başında psikopatolojide altın madeni bulduklarına inandılar. Ancak 6 yıl süren bu araştırma sonunda da istismarcıların tümü tek bir kategori içinde toplanamadı, ama bu çalışmada *rol değişimi* olgusu saptandı.

Anne babalar çocukları ile bazen rollerini değiştirirler ve çocuklarının kendilerini beslemelerini, sevgi göstermelerini beklerler. Çocuk uzun uzun ağlayınca ve altını kirletince çocuğu tarafından istenmediğini, sevilmediğini düşünür ve çocuğuna kötü davranır. Steele ve Pollock bu çocuklaşmanın kökenlerinin anne babanın kendi çocukluklarında olduğunu ve kendi anne ve babalarıyla yetersiz ilişki içinde olan anne babaların, çocuklarına kötü davrandıklarını saptamışlardır²¹.

Bu ve benzer araştırmalar kontrol grubu ile karşılaştırma yapılmamış olması nedeniyle eleştirilmiştir²².

17) DOERNER-LAB 147.

18) FARRINGTON, "Developmental Criminology and Risk-Focused Prevention", The Oxford Handbook of Criminology (ed. MAGUIRE-MORGAN-REINER), 3. Bası, Oxford, 2002, s. 670.

19) ARAL-GÜRSOY, "Çocuk Hakları Çerçevesinde Çocuklmal ve İstismarı, Milli Eğitim Dergisi, No. 151, s.3.

20) DOERNER-LAB 147'de zikredilen araştırmalar.

21) DOERNER-LAB 148

22) DOERNER-LAB 149

B. Sosyo-kültürel teoriler

Bu yaklaşım bireyin dışındaki olaylarla ilgilenir: örneğin işsizlik, ailenin büyüklüğü, çocukların yeterli yerlerinin bulunmaması sosyal soyutlanma gibi. Çocuk istismarının daha çok alt sosyal tabakalardaki ailelerde gerçekleştiği görülmüştür. Babaların yarısı işsizdir, komşularından ve arkadaşlarından soyutlanmıştır. Bu tür ailelerde, aile içi kavga ve düşmanlıklar kaçınılmazdır²³. İstenmeyen gebelikler, kalabalıklaşan aileler²⁴, zaten kıt olan aile kaynaklarını daha da kıt duruma getirecektir. Stres altındaki anne baba genelde çaresizlik duyguları içindedir, hiçbir şeyi kontrol edecek gücünün kalmadığını düşünür. Sonuçta öfkesini aciz durumdaki çocuklarına yöneltir.

Bu teoriler aynı stres durumunun içinde olan bazı ailelerde çocuğu şiddet uygulandığı halde bazılarında niçin uygulanmadığı yönünde eleştirilmektedir²⁵.

C. Sosyal öğrenme teorisi

Sosyal öğrenme teorisi deneyimlerin benimsenmesi ve uygulanması noktalarından hareket eder. Ödüllendirilen ya da cezalandırılmayan eylemler insanların dağarcığına, kabul edilebilir davranışlar olarak yerleşir. Nitekim yapılmış olan araştırmalar hep belirli yaşın altında şiddet ve kötü muamele görmüş çocukların ileride mutlaka suç işlediklerini ortaya koymaktadır²⁶.

Bu teorinin temelinde şiddet döngüsü yatmaktadır. Bizim de katıldığımız²⁷ bu görüşe göre, anne ve babalarının birbirine karşı şiddet patlamalarını gören çocuk bu davranışı kabul edilebilir bir davranış olarak benimser. Aynı şekilde kendilere istismarla karşı karşıya olan çocuklar, bu davranışı yapanların anne ve babaları olması nedeniyle, kabul edilebilir bir davranış olduğunu düşünürler ve büyüdüklerinde de kendi kurdukları ailede, aynı davranışı sergilerler.

Şiddet döngüsü iki tür aile içi şiddeti sonuçlamaktadır: Birincisi, istismar mağduru çocuklar büyüdükleri zaman kendileri istismar uygulayacaklardır. İkincisi, aile içinde eşler arasında şiddete tanık olan çocuklar, ileride kendileri eşlerine şiddet uygulayacaklardır. A.B.D. Başsavcısının aile içi şiddete ilişkin olarak hazırladığı raporda (1984), "Şiddet uygulanan evlerde büyüyen çocuklar şiddet öğrenirler, diğer tüm şeyleri öğrendikleri gibi, şiddetin insanlara uygulanmasının normal bir şey olduğunu, sorunların çözülmesinde olağan bir yöntem olduğunu öğrenirler. Bugün aile içinde uygulanan şiddet bir saatli bomba gibidir ve yıllar sonra şiddet gören bu çocuklar büyüyüp kendi çocuklarına ya da başka çocuklara şiddet uygulayacaktır. Ebeveyninden birinin diğerine vurduğunu gören çocuk, ileride bu örneği kendi ilişkileri içinde uygulayacaktır"²⁸.

23) GABARINO-GILLIAM (1980) zik. DOERNER-LAB 149.

24) FARRINGTON, 671.

25) DOERNER-LAB 149.

26) Örneğin Malinovski-Rummel-Hansen (1993), Maxfield-Widom (1996), McCord (1983), Smith-Thornberry, Brezina (1998)'nin araştırmaları, zik. FARRINGTON, 674-675.

27) SOKULLU-AKINCI, "Şiddet Döngüsü ve Çocuk", Ord. Prof. Dr. Sulhi Dönmezer Armağanı, CiltI, Ankara, Şubat 2008 s. 339, 341-342.

28) Zik. DOERNER-LAB 150.

Günümüzde çok da benimsenmiş olan şiddet döngüsü görüşünü reddedenler de bulunmaktadır. Bunlar, yeterli araştırma yapılmadığını iddia etmekte ve “istismara uğrayan bir çocuk olmakla istismar uygulayan bir erişkin haline gelme arasında bir nedensellik ilişkisi kurulamaz, ancak şiddet uygulayan erişkinlerin yüzde doksanının çocukluklarında şiddet gördüğü belirlenebilirse bu doğrudur” demektedirler. Ancak saldırıya uğrayan çocukların ileride herhangi bir suçu işleme oran ve olasılıklarının istismara uğramayan çocuklardan daha fazla olduğu görülmektedir²⁹.

Kanımızca, kişilerin çocukluk deneyimlerinin ilerdeki yaşamlarında etkili olması kaçınılmazdır. Bu nedenle yüzde doksanlık bir kanıt aranmaksızın istismara uğrayan çocuklara ilk mağduriyetlerinden hemen sonra mutlaka müdahale edilmeli ve bilinçlerinde bu davranışların olağan olduğuna ilişkin bir bilginin yerleşmesine izin verilmemelidir.

V. Çocuk istismarının ölçülmesi

Çocuk istismarının ölçülmesi fevkalade zordur, zira genelde gözlerden uzak cereyan eder. Komşular dahi görmeyebilirler; çocuk anlamayacak kadar küçük olabilir. Amerika’da her gün iki ya da üç çocuğun istismar sonucu öldüğü iddia edilmektedir. Ülkemizde buna ilişkin gerçek sayıları gösteren istatistikler maalesef bulunmamaktadır. Yapılmış olan araştırmalar bu alandaki siyah sayıların çok fazla olduğunu ve gerçek suçluluğun aysbergin su içinde kalan bölümü gibi olduğunu ortaya koymaktadır³⁰.

VI. Çocuk istismarı ve şiddet döngüsü

Yukarıda açıklamış olduğumuz gibi, aile içinde şiddet gören kişiler ileride cinsel saldırı suçu işlemeye eğilimli olurlar. Kendileri kısıtlayıcı ve istismar edici koşullarda yetişen kişilerin erişkinliklerinde de bu modeli uyguladıkları bilinmektedir³¹.

VII. Çocuk istismarı faillerinin merkezi sicilinin tutulması

Böyle bir merkezi sicil tutulması çocuk istismarı faillerinin izlenmesini sağlayacaktır. Bazı kronik istismarcılar çocuğu her defasında değişik bir hastaneye götürerek adaletten kaçmayı başaramışlardır, zira hekim o hastaya ait herhangi bir kayıt bulamamaktadır. Halbuki merkezi bir kayıt sistemi bu tür kişilerin izlenmesini kolaylaştıracaktır.

VIII. Çocuk istismarı türleri

Genelde çocukların ihmali de çocuk istismarı içinde mütalaa edilmektedir. Hâlbuki iki kavram farklıdır ve ikisine farklı sonuçlar bağlanmalıdır. İstismarda, akıl ve beden sağ-

29) YÜKSEL (Saadet), “Çocuk Mağduriyetinin AB Hukuku Çerçevesinde Değerlendirilmesi”, Hukuk ve Adalet Dergisi, Yıl 4, No. 9, 2007, s. 277.

30) DOERNER-LAB, 145; MEŞE, 78.

31) YÜKSEL (Saadet), s. 283.

liğına isteyerek zarar vermek bulunur. Buna cinsel istismar, pornografi, çocuk fuhşu da girer. İhmal ise, çocuğun gıda, giyim, barınma ve tedavi gibi yaşamsal ihtiyaçlarının karşılanmamasıdır. İhmal ve istismarı birbirinden ayıran en temel nokta istismarın aktif, ihmalin ise pasif bir olgu olmasıdır³². Kanımızca, madde ya da alkol tutkunu anne babanın ihmalkâr davranışları ve çocuğa gerektiği gibi nezaret etmemeleri, çocukların okuldan kaçmalarına göz yummak, çocukları sokakta çalıştırmak ya da dilendirmek bu kapsamdadır³³.

IX. Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme

B.M. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme uzun bir geçmişe sahiptir³⁴. Uzun bir süreç sonucunda³⁵, 14 Eylül, 1990 tarihinde Türkiye tarafından imzalanmış, TBMM’nce 9 Aralık 1994’de onaylanmış ve 27 Ocak 1995 tarihinde Resmi Gazete’de yayınlanmıştır³⁶.

Sözleşme’nin 9., 19., 34. ve 39. maddeleri çocuk istismarı, ihmali ve bunların önlenmesine ilişkin düzenlemeler içermektedir. Taraf devletleri silahlı çatışma, ihmal, işkence, kötü muamele, sömürü mağduru çocuklara ilişkin olarak gerekli önlemler almak, bunların toplumla bütünleşmesini sağlamakla yükümlü kılmıştır. Sözleşme çocukları kendi ailelerinden dahi korumaktadır. Örneğin 9. madde çocuğun anne ve babasının kötü mualele ya da ihmali söz konusu olduğu zaman çocuğun anne ve babasından alınabileceğini belirtmektedir. 19. madde Taraf Devletleri çocukların, aileleri yanında iken her tür saldırı, şiddet, suistimal, ihmal ırza geçme (cinsel saldırı) dahil her türlü istismara karşı korunması için yasal, idari, toplumsal bütün önlemleri almakla yükümlü kılmıştır. 34. madde ise Taraf Devletlerin, çocukların her türlü cinsel sömürü, suistimal, pornografi ve fuhştan korunması yükümünün bulunduğunu vurgulamaktadır. Sözleşmenin 39. maddesinde, Taraf Devletlere, ihmal, istismar (her türlü kötü muamale) mağduru olan çocukların bedensel ve ruhsal bakımdan sağlıklarına yeniden kavuşmaları ve toplumla yeniden bütünleşebilmelerini sağlamak için uygun önlemleri alması zorunluluğu getirilmiştir.

X. Cinsel Suistimale ve Cinsel İstismara Karşı Çocukların Korunmasına Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi³⁷

25 Ekim 2007 tarihli bu Sözleşme çocukları cinsel istismar (m. 18), çocuk fuhşu (m. 19), çocuk pornografisi (m. 20), çocukları cinsel etkinliklere tanıklık ettirmek (çocukların ahlakını bozma, corruption) (m.22), cinsel amaçla tahrik (m. 23) gibi suçların mağduru edilmemesini, soruşturma, kovuşturma, usul hukuku ve koruma tedbirlerine ilişkin

32) ARAL-GÜRSOY, 2.

33) DOERNER-LAB 141.

34) Ayrıntılı açıklamalar için bkz. ARAL-GÜRSOY,” s. 1.

35) Milletler Cemiyeti ilk olarak 26 Eylül 1924’te Çocuk Hakları Cenevre Bildirgesini kabul etmiştir.

36) SELİÇİ-AKÇO, Çocuk Koruma Kanunu, İstanbul, 2006, s. 11.

37) Sözleşme metni çevirisi için bkz. AYKAÇ, Cinsel Suistimale ve Cinsel İstismara Karşı Çocukların Korunmasına Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi, İstanbul Barosu Dergisi, Cilt. 82, No. 2008/1, Ocak-Şubat, s.559.

hükümler içermektedir. Türkiye de dahil 27 ülke bu sözleşmeyi 27.10.2007 günü imzalamıştır; ancak (15.4.2008 itibariyle) henüz hiç bir devlet onaylayıp yürürlüğe koymamıştır.

XI. T.C. Anayasası m. 41

Anayasamızın ailenin korunmasına yönelik 41. maddesi, bu bağlamda çocukların korunması için gerekli tedbirleri alacağına ve teşkilat kuracağına ilişkin bir düzenleme içermektedir.

XII. Türk Ceza Kanunu

TCK'da Çocuk İstismarına Uygulanabilecek Hükümler

Yasamızda çocukların cinsel istismarı Kişilere Karşı Suçlar Kısmı içinde ve Cinsel Dokunulmazlığa Karşı Suçlar bölümünde yer alan, 103. maddede, özel bir suç tipi olarak düzenlenmiştir. Bu da çocuğun ya da diğer herhangi bir kişinin başka bir kişinin malvarlığı içinde düşünülmemesi gerektiğinin artık ülkemizde de kabul edildiğini göstermektedir. Nitekim cinselliğe saldırı bir genel ahlak sorunu değildir³⁸ ve cinselliğe yönelik saldırılar kişilerin cinsel özgürlüklerine yönelik saldırılardır. Karşılaştırılmalı hukukta, korunan hukuksal değerdeki anlayış değişikliklerinin sonucu olarak cinsel özgürlüğe ve aileye ilişkin suçların artık yasaların ayrı bölümlerinde düzenlenmekte olduğu görülmektedir³⁹. Çocuklara yönelik “kötü muamele niteliğindeki davranışlar da özel suç tipleri olarak düzenlenmektedir⁴⁰. Bu düşüncenin çocuklara yönelik saldırılar açısından da kabul edilmiş olması iyi bir gelişmedir.

TCK 103'e göre çocukların cinsel istismarı, çocuklara karşı gerçekleştirilen her türlü cinsel davranışlardır.

TCK 103, bu suçun mağduru çocukları iki gruba ayırmaktadır:

-15 yaşını doldurmamış veya doldurmakla birlikte eylemin anlam ve sonuçlarını algılayama yeteneği gelişmemiş çocuklar,

-15 yaşını doldurmuş diğer çocuklar. Bu grup çocuklara karşı cebir, şiddet, tehdit, hile veya iradeyi etkileyen bir nedene dayalı olarak gerçekleştirilen cinsel davranışlar suç oluşturmaktadırlar.

Doktrinde bu suçun eşler arasında işlenip işlenemeyeceği tartışılmıştır. Medeni Kanunun 124. maddesinin evlenme yaşını 17 olarak belirlediğini hatta yargıç kararı ile 16 yaşındaki çocukların evlenmesine izin verilebileceğine değinilerek, bu yaşlardaki evli çocuklara karşı eşleri tarafından bu suçun işlenebileceği savunulmaktadır⁴¹. Cinsel saldırı

38) TEZCAN v e diğerleri, 233.

39) ÜNVER, “Özellikle Cinsel Suçlar Alanında Olmak Üzere, Kadınlarla İlgili Ceza Hukuku Normlarındaki Değişim ve Türkiye'deki Durum”, Adalet Yüksekokulu 20. Yıl Armağanı, İstanbul, 2001, 297-298.

40) ÜNVER 299-301.

41) TEZCAN ve diğerleri, 233.

suçunun eşe karşı da işlenebileceği yasada kabul edildiğine göre 16-18 yaş arasındaki evli çocuklara da cebir, tehdit, hile vs. ile, eşleri tarafından gerçekleştirilen cinsel istismar suçunun olanaklı olduğu düşünülürse, Medeni Kanun evliliğin kişiyi ergin kıldığı (TMK. 11/2) hükmünden hareketle, burada TCK 103 değil, 102. maddenin uygulanması gerektiği de rahatlıkla savunulabilir. Öte yandan erginlik yaşının 18 olarak kabul edilmiş olması çocukların ruhsal ve bedensel gelişimlerini bu yaşta tamamlamaları nedeniyledir. Evlenme kişiyi ergin kılmakla beraber bu hukuken kabul edilmiş bir kavram olup, 18 yaşını doldurmamış olan kişi evli de olsa fizyolojik ve psikolojik açıdan hala çocuk olarak kabul edilmeli ve korunması gerekmektedir. Aksi bir düşüncenin kabulü, 18 yaşını doldurmamış evli çocukların da erişkinlerin mahkemelerinde yargılanmalarını gerektirecektir!

Çocuk istismarı niteliğindeki hareketler sonucunda çocuk ölebilir. Kasten öldürme suçu bir çocuğa karşı işlenmişse suçun cezası ağırlaştırılmış ömür boyu hapidir (TCK.82/e). TCK. m. 6/b ise Çocuk Hakları Sözleşmesine uygun olarak, "18 yaşını doldurmamış" kişileri çocuk olarak tanımlamaktadır.

Anne-babanın ihmali davranışları nedeniyle çocuk ölmüşse, bu da çocuk istismarıdır ve böyle bir durumda TCK. 83. maddesinin koşulları gerçekleşmiştir ve kasten öldürmenin ihmali davranışla işlenmesi suçu söz konusudur.

Kasten yaralama suçu altsoya karşı işlenmişse şikâyet aranmaz ve cezası yarı oranında artırılır (TCK.86/a). Bu altsoy çocuk da olabilir. Ancak hükümde ayrıca "çocuk" denilmemiştir. Tezcan/Erdem/Önok⁴² çocuğun ancak beden ve ruh sağlığı bakımından kendini savunamayacak durumda olması durumunda bu ağırlaştırıcı nedenin uygulanabileceğini ifade etmektedirler. Kanımızca bir hastalık nedeniyle bu durumda olan herkes gibi çocuklar hakkında da bu hükmün uygulanacağına kuşku bulunmamaktadır. Çocuk, sırf çocuk olduğu için acaba hangi yaşa kadar beden ve ruh bakımından kendini savunamayacak durumda olarak kabul edilmelidir? Yasada kasten öldürme suçunda olduğu gibi, ayrıca "çocuk" sözcüğünü kullanılmamış olması, en azından belirli bir yaş sınırı konulmamış olması sakıncalıdır. Çocuk istismarı sıklıkla yaralama şeklinde ortaya çıkabilir ve bununla mücadelede etkinlik yasal düzenlemelerdeki kararlılıkla sağlanabilir.

Çocuk istismarı işkence ve eziyet şeklinde de söz konusu olabilir. İşkence suçu özgü bir suç olup yalnızca bir kamu görevlisi tarafından işlenebilir. İşkence yapan, yani insan onuruyla bağdaşmayan ve bedensel ve ruhsal yönden acı çekilmesine, algılama ve irade yeteneğinin etkilenmesine, aşağılanmasına yol açacak davranışlar gerçekleştiren kamu görevlisine verilecek ceza, çocuğa yapılması halinde ağırlaşır (TCK.94/2-a). Eziyet suçu herkes tarafından işlenebilir; bir çocuğa karşı işlenmişse cezası ağırlaşır (TCK.94/2-a).

Yaş ve hastalığı nedeniyle kendisini idare edemeyecek durumda olan ve bu nedenle koruma ve gözetim yükümlülüğü altında bulunan bir kimseyi kendi haline terk etmek terk suçunu oluşturur. Buraya yaş küçüklüğü olduğu kadar yaşlılık da girer (TCK. 97).

42) TEZCAN/ERDEM/ÖNOK, Teorik ve Pratik Ceza Özel Hukuku, Ankara, 2006, s.145.

Aynı şekilde yaş ya da yasada belirtilen diğer nedenlerle kendini idare edemeyecek durumda olan kimseye olanak ölçüsünde yardım etmeyen ya da durumu ilgili makamlara bildirmeyen kişinin eylemi de suç oluşturur (TCK. 98).

XIII. Çocuk Koruma Kanunu

2005 tarihli Çocuk Koruma Kanunu'nun 1. maddesinde belirtildiği gibi “korunma ihtiyacı olan çocuklar veya suça sürüklenen çocukların korunması haklarının ve esenliklerinin güvence altına alınması” amacını taşımaktadır. Yasa çeşitli açılardan eleştirilmektedir⁴³.

Yasanın önemli bir bölümü suça sürüklenen çocuklar ve bunlara uygulanacak önlemlerden söz etmektedir. Suç mağduru çocuklara ilişkin olarak fazlaca bir düzenleme bulunmamaktadır. Yasanın 3. maddesinde, “korunma ihtiyacı olan çocuk”, “....kişisel güvenliği tehlikede olan, ihmal veya istismar edilen ya da suç mağduru çocuk,” olarak tanımlanmıştır⁴⁴. Aslında ihmal ve istismar edilen çocuk da suç mağdurdur ve belki de bu noktaların özellikle vurgulanması için ayrıca belirtilmiştir.

Öte yandan yasayı inceleyince, suç mağduru çocuklar için özel bir düzenleme olmadığı da görülmektedir. Ancak koruyucu ve destekleyici önlemler bu tür çocuklar için uygulanabilir. Örneğin 5. maddenin c bendinde yer alan bakım tedbiri çocuğun bakımından sorumlu olan kimsenin herhangi bir nedenle görevini yerine getirmemesi halinde, çocuğun resmi veya özel bakım yurdu ya da koruyucu aile hizmetlerinden yararlandırılması veya bu kurumlara yerleştirilmesine ilişkindir. Ayrıca aynı maddenin d bendi sağlık tedbirleri bağlamında çocuğun fiziksel ve ruhsal sağlığının korunabilmesi için gerekli bazı tıbbi bakım ve rehabilitasyon uygulamalarını düzenlemektedir.

XIV. Şiddet görmüş çocuklara ne yapılmalı?

Şiddet görmüş, istismara uğramış çocuklara mutlaka güvenli bir barınma ve sevgi dolu bir atmosfer sağlanmalıdır. Bu tür çocuklar, ailelerinin yanından alınıp bir yuvaya, bakım evine ya da koruyucu bir aile yanına yerleştirilmelidirler. Ancak bunlar son çaredir.

Karşılaştırmalı hukukta bu bağlamda sağlık taramaları, eğitim, adsız anne babalar, danışmanlık gibi hizmetler uygulanmaktadır.

Bunlardan sağlık taraması halk sağlığı programları bağlamında çocuk ya da bebek bulunan evlere zaman zaman yapılan ziyaretlerle yapılır hem genç anne babalar bilgilendirilmekte, hem de istismar durumu varsa yerinde saptanabilmektedir⁴⁵. Bu yöntem devlete fazlaca yük yüklediği ve bu hizmet için oldukça geniş bir kadroya gereksinim olduğu gibi, ziyaretleri yapan elemanlar nitelikli değilse yanlış değerlendirmelere neden olabilir.

43) ÜNVER, “Çocuk Koruma Kanunu, “Güncel Ceza Hukuku ve Kiminoloji Çalışmaları, İ.Ü. Hukuk Fakültesi Ceza Hukuku ve Kriminoloji Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, İstanbul, 2005, s. 28-36.

44) Ünver bu düzenlemeyi yasanın kısmen olumlu yönleri arasında belirtmektedir, ÜNVER, s,36.

45) DOERNER-LAB 151.

Eğitim, ailelerin çocuk yetiştirme ve geliştirme konularında eğitilmesidir. Hatta risk grubu aileler belirlenerek, bunlara ulaşılması ve anne babanın bir şekilde rehabilite edilmesi gerekir gerekir⁴⁶. Bu eğitimin ortaokul çağından itibaren başlamasını da önerenler olmuřtur⁴⁷. Eğitimin nemi yadsınmamakla birlikte sonuçlarına uzun yıllar sonra ulaşıla-çağından diğer bazı yöntemlerle birlikte uygulanmalıdır.

Basının ve diğer kitle iletişim araçlarının bu alanda son derece etkili olduklarını bil-
mekteyiz. Çocuk ihmal ve istismarını yakından izlemeli ve bu tür suçların faillerini ar-
pıcı bir şekilde kamuya duyurmalıdır⁴⁸. Ancak kanımızca, burada hem mağdurların hem
de şüphelilerin teşhir edilmemesi, “masumluk karinesi”nin özellikle gözetilmesi gerek-
mektedir.

Adsız anne babalar ise aynı adsız tiryakiler ve adsız alkolikler gibi sivil toplum rgt
olarak oluşturulmuş destek grubudur. ocuklarına iyi davranmadıklarına inanan ve d-
zelmek isteyen anne ve babalar belirli aralıkla toplanıp deneyimlerini paylaşmak suretiy-
le ortak sorunlarına çözüm ararlar. Başarı ve başarısızlıklarını birbirlerine anlatırlar⁴⁹. Bu
gruplarda karşılıklı yardım, kendi sorunlarını kendi kendine özümleme, birbirini des-
tekleme, birbirine ilgi ve yakınlık gösterme, şiddete karşı olma, paylaşılan sırların, suç
oluşturmadıkça aıklanmamaları ilkeleri uygulanır⁵⁰.

İhbar zorunluluğu

ocuk istismarının engellenebilmesinde önemli bir öge bu tür suçların ihbarının zo-
runlu hale getirilmesidir. ocuk istismarını bir şekilde öğrenip de resmi makamlara ih-
bar etmeme suç haline getirilmelidir. Her ne kadar hekimlerin sır tutma gibi etik bir y-
kmllkleri bulunsa da bunun bir istisnası ocuk istismarı olmalıdır. Öte yandan yalnız-
ca doktorlar değil, ocuk istismarını bir şekilde öğrenen herkesin ihbar yükümü bulun-
malıdır. Hatta iyi niyetle böyle bir ihbarda bulunan bir kişinin bu ihbarın gerçeğe uyma-
dığı sonradan ortaya çıkarsa bile herhangi bir sorumluluğu olmamalıdır.

Yeni Türk Ceza Kanunu açık hükümler koyarak ağdaş Viktimoloji’nin gereklerine uy-
gun bir düzenleme yapmıştır. Örneğin TCK. m. 279 kamu görevlilerinin suçun işlendiği-
ni öğrendikleri, m. 280, sağlık mesleği mensuplarının görevlerini yaptıkları sırada bir su-
un işlendiği yönünde bir belirti ile karşılaşmaları halinde bunu yetkili makama bildirme-
me ve ya bildirmekte gecikme göstermeleri durumunda hapis cezası ile cezalandıracak-
larına ilişkin bir hüküm içermektedir. Madde, yalnızca “hekim” dememiş, “sağlık mesleği
mensubu” ifadesini kullanmış ve bu kapsama diş hekimleri, eczacılar, ebeler, hemşireler
ve sağlık hizmeti veren diğer kişilerin de girdiğini açıkça hükme bağlamıştır.

46) ARAL-GÜRSOY, 3.

47) DOERNER-LAB 151.

48) ARAL-GÜRSOY, 3.

49) DOERNER-LAB 152,

50) Ayrıntılı bilgi için DOERNER-LAB 153.

Öte yandan TCK. 278 ise işlenmekte olan bir suçu yetkili makamlara bildirme görevini herkese vermektedir. İşlenmiş, bitmiş ancak yol açtığı sonuçların sınırlandırılabilmesi halen de olanaklı olan suçlar da bu kapsam içinde kabul edilmiştir. Suçun mağdurunun diğer kişiler yanında, 15 yaşını bitirmemiş bir çocuk olması durumunda ceza yarı oranında artırılacaktır.

TCK'daki bu grup hükümler, kişileri "ihbarcılığa" zorladığı için eleştirilmekle birlikte, özellikle çocuk istismarı ve aile içi şiddette, zorunlu ihbar önemli mücadele araçlarından biridir. Zira bu tür suçlar en fazla gizli kalan suçlardır ve özellikle çocuk mağdurların korunması bağlamında zorunlu ihbar kaçınılmaz görmektediriz. Nitekim bazı ülkelerde belirli suçlar açısından bu tür bir zorunlu bildirim söz konusudur⁵¹. Örneğin Avustralya'da belirli para hareketlerinin bildirilmesi en önemlisi bazı meslek mensuplarının çocuk ihmal ve istismarı olaylarını bildirmeleri zorunludur⁵². TCK. hükümlerinin bu amaca kısmen hizmet ettiğini söyleyebiliriz. Belki 278. madde çocuk istismarında ihbar zorunluluğunu yalnızca işlenmekte olan suçlar bakımından değil, diğer olasılıklar için de gerekli getirmeliydi. Aile mahremiyeti içinde siyah sayı olarak yani gizli kalması olasılığı çok yüksek olan bu tip suçları genel önleme bağlamında, böyle bir düzenlemenin daha fonksiyonel olacağı kanısındayız. Ayrıca, TCK. 83 ve 88. maddelerinde de düzenlenmiş olduğu gibi, kişinin yükümlü olduğu belli bir icrai davranışı gerçekleştirmemesi (ki burada yasadan kaynaklanan ihbar yükümünü yerine getirmemedir) sonucunda ölüm veya yaralanma meydana gelirse, ihbar yükümünü yerine getirmeyen sağlık mesleği mensubu, kamu görevlisi ya da suçüstü durumuna tanık olan kişi, cezalandırılacaktır.

51) Yetkili makamlara zorunlu bildirim kapsamında: çocuk ve yaşlı istismarı, cinsel saldırı, tıbbi hata, bilgisayarda rastlanan çocuk pornografisi, şüphe uyandıran mali işlemler vs.. bkz. AYLING-GRABOSKY, "Policing by Command: Enhancing Law Enforcement Capacity Through Coercion", Law and Policy, Cilt 28, No. 4, Ekim 2006, s. 424'de liste halinde belirtilen suçlar.

52) DUPONT/GRABOSKY/SHEARING, "The Governance of Security in Weak and Failing States", Criminal Justice 3(4), 2003, Sage Publications, s.334.

KAYNAKÇA

- AKSOY-ÇETİN-İNANICI-POLAT-SÖZEN-YAVUZ, Çocuk İstismarı ve İhlali, <http://www.ttb.org.tr/eweb/adli/7.html>
- ARAL-GÜRSOY, Çocuk Hakları Çerçevesinde Çocuk İhmal ve İstismarı”, Milli Eğitim Dergisi, N. 151, Temmuz-Ağustos-Eylül, 2001
- AYKAÇ, Cinsel Suistimale ve Cinsel İstismara Karşı Çocukların Korunmasına Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi, İstanbul Barosu Dergisi, Cilt. 82, No. 2008/1, Ocak-Şubat
- AYLING-GRABOSKY, “Policing by Command: Enhancing Law Enforcement Capacity Through Coercion”, Law and Policy, Cilt 28, No. 4, Ekim 2006
- BARLOW, Introduction to Criminology, Boston-Toronto, 1987
- DUPONT/GRABOSKY/SHEARING, “The Governance of Security in Weak and Failing States”, Criminal Justice 3(4), 2003, Sage Publications
- FARRINGTON, “Developmental Criminology and Risk-Focused Prevention”, The Oxford Handbook of Criminology (ed. MAGUIRE-MORGAN-REINER), 3. Bası, Oxford, 2002
- GRABOSKY, Victims of Violence, Canberra, 1989
- JAMA, Council in Scientific Affairs, American Medical Association, “Violence Against Women”, Haziran 1982, c. 267, no. 23
- LOPEZ-BORNSTEIN, Victimologie Clinique, Paris, 1995
- MEŞE, Suç İstatistiklerinde Karanlık Alan ve Mağdurun Rolü”, Suç Mağdurları (ed. BAHAR). Ankara. 2006
- SELİÇİ-AKÇO, Çocuk Koruma Kanunu, İstanbul, 2006
- SOKULLU-AKINCI, “Şiddet Döngüsü ve Çocuk”, Ord. Prof. Dr. Sulhi Dönmezer Armağanı, CiltI, Ankara, Şubat 2008
- TEZCAN/ERDEM/ÖNOK, Teorik ve Pratik Ceza Özel Hukuku, Ankara, 2006
- ÜNVER, “Özellikle Cinsel Suçlar Alanında Olmak Üzere, Kadınlarla İlgili Ceza Hukuku Normlarındaki Değişim ve Türkiye’deki Durum”, Adalet Yüksekokulu 20. Yıl Armağanı, İstanbul, 2001
- ÜNVER, “Çocuk Koruma Kanunu, “Güncel Ceza Hukuku ve Kiminoloji Çalışmaları, İ.Ü. Hukuk Fakültesi Ceza Hukuku ve Kriminoloji Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, İstanbul, 2005
- YÜKSEL (Saadet), “Çocuk Mağduriyetinin AB Hukuku Çerçevesinde Değerlendirilmesi”, Hukuk ve Adalet Dergisi, Yıl 4, No. 9, 2007

GÜÇ KOŞULLARDAKİ ÇOCUKLAR: SOSYOLOJİK BİR DEĞERLENDİRME

Esin KÜNTAY

*Prof.Dr.,
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi,
Sosyoloji Bölümü*



ÖZET

Bu metin “güç koşullardaki çocuklar”ın sorunlarıyla ilgili olarak kaleme alınmıştır. Açıklamalar gerçekleştirilmiş olan sosyal araştırmaların verileri üzerine temellendirilmiştir. Çocuğun güç koşullar altında yaşamını sürdürmesinin gerisindeki başlıca etken, aile ortamındaki olumsuzluklar ile günümüz kentlerindeki sosyo-ekonomik gelişmelere mercek tutulmaktadır. Konu, birbiriyle bağlantılı iki açıdan ele alınıyor; önce çocuğun birincil çevresi aile ortamında gördüğü kötü muameleler ve istismar türleri inceleniyor, sonra da aile ortamından sokaklara itildiğinde dış çevrenin risklerinin neler olduğu ortaya konuyor. Metinde, önceki sosyal araştırmaların hedef nüfusunu oluşturan sokakta yaşayan çocuklar, sokaktaki çocuklar, suça sürüklenen ve ticari “seks işçisi” olarak sömürülen çocuklar sorununa ağırlıklı olarak yer veriliyor. Ana tema, çocuk hakları, bu hakların ihlal edilmesi ve böylece küçük yaştaki bireyin istismarının türleri ve farklı boyutları çerçevesinde ele alınarak, irdeleniyor.

Anahtar Kelimeler: Çocuk ve çocukluk dönemi, güç koşullar altındaki çocuklar, aile, istismar.

Giriş

Bu makalede 1960’lı yıllardan beri bir grup güç koşullardaki çocuklarla, olay incelemesi (case work) yöntemiyle, yapmış olduğumuz görüşmeler ve sosyal araştırmalar sonucu elde edilen veriler üzerine temellendirilen bir değerlendirme yapmayı deneyeceğiz. Konu, çalışmalarımızın ışığı altında ortaya konacaktır; bu nedenle elde ettiğimiz bilgilerin sınırları çerçevesinde değerlendirilmelidir.¹

1) Küntay, Esin. 1963-68 yılları arasında İstanbul Emniyet Müdürlüğü Çocuk Bürosunda (şimdiki Çocuk Şube Müdürlüğü) çalışmış, çok sayıda çocukla yüzyüze görüşmeler yaparak dosyalarını düzenlemiştir. Çalışmaları, özellikle, evden kaçan, suça sürüklenen çocuklar üzerinedir. Akademik yaşamında gene İstanbul Emniyet Müdürlüğü’nün değişik birimlerinde polisin eline geçen çocuklar üzerine, farklı tarihlerde, sosyal araştırmalar gerçekleştirmiştir. Böylece geçen zaman dilimi içinde belli aralıklarda elde ettiği datayı denetleyerek, değişiklikleri saptayabilmiştir. Son çalışmalarından biri cinsel sömürü mağduru çocuklar üzerinedir. Araştırma UNICEF’in desteği ile İstanbul’da yapılmış, Asayiş Şube Müdürlüğü’nün Ahlak Büro Amirliğinde gerçekleştirilmiştir. (Teenage Female Sex Workers in Istanbul Metropolitan Area).

Güç koşullardaki çocuklar sorunu incelendiğinde bu çocukların aile ortamlarında çeşitli olumsuzlukların varlığı gözlenmiştir. Çalışmalarımız çerçevesinde elde ettiğimiz bulgular “mutlu aile varsayımı”nın, “aile ahengi yakıştırması”nın sadece aile değerleri hakkındaki idealleri yansıttığını, ancak gündelik yaşamın gerçekleriyle her zaman bağdaşmadığını gördük. Çocukluk dönemindeki birey aile ortamında savsaklandığı, kötü muamele görererek istismar edildiği oranda evinden dış çevreye, sokaklara itilmekte ve türlü sapan davranışlara sürüklenmektedir. Çocuğun güç koşullarda yaşamasında en etkili birincil ortam, ailedir.

Aileler içinde buldukları çevrede yaşadıkları güçlülere ve üyeleri arasındaki ilişkilerin çözülmesine yol açan, 1950’li yıllardan bu yana, özellikle de ‘80 sonrasındaki toplumsal gelişmelerdir. 1980 sonrası ekonomik ve toplumsal gelişmelerin etkileri azımsanamaz. Bu konunun ayrıntıları daha sonra ele alınacaktır.

Güç koşullardaki çocuklar hakkındaki bulgularımızı, görüşlerimizi açıklamadan önce makalemizin yeralacağı eserle ilgisi açısından daha genel bir çerçeveyi oluşturacak olan çocuk kavramı tanımlanmalı, çocukluk döneminin önemi ortaya konmalıdır. Konuya böyle bir başlangıç yapmanın açıklayıcı bir temel oluşturacağını düşünüyoruz.

Çocuk ve çocukluk dönemi

Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin (BMÇHS) birinci maddesi uyarınca, “çocuğa uygulanabilecek olan kanuna göre daha erken reşit olma durumu hariç 18 yaşına kadar her birey çocuktur”. BMÇHS’nin sözkonusu maddesi erginliğin 18 yaşın doldurulmasıyla başladığına ilişkin Türk Medeni Kanununun 11. maddesiyle paralellik taşımaktadır.

Günümüzde çocukluk dönemi kişiliğin gelişim sürecinin en önemli evresi olarak toplumbilimler alanlarında ele alınarak, irdelenmektedir. Konu, disiplinlerarası ilgi alanıdır. Ancak, çocukluk döneminin bireyin yaşamındaki öneminin ve ayrı bir evre olarak irdeleme gereğinin ayırdayına varılması oldukça yeni bir olgudur. 20. yüzyılın sonlarına doğru çocuklukla ilgili vizyonumuz (görüşlerimiz) değişti. Değişen politika, felsefe, ekonomik ve sosyal politikalar üzerine temellendirilmiş genel algılamalar, bilinçlenme, toplumsal konum olarak çocukluk döneminin farkına varılarak, anlaşılmasını, tanınmasını sağlamıştır.²

Çocukluk bir oluşum sürecidir. Çeşitli disiplinler ve bakış açılarından çocuğu, biçimlendiren, büyümesini hazırlayan, henüz yetersiz, deneyimsiz, olgunlaşmadığı dönem ola-

Küntay İstanbul Barosu Çocuk Hakları Komisyonuyla ortaklaşa aynı Baronun CMUK Uygulama Servisinin 2000-2004 yıllarına özgü suç isnat edilen çocuklarla ilgili verileri inceleyip, bilgileri biraraya toplamıştır. (Bkz. SUÇ İSNAT EDİLEN ÇOCUKLAR HAKKINDA RAPOR: İstanbul Barosu CMUK Uygulama Servisi (2000-2004) Verilerine Göre, İstanbul Barosu Yayını, 2006/14) 1996’dan bu yana Emniyet’in belli zamanlarda çocuk polisine verdiği eğitimlere, eğitimci olarak katılmıştır. Küntay’ın, cinsel sömürü mağduru çocuklara SHÇEK bünyesinde hizmet veren Çocuk Evindeki kız çocuklarıyla birlikteliği ve destekleri bugün de sürmektedir.

2) Jenks, Chris, CHILDHOOD. Routledge, London and New York, 1995, s:85.

rak ele alınmaktadır.³ Nitekim, taraf devletler arasında yer aldığımız BMÇHS'nin önsözünde çocuğun fiziksel ve zihinsel açılardan tam erginliğe ulaşmamış olması nedeniyle, savunmasız olduğu, özel bakım ve güvenceye gereksinimi bulunduğu hususuna işaret edilmektedir. Yetişkinlik evresinde birey fiziksel, duygusal, bilişsel tam olgunluk döneminindedir. Reşit olan her ne kadar yasal açıdan her türlü eylem ve işlemi gerçekleştirmeye yeterli ve yetkili kabul edilse de, bu onun çocukluk döneminde hak sahibi olduğu gerçeğinin gözardı edilebileceği anlamına gelmez/gelmemelidir. O, toplumun geleceğinin sermayesi (kapitali)dir ve hak sahibidir. Konuya bu çerçeveden baktığımızda çocukluk dönemindeki bireyin ekonomik, duygusal, fiziksel ve cinsel yönlerden kötüye kullanılması, sömürülmesi ve benzeri patolojik olayları gözönünde bulundurarak gereken önlemleri alır, onlarla ilgili tüm işlemlerde “yüksek yararının” gözetilmesi kuralına uyarız.⁴

Güç koşullardaki çocuklar (Toplumbilim açısından çözümleme)

Kimlerin güç koşullardaki çocuklar kategorisinde değerlendirildiği, içinde buldukları koşulların neler olduğu irdelendiğinde, daha önce de belirtmiş olduğumuz gibi aile ortamlarına ek 1950'li yıllar sonrasında hız ve yaygınlık kazanan kentleşme sürecinin etkileri açık seçik görülmektedir. Kırsal alanlardan büyük kentler yönündeki toplumsal hareketlilik, günümüzde de hızlı seyrini yitirmemiştir. Sürecin hızı hala çok yüksektir ve pek çok sorunun da temelini oluşturmaktadır.⁵ Kentlerde nüfus artarak büyük bir yığılmaya neden olurken, kentsel sorunlar salt çevreye zarar vermekle kalmayarak toplumsal, ekonomik ve politik bunalımların da zeminini hazırlamıştır.⁶ Bize göre artık büyük kentler toplum olmanın ötesinde yığına dönüşmüş, aynı toplumdand olma, birlik beraberlik duyguları erozyona uğramıştır. Her şey, ‘benim çıkarlarım’ doğrultusunda değerlendirilirken, bireysel çıkarlar, “ben merkezli” yaklaşımlar toplumsal çıkarların önüne geçmiştir. Bütün bu gelişmeler sarmalında sıkışıp kalan, yaşam düzeyi düşük, göreceli yoksul, kentte tutunma çabaları içindeki yeni kentli aileler, kentsel haklardan ve olanaklardan yoksun bir yaşam sürdürmektedirler. Şöyle ki, kirletilmemiş, sağlıklı bir çevrede yaşama, sağlıklı konut olanağına erişebilme, sahip olma, sağlık, eğitim, kültürel faaliyet olanaklarından adil, eşitlikle yararlanma haklarından yoksun aileler için bu ve benzeri sorunların kolay çözülebilir olduğu söylenemez. İşsizlik, istihdam, kültürel uyum sorunları altında ezilen, kentlerde yeni yaşamlarını sürdürmeye çabalayan ailelerin çocukları da “güç koşullar” içine itilmektedir. Kaynak yetersizliği nedeniyle sorunların üstesinden gelinmesi çok güçtür.⁷

Hızlı kentsel büyümeye paralel ilerlemeyen ekonomik gelişme, eşitsizliğin derinleşmesine, belirtmiş olduğumuz gibi yoksulluğa, şiddet olaylarına yol açmaktadır. Bir zamanlar

3) A.g.e., s:9.

4) BMÇHS madde 3 uyarınca, çocukla ilgili tüm işlemlerde (yasal yönetsel, yargısal) onun yüksek yararı gözetilir.

5) Keleş, Ruşen – Hamamcı, Can – Çoban, Aykut, ÇEVRE POLİTİKASI. İmge Yayınları, Ankara, 2009, s:120.

6) A.g.e., s:121.

7) A.g.e., 121.

yoksulluğun nöbetleşe olduğuna işaret edilmiş olmasına rağmen,⁸ 1990 sonrası özellikle İstanbul özelinde gerçekleşen göç olgusu dikkate alındığında, yoksulluğun, açlığın artık nöbetleşe değil süregelen bir durum olduğunu görüyoruz. 1998'de dönemin Valisi Kutlu Aktaş'ın isteği üzerine Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan göç ederek Tarlabasında yaşayan ailelerin sokaklarda çalıştırdıkları çocuklarının yeniden eğitim sistemine uyumunun sağlanması hedefiyle gerçekleştirmiş olduğumuz araştırmada⁹ elde ettiğimiz veriler bu ailelerin sorunlarını çözümsüz gördükleri ve gelecekleri hakkında umutsuz olduklarını ortaya koymuştur.

Öte yandan metropollerde dev boyutlu su toprak, hava (çevre) kirlenmesi, insan sağlığına aykırı ortamlarda yaşamının olumsuz etkilerinin ötesinde sosyolog Mumford'un işaret ettiği gibi toplumsal çevrede insanlığın kirlenmesi türlü sorunlarla boğuşan ailelerin, denetim dışı, kendi hallerine bırakılan çocuklar üzerindeki bozguncu etkileri azımsanamaz. İvedilikle önlemler almalı, çocuklar arasında suç ve uyuşturucu bağımlılığı sayılarının artmakta olduğu gerçeğini gözden kaçırmamalıyız.

Metropollerin karmaşık ve birbiriyle çelişen zıt özellikleri karşısında 'korunma gereksinimi olan' çocuklar genel tanımlaması kapsamında yer alan "güç koşullardaki çocuklar"a özgü gruplar aşağıda görülmektedir:

- Sokakta yaşayan çocuklar,
 - Uçucu-uyarıcı madde bağımlısı çocuklar,
 - Kanunla ihtilaf halindeki/suçta maruz kalan çocuklar,
 - Engelli çocuklar,
 - Çalışan çocuklar,
 - Sokaktaki çocuklar,
 - Ticari seks işçisi çocuklar
 - Domestik işçiler
- En kötü koşullarda
çalışan çocuklar
- Mülteci çocuklar,
 - Silah altındaki çocuklar,
 - Koruma altına alınmış çocuklar.

Yukarıda sıralanan gruplarda yer alanların tümü yüksek risk altında, korunmaları, yardım ve destek almaları zorunlu çocuklardır. Daha önce de belirtmiş olduğumuz gibi, vereceğimiz bilgiler gerçekleştirmiş olduğumuz sosyal araştırmaların bulguları üzerine temellendirileceğinden, güç koşullar altındaki çocuklar kategorisine girenler arasından bu metinde salt aileleri tarafından istismar edilen, savsaklanan, temel hakları ellerinden

8) Bkz. Işık, Oğuz – Pınarcıoğlu, Melih, NÖBETLEŞE YOKSULLUK: Sultanbeyli Örneği. İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

9) Kuntay, Esin – Erginsoy, Güliz – Yılmaz, Elif, SELPAĞA GİTMEK. İstanbul Valiliğine sunulan rapor, 1998.

alınan metropol sokaklarında “yaşayan ve çalıştırılan” çocukları, sokağın risklerini irdeleyeceğiz. Bu gruplarda yeralanlar dışında bir de kanunla ihtilaf halindeki çocuklarla, seks işçisi olarak ‘kullanılan’lar hakkında bulgu ve görüşlerimize, böyle bir makalenin uzunluğuna konulan sınırlar içinde, yer vermeye çalışacağız. Ayrı grupları teker teker ele almadan önce, gruplar arasında bazı örtüşmelerin ve bağın da bulunduğu hususuna işaret edelim.

Sokakta yaşayan ve sokakta çalışan çocuklar: Kavramlar – tanımlar

“Sokakta yaşayan” ve/ya da “çalışan çocuklar” sorunu dünya metropollerinin hemen tümüne özgü evrensel kentsel olgulardır. 80’li yılların sonlarından beri Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF) ve benzeri diğer kuruluşların konuyla ilgili yayınlarında “sokaktaki çocuklar” ve sokak çocukları” kavramları arasında bir ayrım yapıldığını görmekteyiz. Sokaktaki çocukların, sokak çocukları gibi aile bağlarının kısmen ya da tamamen çözülmüş olmaması, gecenin ileri saatlerinde bile olsa evlerine geri dönerek aile üyeleri ile birlikte yaşıyor olmaları durumu, onlara sokak çocuklarından farklı bir grupta yer verilmesinin nedenidir.

Acaba ‘sokakta yaşayan çocuk’ ve ‘sokaktaki çocuk’ kavramları arasında kesin ayrım yapılmalı mı/yapılabilir mi? Bu soruyu daha net yayımlayabilmek için önce iki kavram arasındaki anlam farkını değerlendirirken her iki gruptaki çocukların ne gibi özelliklerinin öne çıkarıldığına bakalım.

“Sokakta yaşayan çocuklar” aileleriyle çözülmüş, parçalanmış, kopuk ilişkileri olan, sokaklarda geceleyen, yaşayabilmek için bazen yasal olmayan etkinliklere karışan, ivedilikle korunma gereksinimi olan, 18 yaşın altındaki küçüklerdir. Bu çocukların aileleriyle az çok çözülmüş, hatta kimi zaman tümüyle parçalanmış, kopuk ilişkileri vardır. Geceleri sokaklarda bulabildikleri kuytu bir köşede barınırlar.

1990 sonrasında güncel basında ‘sokak çocukları’ ile ilgili sık sık haberlerin çıkması, başka bir deyişle soruna (in konular) arasında yer verilmesi, belki de çocukların sokaklarda barınması durumunun toplumun geneli tarafından yepyeni bir toplumsal olgu gibi düşünülmesine yol açmaktadır. Halbuki bazı çocuklar, türlü nedenlerle, oldum olası sokaklarda yaşar. Kendileriyle ilgili işlemlerde ve yazın alanında kullanılan terminoloji farkı ‘sokak çocuğu’ sorununun son 20 yılda ortaya çıktığı düşüncesinin gelişmesine yol açmaktadır.

1960’lı yıllar öncesinde “köprü altı çocukları” olarak anılan “sokak çocukları”, 1962’de İstanbul Emniyet Müdürlüğü bünyesinde Çocuk Bürosunun kurulup, çalışmalarını sürdürdüğü sıralarda “kaçak”lar olarak nitelendirilmiş, o dönem 2. Şube (Asayiş Şube Müdürlüğü) tarafından da “kayıp çocuklar” olarak kayıt altına alınmışlardır.

Bugün uluslararası literatürde evsiz-barksızlar (homeless) ve “sokak çocukları” olarak betimlenen çocukların, kendileri hakkında yazılanlara olabilecek duyarlılıkları dik-

kate alınarak, artık bilim alanında “sokakta yaşayan çocuklar” olarak anılmaları uygun görülmektedir.

Günümüzde sayılarının artmakta olduğuna işaret edilen sokakta yaşayan çocuklarla ilgili kesin resmi bir sayı vermeyi uygun bulmuyoruz. Bu çocuklar kent içinde çok hareketlidir, ele geçmeleri ve kesin sayılarının belirlenmesi güçtür.

“Sokaktaki çocuklar” genelde çalışan çocukların bir alt grubunu oluşturur. Bu çocuklar ailelerine gelir sağlamak ya da gelirlerine katkıda bulunmak üzere gün boyu hatta çoğu kez gecenin geç saatlerine dek sokaklarda bir mal satmaya ya da hizmet vermeye özendirilen/zorlanan 18 yaşın altındaki çocuklardır. Bu gruptakiler öncelikle ekonomik sömürü mağduru çocuklardır.

Biraz önce sorduğumuz soruya geri dönerek yanıtımızın ne olduğunu belirtecek olursak; literatürde kavramsal olarak yapılan ayırımın çok kesin sınırları olduğunu düşünmenin doğru olmayacağı kanaatini taşımaktayız. Sokaktaki çocukların aile bağlarının çözülmüş olmaması, gecenin geç saatlerinde geri dönerek evlerinde gecekemeleri sonucu değiştirmez. Sokaklarda korumasız, başıboş bırakılan çocukların tümü, her ne koşullar altında olursa olsun yüksek risk altındadır. Farklı gibi algılanan gruplar arasında birinden diğerine geçiş, kayma olasılığı yüksektir.

Caddelerde, ‘sokaktaki çocuk’ ‘sokakta yaşayan çocukla’ aynı çevrededir; onun davranışlarını gözlemlemekte, kimi zaman onu model almaktadır. Zamanla özendiği sokakta yaşayan çocuğu taklit etmesi, tiner ve bally koklamaya başlaması ve uçucu madde bağımlısı olması, hatta onlara katılarak aile bağlarını koparması riski vardır.

“Sosyal Öğrenme Kuramı” yandaşlarının ortaya koyduğu görüşler bu düşüncemizi destekler niteliktedir. Sosyal Öğrenme Kuramcıları genelde davranışları etkilemede sosyal çevrenin önemine, bireylerin çevrelerinde olanları gözlemleyerek, dinleyerek öğrendiklerine işaret etmektedirler. Kuramın önde gelen isimlerinden Bandura da görüşleri çerçevesinde öğrenme sürecinde taklit boyutunun altını çizerek, bireyin belli bir biçimde davranmayı başkalarını gözlemleyerek elde ettiğini vurgulamakta, buna “gözlemleyerek öğrenme” demektedir. Özetle, Bandura, öğrendiklerimizin büyük bir kesimini model aldığımız bireyleri gözlemleyerek elde ettiğimiz görüşündedir. Ona göre kişi için model ne denli önemli ise, davranışlar üzerindeki etkisi de o denli güçlüdür. Çocuk, öykündüğü bir diğer çocuğu model alabilir. Bandura, model olanın söylediğinden çok yaptığının önem taşıdığını belirtiyor.¹⁰

Nitekim, sokaktaki çocuklarla ilgili Sn. Kutlu Aktaş’ın Valiliği döneminde yapmış olduğumuz bir pilot araştırmada,¹¹ araştırmamızın katılımcısı olan çocuklarla yaptığımız görüşmelerde, tümü için olmasa da bazıları için uçucu madde bağımlısı olan sokakta yaşayan çocukların davranışlarının merak uyandırdığı, uyaran olduğu anlaşılmıştır. Sonuç

10) Isom, Margaret Delores, “Theorist Albert Bandura: The Social Learning Theory”, November 30, 1998, <http://www.criminology.fsu.edu/crimtheory/bandura.htm.4/23/2005>.

11) Bkz. (9), Küntay, Esin-Erginsoy, Yılmaz.

olarak, onların sokakta yaşayan çocukları referans almaları, model aldıkları tarafından güdülendirilmeleri, onların davranış ve bakış açılarını içselleştirme olasılığı vardır. O halde, “sokaktaki çocuk da sokakta yaşamaya yönelebilir” gerçeği gözardı edilmemelidir.

Çocukların sokaklarda çalışmaları ya da yaşamalarının riskleri nelerdir? Sokaklar suç işlemeye, suça maruz bırakılmaya, suçun aracısı olarak kullanılmaya elverişli ortamlardır. Sokağın kültürü farklıdır; orada korumasız bir yaşam biçimi vardır. Çocuk sokakta kendine ve kendisine benzer çocuklardan oluşan akran grubuna bağlıdır. Çocuğun sokaklarda cinsel saldırıya uğraması, uyuşturucu bağımlılığı gibi kötü alışkanlıkları edinme olasılığı yüksektir. Nitekim, 1960’lı yıllardaki çalışmalarımız çerçevesinde varlığına hiç rastlamadığımız tiner ve bally koklama alışkanlığı edinmiş çocuklara sonraki yıllarda çalışmalarımızda rastladık. Uçucu, uyarıcı madde alışkanlığının 1980’lere doğru ortaya çıktığını, o yıllardan bu yana çocuklar arasında süregelen çok ciddi bir sorun olduğunu gözlemledik. Sorunun evrensel niteliği de gözönüne alındığında küreselleşme süreciyle yakın bağlantısı olduğunu düşünmekteyiz. ‘Tinerçi’ çocuklar olarak toplum tarafından etiketlenen, dışlanan bu çocukların durumu çok ciddi; haklarında ayrı bir sosyal araştırma yapılması daha gerçekçi, kesin bulgulara ulaşılmasını sağlayacaktır.

Cinsel sömürü mağduru seks işçisi kız çocuklar

Çocukluk döneminin öneminin bilimsel alanda yaygın bir biçimde benimsenmesi öncesinde çocuğun istismarı anlaşılmamış, gözlerden uzak, görünmez kılınmıştır. Pek bilinmeyen, dikkat çekmeyen bir olgu, çocuğun cinsel istismarı, yakın modern vizyon (görüş) çerçevesinde gerçekleştirilen araştırmalarla gözler önüne serilmiştir.¹² Sorun basında çıkan haberlerle kamu farkındalığına yol açtı. Çocuk istismarı yeni bir olgu değildir; çocukla yetişkin arasındaki ilişkilerin bir ögesidir. İstismar etme potansiyeli güç ve konum farkından kaynaklanır.¹³

Özellikle bir çocuğun cinsel istismarının açıkça dillendirilmesine, son zamanlara dek, çok kolaylıkla cesaret edilememiş, üzerine gidilememiştir. 1960’lı yıllar Emniyet Genel Müdürlüğü Çocuk Bürosunda yapmış olduğumuz çalışmalar sırasındaki gözlemlerimize dayanarak, kendi istekleri dışında evlenmeleri yönünde ailelerinden baskı, şiddet gören, her açıdan sömürülen, (cinsel sömürü dahil) ve bu nedenle evlerinden kaçan kız çocukların dramının öncelikle ayrıntılarıyla irdelenerek, çözümler üretmenin zorunlu olduğunu düşündük.¹⁴

Böylece, 1997 yılında, geçmişteki gözlemlerimizle ulaşılmış olduğumuz gerçekler, bizi kız çocuklar için koruyucu, önleyici, engelleyici bir strateji geliştirilmesine temel oluşturan

12) Bkz. (2) Jenks, s:86.

13) A.g.e., s:87.

14) “Teenage Female Sex Workers in the Istanbul Metropolitan Area” (Bkz. Küntay, Esin – Erginsoy, Güeliz, İSTANBULDA ONSEKİZ YAŞINDAN KÜÇÜK TİCARİ SEKS İŞÇİSİ KIZ ÇOCUKLAR. Bağlam Yayınları 259, İnceleme – Araştırma 178, İstanbul, 2005, s:16-17.

rabilecek bir araştırmayı başlatmaya y6neltti. Aynı araştırma 1998'de UNICEF'in de desteği ile geniş kapsamlı bir projeye d6n6řt6r6lerek, y6r6t6lm6řt6r.

Evlerinden kaēan, herhangi bir niteliği olmadığından en temel gereksinimlerini karşılayabilmek iēin bir işe girerek, gelir elde edemeyen kız ēocukların, sokaklarda kandırılarak "seks iřēilięine" kaydırılıp, s6m6r6l6p, kullanıldıklarını yapmış olduğumuz araştırma ile 6ğrendik. Kız ēocuęunu kandırıp, onu cinsel etkinliklerde kullanarak istismar eden, bedeni 6zerinden k6r sağlayan ortamlar şunlardır:

- Disko – bar- dansingler (dans6z, şarkıcı, konsomatrist olarak)
- Masaj salonlarında (Mas6z olarak- mas6z olarak evlere g6nderilerek)
- Otostop yapmak (Kendi başına işe ēıkan, kazancından aracıya pay vermemeyi hedefleyen, en b6y6k risk altındaki ēocuklar)

Cinsel s6m6r6n6n t6rl6 sonuēları ēok ciddi ve ayrıntılı aēıklamaları gerektirir; bu makalede ayrıntıya giremeyiz. Ancak bedeni bir nesneye d6n6řt6r6lerek kiralanan kız ēocuęunun, kendisine uygulanan şiddet sonucu giderek kişiliğinin parēalandıęını, kendine şiddet uygulayarak, bedenine zarar vererek bu yoldan 6c6n6 alabileceğini sandığını g6rd6k.¹⁵ Genelde ēok bilinen bir sorun olmasa da kendi bedenine şiddet y6nelterek zarar verenlerin sayısı bug6n giderek y6kselen bir grafik ēiziyor.¹⁶

Kız ēocukların "seks iřēisi" gibi kullanılıp s6m6r6lmeleri başlı başına ēok ciddi ele alınması gereken bir sorun. Tarafı olduğumuz BMēHS'ye ek 2000 yılında New York'ta imzalanan "ēocukların Satılması, ēocuk Fuhuşu ve Pornografisi ile İlgili İhtiyari Protokol" 09.05.2002'de 6lkemiz tarafından da onaylanarak imzalanmıştır.¹⁷ B6ylece işaret edilen sorunların yasaklanması, ēocukların bu sorunlardan kurtarılmaları iēin 6nlemler alınması h6km6n6n 6lkemiz aēısından hayata geēirilmesinin taahh6t altına alındığını g6r6yoruz. BMēHS'ye ek protokol uyarınca ēocuęun satışı, fuhuşu, sunumu, pornografik malzeme olarak kullanımı ve mağdur edilmesi engellenmelidir.¹⁸

Kanunla ihtilaf halindeki ēocuklar

Son olarak bir de ēocuęun kanunla ihtilaf haline girmesi durumunu irdeleyelim. Kriminolog Shaw ve McKay aile denetiminin zayıflaması, ē6z6lmesinin de toplumsal d6zensizliğe katkı yapacağını ileri s6r6yor. Aile d6zeni ile toplumun d6zeni arasındaki bağı ortaya koyuyorlar.

15) Yapmış olduğumuz araştırmanın katılımcıları olan cinsel s6m6r6 mağduru kız ēocukların hemen t6m6n6n kollarında, bileklerinin ve ellerinin 6st6nde yara, kesik, yanık izleri vardı. Bunlar jilet, makas, ēakı, cam kırıkları ve alkols6z iēeceklerin teneke kutularının kapaklarıyla, başka bir deyişe kesici aletlerde aēılan yaralardı.

16) Konunun ayrıntısı iēin Bkz. Kuntay, Esin, "Bedene şiddet, 6zbenlik Değerlendirmeleri, Toplumbilimsel Bir Analiz", KADIN VE BEDEN. Yayına Hazırlayan: Yasemin İnceoğlu, Altan Kar, Ayrıntı Yayınları, 549, İstanb6l 2010, s: 17-36.

17) Bkz. 4755 No'lu 09.05.2002'de kabul edilen kanun. 14 Mayıs 2002 tarih ve 24755 sayılı Resmi Gazete.

18) Ayrıca Bkz. BMēHS madde 34 "Taraf devletler fuhuş ve pornografi dahil, ēocuęu her t6rl6 s6m6r6 ve suistimalden koruyacaktır.

Suç eyleminin ortaya çıkması ya da çıkmamasına yol açan en temel etken gene ailedir. Bu bağlamda ailenin üyeleri arasındaki ilişkilerin niteliği, birlik bütünlüğü merkezi önem taşır. Suç eylemi ile aile arasındaki bağla ilgilenenler, bir yandan aile yapısını, öte yandan aile çevresindeki ilişkiler demetini incelemektedir.¹⁹

Özellikle, parçalanmış aile yapısına vurgu yapılmalıdır. Parçalanmış aile; ölüm, boşanma, terk, eşlerden birinin cezaevinde, hastanede olması ya da işi gereği aileden uzun süre uzakta kalması vb. etkenler sonucu ailenin diğer üyelerinin bir çekirdek aile biçiminde yeniden yapılanmasıdır. Sıralanan nedenlerle biyolojik ebeveynlerden biri, kimi zaman her ikisi artık sürekli ya da uzun süreli olarak ailenin diğer üyeleri ile birlikte değildir. Böylece, çekirdek aile parçalanmış biçimiyle yapılanmıştır.

Aile çevresinde anne, baba ya da eşler arasında yatay, ana/baba çocuklar arasında düşey ilişkiler vardır. Kimi ailelerde yatay ve düşey ilişkiler çelişkili, çatışmalı, sorunludur. Çocuklar, hiç kuşkusuz böyle bir çevrede olumsuz yönde etkilenir. Uzun süre savaştıkları, istismar edilen çocuğun, kötü muamele görmemiş çocuğa oranla kanunla ihtilaf içine girmesi daha büyük bir olasılıktır.²⁰ Özellikle çok ciddi ve sürekli kötü muamele görmüş çocuklar yüksek risk altındadır. Tutarsız bakım gören, sürekli kötü muameleye maruz bırakıldığı bir çevrede yetişen çocuğun davranışları da böylesine elverişsiz bir ortamda biçimlenir.

Aile çevresinde kötü muamele gören çocuğun evden kaçma riski yüksektir. Evden kaçma suçlu davranış olmasa da sapan bir davranıştır. Evden kaçan çocuk zamanla kendini geçindirme kaygısıyla kanunla ihtilaf haline girebilir, hırsızlık yapabilir, daha önce işaret etmiş olduğumuz gibi fuhuş'a yönelebilir. Nitekim, İstanbul Emniyet Müdürlüğüne bağlı değişik birimlerde gerçekleştirmiş olduğumuz araştırmalar süresinde yapılan yüzyüze görüşmelerde elde edilen veriler, kötü muamele görmenin çocukla ilgili olarak yukarıda işaret edilen sonuçlara az çok benzer nitelikte olduğu, paralellik taşıdığı gözlenmiştir. Elde edilen veriler, çok net olarak aile içinde huzursuzluğun, istismar edilmenin, kötü muameleye maruz kalmanın sonucunda bazı çocuklar evden kaçarak mutluluğu başka çevrelerde aradığını ortaya koymuştur. Aile çocuk için duygusal açıdan güvenli bir ortam oluşturmuyorsa, onun aile dışı çevrelerde kendine destek olabilecek ortamları arayacağı gerçeği gözden kaçmamalıdır. Aile ortamında böylesine olumsuzlukların, güçlüklerin olmasında, çözümlere yol açmada yazımızın başında değindiğimiz, 1950'lerden bu yana, özellikle de 80 sonrasındaki sosyal ve ekonomik gelişmelerin de rolü olduğunu da bir kez daha yineleyelim.

Günümüzde yaşanmakta olan küresel kriz, ülkemizde yaygınlaşan yoksulluk ve artan işsizlik oranlarına paralel, özellikle mala karşı işlenen suçların yükselen bir grafiği izle-

19) Shoemaker, Donald J., THEORIES OF DELINQUENCY: An Examination of Explanations of Delinquent Behaviour, Oxford University Press, New York, Oxford, 1990, s:189-191.

20) Stouthamer, Loeber,-Magda, Wei, vd. "Which Family and Demographic Factors are Related to Maltreatment and Persistent serious Juvenile Delinquency?"; CHILDREN'S SERVICES SOCIAL POLICY RESEARCH AND PRACTICE. Lawrence Erlbaum Associates Inc. 2002, s:262.

mekte olduğunu görüyoruz Hırsızlık, gasp, kapkaç olaylarıyla ilgili haberler medyada sıklıkla yer alıyor.

İstanbul Barosu CMUK Uygulama Servisi verilerine göre suç isnat edilen çocuklarla ilgili aynı Baronun Çocuk Hakları Komisyonu ve CMUK Uygulama Servisi ile ortaklaşa hazırlamış olduğumuz çalışmada, 2000-2004 yılları arasındaki 5 yıllık dönemde çocuklara en çok isnat edilen suçların ilk sekizinin sıralamasında; birinci sırada hırsızlığın yer aldığı, 2000'de 5. sıradaki gasp suçunun daha sonraki yıllarda 3. sıraya yükseldiği görülmektedir. Sonuçları genel çizgileriyle bugün gözden geçirdiğimiz geri bildirimler bize gasp eyleminin 2. sıraya yükselmiş olduğunu düşündürmektedir. Ancak, kuşkusuz sonraki tarihlere özgü verilerin tarafımızdan ayrıntılı olarak incelenerek kesin sonuca ulaşmak daha doğru olacaktır.

Polisin eline geçen çocuklarla ilgili yaptığımız araştırmalar, bugün suça sürüklenen çocuklar tarafından işlenen suçlar arasında birinci sırada yeralan hırsızlık eyleminin önceleri bireysel olarak tek başına işlenen bir suç iken; artık “grup halinde” işlendiğini, çete benzeri birliklerin oluştuğunu ortaya koymuştur. Günümüzde hala ardı arkası kesilmeyen göç dalgasıyla kentlerde yetişkinler ve çocuklar arasında dayanışma ağlarının oluştuğu yönünde medyaya yansıyan haberler bulgularımızı destekler niteliktedir. Elverişli bir gelir kaynağı olmayan, kültürel olanaklara erişemeyen, işsiz ve yoksul birey sayıları giderek artarken, kazanç elde etme uğruna herşeyi yapmaya hazır, boşta gezen yetişkinin “amacına ulaşmak” için çocuk yaştaki bireyi “araç” etme riskinin yüksek olduğunu belirtmeliyiz.

Bir suça karışması durumunda çocuğa adil ve insanca davranılması onun üstün yararı gereğidir. Eğer işlenen fiilin ciddiyeti ile paralel olarak özgürlüğünden yoksun bırakılması ve yaşdaşları için hizmet veren bir kuruma kapatılması gereken ise, bu yönde verilecek karar, hakkında alınabilecek önlemler arasında, “en son” başvurulması gereken yoldur. Ancak, kurumda kalacağı sürenin kısa tutulması koşuldur.²¹ Çocukla ilgili önlem kararının ne olacağını salt işlenen fiilin ağırlığına göre değil, aynı zamanda failin içinde bulunduğu çevresel özellikler, ailesel ve etkili diğer koşullar da incelenerek ortaya konan bulgular doğrultusunda belirlenecektir. Çocuğun hak sahibi olduğu hususunu gözeterek, çağdaş, uluslararası ölçütlere daha fazla uygun hükümlerin ve kararların nasıl, ne yönde verilmesi gerektiği yolunda düzenlemeler içeren 5385 sayılı Çocuk Koruma Kanununun 2005 yılında yürürlüğe girmesi suça sürüklenen çocuklarla ilgili atılmış önemli bir adımdır.

Sonuç

Güç koşullar altındaki çocuklarla ilgili kapsamlı strateji üretilerek, önlemler alınmadığı oranda haklarının ihlal edilmesi durumu sürecektir. Makale kapsamında mercek altına aldığımız güç koşullardaki çocukların sorunlarına eğilerek ivedilikle çözüme ulaştırma-

21) Birleşmiş Milletler Çocuk Adaletine İlişkin Standart Minimum Kurallar (Beijing Kuralları)

madığımız oranda yakın gelecekte onları nelerin beklediğini, hangi rolleri oynamaya yöneleceklerini sorgulamak gerekir. Bu çocuklara el verilmediği takdirde toplumsal sorunların misli katlanacağı düşünülüyor.

Aile yaşamının düzenliliği, doğru ve etkili toplumsallaşma modelleri, okullaşma birlikte çocuğun gelişimine katkı yapar. Çocuk kişidir, hak sahibidir; hakları, yetkileri, sorumlulukları vardır. Hak kavramı bir bireyin isteyebileceği, talep edebileceği, öne sürerek eylemli olarak kullanabileceği bir durumu anlatır.²²

Bireyler ve topluluklar biyolojik ve toplumsal olarak ürerler. Vurgulamış olduğumuz gibi toplumun geleceğinin kapitali olan çocuklar bu süreçlerin uygulamalı parçasıdır. Çocuk birey ilişkilerinin sürekli yenilenmesidir.²³ Toplumun en önemli ögesi olan çocuklarımızın haklarını tanımamak, onları haklarından yoksun kılmak, sonuçta toplumu örseleyecektir; bu çok açık bir gerçektir ve hepimiz bunu bilmeli ve görebilmeliyiz. Her birimiz tüm çocuklarımızın sağlıklı gelişimine katkı yapmada sorumluyuz. İrdelemiş olduğumuz konularda kamuoyu aydınlatılarak belli bir bilinç düzeyine ulaştırılmalı, farkındalık yaratılmalıdır. Bu kongre çerçevesinde 2012-2016 yıllarına özgü belirlenecek strateji ve uygulama planının, yapılması gerekenler, zorunluluklar için önemli bir çerçeveyi oluşturacağını düşünüyor, umuyoruz.

KAYNAKÇA

Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme

Birleşmiş Milletler Çocuk Adaletine İlişkin Standart Minimum Kurallar (Beijing Kuralları)

Isom, Margaret Delores, "Theorist Albert Bandura: The Social Learning Theory", November 30, 1998, <http://www.criminology.fsu.edu/crimtheory/bandura.htm.4/23/2005>

Işık, Oğuz – Pınarcıoğlu, Melih, NÖBETLEŞE YOKSULLUK: Sultanbeyli Örneği, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001

Jenks, Chris, CHILDHOOD. Routledge, London and New York, 1995

Keleş, Ruşen – Hamamcı, Can – Çoban, Aykut, ÇEVRE POLİTİKASI, Ankara, İmge Yayınları, 2009

Küntay, Esin – Erginsoy, Güliz, İstanbul'da onsekiz yaşından küçük ticari seks işçisi kız çocuklar, İstanbul, Bağlam Yayınları 259, İnceleme – Araştırma 178, 2005

Küntay, Esin, "Bedene Şiddet, Özbenlik Değerlendirmeleri, Toplumbilimsel Bir Analiz", KADIN VE BEDEN. Yayına Hazırlayan: Yasemin İnceoğlu, Altan Kar, İstanbul, Ayrıntı Yayınları 549, 2010

Küntay, Esin – Erginsoy, Güliz – Yılmaz, Elif, SELPAĞA GİTMEK. İstanbul Valiliğine sunulan rapor, 1998

Shoemaker, Donald J., THEORIES OF DELINQUENCY: An Examination of Explanations of Delinquent Behaviour, Oxford University Press, New York, Oxford, 1990

Stouthamer, Loeber-Magda, Wei, vd. "Which Family and Demographic Factors are Related to Maltreatment and Persistent serious Juvenile Delinquency?", CHILDREN'S SERVICES SOCIAL POLICY RESEARCH AND PRACTICE. Lawrence Erlbaum Associates Inc. 2002

22) Bkz. (5), Keleş, s:133.

23) Bkz. (2), Jenks, s:85.

ÇOCUK HAKLARI AÇISINDAN ÇOCUK YOKSULLUĞU

Yasemin ÖZKAN		
<i>Doç. Dr., Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü</i>		
Eda PURUTÇUOĞLU		
<i>Yrd. Doç. Dr. Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü</i>		

ÖZET

Son 50 yıldır dünya üzerinde büyük bir refah artışı gerçekleşmesine rağmen yoksulluk çağımızın en önemli problemlerinden biri olmaya devam etmektedir. Teknolojik ve buna bağlı olarak yaşanan sosyal değişimlerle hem doğal çevre hem de insansal kaynaklardan daha fazla yararlanılmasına karşın yoksulluğun hala azalmaması, bu imkânlarla ulaşmadaki yetersizlikler ile kaynakların adaletsiz bir biçimde dağılımından kaynaklanmaktadır. Yoksulluk tek başına bir risk durumu değildir; ancak beraberinde ailenin parçalanmasını ya da en azından koruyucu rolünü üstlenememesini, fiziksel ve ruhsal sağlık sorunlarını, eğitim sorunlarını, potansiyel taciz durumlarına karşı çocukların korunamamasını, riskli davranışların sergilendiği ortamlarda daha fazla bulunmayı beraberinde getirmektedir. Bu bildiride çocuk yoksulluğu çocuk hakları açısından irdelenecek ve öneriler getirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk yoksulluğu, çocuk hakları, sosyal güvence.

“Yaşam, özgürlük ve kişisel güvenlik her insanın hakkıdır”.

(İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 3.Maddesi)

“Her insanın, yiyecek, giyecek, konut, sağlık hizmetleri ve gerekli toplumsal hizmetler de içinde olmak üzere; kendisinin ve ailesinin sağlık ve refahını sağlayacak uygun bir yaşam düzeyine hakkı vardır. İşsizlik, hastalık, sakatlık; dulluk, ihtiyarlık ya da geçim olanaklarından iradesi dışında yoksun kaldığı diğer hallerde sosyal güvence hakkına sahiptir”

(İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 25. Maddesi'nin 1.Fıkrası)

Giriş

Teknolojik ve buna bağlı olarak yaşanan sosyal değişimlerle hem doğal çevre hem de insansal kaynaklardan daha fazla yararlanılmasına karşın yoksulluğun hala azalmaması, bu imkânlara ulaşmadaki yetersizlikler ile kaynakların adaletsiz bir biçimde dağılımından kaynaklanmaktadır.

Genel olarak yoksulluk insanların temel gereksinimlerini karşılayamama durumu olarak tanımlanmaktadır. Başka bir ifadeyle yoksulluk, maddi nitelikteki mahrumiyetler nedeniyle kaynaklara ve üretim faktörlerine erişememe ve asgari bir yaşam düzeyini sürdüreceğ gelirden yoksun olma halidir. Yoksulluğu iki türlü tanımlamak mümkündür. Bunlardan dar anlamda yoksulluk; açlıktan ölme ve barınacak yeri olmama durumu iken, geniş anlamda yoksulluk; gıda, giyim ve barınma gibi olanakları yaşamalarını devam ettirmeye yettiği halde toplumun genel düzeyinin gerisinde kalmayı ifade eder. Böylece yoksulluğun görel ve mutlak tanımları ortaya çıkmaktadır (Erdoğan, 2002 s.2; Bölükbaşı, 2008 s.25-28). Görel yoksulluk, harcamasına göre geliri belli bir düzeyin altında olan fiziksel varlıklarını sürdürebilmek için almaları gereken temel gıda ve hizmetlerden yoksun olan hane halklarını kapsar. Mutlak yoksulluk ise, toplumun genel düzeyine göre belli bir sınırın altında gelir ve harcamaya sahip olan hane halklarını içermektedir (Canbay ve Selim, 2010 s.628).

Türkiye'nin durumunu incelediğimizde ekonomik büyüme öngörülmesine rağmen yoksulluğun yoğun olarak yaşandığını söyleyebiliriz. Bunun çeşitli göstergeleri arasında en önemlisi asgari ücrettir. 2010 yılı itibariyle net asgari ücret 544,44 TL olarak belirlenmiştir (Anonim (a) 2010). Türkiye'nin en büyük İşçi Sendikaları Konfederasyonu, düzenli olarak, ülkemizdeki "açlık ve yoksulluk sınırı" nı belirleme çalışmaları sonucunda Eylül 2010 tarihi için dört kişilik bir ailenin açlık sınırını 846,63 TL, yoksulluk sınırını ise 2757,75 TL olarak saptamıştır. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)'nun 2008 yılı yoksulluk çalışması sonucuna göre ülkemizde bireylerin %17,1'i gıda ve gıda dışı harcamaları içeren yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Bu verilere dayanarak yoksulluğun temel nedenlerinden birinin gelir eksikliği olduğu görülmektedir. Dolayısıyla en az dört kişilik bir ailenin gıda harcamasını dahi karşılamayan asgari ücret, sosyal güvenceyle çalışan insanların yoksul olabildiklerini göstermektedir (Anonim (b) 2010, Öztürk 2008). Ülkemizde sosyal güvenlik reformları ve 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Yasası'nın uygulamaları çok çeşitli tartışmalara neden olduğu gözlenmektedir. Bu noktada sosyal güvenlik yerine günümüzde kullanılan *sosyal güvensizlik* en fazla kadınları, çocukları, yaşlıları ve özürülleri sosyal dışlanma tehdidi ile karşı karşıya bırakmaktadır. Sosyal güvenceden yoksun hanelerde büyüyen çocuklar, sağlık ve eğitim gibi toplumsal kaynaklara ulaşmakta güçlük çekmekte, bu durum onların daha küçük yaşlarda birey olarak toplum ile kurdukları ilişkileri zedelemektedir. Bu bağlamda, *çocuk yoksulluğunu anlamak* ve *çocuk odaklı sosyal politikalar* geliştirmek toplumsal bütünlüğü sağlama açısından da önceliklidir (Buğra ve diğerleri, 2005 s.1).

Bu çalışmada yoksulluk sorunu çocuk açısından ele alınacaktır. Yoksulluk içinde büyümek, çocuk gelişiminde olumsuz sonuçlara neden olur. Çocuğun yaşı küçüldükçe yoksulluğun etkileri şiddetlenmektedir. Yoksulluğun başlıca etkileri yetersiz beslenme, zihinsel gelişim için gerekli öğrenme deneyimlerinin azlığı, yerleşim yerinin düzensiz olarak değişmesi, devam edilen okulların eğitim kalitesinin düşük olması, zararlı maddelere maruz kalma, aile içi şiddet, evsizlik, sokaktaki tehlikeler, hizmetlerden faydalanamama ve ergenler için işsizlik olarak sıralanmaktadır. Yoksulluk çocuğu sadece yaşadığı zaman içinde etkilemekle kalmaz, yetişkinlik yaşamını da etkiler. Yoksulluğun pek çok tanımı olmakla birlikte göreceli bir kavramdır. Toplumdaki yaşam standardının altında yaşama, toplum hayatından dışlanma yaratarak sıkıntı, derin mutsuzluk, kendini aşağılama, utanç ve suçluluk duymaya yol açtığı gibi bu durum yaşamdan geri çekilme davranışına, kendine veya başkalarına yönelik şiddete dönüşebilir. Çalışmada yoksulluk kavramı temel haklar olan yaşama, sağlık ve beslenme, eğitim, korunma ve katılım hakları açısından irdelenecektir.

1. Çocuk yoksulluğu

Yoksulluk içinde çocuk bugün çocuk yoksulluğu adı altında bir kavram geliştirmiştir. Kavramsal olarak ele aldığımızda çocuk yoksulluğunun bir çocuğun fiziksel, bilişsel ve duygusal gelişimi üzerindeki tüm etkilerinin ölçülebileceği bir tanımı yoktur (UNICEF 2006). Çocuk yoksulluğu tanımı, genel olarak yoksulluk kavramından bağımsız düşünülmemelidir. Ailenin yoksulluğuna dâhil olan çocuk yoksulluğu toplumdaki bölüşüm mekanizmalarının düzenlenişi ve sosyal refah hizmetleriyle doğrudan bağlantılıdır.

Çocuk yoksulluğu kavramının ortaya çıkması ve yoksulluk sorununun çocukluk dönemi özelinde ele alınmasının, çocukluk anlayışındaki değişimden kaynaklandığı düşünülmektedir. Modern çocukluğun kavramsallaştırılması çocuğun yetişkinlerden giderek bağımsızlaşan, kendine özgü gereksinimleri olan, özel bir toplumsal kategori olarak değerlendirilmesiyle gerçekleşmiştir (Öztürk 2008 s.). UNICEF, çocuk yoksulluğunun göstergesi olarak, bebek ve çocuk ölüm oranlarını, beş yaş altındaki düşük ağırlıklı veya kısa boylu çocuk oranını, temiz içme suyuna ulaşan nüfus oranını, yeterli temizlik ve sağlık bakımını, tam aşılı çocuk oranını ve ilköğretime başlayan çocuk oranını kabul etmektedir. Günümüzde gelişmekte olan ülkelerde yaşayan çocukların % 40,0'ı (yaklaşık 500 milyon çocuk) günde 1 doların altında bir gelire sahiptir ve yoksulluk milyonlarca çocuğun ölümüne yol açtığı gibi daha fazla sayıda çocuğun okula gidememesine, hastalanmasına veya “çocuk işçi” olarak yaşamını sürdürmesine neden olmaktadır. Oysa küresel gelirin % 1'iyle (yaklaşık 80 milyar dolar/yıl) bu çocukların yoksulluktan kurtulmasını sağlamak mümkündür (Hatun ve diğerleri, 2003 s.252).

2. Türkiye’de çocuk yoksulluğu

Türkiye’nin ekonomik koşullarının yetersizliği, bölüşümün adaletsiz oluşu, işsizliğin yüksek olması, kırdan kente göçün plansız ve kimi durumlarda zorunlu olarak yaşanma-

sı, zorla yapılan evlilikler aile parçalanmasına neden olmakta bu da korunmaya muhtaç çocuklar, çalışan çocuklar, sokakta yasayan çocuklar, suça yönelen çocuklar gibi sorunlara yol açmaktadır (Öztürk 2008 s. 43-45). Ayrıca aile planlaması yöntemlerinin uygulanmaması, istenmeyen ve bakılamayacak çocukların doğmasına neden olmakta, ailenin sorunlarını artırmakta, çocukların yeterli ilgi ve destekten mahrum olarak yetiştirilmelelerinde önemli bir rol oynamaktadır. Yoksul ailelerde sıkça rastlanan durumlardan olan çok çocuklu olma, çocuklar üzerindeki denetimin uygun şekilde kurulamamasına neden olmaktadır. Dolayısıyla yoksulluk çok çocuklu olma-çok çok çocukluluk yoksulluğu arttırma gibi bir kısır döngü devam etmektedir.

Son verilere göre yoksulluk kriterleri bakımından ülkemizdeki çocukların durumu Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Yoksulluk kriterlerine göre ülkemizde çocukların durumu

Ölçütler	2003	2006
Bebek ölüm hızı (%)	23.1	17.5
Beş yaş altı çocuk ölüm hızı (%)	28.6	25.1
Toplam doğurganlık hızı (%)	2.3	2.2
Düşük ağırlıklı çocuk oranı	3.9	-
Sağlık Personeli Tarafından Yapılan Doğumların Oranı (%)	83.0	-
12-14 Yaş Grubundaki Çocukların İşgücüne Katılım Oranı (%)	3.8	-

Veriler Nüfus ve Kalkınma Göstergeleri (TUIK 2007)’nden alınmıştır.

Türkiye’de en çok yoksulluk riski altında olan çocuklar şu şekilde sıralayabiliriz:

- Ailenin geçiminin sadece bir kişi tarafından sağlandığı büyük ailelerde doğan çocuklar
- Eski tarım tekniklerinin ve büyük pazarlara sınırlı erişimin ailelerin geçim sağlayabilme olanaklarını tehdit ettiği kurak, dağlık, kırsal alanlarda büyüyen çocuklar
- Tek ebeveynli ailelerden gelen çocuklar
- Aileleri yakın zamanda kentsel alanlara göç etmiş olan çocuklar
- Kayıt dışı ve geçici işlerde çalışan ve bunun sonucunda da düzenli bir gelire sahip olmayan anne-babaların çocukları
- Örgün eğitim almamış ya da çok az eğitim almış, çoğu zaman vasıfsız olan ve ortalamasının altında para kazanan anne-babaların çocukları
- Anne-babaları yetersiz istihdam edilen ve yeterli para kazanamayan çocuklar
- Anne-babaları uzun süredir işsiz olan, engelli olan ya da engelli birine bakan çocuklar (UNICEF 2006)

3. Çocuk hakları ve yoksulluk

Modern çocukluk anlayışı çocuklarla ilgili kurumsallaşmanın oluşması, yaygınlaşması ve yasal düzenlemelerin gelişmesini sağlamıştır. Birleşmiş Milletler Örgütü'nün içinde çocuk refahını geliştirme amacıyla UNICEF'in kurulması, Çocuk Hakları Sözleşmesi ve ILO'nun (International Labour Office) çalıştırılan çocuklara ilişkin koruyucu yasal düzenlemeleri, suça itilen çocuklarla ilgili özel olarak düzenlenmiş yasalar, dünya çapında oldukça önemli gelişmeler yaşanmasını sağlamıştır. 20 Kasım 1989 tarihli Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ile uluslararası hukukta korunma altına alınan çocuk hakları, kanunen veya ahlâki olarak dünya üzerindeki tüm çocukların doğuştan sahip olduğu; eğitim, sağlık, barınma; fiziksel, psikolojik veya cinsel sömürüye karşı korunma gibi haklarının hepsini birden tanımlamakta kullanılan evrensel kavramdır ve insan hakları kavramının içinde ele alınması gereken bir konudur (Öztürk, 2008 s.43-45; Anonim (c) 2010).

Ancak Çocuk Hakları Bildirgesi çocuk gelişimi ihtiyaçlarına yönelik çok geniş bir alanı kapsamakla birlikte bu bildirmedeki maddeler uygulama açısından tartışılabilir. Örneğin; yeterli yaşam standardı terimi diğer pek çok anlaşmada olduğu gibi özellikle Uluslararası İnsan Hakları Deklarasyonu'nda ve Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Bildirgesi'nde kullanılmıştır. Her ne kadar yoksulluğa ilişkin çeşitli tanımlamalar olsa da bu tanımlar yeterince açık değildir ve yeterli yaşam standardı terimi hem zengin hem de yoksul ülkelerde bütüncül bir analizle ele alınmıştır. Oysaki yoksulluğun özellikle ülkeler düzeyinde bir haritası çıkarılmalı ve bunun temel nedenlerinin neler olduğu vurgulanmalıdır (Redmond, 2008 s. 67-68).

Sözleşme çocukların ve gençlerin her yönden nitelikli ve bilinçli insanlar olarak yetiştirilmesine, toplumun ve insanlığın mutluluğunu ve geleceğini korumasına dönük bir yatırımdır ve sözleşmede yaşama, gelişme, korunma, bakım ve katılım hakları çerçevesinde çocukların yaşam standartları tanımlanmıştır (Anonim (d) 2010).

Yaşama hakları çocuğun yaşama ve uygun yaşam standartlarına sahip olma, tıbbi bakım, beslenme, barınma gibi temel gereksinimlerinin karşılanmasını öngören haklardır. *Gelişme hakları*, çocuğun kendisini en üst düzeyde geliştirebilmesi için gerekli olan eğitim, oyun ve dinlenme, bilgi edinebilme, din, vicdan ve düşünce özgürlüğü gibi hakları içermektedir. *Korunma hakları*, çocuğun her tür ihmal, istismar, kötü muamele ve sömürüye karşı korunmasıdır. Suça itilen, silahlı çatışmaların içinde yer alan, mülteci olan, fiziksel, duygusal, ekonomik ve cinsel sömürüye maruz kalan çocukların korunmasını kapsamaktadır. *Katılım hakları*, çocuğun aile ve toplum içinde etkin şekilde rol almasını ve söz sahibi olabilmesini öngören haklardır. Çocuğun kendi hayatını ilgilendiren konularda görüş bildirme, görüşleri doğrultusunda toplumsal örgütlenmelere katılma ve görüşlerini açıklama haklarını içerir (Öztürk, 2008 s.44).

3.1. Yaşama hakkı

Yaşama hakkı, Birleşmiş Milletler Örgütü tarafından kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ve Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'nde, Avrupa Konseyi tarafından kabul edilen Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde ve 1982 Anayasası'nda güvence altına alınmıştır. Evrensel Bildirge'de kısaca "Herkes yaşama hakkına sahiptir" denilmektedir. Bildirgenin amacı hakları düzenlemek değil, hakları tüm dünyaya duyurmaktır. Bu nedenle hakları düzenlemek amacıyla birçok bağlayıcı sözleşmeler yapılmıştır. Bunlardan biri olan Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'nin 6. maddesinde yaşama hakkı geniş bir şekilde açıklanmıştır. Maddenin 1. fıkrasına göre, "Her insan doğuştan yaşama hakkına sahiptir. Bu hak hukuk tarafından korunur. Hiç kimse yaşama hakkından keyfi olarak yoksun bırakılamaz"(Anonim (f) 2010).

Sözleşmenin 27. maddesi her çocuğun bedensel, zihinsel, ruhsal, ahlaksal ve toplumsal gelişmesini sağlayacak yeterli hayat seviyesinde yaşama hakkı olduğunu belirterek, taraf devletlerin gereksinim olduğu durumlarda, anne- babaya ya da çocuğun bakımını üstlenen diğer kişilere yardımcı olmak üzere beslenme, giyim ve barınma konularında मद- di yardım ve destek çalışmaları yapmasını öngörmektedir.

Yoksulluk çocukluk dönemini somut şekilde tehdit ederek, çocuğun yasama hakkını tehlikeye sokmaktadır. Yoksulluğun bebek ve çocuk ölümleri üzerindeki etkilerine bakıldığında yoksulluğun annede yol açtığı stresin yanında yetersiz beslenme, sağlık olanaklarından yararlanama, bebeğin bakım koşullarındaki yetersizlikler, gebelik döneminde sağlık kontrollerinin yapılmaması, düşük doğum ağırlığı, enfeksiyonların yaygınlığı, temiz içme suyu ve hijyen sorunu, kalabalık aile yaşamı ve sigara içimi, ev içi fiziksel ortamın olumsuz oluşu gibi etkenlere bağlı olduğu görülmektedir (Öztürk, 2008 s.43-45).

3.2.Sağlık ve beslenme hakkı

Yoksulluğun çocuklar üzerindeki en belirgin etkisi beslenme yetersizliği ve açlıktır. Yoksulluk, eve giren kaliteli besinlerin yetersizliğine, ev içi stres ve annenin kronik yorgunluğu nedeniyle anne sütünün erken kesilmesine, annenin beslenme yetersizliğine ve bebeklerin düşük ağırlıklı doğmasına, sağlıksız fiziksel ortama ve yetersiz sağlık hizmetine neden olarak çocuk sağlığını doğrudan etkiler. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), "2002 Sağlık Raporu"nda bütün bölgelerde yoksulluk arttıkça beslenme yetersizliği oranının da arttığına ve bunun erişkin sağlığını etkileyen en önemli faktör olduğuna dikkat çekmektedir.

Yoksulluğun dolaylı etkilerinin başında da ailenin genel "tükenmişliği" ve eğitimsizliği nedeniyle çocuklarındaki hastalık bulgularını erken fark edememesi veya önemsiz bulması ve yoksulluk nedeniyle sağlık kuruluşlarına geç getirmesi veya hiç getirmemesidir. Yoksulluk çocuklardaki hastalık sıklığını artırırken, bu kez aileler yoksulluk nedeniyle zamanında ve yeterli sağlık hizmetine ulaşamamaktadır. Resmi verilere göre toplumun

% 80'i sağlık güvencesi kapsamında görülse de özellikle doğuda ve kentlerin varoşlarında sağlık güvencesi oranı %50'nin altındadır.

Demir eksikliği yoksul çocuklarda sık görülen bir sorundur ve uzun süren demir eksikliğinin entelektüel gelişmeyi olumsuz etkilediği, bunun geri dönüşsüz olabileceği ve ağır demir eksikliğinin hafif derecede mental geriliğe neden olduğu bilinmektedir. Ayrıca demir eksikliğinde kaslardaki "aerobik çalışma kapasitesi"nin azaldığı ve bunun da çocuklarda yorgunluğa neden olabileceği ileri sürülmektedir (Hatun, 2002 s.27).

Yoksulluğun iyi bilinen etkilerinden birisi zihinsel gelişmeyi olumsuz etkilemesinin yanı sıra çeşitli psikososyal sorunlara yol açmasıdır. Araştırmalara göre yoksul ailelerin çocuklarında "saldırganlık", "hiperaktivite" ve "huzursuzluk" sık görülen özelliklerdir. Yoksul ocuklar arasında depresyon ve intihar girişimi daha fazladır ve bu nedenle ruh sağlığı kliniklerine daha sık başvurmaktadırlar (Buğra ve diğerleri, 2005 s.2)

3.3. Eğitim hakkı

Eğitim hakkı, pek çok uluslararası belgede diğer insan haklarının ön koşulu olarak yer almaktadır. Bireylerin diğer haklarının kullanılabilmesi ve hak ihlallerine karşı mücadele edilebilmesi; bireylerin, hangi haklara sahip olduklarını ve bunları nasıl kullanabileceklerini bilmelerine ve anlamalarına bağlıdır. Bu ise öncelikle eğitim ile gerçekleşebilir (Anonim (e) 2010).

Eğitim ocukların yetişkinliklerinde ailelerinin yoksulluk döngüsünü kırabilmeleri için en önemli araç ve en temel sosyal haktır. Ancak ailelerin okul masrafını karşılayamaması, ulusal kaynaklardan eğitime yeterince pay ayrılmaması, çocukların çalıştırılması, geleceğe yönelik beklentinin düşük olması ve zorunlu düzeydeki eğitimin ekonomik getirisinin az olduğunun düşünülmesi gibi nedenlerle yoksulluk çocukların eğitim hakkından önemli düzeyde yoksun kalmalarına yol açmaktadır. Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması 2003 yılı sonuçlarına göre ilköğretim çağında olup (6-13 yaş) ilköğretime devam eden nüfusun, ilköğretim çağındaki toplam nüfusa oranı incelendiğinde, kırsal alanda yaşayan çocukların oranı yüzde 85,9, kentsel alanda yaşayan çocukların oranı yüzde 90,3 olarak saptanmıştır. Yoksul ailelerdeki eğitsel yoksunluk, çocuğun eğitim yaşantısını olumsuz yönde etkilemektedir. ocukla aile arasındaki iletişimin zayıf olması ve ocuk gelişimi destekleyen oyuncak, kitap gibi materyallerin yetersizliği, evin fiziksel koşullarının yetersizliğinin yanında anne-babanın eğitimsiz oluşu, çocuklarının bilişsel gelişimini sınırlandırmaktadır. Yoksul ailelerin çocuklarının eğitime güdülenmesinin bu nedenle de düşük olduğu, çevrelerinde model olarak alacakları kişilerin olmayışının etkili olduğu düşünülmektedir (ztrk, 2008 s.49).

3.4. Korunma hakkı

Bu anlaşmaya taraf olan ülkeler ocuk emeğinin kullanılmasına etkin şekilde son verecek politikaların oluşumunu sağlamak, çalışma hayatına başlamak için asgari yaş sınırı belirlemek ve bu yaşı çocukların bedensel ve zihinsel gelişimlerini tamamlamaları amacıyla yükseltmek için ulusal politikalar oluşturmak durumundadır. Anlaşma, alışma ya-

şamına başlama yaşının zorunlu okul eğitiminin tamamlandığı yaştan daha az olmayacağını hükme bağlamıştır. Bu yaş anlaşma tarafından en az 15 olarak belirlenmiştir. 13-15 yas arasındaki çocukların eğitimlerine devam etmelerini engellemeyen ve sağlıklarını etkilemeyen hafif işlerde çalışabilecekleri hükme bağlanmıştır. Çocukların sağlığı, güvenliği ve ahlakını tehlikeye sokacak işlerde asgari yaş 18 olarak belirlenmiştir. Yoksulluk çocukların şiddet ve sömürüye karşı korunmasız kalmalarına yol açmaktadır. Çocuk kaçakçılığı, çocuk fuhuşu, çocuk işçiliği, sokakta çalışma ve yaşama, çocuk suçluluğu, çocukların silahlı çatışmalarda kullanılması, anne baba bakımından yoksun olma, erken yaşta evliliğe zorlanma yoksul çocukların risk altında bulunduğu konulardır. Bütün bu risklerin yetişkinlik yaşamında maddi yoksulluğu artırma riski yanında çocukları psikolojik ve fiziksel istismara açık bırakarak yoksulluğun derinleşmesine yol açtığı bilinmektedir. Ayrımcılık ve dışlanma, korunma hakkından yoksun olan çocukların karşılaştıkları ve onların toplum yaşantısına katılımı engelleyen sorun olarak belirlemektedir. Toplum desteği ve etkileşimi bu çocuklarda çok yetersiz düzeyde kalarak, yaşamları için gerekli becerileri kazanmalarını engellemektedir (Öztürk, 2008 s.53).

3.5. Katılım hakkı

Çocuklar ve ergenler hayatlarını etkileyecek kararlar alınacağı zaman görüşlerini serbestçe ifade etme ve düşüncelerine önem verilmesi hakkına sahiptir. Çocuklara kendi haklarının hayata geçmesini sağlayacak mekanizmalarda kararları etkileyebilecek katılım alanlarının sağlanması ve etkin birer birey olarak toplum hayatına katılımlarının sağlanması her çocuğun hakkıdır. Bu hak çocukların düşüncelerini özgürce ifade etmelerini, demokratik karar alma süreçlerinin her düzeyinde (belediye alt yapı çalışmaları, valilik, kaymakamlık, köy, muhalle muhtarlığı, vb) fikirlerinin değerlendirilmesini, bilgilendirilmeyi ve sosyal hayata katılımı içerir. Yoksulluk, çocukların katılım haklarını büyük ölçüde engellemektedir. Sağlık ve eğitim hizmetlerinden yararlanamayan, güvenli ortamda yaşam olanağı olmayan çocukların aile ve yaşanan toplulukta alınan kararlara katılım hakkının olmayacağı açıktır (Öztürk, 2008 s.; Müftü ve diğerleri, 2009).

Sonuç ve öneriler

Literatür incelendiğinde yoksulluk tanımlarında yoksulluğun ölçülmesine ilişkin daha çok teknik noktalar üzerinde durulduğu görülmektedir ve bundan hareketle dört politik nitelik şu şekilde açıklanabilir. Öncelikle yoksulluk tanımı evrensel nitelik taşımaktadır. Çocuk hakları temel bir hak olarak evrenseldir aynı zamanda bu özellik hem yoksul hem de zengin ailedeki çocuklar için de geçerlidir. Refaha ilişkin küresel çalışmalarda zengin ve yoksul ülkelerdeki çocukların doğrudan kıyaslanması konusunda bir çekingenlik olduğu görülmektedir. İkincisi, tanım yoksullukla ilişkili olmalıdır; yani çocukların yaşamındaki önemli gerçeklikleri işaret eden ve çocuk yoksulluğunun altını çizen nitelikte olmalıdır. Yoksulluk kavramında zengin ülkelerde aile geliri, gelişmekte olan ülkelerde ise beslenme,

sağlık ve eğitimi içeren konulara ilişkin fikir birliğine varılmış olmasına rağmen birey ya da çocuğun kendi gerçeklikleri ile ilişkili olma konusuna çok az önem verilmektedir. Son zamanlarda çocukların bir gruba ait hissetmelerinin önemi ve sosyal dışlanma deneyimi üzerinde durularak çocuk ve sosyal dışlanmaya ilişkin araştırmalar artmıştır. Üçüncüsü, tanım güvenilir olmalıdır. Politik olarak reddedilmeyi zorlaştırıcı bir anlayışa ve popülarite derecesine sahip olmalıdır. Dördüncüsü, tanım uygulanabilir/dava edilir olmalıdır. Örneğin; devlet bebek ölümlerini çocuk haklarından bağımsız olarak görmemelidir. Bununla birlikte bebeklikteki çocuk ölümlerini önemli derecede azaltmayı ve farklı çocuk grupları arasında eşitlemeye hedefleyen iyileştirmeyi sağlamalıdır (Redmond, 2008 s.65-66).

Çocuk haklarının uluslararası yapısı, çocuk yoksulluğunu azaltmada ve çocuk sağlığını iyileştirmede rol oynayan teorik ve politik bir araçtır. Bir stratejiye dayandırılan haklar yalnızca ulusal ve uluslararası hukukun değil aynı zamanda küresel yoksullukla mücadele eden küresel sivil toplumların gelişmesi için de gereklidir. Ülkelerin yasalarla kabul ettiği çocuk hakları, yoksulluğun küresel yapısı içinde ve gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler eşit şekilde ele alınarak uygun bir şekilde değerlendirilmelidir. Bu nedenle, çocuk yoksulluğu gerçeğini belirten Çocuk Hakları Komitesi'nce verilen kılavuz uluslararası alandaki işbirliği ve faaliyetler kapsamında veya kendi yargı yetkileri içinde tüm ülkelerin sorumluluğundadır (Pemberton ve diğerleri, 2007 s.307). Dolayısıyla Türkiye'nin de acil olarak yoksullukla mücadele konusunda hareket etmesi ve bir eylem programı benimsemesi ve bu eylem programını oluştururken makroekonomik politika araçlarını kullanması şarttır (Aydın, 2007 s.186). Ancak, çocuk yoksulluğu söz konusu olduğunda, çocukların esenliği ve gelişimleri ile ilgili bir dizi konu gündeme gelmektedir. Örneğin:

- sağlık hizmetlerine erişim;
- kreş hizmetlerine erişim;
- okul öncesi eğitim;
- ilk, orta ve yüksek öğrenim olanaklarına erişim;
- iyi beslenme ve fiziksel gelişme;
- çocuk koruma;
- bir aile ortamında yaşama hakkı gibi.

Bağımlı kişiler olarak çocuklar bir ailenin geçiminde ek masraf oluştururlar ve bir ailenin yoksulluğu sahip olduğu çocuk sayısıyla doğru orantılı olarak artar. Sağlık hizmetlerine maddi gücü yetmeyecek olanlara yönelik nakit destek çerçevesindeki Yeşil Kart uygulaması veya düşük gelirli ailelerin çocuklarını okula göndermeye özendirme için geliştirilmiş Şartlı Nakit Transferi sistemi Türkiye'deki etkili yoksullukla mücadele stratejilerindedir. İmkânları sınırlı ailelere yönelik gelir desteği, düşük gelirli içinde en güç durumda olanlar arasında çocuk yoksulluğunu azaltmada etkili olacaktır (UNICEF 2007).

20 Kasım 1989'da BM Genel Sekreterliği'nin Çocuk Hakları Bildirgesi'ni kabul ettiğinden bu yana çocuk hakları çocuk ve aile ile ilgili sosyal çalışmada bir referans kaynağı haline gelmiştir.

Çocuk Hakları Sözleşmesi sadece bireysel haklara odaklanan bir araç olarak görülmemeli aynı zamanda çocuk ve ailesi açısından hem sosyal hizmetler hem de devlet için yükümlülükleri belirten genel bir politika olarak düşünülmelidir. Toplumun yükümlülükleri ile ilgili tartışmada odak noktası çocuğun kendi kendini yönetmesinden ziyade çocuk ve aileye yönelik sosyal hizmetlerin yükümlülükleri olmalıdır. Çocuk haklarına ilişkin sosyal hizmetin günlük uygulamaları ele alındığında katılım yoluyla biçimlenen bir hak olarak algılanmakta ve bu sürece hiç şüphesiz çocuk ve ebeveynler bir arada katılmaktadır. Ancak bu durum yalnızca hakların uygulanmasını (yasal olarak uygulanmasını) değil aynı zamanda bu hakların yapısına ve içeriğine ilişkin tartışmalarda da yer almayı gerektirir. Yani katılım yalnızca yasalar yoluyla haklarını aramak değil aynı zamanda hakların içeriğini belirlemek ve bunların yapısında tartışma sürecinde yer almaktır. Sosyal çalışma ve çocuk haklarına ilişkin tartışmalarda özellikle çocukların yasal statüsünün geliştirilmesi üzerinde durulmaktadır. Örneğin; çocukların şikâyet etme hakları ve çocukları konu alan toplantı ve yorumlara katılarak kendilerini temsil etme hakkı gibi. Çocuk hakları yasası önemli olmakla birlikte çocuklar ile yetişkinlerin haklarını arama inancıyla yani tümüyle bireysel haklar açısından sosyal problemlere çözüm arayışı içinde olma gibi sadece bir tarafın güçlendirilmesine odaklanmaktadır. Örneğin; bir ebeveyn ve çocuk arasında ortaya çıkabilecek bir çatışmada yasa “kim haklı” ve “kim yanlış” karar verecektir (Roose ve De Bie, 2008 s. 43-5; Anonim (g) 2010).

Toplumsal sorunların sonucu ortaya çıkan güç koşullardaki çocuklar veya korunmaya muhtaç çocuklar sorunun; önemli bir boyutu SHÇEK’i ilgilendirmekte ancak diğer sektörlerle etkili işbirliğini gerektirmektedir. Sosyal çalışmacı sorunların çözümüne katkı sağlayacak çalışmalar yapmaktadır. Bu çalışmalar sosyal hizmetin fonksiyonları olan eğitici-geliştirici-tedavi-rehabilite edici kapsamında olup ayrıca sosyal çalışmacılar genel olarak çocuk refahı çalışmalarında da bizzat yer almakta ve çocuğun korunması ve güçlendirilmesine ilişkin politika oluşturmada temel görevler üstlenmektedir. Örneğin; genel olarak yoksulluk hem aile hem de çocuk yoksulluğu açısından ele alındığında bu konuda çalışan uzmanlar ailenin temel bakım veremeyeceği kadar yoksul olduğunda yaptığı inceleme, araştırmalar sonucu oluşturduğu sosyal inceleme raporları ile çocuğu ailesinden alarak devletin gözetiminde olan kurum bakımına vermektedir. Burada temel çocuk haklarından “çocuğun korunması” ve yine bu haklardan “çocuğun anne ve babası yanında yaşama” hakkı birbiri ile çelişmektedir. Bu durumda sosyal çalışmacı yasalar ve en iyi müdahalenin ne olduğu konusunda ikilem yaşamaktadır.

Bugün 600 milyon çocuk yoksulluk içinde olup yarım milyonu aşkın sayıda çocuk günde 1 dolardan az bir para ile geçinmektedir. Diğer yandan fiziksel, duygusal, zihinsel ve cinsel yönden gelişimlerini tamamlayamadığı için her türlü ihmal ve istismara açık olan çocukların kötü muameleden korunması ile ilgili olarak tüm çocukları ve özellikle yoksulluk gibi güç koşullarda yaşayan çocukları korumak ve desteklemek çağdaş toplumların ideali haline gelmiştir. Bu nedenledir ki her toplum çocukları korumak, çocuk ihmal

ve istismarının önüne geçmek için yasalar oluşturmuştur. Ancak bu yasaların salt olarak uygulanması değil yasaların uzmanlar ile doğru yorumlanması gerekmektedir. Şüphesiz sosyal çalışmacıların bu konudaki yerinin ve öneminin benimsenmesi ya da kabul göreyerek dikkate alınması temel bir çocuk hakkı olan çocuk koruma politikaları için önemli bir araç olacaktır.

KAYNAKÇA

- Anonim (a). Asgari ücretler. (30.09.2010). www.muhasabeturk.org, adresinden alınmıştır.
- Anonim (b). Yoksulluk sınırı 2.757 lira. TRT Haber. (27.09.2010). www.trt.gov.tr/haber adresinden alınmıştır.
- Anonim (c). Çocuk hakları. (27.09.2010). http://tr.wikipedia.org/wiki/cocuk_haklari adresinden alınmıştır.
- Anonim (d). Demokrasi, insan hakları kültürü ve çocuk hakları. (27.09.2010) www.nuveforum.net adresinden alınmıştır.
- Anonim (e). (2010). Türk Milli Eğitim sisteminde kademeler arasında geçişler, yönlendirme ve sınav sistemi. 17. Milli Eğitim Şurası Kararları, Ankara.
- Anonim (f). Yaşama hakkı nedir? (27.09.2010), www.delinetciler.net adresinden alınmıştır.
- Anonim (g). Çocuk hakları ve sosyal hizmet mesleği. (30.11.2010) www.sosyalhizmetuzmani.org adresinden alınmıştır.
- Aydın, D. (2007). Küreselleşme ve yoksulluk sosyolojik analizi (Basılmamış yüksek lisans tezi), Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Bölkübaşı, B. (2008). Türkiye’de sosyal dışlanma ve yoksulluk. (Basılmamış yüksek lisans tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Buğra, A., Bora, A., Ekim, B., Hatun Ş., Karatay, A., Müderrisoğlu, S. ve Oruç, Y. (2005). Boğaziçi Üniversitesi sosyal politika forumu çocuk yoksulluğu çalışma grubu kuruluş bildirgesi,(ss.1-4). İstanbul
- Canbay,T. ve Selim, S. (2010). Türkiye’de hanehalkı yoksulluğu, Ege Akademik Bakış, 10(2):627-649
- Erdoğan, G. (2002). Türkiye’de ve dünyada yoksulluk ölçümleri üzerine değerlendirmeler. İçinde C.C.Aktan (Editör) Yoksullukla Mücadele Stratejiler (ss.2-74). Ankara: Hak-İş Konfederasyonu Yayınları.
- Hatun, Ş., Etiler, N. ve Gönüllü, E. (2003). Yoksulluk ve çocuk üzerine etkileri. Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi, 46: 251-260.
- Hatun, Ş. (2002). Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin 13. yılında yoksulluk ve çocuklar üzerine etkileri. Türk Tabipleri Birliği Merkez Konseyi, (ss. 1-44). Ankara.
- Müftü, G., Arkadaş, A., Bengü, S. ve Yavuz, Y. Çocuğun hakkı var. (28.09.2010). Uluslararası Çocuk Merkezi. www.cocukhaklariizleme.org adresinden alınmıştır.
- Öztürk, A.B. (2008). Türkiye’de çocuk yoksulluğu: Keçiören örneği. (Basılmamış yüksek lisans tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Pemberton, S., Gordon, D., Nandy, S., Pantazis, C. and Townsend, P. (2007). Child rights and child poverty: Can the international framework of children’s rights be used to improve child survival rates?, Plos Medicine, 4(10):e307.
- Redmond, G. (2008). Child poverty and child rights: Edging towards a definition. Journal of Children and Poverty, 14(1):63-82.
- Roose ,R. and De Bie, M. (2008). Children’s rights: a challenge for social work. International Social Work, 51(1):37-46.
- UNICEF. (2007). Evet deyin: Türkiye’de çocuk yoksulluğunun önlenmesi, Ankara.
- UNICEF. (2006). Evet deyin: Çocuk yoksulluğunun önlenmesi, (ss.1-28). Ankara
- TUİK. (2007). Çocuk işgücü araştırması. T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni, Sayı:61, Ankara

FİZİKSEL CEZANIN ÇOCUK ÜZERİNE ETKİSİ

Sevim SAVAŞER		
<i>Prof. Dr, İstanbul Üniversitesi Florence Nightingale Hemşirelik Yüksekokulu Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı</i>		
Birsen MUTLU		
<i>Msc., İstanbul Üniversitesi Florence Nightingale Hemşirelik Yüksekokulu Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı</i>		

ÖZET

Fiziksel ceza, istenen davranışı göstermeyen/istenmeyen davranışı sergileyen kişiye fiziksel güç kullanarak bedenine acı vermedir. Fiziksel ceza uygulaması çocuğun kendini çaresiz ve değersiz hissetmesine, aşağılık duygusu yaşamasına ve öz saygısını yitirmesine neden olur. Fiziksel ceza uygulanan çocuklarda kaygı, korku, uyku bozukluğu, konuşma bozukluğu, tik, suç işleme ve anti-sosyal davranışlar daha yüksek oranda görülmektedir. Fiziksel ceza ile terbiye edilmeye çalışılan çocuklar, kaba gücün sorunları çözmek için etkin bir yöntem olduğuna inanarak büyüdüklerinden erişkin yaşlarda savunmasız, güçsüz kişilere karşı şiddet uygulayabilirler. Böylece istismar olayları, salt o kuşağa hasredilmeyip, uzun bir süreçte karşımıza çıkmakta, haliyle irdelenmesi için önemli bir sebep teşkil etmektedir. Yapılan araştırma sonuçlarından ise, dünyada ve ülkemizde çocuklara uygulanan fiziksel ceza oranının yüksek olduğu sonucu çıkarılabilir.

Anahtar Kelimeler: Fiziksel ceza, dayak, çocuk, disiplin, şiddet.

Giriş

Genellikle disiplin sağlamak amacıyla kullanılan fiziksel ceza/şiddet uygulamaları çok eskilerden gelen ve tüm kültürlerde bulunan bir uygulama (Bilgin ve diğerleri, 2004; İzmirli, 2003; Mahiroğlu ve Buluç, 2003; NCCR, 2001; Polat, 2001) olup özellikle 2000'li yıllarda tüm dünyada dikkati çeken çok yönlü bir konudur (Polat, 2001; Ayan ve Kocacık, 2009). Fiziksel ceza/şiddet istenen davranışı göstermeyen ya da istenmeyen davranışı sergileyen kişiye fiziksel güç kullanarak bedenine acı verme olarak tanımlanmaktadır (Dietz, 2000; Greydanus ve diğerleri, 2002; Feigelman ve diğerleri, 2009; Straus, 2000; Utku ve diğerleri, 2007; Başcı, 2007). Genellikle gücünün güçsüzü cezalandırılması şeklinde

yaşanır. Fiziksel şiddetten en fazla etkilenen grup kırılğan ve savunmasız olan çocuklardır (Polat, 2001; Ayan ve Kocacık, 2009).

Çocuğun bir birey olarak hakları olduğunu kabul eden, dünya çocuklarının yaşam kalitesini hak ettikleri düzeye çıkarmayı amaçlayan, çocuğun yüksek yararının gözetilmesini öngören “Çocuk Hakları Sözleşmesi”nde 18 yaşına kadar her bireyin çocuk olduğu (1. madde), çocukların ana- babalarının veya başkalarının bakımında iken şiddetin her türünden korunmaları gerektiği (19. madde), çocuğun insanlık dışı, aşağılayıcı muamele ve cezaya tabi tutulamayacağı (37. madde) öngörülerek çocuğun bedensel-ruhsal bütünlüğü, onur ve saygınlığı korunmak istenmiştir (Bilgin ve diğerleri, 2004; Devenci ve diğerleri, 2008; Şahin ve Beyazova, 2001; Utkulu ve diğerleri, 2007; <http://www.unicef.org>).

Toplumların geleceği olan çocuk ve gençlerin her yönden sağlıklı yetiştirilmeleri yetişkinlerin sorumlulukları arasındadır (Bahar ve diğerleri, 2009; Bilir ve diğerleri, 1991). Çocuğun topluma uyum sağlamasında, haklarının korunmasında ve güvenliğinin sağlanmasında aile ortamı birinci derecede önemlidir (Bahar ve diğerleri, 2009; Gündüz ve Gökçakan, 2004; Ünal, 2008). Aile ortamında başlayan bu çaba çocuğun okula başlamasıyla birlikte “örgün” bir boyuta geçer ve uzun yıllar devam eder (Kutlu ve diğerleri, 2007; Mangır ve diğerleri, 1996).

Şiddet, öğrenme, gözlem, taklit, yineleme yoluyla öğrenilerek kalıcı olduğundan çocuğun çevresinde var olan modeller şiddet barındırıyor, çocuk şiddet içeren eylem ve söylemleri öğrenecektir (Bulut, 2010). Çocuklukta kazanılan deneyimler yaşam boyunca etkisini gösterir (Kutlu ve diğerleri, 2007; Mangır ve diğerleri, 1996). Çocuklar fiziksel cezayla çoğu zaman aile ortamında, okulda, bazen arkadaş çevresinde karşılaşır (Devenci ve diğerleri, 2008; Gündüz ve Gökçakan, 2004). Dünya’daki toplumların %75’inden fazlasında ebeveynler disiplin sağlamak amacıyla ara sıra da olsa fiziksel cezayı kullanmaktadırlar (Ripoll-Núñez ve Rohner, 2006).

Çoğu yetişkin, çocuklara fiziksel ceza uygulamanın yanlış olduğuna inanmasına rağmen fiziksel cezanın; yasakların yapılmamasını öğrettiği, rahatsız edici davranışı durdurduğu ve yapması gerekenleri yapmaya teşvik ettiğini düşündükleri için çocuklara fiziksel ceza uygulamayı kabul edilebilir bir disiplin yöntemi olarak kullanmaya devam etmektedir (Bilgin ve diğerleri, 2004; İzmirli, 2003; Mahiroğlu ve Buluç, 2003). Fiziksel cezayı uygulayan ya da onaylayanların çoğu kendilerince bir savunma mekanizması geliştirerek uygulanan fiziksel cezanın çocukların kendi menfaatlerine olduğunu, çocukların anladıkları dilin fiziksel ceza/dayak olduğunu, dayanın erkek çocukları güçlendirdiğini düşünmektedir (NCCR, 2001). Türk kültüründe yer alan “dayak cennetten çıkmadır”, “öğretmenin vurduğu yerde gül biter” atasözleri ailede ve eğitimde çocukta istenmeyen davranışın yapılmasını engellemede fiziksel cezanın kullanıldığını göstermektedir (Bahar ve diğerleri, 2009; Bilgin ve diğerleri, 2004; Bulut, 2010; Mahiroğlu ve Buluç, 2003; Polat, 2001; Topbaş, 2004; Tuna, 2000). Ancak istenmeyen davranışı değiştirme konusunda fiziksel cezanın etkisi geçicidir. Bir süre sonra yinelenen olumsuz davranışta sonuç alabilmek için giderek cezanın şiddetinin arttırılması gerekir (Şahin ve Beyazova, 2001).

Çocukta fiziksel ceza epidemiyolojisi

Çocuklara fiziksel ceza uygulaması ile ilgili ülkemizde ve yurt dışında yapılmış bazı araştırma sonuçları incelendiğinde:

- Gershoff 'un (2002) 88 çalışmayı kapsayan meta analiz çalışmasında fiziksel ceza görülme sıklığı %26 (Gershoff, 2002),
- Türkiye'nin 16 ilinde 4-12 yaş arası 50.473 çocuk üzerinde yapılan çalışmada fiziksel cezaya maruz kalan çocuk oranı %62,6 (Bilir ve diğerleri, 1991),
- Kadın ve çocuklara karşı fiziksel şiddeti etkileyen faktörlerin değerlendirildiği çalışmada anneleri tarafından fiziksel şiddet uygulanan çocuk oranı %76,7 (Hıdıroğlu ve diğerleri, 2006),
- Elazığ'da 3725 ilköğretim öğrencisi üzerinde yapılan çalışmada hayatlarının herhangi bir döneminde dayak yiyen çocuk oranı %74, halen dayak yiyen çocuk oranı %43,4 (Deveci ve Açık, 2002).
- Mahiroğlu ve Buluç'un (2003) çalışmasında lise eğitimleri sırasında fiziksel ceza uygulandı diyen öğrenci oranını % 59,5,
- Güler ve arkadaşları (2002) çocuklarına tokat vuran anne oranını %53,8, dövme davranışı gösteren anne oranını %23,1 (Güler ve diğerleri, 2002),
- İzmirli ve arkadaşları (2000) çocuklarının olumsuz davranışı karşısında fiziksel cezaya başvuran ebeveyn oranını %53 (İzmirli ve diğerleri, 2000),
- Bilgin ve arkadaşları 4143 öğrencinin katılımı ile gerçekleştirdikleri çalışmada evde fiziksel cezaya maruz kaldığını ifade eden öğrenci oranını %31,2 (Bilgin ve diğerleri, 2004),
- Ayan (2007) 655 öğrenci ile gerçekleştirdiği çalışmada ebeveynleri tarafından şiddete maruz kaldığını ifade eden öğrenci oranını %43,4 (Ayan, 2007),
- Bulut (2010) çalışma grubundaki çocuklarda fiziksel şiddete maruz kalma oranını; aile içinde %92, okulda öğretmenleri tarafından %22,8 ve okulda daha büyük çocuklar tarafından %24,4 (Bulut, 2010)
- Amerika'da 944 kişi ile yapılan bir çalışmada fiziksel cezaya maruz kalan çocuk oranı %57,1 (Deitz, 2000),
- Çinli aileler ile yapılan çalışmada çocuklarına dayak uygulayan ebeveyn oranı %57,5 (Tang, 2006) olarak belirlenmiştir.

Ayrıca; Amerika'da yapılan bir çalışmada zenci öğrencilerin beyaz öğrencilere göre iki kat daha fazla fiziksel şiddete maruz kaldığı (Bitensky, 2004), 42 ülke kayıtlarının incelendiği çalışmada çocuklara yönelik fiziksel şiddet oranının 7 yılda 3 kat arttığı (<http://www.yesican.org/stats.html>) belirtilmektedir. Araştırma sonuçlarından dünyada ve ülkemizde çocuklara uygulanan fiziksel ceza oranının yüksek olduğu sonucu çıkarılabilir.

Fiziksel ceza uygulayan kişilerin genel özellikleri

Çocuğa fiziksel şiddet/ceza uygulayan kişiler çoğu kez çocukların tanıdığı, çocuğun evi, okulu gibi yakın çevresinde bulunan erişkinlerdir. Aile içi şiddet çocuğa anne babası ya da evdeki diğer büyükler tarafından, okulda şiddet ise öğretmenler, görevliler ya da diğer öğrenciler tarafından uygulanmaktadır (Şahin ve Beyazova, 2001).

Fiziksel cezaya maruz kalan çocukların anne babalarının özellikleri arasında; erken yaşta ebeveyn olma, eğitim düzeyinde düşüklük, çocuk sayısında fazlalık, kendi çocukluğunda fiziksel cezaya maruz kalma, düşük öz saygı, kısıtlı sosyal çevre, aile içi geçimsizlik (Bilir ve ark, 1991; Tuna, 2000; Kulaksızoğlu, 1999), sosyo-ekonomik düzeyde düşüklük ve yoğun stresli aile ortamı yer almaktadır (Bilgin, 2008; Deitz, 2000; Feigelman ve ark., 2009; İzmirli, ve diğerleri, 2000; Kulaksızoğlu, 1999). Deveci ve Açık (2002), Ayan ve Kocacık (2009) ve Bulut (2010) eğitim düzeyi düşük ve çalışmayan annelerin, sosyoekonomik düzeyi düşük ailelerin, eşlerine fiziksel şiddet uygulayan babaların ve eşlerinden fiziksel şiddet gören annelerin çocuğuna daha fazla fiziksel şiddet uyguladığını saptamışlardır. 42 ülkenin kayıtlarının incelendiği bir araştırmada da çocuklara yönelik fiziksel şiddet/ceza uygulanması ile yoksulluk arasında ilişki olduğu belirlenmiştir (<http://www.yesican.org/stats.html>).

Şiddetin bir diğer boyutu çocukların birbirlerine uyguladığı şiddettir. Şiddet uygulayan çocuklar yaptıklarından zevk alabilir, diğerlerinin bunu hak ettiğini düşünebilir ve bu yolla kendilerini daha güçlü hissedebilirler. Şiddet tek bir öğrenci tarafından uygulanan bireysel şiddet olabileceği gibi aynı kişilik özelliklerine sahip birden fazla öğrencinin bir araya gelerek çete oluşturması ile uygulanabilir. Çocukların birbirlerine şiddet uygulamasında; çocuğun daha önce şiddetle karşılaşmış olması, gerçekleşmeyen umutlarının olması, düş kırıklıkları, öç alma duyguları, paylaşılmayan öfke varlığı, anti-sosyal kişilik yapısı ve madde bağımlılığı olması etkindir (Şahin ve Beyazova, 2001). Mayda ve arkadaşları (2006) çalışmasında sigara içen öğrencilerin %36,7'sinin, içmeyenlerin ise %19,2'sinin şiddetin bir çocuk eğitimi yöntemi olabileceğini belirttiklerini saptamışlardır (Mayda ve diğerleri, 2006).

Fiziksel cezanın çocuk üzerindeki etkileri

Fiziksel cezalandırma ile terbiye edilme yoluna gidilen çocukların kaba gücün sorunları çözmek için etkin bir yöntem olduğuna inanarak büyümeleri, savunmasız, güçsüz kişilere karşı şiddetin uygulanabileceği gibi yanlış kanıya kapılmaları erişkin yaşlarda şiddete yönelmelerine neden olmakta ve böylece fiziksel cezalandırma kuşaktan kuşağa sürüp gitmektedir (Ayan, 2007; Greydanus ve diğerleri, 2002; İzmirli, 2003; Kutlu ve diğerleri, 2007; Mahiroğlu ve Buluç, 2003; Mayda ve diğerleri, 2006; NCCR, 2001; Polat, 2001; Şahin ve Beyazova, 2001). Fiziksel ceza, çocuğun kendini küçük düşürülmüş ve aciz hissetmesine, aşağılık duygusu yaşamasına, öz saygısını yitirmesine neden olur (Gündüz ve

Gökçakan, 2004; İzmirli, 2003; Mahiroğlu ve Buluç, 2003, Mangır ve diğerleri, 1996; Şahin ve Beyazova, 2001) ve çocuk öfkesini etrafındaki nesnelere ya da çocuklara yöneltir (İzmirli, 2003; Mahiroğlu ve Buluç, 2003, Mangır ve diğerleri, 1996; Greydanus ve diğerleri, 2002; NCCR, 2001). Mayda ve arkadaşları çalışmalarında (2006) çocukluğunda fiziksel şiddet gören anne ve babaların görmeyenlere göre çocuklarına daha fazla şiddet uyguladığını, Devci ve Açık (2002) fiziksel şiddete maruz kalan çocukların kalmayanlara göre sorunların çözümünde daha fazla fiziksel şiddeti kullandığını ve fiziksel şiddete maruz kalan çocukların ileride hatası olduğunda çocuğunu dövebileceğini ifade ettiklerini saptamıştır.

Fiziksel ceza uygulanan çocuklarda kaygı, korku, kendini çaresiz ve değersiz hissetme, uyku bozuklukları, konuşma bozuklukları, tikler (Bilir ve diğerleri, 1991; Gershoff, 2002; İzmirli, 2003), agresyon, suç işleme ve anti-sosyal davranışlar daha yüksek oranda görülmektedir (Ayan, 2007; Bilgin, 2008; Bilir ve diğerleri, 1991; Feigelman, 2009; Gershoff, 2002; Knox, 2010). Bulut çalışmasında (2010) fiziksel şiddete maruz kalan kız çocuklarında suçluluk ve korku duygusunun, erkek çocuklarda ise öfke ve utanç yaşama duygusunun daha fazla görüldüğünü (Bulut, 2010), Devci ve arkadaşları (2008) fiziksel şiddete maruz kalan çocukların üzülme, korkma, kendini kötü hissetme, oç alma gibi duygular yaşadığını göstermiştir.

Fiziksel cezaya maruz kalan çocuk fiziksel ceza uygulanmasına neden olan duruma bir daha düşmemek için daha çok gayret etme çabasına girer, bu çaba içerisinde çocuk sinisi davranmayı, savunmacı ve hilekâr olmayı öğrenir (Başçı, 2007; İzmirli, 2003; Mahiroğlu ve Buluç, 2003). Ayrıca fiziksel cezaya maruz kalan çocuk çoğu zaman yanlış davranışının bedelini ödediğini düşünebilir ve olumsuz davranışta bulunmakta sakınca görme-yebilir (İzmirli, 2003). Mahiroğlu ve Buluç (2003) çalışmasında fiziksel cezaya maruz kalan çocukların %43,5'inin davranışlarında düzelme olmadığını, %41,5'inin ise davranışlarının daha da bozulduğunu göstermiştir.

Çok sık fiziksel ceza uygulanan çocuklarda; yetişkinlerle temas kurmaktan kaçınma, yetişkinlerin kendilerine dokunmasından ve yaklaşımından ürkme (Bilir ve diğerleri, 1991; Gershoff, 2002; İzmirli, 2003), anne/babalarından belirgin şekilde korkma, yalan söyleme, korku verici durumlar karşısında tepkisiz kalma, kolay ağlamama, başka bir çocuğun ağladığını duyduğunda endişelenme, aşırı saldırgan/aşırı içe dönük, çekingen olma (Bilir ve diğerleri, 1991), akran ilişkilerinde zayıflık ve okul başarısında düşüklük gibi ortak özellikler bulunmaktadır (İzmirli, 2003; Başçı, 2007). Eğitimde fiziksel ceza uygulanması öğrencinin okuldan korkmasına, özgüvenini yitirmesine neden olurken, davranışı daha kötüleştirmekte, sınıf düzenini bozma, eşyalara zarar verme, öğretmenlerine karşılık verme, yalan söyleme gibi olumsuz davranışları, saldırgan ve yıkıcı tutumları arttırmaktadır (Şahin ve Beyazova, 2001). Mahiroğlu ve Buluç (2003) fiziksel ceza gören öğrencilerin %60'ının okula ve derslere karşı olumsuz tutum geliştirdiğini, %29,6'sının tutumunda değişiklik olmadığını belirlemişlerdir. Fiziksel ceza uygulaması yerine övgü, ödüllendirme gibi olumlu güdülemelerin daha etkili olduğu bilinmektedir (Şahin ve Beyazova, 2001).

Fiziksel cezanın önlenmesi

Çocukları fiziksel şiddetten korumanın ilk adımı şiddetin varlığını kabul etmektir. “Bizde böyle şeyler olmaz”, “Bu kadarcık dayak şiddet sayılmaz” gibi yaklaşımlar şiddeti inkâr etmektir (Şahin ve Beyazova, 2001). Çocuklara fiziksel ceza vermeden büyütme hem anne-babanın hem çocuğun daha az stres yaşamasına ve aile ilişkilerinin güçlenmesine yol açar. Bu nedenle anne-babalar fiziksel cezanın sonuçları konusuna bilgilendirilmelidirler (Bilgin, 2008). Saldırganlık ve şiddet öğrenilen bir davranış olduğundan zamanında müdahale edilmediği ya da gerekli önlemler alınmadığında, uzun dönemde toplumsal yapıda geri dönüşümü olmayan yaralar açabilir (Ayan, 2007). Geleceğin büyükleri olacak çocukların sağlıklı yetişkinler olabilmeleri ve sağlıklı nesiller yetiştirilmeleri anne-babaların şiddetten uzak, onlara model olabilecek nitelikte olumlu tutum ve davranışlar sergilemeleri ile olasıdır (Ayan, 2007). Etkili bir disiplin çocuğun sevildiği ve kendini güvende hissettiği bir ebeveyn çocuk iletişimi ortamında gerçekleşir (İzmirli, 2003).

Şiddetin meşru bir davranış olmasının önlenmesi ve kültürel olarak kabul edilebilirliğinin azaltılması için toplumun eğitim seviyesi yükseltilmeli, ebeveynler çocuk hakları ve aile içi şiddet konularında bilgilendirilmelidir (Ayan, 2007). Eğitimde fiziksel ceza uygulamasını önlemek için öğretmenler mezuniyet öncesi dönemde ve sonrasında hizmet içi eğitimlerle çocuk istismarı konusunda bilgilendirilmeli, istismara uğramış çocukları fark etme konusunda beceri kazandırılmalı (Şahin ve Beyazova, 2001; Bahar ve diğerleri, 2009), okul aile işbirliği artırılarak öğrencilerin şiddet olayları ile karşılaşmaları en aza indirilmeye çalışılmalıdır (Deveci ve diğerleri, 2008). Hemşireler ve diğer sağlık çalışanlarının temel rolleri arasında şiddeti tanımak, bakım vermek ve şiddet mağdurlarına uygun hizmeti sunmak yer almaktadır (Tel, 2002). Okul sağlığı hemşireleri, öğrencinin vücudunda yara, bere, okul başarısında düşme, davranışlarında değişiklik olup olmadığını izleyerek sorunu olan öğrencileri belirleyebilir, danışmanlık ve rehberlik yaparak sorunun çözümüne katkı sağlayabilirler.

KAYNAKÇA

- Ayan, S. (2007). Aile içinde şiddete uğrayan çocukların saldırganlık eğilimleri. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 8: 206-214.
- Ayan, S., Kocacık, F. (2009). Çocuk istismarı: Sivas (Türkiye) örneği. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 16(1): 953-968.
- Bahar, G., Savaş H.A., Bahar, A. (2009). Çocuk istismarı ve ihmali: Bir gözden geçirme. *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 4(12): 51-65.
- Başçı, Z. (2007). İlköğretimde sınıf öğretmenlerinin fiziksel cezaya ilişkin tutumlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı.
- Bilgin, A. (2008). Aile İçi Bedensel Cezaya İlişkin Bir Çalışma. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 41 (31): 29-50.

- Bilgin, N.G., Toros, F., Çamdeviren, H., Şaşmaz, T., Mert, E. (2004). Evde fiziksel ve sözel olarak cezalandırılan çocukların sosyodemografik özellikleri. *Yeni Symposium*, 42(3):131-139.
[http://www.yenisymposium.net/fulltext/2004\(3\)/ys2004_42_3_7.pdf](http://www.yenisymposium.net/fulltext/2004(3)/ys2004_42_3_7.pdf) Erişim Tarihi: 28.06.2010
- Bilir, Ş., Arı, M., Dönmez, N.B., Atik, B., San, P. (1991). Türkiye'nin 16 ilinde 4-12 yaşlar arasındaki 50.473 çocuğa fiziksel ceza verme sıklığı ve buna ilişkin problem durumlarının incelenmesi. *Aile ve Toplum Dergisi*, 1(1): 57-70.
- Bitensky, S.H. (2004). The Constitutionality of School Corporal Punishment of Children as a Betrayal of *Brown v.Board of Education*. *Loyola University Chicago Law Journal*, 26:101-125.
http://leadershape.luc.edu/law/activities/publications/ljdocs/vol36_no1/bitensky.pdf Erişim Tarihi: 22.06.2010.
- Bulut, M. (2010). Şiddet ve Çocuk. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Deitz, T.L. (2000). Disciplining children: characteristics associated with the use of corporal punishment. *Child Abuse&Neglect*, 24 (12): 1529-1542.
- Deveci, S.E., Açık, Y. (2002). İlköğretim öğrencilerinin fiziksel şiddete maruziyetleri ve yaklaşımları-II. 8. Ulusal Halk Sağlığı Kongresi, Kongre Kitabı 2. Diyarbakır, 848-851.
- Deveci, H., Karadağ, R., Yılmaz, F. (2008). İlköğretim öğrencilerinin şiddet algıları. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(24): 351-368.
- Feigelman, S., Dubowitz, H., Lane, W., Prescott, L., Meyer, W., Tracy, J.K., Kim, J. (2009). Screening for harsh punishment in a pediatric primary care clinic. *Child Abuse & Neglect*, 33: 269-277.
- Gershoff, E.T. (2002). Corporal punishment by parents and associated child behaviors and experiences: A meta-analytic and theoretical review. *Psychological Bulletin*, 128: 539-579.
- Greydanus, D.E, Pratt H.D., Spates, C.R., Blake -Dreher, A.E., Greydanus-Gearhart, M.A., Patel, D.R. (2003). Corporal Punishments in Schools. *Journal of Adolescent Health*, 32: 385-393.
- Güler, N., Uzun, S., Boztaş, Z., Aydoğan, S. (2002). Anneleri tarafından çocuklara uygulanan duygusal ve fiziksel istismar/ihtimal davranışı ve bunu etkileyen faktörler. *C. Ü. Tıp Fakültesi Dergisi*, 24 (3):128 - 134.
- Gündüz, B., Gökçakan, Z. (2004). Fiziksel istismar açısından üniversite öğrencilerinin problem çözme becerilerinin incelenmesi. *Muğla Üniversitesi SBE Dergisi*, Güz (13): 29-40.
http://www.mu.edu.tr/sbe/sbedergi/dosya/13_3.pdf Erişim Tarihi: 28.06.2010
- Hıdıroğlu, S., Topuzoğlu, A., Ay, P., Karavuş, M. (2006). Kadın ve çocuklara karşı fiziksel şiddeti etkileyen faktörlerin değerlendirilmesi İstanbul'da Sağlık Ocağı Tabanlı bir Çalışma. *Yeni Symposium*, 44(4): 196-202.
[http://www.yenisymposium.net/fulltext/2006\(4\)/ys2006_44_4_8.pdf](http://www.yenisymposium.net/fulltext/2006(4)/ys2006_44_4_8.pdf) Erişim Tarihi: 28.06.2010
- İzmirli, M. (2003). Fiziksel ceza bir disiplin yöntemi değildir. *Çocuk Forumu*, 6 (1): 28-33.
- Knox, M. (2010). On hitting children: A review of corporal punishment in the United States. *Journal of Pediatric Health Care*, 24(2): 103-107.
- Kulaksızoğlu, A. (1999). Ergenlik psikolojisi. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kutlu, L., Batmaz, M., Bozkurt, G., Gençtürk, N., Gül, A. (2007). Annelere çocukluklarında uygulanan ceza yöntemleri ile çocuklarına uyguladıkları ceza yöntemleri arasındaki ilişki. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 8: 22-29.
- Mahiroğlu, A., Buluç, B. (2003). Orta öğretim kurumlarında fiziksel ceza uygulamaları. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 1(1): 81-95.
http://www.tebd.gazi.edu.tr/arsiv/2003_cilt1/sayi_1/81-95.pdf Erişim tarihi: 28. 06. 2010
- Mangır, M., Aral, N., Haktanır, G., Baran, G., Başar, F., Köksal, A. (1996). Fiziksel istismara uğrayan ve uğramayan çocukların anne-baba tutumlarını algılayışları ile özsaygı düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *İstanbul Barosu Çocuk Hakları Günleri Kitabı*. Payel Yayınevi, 134-141.
- Mayda, A.S., Karaçor, K., Erdem, G.U., Kırca, N., Urgan, U. (2006). Öğrencilerin üniversite giriş puanları ile aile içi şiddete maruz kalmaları arasındaki ilişki ve şiddete karşı tutumları. *TAF Preventive Medicine Bulletin*, 5 (3): 176-186.

- Polat, O. (2001). Çocuk ve Şiddet. İstanbul: Der yayınları.
- Ripoll-Núñez, K.J., Rohner, R.P. (2006). Corporal punishment in cross-cultural perspective: Directions for a research agenda. *Cross-Cultural Research*, 40(3): 220-249.
- Straus, M.A. (2000). Corporal punishment and primary prevention of physical abuse. *Child Abuse & Neglect*, 24 (9): 1109-1114.
- Şahin, F., Beyazova. U. (2001). Çocuğun şiddetten korunma hakkı. *Milli Eğitim Dergisi*, 151. http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/151/sahin_beyazova.htm Erişim tarihi: 28. 06. 2010
- Tang, C.S. (2006). Corporal punishment and physical maltreatment against children: A community study Chinese parents in Hong Kong. *Child Abuse & Neglect*, 30: 893-907.
- Tel, H. (2002). Gizli sağlık sorunu: Ev içi şiddet ve hemşirelik yaklaşımları. *C. Ü. Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi*, 6 (2): 1-9.
- Topbaş, M. (2004). İnsanın büyük bir ayıbı: Çocuk istismarı. *TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni*, 3(4): 76-80.
- Tuna, K., Karatay, A., Alada, A., Bilgili, A.E., Yıldırım, A., Gülan, A., ve diğerleri. (2000). Çocuk, aile ve kent komisyonu raporu. İçinde S.U. Sayita, M. R. Şirin (Yayına Hazırlayanlar), 1. Ulusal Çocuk Kurultayı İstanbul Çocuk Raporu (s. 69-70). İstanbul: İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları Milli Eğitim Basımevi.
- Utkulu, C., Tanrikulu, L., Demirel, H.İ., Kuzucu, M. (2007). Şiddet İçermeyen Eğitim (Araştırma Raporu). Ankara: MEB Yaygın Eğitim Enstitüsü Müdürlüğü.
- Ünal, F. (2008). Ailede çocuk istismarı ve ihmali. *TSA*, 12(1): 9-18.
- Çocuk Haklarına Dair Sözleşme. http://www.unicef.org/turkey/crc/_cr23c.html Erişim tarihi: 28. 06. 2010
- International Child Abuse Network – Child Abuse Statistics <http://www.yesican.org/stats.html> Erişim Tarihi: 27.06.2010
- NCCR. (2001). (NGOs Coalition on Child Rights-Pakistan) Violence Against Children within the Family and in Schools. Committee on the Rights of the Child Day of General Discussion Friday, 28 September 2001 – OHCHR (Palais Wilson, Geneva) <http://www.crin.org/docs/resources/treaties/crc.28/NCCR-2.pdf> Erişim tarihi: 28. 06. 2010

ÇOCUK YUVASINDA AKRAN CİNSEL İSTİSMARI: BİR OLGU SUNUMU

Yasemin ÖZKAN		
<i>Doç. Dr., Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü</i>		
Elif Gökçearslan ÇİFCİ		
<i>Yrd. Doç., Dr. Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü</i>		
Sinem GÜLENC		
<i>Sosyal Hizmet Uzmanı, Kocaeli Çocuk Ceza Mahkemesi</i>		

ÖZET

Çocuğun korunmasında yaygın hizmet modeli olarak kabul edilen kurum bakımı modeli ülkemizde ağırlıklı olarak “kışla bakım” modeline göre düzenlenmektedir. Kışla bakım modelinde, büyük gruplar halinde çocuklara bakım verilmektedir ve bu bakım modelinin çocuklar üzerinde pek çok olumsuz etkisi olduğu kanıtlanmıştır. Yatılı bakımın neden olduğu olumsuz etkiler arasında akran zorbalığının pek çok çeşidi görülebilmektedir. Bu kurumlarda özellikle akşam saatlerinde yeterli meslek elemanı ve bakım elemanlarının olmaması çocuklar arasında fiziksel zorbalık başta olmak üzere duygusal, sosyal ve cinsel zorbalığın, istismarın yaşanma ihtimalini artırmaktadır.

Bu çalışmada 6 yaşında korunma altına alınan bir çocuğun, akranlarına uyguladığı cinsel istismar ve istismar olayının ortaya çıkmasından sonraki yargılama süreci değerlendirilmiş ve kurum bakımı modeli ile cinsel istismar kuramları tartışılmıştır.

Cinsel istismar kuramlarında temel odak ekolojik çevre yani çevresi içindeki bireydir. Suça sürüklenen Murat'ın olumsuz yaşam deneyimlerinin yanı sıra kurum bakımının sorunları nedeni ile pek çok olumsuz davranış sergilediği, zamanında çözümlenemeyen sorunlarının devamında da cinsel suç işlediği düşünülmektedir. Her ne kadar Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, kışla bakım modelinin çocuklara verdiği za-

rarı azaltmak amacıyla daha küçük bakım modellerine göre hizmetlerini yenilese de, birçok kurumdaki fiziksel yapı, öncelikle çocukları olumsuz etkilenmekte, devamında farklı eğilimleri olan çocukların zamanında tespit edilememesine neden olmakta ve zamanında tespit edilse bile çocukların sorunları, var olan bu yapı nedeniyle çözümlenememektedir. Bu durum çocuk haklarının temel koruyucularından biri olarak görülen devletin çocuğun korunmasında birincil rolü olan koruma ve güvenlik rolünü yeterince yerine getirememesine neden olabilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kurum bakımı, çocuk istismarı, akran cinsel istismarı, korunmaya muhtaç çocuk.

Giriş

Çocuğun çeşitli nedenlerle korunma altına alınması devletin en temel görevlerinden birisidir. Devlet bu görevi yerine getirirken çok çeşitli hizmetler sunmaktadır. Bu hizmetlerin başında yatılı bakım gelmektedir. Yatılı bakım çok farklı şekillerde uygulanmaktadır. Türkiye’de en yaygın olan yatılı bakım modeli “kışla bakım” dır. “Kışla bakım modeli”; büyük gruplar şeklinde, 30-40 çocuğun bir bakıcı anne tarafından bakıldığı modeldir. Bu modelde çocuk grup halinde yaşamaya çalıştığı için birçok yoksunluk yaşamaktadır.

Türkiye’deki uygulamalarda koruma hizmetlerinde çocuğun aile içerisinde desteklenmesi çoğunlukla ikinci planda bırakılmıştır. Bahsedilen kurum bakımı hizmetinin, çocuğun yararı gözetilerek değerlendirilmesi ve çocuğa en uygun hizmetin verilmesi gerekmektedir. Ancak uygulamada, uygun olsun veya olmasın çocuklar ilk aşamada kurum bakımına alınmaktadır. Bu durum çocuğun olumsuz yuva koşulları nedeniyle zarar görmesine ve ailenin vereceği sevgi ortamından yoksun kalmasına neden olmaktadır.

Kurumlarda çocukların sadece beslenme ve giyinme ihtiyaçlarının değil aynı zamanda kişilik gelişmeleri açısından psikolojik ihtiyaçlarının da karşılanması gerekmektedir. Ancak yapılan pek çok araştırmada çocukların yuva koşulları nedeniyle psikolojik ihtiyaçlarının yeterince karşılanmadığı ortaya çıkmıştır (Erkan 1995; Hatemi ve diğerleri 2000, Güçray, 1989, Gökçearslan, 2003). Yuvalarda kalan çocukların araştırmalar sonucu ortaya çıkan ortak özellikleri şu şekilde ifade edilebilir:

- Kendilerini şanssız, yalnız ve sevgisiz hissederler.
- İnsanlara, yakın arkadaşlarına dahi güvenmezler.
- Sevgilerini ve duygularını ifade etmekte güçlük çekerler.
- Başkalarının duygularına karşı duyarsızdırlar.
- Fiziksel ihtiyaçları karşılanırsa da doyumsuzdurlar.
- Zorba davranışlar gösterebilir, kolay yalan söyleyebilirler.
- Yemek, giyim, ilgi, sevgi açısından yoksun olduklarını düşünürler.
- Zayıf problem çözme becerisine sahiptirler.

- Birbirleri ile ilişkilerinde saygısız ve küfürcüdürler (Bulut ve Özdemir, 1998; Temel 1991; Öntaş, 1998; Gökçearsan 2003; Satılmış 1988; Güçray, 1989; Washington, 1989; Yılgör, 1993; Şahin, 1994; Uğurlu, 1994; Çakıcıoğlu, Aktaş, 1997; Yıldırım, 1997; Bedir, 1998; Oktay, 1998; Balcı, 1999; Cılga, 1999; Erim, 2001; Gürvardar, 2001; Sarper, 2001; Üstün ve Akman, 2002; Turan, 2003; Çetin, 2004; Gündoğdu ve Zeren, 2004; Kutlu, 2005).

Kurum bakımının olumsuzlukları sonucunda sevgi ihtiyacının karşılanmaması çocukların çeşitli olumsuz davranışlar göstermesine neden olabilmektedir. Bu davranışlar yukarıda sayılanların yanı sıra cinsel istismarında içinde bulunduğu, akran istismarının yoğun olarak yaşanmasını da beraberinde getirmektedir.

Bu çalışmada yatılı kurumlarda görülebilen ancak çok sık tespit edilemeyen bir olgu tartışılacaktır. Olayda kendisinden yaşça küçük çocuklara zincirleme cinsel istismarda bulunduğu tespit edilen Murat, Kocaeli Çocuk Ağır Ceza Mahkemesinde yargılanmış ve yargılama süreci tamamlanmıştır.

Yöntem

Kocaeli Çocuk Ağır Ceza Mahkemesinde yargılanmış olan Murat'ın çocukluktan yargılama sürecine kadar geçen yaşam deneyimleri üzerinden bir vaka değerlendirmesi yapılmıştır.

Olgu sunumu

Murat, 1989 doğumludur. "Koruma altında" olan bir çocuktur. 3 çocuklu bir ailenin en büyük çocuğudur. Kendisinden küçük iki erkek kardeşi vardır. Anne ve babası 1995 yılında "şiddetli geçimsizlik" nedeni ile boşanmıştır. Çocukların velayetini baba almıştır. Daha sonra baba ikinci evliliğini gerçekleştirmiş ve bu evliliğinden de 1 çocuğu olmuştur. İkinci eşi Hatice Hanım'ın zaman içinde çocuklara fiziksel şiddet uygulamaya başlaması ve çocukları ihmal etmesi ev içinde huzursuzluklara neden olmuş ve Hatice Hanım evi terk etmiştir. Hem çalışan hem de çocuklara bakan Mehmet Bey'in işyerindeki sorumluluklarını yerine getirememesi nedeni ile işyerindeki görevine son verilmiştir. Maddi olarak herhangi bir geliri bulunmayan Mehmet Bey çocuklarına bakmadığı gerekçesi ile çocuklarının korunma altına alınması talebinde bulunmuştur ve 1995 yılında Murat ile kendisinden 1 yaş küçük kardeşi korunma altına alınmıştır. En küçük kardeşi ise babası ile birlikte yaşamaktadır. Her iki kardeşin babaları ile iletişimi üvey anneleri Hatice Hanım'ın baskıları nedeni ile kopma noktasına gelmiş, çocuklar resmi tatil ve yaz tatillerini buldukları kuruluştaki geçirmek durumunda kalmışlardır. Bu sırada öz anneleri Ayşe Hanım da ikinci evliliğini yapmıştır ve bu evliliğinden bir çocuğu olmuştur. Nadiren kuruluştaki çocuklarını ziyarete gelmiştir. Ziyaretleri sırasında kendi evliliğinde yaşadığı sıkıntıları çocuklarına aktararak çocuklarının psikolojik anlamda olumsuz etkilenmelerine neden olmuştur.

Murat yaklaşık 1.85 cm. boyunda ve 103 kg. ağırlığında yaşına göre oldukça yapılı bir görünümüne sahiptir. Kurum içerisinde Uyumluluk Durumu incelendiğinde aileye ve otorite olarak algıladığı her şeye son derece tepkili, öfkeli ve itaatsiz olduğu ve yurttan kalan diğer çocuklara karşı otoriter ve uyumsuz olduğu gözlenmiştir.

Suç hikâyesi

Olay tarihi olan 2005 yılında suça sürüklenen çocuk Murat lise 1. sınıfta öğrenci olarak eğitim hayatına devam etmekte idi. Yaşına göre oldukça fazla gelişmiş bir görünümüne sahip olan Murat'ın, yuvadaki çocukları korkutarak ellerindeki paraları aldığı, ayaklarını yıkattığı ve bazı çocuklara yönelik cinsel tacizde bulunduğu tespit edilmiştir. Yurttan görevli meslek elemanlarının olumlu davranış geliştirme konusunda Murat ile çalışmalar yürüttüğü ancak; çalışmaların olumsuz sonuçlandığı bilgisi edinilmiştir. 2001 yılında hem 12 yaşını doldurmuş olması, hem de olumsuz tutumunun devam etmesi nedeni ile başka bir kuruma nakli yapılmıştır.

Mağdurlara ilişkin bilgiler

Mağdurlar, Ali (12), Osman (11), Ömer (12) ve suça sürüklenen çocuk Murat (16) aynı yurttan bakım ve koruma altında kalmaktadır.

Olay 1:

Suçta sürüklenen Murat'ın yurda yeni gelen *Osman*'i kalmakta olduğu grubun yatakhaneesine götürdüğü, burada vücudunun çeşitli bölgelerine masaj yaptırdığı, kendisine çeşitli sözel ifadeler söylemesi konusunda zorladığı, mağdurun gitmek istemesine rağmen yanına oturup korkutmak maksatlı olarak kafasına plastik boru ile vurduğu ve 5 defa kendisine yaklaşmasını isteyerek ancak bu koşulda bırakacağını söylediği, mağdurun da bu zorlamanın etkisi ile eylemi gerçekleştirdiği anlaşılmıştır.

Olay 2:

Aynı yıl içinde mağdur *Ali*'yi yanına çağırarak yatakhaneesine götürdüğü, kendisine masaj yaptırdığı ve elle tacizde bulunduğu, eğer istediklerini yapmazsa kendisini dövmekle tehdit ettiği, yaklaşık 2 ay boyunca aralıklı olarak tacizlerine devam ettiği anlaşılmıştır.

Olay 3:

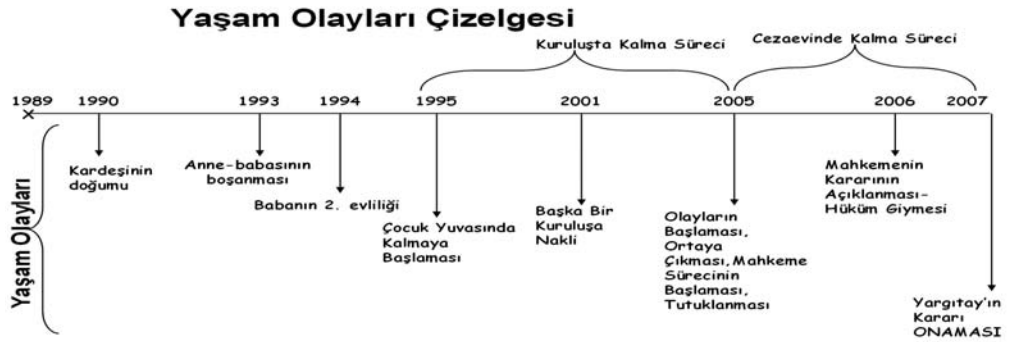
Mağdur *Ömer*'i yurdun yemekhanesinin önünde yanına çağırdığı ve fiziksel istismarda bulunduğu ve kendisinin kaldığı yatakhaneeye neden gelemediğini sorarak üzerine atılı suçu işlediği anlaşılmıştır.

Sözü edilen olaylar aynı kuruluştan kalan arkadaşları Fuat (17)'in suça sürüklenen çocuk

Murat ile mağdurun yaşadıklarına tanık olması ve bu durumu idarecilere aktarması sonucunda ortaya çıkmıştır. Murat şu anda “Çocukların Cinsel İstismarı” suçundan cezaevinde bulunmaktadır. Olay tarihinde 18 yaşını doldurmadığı için kanun çerçevesinde “suça sürüklenen çocuk” olarak tanımlanmaktadır. Suça sürüklenen çocuk Murat’ın, çocuk mağdurlara cinsel istismarda bulunduğu yapılan yargılamada sabit görüldüğünden toplam 10 yıl 10 ay mühletle hapis cezası ile cezalandırılmasına karar verilmiştir.

Murat’ın doğumundan 2007 yılına kadar süren Yaşam Olayları Çizelgesi aşağıda verilmiştir.

Çizelge 1: Yaşam Olayları Çizelgesi



Tartışma

Cinsel suç, uzun yıllar boyunca sadece yetişkinler tarafından işlenen bir suç türü olarak kabul edilirken, çocuklar tarafından da işlenmesi araştırmacıların ilgisini bu konuya çekmiştir. Araştırmalar, cinsel suç işleyen grubun çoğunluğunun ergenlik yıllarında ve ilk yetişkinlikte problemlili cinsel davranışlar gösterdiğini desteklemektedir. Bu gruba, zamanında etkili bir müdahale yapılması cinsel suça yönelen çocukların daha sonraki yaşamlarında kronik cinsel suç işleyen bireyler haline gelmelerinin önüne geçilmesi açısından büyük önem taşımaktadır (Kemp 1998: 189).

Yukarıda verilen vakada yaşam olayı çizelgesi ve vakanın değerlendirmesi yapıldığında Murat’ın çocukluk döneminden başlayarak sorunlu bir yaşam sürdüğü görülmüştür. Akranlarına çeşitli zorbalıklar yapan ve kurum personeli tarafından doğru davranışlara yönlendirilmeye çalışılan Murat çözüm olarak başka bir yuvaya nakil edilmiştir. Bu durum sorunun ötelenmesine ve giderek daha büyük bir sorun haline gelmesine ve yetiştirme yurtlarında yaygın olarak uygulanan bu tutum çocuğun bir başka kurumda davranışlarının daha da pekişmesine neden olmuştur.

Bugün literatürde çocuk istismarını açıklayan pek çok teori ve modeller bulunmaktadır. Bu teoriler; biyolojik, psiko dinamik, davranışsal, bağlılık, bilişsel davranışsal ve bütünsel teoriler olarak tanımlanabilir. Bu teorilere ek olarak cinsel istismarı açıklayan

modeller de bulunmaktadır. Bu modeller içerisinde iki model dikkati çekmektedir. Bunlar Lane'in (1997) Cinsel İstismar Döngüsü Modeli ve Becker ve Kaplan'ın (1988) Modelidir. Aşağıda kısaca bu modeller üzerinde durulacak ve korunma altına alınan ancak davranış problemlerinin zamanında çözümlenememesi nedeni ile başka çocuklara da zarar vermiş olan Murat'ın durumu tartışılacaktır.

Cinsel istismar döngüsü (İstismar zinciri): Bunlardan birincisi Lane ve Zamora (1982, 1984;akt.: Lane 1997) tarafından oluşturulan ve sonradan Sandy Lane (1991, 1997) tarafından geliştirilen "cinsel istismar döngüsü"dür. Lane ve Zamora'nın (1982, 1984; akt.: Lane 1997) ergenlerle yaptıkları çalışmalar cinsel istismar döngüsü kavramının gelişimini sağlamıştır. Bu döngü, kişi için sorunlu olan durumlara ve etkileşimlere verilen normal dışı tepkilerle ilgilidir. Modelde tepkiler, daha sonra cinsellik içeren güç ve kontrolün yaygın olarak kullanılmasını üzerine temellenmektedir. Ergenler için cinsel istismar döngüsü, istismar davranışından önce, süresince ve sonrasında geliştirilen bilişsel ve davranışsal tutumlarla açıklanmaktadır. (Lane 1997: Masson ve Erooga 1999: 9). Ergenin sahip olduğu yaşam deneyimleri ve inançları onları herhangi bir olay karşısında herhangi bir etkileşim ya da probleme karşı çaresizlik duygularıyla (olay) tepki vermelerine ve yaşadıkları olaylar sonucunda stres altında kalma ve güvensizlik yaşamalarına neden olmaktadır. Hissettiği ve yaşadığı sorun ve buna ilişkin duyguları, olası sonuçlardan (kaçış) kaçma isteğine neden olabilmektedir. Ergenlik süresince yaşadığı olumsuz deneyimler ergenin, güç kullanmasına ya da cinsellik gibi kendini iyi hissettirecek davranışları düşünmesine yol açmaktadır. Bu çeşit bir anksiyete ya da rahatsızlığı tolere edememe zaman içerisinde düşünme bozukluklarına ya da bilişsel bozuklukları içeren davranışa neden olabilmektedir. Cinsel istismar döngü, rahatsızlığı geçici olarak azaltmakla birlikte mevcut sorunu çözmekte, ancak uygun olmayan baş etme mekanizmalarına yönelendirmektedir (Masson ve Erooga 1999: 10).

Becker (1998: 319), cinsel istismar döngüsünün, çocuğun olumsuz benlik imajına sahip olmasıyla başladığını ifade etmektedir. Olumsuz benlik imajı, çocuğun kendine yönelik olumsuz tepkilerle karşı karşıya kalması durumunda, uygun olmayan baş etme stratejilerini kullanma olasılığını artırmaktadır. Olumsuz benlik imajı da bireyin diğer bireylerden olumsuz tepkiler almasının belirleyicisi olmaktadır. Beck (1998: 320) reddedilmeye karşı çocuğun, kendini korumak amacıyla izole ettiğini, toplumdan çektiğini ve kontrol eksikliği veya güçsüzlük duygularını telafi etmek için fanteziler kurmaya başladığını ifade etmiştir. Righthand ve Welch (2001: 44) bu sürecin, suç davranışı ile sonuçlandığını ve çocuğun suça sürüklenmesiyle birlikte daha fazla olumsuz deneyimler yaşadığı, reddedilme duygularının arttığı ve olumsuz benlik imajının daha da güçlendiğini ifade etmektedir. Grant'e göre (2000: 4) döngü, cinsel istismar davranışının araştırılması ve suç oranlarını azaltmaya ve suçu önlemeye yönelik bireysel müdahale stratejileri geliştirmek için teorik bir çerçeve sağlamaktadır. Ryan ve Lane (1997;akt. : Grant 2000: 4) cinsel istismar döngüsünün, çocuğun içinde yaşadığı koşulları, düşünce, duygu ve davranışlarını dikkate

alması; çok yönlü bir bakışa sahip olması; genelde fonksiyonel olmayan örüntülere ve belirgin olarak cinsel istismar vakalarına uygulanabilir olması açısından geniş ölçüde kullanılabilirliğini ifade etmektedir.

İstismarcıların aile bireyleri ve sosyal ilişkileri sınırlı, içe kapanık, psikopatik, psiko-seksüel ve sosyal açıdan olgunlaşmamış (immatür) kişilik yapısına sahip oldukları saptanmıştır. Yapılan araştırmalar çocuğa cinsel istismarda bulunan kişilerin büyük oranda kendilerinin de çocukluklarında cinsel ve fiziksel istismara uğradıklarını göstermiştir. Aynı çalışmalarda bu kişilerin çoğunluğunun düşük eğitim ve sosyoekonomik düzeye sahip çevrelerden oldukları bildirilmektedir (Erdoğan 2009, s.141, Isır ve ark. 2008). Bir başka çalışmada çocukların büyük çoğunluğunun parçalanmış aileden geldikleri veya ebeveynlerinden yoksun olduğu tespit edilmiştir (Güleç ve arkadaşları 2002, s.353-368).

Murat çocukluk döneminde üvey annesi tarafından fiziksel şiddet görmüştür. Bu tür bir şiddet deneyimi Murat'ın da kendisinden küçük çocuklara karşı çok çeşitli zorba davranışlar göstermesi ile sonuçlanmıştır.

"İstismar zinciri teorisi", çocuklukta cinsel istismara maruz kalmanın yetişkinlikte cinsel istismara yönelmenin göstergesi olabileceğini vurgulamaktadır. Çocuklukta yaşanan cinsel istismarın daha sonra istismar davranışı için model oluşturacağı ve yetişkinlikteki cinsel yakınlık kurmayı zorlaştıracığına yönelik bir açıklama ortaya konmuştur (Hall ve Hirschman 1991; Marshall ve Barbaree 1990; akt. : Haywood ve Diğerleri 1996: 1234). Çocuklukta cinsel istismar deneyimi yaşayan çocuklar, damgalanmaktadır ve bu dinamik içinde, çocuklar, kendilerini "kötü" görmekte ve bu olumsuz güdülenme ile bu tür davranışlar göstermektedirler (Finkelhor ve Browne 1985; Ryan ve Diğerleri 1987; akt. : Haywood ve Diğerleri 1996; 1234).

Murat'ın çocukluk döneminde cinsel istismara maruz kaldığına ilişkin herhangi bir bilgiye rastlanamamış olmakla birlikte fiziksel, sözel ve duygusal şiddet gördüğü belirlenmiştir.

Görüldüğü gibi, modelin temel noktasını çocuğun istismara maruz kalması, olumsuz benlik imajı ve buna bağlı olarak kullandığı olumsuz baş etme stratejileri oluşturmaktadır. Model, bireysel özelliklerin yanında çocuğun çevresiyle etkileşimini de içermektedir. Çünkü çocuğun benlik imajının oluşumunda çevreden gelen ve algılanan tepkiler önemlidir. Bunun yanında modelde, çocuğun cinsel suç işleminde önemli olan risk faktörleri ifade edilmiştir. Bu faktörlerin çocuk tarafından fark edilmesi tekrar suç işlemeyi önleme açısından önemlidir. Sonuç olarak model, çocuğun cinsel suça yönelişini çocuğun ekolojik çevresinden başlayarak onu kuşatan her bir çevreyi içine alan biçimde kapsamlı olarak ele almaktadır.

Becker ve Kaplan'ın Modeli: İkinci model, Becker ve Kaplan (1988) tarafından geliştirilmiştir. Model, cinsel saldırı davranışının gelişimine katkıda bulunan bir dizi faktörü içermektedir. Modele göre, ilk işlenen cinsel suç, sosyal izolasyon, dürtü davranım bozukluğu, sınırlı bilişsel beceriler, fiziksel ve/veya cinsel istismar geçmişi (Mason ve Erooga

1999: 2) sosyal becerilerin olmayışı, cinsel olmayan bir sapma hikayesine sahip olma gibi kişisel özellikler; zora dayalı cinsel davranışı (coercive sexual behaviour) destekleyen aile inanç sistemleri, zayıf sosyal ilişkiler ve empatiyi (Mason ve Erooga 1999: 2) içeren aileyle ilgili özellikler; çocukların cinselleştirilmesi (sexualisation of children) ve erkeğin zora dayalı cinsel davranışını destekleyen toplum, antisosyal davranış gösteren arkadaş grubu (Mason ve Erooga 1999:2) ve sosyal dışlanma gibi sosyal çevresel değişkenlerin bir kombinasyonu sonucudur (Beck 1998: 319-320). Çocuk ilk cinsel suçtan sonra olası üç yolda ilerleyebilir: Birincisinde, çocuk (kız ya da erkek) artık daha fazla suç işlemeyecektir. İkinci yolda, çocuk, başka cinsel suç işlemekle kalmamakta cinsel içerikli olmayan suçlar da işlemektedir. Becker ve Kaplan (1988; akt. : Beck 1998: 319-320), bu yolu suçluluk yolu olarak tanımlamıştır. Üçüncü ve son yol ise, çocuğun cinsel suç işlemeye devam edeceği, sıklıkla sapan biçimde bir cinsel uyarılmayı (paraphilic arousal) geliştireceği cinsel ilgi örüntüsü (sexual interest pattern) yoludur. Becker (1990: 363), cinsel suç davranışının nedenlerinin bireyden bireye farklılık gösterdiğini ve bu nedenle gerçekte yararlı olacak modelin, birey, aile ve kültürel değişkenleri içeren kapsamlı bir model olması gerektiğini vurgulamıştır.

Modelde de açıklandığı gibi Murat'ın ilk cinsel suçtan sonra başka cinsel suçlar da işlediği görülmektedir. Sadece cinsel suçlarla da kalmadığı fiziksel özelliklerinin yaşıtlarına göre oldukça gelişmiş olmasından dolayı bazı arkadaşlarının kişisel sorunlarını da zor kullanarak çözümlendiği görülmektedir.

Becker ve Kaplan'ın (1988) Modeli incelendiğinde, modelin cinsel suç davranışında bireysel ve çevresel faktörleri vurguladığı görülebilir. Yani suç olgusunda sistemsel bir bakışa sahiptir. Suç davranışında sosyal beceri ve cinsel deneyimleri de ele almaktadır. Bunun yanında diğer suç türlerinde önemli olan aile faktörü özellikle vurgulanmış ve çocuğun etkileşimde bulunduğu ve içinde yaşadığı çevresel faktörlere işaret edilmiştir. Murat'ın da çevresi içinde incelendiğinde olumsuz bir aile yaşantısı olduğu tespit edilmiştir. Çocukluk döneminde kurum içerisinde olumsuz davranışlarda bulunduğu ancak bu davranışlarının nedenlerinin incelenmediği ve olumsuz davranışların artarak çoğaldığı gözlemlenmiştir. Yuva personeli tarafından olumlu bir şekilde yönlendirilemeyen Murat, başka bir kuruma gönderilerek yuvanın sorundan kurtulması sağlanmış, ancak sorunun sahibinin başka bir kurumda davranışlarına devam etmesine yol açmıştır. Çocuk yuvaları ve yetiştirme yurtlarında yaygın olarak kullanılan bu yol, sorunu çözmektense, sorunu ötelemenin bir aracı olarak sık sık kullanılmaktadır. Yeniden vurgulamak gerekirse sorunun bir başka çevreye yayılmasına neden olmaktadır.

Cinsel suçlar ile ilgili literatür tarandığında yukarıda bahsedilen iki modelin de cinsel suçu açıklamada etkili olduğu görülmüştür. Araştırmalar, her iki modelle de uyumlu bulgular ortaya koymuştur. Dikkatli bir biçimde incelendiğinde iki modelin birbirini tamamladığı görülmektedir. Murat vakasında da gözlemlendiği gibi cinsel suç, çocukla ilgili bireysel özelliklerin yanında çocuğun çevresi ile etkileşimi ile değerlendirilmesi gereken bir sorundur.

Weinrott (1996; akt. : Becker 1998: 318), cinsel suça ilişkin açıklamaların çok basit ve evrensel düzeyde yapıldığını ifade ederken, çocuklara ilişkin CSYÇ'lere ilişkin tipoloji araştırmaları ve etiyolojik çalışmaların bulgularının bütünleştirilmesi, farklı tip cinsel suç işleyen çocuklarda bireysel olarak odaklanması gereğini vurgulamıştır. Weinrott'un (1996;akt. : Becker 1998: 318) ifade ettiği gibi, iki modeli bütünleştirerek kullanmak, CSYÇ'lerin davranışlarını ve durumlarını açıklamak açısından daha doğru olacaktır. Dolayısıyla her iki model de bu çalışmanın kuramsal temelini oluşturmuştur. Böyle bir kuramsal temel, CSYÇ'leri bireysel, toplumsal ve kültürel açıdan kapsamlı olarak değerlendirme olanağı sağlamaktadır.

Sonuç ve öneriler

Altı yaşında korunma altına alınan ve olumsuz yaşam deneyimlerine sahip Murat yuva koşullarının da etkisi ile ciddi davranış problemleri göstermeye başlamıştır. Davranış bozukluklarının zamanında nedenlerinin araştırılıp çözülememesi Murat'ın başka davranışlara yönelmesine de neden olmuştur.

Murat'ın cinsel suça sürüklenmesi yukarıda belirtilen kuramlarla açıklanmıştır. Çevresi içinde birey yaklaşımından yola çıkıldığında korunma altına alınan çocuklarda çok sık rastlanan sevgi yoksunluğunun yuva koşullarının da etkisi ile arttığı görülmektedir. Çocuk yaşamış olduğu sevgi eksikliğini normal dışı yollarla gösterebilmektedir. Vaka incelendiğinde Murat'ın annesi evden ayrıldığında babanın çocuklarına bakabilmesi amacıyla bir destek sisteminin oluşturulması gerekliliği anlaşılmaktadır. Ülkemizde çocuk koruma sisteminde aile yanında bakıma ilişkin hizmetler henüz yeterli olmamakla beraber baabayı destekleyecek hizmetlerin geliştirilmesi de gerekmektedir. Bunun yanı sıra korunma sistemi, aileye en yakın bir sistem olarak kurgulanmalıdır. Bir başka ifadeyle öncelikle koruyucu aile ve evlat edinme hizmetlerinin artırılması daha sonra küçük grup bakımının yaygınlaştırılması gerektirmekte ayrıca her şeyden önemlisi çocuğun ihtiyaçlarına uygun koruma ve bakım hizmetlerinin yaygınlaştırılması desteklenmelidir.

Bu çalışmada üzerinde durulmayan bir başka konu ise istismara uğrayan mağdur çocuklardır. Bu çocukların korunma ve güvenlik hakkı ihlal edilmiş ve istemedikleri davranışlara sürüklenmişlerdir. Devletin ailenin yerine koruma garantisi verdiği bu çocuklar, maalesef korunamamış, geriye dönüşü olmayan zararlar görmelerine neden olmuştur. Var olan kurum bakımı sistemindeki sıkıntılar ortadan kaldırılmadığı sürece vakada olduğu gibi, pek çok çocuğun zarar görmesinin önüne geçilemeyecektir.

Tüm bu açıklamaların ışığında mevcut sorunların bu şekilde devam edeceği şüphesiz düşünülmemelidir. Nitekim araştırmacılar tarafından, SHCEK tarafından uzun süreden beri kışla tipi kurum bakımının zararlarının fark edildiği ve çözüm önerlerinin geliştirilmeye çalışıldığı gözlenmektedir. Son yıllarda SHCEK'in çalışmaları incelendiğinde, özellikle sevgi evleri ve çocukevlerinin artırıldığı, var olan kurumlarda ise fiziksel yapı-

nın daha küçük gruplarda bakıma dönüştürüldüğü görülmektedir. Bununla birlikte kurumsal sosyal hizmet politikalarının da sürekli yenilendiği düşünülmektedir. SHÇEK'in toplu bakımın zararlarını minimize edici projelere de destek verdiği, kurum personelini sürekli olarak eğittiği görülmektedir. Sonuç olarak Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumunun verdiği hizmeti çok daha iyi bir noktaya getirme çabalarına rağmen bildiride konu olan olaylarında zaman zaman yaşanabildiği görülmektedir. Bu nedenle çocuk haklarının savunucusu bir kurum olan SHÇEK'in çocuğun yüksek yararı konusundaki duyarlılığını her zaman koruması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Balcı, T. (1999). Yetiştirme Yurdu İle Ailesi Yanında Kalan Öğrencilerin Kişisel ve Sosyal Uyum Düzeylerinin Okul Başarılarına Etkisi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Samsun.
- Becker, J. V. ve S. Kaplan. (1988). The Assessment of Adolescent Sexual Offenders. *Advances in Behavioral Assessment of Children of Families*, 4, 97-118.
- Bedir, E. (1998). Denizli İli 12-18 Yaş Yetiştirme Yurdu Çocuklarının Fiziksel ve Ruhsal Durumlarının Değerlendirilmesi. Uzmanlık Tezi, Pamukkale Üniversitesi Tıp Fakültesi Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, Denizli.
- Bulut, I. Özdemir, U. (1998). Yetiştirme Yurtları ve Gençlik Liderliği. *Sosyal Hizmetler Dergisi*, 1 (7), 20-25
- Cılga, İ. (1999). Toplumun Korunması Altındaki Çocukların İhmali ve İstismarı. E. Konaç (Der.), *Çocuk İstismarı ve İhmali*. Ankara: Pelin Ofset
- Çakırcıoğlu M. Ve Aktaş, Y.(1997). Yetiştirme Yurdunda Kalan Gençlerde Ruhsal Belirtiler. *Çocuk Ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*. 4 (2), 21-33
- Erdoğan A. (2009) Pedofili profili: Türkiye'deki Cinsel İstismarcıların Özellikleri Diğer Ülkelerden Farkımız Var mı? Türkiye'de Çocuk Ergenlerin Cinsel İstismarı: Diğer Ülkelerden Farklılıklarımız, Benzerliklerimiz, 45. Ulusal Psikiyatri Kongresi, Geçmişten Geleceğe Teşhisten Tedaviye. Konferans, Panel, Kurs ve Çalışma Grubu Özetleri, 20-24 Ekim 2009, Ankara. Türkiye Psikiyatri Derneği, <http://www.psikiyatri.org.tr>.
- Erim, B. (2001). Yetiştirme Yurtlarında ve Aileleri Yanında Yaşayan Ergenlerin, Benlik Saygısı, Depresyon ve Yalnızlık Düzeyleri İle Sosyal Destek Sistemleri Açısından Karşılaştırılması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı, Ankara
- Erkan, (1995) Gönül. Korunmaya Muhtaç Çocuklar: Çocuk Yuvalarında Bir Araştırma. Ankara.
- Finkelhor, D. Ve A. Browne. (1986). "Initial and Long Term Effects: A Conceptual Framework." D. FINKELHOR (Ed.), *Sourcebook on Child Sexual Abuse*, Beverly Hills, CA: Sage Publications,
- Gökçearslan, E. (2003) Çocuk Yuvalarında Kışla Bakım Modeli İle Grupevi Bakım Modelinin Hizmet Kalitesi Açısından Karşılaştırılmasına Yönelik Bir Değerlendirme Araştırması, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Tezi), H.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Grant, A. (2000) "The Historical Development of Treatment for Adolescent Sex Offenders." *Trends and Issues in Crime and Criminal Justice*, Australian Institute of Criminology, February.
- Güçray, S.S.. (1989) "Çocuk Yuvalarında ve Ailesi Yanında Kalan 9,10,11 Yaş Çocuklarının Öz-Saygı Gelişimini Etkileyen Bazı Faktörler." (Yayınlanmamış Doktora Tezi), H.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü,
- Güleç G., Yenilmez Ç., Günay Y., Seber G. (2002) Çocuk Suçluluğunda Sosyodemografik Özellikler, 1. Ulusal Çocuk ve Suç: Nedenler ve Önleme Çalışmaları Sempozyumu, Bildiriler, 29-30 Mart 2001, Ankara, AÜ ATAUM, Tisamat Basım Sanayi, 2002.
- Gündoğdu, M. ve Zeren, Ş.G. (2004). Yetiştirme Yurdunda ve Ailesinin Yanında Kalan Ergenlerin Kimlik Gelişimlerinin Karşılaştırılması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3 (22), 57-65.

- Gürvardar, D.(2001). Yetiştirme Yurdunda Yetişen Çocuklar İle Ana-baba Yanında Yetişen Çocukların Umutsuzluk Düzeyinin Karşılaştırılması. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalı, İzmir.
- Hall, G. C. ve R. Hirshman. (1991) "Toward a Theory of Sexual Agression: A Quadripartite Model." *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 59: 662-669.
- Hatemi, H., ve diğerleri. 2000 "Yerleştirme Durumunda Çocuğun Korunması Komisyonu Raporu".1. İstanbul Çocuk Hakları Kurultayı İstanbul Çocuk Raporu. İstanbul: İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları, Milli Eğitim Basımevi:173-181.
- Haywood, W. T. , H. M. Kravitz, O. E. Wasyliw, J. Goldberg, ve J. L. Cavanaugh (1996). "Cycle of Abuse and Psychopathology in Cleric and Noncleric Molesters of Children and Adolescents." *Child Abuse and Neglect*, 20, 12,:1233-1243.
- Isır, A. B., Büyükcelik A., Özdil, S., Coşkun, A. (2008) Gaziantep Üniversitesi Tıp Fakültesi Adli Tıp Ana Bilim Dalına Yansıyan Cinsel İstismar Olgularında Çocuk İstismarı ve Mental Retardasyonun Değerlendirilmesi. 2. Uluslar Arası Katılımlı Çocuk İstismarını ve İhmalini Önleme Sempozyumu, 08-10 Mayıs 2008 Ankara. Gazi Üniversitesi Tıp Fakültesi, 102.
- Kemp, Alan. (1998) *Abuse in the Family: An Introduction*, Brooks/Cole Publishing Company,
- Kutlu, M. (2005). Yetiştirme Yurdu Yaşantısı Geçiren Lise Öğrencilerinin Yalnızlık Düzeyleri. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3 (24), 89–109.
- Lane, Sandy (1997) "The Sexual Abuse Cycle." G. Ryan ve S. Lane (Eds.), *Juvenile Sexual Offending Causes, Consequences and Corrections*, San Francisco: Jossey-Bass,.
- Marshall, W. L. ve H. E. Barbaree. (1990) "Outcome of Comprehensive Cognitive-Behavioral Treatment Programs." W. L. Marshall, D. R. Laws ve H. E. Barbaree (Ed.), *In Handbook of Sexual Assault: Issues, Theories, and Treatment of the Offender*, New York,: 363–385.
- Masson, H. ve M. Erooga (1999). "Children and Young People who Sexually Abuse Others." M. Erooga H. C. Masson (Ed.), *Children and Young People who Sexually Abuse Others: Challenges and Responses*, Fourth Edition. London: New York,
- Oktaç, E. (1998). Yetiştirme Yurdunda Barınan 13–15 Yaş Grubu Ergenler İle Aileleri Yanında Yaşayan Aynı Yaş Grubu Ergenlerin Psikolojik Belirtilerinin Karşılaştırılması. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Gaziantep.
- Öntaş, Ö.C.(1998). Kurum Bakımı Deneyimi Olan Genç Yetişkinlerin Sosyal Destek Sistemleri ve Ruh Sağlığı Durumları. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Ankara
- Righthand, S. ve C. Welch. (2001) *Juveniles who Have Sexually Offended A Review of the Professional Literature Report*. Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention, March
- Ryan, G., S. Lane, J. Davis ve C. Isaac. (1987) "Juvenile Sex Offenders: Development 7 Correction." *Child Abuse and Neglect*, 11,: 385-395.
- Sarper, N. (2001). Yetiştirme Yurdunda Yetişen Çocuklar İle Ana-baba Yanında Yetişen Çocukların Denetim Odaklarının Karşılaştırılması. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalı, İzmir.
- Satılmış, G. (1988). Yetiştirme Yurdunda Yaşayan Ergenlerde Benlik Saygısı. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Psikiyatri Anabilim Dalı, Eskişehir.
- Şahin, F. (1994). Yetiştirme Yurtlarında Kalan Gençlerin Benlik Saygıları Üzerine Bir İnceleme. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Ankara.
- Temel, F. (1991). Yetiştirme Yurdunda ve Ailesi Yanında Kalan 14–18 Yaş Grubundaki Gençlerin Cinsiyet Rolü Kimlikleri İle Moral Gelişimlerinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Çocuk Sağlığı ve Eğitimi Programı, Ankara.
- Turan, L.(2003). Korunmaya Muhtaç Çocukların Umutsuzluk, Suçluluk Duyguları, Benlik Kavramları ve Geçmişe İlişkin Tutumlarının İncelenmesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Erzurum.

- Uğurlu, U.(1994). Yetiştirme Yurdunda Yaşayan Ergenler İle Ailesiyle Birlikte Yaşayan Ergenlerin Özsaygı ve Atılganlık Düzeyleri Açısından Karşılaştırılması. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Erzurum.
- Üstün, E. Ve Akman, B.(2002). Korunmaya Muhtaç Çocukların Benlik Algısının İncelenmesi. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (23), 229–233
- Washington, G. (1989). 10–12 Yaş Korunmaya Muhtaç Çocuk Yuvalarında Denetim Odağı Algısı ve Kendine Saygı Duygusu. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Weinrott, M. Juvenile Sexual Aggression: A Critical Review. Boulder, University of Colorado, Institute for Behavioral Sciences, Center for the Study and Prevention of Violence, 1996.
- Yıldırım, A. (1997). 9–12 Yaşları Arasındaki Korunmaya Muhtaç Çocuklarda Kendilik Tasarımı. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Eğitimde Psikolojik Hizmetler Bilim Dalı, İstanbul.

AKRAN İSTİSMARININ SOSYAL KÖKENLERİ

Müjdat AVCI

Yrd. Doç.Dr., Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü PDR Anabilim Dalı



ÖZET

Sosyalleşme, insanın içinde yaşadığı toplumun değer ve normlarını içselleştirerek bunlara uygun rolleri yerine getirdiği bir kişilik yapısına sahip olması, dolayısıyla toplumla bütünleşmesi sürecidir. Doğumla başlayıp ömür boyu devam eden bu süreç, bazıları için sorunsuz ya da başarılı bir seyir izlerken bazıları için ise, sıkıntılı veya başarısız bir gelişim gösterebilmektedir. Başarılı bir sosyalleşme süreci geçiren çocuklar, genellikle çevreleriyle olumlu ilişkiler kuran, uyumlu kişiler olarak toplumda yerlerini alırken, bu süreci başarısız geçiren çocuklar ise, çevreleriyle sağlıklı ilişkiler kuramayan, dolayısıyla, akranlarının sözel, duygusal ya da fiziksel istismarına maruz kalan veya akranlarına bu tarz istismar davranışlarını sergileyen kişiler haline gelebilmektedirler. Bu çalışmada, başarısız bir sosyalleşme süreci geçiren çocuk ve gençlerin istismarın tarafı olmalarının nedenleri ve bu konuda alınabilecek önlemlerin neler olduğu belirlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyalleşme, akran istismarı, aile, okul, televizyon.

İnsanlık tarihi bir yerde grupların, toplulukların ya da toplumların tarihidir. İnsan, ister düşmanlarının saldırılarından korunmak, ister beslenmek, isterse de keşfettiği ateşin sönmesini engellemek için olsun hep bir diğerinin varlığına gereksinim duymuştur. Tarihsel süreç içerisinde insanları bir araya getiren birlikte yaşamla ilgili nedenlerin bir kısmı ortadan kalkmış olsa da, değişen toplumun yeni yaşam şartları, kendine özgü gereksinimleri ortaya çıkarmış ve insan yaşamının bu temel özelliğinin devam etmesini sağlamıştır. Tarihin karanlık dönemlerinden başlayıp günümüze kadar gelen bu prensip, kuşkusuz gelecekte de insan yaşamının en temel dinamiği olarak varlığını sürdürecektir.

İnsan, genelde kurulu bir düzenin, belirli bir işleyişe sahip bir yapının içerisinde dünyaya gözlerini açar. Birlikte yaşamla ilgili pek çok norm ve değeri hazır olarak bulduğu bu yapıda, ilk olarak anne-babası ve yakın çevresini tanır. İlk etkileşimini onlarla kurar. Kendisine ve yaşama dair ilk bilgileri onlardan öğrenir. Süreç ilerledikçe gelişimini olumlu ya da olumsuz yönde etkileyecek sosyal çevresi ve etkileşimde bulunduğu ajanlar (kitle iletişim araçları, okul vb.) giderek artmaya başlar. Gelişimi olumlu yönde etkilenirse sosyalleşmesini başarıyla gerçekleştirmiş uyumlu bir birey olur. Bunun aksi yönde bir sosyal

gelişim yaşamış ise, çeşitli uyum sorunları olan, başarısız bir sosyalleşme süreci geçirmiş biri olarak toplumdaki yerini alır. Bu ise, yaşadığı sosyal gelişim deneyimine bağlı olarak, ya diğerleri tarafından korkutulan, tehdit edilen, incitilen yani istismar edilen ya da bu edimleri başkasına sergileyen yani istismar eden biri olması sonucunu doğurur.

Bu çalışmamızın amacı, doğumla başlayıp ömür boyu devam eden sosyalleşme sürecinin, sağlıklı, eksik ya da başarısız gerçekleşmesi halinde çocuk ve gençler arasında birbirlerine yönelik olarak görülen istismar davranışlarının hangi sosyalleşme ajanlarıyla/unsurlarıyla bağlantılı olduğunu belirlemek ve bu olgunun azaltılması ya da önüne geçilmesi hususunda devlet, aile ve kurumların ne tür bir tutum ve uygulama içinde olmaları gerektiği konularında bazı önerilerde bulunmaktadır.

İnsan, pek çok dürtü ve gereksinime sahip biyolojik bir organizma olarak dünyaya gelir. Ve bu gereksinimlerini karşılayabilmek için diğerlerinin yardımına, desteğine ihtiyaç duyar. Bu durum ise, onu toplum halinde yaşamaya zorunlu kılan, dolayısıyla, diğerleriyle dayanışma (solidarity), yardımlaşma ve işbölümü (division of labour) içinde bulunmaya iten nedenlerin başında gelir. O, istisnalar dışında sosyal bir ortam içinde var olur ve zamanla içinde bulunduğu çevrenin yönlendirmeleri/bilgilendirmeleri sonucu hangi ortamlarda ne tarz edimlerde bulunacağını bilen biri olmaya, yani, hayvani düzeyden insani düzeye geçmeye, başka bir ifadeyle sosyalleşmeye başlar. İnsanın doğumuyla başlayan ve toplumda geçerli olan değerlerin, inançların, tutumların, davranış kalıplarının öğrenilip özümsemiği ve çocukluk ve gençlik döneminde de girilen gruplarda geçerli değer, tutum ve rol beklentilerine göre 'sosyal ben'in ya da sosyo-kültürel kişiliğin kazanıldığı¹ bu süreç, ömür boyu devam eden bir özelliğe sahiptir. Bireyin doğal bir varlık olma durumundan (mekanik doğa çevresinden) çıkarak, sosyal bir varlık (diyalog kuran bir varlık) durumuna geçmesini,² ya da toplumun yeni üyelerine o toplumda var olan yerleşmiş, görenek, değer, tutum ve davranışların ne olduğunu ve bunlara uyum sağlamanın ve bunları öğrenmenin yollarının gösterilmesini³ ifade eden sosyalleşme, kısaca, insanın içinde yaşadığı kültürün maddi ve maddi olmayan değerlerini öğrendiği, özümsemiği bir süreçtir.

Sosyalleşme, bir toplumun tarihinden süzülerek gelen değerlerin yeni kuşaklara benimsetilmesi sürecidir. Ancak toplumda kimi çocuk ve gençler önceki kuşağın kendilerine öğretmeye ve benimsetmeye çalıştığı bu değerleri kolay bir şekilde içselleştirirken, kimileri ise bu durumu gerçekleştirememektedir. Bu durumda başarılı ve başarısız sosyalleşme olmak üzere iki tür sosyalleşme şekli ortaya çıkmaktadır.

Başarılı sosyalleşme, bireyin üyesi olduğu topluma sağlıklı bir şekilde uyum gösterebilme ve karşılaştığı pek çok sorunun üstesinden gelebilme yeteneğini ifade eden bir kavramdır. Diğer bir deyişle bireyin daha önceden bildiği tutum ve davranış örneklerini ye-

1)Silah, M., 2005., Sosyal Psikoloji-Davranış Bilimi, 2. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, s. 328.

2) Akyüz, H., 1991., Eğitim Sosyolojisinin Temel Kavram ve Alanları Üzerine Bir Araştırma, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, s. 210.

3) Özkalp, E., 2003., Sosyolojiye Giriş, 12. Baskı, Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları No: 140, Eskişehir, s. 109.

nilerinden ayırt edebildiği, ödüllendirme ve cezalandırma mekanizmalarını eğitim yoluyla öğrendiği, engellenme sonucu karşılaşma ihtimali olduğu bunalımlardan kişiliğini geliştirici yönde çıkmayı bildiği bir durumu belirten bir süreçtir.⁴ Başarısız sosyalleşme ise, bireyin kendisinden (biyo-fizyolojik özelliklerden) ya da sosyal çevresinden kaynaklanan nedenlerden dolayı norm dışı davranışlara ve patolojik sorunlara yol açan süreci ifade eden bir kavramdır. Sosyal yaşamda bazı bireyler, var olan kültürün beklentilerine göre davranmamaktadırlar. Bunun nedeni ise, -biyo-fizyolojik yetersizlikleri (zekâ geriliği, fizik açıdan engelli olma vb.) dışta bırakıp duruma sosyal çevre açısından baktığımızda- sosyalleştirici ajanların (aile, okul, arkadaş çevresi vb.) kurumsallaşmış örnek ve tarifleri uygun bir biçimde telkin edememesinden ya da yanlış öğretmiş olmasından ileri gelmektedir. Örnek ve tariflerin uygun yönde telkin edilmeyişi ise sosyalleşme için gerekli şartların yokluğundan kaynaklanmaktadır.⁵ Dolayısıyla, sağlıksız, parçalanmış ya da sosyo-ekonomik düzeyi düşük aile ortamı, uygunsuz çevre şartları vb. bireyin sosyalleşmesini başarısız kılan etkenlerdir.

Çocukların, başarılı bir sosyalleşme sürecini gerçekleştirememeleri, çevrelerindeki diğer çocuk ve gençlerden psikolojik, fizyolojik ve sosyal açıdan eksik ya da geri kalmalarına yol açmaktadır. Sağlıksız aile ortamı ve sosyal şartlarda büyüyen ve başarılı bir sosyalleşme süreci yaşayamayan çocuklar ise genelde, özgüvensiz, aşırı duygusal, benlik saygısı eksik, aşırı kaygılı ve fiziksel olarak zayıf bir özelliğe sahip olmaktadır. Bu ise, onların, akranlarının duygusal ve fiziksel istismarına maruz kalmalarına, hatta fırsat bulduklarında ise, akranlarını istismar eden bir yapıya sahip olmalarına neden olur. Literatürde *akran istismarı* (peer abuse) [kimi çalışmalarda akran zorbalığı (peer bullying) şeklinde kullanılmaktadır] olarak belirtilen söz konusu durumu Heinemann, “*bir grubun sıra dışı olan bireye uyguladığı şiddet*”⁶ şeklinde tanımlarken, SCORE (İskoçya Eğitim Araştırmaları Konseyi), “*birini kasten, bilinçli bir şekilde incitmek, tehdit etmek ya da korkutmak*”, E. Roland ise, “*bir bireyin ya da grubun kendini koruyamayacak birine karşı uyguladığı uzun süreli fiziksel ya da psikolojik şiddet*”⁷ olarak belirtmektedir. Çocuklar arasındaki psikososyal ve fiziki açıdan eşitsizlik durumunda ortaya çıkan bu edimi kısaca, bir kişiye ruhsal ve fiziksel açıdan zarar vermeyi amaçlayan saldırganlık ve şiddet içerikli davranışlar bütünü olarak tanımlayabiliriz.

Çocukların yaşamının erken dönemlerinde başlayan ve birkaç yıl devam eden akran istismarı,⁸ bazı araştırmacılar tarafından ciddi ya da önemli bir sosyal sorun olarak görülmezken,⁹ M. Ambert, bu olgunun ebeveyn istismarından daha büyük bir so-

4) Tezcan, M., 1997., Eğitim Sosyolojisi, 11. Baskı, ?, Ankara, s. 40-41.

5) Dönmezer, S., 1999., Toplum Bilim, 12. Basım, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, s. 134-135.

6) Güvenir, T., ?, Okulda Akran İstismarı, Kök Yayıncılık, Ankara, s. 26.

7) A.g.e., s. 26-27.

8) Spodek, B., 2006., Handbook of Research on the Education of Young Children, Second Edition, Lawrence Erlbaum Associates, Publishers, New Jersey, London, s. 37.

9) Furedi, F., 2006., Culture of Fear Revisited: Risk-taking and the Morality of Low, Continuum, London, s. 49.

run olabileceğini¹⁰ ileri sürmekte ve söz konusu olgunun çeşitli şekillerde gerçekleştiğine dikkat çekmektedir. Ona göre akran istismarı, *doğrudan fiziksel saldırganlık* (yumruk ya da tokatla veya silahla saldırmak, taciz etmek ve tecavüz), *sözel saldırganlık* (sürekli sataşmak ve alay etmek, fiziksel zarar vermekle ya da gruptan çıkarmayla tehdit etmek, ırkçı veya cinsiyetçi olduğunu söylemek ve kötü niyetli dedikodular yaymak), *pasif saldırganlık* (gruptan sık sık ya da uzun süreli dışlama ve bir tehlikeye karşı önceden uyarıda bulunmama), ve *dolaylı saldırganlık* (kurbanın parasına, kitaplarına, giysilerine, öğle yemeğine zarar vermek, yok etmek ya da bunları çalmak, saklamak)¹¹ olmak üzere dört farklı tarzda ortaya çıkmaktadır.

Akran istismarı, gerek yabancı ülkeler gerekse de ülkemiz açısından bilimsel anlamda incelemeye konu olan yeni bir olgudur. Norveçli araştırmacı D. Olweus'un 1970'lerin başında konuyla ilgili gerçekleştirdiği çalışma bu tür araştırmaların başlangıcını oluşturmaktadır.¹² 1982 yılında Norveç'te gazetelerde üç erkek çocuğun akranları tarafından çeşitli istismar davranışına maruz kaldığına ve sonrasında intihar ettiklerine yönelik bir haberin yayınlanması,¹³ kitle yayın organları ve halk arasında büyük bir tedirginlik ve gerilim yaratmış bunun sonucunda ise, akran istismarını önlemeye yönelik müdahale programları ve sistemli çalışmalar gerçekleştirilmeye başlanmıştır.¹⁴ Söz konusu olgu, 1980'lerin sonu ve 1990'ların başına gelindiğinde Japonya, İngiltere, Hollanda, Kanada, ABD ve Avustralya gibi ülkeler başta olmak üzere birçok ülkede bulunan araştırmacı ve eğitimcilerin de ilgisini çekmeye başlamış¹⁵ ve bu ülkelerde de olgunun önlenmesi ve azaltılmasına yönelik çeşitli yasal düzenlemelere gidilmiştir.¹⁶

Bahsedilen gelişmelerden sonra söz konusu olguyla ilgili olarak özellikle batılı ülkelerin birçoğunda ve son yıllarda –sayıca fazla olmasa da- ülkemizde de istatistiksel çalışmalar yapılmıştır. Bu konuda D. Olweus tarafından 1983 yılında Norveç ve İsveç'te 7 ile 16 yaşları arasındaki 150.000 öğrenciyi kapsayan geniş çaplı bir çalışmada, öğrencilerin %15'inin düzenli olarak akran istismarında bulunan ya da istismara uğrayan öğrenciler olduğu¹⁷ görülürken, Greeff'in dördüncü sınıftan altıncı sınıfa kadar olan öğrenciler üzerinde yaptığı bir çalışmada ise, öğrencilerin %80,8'inin istismara uğradığı¹⁸ bulunmuştur. A.B.D. Midwestern'de ortaokul ve lise öğrencileri üzerinde yapılan bir çalışmada,

10) A.g.e., s. 49.

11) Boocock, S. S. – Scott, K. A., 2005., Kids in Context, Rowman & Littlefield Publishers, Inc., Maryland, s. 137.

12) Greeff, P., 2004., "The Nature and Prevalence of Bullying During the Intermediate School Phase", Master Thesis, University of the Free State, Bloemfontein, s. 8.

13) A.g.e., s. 8 içinde: Olweus, D. (1993). Bullying at school–What we know and what we can do. Cambridge, Massachusetts: Blackwell Publishers.

14) Güvenir, a.g.e., s. 25.

15) A.g.e., s. 26.

16) <http://www.albany.edu/education>, 23.05.08, 10:17 içinde: Jean B., Healey, "Peer Abuse as a Legislated Child Protection Issue for Schools", Self Research Centre, University of Western Sydney, Australia.

17) Olweus, D., 1995., "Bullying or Peer Abuse at School: Facts and Intervention", Current Directions in Psychological Science, Cambridge University Press, Issue 6, Vol. 4, ?, s. 197.

18) Greeff, a.g.e., s. 29.

öğrencilerin %76,8'inin,¹⁹ lise öğrencileri üzerinde yapılan bir başka çalışmada ise, öğrencilerin büyük çoğunluğunun (%88) öğrenim süreleri boyunca diğer öğrenciler tarafından istismara uğradıkları tespit edilmiştir.²⁰ Yine 14-17 yaşları arasındaki kızlarla telefon görüşmesi yöntemiyle yapılan bir çalışmada, kızların %40'ının erkek arkadaşları tarafından fiziksel istismara uğradıkları belirlenirken,²¹ Batılı ülkelerde çocuk ve ergenlere yönelik hizmet veren telefonla yardım hatlarına başvuruların %60'ını akran istismarı olgularının oluşturduğu tespit edilmiştir.²² Konuyla ilgili yapılan bir başka çalışmada, Hollanda'da günlük yaşam içerisinde akranları tarafından aşırı derecede aşağılanan, dalga geçilen, küçümşenen çocuk sayısının 400 bin olduğu ve devletin, bu tür davranışlara maruz kalan çocukların tedavisi için her yıl ortalama 8 milyar euro civarında para harcadığı belirlenmiştir.²³ Türkiye'de ise, konuyla ilgili olarak pek fazla çalışmanın olmadığı görülmektedir. 2003 yılında Ankara ve çevresinde yapılan tarama çalışmasına göre, ilköğretim öğrencilerinin %30'unun akran istismarına uğradığı ve %6'sının ise, akran istismarı davranışı gösterdikleri belirlenirken,²⁴ Kapıcı tarafından ilköğretim 4. ve 5. sınıf öğrencilerine yönelik yapılan bir çalışmada, sözel, bedensel, duygusal ve cinsel istismar yapan ve maruz kalan çocukların oranının %40 olduğu bulunmuş,²⁵ Deveci ve Açık'ın 2002 yılında ilköğretim 5. ve 8. sınıf öğrencilerine yönelik yaptıkları bir çalışmada ise, çocukların %20'sinin arkadaşlarının istismarına uğradıkları tespit edilmiştir.²⁶ Diğer taraftan bazı araştırmaların ilköğretim çağındaki çocuklarda akran istismarının görülme sıklığının %20-30 arasında değiştiğini, ortaöğretimde ise bu oranın %10-20'lere düştüğünü göstermesi,²⁷ yine D. Olweus'un Norveç'te 1993 yılında *yaşı büyük* öğrenciler üzerinde yaptığı çalışmada da okulda istismara uğrayan çocukların %17 oranında olduğunun bulunması,²⁸ çocukların yaşları ilerledikçe bu tür zarar verici kişi ve edimlerle zihinsel ve fiziksel olarak baş edebilme becerilerinin geliştiğini göstermektedir. Ayrıca, gerek okul ortamında gerekse aynı mahalle ya da semtte veya diğer sosyal çevrelerde olsun, akran istismarının genelde ekonomik düzeyi düşük, fiziksel olarak zayıf, ailevi sorunlardan dolayı ruhsal durumu kötü vb. özelliklere sahip çocuklara yönelik yapıldığı görülmektedir.

Diğer taraftan, akran istismarıyla ilgili medyaya yansımış gerek yabancı ülkelerde gerekse de ülkemizde pek çok olay söz konusudur. Yabancı ülkelerde medyaya yansıyan olaylardan biri, Çin'in güneyindeki Guangdong eyaletindeki Maoming bölgesinde mey-

19) <http://www.ldonline.org>, 01.04.2008, 15:45.

20) Welfel, E. R. – Ingersoll, R. E., 2001., *The Mental Health Desk Reference*, John Wiley & Sons, Inc., New York, s. 191.

21) Corsaro, W. A., 2005., *The Sociology of Childhood*, Sage Publications, Inc., California, s. 276.

22) Güvenir, a.g.e., s. 33.

23) <http://www.dogus.nl>, 14.04.2008, 12:24.

24) Güvenir, a.g.e., s. 33.

25) Kapıcı, E. G., 2004., "İlköğretim Öğrencilerinin Zorbalığa Maruz Kalma Türünün ve Sıklığının Depresyon, Kaygı ve Benlik Saygısıyla İlişkisi", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Sayı: 1, Cilt: 37, Ankara, s. 10.

26) A.g.m., s. 3.

27) Güvenir, a.g.e., s. 33.

28) Rigby, K., 2002., *New Perspectives on Bullying*, Jessica Kingsley Publishers Ltd., London, s. 55.

dana gelen ve W. J. (17) adlı liseli gencin kendisinden haraç istediği iddia edilen 6 sınıf arkadaşını bıçaklaması sonucu çocuklardan ikisinin öldüğü olaydır.²⁹ Bir diğeri ise, Almanya'da biri Türk dört öğrencinin okul arkadaşlarından birine 17 hafta boyunca işkence yaptıkları ve görüntüleri internetten online yayınladıkları gerekçesiyle gözaltına alınmasıdır. 17 yaşındaki Türk öğrenci ile iki Alman ve bir Kazak öğrencinin mağduru olan genç, haftada en az iki kez okuldaki bir depoda sopalarla dövülmüş ve kamera önünde soyunarak yaralarını göstermeye zorlanmıştır. 18 yaşındaki işkence kurbanı olan genç, olay sonrası psikiyatrik tedaviye alınmıştır.³⁰ İngiltere'de 11 yaşındaki B. V. adındaki çocuğun okulda arkadaşları tarafından aşağılandığı için evde kendini ranzaya asarak öldürmesi ise konuyla ilgili verilebilecek bir başka örnektir.³¹ Bandırma'da 11 yaşındaki bir çocuğun, bir kıza sarkıntılık eden arkadaşlarını öğretmenlerine şikâyet etmesinin ardından vahim durumların geliştiği olay ise ülkemizden verilebilecek bir örnektir. Çocuklar, arkadaşlarının kendilerini şikâyet etmesi üzerine onu yakalayarak parka götürmüş, üzerine idrar yapıp, çivili sopa ve kemerle dövüp vücudunda sigara söndürmüş ve yaralarına da tuz basarak onu cezalandırmışlardır.³² Yine, İstanbul'da 14 ve 15 yaşlarındaki iki çocuğun daha önce bıçak zoruyla birkaç defa tecavüz ettikleri 15 yaşındaki bir çocuğa, aynı yöntemle tekrar tecavüz etmeleri ülkemize ait bir başka örnektir.³³ Daha birçoğundan bahsetmenin mümkün olduğu bu örneklerin gösterdiği şey, çocukların akranlarına karşı uyguladıkları istismar davranışlarında yetişkinlerden pek de geri kalmadıklarıdır. Çocuklarda kötü aile ortamı ve sağlıksız sosyal çevre şartları sonucu oluşan olumsuz duygu ve düşünceler, televizyon, sinema, internet gibi medya organlarında tanık oldukları saldırganlık ve şiddet içerikli görüntülerle harekete geçmekte ve böylece yukarıdaki örnek olayların ortaya çıkması da kolaylaşmaktadır.

Burada işaret edilmesi gereken önemli bir nokta, akran istismarının ve akran istismarının türünün cinsiyete göre farklılaştığı hususudur. Çünkü yapılan pek çok araştırma, erkek çocukların şiddet içeren edimlere kız çocuklardan daha fazla yöneldiklerini göstermektedir. Bu çalışmalarda, erkek çocukların kız çocuklardan hem daha fazla istismarcı oldukları ve hem de daha fazla istismara maruz kaldıkları ve erkeklerin, hem kız hem de erkekleri (ancak daha çok erkekleri) istismar ettikleri ve istismar davranışını gerçekleştirmede ise genellikle doğrudan yolları kullandıkları görülürken, kızların, genellikle hemcinslerini istismar etmeyi tercih ettikleri ve daha çok dolaylı yolları kullandıkları³⁴ tespit edilmiştir.

Çocukların birbirlerine karşı saldırganlık ve şiddet içerikli davranışlarda bulunmalarının yani akran istismarının nedenlerini bireysel ve sosyal olmak üzere iki grupta toplama-

29) <http://www.haberler.com>, 17.05.2007, 10:40.

30) <http://www.rehberlikportali.com>, 21.03.2008, 14:10.

31) <http://www.arsiv.sabah.com.tr>, 14.04.2008, 12:59.

32) <http://www.rehberlikportali.com>, 21.03.2008, 14:10.

33) <http://www.mynet.com>, 14.04.2008, 10:45.

34) Güvenir, a.g.e., s. 32-33.

mak mümkündür. Bu etmenlerden çocuğun kişilik yapısına ait özellikler bireysel nedenleri oluştururken, aile yapısı ve bu yapıdan etkilenecek olgunun ortaya çıkmasını kolaylaştıran etmenler (okul, kitle iletişim araçları vb.) ise sosyal nedenleri meydana getirmektedir.

Akran istismarına yol açan sosyal nedenlerin başında aile yapısı gelmektedir. Okul ve kitle iletişim araçları gibi etmenler ise kanımızca ikincil konumda yer almaktadırlar. Dolayısıyla ailenin sosyo-ekonomik düzeyi, anne-baba tutumu, anne-baba yoksunluğu vb., aile yapısından kaynaklanan ve çocuklarda akran istismarına yol açan başlıca etmenlerdir.

Çocukların gerek yaşadıkları sosyal çevrelerinde, gerekse de okul ortamında istismarcı olmalarının ya da istismara uğramalarının nedenlerinden biri ailelerinin sahip olduğu sosyo-ekonomik düzeydir. Çünkü ailenin sahip olduğu sosyo-ekonomik düzey, ailenin bir yandan çevre tarafından nasıl algılanacağını, diğer yandan ise aile içi ilişkilerin tarzını belirlemektedir. Bu ise, doğrudan çocukların psiko-sosyal ve fizyolojik gelişimlerini etkilemektedir. Ebeveynlerin saygın bir mesleğe ve iyi bir gelire sahip olmaları kuşkusuz çocukların akranları tarafından –tamamen genellenemese de– istismar edilmelerini engelleyen bir durumdur. Hatta bu tip ailelerin çocukları, sosyo-ekonomik düzeyin verdiği güvenle şımartılmış bir tarzda büyütüldüğünden istismarcı bir kişilik yapısına da sahip olabilmektedirler. Ancak, ailenin sosyo-ekonomik durumunun iyi olması bazen çocuğun akranları tarafından istismar edilmesini önleyememektedir. Başka bir ifadeyle, sosyo-ekonomik durumları iyi olsa da başka bir ülke ya da bölgeden göç etmiş olan ya da ırki veya dini açıdan azınlık durumundaki çocuklar, bulunduğu semt, okul ya da diğer sosyal ortamlarda akranları tarafından fiziksel, duygusal vb. açılardan istismara maruz kalabilmektedirler. Almanya’da özellikle 1935’den sonra, Nazilerin Yahudilere karşı uyguladığı Holokost (soykırım) nedeniyle Yahudi çocukların, sınıf, mahalle ve oyun arkadaşları tarafından dışlanmaları, daha ileriki aşamalarda ise hakarete ve zorbalığa maruz kalmaları buna örnek verilebilir.³⁵ Diğer taraftan, en çok görülen durum ise, ailesinin sosyo-ekonomik düzeyi düşük olan ve arkadaş, okul ve diğer sosyal çevrelerdeki ilişkilerinde sosyo-ekonomik durumu daha iyi durumda olan akranları tarafından sözel, duygusal ya da fiziksel istismara (örneğin alay ya da hakaret etme veya grup içerisine alınmama, alınsa da grup içerisinde en düşük konumda görülme vb.) maruz kalan çocuklardır. Bu çocuklar, ekonomik yoksunluklar içinde büyüdüklerinden ezik bir psikolojiye sahip, akranları tarafından pek fazla değer verilmeyen, yalıtılan, itilip kakılan bir konumdadırlar. Böylesi bir ilişki biçimiyle büyüyen çocuklar, ilerleyen yıllarda suçlu bireyler haline gelebilmektedirler. Sonuç olarak, yapılan bazı çalışmalarda ailenin sosyo-ekonomik durumu ile istismar davranışı arasında bir ilişki saptanmadığı belirtilse de, söz konusu etkenin suçlulukla olan neden-sonuç bağlantısını göz önüne aldığımızda, akran istismarıyla da ilişkisi olabileceğini, bu açıdan, sosyo-ekonomik düzeyin göz ardı edilmemesi gereken bir unsur olduğunu düşünüyoruz.

Anne-babanın disiplin anlayışı veya birbirlerine ya da çocuklarına yönelik tutum ve

35) <http://www.salom.com.tr/news>, 14.04.2008, 12:50.

davranışları da, çocukların istismar eden ya da istismara uğrayan kişilik yapısına sahip olmalarına neden olmaktadır. Başka bir ifadeyle, ailenin disiplin anlayışı yani otokratik, demokratik, izin verici, ilgisiz vb. tutumlara sahip olması çocukların tutum, düşünce ve davranışlarının belirginleşmesinde etkili olmaktadır. Örneğin çocukların yaşamlarının ilk yıllarında yetersiz ilgi ve sevgi görmeleri ya da saldırgan davranışlarına anne-baba tarafından izin verici tutumlar sergilenmesi veya yetiştirilme sürecinde onlara karşı şiddet/güç kullanılması³⁶ ilerleyen yıllarda özellikle akranlarına ya da kendinden zayıf olanlara karşı saldırgan ve acımasız biri olmaları riskini arttırmaktadır. Yine aile içerisinde ebeveynlerin birbirlerine ya da çocuklarına karşı uyguladıkları sözel, fiziksel ya da duygusal saldırganlık ve şiddet içerikli tutum ve davranışlar, çocukların duygu dünyasında ağır etkiler bırakmakta ve onların akran ilişkileri başta olmak üzere sosyal ilişkilerini etkileyerek istismar davranışlarının öznesi ya da nesnesi olmalarına yol açmaktadır. Bu konuda Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı'nın Türkiye genelinde yaptırdığı bir araştırmada, her 3 kadından birinin eşinden dayak yediğinin, kadınların %53,6'sının sürekli olarak kötü söz ve hakarete maruz kaldığının, dayak yiyenlerin %46,9'unun ise fiziksel zarar gördüğünün³⁷ belirlenmesi dikkat çekicidir. Yine Türkiye'de 4-12 yaşları arasındaki 50473 çocuk üzerinde yapılan bir çalışmada çocukların cinsiyet farkı olmaksızın %62,6'sının fiziksel cezaya maruz kaldıklarının,³⁸ özellikle 4 yaşından itibaren fazla miktarda dayak yediklerinin ve bunun sonucunda ise hem bedensel hem de ruhsal sorunlar yaşadıklarının³⁹ tespit edilmesi, başka bir araştırmada ise, ailelerin %34'ünde fiziksel, %53'ünde sözel şiddetin, %46'ında da çocuklara yönelik fiziksel şiddetin olduğunun⁴⁰ bulunması akran istismarının kaynağını göstermesi açısından önemli verilerdir. Kuşkusuz konuyla ilgili olarak daha pek çok örnek vermek mümkündür. Verilere bakıldığında aile içi şiddetin güçlüden zayıfa doğru gerçekleştiği, başka bir ifadeyle, şiddete maruz kalanların çoğunluğunun kadın ve çocuklar olduğu dolayısıyla, aile içerisinde kadına yönelik şiddetle çocuklara yönelik şiddetin genellikle bir arada geliştiği⁴¹ söylenebilir. Sonuç olarak gerek şiddet içerikli ceza yöntemlerinin uygulandığı, gerekse de sözel, duygusal, fiziksel vb. saldırganlığın söz konusu olduğu aile ortamında büyüyen çocuklar, bu davranış şekillerini model alarak özdeşim kurmakta bunu çevrelerinde ve özellikle de akranlarıyla olan ilişkilerinde bir sorun çözüme yöntemi olarak kullandıklarında ise ister istemez istismarın da tarafı olmaktadır.

Akran istismarının aile yapısından kaynaklanan nedenlerine anne-baba yoksunluğu, anne-babanın eğitim durumu, ailenin demografik yapısı gibi etkenleri de eklemek doğ-

36) Güvenir, a.g.e., s. 44-45.

37) Kocacık, F., 2004., Aile İçi İlişkilerde Kadına Yönelik Şiddet, Cumhuriyet Üniversitesi Matbaası, Sivas, s. 47.

38) Doğan, İ., 2000., Sosyoloji, 3. Basım, Sistem Yayıncılık, İstanbul, s. 427.

39) Kocacık, a.g.e., s. 39.

40) İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Ceza Hukuku ve Kriminoloji Araştırma ve Uygulama Merkezi, 2003., Türkiye'de Aile İçi Şiddet, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, s. 33.

41) A.g.e., s. 23.

ru olacaktır. Boşanma, ölüm ya da uzun süreli ayrılık nedeniyle ebeveynlerin birinden veya her ikisinden yoksun kalmak, sosyalleşme sürecini kesintiye uğratarak çocukta çeşitli ruhsal travmaları (uyum bozukluğu, kendine güvensizlik, sapkın ya da suçlu davranışlar vb.) ortaya çıkarabilmektedir. Anne-babanın eğitim durumunun düzeyi de çocuğun akranları arasında geliştireceği ilişkileri etkileyen bir diğer unsurdur. Düşük eğitim düzeyine sahip ebeveynler, çocuklarını genellikle korumacı, katı-disiplinli yani geleneksel değerlerin yoğunlukta olduğu bir anlayış içerisinde yetiştirdikleri için çocuklar, hem yetişkinlerle hem de akranlarıyla olan ilişkilerinde sıkıntılar yaşayabilmekte ve onların istismarın tarafı olmalarına yol açmaktadır. Nitekim yapılan bir araştırmada, suçlu çocukların ailelerinin %60'ının, çocuklarının eğitiminde, geleneksel kötü eğitim yöntemleri uyguladıklarının⁴² tespit edilmesi -suçlu çocuklarla istismar uygulayan ya da istismara maruz kalan çocukların benzer bir ruh haline sahip olduklarını göz önüne aldığımızda- bunun bir kanıtı olarak ifade edilebilir. Ailenin demografik yapısı akran istismarının bir diğer nedenidir. Konuyla ilgili yapılan az sayıdaki çalışmalar demografik yapıyla akran istismarı arasında bir ilişki tespit etmemiş olsa da, ailenin kalabalık bir nüfusa sahip olması gerek ebeveynlerle çocuklar arasında gerekse de çocukların kendileri arasında bir takım fiziksel, duygusal ya da sözel istismar durumlarının ortaya çıkmasına neden olacağı açıktır. Kalabalık nüfuslu ailelerin genellikle ekonomik düzeyi düşük aileler olduğunu da göz önüne aldığımızda, ev içerisinde ilginin-sevginin paylaşımından eşyaların ve mekânın paylaşımına kadar çocuklar arasında pek çok istismar durumu ortaya çıkacaktır. Ev içinde yaşanan bu istismar içerikli edimler ise, zamanla olağan bir davranış şekli haline gelecek ve çocuklar tarafından sokakta, okulda ya da diğer mekânlarda akranlarına karşı rahatça sergilenecektir.

Okul, kanımızca akran istismarına yol açan ikincil nedenlerdendir. Okulun aşırı disiplinli ya da disiplinsiz bir yapıya sahip oluşu, öğretmenlerin öğrencilere karşı otoriter veya fazla hoşgörülü davranması bazı öğrencilerin istismar davranışlarının tarafı olması sonucunu doğurmaktadır. Örneğin yapılan bir araştırmada öğrenci sayısı çok olan, daha resmi ve daha şiddetli cezalar uygulayan okulların, daha kötü davranan çocuklara sahip olma eğiliminde olduğu bulunurken,⁴³ yüksek suçluluk oranı olan okulla suçluluk arasındaki ilişkiyi inceleyen bir çalışmada ise, yüksek suçluluk oranına sahip bir okula devam etmenin suçluluğa neden olduğu tespit edilmiş,⁴⁴ bunun nedeni olarak da, bu tür okullarda, öğretmenler ve öğrenciler arasında yüksek düzeyde güvensizliğin, okula bağlılık seviyelerinde düşüklüğün, belirsiz ve tutarsızca uygulanan kuralların söz konusu olduğu⁴⁵ bildirilmiştir. Sonuç olarak, okulda uygulanan disiplin düzeyi, öğretmen ve yönetici tutumları, okulun fiziksel şartları, okulun bulunduğu fiziki ve sosyal çevre, eğitim müfredatı ve çocukların bireysel özellikleri (öğrenme güçlüğü çekmesi, yeteneksiz ya da hiperaktif olu-

42) Binbaşıoğlu, C., 1983., Ruh Sağlığı Bilgisi, 3. Basım, Binbaşıoğlu Yayınevi, Ankara, s. 164.

43) Erçetin, Ş. Ş., 2006., Çocuk ve Suç, Hegem Yayınları, Ankara, s. 34.

44) A.g.e., s. 31.

45) A.g.e., s. 31.

şu), onların derslerde başarısız olmalarına, okuldan soğuyup kaçmalarına, okul eşyalarına zarar vermelerine, öğretmenlerine ve arkadaşlarına karşı saldırgan tutum ve davranışlarda bulunmalarına neden olmaktadır.

Akran istismarına yol açan ikincil nedenlerden bir diğeri ise, kitle iletişim araçlarıdır. Bu araçlar içerisinde kuşkusuz televizyon ve internet öncelikli sırada yer almaktadır. Her kesimden ve her yaştan insanın kolayca ulaşabildiği bu teknolojik ürünlerin, insanları bilgilendirme ve eğlendirmenin yanında kontrolsüz kullanıldıkları taktirde özellikle çocukları istismar davranışlarına yönlendirdikleri yapılan pek çok çalışma ve gözlem sonucu ortaya konmuştur. Örneğin, televizyonda gösterilen şiddet görüntülerinin çocuklardaki saldırganlık eğilimi üzerine etkilerini araştırmak için 1956 ile 1976 yılları arasında yapılan 67 çalışmanın incelendiği bir araştırmada, çalışmaların %20'sinin bulgularında şiddet içeren filmlerin çocuklar üzerinde belirgin bir etkiye sahip olduğu tespit edilirken,⁴⁶ Donnerstein ve diğerlerinin yaptıkları laboratuvar, deneysel ve korelasyonel çalışmalarda ise, çocukların özellikle kontrol altında tutulmadıklarında sık sık televizyonda şiddet izledikleri ve bu yüzden de çok fazla şiddet görmeye maruz kaldıkları, şiddet izledikleri içinse kuralcı ve saldırganlığa eğilimli olduklarının belirlenmesi⁴⁷ konuyla ilgili yapılmış çalışmalara örnektir. Diğer taraftan, A.B.D.'nde sekiz yaşındaki bir çocuğun televizyonun etkisinde kalarak ailesinin yaşadığı karavanı yakıp kardeşinin de ölümüne sebep olması⁴⁸ ya da A.B.D.'nde Vietnam savaşını anlatan bir filmin etkisinde kalarak Güneydoğu Asyalı öğrencilerle Chicano'lu öğrenciler arasında kavga çıkması⁴⁹ ise, çocuk ve gençlerin televizyondan ne oranda etkilendiklerini gösteren iki örnek olaydır.

Günümüzde özellikle çocukların boş zamanlarının büyük bir bölümünü televizyon izlemeyle geçirdikleri yapılan birçok çalışmayla ortaya konmuştur. Örneğin, A.B.D.'nde yapılan bir çalışmada, 4 yaşındaki çocukların her gün 2 saat,⁵⁰ daha büyük çocukların ise haftada 40 saat ya da daha fazla süre televizyon izlediği belirlenirken,⁵¹ ülkemizde 1987'de yapılan bir çalışmada ise, 11 yaş grubu çocukların günde ortalama 3 saat televizyon izlediği ve 18 yaşına gelene kadar çocukların toplam televizyon izleme sürelerinin 17.520 saat olacağı tahmin edilmiştir.⁵² Çocukların bu kadar fazla süre televizyon izlemeleri kuşkusuz sosyal çevreleriyle olan etkileşimlerini azaltmakta ve psiko-sosyal gelişimlerini olumsuz yönde etkilemektedir. Benzer durum internet için de geçerlidir. Ülkemizde 2007'de yapılan bir çalışmada, bilgisayar ve internet kullanım oranının en yüksek olduğu yaş grubu-

46) Doğan, a.g.e., s. 430.

47) Bloomquist, M. L. - Schnell, S. V., 2002., Helping Children with Aggression and Conduct Problems, The Guilford Press, New York, s. 58-59.

48) Freedman, J. L., 2002., Media Violence and Its Effect on Aggression, University of Toronto Press Inc., Toronto, s. 4, 5.

49) Bilgin, N., 1991., Sosyal Psikolojiye Giriş, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir, s. 242.

50) Englander, E. K., 2003., Understanding Violence, Lawrence Erlbaum Associates, Inc., Publishers, Mahwah, s. 101.

51) A.g.e., s. 101.

52) Kulaksızoğlu, A., 2000., Ergenlik Psikolojisi, 3. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, s. 162.

nun 16-24 olduğu ve bu oranı 25-34 yaş grubunun izlediđi⁵³ tespit edilirken bugün, internet kullanıcısı sayısının 25 milyon ve kayıtlı internet abonesi sayısının ise 5 milyon civarında olduđu⁵⁴ bildirilmektedir.

Televizyona göre kontrollü kullanımı daha zor olan bu ürün, özellikle ebeveynlerin titiz bir tutum içinde olmalarını gerektirmektedir. Bilgisayar ya da internet karşısında bağımlılık derecesinde kalan ve pek çok sosyal faaliyetten uzaklaşan çocuklar, zamanla asosyal bir yapıya bürünmektedirler. Bilgisayara olan bağımlılık, çocukları oyun ve arkadaş ortamından koparmakta, giderek çevrelerine karşı duyarsız hale gelmelerine ve sosyalleşme süreçlerinin kesintiye uğramasına neden olmaktadır. Bunun yanında, çocukların internet üzerinden kontrolsüz bir şekilde illegal ya da sapkın sitelere girerek pek çok olumsuz görüntüyle karşılaşmaları ve bilgisayar üzerinden oynadıkları şiddet ve saldırganlık içerikli oyunlar onların, istismar davranışlarına yönelimini kolaylaştıran diğer etmenlerdir.

Sonuç ve öneriler

Sosyalleşme, bireyin içinde doğup büyüdüğü toplumun değerlerini özümsemesi, benimsemesi ve davranışlarına yansıtarak sergilemesi sürecidir. Her birey doğuştan getirdiği kendine has yetenek ve özellikleriyle toplumdan öğrendiklerini sentezleyerek bu süreci gerçekleştirir. Normal sosyal şartlarda yaşayan her insan, bu süreci aşağı yukarı benzer aşamalarda geçirir. Ancak özellikle biyo-fizyolojik eksiklikleri ve ailevi sorunları olan çocuklar normal ya da başarılı bir sosyalleşme süreci yaşayamazlar. Ailenin parçalanmış olması, kötü ekonomik koşullar, anne-babanın eğitim düzeyinin düşüklüğü, sağlıksız anne-baba tutumu vb. etmenler, çocukların psiko-sosyal gelişimini etkileyen ve onların diğer sosyal çevrelerde akran istismarının tarafı olmasına neden olan öncelikli sosyal özelliklerdir. Kısacası, çocukların diğer sosyal çevrelerde (sokak, okul vb.) yaşadığı istismar sorunlarının temeli aile yapısından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla, çocuklar arasında ortaya çıkan istismar olaylarının azaltılması ya da önüne geçilmesi gerekmektedir. Bu açıdan başta devlete, sonra aile kurumuna ve diğer yetişkinlere bazı görev ve sorumluluklar düşmektedir. Bunları şöyle belirtebiliriz:

- Günümüzde iletişim-bilişim alanında yaşanan hızlı değişmelere sosyo-ekonomik sınıktınların da eklenmesi toplumun çekirdeğini oluşturan aileyi olumsuz yönde etkilemekte ve aile içerisinde sağlıksız ilişkilerin oluşmasına yol açmaktadır. Sağlıksız ilişkiler ise sözel, fiziksel duygusal vb. istismar davranışlarıyla gerçekleşmektedir. Böylesi bir yapı içinde yetişen kimi çocuklar, öğrendikleri istismar davranışlarının benzerini sosyal çevrelerinde kendilerinden zayıf akranlarına yansıtırken kimileri ise, yetişkinler tarafından uğradıkları istismar davranışları yüzünden ezik, kendine güvensiz vb. bir kişilik yapısına sahip olarak akranları tarafından istismara maruz kalmaktadırlar. Çocukların bu tarz sağlıksız kişiliklerde yetişmesi ise, toplumun geleceği açısından endişe verici olmaktadır. Dolayısıyla-

53) <http://www.nethaber.com>, 23.04.2008, 14:10.

54) <http://www.haberturk.com>, 22.04.2008, 15:20.

la devlet, aile kurumunu zafiyete uğratan etmenleri ortadan kaldıracak tedbirler almanın yanında onu güçlendirici uygulamalara da ağırlık vermelidir.

- Akran istismarının önemli bir kısmı okul ortamındaki bazı şartlardan ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden çocukların okul içerisinde boş zamanlarını değerlendirebilecekleri şartların oluşturulabilmesi için devlet ilgililere gerekli olanakları sunmalıdır. İlgililer ise, çocukların hem boş zamanlarını verimli bir şekilde geçirmelerini sağlayacak mekânlar oluşturmalı hem de onların sosyo-psikolojik gelişimlerini olumlu yönde etkileyecek çeşitli etkinlikler düzenlemelidirler.

- Kitle iletişim araçları istismarın kaynağı olmaktan çok çocukları istismara yönlendiren bir özelliğe sahiptir. Dolayısıyla televizyonda çocukları olumsuz yönde etkileyebilecek programlar, ilgili kuruluş tarafından günün geç saatlerinde yayınlanmalıdır. Diğer taraftan çocuk ve gençler için sakıncalı görüntülerin olduğu filmlere konulan uyarı işaretlerinin (akıllı işaretler), içinde pek çok saldırganlık ve şiddet görüntüsü barındıran ancak bunun sevimli ya da sempatik davranışlar içinde sergilendiği çizgi filmlere de konması yararlı olacaktır. Yine, kontrolün daha zor olduğu ve norm dışılığın her türünün kolayca sergilendiği internetin, çocuklar açısından taşıdığı riskler göz önüne alınarak gerekli yasal düzenlemeler yapılmalıdır. Hepsinden öte çocukların gerek televizyon izlemeleri gerekse de internet kullanımları aile tarafından kontrol altında tutulmalıdır.

- Akran istismarının kaynağı ailedir. Yapılan pek çok çalışma akran istismarı davranışı gösteren çocukların genellikle saldırganlığın ve çatışmanın yoğun olduğu ailelerden geldiğini göstermektedir. Bu açıdan ebeveynler, aralarındaki tartışma ve kavgalara çocuklarının tanık olmasını önlemelidirler.

- Anne-baba, çocuklarının özgüven duygusuna sahip, mücadeleci, hayata pozitif bakmayı bilen bir kişilikte yetişmesini sağlamalıdır. Bunun için onu akranlarıyla sürekli kıyaslayan, başkalarının yanında ona hakaret edip aşağılayan bir ebeveyn tutumundan uzak durmalıdırlar.

- Anne-babanın çocuklarını şiddet ve saldırganlık içeren yöntemlerle cezalandırması, onu daha sinirli ve saldırgan yapmaktadır. Bu ise, onların ya kendilerine ya da başkalarına zarar vermesine yol açmaktadır. Dolayısıyla anne-babalar, çocuklarının yaptıkları hata ya da işlediği suçlara karşı şiddet içerikli cezalar vermekten kaçınmalıdırlar.

- Anne-babanın çocuklarına karşı istikrarsız tutum ve davranış sergilemeleri, onların ruhsal durumu üzerinde olumsuz etkiler oluşturmaktadır. Bu açıdan aile yaşamı içerisinde hem birbirlerine hem de çocuklarına karşı olan hareketlerinde, dengeli bir tutum ve davranış içerisinde olmalıdırlar.

- Anne-baba tarafından aile yaşamı içerisinde otokontrole dayalı bir ilişki sistemi kurulmalıdır. Böylesi bir ilişki anlayışı içerisinde yetişen çocuklar, gerek yetişkinlerle gerekse de akranlarıyla sağlıklı etkileşim kurma becerisini de kazanmış olacaklardır.

- Anne-baba, çocuklarının okul, semt ya da mahalle ortamında arkadaşlık yaptığı ço-

çocukları tanımalı veya ne tür bir arkadaşlık grubu içerisinde yer aldığını bilmelidirler.

- Anne-baba, çocuklarının akran ilişkilerinde eşitlikçi, adil ve yardımsever olması için öncelikle kendilerinin bu tür edimlere sahip olmaları gerektiğini bilmelidirler.

- Anne-baba, çocuklarına verdikleri ödül ya da cezaya yönelik taahhütlerinin arkasında durmalıdırlar. Aksi durumda, çocuklarının güvenini kaybedeceklerini ve ilerleyen süreçte onların tutum ve davranışları üzerinde etkili olamayacaklarını bilmelidirler.

- Toplumda akran istismarıyla ilgili olarak ailelerin farkındalık düzeyini arttıracak etkinlikler yapılmalıdır. Bu konuda milli eğitim müdürlüklerinde görevli rehberlik servisi uzmanları tarafından ebeveynlere seminerler verilmeli ve bu etkinliklerde olgunun, çocukların psiko-sosyal ve fizyolojik gelişimi açısından ne derece önemli olduğu anlatılmaktadır.

- Okulda sosyalleşme sorunu yaşayan çocuklar tespit edilip rehberlik servisi ve diğer olanaklar kullanılarak bu çocukların psiko-sosyal gelişimlerine mümkün olduğunca katkıda bulunulmalıdır.

- Öğretmenler, sınıf ortamında öğrencilere eşitlikçi bir yaklaşım sergilemeli ve sosyal becerilerde ve ilişki kurmada yetersizlik yaşayan tutuk, çekingen, utangaç vb. çocukların sosyal aktivitelere katılmalarını sağlamalıdırlar.

- Akran istismarına maruz kalan öğrencilerin akademik başarılarında gerileme olduğu yapılan araştırmalar tarafından ortaya konmaktadır. Dolayısıyla, akademik başarısı düşük olan ya da başarısında düşüş yaşayan öğrenciler takibe alınmalı ve söz konusu durum akran istismarından kaynaklanıyorsa gerekli önlemler alınmalıdır.

- Öğretmenler, eğitim-öğretim sürecinde kendileri tarafından çocuklara uygulanan özel, duygusal ya da fiziksel şiddetin onların akademik başarılarının düşmesine, okuldan soğuyup kaçmalarına veya okul ortamında akran istismarının öznesi ya da nesnesi olmalarına neden olduğunu bilmeli ve ona göre bir tutum sergilemelidirler.

- Okul ortamında yaşanan akran istismarını önlemek amacıyla okul personeli, öğrenci ve velilerin ortak hareket ettiği okul-aile işbirliği süreci oluşturulmalıdır.

- Akran istismarının görüldüğü mekanlardan biri de okulun dış çevresidir. Okulun bulunduğu semt veya mahallenin özellikle başıboş gezen çocuk ve gençleri, okulun giriş ya da dağılıp saatlerinde okul öğrencilerine herhangi bir nedenden dolayı (kız meselesi, haraç alma vb.) sözel ya da fiziksel istismarda bulunabilmektedirler. Bu açıdan yetkililer, okul çevresinde gerekli önlemleri almalıdırlar.

- Çocuklarının akranları tarafından istismara uğradığını öğrenen anne-babalar, onu dikkatle dinlemeli ve ona yanında olduklarını hissettirmelidirler. Bu bağlamda ona, akranları tarafından istismara maruz kalacağı ortamlardan uzak durması, yeni arkadaşlar edinmesi gibi makul ve mantıklı önerilerde bulunmalıdırlar.

- Anne-baba akranlarını istismar eden bir çocuğa sahiplerse, bu davranışın yanlışlığı

konusunda onunla konuşmalı, ona karşı her tür şiddet davranışından uzak durmalıdır. Çocuklarının istismar davranışına neden yöneldiği ve nasıl bir çözüm yolu bulacakları konusunda gerekirse uzman yardımına başvurmalıdırlar. Hepsinden önemlisi, çocuklarının akranlarına yönelik yaptığı istismar davranışları ev ortamında öncelikle kendileri tarafından yapılıyorsa buna son vermelidirler.

- Yapılan pek çok çalışma, çocukluk yıllarında akranlarını istismar eden çocukların bir kısmının yetişkinlik dönemlerinde suçlu bireyler olduğunu bildirmektedir. Yetişkinler olguyu, bu hususu dikkate alarak değerlendirmeli ve gerekli tedbirleri almalıdırlar.

- Çocuklar arasında görülen akran istismarının bir boyutu da kültürelidir. Dolayısıyla kültürel yapı içerisinde yer alan şiddet ve saldırganlığa ait kültür öğelerinin (tutum, düşünce ve davranış kalıplarının) ortadan kaldırılması gerekmektedir. Bu konuda eğitim yoluyla gösterilecek çabaya özellikle yazılı ve görsel medyanın da katkıda bulunması yararlı bir tavır olacaktır.

- Geleneksel yapıdaki cinsiyet ayrımcılığı da akran istismarının nedenlerinden birisidir. Gelenekselliğin egemen olduğu bölgelerde, kadına yönelik ayrımcı/aşağılayıcı bakış açısı çocuklar arasında da kendine yer bulmaktadır. Bu anlayış içerisinde kız arkadaşlarıyla aynı sırada oturmak veya beraber oyun oynamak erkek çocuk için bir utanç vesilesi olabilmekte ve bu utançtan kurtulup akranları arasında kabul görebilmek için erkek öğrenciler kız arkadaşlarına karşı sözel, duygusal ve hatta fiziksel istismar davranışlarında bulunabilmektedirler. Özellikle televizyon kanallarında kadın-erkek eşitliğine yönelik programlar yayınlansa da bu yetersiz kalmaktadır. Böylesi bir sorunun ortadan kaldırılabilmesi için, medya organlarının yanında anne-babalar, öğretmenler ve yetişkinlerin de gerekli bilgilendirmelerde bulunmaları gerekmektedir.


- Sonuç olarak, anne-baba ve diğer yetişkinler, sağlıklı bireyler yetiştirmek istiyorlarsa tutum, düşünce ve davranışlarıyla genç kuşaklara öncelikle kendileri örnek olmalıdırlar.

KAYNAKÇA

- Akyüz, H., 1991., Eğitim Sosyolojisinin Temel Kavram ve Alanları Üzerine Bir Araştırma, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi
- Bilgin, N., 1991., Sosyal Psikolojiye Giriş, İzmir, Ege Üniversitesi Basımevi
- Binbaşıoğlu, C., 1983., Ruh Sağlığı Bilgisi, 3. Basım, Ankara, Binbaşıoğlu Yayınevi
- Bloomquist, M. L. – Schnell, S. V., 2002., Helping Children with Aggression and Conduct Problems, New York, The Guilford Press
- Boocock, S. S. – Scott, K. A., 2005., Kids in Context, Maryland, Rowman & Littlefield Publishers, Inc.
- Bozkurt, V., 2006., Değişen Dünyada Sosyoloji, Bursa, Ekin Kitabevi
- Corsaro, W. A., 2005., The Sociology of Childhood, Sage Publications, Inc., California.
- Doğan, İ., 2000., Sosyoloji, 3. Basım, İstanbul, Sistem Yayıncılık
- Dönmezer, S., 1999., Toplum Bilim, 12. Basım, İstanbul, Beta Basım Yayım Dağıtım

- Englander, E. K., 2003., Understanding Violence, Mahwah, Lawrence Erlbaum Associates, Inc., Publishers
- Ercetin, Ş. Ş., 2006., Çocuk ve Suç, Ankara, Hegem Yayınları
- Freedman, J. L., 2002., Media Violence and Its Effect on Aggression, Toronto, University of Toronto Press Inc.
- Furedi, F., 2006., Culture of Fear Revisited: Risk-taking and the Morality of Low, London, Continuum
- Greeff, P., 2004., "The Nature and Prevalence of Bullying During the Intermediate School Phase", Master Thesis, Bloemfontein, University of the Free State
- Güvenir, T., ?, Okulda Akran İstismarı, Ankara, Kök Yayıncılık
- İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Ceza Hukuku ve Kriminoloji Araştırma ve Uygulama Merkezi, 2003., Türkiye'de Aile İçi Şiddet, İstanbul, Beta Basım Yayım Dağıtım
- Kapcı, E. G., 2004., "İlköğretim Öğrencilerinin Zorbalığa Maruz Kalma Türünün ve Sıklığının Depresyon, Kaygı ve Benlik Saygısıyla İlişkisi", Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, Sayı: 1, Cilt: 37, Ankara
- Kocacık, F., 2004., Aile İçi İlişkilerde Kadına Yönelik Şiddet, Sivas, Cumhuriyet Üniversitesi Matbaası
- Kulaksızoğlu, A., 2000., Ergenlik Psikolojisi, 3. Basım, İstanbul, Remzi Kitabevi
- Olweus, D., 1995., "Bullying or Peer Abuse at School: Facts and Intervention", Current Directions in Psychological Science, Cambridge University Press, Issue 6, Vol. 4
- Özkalp, E., 2003., Sosyolojiye Giriş, 12. Baskı, Eskişehir, Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları No: 140
- Rigby, K., 2002., New Perspectives on Bullying, London, Jessica Kingsley Publishers Ltd.
- Silah, M., 2005., Sosyal Psikoloji-Davranış Bilimi, 2. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık
- Spodek, B., 2006., Handbook of Research on the Education of Young Children, Second Edition, New Jersey, London, Lawrence Erlbaum Associates, Publishers,
- Tezcan, M., 1997., Eğitim Sosyolojisi, 11. Baskı, Ankara
- Welfel, E. R. – Ingersoll, R. E., 2001., The Mental Health Desk Reference, New York, John Wiley & Sons, Inc.
- <http://www.albany.edu/education>
- <http://www.arsiv.sabah.com.tr>
- <http://www.dogus.nl>
- <http://www.haberler.com>
- <http://www.haberturk.com>
- <http://www.ldonline.org>
- <http://www.mynet.com>
- <http://www.nethaber.com>
- <http://www.rehberlikportali.com>
- <http://www.salom.com.tr/news>

MÜRSELİN KURT’UN “ADIMDAN ÖNCE” ADLI YAPITINDA ÇOCUK İSTİSMARI VE TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTSİZLİĞİNİN KAYNAĞI

Medine SİVRİ		
<i>Doç. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümü</i>		

“Korkuya dayalı ahlâk, ahlâk olmadığı gibi güvenilir de değildir.”

Mustafa Kemal ATATÜRK

ÖZET

Bu günün küçüğü, yarının büyüğü çocuklar binlerce yıldır göz ardı edilmiş ve birçok konuda haksızlığa uğramıştır. Oysa sağlıklı toplumların yaratılmasının yolunun çocuğa yapılacak sağlıklı yatırımlardan geçtiği yakın dönemlere kadar fark edilememiştir. Geçmişten bu güne, çocuklar her konuda istismar edilmiş, şiddete maruz bırakılmış, zorla çalıştırılmış, kısacası temel insanca yaşam haklarından mahrum edilmiştir. Çocuğun yaşamak zorunda kaldığı bu mağduriyet çok çeşitli yollarla ve çok çeşitli alanlarda kendini göstermiştir. Ailede, eğitim dünyasında, toplumsal yaşamda, iş dünyasında, edebiyat dünyasında, yazılı ve görsel medyada, teknolojik alanda ve iletişim bilişim dünyasında çocuklar, çok çeşitli yollarla örselenmektedirler.

Bu çalışmada bizim amacımız, çalışma alanının çok geniş olması münasebetiyle sınırlandırabilmek adına, Çağdaş Türk Çocuk ve Gençlik Edebiyatı yazarlarından Mürselin Kurt’un Adımdan Önce adlı yapıtında çocukların, özellikle de kız çocuklarının bilinçsiz aileler tarafından nasıl istismar edildiğini, değersizleştirildiğini ve kimliksizleştirilmeye çalışıldığını ortaya koymak, bunu yaparken de toplumsal yaşamda sonradan öğrenilen cinsiyet eşitliği kavramının köklerini kitaptan hareketle irdelemeye çalışmak ve bu konuda neler yapılabilirle ilgili çözüm önerilerinde bulunmaktır.

Çalışmamızda, çalışma konusunun içeriğine uygun olarak, toplumbilimsel ve ruhbilimsel eleştiri yönteminden yararlanılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Mürselin Kurt, çocuk istismarı, toplumsal cinsiyet, eşitsizlik.

Yirmi birinci yüzyılda, insan hakları açısından artık çağdaş bir dünya düzeninde yaşadığımızı söyleyemeyiz. Zira çağdaş dünyanın çözüm bulmakta zorlandığı ve giderek daha da derinleşen bir yara haline gelen çocuk istismarı, toplumda ve aile içinde giderek yaygınlaşan her tür şiddet, toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve bunun doğurduğu olumsuz sonuçlar, insan haklarını tehdit eden en temel sorunlar arasında yer almaktadır. Toplumların gelişmişlik düzeyi toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanabilmesiyle doğru orantılıdır. Günümüzde bunlar artık bilimsel verilerle ortaya konabilmektedir. Çocukların psikososyal açıdan temel hakları olan güven duygusunun ve sağlıklı gelişim haklarının örselenmesi anlamına gelen istismar, ne yazık ki bizim ülkemizde çok önemli bir sorun teşkil etmektedir.

Çocuğun her tür gelişimine ket vuran çocuk istismarı ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği yazarlar tarafından sık sık ele alınan konular arasındadır. Günümüz yazarlarından bu konuyu derin bir duyarlılıkla eserinde işleyen Mürselin Kurt, Çağdaş Türk Çocuk ve Gençlik Edebiyatı yazarları arasında yerini “Adımdan Önce” adlı yapıtıyla henüz yeni duyurdu ve söz konusu kitabın ilk baskısı Ekim 2009’da Siyah-Beyaz Kitaptan çıktı. Ancak kitap çok yakın zamanda piyasaya sürülmesine rağmen, edebiyat dünyasında oldukça ses getiren bir yapıt oldu. Özyaşamöyküsel bir yapıt olarak değerlendirebileceğimiz “Adımdan Önce”, oldukça güncel ve hiçbir zaman da güncelliğini yitirmeyecek bir konuya parmak basmakta: Çocuk istismarı ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin nasıl aileler tarafından çocuklara dayatıldığı ve çocukların bu rolleri nasıl içselleştirdikleri. Yazar, bu konuya olan duyarlılığını daha kitabın girişinde “ihmal ve istismar edilmiş tüm çocuklara...” ithafıyla ortaya koymakta ve adeta yazdıklarıyla ve ara yorumlarıyla var olan sorunları gerekçelendirerek, altta yatan nedenlerine inerek, bir ruhbilimci bakış açısı geliştirmektedir.

Çalışmamızda kitaptan somut örneklerle geçmeden önce, konunun daha anlaşılır kılınması açısından, öncelikle cinsiyet, toplumsal cinsiyet ve istismar kavramları üzerinde kısaca durmak yerinde olacaktır.

Fidan’a göre, cinsiyet; bireyin kadın ya da erkek olarak mevcut genetik, fizyolojik ve biyolojik özellikleri olarak tanımlanmaktadır. Bu özellikler kadın ve erkek arasında bir eşitsizlik değil, sadece bir cinsiyet farkı yaratmaktadır. Toplumsal Cinsiyet (Gender) ise: Farklı kültürde, tarihin farklı anlarında ve farklı coğrafyalarda kadınlara ve erkeklere toplumsal olarak yüklenen roller ve sorumlulukları ifade eder. Toplumsal cinsiyet kısaca, sosyal yönden kadın ve erkeğe verilen roller, sorumluluklar olarak tanımlanır. Hepimiz dünyaya kız ya da oğlan olarak geliriz. Bu bizim seçtiğimiz bir şey değildir. Hangi kültürde, çağda yaşarsak yaşayalım, kız ya da erkek olarak doğmak, tıpkı ölümlü olmak gibi, biyolojik varlığımızın bir niteliğidir. Ancak daha doğum öncesinde kız bebeklerin eşyaları için pembe, erkek bebeklerin eşyaları için mavi rengin tercih edilmesiyle başlayan süreç, erkeklerin ve kadınların yapabileceği işler konusunda da yapay ayrımlar üretir. Bu çerçevede erkek cinsiyeti ile kadın cinsiyeti arasında toplumsal yaşama katılma düzeyi açısından farklılıklar oluşur. Sayısal bakımdan eşit olmakla beraber iki cinsin toplumsal alanda temsil yetileri farklılaşır. Kadın cinsiyeti daha çok ev gibi özel alanda kalırken, erkek cinsiyeti

ti dışarıda her türlü kamusal alanda kendini ifade eder. Çalışma yaşamından siyasete, sivil toplum örgütlenmesinden eğitime kadar her türlü kamusal alanda iki cins temelindeki bu görünüm toplumsal cinsiyet eşitsizliğini oluşturur (Fidan, 2004).

Üstün Dökmen'e göre cinsiyet ve toplumsal cinsiyet tanımlaması şu şekildedir: "Dünyaya geldiği andan itibaren çocuğa yönelik yetiştirme tutumlarını belirleyen en önemli etmenlerden biri cinsiyetidir. Yetiştirme tutumları, kültürün ve toplumun değerlerine uygun olarak cinsiyetler arasında fark gösterir. Ana babalar, çocuklarının cinsiyetini doğumun gerçekleşmesine yardımcı olan kişilerden öğrenir. Sağlıklı çocuklarda doğumda ilan edilen cinsiyet, yaşam boyu kişinin hangi cinsiyete mensup olarak algılanacağıının ilk adımıdır." (Dökmen, 2006 s. 9-19).

Görüldüğü üzere, hem Fidan hem de Dökmen, toplumsal cinsiyetin sonradan öğrenilen ve dayatılan bir rol olduğuna vurgu yapmaktadırlar. Toplumsal cinsiyet eşitliği kavramının ne olduğunu Fidan şu şekilde tanımlar: Fırsatları kullanma, kaynakların ayrılması ve kullanımında, hizmetlere ulaşmada bireyin cinsiyeti nedeni ile ayrımcılığa maruz kalmaması/ayrımcılık yapılmamasıdır (Fidan, 2004). Oysa bizim gibi yarı feodal yarı anamalcı toplumlarda toplumsal cinsiyet eşitliğinin içselleştirilmesine yönelik hiçbir özel eğitim uygulanmadığı gibi eşitsizlik daha bebekken su yüzüne çıkmakta ve bu istenmedik davranışlar sürekli pekiştirilmektedir. Fidan'ın da belirttiği gibi, toplumun kadın ve erkeğe biçtiği "toplumsal cinsiyet rolü" pek çok mekanizma aracılığıyla her iki biyolojik cinsiyetin de sağlığını olumsuz etkilemektedir. Kadın ve erkeğe toplum tarafından biçilen roller, oluşturulan kalıplar mevcuttur; Türkiye'de kadın ve erkek geleneksel olarak daha doğmadan başlayıp ölümüne dek farklı bir sosyal kalıba konulmaktadır. Toplumun kadın ve erkekten farklı beklentileri ve bununla ilgili inançları, bireylerin de bu yönde, yani cinsiyetlerine uygun davranışlar geliştirmesine yol açmaktadır (Fidan, 2004).

İstismarın ve ihmalin ne olduğuna kısaca bakarsak!: Çocuk istismarı ve ihmali; "anababanın ya da çocuğun bakımı, sağlığı ve korunmasından sorumlu kişilerin giriştiği ya da yapması gerekirken ihmal ettiği eylemler sonucunda çocuğun her türlü fiziksel, ruhsal, cinsel ya da sosyal açıdan zarar görmesi, sağlık ve güvenliğinin tehlikeye girmesi" olarak tanımlanmaktadır. İstismar; fiziksel, cinsel ya da duygusal olabilirken, ihmal; fiziksel ve duygusal olarak ikiye ayrılabilir (Bkz. Küpeli, S. 2003 s. 129-130.)

Adımdan Önce'de çocukların yoğun olarak hem fiziksel hem de duygusal istismara maruz kaldıklarını görmekteyiz. Burada anne hem istismar edilen hem de istismar eden konumdadır. Duygusal istismarın çocukları daha uzun vadeli etkilediğini göz önünde bulundurursak onu ayrıca tanımlamak gerekir. Nedir duygusal istismar? Bu da bir şiddet türüdür ve fiziksel, cinsel istismarla birlikte görülebilir ve belki de en etkili ve en yaralayıcı olandır:

1) Şiddet, istismar ve ihmal konularında kaynakçada verilen makalelerden daha ayrıntılı bilgi edinilebilir. Burada araştırma konusunun dışına çıkmamak için bir iki tarif vermekle yetindik.

Duygusal istismar, çocuk ve gençlerin, kendilerini etkileyen tutum ve davranışlara maruz kalarak ya da gereksindikleri ilgi, sevgi ve bakımdan mahrum bırakılarak toplumsal ve bilimsel standartlara göre psikolojik hasara uğratılmaları durumudur. Psikolojik gelişmenin duraklamasına neden olacak sözel istismarı veya aşırı emirleri kapsayan, çocuğun kimliğini zedeleyen ve bozuk davranışları ortaya çıkaran tavırları içerir. Daha çok, çocuğu reddetme, aşağılama, yalnız bırakma, yalıtma, ayırma, korkutma, yıldırma, tehdit etme, suça yöneltme, duygusal bakımdan ihtiyaçlarını karşılamama, sık eleştirme, yaşının üzerinde sorumluluklar bekleme, kardeşler arasında ayırım yapma, değer vermeme, önemsememe, küçük düşürme, alaylı konuşma, lakap takma, aşırı baskı ve otorite kurma şeklindeki ana-baba davranışları çocukta ve gençte duygusal ezime yol açmaktadır. Yetişkinlerin bu tür davranışlarına maruz kalan çocuklarda aileden uzaklaşma, gergin olma, bağımlı kişilik geliştirme ve saldırgan davranışlarda bulunma gibi durumlar ortaya çıkabilir (Polat, 2001 s. 94-95).

İşte Mürselin Kurt'u yazmaya iten en büyük nedenlerden biri budur, çünkü kendisi de çocukken aynı haksız davranışlara maruz kalmış ve bir karşı duruş belirlemiştir. Onun için yazmak yaraları onarmanın ve bir takım sıkıntılardan kurtulmanın en önemli yollarından biridir. Nitekim kitabında şöyle der: "Eğer kurtulacaksam bunu kendim başara-caktım, kimsenin hele ki gerçekte içten içe uzak olduğumu hissettiğim insanların yardımıyla değil. Tıpkı doğarken olduğum ve ölürlen olacağım gibi; tek başıma." (Kurt, 2009 s.166). Roman kahramanı Gülce bu durumun somutlaşmış bir örneğidir. Yazar neden Gülce gibi bir karakter yaratmak ihtiyacı hissetmiştir, onu buna iten nedenler nelerdir? Hande Baba, bu soruyu yazara sordu ve aldığı yanıt çok ilginçti:

"Gülce'yi niye yazdığımın altını şöyle çizmek istiyorum. Mesleğim gereği hastalar, hasta yakınları, meslektaşlarım, akademisyenler, doçent, profesör unvanı olanlar, hastabakıcılar, temizlik elemanları, kısaca her çeşit ekonomik, sosyal, kültürel düzeyde insanla ilişki kurma şansım oldu. Ama hangi çevreden olursa olsun hemen herkeste rastladığım ortak bir özellik dikkatimi çekti, insanlar hep fazlaca övülmek, takdir edilmek, beğenilmek, değer görmek istiyorlardı. Çoğunun çocukken ihmal, istismar edildiğine inanıyorum, ben de duygusal istismarın uzun dönem etkisi nevroz, zaten toplum olarak hepimiz biraz nevrotiğiz, yani ben öyle düşünüyorum. Birçoğunun çocuklukta doyuramadıkları isteklerle cebelleştğini fark ettim, burada kendimi ayırmıyorum, benim de çocukken neyim eksik kalmışsa onun dolaylı yollardan karşılanması diğer ihtiyaçlarımdan daha önemliydi. Yine toplum olarak çatışmalarımızı çözmek için hangi yola başvurduğumuza bakınca en çok karşılaştığım şey, öfke ve şiddet. Psikolojide "pasif-agresif" diye tanımlanan bir tutumumuz var ağırlıklı olarak. Kendimizden bazı bakımlardan (bu yaş, kariyer, fizik ya da parasal güç olabilir) büyük gördüğümüz insanlara karşı tıpkı çocukken bizden her bakımdan açıkça güçlü olan anne babalarımıza yapmak zorunda kaldığımız gibi alttan alan bir tavır takınıp öfkemizi biriktiriyor sonra olmadık yerde, olmadık zamanda bu öfkeyi güçsüzlerle kusuyoruz. Romanda yazmıştım, ezilenlerin arasında da yine ezenler ve ezilenler var.

Kadınlar, çocuklar... En çok da çocuklarımıza yapıyoruz bunu. Çünkü hem en kolay ulaşılabilecek bir yerde, elimizin altındalar hem de küçük birer çocukken bize de aynısı yapılmıştı. Böylece belki iki yönlü rahatlamadan söz edilebilir, hem bastırduğumuz öfkeyi boşaltma fırsatı buluyor hem oç alma duygumuzu tatmin ediyor olabiliriz. Gülce, böyle hayat buldu kurmaca dünyada, bir anlamda toplumun aynası, bizden biri ama aynı zamanda farklı da. Çünkü bu aktarma kısır döngüsünü kırabilmiş, olumlu bir model; değersizlik duygusunun öfke, öfkenin de suç ürettiğini algıladı, çocukken maruz kaldığı duygusal şiddetin yaşamını nasıl etkilediğini artık biliyor.” (Baba, 2010 s. 45).

Kurt, burada ailelerden hareketle insan gerçekliğinin altını çizerken, herkesi kendisiyle ve ailesiyle yüzleştirme fırsatı da yaratmaktadır. Çünkü yaşanan ihmal ve istismarın, şiddetin bizim hayatımızda ne kadar yer aldığına, çocuk olarak yaşadıklarımıza, duygularımıza ve ebeveyn olarak nasıl bir anne ya da baba olduğumuza adeta bir ayna tutturmaktadır.

İstismar, ebeveyn ihmali ve her türlü şiddet tüm insanların az ya da çok yaşamının belli evrelerinde yüz yüze geldiği temel bir sorundur. Ülserleşmiş ve bazen de kangrenleşmiş, kanserleşmiş bir yaradır. Aynı söyleşide yazarın, ihmalin, özellikle de duygusal istismarın uzun vadede çocukta yarattığı olumsuz sonuçlarla ve aile ilgili yaptığı tespitler çok önemlidir: “Evet, duygusal istismar ve ihmal gerçekten çocukta derin yaralar açıyor. Örneğin Gülce, fiziksel şiddete de maruz kalmış bir çocuk olmasına rağmen kırklı yaşlara ulaştığı zaman bile yaşam kalitesini olumsuz etkileyen durum, fiziksel değil duygusal olarak yaşadıkları. Şöyle söylemek de mümkün, yediği dayakların izi bedeninden kaybolursa da ruhunun yaraları hâlâ taze. Bilindiği gibi toplumun pek de yüzleşmek istemediği bir konu bu, hatta birçok aile farkında bile değil; şımartmamak için ilgisiz davranıyor, terbiye etmek için dövüyor, bunu eğitimin bir parçası sayıyor. Tabi anne-babanın kutsal kabul edilmesi, dokunulmazlığı da var; hesap sorulamazlık zaten yeterince acıyken üstüne bir de yaşadıklarını anlatma özgürlüğü yok bu çocukların, çünkü kimse inanmıyor... Kimse inanmayınca çocuk da öz değerini korumak için yaşadıklarına inanmamaya başlıyor ve bilinçaltına atıyor. Kendi çatışmalarını çözemediği zaman insan, toplumsal faaliyetlerinde bir ölçüde o çatışmanın kirlettiği bakış açısına sahip oluyor, kısır döngü devam ediyor. Eğer ihmal/istismar edildiğini önce kendine sonra da başkalarına itiraf ederse yaraların iyileşmesi kolaylaşır diyorum ben, kendi deneyimlerimden de çıkardığım bu. Kafka'nın “Babama Mektup” adlı eserini örnek verebiliriz bunun için; orada çok açıktır duygusal istismar. Kafka da bunu fark edebildiği andan itibaren Kafka oldu bana kalırsa. İtirafın (tabii bu öyle kolayca gerçekleşmiyor, ciddi çabalar hatta psikolojik tedavi gerektiriyor) hayatı daha tahammül edilebilir kılmasının yanında öfkeyi boşaltan, çatışmayı çözen, tekrarlama davranışını önleyen bir işlevi var. Sivil toplum örgütü faaliyetlerinin, akademik çalışmaların, elbette edebiyatın, konunun bu yönünü daha çok irdelemesini arzu ediyorum bu yüzden, böyle uzun uzun açıklama nedenim de bu. Toplumun duyarlılığını arttırmak için her zaman cesur adımlar gerekir, edebiyatın işlevi de burada zaten, korkarak bir yere varamıyorsun.” (Baba, 2010 s. 47).

Mürselin Kurt, bu kitabında okurun duygularına tercüman olmuş, kendi duygusal deneyimlerimizi yeniden gözden geçirerek onlarla yüzleşmemizi ve bu noktada bir tür arınma yaşamamızı sağlamıştır. Herkes kendi yaşamından benzer bir kesit bulabilir bu kitapta. Tüm bunlar sonucunda ailenin sağlıklı bir birey yetiştirmede ne kadar temel bir rol üstlendiği de açıkça görülmektedir. Doğan Cüceloğlu'nun bu durumla ilgili çok önemli bir tespiti vardır: "İçimizdeki Çocuk sağlıklı olmadan biz yetişkinlerin sağlıklı ve doyumlu bir yaşam gerçekleştirmesi olanaksızdır. İçimizdeki Çocuk sağlıklı aile ve kültür ortamında normal psikolojik gelişimini gerçekleştiremez. Böyle sağlıklı ortamda yetişen kişiler, kendileri yetişkin olunca, kendi çocukları için sağlıklı bir ortam yaratmak için ellerinden gelen her şeyi yaparlar. Çocuklarının da kendileri gibi sağlıklı yetişmesi onlar için çok önemlidir; ancak bu şekilde kendi sağlıklı durumları onlara "normal" gözüktür. Bu durumu devam ettirebilmek için sağlıklı aile kendine özgü gelenekler, sağlıklı toplum da o topluma özgü kültür değerleri yaratır." (Cüceloğlu, 1999 s. 22).

Gülce ve ailesi arasındaki ilişkiler, aile bireylerinin birbirleriyle ve yakın çevreyle ilişkileri sağlıklı, hatta hastalıklı düzeydedir. Çocuğun sağlıklı bir birey olabilmesi, özellikle 0-7 yaş arasında ailede kurulan anne-baba-çocuk arasındaki üçgenel ilişkinin sağlıklı kurulmasına bağlıdır. Burada kurulan anne-baba-çocuk üçgeninde yaşanan ilişki son derece sağlıklı ve örseleyicidir, ileriye yönelik uzun vadede çocuğun iç dünyasını derinden yaralayan olumsuz bir süreç söz konusudur. Çocuk ilk doğduğu andan itibaren kimliğini ailedeki ilişkilere göre tanımlamaya başlar. Bunun iyi ya da kötü tanımlanması çoğunlukla anne-baba davranışları ile ilgilidir ve şiddet, duygulanım ve taklitle öğrenilir.

Yeni doğan ya da Bebek Psikiyatrisinin de doğruladığı şekilde, insan yavrusu, Freud'un düşündüğü gibi, fiziksel gereksinimlerin basit bir esiri değildir. Bowlby'nin da işaret ettiği gibi, açlık onun annesiyle bağ kurmasının sebebi değildir. İnsan yavrusu doğum anından itibaren uyarı açlığı içindedir; insanla ilişkiye hazırdır ve eğer fırsat tanınırsa, çevresine zengin bir duygulanım bütünüyle yanıt verebilecek bir kapasitesi vardır (Cogito, s.146).

Ruhbilimciler, şiddete yönelik davranışa yol açan etkenleri araştırmak istediklerinde çoğu zaman ilk önce bireyin kişilik yapısını incelemeye eğilimlidirler ve şiddet eyleminde bulunan bireyin toplumla ve ebeveynlerle olan ilişkisine varana değin tüm geçmişini (aile içindeki şiddeti de göz önünde bulundurarak) ön plana çıkarmaya çalışırlar. Winnicott'a göre, şiddet eğilimli bir kişide onu şiddet eğilimli bir davranışa götüren önemli etkenler, "yetersiz kalan" ana-baba-çocuk-aile ilişkisi, aile şefkati ve ayrıca nesilden nesile aktarılan şiddet içeren davranış biçimleridir (Cogito, s.24).

İnsanlardaki saldırganlık ve bunun şiddete dönüşmesi eğilimi, kişinin psikolojik ve toplumsal gelişiminin, nörolojik ve hormonal yapısının etkileşimiyle ortaya çıkar. Kanadalı psikolog Albert Bandura'nın görüşlerini temel alan, sosyal öğrenme kuramına göre, çocuklar, belli durumlarda nasıl davranmaları gerektiğini, başka insanların davranışlarını gözlemleyerek öğrenirler. Bandura'ya göre, insan gelişimi, doğuştan gelen özelliklerin, kişinin davranışlarının ve çevrenin etkisinin karmaşık etkileşimleri sonucu gerçekleşir. Sal-

dırgan davranışların pekişmesinde en önemli etken de çevredeki modellerin davranışlarının gözlenmesidir. Çocuklar, anne babalarının, sorunları çözerken başvurdukları saldırgan davranışları öğrenerek bunları benimserler ve kendi yaşamlarında da uygulamaya başlarlar. Şiddetin meşru görülmesi, önce ailede daha sonra da toplumda tekrar tekrar üretilmesine ve bir sorun çözme yöntemi olarak kuşaktan kuşağa aktarılmasına yol açmaktadır. Şiddet aile içinde öğrenilen, kuşaktan kuşağa aktarılan ve geleneksel öğelerle meşrulaştırılan bir davranış olarak kaldığı sürece tüm toplumsal kesimleri ve toplumsal dinamikleri, değişimi de olumsuz etkilemektedir. Bu durumda evde, ailede, okulda, sokakta, işte, her zaman şiddet içeren bir davranışla karşılaşan veya engellenen kişinin bireyci düşünebilmesi ve yurttaş olabilmesi olanağı da kısıtlanmış olur (Bkz. Sivri, 2003 s. 81–98).

Minnesota Üniversitesi'nden Alan Sroufe 23 yıldır yürüttüğü araştırmada, şiddet ve suça yatkınlık davranışlarının gelişimini incelemektedir. Araştırma ekibinde çalışan Byron Egeland, araştırmanın şiddet ve suça yatkınlık konusunda, insanların doğuştan gelen özelliklerinin çok da önem taşımadığına işaret ettiğini, insanların sorunlarını şiddete yönelerek çözme davranışlarının gelişmesinde en önemli etkenin ailedeki yetiştirme koşulları olduğunu belirtmektedir (Bkz. Zülâl, 2001 s. 35–41).

Erikson da ruhsal-cinsel gelişim kuramı ile toplumsal gelişim arasında bir köprü kurmuştur. Erikson'un ileri sürdüğü "aşamalı oluşum ilkesi"ne göre; her dönem kendisinden sonra gelen dönem için bir basamak oluşturur ve bir dönem önceki dönemlerin etkisi ile biçimlenir. Önceki dönem sonraki dönemlerde gelişecek olan çekirdek özellikleri içinde taşır. Böylece, kişilik gelişmesi, yaşamın ilk günlerinden başlayarak birbiri üzerine binen ve birbirini hazırlayan basamaklardan ilerleyerek oluşur. Aşamalı-oluşum ilkesine göre, her dönemin kendisine özgü gereksinimleri, tamamlanacak görevleri, çözülecek sorunları, duyarlı yönleri ve özgül bunalımı vardır. Normal kişilik gelişmesi bu gereksinimlerin karşılanması, sorunların çözülmesi, görevlerin uygun zamanda tamamlanması, bunalımın atlatılması ile gerçekleşir. Erikson'a göre çocuğun kazandığı ilk toplumsal işlev, örtünü almak, almayı bilmek ve elde etmektir. Çocuk, kendisine veren kişilerden verilmiş olmayı da değerlendirerek, vermek, verebilmek yetisini kazanır. İşte, *insan yaşamının en temel davranış biçimi almak ve vermektir*. Bu yetiler, almayı becerebilen rahat, sağlıklı bir organizmanın yanında, rahat verebilen bir anne ve toplumun karşılıklı alma, verme işlemleri ile kazanılır. Erikson'un deyimiyle bakım veren anne ya da anne yerine geçen bakıcı ile çocuk arasında bir *karşılıklılık* bulunmaktadır (Öztürk, 1997 s.73).

Bireye toplumsal değer hükümlerini kazandıran, ona ilk sosyal deneyim fırsatını veren aile ortamının gelişim sürecindeki önemi büyüktür. Ancak, aile ortamındaki duygusal ve toplumsal etkileşim yetersizliği ya da kötü modellerin bulunması, bu kurumun olumsuz bir uyarım kaynağı olmasına yol açar. Aile kurumunun yetersiz ya da eksik olması halinde, bu eksikliği giderecek en güçlü ve organize toplumsal kurumun okul olduğu görülür. (Yavuzer, 1998 s.161).

Bireyin toplumsallaşması sürecinde aile içindeki ilişkiler çok önemlidir. Sağlıklı bir

ilişki, o ilişkide hiç çatışma olmaması değil, o ilişkide ortaya çıkan sorunların ne kadar sağlıklı bir biçimde çözüldüğüdür. Adımdan Önce’de anne-baba-çocuk ilişkisi oldukça sağlıklı ve sorunların çözülme biçimi son derece yanlıştır. Gülce ve ablası neredeyse, anne ve babalarının yanlı davranış ve tutumları yüzünden kaybedilme noktasına gelmiş çocuklardır. Bu yok oluşun önüne geçen şey Yavuzer’in de belirttiği gibi belki de okula gidebilmeleridir.

Roman kahramanlarımız şirin bir Ege köyünde, Muğla dolaylarında yaşamaktadırlar. Kırsal bir çevrede yaşam mücadelesi vermeye çalışmaktadırlar. Oldukça fakir denebilecek, orta halliye yakın olmak için sürekli çalışıp çabalamak zorunda olan, ekonomiye katkıda bulunabilmek için zaman zaman dikmiş diken, ormandan mantar toplayıp satan, tarlalara tütüne gündeliğe giden Sacide ve SEKA’nın tomruk deposunda çalışan kocası. Romanda hem anne hem Gülce hem de ablası yoğun bir fiziksel ve duygusal istismar yaşamaktadır. Bu da aile içi şiddetin ve istismarın öncelikle kimleri hedef aldığıyla doğrudan ilgilidir. Birinci derecede horlanan ve aşağılanan, insan yerine konulmayan kadınlar ve özellikle kız çocuklarıdır. Gülce’nin ailesinde anne baba sürekli kavga halinde ve sürekli birbirlerini aşağılar durumdadırlar. Gülce bu durumu daha romanın başlangıcında şöyle dile getirir: “ Oturma odamızın tam ortasında bir odun sobası var. İçine çam kozalağı doldurunca gövdesi kıpkırmızı oluyor. Annemle babam, sobanın arkasındaki mindece çökmüşler, babamın getirdiği yeni radyonun düğmelerini kurcalıyorlar. Küçük, kırmızı bir radyo, ışıltılı. Annem, “Bozuk bu radyo, cızırtılı,” diyor, “Zaten hep kazıklanırsın, insan alırken bir bakar! Nerde sende o akıl!” Babam önce kulak asmıyor, anten çubuğunu ayarlamaya çalışırken “Birazdan düzelir,” diyor, “Yeni olduğundandır”. Ama radyonun cızırtısı da, annemin söylenmesi de bir türlü kesilmeyince sinirlenip radyoyu yere çarpıyor: “Bu eve bir daha radyo girecek mi bak!” Ben o sırada sobanın altındaki muşambayla oynuyorum. Köşesini parmağıma dolayıp kıvrıyorum, sonra açıyorum. Bir süre kıvrık kalması çok güzel. Tekrar tekrar dolayıp açıyorum. Derken annem elime sobanın maşasını indiriveriyor. Babam radyoyu topladığı gibi bir hışımla çıkıp gitti. Annem arkasından bağıyor: “Bıktım öfkesinden bu deyyusun! Geberesice!” Sonra da bana bir tokat: “Sus ağlama, çığnemeyeyim seni de ayağımın altında!” Ablam okuldan yeni gelmiş, önlüğü hala üzerinde ama yakalığının düğmesini açmış. Beyaz, naylon yakalık bir omzundan aşağı sarıyor. Burnumu elbisemin koluna siliyorum ve gidip ona sarılıyorum. O da bana sarılıp “Bir daha muşambamızı kıvrırma emi.” diyor. Annemle babam hep tartışır, kavga etmeye daha ben doğmadan, hatta ablam bile doğmadan başlamışlar” (Kurt, 2009 s. 14–15).

Romanda işlenen ana tema aile içi şiddet, çocuk istismarı, toplumsal bir hastalık haline gelmiş sağlıklı insan ilişkileri ve cinsiyet ayrımcılığıdır. Burada, feodal toplum yapısının tüm ilkel dayatmalarını görmek mümkündür. Biraz da yoksulluğun körüklediği sorunlar hep çocuklar ve kadınlar üzerinden halledilmeye çalışılır. Oysa sorun temel kişilik sorunudur ve birey olamama sancısıdır.

Romanda şiddet, istismar, var olma çabası, çocuk ayrımı, cinsiyet eşitsizliği yoğun bir

şekilde kendini hissettirir. Ancak bu açılardan asıl kırılma noktalarını oluşturan dört beş tane temel olay yaşanmaktadır. Öncelikle evlilikleri kötü bir oyun üzerine kurulan Sacide ve kocasının hiçbir zaman yıldızları barışmaz ve Sacide'nin kocasına ve ailesine olan kızgınlığı katmerleşerek artmaya ve hayatlarını bir cehenneme çevirmeye devam eder. Sevgi değil öfke üzerine kurulmuş bilinçsiz bir evlilik hem kendi hayatlarını hem de çocuklarını mahvetmiştir. Zaten kadının çok fazla seçme özgürlüğü yoktur, adı çıktı korkusuyla ve mahalle baskısıyla evlendirilen, istenmeyen gelin durumunda olan Sacide bir cehennem ortamında yaşamaya ve kendisi de bir cehennem ortamı yaşatmaya başlar. Aileden destek görmediklerinden, çok kötü olan mali durumlarını biraz olsun düzeltebilmek için komşuları Gülümser'in de tavsiyesiyle tarla kiralayıp tütün ekmeye başlarlar. Daha sonra kiralanılan bu tarlaları satın almak için uğraşırlar ve ailede sürekli bir didinip durma arasında çocuklar hem çok fazla örselenirler hem de itilip kakılırlar.

31 Aralık 1962'de dünyaya gelen Gülce'nin ablası Gül, Gülce'ye göre her zaman biraz daha mülayim, alttan alan, itaat eden ve içe kapanık bir yapıya sahiptir. Anne babayı fazla uğraştırmadığı için de evde Gülce'ye göre daha el üstünde tutulur ve sürekli ikisi arasında olumsuz bir kıyaslama yapılır. Onlara göre, Gülce ise daha dediğim dedik, asi, işe yaramazın tekidir. Evde hiçbir zaman adı söylenmeyen, sürekli küfürlerle ve lakaplarla çağrılan bir çocuktur. Asiliğinin temelinde var olabilme çabasının olduğunu fark etmekten aciz bir ailesi vardır.

Bu sürekli kavgaya ve şiddet ortamı Gülce'de ilk belirtisini yatağa işeme şeklinde gösterir: "Tuvalet dışarıda, bahçenin köşesindeki odunluğun yanında. Karanlıktan korktuğum için geceleri ablamla gidiyorum. Bazen onu uyandıramam ya da o kalkmak istemez; o zaman yeniden uykuya dalıyorum ve yatağa işiyorum. Böyle gecelerde nedense rüyamda çişimi tuvalete yaptığımı görüyorum ama sabah bir de bakıyorum ki hiç de öyle olmamış. Annem haftada en az iki kez döşek, yorgan yıkıyor. Yıkaması neyse de çardağa serip mahallenin gözü önünde kurutmak zoruna gidiyormuş. O kadar çok tokat yedim ki bu yüzden" (Kurt, 2009 s.26). Gülce ile aile arasındaki iletişimsizliğin ilk halkasını bu oluşturmakta ve çocuğun fiziksel ve ruhsal gereksinimleri tatmin edilmedikçe, örselendikçe, sürekli hakarete maruz kaldıkça, aşağılandıkça, ayırım yapıldıkça, diğer sorunlar da üst üste gelmektedir. Hem anneye hem babaya göre işe yaramazın teki olan Gülce (Kurt, 2009 s.29)'nin evde çeşitli adlandırma sıfatları vardır. Bu sıfatların birçoğu ablaya da söylenir: "meşe odunu", "sığır" (s.27), "dürzüler" (s.29), "meymenetsiz", "izansız sapansız" (s.30), "geberesice", "küçük şebek" (s. 31), "işe yaramaz" (s.32), "hergele", "kapaksız", "cibilliyetsiz" (s.33), "dayak eksigi", "Çavuş Dedesi kıklı" (s.85), "yalladığım köpek" (s.86), "kör olasıca", "sırtlan simalı", "kokar misine", "meşke", "hırsız hergele" (s.109) gibi, daha birçok hiç kullanılmaması gereken olumsuz sıfatlarla çağrılır. Anne babadan küfür öğrenen çocuklar da birbirlerine küfrederler. Örneğin Gül Gülce'ye "salak hayvan" der (s.33). Zaten anne ve babanın birbirlerine hiç saygısı yoktur, anne babaya, baba anneye sürekli küfrederler, baba çocukların gözleri önünde sürekli anneyi döver. Anne babaya; "deyyus", "kör

olasıca” gibi, baba anneye “ağızına sıçtığımın orospusu”, “ağızına sıçtığımın hergelesi”, “şivgin orospu”, “dirliksiz köpek” gibi küfürlerle hitap eder. Abla da Gülce’ye tokat atar, Gülce de oyuncak bebeğini döver, annesinin, babasının ona davrandığı gibi davranır. Anne burada yine ablası Gül’ü “şuncağızımı da uydurdu kendine şebek” diye haylazlığından dolayı babasına şikâyet ettiğinde, babası Gülce’ye öyle bir tokat atar ki çocuk korkusundan altına işer (s.32).

Anne baba birlikte hırpalarlar çocukları. Evde, herkes gibi elektrikleri olmadığından ders çalışamayan ve sürekli kandil yakmak zorunda olan Gül şikâyet ettiğinde hem baba hem anne küfre ve hakarete başlarlar. Üzerine de babadan anneye inanılmaz küfürlerle çocukların gözü önünde bir posta dayak, çocuklar korkudan birbirlerine sarılıp tir tir titrerler (s.33). Bu dayak sahnesi evde sık sık yaşanır (s.40, 43, 56, 74, 76, 78, 91, 103, 104, 132, 133).

Anne baba bir yerlere giderken, çocuklar dışarı çıkıp oynamasın, kötü bir şeylere bulaşmasınlar diye daha oyun çağında olan çocukların üzerlerinden kapıyı kilitletler (s.39). Bu durum çocukları yalan söylemeye zorlar. Onlar gidince gizlice dışarı çıkarlar ve gelecekleri zaman da geri girerler. Tüm bunlardan dolayı çocukluk hatıraları onlar için hep acıyla eş değerdir. Bunun çocuklarda yarattığı sarsıntı, olgun bir hanım olarak bacağı kırılan babasını ziyarete gittiğinde Gülce’nin ağzından şöyle tarif edilmektedir: “Kasabanın o eski ıssızlığı içinde geçirdiğimiz üç hafta belki çok kısa olabilir ama ablam ve benim için oldukça uzundu. Yalnızdık, geçmişte yaşıyor gibiydik. İçeriği ne olursa olsun, çocukluk anılarının yine de özlemle hatırlandığı sanılır. Oysa biz geriye doğru tozlu yolun ucundaki masalsı bir köye değil; aşağıya doğru, karanlık bir kuyuya bakıyorduk ve bu aptalca bir şeydi; aşırı derece içe dönük. Daha fazla kalmak istemeyişimizin nedeni bu değildi gerçi. Babam iyileşmişti, doktoru yürüyebileceğini –hatta isterse koşabileceğini bile- söylemişti. Biz de üzerimize düşeni yapmıştık. Ama annem, babama geceler boyu sürekli olarak hayırsızlığımızdan, onları adam yerine koymayışımızdan söz ediyordu. Babama bakmak çok zor gelmiş bize. O da onaylıyordu. Her zaman yaptığı gibi. Yalnız kaldığı ender anlarda bizim gibi düşünmeye başlar ama yörüngesine girer girmez de ayçiçeği gibi yüzünü aneme döner. Zavallı... Oysa annemin kalmamızı istemesinin sebebi domateslerin arığını açtırmak, buğdayı biçtiymektir. Para karşılığı da olsa tarlalarında çalışacak adam bulamıyordu. Çünkü huysuzdu, yapılan işi beğenmiyordu. İyi de sırf bu sebeple yazı orada geçireceğimizi nasıl hayal edebilirdi? İkimiz de uzak kentlerde gerçek bir yaşamı paylaştığımız eşlerimizi, çocuklarımızı bırakmıştık.” (s.35–36).

Ne acı ki onlar için çocukluk yapay, yüzeysel, sevgisiz, çıkar üstüne kurulu bir zaman dilimidir ve “karanlık bir kuyu”dur. Tüm bu olumsuz çocukluk dönemine rağmen evlatlık görevlerini yerine getirmeye çalışan kızlarına anne baba sürekli veryansın etmekte, onları hayırsızlıkla suçlamaktadırlar. İletişimsizlik ve sürekli beklenti üzerine, vermek değil de almak üzerine kurulmuş bu bencil ilişkide hep bir çözümsüzlük söz konusudur. Çocuklar da doğal olarak var olabilmek adına, yalan söyleyerek, hırsızlık ederek, istenmedik davranışlarda bulunarak sürekli hata üstüne hata yaparlar.

Anne baba yine bir gün çok kötü kavga ettikten ve şiddete uğradıktan sonra, çocuklarıyla baba evine giden Sacide, dedenin rızasıyla tekrar eve gönderilir. O gün baba çocukları çok tehlikeli bir biçimde cezalandırır, onlara adeta ölüm kokusunu tattırır: “Babam bizi birer kolumuzdan tuttuğu gibi gerisin geri eve sürüklüyor. Oturma odasında önce yere oturtuyor. Yakalarımızdan kavrayıp sırtımızı duvara yapıştırıyor. Kandil sehпасını önümüze getiriyor. “Ellerinizi sehpaoya koyun bakalım!” Burun delikleri sürekli açılıp kapanıyor, boyun damarları şişmiş. Sonra odadan çıkıyor, elinde tuz torbası ve ekmeğ bıçağıyla geri dönüyor. Başımızı kaldırmadan, yan gözle hareketlerini kolluyoruz. Karşımıza oturuyor. “Uzatin ayaklarınızı!”. Ayaklarımızı sehpanın altından dümdüz uzatıyoruz. Elindeki bıçağı ayaklarımıza doğru sallıyor: “Gidecek misiniz evden bir daha!”. Sesimizi çıkarılmıyor. “Tabanlarınızı yarayım mı şimdi!”. Ellerimiz sehpanın üstünde titremeye başlıyor. “Yarıp içine tuz tepeyim mi!”. Gözlerimizden akan yaşlar çenemizin altından sehpaoya damlıyor... Birkaç saniye susuyor, sonra kollarımızdan tutup sarsıyor: “Anladınız mı?” Anladık. Ama konuşmuyoruz... Bıçağı bırakıyor. Bir süre ses çıkarmadan öylece oturup kalıyor. Hayli zaman sonra kalkıyor, tuzu, bıçağı mutfağına geri götürüyor. Döndüğünde yatağına uzanıp “Ben sizin için çalışıyorum evlatlarım,” diyor, “İlerde bizim gibi yokluk çekmeyin diye.” Yatakta birbirimize sınıksız sarılıyoruz. Koltukaltlarımız, sırtımız ter içinde. Ağladığımız anlaşılmasın diye burnumuzu çekmiyoruz. Elimizde olsa nefes bile almayaçağız. Ertesi sabah kalkar kalkmaz okula gidecek olmakla avunarak uykuya dalıyoruz” (s. 44). Bu olaydan sonra babalarının ayak sesinden, kapının ardında duran ceketinden bile korkar olurlar (s.55). Anne son derece acımasız, bencil, sürekli kendi çektiğı sıkıntılarının sebebi olarak çocukları görüp onları örselemeye devam eder, “Gebersinler! Bunlardan sebep kahır çekiyorum ben. Şuna gebe olmasam evden attıkları gün boşanıp giderdim” (s.63) diyerek, çocukların kendilerini suçlu hissetmelerine neden olur. Çocuğun suçluluk duygusunu içselleştirmesine neden olacak bu davranışlar, onun her dönemde kendini kötü hissetmesini ve mutsuz olmasını sağlar.

Anne çocuklarının eksiklerini alaycı bir dille onlara her fırsatta hatırlatarak onların kişiliğinde onulmaz yaralar açar(s.83). Herkes öfkesini içinde biriktirmeye devam ederken, kendini “sevilmeyen çocuk olarak ilan eden” Gülce, ablası yatılı okulu kazanıp gittikten ve evde iyice korumasız kaldıktan sonra, adının bile söylenmemesine, sürekli ablası ile kendisi arasında mukayese yapılmasına, ayırım yapılmasına yapıp ettikleriyle yanıt verir. Bu durumla ilgili tespiti şöyledir: “Ablam gittikten sonra her şey alt üst oldu. Annem, “Kız Gülümser, akçasını kaybettim bokçasının eline kaldım, gördün mü?” diyor, “Nasıl gün geçireceğim ben bu dayak eksikliğiyle?” İyice hırçınlaşıyor, buyurduğu hiçbir işi yapmak istemiyorum. “Gülceğizim hiç eziyet etmezdi bana.” diyor annem, “Başkaydı.” (s.85). Anne tarafından bu aşğılamalar, horlamalar, tehditler sürer gider (s.86–87).

Kendi tabiriyle “teslim olmamak” için direnir, çünkü onun için “şiddetin şekli ne olursa olsun, işlevi teslim almaktır” (s.80). “Bastırılmış tepkiler bir gün başıbozuk şiddet olarak” (s.80) Gülce’nin yaşamında yerini alır.

Özellikle adının hiç söylenmemesi ve ablasının sürekli ona üstün tutulması onu derinden yaralar ve ablasıyla sohbeti sırasında bu duygularını şöyle dile getirir: “Annem neden seninle küstüğü zaman yemeden içmeden kesiliyor, neden hep senin bebekliğini hatırlıyor da benimkiyle ilgili hiç anısı yok, benim adet ağrılarımı hiç ciddiye almadı, bana hiç adımla hitap etmedi, beni okula uğurlarken hiç ağlamadı? Hatta belki basit bulacaksın ama senin kulaklarını küçücükken deldirip küpe almış, bana yaptı mı? İkimiz aynı şeyirdeyken bir kez gelmişti hatırlıyor musun, beni görmeden çekti gitti, hangi anne yapar bunu? Liste uzar giderdi” (s.82)

Gülce'nin içini bir kor gibi yakan bu sevgi yoksunluğu sendromu onu iyice hırçın eder. Annesinin kendisini sarıp okşamasını, bir kerecik olsun adını “Gülüm dediği gibi” söylemesini ister.

Gülce, sevgiye aç kaldığından birine kendisine yalnızca daha sık Gülce dediği, adını diğerlerinden daha ahenkli söylediği için âşık olur (s.84). Fark edilebilmek için elbisesini kesip başka bir model vermeye çalışır, yine dayak yer (s.91). Gül, kesilmiş elbisenin yakasına bakarken Gülce'nin boynunda bir kolye görür ve bunun, annesiyle kardeşi kendisini ziyarete geldiğinde oradaki kızlardan birinin kaybettiği sepetli kolye olduğunu fark eder. Gülce, öldüresiye bir dayak da bunun için yer (s.91). Bakkaldan, babasından habersiz veresiye boya kalemi aldığı için de babası tarafından okulda herkesin gözü önünde dövülür. O günden sonra “sakıncalı piyade” ilan edilen, kendisine hiç güvenilmeyen ve hep dikkat edilmesi gereken bir konuma konulur Gülce. Ama ablası her zaman olduğu gibi anne ile kardeşi arasında dengeleyici köprü olur ve bunun sevmemekle, güvenmemekle alakası yok diyerek onun yaralarını sarmaya çalışır (s.96).

Babası, tarlada çalışırken acıkan amelelere ekmek almak için bakkala gönderdiği Gülce'nin o parayla dondurma yiyip bir de üstüne parayı çaldırdım diye yalan söylediğini öğrenince onu bin bir hakaretle ta okuldan tarlaya kadar, tekme tokat, sürükleyerek, yalınayak yürüterek götürür. Durmadan küfürler eder, beddualar okur. O gün ayakları su toplamış halde olan Gülce'ye bir de korkunç bir ceza verir babası: “Babam o gece beni inekler gibi boynumdan bir yularla ahıra bağlıyor. “İnsana benzer bir tarafın yok!” diyor, “Ahırda kal da aklın başına gelsin!”. Annem, “Hem insan oldum demeden çözme,” diyor babama, “Bir vagon insanı aç bırakmak neymiş öğrensün.” (s.104).

Dondurma yediği günden beri ailenin Gülce'ye güveni yoktur ve oturma odası dışında tüm kapılar kilitli tutulur, o da ne yapıp edip saklanan anahtarları bulur ve istediğini alır yer. Ama bir gün anahtar delikte kırıldığı için yakalanır ve annesinden bir sürü hakaret, küfür ve dayak yer: “Annem, “Ah, Gülceğizimin hiç böyle mazarratlıkları olmazdı, bu kör olasıca kime çekti bilmem!” diyor. Babam, “Birine çektiğinden mi canım!” diyor, “Yularsız bıraktık da ondan! Bir gün parmaklarını doğrayıvereceğim, göreceksin kapı kurcalamak neymiş! Hırsız hergele!” Gülümser Teyze, “Her bir şeyi kilitli tuta tuta gerçekten hırsız edeceksiniz çocuğu,” diye çıkışıyor. “Sanki küp küp altınlarınız mı var Allah aşkına! İki ayva da yiyiversin, zaten onlar için değil mi hepsi? “Ah gidi Gülümser,” diyor an-

nem, “Açık bıraksam bütün evi dağıtır bu meşke! El âlemin eniklerini doyursun diye mi çalışıyorum ben? Gitmiş sarhoş Osman’ın kızına dondurma almış, kokar misine!” Parmığıyla beni işaret ederek: “Şu surata bak!” diyor, “İyice ıştınsız oldu sırtlan simalı!” Surtımı daha bir karartıp tırnağımı kemirmeye başlıyorum. Annem elinin tersiyle ellerime vuruyor: “Çek elini ağzından pis şebek!” “Yeter Sacide,” diyor Gülümser teyze, “Ürkek ettin kızcağızı iyice, vurma.” “Ne ürkeği? Arsız ettik arsız! Öldürsem gözümde yok vallahi! Beni yüklü halimle aç bıraktı bu geberesice. Elin üç kuruşluk amelesine kepaze etti haberin var mı senin? Ürkek olmuş! Ahıra bağladı bu kapaksız babası da yine akıllanmadı, dayaktan mı ürkecekmiş sığır!” Kapıyı çarpıp çıkıyorum. Ahırda geçirdiğim geceden sonra anneme karşılık vermiyorum ama sevgisini kazanmak için çabalamıyorum da. Ne söylese ya yapmıyorum ya da tam tersini yapıyorum. Bu arada yalnızca annemlerden kopmakla kalmadım, okuldaki arkadaşlarımdan da uzaklaştım. Çünkü hepsinin sevgiyle söz ettikleri anne babaları var ve benim sürekli dayak yediğimi hepsinin bildiğini biliyorum. Yayılaya kadar babamın önünde yalınayak koştüğüm ertesi gün bütün çocukların dilindeydi.” (s.108–109)

Yaşanan tüm bu olumsuzlukların ortasında, ikiz gebelik geçirip üstelik de ikiz erkek çocuk doğuran (s.111–114), bunun mutluluğunu tam olarak yaşayamadan kaybetmek zorunda kalan Sacide ve eşi evde tam bir yas havasına bürünürler. Kolay değildir erkek çocuk sahibi olmak ve hem de ikisini birden toprağa vermek. Tüm toplumda olduğu gibi, onlar için de erkek çocuğu sahibi olmak bir ayrıcalıktır. Bu durumu, bu ayrımı Gül ve Gülce de çok derinden hissederler. Bu olaydan sonra anne ve babaları ile yaşamak onlar için tam bir kâbusa dönüşür (s.113–117). Kız çocuklarını insan yerine koymayan, hiçbir şeye layık görmeyerek onları değersizleştirmeye çalışan toplumdaki bu bakış açısını yazar, Gülce’nin ağzından şu şekilde ifade eder: “İkizlerin ölümüne tuttuğu yasin hastalık derecesinde uzun sürdüğünü hatırlayınca doğumumun annem için hayal kırıklığı olabileceğine daha çok inandım. Toplumun gözünde erkek çocuk sahibi olmanın değeri bir başkaydı. İkide bir: “Aman Sacide, boş yere didinip duruyorsun; kime bırakacaksın tarlaları; sanki oğlun mu var.” deyip durmuyorlar mıydı? Öyle ya, kız dediğin on sekizine geldi mi hadi başka kapıya. Nihayet erkek çocuğa sahip olmuştu. Hayatı değişecekti; onca yıl çektiği yokluğa, sıkıntıya, yediği dayaklara dayanmasının bir anlamı vardı artık. İnsan saniyede yılları yaşar, bir günde neler geçmişti aklından; “İşte oğlan!” diyordu, “Hem de bir değil iki tane verdi Allah.” Babamın yüzü bile bir başka aydınlanmıştı; artık el üstünde tutacaktı onu, zırt pırt sinirlenip tekme tokat girişmeyecekti. Hele oğlanlar biraz büyüsün, istese de dövemezdi zaten, kolay mı ızbandut gibi dikilirlerdi karşısına. Hem biri rahmetli dayısına çekmişti besbelli; gelişkin, kara yağız bir oğlan, zülüfleri alınına dökülüyordu daha ilk günden. Öteki babası gibi sarıydı, ufak tefekti ya olsun, bir cin bakışları vardı ki...” (s.118).

İkiz erkek çocukların ölümüyle yas havasına bürünen annenin evde kin tohumlarını ekip büyütme başlaması, ölmeselerdi durum nasıl olurdu muhasebesini çocukla-

rına yaptırmaması, kızların annenin nefretinin hedefi haline gelmeleri onlar için inanılmaz travmatik bir ruh hali yaratır. Bir annenin kadın olarak, kendi dünyaya getirdiği erkek çocukları yüzünden toplumda ve ailede değer nesnesi haline gelmesi, onlardan medet umar duruma düşmesi, ne kadar aşağılayıcı ve örseleyici bir durumdur. Bu cinsiyet ayrımcılığı her fırsatta ve her ailede kızlara sık sık duyumsatılır. Kadınlar erkekler için yalnızca bir cinsel malzeme aracı olarak sunulurken erkeklik yüceltilir (s.122). Zaten yaşam biçimleriyle kızların ve erkek çocuklarının oynaması gereken roller, toplumdaki rol modellerle, kesin çizgilerle belirlenmiştir. Bir türlü var olamayan, kimlik bunalımı yaşayan Gülce, var olduğunu ve bir adının olduğunu ilk kez bir yayınevinden istediği test kitabının onun adına okula gönderilmesiyle duyumsar. Müdür yardımcısı yanında postacıyla sınıfa gelip herkesin önünde Gülce Bayram diye kapının önüne onu çağırıp bu davranışından dolayı onu takdir ettiğinde inanılmaz bir var olma deneyimi yaşar. Yayınevinin onun yazdığı mektubu ciddiye alması, onun adına postaya kitabı vermesi onun için ilk kez yaşanan bir duygudur. Adam yerine konmak ve değer verilmek daha önce hiç deneyimlemediği bir şeydir (s. 148). Kitap adını bu olaydan alır. Buradan, sürekli horlanan, aşağılanan, istismar edilen, değer verilmeyen bir çocuk için bunun ne ifade ettiğini anlamak zor değildir. Var olabilmek, kendini bir değer nesnesi olarak duyumsamak küçük bir çocuk için son derece önemlidir. Bu değersizlik ortamının çocuğun kişiliğinde açtığı yarayı, içinde açılan ve bir türlü doldurulamayan boşluğu Gülce şöyle ifade eder: “Bazen, onca çabaya değer miydi, diye düşünürdüm. Evet, okumuş, meslek edinmiş, özgürlüğümü dişimle tırnağımla elde etmiştim. Ama hiçbir önemi yoktu bunların; istediğim yemeği yapmamın, kapımı kendi anahtarım ile açmamın, eve canımın çektiği saatte canımın çektiği arkadaşım ile girmemin... Hapsoldüğüm çemberi kırmamın hiçbir önemi yoktu, yaşam beni yine de ürkütüyordu. Çevremdekilere yabancıydım, onlar köklerinden besleniyordu, sağlam ve sağlıklıydılar. Oysa ben, sapımdan kopuk bir halde bardakta yaşıyordum. Suyum azalmıştı, buruşuyordum işte. Bir sabah kalktıklarında ölmüş olacaktım ve kimse dönüp bakmayacak, umursamayacaktı.” (s.152).

İntiharın kolay bir şey olmadığını, babaları onları saçlarından sürükleyerek kuyuya sarkıttığı gün deneyimleyen Gülce, bu ölüm korkusuyla sığınır anlamsız ve köksüz yaşamına. Tüm bu sevgisizlik, şiddet ve kin ortamı Gülce’yi hiç istemediği şeyleri yapmaya zorlar. İçme sularını aldıkları kuyuya bir kediyi atıp boğacak kadar ve o suyu zehirleyecek kadar gözü döner. Hata üstüne hata yapmasının tek nedenini kendisi şu şekilde tanımlar: “Kendi kendime sorduğum bir soru daha var: Neden yaptığımı biliyor muydum? Yanıtını ancak otuz yılın ardından, beni o güne taşıyan diğer günlerimi hatırladıkça buldum: Var olmak. İnsan gibi; adıyla, ruhuyla, yeryüzünde kapladığı hacimle bir bütün olarak...” (s.164).

İşte bir insan için en temel sorun budur. Var olmak. Var olabilmek. Gülce, her ne kadar yaşadığı tüm bu olumsuzluklara rağmen ezber bozsa da, şiddetin doğurduğu şiddet kısır döngüsünü kırmayı başarsa da, insan olarak kendini nasıl duyumsadığı çok önemli-

dir. İçinde hiçbir zaman doldurulamayacak bir boşluk açılmıştır çocukluk evresinde. Bu nedenle kökünden koparılmış ve bir mekânın içine kısıtılmış olarak duyumsar kendini.



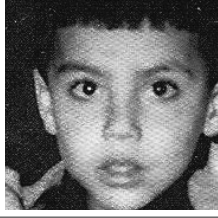

Sonuç olarak, doğduğunda çocuğun içinde içgüdüsel olarak var olan ve kendini onunla var etmeye, ayakta tutmaya çalıştığı, kendini onunla tanımladığı şiddet duygusunu yok edecek olan şey, ona verilecek karşılıksız sevgi ve güvendir. Ama bu verilmezse çocuk yüreğindeki sıcaklığı, herkesi yok edecek olan, yer altından fıskıran kızgın lavlar olarak hisseder. İşte çocukların dramı budur. Hangi yetişkinde gerçekten sevgi ya da kızgın lavlar vardır? Dorothy Low Nolte'nin şiirinde vurguladığı gibi; çocuklarımızı sürekli eleştirerek onlara kınama ve ayıplamayı, kin ortamında büyüterek kavga etmeyi, utanma duygusuyula eğiterek kendini suçlamayı öğretiriz. Onlara hoşgörülü davrandığımızda sabırlı olmalarını, destekleyip yüreklendirdiğimizde kendilerine güven duymalarını, övüp beğendiğimizde de takdir etmeyi öğrenmelerini sağlarız. Çocuğumuzun hakkına saygı göstererek onu büyütürsek ona adil olmayı öğretiriz. Her şeyden önemlisi onu kabul edip davranışlarını onayladığımızı gösterdiğimizde, dostluk, arkadaşlık ve huzur ortamında yetiştirdiğimizde kendini sevmesini ve mutlu olmasını sağlarız. İşte o zaman sağlıklı bir birey olmanın tüm olanaklarını hazırlamış oluruz. İşte o zaman çocuklar kendilerinden vazgeçtiğini duyumsamaz ve yaşamda sağlıklı bir birey olarak yerlerini alırlar. Var olmanın yolu sevgiden, yok olarak duyumsamanın yolu da sevgisizlikten geçer. Öyleyse kin tohumları yeşertmenin yerine sevgi tohumları yetiştirelim el birliğiyle.

KAYNAKÇA

- Aksoy, E., Çetin, G., İnanıcı, M. A., Polat, O., Sözen, Ş., Yavuz, F., Aile İçi Şiddet. Adli Tıp Ders Notları. <http://www.ttb.org.tr/eweb/adli/6.html>.
- Ayan, S. (2007). Çocukluk Dönemi İstismar ve İhmalinin Olası Sonuçları. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*. 8: 206–214.
- Baba, H. (2010). Söyleşi-Roman/ Adımdan Önce/ Mürselin Kurt. Her Şeye KARŞIN Edebiyat-Sanat-Düşün Dergisi, Yıl:4. Sayı:21 Eylül-Ekim. 40–51. Ankara.
- Cüceloğlu, D. (1999). *İçimizdeki Çocuk*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Dökmen, Z. (2006). Kendi Cinsiyetindekilere ve Diğer Cinsiyettekilere İlişkin Algı, Cinsiyet Roller ve Depresyon İlişkisi. *Kriz dergisi* 9(1). 9–19.
- Fidan, F. (2004). Çalışan Kadın Aşlında Çalışmak İstemiyor mu? Zorunluluk mu? Gereklilik mi? Kadın Çalışma Disiplinlerinde Buluşma Sempozyumu. 1–4 Nisan, İstanbul: Yeditepe Üniversitesi.
- Erten, Y., Ardalı, C. (Nisan 2001) Saldırganlık, Şiddet ve Terörün Psikososyal Yapıları. *Cogito Şiddet Özel Sayısı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. Sayı: 6–7. Kış-Bahar 1996. 143–163.
- Kara, B., Biçer, Ü., Gökalp, A. S. (Nisan- Haziran 2004). Çocuk İstismarı. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*. Cilt: 47. Sayı: 2. 140–151.
- Küpeli, S., Kanbur, N., Derman, O. (2003). *Çocuk İstismarı: Bir Olgu Sunumu*. Ankara: Sted. Cilt: 12. Sayı: 4. 129–130.
- Kaymak Özmen, S. (2004). Aile İçinde Öfke ve Saldırganlığın Yansımaları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*. Cilt: 37. Sayı: 2. 27–39.
- Kurt, M. (2009). *Adımdan Önce*. İstanbul: Siyah Beyaz Kitap.
- Lewontin, R.C. 1982. *Human Diversity*. Redding, CT: Scientific American/Freeman.

- Moses, R. (Nisan 2001). Şiddet Nerede Başlıyor?. Cogito, Şiddet Özel Sayısı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. Sayı: 6-7. Kış-Bahar 1996. 23-27.
- Polat, Oğuz. (2001). Çocuk ve Şiddet. İstanbul: Der Yayınları.
- Öztürk, Orhan. (1997). Ruh Sağlığı ve Bozuklukları. Ankara: Hekimler Yayın Birliği.
- Sivri, M. (2003). Kafka'nın "Babama Mektubu" ve Susanna Tamaro'nun "Öyle Bir Çocukluk (Tek Ses İçin)" Adlı Öyküsünde Kötü Tanımlanmış Çocukların Dramı ve Şiddetin Kaynağı. Eskişehir: 25-27 Nisan 2002 tarihleri arasında Osmangazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümü ve Tıp Fakültesi Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı tarafından düzenlenen "Çocuk Hekimliğine Yansıyan Şiddet Sempozyumu" Kitabı. 81-98.
- Tıraşçı, Y., Gören, S. (2007). Çocuk İstismarı ve İhmali. Diyarbakır: Dicle Tıp Dergisi. Cilt: 34. Sayı: 1. 70-74.
- Yavuzer, H. (1998). Çocuk ve Şuç. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Zoroğlu, S. S., Tüzün, Ü., Şar, V., Öztürk, M., Eröcal Kora, M., Alyanak, B. (2001). Çocukluk Dönemi İstismar ve İhmalinin Olası Sonuçları. Anadolu Psikiyatri Dergisi. 2(2): 69-78.
- Zülâl, A. (Şubat 2001). Çağımıza Özgü Bir Sorun mu? Şiddet. Tübitak, Bilim ve Teknik Dergisi. Ankara: Pro-Mat Basım Yayın A.Ş. 35-41.
- http://halksagligi.med.ege.edu.tr/seminerler/2003-4/SaglikHizmetlerindeCinsiyetRolleri_AD.pdf

İLKÖĞRETİM 2. KADEME ÖĞRENCİLERİNİN ÇOCUK HAKLARI ÇERÇEVESİNDE İSTİSMAR VE İHMAL AÇISINDAN İNCELENMESİ (İZMİT İLÇESİ ÖRNEĞİ)

Nurgül KENDİRLİOĞLU GÜNHAN		
<i>MEB, Matematik Öğretmeni</i>		
Hüseyin GÜRKAŞ		
<i>MEB, Okul Müdürü</i>		

ÖZET

Bu çalışmanın temel amacı, ilköğretim II. kademe öğrencilerinin duygusal istismar, fiziksel istismar, ihmal, ekonomik istismar düzeylerini ortaya koymak için yapılmıştır. Bunun yanında istismar ve ihmal düzeyleri demografik değişkenler açısından değerlendirilmiştir.

Araştırma verileri, 2010-2011 eğitim öğretim yılında Kocaeli ili, İzmit İlçesinde bulunan ilköğretim okullarından öğrenimlerine devam eden, rastgele seçilmiş, 106 öğrencinin çalışmaya katılmasıyla sağlanmıştır. Araştırma için; Çocuk İstismarı Tanılama Anketi –Tarama Formu (ÇITA-T; Oral ve İnanıcı, 2004), Kişisel Bilgi Formu (KBF) uygulanmıştır. Verilerin analizi spss paket programı ile T testi yapılmıştır.

Araştırma sonucunda, öğrencilerin bu yüzyılda hala duygusal, ekonomik, fiziksel istismara uğrayıp ihmal edildiği ve bunun ailenin evlilik durumu, ekonomik durum ve cinsiyete göre değişim gösterdiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Çocuk hakları, duygusal istismar, fiziksel istismar, ihmal, ekonomik istismar.

Bölüm 1: Giriş

1.1. Çocuk haklarının tarihçesi ve tanımı

İlk olarak Milletler Cemiyeti 26 Eylül 1924’de Çocuk Hakları Cenevre Bildirisi’ni kabul etti. 1948’de Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Sözleşmesi’nde çocukların hak ve özgürlüklerine yeterince değinilmediği için

çocukların özel durumları ve özel korunma ihtiyaçları nedeniyle çocuklara özgü ayrı bir belge hazırlama çalışmaları başlatıldı. 20 Kasım 1959 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 78 ülkenin temsilcilerinin katıldığı genel oturumda Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni kabul etti. Geçen otuz yıllık süre içinde üye ülkeler açısından bağlayıcı olan yeni bir uluslararası metnin hazırlanması gerekli görüldü ve yapılan çalışmalar sonucunda 20 Kasım 1989'da Birleşmiş Milletler Genel Kurulu Çocuk Hakları Sözleşmesi kabul edildi. 28 Ocak 1990 tarihinde imzaya açılan Sözleşme, aynı gün 61 ülke tarafından imzalandı. 2 Eylül 1990'da 20 ülke tarafından onaylanarak uluslararası bir yasa gücüyle yürürlüğe girdi. 14 Şubat 1990 tarihinde Türkiye tarafından imzalanan ve Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda onaylanan Sözleşme 9 Aralık 1994 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından onaylandı. Çocuk Hakları Sözleşmesi 27 Ocak 1995'de iç hukuk kuralına dönüştü ve Türkiye'de de uygulanmaya başlandı. (Arat, 2010)

1.2. Çocuk ihmal ve istismarına ilişkin maddeler

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 19, 34 ve 39'uncu maddeleri çocuk istismarı, ihmali ve önlenmesiyle ilgilidir. Sözleşmenin 19'uncu maddesine göre çocuğun yetiştirilmesinden sorumlu olanlar, bu haklarını çocuklara zarar verecek şekilde kullanamazlar. Devlet çocuğu anne-babanın ya da çocuğun bakımından sorumlu başka kişilerin her türlü kötü muamelesinden korumak, çocuğun istismarını önlemek ve bu tür davranışlara maruz kalan çocukların tedavisini amaçlayan sosyal programlar hazırlamakla yükümlüdür. Sözleşmenin 39'uncu maddesi, silahlı çatışma mağduru olan çocukların bedensel ve ruhsal sağlığının korunmaları veya buna yeniden kavuşmaları ve toplumla bütünleşebilmelerini sağlamaları için taraf devletlerin uygun önlemler almaları gerektiğini vurgulamaktadır. Taraf devletlerin silahlı çatışma, işkence, ihmal, kötü muamele ve sömürü mağduru çocukların sağlıklarına kavuşturulmaları ve toplumla bütünleşmelerini sağlamak amacıyla uygun önlemleri almakla yükümlü oldukları belirtilmektedir. Şiddete maruz kalmış çocukların rehabilitasyonunu bu madde irdelemektedir. Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 34'üncü maddesi de cinsel istismarla ilgili olup bu maddede fuhuş ve pornografi dâhil, çocuğu cinsel istismar ve sömürüden korumak konu edilmektedir. Çocuğun cinsel istismardan da korunması çok önemli bir konudur (Gürsoy & Aral, 2001).

İhmal ve istismarı birbirinden ayıran en temel nokta istismarın, aktif; ihmalin ise pasif bir olgu olmasıdır. Çocuk ihmal ve istismarı çocuğun normal fiziksel ve zihinsel gelişimini kısıtlayıcı olan fiziksel, duygusal, cinsel, ekonomik ihmal ve istismarı içermektedir. Ancak bunları birbirinden ayırmak oldukça zordur (Gürsoy & Aral, 2001).

1.3. Çocuk istismarı ve ihmali

1.3.1. Çocuk istismarının tanımı

0-18 yaş grubundaki çocuğun kendisine bakmakla yükümlü kişi veya kişiler tarafından zarar verici olan, kaza-dışı ve önlenbilir bir davranışa maruz kalması ,çocuk istis-

marıdır. Bunun çocuğun fiziksel, psikososyal gelişimini engelleyen, gerçekleştiği toplumun kültür değerleri dışında kalan ve uzman tarafından da istismar olarak kabul edilen bir davranış olması gerekmektedir. Çocuğu istismar etmedeki amaç, çocuğun davranışını düzeltme, onu daha iyiye götürme değildir. Sanki çocuk yaşadığı, bu dünyaya geldiği ve var olduğu için suçludur; bu yüzden cezalandırılmaktadır (Cüceloğlu, 2003)

Çocuk istismarı annenin, babanın ya da bakıcının çocuğa zarar vermesi, sonucu oluşmaktadır. Çocuk istismarı kasıtlı olarak fiziksel zarar verme, çocuğun kötü beslenmesine yol açma, cinsel istismar, çıkar için kullanma, bundan da öte çocuğun normal fiziksel ve zihinsel gelişimini kısıtlayıcı her türlü faaliyette bulunmayı kapsamaktadır. (Gürsoy & Aral, 2001)

1.3.2. Çocuk istismarı tipleri

1.3.2.1. Fiziksel istismar ve ihmal

Fiziksel istismar, çocuğun ve gencin anne- babası tarafından bedensel olarak zarar görmesidir. Fiziksel istismar yetişkin tarafından yapılan sürekli ve sistemli bir davranıştır. Kötü muamele devamlı yapılırsa fiziksel istismardır. Çocuğun fiziksel bakımdan istismar edilmesi onun duygusal bakımdan hasara uğramasına neden olmaktadır (Kulaksızoğlu, 2005).

Bedensel kötüye kullanmanın sık sık yer alması, sağlıksız ailelerde gözlenen en belirgin özelliklerden biridir. Hatta bu özellik ailelerde bir tür norm haline gelmiştir. Anası babası tarafından dövülen çocuk, dayak yiyen kendisi olmasa dahi bedensel kötüye kullanma davranışına maruz kalmaktadır (Cüceloğlu, 1995).

Fiziksel ceza ile terbiye edilmeye çalışılan çocuklar, kaba gücün sorunları çözme için kullanılacak bir yöntem olduğunu düşünürler ve yetişkinliklerinde başka çocuklara istismar eden yetişkinler olabilirler (Şahin & Beyazova, 2001).

1.3.2.2. Cinsel istismar ve ihmal

Çocukların cinsel gelişimine yeterli düzeyde önem verilmemesi, çocukların cinsel sömürüye karşı korunmaması ve ilgisiz kalınması 'cinsel ihmal' olarak ifade edilmektedir. Toplum tarafından kabul edilmeyen ve duygusal açıdan en fazla hasara sebep olan cinsel istismar türü, aile içinde veya kan bağı olan kişiler tarafından gerçekleştirilendir. Fakat bu tür vakaların belirlenmesi son derece zordur. Cinsel istismar cinsel doyumu çocuklarda arayan cinsel açıdan yetersiz kişilerce başvurulmuş bir suç çeşidi sayılmaktadır (Gürsoy & Aral, 2001).

Cinsel istismar gören çocuğun yaşadığı diğer bir güçlük, devam eden istismar sürecine uyum sağlamasıdır. Bu uyum tepkileri, çekingenlik, pasiflik veya cinselliğe aşırı yönelim şeklinde gerçekleşebilmektedir. Bu süreç çocuğun yaşamla uyum yeteneğini bozmakta, aile içi ilişkilerinde sorunlar yaşamasına neden olmaktadır (Vahip, 2002).

1.3.2.3. Duygusal istismar ve ihmal

Çocuk ve ergenin kendisini (bedenini ve kişiliğini) olumlu biçimde algılanmasını, değerlendirilmesini ve geliştirilmesini engelleyici her türlü olumsuz uyararı kullanma duygusal istismar demektir (Kulaksızoğlu, 2005).

Duygusal ihmal çocuğun temel gereksinimlerinin karşılanmaması durumudur. Bu temel gereksinimler 6 grupta toplanmaktadır:

- Dokunulma: Tutma, kucaklama, yüreklendirme ve ona gösterilen sıcaklığın temas ile ifade edilmesidir.
- Güven: Çocuğun sağlığı ile ilgilenme, ona yiyecek ve içecek verme ve onu korumayı içine alır.
- Düzen ve Yapı: Çocuğa örnek olma, yapabileceği ve yapamayacağı davranışların sınırlarını belirtme.
- Sosyalleşme: Çocuğa zaman ayırma, dış dünya ile bağlantı sağlayacak kişi olmak ve ortam sağlamak.
- Uyarılma: Çeşitli yaşantılarla acı, haz, neşe gibi duygularını dışarı çıkmasını sağlamak.
- Kendini Değerli Görme: Çocuğu dinleme ve kendisini bir birey olarak hissetmesini sağlamaktır (Polat, 2001).

Altını ıslatma, kakasını kaçırma, iştahsızlık, yalan söyleme, hırsızlık, bağımlılık, başarısızlık, duygusal açıdan tutarsızlık ve uyumsuzluk, organik neden olmayan büyüme geriliği, güvensizlik, saldırganlık, depresyon, içe dönüklük ve düşük benlik saygısı duygusal istismara maruz kalan çocuklarda ortaya çıkan bulgular arasındadır (Polat, 2001).

1.3.2.4. Ekonomik istismar ve ihmal

Çocuğun gelişimini engelleyici, haklarını ihlal edici işlerde ya da düşük ücretli iş gücü olarak çalışması ve çalıştırılması 'Ekonomik İstismar'dır (Yıldız, 2007).

Ülkemizde çocukların çalışmaya başlama nedenleri arasında hızlı nüfus artışı ve buna bağlı olarak yaşanan ekonomik zorluklar yer almaktadır. Aileler, ekonomik zorluklar nedeniyle göçe yönelmektedir. Göç sonucunda yaşanan; düşük ekonomik düzey, sağlıksız yerleşim alanları, aile içinde yaşanan şiddet ve eğitimsizlik ise, çocuğun aile kontrolünden çıkıp sokağa itilmelerine neden olabilmektedir (Oral & İnanıcı, 2004).

Çalışan çocuklar kapsamında birçok çocuk işçi, kimyasal ve biyolojik tehlikelerle dolu işlerde ve koşullarda çalışmaktadırlar. Çalışan çocukların fiziksel gelişimi, okula giden çocuklarla karşılaştırıldığında, önemli derecede geri kaldığı görülmüştür. Bunun yanında bazı işlerde çalışanların diğer istismar tiplerine maruz kaldıkları saptanmıştır. Örneğin, ev işlerinde çalışan çocuklar sözel, cinsel ve fiziksel kötü muamele ile karşılaştıkları ve aç bırakıldıkları belirlenmiştir (Oral & İnanıcı, 2004).

Bölüm 2: Yöntem

Araştırmada tarama modeli kullanılmıştır. Elde edilen veriler doğrultusunda belirlenen ölçekler öğrencilere uygulanmıştır. Araştırmanın evrenini, Kocaeli ili İzmit ilçesinde öğrenim gören ilköğretim 2. Kademe öğrencileri oluşturmaktadır. İlgili ölçme aracı 120 öğrenciye uygulanmıştır. Uygulamalar sonucunda toplanan ölçekler tek tek incelenmiş, hatalı olduğu veya eksik doldurulduğu düşünülen ölçekler araştırma kapsamına alınmamıştır. Yapılan işlemler sonucunda 106 katılımcıya ait ölçümler üzerinde işlemler gerçekleştirilmiştir.

Araştırmaya uygun olarak veri toplamak için Çocuk İstismarı ve İhmalini Tanılama Anketi-Tarama Formu (ÇİTA-T) ve Kişisel Bilgi Formu uygulanmıştır. Kişisel bilgi formunda cinsiyet, ekonomik durum, anne babanın bir arada ya da ayrı oluşu ve maddi durumun iyi, orta kötü oluşu ile ilgili bilgiler yer almaktadır. ÇİTA-T, ilköğretim çağı çocuklarında çocuk istismarı ve ihmali taramak amacıyla geliştirilmiştir. Ölçek 6-8, 9-11 ve 12-15 olmak üzere üç yaş grubuna uygulanabilmektedir ve zaman sınırlaması yoktur. Ölçeğin kullanımı için özel eğitime gerek yoktur. Her madde için 'hiç', 'zaman zaman' ve 'sık sık' sıklıklarından birini seçip işaretlemesi gerekmektedir. Ölçekte bazı maddeler için 'hiç', bazı maddeler için ise, 'sık sık' yanıtlarına '0' puan verilir. Diğer sıklara da '1' ve '2' puan verilir. Ölçek istismar ve ihmali 5 boyutta incelemektedir. Bu boyutlar; fiziksel istismar, cinsel istismar, duygusal istismar, ekonomik istismar ve ihmal olarak belirlenmiştir. Her boyuta denk gelen maddeler şu şekildedir: 1- Duygusal İstismar (9 madde): 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8 ve 9. madde. 2- Cinsel İstismar (13 madde): 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21 ve 22. madde. 3- Fiziksel İstismar (8 madde): 23, 24, 25, 26, 27, 28, 27 ve 28. madde. 4- İhmal (21 madde): 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47 ve 48. madde. 5- Ekonomik İstismar ve Sömürü (6 madde): 49, 50, 51, 52, 53 ve 54. madde (Yıldız, 2007). ÇİTA-T, faktör yapısı yoluyla yapı geçerliliği; yarım-test yolu ve iç-tutarlılık katsayısı yoluyla güvenilirliği incelenmiş ve 6.,7. ve 8. sınıf öğrencileri düzeyinde geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğu saptanmıştır (Oral & İnanıcı, 2004).

Araştırma sonunda elde edilen veriler kodlanarak bilgisayara yüklenmiştir. Verilerin çözümlenmesinde SPSS (Statistical Package for Social Sciences) istatistik programı kullanılmıştır.

Öğrencilerin demografik özellikleri, duygusal istismara, fiziksel istismara, ihmale, ekonomik istismara maruz kalma düzeyleri frekans dağılımıyla; demografik özellikler açısından duygusal istismar, fiziksel istismar, ihmal, ekonomik istismar, düzeyleri arasındaki farklılık T testi analizi incelenmiştir.

Bölüm 3: Bulgular

Aşağıda Tablo 1’de araştırmaya katılan öğrencileri cinsiyet, dağılımına ilişkin veriler sunulmuştur.

Tablo1: Öğrencilerin Cinsiyet Dağılımı

Cinsiyet	Kız		Erkek	
	f	%	f	%
	51	48,1	55	51,8

Tablo 1’ e göre öğrencilerin %51,8’i erkek, %48,1’ ise kız öğrencilerden oluşmaktadır.

Aşağıda Tablo 2’de araştırmaya katılan öğrencilerin annelerinin ve babalarının birlikte ya da ayrı yaşadıklarına, ailedeki çocuk sayısına ilişkin veriler sunulmuştur.

Tablo 2: Anne Babanın Evlilik Durumu

Anne-Babanın Evlilik Durumu	Evet		Hayır	
	f	%	f	%
	4	3,7	102	96,2

Tablo 2’ye göre öğrencilerin %96,2 sinin anne babaları birlikte, diğerlerinin ise ayrıdır.

Aşağıda Tablo 3’te araştırmaya katılan öğrencilerin duygusal istismar, fiziksel istismar, ihmal ve ekonomik istismar düzeylerine ilişkin veriler sunulmuştur.

Tablo 3: Duygusal İstismar, Fiziksel İstismar, İhmal, Ekonomik İstismar Dağılımı

Duygusal İstismar	f	%
Hiç	86	81,3
Zaman zaman	9	8,3
Sık sık	11	10,3
Toplam	106	100
Fiziksel İstismar	f	%
Hiç	94	89,2
Zaman zaman	8	7,5
Sık sık	4	3,2
Toplam	106	100

İhmal	f	%
Hiç	59	55,3
Zaman zaman	14	13,2
Sık sık	33	31,4
Toplam	106	100
Ekonomik İstismar	f	%
Hiç	96	91,1
Zaman zaman	4	3,9
Sık sık	6	5,0
Toplam	106	100

Tablo 3'te de görüldüğü gibi öğrencilerin %10,3'ü sıklık duygusal istismara, %3,2'si sıklık fiziksel istismara, %31,4 sıklık ihmale ve %5'i sıklık ekonomik istismara uğramaktadırlar.

Aşağıda Tablo 4'te araştırmaya katılan öğrencilerin cinsiyet değişkenine göre duygusal istismar, fiziksel istismar, ihmal ve ekonomik istismar düzeylerine ilişkin veriler sunulmuştur.

Tablo 4: Cinsiyet Değişkenine Göre T Testi

	Cinsiyet	N	mean	Std D.	Std E.	t	Sig 2-tailed
Duygusal İstismar	Kız	51	1,07	,250	,012	,086	,823
	Erkek	55	1,06	,269	,015		
Fiziksel İstismar	Kız	51	1,03	,176	,010	-2,450	,043
	Erkek	55	1,09	,199	,015		
İhmal	Kız	51	1,13	,343	,019	-,515	,641
	Erkek	55	1,14	,349	,019		
Ekonomik İstismar	Kız	51	1,03	,251	,011	-2,233	,020
	Erkek	55	1,09	,302	,016		

Cinsiyet değişkenine göre t testi sonuçlarına bakıldığında; cinsiyet değişkeni ile ekonomik istismar ($t=-2,233$ $p<.05$) arasında ve fiziksel istismar ($t=-2,450$ $p<.05$), anlamlı farklılık olduğu bulunmuştur.

Cinsiyet değişkeni ile duygusal istismar ($t= ,086$ $p> .05$), ve ihmal ($t= -,515$ $p> .05$) arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır.

Cinsiyet değişkeni açısından incelendiğinde; aritmetik ortalamalara göre erkek öğrenciler kız öğrencilerden daha fazla ekonomik istismar ve fiziksel istismara maruz kalmaktadır.

Aşağıda Tablo 5’de araştırmaya katılan öğrencilerin anne baba evlilik durumları değişkenine göre duygusal istismar, fiziksel istismar, ihmal ve ekonomik istismar düzeylerine ilişkin veriler sunulmuştur.

Tablo 5: Anne Baba Evlilik Durumuna Göre T Testi Sonuçları

	Cinsiyet	N	mean	Std D.	Std E.	t	Sig 2-tailed
Duygusal İstismar	Kız	51	1,06	,254	,010	-1,667	,093
	Erkek	55	1,14	,347	,057		
Fiziksel İstismar	Kız	51	1,03	,177	,007	-1,554	,116
	Erkek	55	1,08	,277	,045		
İhmal	Kız	51	1,13	,346	,014	-,013	,979
	Erkek	55	1,14	,347	,057		
Ekonomik İstismar	Kız	51	1,06	,263	,011	-2,644	,008
	Erkek	55	1,18	,508	,075		

Anne baba evlilik durumu değişkenine göre t testi sonuçlarına bakıldığında; anne baba evlilik durumu değişkeni ile ekonomik istismar ($t = -2,644$ $p < .05$) arasında anlamlı bir farklılık olduğu bulunmuştur.

Anne baba evlilik durumu değişkeni ile duygusal istismar ($t = -1,667$ $p > .05$), fiziksel istismar ($t = -1,554$ $p > .05$), ihmal ($t = -,014$ $p > .05$), arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Anne – babanın ayrı veya birlikte olması açısından incelendiğinde; aritmetik ortalamalara göre anne-babası ayrı olanlar daha fazla ekonomik istismara maruz kalmaktadır.

Bölüm 4: Sonuç ve öneriler

Araştırmaya katılan öğrencilerin cinsiyet dağılımının neredeyse eşit olduğu görülmüştür. Anne baba evlilik durumunun ise, öğrencilerin çoğunun anne babalarının birlikte yaşadığı belirtilmiştir.

Duygusal istismar, fiziksel istismar ve ekonomik istismara uğrayan öğrencilerin olduğu ve ihmal düzeyinin ise neredeyse örneklemin yarısını oluşturduğu sonucuna varılmıştır.

Cinsiyet değişkenine göre ihmal ve istismara bakıldığında, erkek öğrencilerin daha çok fiziksel ve ekonomik istismara uğradığı görülmektedir.

Anne babanın evlilik durumuna göre ihmal ve istismara bakıldığında, ekonomik istismarın olduğu ortaya çıkmıştır.

Araştırmanın öğrencilerin çocuk haklarında da önem yer eden istismar ve ihmal konuları için hayatlarını planlamalarında yeri, eğitim öğretime bakış açılarını etkileyip etkilemedikleri ve yine bu konunun, veli, öğrenci ve öğretmen görüşleri alınarak incelenmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Arat, Ş. (2010, 11 22). Eğitimde Cinsiyet Eşitsizliği Ortadan Kaldırılmalı, Okula Erişim Kolaylaşmalı. 11 22, 2010 tarihinde <http://www.hurriyetegitim.com>: <http://www.hurriyetegitim.com/haberler/22.11.2010/egitimde-cinsiyet-esitsizligi-ortadan-kaldirilmali-.aspx> adresinden alındı
- Cüceloğlu, D. (1995). İçimizdeki Çocuk. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Cüceloğlu, D. (2003). İnsan ve Davranışı. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Gürsoy, F., & Aral, N. (2001). Çocuk Hakları Çerçevesinde Çocuk İhmal ve İstismarı. Milli Eğitim Dergisi , 36-39.
- Kulaksızoğlu, A. (2005). Ergenlik Psikolojisi. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Oral, G., & İnanıcı, M. A. (2004). Risk Altındaki Çocukların Saptanmasında Öğretmenin Rolü. İstanbul: MEB Yayınları.
- Polat, O. (2001). Çocuk ve Şiddet. İstanbul: Der Yayınları.
- Şahin, F., & Beyazova, U. (2001). Çocuğun Şiddetten Korunma Hakkı. Milli Eğitim Dergisi , 90-94.
- Vahip, I. (2002). Evdeki Şiddet ve Gelişimsel Boyutu: Farklı Bir Açıdan Bakış. Türk Psikiyatri Dergisi , 13.
- Yıldız, S. (2007, Haziran). İlköğretim II. Kademesindeki Çocuklara Yönelik İstismarın ve İhmalin Çeşitli Değişkenler Yönünden İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi , s. 64.

İSVİÇRE VE TÜRKİYE’DE RİSK ALTINDAKİ ÇOCUKLARA YÖNELİK SOSYAL HİZMETLERİN ÇALIŞMA MODELLERİ

Bilgehan AKSOY		
<i>Bilgi Üniversitesi Lisans Öğrencisi</i>		
Mehtap ŞAHİN		
<i>Lisans Öğrencisi</i>		

ÖZET

Çocuğa yönelik şiddet tüm dünya ülkelerinde her geçen gün artan oranda karşımıza çıkmaktadır. Bu konuda her ülkede farklı koruma ve müdahale sistemleri bulunmaktadır.

Bu çalışmada gelişmiş bir Avrupa ülkesi olan İsviçre’deki çocuk koruma modeli ele alınarak değerlendirilip karşılaştırılacaktır.

İsviçre’de ‘Risk altında veya risk altında olma olasılığı yüksek olan çocuklar’ devlet tarafından ailelerinden alınıp yetiştirme yurtlarına yerleştirilmektedir. Şiddet, uyuşturucu kullanımı ve ihmal olgularında çocuk risk altında olarak değerlendirilmektedir. 2009 senesinde İsviçre’de hastaneye getirilen 785 çocuğun istismara maruz kaldığı tespit edilmiştir. Resmi kayıtlara göre 785 çocuktan 299’u fiziksel, 219’u cinsel, 213’ü ihmal ve 121’i ise psikolojik şiddete maruz kalmıştır.

İsviçre, çocuk koruma sistemleri açısından uzun yıllardan beri sistemli çalışmalar yapan gelişmiş bir ülkedir. Burada en dikkati çeken boyut bu konuda uzman kuruluşların ve sivil toplum kuruluşlarının çok aktif görev almalarıdır. Sistematik olarak olguya yaklaşımları ve rehabilitasyon çalışmaları açısından çocuk haklarına saygılı bir tutum dikkati çekmektedir.

Türkiye’de çocuk koruma modellerinde temel yaklaşım Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumunun olgulara müdahale sistemidir. Son dönemde multidisipliner bir yaklaşımda istismar olgularına yaklaşım bir ön çalışma şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışma İsviçre’deki uygulamaların olumlu ve olumsuz yönlerini irdeleyerek gelişmiş bir ülkedeki uygulamayı detaylı olarak anlatarak ve model oluşturabilecek yaklaşımları paylaşmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: İsviçre ve Türkiye, risk altındaki çocuklar, sosyal hizmetler.

Giriş

Sosyal Hizmetler toplumda refahı, sosyal güvenceyi, kendini savunamayanların haklarını ve sosyal değişimleri korumak ve sağlamak için var olmaktadır. Hayat standartlarını yükseltmek ve adalet sağlamak sosyal hizmetlerin temel unsuru olmaktadır. Toplumsal araştırmalar, sosyal politikalar ve karşılaştırmalı uygulamalar ile mağdur olan kişinin durumunu müdahale edilmektedir. Sosyal Hizmetler genel olarak eğitim, psikoloji, tıp, ekonomi ve siyaset gibi geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır.

İsviçre

İsviçre Sosyal Hizmetlerinde bireysel çalışmalar tercih edilmektedir.

Mağdurun yaşam koşulları, psikolojik, fiziksel ve ekonomik durumu göz önüne alınarak ihtiyacına göre yardım edilmektedir. Avrupa genelinde olduğu gibi İsviçre’de de Sosyal Hizmetler Uzmanlarının öncelikli ve en önemli görevlerinden bir tanesi mağdur durumdaki kişinin hayatının veya yaşam tarzının yeniden ele düzenlenip kendi ihtiyaçlarını karşılayabileceği hale getirmektir.

Sosyal hizmetlerin çalışmaları temel olarak insanların haklarını sağlamak ve onurlarını korumak üzere insan hakları çerçevesinde uygulanmaktadır. Mağdurun istekleri ve hakları değerlendirilerek destekte bulunmaya çalışılmaktadır. Ünlü bir Alman sosyal pedagoğun tanımlamasına göre bir Sosyal Hizmetler Uzmanının her daim yarı hukukçu, yarı doktor, yarı politikacı vs. olması gerekmektedir.

Bu tanımlama Avrupa ve İsviçre’deki sosyal hizmetler uzmanının görevine ve sorumluluğuna uymaktadır.

Dolayısıyla bir sosyal hizmetler uzmanı çalıştığı her alan ile ilgili yeterli bilgi sahibi olmalıdır ve meslektaşlarının işleri, görevleri, sorumlulukları ve yetkileri hakkında bilgi sahibi olmadan işini doğru yapması olağan olmamaktadır. İsviçre’nin sosyal güvence sistemi ve siyaseti özgürlüğü, eşitliği ve laikliği kabullenmektedir. Mevzubahis sosyal güvence ve devlet politikası sosyal hizmetlerin, yardım, danışma ve gözetleme gücünü arttırmaktadır ve sağlam bir sosyal hizmet yapısı sunmaktadır.

İsviçre Sosyal Hizmet Uzmanlar Derneği “Avenir Social“, Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanların Derneğinin (International Federation of Social Workers (IFSW) tanımını kabul etmektedir:

”Sosyal hizmet uzmanlığı mesleği insan ilişkilerinde haklara sahip çıkarak ve sosyal refahı arttırarak sosyal değişim ve sorun çözümleri sağlamaktadır. Sosyal hizmet çalışanı, insan davranışları ve sosyal sistemler kuramlarından yararlanarak insanların çevreleri ile ilişki kurdukları andan itibaren devreye girmektedir. İnsan Hakları ve sosyal adalet, sosyal hizmetin ve sosyal hizmet çalışmasının temelidir.”

Sosyal Hizmet Uzmanı Nihat Tarımeri’nin çalışmasında belirttiği gibi karşılaştırmalı

olarak bakıldığında Türk kanunlarında karar verici olan hakim iken İsviçre’ de bu kararı Kamu Vesayet Dairesi Görevlisi vermektedir.

“Türk Medeni Kanunun” da başta çocuk olmak üzere bireyin toplum tarafından korunmasına yönelik velayet ile ilgili maddeler 262-277 maddeler arasında olup 272. madde ile ana babaların görevlerini yapmamaları durumunda “Hakim” çocuğun korunması için gerekli tedbirleri almakla yükümlü kılınmıştır.

İsviçre Yurttaşlar Yasasının bu konu ile ilgili 304 maddesinde ise bu kararı verme yetkisi “Vormundschaftliche Behörde” diye tanımlanan “Kamu Vesayet Dairesi Görevlisine” verilmiştir.

Türk Medeni Kanununun 347. maddesinde ise “Vesayet Makamı” Sulh Hukuk Mahkemeleri, denetim makamı ise Asliye Hukuk Mahkemeleri olarak belirtilmiştir . İsviçre Yurttaşlar Yasasının 361. maddesinde ise vesayet makamı olarak “Vormundschaftsbehörde /Kamu Vesayet Dairesi Görevlisi” ve “ die Aufsichtsbehörde/Denetim Görevlisi” şeklinde düzenlenmiştir.

İsviçre’de bu konularla ilgili çalışan ve çocuğun alınmasından başlayarak nereye verileceğini ve kimin görevli olacağını karar vermek dahil tüm yetkilere sahip olan kurum Vormundschaftlichesamt ismi verilen kurumdur

Nüfusun fazla olduğu yerlerde yaş gruplarına göre farklı kurumlar sorumludur.

Örneğin Zürih, Bern, Basel gibi büyük kantonlarda Jugendamt diye adlandırılan Gençlik Daireleri ilçelerde Jugendsekretariat olarak da isimlendirilmektedir. Nüfusu fazla olduğu yerlerde çocuklar ve gençler için ayrı birimler bulunmaktadır. Oysa ki, nüfusun çok fazla olmadığı yerlerde bütün işlemler tek bir merkezden yürütülmektedir.

Toplum adına bu kamu görevine yönelik Jugendamt/ Gençlik Dairesi şeklindeki bu yapılanma hem hukuksal durumla ilgili karar almaya, hem de uygulamaya yönelik olarak kurulmuştur.

18 yaşından büyük rüşterle ilgili kamusal koruma hizmetine yönelik Vormundschaftsamt / Kamu Vesayet Dairesi dışında, Leitung / İdari bölüm; Alter und Pflege / Yaşlılar ve Bakım gibi bölümün yanı sıra Soziale Dienste/ Sosyal Hizmetler bölümleri bulunmaktadır. Soziale Dienste/ Sosyal Hizmetler olarak; Abklärung und Support/ Sosyal Yardım ile ilgili inceleme ve destek; Sozialberatung / Sosyal Danışmanlık, Gezetszl. Betreuungsdienst / Vesayet altındaki yetişkinlere yönelik bölüm; Zusatzleistungen zur AHV/IV / Emekli ve malül olanlara yönelik ek sosyal destek; Fachabteilung Jugendhilfe/Gençlik Yardımı; Asylkoordination/ İltica Edenlere Yardım bölümü; Praevention und Suchthilfe/ Madde Bağımlılarına yönelik bölüm ve Jugendsekretariat/ Gençlik Sekreterliği daireleri bulunmaktadır. Çocuk, genç ve ailelere yönelik aile içi sorunlar ile ilgili hem danışmanlık hem de koruma hizmetinin verildiği Jugendsekretariat bölümünde ise yasal koruma hizmetinin yanı sıra nafa-ka yardımı, gençlere ve ailelere psikolojik danışmanlık hizmeti, çocuk bakımına yönelik hizmetlerin yanı sıra çocuk ve gençler için yurt olan Oberi ile de ilgili bilgiler de yer almaktadır.

Jugendamt, hem boşanmalar sonrası velayet hakkına kimin sahip olacağı konusunda görüş belirtir ve boşanma sonrası çocuğun bakımını denetler ve nafaka ile ilgili sorun çıkar ise çocuğun nafaka avans sisteminden faydalanmasını sağlar.

Sosyal yardıma ihtiyaç duyabilen çocuk veya gencin durumu Jugendamt görevlisi bir sosyal hizmet uzmanı tarafından incelenmeye başlanır. İnceleme sonucunda çocuğun korunmaya alınması gerekiyor ise bir öneri hazırlanır. Çalışmalar sonunda çocuk bir bakıcı aile veya Heim denilen yuvaya yerleştirilir. Öneri Çocuk ve Gençlik Dairesine bağlı jugendsekreteriat tarafından karara bağlanılır.

Çocuk tehlike altında ise karar çıkana kadar da bir gözlem evine yerleştirilebilir. Aynı şekilde çocuğun ailesinin yanında güvende olacağını ve evde kalabileceğini de bu daire karara bağlar. Yapılan inceleme ve karar alma sürecinde öneride bulunan uzman vasi veya kayyum olarak uygulamanın ve gelişmelerin izlenmesi ve denetlemesinden de sorumludur.

Öteki yandan “Heim” denilen yuva veya yurtlar ise bakım ve barınma yanı sıra öncelikle “sozialisation” adında sosyal uyum programları çerçevesinde üç kategoride oluşturulmuştur. Bu üç kategori ise okul olanağından dışarıdan yararlanan çocuklar için kinderheim/ çocuk yuvası, zorunlu okul eğitim programı kapsamında uygulanan schülerheim / öğrenci yuvası ve okuldan terk olan olanlara yönelik hem eğitim hem de çalışma hayatına yönelik jugendheime /Gençlik yuvalarıdır.

Örneğin Winterthur da Jugendamt’a bağlı olan “Oberi” yurdu aynı zamanda hem çocuk hem gençlik yuvasıdır. Bu yuva ev düzeni şeklinde eğitimsel yaşam ortamının oluşturulduğu 8 er kişilik 3 adet Wohnguruppe / Ev grubundan oluşmakta olup gene bu yuvaya bağlı ilçede çıraklık eğitimi alan gençlerin bir sorumlu ile birlikte yaşadıkları bir gençlik evi ve de gene bu yuvaya bağlı 5 çocuk veya gence yönelik 5 adet “eğitmen bakıcı aile” de bu yuvada uygulanan eğitimin bir parçasıdır.

Bu birim aynı şekilde çocuk ve gençleri korumaya yönelik yasal kuralların uygulanmasının denetim yetkisine de sahip. Böylece gençlere alkol, madde ve yasak yayınlardan uzak tutmak için korumayı izlemek de yetkileri arasında yer almaktadır. Söz konusu birim çocuk ve gençlerin bakımlarının izlenmesinden sorumludur.

İsviçre’deki Sosyal Hizmetlerinin alanı geniş kapsamlı olmaktadır. Vakalar öncelikle bilimsel açıdan değerlendirildikten sonra mağdura destek olacak çözüm uygulanmaktadır. Genelde 3 metodik çalışma bulunmaktadır. Bireysel çalışmalar, sosyal bilinci güçlendirmek için grup çalışmaları ve toplumsal çalışmalar. Bir sorun metodik adımlarla çözülmektedir:

1. Vakanın ne olduğu kısaca belirlenir.
2. Vaka yüzeysel bir şekilde teorik bilgilerle değerlendirilmeye çalışılır.
3. Teorik bilgilerle birlikte vakanın ne olduğu kesinleştirilir ve bir prognoz sunulur.
4. Hedef yani çözüm düşüncesi ve mevcut durumun diğer durumlara göre farklılığı belirlenir.

5. Bu dört adımdan sonra çözüm yolu kesinleştirilir ve ona göre bir plan yapılır.

6. Plan uygulanır.

7. Uygulama sonunda bir değerlendirme yapılır. Çözümün başarılı olup olmadığı, neyin doğru, neyin yanlış yapıldığı ve gelecekteki vakalarda neye dikkat edilmesi gerektiği gibi sorunlar cevaplanır ve yazılı belge olarak kayıt edilir. Bu adımlar ileride aynı hataların yapılmasını engellemek için çok önemlidir.

İsviçre'de sosyal hizmet uzmanları bakanlıklarda, okullarda ve genel olarak tüm devlet ve sosyal hizmet kurumlarında çalışmaktadır. Daha etkili alanlarda çalışan uzmanların yetkileri daha sıkı kontrol altında olmak ile birlikte daha geniş olmaktadır. Örneğin çocuk istismarı veya aile içi şiddet gibi önemli konulara müdahale etmek ile yetkili olan çocuk ve gençlerin korunmasına yönelik Jugendamt yani Gençlik Dairesinde çalışan uzmanlar bir şiddet olayında anında duruma el koymak ve çocuğu/genci ve ailesini denetim altına almak ile yetkilidir.

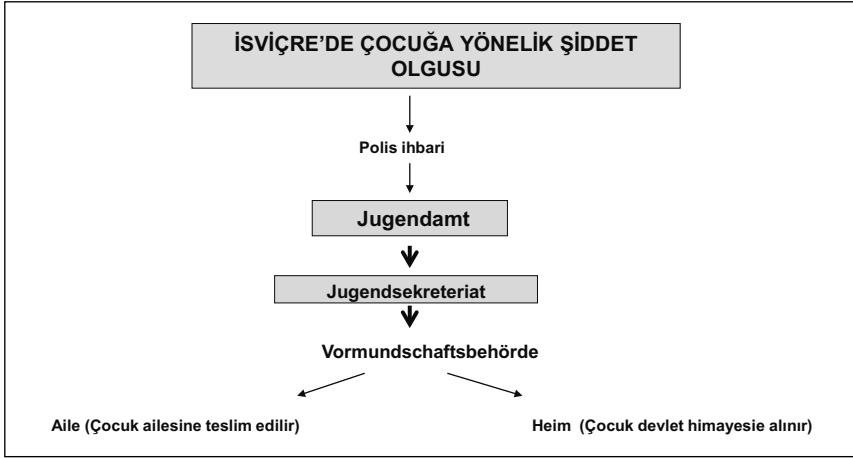
Söz konusu gençlik dairesinde bir sosyal hizmet veya sosyal pedagoji uzmanının çalışması zorunlu olmaktadır ve denetim ve gözetlemeler bu uzmanlar tarafından yapılmaktadır. Durumun değerlendirilmesine bağlı olarak çocuk veya genç ailesinden alınıp bir yuva veya çocuk esirgeme kurumuna yerleştirmektedir. Çocuğu ailesinden alıp devlet korumasına emanet etmek çok uzun bir prosedürle olmaktadır ve bu prosedürün gerçekleştirilmesi için aile ortamının çocuğa ciddi bir şekilde tehlike yaratması gerekmektedir. Genelde aile danışmanı eşliğiyle eve yardımcı gönderilmektedir veya çocuk sadece geçici bir süre için yurda alınmaktadır. Çünkü, çocuğun vekaletini ebeveynlerinden almak son aşama olarak görülmektedir.

Şiddet vakalarının işlemleri polise ya da gençlik dairesine yapılan şikayet veya ihbar üzerine başlatılmaktadır. Polise yapılan ihbarlar da ilk müdahaleden sonra çocuk ve gençlerin koruma ve denetiminden sorumlu gençlik dairesine sevk edilmektedir. Ne yazık ki toplum veya okul gibi kuruluşlar şiddet durumlarına göz yumdukları veya görmezden gelip yetkililere ihbarda bulunmadıkları için İsviçre'de de şiddet vakaları ancak doktora gidildiğinde tesbit edilmektedir.

İsviçre'nin sosyal politika anlayışına ve güvenlik düşüncesine bakıldığında bu ihmalin olmaması gerekmektedir. Ancak, İsviçre çocuk istismarı konusunda diğer konularda olduğu kadar gelişmiş değildir.

Sosyal hizmetlerin sağlam bir alt yapıya sahip olduğu, müdahalelerin düzgün bir şekilde uygulandığı bir sistem topluma güven verip, düzen sağlayıp toplumsal yani sosyal yaşantıyı kolaylaştırmaktadır. Dileriz ki, Türkiye'de de Sosyal Hizmet Uzmanlarına sağlam ve güçlü bir sosyal politika ve güvence sistemi sağlanır. Çünkü bir Sosyal Hizmet Uzmanı görevini ancak insan haklarına ve onuruna sahip çıkan bir sosyal politika sistemi olduğunda olumlu, kalıcı ve etkili çözüm üreterek toplumun ve devletin yararına çalışmalar yapabilir.

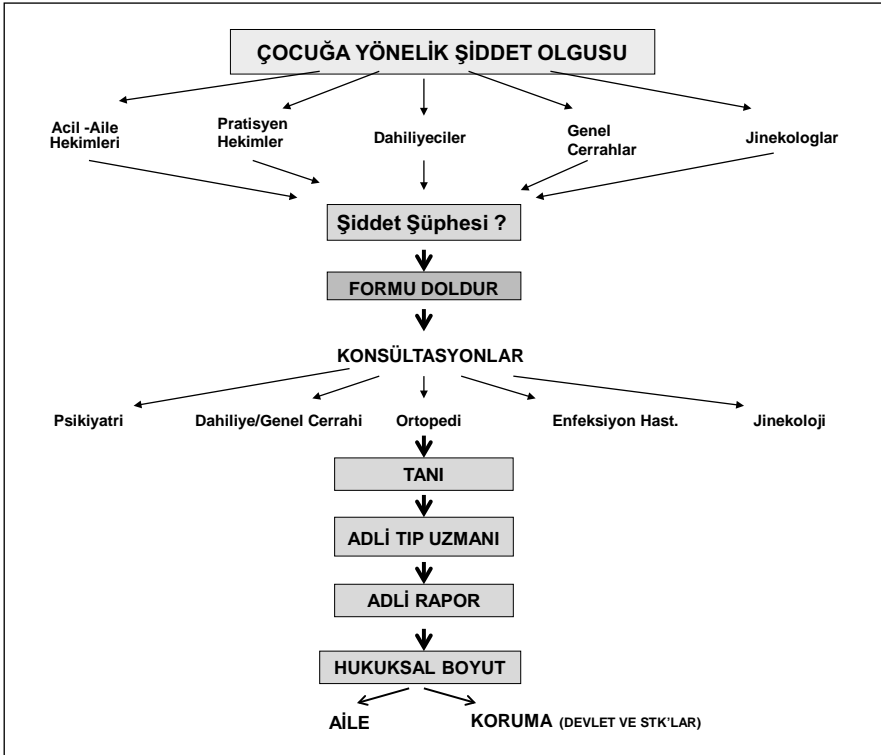
İsviçre'de Çocuk ve Gençlik Dairesinin çalışma sistemi tablo 1'de yer almaktadır.



Tablo 1) İsviçre’de Sosyal Hizmetlerin Çocuk İstismarı Olgularında İşleyişleri

Türkiye

Dünya çapında Sosyal Devlet, Sosyal Refah, Sosyal Adalet ve İnsan Hakları gelişmelerinin etkisiyle 1957 yılında, Birleşmiş Milletler Sosyal Refah Müşavirliği’nin önderliğinde, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı başta olmak üzere ilgili bakanlık, kamu ve özel ku-



Tablo 2) Türkiye’de Sosyal Hizmetlerin Çocuk İstismarı Olgularında İşleyişleri

ruluş temsilcilerinin katılımıyla, Türkiye’de mevcut sosyal hizmetlerin bilimsel ve mesleki bir yaklaşımla yeniden örgütlenmesine yönelik toplantıda alınan kararlar gereğince; 1959 yılında 7355 sayılı kanunla alanda araştırma yapmak üzere Sosyal Hizmet Enstitüsü, Sosyal Hizmet eğitimi vermek üzere 1961 yılında Sosyal Hizmetler Akademisi, 1963 yılında ise S.S.Y.B. bünyesinde uygulama amaçlı Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü kurulmuştur (Uğuroğlu,2010).

Türkiye’de Sosyal Hizmet alanında eğitim görenlerin sayısı 3000 olarak tahmin edilmektedir. İsviçre ile karşılaştırıldığında Türkiye’de sosyal hizmetler servisi örneğin bir şiddet olgusunda en son dahil olan kurum olmaktadır. Doktorlar muayene sonucunda bir şiddet belirtisine rastladıklarında mağdurun anamnezi alınmaktadır. Şiddete işaret eden yaralar ile ilgili form doldurulduktan sonra konsültasyon muayenesi için hasta başka doktorlara sevk edilmektedir. Konsültasyon muayenesinden çıkan teşhis ise adli tıp uzmanına gönderilir. Ancak adli tıp uzmanı adli raporu hazırladıktan sonra mağduru koruma altına alan hukuksal boyut devreye girmektedir. Adli tıp raporuna göre çocuk ya ailesinde kalmaya devam eder ya da devletin himayesine yani Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumuna teslim edilir (Tablo 2). Türk Medeni Kanunu İsviçre’deki Yurttaşlar Yasası örnek alınarak hazırlanmıştır. Bu açıdan özellikle şiddete maruz kalan ve bu şiddetin annesizlikten kaynaklandığı durumlarda velayetin nezdi (el değiştirmesi) dediğimiz çocuğun annesizlikten alınması işlemleri de çok büyük benzerlikler göstermektedir.

Görüldüğü üzere sosyal hizmet uzmanlarının çalışma ve müdahaleleri çok büyük önem taşımaktadır. İsviçre’nin sistemi Türkiye’ye göre daha gelişmiş olsa bile iki ülkede de geliştirilmesi gereken eksiklikler var. Sosyal hizmetlerin çalışmalarını geliştirmek için bu konuda araştırmalar ve örnek olabilecek ülke modelleri ile karşılaştırmalar yapmak gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Balldowitsch J. Sozialstruktur, soziale Sicherung und soziale Lage des öffentlichen Dienstes der Schweiz (2003).
- Ceylan C. Türkiye’de sosyal hizmet mesleğinin bugünkü durumu (n.d). Retrieved from <http://www.sosyalhizmetuzmani.org/turkiyedeshmdurumu.htm>
- Schweizerische Konferenz für Sozialdienste. Regionalisierung und Professionalisierung sozialer Dienste (n.d)
- Tarımeri N. Nihat Tarımeri ile Türkiye’de sosyal hizmet Çocuk ve Gençlik Hukuku üzerine bir söyleşi (2010). Retrieved from <http://www.sosyalhizmetuzmani.org/nihatertimeri1.htm>
- Tarımer N. İsviçre Yurttaşlar Yasası, çocuk ve gençlerin korunmasına yönelik uygulama (2006). Retrieved from <http://www.sosyalhizmetuzmani.org/isvicreyurtaslar.htm>

ÇOCUK CİNSEL İSTİSMARININ KURBAN VE/ VEYA AİLESİ TARAFINDAN GİZLENMESİNİN SOSYOLOJİK AÇIDAN İRDELENMESİ

Selma KANGAL		
<i>Lisans Öğrencisi, ODTÜ</i>		
Derya CABBAR		
<i>Lisans Öğrencisi, ODTÜ</i>		

ÖZET

Toplum kuralları ve yasalarla bağdaşmayacak şekilde, bir erişkinin psikososyal gelişimini henüz tamamlamamış bir çocuğu cinsel doyum sağlamak için kullanması cinsel istismar olarak tanımlanmaktadır. Cinsel istismar hemen her toplumda yaygın olarak görülmekle birlikte, bu tip vakaların gerçek sayıları net olarak bilinmemektedir. Burada, çocuk cinsel istismarının saklanması etkili olan başlıca sosyolojik nedenler, Türkiye örneği üzerinden ele alınacaktır. Öncelikli olarak Feminist ve Marksist teoriler çerçevesinde, toplumsal cinsiyet kalıpları ile ekonomik ve sosyal güç ilişkilerinin bu konudaki etkileri açıklanacaktır. Ayrıca, Türk toplumunda aile mahremiyetini korumaya yönelik muhafazakâr tutum, bir diğer neden olarak irdelenecektir. Genel olarak, kurbanın/ailenin maddi yetersizlikleri, içinde yaşadıkları ataerkil toplum yapısı ve toplumca sürekli beslenen aile fetişizmi kurbanı/ aileyi sessizliğe mahkûm etmektedir. Bu hipotezler, Denizli ve Sivas illerinde 18-50 yaş aralığındaki 40'ar katılımcıya uygulanan ve genel olarak cinsel istismar algısını ölçmeyi hedefleyen anket çalışması verileri ile açıklanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Cinsel istismar, toplumsal cinsiyet, iktidar, aile, inkar.

Giriş

Cinsel istismar genel olarak; bir çocuğun bir yetişkin tarafından cinsel tatmin amacıyla kullanılması olarak tanımlanabilir (Polat, 2006). Bu tanım sadece tam bir cinsel ilişkiyi değil, taraflardan birinin rızası olmadan gerçekleştirilen her türlü cinsel temas ve edilgen davranışı da içermektedir. Dolayısıyla cinsel istismar, pornografi, teşhircilik, okşama, mastürbasyon ve her türlü oral/ anal cinsel ilişkiyi de içine alan geniş bir kavramdır.

Finkelhor ve Brown(1986) cinsel istismarı bir çocuğa kendisinden en az 5 yaş büyük biri tarafından, zor kullanılarak yapılan her türlü cinsel eylem olarak tanımlamaktadır. Burada bahsedilen zorbalık, fiziksel şiddetin yanı sıra duygusal istismarın da olabileceğine işaret etmektedir. Çünkü kimi istismar durumlarında, çocuğun onay verme yetisi gelişmiş olsa bile, kurban ve saldırgan arasındaki yaş farkı çocuğun bu yetisini pasifize ederek, onu eyleme edilgen şekilde katılmak zorunda bırakabilir. Ayrıca cinsel istismar, sadece çocuk ve yetişkin arasında değil, yakın yaşlardaki ergen çocuklar arasında da görülmektedir. Burada önemli olan, kurban ve saldırgan arasındaki yaş farkı, zor kullanma ya da kandırma unsurlarıdır (Topçu, ss. 17-18, 2009).

Türk Ceza Kanunu'nun cinsel istismarı açıkça tanımlayan 103. maddesinde de bu unsurların altı çizilmekte ve cinsel istismar kavramı, "On beş yaşını tamamlamamış veya tamamlamış olmakla birlikte fiilin hukukî anlam ve sonuçlarını algılama yeteneği gelişmemiş olan çocuklara karşı gerçekleştirilen her türlü cinsel davranış, diğer çocuklara karşı sadece cebir, tehdit, hile veya iradeyi etkileyen başka bir nedene dayalı olarak gerçekleştirilen cinsel davranışlar" şeklinde açıklanmaktadır (Artuk, Gökçen ve Yenidünya, 2008).

Adalet Bakanlığı Adli Sicil İstatistik Müdürlüğü'nün 2008 yılı verileri, 1 yıl içinde 14 bin 337 cinsel suç işlendiğini göstermektedir. Ancak bu rakamların yaşanan istismar olaylarının yalnızca küçük bir bölümünü yansıttığı düşünülmektedir (2008).

Toplumsal cinsiyet, iktidar ve istismar

Cinsel suç mağduriyetlerinin mağdurun kendisi ve yakın çevresi tarafından saklanması arkasındaki birincil neden toplumsal cinsiyet kavramına işaret etmektedir. Ekonomik ve sosyal iktidar ilişkilerindeki eşitsizliği de besleyen 'toplumsal cinsiyet', 'cinsiyet' kavramından bütünüyle farklıdır. Cinsiyet biyoloji tarafından tanımlanırken, yani yalnız vücuda işaret ederken toplumsal cinsiyet biyolojik yapılanmanın ötesinde sosyal anlamlar da içermektedir. Oakley (1972) toplumsal cinsiyeti "Vücut ve onun toplumsal ve kültürel etkileşimleri sonucunda belirlenen fonksiyonları" olarak tanımlamaktadır. Firestone' a göre, sosyalleşme sürecinde şekillenen toplumsal cinsiyet kalıpları, insan hayatını ciddi şekilde sınırlamaktadır (akt., Hackett ve Haslenger, 2006). Başka bir deyişle, kişilerden beklenen, onlara toplum tarafından dayatılan etiketlere uygun davranmalarıdır. Örneğin, eşcinsel olmak Türkiye'de görünmez olma beklentisini de beraberinde getirmektedir. Erkeklik ise mutlak bir güce, tahakküm yetkisine ve otoriteye işaret etmektedir. Öte yandan kadın olmak, sabır, çekingenlik, sevecenlik ve uysallık gerektirmektedir. Bu kalıplar sayesinde, kişiler toplumsal cinsiyet paydalarında hemcinslerine eşitlenmekte ve böylece onlara bu temel eşitliklere uygun davranma zorunluluğu yüklenmektedir. Dolayısıyla, örneğin kadınlar onlardan beklendiği şekilde kadın olma görevlerini yerine getirirken onlara dayatılan kadınlık manifestosunu da onaylamaktadır.

Burada asıl dikkat çekici olan nokta, ataerkil sistemlerde kadınlara ve erkeklere ayrı

ayrı belletilen cinsiyet kalıplarının birbirinden tamamen farklı olmasıdır ki bu kalıplar kadınların ve erkeklerin birbirlerinden rol çalmalarına asla izin vermeyecek ölçüde kesindir. Örneğin, sessiz kalması öğütlenen bir kadının erkeğe verilen güce talip olması pek mümkün değildir. Aynı şekilde emir vermek erkeğin, emre tabii olmak kadının işidir. Erkeğin özne, kadının nesne olarak atandığı bir diğer alan cinselliktir. Erkekten bu konuda da aktif ve atılgan olması beklenir. Kadın ise kendisine sunulanı kabul etmek, eylemi yapan değil eylemden etkilenen kişiyi oynamak durumundadır. Tam da bu sebeple bir erkek çocuğun ya da bir erkeğin taciz/ tecavüze uğradığını kabul etmek, cinsel bir obje olarak görülmesi olağanlaşan kadının ya da bir kız çocuğunun mağduriyetini kabul etmekten çok daha zordur. Sosyal Hizmet Uzmanı Özdecan Bezirci kendisi ile yaptığımız görüşmede, yaşadığı tacizi dedesine anlatan bir erkek çocuğunun“ Niye, sen kız mısın?” cevabı ile karşılaştığını belirtmektedir. Yaptığımız anket çalışması verileri de, bu olguyu destekler niteliktedir. Tüm katılımcılarımızın %27’si erkek çocuğuna tacizin, kız çocuğuna tacize oranla kesinlikle daha normal olduğunu düşünmektedir. Bu rakam, erkek katılımcılar özelinde %40’a ulaşmaktadır ki bu algı da, erkeklerin onlara biçilen toplumsal role ne denli sadık kaldıklarının bir göstergesidir (Tablo 1).

Tablo 1. “Kız çocuğuna tacize oranla oğlan çocuğuna taciz kesinlikle daha anormaldir”

	Kesinlikle katılmıyorum	Kısmen katılmıyorum	Kısmen katılıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum	Toplam
Kadın	19	4	8	3	6	40
Erkek	13	0	3	8	16	40
Toplam	32	4	11	11	22	80

Yalnız acziyet içeren hikâyelerde başrole layık görülen kadın kapitalizmin de adı duyulmayan emekçilerinden biridir ki kapitalizm ve ataerki işteş şekilde birbirlerini etkilemektedir. Burada kadın, emek gücünü temsil eden erkeğin bütün ihtiyaçlarını karşılayarak onu sistemi her gün tekrar üretmek üzere hazırlamaktadır. Bu süreçte kadının hane içinde sarf ettiği emek, ücretsiz emek olarak sınıflandırılmaktadır. Kadının bütün zamanını alan ev işlerini yapma görevi kadınlığın bir doğal getirisi olarak kadına atfedilmekte, dolayısıyla iş olarak tanımlanmamaktadır (Cheal, 2002). Ancak, The Scotsman tarafından İskoçya’da yapılan bir araştırma kadınların hane içi emeklerine karşılık olan “görevlerinin” dışarıda yaptırılarak “işleştirildiği” takdirde haftalık 349 sterline mal olacağını göstermektedir(Akt.; Acar-Savran, t.y.).

Emek sahiplerinin belli bir ücret karşılığında emeklerini sermaye sahiplerine kiraya vermeleri/ satmaları esasına dayanan kapitalist sistem işsiz emek gücünü garantör olarak görmektedir. Başka bir deyişle küçük bir anlaşmazlık ya da çıkar çatışması durumunda var olan işçiler işten çıkarılacak, emek gücü açığı da dışarıda hali hazırda bekleyen işsizler ordusu aracılığıyla karşılanacaktır. Dolayısıyla kapitalist sistemde işçinin talep hakkı

sınırlıdır. Çünkü asıl olan birey olarak işçi değil onun metalaşmış emeğidir. Bu emek sayesinde de sistem devamlılığını sağlayacak, yani sermaye sahipleri emek gücünü sömürerek artı değer kazanmaya devam edecektir (Marx, t.y.).

İş bulmayı bekleyen potansiyel işçilerin varlığından güvence alarak emek sahiplerinin itiraz haklarını ellerinden alan kapitalizm, sermaye sahiplerini emek sahiplerinin efendisi haline getirmiştir. Ekonomik olarak bütünüyle bağımlılaştıran kimi emekçiler, tüm iradelerini de efendilerine teslim etmek zorunluluğu ile karşı karşıya kalmıştır. Zira Hüseyin Üzmez gibi popüler bir sembolün de yakın zamanda kanıtlandığı üzere, ekonomik bağımlılık bağımlı kişilere her durumda sessiz kalmak zorunluluğunu dayatmaktadır. Yine bu örnekten anlaşılacağı üzere, işçiyi köleye eşitleyen modern kapitalizm, ona efendisinin her eylemini onaylamaktan başka bir seçenek tanımamaktadır. Çünkü toplumun da ima iktidar sahiplerini koruyan iradesi her durumda bireysel iradenin önüne geçecektir. Ancak, beklenenin aksine, anket sonuçları istismarcı kimliğinin, mağdurun ya da ailesinin işvereni olması durumunda da deşifre edilmesi gerektiği kanaatinin yaygınlığına işaret etmektedir (Tablo 2).

Tablo 2. “Bir çocuk cinsel istismarı vakasında saldırgan, aileye en büyük geliri getiren bireyin işvereni ise, sessiz kalınması normaldir”

	Kesinlikle katılmıyorum	Kısmen katılmıyorum	Kesinlikle katılıyorum	Toplam
Kadın	40	0	0	40
Erkek	36	3	1	40
Toplam	76	3	1	80

İşçinin köleye denk olduğu bu sistemde toplumun kazandığı tek unvan ise sadaka toplumu kimliğidir. Zira sermaye sahiplerine kibri belleten kapitalizm sermayedar olmayanların devamlı olarak gururunu kırmakta, böylece onları gün geçtikçe daha tamahkâr hale getirmektedir. Siirt’te yaşanan vahşet, köleleştirilenlerin efendiler karşısındaki çaresizliğini gözler önüne sermektedir. Radikal gazetesinin haberine göre babası hamallık yapan, sekiz çocuklu bir ailenin kızı olan S. ilk kez 5. sınıftayken tecavüze uğradı. Olay duyulduktan sonra istismarcılarının sayısı da arttı ama küçük kız kimi zaman 3-5 lira, kimi zaman küçük bir gofret için bedeninin/ benliğinin ezilmesine göz yumdu (Radikal, 2010).

Yukarıda da değinildiği üzere kapitalizm ve ataerki arasında karşılıklılık esasına dayanan bir ilişki vardır. Aile ise her iki sisteme karşı da itaatkâr davranmakta, böylece onların varlıklarını sorunsuzca sürdürmelerine olanak sağlamaktadır. Özellikle muhafazakâr toplumlarda ilahi bir kimlik kazanan aile, koşullar ne olursa olsun varlığına saygı duyulan, dolayısıyla korunmaya çalışılan bir kurumdur. Bu yüzden aile sahibi olmak, aileye ait olmak önemlidir. Bireycilikten çok uzakta duran bir toplumda yaşadığımız düşünüldüğünde birinin annesi/ babası ya da evladı, yeğeni, torunu olmanın kişilerin hayatında ne

denli belirleyici olduğu daha iyi kavranacaktır. Zira böyle kolektivist toplumlarda bireyce kazanılan ya da bireye atfedilen sıfatlar bireyin bütün ailesi tarafından paylaşılmakta ya da kimi zaman aileye mal edilmektedir. Bu sebeple aile adını korumaya özen gösterilmekte, çocuklar “ Aman ana babanıza laf getirmeyin!” sözleriyle tembihlenmektedir. Başka bir deyişle ailenin her ferdi ideal kız ve oğlan çocuklar, mükemmel anne babalar olarak aile ismini hakkıyla yaşatmak üzere koşullanmaktadır. Bir kız çocuğun bekâretini evlenmeden önce kaybetmesi, bir oğlan çocuğunun tacize uğrayacak kadar kadınlaşması ya da anne babanın istismarcı olması aile idealini ciddi şekilde zedeleyecektir. Bu sebeple herhangi bir cinsel istismar mağduriyetinin üzerinin muhakkak örtülmesi gerektiği düşünülmektedir. Zaten ailenin temel görevlerinden biri de üyelerinin bireysel kusurlarının/ sorunlarının üzerini kapatarak ideal bütünlüğü korumaktır. Ensest vakalarında sessiz kalınmasının önemli bir nedeni de tek başına mağdurun ne durumda olduğundan çok, aile olarak varlığın nasıl devam ettirileceği sorunsalının önemszenmesidir. Başka bir deyişle, bu tip travmatik olaylar karşısında bile, aile mahremiyetini korumak kurbanı rehabilite etme çabasının önüne geçmektedir. Anket çalışmamızda da mahremiyet algısını ölçmeye yönelik bazı sorulara yer verilmiştir. Toplam katılımcıların %65'i aile mahremiyetinin kendileri için çok önemli olduğunu belirtmişlerdir. Yani, alınan cevaplar hipotezlerimizle örtüşmektedir (Tablo 3).

Tablo 3. “Aile mahremiyeti, benim için önemlidir”

	Kesinlikle katılmıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum	Toplam
Kadın	2	15	23	40
Erkek	0	11	29	40
Toplam	2	26	52	80

Sonuç

Bugün dünyanın hemen her yerinde binlerce çocuğu tehdit eden cinsel istismarın şimdiye kadar kaç çocuğa zarar verdiği net olarak bilinmemektedir. Burada, cinsel istismar vakalarının kurban ve/veya ailesi tarafından saklanması üç temel nedeni ele alınmıştır. Bunlardan ilki, toplumsal cinsiyet kalıplarının bireyin yaşantısına getirdiği kısıtlamalardır. Başka bir ifadeyle, hepimizin yaşantılarımızla tekrar tekrar onadığı kadınlık ve erkeklik rolleri, itiraz etme özgürlüğümüzü elimizden alan toplumsal dayatmalardır. Buna benzer bir başka dayatma, kapitalist sistem tarafından bu kez sosyal sınıf temelinde sunulmaktadır. Çünkü kapitalizmde kişisel özgürlüklerimiz ait olduğumuz sınıfın iktidar alanıyla sınırlıdır. Üçüncü ve son neden ise pederşahiliği ve kapitalizmi yeniden üreten ailenin kutsallaştırılıp fetiş haline getirilmesiyle ortaya çıkmaktadır. Zira varlığında keramet

arayan aile sürekliliğini mahremiyete borçludur. Bu sebeple aileler varlıklarını tehdit edebilecek tehlikeler karşısında ie kapanmakta, tehlikeyi yok sayıp, zararı inkâr yolunu seçmektedir.

Kısaca ataerkil düzen, kapitalizm ve aile mahremiyetine gösterilen abartılı zen kişileri sessizliğe mahkûm etmektedir. Ancak bu tepkisiz yaklaşım tekrarlanan mağduriyetlere neden olabileceğinden, bahsedilen dayatmaların boyunduruğundan kurtulmak cinsel istismar sorunun çözümü açısından önemli olacaktır.

KAYNAKÇA

- Acar-Savran, G. (t. y.). Kadınların Emeğini Görünür Kılmak: Marx' tan Delphy' ye Bir Ufuk Taraması. Praxis 10. <http://praxis.org/files/010-08.pdf> internet adresinden 24 Eylül 2010 tarihinde edinilmiştir.
- Artuk, M. E., Gökcen, A. & Yenidünya, A. C. (2008). Türk Ceza Kanunu. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Cheal, D. (2002). Sociology of Family Life. New York: Palgrave.
- Marx, K. (t. y.). Economic and Philosophical Manuscript of 1844. <http://faculty.rcc.edu/sellick/Economic%20and%20Philosophical%20Manuscripts%20of%201844.pdf> internet adresinden 28 Eylül 2010 tarihinde edinilmiştir.
- Polat, O. (2006). Ensest. İstanbul: Nokta Kitap
- Radikal, 2010, 21 Nisan. Bir şehrin Tecavüz Dayanışması. <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetay&ArticleID=992745&Date=04.10.2010&CategoryID=77> internet adresinden 26 Eylül 2010 tarihinde edinilmiştir.

OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMEN ADAYLARININ CİNSEL İSTİSMARA UĞRAMIŞ ÇOCUĞU FARK EDEBİLME YETERLİLİKLERİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA

Sultan ŞAHİN



*Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü
Okulöncesi Eğitimi ABD Yüksek Lisans Öğrencisi*

ÖZET

Bu çalışmada okul öncesi eğitimi öğretmen adaylarının cinsel istismara uğrayan çocukları fark edebilme yeterliliklerinin ölçülmesi, ilgili yasa veya ilgili çocuk hakları maddeleri bilgileri ve çocuk hakları ile ilgili ders ihtiyacının ölçülmesi amaçlanmıştır. Çalışma iki farklı üniversitede okul öncesi eğitimi bölümü dördüncü sınıf öğrencilerine uygulanmıştır. Grup, cinsel eğitim dersi almış 54 öğretmen adayından oluşmaktadır. Öğretmen adaylarından 16 kişi çocuk hakları dersi de almıştır. 3 başlık altında toplanabilen 49 adet seçmeli madde ve 4 adet açık uçlu soru bulunan bir anket geliştirilmiştir. Araştırmanın sonucunda, öğretmen adaylarının cinsel istismarı fark edebilme yeterliliklerinin geliştirilebileceği ve çocuk hakları dersi almalarının faydalı olabileceği düşünülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Cinsel istismar, cinsel istismar belirtileri, okul öncesi öğretmen adayı, çocuk hakları.

Giriş

Çocukların yetişkinler gibi haklarının olduğu ve bu hakların korunmasının gerekliliği üzerinde ortak fikir birliğine varılması ile birlikte çocuk hakları maddeleri hazırlanmış ve birçok ülke tarafından kabul edilmiştir. Çocuğun bir birey olarak görülmeye başladığı son yüzyılımızda, çocukları korumak için gerekli oluşumlar veya onları tehdit eden durum ve olaylar ayrıntılı bir şekilde incelenmeye başlanmıştır. Çocuğun sağlıklı bir birey olarak yetişebilmesinin en önemli koşullarından biri yaşadığı tehditleri yok edebilmektir. Cinsel istismar kendini korumakta yardıma ihtiyacı olan bir çocuğa karşı en büyük tehditlerden biridir.

Çocuklara yönelik cinsel istismar ile ilgili tanımlamaların çok sayıda olması nedeniyle karışıklığı ve tutarsızlığı önlemek için Amerikan Ulusal Çocuk İstismarı ve İhmali Merkezi'nin (NCCAN) 1991'deki şu tanımlaması benimsenmiştir: "Çocuk ve erişkin arasındaki temas ve ilişki, o erişkinin veya başka birinin seksüel stimülasyonu için kullanılmışsa, çocuğun cinsel istismarı olarak kabul edilir. Cinsel istismar diğer bir çocuk tarafından eğer bu çocuğun diğeri üzerinde belirgin bir gücü veya kontrolü söz konusuysa veya

bariz bir yaş farkı varsa da gerçekleştirilebilir”. Yasal olarak istismar incelendiğinde 18 yaşından küçük kişilerde herhangi bir büyük tarafından cinsel stimülasyon amacıyla yapılmış herhangi bir eylemdir (İnsan Hakları Derneği, 2008). Cinsel istismarın gerçekleşmesi için vaginal, oral, genital ya da anal fiziksel kontakt şart değildir. Bu terim çok geniş bir spektrumda kullanılmaktadır. Cinsel organı teşhir ile başlayıp, kucağa oturtmayla devam eden ve sodomi ile ırza geçmeye kadar uzanan bir alanda cinsel istismardan söz edilebilir. Cinsel istismara maruz kalan çocukların maruz kaldıkları durumları öğrenmek için rahat bir ortam sağlamak, uygun bir dil ve teknik kullanmak, çocuğa yeterli zaman tanımak, yönlendirici sorulardan kaçınmak, gerekli durumlarda oyuncak bebek veya resim kullanmak uzmanların dikkat ettiği noktalaradır.

Cinsel istismar, gerçekleştirilen aile içi ve aile dışı olarak da ikiye ayrılabilir. Foller, enstest ilişkide aile dışında yaşayan geniş ailenin diğer bireylerini de ele almaktadır. Aile içi cinsel istismarın içinde yer alan enstest ilişkilerde istismarcı ve kurban arasında kan bağı vardır ve yasal olarak evlenmeleri yasaktır. Bununla beraber, üvey babalar ve birlikte yaşayan partnerler de aile üyesi sayılırlar ve çocuğun psikolojik açıdan ebeveyni durumundadırlar; bu rollerdeki yetişkinlerin içinde yer aldığı cinsel istismar aile içi olarak kabul edilmektedir. Aile içi ve dışı boyutuna göre cinsel istismarı sınıflamak konusunda araştırmacılar fikir birliğindedirler. Çünkü bu, yalnızca kurban ve istismarcı arasındaki yakınlık ve istismarın yapısı değil, adli boyutta da önem taşıyan bir boyuttur. Foller, cinsel istismarı; temas içermeyen, cinsel dokunma, oral-genital seks, interfemoral ilişki, seksüel penetrasyon, cinsel sömürü, başka istismar türlerini de içeren (ayın, uyuşturucuya zorlama vb.) cinsel istismar olarak yediye ayırmaktadır (akt., Özcebe, 2009).

İlgili literatürler ayrıntılı bir şekilde tarandığında, cinsel istismara uğramış çocukta görülebilecek belirtiler üç ana başlık altında toplanabilir. Cinsel istismara uğramış çocukta görülebilecek fiziksel belirtiler; yürüme ve oturmada güçlük, genital bölgede ağrı, yanma ve kaşıntı, dış genital ve anal bölgelerde yaralar, iç çamaşırlarının parçalanmış, kirli ve kanlı olması, yumuşak ya da sert damakta yaralar, mesane ya da bağırsak kontrolünü aniden yitirme, deride ısırma veya emme izleridir. Cinsel istismara uğramış çocukta görülebilecek duygusal ve davranışsal belirtiler; davranışlarda ve kişilikte ani değişiklikler, agresif davranışlar, aşırı ağlama, aşırı uysallık, okula uyum sağlamada güçlük ve okul performansında ani düşüş, güven eksikliği, kabuslar ve gece korkuları, sosyal izolasyon, fiziksel aktivite gerektiren derslerden kaçınma, yatak ıslatma, parmak emme gibi alışkanlıklara dönüş, yeme bozuklukları, aşırı risk alma eğilimi, erkek, kadın ya da belli mekanlara karşı ani korku ve güvensizlik, uyku bozuklukları, üzerini giyip çıkarırken sorun çıkarmaya başlama, anne ya da daha fazla bağlı olma, sözel ifadede azalma ve uyurgezerliktir. Cinsel istismara uğramış çocukta görülebilecek cinsel kimlikle ilgili davranışlar; başkalarının cinsel organlarına dokunma girişimi, cinsel içerikli oyunlar, yaşına uygun olmayan detaylı cinsel bilgi, aşırı mastürbasyon eğilimi, dokunmaktan ve dokunulmaktan kaçınma ve cinsel kimlik bozukluklarıdır. Cinsel istismara maruz kalan çocukların yaşa göre dağılımları incelendiklerin-

de; %30'unun 2-5, %40'ının 6-10, %30'unun 11 -17 yaş grubunda olduğu görülmektedir. Bir başka deyişle olguların %70'ini küçük yaş grubu oluşturmaktadır. İstismara maruz kalan çocuklarda kız/erkek oranı 3'tür. Yurt içi yayınlarda ise kız/erkek oranı birbirine yakın bulunmuştur. İstismarcıların %96'sı erkek, %80'i çocuğun tanıdığı bireydir (Akbaş, 2009).

Çocuk Hakları Sözleşmesi, 27 Ocak 1995 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanarak 4058 sayılı yasa ile iç hukuk kuralına dönüşmüş ve Türkiye'de de uygulanmaya başlanmıştır. Bu sözleşme "dünya çocuklarının insan hakları anayasası" sayılmaktadır. Çocukların cinsel istismara karşı korunmalarını hükme bağlayan 34. madde: "Taraf Devletler, çocuğu her türlü cinsel sömürüye ve cinsel suiistimale karşı koruma güvencesi verirler. Bu amaçla Taraf Devletler özellikle: a) Çocuğun yasadışı bir cinsel faaliyete girişmek üzere kandırılması veya zorlanması; b) Çocukların, fuhuş, ya da diğer yasadışı cinsel faaliyette bulundularak sömürülmesini; c) Çocukların pornografik nitelikli gösterilerde ve malzemede kullanılarak sömürülmesini önlemek amacıyla ulusal düzeyde ve ikili ve çok taraflı ilişkilerde gerekli her türlü önlemi alırlar." Türk Ceza Kanunu'nun 103. Maddesi ise çocuğa yönelik cinsel istismar konusu hakkında düzenlenmiş olup cezai işlem uygulanmaktadır. Suçun sonucunda mağdurun beden veya ruh sağlığının bozulması hâlinde, onbeş yıldan az olmamak üzere hapis cezasına hükmolunur. Suçun mağdurun bitkisel hayata girmesine veya ölümüne neden olması durumunda ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasına hükmolunur. Çocuğa yönelik cinsel istismar sonrasında istismar eden kişinin sosyal hizmet kurumuna ya da polise bildirilmesi gerekmektedir. Sağlık çalışanlarının güvenlik güçlerinin vakanın yönetimi konusunda duyarsız olduklarını düşünmeleri bildirim yapılmasına neden olabilmektedir. Oysa sosyal hizmet kurumlarına da bildirim yapılabilir. Öğretmenlerin şüphelendikleri durumlarda okul rehberlik servisi ile görüşmeleri, şüpheleri netleştirdiği takdirde okul idaresine ve polise bildirmeleri gerekmektedir.

Amaç ve yöntem

Bu araştırmanın amacı İlköğretim Bölümü Okul Öncesi Eğitimi Ana Bilim Dalı 4. Sınıf Öğrencilerinin cinsel istismara uğramış çocukları teşhis edebilmedeki bilgi yeterlilikleri ile çocuğa yönelik cinsel istismar ile ilgili Birleşmiş Milletler (BM) Çocuk Hakları Sözleşmesi'ndeki ve Türk Ceza Kanunu'ndaki (TCK) maddeler hakkındaki bilgi yeterliliklerini ölçmektir. Çocuğa yönelik cinsel istismarın ortaya çıkarılması konusunda hekimlerin sorumluluğu kadar eğitimcilerin sorumluluğu da göz önüne alınmalıdır; çocuğu hekime yönlendirebilecek kişilerden birisi de öğretmenlerdir. Cinsel istismar belirtileri ile ilgili ve çocuğa yönelik cinsel istismar ile ilgili ulusal (TCK) ve uluslararası (BM Çocuk Hakları Sözleşmesi) koruyucu düzenlemeler ile ilgili eğitimcilerin farkındalıkları, bu vakaların ortaya çıkarılması ve gerekli tedbirlerin alınması konusunda çok önemlidir. Bu bağlamda eğitim fakültelerinden mezun olmak üzere olan adayların bilgi durumlarının ölçülmesi amaçlanmıştır.

Bu çalışmada betimsel araştırma teknikleri kullanılmıştır. Çalışma grubu Ankara ili içerisinde, iki farklı üniversitedeki Okul Öncesi Eğitimi Bölümü 4. Sınıf öğretmen adaylarına

uygulanmıştır. Çalışmaya 54 kişi katılmıştır. Bütün katılımcılar cinsel eğitim ile ilgili dersler almış olmakla birlikte 16 kişi ayrıca çocuk hakları ile ilgili ders almışlardır. Öğretmen adaylarının bilgi durumlarını ölçmek için bir anket geliştirilmiştir. Bu ankette 3 başlık altında toplanabilen 49 adet seçmeli madde ve 4 adet açık uçlu soru bulunmaktadır. Kapsamlı literatür taraması yapılmıştır. Ayrıca Çocuk İhmal ve İstismar Derneği, Hacettepe Üniversitesi Çocuk Psikiyatrisi bölümü, Çankaya Rehberlik ve Araştırma Merkezi, Ankara Barosu Çocuk Hakları uzmanları ile görüşülmüştür. Ankette fizyolojik, psikolojik ve cinsel kimlik ile ilgili bulunan maddelerin çeldiricileri 4 farklı uzman hekimle görüşerek hazırlanmıştır. SPSS 15.0 paket programı kullanılarak seçmeli soruların frekans ve yüzdeleri bulunmuş ve bunlar üzerinden analizler ve yorumlar yapılmıştır. Açık uçlu sorulara içerik analizi uygulanmıştır.

Bulgular ve yorumlar

Tablo 1: Çoktan seçmeli soruların SPSS 15.0 programında analiz edilmiş sıklıklarının soru başlıklarına göre dağılımı

Tablo 1.1. “Cinsel istismara uğramış bir çocukta görülebilecek fiziksel belirtiler aşağıdakilerden hangisi ya da hangileridir?” sorusuna verilmiş cevaplar

	SEÇENEKLER	GÖRÜLÜR		GÖRÜLMEZ	
		%	f	%	f
Görülebilir Belirtiler	Yürüme ve oturmada güçlük	76	41	24	13
	Genital bölgede ağrı/yanma ve kaşıntı	78	42	22	12
	Dış genital ve anal bölgelerde yaralar	82	44	18	10
	İç çamaşırlarının parçalanmış ve kirli olması	80	43	20	11
	İç çamaşırlarının kanlı olması	65	35	35	19
	Damakta yaralar	17	9	83	45
	Mesane ya da bağırsak kontrolünü aniden yitirme	70	38	30	16
	Deride ısırma veya emme izleri	78	42	22	12
Çeldiriciler	Ciltte yaygın kızarıklık	59	32	41	22
	Kulakta çınlama ve akıntı	2	1	98	53
	Eklemlerde ağrı ve şişlik	30	16	70	38
	Baş dönmesi ve denge kaybı	33	18	67	36
	Bulantı ve kusma	43	23	57	31

Öğretmen adayları (54 kişi) içerisinde; cinsel istismara uğramış çocukta görülebilecek fiziksel belirtiler seçenekleri arasından Dış genital bölgelerde yaralar görülebileceğini 44 kişi, İç çamaşırlarının parçalanmış veya kirli olabileceğini 43 kişi, Deride ısırma

veya emme izleri görülebileceğini 42 kişi, Genital bölgede ağrı/yanma ve kaşıntı görülebileceğini 42 kişi, Yürüme ve oturmada güçlük görülebileceğini 41 kişi, Mesane ya da bağırsak kontrolünün aniden yitilebileceğini 38 kişi, İç çamaşırlarının kanlı olabileceğini 35 kişi, Damakta yaralar olabileceğini 9 kişi işaretlemiştir. Öğretmen adaylarından, çeldirici maddeler arasından, Ciltte yaygın kızarıklık maddesini 32 kişi, Bulantı ve kusma maddesini 23 kişi, Baş dönmesi ve denge kaybı maddesini 18 kişi, Eklemlerde ağrı ve şişlik maddesini 16 kişi, Bulantı ve kusma maddesini 23 kişi işaretlemiştir.

Tablo 1.2. “Cinsel istismara uğramış bir çocukta görülebilecek duygusal ve davranışsal belirtiler aşağıdakilerden hangisi ya da hangileridir?” sorusuna verilmiş cevaplar

	SEÇENEKLER	GÖRÜLÜR		GÖRÜLMEZ	
		%	f	%	F
Görülebilir Belirtiler	Davranışlarda ve kişilikte ani değişiklikler	85	46	15	8
	Agresif davranışlar	83	45	17	9
	Aşırı ağlama	61	33	39	21
	Aşırı uysallık	41	22	59	32
	Okula uyum sağlamada güçlük ve okul performansında ani düşüş	74	40	26	14
	Güven eksikliği	82	44	18	10
	Kabuslar, gece korkuları	83	45	17	9
	Sosyal izolasyon	59	31	41	22
	Fiziksel aktivite gerektiren derslerden kaçınma	33	18	67	36
	Yatak ıslatma, parmak emme gibi alışkanlıklara dönüş	68	37	32	17
	Yeme bozuklukları	52	28	48	26
	Aşırı risk alma eğilimi	15	8	85	46
	Erkek, kadın ya da belli mekanlara karşı ani korku ve güvensizlik	87	47	13	7
	Uyku bozuklukları	85	46	15	8
	Üzerini giyip çıkarırken sorun çıkarmaya başlama	61	33	39	21
	Anneye daha fazla bağlı olma	41	22	59	32
	Sözel ifadede azalma	59	32	41	22
	Uyurgezerlik	9	5	91	49
	Çeldiriciler	Başkalarını kasıtlı rahatsız etme	19	10	81
Göz kapaklarında tik oluşması		26	14	74	40
Kendi hataları ile yüzleşme		37	20	63	34
Sürekli yalan söylemeye başlama		50	27	50	27
Göz kontağı kuramama		56	30	44	24
Kalıcı Kekemelik		26	14	74	40
Harf ve kelimeleri birbirine karıştırma		20	11	80	43
Halüsinasyon ve hezeyanlar		70	38	30	16

Öğretmen adayları (54 kişi) içerisinde; cinsel istismara uğramış çocukta görülebilecek duygusal ve davranışsal belirtiler seçenekleri arasından Erkek, kadın ya da belli mekanlara karşı ani korku ve güvensizlik olabileceğini 47 kişi, Davranışlarda ve kişilikte ani değişiklikler olabileceğini 46 kişi, Uyku bozuklukları olabileceğini 46 kişi, Agresif davranışlar olabileceğini 45 kişi, Kabuslar ve gece korkuları olabileceğini 45 kişi, Güven eksikliği olabileceğini 44 kişi, Okula uyum sağlamada güçlük ve okul performansında ani düşüş olabileceğini 40 kişi, Yatak ıslatma, parmak emme gibi alışkanlıklarda dönüş görülebileceğini 37 kişi, Üzerini giyip çıkarırken sorun çıkarmaya başlama olabileceğini 33 kişi, Aşırı ağlama görülebileceğini 33 kişi, Sözel ifadede azalma olabileceğini 32 kişi, Sosyal izolasyon olabileceğini 31 kişi, Yeme bozuklukları olabileceğini 28 kişi, Aşırı uysallık olabileceğini 22 kişi, Anneye daha fazla bağlı olma görülebileceğini 22 kişi, Fiziksel aktivite gerektiren derslerden kaçınma olabileceğini 18 kişi, Aşırı risk alma eğilimini 8 kişi ve Uyur-gezerlik seçeneğini 5 kişi işaretlemiştir. Öğretmen adayları içerisinde; çeldirici maddeler arasından Halüsinasyon ve hezeyanlar maddesini 38 kişi, Göz kontağı kuramama maddesini 30 kişi, Sürekli yalan söylemeye başlama maddesini 27 kişi, Kendi hataları ile yüzleşme 20 kişi, Göz kapaklarını maddesini 14 kişi, Kalıcı kekemelik maddesini 14 kişi, Harf ve kelimeleri birbirine karıştırma maddesini 11 kişi ve Başkalarını rahatsız etme maddesini 10 kişi işaretlemiştir.

Tablo 1.3. “Cinsel istismara uğramış bir çocukta görülebilecek cinsel kimlikle ilgili davranışlar aşağıdakilerden hangisi ya da hangileridir?” sorusuna verilmiş cevaplar

	SEÇENEKLER	GÖRÜLÜR		GÖRÜLMEZ	
		%	f	%	F
Görülebilir Belirtiler	Başkalarının cinsel organlarına dokunma girişimi	35	19	65	35
	Cinsel içerikli oyunlar	43	23	57	31
	Yaşına uygun olmayan detaylı cinsel bilgi	61	33	39	21
	Aşırı mastürbasyon eğilimi	50	27	50	27
	Dokunmaktan ve dokunulmaktan kaçınma	80	43	20	11
	Cinsel kimlik bozuklukları	72	39	28	15
Çeldiriciler	Cinsiyete bağlı oyuncak seçme	13	7	87	47
	Cinsel kimliğiyle ilgili kalıpların farkına varması	28	15	72	39
	Karşı cinsiyetle oyun oynamaktan kaçınma	57	31	42	23
	Karşı cinsin davranışlarına öykünme	24	13	76	41

Öğretmen adayları içerisinde; cinsel istismara uğramış çocukta görülebilecek duygusal ve davranışsal belirtiler seçenekleri arasından, Dokunmaktan ve dokunulmaktan kaçınmayı 43 kişi, Cinsel kimlik bozukluklarını 39 kişi, Yaşına uygun olmayan detaylı cinsel

bilgiyi 33 kişi, Aşırı mastürbasyon eğilimini 27 kişi, Cinsel içerikli oyunları 23 kişi, Başkalarının cinsel organlarına dokunma girişimini 19 kişi işaretlemiştir. Öğretmen adayları içerisinde; çeldirici maddeler arasından, Karşı cinsiyetle oyun oynamaktan kaçınma maddesini 31 kişinin, Cinsel kimliğiyle ilgili kalıpların farkına varması maddesini 28 kişinin, Karşı cinsin davranışlarına öykünme 13 kişinin, Cinsiyete bağlı oyuncaklar seçme maddesini 7 kişinin seçtiği belirlenmiştir.

İçerik analizi çözümlenmeleri

Tablo 2: Türkiye’de çocuklara yönelik cinsel istismar ile ilgili koruyucu yasal düzenlemeler nelerdir?” sorusuna verilen cevapların dağılımı

	Çocuk Hakları Dersi Almayan Grup (38 kişi)	Çocuk Hakları Dersi Alan Grup (16 kişi)
CEVAPLAR	SIKLIK (f)	SIKLIK (f)
Bilmiyorum	33	6
Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi	3	8
Çocuk SHÇEK tarafından koruma altına alınır	2	3
Ağır cezai işlem uygulanır	0	10

“Türkiye’de çocuklara yönelik cinsel istismar ile ilgili koruyucu yasal düzenlemeler nelerdir?” sorusuna verilen cevaplara bakıldığında öğretmen adaylarından çocuk hakları dersi almamış 33 kişi ile dersi almış 6 kişi bilmedikleri cevabını vermiştir. Çocuk hakları dersi almamış 3 kişi, dersi almış 8 kişi BM Çocuk Hakları Sözleşmesi; Çocuk hakları dersi almamış 2 kişi, dersi almış 3 kişi SHÇEK koruması; Çocuk hakları dersi almış 10 kişi ağır cezai işlem uygulaması cevaplarını yasal düzenleme olarak belirtmişlerdir.

Tablo 3: “Çocuk Hakları Sözleşmesi’nde cinsel istismar ile ilgili maddeler nelerdir?” sorusuna verilen cevapların dağılımı

	Çocuk Hakları Dersi Almayan Grup (38 kişi)	Çocuk Hakları Dersi Alan Grup (16 kişi)
CEVAPLAR	SIKLIK(f)	SIKLIK(f)
Bilmiyorum	38	16

“Çocuk Hakları Sözleşmesi’nde cinsel istismar ile ilgili maddeler nelerdir?” sorusuna verilen cevaplara bakıldığında öğretmen adaylarından 54 kişi bilmedikleri cevabını vermiştir.

Tablo 4: “Sınıfınızda cinsel istismara uğradığınızdan şüphelendiğiniz bir çocuğunuz var ise neler yaparsınız?” sorusuna verilen cevapların dağılımı

	Çocuk Hakları Dersi Almayan Grup (38 kişi)	Çocuk Hakları Dersi Alan Grup (16 kişi)
CEVAPLAR	SIKLIK (f)	SIKLIK (f)
Çocuğun arkadaşları ile olan iletişimini gözlemlerim	10	15
Çocuğun davranışlarını ve oyunlarını gözlemlerim	9	15
Aileye düşündüklerimi anlatırım/ durumu açıklarım/ işbirliği yaparım	9	2
Aileyi daha yakından tanımaya çalışırım	5	14
Karakola başvururum	6	7
Okul idaresine başvururum	6	10
Okul rehber öğretmenleriyle görüşürüm	14	16
Yetkili kurumlara başvururum	7	10

“Sınıfınızda cinsel istismara uğradığınızdan şüphelendiğiniz bir öğrenciniz var ise neler yaparsınız?” sorusuna verilen cevaplar analiz edildiğinde öğretmen adaylarından Çocuk hakları dersi alan 16 kişi, dersi almayan 14 kişi okul rehber öğretmenleriyle görüşeceği; Çocuk hakları dersi alan 15 kişi, almayan 10 kişi çocuğun arkadaşları ile olan iletişimini gözlemleyeceği; Çocuk hakları dersi alan 15 kişi, almayan 9 kişi çocuğun davranışlarını ve oyunlarını gözlemleyeceği; Çocuk hakları dersi alan 14 kişi, almayan 9 kişi aileyi yakından tanımaya çalışacağı; Çocuk hakları dersi alan 2 kişi, almayan 9 kişi aileye düşündüklerini anlatacağı; Çocuk hakları dersi alan 7 kişi, almayan 6 kişi karakola başvuracağı; Çocuk hakları dersi alan 10, almayan 6 kişi okul idaresine başvuracağı; Çocuk hakları dersi alan 10, almayan 7 kişi yetkili kurumlara başvuracağı cevaplarını vermişlerdir.

Tablo 5: Çocuk Hakları ile ilgili bir ders alsaydınız, içeriğinde neler bulunmasını isterdiniz ve bunun meslek hayatınıza ne gibi olumlu katkılar sağlayacağını düşünürsünüz?

5.1. Çocuk Hakları ile ilgili ders alsaydınız içeriğinde neler bulunmasını isterdiniz?

	Çocuk Hakları Dersi Almayan Grup (38 kişi)	Çocuk Hakları Dersi Alan Grup (16 kişi)
CEVAPLAR	SIKLIK (f)	SIKLIK (f)
Çocuk Haklarıyla ilgili kapsamlı bilgi	33	9
Çocuğa yönelik suçlar ve cezai düzenlemeler	27	12
Uluslararası düzeyde çocuk hakları ile ilgili uygulamalar	20	13

Hangi davranışların ihmal ve istismar olduğu bilgisi	12	-
İhmal veya istismara uğramış çocuğum var ise başvurulması gereken kurumlar bilgisi	20	-
Çocuk hakları ile ilgili kurum ve kuruluşları ziyaret etmek	-	10
Anayasayı haklar açısından incelemek	-	6

“Çocuk Hakları ile ilgili ders alsaydınız içeriğinde neler bulunmasını isterdiniz?” sorusuna verilen cevaplara bakıldığında, böyle bir dersin müfredatının öğretmen adaylarından çocuk hakları dersi almayan 33 kişi, dersi alan 9 kişi çocuk hakları ile ilgili kapsamlı bilgi; Çocuk hakları dersi almayan 27 kişi, dersi alan 12 kişinin çocuğa yönelik suçlar ve cezai düzenlemeler; Çocuk hakları dersi almayan 20 kişi, dersi alan 13 kişi Uluslar arası düzeyde çocuk hakları ile ilgili uygulamalar, Çocuk hakları dersi almayan 12 kişi hangi davranışların ihmal ve istismar olduğu bilgisi; Çocuk hakları dersi almayan 20 kişi ihmal ve istismara uğramış öğrencileri olduklarında başvurmaları gereken kurumların bilgisi; Çocuk Hakları dersi alan 10 kişi çocuk hakları ile ilgili kurum ve kuruluşları ziyaret etmek; Çocuk hakları dersi alan 6 kişi Anayasayı haklar açısından incelemek gibi konuların ders içerisinde bulunmasını istemişlerdir.

5.2. Çocuk Hakları ile ilgili bir ders alsaydınız, bunun meslek hayatınıza ne gibi olumlu katkılar sağlayacağını düşünürsünüz?

	Çocuk Hakları Dersi Almayan Grup (38 kişi)	Çocuk Hakları Dersi Alan Grup (16 kişi)
CEVAPLAR	SIKLIK (f)	SIKLIK (f)
Bu konuyla ilgili ailelere bilgi vermek isterdim	9	13
Meslek hayatımda karşılaştığım durumlarda bana rehberlik eder	25	15
Kendi hayatımla ilgili hak ve hukuk kavramını anlamama faydalı olur	1	12
Öğrencilerime karşı davranışlarımı olumlu yönde geliştirir	7	14
Öğretmenler olarak haklarını bilen bireyler yetiştirebilecektir	3	6

“Çocuk Hakları ile ilgili bir ders alsaydınız, bunun meslek hayatınıza ne gibi olumlu katkılar sağlayacağını düşünürsünüz?” sorusuna verilen cevaplara bakıldığında öğretmen adayları içerisinde Çocuk hakları dersi alan 13 kişi, dersi almayan 9 kişi bu konuyla ilgili ailelere bilgi vermek istediğini; Çocuk hakları dersi alan 15 kişi, dersi almayan 25 kişi meslek hayatlarında karşılaştıkları durumlarda yararlanabileceklerini; Çocuk hakları dersi alan 12 kişi, dersi almayan 1 kişi kendi hayatları ile ilgili hak ve hukuk kavramını anla-

malarına yardımcı olacağını; Çocuk hakları dersi alan 14 kişi, almayan 7 kişi öğrencilerine karşı davranışlarını olumlu yönde geliştireceğini; Çocuk hakları dersi alan 6 kişi, almayan 3 kişi öğretmenler olarak haklarını bilen bireyler yetiştirebileceklerini belirtmişlerdir.

Sonuçlar ve öneriler

Öğretmen adaylarının, görülebilecek fiziksel belirtiler arasından 1 madde dışındakileri ortalama % 70 civarlarında doğru bildikleri gözlenmiştir. Damakta yaralar cinsel istismarda önemli bulgulardan biri olabilir (Yaşar ve Akduman, 2007). Bu maddeyi 9 kişinin işaretlemiş olması dikkat çekicidir. Çeldirici maddeler arasından, kızamık belirtisi veya alerjik hastalıkların belirtisi olan ciltte yaygın kızarıklık maddesi ile virütik ve nörolojik hastalıkların belirtisi olan baş dönmesi ve denge kaybı maddesini cinsel istismar belirtileri olarak kabul etmeleri dikkat çekicidir. Cinsel istismara uğramış çocukta görülebilecek belirtiler arasında en ayırt edici olan fiziksel belirtilerin daha yüksek oranlarda işaretlenmesi beklentisi sonuçlanmamıştır. Bu durum öğretmen adaylarının bu konuda daha çok bilinçlendirilmeleri gerekebileceğini göstermektedir. Öğretmen adaylarının davranış ve duygusal belirtiler arasından doğru seçeneği bulabilme başarıları % 60 civarında gözlenmiştir. “Yeme bozuklukları” travmatik yaşantılardan sonra en çok gözlemlenen belirtilerden biriyken öğretmen adaylarından % 52 cevap gelmesi dikkat çekmiştir. Aşırı uysallık görülebileceğinin % 41 oranında gözlenebileceğini düşünmeleri travmatik yaşantı sonucu içe dönüş davranış kalıplarının çıkabileceğini kabul etmediklerini gösterebilir. Aşırı risk alma eğilimi maddesini % 15 işaretlemiş olmaları çocuğun baş edemediği yaşantının ardından öfkesini kendine yöneltmiş olabileceğini göz ardı ettiklerini gösterebilir. Cinsel tacize uğrayan çocuk ya çok yakın ya da çok utangaç ve korkaktır, ya çok uslu ya da provoke edicidir (Ekşi,1999). Fiziksel aktivite gerektiren derslerden kaçınma maddesinin % 33 oranında işaretlenmiş olması fiziksel sağlığı yerinde olmayan bir çocuğun aktif olamayacağı gerçeğini göz ardı ettiklerini gösterebilir. Çeldirici maddeler arasından okul öncesi öğretmen adaylarının müfredatlarında ağırlıklı olarak yer alan otizm belirtisi olarak öğrendikleri “göz kontağı kuramama” maddesinin % 50 oranında işaretlenmiş olması dikkat çekmektedir. % 70 oranında işaretlenmiş halüsinasyon ve hezeyanlar ise literatürde şizofreninin belirtileri olarak var olup cinsel istismar sonrasında birden bire ortaya çıkması düşük ihtimal olarak görülmektedir. Heins ve arkadaşları yaptıkları bir araştırmada, cinsel istismara uğrayan çocukta nadiren görülen bazı sanrılar olduğunu bulmuşlardır fakat gözlenen sanrıların şizofrenideki sanrılardan farklı, yalancı sanrılar olduğunu belirlemişlerdir (Heins, 1990). Öğretmen adaylarından cinsel kimlikle ilgili görülebilecek belirtiler arasından “başkalarının cinsel organına dokunma girişi”, “aşırı mastürbasyon eğilimi” ile “cinsel içerikli oyunlar” seçenekleri ortalama olarak % 40 oranında işaretlenmiştir. Polat’ın (1999) çalışmasında da belirttiği gibi cinsel istismara uğramış çocukta cinsel duygu ve tutumlar, normal gelişimlerinden sapabilir ve uygun olmayan biçimler alabilir. Bu, öğretmen adaylarının, cinsel istismara uğramış çocukların yaşadıklarını cinsel kim-

liklerine sadece kaçınma veya gizleme davranışı olarak yansıtıklarını düşünmüş olabileceklerini gösterebilir.

Öğretmen adaylarına anket oluşturularak sorulan çoktan seçmeli maddelerin işaretlenme oranları göz önünde bulundurularak bazı soruların geliştirilmiş hali oluşturularak birebir görüşme tekniği ile ayrıntılı bilgi alınmasının faydalı olacağı düşünülmektedir.

Öğretmen adaylarının hukuki düzenlemeler ve Çocuk Hakları Sözleşmesi ile ilgili bilgi eksikliklerinin ciddiyetinin göz önünde bulundurulması gerekliliği ve fakülte müfredatlarında bu konulara da yer verilmesinin önemi ortaya çıkmaktadır. Öğretmenlerin cinsel istismar veya herhangi bir ihmal veya istismar durumunu ortaya çıkarabilecek en önemli meslek grubu olduğu ve öğretmenin bildirim ve tutumunun bir tek çocuğun hayatında dahi çok önemli olduğu düşünülmelidir. Öğretmen adaylarının sınıflarında cinsel istismara uğradıklarını düşündükleri bir öğrencileri olduğunda yapacakları işlemler ile ilgili verdikleri cevaplar incelendiğinde, okul rehber öğretmeniyle görüşmek, okul idaresine başvurmak, çocuk ve aileyi daha yakından gözlemlemek beklenen cevaplardır ve çoğunluğun yanıtları bu maddelerde toplanmıştır. Bununla birlikte çocuk hakları dersi alan kişilerin arasından, beklenen cevapların daha yüksek oranda alındığı belirlenmiştir. Çocuk hakları dersi almayan grup içinde aile ile şüphelerin paylaşılması cevabını veren kişilerin ensest ilişkiyi göz önüne bulundurmadıkları düşünülmüştür. Bierre ve Gomes'un çalışmalarında da belirtildiği gibi cinsel istismarın 1/3'ünü ebeveynler oluştururken yarısını da akrabalar oluşturuyor (akt. Sezgin, 1996). Çocuk hakları ile ilgili bir eğitim programının içeriği ile ilgili soruya verilen cevaplar analiz edildiğinde, öğretmen adaylarının her iki grupta da çocuk hakları ve yasal düzenlemeler ile ilgili ayrıntılı bilgi edinmek istedikleri belirlenmiştir. Çocuk hakları dersi almayan grubun ihmal ve istismar durumlarında yapabilecekleri ile ilgili bilgi ihtiyaçları olduğunu belirttikleri gözlenmiştir. Çocuk hakları dersi alan grup ise çocuk hakları ile ilgili kurum ve kuruluş ziyareti ve Anayasayı haklar açısından incelemek gibi daha ayrıntılı bilgi donanımı ihtiyaçları olduklarını belirtmişlerdir. Çocuk Hakları ile ilgili bir eğitim aldıklarında ise meslek hayatlarında aileleri bilgilendirebileceklerini, kendilerine bu bilgilerin rehberlik edebileceğini, çocuklara karşı davranışlarını olumlu yönde geliştireceklerini, haklarını bilen bireyler yetiştirebileceklerini, kendi hayatları içerisinde de hak kavramını ve gerektirdiklerini etkili bir şekilde kullanabileceklerini belirtmektedirler. Çocuk hakları dersi alan grubun, çocuk hakları dersinin meslek hayatlarına olumlu katkıları hakkında daha bilinçli oldukları söylenebilir.

İnsan Hakları yüzyılımız içerisinde çok önemli bir oluşumdur. İnsanın değerini ve diğer canlılar arasındaki farklılığını ortaya koyma ve insanın birey olarak birçok güç karşısında bile değerini koruyabilme çabasını destekleme amacı ile oluşturulmuştur (Kuçu-radi, 2007). BM Çocuk Hakları Sözleşmesi kendilerini korumakta çok yetkin olmayan 0-18 yaş arasındaki bireylerin korunmaları için oluşturulmuştur. BM Çocuk Hakları Sözleşmesi insanlığın çocukları birey olarak görmesinin en önemli başyapıtıdır. Bir çocuk için ailesinden sonra en çok zaman geçireceği ilk kişi öğretmenidir. Okul Öncesi Öğret-

menleri ise çocuğun birey olmasında ve toplum içindeki ilk rolünü kazanmasında en etkin kişilerdir. Çocukların maruz kaldıkları her durumu çözümlenmeye çalışmakla sorumludurlar. Öğretmenlerin sözü geçen durumları ortaya çıkarabilmeleri için çok donanımlı, kavramları ve yasaları iyi bilen kişiler olmaları gerekmektedir. Jensen'ın belirttiği üzere eğitimin önemli bir basamağı olan okul öncesi eğitimcilerinin formasyonu hala gelişmiş ülke uzmanlarının gündemini oluşturmakta ve 21.yy'da okul öncesi eğitimcisinin nasıl yetiştirileceğini sorgulamaya devam etmektedirler (akt. Üstün, Erkan ve Akman, 2004). Bu bağlamda araştırmanın sonuçları; öğretmenlerin çocuk ihmal ve istismarını önleyebilecek donanımda olabilmeleri için daha etkili ve ayrıntılı ihmal ve istismar dersleri ile birlikte çocuk hakları derslerinin müfredatta yer alması gerektiğini düşündürmektedir. Kapçı'nın (2008) araştırma sonuçlarının da gösterdiği gibi eğitim ortamlarında çocuk istismarına yönelik farkındalığın geliştirilmesi gerekmektedir. Üniversitelerin Okul Öncesi Eğitimi müfredatlarında insan hakları ve çocuk hakları eğitim programlarının olması gerekliliği tekrar düşünülmelidir. Bu çalışmada ortaya konulan veriler Okul Öncesi Eğitimi ABD 4. Sınıf öğrencilerinden elde edilmiştir. Benzer çalışmaların diğer eğitim fakülteleri ve bölümlerinde de yapılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Adli Tıp Kurumu Raporları (2002). Çocuklarda Cinsel İstismar. Adli Tıp Kurumu.
- Akbaş, S., A. Turla, A. Şenses, Ö. Böke ve K. Karabekiroğlu, (2009). Adli Makamlarca Gönderilen Cinsel İstismara Uğramış Çocukların, İstismar Şekilleri, Ruhsal Ve Fiziksel Muayene Özellikleri. Adli Bilimler Dergisi. 8(1), 24-32.
- Akyüz, E. (2000). Ulusal ve Uluslararası Hukukta Çocuğun Haklarının ve Güvenliğinin Korunması. İnsan Hakları Eğitim Dizisi: 2. Ankara: Milli Eğitim Baskı Evi.
- Davison, G.C ve Neale, J.M. (2004). Anormal Psikolojisi (Çev. İhsan Dağ). Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.
- Ekşi, A. (1999). Ben Hasta Değilim. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevi.
- End Child Prostitution, Child Pornography and Trafficking of Children for Sexual Purposes (ECPAT) Bilgi Kitapçığı, ECPAT International, 2007.
- Günsu, E. (2009). Çocuğa Yönelik Cinsel İstismar. Çankaya Rehberlik ve Araştırma Merkezi Raporu, Ankara.
- Heins T, Gray A, Tennant M. Persisting hallucinations following childhood sexual abuse. Aust NZ J Psychiatry 1990; 24:561-65.
- İnsan Hakları Derneği (2008). Çocuk İhmalini ve İstismarını Önleme/ Öğretmenler ve Aileler için Eğitim Klavuzu. Ankara: Berkay Ofset.
- Kapçı, G. (2008). Eğitim Ortamlarında Çocuk İstismarına Yönelik Farkındalığın Geliştirilmesi. II. Uluslararası Katılımlı Çocuk İstismarını ve İhmalini Önleme Sempozyumu Kitabı. Ankara, 8-10.
- Krug EG, Dahlberg LL, Mercy JA, Zwi AB ve Lozana R (Ed). World Report on Violence and Health. World Health Organization, 2003, Geneva.
- Kuçuradi, İ. (2007). İnsan Hakları Kavramları ve Sorunları. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Özcebe, H. (2009). Halk Sağlığı Bakış Açısıyla İstismar Bildirimi ve Karşılaşılan Güçlükler, Ankara: Çocuk İstismarını ve İhmalini Önleme Kongresi Bildirisi.
- Özdemir, F.D. (2004). Çocuk İstismarına Ruhsal Yaklaşım. Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Çocuk ve Egen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları ABD Ders Notları.
- Pinheiro PS. World Report on Violence Against Children. UN, Geneva, 2006.
- Polat, O. (1999). Tıbbi Açıdan Çocuk Hakları ve Çocuk İstismarı. Cumhuriyet ve Çocuk, 2. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi Bildiri Kitabı. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Sezgin, U. (1996) Cinsel Tacizin Psikososyal Boyutu ve Encestin İki Aile Örneği Üzerinde Tartışılması. IX. Ulusal Psikoloji Kongresi Bilimsel Çalışmalar Kitabı. Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları, 237-247.
- Üstün, E. Erkan, S. ve Akman, B.(2004). Türkiye'de Okulöncesi Öğretmenliği Öğrencilerinin Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutumlarının İncelenmesi. Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10: 129-136.
- WHO, Report of the Consultation on Child Abuse Prevention, 29-31 March 1999, WHO/HSC/PV/99.1, Geneva.
- Yaşar, Z.F ve Akduman, G.G.(2007). Çocuk İhmali-İstismarı ve Adli Dış Hekimliği. TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni, 6 (5): 389-394.

ADÖLESAN KIZ ÇOCUKLARININ ERKEN YAŞ EVLİLİKLERİ “DAMLACIK KÖYÜ ALAN ÇALIŞMASI”

Ayla ÇELİK		
<i>Çocuk Gelişim Uzmanı İzmir İl Sosyal Hizmetler Müdürlüğü, İzmir Aile Danışma Merkezi</i>		
Türkan BAKIR		
<i>Sosyal Çalışmacı İzmir İl Sosyal Hizmetler Müdürlüğü, İzmir Aile Danışma Merkezi</i>		

ÖZET

Erken ve çocuk yaşta evlilikler, çocuk haklarının ihlaline, çocukların evlilik yoluyla ihmal ve istismar edilmesine, gelişimlerinin kesintiye uğratılmasına, eğitimden uzaklaşmalarına neden olmaktadır. Toplumsal kalkınmayı ve refahı da olumsuz etkileyen bu durum, çocukların gelecekteki yaşantılarında yoksulluk, yoksunluk içinde bir hayat sürdürmelerine neden olmaktadır. Yerel basında çıkan haberler, konu hakkında ilgililerle yapılan görüşmelerde, ilimiz Damlacık Köyü'nde erken yaş evliliklerinin sürdüğü anlaşılmıştır. Bu çalışmada, köy ziyareti, görüşmeler, gözlemler aracılığıyla erken yaş evliliklerinin sürmesine neden olan sosyal-ekonomik, eğitsel, kültürel koşullarla, çevresel faktörlerin birbirleriyle olan bağlantıları değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeler ışığında geliştirilen önerilerin ve yapılan izlemelerin, erken yaş evlilikleri sorununa çok yönlü müdahale yöntemlerinin geliştirilmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: Erken yaş evlilikleri, adölesan kız çocukları, çocuk istismarı.

Giriş

Değişen, dönüşen, sosyal, ekonomik, ekolojik, politik, teknolojik toplumsal koşullara rağmen aile kurumu her dönemde varlığını korumuş, gelişmeye, desteklenmeye olan ihtiyacı da sürmüştür. Aile kurumu, çoğunlukla kişilerin kendi özgür iradeleri ile kurulmasına karşın geleneksel, dinsel, ekonomik-sosyal tercihler de farklı yapılarda ailelerin kurulmasına etki etmektedir. Her iki yapıda da toplumun aile kurumundan beklentileri, aile bireylerinin psiko-sosyal, ekonomik, kültürel, eğitsel ihtiyaçlarının karşılanması, bireylerin bilgi ve becerilerinin desteklenmesi, neslin devamının sağlıklı bir şekilde sağlanması-

dır. Uluslararası Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne göre 18 yaş altındaki herkesin çocuk kabul edildiği bilgisinden hareketle, çocuğun öncelikle, bir aile ortamında yetişmesi, gelişiminin desteklenmesi gerekmektedir.

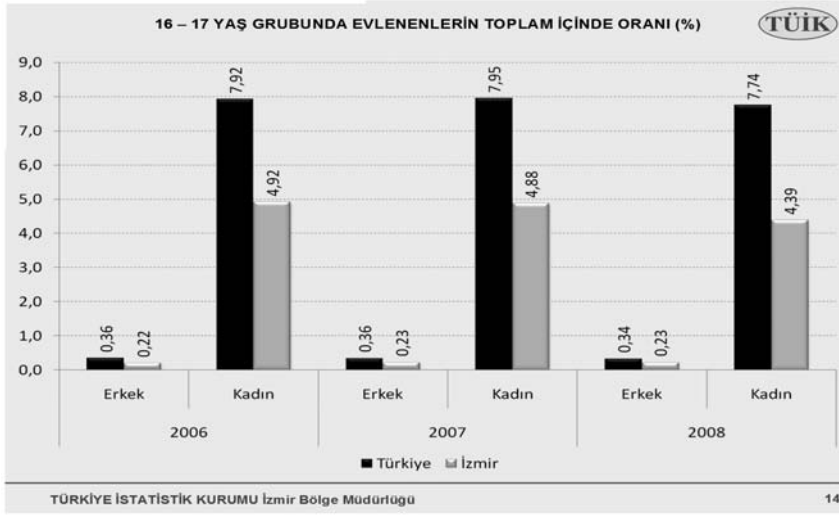
Gelişim, kısaca herhangi bir alanda ileriye doğru giden bir değişim sürecidir. Çocukta ki gelişimden bahsederek, gelişim, çocuğun hareket etmeyi, düşünmeyi, hissetmeyi, başkalarıyla ilişki kurmayı öğrendiği bir değişim sürecidir. Gelişim doğumdan önce başlar ve ömür boyu devam eder. Gelişim zihinsel, bedensel, duygusal ve sosyal olmak üzere dört gelişim alanında gerçekleşir. Bu alanların herhangi birisindeki olumlu ya da olumsuz etki diğer gelişim alanlarını da etkiler.(7-19 Yaş Aile Eğitimi, 2008)

Genel olarak 12-20 yaş arası ergenlik dönemi olarak adlandırılır. Ortalama olarak kızlar erkeklere oranla iki yıl kadar önce olgunlaşmaları nedeniyle bu dönem ülkemizde kızlarda 10-12 yaşları arasında, erkeklerde 12-14 yaşları arasında başlar. Ergenliğin sonuna doğru bu farkın kapandığı görülür. Ergenlik döneminde, beklenen bir takım gelişimsel görevleri şu şekilde tanımlamak mümkündür:

- 1-Bedensel özelliklerini kabul etmek ve bedeni olumlu kullanmak.
- 2-Cinsel rolünü kabul etmek ve bu role uygun davranışlar geliştirmek.
- 3- Her iki cinsten yaşlılarıyla yeni ve daha olgun ilişkiler kurmak.
- 4-Ana-babadan ve diğer yetişkinlerden duygusal bağımsızlığı gerçekleştirmek.
- 5- Kendisi ile ilgili önemli kararlar verebilmek.
- 6- Meslek seçimi için gerekli ön hazırlıkları yapma ve kendisine en uygun olan mesleği seçebilmek.
- 7- Evliliğe ve aile yaşamına hazırlanmak. (<http://www.okulpdr.net/ergenlik.htm>)

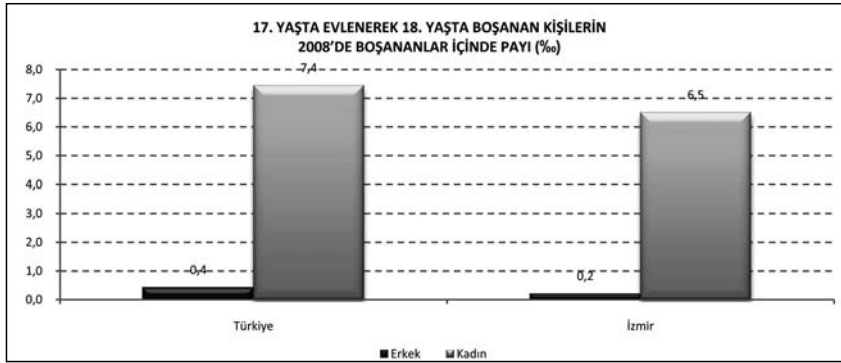
Ergenlik, çocukluktan, yetişkinliğe doğru uzanan yolda bir dizi değişimi beraberinde getirmektedir. Bu büyüme evresi, bazı durumlarda yoksulluk, eğitime ulaşamama, aile parçalanması, şiddete maruz kalma, göç gibi nedenlerle kesintiye uğrar. Bazen de ülkemizde ve Dünya'nın çeşitli bölgelerinde varlığını halen koruyan adölesan evlilikleri nedeni ile ilerleme süreci durur. Adölesan, yetişkinlerin rollerini oynamaya zorlanır.

Dünyadaki verilere bakıldığında erken yaşta yapılan evliliklerin daha çok Doğu kültürlerinde ve gelişmekte olan toplumlarda yaygın olarak gözlemlendiği söylenebilir. Birleşmiş Milletlerin verilerine göre Mali, Hindistan, Etiyopya, Bangladeş'te kız çocuklarının %40'ı 15 yaşından önce evlenmektedir. Bu ülkelerde erkekler arasında erken yaşta evlenme oranları kızlara göre daha az yaygındır. (Çoban, 2009, s.38)



Tablo 1. Erken Yaş Evlilik Oranları (İzmir Valiliği, 2009)

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere yıllara göre, erken yaşta evlenen erkeklerin oranının Türkiye ve İzmir örneğinde düşük olduğu, ancak erken yaşta evlenen kadınların oranının her iki örnekte de yüksek olduğu ve giderek düşme eğilimi göstermekle beraber sorunun sürdüğü anlaşılmaktadır. Bununla birlikte 15 yaş altı erken yaş evliliklere ilişkin bulgulara rastlanmamıştır.



Tablo 2. Boşanma oranları (İzmir Valiliği, 2009)

TÜİK verilerine göre, 17 yaşında evlenerek 18 yaşında boşanan kişilerin cinsiyete göre dağılımı, Türkiye ve İzmir örneğinde kadınlarda daha yüksektir. Bu da erken yaş evliliklerinin beklenen bir sonucudur. Ülkemizde resmî nikâhsız evliliklerin sürdüğü dikkate alındığında, boşanmaya konu olan adölesan evliliklerinin geçmişi de önem kazanmaktadır.

- Oysaki ülkemiz yasaları ve taraf olduğu uluslararası sözleşmelerde, her iki cinsin de yasaların korumasından tam olarak yararlanma hakları güvence altına alınmıştır.
- Anayasa'mızın 10 Maddesinde "Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir." şeklinde düzenlenen "kanun önünde eşitlik" ilkesi, Anayasa'nın en temel ilkelerinden birisidir.
- Anayasa Madde 42. "Kimse eğitim ve öğretim hakkından yoksun bırakılamaz." demektedir.
- Anayasa Madde 71. "Herkes, yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir."
- Türk Medeni Kanunu Madde (TMK 124) "Erkek veya kadın 17 yaşını doldurmadıkça evlenemez. Diğer hukuki işlemler için asgari yaş sınırı 18'dir." demektedir. Ancak, hâkim olağanüstü durumlarda ve pek önemli bir sebeple 16 yaşını doldurmuş olan kadın ve erkek için izin verebilir. Olanak buldukça karardan önce ana ve baba veya vasi dinlenir. Yargıç kararını verirken, kişilerin evlilik için gerekli ruhsal ve bedensel olgunluğa sahip olup olmadıklarına dikkat eder.
- Ülkemizin de taraf olduğu Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'ne göre; Madde 1 "Kadınlara Karşı Ayırım" deyimi kadınların medeni durumlarına bakılmaksızın ve kadın ile erkek eşitliğine dayalı olarak politik, ekonomik, sosyal, kültürel, medeni ve diğer alanlardaki insan hakları ve temel özgürlüklerinin tanınmasını, kullanılmasını ve bunlardan yararlanılmasını engelleyen veya ortadan kaldıran veya bunu amaçlayan ve cinsiyete bağlı olarak yapılan herhangi bir ayırım, mahrumiyet veya kısıtlama anlamına gelecektir.
- Yine aynı sözleşmenin 16. Maddesinde; Taraf Devletler kadınlara karşı evlilik ve aile ilişkileri konusunda ayırımı önlemek için gerekli bütün önlemleri alacaklar ve özellikle kadın-erkek eşitliği ilkesine dayanarak kadınlara aşağıdaki hakları sağlayacaklardır:

a- Evlenmede erkeklerle eşit hak.

b- Özgür olarak eş seçme ve serbest ve tam rıza ile evlenme hakkı.

c- Evlilik süresince ve evliliğin son bulmasında aynı hak ve sorumluluklar, ifade edilmektedir. (KİHEP, Yasal Haklar Bölümü)

Türk Ceza Kanunu'na göre reşit olmayanla cinsel ilişki

MADDE 104.-(1) Cebir, tehdit ve hile olmaksızın, on beş yaşını bitirmiş olan çocukla cinsel ilişkide bulunan kişi, şikâyet üzerine, altı aydan iki yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

(2) Fail mağdurdan beş yaştan daha büyük ise şikâyet koşulu aranmaksızın, cezası iki kat artırılır. (www.tbmm.gov.tr)

5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu kapsamın da İzmir İl Sosyal Hizmetler Müdürlüğü Korunma Bakım ve Sosyal Rehabilitasyon Merkezinde, 2006 Mart–2009 Ekim ayları arasında 650 kız çocuğu, kurum bakımına alınmış olup, bu çocukların 60'ının erken yaşta evlendiği veya evlilik yapmaya zorlandığı tespit edilmiştir. Erken yaşta evlenen ya da evlenmeye zorlanan 60 kız çocukla yapılan değerlendirmelerde 32'sinin 'evden kaçtığı', 13'ünün 'cinsel istismar' mağduru olduğu, 10'nun 'aile içi şiddete maruz kaldığı, 5'inde 'suça karışmış' olduğu tespit edilmiştir. (İzmir Valiliği, 2009)

2007–2008–2009 yıllarında İzmir İl Sosyal Hizmetler Müdürlüğü'ne bağlı Kadın Konukevi'nden 18 -60 yaş aralığında toplam 444 kadın ve anneleri ile gelen 250 çocuk, yine 18 yaş altında toplam 31 çocuk anne hizmeti almıştır. (İzmir Valililiği, 2009)

Erken yaşta evliliklerin çocuklar üzerindeki etkileri

Müdürlüğümüze yapılan müracaatlarda aile, çocuk ve kadınlarla yapılan görüşmelerde erken yaşta ve zorla evlilik olgusu ile sık karşılaşılmaktadır. Yapılan mesleki çalışmalar göstermektedir ki;

- Gelişmek için yetişkinlerin ve toplumun desteğine, korumasına ihtiyaç duyan çocukların, yetişkinlerle benzer rol model kalıplarına sokulup evlendirilmeleri ve onlardan hazır olmadıkları ve üstlenemeyecekleri bir sorumluluğun beklenmesi;
- a) Çocuk haklarının ihlali anlamına gelmektedir.
- b) Çocukların evlilik yolu ile ihmal ve istismar edilmesi, çocuğun gelişiminin kesintiye uğratılmasına neden olmaktadır.
- c) Evlilik yolu ile çocukların eğitimden uzaklaştıkları, eğitimsizliğin de çocukların gelecek yaşantılarında yoksulluk ve yoksunluk içinde bir hayat sürdürmelerine neden olduğu görülmektedir.
- d) Çocukların evlilik içinde şiddetin her türüsüne karşı savunmasız oldukları, cinsel istismara maruz kaldıkları üreme sağlıklarının risk altına girdiği bilinmektedir.
- e) Çocukların erken yaşta hamilelik nedeniyle, düşük, kürtaj, doğum sürecinde yaşadıkları olumsuz deneyimler, kronik fiziksel ve ruhsal sağlık sorunları yaşamalarına neden olmaktadır.
- f) Erken yaşta doğum, doğacak bebekte kalıcı özürlü ve sağlık sorunlarına neden olmaktadır.
- g) Erken yaş evliliklerinde; depresyona girme, intihar teşebbüsü, sosyal hayattan çekilme gibi ruhsal sağlık sorunlarının yanı sıra, madde kullanımı, sık partner değiştirme, fuhuşa bulaşma, öfkeyi kontrol edememe, şiddete başvurma, gözlemlenen riskli davranışlardandır.

Kadın Konukevi müracaatçıları ve genel olarak erken yaş evlilik deneyimi yaşamış kadın ve erkeklerle yapılan çalışmalarda;

- a. Erken yaşta ve zorla evlilik yolu ile oluşturulan evliliklerde, çiftlerin stres ve baskı altında ilişkilerini sürdürmeye çalıştıkları, şiddete dayalı güç ilişkisinin evlilikte varlığını hissettirdiği bilinmektedir. Ayrıca pek çok vakada aile içi şiddetin erkekten kadına, kadından çocuklara yöneldiği anlaşılmaktadır.
- b. Evlilik ilişkilerinde eşler arası sadakatsizlik, evlilik sonlandığında birden fazla resmî ya da gayri resmî evlilik denemesi, karşı cinsle ilişkilerinde mağdur olma sık yaşanan sorunlardandır.
- c. Yukarıda bahsedilen nedenlerle evlilikler yolu ile birden fazla aile parçalanması sonuçlarının yaşanması, çocukların üvey kardeşler, üvey ebeveynler ya da yakınlarıncı bakılması sorunlarının gündeme gelmesine ve benzer şekilde bazı çocukların da bu nedenle erken yaşta evlilik kurumu ile tanışmalarına neden olmaktadır.
- d. Erken yaşta evlilikler sonucu dünyaya gelen çocukların, olgunlaşmamış ebeveyn tutumları nedeniyle kendi ebeveynleri tarafından istismar ve ihmal edilmesi riski ile yaşadıkları gözlemlenmektedir.
- e. Erken yaşta evlilikler yolu ile başlayan ihmal ve istismar sürecinde sosyal hizmetler, sağlık hizmetleri ve adli yardıma duyulan ihtiyacın arttığı bu nedenle de sorunun çözümünün kurumların acil müdahalesini gerektirdiği bilinmektedir.
- f) Erken yaşta evliliklerin, özellikle kadınların, aile içi şiddete maruz kalma riskini arttırdığı, kadınların bu nedenle toplumdaki hizmetlere aktif ulaşamadıkları, kadınların insan haklarının ihlal edildiği toplumsal bir gerçekliktir.
- g. Erken yaşta evlilik yolu ile sağlıklı ve huzursuz ailelerin oluşması, toplumun refah seviyesini de sürdürülebilir kalkınmayı da olumsuz etkilemektedir.
- h. Erken yaşta ve zorla evlendirme sorunu ülkemizde kırsalda ve şehirde geleneksel değer yargılarının etkisi, kapalı toplum yapısı, toplumun sosyal, ekonomik, eğitimsel, kültürel gelişmişlik düzeyi, kamu, yerel hizmetlere ulaşma düzeyine bağlı olarak sürmektedir.
- i. Çocukların haklarını özgürce yaşamaları, geleceğin sağlıklı nesilleri olarak yaşamalarını sürdürmeleri için aileler ve toplumla yapılacak çalışmalarda sistemli çalışmalara duyulan ihtiyaç artmaktadır.

Bu çalışmada, erken yaş evliliklerinin çocuklar üzerindeki etkileri ile toplumsal sonuçları sosyal hizmetler açısından ele alınmış, İzmir Damlacık Köyü'nde yapılan alan çalışmasıyla da erken yaş evliliklerinin sürmesine neden olan dinamikler ve bu sorunların çözümüne ilişkin öneriler değerlendirilmiştir.

Çalışmanın amacı ve yöntemi

Çalışmanın amacı, erken yaşta evliliklerin bireysel bir sorun değil toplumsal bir sorun olduğu ve sonuçlarının tüm toplumca farklı boyutlarda paylaşıldığı konusunda kamuoyunda farkındalık yaratmak ve var olan sorunun çözümü konusunda yeni müdahale yön-

temleri, ekip çalışması ve kurumlar arası işbirliğinin gelişmesine katkı vermektir. Bu çalışmada yöntem olarak, köyde yapılan görüşme, gözlem ve izlemeler ile köy ile ilişki içerisinde olan kurumlarla yapılan görüşmeler ve uygulama örneklerine yer verilmiştir.

Kemalpaşa Damlacık Köyü erken yaşta evlilikler hakkında yapılan görüşme ve değerlendirmeler sorunun öyküsü

22.03.2009 tarihinde ilimiz Yeni Asır Gazetesi'nde yayınlanan "Küçük Kadınlar Köyü" haberine göre; İzmir'e 25 km uzaklıkta Kemalpaşa İlçesi'nde bulunan Damlacık Köyü'nde erken ve çocuk yaşta kız çocuklarının evlendirilmesi geleneğinin sürdürüldüğü yazılmıştır. Habere göre, halen ilköğretim öğrencisi ve nişanlı olan kız çocuklarının okuldan mezun olur olmaz gayri resmî evlendirilecekleri, çocukların geleneksel yapının da etkisiyle bu durumu normal karşıladıkları belirtilmiştir. Ailelerin ise mirasın bölünmemesi ve geleneksel yapının korunması adına bu olaya müdahale etmedikleri ve ayrıca yalnızca köy içi evliliklere izin verdikleri belirtilmiştir. Haberin ayrıntılarında konu hakkında köy halkının ve okul yönetiminin görüşlerine yer verilmiş ve köyde ilköğretimden sonra lise ya da üniversiteye giderek mezun olan kız çocuğu sayısının üniversitede 1 kişi ile sınırlı olduğu belirtilmiştir.

Yerel basında çıkan haberler üzerine İl Sosyal Hizmetler Müdürlüğü, sosyal hizmetler müdahaleleri açısından durumun değerlendirilmesi için İzmir Aile Danışma Merkezini görevlendirmiştir.

Müdürlüğümüz Aile Danışma Merkezi Müdür Vekili Çocuk Gelişim Uzmanı Ayla ÇELİK ve Sosyal Çalışmacı Türkan BAKIR, 27.03.2009 ve 10.04.2009 tarihlerinde Kemalpaşa İlçesindeki kamu kurum ve kuruluş temsilcileri ile görüşmeler yapmışlardır. Aynı tarihlerde Damlacık Köyü'nde köy kahvehanesinde gençler, yetişkinler ve yaşlılarla görüşülmüş, ev ziyaretleri yapılarak da genç kız ve kadınlarla iletişim kurulmuştur. 11.06.2009 tarihinde gerçekleştirilen köy ziyaretine, Kemalpaşa Sağlık Grup Başkan Yardımcısı Dr. Zühtü BENLİ, Ulucak Aile Hekimi Dr. Cumhur ÇITAK ve Sosyal Çalışmacı Türkan BAKIR katılmışlardır.

Kamu kurumları ile yapılan görüşmeler

Kemalpaşa Kaymakamlığı

27.03.2009 tarihinde Kemalpaşa Kaymakamı Yüksel TOPAL ile yapılan görüşmelerden Kaymakamlıkça konu hakkında ilçede yer alan kamu kurum ve kuruluş temsilcilerinden oluşan komisyonun geçmişten bu yana sorunun çözümüne yönelik çalışmaları başlattığı ve sürdürdüğü bilgisi alınmıştır. 11.05.2009 tarihinde Damlacık Köyü İlköğretim Okulu yetkilileri ile yapılan görüşmelerde 23 Nisan Çocuk Bayramı etkinlikleri sırasında Kaymakam'ın köyü ziyaret ederek, bayrama katıldığı bu ziyaretin köylülere moral verdiği öğrenilmiştir.

Kemalpaşa İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü

Kemalpaşa İlçe Milli Eğitim Müdürü Halis Murat ile 10.04.2009 tarihinde yapılan görüşmede, İlçe Milli Eğitim Müdürlüğünce konu hakkında bir rapor hazırlandığı ve Kemalpaşa Kaymakamlığına sunulduğu bilgisi alınmıştır. 23.03.2009 tarihli Raporda köyün sosyo-demografik özellikleri, eğitim gören öğrenci sayısı, köyde yapılan koruyucu önleyici çalışmalara yer verilmiştir.

Kemalpaşa Sağlık Grup Başkanlığı

Kemalpaşa Sağlık Grup Başkanı Dr. Tevfik OĞUZ, Başkan Yardımcısı Dr. Zühtü BENLİ ile kurum ziyaretlerinde üç görüşme yapılmıştır. Sağlık Grup Başkanlığı ile yapılan görüşmelere süreçte, konu ile ilgili birimler de dâhil edilmiştir. 27.03.2009 tarihinde AÇSAP Merkezinde Uzm. Dr. İlker GÖREN ile de görüşme yapılmış AÇSAP çalışmaları ve Gençlik Danışma Merkezi gezilerek bilgi alınmıştır. 11.06.2009 tarihinde Damlacık Köyü'nde köy halkı ve okul yönetimi ile yapılan görüşmelere, Sağlık Grup Başkanlığı'ndan Dr. Zühtü BENLİ ve Aile Hekimi Dr. Cumhur ÇITAK da katılmıştır.

Sağlık çalışanları ile yapılan görüşmelerde

Kemalpaşa Sağlık Grup Başkanlığının verilerine göre 2008 yılında Kemalpaşa Bölgesi'nde 15-19 yaşa özel doğurganlık hızı % 0,34 olarak gerçekleştiği, 2008 yılında 23 bebek ölümünden birinin annesinin adölesan olduğu, yine Ocak 2009'da 16 yaşında 16 haftalık bir gebenin intihar ettiği, 15 yaşını doldurmamış 33 haftalık bir başka gebeliğin de Şubat 2009'da ölü doğum yaptığının tespit edildiği belirtilmiştir. Çocukluktan erişkinliğe geçiş dönemi olarak tanımlanan ergenlik Dünya Sağlık Örgütü'ne göre 10-19 yaş dönemini kapsamaktadır.

Sağlık Grup Başkanlığı'nın ilçede koruyucu önleyici sağlık hizmetlerini sürdürdüğü ve konu hakkında aktif çalışmalar yürüttüğü, ancak erken yaşta evlilik, adölesan gebelikleri ve buna bağlı gelişen sağlık ve çevre sorunlarını önlemede Soğukpınar, Sütçüler ve Damlacık'ta toplumsal yapıdan kaynaklı sıkıntılar yaşandığı bilgisi alınmıştır.

Erken yaşta evlilikler, adölesan gebelikleri, üreme sağlığı sorunlarını önlemeye yönelik Sağlık Grup Başkanlığı'nca, İzmir Kalkınma Ajansı'na sunulan 12-19 Yaş Erken Evliliğe Bağlı Üreme Sağlığı Risklerini Azaltma Projesinin uygulanması halinde yaşanan sorunlara yönelik çok yönlü, sistemli müdahaleler gerçekleştirilecektir.

Söz konusu proje ile halk eğitimlerinin yanı sıra çocuklara ve yetişkinlere yönelik etkinlikler, bilgi beceri geliştirme kursları ve köy merkezinde "Genç Kadın Odası" oluşturulması, "Genç Kadın Odası"nda bir meslek elemanının istihdam edilmesi, kız çocukları ve kadınların sorunları hakkında rehberlik hizmetleri ile desteklenmeleri planlandığı öğrenilmiştir.

Bunun yanı sıra köyün var olan çöp, ulaşım, beslenmeye bağlı sağlık sorunları konu-

sunda da çalışmalar yürütüldüğü bilgisi alınmıştır. Kemalpaşa Sağlık Grup Başkanlığı, Ege Üniversitesi ve 9 Eylül Üniversitesi ile işbirliği içerisinde Damlacık Köyü ve pilot olarak seçilen merkezlerde diyabet taraması, halk sağlığını doğrudan ilgilendiren konularda bilgilendirmeler yapılmıştır.

Damlacık Köyü'ne haftada 2 yarım gün Aile Hekimi'nin gittiği, halkın, sağlık sorunları konusunda Aile Hekimliği hizmetlerinden yararlandığı bilgisi alınmıştır. Ancak yapılan görüşmelerde köylüler, sağlık hizmetlerinden tam gün ve uzun süreli yararlanmak istediklerini ifade etmişlerdir. Bunun yanı sıra Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Merkezinde görevli doktor ve hemşireler aracılığı ile ergenler ve ailelerine yönelik danışmanlık ve rehberlik hizmetleri, ilçede sürdürüldüğü öğrenilmiştir.

10.04.2009 ve 11.04.2009 tarihlerinde Damlacık Köyü İlköğretim Okulu yöneticileri ve öğretmenleri ile yapılan görüşmelerden aşağıdaki bilgiler alınmıştır

- Okul köyün girişinde olup temiz ve düzenlidir. Ancak okulun dışındaki çevrede genel olarak bir çöp sorununun olduğu gözlemlenmiştir.
- Okulda 9 derslikte, 72 kız 74 erkek toplam 146 öğrenci, eğitim öğretime devam etmektedir. Okulun kadrolu 15 öğretmeni bulunmaktadır. Okulda ve Ulucak Beldesi'nde rehber öğretmenin olmadığı öğrenilmiştir.
- Okul müdürü ve müdür yardımcısı köyde ikamet etmektedirler.
- 6. sınıfta 10 kız öğrenci, 13 erkek öğrenci; 7. sınıfta toplam 23 öğrenciden 12'si kız, 8. sınıfta 14 öğrenciden 4'ünün kız öğrenci olduğu öğrenilmiştir.
- Yapılan görüşmede 8. sınıf öğrencisi 2 kız öğrencinin geleneksel olarak sözlendiği, yine 7. sınıfta da 1 kız öğrencinin sözlendiği ancak nişan, evlilik gibi törenlerin ailelerin sosyo-ekonomik durumlarına bağlı olarak uzun bir sürece yayılarak ve belki de kız çocuklarının reşit olmalarının beklenerek gerçekleşeceği bilgisi alınmıştır.
- Öğretmenlerin gözlemlerine göre 5. sınıfa kadar öğrencilerin ders başarısının ve genel olarak eğitim alma motivasyonlarının yüksek olduğu ancak 6. sınıf ve sonrasında çocukların motivasyonunun giderek düşmeye başladığı belirtilmiştir.
- Bunun başlıca nedenlerinin, ergenlik dönemi ile birlikte çocuklar üzerindeki aile ve çevre baskısı, evlilik fikrinin toplumsal yapıdan kaynaklı olarak çocukların gündemine girmesi nedeniyle çocukların geleceğe dönük plan yapamaması olarak ifade edilmiştir.
- Çocukların spor aktivitelerini gerçekleştirebilecekleri alanların düzenlenmesine (oyun sahaları gibi) ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir.
- Okulda öğrencilere yönelik saat 15.00'ten sonra etüt çalışması yapılmaktadır.
- Okul öğrencilerine ilişkin gözlemlerde çocukların sağlıklı beslenmedikleri, genel olarak köyde satışı yapılan köfte ekmek gibi gıdalarla beslenme eğiliminde oldukları ifade edilmiştir.
- Öğrencilerin davranış sorunlarının farklı ebeveyn tutumlarından kaynaklandığı

- çünkü çocukların eğitiminde ebeveynlerinden çok büyükanne ve büyükbabanın etkili olduğu, çocuk eğitiminin genel olarak yaşlılara havale edildiği bilgisi alınmıştır.
- Köyde genel olarak tarımsal çalışmalar ve fabrika işçiliği ile gelir elde edildiği, ekonomik sorun yaşayan ailenin sınırlı olduğu belirtilmiştir.
 - Eğitimciler, öğrenci velilerinin, aile içi iletişim, çevre ile ilişkiler, zamanı planlama ve etkin kullanma, ev ekonomisi konularında bilgilendirilmeye ihtiyaç duyduklarını belirtmişlerdir. Ancak, köyde Kemalpaşa Halk Eğitim Merkezi aracılığı ile açılan dikiş-nakış, aile eğitimlerine ilgi ve düzenli katılım olmadığı için kursların sonlandırıldığı öğrenilmiştir.
 - Okul öğretmenleri ve öğrencilerinin örneğin köydeki çöp sorununa dikkat çekmek üzere yaptıkları çöp toplama etkinliklerine köy halkının katkısı ve katılımı istenildiği ölçüde sağlanmadığı için öğrencilerle yapılan çalışmaların etkili olmadığı ifade edilmiştir.
 - Köyden Ulucak Beldesi'ne, ilçe ve kent merkezine düzenli olarak çalışan bir ulaşım aracının olmaması, köylünün dış dünyaya açılmasını engellemektedir. Ulaşım sorunu aynı zamanda gençlerin ilköğretim sonrası lise eğitimlerini sürdürmelerini de olumsuz etkilemektedir.
 - Köy içi evlilikler, akraba evlilikleri ve erken yaşta evliliklerin bir sonucu olarak okul öğrencilerinde öğrenme güçlüğü, dikkat eksikliği sorunlarının sık yaşandığı; köylünün, özür olmayı yalnızca ağır derecede fiziksel özür olarak algılaması ve değerlendirmesi nedeniyle öğrencilerin eğitim sürecine yansıyan sorunlarının ailelerce göz ardı edildiği belirtilmiştir.
 - Okul yönetiminin çözüm önerileri, çocuk ve gençlere yönelik ekip çalışması anlayışı içerisinde sosyal, kültürel ve sportif faaliyetler için köyde yaşam alanları yaratmak, köydeki yaşlı ve yetişkinlere yönelik aile eğitimleri, uğraş kurslarının açılması, ulaşım sorununun çözülmesi ve yasal düzeyde yaptırımların, özellikle çocuk evliliklerini önlemek için uygulanması olarak sıralanmıştır.

Damlacık Köyü Halkı ile yapılan görüşmeler

Köy kahvesinde ve çevresindeki evlerde yapılan ilk yüz yüze görüşme süreci köy meydanındaki kahvede gerçekleştirilmiştir. Görüşmelere köy muhtarı, kahvedekiler ve çevredekiler katılmıştır. Görüşmenin başlangıcında, köy erkeklerinin Yeni Asır Gazetesi'nde yayınlanan haber nedeniyle kızgın oldukları, haberin gerçeği yansıtmadığı, köyün adının karalandığı şeklinde olumsuz düşüncelere sahip oldukları gözlemlenmiştir. Ancak başlangıçta var olan bu olumsuz hava, karşılıklı tanışma ve açıklamalar yapıldıktan sonra yerini güven ortamına bırakmış, köylüler iletişime açık ve rahat davranmışlardır. Örneğin ikinci kez köye gidildiğinde kahvede yapılan toplantıya aynı şekilde ilgi gösterilmiştir. Bahar aylarında yapılan iki görüşmeden sonra Haziran ayında yapılan 3. toplantıda köy halkının kiraz pazarlama, dağıtım çalışmaları da yerinde gözlenmiştir.

- Erkeklerle yapılan görüşmede genel olarak ilkokul mezunu oldukları, düzenli bir işleri bulunmamakla beraber Kemalpaşa'da bulunan fabrikalarda çalıştıkları, köyde tarım faaliyetlerini sürdürme, kiraz satışı ile uğraştıkları bilgisi alınmıştır.
- Köyün nüfusunun yaklaşık olarak 1050 olduğunu ifade eden köylüler, Orta Asya kökenli olduklarını, köyün 270 yıllık bir geçmişinin olduğunu söylemişlerdir.
- Köyde yaşlı nüfusun aile kararları üzerinde baskın olduğu genç yetişkinlerce ifade edilmiştir. Yaşlılarla yapılan görüşmelerde, çocukların erken yaşta evlenmesini, kendi değer yargıları içerisinde normal karşıladıkları, torunlarının evlendiğini gördüklerinde mutlu olduklarını belirtmişlerdir.
- Erkekler genel olarak tarım dışında bilgi ve becerilerinin olmadığını bu nedenle kepçe operatörlüğü ya da sanayi alanında bir beceri kursuna ihtiyaç duyduklarını ifade ederken, yaşlı ve bazı yetişkinler de köyde Kuran Kursu açılması gerektiğini söylemişlerdir.
- Köyde, köy dışından evlilik yapılmadığı ve bu geleneğin sürdürülmeye çalışıldığı anlaşılmıştır. Bu gelenek ile köylüler, akraba ilişkilerini sürdürerek, dış dünyaya karşı kendilerini daha güvende hissettiklerini ifade etmişlerdir.
- Kadın ve erkeklerle yapılan görüşmelerde, akraba evliliği ve erken yaş evliliklerinin özür ya da farklı sağlık sorunlarına yol açtığına inanmadıkları ve bilgi sahibi olmadıkları için, akraba ve erken yaş evliliklerini bu nedenle de normal gördükleri anlaşılmıştır.
- Köy içi ve çevresinde genel olarak bir çöp sorununun olduğu, köyde çevre temizliği konusunda köylünün ilgisiz olduğu gözlemlenmiştir. Köylüler, yerel yönetiminin çöpleri 15 günde bir topladığından yakınmışlardır. Ancak genel olarak yapılan görüşmelerde çocuklar ve yetişkinlerin, evsel atıklar ve diğer atıkları (gazete, poşet, kâğıt) gibi kullanımdan sonra sokağa atma eğiliminde oldukları gözlemlenmiştir.
- Ebeveyn konumundaki yetişkinlerle yapılan görüşmelerde, genel olarak çocuk ve ergen gelişimsel özellikleri, çocuk eğitimi konusunda bilgisiz oldukları ve bunu önemsemedikleri gözlemlense de kimi yetişkinler çocukları ile yaşadıkları sorunlar konusunda rehberlik ihtiyacı duyduklarını ifade etmişlerdir.
- Köy halkı, ilçe ve şehir merkezine ulaşımını genel olarak, şahsi binek araçları ile sağladıklarını belirtmişlerdir. Toplu taşıma araçlarının yokluğu nedeni ile ergenlerin lise ve sonrası eğitimlerini sürdürmekte, köylünün tarım ürünlerini pazarlamada, çevredeki fabrikalarda çalışanların işyerine ulaşımında sorunlar yaşandığı öğrenilmiştir.
- Köyde lise eğitimi ve üniversite eğitimi yaygın değildir.
- Erkeklerle yapılan görüşmelerde, köydeki geleneksel değer yargıları ve baskı nedeni ile erken yaşta evlendiklerini ve çocuk sahibi olduklarını, kendi özgür iradeleri ile eş seçimi yapamadıklarını ifade etmişlerdir.
- Köydeki erken yaşta evlilikler ve çöp sorunu konularında kimi yetişkinler yasal yaptırımların etkili olabileceğini savunmuşlardır.

- Köyde genel olarak beslenme sorunlarının yaygın olduğu ve buna bağlı olarak obezite sorunlarının olduğu gözlemlenmiştir.
- Kadınların ve çocukların sosyal yaşantıları sınırlı olup, kadınlar genel olarak ev işi ve tarla işleri dışında ev gezmeleri ile zamanlarını geçirdiklerini belirtmişlerdir. Özellikle de kadınlar erken yaşlarda evlendiklerini ve anne olduklarını; bu nedenle de ebeveyn ve eş olma rolüne uyum sağlamada zorlandıklarını ifade etmişlerdir.
- Yapılan görüşmelerde, çocukların kendi aile ortamından çok yaşlı akrabaları ile zaman geçirdikleri öğrenilmiştir. Yaşlı akrabalar ve torunların iletişim ve ilişkileri olumlu bir süreç olarak değerlendirilmekle beraber, çocuğun eğitiminde yaşlı akrabalar ve genç ebeveynlerin tutumları ve yaklaşımları konusundaki farklılıkların, çocukların psiko-sosyal ve fiziksel gelişimini olumsuz etkilediği gözlemlenmiştir.
- Köylüler ile yapılan görüşmelerde, genel olarak kadın ve erkeklerin okur -yazar ve ilkökul mezunu oldukları öğrenilmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Damlacık Köyü'nde erken yaşta evlilikler konusunda yapılan görüşmelerde; köyde geçmişten bu yana çok yönlü çalışmaların kamu kurumları aracılığı ile yapıldığı ve yapılan çalışmalarda sorunun çözümünde önemli bir yol alındığı ancak, yetişkin nüfusun davranış ve tutumlarının değiştirilmesi sürecinde sorunların sürdürüğü bilgisi alınmıştır.

Bu tespitler ışığında;

Erken yaşta evlilikler sorununun bir bütün olarak ele alınması, erken yaşta evlilikler sorununun köyün var olan diğer sorunlarının da göz ardı edilmeden çözülmesi, ekip çalışması anlayışı ve halkın desteği ile kalıcı çözümler üretilmesi gerektiği anlaşılmıştır.

- İl Sosyal Hizmetler Müdürlüğü, İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü ve Halk Eğitim Müdürlüğü ile işbirliği içerisinde, köyde ebeveynlere yönelik 0-6 Yaş Benim Ailem, 7-19 Yaş Ergen Anne-Baba Eğitimi ve ergenlere yönelik Yurttaşlık Eğitimlerinin başlatılması,
- Verilecek eğitimlerin, küçük gruplar halinde uzun süreli ve aktif öğrenme metodları ile uygulanması, eğitime katılımın sağlanması için köylüler ile süreç öncesi çalışmaların yapılması,
- İzmir Büyükşehir Belediyesi Sosyal Kültürel İşler Dairesi, Kemalpaşa Kaymakamlığı işbirliği içerisinde sportif ve sosyal-kültürel hizmetlerin köye ve Ulucak Beldesi'ne götürülmesi,
- Düzenlenecek aile eğitimlerinde, Kemalpaşa Barosu ve İzmir Barosu Çocuk Hakları Komisyonu'ndan görevlendirilecek bir avukat aracılığı ile ailelere konunun yasal boyutları hakkında bilgi verilmesi,
- Ulaşım sorununun çözümü için, İzmir Büyükşehir Belediyesi tarafından köyden, ilçe ve kent merkezine çalışacak toplu taşıma aracının hizmete sunulması,

- Köy halkına, sağlıklı beslenme, özürllülük, hijyen, koruyucu, önleyici, sağlık hizmetleri konularında, Sağlık Grup Başkanlığı, Tarım İl Müdürlüğü ve İlçe Milli Eğitim İşbirliği içerisinde hem okul öğrencilerine hem de evlerde ailelere yönelik teorik ve pratik eğitimlerin verilmesi,
- Okul öğrenci ve velilerinin rehberlik ve danışmanlık hizmetlerine duydukları acil ihtiyaç dikkate alınarak, İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü'nce okula bir rehber öğretmenin görevlendirilmesi,
- Müdürlüğümüze yapılan müracaatlar, kurumlarla yapılan görüşmeler neticesinde erken yaşta evlilikler sorununun Kemalpaşa genelinde ve özellikle Damlacık, Sogukpınar, Sütçüler bölgesinde yaşanan bir sorun olduğu dikkate alınarak; Sağlık Grup Başkanlığına bağlı Gençlik Danışma Merkezinde, kadın ve gençlere rehberlik hizmetleri yürütecek sosyal çalışmacı, psikolog, çocuk gelişim uzmanı veya sosyolog istihdam edilmesi,
- İzmir Büyükşehir Belediyesi Sosyal Kültürel İşler Daire Başkanlığınca, özellikle yaz aylarında çocuk ve gençlere yönelik açılacak yaz okulları kurslarına, Damlacık Köyü'nden çocuk ve gençlerin katılımın sağlanması konusunda Kemalpaşa Kaymakamlığı, İlçe Milli Eğitim, Sağlık Grup Başkanlığınca gerekli çalışmaların başlatılması,
- Okul bahçesinin ve köy oyun alanının, İzmir Büyükşehir Belediyesinin desteği ile düzenlenmesi,
- Büyükşehir Belediyesi, İl Çevre ve Orman Müdürlüğü, Sağlık Grup Başkanlığı, Damlacık İlköğretim Okulu, Köy Muhtarlığı, Köy İmamı ve Köy halkından temsilcilerden oluşturulacak ekip ile çöp sorunu hakkında kalıcı çözümlerin üretilmesi,
- Kemalpaşa'da kamu kurum ve kuruluşları arasında var olan iletişim ve işbirliği sürecinde konu hakkında yapılan çalışmaların il genelinde de özellikle göç alan yerleşim merkezlerinde (Konak, Karabağlar gibi) benzer sorunların sürdüğü dikkate alınarak modelin bir çalışma örneği olarak yaygınlaştırılması, medya ve sivil toplum örgütlerinin sürece katkılarının sağlanması uygun olacaktır.

KAYNAKÇA

7-19 Yaş Aile Eğitim Programı, Bilgi Bankası, Ankara 2008

Çoban, Arzu İçağasıoğlu, Adölesan Evlilikleri, Aile ve Toplum Eğitim Kültür Dergisi, Sayı 16, Başbakanlık Aile Araştırmalar Genel Müdürlüğü, 2009

“Ergenlik Dönemi” adlı yazı <http://www.okulpd.net/ergenlik.htm> adresinden alınmıştır.

İzmir Valiliği, Erken Yaşta Evlilikler Değerlendirme Raporu, 2009

Kadının İnsan Hakları Eğitimi Programı, Anayasal ve Medeni Haklar, Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi.

Türk Ceza Kanunu <http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/> adresinden alınmıştır.



15

ÇOCUK HAKLARI ARAŞTIRMALARI

Çocuk Çalışmaları: Araştırmanın Nesnesi Değil Öznesi Olarak Çocuklar

Yrd. Doç. Dr. Özden Havva Bademci

Ebeveyn Otoritesinin Ebeveyn Çocuk Hakları Tutumlarına Etkisinin İncelenmesi

Prof. Dr. Ayla Oktay - Dr. Müge Yurtsever

Çocuğun İyi Olma Halini Anlamak, Kavramsallaştırma Durum Tespiti Göstergelerin Belirlenmesi

Pınar Uyan Semerci - Serra Müderrisoğlu - Dr. Abdullah Karatay - Zeynep Kılıç - Başak Eki Akkan - Şaylan Uran Burcu Oy

Boşanma Sürecinde Olan Ailelerdeki Çocukların Aile Algılarının Resimler Aracılığı İle İncelenmesi

Prof. Dr. Neriman Aral - Uzm. Mehmet Sağlam

Çalışan ve Çalışmayan Çocukların Arkadaşlık İlişkilerinin İncelenmesi

Yrd. Doç. Dr. Güneş Salı - Prof. Dr. Aysel Köksal Akyol



ÇOCUK ÇALIŞMALARI: ARAŞTIRMANIN NESNESİ DEĞİL ÖZNESİ OLARAK ÇOCUKLAR

Özden Havva BADEMCI

*Yrd. Doç. Dr.,
Maltepe Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi,
Psikoloji Bölümü*



ÖZET

Yakın bir zamana kadar çocuk ile ilgili genel algı çocuğun pasif olduğu ve dikkatli bir eğitimle kontrol altına alınarak yetiştirilmesi gerektiği idi (James ve Prout 1997). Sosyolojinin 'yeni çocukluk çalışmaları' ile birlikte 'çocuk', kendi hakları ve toplumsal yaşama bağımsız katkıları olan 'sosyal aktör' olarak görülmeye başlandı (James ve ark. 1998). Yaygın araştırma yöntemleri çocukların seslerini duyurmada yetersiz kalmaktadır. Çocuğun özgün sesinin duyurulabilmesi için araştırmaların çocuklar *üzerine* değil çocuklarla *birlikte* yapılmasının önemi vurgulanmaktadır (James, 2007). Çocuğun aktif katılımı ile yapılan araştırmaların artması çocukların toplumsal ve politik yaşama aktif katılımlarını sağlayacaktır.

Anahtar Sözcükler: Çocuk çalışmaları, araştırma, aktif katılım.

Çocuk çalışmaları: Araştırmanın nesnesi değil öznesi olarak çocuklar

Çocuk çalışmaları bağlamında çocuğa bakış açısının, toplum içinde çocuğun yerinin önemi büyüktür. Çocuğa ilişkin toplumsal algı, çocuğu konu alan araştırmaların doğası, konusu, yöntemi ve araştırmanın katılımcısı olarak çocuğun rolü üzerinde etkilidir.

Çocukluk dönemi, sosyologların yakın bir geçmişte ele almaya başladıkları bir konudur (James ve ark. 1998). Sosyolojinin daha önceki çalışmalarında çocukluk, ağırlıklı olarak okul sistemi, çocuk iş gücü ile ilgili kanunlar, suç mağduru çocuklar için oluşturulmuş olan kurumlar gibi daha çok çocukluğun kurumsal boyutu üzerine odaklanmış, çocuğun kendisine, çocukluk dönemine ise neredeyse hiç değinilmiyordu (Heywood, 2002). Heywood, tarihte 18. yüzyılın düşünürlerinin bugünkü 'çocuk' kavramına en çok yaklaşanlar olduğunu belirtmiştir. 18. yüzyıl düşünürleri çocukları gelişimini büyüdükçe tamamlayacak, kusurlu yetişkinler olarak değil, kendi başına özerk bireyler olarak görmüşlerdir.

Sosyolojinin çocukları bu kadar uzun bir süre marjinalleştirmesinin nedeni, çocuğun toplumdaki bağımlı ve ikinci sınıf yerinden kaynaklanmaktaydı. James ve ark. (1998) çocukların yaşamları, ihtiyaçları, arzuları yetişkinler tarafından sosyal problemlere neden olabilecek ve çözümlenmesi gereken tehlikeler olarak algılandığı için çocukların toplumsal yaşamın dışına itildiklerini ifade etmişlerdir.

Sosyolojinin 'yeni çocukluk çalışmaları' ile birlikte 'çocuk' sadece pasif bir şekilde ye-

tişkinlerin beklenti ve taleplerine cevap veren bir varlık olarak değil kendi hakları ve toplumsal yaşama bağımsız katkıları olan ‘sosyal aktör’ olarak görülmeye başlandı (James ve ark. 1998). James ve ark. (1998), sosyolojinin çocuk ve çocukluk dönemi üzerine olan kuramlarının “sosyalleşme” kuramından doğduğunu belirtmişlerdir. James ve Prout (1997) iki farklı sosyalleşme sürecinden söz ederler: Deterministik ve Yapılandırmacı Model. Deterministik Model, çocuğu dikkatli bir eğitimle kontrol altında tutulması gereken edilgen bir rolde ve’acemi’ olarak görürken, Yapılandırmacı ‘*constructivist*’ Model, çocuğu aktif sosyal aktör olarak görür. Bu modele göre çocuk, aktif olarak çevresi ile ilişki içindedir ve bu ilişki içinde edindiği bilgileri kendince yorumlar, organize eder. Yapılandırmacı yaklaşım çocukluğu kültürel bir olgu olarak görür. Bu yaklaşıma göre çocukluk süreci, ailesel ve sosyal koşullara bağlı olarak belirli bir zaman ve yere göre şekillenir (Grew, 2005). Sözgelimi kırsalda yaşayan çocuğun deneyimlediği çocukluk ile kentte yaşayan bir çocuğun aynı değildir. Çocukluğu belirleyen sadece sosyolojik ya da coğrafi farklar da değildir. Aynı coğrafya ve kültür içinde farklı ailelerde hatta aynı aile içinde bile büyüyen çocuklardan her birinin çocukluğunda sosyalleşme süreci farklıdır ve bu fark her bir çocuğun diğerinden farklı ve biricik olmasına neden olur. Kuşkusuz çocukluk süreci zaman içinde de değişmektedir. Coleman (2000), çocukluktan yetişkinliğe geçişin değiştiğini ve değişmeye de devam edeceğini vurgulamıştır. Sözgelimi, boşanma oranlarına bağlı olarak sadece anneleri ile yaşayan çocukların sayısının giderek arttığı günümüzde, aile yapısının değişmesi ya da internetin çocukların yaşamındaki büyük rolü gibi çok çeşitli etmenler doğal olarak çocuğun sosyalleşme sürecini de etkileyecektir.

Çocukluğun sosyal olarak oluştuğu ‘*socially constructed character of childhood*’ ve çocukların aktif sosyal aktörler olduğu görüşü özellikle çocuklar için geliştirilen hizmet modelleri için belirleyici bir hareket noktasıdır. Hill ve ark. (2004) çocukluğun alanının sadece ‘fiziksel’ değil ‘sosyal’ de olduğu bakış açısının hizmeti verenlerin çocuklarla olan ilişkilerini doğrudan etkilediği ve çocukların haklarını daha çok gözetmelerine neden olduğunu belirtmiştir. Bu yaklaşımda profesyonellerin çocuklarla olan ilişkilerindeki rolü bir öğretmenden çok çocuklarla sürekli işbirliği içinde olan bir ‘kolaylaştırıcıdır’. Sadece servisi verenler-çalışanlar-değil, hizmeti alanlar da -çocuklar- tıpkı hizmet verenler gibi bilgiye ulaşmada ‘bilirkişidirler’. Çocukların ihtiyaçlarının belirlenmesinde en sağlıklı kaynak yine çocuklardır. Çocukların aktif katılımına izin veren hizmet modelinde çocukların verilen hizmeti sahiplenmeleri ve dolayısı ile hizmetten en fazla verim alınması sağlanmış olacaktır.

‘Çocuğun Bakış Açısı’ yaklaşımı

Çocuğun Bakış Açısı’ (*The Child’s Perspective*) yaklaşımı, çocuklar ile ilgili araştırmalar ve onlar için geliştirilecek hizmet modelleri ve politikalara çocukların aktif katılımlarının sağlanmasının gerekliliğini ve çocuğun, kendine özgü ilgileri, düşünceleri ve görüşleri olan bir birey olarak değerlendirilmesi görüşünü savunur (Skivenes ve Strandbu, 2006).

Çocuğun aktif katılımının önündeki en önemli engeller yetişkinlerin çocuklarla ilgili algıları, onların potansiyelleri ile ilgili görüşleri ve çocuklarla olan ilişkilerinde kendi pozisyonlarını korumak istemelerinden kaynaklanır. Çocuğun edilgen konumu bir anlamda yetişkinlerin yaşamını kolaylaştırmaktadır.

Wyness ve ark. (2004) çocuğun aktif katılımına engel olan kültürel normları tanımlamışlardır. Çocukluğun özelleştirilmesi '*privatisation of childhood*': çocuğun görece olarak kamusal alan ile ilişkisinin koparılması, politik alanın dışına itilerek, ailenin özel alanı içinde sınırlı kalmasıdır. Çocuklar bir anlamda yetişkinlerin 'mahsulleridir'. Çocukluğun alanı ailesi ile sınırlandırıldığından çocuğun başarısı ya da başarısızlığı doğrudan anne babanın sorumluluğuna verilir. Çocukluğu 'çıraklık' süreci olarak gören yaklaşımda '*childhood as an apprenticeship*', çocuk, sosyal dünyanın tam bir üyesi olarak kabul edilmez. Çocuk, sosyal ve moral olarak yetersiz kabul edilir. Çocuğu 'masum', 'saf' olarak değerlendiren bu bakış açısı çocuğu son derece kırılgan olarak değerlendirir. Bu da çocuğun hem politik olarak dışlanmasını hem de yetişkinlerin çocuklar adına söz sahibi olmasını mazur gösteren bir görüştür. Çocukları yetersiz gören bakış açısı, çocuğun haklarının yetişkinlere devredilmesini bu da çocukların kendilerini geleceğin katılımcı vatandaşları olmaya hazırlayamamaları sonucunu doğurmaktadır.

Çocukların sosyal olarak dışlanmaları

Özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra çocuğun 'pedagojinin öznesi olarak keşfedilmesiyle çocukluğun sosyal tanımı Avrupada değişmiştir. Bu değişimle birlikte çocukluk dönemi, ilk yıllardan itibaren ebeveynlerin çocuklarının yaşamına aktif müdahaleleri ile fiziksel ve psikolojik bakımlarının büyük önem kazandığı bir dönem olarak görülmeye başlanmıştır (Frønes, 1997). Bu durum okul öncesi dönemde eğitimin işlevinin değişmesine de yol açmıştır. Çocukluğun sosyal tanımının bu şekilde değişmesi 1970'lerde gündüz bakım evlerine talebin artması sonucunu doğurmuştur (Chamboredon and Prévot, 1975). Böylece çocuğun doğuştan getirdiği özelliklerinden çok çocuğun gelişiminde anne babasının rolü öne çıkmış, çocuk ebeveyni tarafından şekillendirilen bir nesne olarak görülmeye başlanmıştır.

Anne baba çocuğunun faaliyetlerinin belirlenmesinde sorumlu kişidir. Prout (2000) bu durumun iki önemli sonucuna dikkat çeker. İlki, çocuğun en baştan kamusal alandan dışlanarak kurallar ve kontrole daha çok maruz kalması, ikincisi de çocukların gruplar halinde yetişkin denetimi ve gözetimi altında bulunduğu anaokulu gibi bakım veren kurumların yaygınlaşması olmuştur. Böylece çocukluğun alanı hem daha çok lokalize olmuş hem de daha çok özelleştirilmiştir.

Modern çocukluk, modern eğitim kurumları ve modern aile arasındaki etkileşim içinde yapılanmaktadır (Frønes, 1997). Prout (2000) çocuğa bakış açısında toplumsal bir çelişkiye dikkat çeker. Bu çelişki, bir taraftan çocuğu kendini gerçekleştirme kapasitesi olan

bireyler olarak görme eğilimi varken diğer taraftan da yaşam pratiklerinin çocuğun daha çok kontrol ve mercek altına alınmasından kaynaklanmaktadır. Sözelimi geçmişte çocuklar çok erken yaştan itibaren yetişkin gözetimi olmaksızın zamanlarını geçirebilirken, arkadaşları ile sokakta oynayabilir ve daha fazla inisiyatif alabilirken bu durum şimdi tam tersidir. Kuşkusuz bu durum özellikle kentteki çocuklar için geçerlidir. Neredeyse bebekliklerinden itibaren zamanlarını kurum bakımı altında geçiren çocuklar, okul yaşamına geldiklerinde de okul dışındaki zamanlarını da dersanelerde geçirmekte, boş zamanları ise neredeyse hemen hemen hiç kalmamaktadır. Bu durum günümüz çocuklarının daha özgür ve daha çok söz hakkına sahip oldukları yaygın inancının sorgulanması gerektiğini düşündürmektedir. Wyness ve ark. (2004) çocukların bağımlı bir hale getirilerek, katılımcı olabilecekleri kamusal alandan dışlanmalarının altında politik ve sosyal dinamikler olduğuna dikkat çeker. Wyness ve ark. gençler ve politik dünya arasındaki ilişkinin sosyal bilimlerde ihmal edilen bir alan olduğunu da belirtirler.

Çocukların aktif katılımı

Skivenes ve Strandbu (2006) 'Çocuğun Bakış Açısı' kavramının iki boyutundan söz ederler: yapısal ve bireysel. Yapısal yönü çocukların hakları ve toplum içindeki yerleri ve yasal olarak korunmaları ile ilgilenirken, bireysel boyutu çocuğu geleceğin bireyi olarak değil, çocuğu halihazırda bir birey olarak görür ve çocuğun yaşam tecrübeleri ile ilgilidir.

Çocuklar üzerine düşünürken onların, kendileri ve dünya hakkında söyleyecek önemli sözleri olan ve dikkate alınması gereken sosyal aktörler mi yoksa masumiyetin sembolü olan sessiz seyirciler olarak mı görüldükleri önemli bir konudur. Zira bu sorulara verilen yanıtlar çocuğa olan bakış açısını belirler (James et al. 1998). Katılımcı yaklaşım çocuğun kapasitesi ile ilgili pozitif görüşü benimser. Çocuğu resmi ya da resmi olmayan ortamlarda kendi yaşamına yön verebilecek bir aktör olarak görüp çocuğun önemini kabul eder. Çocuklar yeni bir çevreye uyum sağlama ve benimseme becerileri bakımından toplumdaki en başarılı grubu oluşturmaktadır (Grew, 2005). Bu anlamda Leonard'un (2005) araştırmasının bulguları çarpıcıdır. Leonard, çalışmasının sonunda çocukların iş bulabilmek için hem anne babalarının iletişim ağlarını kullandıkları hem de için kendi iletişim ağlarını oluşturduklarını görmüş ve çocukların çalıştıkları işlerin sosyal kapitali oluşturma ve kullanma becerilerine önemli bir kanıt olduğunu belirtmiştir.

Çocuklar devlet hizmetlerinden en fazla yararlanan grubu oluşturmaktadırlar (Hill ve ark., 2004). Çocukların sosyal aktörler olarak görülmeleri ve aktif katılımlarının desteklenmesi çocuklara verilen hizmetler açısından çok önemli sonuçlar doğurur. Araştırmalar, çocuklara sunulan hizmetlerin etkili olabilmesi için çocukların birer birey olarak görülmeleri, hizmeti verenlerin de çocuklarla işbirliği içinde olmalarının önemini vurgulamaktadır (Ataöv ve Haider, 2006; Skivenes ve Strandbu, 2006; Percy-Smith, 2006; Stevens, 2006; Waller; 2006). Smith (2006) katılımın sadece yasal karar alma sürecinde çocu-

ğun dahil edilmesinden daha genel bir anlamı olduğunu çocuğun kendisi ile ilgili konularda harekete geçme, karar verme süreçlerinde aktif katılımcı vatandaş olarak dahil edilmesinin gerekliliğini vurgulamıştır. Aynı nedenle de Smith diyalog ve karşılıklı öğrenme için fırsat yaratmanın katılım sürecinin çok önemli bir parçası olduğunu, anlamlı değişikliklerin ancak bu sayede gerçekleşebileceğini, bunun içinde sosyal normlar, değerler ve davranışları oluşturan sosyal ve kültürel etkileşimin dinamiklerini anlamanın önemini belirtir. Bu yaklaşım, bir kere daha çocukluğun sosyal bir yapılanma olduğuna dikkat çekmektedir.

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesinde de vurgulandığı gibi son yıllarda çocuğun katılım haklarının desteklenmesi için önemli gelişmeler olmuştur. Ekonomik ve Sosyal Araştırma Kurumunun “Çocuklar 5-16 Araştırma Programı” sosyal aktörler olarak çocuklar hakkında yeni bilgiler elde etmek amaçlı araştırma yöntemleri, kuramların geliştirilmesi için disiplinler arası çalışmalar yapmak üzere İngiltere’de kurulmuştur (Prot, 2002). Bu araştırma programı çocuklarla ilgili politikalar ve uygulamaların geliştirilmesinde çocukların sesinin çok önemli olduğu görüşünü savunmaktadır.

Çocuk çalışmaları

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi çocukların aktif katılımlarının teşvik edilmesi ve cesaretlendirilmesinde, çocukların ‘dışlanmaları’ değil tersine ‘dahil edilmeleri’ çok yardımcı, çok önemli bir rol oynamıştır. Her ne kadar Çocuk Hakları Sözleşmesinde (2005:27) çocuklara ‘bilirkişiler’ olarak yaklaşılması gerekliliği belirtilse de çocuklar günlük yaşam içinde baskılanmakta, sessizliklerini korumakta ve dikkate alınmamaktadırlar. Kuşkusuz, çocukların görüşlerinin alınması için seslerinin duyulmasının sağlanması çok önemlidir.

Çocukların aktif katılımlarının desteklenmesi çocuk çalışmaları bakımından da son derece önemlidir. Çocukların araştırmalara aktif olarak katılımları, araştırmaların onların *üzerine* değil onlarla *birlikte* yapılması yani araştırmaların nesnesi olarak değil öznesi olarak araştırmaya katılmaları gerekir. James (2007) bu görüşe çocuk çalışmalarının sadece çocuğun sesini duyurmaktan ibaret olmadığını, çocuğun bakış açısının da ortaya konulmasını sağladığına vurgu yaparak katkı sağlamıştır. Bu araştırmalar çocuğun sesinin doğasının da keşfedilmesini sağlayacaktır.

Çocukların sosyal aktörler olarak bakış açılarının araştırıldığı antropolojik çalışmalarda James birbiri ile bağlantılı olarak karşımıza çıkan üç problemden söz eder. Bunlardan ilki ‘güvenirliliktir’. Çocukların sorunlarını sağlıklı ve doğru bir şekilde duyurabilmeleri için yardıma ihtiyaçları vardır çünkü onların doğrudan doğruya seslerinin duyulması, ilgilerinin anlaşılması kolay değildir. Çocuk çalışmalarının karşı karşıya olduğu ikinci problem ise çocukların, her birinin yaşamları ve deneyimlerinin çeşitliliğinin göz ardı edilmesi riskidir. Bu nedenle de çocukların kolektif bir grup olarak görülmemesi bir bi-



rey olarak değerlendirilerek daha fazla duyulabilirlik ve görünürlük verilmesi gerekir. Son olarak üçüncü problem çocukların araştırmalara nasıl katıldıkları ve bu katılımın doğası sorusu olarak ortaya konulmuştur.

Çocuklarla yapılan araştırmalar onların sosyal yaşamla ilgili olarak yetişkinlerden farklı görüşleri olduğunu göstermektedir (Prout, 2002). James (2007) amacın sadece çocukların konuşmasına izin verilmesi olmadığı amacın sosyal dünyanın anlaşılması ve ku-ramlaştırılmasında çocukların sağlayacağı özgün katkının keşfedilmesi olduğunu belirtir. Çocukların görüş ve söylemlerinin dikkate alınması çocuklara hizmet veren kuruluşlarda da paralel gelişmelere neden olacaktır (Hill ve ark. 2004). Ancak her ne kadar ocuk çalışmalarının onların aktif katılımları ile yürütülmesi pek çok araştırma sonucu ile desteklen- se de çocukların topluma aktif katılımlarının engellenmesi durumu söz konusudur ve o- cuklar ile ilgili yapılan araştırmalar daha çok çocukların üzerine yapılan ve bulgularının da yetişkinler tarafından *tercüme* edildiği araştırmalardır. Çocukların öznesi olduğu araş- tırma desenlerinin oluşturulabilmesi için en uygun araştırma yöntemlerinin geliştirilmesi ve bu bilincin geliştirilmesi konusunda alışmalar yapılmasına gerek vardır.

KAYNAKÇA

- Ataöv A. and Haider J. (2006) "From participation to empowerment: critical reflections on a participatory action research project with street children in Turkey". *Children, Youth and Environments*, 16, No. 2, 131-156.
- Chamboredon, J.C. and J. Prévot (1975) "Changes in the social definition of early childhood and the new forms of symbolic violence", *Theory and Society*, 2, 331-350.
- Coleman, J (2000) "Young people in Britain at the beginning of a new century". *Children and Society*. 14. 230-242.
- Frønes, I. (1997) "The transformation of childhood. Children and families in postwar Norway", *Acta Sociologica*, vol. 40, no 1, pp. 17-30.
- Grew, R. (2005) "On seeking global history's inner child", *Journal of Social History*. Vol. 38 Issue 4, p. 849-858, 10p; (AN 17404292)
- Heywood, C. (2002) "A history of childhood: children and childhood in the west from medieval to modern times", Polity Press
- Hill, M. Davis, J., Prout, A. and Tisdall, K. (2004) "Moving the participation agenda forward", *Children and Society*, 18, 77-96.
- James, A. and A. Prout (eds) (1997) "Constructing and reconstructing childhood: Contemporary issues in the sociological study of childhood". London: Falmer Press.
- James, A. Jenks, C. and Prout, A. (1998) "Theorizing childhood", Oxford: Polity Press,
- James, A. (2007) "Giving voice to children's voices: practices and problems, pitfalls and potentials". *American Anthropologist* 109(2):261-272
- Leonard, M. (2005) "Children, childhood and social capital: Exploring the links", *Sociology*, 39, 4, 605-622.
- Percy-Smith, B. (2006) "From consultation to social learning in community participation with young people, Creating 'spaces' for young people's participation in neighbourhood development using dialogue and social learning", *Children Youth and Environments*, 16 (2), 153-179
- Prout, A. (2000) "Children's participation: control and self-realisation in British late modernity." *Children and Society* 14: 304-315.
- Prout, A. (2002) "Researching children as social actors: an introduction to the children 5-16. programme", *Children & Society* 16 (2): 67-76.
- Skivenes, M. & Strandbu A. (2006) "A child perspective and children's participation". *Children, Youth and Environments*. 16 (2), 10-27
- Stevens, I. (2006) "Enabling participation in residential child care: Consulting youth about residential care environments in Scotland." *Child, Youth and Environments*, 16(2), 51-74.
- Waller, T. (2006) "Don't Come Too Close to My Octopus Tree': Recording and Evaluating Young Children's Perspectives of Outdoor Learning." *Children, Youth and Environments* 16(2): 75-104.
- Wyness, M. et al., (2004) "Childhood, politics and ambiguity: Towards an agenda for children's political inclusion", *Sociology* 38: 81-99

EBEVEYN OTORİTESİNİN EBEVEYN ÇOCUK HAKLARI TUTUMLARINA ETKİSİNİN İNCELENMESİ

Ayla OKTAY		
<i>Prof. Dr. Maltepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İlköğretim Bölümü, Okul Öncesi Öğretmeliği Anabilim Dalı</i>		
Müge YURTSEVER		
<i>*Dr. Marmara Üniversitesi, Prof. Dr. Ayla Oktay Okul Öncesi Eğitim Uygulama Birimi</i>		

ÖZET¹

Bu araştırmada 6-14 yaş arası çocuğu olan anne ve babaların çocuklarını yetiştirirken benimsedikleri otorite türünün, çocuklarının haklarına yönelik tutumlarına etkisinin olup olmadığı incelenmiştir. Araştırmada veri toplama aracı olarak “Aile Bilgi Anketi”, “Ebeveyn Otorite Ölçeği” ve “Ebeveyn Çocuk Hakları Tutum Ölçeği” kullanılmıştır. Ebeveyn otorite türleri “serbest”, “yetkeci” ve “yetkili” olmak üzere üç boyutta; ebeveyn çocuk hakları tutumları “bakım ve korunma” ve “kendi kendine karar verme” olmak üzere iki boyuta tanımlanmıştır. Araştırma verileri tesadüfi olarak belirlenen 642 anne ve 642 baba olmak üzere toplam 1284 ebeveynde elde edilmiştir. Araştırma bulgularına göre; (1) Ebeveyn otorite türüne bağlı olarak hem annelerin hem de babaların çocuk hakları tutumlarında anlamlı bir farklılık olduğu, (2) Yetkeci tutum sergileyen anne ve babaların “Bakım ve Korunma” dan yana tutum sergiledikleri, (3) Yetkili tutum sergileyen anne ve babaların “Kendi Kendine Karar Verme” den yana tutum sergiledikleri, (4) Yetkili ve serbest tutum sergileyen anne ve babaların “Kendi Kendine Karar Verme”den yana tutumlarında anlamlı bir fark olduğu ve bu farkın yetkili tutuma sahip anne ve babalar lehine olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Çocuk hakları, ebeveyn çocuk hakları tutumları, ebeveyn otorite türü: serbest, yetkeci, yetkili.

1) Bu çalışma Prof. Dr. Ayla Oktay’ın danışmanlığında yapılan “Ebeveyn Çocuk Hakları Tutum Ölçeğinin Geliştirilmesi ve Anne Babaların Çocuk Haklarına Yönelik Tutumlarının Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi” isimli doktora tez çalışmasının bir bölümünü içermektedir.

Giriş

Çocukların sosyalleşme becerileri ilk olarak aileleri içinde temellenir. Bu süreçte ebeveyn-çocuk ilişkisinin önemli yönlerinden biri de otorite-özerklik ikilemidir (Hortaçsu, 2003, s.193). Ebeveynin çocuktan itaat, bağımsızlık ve kendine güven beklentileri ebeveynin otorite türünü oluştururken (Schaefer ve diğerleri, 1958, s.358-359); çocuğun anne-babanın isteklerine uymama girişimleri, çocuğun özerkliğine sahip çıkma ve özerkliğini toplumca kabul edilebilir bir biçimde belirtme çabaları olarak değerlendirilebilir (Hortaçsu, 2003, s.194).

Çocukların yaşamlarının ilk yıllarında ailelerine bağımlı olarak yaşamlarını sürdürme zorunluluğunun (çocuğun bakım ve korunma ihtiyacı), olgunlaşmayla birlikte bağımsız hareket etme ve yaşamını kendi istekleri doğrultusunda kontrol etme girişimlerine dönüşmesi (çocuğun yaşamı üzerinde söz hakkı olma ihtiyacı), ebeveynlerin çocuklarının haklarına yönelik tutumları üzerinde etkisi olabileceğini akla getirmektedir (Baumrind, 1978b, s.179). Başlangıçta çocuklar ailelerine bağımlı olarak yaşamaları nedeniyle, yetişkin-çocuk ilişkisi şeklindeki denge çocukların kendi keline karar verme derecesi artması ile yetişkin-yetişkin ilişkisine dönüşmektedir (Baumrind, 1978a, s.241-242). Faber'in (2002) de belirttiği üzere, ebeveynin yaklaşımına bağlı olarak çocuğun davranışlarındaki özgürlük ve kontrolün gösterdiği değişim, ebeveynin çocuklarının haklarına yönelik farklı tutumlar sergilemelerine neden olabileceği görüşünü desteklemektedir.

Baumrind ve diğerleri (1967) çocuğun davranışlarındaki özerklik ve kontrol arasındaki ilişkiyi; ebeveyn-çocuk ilişkisindeki disiplin-kontrol, iletişim, olgunluk talebi ve bağımsızlığın cesaretlendirilmesi durumlarını gözlem ve görüşmeler yoluyla topladıkları veriler sonucunda sınıflandırmışlardır. Bu ilişkide "disiplin-kontrol", ebeveyn tarafından konulan kurallara çocuğun ne ölçüde uyması gerektiğini; "iletişim", ebeveynin karar alırken çocuğun fikirlerine ne derecede önem verdiğini; "olgunluk talebi", ebeveynin çocuğun zihinsel, duygusal, sosyal ve fiziksel alanlarda başarılı olması için ne derecede desteklediğini; "bağımsızlığın cesaretlendirilmesi" ise, ebeveynin çocuk ile olan ilişkilerinde ne derece sıcak, yakın ve sevecen olduğunu göstermektedir. Baumrind'in (1966) çalışmalarına göre, anne ve babaların çocukları ile olan ilişkilerinde; (1) serbest, (2) yetkeci ve (3) yetkili olmak üzere üç farklı otorite tipi sergilenmektedir.

Serbest otoritede ebeveyn, çocuğun olumsuz davranışlarına, isteklerine ve hareketlerine karşı kabullenici olmayı, cezalandırmamayı ve olumlu bir tarzda yaklaşmayı benimsemektedir. Serbest otoritenin olduğu aile ortamlarında çocuğun davranışlarını değiştirmek, biçimlendirmek ve gelecekteki davranışlarını oluşturmak için sorumluluk almak yerine; çocuğun tüm istek ve dilekleri karşılanmaya çalışılmaktadır. Çocuk, dış kaynaklı kurallara uyması için teşvik edilmediği gibi aile içi sorumluluklar alması için de desteklenmemektedir (Baumrind, 1978b, s.181). Kağıtçıbaşı (1990) serbest otoriteyi benimseyen ailelerin, çocuk üzerindeki denetiminin az olduğunu ve sosyalleşmede özerkliğe önem verdiklerini ve bu ailelerin yaygın olarak, endüstrileşmiş Batı toplumlarında yer aldığını belirtmektedir.

Yetkeci otoritede de ebeveyn, çocuğun davranışlarını bir otorite tarafından oluşturulmuş ve belli standardı olan kurallara göre kontrol etmeye, biçimlendirmeye ve değiştirmeye çabalamaktadır. Çocuğun ailedeki yeri ebeveyn tarafından belirlenmekte ve itaate çok önem verilmektedir. Ebeveyn düşündüğü veya istediği şeyi, çocuğa güç kullanarak veya ceza yoluyla yaptırmaktan yana tavır sergilemekten kaçınmamaktadır. Çocuğa evde sorumluluk verilmekte ve çocuğun bu sorumluluğu yerine getirmesi sıkı takip edilmektedir (Baumrind, 1978b, s.183). Faber (2002), yetkeci otoriteyi benimseyen ailelerde ebeveynin söylediği şeyin çocuk tarafından doğru olarak kabul edilmesi gerektiğine inanıldığından, çocuğun bireysel eylemlerine fiili destek verilmediği ve davranışlarının cesaretlendirilmediğini belirtmektedir. Kağıtçıbaşı (1990) yetkeci ailelerin, özellikle kırsal kesimde tarımla uğraşan ataerkil aile yapısına sahip geleneksel toplumlarda ve genellikle de gelişmekte olan ülkelerin az gelişmiş bölgelerinde yaygın olarak görüldüğünü ifade etmektedir. Bu tür toplumlarda görülen nesiller arası ve kişilerarası karşılıklı bağımlılık yetkeci ebeveyn tutumu sonucu oluşmaktadır.

Yetkili otoritede ise ebeveyn, çocukla iletişim kurmaya çok önem verir ve çocuğun ilgi ve gereksinimlerine duyarlıdır. Yetkili otoritenin olduğu aile ortamlarında disiplin önemli olduğu kadar çocuğun otonomi gelişimi de çok önemlidir. Çocuk fiili uygulamalarla cesaretlendirilir. Çocuğun ısrarlı istekleri reddedildiğinde bunun arkasındaki sebep mutlaka çocukla paylaşılır (Baumrind, 1978b, s.184). Baumrind (1991), Dumas ve diğerleri (1993) ve Putallaz ve diğerleri (1990), yetkili ailelerin çocuklarında bireysel güven, özsaygı, başarı, motivasyon ve iletişim becerisinin daha yüksek olduğunu belirtmektedirler. Faber (2002), sağlıklı ebeveyn-çocuk ilişkisinin kurulmasının çocuğun gelişmesi için gerekli en uygun bakım ve korunma yanında çocuğun yaşamı üzerinde söz hakkı olma ihtiyacının da sağlanması gerektiğini ifade etmektedir. Kağıtçıbaşı (1990) yetkili aile disiplini de, serbestlikten çok kontrole önem verildiğini ve aile etkileşiminin hem bağlılığı hem de özerkliği içerdiğini belirtmektedir.

Çocuk haklarının gelişimi ve bu konuda yapılmış çalışmaları içeren literatür incelendiğinde; “çocuk hakları” konusunda iki farklı yönelimin (bakım ve korunma ve kendi kendine karar verme) olduğu görülmektedir. İlk olarak Farson (1974) ve Worsfold (1974) tarafından, “çocuklar için iyi olanın” aile ve devlet tarafından tedarik edilmesi gerektiğini vurgulamıştır (bakım ve korunma). Bu görüşe göre; çocukların bakım ve korunması, devlet ve aileleri tarafından garanti altına alınmalıdır. 1978 ve sonrasında ise (Day ve diğerleri, 2006; Melton, 1980; Rogers ve diğerleri, 1978; Ruck, 1994); “çocukların bireysel kararları”nın gerekliliği vurgulanmaya başlanmıştır (kendi kendine karar verme). Bu görüşe göre ise; çocuk istediği şey hakkında karar verebilmeli ve yaşamını ve çevresini kendi kendine kontrol edebilmelidir. Bu iki yönelim çerçevesinde çocukların haklarına yönelik tutumlar, “Bakım ve korunma” ve “Kendi kendine karar verme” olmak üzere tanımlanmaktadır (Franklin 1993, s.33; Rogers ve diğerleri, 1978, s.61; Ruck ve diğerleri, 1998, s.276).

Çocuk Hakları Sözleşmesi’nde (ÇHS), devletlerin, çocukla ilgili kurum ve çalışanla-

rının, ailelerin ve çocukların çocuk haklarına yönelik tutumlarının nasıl olması gerektiği bu iki yönelim çerçevesinde açıklanmaktadır. Franklin (1993), ÇHS'de "Bakım ve Korunma Hakları"nın, çocukların beslenme, barınma, tehlikeden korunması gibi konuları içerirken; Freeman (1998), Hart (1991) ve Margolin (1982) "Kendi Kendine Karar Verme Hakları"nın çocuğun çevresi üzerinde denetim kurmasına, ne istediğine karar vermesine ve yaşamının çeşitli yönleri üzerinde özerk kontrole sahip olmasına izin verecek potansiyel hakları ifade ettiğini belirtmektedir. Bu haklar; çocukların ifade özgürlüğü, iletişim kurma özgürlüğü gibi konuları kapsamaktadır. Ruck ve diğerlerinin (1998) belirttiği üzere Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde bu yönelim, genç insanların kendi hayatları hakkında kararlara aktif bir biçimde katılım hakları olduğunun ifadesidir ve çocuğun kendisi için neyin iyi olduğuna karar vermesini temel almaktadır.

Ülkemizde yapılan araştırmalar incelendiğinde, ebeveyn otoritesi ile ebeveyn çocuk hakları tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesine yönelik bir çalışmanın bulunmadığı görülmüştür. Yurtdışında yapılan araştırmalar incelendiğinde ise; çalışmaların sadece ergenlik döneminde çocuğu olan annelerin otorite türünün çocuk hakları tutumlarına olan etkisinin incelendiği görülmüştür. Buna göre araştırma kapsamında; "Erken çocukluk ve erken ergenlik dönemlerinde (6-14 yaş) çocuğu olan anne ve babaların çocukları ile ilişkilerindeki benimsedikleri otorite türünün çocuklarının haklarına yönelik tutumlarına bir etkisi var mıdır?" sorusuna cevap aranmıştır.

Yöntem

Model

Bu araştırma, değişkenler arasındaki etkileşimi incelemeye yönelik niceliksel bir çalışmadır. Veri toplama aracı olarak kullanılan "Aile Bilgi Anketi", "Ebeveyn Otorite Ölçeği" ve "Ebeveyn Çocuk Hakları Tutum Ölçeği"nden elde edilen süreksiz değişkenlere ilişkin verilerde frekans (f) ve yüzde (%); sürekli değişkenlere ilişkin verilerde aritmetik ortalama (X), ve standart sapma (ss) analizleri yapılmıştır. Ebeveyn otorite türünün ebeveyn çocuk hakları tutumlarına etkisinin olup olmadığının belirlenmesinde fark testleri (varsans analizi) uygulanmıştır.

Çalışma grubu

Araştırmanın çalışma grubu, İstanbul İli genelinde M.E.B.'na bağlı resmi ve özel okullarının anasınıfı ve ilköğretim okullarına devam eden 6-14 yaş grubu çocukların anne ve babaları arasından tesadüfi olarak seçilerek belirlenmiştir. Araştırmada 642 anne ve 642 baba olmak üzere toplam 1284 ebeveyn yer almıştır. Çalışma grubunda yer alan anne-babalara uygulanan "Aile Bilgi Anketi", "Ebeveyn Otorite Ölçeği" ve "Ebeveyn Çocuk Hakları Tutum Ölçeği" sonuçlarına göre ebeveyn ve çocuğa ilişkin tanımlayıcı bilgiler elde edilmiştir. Bu bilgilere göre;

- Annelerin %20.6'sı 20-30 yaş arası, %58.6'sı 31-40 yaş arası, % 16.0'sı 41-50 yaş arası, %4.8'i 51-60 yaş arasındadır. Babaların ise %13.2'si 20-30 yaş arası, %44.4'ü 31-40 yaş arası, %29.0'u 41-50 yaş arası, %13.4'ü 51-60 yaş arasındadır.
- Annelerin %5.3'ü okur-yazar, %43.6'sı ilköğretim, %32.1'i lise, %17.8'i üniversite, %1.2'si yüksek lisans/ doktora mezunudur. Babaların ise %10.4'ü okur-yazar, %28.8'i ilköğretim, %32.2'si lise, %22.3'ü üniversite, %6.2'si yüksek lisans/ doktora mezunudur.
- Ailenin gelir durumu; annelerin %21.8'i tarafından dar gelirliyiz, %35.2'si tarafından ortanın altı gelirliyiz, %29.3'ü tarafından orta gelirliyiz, %8.9'u tarafından ortanın üstü gelirliyiz, %4.8'i tarafından varlıklıyız olarak tanımlanmıştır. Babaların ise %24.7'si dar gelirliyiz, 31.3'ü ortanın altı gelirliyiz, %27.3'ü orta gelirliyiz, %11.7'si ortanın üstü gelirliyiz, %5.0'i varlıklıyız olarak tanımlamıştır.
- Annelerin %26.6'sı köy, %5.1'i kasaba, %19.5'i ilçe, %48.8'i şehir merkezi doğumludur. Babaların ise %20.6'sı köy, %17.3'ü kasaba, %17.1'i ilçe, %45.0'i şehir merkezi doğumludur.
- Ailelerin %51.4'ünün kız, % 48.6'sının ise erkek çocuğu vardır.
- Çocukların %23.5'i anasınıfına, % 26.2'si ilköğretim 3. sınıfa, %24.8'i ilköğretim 5. sınıfa ve %25.5'i ise ilköğretim 8. sınıfa devam etmektedir.
- Ailelerin %33.5'i tek çocuk, % 66.5'i ise birden çok çocuğa sahiptir.
- Annelerin %31.2'si "serbest", %44.5'i "yetkeci", %24.3'ü "yetkili" otorite tipine sahiptir. Babaların ise %22.4'ü "serbest", %48.3'ü "yetkeci", %29.3'ü de "yetkili" otorite tipine sahiptir.
- Annelerin Ebeveyn Otorite Ölçeği alt boyutlarına göre aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri ($X \pm ss$) "serbest" otoritede 34.64 ± 7.13 , "yetkeci" otoritede 30.76 ± 9.61 , "yetkili" otoritede 39.62 ± 9.40 'tır. Babaların ise "serbest" otoritede 35.78 ± 7.28 , "yetkeci" otoritede 28.52 ± 9.55 , "yetkili" otoritede 40.82 ± 7.78 'dir.
- Annelerin Ebeveyn Çocuk Hakları Tutum Ölçeği alt boyutlarına göre aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri "Devlet Güvencesi ve Desteği" alt boyutunda 100.92 ± 14.37 , "Bakım ve Koruma" alt boyutunda 69.70 ± 5.69 , "Kendi Kendine Karar Verme" alt boyutunda 103.54 ± 12.05 'tir. Babaların ise "Devlet Güvencesi ve Desteği" alt boyutunda 98.98 ± 16.32 , "Bakım ve Koruma" alt boyutunda 66.11 ± 11.41 , "Kendi Kendine Karar Verme" alt boyutunda 104.26 ± 12.45 'tir.

Veri toplama araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak "Aile Bilgi Anketi", "Ebeveyn Otorite Ölçeği" ve "Ebeveyn Çocuk Hakları Tutum Ölçeği" kullanılmıştır.

Aile bilgi anketi

"Aile Bilgi Anketi" araştırma kapsamında geliştirilmiştir. Bu anketle "Ebeveyn Çocuk Hakları Tutum Ölçeği" ve "Ebeveyn Otorite Ölçeği"ni dolduran anne-babaların çocuk-

ları hakkında bilgi toplanılması amaçlanmıştır. Ankette ölçekleri dolduran anne-babaların yaşı, eğitim durumu, doğup büyüdüğü yer, ailenin gelir durumu, sahip olunan çocuk sayısı bilgilerinin yanı sıra, çocuğun yaşı, cinsiyeti ve devam ettiği sınıfa yönelik bilgilere yer verilmiştir.

Ebeveyn çocuk hakları tutum ölçeği

“Ebeveyn Çocuk Hakları Tutum Ölçeği”, Yurtsever (2009) tarafından anne ve babaların çocuk haklarına ilişkin tutumlarını belirlemek amacıyla geliştirilmiştir. Ölçek 63 maddeden oluşmaktadır. Anne ve babaların çocuk haklarına ilişkin tutumlarını “Bakım ve Korunma” ve “Kendi Kendine Karar Verme” olmak üzere değerlendirmektedir. “Bakım ve Korunma” tutumu “Devlet Güvencesi ve Desteği” ve “Bakım ve Koruma” olmak üzere iki alt boyuttan oluşan bir yapıya; “Kendi Kendine Karar Verme” tutumu ise tek alt boyuttan bir yapıya sahiptir. “Devlet Güvencesi ve Desteği” alt boyutunda 23 madde, “Bakım ve Koruma” alt boyutunda 15 madde “Kendi Kendine Karar Verme” alt boyutunda 25 madde yer almaktadır. Ölçeğin “Devlet Güvencesi ve Desteği” alt boyutunun faktör açıklayıcılığı %26.11 ve güvenilirliği 0.9806; “Bakım ve Koruma” alt boyutunun faktör açıklayıcılığı %17.36, güvenilirliği 0.9490 ve “Kendi Kendine Karar Verme” alt boyutunun faktör açıklayıcılığı %24.50, güvenilirliği 0.9772’dir. “Ebeveyn Çocuk Hakları Tutum Ölçeği” 5 dereceli likert tipi bir ölçektir. Katılma derecesine göre tümüyle katılıyorum (5 puan), kısmen katılıyorum (4 puan), kararsızım (3 puan) pek katılmıyorum (2 puan) hiç katılmıyorum (1 puan) şeklinde puanlanmaktadır.

Ebeveyn otorite ölçeği

“Ebeveyn Otorite Ölçeği”, ailelerin otorite türlerini belirlemek amacıyla Buri (1991) tarafından geliştirilmiştir. Ölçekteki ebeveyn otorite türleri, Baumrind’in (1991) geliştirdiği aile otorite türlerini içermektedir. Buna göre ölçek; “serbest”, “yetkeci” ve “yetkili” olmak üzere 3 farklı aile otorite türünü sorgulayan 3 alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin her bir alt boyutunda 10, toplamında ise 30 madde bulunmaktadır. Ölçeğin annelerdeki uygulamalarının Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayıları; “serbest” boyutta .75, “yetkeci” boyutta .85, “yetkili” boyutta .82’dir. Ölçeğin babalardaki uygulamalarının Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayıları; “serbest” boyutta .74, “yetkeci” boyutta .87 ve “yetkili” boyutta .95’dir. Ölçeğin farklı zamanlardaki uygulama güvenilirliği annelerde .78- .86; babalarda .77- .92 aralığındadır (Buri, 1991, s. 110-119). “Ebeveyn Otorite Ölçeği”nin Türkiye örneklemindeki adaptasyonuna ilişkin çalışmalar Yurtsever (2009) tarafından yapılmıştır. Ölçeğin annelere ilişkin uygulamalarında Cronbach Alpha değerleri “serbest” boyutta .89, “yetkeci” boyutta .85, “yetkili” boyutta ise .87; babalara ilişkin uygulamalarında ise Cronbach Alpha değerleri “serbest” boyutta .79, “yetkeci” boyutta .82, “yetkili” boyutta ise .84 olarak bulunmuştur. Testin farklı zamanlardaki uygulama güvenilirliği annelerde .95- .98 arasında, babalarda .92- .97 arasında belirlenmiştir.

Bulgular

Ebeveyn otorite türlerinin anne ve babaların çocuklarının haklarına yönelik tutumlarına etkisi olup olmadığının belirlenmesinde Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) kullanılmıştır. Hangi gruplar arasında fark olduğunun tespitinde ise Post-Hoc Scheffe Testi uygulanmıştır.

Tablo 1a'daki Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) sonuçlarına bakıldığında; annelerin otorite türlerine göre "Ebeveyn Çocuk Hakları Tutum Ölçeği"nin alt boyutlarına ilişkin puanlarda anlamlı bir farklılık ($F_{\text{Devlet Güvencesi ve Desteği}}=25.63, p<.01$; $F_{\text{Bakım ve Koruma}}=111.36, p<.01$; $F_{\text{Kendi Kendine Karar Verme}}=243.50, p<.01$) bulunduğu görülmektedir.

Tablo 1a: Annelerin Otorite Türlerinin Çocuk Hakları Tutumlarına Etkisi Olup Olmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

Ölçek Boyutları	Gruplar	X	ss	Var.K.	KT	sd	KO	F	p
Devlet Güvencesi ve Desteği	Serbest	95.61	13.31	G.arası	9826.14	2	4913.07	25.63	p<.01
	Yetkeci	105.21	8.33	G.içi	122472.49	639	191.66		
	Yetkili	98.58	20.85	Toplam	132298.62	641			
	Toplam	100.92	14.37						
Bakım ve Koruma	Serbest	65.94	4.47	G.arası	5366.07	2	2683.04	111.36	p<.01
	Yetkeci	72.64	2.13	G.içi	15395.70	639	24.09		
	Yetkili	69.12	8.08	Toplam	20761.77	641			
	Toplam	69.70	5.69						
Kendi Kendine Karar Verme	Serbest	94.92	12.21	G.arası	40229.16	2	20114.58	243.50	p<.01
	Yetkeci	102.65	8.02	G.içi	52784.28	639	82.60		
	Yetkili	116.23	5.55	Toplam	93013.45	641			
	Toplam	103.54	12.05						

Tablo 1b'deki Post-Hoc Scheffe Testi sonuçlarına bakıldığında ise;

- "Yetkeci" annelerin "Devlet Güvencesi ve Desteği" ve "Bakım ve Korunma" alt boyutundaki puanlarının "serbest" ve "yetkili" annelerin puanlarına göre anlamlı bir farklılık gösterdiği ve bu farklılığın "yetkeci" anneler lehine olduğu,
- "Yetkili" annelerin "Kendi Kendine Karar Verme" alt boyutundaki puanlarının "serbest" ve "yetkeci" annelerin puanlarına göre anlamlı bir farklılık gösterdiği ve bu farklılığın "yetkili" anneler lehine olduğu,
- "Serbest" annelerin tüm alt boyutundaki puanlarının "yetkeci" ve "yetkili" annelerin puanlarına göre anlamlı bir farklılık gösterdiği bu farklılığın "yetkeci" ve "yetkili" anneler lehine olduğu görülmektedir.

•

Tablo 1b: Annelerin Otorite Türlerine Göre Çocuk Hakları Tutumlarının Nasıl Bir Farklılık Gösterdiğini Belirlemek Üzere Yapılan Post-Hoc Scheffe Testi Sonuçları

Ölçek Boyutları	Gruplar		Ortalama Farkı	Shx	p
Devlet Güvencesi ve Desteği	Serbest	Yetkeci	-9.60	1.28	p< .01
		Yetkili	-2.97	1.48	p< .01
	Yetkeci	Serbest	9.60	1.28	p< .01
		Yetkili	6.63	1.38	p< .01
	Yetkili	Serbest	2.97	1.48	p< .01
		Yetkeci	-6.63	1.38	p< .01
Bakım ve Koruma	Serbest	Yetkeci	-6.71	0.45	p< .01
		Yetkili	-3.18	0.52	p< .01
	Yetkeci	Serbest	6.71	0.45	p< .01
		Yetkili	3.53	0.49	p< .01
	Yetkili	Serbest	3.18	0.52	p< .01
		Yetkeci	-3.53	0.49	p< .01
Kendi Kendine Karar Verme	Serbest	Yetkeci	-7.74	0.84	p< .01
		Yetkili	-21.32	0.97	p< .01
	Yetkeci	Serbest	7.74	0.84	p< .01
		Yetkili	-13.58	0.90	p< .01
	Yetkili	Serbest	21.32	0.97	p< .01
		Yetkeci	13.58	0.90	p< .01

Tablo 2’deki Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) sonuçlarına bakıldığında; babaların otorite türlerine göre “Ebeveyn Çocuk Hakları Tutum Ölçeği”nin alt boyutlarına ilişkin puanlarda anlamlı bir farklılık ($F_{Devlet\ Güvencesi\ ve\ Desteği} = 168.11, p < .01$; $F_{Bakım\ ve\ Koruma} = 105.51, p < .01$; $F_{Kendi\ Kendine\ Karar\ Verme} = 151.11, p < .01$) bulunduğu görülmektedir.

Tablo 2a: Babaların Otorite Türlerinin Çocuk Hakları Tutumlarına Etkisi Olup Olmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

Ölçek Boyutları	Gruplar	N	X	ss	Var.K.	KT	sd	KO	F	p
Devlet Güvencesi ve Desteği	Serbest	144	93.28	9.68	G.arası	58844.32	2	29422.16	168.11	p< .01
	Yetkeci	310	108.65	4.12	G.içi	111837.37	639	175.02		
	Yetkili	188	87.40	22.33	Toplam	170681.69	641			
	Toplam	642	98.98	16.32						
Bakım ve Koruma	Serbest	144	65.33	7.39	G.arası	20750.23	2	10375.12	105.51	p< .01
	Yetkeci	310	71.35	3.30	G.içi	62834.13	639	98.33		
	Yetkili	188	58.07	16.62	Toplam	83584.37	641			
	Toplam	642	66.11	11.42						

Kendi Kendine Karar Verme	Serbest	144	93.56	11.92	G.arası	31917.73	2	15958.86	151.11	p< .01
	Yetkeci	310	103.75	9.44	G.içi	67485.83	639	105.61		
	Yetkili	188	113.29	10.25	Toplam	99403.56	641			
	Toplam	642	104.26	12.45						

Tablo 2b'deki Post-Hoc Scheffe Testi sonuçlarına bakıldığında ise;

- “Yetkeci” babaların “Devlet Güvencesi ve Desteği” ve “Bakım ve Koruma” alt boyutundaki puanlarının “serbest” ve “yetkili” babaların puanlarına göre anlamlı bir farklılık gösterdiği ve bu farklılığın “yetkeci” babalar lehine olduğu,
- “Yetkili” babaların “Kendi Kendine Karar Verme” alt boyutundaki puanlarının “yetkeci” ve “serbest” babaların puanlarına göre anlamlı bir farklılık gösterdiği ve bu farklılığın “yetkili” babalar lehine olduğu,
- “Serbest” babaların “Devlet Güvencesi ve Desteği” ve “Bakım ve Koruma” alt boyutundaki puanlarının “yetkili” babaların puanlarına göre anlamlı bir farklılık gösterdiği ve bu farklılığın “serbest” babalar lehine iken “Kendi Kendine Karar Verme” alt boyutundaki puanlarının “yetkeci” babaların puanlarına göre anlamlı bir farklılık gösterdiği ve bu farklılığın “yetkeci” babalar lehine olduğu görülmektedir.

Tablo 5b: Babaların Otorite Türlerine Göre Çocuk Hakları Tutumlarının Nasıl Bir Farklılık Gösterdiğini Belirlemek Üzere Yapılan Post-Hoc Scheffe Testi Sonuçları

Ölçek Boyutları	Gruplar		Ortalama Farkı	Shx	p
Devlet Güvencesi ve Desteği	Serbest	Yetkeci	-15.36	1.33	p< .01
		Yetkili	5.89	1.47	p< .01
	Yetkeci	Serbest	15.36	1.33	p< .01
		Yetkili	21.25	1.22	p< .01
	Yetkili	Serbest	-5.89	1.47	p< .01
		Yetkeci	-21.25	1.22	p< .01
Bakım ve Koruma	Serbest	Yetkeci	-6.02	1.00	p< .01
		Yetkili	7.26	1.10	p< .01
	Yetkeci	Serbest	6.02	1.00	p< .01
		Yetkili	13.28	0.92	p< .01
	Yetkili	Serbest	-7.26	1.10	p< .01
		Yetkeci	-13.28	0.92	p< .01
Kendi Kendine Karar Verme	Serbest	Yetkeci	-10.20	1.04	p< .01
		Yetkili	-19.74	1.14	p< .01
	Yetkeci	Serbest	10.20	1.04	p< .01
		Yetkili	-9.54	0.95	p< .01
	Yetkili	Serbest	19.74	1.14	p< .01
		Yetkeci	9.54	0.95	p< .01

Tartışma ve sonuç

Bu araştırmada anne ve babaların çocukları ile ilişkilerinde benimsedikleri otorite türünün çocuklarının haklarına yönelik tutumlarına etkisinin olup olmadığı incelenmiştir. Araştırma kapsamında ebeveyn otorite türleri “Yetkili”, Yetkeci” ve “Serbest” otorite; ebeveyn çocuk hakları tutumları ise “Bakım ve Korunma” ve “Kendi Kendine Karar Verme” tutumu olarak tanımlanmıştır.

Araştırma bulgularına bakıldığında (Bkz. Tablo 1a ve 2a), ebeveyn otorite türüne göre anne-babaların hem “Bakım ve Korunma” hem de “Kendi Kendine Karar Verme” tutumlarında anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür. Bu bulgu, ebeveyn otoritesinin anne ve babaların çocukların haklarına yönelik tutumlarında etkisi olduğunu ve otorite türlerine bağlı olarak anne babaların çocuklarının haklarına yönelik farklı tutumlar sergilediklerini ifade etmektedir. Day ve diğerleri (2006), Peterson-Badali ve diğerleri (2004), Sutton’un (2003) ve Morine’nin (2000) yapmış olduğu çalışmalarda da benzer sonuçlara rastlanmakla birlikte, ebeveyn otorite türleri ile çocuk hakları tutumları arasında da bir ilişki olduğu belirtilmektedir.

Araştırma bulguları anne ve babaların çocuklarıyla ilişkilerinde benimsedikleri “yetkili”, “yetkeci” ve “serbest” otorite türlerine göre çocuklarının haklarına yönelik tutumları incelendiğinde ise; (1) Yetkili otorite sergileyen anne ve babaların “Kendi Kendine Karar Verme”den yana tutum sergiledikleri, (2) Yetkeci otorite sergileyen anne ve babaların “Bakım ve Korunma”dan yana tutum sergiledikleri, (3) Serbest ve yetkili tutum sergileyen anne ve babaların ise “Kendi Kendine Karar Verme”den yana tutumlarında görülen anlamlı farkın yetkili tutuma sahip anne ve babalar lehine olduğu görülmüştür (Bkz. Tablo 1b ve 2b). Araştırma kapsamında elde edilen bu bulgular aşağıda üç başlık altında değerlendirilmiştir:

“Yetkili” Otorite Türünün Çocuk Hakları Tutumlarına Etkisi:

Araştırma kapsamında “yetkili” otorite türüne sahip anne ve babaların çocuklarının haklarına yönelik tutumları incelendiğinde; “yetkili” otorite kullanan hem annelerin ve hem babaların “Kendi Kendine Karar Verme”den yana tutum sergiledikleri görülmüştür. Day ve diğerlerinin (2006) aile otoritesinin annelerin bakım ve korunma ve kendi kendine karar verme tutumlarındaki etkisini incelediği çalışmada, kendi kendine karar verme tutumunu sergileyen annelerin yetkili tutum yanlısı olduğunun görülmesi bu araştırmanın sonuçlarını destekler niteliktedir. Yavuzer’in (1995) de belirttiği üzere ebeveyn-çocuk ilişkisinde yetkili otoritenin kullanılması; çocuğun kaygı duymadan çevresini keşfetme, kişiler arası ilişkilerinde yetkinliğe erişme ve kendini uyarlayabilme becerisini desteklemede etkili olmaktadır. Çocuk böylece kendisinden beklenen itaat, bağımsızlık ve kendine güven beklentilerini farkına varabilecek ve içselleştirilmiş bir denetim sağlamada başarılı olacaktır (Schaefer ve diğerleri, 1958, s.358-359).

“Yetkeci” Otorite Türünün Çocuk Hakları Tutumlarına Etkisi:

Araştırma kapsamında “yetkeci” otorite türüne sahip anne ve babaların çocuklarının haklarına yönelik tutumları incelendiğinde; “yetkeci” otorite kullanan hem annelerin ve hem babaların “Bakım ve Korunma”dan yana tutum sergiledikleri görülmüştür. Day ve diğerleri (2006) tarafından çocukların ve annelerinin bakım ve korunma ve kendi kendine karar verme tutumlarında aile otoritesinin etkisini incelenmiş ve annelerin bakım ve korunma tutumları üzerinde yetkeci otoritenin etkisi olduğu görülmüştür. Bu araştırma kapsamında aynı zamanda “yetkeci” otorite türüne sahip babaların da bakım ve korunmadan yana tutum sergiledikleri görülmüştür. Tüm bu sonuçlar “yetkeci” otoritenin çocukların “bakım ve korunma” tutumları üzerinde etkisi olduğu bulgusunu destekler niteliktedir.

“Serbest” Otorite Türünün Çocuk Hakları Tutumlarına Etkisi:

Araştırma kapsamında “serbest” otorite türüne sahip annelerin “yetkeci” ve “yetkili” otorite türüne sahip annelere göre çocuklarının haklarına yönelik tutumları incelendiğinde; annelerin hem “Bakım ve Korunma” hem de “Kendi Kendine Karar Verme” tutumlarındaki puanlarının “yetkeci” ve “yetkili” otorite kullanan anneler lehine anlamlı bir farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Babalarda ise bu durum “Bakım ve Korunma” tutumunda “serbest” otorite lehine iken “Kendi Kendine Karar Verme” tutumunda “yetkeci” otorite lehine anlamlı bir farklılık göstermektedir. Bu bulgulara göre, “serbest” otorite türüne bağlı olarak anne ve babalar çocuklarının haklarına yönelik farklı tutumlar sergiliyor gibi gözükseler de aslında bu durum serbest otorite türünün ebeveyn-çocuk ilişkisindeki zayıflıkları ifade etmektedir. Faber (2002), serbest otorite kullanan ebeveynlerin, çocukların bakım ve korunma haklarından yana gözükmelerine rağmen yetkili otorite kullanan ebeveynler kadar otorite sahibi olamadıklarını ifade etmektedir. Ebeveynle çocuk arasında sadece bakım ve korunma ihtiyacı olduğu durumda çocukla ilişki kurulmaktadır. Bu nedenle çocuk ve aile arasında probleme dayalı bir ortak paylaşımın gelişmesine sebebiyet verilmektedir. Hiyerarşi olmadığı için ebeveyn hangi bakım ve korunma haklarının çocuğun gelişim aşamasına uygun olduğunu bilememektedir. Nitekim Yavuzer (1999), kuvvet uygulayan ve çocuğun gereksinimlerine duyarsız anne ve babalarla, tutarsız disiplin uygulayan veya aşırı gevşek ve hoşgörülü anne ve babaların çocuklarının denetimsiz davranışlar sergilediklerini ifade etmektedir.

Sosyalleşme yetişkin temelli olan bir süreçtir. Bu süreçte çocuk içinde bulunduğu kültürünü taklit eder, alışkanlıklar kazanır ve kendi kültürüne uygun değerleri edinir. Kağıtçıbaşı (1981) anne ve babaların çocuk yetiştirme davranışlarının temelini; çocuk sahibi olmayı isteyip istememe, yaş, eğitim durumu, kendilerini ve rollerini nasıl algıladıkları, çocuk ve aileyle ilgili temel inanç ve değerler gibi değişkenler tarafından oluşturulduğunu belirtmektedir. Bu nedenle anne ve babaların çocukları ile ilişkileri sırasında benimsedikleri otorite türlerinin çocuklarının haklarına yönelik tutumlarına etkisi incelenirken

hem ebeveyne ilişkin değişkenler (ebeveynin yaşı, eğitim durumu, doğup büyüdüğü yer, kendini ve rollerini nasıl algıladığı gibi) hem de sahip olunan çocuğa ilişkin değişkenler (çocuğun yaşı, cinsiyeti, kardeş durumu gibi) dikkate alınmalıdır. Ayrıca bu araştırma İstanbul ili kapsamında yapılmıştır. Ülkemizin içinde bulunduğu sosyal ve kültürel çeşitlilik düşünöldüğünde bu çalışma farklı çalışma gruplarında da gerçekleştirilebilir. Uygulamalar sırasında ailelerin çocuklarının haklarına yönelik tutumlarına dikkatlerinin çekilmesi nedeniyle bu çalışmanın çocuk hakları çalışmalarına da önemli bir katkı sağladığı düşünülmektedir. Aynı şekilde çocuklarla ilgili çeşitli meslek gruplarında (eğitim, güvenlik, sağlık, sosyal hizmet gibi) da çocuk haklarına yönelik tutumların incelenmesi hatta çocukların kendi hakları konusundaki farkındalıklarına yönelik araştırmaların yapılması önemli görölmektedir.

KAYNAKÇA

- Baumrind, D. (1966). Effects of authoritative parental control on child behavior. *Journal of Child Development*, 37 (4): 887-907
- Baumrind, D. (1978a). Parental disciplinary patterns and social competence in children. *Journal of Youth and Society*, 9 (3) :239-276
- Baumrind, D. (1978b). Reciprocal rights and responsibilities in parent-child relations. *Journal of Social Issues*, 34 (2): 179-196
- Baumrind, D. (1991). Parenting styles and adolescent development. J. Brooks-Gunn, R. Lerner, & A.C. Petersen (Editörler.). *Encyclopedia of adolescence* (Vol. 2). New York: Garland
- Baumrind, D. ve Black, A. (1967). A socialization practice associated with dimensions of competence in preschool boys and girls. *Child Development*, 38 (2): 291-327
- Buri, J.R. (1991). Parental authority questionnaire. *Journal of Personality Assessment*, 57 (1): 110-119
- Day, D.M., Peterson-Badali, M. ve Ruck, M.D. (2006). The relationship between maternal attitudes and young people's attitudes toward children's rights. *Journal of Adolescence*, 29: 193-207
- Dumas, J.E., ve LaFreniere, P.J. (1993). Mother-child relationships as sources of support or stress: A comparison of competent, average, aggressive, and anxious dyads. *Child Development*, 64: 1732-1754
- Faber, A.J. (2002). The role of hierarchy in parental nurturance. *The American Journal of Family Therapy*, 30: 73-84.
- Farson, R. (1974). *Birthrights*. New York: Macmillan.
- Franklin, B. (1993). *Çocuk Hakları* (Çeviren A.Türker) İstanbul: Ayrıttı, (Eser aslının basım tarihi 1986).
- Freeman, M. (1998). The sociology of childhood and children's rights. *The International Journal of Children's Rights*, 6: 433-444.
- Hart, S.N. ve Pavlovic, Z. (1991). Children's rights in education: An historical perspective. *School Psychology Review*, 20 (3): 345-358.
- Hortaçsu, N.(2003). *Çocuklukta İlişkiler, Ana Baba, Kardeş ve Arkadaşlar*. Ankara:İmge Kitabevi.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1981). *Çocuğun Değeri*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi İdari Bilimler Faköltesi Yayınları.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1990). *İnsan Aile Kültür*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Margolin, C.R. (1982). Survey of children's views on their rights. *Journal of Clinical Child Psychology*, 11 (2): 96-100.
- Melton, G.B. (1980). Children's concepts of their rights. *Journal of Clinical Child Psychology*, 9: 186-190.

- Morine, S.J. (2000). Children's and parents' attitudes towards children's rights and perceptions of family relationship (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Toronto: Toronto University.
- Peterson-Badali, M., Morine, S.L., Ruck, M.D. ve Slonim, N. (2004). Predictors of maternal and early adolescent attitudes toward children's nurturance and self-determination rights. *Journal of Early Adolescence*, 24 (2): 159-179.
- Putallaz, M. ve Heflin, A.H. (1990). Parent-child Interaction. S.R.Asher ve J. D.Coie (Editörler), *Peer rejection in childhood* (p.189-216). New York: Cambridge University Press.
- Rogers, C.M., ve Wrightsman, L.S. (1978). Attitudes toward children's rights: Nurturance or self-determination? *Journal of Social Issues*, 34 (2): 59-68.
- Ruck M.D., Abromavitch, R. ve Keating D.P. (1998). Children's and Adolescents' understanding of rights: balancing nurturance and self-determination. *Child Development*, 64 (2): 404-417.
- Ruck, M.D. (1994). Children's understanding of nurturance and self-determination rights. (Basılmamış Doktora Tezi). Toronto: Toronto University.
- Schaefer E.S. ve Bell R.Q. (1958). Development of a parental attitude research instrument. *Child Development*, 29: 339-361.
- Sutton, P.B. (2003). The relationship between parents' attitude toward children's rights, parenting styles, and children's right to sexuality education (Basılmamış Doktora Tezi). California: Alliant International University.
- Worsfold, V.L. (1974). A philosophical justification for children's rights. *Harvard Education Review*, 44 (1): 142-157.
- Yavuzer, H. (1995). Ana-baba Okulu. H. Yavuzer (Editör) Yaygın anne baba tutumları (s.111-127). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yavuzer, H. (1999). Ana-baba ve Çocuk. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yurtsever, M. (2009). Ebeveyn Çocuk Hakları Tutum Ölçeğinin Geliştirilmesi ve Anne Babaların Çocuk Haklarına Yönelik Tutumlarının Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi (Basılmamış Doktora Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi.

ÇOCUĞUN “İYİ OLMA HALİ”Nİ ANLAMAK: KAVRAMSALLAŞTIRMA, DURUM TESPİTİ, GÖSTERGELERİN BELİRLENMESİ

Pınar Uyan Semerci <i>Yrd. Doç. Dr., İstanbul Bilgi Üniversitesi Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Bölümü</i>	Serra Müderrisoğlu <i>Doç. Dr., Boğaziçi Üniversitesi Psikoloji Bölümü</i>
Abdullah Karatay <i>Dr, SHÇEK</i>	Zeynep Kılıç <i>Dr., Bilgi Üniversitesi Çocuk Çalışmaları Birimi</i>
Başak Ekim Akkan <i>Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu</i>	Şaylan Uran <i>Bilgi Üniversitesi Çocuk Çalışmaları Birimi</i>
Burcu Oy <i>Psk., Bilgi Üniversitesi Çocuk Çalışmaları Birimi</i>	

ÖZET¹

Çocuğun “iyi olma hali” (child well-being) çok boyutlu ve bütünsel bir yaklaşım içeren bir tanımlama olarak, uluslararası literatürde giderek önem kazanmaktadır. Bu ampirik çalışma, çocuğun “iyi olma hali”nin Türkiye’de çocukların yaşamlarının çok boyutluluğunu anlamak için, İstanbul örneklemiyle gerçekleştirilen niceliksel ve belli kriterler göz önüne alınarak seçilen mahallede yapılan niteliksel çalışmadan oluşmaktadır. Araştırmada niceliksel ve niteliksel yöntemler eş zamanlı olarak kullanılmıştır. Araştırmamızda uluslararası literatür temel alınarak 8 alan belirlenmiş ve bu alanlara dair gösterge setleri oluşturulmuştur. *Maddi Durum, Eğitim, Sağlık, Risk ve Güvenlik, Ev ve Çevre, Katılım, İlişkiler ve Öznel İyi Olma Hali olarak belirlenen* bu alanların altındaki göstergeler niceliksel ve niteliksel çalışmalardan elde edilen verilerin analizlerine yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çocukluk; çocuğun ‘iyi olma hali’ göstergeleri; çocuk yoksulluğu; biyoekolojik model; yapabilirlik yaklaşımı.

Çocuğun “iyi olma hali”nin Türkiye’de çocukların yaşamlarına etki eden koşulların çok boyutluluğunu anlamak için önemli bir kavramsallaştırma olduğu yaklaşımdan yola çıkan bu araştırma, çocuğun iyi olma halini belirleyen alanlara ait göstergeleri oluşturmak için ampirik bir çalışmanın gerekliliği üzerine kurulmuştur. Araştırma, çocuğun

1) ‘Çocuğun iyi olma hali’ni anlamak: Kavramsallaştırma, Durum Tespiti ve Göstergelerin Belirlenmesi’ (ProjeNo: 108K235) araştırma projesi, TÜBİTAK Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Projelerini Destekleme Programı (Program Kodu 1001) tarafından desteklenmiştir.

‘iyi olma hali’ kavramını Türkiye bağlamında inceleyerek, yeni bir teorik ve metodolojik perspektifin gelişmesini sağlamayı amaçlamaktadır.

Dünya çocuklarının durumuna dair gerek ulusal, gerekse uluslararası alanda yapılan tüm çalışmalara rağmen günümüzde dünya çocuklarının ciddi bir kısmının yaşam koşullarının kötüye gittiği, toplumsal riskler ile karşı karşıya kaldıkları bilinmektedir. Bu durum belli derecede farklılıklara rağmen dünyanın hemen hemen her yerinde varlığını sürdürmektedir. Mevcut araştırma ve istatistikler Türkiye çocukları için de durumun hiçte iç açıcı olmadığını göstermektedir. Bu bağlamda, uluslararası alanda çocuğun yaşam koşullarına bütünsel yaklaşmanın önemi ortaya çıktıkça, çocuğun iyi olma haline dair tartışmalar gittikçe daha fazla önem kazanmakta, çocuklara yönelik politika oluşturma süreçlerinde de iyi olma hali gösterge endeksleri referans noktası haline gelmektedir.

Bu çerçevede, çalışmanın amacı ‘çocuğun iyi olma haline’ ilişkin temel göstergeleri Türkiye bağlamında tespit etmek ve bu göstergelerin çocuklara yönelik politika süreçlerine yansıtılması için gerekli izleme-takip mekanizmasının oluşmasına yardımcı olmaktır. İyi bir çocukluk kurgusu için bilginin ve deneyimlerin yeterli olmadığı görülmektedir; bu nedenle bilimsel verilere dayanan bilgilerin ortaya çıkarılması ve politika uygulamalarında kullanılmak üzere gösterge endekslerinin oluşturulması çok daha önemli bir hal almaktadır. Çocukların “iyi olma hali” gösterge endeksi, hem uluslararası çalışmalar ile paralellik kurulmasına imkân tanınması, hem de çocukların ihtiyaçlarının uygulanabilir ve talep edilebilir bir hak olarak tanımlanabilmesi açısından son derece önemlidir.

Uluslar arası literatüre bakıldığında çocuğun iyi olma hali göstergelerinin oluşturulması fikrinin yeni bir olgu ve araştırmacıların gittikçe daha fazla katılım gösterdiği bir ‘hareket’ olduğu görülmektedir. Bu alandaki endekse ilişkin tartışmaların devam ettiği ve ortaklaşmış bir endeks anlayışına varılamadığı da söylenebilir. Bu nedenle de, örneğin Çocuk Hakları Sözleşmesinde olduğu gibi Birleşmiş Milletler gibi uluslararası kurumlarca kabul gören bir noktaya varılmamıştır. Raporda yer verilen endeks örneklerinde de görülebileceği gibi ortaklıkların yanında göstergelere ilişkin anlayış ve bilgi farklılıkları varlığını sürdürmektedir.

Bu noktadan hareketle, Türkiye’deki çocukların iyi olma haline dair göstergeleri tespit etmek ve endeks geliştirmek için öncelikle dünyadaki gelişmelere ve örneklere bakma gereği hissedilmiştir. Ayrıca ‘çocuğun iyi olma hali’ endeksine ilişkin kullanılabilen verilerin hala tartışılıyor olması ve Türkiye’de bu alana dair bir çalışma olmaması nedeniyle, öncelikle uluslararası literatür dikkate alınarak alanlar ve gösterge başlıkları belirlenmiş ve niteliksel ve niteliksel çalışma yoluyla yereli de göz önüne alan göstergeler ortaya çıkarılmıştır. Ardından elde edilen bulgular değerlendirilerek oluşturulan endeksin Türkiye’deki ‘çocukların iyi olma halinin’ anlaşılması, yaklaşımın tartışmaya açılması ve politika üretim süreçlerinde bir araç olabileceği sonucuna varılmıştır.

Araştırmanın metodolojik yaklaşımı, çocukları kendi yaşamlarının öznesi olarak ka-

bul eden ve onların katılımları ile yaşam tecrübelerinin anlaşılabilirliğini esas alan bir yaklaşımdır. Bu bağlamda, araştırma, niteliksel ve niteliksel çalışma ve fotoğraf çalışmasından oluşmaktadır. Niceliksel bölümde İstanbul örneklem alanı (27 ilçesinden toplam 169 mahalle) olarak seçilmiş ve 963 çocuk (11-17 yaş arası) ve ebeveynle anket çalışması yapılmıştır. Çocukların 498'i kız çocuğu ve 465'i erkek çocuğudur. Ebeveynlerin 782'si anne, 174'ü babadır. İstanbul'da belli kriterlere dayanarak seçilen mahallede yapılan niteliksel çalışmada 8-11 yaş grubunda toplam 21 çocukla, 12-15 yaş grubunda toplam 17 çocukla, 15-18 yaş grubunda toplam 22 çocukla derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Farklı gruplar (12-15 yaş okula devam eden, 15-18 yaş okula devam eden, 15-18 yaş okulu terk etmiş, öğretmenler, anneler) ile toplam 8 odak grubu görüşmesi yapılmıştır. Fotoğraf çalışmasında 19 çocuk katılmıştır.²

İyi olma hali yaklaşımı

Çocukların tüm yaşamını odak alan sosyal göstergelerin araştırılmaya başlaması yeni bir süreçtir denebilir (Ben- Arieh, Kaufman, Andrews, George, Lee ve Aber, 2001). Bu sürece baktığımızda, çocukluğun sosyolojisinin yapılmaya başlaması, yani çocukluğun kendi başına araştırılması gereken bir sosyolojik durum olarak kabul görmesi önemli bir dönüm noktası olmuştur. Çocukluk (childhood) alanındaki teorik ve normatif gelişmeler "iyi olma hali" göstergelerinin oluşturulması ve geliştirilmesinde önemli rol oynamışlardır (Ben Arieh, 2009). İkinci olarak, çocuk haklarının insan hakları olarak kabul görmesi ve normatif bir çerçeveye oluşturulması sürece önemli bir katkı sağlamıştır. 1990 yılında yürürlüğe giren Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi çocukların iyi olma halini anlamaya yönelik normatif çerçeveyi çizmiştir. Sözleşme çocukların ekonomik, sivil, siyasi, sosyal ve kültürel haklarına bütünsel bir yaklaşım getirerek, hakların bölünmezliğine vurgu yapmaktadır. İyi olma hali göstergelerini oluşturulması alanında bir üçüncü önemli etken ise metodolojik alandaki gelişmelerdir. Devletlerin topladığı ulusal verilerin karşılaştırmalı kullanılabilirliği ve verilerin daha geniş bir alanda toplanıyor olması karşılaştırmalı çalışmalara imkan tanımıştır (Richardson, Hoelscher ve Bradshaw, 2008, Bradshaw, Hoelscher ve Richardson, 2007; OECD, 2009a). Ayrıca, iyi olma halinin belirlenmesinde, çocukların öznel perspektiflerinin dikkate alınması ve çocuğun araştırmanın aktif katılımcısı haline gelmesi de literatürün gelişimine katkı sunmuştur (Fattore, Mason, Watson, 2005). Diğer yandan, politika odaklı araştırmaların gittikçe değer kazanması, politika üretim süreçlerinde çocuğun iyi olma halinin tanım olarak kullanılması ve göstergelerin bir izleme aracı haline gelmesi de önemli adımlar olarak sıralanabilir (Child Poverty and Child Well-being Report, EC,2008; OECD, 2009a).

Tüm bu gelişmeler, çocuğun iyi olma halini anlamaya yönelik araştırmaların sayısının artmasına ve bu alanda geniş bir literatür ile kapsamlı gösterge setleri oluşmasına olanak

2) Çocuğun iyi olma halini anlamaya dair, çocuğun bakış açısının önemini vurgulayan metodolojik çerçeve ve yenilikçi niteliksel araştırma yöntemleriyle ilgili olarak bkz. 'Çocuğun iyi olma hali'ni anlamak: Kavramsallaştırma, Durum Tespiti ve Göstergelerin Belirlenmesi' araştırma projesi sonuç raporu.

sağlamıştır (Hauser, Brown and Prosser, 1997, Ben- Arie, Kaufman, Andrews, George, Lee ve Aber 2001, Ben Arie ve Fronese, 2009, Bradshaw, Hoelscher ve Richardson, 2007, Axford, 2008). Ben-Arie 'çocuk göstergeleri hareketi' diyebileceğimiz bu sürecin son 25 yıl içerisinde 6 temel değişiklik yaşadığını söylemektedir (Ben-Arie, 2010):

1. Daha önceleri oluşturulan göstergeler çocuğun hayatını idame ettirme durumuna odaklanırken, yeni göstergeler çocuğun iyi olma haline odaklanmaktadır. Bugün çocukların iyi olma hali göstergelerinin odağı asgari yaşam standartlarından, yaşamın kalitesini anlamaya doğru evrildi.
2. Geçmişteki göstergeler çocuğun yaşamındaki olumsuz çıktıları dikkate alırken, yeni dönemde oluşturulan göstergeler olumlu çıktıları göz önüne almaya başladı. Olumlu çıktılar statik bir durumdan ziyade çocuğun kaynakları kullanma biçimine ve ailesi, arkadaşları, okulu ve içinde yaşadığı toplum ile ilişkilerine bakmaktadır. Tüm bu unsurların değişim gösterdiği, çocukların çevresel koşulları değerlendirerek kendi iyi olma hallerini yarattıkları kabul edilmektedir.
3. Geçmişteki göstergeler çocukların ileriye yönelik başarılarını ve iyi olma hallerini dikkate alırken, son yıllarda oluşturulan göstergeler çocukların hali hazırdaki iyi olma hallerini dikkate almaktadırlar.
4. Geçmiş yıllardaki göstergeler geleneksel alanlardan oluşurken bugünkü göstergeler yeni alanları da dikkate almaya başlamıştır. Daha önceleri eğitim, sağlık, sosyal bakım gibi bir meslek ve sosyal hizmet alanından çıkma göstergelerken bugün kullanılan katılım, öznel iyilik hali gibi alanlara ait göstergeler meslekleri kesen bir noktada durmaktadır.
5. Önceki çalışmalardaki göstergeler yetişkin merkezliken, bugünkü göstergeler çocuk merkezlidir. Geçmişte çoğu çalışma erişkinlerin dünyasının gözü ile çocukları araştırma konusu yapmış ve iyilik hali göstergeleri bu yönde oluşturulmuştur. Çoğu zaman, erişkin araştırmacıların gösterge kümelerinin (domain) çocuklara bir anlam ifade edip etmediğini dahi bilmemekteyiz (Fattore, 2005). Çocukların günlük yaşamlarına odaklanarak, onların hikayelerini dinleyerek çocukların iyi olma halinin anlaşılabilirliği bugün kabul görmeye başlamış, çocuklar araştırmalara dâhil edilmeye başlanmıştır.
6. Son yıllarda çocuğun iyi olma halini anlamaya yönelik birleşik endeksler oluşturulmuştur. Araştırmamızda da başvurulan gösterge endeksleri çocuğun iyi olma halini izleyebilmek için önemlidir. Ayrıca, politika yapıcılara çocuk odaklı politikaların oluşturulmasında kıstas da oluşturabilirler.

Çocuğun iyi olma halini araştıran çalışmaların (bölgesel, ülkesel, ülkeler arası) ortaklaştığı bir yöntem henüz oluşmamıştır.³ Çoklu alanların, çoklu göstergeler ile değerlendirilmeleri, bu değerlendirmelerin çocuğun yaşının özelliklerine uygun olması ve hem nesnel hem

3) Son yıllarda literatürdeki olumlu gelişmeler olmak ile birlikte, çocuğun iyi olma halinin tanımlanmasındaki farklı yaklaşımlar literatürde net bir ortak anlayışın olmadığını göstermektedir. İyi olma haline ilişkin literatürde kullanılan çeşitli tanımların karşılaştırılması tablosu için bkz. Pollard ve Lee, (2003)

de öznel göstergelere dayalı olması ekolojik yaklaşım açısından önerilmektedir (Pollard ve Lee, 2003). Her alanda ortaklaşılacak göstergelerin ve bu göstergelerin nasıl ölçülebileceğine dair standartların oluşması alandaki çalışmaları kolaylaştırıcı bir rol alacaktır.

Özetle bugün, çocuğun iyi olma hali göstergelerinin ölçümü çalışmalarına baktığımızda iki temel yaklaşım görüyoruz (OECD, 2009a): Biri iyi olma hali kavramının çok boyutlu bir kavram olduğu; çocuğun iyilik halini belirleyen ekonomik, siyasi, sosyal ve psikolojik faktörlerin birbirleriyle ilişkili bir biçimde anlaşılmasının gerekliliği. Diğeri ise iyilik halini çocukların kendilerinin belirleyicisi olduğu ve doğrudan çocuğa sorularak iyi olma hali göstergelerinin oluşturulmasının gerekliliğidir. Bradshaw'a göre çocuğun iyilik hali ile yoksunluğu (deprivation) aynı madalyonun iki farklı yüzüdür (Bradshaw, Hoelscher ve Richardson, 2007). Çocuğun iyilik hali, "çocuğun kendisini gerçekleştirebileceği" ve "yapabilirliklerini" arttırıcı ortamın koşullarının sağlanması ile ilgilidir ki; çocuk hakları bakımından bu, çocuğun haklarının hayata geçirilmesi anlamına gelir. Bu çok boyutlu ve sürekli değişen dinamik sürecin ölçerleri; pozitif çıktılar diyebileceğimiz göstergelerdir. Çocuklar, çevreleri ile kurdukları ilişkiler bağlamında, sunulan kaynakları kullanarak ve çeşitli çevresel koşulları dengeleyerek kendi iyilik hallerinin oluşumunda aktif rol oynayan bireylerdir (Bradshaw, Hoelscher ve Richardson, 2007). Çocuğun iyi olma halini anlamaya çalışan araştırmaların göz önünde bulundurduğu nokta çocuğun kendi iyilik halini belirleyen ve anlamlandıran en önemli aktör olduğudur. Bu bağlamda iyi olma halinin ölçümlerinde, objektif yaşam koşullarının (maddi durum, sağlık, eğitim olanakları gibi) çocukların öznel tecrübeleri (kendi yaşam koşullarını algısı, kendi yaşamlarını yorumlamaları, mutluluklarını / yoksunluklarını ifade etmeleri gibi) ile birleştirilerek anlaşılması gereklidir (Frones, 2006).

Araştırmamızın çocuğun iyi olma halini belirleyen başlıkları tek tek ele aldığımız aşğıdaki bölümde devletlerin topladığı ulusal verilerin karşılaştırmalı kullandığı çalışmalar eşliğinde araştırmamızın geliştirdiği göstergeler aktarılmıştır (Bradshaw, Hoelscher ve Richardson, 2008, Bradshaw, Hoelscher ve Richardson, 2007, OECD, 2009a). Ele aldığımız gösterge tabloları Avrupa Birliği, CEE, CIS ve OECD ülkelerinde karşılaştırılabilir nitelikte ulusal veriler kullanılarak oluşturulmuştur. Türkiye bağlamında çocuğun iyi olma halini anlamak üzere yola çıktığımız bu araştırmada bu karşılaştırmalı çalışmalar dikkate alınarak, ancak Türkiye'nin kendine özgü özelliklerini de yakalamaya çalışarak belirlenmiştir⁴. Çalışmamızın alan araştırması öncesinde 'çocuğun iyi olma hali endeksinin' alanları

4) OECD 2009: OECD, *Doing Better for Children*, OECD Publications, (2009a).

Avrupa Komisyonu 2008: EC, Report on Child Poverty and Child Well-Being in the European Union, 2008.
Bradshaw ve ark. (AVRUPA BİRLİĞİ, 2006): BRADSHAW J., Hoelscher P., Richardson D., An Index of Child Well-Being in the European Union, *Indicators of Children's Well-Being: Theory and Practice in a Multi-Cultural Perspective*, Ben Arieh A. , Fronès I. (ed.) , Social Indicators Research Series 36: Springer, (2006a), Pp: 325-371.
Bradshaw ve ark. (OECD, 2006): BRADSHAW J., Hoelscher P., Richardson D., Comparing Child Well Being in OECD Countries: concepts and methods, INNOCENTI Working Paper, IWP 2006-03: UNİCEF INNOCENTI Research Center, Floransa, İtalya, (2006b)
Richardson ve ark. (CEE/CIS, 2006): RICHARDSON D, Hoelscher P. ,Bradshaw J.,, *Child Well-Being in Central and Eastern European Countries (CEE) and Common Wealth of Independent States (CIS)*, Child Indicators Research, I: 211-250, (2008).

tespit edilmiş, ardından göstergeler yeniden değerlendirilmek üzere niceliksel ve niteliksel çalışmalar yapılmıştır. Yapılan bu çalışmanın alanlar bazında sonuçları aşağıda özetlenmiştir:

Maddi durum

Maddi durum alanında “Maddi Yoksunluk”; “Maddi Durum Algısı” ve “Güvence” başlığı altında üç temel göstergeye bakılmıştır. Maddi yoksunluk, *sahip olunan imkânlar* ve *düzenli harçlık alma* değişkenleriyle değerlendirilmiştir. Özellikle çocuğun sahip olduğu imkânlar değişkeni, çocuğun iyi olma halinin objektif kriterle ele alınmasına imkân sağladığı için bize çok önemli bir katkı sağlamaktadır. Yaşanılan sosyo-ekonomik koşullar çerçevesinde sahip olunması gerekenler listesi farklı şekillerde oluşturulabilir. Ancak burada altı çizilmesi gereken, çocuğun iyi olma hali çerçevesinde imkânların hane halkı üzerinden düşünülmemesidir. Hane halkının sahip olduğu imkânlar ve kısıtlılıklar bağlamında asıl çocuğun hangi olanaklara sahip olabildiğine odaklanmak gereklidir. Kısıtlı imkânlar durumunda bile öncelikler ve çocuğa olan ilgi çocuğun iyi olma halini olumlu yönde şekillendirebilir. Niceliksel araştırma verilerimiz ışığında “Maddi yoksunluk”; “Çocuk yaşı büyüdükçe”, “Çocuğun okula devamlılığı sağlandıkça”, “Anne baba eğitim düzeyi arttıkça”, “Babanın düzenli işi oldukça” ve “İhtiyaç/gelir oranı düzeldikçe” azalmaktadır.

Maddi durum algısı göstergesinin değişkenlerini ebeveyn anketinden elde ettiğimiz “Gelir İhtiyaç Oranı Algısı” ve “Temel İhtiyaçları Karşıluyamama” ile çocuk anketinden elde ettiğimiz “Maddi Zorluk Algısı” endeksi oluşturdu. Yukarıda da belirtildiği üzere niceliksel araştırmada kullandığımız gelir ihtiyaç oranı algısı hane halkı geliri yerine kullanılmış ve gösterildiği üzere oldukça iyi bir değişken olmuştur. Bu noktada niteliksel araştırmamızdan ortaya çıkan özellikle çocuğun öznel iyi olma halini etkileyen yoksunluğun ölçümüne dair bir değişkenin de eklenmesinin önemli olduğu kanısındayız. Özellikle maddi durum algısında çocuğun yoksunluk durumunun çok etkili olduğundan hareketle bunu tespit etmeye yönelik değişkenleri oluşturmaya gayret etmek gerekmektedir. Çocuk, kendi yaşam koşullarını karşılaştırma imkânı bulduğu noktalarda yoksunluğu hissetme ve buna bağlı olarak da umutsuzluk yaşamaktadır. Maddi duruma dair algı, iyi olma hali kavramı çerçevesinde yalnızca objektif kriterlere bakılmaması gerektiğini, sübjektif değerlendirmelerin de çok önemli olduğunu belirlemesi açısından bu araştırma çerçevesinde vurgulamak istediğimiz bir göstergedir.

Maddi durum alanı altındaki son göstergemiz olan “Güvence”ye; “Düzenli İş”; “Sosyal Güvenlik” ve “Sağlık Güvencesi” değişkenleriyle bakılmıştır. Bu üç değişken birbiriyle oldukça ilgili olmasına rağmen, Türkiye’deki enformel sektörün yaygınlığı sebebiyle güvence başlığı altında bu 3 değişkeni ayrı ayrı takip etmek önemlidir. İyi olma halini belirleyen alanların hepsi birbiriyle ilişkilidir. Ancak maddi durum alanı, diğer tüm alanlarla olan

doğrudan ilişkisi sebebiyle daha farklı bir özellik taşımaktadır. Bu yüzden, diğer alanlar altında da özellikle ebeveyn verisinden elde edilen gelir/ihtiyaç oranı algısı temel bir belirleyici olarak kullanılacaktır.

Belediyeler yerelde örgütlenme yaygınlığı ve nüfusu kapsayıcılığı sebebiyle çocukların ve ailelerin maddi durumlarını yakından izleyebilecek ve ihtiyaçlar dâhilinde ilgili kurumlara yönlendirme görevini yerine getirebilecek yapıya sahiptirler.

Sağlık

Çocuğun iyi olma halini belirlerken sağlık alanı altında sağlık durumu; sağlık alışkanlıkları; temizlik alışkanlıkları; çocuk ölümleri ve erken dönem sağlık riskleri göstergeleri tespit edilmiştir. Sağlık durumu için kronik hastalık/ ağır hastalık geçirme değişkeni kullanılmıştır. Sağlık alışkanlıkları göstergesi altında yeterli beslenme endeksi kahvaltı; süt/yoğurt; haftada 3 kez et/balık; sebze ve meyve tüketme oluşturulmuştur. Temizlik alışkanlıkları diş fırçalama ve yıkanma değişkenleriyle ölçülmüştür. Erken dönem sağlık riskleri de çocuğun hayatın en başından gelişimini olumsuz etkileyebilecek sağlık koşullarına ne derece maruz kaldığını irdelemektedir.

Bu alanda verilerin önemli bir kısmı Sağlık Bakanlığı'nca zaten toplanmaktadır; ancak daha sistematik ve çocuk nüfusunun tümünü kapsayıcı bir yapıya dönüşmesi sağlanmalıdır. Bu amaçla çocuk ve gençlerin sağlığının takibi için bir birim oluşturulabilir.

Eğitim

Kısa bir süre önce OECD tarafından yayınlanan “Doing It Better for Children” isimli rapor karşılaştırmalı bir biçimde Türkiye’de çocukların kendi değerlendirmelerine kapsamlı bir biçimde yer veren bir çalışma niteliğindedir. Bu raporda ortaya çıkan çarpıcı sonuçlardan biri eğitim sisteminin içinde bulunduğu bütün olumsuzluklara ve en fazla akran şiddetinin yaşandığı yer olmasına rağmen, Türkiyeli çocukların % 57,4'lük bir oranı okulu sevdiğini ifade etmiştir (OECD, 2009a). Bizim çalışmamızda ulaşılan çocukların görüşleri bağlamında bu sonuç hiç de şaşırtıcı değildir. Çocuklar en sosyal oldukları, yani arkadaşlarıyla en çok vakit geçirebildikleri alan okul olduğu için, en fazla okulda mutlu olmaktadırlar. Bu saptama okulda çocuğun iyi olma halinin geliştirilmesi için varolan zorunluluğu daha da güçlendirmektedir.

Eğitim alanı çocuğun iyi olma halinin belirlenmesinde iki türlü etki yapmaktadır. Hem bugün, çocukların zamanlarının büyük çoğunluğunun geçirdikleri mekân olan okulda iyi olma hallerini içermekte, hem de gelecekteki yaşamlarında iyi olma hali olasılıklarını etkilemektedir.

Bu alanla ilgili olarak altı çizilmesi gereken bir nokta, oluşturulan göstergelerin, bilinçli olarak, ulusal veri olarak toplanan verileri dışarıda bırakarak düzenlenmiş olduğudur. Bu yüzden, çocuğun iyi olma halini tespit için eğitim alanında oluşturulacak bir ulu-

sal göstergeler setinde mutlaka yer alması gereken ve hali hazırda ilgili kurumlar tarafından toplanan bazı değişkenler vardır. Bunlar aşağıya sıralanmıştır:

-Eğitime Katılım Göstergesi için: Okul öncesi, ilköğretim ve ortaöğretim için okula kayıt ve mezuniyet sayıları ve oranları. Sadece kayıt oranları ara aşamalarda gerçekleşen okul terkin görülmemesine neden olduğu için mezuniyet oranlarının da yer alması zorunludur. Bu oranların, elbette cinsiyete göre düzenlenmesi gerekmektedir. Yaptığımız çalışma çerçevesinde Eğitime Katılım göstergesinde ulaştığımız en genel sonuç okula devam durumunun “anne babanın eğitimi arttıkça, babanın düzenli işi oldukça, ihtiyaç/gelir oranı düzeldikçe, çocuğa yüklenen ev içi bakım yükü azaldıkça, evin olumsuz koşulları azaldıkça ve ailedeki çocuk sayısı azaldıkça” artıyor olduğudur. Okulu terk ise daha çok okulda başarısız olma ile ilişkilendirilmekte ve ailenin ihtiyaç gelir algısı yani maddi durumu belirleyici etkenlerden biri olarak görülmektedir

-Eğitimde Başarı Göstergesi için: PİSA sonuçları eklenmelidir. Çalışmanın ikinci göstergesi olan Eğitim Başarısı'nda çocukların algılarına yer vermenin çok önemli olduğu görülmüştür. Özellikle niteliksel araştırma, çocukların başarı algılarının sadece sınava dayalı sınıf geçme sisteminden değil sosyal etkinliklere katılım gibi başka etkenlerden de beslendiğini göstermiştir.

-Eğitimin Niteliği Göstergesi için: Değerlendirilen okul koşullarına sınıf kalabalığı ve öğretmen başına düşen öğrenci sayısı yer almalıdır. Üçüncü göstergemiz Eğitimin Niteliği ile ilgilidir. Bu gösterge altında yer alan ve okulun fiziksel koşullarını değerlendiren değişkenlerin çok önemli olduğu, niteliksel araştırma ile görülmüştür. Çocukların okulu sevmelerine ya da sevmemelerine neden olan temel unsurlardan biri okul bahçesi, diğeri okulun temizliğidir. Bu değişkenlere, yukarıda söylendiği gibi, sınıfların kalabalık oluşu eklenmelidir. Bu da niteliksel araştırmada çocuklardan gelen bir bildirim olmuştur.

Eğitim alanının son göstergesi olan Eğitime Aile Desteği, ailenin çocuğun eğitimine hazır bulunmuşluğu konusunda önemli bir veri sağlamaktadır. Nicel araştırmanın ortaya koyduğu bu veriye göre ailenin çocuğun eğitimine verdiği destek ihtiyaç/gelir oranı düzeldikçe, babanın çalışma durumu düzeldikçe ve anne ve baba eğitim düzeyi arttıkça artmaktadır.

Niteliksel araştırma da yer almayan ancak niteliksel araştırma ile görünür olan önemli bir konu okulda kaza, şiddet ve madde bağımlılığıdır. Bu konu Risk ve Güvenlik alanının içinde yer almakla birlikte, eğitim durumunu doğrudan etkiliyor ve eğitimde iyi olma halini belirliyor oluşu bu alan içinde de ele alınması anlamlı kılmaktadır. Okullarda sigara ve madde kullanımı konusunda Türkiye'de ulaşılabilir bir veri bulunmamaktadır. Bu tür bilgilerin anket yoluyla toplanmasının güçlüğü bilinmekle birlikte, başka ülkelerde bu verilerin toplanabiliyor oluşu, Türkiye'de de toplanabileceğini ve toplanması gerektiğini göstermektedir.

Çalışmamızda kullanılan alanlar içinde en fazla ulusal veri toplanan alanlardan biri

eğitimidir. Buna rağmen toplanan veriler belli alanlarda yetersiz kalmakta, üstelik çocukların algılarına hiç yer vermediği için eksik bakış açısına sahiptir. Oysa eğitim aynı zamanda çocuklardan veri toplanabilecek, kendi gündelik yaşamlarına dair zorlanmadan konuşabilecekleri en uygun alandır. Üstelik okullar ve rehber öğretmenlerin varlığı böyle bir veri toplama faaliyeti için çok elverişlidir. Sayısal veri toplamak için ise devletin elinde e-okul sistemi gibi kapsamlı bir araç bulunmaktadır. Bu sisteme eklenecek çocuğun iyi olma hali yaklaşımını içeren yeni sorular elde edilecek verileri arttıracaktır. Ayrıca eğitim alanı hala potansiyel olarak en fazla veri toplanabilecek alan görülmektedir.

Katılım

Katılım alanı, hem ‘iyi olma hali’ literatüründe karşılaştırmalı olarak baktığımızda, hem de Türkiye’de en az ele alınan başlıktır. Bu alanın çok önemli olduğu yinelenirse de özellikle çocuklar açısından katılımın nasıl tarif edileceği ve katılım alanında hangi göstergelerin ele alınması gerektiği sorusu halen tam olarak yanıtlanmamıştır. Bu çerçevede çalışmamızda özellikle niteliksel araştırma verileri ışığında katılıma dair hangi göstergelerin oluşturulması gerektiği yönünde uğraş verilmiştir.

Araştırmamızın niceliksel kısmına bakıldığında katılım alanında Toplumsal Katılım göstergesi yer almış ve bu gösterge, belediye, semt konağı, toplum merkezi, dernek, siyasi parti gibi kurumsal yapıların aktivitelerine çocukların katılıp katılmadıkları üzerinden değerlendirilmeye çalışılmıştır. Ancak belirtildiği üzere çocukların iyi olma hali için katılım çok önemlidir ve tespiti aynı oranda zordur. Özellikle sayısal yöntemlerle gerçek anlamıyla katılımı tespit etmek için daha çok emek sarf etmek gerektiği ortadadır. Bu nedenle biz bu çalışmamız çerçevesinde niteliksel araştırma verilerinden katılım alanı için neler elde ettiğimizi de aktarıp, daha ileriki çalışmalarda bu noktaların da niceliksel çalışmanın içine dâhil edilmesini önermekteyiz.

Çalışmamızda sırasıyla ailede katılım, okulda katılım ve sosyal yaşam alanlarına katılım ele alınmıştır. Özellikle aile içinde çocukların kararlarına ve katılımına verilen önemin diğer alanlardaki katılımlarında oynadığı rol oldukça hayatidir. Niteliksel araştırmamıza katılan çocukların bazıları aile içinde alınan kararlara katıldıklarını belirtmişlerdir ancak bunu söyleyen çocuklar dahi hangi kararlar olduğunu iletmekte yani yaşadıkları tecrübeleri vermekte zorlanmışlardır. Aslında, çocukların karar alım süreçlerine katıldıklarını söylediklerinde bile bunu ne derece gerçekleştirebildikleri bir soru olarak kalmaya devam etmektedir.

Hem niceliksel araştırmamızda katılım alanındaki oldukça sınırlı göstergelerimiz, hem de karşılaştırmalı olarak baktığımızda literatürdeki boşluk sebebiyle bu bölümde önerilen göstergeleri bir başlık altında toplamanın önemli olduğu kanısındayız. Araştırmamızda kullandığımız ‘toplumsal katılım’ın gösterge olarak korunmasının yanında, katılımın özellikle karar alma mekanizmalarına katılım üzerinden ele alındığı şekliyle aile, okul ve sosyal yaşam alanlarında ne derece var olduğunu tespit edecek göstergelere ihti-

yaç vardır. Örneğin okul tercihi konusunda fikrinin alınıp alınmadığı gibi çocuğun yaşamına doğrudan etkisi olan konu başlıkları üzerine sorular geliştirilebilir. Ayrıca okulda sınıf başkanlığı ya da öğrenci temsilciliği gibi mekanizmaların var olup olmadığı ve nasıl işlediklerine dair sorular önemli bilgiler sağlayabilir. Bu bağlamda katılım alanına mutlaka ailede ve okulda katılım göstergelerinin eklenmesi gerektiği düşünülmektedir.

Ev ve çevre koşulları

Çocuğun iyi olma halini belirleyen temel alanlardan biri 'Ev ve Çevre Koşulları' olarak adlandırdığımız alandır. Araştırmamızda bu alana dair temel göstergeleri evin olumsuz koşulları (evin kalabalık olması ve kendine ait bir yatak değişkenleri), mahalle güvenlik algısı, okul güvenlik algısı ve mahalle kaynakları olarak belirlenmiştir. Çalışmamızda, diğer ülkelerden farklı olarak kendine ait bir oda yerine kendine ait yatağı evin olumsuz koşullarını belirleyen değişkenlerden biri olarak tanımlanmıştır. Türkiye'de birçok ailede, çocukların odalarını kardeşleri ile paylaştıkları görülen bir durumdur ve her zaman evin olumsuz koşullarına işaret etmeyebilir. Bu yüzden yatağın dahi kendine ait olmaması, yani yatağını bile kardeşiyle veya ebeveynlerinden biri ile paylaşıyor olması evin olumsuz koşullarını tanımlayan göstergelerden biri olarak belirlenmiştir.

Araştırmamız göstermektedir ki; bu göstergeler ailenin gelir/ihtiyaç algısı, eğitim durumu, cinsiyet farklılıkları gibi demografik özellikler ile ilişkisellik içindedir. Maddi gelirinin yetersiz olduğunu düşünen ailelerde evin olumsuz koşulları artmakta, mahalle kaynakları azalmaktadır. Diğer yandan genç çocuklar evin olumsuz koşullarından daha fazla etkilenmektedirler. Mahallede güven algısı ise kız çocuklarında erkek çocuklarına göre daha düşüktür.

Ev ve çevre dediğimiz alan çocuğa sunduğu fiziksel koşullardan öte, çocuğun ilişki ağlarını kurduğu ve kendini gerçekleştirdiği bir alandır. Çocuğun içinde yaşadığı mekânların koşulları, ona sunduğu kaynaklar, çocuğun bu mekânlara olan algısı çocuğun toplumsallığına etki eder ki, iyi olma halinin oluşumunda dikkat edilmesi gereken bir boyut olarak karşımıza çıkar. Bu bağlamda mahalle kaynakları ve çocuğun bu kaynaklara erişimi çocuğun iyi olma hali açısından izlenmesi gereken bir noktadır.

Risk ve güvenlik

Çalışmanın 'risk ve güvenlik alanında' dört göstergeye bakılmıştır: Çocuk ölümleri, çocukların karşılaştığı kazalar, çocuk işçiliği ve çocuklara yönelik kötü muameleler. Çocuk işçiliği göstergesi çok boyutluluğu nedeniyle daha ayrıntılı olarak incelenmiş ve ev içi bakım yükü dâhil birçok değişkene bakılmıştır. Çalışmanın çocuk ölümleri bölümünde, çocuk ölüm oranları genel istatistiklerin üzerinde tespit edilmiştir. Bu nedenle bebek ve çocuk ölümleri göstergesinin Türkiye'de izlenmesinin çocukların iyi olma hali açısından önemli olduğu görülmektedir. Araştırmamızın sonuçlarına göre ailelerin yoksulluk oranı artıkça çocukların kaza geçirme oranının da arttığı görülmektedir. Bu nedenle Türkiye'de bu alanda da düzenli veri toplanmasının önemli olacağı düşünülmektedir.

Türkiye’de çocukların iyi olma halinin en önemli göstergelerinden biri çocuk işçiliği olarak ortaya çıkmaktadır; çünkü çocuk işçiliği çok çeşitli tezahürleri ile son derece yaygın bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Çocuk işçiliği göstergesinin altında bakılan evde iş ve bakım yükü çocukların günlük hayatında önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Çocukların çalışma ve okul durumu karşılaştırmasında, okumayan ve çalışmayan çocukların daha çok ev işi yükü altında olduğu ve bu çocukların esas olarak kız çocukları olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle özellikle hane esaslı çocuk işgücü anketlerinin daha sık yapılarak bu alanın hem bilgi düzeyinde takip edilmesi hem de ardından gerekli önleyici sosyal politikaların geliştirilmesinin son derece önemli olduğu anlaşılmaktadır.

Çalışmamızın risk ve güvenlik alanının dördüncü ve son değişkeni olarak çocuklara yönelik kötü muamele göstergesi ve bu göstergeye bağlı olarak ‘dalga geçilme’, ‘zorbalık görme’ ve ‘öğretmenlerin kötü davranması’ değişkenlerine bakılmıştır. Bu üç değişkenin çocukların içinde bulunduğu riski anlama açısından yeterli olmadığı düşünülmektedir. Çalışmanın niteliksel bölümünde risk durumları olarak çocukların evde, sokakta ve okulda diğer çocuklardan ve çocuk gruplarından şiddet görmesi, sigara ya da diğer keyif verici ve bağımlılık yapıcı maddeler kullanmasının da önemli değişkenler olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Ayrıca erken evlilikler ve genç anneliğin de bir değişken olarak çocuğun iyi olma hali endeksinde, risk ve güvenlik alanında yer almasının önemli olduğu düşünülmektedir. Sonuç olarak yukarıda tespit edilen gösterge ve değişkenlere ek olarak, Türkiye’de ‘iyi bir çocukluk inşası için’ kaza ve yaralanmalar, evde ve okulda ayrımcılık ve şiddet, çocukların kendine yönelik şiddet eğilimleri, çocuk intiharları, madde kullanımı ve özellikle kız çocuklarında görülen erken evliliklerin ulusal düzeyde verisi toplanan göstergelere dâhil edilmesinin önemli olduğu görülmektedir.

Bu konuda koordinatör kurum olarak çocuklardan sorumlu kamu kurumu bilgilerin toplanması ve önlemlerin alınmasının takibinden sorumlu olmalıdır.

İlişkiler

Çocuğun iyi olma hali endeksi ve göstergelerinin tespitini hedefleyen bu çalışmanın ‘İlişkiler alanında’ çocuğun hayatında ve gelişiminde etkili olan dinamikler gözetilerek belirlediğimiz üç göstergeye bakılmıştır: Aile ile ilişkiler, Akranlarla ilişkiler, Öğretmenlerle ilişkiler. Bu alan ile ilgili çalışmalar alanın temel özelliği nedeniyle daha çok niteliksel yönde ilerlemiş, genel istatistikler üzerinden tespitler yapılmamıştır. Ancak uluslararası diğer birçok endekste yer alan “aile yapısını” Türkiye’nin de değişen şartlarına baktığımızda bir değişken olarak önerebiliriz. Niceliksel araştırma örnekleminde yer alan çocuklarının % 6.9’unun ailesi ‘boşanmış aile’ olarak çıkmıştır.

Çalışmamıza dair söyleyebileceğimiz önemli nokta ilişkiler alanının ve çıkan sonuçların diğer alanlarla (eğitim ve ilişkiler, ya da akranlarla ilişkiler ve mahalle algısı gibi) ilişkiselliğidir. Örneğin çocuğun ergenlik dönemi ve sonrasında girdiği ilk sosyal ortam olan okulda nasıl karşılandığı, bunun kendi iyi olma halini nasıl etkilediği, genel anlamda eği-

tim sürecini nasıl yaşadığını tespit edecek göstergeler son derece önemlidir. Yapılan bireysel ve grup odak görüşmelerinde çocukların öğretmenlerle ilişkilerine dair negatif duygular içinde olabildikleri görülmektedir bu ve benzer bulgular ise nitelikli eğitim konusunda çalışan platformlar ve okul içi geliştirilen politikalara yardımcı olacaktır. Bu nedenle, diğer uluslar arası endekslerde yer almayan ve bizim çalışmamızda eklediğimiz öğretmenlerle ilişkiler göstergesinin Türkiye’de izlenmesinin çocukların iyi olma hali açısından önemli olduğu görülmektedir.

Öznel iyi olma hali

Endeks oluşturma çalışmalarında öznel iyi olma hali genelde üç boyutta ele alınmıştır: Çocukların kendileri hakkında hissettikleri (bedenleri ve kendi durumlarına ilişkin algıları), aileleri ve akranları ile olan ilişkinin hissettirdikleri ve okulda hissettikleri duygular öznel iyi olma halinin değerlendirildiği göstergeler olmuştur. Bizim araştırmamızda bu çerçevede dikkate alınarak göstergeler oluşturulmuştur. Bireysel iyilik hali, ilişkisel iyilik hali ve okulda iyilik hali olmak üzere üç gösterge belirlenmiştir. Bireysel iyilik hali kendisi ile ilgili hisleri, gelecek endişesi (kendi geleceği, ailesinin geleceği ile ilgili endişe ve ailesinin yeterli bir gelire sahip olup olmayacağı) ve yoksunluk (istediği şeyleri yapabilme) değişkenlerinden oluşturuldu. İlişkisel iyilik halinde, çocuk ailesi ile birlikteyken ve arkadaşları ile birlikteyken kendisi ile hisleri değişken olarak ele alındı. Okulda iyilik hali ise okulda olumlu ilişkiler (diğer kişiler tarafından sevilme, en az bir hoca ile olumlu ilişkiler, okulda arkadaşlarının olması), okulda olumsuz ilişkiler (zorbalığa uğradı, dalga geçildi, öğretmenler ile kötü ilişkiler) ve okulda kendisini nasıl hissettiği değişkenlerinden oluştu. Diğer alanlarda olduğu gibi öznel iyi olma hali göstergeleri de ailenin gelir/ihtiyaç algısı, eğitim durumu, cinsiyet farklılıkları gibi demografik özellikler ile ilişkisellik içindedir. Niceliksel çalışmamız göstermektedir ki; kızlar, okula gidenler, çalışmayanlar, anne baba eğitim düzeyi daha yüksek olanlar, ihtiyaç/gelir oranları daha iyi olanlar aileleri ve arkadaşları ile birlikteyken daha iyi hissediyorlar. Diğer yandan kızlar, okula gidenler, çalışmayanlar, anne baba eğitim düzeyi daha yüksek olanlar, ihtiyaç/gelir oranları daha iyi olanlar okulda kendilerini daha iyi hissediyorlar.

Çocuğun olumlu veya olumsuz hislerini belirleyen belli faktörler olduğu görülmektedir. Çocukların mutluluk/mutsuzluk algısında, öznel iyi olma halinin hayatın farklı alanlarındaki olumlu/olumsuz ilişkisel deneyimlerle beslendiği ve kişinin farklı kapasitelerini ve baş etme mekanizmalarını etkileyen değişken bir yapı olduğu ortaya konmuştur. Çocukların ilişki ağlarının çocuğun olumlu/olumsuz duygularına yansması çocukların sıkça dile getirdikleri bir durumdur. Bu ilişki ağları arkadaşlar, aile ve öğretmenlerdir. Ancak, arkadaşlar çocukların öznel dünyasında özel bir yere sahiptir. Arkadaşlar çocuklar için kendilerini en rahat ve en mutlu hissettikleri, eğlendikleri, sırlarını paylaştıkları, zor zamanlarında başvurabilecekleri bir dayanışma ağıdır.

Öznel iyi olma hali aile, sosyal çevre ve okulu doğrudan ilgilendirmektedir. Bu neden-

ÇOCUĞUN İYİ OLMA HALİ ÇALIŞMA GRUBU ÇOCUKLARIN İYİ OLMA HALİ ENDEKSİ

1. Alan MADDİ DURUM	2. Alan SAĞLIK	3. Alan EĞİTİM	4. Alan KATILIM	5. Alan EYVE ÇEVRE KOŞULLARI	6. Alan RISK VE GÜVENLİK	7. Alan İLİŞKİLER	8. Alan ÖZNEL İYİ OLMA HALİ
<p>Maddi Yoksulluk</p> <ul style="list-style-type: none"> - Sahip Olunan İmkanlar - Çalışma masası - kendine ait yatak, - kaban-mantı, - dolap - kitaplık - bilgisayar - internet - haftada 3 kez et/balık - Harçlık <p>Maddi Durum Algısı (Ebeveyn)</p> <ul style="list-style-type: none"> - Gelir İhtiyaç Oramı Algısı (Ebeveyn) - Temel İhtiyaçları Karşılayamama (Ebeveyn) - Barınma, Çocukların eğitim masrafları <p>(Yıyecek, Isınma, Maddi Zorluk Algısı (0-5 Endeks) (Çocuk)</p> <ul style="list-style-type: none"> - Hastane dışı doğum - Bebek sağlık muayenesi - Tamamlanan asilama - Emzirme <p>Güvence</p> <ul style="list-style-type: none"> - Düzenli iş (düzenli işi olan aile %) - Sosyal Güvenlik (sosyal güvence %) - Sağlık güvencesi (sağlık güvencesi%) 	<p>Sağlık Durumu</p> <ul style="list-style-type: none"> - Kronik hastalık / ağır hastalık geçirmek <p>Sağlık Alışkanlıkları</p> <ul style="list-style-type: none"> - Yeterli Beslenme - Kahvaltı - Süt/yoğurt - Haftada 3 kez et/balık - Sebze - Meyve <p>Temizlik alışkanlıkları</p> <ul style="list-style-type: none"> - Dış fırçalama - Yıkama <p>Çocuk ölümleri</p> <ul style="list-style-type: none"> - Erken dönem sağlık riskleri <p>(Viyecek, Isınma, Maddi Zorluk Algısı (0-5 Endeks) (Çocuk)</p> <ul style="list-style-type: none"> - Hastane dışı doğum - Bebek sağlık muayenesi - Tamamlanan asilama - Emzirme <p>Eğitime Aile Desteği</p> <ul style="list-style-type: none"> - Veli toplantısı katılım - Çocukların eğitime devam etmesine istek - Çocuklara yüklenen ev içi iş yükü <p>Sınıf mevcudu* Rehberlik hizmeti niteliği* Öğretmen algısı*</p>	<p>Eğitime katılım</p> <ul style="list-style-type: none"> - Kayıt - Okula kayıtlı çocuk yüzdesi - 15 yaş üstü okula kayıtlı çocuk yüzdesi - Okula düzenli devam - Okul Terk yüzdesi - Okulu terk eden çocuk yüzdesi <p>Eğitimin Niteliği</p> <ul style="list-style-type: none"> - Rehberlik - Sağlık / revir - Isınması - Temiz tuvalet - Temiz kantin - Okul bahçesi - Spor alanı - Kütüphane - Bilgisayar / internet erişimi - Etkinlik odaları - Boş geçen ders <p>Eğitim Başarısı</p> <ul style="list-style-type: none"> - Sınıf tekrarı yüzdesi - Akademik başarı algısı <p>Eğitime Aile Desteği</p> <ul style="list-style-type: none"> - Veli toplantısı katılım - Çocukların eğitime devam etmesine istek - Çocuklara yüklenen ev içi iş yükü <p>Sınıf mevcudu* Rehberlik hizmeti niteliği* Öğretmen algısı*</p>	<p>Toplumsal katılım (Endeks Skor 0-5)</p> <ul style="list-style-type: none"> - Belediye - Semt Konağı - Toplum Merkezi - Dernek - Siyasal Parti <p>Ailede karar verme süreçlerine katılım*</p> <p>Okulda katılım*</p>	<p>Evin Olumsuz koşulları</p> <ul style="list-style-type: none"> - Kendi yatağının olmaması - Kalabalık ev <p>Mahalle Güvenlik Algısı</p> <p>Okul Güvenlik Algısı</p> <ul style="list-style-type: none"> - Eğitim - Spor - Sağlık 	<p>Çocuk ölümleri</p> <p>Evde/İste kaza</p> <p>Çocuk işçiliği</p> <ul style="list-style-type: none"> - Çalışan çocuk oranı - Ev içi bakım yükü (Ev temizleme, yemek yapma, kardeş bakma, bulasık yıkama, aile için parçabaşı iş yapma) <p>Çalışmanın Olumsuz Etkileri</p> <p>Arkadaşlardan uzaklaşma, okula düzenli gitme, okula gitme isteğinin azalması, daha büyük arkadaşlar edinme, patron ve diğerlerinden kötü muamele görme, gelecek kariyerin kısıtlanması</p> <p>Kötü Muamele</p> <p>Dalga geçilme</p> <p>Zorbalık görme</p> <p>Öğretmenin kötü davranması</p> <p>Madde kullanımı*</p> <p>Erken evlilikler*</p> <p>Evde-okulda ayrımcılık*</p> <p>Ev-okulda şiddet görme*</p> <p>Çocuk intiharları*</p>	<p>Aile ile ilişkiler</p> <ul style="list-style-type: none"> - Çocukun ebeveynler tarafından denetlenmesi - Eve kaçta geldiği - Arkadaşları kim <ul style="list-style-type: none"> - Aile ile temas - Beraber yemek yemek - Konuşmak - Televizyon izlemek <ul style="list-style-type: none"> - Aile ile yakınlık - Anneye yakın hissetme - Babaya yakın hissetme - Kardeslere yakın hissetme - Aile yapısı <p>Akranlarla ilişkiler</p> <ul style="list-style-type: none"> - Sır paylaşma - Okulda/mahallede arkadaşlarının <p>Her gün sohbet etme</p> <p>Öğretmenlerle ilişkiler</p> <ul style="list-style-type: none"> - En az 1 öğretmen ile iyi ilişki oranı 	<p>Bireysel iyilik hali</p> <ul style="list-style-type: none"> - Kendisi ile ilgili hisleri (0-10 arası derecelendirme) - gelecek endişesi - Kendi geleceği ile ilgili endişe - Altesinin geleceği ile ilgili endişe - Altesinin yeterli gelire sahip olmaması ile ilgili endişe (Endeks skoru: 0-3) - Yoksulluk (İsteddiği şeyleri yapabileme) - İlişkisel iyilik hali - Ailesi ile birlikte kendisini nasıl hissettiği - Arkadaşları ile birlikte kendisini nasıl hissettiği - Okulda iyilik hali - Okulda olumlu ilişkiler - Diğer kişiler tarafından sevilme - En az bir hoca ile olumlu ilişkiler - Okulda arkadaşlarının olmaması - Okulda olumsuz ilişkiler (Endeks skoru 0-3) - zorbalığa uğradı - Dalga geçildi - Öğretmenler ile kötü ilişkiler (Endeks skoru: 0-3) - Okulda kendisini nasıl hissettiği (0-10 arası derecelendirme)

* Araştırma sonunda yeni önerilen göstergeler

le bu alanın göstergelerinin bilgisinin toplaması ve gerekli uygulamalar için kurumlar arası işbirlikleri gerekmektedir.

Yukarıda da ifade edildiği gibi, 'çocuğun iyi olma hali', yukarıdaki endekste belirtilen boyutların tümünü içeren bütünsel bir duruma işaret etmektedir. Endeksin alanlarını oluşturan değişkenlere bakıldığında bazı değişkenlerin ortak olduğu; dolayısıyla ilişkili olduğu görülecektir. Örneğin şiddet, kötü muamele, okul ve mahallede güvenlik algısı gibi göstergeler belli boyutlarla farklı alanlarda karşımıza çıkabilmektedir. Bu da bize aslında alan ve göstergelerin organik bir ilişkisellik içinde olduğu ve ancak bütünselliği içinde anlamlı bir endeks olduğunu göstermektedir. Bu durum da 'çocuğun iyi olma hali' yaklaşımının temel felsefesiyle paralellik göstermektedir.

Çocuğun iyi olma hali yaklaşımının işaret ettiği nokta, bir toplumdaki çocukların tümünü kapsayacak ve bütün çocukların ihtiyaçlarına cevap verecek kapsamlı ve bütünlüklü önlemleri içeren sosyal politikaların gerekliliğidir. Sosyal politika uygulamalarında esas olan sosyal devlet yaklaşımı ve beraberinde 'kamu sorumluluğu' olduğu için çocuk ve gençlerin iyi olma hali göstergelerinin tespit edilmesi ve bu göstergeleri dikkate alan politikaların uygulanması için sorumlu kamu kurumlarının belirlenmesi gerekmektedir. Çocukların iyi olma hali endeksinde tespit edilen alanlar ve alt göstergeler toplumun ve kamunun hemen hemen her alanını ilgilendirdiği için kurumlar arası koordinasyonu sağlayan sorumlu bir kurum tespiti önem kazanmaktadır. Çocukların iyi olma hali endeksinde mevcut göstergelerin takibi ve bu göstergeler ile ilişkili politikaların hayata geçirilebilmesi için, çocuk ve gençlerin korunması, refahı ve gelişiminden sorumlu (örneğin mevcut koşullarda SHÇEK Genel Müdürlüğü) bir kamu kurumunun koordinatör kurum olarak tespit edilerek, işbirliği içinde çalışacağı ilgili diğer kamu kurumlarının belirlenmesi gerekmektedir. Böyle bir göstergeler kümesinin bir başka çıktısı da devletin çocuklara ilişkin geliştirdiği sosyal politikaların etkilerini de bu göstergeler üzerinden takip etmek ve nicel olarak değerlendirebilmektir. Böylece her alan ve göstergenin tespit ve uygulamasından sorumlu bir ilgili kamu kurumu tespit edilerek, çocuklara yönelik politikaların gösterge endeksinin bütünselliğine uygun olarak uygulanması sağlanmış olacaktır.

KAYNAKÇA

- Axford, N. (2008) . Exploring Concepts of Child Well-Being: Implication for Children's Services. The Policy Press, Bristol
- Ben-Arieh, A. (2010). From Child Welfare to Children Well-Being: The Child Indicator Perspective. İçinde Ben Arieh A. , Phipps S., Kamerman S.B. (Editörler), From Child Welfare to Child Well-Being: An International Perspective on Knowledge in the Service of Policy Making. Springer, NY
- Ben-Arieh, A. ve Frones I. (Editörler) (2009). Indicators of Children's Well-Being: Theory and Practices in Multi-Cultural Perspective, Social Indicators Research Series, 36, Springer
- Ben-Arieh, A., Kaufman H. N., Andrews B. A., George R. M., Lee J. B. ve Aber L. (Editörler) , (2001). Measuring and Monitoring Children's Well-Being, Social Indicators Research Series Vol:7, Kluwer Academic Publishers, London
- BM, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi, (1990)
- Bradshaw J., Hoelscher P. ve Richardson D. (2007). An index of child well-being in the European Union, Social Indicators Research, 80(1), 133-77
- Bradshaw J., Hoelscher P. ve Richardson D. (2006a). An Index of Child Well-Being in the European Union. İçinde Ben Arieh A. ve Frones I. (Editörler) , Indicators of Children's Well-Being: Theory and Practice in a Multi-Cultural Perspective (ss 325-371). Social Indicators Research Series 36: Springer
- Bradshaw J., Hoelscher P. ve Richardson D. (2006b). Comparing Child Well Being in OECD Countries: concepts and methods, INNOCENTI Working Paper, IWP 2006-03: UNICEF INNOCENTI Research Center, Floransa, İtalya
- EC, Report on Child Poverty and Child Well-Being in the European Union (2008)
- Fattore T., Mason J. ve Watson (2005) . Children's Conceptualisations of Their Well-Being. İçinde Ben-Arieh ve Frones (Editörler), Indicators of Children's Well-Being: Theory and Practices in Multi-Cultural Perspective, Social Indicators Research Series 36, Springer.
- Frones, I. (2006). Theorizing Indicators: On Indicators, Signs and Trends. İçinde Ben-Arieh A. ve Frones I. (Editörler), Indicators of Children's Well-Being: Theory and Practices in Multi-Cultural Perspective., Social Indicators Research Series 36, Springer.
- Hauser R., Brown B. ve Prosser W. (Editörler) (1997). Indicators of Children's Well-Being, Russell Sage Foundation, New York.
- OECD, Doing Better for Children, OECD Publications, (2009)
- PISA, Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı. <http://earged.meb.gov.tr/pisa/dil/tr/>
- Pollard E. ve Lee P. (2003). Child Well- Being: A Systematic Review of the Literature, Social Indicators Research, 61, 59-78.
- Richardson D, Hoelscher P. ve Bradshaw J. (2008). Child Well-Being in Central and Eastern European Countries (CEE) and Common Wealth of Independent States (CIS), Child Indicators Research, I: 211-250.

BOŞANMA SÜRECİNDE OLAN AİLELERDEKİ ÇOCUKLARIN AİLE ALGILARININ RESİMLER ARACILIĞI İLE İNCELENMESİ

Mehmet SAĞLAM		
<i>Uzm. Ankara 9. Aile Mahkemesi</i>		
Neriman ARAL		
<i>Prof. Dr., Ankara Ün. Sağlık Bilimleri Fak. Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Blm</i>		

ÖZET

Bu çalışma, anne-babası boşanma sürecinde olan ilköğretim düzeyindeki çocukların aile algılarının resimler aracılığı ile incelenmesi amacıyla yapılmıştır. Araştırmaya Ankara 9. Aile Mahkemesinde boşanma/velayet davaları devam edip, ailesi boşanma sürecinde olan çocuklardan(ABSÇ) 7-14 yaş grubundaki 45 çocuk ile aynı yaşta aileleri ile birlikte yaşayan(ABYÇ) 45 çocuk olmak üzere toplam 90 çocuk dahil edilmiştir. Araştırmada, "Aile Bilgi Formu(ABF)" ve "Çocuk Bilgi Formu(ÇBF)" ile çocukların duygularını ve içinde buldukları durumu daha iyi anlamak için "Aile Çiz Testi(AÇT)" kullanılmıştır. Veriler betimleyici tanımlamalar ve Ki-kare Testi kullanılarak analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda ailesi boşanma sürecinde olup olmamasının; kendine en yakın çizdiği kişi, çizilmeyen kişi ve çizilen resimdeki belirgin renk açısından anlamlı($p>0.05$) olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Aile, boşanma, çocuk, resim.

Giriş

Toplumun en küçük birimi olarak kabul edilen ailenin insan yaşamında vazgeçilmez bir önemi vardır. İnsanın ihtiyaçlarını karşılayabileceği doğal yer kendi ailesidir. Bireyin yaşamından doyum sağlaması, bireysel fonksiyonlarını etkili bir şekilde yerine getirmesi ve yaşadığı topluma uygun bir kişi olarak yetişmesi önce aile çevresinde yaşanır, ilk sosyalleşme sürecinin ortaya çıktığı yer ailedir (Nazlı 2000).

Aile çocuğun beslenme, bakılma, korunma sevilme ve eğitilme gereksinimlerini karşılar. Anne ve baba severek, özenli bakım vererek, çocuğa bir güven ortamı yaratır; onun sağlıklı büyümesini güvence altına alırlar. Yeteneklerinin gelişmesine yardımcı olurlar.

Ona özgürce oynayacağı, denemelere girişeceği ve öğreneceği bir çevre sağlarlar. Ancak, bütünlük içinde bu unsurların gerçekleştirilmesi için anne ve babanın uyum içinde olmaları gerekir. Yaşamının ilk devresini anne ve babası ile uyumlu bir aile içinde yaşayamayan, çok erken anne ve babasından uzak, onların korumalarından ve denetimlerinden yoksun kalan çocuğun duygusal yaşantısının etkileneceği bir gerçektir (Bilir ve Dabanlı 1990).

Amato (1986), yaptığı çalışmada ebeveyn desteğinin fazla olduğu çocuklarda psikolojik uyumun ve okul başarısının arttığı; ebeveynlerin sert cezalandırma uyguladığı durumlarda ise, uyumun ve okul başarısının azaldığı; bunun tersine aile ilişkilerinde ortaya çıkan çeşitli sorunların veya çatışmaların ise, çocuğun psikolojik uyumunu olumsuz yönde etkilediğini belirtmiştir. Ayrıca, evlilik çatışmasının, sekiz-dokuz yaş arası kız çocuklarında benlik saygısı üzerinde olumsuz etkisi yarattığını da bulmuştur.

Jenkins (2000), de dört-sekiz yaş arasındaki çocuklarda anne-baba arasındaki evlilik çatışması ile çocukların kısa süreli duygu ifadeleri arasındaki ilişkiyi incelediği araştırmasında aile içi çatışmaların çocukların sosyal etkileşim sırasındaki kısa dönemli kızgınlık ifadelerinde ve ilişkilerdeki saldırganlıklarda kendini gösterdiği bulunmuştur. Çocuğun öfke ifade sıklığı ile anne-babanın birbirlerine fiziksel öfke sergilemesi arasında; çocuğun aşırı öfke ifadesi ile annenin sözel öfke ifadesi arasında; ayrıca evlilik çatışması ile çocuğun kısa süreli öfke ifadesi arasında anlamlı ilişki bulunmuştur.

Yapılan çalışmalarda görüldüğü gibi aile içindeki olumsuz yaşantıların aile bireylerine zarar verdiği ve bu olumsuz davranışlardan en fazla çocukların etkilendiği gözlenmektedir (Özmen 2004). Bu durum, çoğu kez bireylerin evlilik birliklerini sonlandırmaları anlamına gelen boşanma sürecinde kendini göstermekte ve ebeveynlerinin çatışmalarına, fiziksel ve duygusal şiddetlerine tanık olan ve zaman zaman buna maruz kalan çocuğun gelişimi olumsuz yönde etkilenmektedir. Boşanma sürecindeki ailelerde yaşayan çocuklar, anne babalarının birbirinden ayrıldıklarına, uzak yerlere taşındıklarına, yeni işlere ve ilişkilere başladıklarına, kısacası ailenin altüst olmasına tanıklık edebilirler. Çocuklar, yeni oluşan ebeveyn yapıları arasında gidip gelmeye başlarken, yeni kuralları da öğrenmeye çalışırlar (Thayer ve Zimerman 2003).

Çocukların yaşamak zorunda kaldıkları bu zor süreçte meydana gelebilecek olumsuz etkileri azaltmak, ancak çocukları doğru anlamakla sağlanabilir. Onların gerçekte ne hissettiği, ne kadar etkilendiklerinin anlaşılması bu süreçte önem kazanmakta ve çoğu kez sözel iletişim yetersiz kaldığı için de alternatif yollar aranmakta ve bu bağlamda çocuk çizimleri önem kazanmaktadır. İnan'ın (2006), yaptığı çalışmada okul öncesi dönem çocuklarının duygu ve düşüncelerini belirlemede çocuk resimlerinden yararlanılmıştır. Çalışmada çocuklardan serbest, insan, ağaç, bahçe, aile ve korku resimleri çizmeleri istenmiştir. Araştırma sonucunda çocukların duygularının aktarılmasında resmin çok önemli bir unsur olduğu belirlenmiştir. Yapılan bir başka çalışmada da 10 kız, 10 erkek olmak üzere 20 çocuğa toplam 40 adet resim yaptırılmıştır. Resimlerde kızların yoğun ola-

rak pembe'yi tercih etmelerine karşın, erkeklerin bu rengi yoğun olarak kullanmayı tercih etmedikleri, "Sema ve "Anlatımsallık" boyutuna ilişkin bulgularda, cinsiyet değişkenine göre istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılığın bulunduğu görülmüştür(Kanıcıoğlu 2009).

Çocuk resimlerinin çocukların duygu ve düşüncelerini anlamada etkili olduğu görülmektedir. Çizme, boyama ve inşa etme gibi çalışmalar, karmaşık süreçlerden oluşmakta, çocuk bu çabaları sırasında, çeşitli öğeleri birleştirerek anlamlı bir bütünler oluşturmaktadır. Bu resimleri ilginç kılan; çocuğun bütün yaşantısını tanımaya yönelik çalışmaları da, dışarıya çıkan somut veriler olarak, çizgilerin içerde olup biten hakkında bazı ipuçları vermesi ve sanatsal gelişmeye ışık tutucu bazı davranışları kapsamasıdır. Bu nedenle çocuk resimleri, sanatçı, eğitimci, psikolog, terapist gibi bir çok değişik alanlardan araştırmacının ilgi odağı olmuştur(Yolcu 2001).

Çocuk resimlerinin onları anlamada son derece önemli olduğu düşünülürken, çocuğu fazlası ile etkileyen ve ona birçok yönden zarar veren boşanma sürecinde, çocuklar ile resimler üzerinden iletişim kurmak önemli yararlar sağlayabilir. Bu düşünceden hareketle çalışmada aileleri boşanma sürecinde olan çocukların aile algılarını resimler aracılığı ile incelemek amaçlanmıştır. Çocukları anlamak için bu çalışmada onların kendi ürünleri olan resimler değerlendirmeye alınmıştır.

1. Materyal ve yöntem

Bu çalışma, anne-babası boşanma sürecinde olan ilköğretim düzeyindeki çocukların aile algılarının resimler aracılığı ile belirlenmesi amacıyla yapılmıştır.

Araştırmanın evreni ve örneklem seçimi

Araştırmaya Ankara Adalet Sarayı'nda bulunan 9. Aile Mahkemesi'nde 01.03.2010-01.07.2009 tarihleri arasında boşanma davaları devam eden, dosyaları mahkeme kararıyla incelenmek ve bilimsel kanaat belirtmek üzere mahkemelerde görev yapan Sosyal Hizmet Uzmanı, Psikolog ve Pedagog'dan oluşan uzman heyetine gönderilen, ailelerin yedi-on dört yaş grubundaki çocukları ve aynı yaş ve sayıdaki ailesi ile birlikte yaşayan çocuklar dahil edilmiştir. Araştırmanın örneklemini oluşturulurken, anne-babası boşanma sürecinde olan çocuklar ile aileleri ile birlikte yaşayan çocuklarının gönüllü katılımı esas alınmış, ailelerin bu yaş grubunda birden fazla çocuğu varsa, her bir çocuk ayrı ayrı araştırmaya dahil edilmiştir. Araştırma verilerini toplayabilmek için, Ankara 9. Aile Mahkemesi'nden resmi izin alınmıştır.

Araştırmanın örneklemini belirtilen tarihlerde aile mahkemesinde boşanma davaları devam eden ailelerin yedi-on dört yaş grubundaki 45 çocuk ile aileleri ile birlikte yaşayan 45 çocuk olmak üzere toplam 90 çocuktan oluşmuştur. Araştırma kapsamında geliştirilen formlar ve uygulanacak testli mahkemede görevli psikolog ve sosyal hizmet uzmanının da yardımı ile boşanma davası devam eden ve mahkeme uzmanlarına yönlendirilen

ailelerin çocuklarına uygulanmıştır. Aileleri ile birlikte yaşayan çocuklar ise aileleri boşanma sürecinde olan çocukların yaşadığı bölgelerden rast gele seçilerek araştırmaya dahil edilmiştir. Seçilen ailelerin şartları sağlayan toplam doksan çocuğu gönüllülük esasıyla verilerin toplanması sürecinde yer almışlardır. Araştırmanın veri toplama sürecinde seksen beş aileye ulaşılmış, beş ailede şartları sağlayan iki çocuktan her biri araştırmaya ayrı ayrı dahil edilmiştir.

Araştırmaya dahil edilen ailesi boşanma sürecinde olan (ABSÇ) ve ailesi ile birlikte yaşayan (ABYÇ) çocukların % 57,8'inin kız, % 42,2'sinin erkek olduğu belirlenmiştir. Çocukların yaş dağılımı incelendiğinde her iki gruptaki çocukların çoğunluğunun (ABSÇ: % 51,1; ABYÇ: % 53,3) dokuz-on yaşlarında olduğu ABSÇ da 2-3 kardeş oranının %41,9 iken ABYÇ da bu oranın çok daha yüksek (%77,8) olduğu tespit edilmiştir. Araştırmaya katılan çocuklardan ABSÇ'nin % 64,4'ünün ilk çocuk olduğu, ABYÇ'nin ise % 53,3'ünün bu grupta olduğu, ABSÇ'nin % 62,2'sinin bakımı ile annesinin ilgilendiği, bu oranın ABYÇ da % 100 olduğu tespit edilmiştir.

Çalışmaya dahil edilen çocukların ailelerine ait demografik bilgiler incelendiğinde annelerin çoğunluğunun (ABSÇ: % 66,7 ABYÇ: % 55,6) 35 yaş ve altı olduğu, boşanma sürecinde olan babaların % 68,9'unun otuz dokuz yaş ve altı olduğu, ailesi ile birlikte yaşayan baların % 37,8'sinin otuz beş yaş ve altı olduğu saptanmıştır. Araştırmaya dahil edilen ABSÇ'nin % 28,9'unun annesinin ilkökul mezunu, ABYÇ'nin ise % 37,8'inin annesinin ilkökul mezunu, ABSÇ'nin % 33,3'ünün babasının lise mezunu, ABYÇ'nin ise % 46,7'sinin babasının üniversite mezunu olduğu bulunmuştur. Araştırmaya katılan çocukların ebeveynlerinin evlilik süreleri incelendiğinde ABSÇ'nin ailelerinin % 40,0'ının, ABYÇ'nin ailelerinin ise % 48,9'unun on bir ile on beş yıllık evlilik süresi olduğu belirlenmiştir. Ailelerin evlenme şekilleri incelendiğinde ise ABSÇ'nin ebeveynlerinin % 53,3'ünün görücü usulü ile ABYÇ'nin ise % 51,1'inin tanışıp anlaşarak evlendikleri saptanmıştır. Akrabalık ilişkileri incelendiğinde ise iki grup arasında benzerlik tespit edilmiş ve ABSÇ'nin ailelerinde % 86,7 ABYÇ'nin ailelerinde ise % 84,4 akrabalık olmadığı saptanmıştır. Araştırma kapsamında anne ve babanın iş durumları incelendiğinde ABSÇ'nin annelerinin % 55,6'sının çalıştığı ABYÇ'nin annelerinin ise % 66,7 sinin çalışmadığı, her iki grupta ise babalarının tamamının çalıştığı saptanmıştır. Ailelerin gelir düzeyleri incelendiğinde ise ABSÇ'nin % 37,7'sinin gelir düzeyinin 1000 TL ve altında olduğu ABYÇ'nin ise % 28,9'unun aile gelir düzeyinin 1500 ile 2000 TL arasında olduğu belirlenmiştir.

Veri toplama araçları

Araştırmada, boşanma sürecinde olan aileler ile onların çocukları ile birlikte yaşayan aileler ve çocuklarının bilgilerini belirleyebilmek amacıyla "Aile Bilgi Formu (ABF)" ve "Çocuk Bilgi Formu (ÇBF)", çocukların duygularını ve içinde buldukları durumu daha iyi anlamak için "Aile Çiz Testi (AÇT)" kullanılmıştır.

Aile Bilgi Formu: Aile bilgi formu yardımı ile anne-baba yaşı, öğrenim durumu, ev-

lilik süresi, nasıl evlendikleri, akraba olup olmadıkları, iş durumları ve gelir düzeyleri belirlenmiştir.

Çocuk Bilgi Formu: Çocuk Bilgi Formu; çocuğun cinsiyeti, yaşı, doğum sırası, kardeş sayısı, kiminle yaşadığı ve bakımı ile kimin ilgilendiğiyle ilgili soruları içermektedir.

Aile Çiz Testi: Bu test, Maurice Porot'un geliştirdiği ve psikanalitik verilere dayanan projektif bir resim testidir. Uygulayıcının yapılan resmi değerlendirmesi şeklinde yapılan testin geçerlilik ve güvenilirlik çalışması yapılmamıştır. Çocuğun ailesiyle olan ilişkilerini, çatışmalarını açığa çıkarmak amacıyla kullanılmaktadır. Test kâğıt, kalem, silgi ve boya kalemleri kullanılarak gerçekleştirilmektedir. Test uygulaması sırasında çocuklara zaman kısıtlaması olmaksızın, özgür çalışma ortamı sağlanmaktadır. Ancak tüm test süresince çocuk dikkatli bir şekilde gözlenerek, aileyi oluşturan bireylerin kâğıda çiziliş sırası, resim yaparken resimdeki kişilere ilişkin söylediği sözler, mırıldanmalar, anlamlı davranışlar, çocuğa fark ettirilmeden kaydedilmektedir. Çizimin bitiminde, resimdeki kişilerin adlandırılması çocuktan istenmektedir. Testin yorumlanması basit olmasına rağmen tüm projektif testlerde olduğu gibi, yorumcunun objektif görüş sahibi olması gerekmektedir. Elde edilen sonuçlar tekrar tekrar gözden geçirilerek, genel bir değerlendirmeden sonra kesin yargılara varılmaktadır (Altınköprü 2003). Aile çiz testi aşağıdaki boyutlarda değerlendirilmektedir.

Aile Resminde Çizilen Kişilerin Yeri ve Sırası: Aile resimlerinde yer alan bireyler, ya bir ya da iki yatay dizi içinde sıralanırlar.

Ön sırada çizilen kişiler; çocuğun aile içinde en çok değer verdiği kişilerdir. Arka planda; ikinci derecede önem taşıyanlar bulunur. Çok kalabalık aileye sahip çocukların resimlerinde bazen bir üçüncü sıra oluşturulur. Kişilerin kâğıda çiziliş sırası da, bireylerin çocuk için taşıdığı önemi belirleyen bir değer taşır.

Sayfanın en soluna; çocuk çoğunlukla, aile içinde kendine örnek aldığı, özdeşleştiği kişiyi ilk olarak ve genellikle çizer. Bu aynı zamanda bir onur basamağı olarak düşünülebilir. Sayfanın en sağına; kalabalık ailelerde genellikle en son olarak çizilen kişi çizilmektedir. Bu çoğu kez çocuk için en az değer taşıyan aile bireyidir. Kimi kere sayfaya yerleştirme işi karışık bir sıra izler. Böyle durumlarda resimlerin yapılış sırasını belirlemek önem taşır.

Çocuğun aile içinde kendine ayırdığı yer de anlamlıdır. Kişiler, çocuğa olan uzaklık veya yakınlıklarıyla da önem kazanırlar (Altınköprü 2003).

Aile Resminde Çizilen Kişilerin Boy Oranları: Boy sıralamasında kişilerin gerçekte sahip oldukları boy orantılarıyla doğru orantılı şekilde resimde yer alması, beklenir. Boy sıralamasında olduğundan daha büyük çizilenler, aile içinde deneğin daha önemli gördüğü kişilerdir. Olduklarından küçük çizilenler ise, aile içindeki değerleri oranında küçültülmüşlerdir (Altınköprü 2003).

Çocuğun Aile İçinde Çatıştığı Bireylerin Yansıtılması: Çocuk, aile içinde çatıştığı kişileri değişik şekillerde dışa vurabilir. Bazen bunları, aile içi boy orantısına uymayacak

şekilde küçülterek, sayfanın en arkasında çizer. Bazı durumlarda ise çocuk resmin bazı öğelerini, kollarını, bacaklarını eksik şekilde veya çirkin çizer. Çatışma eğer çok büyükse aile tablosunda o kişiye hiç yer vermeyebilir. Çocuğun kendisinin resimde bulunmaması, her zaman ailesiyle çatıştığı anlamına gelmez. Çatışmayı güçlendirecek başka bir bulgu yoksa, bu bir ressamın yaptığı resme kendini katmayışındaki objektivizm olarak düşünülmelidir. Yargıya varabilmek için konu üzerinde derinlemesine araştırma yapılmalıdır. Resimde özenle çizilen kişi, denegin en çok değer verdiği kişi olarak kabul edilir. Çocuk gözünde daha az önem ve değere sahip kişiler, çirkin, özensiz ve hatta bazı organları eksik şekilde çizilebilir(Altınköprü 2003).

Verilerin değerlendirilmesi ve analizi

Verilerin toplanması tamamlandıktan sonra Aile Çiz Testi'nin değerlendirme aşamaları esas alınarak her bir değerlendirme kriteri ayrı ayrı puanlanmıştır. Çocukların yaptıkları resimler ayrı ayrı incelenip elde edilen puanlar tanımlanmıştır.

Araştırmada annelerin, babaların ve çocukların demografik özellikleri ile eşlerin evlilik durumuna ilişkin bilgilere ait sonuçlar ile testten elde edilen verilere ait sonuçların süreksiz veri olması nedeniyle frekans, yüzdeler gibi betimleyici istatistikler kullanılarak analiz edilmiştir(Baykul 1997, Büyüköztürk 2008).

Araştırmaya katılan Ailesi Boşanma Sürecinde Olan Çocuklar ile Ailesi İle Birlikte Yaşayan Çocuklara ait Aile Çiz Testi açısından iki grup arasında farklılık yaratıp yaratmadığının saptanabilmesi amacıyla “İki Değişken İçin Ki-Kare Testi” kullanılmıştır. Bu test; iki sınıflamalı (kategorik) değişken arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını test etmek için kullanılmaktadır.

Serbestlik derecesinin 1 olduğu($sd=1$) tabloda gözeneklerden birinde beklenen değer 5'ten küçük olması durumunda Fisher'in Tam Olasılık Testi(Exact Test) kullanılır. Serbestlik derecesinin birden büyük olduğu($sd>1$) durumda, beklenen değer 5'ten küçük olması durumunda gözenek sayısı % 20'yi aşıyorsa mantıklı birleştirmeler ya da satır/sütunun ilgili bölümü yok sayılarak çözüm aranır, olmadığı takdirde yorumlar çapraz tablo üzerinden sadece frekans ve yüzdeler kullanılarak yapılır(Büyüköztürk 2008).

Verilerin analizi yapıldığında serbestlik derecesi 1 olan satırda gözeneklerde 5'ten küçük değer bulunmadığı, serbestlik derecesinin 1'den büyük olduğu satırlarda ise 5'ten küçük gözenek sayılarının toplamının % 20'nin altında olduğu görülmüş ve bu nedenle verilerin analizinde Ki-kare Testi kullanılmıştır.

2. Bulgular ve tartışma

Araştırmada, boşanma sürecinde olan ailelerdeki çocukların aile algılarının resimler aracılığı ile incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada veriler değerlendirilerek analiz edilmiş ve bulgular tablo halinde verilerek tartışılmıştır.

Tablo 1. Aile çiz testinde çizilen bireylerin dizilimi, yakın ve uzak kişiler, ilk ve son çizilenler, mırıldanmalar, kişilerin nasıl çizildiği, çizilmeyen kişi ve belirgin renk durumlarına ait dağılımlar

Aile çiz testinin değerlendirme basamakları	A.B.S.Ç. (n=45)		A.B.Y.Ç. (n=45)		X2 Sonuçları
	SAYI	%	SAYI	%	
Çizilen kişilerin dizilimi					
Tek sıra	39	86,7	38	84,4	X2:0,09 Sd:1 P:0,764
İki sıra	6	13,3	7	15,6	
Kendine en yakın çizdiği					
Anne	22	48,9	9	20,0	X2:23,113 Sd:4 P:0,0
Baba	2	4,4	9	20,0	
Kardeş	10	22,2	25	55,6	
Anne ve baba	7	15,6	2	4,4	
Başka(akraba, arkadaş)	4	8,9	0	0	
Kendine en uzak çizdiği					
Anne	7	15,6	9	20,0	X2:5,514 Sd:4 P:0,238
Baba	19	42,2	23	51,1	
Kardeş	6	13,3	8	17,8	
Yok	9	20,0	2	4,4	
Başka(akraba, arkadaş)	4	8,9	3	6,7	
İlk çizilen kişi					
Anne	13	28,9	8	17,8	X2:6,371 Sd:4 P:0,173
Baba	13	28,9	22	48,9	
Kardeş	7	15,6	4	8,9	
Kendisi	10	22,2	11	24,4	
Başka(akraba, arkadaş)	2	4,4	0	0	
Son çizilen kişi					
Anne	7	15,6	8	17,8	X2:2,125 Sd:4 P:0,713
Baba	13	28,9	10	22,2	
Kardeş	10	22,2	14	31,1	
Kendisi	12	26,7	12	26,7	
Başka(akraba, arkadaş)	3	6,7	1	2,2	
Çizerken mırıldanma					
Yok	41	91,1	35	77,8	X2:3,324 Sd:2 P:0,195
Olumlu ifade	3	6,7	6	13,3	
Diğer	1	2,2	4	8,9	
Kişilerin çizimi					
Tüm bireyler normal	40	89,9	41	91,1	X2:1,161 Sd:2 P:0,560
Başka	5	11,1	4	8,9	
Çizilmeyen kişi					
Aile tam	29	64,4	45	100	X2:19,459 Sd:3 P:0,0
Anne eksik	2	4,4	0	0	
Baba eksik	12	26,7	0	0	
Kendisi eksik	2	4,4	0	0	
Belirgin renk					
Siyah	16	35,6	7	15,6	X2:12,895 Sd:3 P:0,005
Mavi	4	8,9	4	8,9	
Karışık	25	55,6	34	75,6	

Tablo 1’de araştırmaya katılan çocukların resimleri incelendiğinde çocukların çoğunluğunun (ABSÇ: % 86,7; ABYÇ: % 84,4) aile bireylerini tek sıra halinde çizdiği belirlenmiştir. Uyumlu, mutlu aile resimlerinde üyeler ya toplu halde iş yapıyor ya da el ele tutuşmuş olarak gösterilmektedirler(Saydam Bahçivan 2004).

Çocukların kendilerine en yakın çizdiği aile bireyi incelendiğinde ABSÇ’nin % 48,9’unun anneyi, ABYÇ’nin ise % 55,6’sının kardeşi kendine en yakın çizdiği iki grup arasındaki bu farkın istatistiksel olarak da anlamlı olduğu saptanmıştır. Çocukların kendine en yakın çizdiği kişi yönünden oluşan bu farklılığın nedeninin boşanma sürecindeki ailelerde olan çocukların bu süreçte ebeveynlerden birine özellikle de birlikte yaşadığı ebeveyne yönelmesinin etkisi olarak yorumlanabilir. Ailede az önem verilen kişi veya kişiler en sağa veya arkaya küçük şekilde çizilebilmekte ya da resme hiç dahil edilmemektedir(Altınköprü 2003). Kendisine en uzak çizilen aile bireyi incelendiğinde ABSÇ’nin % 42,2’sinin ABYÇ’nin ise % 51,1’inin babayı çizdiği tespit edilmiştir. Her iki çocuk grubunda da baba figürünün uzak çizilmesi genel olarak çocukların aile içinde baba ile daha az iletişim içinde olmaları nedeniyle daha uzağa çizdikler söylenebilir.

Çocukların çizdikleri resim ilk ve son çizilen kişiler açısından incelendiğinde ABSÇ’nin % 28,9’unun ilk olarak anneyi, ABYÇ’nin ise % 48,9’unun ilk olarak babayı çizdiği belirlenmiş ancak iki grup arasındaki bu fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmasa da ABSÇ’da annenin daha fazla öne çıkması ve ailedeki genel hiyerarşinin bozulmasına karşın ABYÇ’da bu hiyerarşinin korunması dikkat çekici bulunmuştur. Bu durum ABSÇ’da birlikte olunan ebeveyne olan ilginin kendini göstermesi olarak yorumlanabilir. Aile içindeki iletişimi sağlıklı olmayan çocukların, kiminle sorun yaşadığını, neler hissettiklerini gösterecek kadar net çizimler gerçekleştirdikleri, bu çocukların genelinde aile içinde bir sorunla karşı karşıya olduklarını çizdikleri resimlere ilk bakıldığında hissedilebildiği yapılan çalışma sonucunda elde edilmiştir (Dülger 2008). ABSÇ’nin % 28,9’unun son olarak babayı çizmesine karşın, ABYÇ’nin % 31,1’i resimde en son kardeşini çizdiği saptanmıştır. ABSÇ’da son olarak çizilen bireyin baba olması genelde ayrı yaşanan ebeveynin baba olması ile ilişkilendirilebilir. Buna karşın ABYÇ’da çocukların kardeşleri en son çizmesi aile içindeki hiyerarşinin etkisi olabileceği gibi kardeşler arasındaki çatışmaların etkisi ile aile bireylerinin önem sırası içinde çizilmesinin sonucu olarak da yorumlanabilir.

Çizimlerin genelinde çizim sırasında mırıldanma olmadığı ve çocukların aile bireylerini genelde normal çizdiği, aile bireylerini genellikle aynı boyda çizdikleri belirlenmiştir. Figürlerin hepsinin aynı boyda çizilmesi, demokratik bir aile yapısına işaret etmektedir (Altınköprü 2003).

Aile resminde yer almayan aile bireyi açısından çizimler incelendiğinde ABSÇ’nin % 64,4’ünün bütün bireyleri eksiksiz çizmelerine karşın ABYÇ’nin % 100’ünün bütün bireyleri tam çizdiği belirlenmiş ve bu farkın istatistiksel olarak da anlamlı olduğu tespit edilmiştir. ABSÇ’daki bu farklılığın parçalanmış aile yapısının etkisini göstermesi açısından önemli görülmektedir. Aile içindeki iletişimi sağlıklı olmayan, huzursuz aile ortamı için-

de yaşayan ve parçalanmış aileden gelen çocuklar resimlerinde genel olarak; aile bireylerini farklı yerlerde farklı işlerle uğraşırken çizdikleri, bazılarının aile bireyleri arasına, ev, ağaç, ırmak, masa örtüsü gibi nesnelere yerleştirdiği, bazılarının aile bireylerini çizgi-ler yardımı ile birbirinden ayrı çizdiği, çatışma içinde oldukları ya da onlar için önem teşkil etmeyen bireyleri, diğer bireylere göre daha küçük çizdikleri ya da resimlerinde onlara yer vermedikleri, bazı çocukların çatışma içinde oldukları aile bireylerinin gövdelerine düğmeler çizdikleri, aile içinde şiddete maruz kalan çocukların resimlerinde mor renge ağırlık verdikleri, aile bireylerinden her hangi birini kaybetmiş olan çocukların bazılarının o bireyi uçur bir biçimde gösterdiği ya da göz bebeklerini çizmediği, bazılarının ise kaybettiği kişiye resimde yer vermediği görülmüştür (Dülger 2008). Cinsel istismara uğramış çocukların resimlerinde baba figürünü çizmeme eğiliminin bulunduğu; kendilerini, annelerini, babalarını ve kardeşlerini daha küçük çizdikleri bulunmuştur (Yılmaz 2009).

Son olarak çocukların aile resimlerinde belirgin olan renk incelenmiş ve ABSÇ'nin % 35,6'sının resimlerinde belirgin rengin siyah olduğu, ABYÇ'nin resimlerinde ise % 75,6 oranında karışık rengin kullanıldığı belirlenmiş ve iki grup arasındaki bu farklılığın istatistiksel olarak da anlamlı olduğu bulunmuştur. Aileleri boşanma sürecinde olan çocukların aileleri ile birlikte yaşayan çocuklara oranla resimlerinde kullandıkları renkler doğrultusunda genelde daha mutsuz ve sıkıntılı bir süreç içinde oldukları söylenebilir. ABSÇ'da siyah rengin baskın olması bu çocuklardaki karamsar yapının bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Aileleri ile uyumlu ve rahat çocukların ise aile resmi olarak genellikle anne babalarının, kardeşlerinin ve kendilerinin özgün niteliklerini ve aile yaşamlarının ayrıntılarını göstererek hoş ve yaratıcı resimler çizdikleri belirtilmektedir. Ayrıca aileleri ile sağlıklı paylaşımlar içinde olan çocukların yaptıkları resimlerde figürler düz veya iki sıra halinde sıraladıkları, resimlerinin derli toplu olduğu, kullanılan renklerin ise canlı renkler olduğu ifade edilmektedir (Akt. Dülger 2008).

Sonuç ve öneriler

Bu çalışma ile boşanma sürecinde olan ailelerdeki çocukların aile algılarının resimler aracılığı ile incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma kapsamında ailesi boşanma sürecinde olan toplam 45 çocuk ile ve ailesi ile birlikte yaşayan 45 çocuk olmak üzere toplamda 90 çocuk ile çalışılmıştır.

"Aile çiz testi" açısından sonuçlar analiz edildiğinde iki çocuk grubu arasında; kendine en yakın çizdiği kişi, çizilmeyen kişi ve çizilen resimdeki belirgin renk açısından elde edilen farkın istatistiksel olarak anlamlı ($p > 0.05$) olduğu saptanmıştır.

Elde edilen bu sonuçlar ışığında şu öneriler getirilebilir:

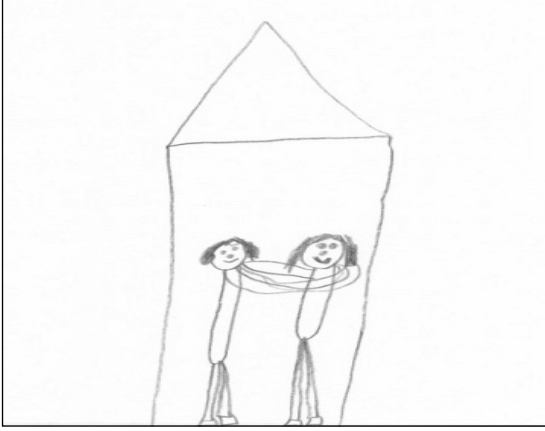
Boşanma sürecinin çocuklar açısından oldukça zor ve örseleyici bir süreç olduğu bilinmekle birlikte bu dönemde uygun destek mekanizmalarının işletilebilmesi için çocukların içinde bulunduğu psikolojik durumun doğru ve uygun bir şekilde belirlenmesine

daha fazla özen gösterilebilir. Bunun için çocukların yaptığı resimler kullanılabilir. Aile çiz testi çocukların aile algılarının belirlenmesi amacı ile kullanılabilir. Alanda çalışan uzmanların bu konuda yeterli eğitimlerden geçirilerek çocuğu tanıma tekniği olarak resimlerin daha yaygın kullanımı sağlanabilir. Özellikle boşanma, taciz, şiddet gibi olguları yaşayan çocuklarla birebir karşılaşan meslek elemanlarının bu yönde eğitim alabilmeleri desteklenebilir.

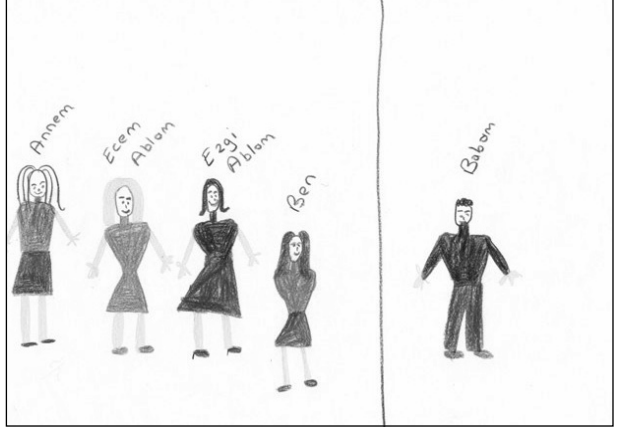
KAYNAKÇA

- Altınköprü, T. 2003. Çocuğun başarısı nasıl sağlanır?, İstanbul, Hayat Yayıncılık
- Amato, P.R. 1986. Marital Conflict, The parent-child relationship and child self-esteem. National Council on Family Relations, 35, 403-410
- Baykul, Y. 1997. İstatistik metodlar ve uygulamalar, Ankara, Anı Yayıncılık
- Bilir, Ş. ve Dabanlı, D. 1990. Ailelerde boşanma vakaları sonucu çocukların geliştirdikleri tepkiler ve bu tepkileri doğuran faktörler. Aile Yazıları 3. Birey, Toplum ve Kişilik, Ankara, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, s.143-155
- Büyüköztürk, Ş. 2008. Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı, Ankara, Pegem Yayıncılık
- Dülger, N. 2008. Altı-on bir yaş öğrencilerinin ailesel ve bireysel özelliklerinin resimlere yansımaları. Isparta, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal bilimler enstitüsü, Güzel sanatlar fakültesi, Resim-iş eğitimi bölümü, Yüksek lisans tezi(basılmamış)
- İnan, B. 2006. Ana sınıfı çocuklarının duygu ve düşüncelerini ifade etmelerinde çocuk resimlerinin önemi (6 yaş grubu), Ankara, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Güzel Sanatlar Eğitimi Ana Bilim Dalı, Resim-İş Öğretmenliği, Yüksek Lisans Tezi(basılmamış)
- Jenkins, J.M. 2000. Marital conflict and children's emotions; The Development of an Anger Organization. Journal of Marriage and The Family, 62 (8), 723-736
- Kanıcioğlu, A. 2009. Cinsiyet farklılıklarının çocuk resimlerine yansımaları(10 yaş çocuk resimleri üzerine bir araştırma), Ankara, Gazi üniversitesi, Eğitim bilimleri enstitüsü, Güzel sanatlar eğitimi anabilim dalı, Resim-iş öğretmenliği bilim dalı, Yüksek lisans tezi(basılmamış)
- Nazlı, S. 2000. Aile danışması, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım
- Özmen, S.K. 2004. Aile içinde öfke ve saldırganlığın yansımaları, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 37 (2), s.27-39
- Saydam Bahçivan, R. 2004. "Çocuk Çizimlerinin Klinik Değerlendirmedeki Yeri". Yansıtma- Psikopatoloji ve Projektif Testler Dergisi, 1(1-2) s.111-124
- Thayer, S.E. and Zimmerman, J. 2003. Ayrılanlar için çocuk bakımı, Ankara, Arkadaş Yayınevi
- Yılmaz, G. 2009. Cinsel istismara uğramış ve uğramamış 6-12 yaş grubundaki çocukların aile resmi çizimleri, davranış sorunları ve ailelerin işlevsel özelliklerinin incelenmesi, Ankara, Hacettepe üniversitesi, Sağlık bilimleri enstitüsü, Yüksek lisans tezi(basılmamış)
- Yolcu, E. 2001. Sol Yanlı Çocuklarda Sanatsal Yaratıcılık(12-15 yaş grubu çocuklar üzerinde bir inceleme). İstanbul, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora tezi(basılmamış)

Ek 1. Ailesi boşanma sürecinde olan çocuklara ait resim örnekleri

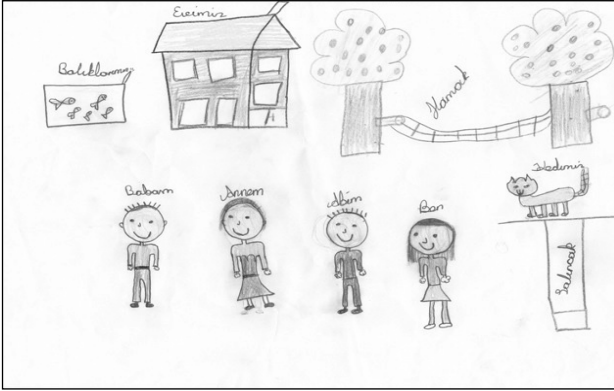


E. 7 yaşında kız çocuğu



S.(10)

Ek 2. Ailesi ile birlikte yaşayan çocuklara ait resim örnekleri.







C.(10)



L.(9)

ÇALIŞAN VE ÇALIŞMAYAN ÇOCUKLARIN ARKADAŞLIK İLİŞKİLERİNİN İNCELENMESİ

Güneş Salı		
<i>Yrd. Doç. Dr., Bozok Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü</i>		
Aysel Köksal Akyol		
<i>Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Çocuk Gelişimi Bölümü</i>		

ÖZET

Bu araştırmada, çalışan ve çalışmayan çocukların arkadaş ilişkilerini incelemek ve çocuğun cinsiyetinin ve yaşının arkadaş ilişkilerinde farklılık yaratıp yaratmadığını belirlemek amaçlanmıştır. Çocukların çalışma durumlarının, Arkadaş İlişkileri Ölçeği'nin Kendini Açma ve Sadakat alt boyutları, çalışan çocukların cinsiyetlerinin Arkadaş İlişkileri Ölçeği Bağlılık, Kendini Açma ve Sadakat alt boyutları, çalışmayan çocukların cinsiyetlerinin Arkadaş İlişkileri Ölçeği Bağlılık, Kendini Açma ve Sadakat alt boyutları ve toplam puanı, çalışan ve çalışmayan çocukların yaşlarının Arkadaş İlişkileri Ölçeği'nin Sadakat alt boyutu üzerinde farklılığa neden olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çalışan çocuk, çalışmayan çocuk, arkadaşlık ilişkileri.

Giriş

İnsan yaşamında çocukluk dönemi bir gelişim ve uyum dönemidir. Bedensel, bilişsel, sosyal ve duygusal gelişimin yoğun yaşandığı bu dönemde, çocuklar daha kırılabilir ve tehlikelere daha açık olabilmektedirler. Fidan'a göre gelişim dönemlerine uygun olmayan ortamlar çocukların fiziksel, zihinsel ve duygusal olgunlaşmasına olumsuz etki yapabilmektedir. Bundan dolayı çalışma ve çocuk kavramının birlikteliği önemli bir gelişimsel sorun olarak görülmektedir (Bulut, 1996 s.137; Fidan, 2004 s.31).

Çalışan çocukların okul çağı ya da ergenlik döneminde olmaları nedeniyle çalışmanın, onların gelişimi ve ruh sağlığı üzerinde olumsuz etkiler bıraktığı, çalışan çocuk olgusu üzerinde durmanın gerekli olduğu ifade edilmektedir (Hawamdeh vd., 2001 s.311; Kouvonen ve Lintonen, 2002 s.312). Çocuğun psiko-sosyal gelişimi için oyun oynaması,

okula gitmesi, boş zamanlarda kendini geliştiren uğraşları olması ve kendi yaş grubu ile sosyal iletişim kurması gereklidir. Çocuklar çalıştıkları zaman bu yaşam tarzına ulaşamamaktadırlar (Köksal, 1992 s.9; Mangır vd., 1992 s.163; Özcebe, 2001 s.289; Patiroğlu vd., 2001 s.125). Çocukların onuru, ahlaki, sağlığı ve eğitimine zararlı koşullarda çalıştırılması toplumun ekonomik kapasitesini ve dayanışmasını zayıflattığı gibi, uzun dönemli kalkınma hedefleriyle de çatışmaktadır. Çocuğun bu dönemleri sağlıklı bir şekilde yaşayabilmesi, gelişimsel görevleri gerçekleştirip yetişkinliğe ulaşması, sağlıklı bireylerden oluşan bir toplum için gereklidir (Bakırcı, 2004 s.56).

Arkadaşlık ilişkileri kişilik gelişiminde, çocukların kendilerini ve duygularını ifade etmelerinde, sağlıklı toplumsallaşmalarında cinsel kimliğin, bir gruba ait olma duygusunun, paylaşma ve sorumluluk alma duygularının kazanılmasında, kişiler arası ilişkileri içeren sosyal normların ve becerilerin öğrenilmesinde, oto-kontrol kapasitesinin geliştirilmesinde büyük önem taşımaktadır. Kendi yaş grubu ile iletişimin yaşamın her döneminde önemli bir sosyal ihtiyaç olduğu kabul edilmektedir. Arkadaşlarca aranmak, beğenilmek, benimsenmek kişilik gelişimi açısından önemli görülmektedir. Çocuk, arkadaşlık ilişkilerinde kendini kanıtlamakta, yardımlaşarak, paylaşarak, duygusal alışverişe gerekerek dostluk bağları kurmaktadır. Başkalarının düşünce, beklenti, duygu ve isteklerini sezme, başka bir deyişle bakış açısı alma becerisini kazanmaktadır. Bu kazanımları sayesinde arkadaşları tarafından daha çok destek görebilmektedir (Yıldırım, 1997 s.81; Turner, 1999 s.569; Temel ve Aksoy, 2001 s.102; Öztürk, 2004 s.124; Boivin, 2005 s.1). Çalışmak, çocukların arkadaşlık ilişkilerini olumsuz yönde etkilemektedir. Sosyal ve ekonomik açıdan birçok sorunla karşı karşıya olan, ailelerine ekonomik açıdan katkıda bulunmak amacıyla genellikle olumsuz koşullarda çalışmak zorunda olan çocukların, çalışma sürelerinin uzunluğu, yorgunluk gibi nedenlerden dolayı arkadaşları ile geçirebilecekleri yeterince zamanları olamamaktadır. Bu nedenlerden dolayı araştırmada, çalışan ve çalışmayan çocukların arkadaşlık ilişkilerinin incelenmesi amaçlanmıştır.

1. Materyal ve yöntem

Bu araştırma, çalışan ve çalışmayan çocukların arkadaşlık ilişkilerini incelemek ve çocuğun cinsiyetinin ve yaşının arkadaş ilişkilerinde farklılık yaratıp yaratmadığını belirlemek amacıyla planlanmıştır. Araştırmaya mesleki eğitim merkezlerinden 652, alt SED'i temsil eden liselerden 968 olmak üzere toplam 1620 çocuk katılmıştır. Çeşitli nedenlerle toplam 230 veri toplama aracı geçersiz sayılmıştır. Analizler, 551 çalışan ve 839 çalışmayan olmak üzere toplam 1390 çocuktan toplanan veri toplama araçları kullanılarak yapılmıştır. Araştırmanın veri toplama araçlarını Genel Bilgi Formu ve Arkadaş İlişkileri Ölçeği oluşturmaktadır. Genel Bilgi Formu araştırmacılar tarafından çocukların demografik bilgilerini ayrıntılı olarak toplamak amacıyla geliştirilmiştir. Kaner (2002 s.77) tarafından geliştirilen Arkadaş İlişkileri Ölçeği çocukların arkadaşlarıyla ilişkilerini inceleyebilmek amacıyla kullanılmıştır. Ölçek Bağlılık, Güven ve Özdeşim, Kendini Açma ve Sada-

kat olmak üzere dört alt boyuttan oluşmaktadır. Verilerin analizinde Mann-Whitney U ve Kruskal-Wallis H testleri yapılmıştır.

2. Bulgular ve tartışma

Çalışan ve çalışmayan çocukların arkadaşlık ilişkilerini incelemek ve çocuğun cinsiyetinin ve yaşının arkadaş ilişkilerinde farklılık yaratıp yaratmadığını belirlemek amacıyla yapılan bu araştırmanın bulguları aşağıda tablolar halinde sunulmuştur.

Çizelge 1 Çocukların çalışma durumlarına göre arkadaş ilişkilerine ait Mann Whitney U Testi sonuçları

ARKADAŞ İLİŞKİLERİ	Çalışma Durumu	Mann-Whitney U								
		n	\bar{x}	Ortanca	Min.	Mak.	ss	Sıra Ort.	z	p
Bağlılık	Çalışan Çocuklar	551	33.1	35.0	8.0	40.0	6.4	683.3	-0.921	0.357
	Çalışmayan Çocuklar	839	33.7	35.0	9.0	40.0	5.7	703.5		
Güven ve Özdeşim	Çalışan Çocuklar	551	15.7	16.0	4.0	20.0	3.8	710.8	-1.16	0.246
	Çalışmayan Çocuklar	839	15.6	16.0	4.0	20.0	3.4	685.4		
Kendini Açma	Çalışan Çocuklar	551	9.1	9.0	3.0	15.0	3.4	655.1	-3.054	0.002**
	Çalışmayan Çocuklar	839	9.7	10.0	3.0	15.0	3.4	722.0		
Sadakat	Çalışan Çocuklar	551	8.0	8.0	3.0	15.0	3.3	735.2	-3.005	0.003**
	Çalışmayan Çocuklar	839	7.5	7.0	3.0	15.0	3.2	669.4		
Toplam	Çalışan Çocuklar	551	65.9	68.0	24.0	90.0	12.8	686.1	-0.477	0.477
	Çalışmayan Çocuklar	839	66.5	68.0	19.0	90.0	11.9	701.7		

**p<0.01

Çizelge 1'de çocukların çalışma durumlarına göre arkadaş ilişkilerine ait Mann Whitney U Testi sonuçları verilmiştir. Arkadaş İlişkileri Ölçeği'nin Kendini Açma alt boyutunda çalışmayan çocukların sıra ortalamalarının (722.0), Sadakat alt boyutunda ise çalışan çocukların sıra ortalamasının (735.2) daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Yapılan Mann Whitney U Testi sonucunda çalışma durumunun Arkadaş İlişkileri Ölçeği'nin Kendini Açma ve Sadakat alt boyutlarından alınan puanların anlamlı farklılığa neden olduğu belirlenirken (p<0.01), Arkadaş İlişkileri Ölçeği'nin Bağlılık, Güven ve Özdeşim alt boyutlarında ve toplamda herhangi bir farklılık yol açmadığı bulunmuştur (p>0.05).

Çalışan çocukların arkadaşlarına karşı daha yüksek bir sadakat gösterdikleri, çalışmayan çocukların ise kendini açmaya daha eğilimli oldukları görülmektedir. Çalışmayan ço-

çocuklar örgün eğitime, çalışan çocuklar ise mesleki eğitim merkezlerine devam etmekte ve haftada bir gün okula gitmektedirler. Burada eğitimde beklentiler ortaöğrenimden farklılık göstermektedir. Çalışmayı eğitime devam eden çocuklar okul ortamının kendilerine sunduğu fırsatlar ile derslerde öğrendikleri bilgileri yazılı, sözlü vb. yollar ile göstermeleri gerekmektedir. Okul ortamında kendilerini ifade etmeleri beklenmekte ve buna izin verilmektedir. Bu gibi nedenlerle çalışmayan çocukların kendilerini açmaları olumlu yönde etkilenebilmektedir. Oysa çalışan çocuklar ağır çalışma koşulları altında, kendilerini ifade edip açma yerine kendilerine söylenenleri yapma, işlerini yetiştirme çabası gibi nedenlerden dolayı daha suskun kalabilmektedirler. Bu çocukların kendilerini açmalarına yönelik iş ortamlarında bir beklenti olmamaktadır. Ustanın ve çalışan diğer yetişkinlerin çocukla iletişimlerinde daha çok geleneksel yöntemleri kullanmaları, otoriteye uygun davranışın beklenmesi gibi nedenlerden dolayı çalışan çocukların kendilerini açmaları da düşük olabilmektedir. İşyerlerinde genellikle otoriter tutumla karşılaşan bu çocukların aileleri de düşük sosyoekonomik düzeyde oldukları için, evde de otoriter tutumla karşılaşabiliyor olabilirler. Bu nedenle arkadaşlarına sevgi ve yakınlık duymalarında, güvenmelerinde ve onlara kendilerini açma konusunda sorunlar yaşayabileceği söylenebilir. Boidin'e göre çalışan çocuk yalnızca çalışma dünyasının beklentilerine ve çıkarlarına uygun özellikleriyle tanınmakta ve değerlendirilmektedir (Boidin, 1995 s.32). Ayrıca eğitim sürecinden kopuş ve çalışma yaşamında yerine getirilen aktiviteler çocuğun sosyal gelişimi açısından tehlikeli olabilmektedir (Woodhead, 1999 s.27; Otis vd., 2001 s.611; Fidan, 2004 s.32). Öte yandan çocukların çalışması ve iş deneyimi onlarda bağımsızlık ve sorumluluk duygularını destekleyebilmekte, böylece bunlar sayesinde işine ve ustasına karşı sadakat duyguları geliştirebilmektedirler. Çalışan çocuklardan işyerlerinde onlardan, işine, ustasına ve diğer çalışanlara sadakatle bağlanması beklenebilir. Böyle bir beklenti onlarda sadakat duygularının gelişmesini sağlayabilir. Bunu çevresindeki diğer insanlara ve arkadaşlarına da genellebilir. Örgün eğitime devam eden çocuklar için böyle bir beklenti somut olarak sık sık vurgulanmayabilir. Daha çok, derslerde başarılı olması ve bir üst öğrenim kurumuna girebilmesi beklentisi vurgulanıyor olabilir, bu da çocuklar arasında rekabete yol açabilir, rakip gördüğü arkadaşlarına karşı sadakat duyguları zayıf kalabilir. Bu nedenlerle çalışan ve çalışmayan çocuklarda sadakat boyutuna ilişkin görüşler farklılaşmış olabilir.

Çizelge 2 incelendiğinde, Arkadaş İlişkileri Ölçeği'nin Bağlılık alt boyutunda çalışan erkek çocukların sıra ortalamalarının (268.5) çalışan kız çocukların sıra ortalamalarından (317.1), Kendini Açma alt boyutunda çalışan erkek çocukların sıra ortalamalarının (267.9) çalışan kız çocukların sıra ortalamalarından (320.6) daha düşük olduğu görülmektedir. Sadakat alt boyutunda ise çalışan kız çocukların sıra ortalamalarının (242.0) çalışan erkek çocukların sıra ortalamalarına (282.2) göre daha düşük olduğu görülmektedir. Yapılan Mann-Whitney U Testi sonuçları incelendiğinde çalışan çocukların cinsiyetlerinin, Arkadaş İlişkileri Ölçeği'nin Bağlılık, Kendini Açma ve Sadakat alt boyutlarından

alınan puanlar üzerinde farklılık yarattığı ($p<0.01$, $p<0.05$) ancak, Güven ve Özdeşim alt boyutundan ve toplamdan alınan puanlar üzerinde herhangi bir farklılığa neden olmadığı ($p>0.05$) belirlenmiştir. Çalışan çocuklarda kızların erkeklere oranla arkadaşlarına daha bağlı ve kendini açmaya daha eğilimli oldukları, erkeklerin ise kızlara oranla daha sadık oldukları görülmektedir.

Çizelge 2 Çalışan ve çalışmayan çocukların cinsiyetine göre arkadaş ilişkilerine ait Mann-Whitney U Testi sonuçları

ARKADAŞ İLİŞKİLERİ	Cinsiyet	ÇALIŞAN ÇOCUKLAR							Mann-Whitney U	
		n	\bar{x}	Ortanca	Min.	Mak.	ss	Sıra Ort.	z	p
Bağlılık	Kız	85	34.7	36.0	13.0	40.0	5.6	317.1	-2.599	0.009**
	Erkek	466	32.8	34.0	8.0	40.0	6.5	268.5		
Güven ve Özdeşim	Kız	85	15.4	16.0	4.0	20.0	4.0	262.8	-0.835	0.404
	Erkek	466	15.8	16.0	4.0	20.0	3.8	278.4		
Kendini Açma	Kız	85	10.1	10.0	3.0	15.0	3.5	320.6	-2.821	0.005**
	Erkek	466	8.9	9.0	3.0	15.0	3.3	267.9		
Sadakat	Kız	85	7.3	7.0	3.0	15.0	3.0	242.0	-2.150	0.032*
	Erkek	466	8.2	8.0	3.0	15.0	3.4	282.2		
Toplam	Kız	85	67.5	68.0	39.0	90.0	11.6	294.1	-1.139	0.255
	Erkek	466	65.6	67.0	24.0	90.0	13.0	272.7		
ARKADAŞ İLİŞKİLERİ	Cinsiyet	ÇALIŞMAYAN ÇOCUKLAR							Mann-Whitney U	
		n	\bar{x}	Ortanca	Min.	Mak.	ss	Sıra Ort.	z	p
Bağlılık	Kız	449	34.6	36.0	15.0	40.0	5.1	461.0	-5.276	0.000**
	Erkek	390	32.6	33.0	9.0	40.0	6.1	372.8		
Güven ve Özdeşim	Kız	449	15.5	16.0	4.0	20.0	3.4	412.5	-0.969	0.333
	Erkek	390	15.7	16.0	4.0	20.0	3.5	428.7		
Kendini Açma	Kız	449	10.4	11.0	3.0	15.0	3.4	474.1	-6.961	0.000**
	Erkek	390	8.8	9.0	3.0	15.0	3.2	357.7		
Sadakat	Kız	449	6.9	6.0	3.0	15.0	3.1	369.6	-6.499	0.000**
	Erkek	390	8.3	8.0	3.0	15.0	3.3	478.0		
Toplam	Kız	449	67.5	69.0	31.0	89.0	11.1	441.1	-2.710	0.007**
	Erkek	390	65.3	66.0	19.0	90.0	12.6	395.7		

** $p<0.01$, * $p<0.05$

Yine Çizelge 2 incelendiğinde, Arkadaş İlişkileri Ölçeği'nin Bağlılık alt boyutunda çalışmayan erkek çocukların sıra ortalamalarının (372.8) çalışmayan kız çocukların sıra ortalamalarına (461.0) göre, Kendini Açma alt boyutunda çalışmayan erkek çocukların sıra

ortalamalarının (357.7) çalışmayan kız çocukların sıra ortalamalarına (474.1) göre, toplamda çalışmayan erkek çocukların sıra ortalamalarının (395.7) çalışmayan kız çocukların sıra ortalamalarına (441.1) göre daha düşük olduğu; Sadakat alt boyutunda ise çalışmayan kız çocukların sıra ortalamalarının (369.6) çalışmayan erkek çocukların sıra ortalamalarına (478.0) göre daha düşük olduğu görülmektedir. Yapılan Mann-Whitney U Testi sonuçları incelendiğinde çalışmayan çocukların cinsiyetlerinin Arkadaş İlişkileri Ölçeği'nin Bağlılık, Kendini Açma ve Sadakat alt boyutlarından ve toplamdan alınan puanlar üzerinde farklılık yarattığı ($p < 0.01$) ancak Güven ve Özdeşim boyutundan alınan puanlar üzerinde herhangi bir farklılığa neden olmadığı belirlenmiştir ($p > 0.05$).

Çalışan ve çalışmayan çocuklarda kızların erkeklere oranla arkadaşlarına daha bağlı ve kendini açmaya daha eğilimli oldukları, erkeklerin ise kızlara oranla daha sadık oldukları, ayrıca çalışmayan çocuklarda kızların toplam arkadaşlık puanlarının daha yüksek olduğu görülmektedir. Kızların genel olarak erkeklere oranla sorunlarını diğerleri ile paylaşmaya daha yatkın oldukları, kendini açmaya daha eğilimli oldukları bilinmektedir. Bu ise arkadaşlar arası bağlılığı güçlendirmekte, ilişkilerde devamlılık sağlamaktadır. Erkeklerin de başkaları uğruna riske girme eğilimleri kızlara göre daha belirgindir. Davies ve Brember (1999 s.15) araştırmalarında kızların arkadaşlarıyla ilişki kurmakta zorlanmadıklarını, iletişim başlatma ve sürdürmede sorun yaşamadıklarını ve erkeklere göre arkadaşlarına daha bağlı ve yakınlık duyan kişiler olduklarını vurgulamışlardır. Fisher (1981 s.6) on beş-yirmi yaş arasındaki ergenlerin arkadaşlık ilişkilerini incelediği araştırmasının sonucunda, bütünleşmiş ve yakın ilişkilerin kızlarda erkeklere oranla daha yaygın olduğunu, kızların arkadaşlarına daha bağlı olduklarını ortaya koymuştur. Döğücü (2004 s.152) tarafından farklı liselerde öğrenim gören ergenlerin akran ilişkilerini belirlemek amacıyla yapılan araştırma sonucunda, Arkadaş İlişkileri Ölçeği'nin Bağlılık, Kendini Açma alt boyut puanlarındaki ve toplam puanda kız öğrenciler ile erkek öğrenciler arasında farkın anlamlı olduğu, Güven ve Özdeşim ve Sadakat alt boyut puanlarında kız öğrencilerle erkek öğrenciler arasında anlamlı farklılık bulunmadığı belirlenmiştir.

Çizelge 3 Çalışan ve çalışmayan çocukların yaşlarına göre arkadaş ilişkilerine ait Kruskal-Wallis H Testi ve Mann Whitney U Testi sonuçları

ARKADAŞ İLİŞKİLERİ	Yaş	ÇALIŞAN ÇOCUKLAR							Kruskal-Wallis H		
		n	\bar{x}	Ortanca	Min.	Mak.	ss	Sıra Ort.	KWH	p	İkili Karş.
Bağlılık	15 yaş	60	31.4	33.0	13.0	40.0	7.3	240.2	3.450	0.178	-
	16 yaş	162	33.0	34.5	8.0	40.0	6.9	278.8			
	17 yaş	329	33.4	35.0	13.0	40.0	6.0	281.2			
Güven ve Özdeşim	15 yaş	60	15.0	16.0	4.0	20.0	4.2	253.3	3.789	0.150	-
	16 yaş	162	16.1	17.0	4.0	20.0	3.9	294.5			
	17 yaş	329	15.6	16.0	4.0	20.0	3.7	271.0			

Kendini Açma	15 yaş	60	8.5	8.0	3.0	15.0	3.4	245.0	2.689	0.261	-
	16 yaş	162	9.1	9.0	3.0	15.0	3.3	276.4			
	17 yaş	329	9.2	9.0	3.0	15.0	3.4	281.5			
Sadakat	15 yaş	60	7.0	6.0	3.0	15.0	3.5	223.2	7.715	0.021*	1-2 1-3
	16 yaş	162	8.1	8.0	3.0	15.0	3.5	277.4			
	17 yaş	329	8.2	8.0	3.0	15.0	3.2	284.9			
Toplam	15 yaş	60	61.9	64.0	27.0	87.0	14.1	232.4	5.111	0.078	-
	16 yaş	162	66.3	68.5	24.0	90.0	13.7	283.6			
	17 yaş	329	66.4	67.0	32.0	90.0	11.9	280.2			
ARKADAŞ İLİŞKİLERİ	Yaş	ÇALIŞMAYAN ÇOCUKLAR							Kruskall-Wallis H		
		n	\bar{x}	Ortanca	Min.	Mak.	ss	Sıra Ort.	KWH	p	İkili Karş.
Bağlılık	15 yaş	259	33.7	35.0	9.0	40,0	5.7	419.2	0.361	0.835	-
	16 yaş	324	33.6	35.0	9.0	40,0	5.7	415.0			
	17 yaş	256	33.8	35.0	10.0	40,0	5.7	427.1			
Güven ve Özdeşim	15 yaş	259	15.9	16.0	4.0	20,0	3.1	431.8	1.402	0.496	-
	16 yaş	324	15.6	16.0	4.0	20,0	3.6	421.0			
	17 yaş	256	15.4	16.0	4.0	20,0	3.6	406.8			
Kendini Açma	15 yaş	259	9.7	10.0	3.0	15,0	3.4	420.8	0.186	0.911	-
	16 yaş	324	9.6	9.0	3.0	15,0	3.4	415.9			
	17 yaş	256	9.7	10.0	3.0	15,0	3.4	424.5			
Sadakat	15 yaş	259	7.4	7.0	3.0	15,0	3.1	410.7	9.822	0.007**	2-1 2-3
	16 yaş	324	7.2	7.0	3.0	15,0	3.1	397.1			
	17 yaş	256	8.1	8.0	3.0	15,0	3.4	458.4			
Toplam	15 yaş	259	66.6	68.0	19.0	89,0	11.6	421.4	1.330	0.514	-
	16 yaş	324	66.0	67.0	20.0	90,0	11.9	409.1			
	17 yaş	256	67.0	68.5	26.0	90,0	12.1	432.4			

*p<0.05, **p<0.01

Çizelge 3 de, çalışan çocuklarda Arkadaş İlişkileri Ölçeği'nin Sadakat alt boyutunda 15 yaş grubunun sıra ortalamalarının (223.2), 16 yaş (277.4) ve 17 yaş sıra ortalamalarına (284.9) göre daha düşük olduğu görülürken, çalışmayan çocuklarda Arkadaş İlişkileri Ölçeği'nin Sadakat alt boyutunda 16 yaş grubunun sıra ortalamalarının (397.1), 15 yaş (410.7) ve 17 yaş sıra ortalamalarına (458.4) göre daha düşük olduğu saptanmıştır. Yapılan Kruskal-Wallis H Testi sonuçları incelendiğinde, çalışan ve çalışmayan çocukların yaşlarının, Arkadaş İlişkileri Ölçeği'nin Sadakat alt boyutundan alınan puan üzerinde farklılık yarattığı (p<0.05, p<0.01), ancak Bağlılık, Güven ve Özdeşim, Kendini Açma alt boyutlarından ve toplamdan alınan puanlar üzerinde herhangi bir farklılığa neden olmadığı (p>0.05) belirlenmiştir. Farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek

için yapılan Mann Whitney U Testi sonucunda, çalışan çocuklarda Sadakat alt boyutunda farklılığın 15 yaşında olanlar ile 16 yaşında olanlar ve 15 yaşında olanlar ile 17 yaşında olanlar arasında olduğu belirlenmiştir. 15 yaşında olan çalışan çocukların Sadakat alt boyutunda aldıkları sıra ortalamalarının (223.2), 16 yaşında olanların (277.4) ve 17 yaşında olanların (284.9) sıra ortalamalarından daha düşük olduğu görülmektedir. Mann Whitney U Testi sonucunda, çalışmayan çocuklarda Sadakat alt boyutunda farklılığın 16 yaşında olanlar ile 15 yaşında olanlar ve 16 yaşında olanlar ile 17 yaşında olanlar arasında olduğu belirlenmiştir. 16 yaşında olan çalışmayan çocukların Sadakat alt boyutundan aldıkları sıra ortalamalarının (397.1), 15 yaşında olanların sıra ortalamalarından (410.7) ve 17 yaşında olanların sıra ortalamalarından (458.4) daha düşük olduğu saptanmıştır.

Çalışan çocuklarda 16 ve 17 yaşında olanların, 15 yaşında olanlara göre; çalışmayan çocuklarda ise 15 yaşında ve 17 yaşında olanların, 16 yaşında olanlara göre arkadaşlarına daha yüksek sadakat gösterme eğiliminde oldukları görülmektedir. Çocukların birbirlerine karşı sevgi ve yakınlık duymaları, arkadaşlık ilişkilerini geliştirebilmeleri için belirli bir süreyi birlikte geçirmeye ihtiyaçları vardır. Örneklem grubu 15-17 yaş grubunu kapsamakta ve en küçük yaşı 15 yaş grubu oluşturmaktadır. Çalışan çocuklar göz önüne alındığında bu yaşlarda olan çocukların, yaşları gereği uzun bir iş yaşamı geçmişi bulunmaktadır. Dolayısıyla arkadaşlık ilişkileri henüz gelişmemiş olabilir. Mesleki eğitim merkezinde ilk kez sınıf ortamında bulunmaları, birbirlerine karşı sevgi ve yakınlık duymalarını sağlayacak yeterli zamanın henüz başında olmaları ve haftada sadece bir gün okulda bulunmaları, arkadaşlık ilişkilerinin gelişebilmesi için yeterince bir arada olamamaları nedeniyle, henüz herhangi bir bağın kurulmadığı durumda, sadakat de gelişemeyeceğinden, çalışan çocukların 15 yaş grubunda olanların Sadakat alt boyut sıra ortalamalarının 16 ve 17 yaş grubuna göre düşük olmasının beklenen bir sonuç olduğu söylenebilir. 16 ve 17 yaş grubunda öğrencilerin birbirlerine karşı sadakat konusunda daha fazla çaba içinde olmaları ve arkadaşları uğruna zarar göreceks olsalar bile birbirlerini korumaları, güçlü arkadaşlıklar kurmak istemelerinden ve sınıfta iyi bir konum elde etmek istemelerinden kaynaklanabilir. Sonuçta her iki grupta da 17 yaş grubunun arkadaşlarına daha yüksek sadakat gösterme eğiliminde oldukları görülmektedir. Nitekim Delikara-Ertokuş (2000 s.113)'un ergenlerin akran ilişkileri ile suç kabul edilen davranışları arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla 14-17 yaş grubunda yaptığı araştırma sonucunda 17 yaşındakilerin diğer yaş grubundakilere göre arkadaşlara daha çok sadakat gösterdikleri sonucunu bulmuştur.

Sonuç ve öneriler

Çalışan ve çalışmayan çocukların arkadaşlık ilişkilerini incelemek ve çocuğun cinsiyetinin ve yaşının arkadaş ilişkilerinde farklılık yaratıp yaratmadığını belirlemek amacıyla yapılan bu araştırma sonucunda, çocukların çalışma durumlarının, Arkadaş İlişkileri Ölçeği'nin Kendini Açma ve Sadakat alt boyutlarında önemli bir farklılığa yol açtı-

ğı saptanmıştır. Çalışan çocukların cinsiyetlerinin Arkadaş İlişkileri Ölçeği Bağlılık, Kendini Açma ve Sadakat alt boyutları, çalışmayan çocukların cinsiyetlerinin Arkadaş İlişkileri Ölçeği Bağlılık, Kendini Açma ve Sadakat alt boyutları ve toplam puan, çalışan ve çalışmayan çocukların yaşlarının Arkadaş İlişkileri Ölçeği'nin Sadakat alt boyutu üzerinde farklılığa neden olduğu belirlenmiştir.

Yapılan bu araştırmada elde edilen bulgular doğrultusunda şu önerilerde bulunulabilir. Çalışan ve çalışmayan çocukların iyi arkadaşlık ilişkileri geliştiremedikleri görülmektedir. Anne- babaların ergenlik dönemindeki arkadaşlık ilişkilerine olumlu bir yaklaşım geliştirmeleri ergen gelişimi açısından önemli görülmektedir. Çocukların içinde buldukları dönemin özelliklerine göre onların ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri açısından anne babaların, çocukların gelişim dönemlerini ve bu dönemlerin özelliklerini çok iyi bilmeleri gerekmektedir. Bu nedenle anne babalar ergen gelişimi ve sorunları, çalışan çocuğun sorunları konularında bilinçlendirilebilir. Eğitimcilerin arkadaşlık ilişkileri ile ilgili bilgi ve duyarlılığı arttırılabilir. Öğrenciler için arkadaş ilişkilerinin önemi konusunda bilgilendirilebilir. Bu konularda öğretmenlere yönelik hizmet içi eğitim seminerleri düzenlenebilir. Çalışan çocuklar zamanlarının büyük bir kısmını iş ortamında geçirmektedirler. Dolayısıyla işveren-ustalar bu çocukların kişiliklerinin şekillenmesinde ailelerden daha fazla etkili olabilmektedir. Bu nedenle işveren-ustalar ve çalışan çocuk arasındaki iletişim konusunda ve çocuğun gelişim görevleri konusunda işveren-ustalara yönelik seminerler verilebilir. Okullarda çalışan psikolojik danışmanlar çalışan ve çalışmayan çocuklar için, kişilerarası ilişkileri geliştirmeye yönelik grup çalışmaları düzenleyebilir. Çalışan ve çalışmayan ergenlerin arkadaş çevrelerinin genişletilmesine ve paylaşım alanlarının arttırılmasına destek sağlamak amacıyla rahatlıkla gidebilecekleri gençlik merkezleri yaygınlaştırılabilir. Spor alanları arttırılarak ve aktivitelere katılım konusunda çalışan ve çalışmayan çocuklar teşvik edilerek sosyal olanaklardan yararlanmaları ve arkadaşlarıyla geçirecekleri zamanların artmasına olanak sağlanabilir.

Bu araştırmada çalışan ve çalışmayan çocukların arkadaşlık ilişkileri, üzerinde durulmuştur. Ayrıca çalışan ve çalışmayan çocukların başka kişilik özelliklerini belirlemeye yönelik çalışmalar yapılabilir. Çeşitli sektörlerde çalışan çocukların sorunlarını belirlemeye yönelik yeni araştırmalar, farklı iş kollarında çalışan çocukların kişilik özelliklerini karşılaştırmaya yönelik çalışmalar yapılabilir. Çalışan ve çalışmayan çocuklara verilecek çeşitli eğitimlerle onların kişilik gelişimlerine destek olacak deneysel çalışmalar planlanabilir.

KAYNAKÇA

- Bakırcı, K. (2004). "Türkiye'de Çocuk ve Genç İşçiliği". Görüş (Şubat Mart), 52-56. Ankara: TÜSİAD Yayınları
- Boidin, C. (1995). Çalışma Yaşamında Çocuk: Psiko-Sosyolojik Yaklaşım, (Çeviren: B. Piyal), Ankara: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ve ILO Yayınları
- Boivin, M. (2005). The Origin Of Peer Relationship Difficulties in Early Childhood and Their Impact on Children's Psychosocial Adjustment and Development. (01.10.2008.) Encyclopedia on Early Childhood

- Development, Centre Of Excellence For Early Childhood Development. <http://www.child-encyclopedia.com/documents/BoivinANGxp.pdf> adresinden alınmıştır
- Bulut, I. 1996. Çocuk Çalıştırılmasının Psiko-Sosyal Boyutları ve Sonuçları. Türkiye’de Çalışan Çocuklar Sorunu ve Çözüm Yolları. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu ve Friedrich-Namann- Vakfı
- Davies, J. ve Brember, I. (1999). Boys Outperforming Girls: A 8 Year Cross-Sectional Study Of Attainment and Self-esteem in Year 6. *Educational Psychology*, 19, 5-17
- Delikara-Ertokuş, İ. (2000). Ergenlerin Akran İlişkileri İle Suç Kabul Edilen Davranışlar Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi
- Döğücü, F. (2004). Tosya İlçesinde Farklı Liselerde Öğrenim Gören Ergenlerin Arkadaş İlişkilerinin İncelenmesi. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi
- Fidan, F. (2004). “Çalışan Çocuk Olgusuna Sosyo-psikolojik Bakış: Sanayide Çalışan Çocuklar Örneği.” *Trakya Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 4(1), 30-45
- Fisher, J.L. (1981). Transition in Relationship Style From Adolescence to Young Adulthood. *Journal of Youth and Adolescence*, 14, 11-24
- Hawamdeh, H., Spencer, N. ve Waterston T. (2001). Work, Socioeconomic Status and Growth Among Working Boys in Jordan. *Archives of Disease in Childhood*, 84(4), 311-313
- Kaner, S. (2000). Akran ilişkileri ölçeği ile akran sapması ölçeği geliştirme çalışması. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 33(1-2), 77-89
- Kouvonen, A. ve Lintonen, T. (2002). Adolescent Part Time Work and Heavy Drinking in Finland. *Addiction*, 97(3), 311-318
- Köksal, A. (1992). Çıracılık Eğitim Merkezine Devam Eden ve Etmeyen 15-18 Yaş Grubu Çalışan Çocukların Çalışma Koşulları ve Sorunları Üzerinde Karşılaştırmalı Bir Araştırma. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Ev Ekonomisi Yüksek Okulu
- Mangır, M., Aral-Çağatay, N. ve Köksal, A., (1992). Çalışan Çocuklar 3. İzmir İktisat Kongresi, Sosyal Değişim ve Sosyal Gelişme Stratejileri. Cilt 5. (ss. 163-176). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Açık Öğretim Fakültesi Basımevi
- Otis, J., Pasztor, E.M. ve Mcfadden, E.J. (2001). Child labor: A forgotten focus for child welfare. *Child Welfare League of America*. 80(1/15), 611-622
- Özcebe, H. 2001. Çalışan Çocuklar ve Sorunları. *Katkı Pediatri Dergisi*, 22(3), 286-301.
- Öztürk, O. 2004. Ruh Sağlığı ve Bozuklukları. Ankara: Nobel Yayıncılık
- Patroğlu, T., Gür, C. ve Tahan F. (2001). Çocuk İşçilerin Fiziksel Değerlendirilmesi. *Erciyes Tıp Dergisi*. 23(3), 124-127
- Temel, F. ve Aksoy A. 2001. Ergen ve Gelişimi. Yetişkinliğe İlk Sdım. Ankara, Nobel Yayıncılık
- Turner, G. (1999). Peer Support and Yung People Healt. *Journal of Adolescence*, 22 (4), 567-572
- Woodhead, M. 1999. Combatting Child Labour: Listen to What the Children Say. *Childhood*, 6(1), 27- 49
- Yıldırım, İ. (1997). Algılanan Sosyal Destek Ölçeğinin Geliştirilmesi, Güvenirliği ve Geçerliği. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13, 81-87



16

ÇOCUK HAKLARI ELEŞTİRİSİ

Türkiye Çocuk Hakları Anlayışı İçin Önsöz Yerine: Mevcut Düzen İçinde Uygarlık Dışı, Uluslar Ötesi Yeni Bir Kategori Olarak Çocukluk mu? Yoksa Uygarlık Krizini Açacak Yeni Bir Dünya mı?

Prof. Dr. Ertan Eğribel

Türkiye Çocuk Hakları Kültürü Stratejisi ve Uygulama Planı
(2012 - 2016) - Bir Öneri -

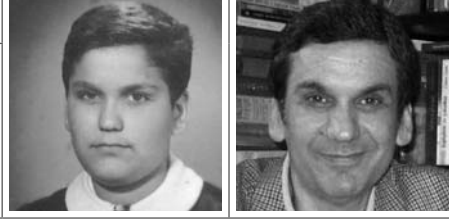
Prof. Dr. Ertan Eğribel



TÜRKİYE ÇOCUK HAKLARI ANLAYIŞI İÇİN ÖNSÖZ YERİNE: MEVCUT DÜZEN İÇİNDE UYGARLIK DIŞI, ULUSLAR ÖTESİ YENİ BİR KATEGORİ OLARAK ÇOCUKLUK MU? YOKSA UYGARLIK KRİZİNİ AŞACAK YENİ BİR DÜNYA MI?

Ertan EĞRİBEL

*Prof. Dr.,
İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Sosyoloji Bölümü*



Günümüzde çocuk sorunlarının çözümüne ilgili temel ilke ve değerler hukuk düzeyinde gündeme getirilmektedir. Çocuk sorunlarının, toplum ve uygarlık örgütlenmesinden bağımsız, kendi doğuş koşulları ve kaynağı dışında, salt hukuk düzeyinde ele alınması kendi başına tartışılması gereken bir konudur. Söz konusu bakış açısı sorunun çözümü bir yana, yeni sorunların kaynağını oluşturmaktadır. Çeşitli toplum bilim disiplinlerinin çocuk sorununa ilgisi mevcut hukuki çerçeveye bağlı ve bu çerçevenin boşluklarını doldurmakla sınırlıdır. Günümüz egemenlik ilişkileri içinde mevcut dünya dengesine karşı yeni bir arayış ve kuşku söz konusu değildir. Batı kendi gücüne büyük bir güven duyarken, yeni bir alternatif dünya düzeni öneremeyen Batı dışı toplumlar da (belli bir teslimiyet içinde) var olan dünya dengeleri içinde yer edinme çabasındadır. Bu durum sorunların açıklaması ve çözümü olmasa da Batı merkezli açıklamaların mutlak bir hukuksal düzlemde koşullar üstü, toplum üstü, mutlak, genel geçer, evrensel kurallar biçiminde kabul edilmesine izin verecektir. Çocuk sorunlarının çocuk hakları biçiminde gündeme gelişi bu anlayışın bir uzantısı biçimindedir.

Mevcut düzeni aşacak yeni bir dünya arayışının terk edildiği günümüzde toplum sorunlarının ortadan kalktığını söylemek mümkün değildir. Tam tersine sorunlar dünya ölçeğinde ve yıkıcı boyutlardadır. Ancak mevcut egemen eğilim, sorunların bütünsel bir dünya görüşü ve yeni bir toplumsallaşma arayışı içinde ifade edilmesi yerine günümüz dünya dengesiyle sınırlı (gündelik ilişkiler içinde) hukuk düzeyinde ve sorun/kurum odaklı ele alınması biçimindedir. Mutlak hukuk değerlerine ve kurallarına verilen üstünlük en geniş biçimde çözüme dayalı toplumsallığa açık bir soyutlama ve genişlik sağlamak için değildir. Bir başka düzeyde sorunların anlaşılması ve çözümü olmadığı için tepeden inme hukuk kuralları aracılığıyla toplum ilişkileri üzerinde etkili olunmak istenmektedir. Sosyolojide de aynı eğilim geçerlidir. Temel sorunlardan bağımsız, dar, uygulamalı çalışmaların öne çıkması ve yüceltilmesi bu nedenledir. Bu durum günümüz sorunlarının uzmanca, hemen çözülebilir, sınırlı sorunlar olmasından kaynaklanmamaktadır. Temel tartışmalardan vazgeçilmesi gelecekte umut kesmenin, çözümsüzlüğün, ge-

niş çözümlerden kaçmanın bir göstergesidir. Bunun en çarpıcı görüntüsü çocuk sorunlarına olan yaklaşımda ortaya çıkmaktadır. Toplumsal düzeyde belli bir çözüm ve açıklama söz konusu olmadığından sorunların ifadesi ve çözümü mutlak hukuk kuralları ve değerleri aracılığıyla belli düzenlemeler biçiminde olmaktadır. Ancak pratikte sorunlar mevcut hukuk değer ve kurallarının, amaçlanan düzenlemelerin içine sığmayacak ölçüde geniştir.

Tarihte ilk defa dünya halkları (Doğusu-Batısıyla) bir bütün olarak kendi geleceklere için kaygı içindedirler. Bu kaygının geçmişte geleneksel dünya görüşü içinde ifade edilen “kıyamet” inancından önemli bir farkı vardır. Hukukun güç ve üstünlüğünden, öncülüğünden bu anlamda söz edilmektedir. Ancak günümüzde toplumların kendi örgütlenmeleri ve gücüne dayalı olarak sorunların çözüleceğine olan beklenti ve iyimserlik ortadan kalkmıştır. Çocuk sorunlarının ve haklarının dünya çapında gündeme gelmesi, ancak toplum etkinliğini dışlayan belli düzenlemelere gerek duyulması bunun kanıtıdır. Sonuçta çocuk sorunlarının temeli uygarlığın geleceği ile ilgili duyulan kaygıya dayalıdır. Bu kaygı ve tehdide karşı en büyük güç çocukların hayalleri, umutları, iyimserliği ve dinamizmidir. Çocuk sorunları çözümünün hak anlayışı haline gelmesi, öngörü perspektifi nasıl bir dünya istediğimizle ilgilidir. Bu doğrultuda çocukların katkısından, donanımından, yaratıcılığından faydalanılması ve etkinliklerinin geliştirilmesi amaçlanmalıdır. Sorunların çözümüne yönelik toplum anlayışını ve gelecek perspektifini bu hedef oluşturmalıdır. Bu amacın gerçekleşmesi için dünya tarihinden, Doğu ve Batı uygarlıkları arasındaki ilişkilerin gelişmesinden kaynaklanan belli imkanlar, toplumsal güç ve irade olduğu gibi belli engeller de vardır. Terslik, sorunların çözümünde Batı dışı toplumların deneyim ve birikimleri, imkanları dışlanırken, günümüz sorunlarından yola çıkarak toplumsallık dışı, uygarlık ötesi, mevcut düzene uyumlu, dar, uzmanca önerilerin gündeme getirilmesidir.

Çocuk sorunlarıyla ilgili bir toplantıda büyük şehirlerimizden birisinin sosyal yardımlaşma ve çocuk kurumunun il başkanı yurtlardaki kızlarla baş edemediğini, onları rehabilite etmek, istismar ve fuhuştan korumak ve yüksek yararlarını sağlamak için hepsini bir adada toplayacak bir projesi olduğunu bilgiç bir tavırla söylediğinde çok şaşırılmışım. “Fuhuş yapan küçük kızlar adası projesi!”nin yukarıdan empoze edilen, otoriter, faşist bir yaklaşım olduğunu, itlaf edilmek üzere toplanan köpekler için bile artık düşünülmediğini, “köpekler adası”nın bir başka versiyonunun kız çocuklarının yararına ve korunmasına yönelik bir proje olarak savunan birinin adının başlığında “sosyal” olan bir kurumda yeri olmadığını söylediğimde sekiz kişilik masada bir anda tecrit oldum. Böylece projenin nasıl bir anlayışa dayalı olduğunu kendi deneyimimle öğrenmiş oldum! “Fuhuş yapan küçük kızlar adası” rehabilite ve koruma projesini kendini bilmez bir yöneticinin fantezisi olarak görmemek gerekir. Çocuk sorunlarının “çözümü” yönünde mevcut anlayışı sonuna kadar götüren bu öneri toplumdan, toplumsallıktan uzak koruma anlayışının kari-katürleşmiş, en kaba biçimidir. Bu açıdan önemsemek gerekir. Elbette yönetici dürüst, samimi, iyi niyetli, kızları korumaya inanmış biri olarak ters bir işi savunuyor, bu nedenle kendini ve önerisini yüceltiyordu. Bu anlayış diğer “akla” dayalı, otoriter, yukarıdan em-

poze edici, “gerçekçi” projelerin de kaynağıdır. Üniversitelerde yapılan pek çok inceleme ve projenin yaklaşım tarzı ve önerileri de farklı değildir. Bu nedenle mevcut anlayışa karşı cepheden karşı çıkmadan ve eleştirmeden, çocukları korumak adına, ahlak adına, din adına, bilim adına veya herhangi bir şey adına kolayca sahip çıkılan bu ortak anlayışa total bir biçimde karşı çıkmak güçtür. Öncelikle mevcut çocuk hakları anlayışı ve işleyişinden çocukları korumak gerekmektedir. Mutlaklaştırılan kurallar ve değerler, aktarma kurumlar, bunun uzantısı olarak ortaya çıkan tepeden inmeciliğin kendisi sorunları toplumsallaştırarak en geniş örgütlenmeler içinde çözmenin önünde bir engel ve sorun oluşturmaktadır. Bunun yanında bu öneriler pahalı ve bütünsellikten yoksundur. Bu nedenle sürekli kaynak sıkıntısından ve kurumlar arası koordinasyon eksikliğinden söz edilmektedir. Toplum sorunlarının kendi güç ve örgütlenmesi içinde çözümü en geniş biçimde uygarlık çözümünü gerekli kıldığı gibi ortaklık ve katılmayı da mümkün kılmaktadır. Kendiliğinden, anında ilişkilerle çözülemeyen sorunlar ancak bir başka düzeyde, toplumlar arası ilişki ve örgütlenmeler çerçevesinde çözülmektedir. Uygarlıkların ortaya çıkışı ve farklılaşması da bu çözüme dayalıdır. Uygarlık çözümü çerçevesinde ortaya çıkan belli örgütlenme ve değerler en geniş biçimde sorunların çözümüne katılmayı da, etkili olmayı da sağlamaktadır. Doğru olan ve en az kaynakla sorunlara çözüm yolu da budur. Ancak günümüz toplumlar arası ilişkiler düzeni çözüm bir yana sorunları pekiştirerek çürüme ve kokuşmaya neden olmaktadır.

Geleceğe ait beklenti, öngörü ve açıklamaların sona erdiği, toplumsal gerçeğin mutlaklaştırıldığı, ama belirsizleştirilip anlamsızlaştırıldığı, mevcut gerçeği aşmak yerine teslimiyetin doğallaştığı günümüzde yetişkinler olarak çocukların sınırsız hayallerine, spontanlıklarına, doğal istek ve aşırılıklarına, azgınlıklarına ihtiyacımız var. Öncelikle temel açıklama ve çözüm olmadan hukukça çerçevelenen, sorun odaklı, dar, uzman bakış açısının tartışılması ve aşılması gerekir. Bilinir sorunlara yine bilinir teknik cevaplar üretilmesi sadece tartışılan yeni kurumlar oluşturulmasına, yeni uzmanlık alanlarına veya kurumlar arasında ilişkiler eksikliğinden yakınmanın ötesine gitmemektedir. Elbette uzmanlıklara, kurumlara ve kurumlar arası koordinasyona karşı değiliz. Sorun, bu işleyişi sağlayacak düzenin/çözümün içinde bulunduğumuz dünyayı tartışma dışı bırakmasıdır. Hukuk toplum üstü, koşullar üstü bir çözümü tartışma dışı bırakmanın bir aracı haline gelmektedir. Çözüm yerine sorun odaklı bu bakış açısı verili düzeni pekiştirmenin, tepeden inmeciliğin dışına çıkmamaktadır. Bu nedenle kurumlar boşa dönmektedir. Toplumsal düzeyde çözümle ilgili bağlantı kayışları yoktur. Hukuk kuralları ve değerleri aracılığıyla oluşturulmaya çalışılan bağlantı mevcut düzeni doğrulayarak çocuk sorunlarının çözümünde/çözumsuzlüğünde bir kısır döngüye neden olmaktadır. Mevcut düzen odaklı perspektif sonuçta toplum, uygarlık eksenli temel çözüm arayışından kopuk, öngörünüşte/yüzeyde kalan sorun ve kurum odaklı çözümler olmaktan çıkmamaktadır. Mutlak, soyut çocuk hakları yaklaşımı toplumların etkinliğini ve deneyimlerini dışlarken ulus ötesi, uygarlık ötesi bir kurumsallaşmayı öne çıkarmaktadır. Koşullar üstü, toplum üstü, çıkarlar üstü, fark-

lılaşma üstü olarak empoze edilen bu anlayışın çerçevesi bütün evrensellik iddiasına karşılık Batı merkezlidir. Mevcut denge içinde sorunlara çözüm aranması aktarmaya dayalı mutlak değerleri, tepeden inme kurumsallaşmayı, uzmanlıkları zorunlu hale getirmektedir. Günümüz çocuk sorunu ve hakları anlayışı öngörünüşte kalan sorunların uygulama düzeyinde doğrulanması biçimindedir.

Günümüzde çocuk sorunları egemen ilişkiler bağlantısı dışında bir soyutlamaya dayanırken, öngörünüşte somut sorunların kendi koşul ve kuralları içinde uzmanca çözümlenmesine yönelmiştir. Bu rastlantı değildir. XIX. yüzyılda Batı dünya egemenliğini ele geçirmiş olsa bile kendi içinde belli bir arayış ve tartışma içindeydi. Günümüzde ise Batı kendi düzeninden kuşku duyma dönemini artık geride bıraktığı inancındadır. Sorunların bilindiğine ve bu sorunların nasıl çözüleceğine dair kendisine kesin bir güveni vardır. Bu durum olaylara yaklaşım biçimini darlaştırarak sorunların çözümüne teknik bir olay görüntüsü vermektedir. Bu anlamda yeni çalışma alanları, uzmanlıklar, kurumsal düzenlemeler gündeme getirilecektir. Günümüzde çocuk hakları ve sorunlarıyla ilgili belli bir egemenlik ilişkisi kurmadan gündelik ilişkiler ve sorunlar düzeyinde öngörünüşte kalan mutlak bir işleyiş biçimi öne çıkarılmaktadır. Diğer bir deyişle belli bir uygarlık ilişkisinden söz etmeksizin benzer ilke, değer ve kurumlarla, belli bir çalışma biçimine, uzmanlıklara göre her toplumun kendi bünyesini biçimlendirmesi istenmektedir. Bu durumda çocuk sorunu açıklaması ve çözümü belli, toplumun ve çocukların katkısı ve katılımından uzak, devlete/sosyal hizmet görevlilerine belli sorumluluklar yükleyen, korumaya yönelik uzmanca, teknik bir konu olmaktadır. Çocuk hakları savunucusu belli kişi ve kurumların, çeşitli disiplinlerin, yöntemlerin ortaya çıkışı bu nedenledir. Çocuk haklarını gerçekleştirme yolundaki uygulamalar çocuğu ve çocukluğu toplumsallık dışında, kendi içinde “yaş yetersizliğine” (korumaya) dayalı kapalı bir kast haline getirmekten başka bir sonuç vermeyecektir.

Çocuk hakları anlayışı sonuçta mevcut düzenin yarattığı belli sorunlardan yola çıkılarak ortaya çıkmıştır. Bunun ilk ve yetersiz sonucu toplumsallık dışı, uygarlık dışı, koşullar dışı, bağımsız çocuk kimliğinin savunusuna dönüşmesidir. Günümüz mevcut dünya egemenlik ilişkiler düzeni içinde Batı uygarlık düzeni ile kaynaşma çocuk haklarıyla tanımlanmakta, mevcut düzen ile uyum belli bir kesimle, çocuklar düzeyinde görülmektedir. Ancak çocuk hakları konusunda mutlak değerler/kurumlar düzeyinde kaynaşma ve uyumdan söz edilirken toplum düzeyinde uygarlıklar arası farklılık ve kopukluklar sürmektedir. Yine bu anlayış içinde haklar düzeyinde ortaklıktan söz edilse de kimlik düzeyinde, uygarlık düzeyinde çocuklar arasındaki farklılıkların ve ayrışmanın sürdüğünden söz edebiliriz. Tecride dayalı koruma anlayışının toplumsallık adına bu kadar yaygınlık kazanması rastlantı değildir.

Günümüz çocuk hakları anlayışı ve uygulamalarına Batı merkezli mevcut egemenlik ilişkileri çerçevesinde ortaklaşa sahip çıkmanın getirdiği ters bir durum söz konusudur. Batı tarafından çocuk haklarının savunulması elbette iyi bir gelişmedir, ancak çarpık-

tır. Bunun ötesinde gerçek bir çözüm olması mümkün değildir. Günümüzde çocuk hakları mevcut insan hakları anlayışının bir uzantısıdır. Sorunları belli hukuk özdeyişleriyle, hukuki uygulamalarla çözmek mümkün olmadığından tartışma hukuk dışındaki alanlarda da sürmektedir. Her ne kadar hukuk mevcut düzen tartışmalarının dışına çıkarak hukuk değerlerine ve kurallarına tartışma üstü bir görüntü verse de sırası geldiğinde bunun mümkün olmadığını kabul ederek belli hukuk ekolleri aracılığıyla veya hukuk dışındaki disiplinlerden yararlanarak karşılaştığı sorunlara cevap vermeye çalışmaktadır. Bir anlamda hukukun kendi değer ve kuralları aracılığıyla sağlayamadığı meşruluğu ve işleyişi, eksiklikleri kendi dışındaki disiplinlerden faydalanarak çözmeye çalışmaktadır. Ancak sorunları bir başka düzeyde ve başka araçlarla toplumsal düzeyde çözmek mümkün olmadığından yine hukuk aracılığıyla, hukuk değerlerine ve kurallarına duyulan güven ve inanç ile sorunların üstesinden gelinmeye çalışılmaktadır. Ortaklığı ve katılımı bir başka düzeyde sağlamak mümkün olmamaktadır. Zorunlu, bağlayıcı kurallara, yaptırımlara, düzenlemelere ihtiyaç duyulmasının nedeni budur. Sorunların bütünlüklü olarak açıklanamaması ve çözülememesi karşısında hukuk kuralları ve hukuk özdeyişleriyle açıklama ve çözüm olmasa da belli tanım ve işleyiş sağlanmaktadır. Bu yolla çözüme dayalı bir toplumsallaşma ve örgütlenme söz konusu olmadan, hukuk kuralları aracılığıyla ilişkiler yönlendirilmeye ve kurumsal düzeyde çocuk odaklı yeni bir toplumsallaştırma oluşturulmaya çalışılacaktır.

Günümüzde çocuk sorunları genellikle Batı dışı ülkelerde çocukların sağlık, güvenlik, eğitim, açlık, sefalet, çevre gibi bu ülkelerin kendisinden kaynaklanan sorunlar biçiminde gündeme getirilmektedir. Ancak bu dar, sınırlı ve çarpık bir bakış açısıdır. Bütün üstünlüğüne ve imkanlarına rağmen Batı için de çocuk sorunları yakıcı bir biçimde gündemdedir ve Batı kendi sorunlarından yola çıkarak bütün toplumları kapsayacak korumacı belli uygulama ve kurumsallaşmalar önermektedir. Batı dışı toplumların çocuk sorunuyla ilgili girişim ve uygulamalarında Batı toplumları örnek alınmaktadır. Çocuk sorunlarının çözümünde tepeden inmeciliğin, aktarmacılığın nedeni budur. Sorun, çocuk sorununa yaklaşımın kendisidir. Mevcut yaklaşım çocuk sorununun varlığını inkar edemediği için kabul etmekte ancak sorunların tanım ve çözümünü kendi denetimi dışına çıkarmak istememektedir. Uygarlık dışı, toplumsallık dışı ama Batı-merkezci bir yaklaşım bu yüzden öne çıkmaktadır. Çocuk sorunu olarak sözü edilen birikmiş verili sorunlardan çocuklar sorumlu olmadığı gibi, bu sorunların kendi aile, toplum çerçeveleri içinde ele alınarak çözülmesi de mümkün değildir. Sorun öncelikle mevcut egemenlik ilişkilerinin yarattığı tek boyutlu dünya uygarlığı sorunudur. Bu nedenle çözüm de bu düzeyde, uygarlık çözümü çerçevesinde aranmalıdır. Tek merkezli Batı dünya uygarlığının aşılması bu nedenle önemlidir. Batı toplumlarının iktisadi olarak refah içinde olmaları dünya ölçeğinde çocuk sorunlarından söz etmeye engel değildir. Batıda çocuk sorunlarının tanımı ve çözümü, ihmal, istismar ve taciz gibi "hastalıklar" biçiminde ele alınmaktadır. Sorunların çözümü de "hastalık" tedavisi gibi toplumun bütününden tecrit edilerek operasyonel düzeyde ol-

maktadır. Çocuk sorununun kendi toplumsallığından uzak belli kurumlara, uzmanlıklara, teknik-yasal düzenlemelere indirgenmesi bu nedenledir. Gerçekte çocuk ihmal, istismar ve tacizi Batı dünya düzeni içinde bir sapma değildir; düzenin kendiliğinden, doğal bir unsurudur. Batı'nın çocuk ihmal, taciz ve istismarı konusunda hem kendi içinde, hem de kendi uygarlık alanı dışında kirli bir sicili vardır. Günümüzde çocuk ihmal, istismar ve tacizinin anlamı değişik biçimlerde ifade edilse bile mevcut düzenin getirdiği toplumsal bir sorundur. Sorunu operasyonel girişimlerle çözmek veya bir hastalık gibi bütünden tecrit ederek ele almak mümkün değildir. Sorun mevcut düzen ilişkileri içinde ortaya çıktığı için tüm dünya halklarının ortak sorunu olarak çözüm beklemektedir. Bu sorunların çözümü nasıl bir gelecek ve dünya istediğimizle bağımsız değildir; bu nedenle mevcut düzene yönelik eleştirel bir çerçeve içinde ele alınmalıdır. Bu temellendirme ve eleştiri (tarihi ve toplumsal birikim ve potansiyelimiz temelinde) çocuk sorunlarının çözümünde Türkiye çocuk hareketinin kendi sözünü ve zenginliğini, maddi bir güç olarak örgütlenmesini ortaya koyma imkanı vermektedir.

Günümüzde toplumlar ve uygarlıklar arası ilişkiler tek yönlü bir görüntü vermektedir. Ancak çocuk sorunlarının ve çözümünün tek bir görünüş ve biçim altında ortaya çıktığını söylemek mümkün değildir. Bu tek yönlü etki çoğu zaman sorunların anlaşılmasını ve açıklanmasını önlemekte, giderek mevcut açıklama ve uygulamalara karşı belli bir direnç ortaya çıkmaktadır. Mevcut dünya egemenlik ilişkilerinden izole edilmiş, bir "hastalık" biçiminde ele alınan hak/sorun temelli çocuk yaklaşımı giderek toplumdan ve kendi uygarlık tarihinden koparılmış çocuk eksenli farklılaşmış, parçalanmış, mevcut düzeni pekiştiren standart, otoriter bir yapıyı empoze etmektedir. Bu nedenle toplumdan kopuk, köksüz, yukarıdan dayatılan çocuk haklarına karşı direnç, kimi zaman çocuk haklarına, daha doğru bir ifadeyle bunu öneren Batı denetiminde uluslararası çocuk kuruluşlarına karşı genel bir şüphe, tepki ve reddetme biçimini almaktadır. Günümüzde uygarlık dışı, uluslar ötesi, zorunlu çocuk hakları/değerleri anlayışı çocukluğun kendi başına, mutlak, ayrı bir kategori olarak ortaya çıkmasının zemini olmaktadır. Doğu toplumları kendi temel insan kaynağının kendisinden böyle bağımsızlaştırılmasına ve denetiminden çıkmasına izin veren çocuk politikasına karşı şüphe ile bakmaktadır. Bu şüphenin, yabancılaşmanın dayanağı olmadığını söylemek de mümkün değildir. Batı dışı toplumlarda geleksel değerlere bağlanma çabası öncelikle bu yabancılaşmaya, egemen anlayışa karşı oluşu belirleyebilmek içindir. Batı'da ise korumacı, bağımsız çocuk hakları anlayışı bir başka düzeyde tartışma konusudur. Çocuk ihmal, istismar ve tacizini bir "hastalık" gibi gören egemen anlayışa karşı kimi zaman korumayı reddeden, ihmal, istismar ve tacizi doğallaştıran sapkın görüşlerin savunuculuğu yapılmaktadır. Bunun ilk görüntüsü çocuk pornosunun giderek doğal bir hak olarak görülmesi ve yaygınlaşmasıdır. 1955'te yayınlandığı zaman yasaklanan, tepki gören Nabokov'un -sonraları filme de çekilen- *Lolita* romanının bugün yüksek değeri olan edebi eser olarak benimsenmesi rastlantı değildir. 12 yaşındaki Lolita'ya aşık olan Fransız dil profesörünün tutku ve dramının bireysel düzeyden sa-

nat-edebiyat düzeyine indirgenmeden çocuk sorununda “ikiyüzlü” bir standart/tartışma olduğunu söyleyebiliriz. Bu konunun “kişisel bir dram” olmaktan çıkması ve bir “insani/toplumsal dram” haline dönüşmesi günümüz uygarlığının krizini ve açmazını göstermektedir. Lolita romanının esas kahramanı olan yetişkin profesörün bireysel dramının giderek Lolita’nın “pop” hafifliğine, kolaylık ve teslimiyeti veya temsiliyeti biçiminde tutku ve cinsel köleliğe (dış dünyadan izolasyona ve kapatmaya) dönüşmesi ve bunun genelleşmesi gerçeğin nasıl çarpıklaştığının da bir örneğidir. Geçmişte marj-dışı olarak görülen bireysel eğilimler, tutku ve dramlar günümüzde giderek -insani/toplumsal bir hal olarak- mevcut egemen düzene yama biçimde olsa da eklenmiştir. Çocuğun, çocukluğun toplumdandan bağımsız kendi başına bir kategori olarak ele alınması ve diğer çarpık “insani hallerin” de toplumsallaşması ve düzene eklenmesi mevcut düzenin genişlemesi ve pekişmesi olarak görülmüştür. Batı merkezli uygarlık düzeni kendi yarattığı sorunlar “toplumsal-laştıkça” ya marj-dışı olarak düzene eklemeyi seçmekte, ya da sorunların ön görünüş düzeyinde çözümünü, temel bir çözüm söz konusu olmadan teknik, uzmanca bir konu olarak görmektedir. Bu nedenle mevcut durumu doğrulayan iki tür uygulama birbirine ters bir anlayışı belirtse bile birlikte varlığını sürdürmektedir. Bir yanda mutlak haklar anlayışı, diğer yandan belirsizlik! Bu, açmaz ve kısır döngünün ifadesidir.

Günümüzde çocuk hakları olarak ifade edilen ilkeler köksüz bir korumacı anlayışla belli kurumların inisiyatifi ve tekeliyle ifade edilir hale gelmiştir. Çocuk hakları değişik toplumların ve uygarlıkların çeşitli alanlarda kurmuş olduğu çok yönlü, kaynaşmış, uyumlu ilişkilerin bir ürünü ve uzantısı olmaktan uzaktır. Toplumsallıktan kaynaklanmayan hayırsever, korumacı çözüm anlayışı zorunlu olarak köksüz kalmaktadır. Bu nedenle mutlak, soyut çocuk hakları anlayışının savunulmasını çoğu kez kendi ülkelerinde yabancı bir görüşün sözcülüğünü üstlenmiş belli kesimler, çoğunlukla sivil toplum örgütleri ya da uluslararası anlaşmalarla yükümlülük altına girmiş belli kurumlar üstlenmektedir. Bu kuruluşların hem sözcülüğünü üstlendikleri çocuk haklarını, hem de kendi toplumları içindeki çocukları ne kadar temsil ettiği tartışmalıdır. İnsan haklarının bir parçası olan ve evrensel çocuk hakları olarak ilan edilen ilkeler çocuğun korunması, yaşaması, gelişmesi ve katılımı önündeki sosyal, siyasi, kültürel engellerin kaldırılması, dine, ırka, cinsiyete dayalı ayrımcılığın mahkum edilmesi, çocukların her türlü kararlara katılımı ve yararını temel almaktadır. Ancak günümüzde bütün bu söylenenlere rağmen, Batı dünya egemenliği çerçevesinde etnik, dinsel, cinsel farklılıkların mutlaklaştırıldığı, evrensel/bütünsel bakış açısının reddedildiği, mutlaklaştırılan çeşitli kimliklerin birbirine karşıt olarak mevzilendiği bir dünya var. Bu durumda çocuk hakları mevcut koşullarla uyumsuz, koşullar üstü, uygarlık ötesi mutlak değerler olmaktan ileri gitmemektedir. Bunun getirdiği en önemli sonuç toplumların kendi geleceklerini temsil eden en önemli insan kaynağının kendisine yabancılaşması, kendi denetiminden çıkarak bağımsızlaşmasıdır. Esas tehdit budur. Çocuk hakları için öne sürülen gerekçeler belli toplumsal olaylarla bağlantılıdır. Ancak bu hakların kökeni ve bazı olaylarla bağlantısı ne olursa olsun, sonuçta çocuk

hakları uygarlıklar ve toplum üstü yeni bir ayırım ve kategorinin temeli olmaktadır. Yaş veya korumaya dayalı çocuk eksenli yeni bir kategori bir kez oluşturulduktan sonra kendi bağımsız kurumları ve kuralları içinde belli bir işleyişi öngörmektedir.

Günümüzde Batı bütün dünyayı kapsayacak genişlikte bir görüşe sahip olduğu inancındadır. En azından eline geçirmiş olduğu üstünlükten yararlanarak dünya sorunlarının tanımlanması ve çözümünde kendisine öncülük vermektedir. Çocuk sorununa olan yaklaşımı da bu çabasına uygundur. Batı kendi gücünden ve üstünlüğünden kuşku duymamaktadır. Bu güç ve üstünlüğünü belli kurumların işleyişine ve hukuki belli değer ve kurallara aktarmıştır. Böylece ortaya çıkan sorunlara çözüm getirme yolunu kendi denetiminde tutmaktadır. Batı'nın temel sorunları kendi düzeni ve kimliği dışında, belli haklar, örgütlenmeler düzeyinde ele alması bu nedenledir. Sorunlar mevcut düzenin işleyişini tartışma konusu yapmadan gündelik hayat içinde ortaya çıkan sıradan, çözümü bilinir, teknik sorunlar biçiminde ele alınarak, operasyonel belli uygulamalara indirgenecektir. Çocuk sorununa olan ilgi ve yaklaşım da bu çerçevededir. Batı kendinden yola çıkmış olsa bile sorunların ifadesi ve çözümünde Batı dışı toplumlar için de geçerli olacak öneriler getirdiği inancındadır. Öncelikle bu anlayışın tartışılması gerekir. Çocuk haklarının gerçekleşmesi için, sorunların çözümüne yönelik olarak çocukların yaratıcılığının önünün açılması ve katkısının sağlanması temel şarttır. Ancak çocuk haklarıyla ilgili değerlerin uygulama alanında görünümü mevcut düzenin verili olarak kabul edilerek bu çerçevede içinde ortaya çıkan sorunların bir aksaklık veya hastalık gibi (koruma, iyileştirme) ele alınmasıdır.

Günümüzde terslik çocuk haklarının hayata geçirilmesi ve korunmasını sağlamak için oluşturulan en önemli mekanizmaların toplum ötesi belli devletlerarası kuruluşlar tarafından oluşturulması ve bunu referans alan resmi ve sivil savunuculuk mekanizmaları tarafından işletilmesidir. Bu durumda çocuk hakları giderek nasıl bir dünya istediğimiz sorusundan koparak çocuk eksenli bağımsız yeni bir toplumsal kategori, ayırım ve farklılaşma yaratmaktadır. Çocukların gelişmesi önünde engel olarak görünen sosyal, siyasi, kültürel farklılıklardan, din, ırk, cinsiyet gibi ayrımlardan bağımsızlaşma çabası giderek tarih ve uygarlık dışı (uygarlık karşıtı) çocuklukla ilgili yeni bir farklılık ve ayırımın, diğer toplumsal kesimlerden ayrılmaya (tecride) dayalı yeni bir kimliğin gerekçesini oluşturuyor. Burada esas önemli olan belli sorunlardan yola çıkılmasına rağmen nasıl bir çözüm önerildiğidir. Uygarlık örgütlenmesi ve birikiminden bağımsızlaştırılan çocuklar için sonuçta belli temsili örgütlenmeler önerilmektedir. Çocuk hakları savunucusu resmi, sivil kurumlar ve mekanizmalar (oluşturulan bu farklı toplumsal kimlik kategorisinin temsilini üstlenen) yönetici-bürokratik yeni bir kast olarak ortaya çıkmaktadır. Çocukların kendi kültüründen ve toplumdan ayrıştırılarak toplumsallaştırılması ve düzene katılımı bu düzenlemeler çerçevesinde çocuklardan bağımsız yönetici-bürokratik, sözde çocuk örgütleri tarafından temsil edilmektedir. Önce karşı çıkılması gereken -tarih ve uygarlık karşıtı- bu ayırım ve örgütlenme çerçevesidir. Aksi takdirde çocukların korunması, gelişmesi ve ya-

rarı anlayışı giderek mevcut düzenin çıkarları ve denetimine uygun -farklılığa dayalı- çocuk eksenli, kendi kültürüne yabancılaşmış yeni bir yapılanmanın uzantısı olmaktan öteye gitmeyecektir. Bu bir bakıma çocukların toplum ve tarih ötesi marjinal aktörler olarak görüldüğü ve düzene eklendiği yeni bir anlayışı belirtmektedir.

Çocukluk mutlak, kendisi için, bağımsız bir kategori değildir. Tarihi, toplumsal, insani, bütünsel bir olaydır. Çocukluğu mevcut düzene marjinal olarak eklenen bir yapı veya kategori olarak tanımlamak yerine tarihsel olarak, insan ilişkileri düzeyinde ortaya çıkan ve geleceği bağlayan bir kimlik oluşumu olarak tanımlamak gerekir. Çocuk hakları anlayışının bütün içinde kendi kendini var eden ve kendini savunan yeni bir ayırım ve farklılaşma yaratması, kurumsal düzeyde uygarlık dışı, toplum üstü belli temsiliyet/teslimiyet ile kendini darlaştırmasının önüne geçmek gerekiyor. Çocukların korunması ve yararından, çocuk haklarından anlaşılması gereken öncelikle (sadece değil) mevcut koşulların dönüştürülmesi ve dünyanın gelecekte alacağı biçimle ilgili olarak geliştirilmesi olmalıdır. Bu amaç uygarlık temelli, eleştirel yeni bir örgütlenme anlayışını gerekli kılıyor. Çocuklar, çocukluk mevcut düzenin marjinal bir uzantısı değildir, toplumun ve uygarlığın geçmişten geleceğe uzanan asli bir unsurudur.

Günümüzde siyasi, coğrafi, toplumsal sınırların ortadan kalktığı, en azından küreselleşme adına tartışıldığı ama kimlik düzeyinde etnik, dini, cinsel sınırların hem mevcut egemen ilişkiler düzeyinde belirsizleştirildiği, hem de kendi aralarındaki ilişkilerde mutlaklaştırıldığı ve marjinal olarak egemen ilişkilere eklendiği bir dünyada yaşıyoruz. Çocukluk da yine kendini kendi mevcut nesnel koşulları içinde kurmak suretiyle var eden, uygarlıktan bağımsız, mutlak, marjinal bir kimlik kategorisi haline getirilmektedir. Küreselleşmecî kimlik anlayışı toplumsallığı tarihi ve siyasi olarak sistematik bir biçimde dışlamaktadır. Çocukluğun “kendinde” bir toplumsal kategori olmaktan çıkıp, “kendisi için” bir kimlik olarak tanımlanması bir aktör olarak öne çıkmasına izin verse de bütünsellikten uzak, ayırıcı bir toplumsallık taşımaktadır. Bu durumda çocuk haklarının evrenselliği mevcut dünya egemenliğini pekiştiren, etkisiz, soyut idealler olmaktan ileri gidemiyor. Ancak kimlikler düzeyinde farklılaştırılmış ve parçalanmış bu dünyanın insanın gelecekle ilgili beklenti ve umutlarını yok edeceği de düşünülmemelidir. Çocuklar/çocukluk geleceğe yönelik yeni, sömürsüz bir dünya umut ve idealinin en saf, en çıkarısız unsurudur. Farklı uygarlıklar arasındaki ilişkilerin artması, çatışma ve sorunların dünya ölçeğinde gündeme gelmesi dünya ölçeğinde birlik eğilimini güçlendirerek, sorunlara en geniş ölçüde çözüm getirme eğilimini ve evrensel çocuk ve insan hakları anlayışını oluşturuyor. Çocuk hakları bu anlamda birilerinin bahsettiği ve korumaya aldığı haklar değildir. Dünya tarihi serüveninin, toplumlar arası ilişki ve mücadelelerin ortaya çıkardığı (günümüzden geleceği hazırlayan) vazgeçilmez haklardır. Mevcut düzen çerçevesi yerine, bu çerçevenin dışına çıkacak biçimde, her toplumun kendi özgün çocuk hakları anlayışını evrensel düzeyde çocuk haklarına katkı sağlayacak biçimde geliştirmesi ve ağırlığını duyurması amaçlanmalıdır. Çocuk sorunlarının çözümü ve bunun için geliştirilecek yaklaşım sadece

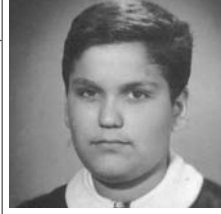
bugünü değil, dünyanın geleceğini de kurtaracak ve biçimlendirecektir. Bu durum bütün toplumlara dünya uygarlığının bugünü ve geleceği ile ilgili belli sorumluluklar yüklüyor.

Türkiye'nin Batı uygarlık düzeninin açmazlarına, krizine katılmasında hiçbir çıkarı yoktur. Türkiye, çocuk sorunlarının çözüm vizyonu ile insanlığın bütün tarihi mirasının zenginliğini sahiplenmek yanında, mevcut durumun getirdiği açmazlara, eksiklik ve çarpıklıklara karşı mevcut uygarlık birikimini aşmayı ve daha ileri götürmeyi amaçlamalıdır. Çocukluk her ne kadar özgül bir toplumsallık durumunu, toplumsallaşma içinde belli bir yeri belirtse bile çocuk sorunları ancak daha üst düzeyde, uygarlık birimi düzeyinde büyük birliktelikler içinde anlaşılabilir. Diğer deyişle çocuk sorununun toplum boyutunun ötesinde toplumlar arası bağlantısı vardır. Bu nedenle çocuk hakları yeni bir toplumsallaşma ve dünya görüşüne destek olacak biçimde çocukların yaratıcılığının önünü açan, eleştirel, katılımcı, ortak bir anlayışı ve yapıyı belirtmelidir. Bunun ifadesi ve uygulaması mevcut egemenlik ilişkilerine karşıt uygarlık temelli yeni bir örgütlenme modeli çerçevesinde mümkündür. Tekrar etmekte fayda var. Çocuk hakları ve sorunu bir uygarlık ve gelecek sorunudur. Çözümü de bu düzeyde ortaya koymak gerekir. Günümüz tek merkezli dünya uygarlığı mevcut koşulları mutlaklaştırarak sorunları öngörünüş düzeyinde, günöbirlik, verili sorunların saptanması ve rehabilitasyonu ile sınırlandırmaktadır. Sorunların kaynağını anlama ve etkileme çabası yoktur. Bu nedenle sorunların niceliksel çözümü, sayısal takibi ve ölçümü öne çıkmıştır. Bu uygulamaların da çocuk sorunlarının çözümünde belli bir yeri vardır, ancak temel değildir. Bunun için bütönsel düzeyde yeni bir yaklaşım yanında, mevcut sorunlar üzerinde pratikte etkili olacak ve niteliksel bir sıçrama yaratacak, sosyal, kalıcı, etkin bir örgütlenme yapısının ortaya konması gerekir. Dünya ve Türkiye ölçeğinde tehdit ve sorunların çözümünde çocukların etkin katılımını sağlayacak, engelli ve dezavantajlı durumdaki çocuklara yönelik tehditleri kaldırarak toplumsal düzeyde işbirliğini, dayanışmayı geliştirecek ve güçlendirecek araçları oluşturmak bu açıdan önemlidir. Çocuk haklarıyla ilgili gelecek perspektifi öncelikle çocukların katkılarıyla ama onları aile, toplum, uygarlık çerçevesinden ayrı, bağımsız bir kategori haline getirmeden nasıl bir dünya istediğimiz perspektifiyle oluşturulmalıdır. Çocuk sorunlarının çözümünü toplumsallaştırarak, uygarlık düzeyinde ortaklaşa çözenin, belli değerler oluşturarak sahip çıkmanın yolu budur. Çocukların kendi sorunlarına sahip çıkacağı, dayanışmasını ve katılımını sağlayacak en geniş örgütlenme çerçevesi sorunlarının çözümü yönünde etkili olmalarının da en önemli yoludur. Bu yönde çocuk ve gençlerin sağduyusuna, dinamizmine, potansiyeline, hayallerine güvenilmelidir. Bu örgütlenmenin gerçekten maddi bir güç olması, 23 Nisan temsili kurumu olmanın ötesine geçmesi ancak belli bir uygarlık disiplini ve yöntemiyle mümkündür.

**TÜRKİYE ÇOCUK HAKLARI KÜLTÜRÜ STRATEJİSİ
VE UYGULAMA PLÂNI 2012 - 2016
-Bir Öneri-**

Ertan EĞRİBEL

*Prof. Dr.,
İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Sosyoloji Bölümü*



Gerekçe

1.- Tarihte ilk defa dünya bir bütün olarak kendi geleceği için kaygılı. Çocuk haklarının savunulması için uluslararası belli düzenlemelere gerek duyulması ve devlet politikası olarak katılımın sağlanmaya çalışılması bunun kanıtıdır. Çocuk haklarının temeli gelecek ile ilgili duyulan kaygıdır. Çocuk hakları stratejisi, nasıl bir dünya istediğimizle ilgilidir. Bu yönde çocukların katkısından, donanımından ve bilgeliğinden faydalanmak, yaratıcılık ve etkinliklerini geliştirmek amaçlanmalıdır. Çocuk hakları kültürüne yönelik ülke vizyonunu, stratejisini ve biçimlenmesini bu amaç belirlemelidir.

Çocuk sorunlarının çözümü ve bunun için geliştirilecek strateji sadece bugünü değil dünyanın geleceğini de kurtaracak ve biçimlendirecektir. Bu durum bütün toplumlara dünya uygarlığının bugünü ve geleceği ile ilgili belli sorumluluklar yüklüyor. Bunun ilk ama yetersiz ifadesi çocuk haklarının uluslararası düzeyde ortak bir kabul görmesidir. Dünya uygarlık tarihi ve toplumsal mücadelelerinin kazanımları ve sorunları çerçevesinde Türkiye'nin de devlet düzeyinde bağlayıcı imzasını koyduğu *BM Çocuk Hakları Sözleşmesi* ve Türkiye çocuk hareketinin olgunluğu, deneyimleri Türkiye Çocuk Hakları Stratejisi'nin gerekçesini oluşturmaktadır.

2.- Dünyada çocuk sorunları ve çözümü genellikle Batı dışı çocukların sağlık, güvenlik, açlık, sefalet, çevre, ihmal, yoksunluk gibi sorunları ve hakları biçiminde gündeme geldi. Ancak bu, dar, sınırlı bir bakış açısıdır. Sözü edilen bu birikmiş verili sorunlardan çocuklar sorumlu olmadığı gibi bu sorunların aile ve kendi toplum çerçeveleri içinde ele alınarak çözülmesi de mümkün değildir. Sorun öncelikle mevcut egemenlik ilişkilerinin yarattığı bir dünya uygarlığı sorunudur. Bu nedenle Batı toplumlarının iktisadi olarak refah içinde olmaları dünya ölçeğinde çocuk sorunlarından söz etmeye engel değildir. Günümüzde çocuk ihmal, istismar ve tacizinin anlamı değişik biçimlerde ifade edilse bile tüm dünyanın ortak sorunu olarak çözüm bekliyor.

Çocuk sorunlarının çözümü ve çocuk hakları kültürü toplumlar arası farklılıklara rağmen, bir uygarlık sorunu olarak mevcut sorunları aşmaya yönelik, nasıl bir gelecek iste-

diğimize temellenmesi gereken, tüm çocukların ve toplumların ortak katkıda bulunacağı, kendi güç ve imkanlarını ortaya koyacağı, eleştirel bir çerçevede ele alınmalıdır. Bu temellendirme ve eleştiri çocuk sorunlarının çözümünde Türkiye çocuk hareketinin kendi sözünü ve zenginliğini, maddi bir güç olarak örgütlenmesini ortaya koyma imkanı vermektedir.

Türkiye çocuk hakları kültürü ve stratejisi hazırlık uygulaması

3.- Türkiye, çocuk hakları kültürü ve uygulamalarıyla ilgili binlerce yıllık bir uygarlık birikimine sahiptir. Türkiye özel konumu nedeniyle hem Batı uygarlık mirasını, hem de Doğu uygarlık mirasını sahiplenerek, çok kültürlü, çok dinli çok dilli kendisine bağlı bir uygarlık mirasının temsilcisidir. Bu zenginliğin temelini kendi sorunlarını toplumlar arası ilişkiler içinde çözme çabası oluşturmaktadır. Yeni Türkiye bu mirasın sahibi olması yanında güncel çalışmalarla bu birikimi zenginleştirmiştir. Türkiye Çocuk Hakları Kültürü Stratejisi ve Uygulama Planı tepeden inme ve aktarmacı bir çalışmanın ürünü değildir. “2010 Çocuk Görüşü Raporu”nun, 2010 yılında yapılan bir dizi çalışmanın ve bu girişimleri taçlandıran *I. Türkiye Çocuk Hakları Kongresi*’nin (2011) Türkiye Çocuk Hakları Kültürü Stratejisi’ne temel olması amaçlanmıştır. “*Sesimizi Kim Duyacak?*” adlı raporda öğrenci ve çocuk meclisleri aracılığıyla Türkiye’nin bütün illerinden 9-18 yaş grubundan 6230 çocuğun görüşü alınarak, onların katkısıyla belli sonuçlar çıkarılmıştır.

Türkiye’de çocuklar hem kendilerinin ve dünya çocuklarının temel haklarına sahip çıkmış, hem de güncel çocuk sorunlarıyla ilgili belli sonuçlara ulaşmışlardır. Bu çıkan sonuçlardan en önemlisi çocukların etkin katılıma dayalı Türkiye ve dünya ölçekli bütüncül bir çocuk politikası ve örgütlenmesinin acil gereğine işaret etmiş olmalarıdır. *I. Türkiye Çocuk Hakları Kongresi*’ne bildiri ve projeleriyle katılan çocuklar, etkileyen taraf olarak en üst düzeyde resmi ve sivil çeşitli kurum temsilcileri ve konularında uzman akademisyen de önerileriyle bu görüşleri geliştirmiştir.

4.- Türkiye Çocuk Hakları Kültürü Stratejisi insanlığın bütün tarihi mirasını ve zenginliğini sahiplenmek yanında, mevcut durumun getirdiği açmazlara, eksiklik ve hatalı kavrayışlara karşı mevcut uygarlık birikimini aşmayı ve daha ileri götürmeyi amaçlamaktadır. Bu nedenle Türkiye Çocuk Hakları Stratejisi’nin esası, çocukların yaratıcılığının önünü açan, eleştirel, katılımcı, ortak bir anlayışı ve yapıyı ortaya koymaktır. Bunun ifadesi ve uygulaması belli bir örgütlenme modeli çerçevesinde mümkündür.

Türkiye çocuk politikasının amacı çocukların her türlü yaşama, gelişme, güvenlik, dayanım ve etki bakımından imkanlara kavuşmasını sağlayacak koşulları oluşturmaktır. Türkiye Çocuk Hakları Kültürü Stratejisi bu amacı uygulama çabasında asgari bir araçtır. Çocuk politikasının nihai ve bütünsel amacına göre çocuk kültürü çocukların dünyasıyla sınırlı değildir. Çocukları etkileyen çeşitli olumsuzluklar bütünsel bir perspektifi gerekli kılmaktadır. Çocukları çevreleyen sınırları, koşul ve olumsuzlukları aşma amacı ile bütünsel bir toplum ve uygarlık yaklaşımı oluşturma perspektifi çocuk hakları kültürünün

ayrılmaz parçasıdır. Bu bilinçle çocuk hakları kültürünün bütün alanlara nüfuz etmesini sağlamak için mevcut koşul ve tutumları, yaklaşım ve uygulamaları değiştirmek gündemini taşır. Bunun için sadece belli yasaların, yönetmeliklerin ve uygulamaların değişmesinin ötesinde çocuğu özne durumuna getirecek bilgi ve yöntemlerin geliştirilmesi gerekmektedir.

I.- Çocuk hakları kültürü ve ortaklık yaklaşımı ve eylem planı

5.- Çocuk hakları kültürünün toplumsal ve tarihi gelişme sonucu ortaya çıkan ve dünyaca kabul edilen belli sonuçları vardır. Çocuk hakları kültürü sadece bir uygarlığa mal edilemez, ortak tarihin ve sorunların ürünüdür. Ancak dünya tarihinin belli çekişme ve çatışmalar içinde oluşması ve günümüzde toplumlar arasında eşitsiz denge, çocuk hakları olarak kabul edilen mutlak, ortak değerler ile mevcut durum ve uygulamalar arasında bir çelişki/ikilik olmasına yol açmıştır. *BM Çocuk Hakları Sözleşmesi* ile ifade edilen ilkelere de bu ikiliği görmek mümkündür. Bu ilkeler iç içe girmiş bir bütün olmasına karşın çocuk kültürü ve uygulama açısından aralarında belli bir ayırım ortaya çıkmıştır. Bu ikilik uygarlık kaynaklı mutlak değerler ile ulaşılması gereken tedrici amaçlar olarak iki temel başlık altında ele alınabilir.

A.- Bütünsel uygarlık temelli mutlak ilke ve uygulamalar

6.- Medeniyet temelli ilke ve uygulamalar tarih ve toplum çözümü gereğidir. Bunların tartışılması, özel durumlardan söz edilmesi kesin olarak mümkün değildir. Çocuğun yüksek yararına dayalı (sıra gözetmeden) hakları, a) Çocuğun korunması ve gelişmesi (hakkı), b) Çocuğun kamu ve özel hayatından güvenliği, katılımı, etkinliği (hakkı), c) Hiçbir çocuğa kültür, siyaset, ırk, din, cins, engellilik ayrımı yapılmaması ve dışlanmaması (hakkı), d) Çocuk kimliği ve kültür öğelerinin (dil, oyun, eğlence, eğitim vb.) korunması, savunulması (hakkı).

(A) kısmında belirtilen ilke ve uygulamalar (sivil/medeni ve siyasi haklar) mutlak ve derhal uygulanması zorunlu olan tüm devletler ve toplumlar için geçerli, ortak sabit maddelerdir. Bu kısımdaki ilke ve uygulamalar (B) kısmında belirtilen ilke ve düzenlemelerin gerekçesini ve yorumunu oluşturur ve yönlendirir.

B.- Anlık çocuk hakları ve sorunlarına yönelik tedrici ilke ve uygulamalar

7.- Toplumlar arası ilişkilerde elde edilen çözümün eşitsiz dengesi/dengesizliği ve ayrıcalıklar yaratması nedeniyle medeniyet temelli mutlak/ortak ilke ve değerler, uygulamada belli farklılıklar ve sorunlar biçiminde ortaya çıkmaktadır. Mevcut dünya düzeninin ortak bir çözüm temelinde katılım ve ortaklığa izin vermemesi ve çelişkileri çocuk hakları ve sorunlarının toplum ve medeniyet birimi düzeyinde çözümünü mümkün kılmamaktadır. Bu nedenle çocuk sorunları kendi başına bağımsız bir kategori olarak ele alınarak sorun-

ların çözümü mevcut gündelik ilişkiler içinde, anlık, kişisel haklar ve hizmetler biçiminde savunulmaktadır. Bu toplumsal haklar ve hizmet alanıyla ilişkili ilke/amaç ve düzenlemeler kendi içinde bir sistem oluşturur: a) Çocukların eğitim, öğrenim alma (hakkı) sistemi, b) Sağlıklı yaşama (hakkı) sistemi, c) Aile sosyal hizmet, sosyal yardım (hakkı) sistemi, d) Çocuk adalet (hakkı) sistemi, e) Özel durumda ve güç koşullar altında çocukların korunması ve durumlarının iyileştirilmesi (hakkı) sistemi, f) Kültürel (dil, inanç, sanat, edebi, cinsel, aile vb.) kimlik ve varlıklarını geliştirmesi (hakkı) sistemi.

(B) kısmında belirtilen hak ve uygulamalar (iktisadi, idari, sosyal, kültürel, hukuki, eğitim, sağlık hakları) yapısı gereği tedrici bir süreklilik, farklılık ve değişkenlik taşır.

Dar anlamda çocuk sorunları

8.- Çocuk hakları kültürünü geliştirmek ve sorunlar üzerinde etkili olunmak istenen alanlar (sorun ve çözümlerin ifadesi olarak sistem) önem sırası gözetmeden, eşit önemde şu biçimde sıralanabilir: a) Çocuk sağlığı ve refahı (hakkı); b) Durumu özellik arz eden güç koşullardaki çocuklar (görme, işitme, zihinsel, ortopedik, otistik, yaygın gelişim bozukluğu olan, süregen hastalığı olan, dil, konuşma ve uyum güçlüğü içindeki çocuklar) için gerekli düzenlemeler; c) Bebek ve çocuk bakım hizmetleri ve sağlık güvencesi (hakkı); d) İhmal, taciz ve istismar (fiziki, ekonomik, cinsel, ruhsal) mağduru çocuklara yönelik düzenlemeler; e) Ergen sağlığı ve eğitimi (hakkı); f) Çocuğun iyilik hali endeksleri kapsamında yasal ve idari düzenlemeler; g) Yoksul çocuklar; h) Çalışan çocuklar (çocuk işçiliği ve ekonomik sömürü); ı) Sokakta yaşayan çocuklar; i) Kanunla ihtilafa düşen çocuklarla ilgili düzenlemeler; j) Mülteci çocuklar; j) Aile ortamında uygun destek almayan çocuklar; k) Ebeveynlerden yoksun çocuklar; l) Madde bağımlısı çocuklar; m) spor ve kendini geliştirebileceği sebest zaman etkinliklerinden yoksun çocuklar; n) Çocuk eğitim ve öğrenimindeki aksaklık ve yetersizlikler; o) Çocuk beslenmesi; ö) Çocukların nitelikli bireyler olarak gelişme ve becerilerini geliştirmesi (hakkı); p) Çocuk olarak yaşama ve oyun (hakkı); r) Çocuk haklarına yönelik olumsuz yayınlara karşı çocuğu korumak, izlemek için medya ile ilgili belli düzenlemeler; s) Ailenin sağlık eğitimi ve rehberlik çalışmaları; ş) Kırsal alandaki çocukların haklarına erişimi (hakkı); t) Çocukların yaşam ortamlarının ve çevrelerinin (okul, şehir vb.) geliştirilmesi (hakkı).

9.- Çocukluk genel bir toplumsal kategori olmasına rağmen çözüm için kendisi için yeterli, kendi bağımsız bilincinde sahip özel bir alan değildir. Çocuk hakları kültürü toplumca sahip çıkılan ve medeniyet çözümü içinde ifade edilmesi gereken haklardır. Ancak çocuk haklarının koşulsuz savunulamaması nedeniyle ve düzenin kendi yarattığı sorunlar toplumsal düzeyde çözülemediğinden çocuk sorunları özel sorunlar olarak kabul edilmiş ve farklı uygulama ve düzenlemelere konu olmuştur. İktisadi, kültürel, hukuki, sağlık ve eğitim gibi düzeylerde ortaya çıkan aksaklık ve zaafaların temelini tartışmadan doğrudan çocuğu etkileyen dar anlamda sorunların acil çözümü için mevcut düzen içinde iyileştirmeler gerçekleştirmek, sistemler kurmak çocuk hakları kültürü ve uygulamala-

rının gerçekleşmesi için zorunlu olmuştur. Bu uygulamaların izlenmesi, denetimi, ölçülmesi için çocuk istatistiki bilgisi yanında aileye ve çocuğa yönelik iyilik hali endeksi sistemi gereklidir.

Çocuk istatistikleri bilgisi

10.- Çocuk sorunlarının yeni bir dünya düzeni olmaktan çıkarılması dar sınırlar içinde belli iyileştirme ve düzenlemeleri gerekli kılmıştır. Mevcut çocuk haklarının bütünsel bir çözüm çerçevesinde gerçekleşmesi söz konusu olmadığından tedrici, değişken, farklılık taşıyan haklar olarak tanımlanmıştır. Nihai sonuçlar ve bütünsel hedefi kaybetmeden bu sorunların çözümü de çocuk hakları kültürünün bir parçasıdır. Toplumsal düzeyde ortaya çıkan yetersizlik ve aksaklıklar ve bunları gidermede eşitsizlikler, çelişkiler çözümün sınırlılığından kaynaklanır. Günümüzde bütünsel düzeyde çözümden vazgeçmenin de bir ifadesi olarak çocuk sorunları üzerinde daha dar birimler çerçevesinde etkili olma çabası öne çıkmıştır. Bu sınırlı çözüm içinde belli iyileştirmeler ancak tedrici olarak, dar anlamda mümkün olduğu için belli sayılarla (istatistiki olarak) çözümü ifade etmek zorunluluğu vardır.

Çocuğun beslenme, eğitim, sağlık, sanat, spor, ekonomik, yargısal/kazai, idari, kültürel haklarını geliştirmek, erişim ve uygulama aksaklıkları ve nedenlerini dar anlamıyla genel olarak tespit etmek, sorumlulukları yerine getirmek, sorunların çözümü yönünde belli planlamalar yapmak, sorunlar üzerinde etkili olmak ve izleyebilmek için sayısal belli verilere sahip olmak (çocuk istatistikleri geliştirmek) gerekir. Türkiye bu açıdan belli bilgilere sahip olsa da yetersizdir.

Çocuk istatistikleri mevcut koşullara ve sınırlara uygun olarak planlamaya yol gösterir, yapıp-edilenleri ölçme ve sorumlulukları belirleme imkanı verir. Mevcut düzen içinde karar alma alanlarını etkileyerek kuram ile uygulama bütünlüğünün ortaya çıkmasını amaçlar. Toplum ve devlet ölçekli sorumlulukların karşılanması için dar anlamda da olsa gerçekçi ve geçerli strateji oluşturma mantığını belirler.

11-Mevcut düzen ve toplumsallaşmanın neredeyse bütün alanlarında belli eksiklikler, yetersizlikler ve sorunlar vardır. Bütün bu sorunların çözümüne yönelik olarak; a) yasal, idari belli düzenlemeler yapmak ve sistemler oluşturmak, b) Çocukların bu hizmetlere erişimini sağlamak, geliştirebilmek, sürdürülebilir kılmak, c) Koruyucu, önleyici, iyileştirici, geliştirici, tedavi ve rehabilite edici destek hizmetleri geliştirmek ve yaygınlaştırmak, d) Uygun hizmet modelleri geliştirmek ve etkin koordinasyonunu sağlamak ulaşılması gereken tedrici, sürekli amaçlardır. Bunun genel ifadesi çocuk politikasıdır.

Çocuk politikası

12.- Çocuk Hakları Kültürü Stratejisi'nin hayata geçirilmesi ile ilgili olarak yasal ve idari önerilerin geliştirilmesi ve düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Çocuk politikasının esasını bu içerik oluşturur. Çocuğu etkileyen hizmetler dar anlamıyla aile, medya, yerel yönetim, çeşitli devlet örgütlenmeleri ve özel ve sivil toplum örgütleri tarafından su-

nulmaktadır (okullar, sağlık hizmetleri, idari, hukuki, iktisadi örgütlenme ve düzenlemeler, meslekler, gündelik hayatı etkileyen diğer düzenlemeler, oyun alanları, imar ve planlama, trafik yanında politika üretimi, yöntem geliştirme, bilgi sunma, mali teşvikler vb.). Ancak çocuk haklarının sektörel bir politika olmaması nedeniyle medeniyet birimi çerçevesi içinde bütünsel, sabit ve mutlak çocuk hakları kültüründen söz edilmesi zorunluluğu vardır.

13.- Toplumlar arası ilişkilerin ve toplumsal koşulların gelişmesi, değişmesi ve bütünlük kazanması yakın işbirliği, dayanışma ve ortaklık bilincini ortaya çıkararak çocuk hakları kültürünün bütünlüğünü ve ortaklığını sağlamıştır. Buna karşılık toplumlar arası ilişkilerde mevcut farklılıkların, eşitsizliklerin, çelişki ve çatışmaların sürmesi ve bu farklılıkları mutlaklaştırma çabası bu sürece olumsuz olarak etki etmektedir. Çocuk hakları kültürünün ve stratejisinin tedrici olması, belli hedeflerin tespit edilmesi ve bu hedeflerle ilgili gerçekleştirme sürecinin belli dönemlerle ifade edilmesinin nedeni budur. (A) kısmında ifade edilen mutlak/sabit ilkelere karşılık (B) kısmında ifade edilen ilkelerin gerçekleşmesinin tedrici ve değişken olması çelişkisi bu ikilikten kaynaklanmaktadır.

14.- Türkiye Çocuk Hakları Kültürü Stratejisi (yukarıda) (A) kısmında belirtilen sabit maddelere odaklanarak, (B) kısmındaki hak ve uygulamaların değişken ve sürekli yapısına uygun olarak uygulanmasını ve gerçekleşmesini amaçlar. Bunun için gerekli düzenlemelerin altyapısının hazırlanması ve kurumsallaşması devletin çocuk politikasını oluşturur. Ancak bunun ötesinde bu değişken ilkelerin ifade ettiği sorunların sınırlı toplum çerçevesi içinde çözülmeyeceği bilinciyle toplumlar arası ilişkiler çerçevesinde bu ilkelere hayata geçmesi için öncü çaba harcar. Çocuk hakları kültürünün bütünlüğünü sağlayan dünya uygarlık tarihinin bütünlüğüdür ve bu tarih içinde her toplumun kendi sözünün, ağırlığının ve katkısının ortaya çıkmasını sağlamak çocuk politikasının esas/temel çerçevesidir.

15.- Devletin çocuk politikasının amacı çocuklara (burada kasıt 18 yaşına kadar olan kız ve erkek çocuklardır) saygı temelinde, onların gelişimini, güvenliğini, etkinlik ve katılımını sağlamak, bunun için belli süreçleri başlatacak düzenlemeleri yapmaktır. Çocuk politikasının gerçekleşmesi Türkiye Çocuk Hakları Kültürü Stratejisi'ne dayalıdır. Çocuk hakları kültürü ve stratejisi uygulanmak üzere atılacak adımları belirtmek yanında çocuğu etkileyen çeşitli alanları kapsar. Çocuklara yönelik uygulama ve düzenlemelerin toplumsal ve kamusal düzeyde çeşitli alanlara nüfuz etmesi, koordinasyonu ve izlenmesi için çocukların katılımını, katkısını, yaratıcılığını ortaya koyan bağımsız yeni bir düzenleme gerekir. Bunun anlamı çocuk politikasını uzmanca, çocuktan ve toplumdan kopuk, tepeden inme düzenlemeler, hükümetlere bağlı sektörel politika alanı olmaktan çıkararak çocuğa ve yaşam koşullarına dayalı canlı, dinamik, kendini sürekli yenileyen bir yapıya kavuşturmadır.

II.- Türkiye çocuk hakları kültürü stratejisi asgari eylem planı

16.- Çocuk Hakları Kültürü Stratejisi uygulamaları ve perspektifi gelip geçici, sınırlı bir süreç değildir. Çocukların koşullarını tedricen geliştirmeyi amaçlayan ve izlenen belli süreçlere bölünse bile daimi, uzun vadeli bir dünya uygarlığı ve geleceği perspektifidir. Bu perspektifin bir dizi etkinlik biçiminde günümüz çocuk sorunlarını aşacak tüm alanlara nüfuz edebilmesi, toplumun çeşitli düzeylerine yönelik tutumları, yaklaşımları ve uygulamaları değiştirmesi ve etkilemesi için yeni yöntemler ve araçlar geliştirilmesi gerekir. Bunun bir yönü yeni bir dünya ve geleceği amaçlayan çocuk bakış açısı bilinciyse, diğer bir yönü bu bakış açısının sürekliliğini sağlayacak ve geliştirecek örgütlenmedir. Bu örgütlenme çocuk kültürünün gelişmesi ve bütünlüğünün asgari koşuludur.

17.- Dünya ve Türkiye çocuk hareketinin üst düzeyde bilinçli ve etkili örgütlü bir yapı oluşturması, sorunların çözümüne yönelik, çocuk hakları kültürüne dayalı kalıcı bir örgütlenme yapısının oluşmasıyla mümkündür. Bu nedenle çocuğun yüksek yararına dayalı vatandaş ve çocuk olarak medeniyet temelli ilke ve uygulamalar ile güncel, acil çocuk hakları ve sorunlarına yönelik uygulama ve düzenlemeler birbirini etkiler. Mutlak, soyut ilkeler ile güncel sorunların çözümüne yönelik ilke ve uygulamaları birlikte kapsayan çocuk perspektifi ve süreklilik ilkesini maddi/örgütlü bir güç haline getirecek bağımsız bir düzenleme oluşturmak hayati önemdedir. Çocuk politikasının hedeflerinin başarılması ve atılan adımların etkisini izleyecek bir sistem kurulmalıdır. Bu sistemin temeli çocuğun katılımı ve ortaklığını sağlayarak çocukların yaratıcılık ve etkinliğinin çocuk hakları kültürü stratejisine egemen olmasına dayalıdır.

Çocuk politikası ve çocuğun katılım ve etkinliği

18.- Geleceğe ilişkin çocuk perspektifi ve açılımı uygulaması için kurumsal eylem planını sadece güncel sorunlardan kaynaklanmaz. Güncel sorunların geçmişten gelen sorunlar olduğu bilinciyle bu sorunların aşılmasını geleceğe yönelik bir dünya perspektifi içinde ortaya koyar. Mevcut durumda çocuk haklarının izlenmesi ve denetimi medya, uzman resmi ve sivil toplum kuruluşları ve uluslararası kuruluşlar tarafından gerçekleştirilmektedir. Çocuğun kendisiyle ilgili kararlara katılımı ve ortaklığı, denetim ve izleme sürecine etkin katkısı, değişimde kendi adlarına söz söyleme, toplumsal hayatın çeşitli alanlarında, okulda, ailede, toplumda, yerel yönetimlerde, özel, sivil, kamu kuruluşlarında, eğitimde, sağlıkta, yargıda, medyada, hukuki süreçlerin gelişmesi içinde yer almalarını sağlayacaktır. Bu örgütlenme modelinin gelişmesiyle çocukları etkileyen çeşitli kurum ve uygulamaların tartışılması, ölçülmesi, denetlenmesi ve izlenmesi çocuk kültürü perspektifiyle mümkün olacaktır. Ortaklık ve etkinlik sağlayacak örgütlenme modeli önerisi ve uygulaması: a) Çocuk Meclisi, b) Çocuk Hakları Konseyi, c) Çocuk Denetçiliği (Ombudsmanlık) biçimindedir.

19.- Çocuk hareketinin maddi olarak somutlaşmasını amaçlayan ve medeniyet çözü-

mü olarak çocuk haklarını savunan böyle bir yapının tarafları: a) Çocuk haklarının öznesi olarak çocuklar, b) Medeniyet odaklı ve ülke düzeyinde çocuk haklarını iyileştirmede, uygulamada görev alacak resmi kurumlar ve araçlar, c) Çocuk haklarının etkileyen ve etkilenen tarafları arasında karşılıklı olgunluğu temsil edecek, izleyici/denetim görevi yapacak olgunluk yapısı olarak üç ayrı örgütlenme düzeyinde temsil edilir.

Türkiye Çocuk Hakları Kültürü Stratejisi (2012-2016) Türkiye çocuk hareketinin örgütlenmesini gerçekleştirmek ve uluslararası düzeyde temsilciliğini yapmak üzere: a) Türkiye Çocuk Meclisi, b) Türkiye Çocuk Hakları Konseyi, c) Çocuk Denetçiliği (Ombudsmanlık) yapılarının kurulmasını öngörmektedir.

Türkiye Çocuk Meclisi: 81 ilden 3 yıllığına seçilecek çocuklardan oluşur. Türkiye Çocuk Hakları Stratejisi (TÇHS) Faaliyet ve Uygulama Planı'nın izlenmesi ve sonuçlanmasından sorumlu danışman birimdir. Uluslararası ilişkiler içinde temsil görevini üstlenerek dünya ölçeğinde çocuk hakları kültürü bilincini yaygınlaştırır ve sorunları üzerinde katkı yapar. Çocuk Hakları Kültürü Strateji çalışma deneylerinin paylaşılmasını sağlar.

Türkiye Çocuk Hakları Konseyi: TÇHS ve çocuk hakları kültürünün oluşmasında etkili resmi, özel toplum kuruluşları, üniversite, SHÇEK, TBMM ve ilgili Bakanlık temsilcileri, Çocuk İstatistikleri Birimi Çocuğun İyilik Hali Endeksi Birimi ile birlikte çalışır. Dönemsel TÇHS Belgesinin hazırlanmasından sorumludur. TÇHS ile ilgili bilgi materyali üretir ve yaygınlaştırır.

Çocuk Denetçiliği/Ombudsman: TÇHS'nin uygulanmasını geliştirme, toplumun tüm düzeylerinde uyumunu izleme, çocuklar ile genç insanların haklarını temsil etme sorumlulukları vardır. Çocuk Ombudsmanının etkinlikleri çocukları etkileyen tüm toplum alanlarını kapsar. Çocuk haklarını ve çıkarlarının savunmak ve tatmin edilmesini sağlamak için yerel yönetimler belediyeler, valilikler ve hükümet kuruluşlarıyla ilişkili donanımlı bir yapıdır. Uluslararası ve ulusal düzeyde Çocuk Hakları Kültürü Stratejisinin uygulanması, izlenmesi ve denetiminde, kurumlar arası koordinasyonda etkin bir rol oynar.

Genel çocuk bakış açısı ve ortaklık temeli

20.- Çocuk hakları dünya uygarlığı ve geleceği sorunudur. Günübirlik, verili sorunların saptanması ve rehabilitasyonu ile sorunların niceliksel temelde çözümü, sayısal takibi, ölçümünün ötesinde mevcut sorunlar üzerinde etkili olacak, niteliksel bir sıçrama yaratacak, çocuk hakları kültürü ve eğitici, sosyal, kalıcı, etkin bir örgütlenme yapısının ortaya konması gerekir. Bu daimi, süreklilik gösteren bakış açısı ve örgütlenme hem günümüzle ilgili sorunlar üzerinde etkili olacak, hem de gelecekle ilgili belli bir birikimi ve oluşumu ortaya koyacaktır.

Dünya ve Türkiye ölçeğinde tehdit ve sorunların çözümünde çocukların etkin katılımını sağlayacak, yaratıcılıklarının önünü açacak, engelli ve güç koşullardaki çocuklara yönelik tehditleri kaldırarak hizmetlerde kurumsal işbirliğini geliştirecek, örgütlenmeyi

teşvik edecek ve güçlendirecek araçları oluşturmak öncelikli hedeftir. Ancak bu amaçları yönlendirecek temel bakış açısı ve kültür oluşturulmadığında mevcut düzenin getirdiği aksaklık ve sorunların aşılması mümkün değildir. Amaçları gerçekleştirmenin ve çocuk haklarını maddi bir güç haline getirmenin yolu uygun araçların oluşturulması ile mümkündür. Uygarlıkların kaynağında, kendiliğinden, anında çözümlenmesi mümkün olmayan sorunların kendi dışında belli örgütlenmeler aracılığıyla çözülmesi bulunmaktadır. Medeniyetin gelişmesi ve ilerlemesi daha geniş katılımı ve ortaklığı sağlayan yeni çözümlerle ve buna dayanak olacak örgütlenmeler mümkündür. Çocuk sorununda mevcut açmazların aşılması, koşulların iyileştirilmesi, mevcut potansiyelin ve kaynakların verimli kullanımı ancak etkin bir örgütlenme ile aşılabılır. Bu örgütlenme sadece çocuk hakları örgütlenmesiyle sınırlı değildir.

21.-Çocuk hakları kültürü bilincinin oluşturulması, sorunların çözümü amacına yönelik imkanların koordine edilmesi, uygulamaların izlenmesi ve denetlenmesini sağlayacak örgütlenme çerçevesinin temeli çocukların etkin katılımına, yaratıcılığına ve olgunluğuna açık olmalıdır. Dünya ve Türkiye kritik bir yol ayrımındadır. Çocuklar için, çocuklarla birlikte yeni bir dünya kurmak için yeni bir yaklaşıma ve acil uygulamalara ihtiyaç bulunmaktadır. Türkiye uygarlıkların karşılaşma noktasında bir ülke olarak strateji belgesini hazırlarken dünya için örnek teşkil edecek konumdadır. Bu yüzden ülke ölçekli bir belge hazırlarken çok yönlü genel strateji eylem planı yanında bununla uyumlu mevcut koşullara yönelik eleştirel çocuk hakları kültürü ve örgütlenme modeli ve asgari eylem planı önermektedir.



17A

ÇOCUK HAKLARI ve MEDYA

Türkiye’de Çocuk Hakları İhlallerinin ve Korunan Çocuk Haklarının
Gazete Haberleri Aracılığı İle İncelenmesi

Prof. Dr. Belma Tuğrul & Sultan Şahin

RTÜK’ün Medya Okuryazarlığı Çalışmalarına Eleştirel Bakış

Prof. Dr. Mine Gencel Bek

Çocuk Hakları Kültürünün Gelişiminde Medya Okuryazarlığı Dersinin Önemi
Hüseyin Tuğrul Oktay

Televizyonda Yiyecek Reklamları ve Çocuklar Üzerindeki Etkileri

Prof. Dr. Selda Bülbül & Arş. Gör. Gülşah Ağırtaş

& Arş. Gör. Güzide Kurt

Televizyon Seyretme Süresinin Saldırganlıktaki Etkilerinin Cinsiyet ve
Sosyo-Ekonomik Düzeye Göre İncelenmesi

Prof. Dr. Neriman Aral & Yrd. Doç. Dr. Müdriye Yıldız Bıçakçı & Yrd.

Doç. Dr. Remziye Ceylan

Televizyondaki Şiddet İçerikli Programların Çocuk Ruh Sağlığı
Üzerindeki Olumsuz Etkileri

Yrd. Doç. Dr. Meltem B. Özüğurlu

Televizyon ve Çocuk: 6-12 Yaş Arası Çocukların Televizyon İzleme
Alışkanlıkları Üzerine Bir Araştırma

Yrd. Doç. Dr. Ali Korkmaz

Televizyon Reklamlarında Satış Aracı: Çocuklarımız

Ahu Samav Uğursoy

Medya ve Çocuk (Çocuk Hakları Bağlamında Medyaya İlişkin Aile
Görüşleri)

Yrd. Doç. Dr. Salih Zeki Genç & Fatih Güner

Suçta Karışmış Çocuklara Yönelik Temsil Çalışması “Taş Atan Çocuklar”a
Taş Atan Medya

Bilge Narin



TÜRKİYE’DE ÇOCUK HAKLARI İHLALLERİNİN VE KORUNAN ÇOCUK HAKLARININ GAZETE HABERLERİ ARACILIĞI İLE İNCELENMESİ

Belma Tuğrul		
<i>Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü Okulöncesi Eğitimi ABD Öğretim Üyesi/ ABD Başkanı</i>		
Sultan ŞAHİN		
<i>Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü Okulöncesi Eğitimi ABD Yüksek Lisans Öğrencisi</i>		

ÖZET

Bu çalışmada Türkiye’de çocuk hakları ihlalleri ve çocuk haklarını korumaya yönelik haberlerin sayısını ve içeriklerini belirlemek amaçlanmıştır. Araştırma kapsamında, 01 Eylül 2010–31 Ekim 2010 tarihleri arasında, *üç farklı gazetede* yer alan 15.511 adet haber taranmıştır. Haberlerde hak ihlaline neden olan kurum veya kişiler ile hakların korunmasını sağlayan kurum ve kişilerin sayıları belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Gazete, çocuk hakları, çocuk hakları ihlal haberleri.

Giriş

İnsan etkinliklerinin ve ilişkilerinin tümü iletişimle ilgilidir. Günümüzde kullanımı yaygınlaşan iletişim sözcüğü Zıllıoğlu’na göre (1992) haberleşmeyi de içeren daha geniş kapsamlı bir ileti alışverişi anlayışını yansıtmaktadır. İletişim’i Usluata bir yerden, bir kişiden, bir makineden bir başkasına herhangi bir ortamdan yararlanılarak bilgi gönderme olarak tanımlamaktadır. (Usluata, 1994). Kamuoyunun bilgilenmesini sağlayan medya, bilginin iletilmesi, saklanması ve güncellenmesini sağlayan bütün iletişim sistemleridir. İletişim sistemlerine basılı, görsel, işitsel tüm sistemler dâhildir (Barbier ve Lavenir,2001). Toplumun en doğal hakkı olan haber alma, bilgilenme işlevi, iletişim ve kitle iletişim araçları sayesinde gerçekleşir(Tutar ve Yılmaz, 2005). Marshall Mc Luhan’a göre insanoğlu dünyayı kitle iletişim araçları ile algılayabilmektedir. Bununla birlikte Roscho’nun da değindiği gibi basının içeriği içinden çıktığı toplumu yansıtmaktadır (akt. Tokgöz ,1981) Kitle iletişim araçları, genel bir tanımla “kitlemel bir boyutta ileti dağıtabilen araçlar” olarak

tanımlanabilir. Kitle iletişim araçları; haber ve bilgi verme amacı başta olmak üzere, eğitmek ve eğlendirmek gibi amaçlar taşıyan, belirli aralıklarla ya da sürekli olarak ulaşan araçlardır. Kitle İletişim araçları günümüz dünyasında hepimizin hayatında önemli bir yer tutmaktadır. Haber niteliği taşıyan olayları gündeme taşır ve toplumun bilinçlenmesini sağlar. Kitle iletişim araçlarının bir konuya dikkat çekmesi ve o konunun üzerinde yoğunlaşması halk tarafından konunun önemli olarak değerlendirilmesine neden olmaktadır (Severin ve Tankard 1994)

Yazılı kitle iletişim araçları gazete ve dergi yayıncılığını içerir. Gazete güncel olaylardan söz eden yazılı araçtır (Aydede, 2004). Gazeteler XIX. yüzyıl ortalarından itibaren etkinlik kazanır. Gazetecilik, haber malzemesi sayılan bilgilerin toplanması, yazılması, düzenlenmesi ve dağıtılmasını içeren bir işlemdir. Gazetecilikte, genellikle haber, “olayın veya olayların hikâyesi veya özeti” şeklinde tanımlanmaktadır. Hohenberg'e göre ise haber bir olayın raporu ve yarının tarihidir. Yazılı basının ulaştırdığı haber mesajları, saklanabilir bir belge niteliğini taşımaktadır(akt. Tokgöz, 1981). Bu yönden, belge olması nedeniyle, istenildiği zaman tekrar okunma gözden geçirilme olanağını sağlamaktadır. Haber ajansları muhabirlere büyük ölçüde yardımcı olmakla beraber, gazeteciliğin temel işlevi olan haber vermede köprü başlarını tutmuşlardır yazılı ve sözlü basının haber alma olanağına ve özgürlüğüne etkide bulunan haber ajanslarıdır. UNESCO'nun tanımına göre (akt. Özkan, 2004) haber ajansı, hukuki statüsü ne olursa olsun, genel anlamda haberleri, gerçekleri gösteren ve tanımlayan aktüalite belgelerini bulup, bunları kitle haberleşme araçlarına–onları ikna etmenin dışında kalmak üzere yayan, yasaların hükümlerine, ticaret kurallarına uygun, olanak verdiği ölçüde tam ve tarafsız bir hizmet götüren kuruluştur. Haber verme işlevi, gazeteciliğin en önemli ve temel işlevidir. Kamusal ilişkiler üzerinde hüküm verme yönünden de değerlendirilen hep haberler olur (Tokgöz, 1981).

Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF)'in hazırladığı dosyada çocuk tanımı yapılmıştır. Çocuk yaşla ve olgunlaşmayla gelişen ihtiyaçlara sahip bir birey olarak tanımlanır (BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Tanıtım Dosyası, UNICEF). Çocukların birey olarak kabul edilmesi ile birlikte, tarihsel süreç içerisinde, çocukların korunması ve haklarının olması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Çocuk Hakları Sözleşmesi, çocuk haklarına ilişkin evrensel normları belirleyerek, bağlayıcı bir hukuki belgede toplayan ilk sözleşmedir. Sözleşme, bir önsöz, üç kısım ve 54 maddeden oluşmaktadır. Çocuk Hakları Sözleşmesi'yle, çocukların yaşamsal hakları (çocuğun beslenme, barınma, tıbbi hizmetlerinden yararlanma vb.); gelişme hakları (çocuğun kendisini yetiştirebilmesi, oyun ve bilgi edinme hakları, din ve vicdan özgürlüğü); korunma hakları (çocuğun şiddet, sömürü, ihmal ve mülteci çocukların haklarının korunması); katılma hakları (çocuğun aile yaşamında ve toplumsal yaşamda etkin rol almasını sağlamaya yönelik hakları, karar alma mekanizmalarında yer alma, dernek kurma ve toplanma özgürlükleri) başlıkları altında incelenmektedir (Akyüz, 2000: 5).

1. Amaç ve yöntem

Bu çalışmanın amacı gazete haberleri aracılığı ile iki ay zaman aralığında Türkiye’de çocuk hakları ihlalleri ve çocuk haklarını korumaya yönelik haberlerin sayısını ve içeriklerini belirlemektir. Araştırma kapsamında Türkiye’de en çok okunan ve satışı olan beş gazete içerisinden üçü haber kaynaklarının farklı olmasına dikkat edilerek seçilmiştir. Bu gazetelerde yer alan “Türkiye, Güncel, , Gündem, Gündem Son Dakika, Bebek ve Çocuk, Yaşam, Sağlık” başlıkları, 01 Eylül2010–31 Ekim 2010 tarihleri arasında taranmıştır. 3 gazete içerisinde 15.511 adet haber incelenmiştir. Çocuk Hakları ile ilgili olan haberlerin toplam sayısı 188 adettir. İçerik analizi yöntemi ile değerlendirilmiştir. Çocuk Hakları ihlallerini içeren haberlerin toplam sayısı 156 adettir, temalar belirlenerek gruplanması uygun bulunmuştur. Çocuk haklarını korumaya yönelik uygulamaları içeren haberlerin toplam sayısı 32 adettir, gruplanması durumunda veri kaybı olacağı düşüncesiyle her bir haber tek tek verilmiştir. Bununla birlikte, her bir haberde, haberlerde hak ihlaline neden olan kurum veya kişiler ile hakların korunmasını sağlayan kurum ve kişilerin sayıları belirlenmiştir.

2. Bulgular ve yorumlar

Tablo1: Çalışmaya Dahil Edilen Gazetelerdeki Çocuk Hakları ve Çocuk Hakları İhlallerine Ait Haberlerin Dağılımı

Gazete	Çocuk Haklarını Korumaya Yönelik Uygulamaları İçeren Haberler	Çocuk Hakları İhlallerini İçeren Haberler	Çocuk Hakları ile İlgili Olan Haberler	Gazetede Taranan Haberler
A	-	49	49	2782
B	5	22	27	4200
C	27	85	112	8529
Toplam	32	156	188	15.511

Araştırma kapsamında 3 farklı gazete taranmıştır. 3 farklı gazete içindeki “Türkiye, Güncel, Bebek ve Çocuk, Yaşam, Sağlık, Gündem, Gündem Son Dakika” başlıkları incelenmiştir. 3 gazete içerisinde 15.511 adet haber incelenmiştir. Çocuk Hakları ile ilgili olan haberlerin toplam sayısı 188 adettir. Çocuk Hakları ihlallerini içeren haberlerin toplam sayısı 156 adettir. Çocuk haklarını korumaya yönelik uygulamaları içeren haberlerin toplam sayısı 32 adettir.

Tablo 2: Tüm Gazete Haberleri İçinde Çocuk Haklarını Korumaya Yönelik Uygulamalara İlişkin Haberlerin İçerik Analizi

Haberin İçeriği	İlgili Haber Sayısı	Çocuk Hakları Maddeleri
Çocuklara cinsel istismar konusunda ilave yasal tedbirler getirildi	1	34.
Okul Öncesi Okullaşma Oranı Arttı	1	28.
Okullarda Diyabet Eğitimi Programı Projesi Hazırlandı	1	24.
Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) Şiddeti Anlama Rehberi Hazırladı	1	28.
Okullarda Serbest Etkinlikler Ders Saatinde Sınav Yapılmaması	1	31.
İlköğretimden sonra okula devam etmeyen çocukların kimlik numaraları ile tespiti ve aile ile görüşme yapılmaktadır	1	28.
Ders Saati Kısaltılması Kararı alındı	1	31.
Mevsimlik işçilerin çocuklarına çadır okul projesi	1	28.
Engelli Çocukların Eğitim Kamplarına Gönderilmesi	1	23.
Trakya çocuk üniversitesi/ yaz tatili bilim programı	1	31.
Lösemili Çocuklar Vakfı yeni bir okul hazırlığı içinde	1	28.
Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu Türkiye Komitesi(Unicef)'nebağış kampanyası sayesinde Hacettepe Eğitim Fakültesi öğrencileri Doğu Anadolu Bölgesi'nde okul öncesi eğitimi verecek	1	28.
Sabıkalı ve kimsesiz çocuklara meslek kazandırma programı	1	32.
Kimsesiz çocukların sevgi evlerinde barındırılması ve 5 yıl içinde yurtların azaltılması projesi	1	20.
5 yaş altı çocuklara çocuk felci aşısı uygulaması	1	24.
Acil hekimlerine bebek ve çocuk ölümünü engellemek amacıyla başlatılan "Çocuklarda İleri Yaşam Desteği" kursu	1	24.
Yeni doğan canlandırma kursları	1	24.
Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu Türkiye Komitesi(Unicef)'in araştırmasında 1990 yılından bu yana beş yaş altı çocuk ölümleri azaldığı sonucunu ortaya koydu	1	24.
İlköğretim çocuklarında Bağırsak Paraziti Kontrolü	1	24.
Ülke genelinde 1 ay üstü ve 18 yaş altı çocuklara yönelik çocuk yoğun bakımları kurulması	1	24.
Ordu il genelinde internet kafelerde metin2 oyununun yasaklanması	1	36.
Trabzon il genelinde çocuk parklarının korunaklı ve çağdaş hale getirilmesi projesi	1	31.
21.30'da uyku saati uygulaması	1	31.
İnterpol ve Emniyet Müdürlüğünün yürüttüğü ortak çalışmada 72 ilde çocuk pornosu bulunduran kişilere dava açıldı	1	34.
Türkiye Avrupa'da çocuklar için internetin en güvenli olduğu ülkeler arasında yer alıyor	1	36.

Çocuk haklarını korumaya yönelik haberlerin içerikleri ile Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'ndeki maddelerin çocuklara sağladığı haklar ilişkisi incelendiğinde korumaya yönelik haklar ve ilgili haberler şu şekilde sınıflandırılabilir: **20. Madde:** Geçici ve sürekli olarak aile çevresinden yoksun kalan veya kendi yararına olarak bu ortamda bırakılması kabul edilmeyen çocuk, Devlettten özel koruma ve yardım görme hakkına sahip olacaktır. Taraf Devletler, bu durumdaki çocuk için kendi ulusal yasalarına göre, uygun olan bakımı sağlayacaktır. Bu hakkı korumaya yönelik durumun verildiği haber konusu, "Kimsesiz çocukların sevgi evlerinde barındırılması ve 5 yıl içinde yurtların azaltılması projesi" maddesidir ve 1 adet haberde bu hakkın korunmasına yönelik bir uygulama tespit edilmiştir. **23. Madde:** Taraf Devletler, zihinsel veya bedensel engelli çocukların saygınlıklarını güvence altına alan, özgüvenlerini geliştiren ve toplumsal yaşama etkin biçimde katılmalarını kolaylaştıran şartlar altında eksiksiz bir yaşama sahip olmaları gerektiğini kabul ederler. Bu hakkı korumaya yönelik durumun verildiği haber konusu, "Engelli Çocukların Eğitim Kamplarına Gönderilmesi" maddesidir ve 1 adet haberde bu hakkın korunmasına yönelik bir uygulama tespit edilmiştir. **24. Madde:** Taraf Devletler, çocuğun olabilecek en iyi sağlık düzeyine kavuşma, tıbbi bakım ve rehabilitasyon hizmetlerini veren kuruluşlardan yararlanma hakkını tanıyacaklardır. Taraf Devletler, bu hakkın tam olarak uygulanmasının takip edecek ve özellikle, bebek ve çocuk ölümlerinin düşürülmesi, koruyucu sağlık bakımlarının yapılması ve bütün çocukların gerekli tıbbi yardım ve tıbbi bakımın temel sağlık hizmetlerinin geliştirilmesine önem verilerek sağlanması için uygun önlemler alacaklardır. Bu hakkı korumaya yönelik durumun verildiği haberlerin konuları, "5 yaş altı çocuklara çocuk felci aşısı uygulaması", "Acil hekimlerine bebek ve çocuk ölümünü engellemek amacıyla başlatılan "Çocuklarda İleri Yaşam Desteği" kursu", "Yeni doğan canlandırma kursları", "Unicef'in araştırmasında 1990 yılından bu yana beş yaş altı çocuk ölümleri azaldığı sonucunu ortaya koydu", "İlköğretim çocuklarında Bağirsak Paraziti Kontrolü", "Okullarda Diyabet Eğitimi Programı Projesi Hazırlandı" ve "Ülke genelinde 1 ay üstü ve 18 yaş altı çocuklara yönelik çocuk yoğun bakımları kurulması" maddeleridir ve 7 adet haberde bu hakkın korunmasına yönelik bir uygulama tespit edilmiştir. **28. Madde:** Taraf Devletler, çocuğun eğitim hakkını kabul ederler ve bu hakkın fırsat eşitliği üzerine tedricen gerçekleştirilmesi görüşünü temel alırlar. Bu hakkı korumaya yönelik durumun verildiği haberlerin konuları, "Okul Öncesi Okullaşma Oranı Arttı", "MEB Şiddeti Anlama Rehberi Hazırladı", "İlköğretimden sonra okula devam etmeyen çocukların kimlik numaraları ile tespiti ve aile ile görüşme", "Mevsimlik işçilerin çocuklarına çadır okul projesi", "Lösev yeni bir okul hazırlığı içinde" ve "Unicef'e bağış kampanyası sayesinde Hacettepe Eğitim Fakültesi öğrencileri Doğu Anadolu Bölgesi'nde okul öncesi eğitimi verecek" maddeleridir ve 6 adet haberde bu hakkın korunmasına yönelik bir uygulama tespit edilmiştir. **31. Madde:** Taraf Devletler, çocuğun dinlenme, boş zamanı değerlendirme, oynama ve yaşına uygun eğlence etkinliklerinde bulunma ve kültürel ve sanatsal yaşama serbestçe katılma hakkı tanırlar ve eşit fırsatların sağlanmasına çalışır-

lar. Bu hakkı korumaya yönelik durumun verildiği haberlerin konuları, “Okullarda Serbest Etkinlikler Ders Saatinde Sınav Yapılmaması”, “Ders Saati Kısaltılması Kararı”, “Trakya çocuk üniversitesi/ yaz tatili bilim programı”, “Trabzon il genelinde çocuk parklarının korunaklı ve çağdaş hale getirilmesi projesi” ve “21.30’da uyku saati uygulaması” maddeleridir ve 5 adet haberde bu hakkın korunmasına yönelik bir uygulama tespit edilmiştir.

32. Madde: Taraf Devletler, çocuğun, ekonomik sömürüye ve her türlü tehlikeli işte ya da eğitimine zarar verecek nitelikte çalıştırılmasına karşı korunma hakkını kabul ederler. Bu hakkı korumaya yönelik durumun verildiği haberlerin konusu “Sabıkalı ve kimsesiz çocuklara meslek kazandırma programı” maddesidir ve 1 adet haberde bu hakkın korunmasına yönelik bir uygulama tespit edilmiştir.

34. Madde: Taraf Devletler, çocuğu her türlü cinsel sömürüye ve cinsel suiistimale karşı koruma güvencesi verirler. Bu hakkı korumaya yönelik durumun verildiği haberlerin konuları, “Çocuklara cinsel istismar konusunda ilave yasal tedbirler getirildi” ve “İnterpol ve Emniyet Müdürlüğünün yürüttüğü ortak çalışmada 72 ilde çocuk pornosu bulunduran kişilere dava açıldı” maddeleridir ve 2 adet haberde bu hakkın korunmasına yönelik bir uygulama tespit edilmiştir.

36. Madde: Taraf Devletler, çocuğun esenliğine herhangi bir biçimde zarar verebilecek her türlü sömürüye karşı çocuğu korurlar. Bu hakkı korumaya yönelik durumun verildiği haberlerin konuları “Ordu il genelinde internet kafelerde metin2 oyununun yasaklanması” ve “Türkiye Avrupa’da çocuklar için internetin en güvenli olduğu ülkeler arasında yer alıyor” maddeleridir ve 2 adet haberde bu hakkın korunmasına yönelik bir uygulama tespit edilmiştir.

Tablo 2.1. : Tüm Gazete Haberleri İçinde Çocuk Haklarını Korumaya Yönelik Haberlerinin Uygulayıcılarının İçerik Analizi

Hak Koruyucusu	İlgili Haber Sayısı
Milli Eğitim Bakanlığı	6
İl Sağlık Müdürlükleri	3
Belediye	3
Üniversiteler	2
Sağlık Bakanlığı	2
İl Milli Eğitim Müdürlükleri	2
Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu	2
Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu Türkiye Komitesi	1
Türkiye Büyük Millet Meclisi	1
Emniyet Müdürlüğü	1
Radyo ve Televizyon Üst Kurulu	1
Lösemili Çocuklar Vakfı	1

Tüm Gazete Haberleri İçinde Çocuk Haklarını Korumaya Yönelik Haberlerinin Uygulayıcıları analiz edildiğinde 6 adet haberde Milli Eğitim Bakanlığı, 3 adet haberde İl Sağlık

Müdürlükleri, 3 adet haberde Belediye, 2 adet haberde Üniversiteler, 2 adet haberde Sağlık Bakanlığı, 2 adet haberde Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu ,2 adet haberde Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, 2 adet haberde Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu Türkiye Komitesi , 1 adet haberde Türkiye Büyük Millet Meclisi, 1 adet haberde Emniyet Müdürlüğü, 1 adet haberde Radyo ve Televizyon Üst Kurulu ve 1 adet haberde Lösemili Çocuklar Vakfı hak koruyucusu olarak tespit edilmiştir.

Tablo 3: Tüm Gazete Haberleri İçinde Çocuk Hakları İhlal Haberlerinin İçerik Analizi

Haberin İçeriği	İlgili Haber Sayısı	İhlal Edilen Çocuk Hakları Maddeleri
Kontrolsüz Silah Kullanımı Sonucu Çocuk Ölümü	6	6. 18. 39.
Cinsel istismar sonucu çocuk ölümü	3	6. 34.
Terör Sonucu Çocuk Ölümü	4	6.
Siyasi Gösteride Çocuk Ölümü	1	6. 18. 38.
Terk Edilme Sonrası Çocuk Ölümü	1	6. 18. 19. 27.
Diğer Çocuk Ölümleri	31	6. 18. 19.
Çocuk Yaralanmaları	27	18. 19.
Tecavüz	15	19. 34.
Cinsel taciz	10	19. 34.
Kaybolan Çocuk	10	18. 19.
Ensest İlişki	8	3. 18. 19. 34.
Çocuğa Yönelik Aile İçi Şiddet	5	19.
Çocuğun diğer bir çocuğa karşı gösterdiği şiddet	5	18.
Çocuğun Eğitim Hakkı İhlali	5	3. 28.
Çocuğun polis tarafından dersinden çıkarılması ve gösterilerde şiddete maruz kalması	3	3. 16. 37. 38.
Çocuğa yönelik cinsel istismar davalarında mahkemelerin davalı hakkında tutuksuz yargılama kararları	3	3. 34.
Çocuğa yönelik cinsel istismar davasında 15 yaş altındaki çocuğun rızası olduğu neden gösterilerek yapılan cezai indirim	2	1. 3. 34.
Çocuğa yönelik cinsel istismar davalarında mahkemelerin dava hakkında takipsizlik kararları	2	3. 34.
Terk Edilen Çocuk	2	18. 19. 27.
İçme Suyu Zehirlenmesi	2	24.
Çocukta Meydana Gelen Kalıcı Sakatlık	2	3. 24.
Gıda Zehirlenmesi	1	24.
Çocuğun yasa dışı cinsel faaliyette bulundurularak sömürülmesi	1	34.
Yangın	1	18.

Haberlerin içerikleri ile Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'ndeki maddelerin çocuklara sağladığı hakların ilişkisi incelendiğinde ihlal edilen haklar ve ilgili haberler şu şekilde sınıflandırılabilir: **1. Madde:** 18 yaş altındaki her insan çocuk sayılır. Bu hakkın ihlal edildiği durumun verildiği haber konusu, "Çocuğa yönelik cinsel istismar davasında 15 yaş altındaki çocuğun rızası olduğu neden gösterilerek yapılan cezai indirim" maddesidir ve 2 adet haberde bu hakkın ihlali tespit edilmiştir. **3. Madde:** Taraf devletler, çocuğun bakımı, korunması, refahı ve yüksek yararı temel alınarak kamusal kurum ve kuruluşlar, sağlık hizmetleri ve bakımından sorumlu bireylerin yeterliliğini sağlamakla ve denetlemekle sorumludur. Bu hakkın ihlal edildiği durumun verildiği haberlerin konuları "Çocuğa yönelik cinsel istismar davasında 15 yaş altındaki çocuğun rızası olduğu neden gösterilerek yapılan cezai indirim", "Çocuğa yönelik cinsel istismar davalarında mahkemelerin dava hakkında takipsizlik kararları", "Çocuğa yönelik cinsel istismar davalarında mahkemelerin davalı hakkında tutuksuz yargılama kararları", "Ensest İlişki", "Çocukta Meydana Gelen Kalıcı Sakatlık", "Çocuğun Eğitim Hakkı İhlali" ve "Çocuğun polis tarafından dersinden çıkarılması ve gösterilerde şiddete maruz kalması" maddeleridir ve 25 adet haberde bu hakkın ihlali tespit edilmiştir. **6. Madde:** Her çocuğun yaşama hakkı vardır. Çocuğun hayatta kalması ve gelişmesi için mümkün olan azami çaba gösterilecektir. Bu hakkın ihlal edildiği durumun verildiği haber konuları, "Kontrolsüz Silah Kullanımı Sonucu Çocuk Ölümü", "Cinsel istismar sonucu çocuk ölümü", "Terör Sonucu Çocuk Ölümü", "Siyasi Gösteride Çocuk Ölümü", "Terk Edilme Sonrası Çocuk Ölümü" ve "Diğer Çocuk Ölümleri" maddeleridir ve 46 adet haberde bu hakkın ihlali tespit edilmiştir. **16. Madde:** Hiçbir çocuğun özel yaşantısına, aile, konut ve iletişimine keyfi ya da haksız bir biçimde müdahale yapılamayacağı gibi, onur ve itibarına da haksız olarak saldırılamaz. Bu hakkın ihlal edildiği durumun verildiği haber konusu, "Çocuğun polis tarafından dersinden çıkarılması ve gösterilerde şiddete maruz kalması" maddesidir ve 3 adet haberde bu hakkın ihlali tespit edilmiştir. **18. Madde:** Taraf Devletler, çocuğun yetiştirilmesi ve gelişiminin sağlanmasında ana-babanın sorumluluk taşıdıkları ilkesinin tanınması için her türlü çabayı gösterirler. Çocuğun yetiştirilmesi ve geliştirilmesi sorumluluğu ilk önce ana-babaya ya da durum gerektiriyorsa yasal vasilelere düşer. Bu hakkın ihlal edildiği durumun verildiği haber konuları, "Kontrolsüz Silah Kullanımı Sonucu Çocuk Ölümü", "Siyasi Gösteride Çocuk Ölümü", "Terk Edilme Sonrası Çocuk Ölümü", "Diğer Çocuk Ölümleri", "Çocuk Yaralanmaları", "Ensest İlişki", "Kaybolan Çocuk", "Terk Edilen Çocuk", "Yangın" ve "Çocuğun diğer bir çocuğa karşı gösterdiği şiddet" maddeleridir ve 85 adet haberde bu hakkın ihlali tespit edilmiştir. **19. Madde:** Taraf Devletler, çocuğun bakımını üstlenen kişi veya kişilerin yanında iken bedensel veya zihinsel saldırı, şiddet veya suiistimale, ihmâl yada ihmalkar muameleye, ırza geçme dahi her türlü istismar ve kötü muameleye karşı korunması için yasal, idari ve toplumsal önlemleri almak ve durumun gereklerine göre çocuğa ve onun bakımını üstlenen kişilere gereken desteği sağlamak amacı ile sosyal programlar düzenlemek ile yükümlüdür. Bu hakkın ihlal edildiği durumun verildiği haber konuları, "Terk Edilme Sonrası Çocuk Ölümü", "Diğer Çocuk

Ölümleri”, “Çocuk Yaralanmaları”, “Ensest İlişki”, “Cinsel taciz”, “Tecavüz”, “Kaybolan Çocuk”, “Terk Edilen Çocuk” ve “Çocuğa Yönelik Aile İçi şiddet” maddeleridir ve 104 adet haberde bu hakkın ihlali tespit edilmiştir. **24. Madde:** Taraf Devletler, temel sağlık hizmetleri çerçevesinde ve başka olanakların yanı sıra, besleyici yiyecekler ve temiz içme suyu sağlanması yoluyla hastalık ve yetersiz beslenmeye karşı mücadele etmekle sorumludur. Bu hakkın ihlal edildiği durumun verildiği haber konuları “Çocukta Meydana Gelen Kalıcı Sakatlık”, “Gıda Zehirlenmesi” ve “İçme Suyu Zehirlenmesi” maddeleridir ve 5 adet haberde bu hakkın ihlali tespit edilmiştir. **27. Madde:** Taraf Devletler, ana-babaya veya çocuğun bakımını üstlenen kişiye, çocuğun gelişmesini sağlayacak bir hayat seviyesi hakkını kullanabilmesi için, gereksinim olduğu takdirde, beslenme,giyim ve barınma konularında maddi yardım ve destek programları uygulayacaktır. Bu hakkın ihlal edildiği durumun verildiği haber konuları “Terk Edilme Sonrası Çocuk Ölümü” ve “Terk Edilen Çocuk” maddeleridir ve 3 adet haberde bu hakkın ihlali tespit edilmiştir. **28. Madde:** Çocuğun eğitim hakkın vardır. Bu hakkın ihlal edildiği durumun verildiği haber konusu “Çocuğun Eğitim Hakkı İhlali” maddesidir ve 5 adet haberde bu hakkın ihlali tespit edilmiştir. **34. Madde:** Taraf Devletler, çocuğu her türlü cinsel sömürüye ve cinsel suiistimale karşı koruma güvencesi verirler. Bununla birlikte çocukların, fuhuş, ya da diğer yasadışı cinsel faaliyette bulundurulması sömürülmesini önlemek ile sorumludurlar. Bu hakkın ihlal edildiği durumun verildiği haber konuları “Cinsel istismar sonucu çocuk ölümü”, “Ensest İlişki”, “Cinsel taciz”, “Tecavüz”, “Çocuğa yönelik cinsel istismar davasında 15 yaş altındaki çocuğun rızası olduğu neden gösterilerek yapılan cezai indirim”, “Çocuğa yönelik cinsel istismar davalarında mahkemelerin dava hakkında takipsizlik kararları”, “Çocuğa yönelik cinsel istismar davalarında mahkemelerin davalı hakkında tutuksuz yargılama kararları” ve “Çocuğun yasa dışı cinsel faaliyette bulundurulması sömürülmesi” maddeleridir ve 41 adet haberde bu hakkın ihlali tespit edilmiştir. **37. Madde:** Hiçbir çocuk insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele ve cezaya maruz bırakılmayacaktır. Bu hakkın ihlal edildiği durumun verildiği haber konusu “Çocuğun polis tarafından dersinden çıkarılması ve gösterilerde şiddete maruz kalması” maddesidir ve 3 adet haberde bu hakkın ihlali tespit edilmiştir. **38. Madde:** Taraf Devletler, on beş yaşından küçüklerin çatışmalara doğrudan katılmaması için uygun olan bütün tedbirleri alırlar. Bu hakkın ihlal edildiği durumun verildiği haber konusu “Siyasi Gösteride Çocuk Ölümü” ve “Çocuğun polis tarafından dersinden çıkarılması ve gösterilerde şiddete maruz kalması” maddeleridir ve 4 adet haberde bu hakkın ihlali tespit edilmiştir.

Tablo 3.1. : Tüm Gazete Haberleri İçinde Çocuk Hakları İhlal Haberlerinin Uygulayıcılarının İçerik Analizi

İhlal Uygulayıcısı	İlgili Haber Sayısı
Ebeveyn	104
Toplum	31
Okul İdaresi ve/ veya Milli Eğitim Bakanlığı	12

Mahkeme	8
İkinci dereceden aile bireyi	6
Kan bağı olmayan aile yakını	5
Belediye	5
Çeşitli Devlet Kurumları	5
Terör Örgütü	4
Hastahane ve/veya Sağlık Bakanlığı	4
Polis Memuru ve/veya Emniyet Müdürlüğü	3
Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu	2
Öğretmen	2
İmam	2

Tüm gazete haberleri içinde çocuk hakları ihlal haberlerinin uygulayıcıları analiz edildiğinde 104 adet haberde ebeveyn, 31 adet haberde toplum, 12 adet haberde Okul İdare-si ve/ veya Milli Eğitim Bakanlığı, 8 adet haberde Mahkeme, 6 adet haberde İkinci dereceden aile bireyi, 5 adet haberde Kan bağı olmayan aile yakını, 5 adet haberde Belediye, 5 adet haberde Çeşitli Devlet Kurumları, 4 adet haberde Terör Örgütü, 4 adet haberde Hastahane ve/veya Sağlık Bakanlığı, 3 adet haberde Polis Memuru ve/veya Emniyet Müdürlüğü, 2 adet haberde Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, 2 adet haberde Öğretmen ve 2 adet haberde İmam ihlal uygulayıcısı olarak tespit edilmiştir.

Sonuçlar ve öneriler

01 Eylül 2010–31 Ekim 2010 tarihleri arasında, *üç farklı gazetede* yer alan 15.511 adet haber taranmıştır. 3 farklı gazete içindeki “Türkiye, Güncel, Bebek ve Çocuk, Yaşam, Sağlık, Gündem, Gündem Son Dakika” başlıkları incelenmiştir. Çocuklar ve çocuk hakları, insan hakları olgusunun yapıtaşısıdır ve toplumun insan hakları güvencesinin temeli-ni oluşturması gerekir (Koman, 1996). Analizi yapılan haberler içerisinde iki ay içerisinde çocuk hakları ihlalinin tespit edildiği haberlerin sayısının, çocuk haklarının koruma çalışmalarının tespit edildiği haberlerden daha fazla olduğu belirlenmiştir. Çocuk Hakları ile ilgili olan haberlerin toplam sayısı 188 adettir. Çocuk Hakları ihlallerini içeren haberlerin toplam sayısı 156 adettir. Çocuk haklarını korumaya yönelik uygulamaları içeren haberlerin toplam sayısı 32 adettir. Çocuğun yeterli hukuki korumaya ve özel bakıma ihtiyaç duyduğu ve bireyler ile grupların yasal ve diğer yöntemlerle çocuk haklarının sağlanması için çaba göstermeleri gerektiği belirtilerek insanlığın çocuğa her şeyin en iyisini sağlamakla yükümlü olduğu açıklanmış (Ballar, 1998) olmasına rağmen araştırmada, çocuk hakları ihlalleri uygulayıcıları içerisinde ise devlet kurum ve kuruluşlarının olması dikkat çekmektedir. Çalhan’ın (2008) “Çocuğa Şiddet’in Basında Sunumu (Cumhuriyet, Hürriyet ve Zaman Gazetelerinde Çocuk ve Şiddet Haberleri” çalışmasında, 2007 yılı boyunca üç gazetede yayımlanan toplam 405 haberin 365’i (%90,12) “olumsuz” ve “şiddet”

nitelemesini hak eden haberlerden oluşmakta iken çocuklar hakkındaki “olumlu” nitelikli haber sayısı ne yazık ki 40 adet haber (%9,88) ile sınırlı kalmış olduğu belirtilmiştir. Salihoğlu ve Ziyalar’ın” 2006 Yılında Cumhuriyet, Hürriyet ve Zaman Gazetelerinde Çıkan Mağdur ve Şüpheli Konumdaki Çocuklara İlişkin Haberler” çalışmalarında ise gazetede 1006 çocuk haberinin yayınlandığı tespit etmişlerdir. En önemli bulgulara bakıldığında ise çocukların en çok adli haberlerde yer aldığı ve çocukların başarısına ilişkin haberlerin yok denecek kadar az olduğunu belirlemişlerdir.

Çocuk haklarını korumaya yönelik uygulamaları içeren toplam 32 adet haberin içeriklerinde ise, 7 adet haber sayısı ile en çok Çocuk Hakları Sözleşmesi (ÇHS)’nin 24. Maddesi olan, çocuğun olabilecek en iyi sağlık düzeyine kavuşma, tıbbi bakım ve rehabilitasyon hizmetlerini veren kuruluşlardan yararlanma hakkını ve bu hakkın tam olarak uygulanmasının takip edecek ve özellikle, bebek ve çocuk ölümlerinin düşürülmesi, koruyucu sağlık bakımlarının yapılması ve bütün çocukların gerekli tıbbi yardım ve tıbbi bakımın temel sağlık hizmetlerinin geliştirilmesine önem verilerek sağlanması için uygun önlemler alacakları ilkesinin korunduğu tespit edilmiştir. 6 adet haberde ise ÇHS’nin 28. Maddesi olan, taraf devletler, çocuğun eğitim hakkını kabul ederler ve bu hakkın fırsat eşitliği üzerine tedricen gerçekleştirilmesi ilkesinin korunduğu tespit edilmiştir. 5 adet haberde ise, ÇHS’nin 31. Maddesi olan, çocuğun dinlenme, boş zamanı değerlendirme, oynama ve yaşına uygun eğlence etkinliklerinde bulunma ve kültürel ve sanatsal yaşama serbestçe katılma hakkının korunduğu tespit edilmiştir. 2 adet haberde ise, ÇHS’nin 34. Maddesi olan çocuğu her türlü cinsel sömürüye ve cinsel suiistimale karşı korunması ilkesinin sağlanmış olduğu tespit edilmiştir. 2 adet haberde ise, ÇHS’nin 36. Maddesi olan çocuğun esenliğine herhangi bir biçimde zarar verebilecek her türlü sömürüye karşı çocuğu korunması ilkesinin sağlanmış olduğu tespit edilmiştir. 1 adet haberde ise, ÇHS’nin 20. Maddesi olan, geçici ve sürekli olarak aile çevresinden yoksun kalan veya kendi yararına olarak bu ortamda bırakılması kabul edilmeyen çocuğun devletten özel koruma ve yardım görme hakkının korunduğu tespit edilmiştir. 1 adet haberde ise ÇHS’nin 23. Maddesi olan zihinsel veya bedensel engelli çocukların saygınlıklarını güvence altına alan, özgüvenlerini geliştiren ve toplumsal yaşama etkin biçimde katılmalarını kolaylaştıran şartlar altında eksiksiz bir yaşama sahip olmaları hakkının korunduğu tespit edilmiştir. 1 adet haberde ise, ÇHS’nin 32. Maddesi olan, çocuğun, ekonomik sömürüye ve her türlü tehlikeli işte ya da eğitimine zarar verecek nitelikte çalıştırılmasına karşı korunması ilkesinin sağlandığı tespit edilmiştir.

Çocuk Haklarını Korumaya Yönelik Haberlerinin Uygulayıcıları analiz edildiğinde 6 adet haberde Milli Eğitim Bakanlığı, 3 adet haberde İl Sağlık Müdürlükleri, 3 adet haberde Belediye, 2 adet haberde Üniversiteler, 2 adet haberde Sağlık Bakanlığı, 2 adet haberde Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu ,2 adet haberde Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, 2 adet haberde Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu Türkiye Komitesi , 1 adet haberde Türkiye Büyük Millet Meclisi, 1 adet haberde Emniyet Mü-

dürlüğü, 1 adet haberde Radyo ve Televizyon Üst Kurulu ve 1 adet haberde Lösemili Çocuklar Vakfı hak koruyucusu olarak tespit edilmiştir.

Çocuk haklarının ihlallerini içeren toplam 156 adet haber içeriklerinde ise, 104 haber sayısı ile en çok Çocuk Hakları Sözleşmesi(ÇHS)'nin 19. Maddesi olan, çocuğun bakımını üstlenen kişi veya kişilerin yanında iken bedensel veya zihinsel saldırı, şiddet veya suiistimale, ihmal yada ihmalkar muameleye, ırza geçme dahi her türlü istismar ve kötü muameleye karşı korunması için yasal, idari ve toplumsal önlemleri alma gerekliliğinin ihlal edilme durumu tespit edilmiştir. 85 adet haberde ise ÇHS'nin 18. Maddesi olan, çocuğun yetiştirilmesi ve gelişiminin sağlanmasında ana-babanın sorumluluk taşıdığı ilkesinin ihlal edilme durumu tespit edilmiştir. 46 adet haberde ise ÇHS'nin 6. Maddesi olan, çocuğun yaşama hakkının ihlal edildiği durum tespit edilmiştir. 41 adet haberde ise ÇHS'nin 34. Maddesi olan çocuğu her türlü cinsel sömürüye ve cinsel suiistimale karşı koruma güvencesi ve çocukların, fuhuş, ya da diğer yasadışı cinsel faaliyette bulundurulması sömürülmesinin engellenmesi ilkesi ihlal edilmiş olduğu tespit edilmiştir. 25 adet haberde ise ÇHS'nin 3. Maddesi olan, taraf devletlerin, çocuğun bakımı, korunması, refahı ve yüksek yararı temel alınarak kamusal kurum ve kuruluşlar, sağlık hizmetleri ve bakımından sorumlu bireylerin yeterliliğini sağlamakla ve denetlemekle sorumlu olmaları ilkesi ihlal edilmiş olduğu tespit edilmiştir. 5 adet haberde ise ÇHS'nin 24. Maddesi olan, taraf devletler, temel sağlık hizmetleri çerçevesinde ve başka olanakların yanı sıra, besleyici yiyecekler ve temiz içme suyu sağlanması yoluyla hastalık ve yetersiz beslenmeye karşı mücadele etmekle sorumluluğunun ihlal edildiği durum tespit edilmiştir. 5 adet haberde ise ÇHS'nin 28. Maddesi olan, eğitim hakkı ihlali ile ilgili durum tespit edilmiştir. 3 adet haberde ise ÇHS'nin 16. Maddesi olan, çocuğun , onur ve itibarına da haksız olarak saldırılamaz ilkesinin ihlal edildiği tespit edilmiştir. 3 adet haberde ise, ÇHS'nin 27. Maddesi olan, taraf devletler, ana-babaya veya çocuğun bakımını üstlenen kişiye, çocuğun gelişmesini sağlayacak bir hayat seviyesi hakkını kullanabilmesi için, gereksinim olduğu takdirde, beslenme, giyim ve barınma konularında maddi yardım ve destek programları uygulamaları ilkesinin ihlal edildiği tespit edilmiştir. 3 adet haberde ise, ÇHS'nin 37. Maddesi olan hiçbir çocuk insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele ve cezaya maruz bırakılmaması ilkesi ihlal edildiği tespit edilmiştir. 4 adet haberde ise, ÇHS'nin 38. Maddesi olan, on beş yaşından küçüklerin çatışmalara doğrudan katılmaması için uygun olan bütün tedbirlerin alınması ilkesi ihlal edildiği tespit edilmiştir. 2 adet haberde ise, ÇHS'nin 1. Maddesi olan, 18 yaş altındaki her insan çocuk sayılması ilkesi ihlal edildiği tespit edilmiştir.

Çocuk haklarının ihlal edildiği durumların tespit edildiği haberlerde ihlal uygulayıcılarının 104 adet haberde ebeveyn, 31 adet haberde toplum, 12 adet haberde Okul İdareci ve/ veya Milli Eğitim Bakanlığı, 8 adet haberde Mahkeme, 6 adet haberde İkinci dereceden aile bireyi, 5 adet haberde Kan bağı olmayan aile yakını, 5 adet haberde Belediye, 5 adet haberde Çeşitli Devlet Kurumları, 4 adet haberde Terör Örgütü, 4 adet haberde Hastahane ve/veya Sağlık Bakanlığı, 3 adet haberde Polis Memuru ve/veya Emniyet Müdür-

lügü, 2 adet haberde Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, 2 adet haberde Öğretmen ve 2 adet haberde İmam oldukları tespit edilmiştir. Çocukların korunması için toplumda kurumsal veya bireysel yapılan çalışmalar ile çocukların maruz kaldıkları durumları kitle iletişim araçları ile öğrenmek mümkündür. Bu çalışma iki ay süresi ile daraltılmıştır. Medya içinde çocuklar ile ilgili haberlere sıklıkla rastlanmaktadır. Medya için çocukların travmalarını ve yaşantılarını kurcalamak doğal ve olağan bir durumdur (Moeller, 2002). Başka bir çalışmada daha geniş zaman aralığı ile haberlerin ÇHS maddelerinin dikkate alınarak incelenmesi önerilebilir.

KAYNAKÇA

- Aydede, C. (2004). Profesyonel Bir İlişki- Medya ve Halkla İlişkiler. İstanbul
- Akyüz, E. (2000). Ulusal ve Uluslararası Hukukta Çocugun Haklarının ve Güvenliğinin Korunması. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları No. 3395
- Ballar, S. (1998). Çocuk Hakları. İstanbul: Beta Basım Yayıncılık
- Yalçinkaya, H. ve Türkes, K.T. (2008). Yirmibirinci Yüzyılda Çatışma Alanlarında Görülen Yeni Unsurlar, Güvenlik Stratejileri Dergisi, (7):55-89
- Koman, E. (2007). "Çocukların Medyaya Katılımı", Çocuk Odaklı Habercilik. İstanbul: İletişim Vakfı Yayınları
- Moeller, S. D. (2002). A Hierarchy of Innocence-The Media's Use of Children in the Telling of International News. Press/Politics, Vol. 7, 36-56
- Tutar, H. ve Yılmaz, M. K.(2005). Genel İletişim Kavramları ve Modelleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık
- Usluata, A. (1994). İletişim. İstanbul: İletişim Yayınları
- Frederic, B. ve Catherine B. L. (2001). Diderot'dan İnternete Medya Tarihi, (Çev. Kerem Eksen). İstanbul: Okyanus Yayınları
- Özkan, A. (2004). Siyasal İletişim. İstanbul: Nesil Yayınları
- Severin, W. J. ve Tankard, J. W., Wr. (1994). İletişim Kuramları: Kökenleri, Yöntemleri ve Kitle İletişim Araçlarında Kullanımları. Eskişehir: A. Ü. Kibele Sanat Merkezi Yayınları
- Zıllıoğlu, M. (1992). İletişime Giriş. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları
- UNICEF (1997). Children's Right in Education An Historical Perspectives Annual Report United Nations Childrens Fund UNICEF
- UNESCO (1995). Children's Right Directory of European Research and Documentation İnstitutions UNESCO Child Watch International First Edition.
- Çalhan, R. (2008). Çocuğa Şiddet'in Basında Sunumu (Cumhuriyet, Hürriyet ve Zaman Gazetelerinde Çocuk ve Şiddet Haberleri) (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Salihoglu, S. ve Ziyalar, N. (2006). Cumhuriyet, Hürriyet ve Zaman Gazetelerinde Çıkan Mağdur ve Şüpheli Konumdaki Çocuklara İlişkin Haberler, İletişim Fakültesi Dergisi, 2006: 121-140
- <http://www.zaman.com.tr/arsiv.do> adresinde yer alan arşiv haberleri taranmıştır.
- <http://www.milliyet.com.tr/Arsiv> adresinde yer alan arşiv haberleri taranmıştır.
- <http://www.posta.com.tr/DetayliAra/?CategoryID=3> adresinde yer alan arşiv haberleri taranmıştır.

MEDYA OKURYAZARLIĞI VE ÇOCUKLAR: RTÜK'ÜN MEDYA OKURYAZARLIĞI ÇALIŞMALARINA ELEŞTİREL BAKIŞ

Mine Gencil Bek



Prof. Dr., Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi

ÖZET

Çocukların medya okuryazarlığı üzerine korumacı yaklaşımdan eleştirele uzanan bir hat içinde kuramsal perspektifleri kısaca tanıtarak başlayan bölümde, ağırlıklı olarak ders programı, ders malzemeleri ve web sitesindeki bilgi ve değerlendirmelerden yararlanarak RTÜK'ün medya okuryazarlığı çalışmaları eleştirel bir yaklaşımla değerlendirilecektir. RTÜK'ün çalışmaları ile Milli Eğitim Bakanlığı'nın ders kitaplarındaki paralel sorun odaklarına dikkat çeken çalışmanın sonunda geliştirilen temel öneri ise eğitimde odak vurgunun yurttaşlık bilinci ve sorumluluğunun geliştirilmesine ve desteklenmesine yapılması gereğidir. Medya okuryazarlığının eleştirel medya okuryazarlığı programı olarak tasarlanıp eleştirel pedagojik ilkeler içselleştirilerek yürütülmesi durumunda yurttaşlığı odağa alan, insan hakları konusunda bilinçli, kültürel çeşitliliklere saygılı, cinsiyetçi, ırkçı ve savaş yanlısı düşüncelere karşı demokratik kültürü yücelten tüm çabalara da destek olunabilir.

Anahtar Kelimeler: Eleştirel medya okuryazarlığı; çocuk ve medya; yurttaşlık; demokratik kültür; RTÜK.

Medya okuryazarlığı Christ ve Potter tarafından (1998: 5-15) çeşitli bağlamlarda iletilere erişmek, iletileri çözümlenmek, değerlendirme iletileri yaratmak yeteneği olarak tanımlanır. Bu tanım bir yanıyla her bileşenin bir diğerini desteklediği, çizgisel olmayan, dinamik bir öğrenme sürecine işaret etmektedir. Ancak son kertede bu tanım, medya okuryazarlığını “beceri-temelli” (skills-based) kurmaktadır. Sonia Livingstone ise sadece beceri ve yeteneğe temelli medya okuryazarlığının, dolayımlayan metinsellik olgusunu (textuality) ve yeni iletişim teknolojileri kullanım pratiklerini gözardı ettiğini, medyanın ve toplumsal bilginin tarihsel ve kültürel olanaklarını (contingency) ihmal ettiğini, sonuç olarak da bu tanımın toplumun bilgiye dayalı düzenlemeler yerine bireyin yeteneklerine öncelik verdiğini öne sürmektedir (2004). Gerçekten de, medya okuryazarlığı kişisel bir özellik değildir ve bireyler tarafından öyle basitçe kazanılacak bir beceri de değildir; ideolojik ve politik olarak işleyen bir süreçtir. Üstelik sadece beceri iletimi şeklinde tanımlana-

nan bir eğitim süreci, bu becerilerinin ardında yatan ve onları besleyen bilgi ve bakış açısını, ne ve neden sorularının sorulmasını da ihmal eder. Bu eleştiri doğrultusunda, medya okuryazarlığının tanımlanma şekline göre toplumsal denetim ve düzenleme aracı olarak veya tam tersine demokratik toplumsal düzende özgürleşmeyi sağlamanın aracı olarak kullanılabileceğini söyleyebiliriz.

Bu tartışmalar çocukların medya okuryazarlığına ilişkin kavrayışlarını anlamak açısından büyük önem kazanmaktadır. 1970'lerde eğitim çevrelerinde başat olan geleneksel korumacı yaklaşımda, medyanın kısa ve uzun vadedeki etkilerine açık ve korumasız olduğu varsayılan çocuklar ve gençleri korumak, yüksek kültürü, bu kültürün değerlerini yaygınlaştırmak, yazılı kültürü desteklemek gerekmekteydi (Kellner, 2002). 2000'li yıllarda yeni iletişim ve enformasyon teknolojilerinin yaygınlaşması çocukların medya metinleri aracılığıyla dolaşıma sokulan şiddet içerikli anlatılardan, pornografik metinlerden korunması tartışmalarına özellikle ivme kazandırdı (Buckingham, 1993). Oysa David Buckingham'ın da belirttiği gibi, özellikle televizyonun çocuklar üzerindeki etkilerini şiddet, pornografi, tüketim kültürü değerleri ve tüketimciliğin aşılması şeklinde saptayarak, sadece bunlar üzerine odaklanarak ahlâki panik ve muhafazakar bakış açısından gerçekleştirilen tartışmalar yerine yeni sorular saptanmalıdır (1993). Bu çerçevede medya okuryazarlığı için temel anahtar kavramlar ve sorular şu şekilde sıralanır:

- Medya Sektörü ve Üretimi (Kim iletişim sürecinde niçin metin üretiminde bulunuyor? Hangi düzenlemeler üretimi etkiliyor?)
- Medya Kategorileri (Metnin türü nedir?)
- Medya teknolojileri (Ne tür teknoloji kullanılmakta ve kimler bunlara erişebilmektedir?)
- Medya dilleri (Medya metinlerinin ne imlediğini nasıl anlıyoruz? Medya metinlerinin anlatı stratejileri nelerdir?)
- Medya izleyicileri (Medya metinlerini kimler hangi bağlamlarda nasıl seçmekte ve tüketmektedir?)
- Medya temsilleri (Medya metinleri ve gerçek aktörler ve olaylar arasında nasıl bir temsil ilişkisi vardır?) (1993:132).

Buckingham'ın (1993) araştırmasına göre, çocuklar medya karşısında tamamen pasif değildir. Tam tersine, televizyonda oyunculuğun iyi olmaması, gerçeği yansıtmaması gibi noktalara odaklanarak TV'ye karşı eleştirel bir tutum takınabilmektedir. Çocuklar büyüklerin kendilerinin TV izlemelerinden, zararlı etkilerine inandıkları için rahatsız olduklarının farkındadır, dolayısıyla bu nedenle bir büyük tarafından görüşmeye tabi tutulduklarında daha eleştirel bir tutum takınabilirler (291). Büyüklerin kendilerine yaptıklarını onlar da diğerlerine yapar: Yani, onlara göre kendilerinden daha küçük çocuklar tehlike altındadır. Yazarın araştırmasına göre, çocukların eleştirel bir söylem içinde bulunması, görüşme bağlamına, ilişkiyi nasıl tanımladıklarına, kendi toplumsal konumlarına,

grup içinde diğerleriyle ilişkilerine bağlıdır. Özellikle bu, toplumsal cinsiyet ve sınıf düzlemlerinde çok belirgindir. Bu çalışmanın eleştirel medya okuryazarlığı için bir başka anlamı ise, eleştirel izleyici gibi bir idealleştirme yapmanın, bunu yaparken de zevki bundan ayrı tutmanın sakıncaları ortaya koymasıdır (294).

Eleştirel medya okuryazarlığı, çocukların ve gençlerin popüler medya metinlerindeki olası tehlikelerden korunmasına odaklanan geleneksel/ korumacı medya okuryazarlığından farklı olarak medya okuryazarlığını hazırlayıcı bir yaklaşım olarak tanımlar; bu da bireylerin etrafını çeviren medya kültürünü kavramaları ve müdahil olmaları anlamına gelmektedir. (Kellner, 2002).

Özetle, çocukların toplumsal, kültürel ve ahlâki olarak uygun görülmeyen medya metinlerinden korunması şeklindeki medya metinlerini okuma veya değerlendirme eğitiminin muhafazakâr bir bakış açısından beslendiğine hiç şüphe yoktur. Medya okuryazarlığının bu şekilde kavranması, medya metinlerinde belirli ve verili başat ideolojinin ve temsil pratiklerinin sorgulanmasına olanak tanımamaktadır. Medya eğitiminin sadece korumacılık çerçevesinde ahlâki bir sorun olarak görülmesi yerine çocukların etkin medya kullanıcıları olmalarını sağlama aracı olmasına yönelik hazırlayıcı bir süreç olarak gören eleştirel pedagoji anlayışından beslenen bu yaklaşımın Türkiye’de de benimsenmeye başlaması çocukların eleştirel yurttaşlar olarak yetiştirilmesi açısından çok önemlidir. Eğer amaçlanan buysa elbette! ¹.

RTÜK’ün Medya Okuryazarlığı Çalışmalarına Eleştirel Bakış

Türkiye’de *Radyo Televizyon Üst Kurulu* (bundan sonra RTÜK denilecektir) ile Milli Eğitim Bakanlığı’nın 2004 yılında başlattıkları işbirliğiyle 30 sosyal bilgiler öğretmeni- nin eğitimden geçirilmesinin ardından 2006-2007 öğretim yılında beş pilot ilde (Ankara, İstanbul, İzmir, Adana ve Erzurum) okutulmaya başlanan “Medya Okuryazarlığı” der- si 2007-2008 öğretim yılından itibaren ülke genelinde 81 ildeki 35 bin ilköğretim okulu- nun 6, 7 ve 8. sınıflarında seçmeli ders olarak okutulacaktır. RTÜK’ün zaman içerisinde bu dersin zorunlu derse dönüştürülmesi konusundaki eğilimi de kamuoyuna aktarılmış bulunmaktadır². Ayrıca çeşitli platformlarda RTÜK temsilcileri ebeveynlerin eğitiminin de önemli olduğunu dile getirdi. Örneğin, 24 Kasım 2006’da RTÜK tarafından Ankara’da düzenlenen *Medya Okuryazarlığı Uluslararası Paneli*’nde RTÜK temsilcileri bu görüşü dillendirdi. RTÜK’ün *Medya Okuryazarlığı* girişimi aslında medyanın öz-düzenlenmesi³ konusunda başlatılan *TV izleyici temsilciliği* ve *Akıllı İşaretler* benzeri girişimlerin bir par-

1) Eleştirel pedagojiye ilişkin ayrıntılı bilgi ve Türkiye’deki medya okuryazarlığı uygulamalarının eleştirisi için bkz. Binark ve Gencil Bek, 2007.

2) Bakınız 27 Haziran 2007 tarihli günlük gazeteler.

3) İzleyici temsilciliği sistemi, yayın ilkeleri gibi daha çok öz-düzenlemeye dair uygulamalar aslında düzenlemeyle sorumlu kurum olan RTÜK tarafından başlatılmıştır. Kamuoyunda çeşitli bakımlardan etik ihlaller yaptığı için pek çok eleştiriyi uğrayan medya endüstrisinin kendisinin yapması gerekenleri yapmayıp bunları RTÜK’ün başlatması da aslında kendi başına uzun uzun tartışılması gereken önemli bir konudur.

çası olarak görülebilir. RTÜK “23 Nisan hediyesi”⁴ olarak çocuk ve gençleri zararlı yayınlardan korumak amacıyla uyarıcı sembolleri uygulamaya koyarak aileleri “şiddet ve korku, cinsellik ile olumsuz örnek oluşturabilecek davranışlar” içeren yayınlara karşı uyarıyı hedefler. *Akıllı İşaretlerde*, programların hangi yaş grubuna uygun olduğunu gösteren dört sembol (7+, 13+, 18+, genel izleyici) ile programlardaki zararlı içeriği tanımlayan üç sembolden (şiddet/korku, cinsellik, olumsuz örnek oluşturabilecek davranışlar) yararlanır. Zaman zaman aynı/ benzer programda farklı kodlamaların kullanıldığı görülse de yayıncılar, programla ilgili kategorinin sembolünü yayında kullanmaktadır.

RTÜK’ün medya okuryazarlığını kavrayışı da bu korumacı mantıktan beslenmektedir. RTÜK Başkanı’nın ve yetkililerinin hemen her demecinde çocukların gerçek ile kurmaca arasındaki farkı ayırdedebilmeleri medya okuryazarlığının temeli olarak görülmektedir. 2006 yılında Milli Eğitim Bakanlığı ile birlikte ortak hazırlanan *İlköğretim Medya Okuryazarlığı Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu* (2006) başlıklı kitapta gerçeklik ve kurgu arasındaki farkın ayırdedilmesi, medyaya eleştirel bakma, bilinç kazandırma gibi ifadelerin yanı sıra, girişte, çocukların “en hassas” grup olarak etkiye açıklıklarından, içinde buldukları tehlikeden ve “savunmasız bir alıcı” durumdaki çocukların “medya karşısında bilinçlendirilmeleri gerekliliği”nden söz edilerek korumacı yaklaşım benimsenmektedir. Kılavuzda medya okuryazarlığı eğitiminin temel gerekçesi “medyanın üzerlerindeki olumsuz etkileri”ni aza indirmek olarak tanımlanmıştır (2006: 5-6).

“Medya ve Etik” bölümünde öğretmenler için sıralanan ön hazırlık ilkelerinde yer alan “toplumun milli ve manevi değerlerine aykırı olmaması”, “yayınlara müstehcen olmaması” (58) gibi ilkeler de eleştiriye uğrayan (Örneğin bakınız Gencil Bek, 2001) RTÜK yayın ilkelerini andırmaktadır ve eleştirel bir medya okuryazarlığının ilkeleriyle uyumlu değildir. Ayrıca bir medya metninin ne ölçüde toplumun ulusal ve manevi değerlerine uygun olup olmadığı konusunda da öğretmenler arasında bir uzlaşım varmak zordur. Dolayısıyla medya okuryazarlığı kitabında bunun gibi, herkese göre değişebilecek ilkeleri korumak yerine daha çok eleştireliliği ve yurttaşlık kavramını öne çıkaran daha radikal bir yaklaşıma ihtiyaç vardır. Zararlı içeriği sadece şiddet ve pornografiyle tanımlayan dar bakış açısının genişletilmesine ve özellikle cinsiyetçilik, ırkçılık, savaş kışkırtıcılığı gibi konularda Türkiye’de medyada temsilde hâlâ çok önemli sorunların gözlemlendiği⁵ göz önüne alınırsa, bu sorunlu konular çerçevesinde duyarlı yeni bir yaklaşımın geliştirilmesine ihtiyaç vardır. Oysa *Medya Okuryazarlığı* dersinin “Medya, Toplum ve Kültür” başlıklı bölümünde (54) bu konulardan hiçbirine yer verilmemiştir. Onun yerine kan bağısı anonsunun hasta sağlığına etkisi, spor türleri, TV’nin aile içi iletişim, akraba ve komşularla iletişime etkisi, yemek kültürünün fastfood olarak değişmesi, müzik ve eğlence anlayışı vs. gibi konular tartışma başlıkları olarak sıralanmakta, öğretmenlerden “ancak kültürünü

4) www.rtuk.org.tr, erişim 21 Nisan 2006.

5) Hrant Dink cinayeti sonrası medyada temsili eleştiren bir yazı için bakınız: Mine Gencil Bek, “Türkiye’de Dijital Demokrasi”, *Radikal İki*, 11.Şubat 2007.sf. 7

yaşatarak geliştirebilenlerin gelecek kuşaklara bırakılabilecek mirasları olabilir” sözünü tahtaya yazarak tartışmaları istenmektedir. Tam da bu noktada kültürün sabit bir oluş olmadığına, sürekli üretim alanı olduğuna, kültürdeki farklı ögelere, kültürel çeşitlilik⁶ meselelerine ve ırkçılık tartışmalarına geçilebilirdi. Bu öğeleri içeren bir medya okuryazarlığı, bu konularda büyük sorunların ve acıların yaşanmaya devam ettiği Türkiye’deki ‘bağlam’⁷ için çok yaşamsaldır.

Eleştirilen medya içeriğindeki kalkış noktasının ağırlıkla muhafazakâr anlayış olması bu ders izlencesinin eleştirilerini sınırlandırmakta ve indirgemektedir. Ayrıca, medya endüstrisinin yoğunlaşması, ticarileşerek kârın ençoklaştırılması (maksimizasyonu) yönelik yayın yapması, ortalama beğeni ve ilgilere seslenilmesi, medya çalışanlarının sendikasılaştırılması ve özerklik düzeyinin düşüklüğü, medya sahiplerinin ve çoğu medya sahipleri gibi düşünen editörlerin medya sahiplerinin çıkarını kollayarak içeriğe müdahalesi vb. ekonomi politik dinamiklerin medya içeriğine etkisi de mutlaka ders izlencesinde ele alınmalıdır. Ekonomi politik bağlam bilgisi olmadan metin üzerinden yapılacak eleştirel çözümleme yetersiz ve eksik kalacaktır.

Bunların yanısıra eleştirel medya okuryazarlığı eğitimi tamamen eleştirel pedagoji anlayışını içselleştirmiş olmalıdır. Bunun Türkiye’deki varolan eğitim sistemi içerisinde gerçekleştirilmesi için de öğretmenlere⁸ sadece medya okuryazarlığının “öğretilmesi” yetmez, öğretmenlerin eleştirel pedagoji anlayışını da benimsemeleri, benimseyebilecek bir ortamda çalışabilmeleri, bunun için de otoriter, hiyerarşik, aktarmacı modelden vazgeçilerek öğrencilerin etkin katılımını ve üretimini desteklemeleri gerekir. Bu da gerçekten tüm eğitim sistemimizde kökten bir dönüşüm anlamına gelmektedir. Özetle, görünen odur ki, Türkiye’de uygulanan medya okuryazarlığı eleştirel olmayan bir medya okuryazarlığıdır. Daha kapsamlı değerlendirmelerin yapılabilmesi için, kuşkusuz dersi veren öğretmenlerle ve dersi alan öğrencilerle tercihen derinlemesine görüşme tekniği kullanan

6) 2007 yılında British Council ve Türkiye Gazeteciler Cemiyeti’nin BBC ile işbirliği içerisinde gerçekleştirdiği atölye çalışmaları sonucunda kültürel çeşitlilik konusunda gazeteciler için belirlenen ilkeler dizisinin tam metnine erişim için bakınız: <http://www.britishcouncil.org/turkey-society-social-inclusion-media-development.htm?mtklink=turkey-society-social-inclusion-media-development>.

Bu çalışmaya ilişkin bir tanıtım ve değerlendirme yazısı için bakınız: Mine Gencil Bek, “Medyada Toplumsal Çeşitliliğin Temsili ve Gazetecilik İlkeleri”, *Birgün*, Forum, 3.Haziran 2007.

7) Sadece şu son üç “olay” ı sıralamak bile bu “bağlam” hakkında bir hatırlatma olabilir: Trabzon’da bir rahibin öldürülmesi, İstanbul’da *Agos* Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Hrant Dink’in öldürülmesi ve Malatyada İncil basan yayınevinde çalışanların öldürülmesi.

8) Bu öğretmenlerin İletişim Fakültesi mezunlarından seçilmesi konusunda bir görüş Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi tarafından 23-25 Mayıs 2005 tarihlerinde düzenlenen uluslararası konferansta Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Mezunlar Vakfı Başkanı Abdülrezak Altun tarafından dillendirildi ve konferans katılımcıları arasında yaygın destek gördü. Altun, İletişim Fakültelerinden mezun olanların orta öğretim kurumlarında alan öğretmenliği yapabilmeleri için “Orta Öğretim Alan Öğretmenliği Tezsiz Yüksek Lisans Programı”na başvurabileceklerini ve “Gazetecilik, Radyo Televizyon ve Sinema ile Halkla İlişkiler ve Tanıtım Öğretmenliği Programları” açılmasına ilişkin olarak Yüksek Öğretim Kurulu’nun kararının 14 Ocak 2005 tarihinde çıkmasının ardından Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü’nde ilk olarak 15 öğrencinin Şubat 2005 tarihinde eğitime başladığını belirtti (Altun, 2006, ayrıca bakınız: Nurçay Türkoğlu, “Medya Okuryazarlığı Herkes İçin”, *Radikal İki*, 27 Ağustos 2006, sf. 7.).

araştırmalar yapmak ve dersin verilmiş biçimini çözümlmek için katılımcı gözlem yapmak gerekmektedir. Ancak 2006 yılının Kasım ayı başında RTÜK'ün çocuklarda medya okuryazarlığını⁹ geliştirmek için başlattığı web sayfası yayınına (www.rtukcocuk.org) çocuk izleyicilerin medya okuryazarlığı derslerindeki hazırlıkları çerçevesinde gönderdikleri tepkilerin yukarıdaki eleştirileri haklılaştırdığını medyanın ağırlıkla genel toplum yapısı, Türk toplum yapısı, "biz", Türk aile yapısı, Türk Polis Teşkilatı, Türk gençliğinin ahlâki değerleri, içimize giren düşmanlar, askerlik kurumu, örf ve adetlerimiz, vatan vb. söylemler odaklı olarak sorunsallaştırıldığını, bu söylemlerin, başat mitlerin ve ikili kimlik kurularının böylece doğallaştırıldığını dolayısıyla medya eğitiminin hedefinin ve muhtemelen büyük ölçüde gerçekleşenin de eleştirel değil muhafazakâr bir medya okuryazarlığı olduğunu söylemek mümkündür:

"Halbuki bu kıyafetlerin bizim örf ve adetlerimizde yeri yoktur.

Aile hayatı yok, iffet kavramı kullanılmıyor. Üç günlük evlilikler ve pembe rüyalardan ibaret olan bu ibret dünyaya aldanmayalım.

Etik ve ahlaki değerlere uymayan bu program giydiği kıyafetler ile genç kızları etkilemektedir. Bu program hiç tanışmayan gençlerin birbirlerinin evlerine gitmeleri geleneklerimize aykırıdır.

Bu program genel toplum yapısına aykırı olup, toplumun çekirdeği olan aile yaşamının özelini deşifre etmektedir.

Bu dizi Türk aile yapısını belli zümreler tarafından yozlaştırmış, Türk yaşam tarzını hafife almış, Türk polis teşkilatını alaya almış,

Bu tür programlar Türk gençliğinin yozlaşmasına ve ahlaki değerleri yitirmesine sebep olmaktadır.

Gençlerin Türk Silahlı Kuvvetlerini hafife almasına neden olur. Ast üst ilişkisini zedelediği gibi Peygamber ocağı olan TSK'nın gelişi güzel bir yer olduğunu belirtmektedir. Faydaları da yok değildir. Mesela, askerliğin vatani bir görev olduğunu ve bu Türk gençliğinin vatani koruyacağını vurgulamaktadır.

Oryantal Star ahlaki değerlerimizin hiçe sayıldığı, yalnız para ve ün için yapılan bir yarışmadır.

Bu dizide askerlik kurumu ciddi olmayan bir kurum olarak yansıtılıyor.

Bu ve bunun gibi programların tek amacı halkın örf ve adetlerini çiğneyerek gururunu inciterek ve dini duygularıyla oynayarak kolay yoldan para kazanmalarıdır.

...bu tür programları Türkler değil de bazıları yaptırıp insanların düşüncelerini değış-

9) Çocuklarda medya okuryazarlığı konulu bir başka websitesi ise Unesco tarafından desteklenmektedir. <http://www.gazeteinceleme.org> websitesinde ilköğretim öğrencilerinin gazeteleri takip etmelerine ve incelemelerine dayanan "Basını İzliyoruz" adlı bir çalışma gerçekleştirilmektedir. Projenin amacı "öğrencilerin basına eleştirel bakmalarını ve seslerinin duyulması için kendi okullarında adımlar atmalarına dayalıdır". Websitesinde Türkiye'de yayımlanan okul (ilköğretim ve lise) gazeteleri ve bu gazetelerdeki gündemlere yer vermek de amaçlanmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bakınız: www.gazeteinceleme.org.

tirip çökertmek mi amaçları şunu unutmayalım Osmanlı Devletini kimse savaşarak devremedi ama düşmanları içimize girerek kaleyi içten fetih etmişlerdir..”(www.rtukcocuk.org.tr TV Okuru Bölümü, 26.1.2007).

Bu çalışmada eleştirel medya okuryazarlığı için temel öneri, eğitimde odak vurgusunun yurttaşlık bilinci ve sorumluluğunun geliştirilmesine ve desteklenmesine yapılması gereğidir. Eğitim alanında ders kitapları üzerinden bu konuda araştırmalar yapılmış ve ders kitaplarının içeriği¹⁰ sorgulanarak yurttaşlık eğitimi için önerilerde bulunulmuş, alternatif ders kitapları hazırlanmıştır. Örneğin TÜSİAD’ın 2002’de başladığı Coğrafya, Tarih ve Felsefe alanlarında 2002 alternatif ders kitabı taslağı çalışmaları ile Tarih Vakfı’nın¹¹ yayımladığı 20. Yüzyıl Dünya ve Türkiye Tarihi Alternatif Ders Kitabı gibi. Yurttaşlığı odağa alan, insan hakları konusunda bilinçli, kültürel çeşitliliklere saygılı, cinsiyetçi, ırkçı ve savaş yanlısı düşüncelere karşı demokratik kültürü yücelten tüm bu çabalara eleştirel medya okuryazarlığı da başka bir yönden katkıda bulunabilir. Medya sadece var olan toplumsal gerçekliklerin bir yansıması ya da uzantısı olmayıp bunları etkileyen, dönüştüren bir güce sahip olduğu için bu yöndeki çalışmalar da ders kitapları kadar, toplumsal dönüşümde önemli bir role sahiptir. Eleştirel medya okuryazarlığı derslerinin eleştirel ders kitaplarıyla, eleştirel bir biçimde tasarlanması ve eleştirel pedagojik anlayış içselleştirilerek verilmesi, programı demokratikleştiren ders kitapları çalışmalarını da tamamlayan önemli bir girişim olacaktır.

10) Ders kitaplarının analizi nitelikli bir araştırmacının da konusunu oluşturmuştur. Füsun Üstel *Makbul Vatandaşın Peşinde: II. Meşrutiyet’ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi* (2004) başlıklı çalışmasında vatanseverliğin 1985 yılından itibaren öğretim programlarına giren Vatandaşlık Bilgileri ders kitaplarında, kanının son damlasına kadar devlet için mücadele vermek anlamını taşıdığını ortaya koyar. Ona göre, 1970’lerin politik militanlığı, 1980’lerde devlet militanlığı ile ikame edilmek istenmektedir. Tarihsel süreç içerisinde de giderek “sivil” vatandaşlıktan, “devlet eksenli militan vatandaşlık ve vatanseverlik”e yönelinmektedir. Ders kitaplarında demokrasi, hiçbir dönemde temel değer olarak ortaya çıkmamaktadır. Üstel’in araştırmasına göre, makbul yurttaşlık Meşrutiyet’le birlikte ‘medeni’ olmaktadır. Kitaplarda medeni olmanın ölçütü olarak sunulan medeni davranış kodları aynı zamanda ahenkli yurttaşlar topluluğu ve siyasal istikrarın da güvencesiydi. Ortak sorumluluk ve görevler vurgulayan Cumhuriyet yurttaşlığından sonraki anlayışlardan farklı olarak bu dönemde haklara ve eşit saygıya dayalı daha liberal ve sivil bir anlayış başattır. Erken Cumhuriyet döneminden tek partili yaşamın sonuna kadar ders kitaplarındaki yurttaş hep vazifelerle borçlu yurttaştı, kendisine, ailesine, milletine ve devletine karşı sorumludur. Sivil yönü az ama militan yönü fazla olan bu yurttaşlık üç temel eksenle inşa edildi: Yurtseverlik, hak ve vazife, tehdit/tehlike (ötekini işaret eden zihinsel seferberlik) algısı. 1950’lere kadar ana aktör zaten yurttaş değil, ulustur. Siyasal katılım da yurttaşın seçme ve seçilme etkinlikleri bağlamında devlete karşı borcuna indirgenmiştir. Bu anlayış 1950’lerden 1980’lere önemli dönüşümler gösterdi. Etno-kültürel yurttaşlık anlayışından Misak-ı Milli sınırları ile yetinen bir siyasal yurttaşlığa geçildi. Yine seçimde oy verme, askerlik yapma ve vergi ödeme gibi görevlere vurgu devam etti. 1980’lerle birlikte ise yurttaşlar arasında çözüldüğü düşünülen tutunum ve siyasal istikrara vurgu vardır. Müslümanlık bu ortak paydardan biridir. Ayrıca erken Cumhuriyet dönemindeki iç ve dış düşman tehdidi, teyakkuz hali, “olağanüstü hal yurttaşlığı” ve yurtseverlik görülür. Sivil ve katılımcı yurttaşlık boyutları yerine itaatkar, pasif, konformist bir yurttaşlık anlayışı vardır. Vatandaşlık ve İnsan Hakları dersleri de milli güvenlik odaklıdır ve bu durum da Üstefe göre, demokratik, katılımcı ve sivil yurttaşlığın ortaya çıkmasına olanak vermemektedir.

11) 179 öğretmen, 51 veli ve 91 lisans ve lisansüstü öğrencisi toplam 321 gönüllünün katılımı ile oluşturulan araştırma grupları, ilk ve ortaöğretimde “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi, Sosyal Bilgiler ve Tarih, Edebiyat ve Türkçe, Coğrafya, Vatandaşlık Bilgisi ve İnsan Hakları Eğitimi, Milli Güvenlik, Matematik ve Doğa Bilimleri ile Felsefe” derslerinde okutulan 190 ders kitabında dört bin (4000) farklı sorun saptadı. Bu çalışma ve alternatif kitaplarla ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız: <http://www.tarihvakfi.org.tr/ayrinti.asp?StrId=7>.

KAYNAKÇA

- Binark, M. (2007) "Uluslararası Bağımsız Medya Forumunun Ardından: Başka Bir İletişim Mümkün mü?"
Mülkiyelilerin Gündemi, 19 Ocak. 24-27
- Binark, M. ve M. Gencil Bek (2007) *Eleştirel Medya Okuryazarlığı, Kuramsal Tartışmalar ve Uygulamalar*, İstanbul: Kalkedon
- Buckingham, D. (1993) *Children Talking Television, The Making of Television Literacy*. London, Washington: The Falmer Press
- Christ, W. G. ve W.J. Potter (1998) "Media Literacy, Media Education, and the Academy", *Journal of Communication*. 48 (1): 5-15
- Gencil Bek, M. (2001) "Medyada Cinsiyetçilik ve İletişim Politikası", *İletişim*, 10, 213-235
- Geray, H. (2007) "Halkın İletişim Hakkı", *Birgün Gazetesi*, 5 Temmuz
- Kellner, D. (2002) "New Media and New Literacies: Reconstructing Education for the New Millenium", *Handbook of New Media: Social Shaping and Consequences of ICTs*. içinde. (Der.) Leah A. Lievrouw ve Sonia Livingstone. London: Sage. 90-104
- Milli Eğitim Bakanlığı ve Radyo Televizyon Üst Kurulu (2006). *İlköğretim Medya Okuryazarlığı Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu*, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı
- Livingstone, S. (2004) "Media literacy and the challenge of new information and communication technologies", *The Communication Review*. 7, 3-14
- Radyo Televizyon Üst Kurulu (2007) *İlköğretim Medya Okuryazarlığı Dersi Öğretmen El Kitabı*, Ankara

ÇOCUK HAKLARI KÜLTÜRÜNÜN GELİŞİMİNDE MEDYA OKURYAZARLIĞI DERSİNİN ÖNEMİ

Hüseyin Tuğrul OKTAY

Radyo ve Televizyon Üst Kurulu



ÖZET

Medyanın sosyal hayatın önemli aktörlerinden biri olduğu ve modern dünyada pek çok insanın sosyal yaşama medya aracılığıyla katıldığı bilinir. Gazeteler, dergiler, televizyon, radyo, sinema filmleri, bilgisayar oyunları, internet gibi yayın araçlarından oluşan medya, insanoğlunun hayatına örgün eğitim sürecine başlamadan önce girmektedir. Kit- le iletişim araçları hak temelli bir toplum yapısının oluşumunda ve demokrasinin kurum- sallaşmasında daha etkin bir rol oynayabilir. Medya okuryazarlığı, çocukluktan başlaya- rak vatandaşların toplumsal tartışmaları anlayan, katılan ve karar verebilen bireyler hali- ne gelmesini hedeflemektedir. Bu bildiride medya okuryazarlığı eğitiminin yaşam boyu süren bir süreç olduğundan hareketle sorumlu, katılımcı, eleştirel ve hak arayan bireyle- rin oluşumunda nasıl bir katkı sağlanabileceği tartışılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk hakları , okuryazarlık, medya okuryazarlığı, hak kültürü.

Hak kavramı ve çocuk hakları

Hak hürriyetin somutlaştırılmış biçimidir. Hak, hürriyetin somutta gerçekleştirilme- sinin aracıdır (Kaboğlu, 1993 s. 12). Eğer bir kişinin, bir konuda hakkı var ise, devletten veya diğer kişilerden onun yerine getirilmesini “isteme yetkisi” ne sahiptir demektir. Hu- kukun genel teorisinde hak kavramı çok değişik şekillerde tanımlanmakta ise de, bu ta- nımlardan en eskisi ve yaygınına göre hak, kişilere hukuk düzeni tarafından verilen bir irade kudreti, bir isteme yetkisidir (Gözler, 2006 s. 318-320).

İnsanda hak bilincinin güçlenmesi ölçüsünde “hak yetkisinin” kullanımı anlam, değer ve önem kazanır. Hak bilincinin yeterince gelişmediği toplumlarda bireyler kendileriyle toplumun diğer fertleri ve toplumsal kurumlar arasındaki hak ilişkisini tam olarak kavra- yamadığı için, “hak arama” gibi bir durum da söz konusu olamamaktadır.

İnsan haklarını kabul eden bir toplumda, haklar bakımından insanlar arasında ayrıca- lık gözetilemez. Şu halde, her hak, kendisiyle birlikte bir ödev getirir. Bu ödev, başkaları- nın aynı hakka saygı gösterme ödevidir. Herkesin hak sahibi olduğu, fakat hiç kimsenin ödevi olmadığı toplumlarda karşılıklı haklar ve saygı yerine tam bir anarşi hâkim olacak-

tır (Güngör, 1997 s 84). Hak bilinci yeterince gelişmemiş toplumlarda halk, her türlü kamusal haklarına sahip çıkmadığından, toplumsal yönetim herhangi birinin veya bir azınlık grubunun keyfi iradesine bırakılabilir. Bu nedenle, insanın doğuşundan itibaren sahip olduğu hak dediğimiz yetki onun gereği gibi kullanılması; sadece yaşamın insana sağladığı bir olanak değil, aynı zamanda bir ödevdir (Emini, 2004 s. 204).

Hak temelli bir toplum oluşturulabilmesinin temelinde de “çocuk haklarının” çocuklara büyükler tarafından verilen değil çocuklarca talep ve takip edilen haklar olarak tüm toplumca benimsenebilmesine bağlıdır. Bir toplumun mutluluğu ve refahı ile doğrudan ilgili olan çocuk hakları konusu sadece bugünü değil yarınları da etkileyecek önemli bir sorundur. İnsanın tüm hayatını şekillendiren çocukluk döneminde kendisine önem ve değer atfeden, sağlıklı büyüme imkanları sunan kültürel bir ortamda, “hak kültürü” içerisinde büyümesi o kişinin tüm hayatında çocukluğunda öğrenmiş olduğu “hak kültürü” çerçevesinde yaşamasını, dolayısıyla bu fertlerden oluşan toplumun da “hak temelli” bir toplum olmasını sağlayacaktır.

Çocuk hakları ve medya

Günümüz toplumlarında çocukluk fikrinin ne ifade ettiğini görmek için etkin araç olan medyaya bakmak gerekmektedir. Çünkü, medyanın çocukluk algısı, çocuk haklarına bakışı ve oynadığı özgün rol nedeniyle toplumdaki çocukluk kavramına etki ettiği bilinmektedir (Üstündağ ve Özmen, 2007 s 225).

Medyanın en önemli işlevlerinden birisinin kamuoyunu bilgilendirmek olduğu bilinmektedir. O halde yazılı basın da dahil olmak üzere medyadan beklenen bu bilgilendirmeyi çocuk haklarına ilişkin düzenlemelerin yüklediği sorumlulukla yerine getirmesidir. Bu çerçevede medyanın en önemli rolü, çocuğun katılım hakkını, görüşlerini ifade etme ve bilgi alma haklarını kullanabilmesinin bir aracı olmasıdır (Onat, Akço, 2007 s 83).

Günümüz çocukları, hızlı gelişen ve kullanımı yaygınlaşan teknolojilerin yoğun olduğu ortamlarda yaşamaktadır. Bu durum çocuklar için hem teknolojik hem de kültürel bakımdan yeni yaşam biçimleri anlamına gelmektedir. Teknolojik gelişmeler ve küreselleşmeden etkilenen medya, insanların düşüncelerini geçmişe göre daha fazla etkileyebilmektedir. Bu etki, medyayı, çocuk haklarının korunması ve geliştirilmesini destekleyebilecek önemli bir araç konumuna getirmektedir. Medyanın çocuk haklarının korunmasında yüklediği temel sorumluluklar; çocuk haklarıyla ilgili ihlalleri izleme, çocuğun onuruna saygı duyma ve çocuk hakları sözleşmesinin ilkelerine uyumlu bir çocuk imajı oluşturma, çocukların iletişim araçlarına ulaşımı ve katılımını kolaylaştırma, çocukları zararlı etkilere karşı koruma ve eğitimsel ve kültürel programlar üretme olmak üzere dört başlık altında toplanmaktadır. (Hammarberg, 1997 s 243-244; Tobin, 2004 s 142). Ancak, günümüzde medya, uluslararası düzeyde insan haklarını güçlendirmek yerine ticari amaçlara öncelik veren bir görüntü sergilemektedir. Bu durumda da medyanın ticari kaygılar gözeterek yayın yapması kadar insanların haklarını arayacak bir zemin ve kültüre sahip olamamasının da rolü vardır.

Okuryazarlık kavramı ve medya okuryazarlığı

Okuryazarlık

“Okumak ve yazmak” ilk anlamı ile yazı sembollerini kullanmak ve yine aynı yazı sembolleriyle oluşturulan anlamı çözmektir. Kelimenin bu ilk anlamı dışında, okuma ve yazma kelimeleri okuma ve yazma eylemlerinden daha geniş bir anlam ifade etmektedir. Yaşadığımız dünya, yazı sembolleri yanında binlerce sembolik anlatımı da içermektedir. Bütün bu sembolleri anlamlandırmaya çalışma bir tür okuma şeklidir. Aslında, farkına vararak veya varmadan çevremizi, kendimizi, etrafımızda olup bitenleri ve olayları okuyoruz; bazen de yine semboller kullanarak kendimizi ifade etmek için yazıyoruz (Altun, 2005 s 2).

Okuryazarlık, dünyayı okumamıza yardımcı olan araçlardır. Okuryazarlık, yazı sembollerini seslendirme ve anlamlandırma ile başlayan, bu becerinin etkili bir şekilde kullanılması ile nesnelere, olgu ve olayları daha ayrıntılı anlama ve anladıklarına kendi özünü katarak kendini ifade etme durumu ile devam eden bir dünyayı okuma aracıdır. Toplumdaki bilgileri, becerileri ve sosyal normları anlama, birbiriyle paylaşma, yorumlayabilme ve sonraki nesillere aktarma aracıdır (Altun, 2005 s 2).

Özetle, okuryazarlık, okuma ve yazma faaliyetinin eşliğinde kişinin yaşadığı hayatı ve bu hayat içinde nesne ve olayları algılayışı, anlaması ve sosyal hayatındaki bütün ilişkilere bir anlam yüklemesi ile ilgili bir kavramdır. Kelimenin bu anlamı, Batı kültürü içinde oluşmuş ve bizde de yavaş yavaş kullanılmaya başlamıştır. Okuryazarlık, yani literacy, okuma (reading) ve yazma (writing) eylemlerinden farklıdır. İngilizce’de literacy kelimesi başlangıçta harfleri seslendirme ve bu harflerle yazılmış metinleri okuma anlamına gelirken, daha sonra anlamı genişlemiştir. Günümüzde okuryazarlık, yazı sembolleri ile gerçekleştirilen bir eylem olmanın çok ötesinde, pek çok zihinsel beceriyi, dili kullanarak gerçekleştirilen iletişim becerilerini ve tutumlarını ifade eden bir eğitim terimidir (Aşıcı, 2009, s. 11-12).

Okuryazarlık kavramının dünyadaki gelişimini ve yapılan araştırmaları dikkate alan UNESCO, 1987 yılında, Herkes İçin Eğitim Programı çerçevesinde, okuryazarlığı yenden ele almak ihtiyacı duymuştur. Bu sefer, kavramının daha iyi anlaşılması için üç farklı düzeyde, okuryazarlık tanımı yapmıştır. Birinci düzey, temel okuryazarlık; ikinci düzey, işlevsel (fonksiyonel) okuryazarlık; üçüncü düzey ise, çok işlevli (multi-fonksiyonel) okuryazarlık olarak nitelendirilmiştir. Birinci düzey, kelimeleri seslendirme ve cümleleri anlama gibi temel okuma yazma becerilerine sahip olma düzeyidir. İkinci düzey, kişinin okuma, yazma ve aritmetikle ilgili bilgi ve becerilerini bireysel, sosyal ve kültürel alanda kullanma durumunu anlatır. Üçüncü düzey ise bireyin kapasitesini sonuna kadar geliştirmeyi amaçlar, sadece kendini değil okuyarak ve yazarak toplumun ilerlemesi için çaba göstermesini içerir. Çok işlevli okuryazar olan bir kişi, kendini gerçekleştirme, yaratıcılığını geliştirme, derin değerlere sahip olma, karmaşık sorunları anlama ve kapsamlı bir dünya görüşüne sahip olma gibi özellikler taşır. İşte bizim de okuryazarlıktan, medya

okuryazarlığından kastımız bu üçüncü düzeydir ki ancak böyle olunca “hak kavramı” ile okuryazarlığı birlikte düşünmeye başlayabiliriz (Aşıcı, 2009, s. 12).

Okuryazarlıktan medya okuryazarlığına

Medya mesajlarının itinayla seçilmiş, düzenlenmiş, gözden geçirilmiş ve kurgulanmış yapılar olduğu, medyanın bize dünyayı sunuş biçimiyle medya tüketicilerinin dünyayı algılayışı arasında sıkı bir ilişki olduğu, medya iletilerinin bünyesinde değer ve ideolojileri barındırdığı, medya mesajlarının ekonomik, sosyal, siyasal, tarihsel ve estetik bağlamlar içerisinde üretildiği, medya iletilerinin insanların sosyal gerçekliği kavramalarını sağladığı hususunda uzlaşmaya varan medya eğitimcileri medya okuryazarlığını, yazılı ve yazılı olmayan farklı formatlardaki (televizyon, video, sinema, reklamlar, internet vs.) iletilere erişim, onları çözümleme, değerlendirme ve iletme yeteneği olarak tanımlamaktadırlar (İnceoğlu, 2007 : 21-23).

Medya okuryazarlığı TV, sinema, radyo, müzik, basılı medya, internet ve diğer bütün yeni dijital medyayı kapsamakta, TV deki reklamdaki CD deki müziğin sözlerine, gazete yazısından tişört üzerindeki slogana kadar türlü biçimde akan medya mesajları karşısında bireylerin farkında ve uyanık olmasını sağlamayı amaçlayan medya okuryazarlığı, medyanın algı ve inançları nasıl süzgeçten geçirdiğini, popüler kültürü nasıl biçimlendirdiğini ve kişisel tercihleri nasıl etkilediğini görmede bireylere yardımcı olur. Eleştirel düşünme ve sorun çözme yetenekleri kazandırarak yurttaşların medya enformasyonunu bilinçli tüketme ve üretmesini sağlayarak ifade özgürlüğü, bilgi edinme hakkı ve demokrasi açısından önemli bir rol oynar (Pekman, 2007: 44).

Yukarıda bahsettiğimiz üzere medya hayatımızın her alanına ilişkin bir hükme sahiptir, ve medya okuryazarlığı bize bu hükümleri çözümleme imkanı sunmaktadır. Medya okuryazarlığının elbette ki birçok hedefi vardır ancak biz burada özellikle çocuk hakları kültürünün oluşmasında medya okuryazarlığının imkanlarını ele almaya çalışacağız.

Çocukların, toplumsal, kültürel ve ahlaki açılarından uygun görülmeyen medya metinlerinden korunmasına yönelik bir medya okuryazarlığı anlayışı medya metinlerinin hakim ideoloji ve temsil pratikleri açısından sorgulanmasına imkan tanımamaktadır (Binark ve Gencil Bek, 2007: 53). Dolayısıyla çocuk ve gençlerin, elbette yetişkinlerin de medyanın olumsuz etkilerinden korunmasına yönelik pasif bir yurttaş yaratılmasını hedefleyen korumacı yaklaşımlardan ziyade bireyin medyayı etkin bir şekilde analiz ettiği ve medya kültürü alanına müdahale ettiği eleştirel bir medya okuryazarlığı anlayışı giderek hakimiyetini kurmaya başlamıştır (İnal, 2009 : 85-86).

Öncelikle medya okuryazarlığının amacının çocukları istenmeyen mesajlardan “korumak” olmadığına bilinmesi gereklidir. Bazı gruplar, aileleri sadece televizyonlarını kapatmaları yönünde zorlamalarına rağmen, gerçekte medya, kültürel ortamımızda köklü bir yer edindiği için televizyonunuzu kapatsanız bile günümüz koşullarında medya kül-

türünden kaçmanız mümkün olmayacaktır. Medya, artık sadece kültürümüzü etkileyen bir öge değildir. Medya bizim kültürümüz durumundadır. Medya okuryazarlığının hedefi öğrencileri, medyanın her türünde yeterli, eleştirel ve okuryazar yapmak; böylece öğrencilerin gördüklerinin ve duyduklarının kontrolünde kalan değil, bunları kontrol eden kişiler olmalarını sağlamaktır. Medya okuryazarı olmak demek, medya hakkındaki gerçekleri ve istatistikleri ezberlemek değil; seyrettiği, okuduğu ve duydukları hakkında doğru sorular sormayı öğrenmek demektir. Küresel medya kültüründe insanlar demokrasiyi benimsemiş olabilmek için iki temel yeteneğe, eleştirel düşünme ve kendini ifade etme yeteneklerine sahip olmalıdırlar. Eleştirel medyaokuryazarlığı bu iki temel beceriyi öğreterek geleceğin yurttaşlarını siyasal sınıflandırma yapabilen, toplumsal tartışmaları anlayan ve bunlara katılabilen ve seçim sürecinde karar verebilen hale getirecektir (Jols ve Thoman, 2008 : 14-33).

Günümüzde sorumlu yurttaşlık, medyaya ilişkin bilgilenmiş bir anlayışı gerektirmektedir. Bu bilgilenmenin çok çeşitli çerçeveleri vardır ve medya okuryazarlığı bu çerçeveyi sağlar, ama bu bilgilenmenin veri alması gerektiği birçok faktör vardır. Sivil toplum örgütleri, kültürel kuruluşlar, aile, devlet bir biçimde bir etken olarak bu bilgilenme ve bilgilendirme süreci içinde yer alır. Bu bilgilenme ve bilgilendirme sürecinde ortak bir zemin –mesela demokratik yurttaşlık- öngörmek son derece yaygın bir hedeftir, ama bu hedefe nasıl ulaşılabileceği tartışmalı bir konudur (İnal, 2009 : 19-20). Demokratik yurttaşlık kavramının toplum içinde kendine yer bulabilmesi için de hak temelli bir demokrasi anlayışının oluşması, bunun da çocukluktan itibaren kültürel olarak temellendirilmesi gereklidir.

Stuart Ewen, tarihsel olarak okuryazarlık ile demokrasi arasındaki bağların, bilgilendirilmiş, kendi yaşamlarıyla ilgili konulara aşina olan, kamusal müzakere ve sosyal değişmeye aktif olarak katılmalarını sağlayan araçlarla donanmış bir halk anlayışından koparılamayacağını ve okuryazarlığın, tarihsel olarak fikir adamlarını sıradan insanlardan ayırmış olan çizgileri aşmaya, yurttaşlığın yararlarından dışlanmış olanların politik haklarını elde etmelerine ilişkin olduğunu söyler (İnal , 2009: 28). Özellikle günümüzde hızla ilerleyen ve yaygınlaşan iletişim teknolojileri vasıtasıyla geniş halk kitlelerinin de kendilerini ilgilendiren her meselede sadece mesajı alan değil söyleyecek sözleri olan pasif değil aktif bireyler olduğu, toplumun her kesiminin hemen hemen aynı iletişim imkanlarına sahip olduğu bir dönemdeyiz.

Medya piyasasının sadece tüketici olarak gördüğü kitlelerin pasif izleyiciden aktif izleyici konumuna geçmesi için medya okuryazarlığı eğitimi mutlaka eleştirel bir model içinde verilmelidir. Bu modelde medya sorgulaması eleştirel bir medya okuryazarı kitlesinin yaratılmasında yeterli olmaz. Aynı zamanda, mevcut medya dünyasının bilinç körleştirici kodlarını aktif biçimde çözmekten alternatif medyanın yaratılmasına değin oldukça geniş bir yelpazede iş görmek gerekiyor. Dünyadaki genel eğilim de zaten bu yönde. Türkiyenin henüz bu yola girdiğini söylemek mümkün değil (İnal , 2009: 189).

Eğer, bir toplumda demokratik açılımların gerçekleşmesini ve kamusal alanı “vatan-

daşların eylemlerine” ait ve olanaklı bir alan olarak görmek istiyorsak, eğitim sürecini aklını özgürce kullanabilen vatandaş eğitimi olarak kavramak ve eleştirel pedagojinin ilkelelerini bu sürece yerleştirmek ve geliştirmek gerekmektedir. Eğitimin sadece toplumsal ve siyasal bütünleşmeyi sağlamayı amaç edinmediğini, dünyanın ve insanlığın gidişatına müdahale etme olanaklarını geliştirmeyi de amaç edinmesi gerektiğini göz önünde bulundurmalı ve eğitimi, “hayata kayıtsız kalmamanın” aracı olarak görmeliyiz.

Medyanın işleyiş süreçlerinin anlaşılması, eleştirel bir bakış açısının kazanılması ve bunun da eleştireliliğe dayanan bir eğitim anlayışıyla yapılması gereğinden doğan eleştirel medya okuryazarlığı anlayışının önemi sadece medyaya ilişkin yaptığı vurgulardan değil vatandaşlık ve demokrasi anlayışı açısından gerekli olan eleştireliliğin geliştirilmesine yaptığı katkıdan kaynaklanmaktadır ve bu durum eleştirel medya okuryazarlığının uzun vadeli bir toplumsal proje olarak düşünülmesi gereğini de beraberinde getirmektedir.

İşte medya okuryazarlığındaki bu vurgudan dolayı, medya okuryazarlığı ilkeleri temelinde medya okuyarları olan kişi “Demokratik haklarını ve vatandaşlık sorumluluklarını yerine getirirken medyayı etkili bir şekilde kullanma” özelliklerine sahip olmak gibi bir özellikle de tanımlanmaktadır (ECML, 2006).

Eğitimin temel amaçlarından biri de demokratik bir toplum için sorumlu vatandaşlar yetiştirmektir. Açıkçası sorumlu vatandaşlık ise oy kullanmaktan çok daha fazlasını, bilinçli kararlar verebilmeyi ifade etmektedir. Medya okuryazarlığı modern toplumun karşı karşıya kaldığı karmaşık sorunların anlaşılması için gerekli olan eleştirel düşünme becerilerini geliştirir. Bu karmaşıklıklar sık sık medya tarafından önemsiz gibi gösterilmektedir. Medya okuryazarlığı ile öğrenciler üslubu anlamdan, görüntüyü konudan, politikayı kişilikten ve abartılı anlatımı da gerçekten ayırtetme becerisini kazanır (Altun, 2009 74).

Ülkemizde uygulanmakta olan medya okuryazarlığı dersine ilişkin olarak RTÜK ve MEB işbirliğiyle hazırlanan kaynak kitapta ünite başlıkları olarak İletişim, Kitle İletişimi, Medya, Televizyon, Radyo, Aile, Çocuk ve Televizyon, Gazete ve Dergi ve İnternet belirlenmiş ve Medya Okuryazarlığı Dersi Öğretim Programı ile öğrencilere kazandırılmak istenen değerler de RTÜK tarafından hazırlanan www.medyaokeyazarligi.org.tr sitesinde özel yaşamın gizliliğine saygı, estetik duyarlılık, dürüstlük, sorumluluk, etik kurallara bağlılık, farklılıklara saygı duyma, kültürel mirası yaşatma bilinci, aile içi iletişime önem verme, bilinçli tüketim, toplumsal hayata aktif katılım, bilimsellik, eşitlik, yardımlaşma, dayanışma ve paylaşma olarak sıralanmıştır.

Tuğba Asrak Hasdemir Medya Okuryazarlığı kaynak kitabına ilişkin yaptığı değerlendirmede eleştirel olmaktan çok, ana akım medya okuryazarlığı anlayışına uygun bir yaklaşımın bulunduğunu ileri sürmektedir. İzleyiciyi yalnızca maruz kaldığı medyanın etkisini denetlemekle sınırlandıran bu yaklaşımda, medya sistemine ve işleyişine ilişkin arka plana ve siyasal, ekonomik, toplumsal belirleyenlerin süreçteki rollerine fazla girilmemekte, konu başlıkları medyayı, bağlamsız bağımsız mesajların aktığı bir yer olarak

ele almaktadır. Kaynak kitaplarda ağırlıklı olarak tercih edilen yaklaşım, çocuğun, eleştirel bir bakış kazandırılarak medya kullanımında etkin bir özne olmasını sağlamak yerine, çocuğu medyanın olumsuz etkilerinden korumayı amaçlamaktadır. Hasdemir'e göre çocuğa, insan hak ve özgürlüklerinin anlamını, uygulamalarını da içerecek biçimde yaşamını zenginleştirecek, farklı bir bakış açısı kazandıracak bütünlüklü, eleştirel, karşılıklı etkileşimi hedefleyen bir eğitim programı oluşturulmalıdır (Asrak, 2009 s 322-324). İçeriğe ilişkin yukarıdaki değerlendirmelerle beraber medyaokuryazarlığı internet sitesinde öğrencilere kazandırılmak istenen değerlere baktığımızda da haklara ilişkin bir değer hedeflemesini görememekteyiz ki bu durum da içeriğe ilişkin değerlendirmeleri destekliyor.

Sonuç

Okuryazarlığı yaşam boyu devam eden bir süreç olarak ele aldığımızda bu sürecin süregelen ve devamlı değişken bir yapıda olduğunu kolaylıkla görebiliriz. Önemli olan da bu sürecin gelişen ihtiyaçlar ölçüsünde yeniden konumlandırılabilmesidir (Altun, 2005 s. 1). Medya okuryazarlığı dersi de hem medyadan hem de okuryazarlık kavramından kaynaklanan yapısıyla özellikle kendi alanına ilişkin insan hak ve özgürlükleri kategorileri, özellikle de çocuklara verilen bir ders olması sebebiyle “çocuk hakları” konusunda bilgi vermesi veya yaklaşımı, dili ve örnekleriyle, insan hakları anlayışının geliştirilmesine uygun bir içeriğe sahip olabilecek dersler arasında yerini almaktadır (Asrak, 2009 s. 333).

Çocuk Hakları Sözleşmesi' nin 42. maddesinde belirtilen devletin sözleşmeyi çocuklara ve yetişkinlere öğretmesinin en güzel mecralarından birisi olarak hem medya okuryazarlığı dersi hem de yetişkinlere yönelik olarak yapılacak medya okuryazarlığı çalışmaları kullanılabilir. Eleştirel medyaokuryazarlığının zaten kendi doğası içinde bir “hak” sorununu barındırıyor olması bu konuda yapılacak çalışmalar için gerekli zemini zaten barındırıyor. Kamu kurum ve kuruluşları, üniversiteler ve sivil toplum kuruluşlarının üzerine, özellikle de çocuk konusunda duyarlı kuruluşlarımıza bu konuda ciddi görevler düşmektedir.

KAYNAKÇA

- Altun, Arif (2005). Gelişen teknolojiler ve yeni okuryazarlıklar. Ankara. Anı Yayınları
- Altun, Adnan.(2009). I. Uluslararası Avrupa Birliği, Demokrasi, Vatandaşlık Ve Vatandaşlık Eğitimi Sempozyumu İçinde 21. Yüzyıl Vatandaşlığı İçin Gerekli Bir Beceri Olarak Medya Okuryazarlığı: Unesco, Ab Ve Türkiye Örnekleri (ss. 19-28) Uşak
- Aşıcı, M..(2009). Kişisel ve Sosyal Bir Değer Olarak Okuryazarlık, Değerler Eğitimi Dergisi, 7(17): 9-26
- Asrak, (2009). T. H. Ders Kitaplarında İnsan Hakları II : Tarama Sonuçları. (Editör Gürel Tüzün). İçinde Medya Okuryazarlığı ve İnsan Hakları: Türkiye Örneği Medya Okuryazarlığı ve İnsan Hakları: Türkiye Örneği (ss. 313-336) İstanbul. Tarih Vakfı Yayınları
- Binark, Mutlu ve Bek, Mine Gencil (2007). Eleştirel Medya Okuryazarlığı. İstanbul. Kalkedon Yayınları
- ECML(2006). EuropeanCharterforMedialiteracy <http://ecml.pc.unicatt.it/english/index.html> adresinden alınmıştır
- Emini, M.E., (2004), Hak Kavramı, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12: 204
- Gözler, K.(2006). Hukuka Giriş, Bursa: Ekin Yayıncılık
- Güngör, E. (1997). Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak, İstanbul. Ötüken Yayınevi
- Hammarberg, T. (1997). Children, the UN convention and media. The International Journal of Children Rights
- İnal, K. (2009). Medya Okuryazarlığı El Kitabı. Ankara: Ütopya Yayınevi
- İnceoğlu, Y. (2007). Medyayı Doğru Okumak. İçinde (Editörler: Nurçay Türkoğlu, Melda Cinman Şimşek) Medya Okuryazarlığı. (ss. 21-23)İstanbul : Kalemus Yayınları
- Jolls, T.ve Thoman E.(2008). 21. Yüzyıl Okuryazarlığı. çev. Cevat Elma-Alper Ketsen. Ankara. Ekinoks Yayınları
- Kaboğlu, İ.Ö.(1993). Özgürlükler Hukuku. İstanbul. Afa Yayınları
- Onat, Yasemin ve Seda Akço (2007). Çocuk Odaklı Habercilik, “Çocuk Hakları ve Habercilik”, Haz., Sevdalankuş, IPS İle İletişim Vakfı Yayınları, Yaylacık Matbaacılık Ltd. İstanbul
- Pekman, C. (2007). Avrupa Birliğinde Medya Okuryazarlığı. İçinde (Editörler: Nurçay Türkoğlu, Melda Cinman Şimşek) Medya Okuryazarlığı.(ss. 44) İstanbul : Kalemus Yayınları
- Tobin, J. (2004). Partners worth courting: The relationship between the media and the convention on the rights of the child. The International Journal of Children Rights, 12, 139-167
- Üstündağ, E.ve Özmen, K. (2007). Çocukları Görünür Kılmak İçin. İçinde (Editör:Sevdalankuş). Çocuk Odaklı Habercilik. (ss. 225) İstanbul: IPS İletişim Vakfı Yayınları

TELEVİZYONDA YİYECEK REKLAMLARI VE ÇOCUKLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Selda BÜLBÜL		
<i>Prof. Dr., Kırıkkale Üniversitesi Tıp Fakültesi, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları A.B.D.</i>		
Gülşah AĞIRTAŞ		
<i>Araş.Gör. Dr., Kırıkkale Üniversitesi Tıp Fakültesi, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları A.B.D.</i>		
Güzide KURT		
<i>Araş.Gör.Dr., Kırıkkale Üniversitesi Tıp Fakültesi, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları A.B.D.</i>		

ÖZET

TV izlemenin çocukların fizik ve mental gelişimi üzerinde, obezite, agresif davranış, si-gara, alkol kullanımı, şiddette artış gibi negatif etkileri olabilir. Bu çalışmada Kırıkkale ilin-de yaşayan 5-19 yaş arası çocukların TV reklamları ile ilgili düşünceleri, etkilenim düzey-leri ile Türkiye’de TV reklamları içinde yiyecek reklamlarının yeri araştırılmıştır. Araştır-maya dahil edilen 346 (%54.6 kız ve %45.4 erkek) çocuğun %48.4’ü günde 2 saatten fazla TV izlediğini, %65’i ara sıra, %17.6’sı devamlı reklamları izlediğini belirtmiştir. Günümüz dünyasında bizleri çevreleyen medya göz ardı edilemez. Medyada verilen mesajlar sorgu-lanarak süzgeçten geçirilmeli , en önemlisi aileler çocuklarıyla birlikte onların ilgisini çe-kebilecek aktiviteler planlayarak, çocuklarını medyadan ve reklamlardan uzak tutabilir.

Anahtar kelimeler: Çocuk, medya, reklam.

Giriş

Teknolojinin gelişmesi ile birlikte günümüz insanının temel yaşam gereksinimlerini karşılamak için geçirdiği süre azalmıştır ve giderek artan boş vakitlerini çoğunlukla med-ya ve iletişim araçlarını kullanarak geçirmektedirler. Teknolojideki bu hızlı gelişme ile

çocuk ve gençlerin de medyaya ulaşımı kolaylaştırmıştır. 2007 yılında Kırıkkale, Ankara ve Gaziantep'te yaptığımız bir çalışmaya göre öğrenciler okul dışı zamanlarını en fazla (%25.6) televizyon (TV) izleyerek, %9.9'u bilgisayar başında ve ancak %7.9'u kitap okuyarak geçirmektedir(1). Türkiye'de de 2002'de yapılan bir çalışmada ortalama TV seyretmeye başlama yaşı 2.7 ± 1.6 yaştır ve çocukların %62'si günde en az 2 saat, %8.3'ü ise 4 saatten fazla TV seyretmektedir(2). TV izlemenin çocukların fizik ve mental gelişimi üzerinde, obezite, agresif davranış, riskli davranışlar, sigara ve alkol kullanımı, şiddette artış ve cinsel aktiviteye erken başlama gibi negatif etkileri olabilir.

Çocukları etkilemek ve yönlendirmek kolaydır. Çeşitli reklamların çocukların isteklerini ve önseçimlerini yönlendirdiği, çocukları olumsuz yönde etkileyerek gerçekte gereksinimleri olmayan ürünlere yönelttiği ve kötü beslenme alışkanlıkları oluşturarak sağlıklerini bozduğu bildirilmektedir. Oysa bu yaştaki çocuklara yeterli ve dengeli beslenme ilkeleri doğrultusundaki mesajların doğru verilmesi onların sağlığı açısından çok daha yararlıdır. Reklamlar aşırı tüketimi desteklemekte, çocukları erken yaşlarda bilinçsiz tüketici olarak etkilemektedir.

Çocukluk çağında obezite dünya üzerinde yaygınlaşan önemli bir halk sağlığı problemidir. Uzun süre hareketsiz TV seyretmek ve TV reklamları obezitenin önde gelen nedeni olarak ileri sürülmektedir. TV'de reklamı yapılan yiyeceklerin büyük bir bölümü çocukların kendi harçlıkları ile alabilecekleri şekerleme, sakız, içecek, dondurma, bisküvi gibi yiyeceklerdir ve 7-9 yaş arasındaki çocuklar paralarını en çok bu ürünlere harcamaktadırlar. Diğer araştırmalar gibi çalışmamızda da çocukların %82.7'sinin TV reklamlarını izlediklerini göstermiştir ki, bu da erken yaşlarda kazanılan tüketim alışkanlığının ilerleyen yaşlarda da sağlıksız besin tüketim davranışlarına temel oluşturabileceğini düşündürmektedir (3).

Bilişsel düzeyleri kendilerine zararlı olanı ayırt edebilecek durumda olmayan çocukların TV ve reklamların negatif etkilerinden korunması, çocuk haklarından çocuğun korunması hakkı kapsamında yetişkinlerin temel sorumlulukları arasındadır. Bu düşünceden yola çıkılarak planlanan bu çalışmada, Kırıkkale ilinde yaşayan 5-19 yaş arası çocukların özellikle yiyecek reklamlarından etkilenimleri ve televizyonda yayınlanan reklamlar içerisindeki yiyecek reklamlarının yoğunluğu araştırılmış, elde edilen veriler doğrultusunda çocukların reklamlar yolu ile edindikleri ve/veya edinecekleri sağlıksız beslenme alışkanlıklarından korunmaları için alınması gereken önlemler tartışılmıştır.

Materyal ve metod

Çalışmamız kesitsel bir araştırma olarak planlanmıştır ve iki aşamalı olarak sürdürülmüştür. Araştırmanın ilk aşamasında araştırma grubunu, Kırıkkale Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastanesi, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Polikliniğine herhangi bir nedenle başvurmuş ve araştırma hakkında kendilerine ve birlikte geldikleri aile bireylerine bilgi verilerek araştırmaya katılmayı kabul etmiş olan 346 çocuk oluşturmuştur. Araştırmaya ka-

tilmayı kabul eden çocuklar, demografik özellikler, günlük televizyon izleme ve internet kullanma süreleri, medyada en çok karşılaştıkları ve ilgilerini çeken reklamlar ile ilgili soruları kapsayan anket formlarını isim yazmaksızın kendileri araştırmacılar gözetiminde doldurmuşlardır. Okuma yazma bilmeyen çocuklara ise anket araştırma asistanları tarafından okunarak ve çocukların hiçbir etki altında kalmadan cevaplamaları yoluyla doldurulmuştur. Doldurulan anket formları bilgisayar ortamında “SPSS 16 for Windows” programı ile değerlendirilmiş ve istatistiksel analizler (frekans, % oran ve Ki kare) yapılmıştır. $p < 0.01$ değeri anlamlı olarak kabul edilmiştir.

Araştırmanın ikinci aşamasında Türkiye’de TV reklamları içinde yiyecek reklamlarının yeri araştırılmış ve 1-30 Eylül 2009 tarihleri arasında toplam 94 TV programında toplam 3388 reklam (%75.3’ü ulusal kanal, %15.3 çocuk kanalı, %4.7 belgesel ve %4.7 haber kanalı) araştırmanın yapıldığı birim öğretim üyeleri ve asistanları tarafından izlenmiş ve daha önceden hazırlanmış forma kayıt yapılmıştır.

Bulgular

I. Çocukların TV reklamlarına ilişkin görüşleri

5-19 yaş arası (ortalama yaşı 13.18 ± 3.41 yıl olan) 346 (%54.6 kız ve %45.4 erkek) çocuk araştırma grubunu oluşturmuştur. Katılımcıların %3.2’si okula gitmiyor, %53.7’si ortaöğretim, %43.1’i ise liseye gitmektedir. Kendi değerlendirmelerine göre, %39.32’si ekonomik durumlarını çok iyi, %3.5’i ise kötü olarak belirtmiş olup, %80.9’u sağlıklı beslendiğini düşünmektedir.

Araştırmaya dahil edilen çocukların %43.9’u günde 2 saatten az, %38.4’ü 2-5 saat arasında ve %11’i de 6 saatten fazla TV izlediğini belirtmiştir. Yaşla birlikte günlük TV izleme süresinin azaldığı saptanmıştır ($X: 24.75$, $p: 0.002$). “Reklamları izler misiniz?” sorusuna %65’i ara sıra, %17.6’sı ise devamlı izliyorum şeklinde cevap vermiştir. Çocukların %35’i reklamları sıkıcı, %29.4’ü eğlendirici, %27.4’ü ise saçma bulduğunu ifade etmiştir. %38.4’ü müziği güzel olan, %25.7’si çizgi film kahramanlarının oynadığı reklamlardan etkilendiğini (Tablo-1), kızların %55.6’sı, erkeklerin ise %32.5’i bebek/çocukların yer aldığı reklamları daha ilginç bulduğunu belirtmiştir.

Tablo- 1: Yaş gruplarına göre çocukların reklamlardan etkilenme durumu

Hangi reklam türünü daha çok seversiniz?	6-10yaş		11-15yaş		16yaş ve üstü		Toplam	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Çizgi film şeklinde	34	39,5	39	29,3	16	12,6	89	25,7
Çocukların oynadığı	21	24,4	25	18,8	36	28,3	82	23,7
Müziği güzel olan	15	17,4	55	41,4	63	49,6	133	38,4
Hepsi	16	18,6	14	10,5	12	9,4	42	12,1
X²:36.36 p< 0.01								

Her yaş grubunda en çok karşılaşılan reklamın yiyecek reklamları olduğu belirtilmiştir (%32.7) (Tablo-2). Çocukların %63.6'sı TV reklamlarının çocukların beslenmesini etkilediğini düşünmektedir. %30.9'u reklamlarda en fazla kola, %20.8'i çikolata, gofret vs. %15.3'ü ise Mc Donalds sözcüğü ile karşılaştığını ifade etmiştir (Tablo-3). Tüm grupta %76.6 reklamları inandırıcı bulmadığını belirtirken, yaşla birlikte reklamların inandırıcılığının azaldığı (6-10 yaş %45.3, 11-15 yaş % 18.8 ve 16 ve üzeri yaş grubu % 13.4 oranında reklamları inandırıcı buluyor.) saptanmıştır. Yaş gruplarına göre değerlendirildiğinde, reklamdaki ürünün alınması için edilen ısrar yaş arttıkça azalmaktadır (sırasıyla; 6-10 yaş % 60.5, 11 - 15 yaş % 45.2, 16 yaş+ % 32.3).

Tablo 2: Yaş grubuna göre çocukların en sık karşılaştıkları TV reklamı

TV de en çok hangi reklamla karşılaşıyorsunuz?	6-10yaş		11-15yaş		16 yaş üstü		Toplam	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Yiyecek	25	29,1	44	33,1	44	34,6	113	32,7
Banka	7	8,1	23	17,3	26	20,5	56	16,2
Telefon	4	4,7	23	17,3	26	20,5	53	15,3
Temiz malzemesi	12	14,0	8	6,0	8	6,3	28	8,1
Oyuncak	19	22,1	7	5,3	0	0	26	7,5
İçecek	5	5,8	8	6,0	4	3,1	17	4,9
Giyecek	4	4,7	6	4,5	6	4,7	16	4,6
Temiz malzemesi	12	14,0	8	6,0	8	6,3	28	8,1
Araba	7	8,1	6	4,5	2	1,6	15	4,3
Diğer	3	3,5	8	6,0	11	8,7	22	6,4
X2: 62.63 p< 0.01								

II. TV Reklamlarında yiyecek reklamlarının durumu

Araştırmanın ikinci aşamasında, 1-30 Eylül 2009 tarihleri arasında toplam 94 TV programında toplam 3388 reklam (%75.3'ü ulusal kanal, %15.3 çocuk kanalı, %4.7 belgesel ve %4.7 haber kanalı) izlenmiştir. Programların %37.6'sı çocuk, %18.8'i kadın, %11.8'i gençlere ve %31.8'i her yaş grubuna yönelik programlardır.

Programların %45.9'i hafta içi, %54.1'i hafta sonu, %47.1'i sabah, %28.2'si öğlen ve %24.7'si akşam saatlerinde izlenmiştir. 3388 reklamın 816'sının (%24), çocuklara yönelik 1196 reklam içinde de 495'inin (%41) yiyecek reklamı olduğu saptanmıştır.

Tablo 3: Çocukların cinsiyete göre TV reklamları hakkındaki değerlendirmeleri

	Kız		Erkek		Toplam	
	n	%	n	%	n	%
Reklamları nasıl bulursunuz?						
Sıkıcı	71	37.6	55	35.0	126	36,4
Eğlendirici	58	30.7	44	28.1	102	29.5
Saçma	39	20.6	43	27.4	82	23,7
Eğitici	16	8.5	7	4.5	23	6,6
X2: 5,605 p>0.01						
Hangi reklamları daha ilginç buluyorsunuz?						
Erişkinlerin oynadığı	7	3.7	26	16.6	33	9.5
Gençlerin oynadığı	35	18.5	44	28	79	22.8
Bebek/Çocukların oynadığı	105	55.6	51	32.5	156	45.1
Çizgi film/animasyon	42	22.2	36	22.9	78	22.5
X2: 30,664 p< 0.01						
Reklamlarda en çok hangi sözcükle karşılaşıyorsunuz?						
Cola, fanta	60	31.7	47	29.9	107	30.9
Çikolata	45	23.8	27	17.2	72	20.8
Mc donalds	28	14,8	25	15,9	53	15.3
Süt	18	9.5	2	7.6	30	8.7
Mama	6	3.2	11	7.0	17	4.9
Anne sütü	8	4.2	7	4.5	15	4.3
X2: 7,026 p>0.01						

Ulusal ve çocuk kanallarında yiyecek reklamları belgesel ve haber kanallarına göre daha fazla orandadır. Çocuklara yönelik reklamlar içinde yiyecek reklamlarının oranı akşam saatlerinde (%78), gençlere yönelik programlar içinde (%78) ve ulusal kanallarda (%78) en fazla olduğu da saptanmıştır. (Tablo-4, Tablo-5)

Tablo 4: Toplam reklamlar içinde yiyecek reklamlarının yayınlandığı saat, kanal ve program türüne göre dağılımı

Kanal tipi	Toplam Reklam Sayısı	Yiyecek Reklamı Sayısı	%
Ulusal	2.810	727	26
Çocuk	292	66	23
Belgesel	51	4	8
Haber	235	19	8

Program			
Çocuk	864	230	27
Kadın	741	170	23
Genç	412	112	27
Herkesim	1.371	304	22
Yayın saati			
Sabah	1086	287	26
Öğlen	1120	262	23
Akşam	1182	267	23

Tablo 5: Çocuklara yönelik reklamlar içinde yiyecek reklamlarının yayınlandığı saat, kanal ve program türüne göre dağılımı

	Çocuklara Yönelik Toplam Reklam Sayısı	Yiyecek Reklam Sayısı	%
Kanal tipi			
Ulusal	938	727	78
Çocuk	215	66	31
Belgesel	14	4	29
Haber	29	19	66
Program			
Çocuk	445	230	52
Kadın	218	170	78
Genç	143	112	78
Herkesim	390	304	78
Yayın Saati			
Sabah	506	287	56
Öğlen	348	262	75
Akşam	342	267	78

Sonuç

Henüz fiziksel ve psikolojik gelişimini tamamlamamış hayat tecrübesi olmayan çocuklar reklamlar karşısında savunmasızdır ve 7-8 yaşına gelene kadar verilen mesajın ikna edici niyetini algılayamadıkları için reklamdan daha fazla etkilenmeye yatkındır. Bu nedenle, reklamdaki ikna edici mesajı algılayamayacağından üreticiler ve pazarlamacılar için kolay hedeflerdir. Bir yıl içinde bir çocuk sadece TV’de neredeyse 40,000 ürün ile karşılaşmaktadır(4). Amerika Birleşik Devletlerinde her yıl yaklaşık 175 milyar \$ reklam için harcanmakta, bu pazarda çocuklara yönelik reklamlar ve pazarlama stratejileri 12 milyon \$ pay oluş-

turmaktadır. Çocuklara yönelik bu yüklü pazarlamanın amacı; markanın tanınması, tercih edilmesi, bağımlılık yaratılmasıdır. Yapılan araştırmalara göre; ebeveynlere göre çocuklar en fazla oyuncak (%36.2) ve gıda reklamlarından (%29.5) etkilenmektedir(5). Reklamlar çocukların bencilliğinin artmasını körüklemektedir. Bu bencilliğinin ileriki dönemlerde kişiliğine yerleşmesi söz konusudur. Anne ve babaların çocuklarının bu yönde taleplerini karşılayamama durumunda ise çocukların anne ve babalarının kendilerini sevmediğini düşünmesine neden olmakta bu da duygu dengesini olumsuz etkilemektedir(6).Mersinde 2005-2006 yılları arasında yapılan bir araştırmada 3-6 yaş grubundaki çocukların televizyonu çok fazla izlemeleri ile ebeveynleri ile birlikte çıktıkları alışverişler sırasında kendi kullandıkları ürünleri seçmeleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır. Başka bir ifadeyle, kitle iletişim araçlarından televizyonun 3-6 yaş grubundaki çocukların ve dolayısıyla ailelerinin tüketim tercihlerini önemli ölçüde etkilediği belirlenmiştir(7). İki ve altı yaş arası çocuklarda 30 saniyelik iki reklam sonrası yakın dönemde ürün tercihi 3 kat artmaktadır(8). Zayıf ve obez çocuklar arasında gıda dışı reklamları hatırlama benzer, kilolu ve obez çocuklar ise gıda reklamlarını daha çok hatırlamakta, tüm çocuklar reklamlardan sonra yağlı ve şekerli gıdaları daha çok tüketmektedir(9). Üç ila oniki yaş grubu çocuklar üzerine televizyonun etkilerinin araştırıldığı bir çalışmada çocukların %59.3'ü reklamlardan etkilenmekte, özellikle şekerleme, bisküvi ve sakız gibi çocuklar için zararlı olan yiyeceklerin reklamları daha fazla etkili olmaktadır(10). 1988-1994 yılları arasında 8-16 yaş arası 4000'den fazla çocuk ile yapılan bir çalışmada, çocuklardan günde en az 4 saat televizyon izleyenlerin, daha az televizyon izleyenlere göre aşırı kilo (obezite) sorunu olduğu belirlenmiştir(11). Amerika'da yapılan bir değerlendirmede 52.5 saatlik cumartesi sabah çocuk programlarında 564 yiyecek reklamı yapıldığı ve tüm reklamların %57.6'sını yiyecek reklamlarının oluşturduğu saptanmıştır(12). Farklı ülkelerde yapılan çalışmalarda benzer sonuçları vermektedir. Örneğin, Bulgaristan'da yiyecek reklamlarının tüm reklamların %33.4'ünü oluşturduğu, bu reklamların da %96.8'ini sağlıksız yiyeceklerin oluşturduğu bildirilmiştir. Özellikle çocuklar hedef alınarak hazırlanmış reklamların %57'sinin tuzlu, tatlı abur cubur diye tanımlanan yiyecekler ve meşrubatlar ile meyve suları olduğu, sebze ve meyve reklamına ise hiç yer verilmediği de bildirilmiştir(13).

Reklamlar çocukların besinlerle ilgili bilgisini, yiyecek tercihini, beslenme dengesini ve alışveriş davranışını değiştirir. Marka tercihini ve tüketimini etkiler. Sıklıkla reklamı yapılan gazlı içecekler, şekerler ve çikolatalar bol şekerli ve yağlı yiyecek maddeleridir. Televizyon reklamlarında yüksek kalorili, besin değeri düşük gıdalara daha fazla yer verilmektedir. Bizim çalışmamızda da çocukların en fazla meşrubat ve yiyecek reklamları ile ilgili sözcüklerle (cola/fanta, çikolata, Mc Donalds vb. gibi) karşılaştığı saptanmıştır. Çocukların ve gençlerin yeme alışkanlıklarını ve yiyecek tercihlerini etkileyen en önemli faktörün yiyecek reklamları olduğu düşünüldüğünde, etrafı medya ve reklamlarla çevrili olan bir çocuğun sağlıksız beslenme alışkanlıkları edinmesi ve obezite insidansının gide rek artması kaçınılmazdır (14).

Çocuklarımızı obezite ve sağlıksız beslenme alışkanlıklarından korumak ve bilinçli tüketim alışkanlığı edindirebilmek için tüm dünyada ve ülkemizde çeşitli önlemler alınmaktadır Dünya Sağlık Örgütü“Çocuklara Yönelik Gıda Pazarlaması- Global Yasal Düzenlemeler” raporuna göre 73 ülkeden 62’si (%85) çocuklara yönelik televizyon reklamlarında düzenlemeler yapmış, Ulusal Reklam Gözden Geçirme Konseyi (NARC) 1974 yılında, Çocuklara Reklam Gözden Geçirme Ünitesini (CARU) kurmuştur. Bu ünite çocuğa yapılacak reklamların esaslarını, standartlarını 1975 yılında belirlemiş ve her yılda gözden geçirerek yenilemektedir. Çocuklara yönelik reklamları izleyerek esaslara uyup uymadığını da sürekli kontrol etmektedir.

Türkiye’de 3984 sayılı Kanun, 17 Nisan 2003 tarih Resmi Gazetede yayınlanmış ve TV programlarına çeşitli düzenlemeler getirmiştir. Bu kanuna göre; Gençlerin ve çocukların fiziksel, zihinsel ve ahlaki gelişimini zedeleyecek türden programların bunların seyredilebileceği zaman ve saatlerde yayımlanmaması, çocukların fiziksel, zihinsel, psikolojik ve toplumsal gelişim özelliklerini olumsuz etkileyebilecek unsurlar bulundurulmaması gerekmektedir.

Reklam özdenetim kurulunun belirlediği esaslara göre ise; Reklamlar, çocukların ve gençlerin deneyimsizliğini, kolay inanmasını (saflığını) istismar etmemeli, fiyat, çocukların ve gençlerin ürünün gerçek değerini yanlış algılamasına yol açacak biçimde, örneğin “sadece” veya “yalnızca” sözcüğü kullanılarak belirtilmemelidir. Ayrıca çocuklara veya reşit olmayan gençlere yönelik olan veya onları etkileme olasılığı bulunan reklamlar ile içinde çocukların veya reşit olmayan gençlerin kullanıldığı reklamlar; taklit edebilecekleri şiddet unsurlarını taşıyamaz, ana-babanın çocuklarına yönelik sevgi, şefkat, bağlılık gibi hassasiyetleri istismar edemez ve hiçbir reklam, tanıtılan ürünün her aile bütçesinin olanaklarıyla hemen elde edilebileceğini ima etmemelidir.





Devletin ilgili kurumlar aracılığı ile alacağı tedbirlerin yanında ebeveynlere de çocukları reklamların zararlı etkilerinden korumak için görevler düşmektedir. Bunlardan bazıları şu şekilde sıralanabilir; a) 12 yaş altı çocuklarda TV seyretme süresinin kısaltılmalı, b) 2 yaşından önce televizyon seyrettirilmemeli, c) ekran karşısında bulunma süresi toplam 1-2 saat olmalı, d) TV programları çocuk ile birlikte izlenmeli ve tartışılmalı, e) çocuk odalarında televizyon olmamalı, f) çocuklar oyun oynamaya yönlendirilmelidir.

Sonuç olarak, çocuk hakları çerçevesinde, korunma hakkı alt başlığı içerisinde yer alan TV ve reklamların zararlı etkilerinden çocukların korunması için ve anne-baba ilgisinden mahrum, denetimsiz TV izleyen, sağlıksız beslenme alışkanlıklarına sahip çocuklar yetiştirilmesi istemiyorsa, ebeveyn, medya, çocuk hakları savunucuları ve ilgili devlet denetleme kurumları ortak hareket etmelidir. Giderek artan obez çocuk-genç popülasyonu da göz önüne alınarak acil eylem planı belirlenmeli, reklamlar yolu ile verilen sağlıksız beslenme mesajları yerine doğru mesaj veren reklam ve program içerikleri oluşturulmalıdır.

KAYNAKÇA

- Borzekowski, D. and Robinson, TN. (2001). The 30 second effect: an experiment revealing the impact of television commercials on food preferences of preschoolers, *Journal of the American Dietetic Association*, 101(42)6
- Bülbül, S. (2009). Reklamlarda Beslenme ve Çocuk V. Ana Çocuk Sağlığı Kongresi 7-9 Ekim 2009, Gaziantep Çocuk Reklamları. Sağlık Bakanlığı Beslenme ve Fiziksel Aktivite Daire Başkanlığı <http://www.beslenme.saglik.gov.tr> adresinden alınmıştır
- Dittmann M: Selling to children (2002). <http://www.apa.org/monitor/nov02/selling.html> adresinden alınmıştır
- Galcheva, S. V. and Iotova, V. M. and Stratev, V. K. (2008). Television food advertising directed towards Bulgarian children, *Archives of Disease in Childhood*, 93:857-861
- Gökcan, K. Reklamlar ve çocuğumuz <http://www.sosyalhizmetuzmani.org/reklamvecocuk.htm> adresinden alınmıştır
- Halford, J. C. G and Gillespie, J. and Brown, V. and Pontin, E. E., & Dovey, T. M. (2004). Effect of television advertisements for foods on food consumption in children. *Appetite*, 42(2):221-225
- Karaca, Y. (2007). Ebeveynlerin Televizyon Reklâm İçeriklerinin Çocuklar Üzerindeki Etkilerini Etik Açıdan Algılamalarına Yönelik Bir Araştırma, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2):233-250
- Kotz K. and Story, M. (1994). Food advertisements during children's Saturday morning television programming: Are they consistent with dietary recommendations?, *Journal of the American Dietetic Association*, 94:1296-1300
- Kurugöl Z ve Yenigün A ve Kusin N ve Özgür T. (1994). 3-12 yaş grubun çocuklar üzerine televizyonun etkileri ve ailelerin televizyon hakkında düşünceleri, *Türk Pediatri Arşivi*, 29: 23-8
- Story, M. and French, S. (2004). Food Advertising and Marketing Directed at Children and Adolescents in the US, *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity*, 1:3
- Şahin A. Okul Öncesi Çocukların Tüketim Tercihlerini Etkileyen Faktörlerin Tüketici Kimliklerinin Oluşumu Üzerindeki Etkilerinin İncelenmesi. <http://www.mersin.edu.tr/icerik.php?hid=479> adresinden alınmıştır
- Vessey, J.A. and Yim-Chiplis, P.K. and MacKenzie, N.R. (1998). Effects of television viewing on children's development, *Pediatric nursing*, 24(5):483-6
- Yalçın, S. (2002). Factors that affect television viewing time in preschool and primary schoolchildren, *Pediatrics International*, 44(6):622-7

TELEVİZYON SEYRETME SÜRESİNİN SALDIRGANLIKTAKİ ETKİLERİNİN CİNSİYET VE SOSYO-EKONOMİK DÜZEYE GÖRE İNCELENMESİ

Neriman Aral		
<i>Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Çocuk Gelişimi Bölümü</i>		
Müdrkiye Yıldız Bıçakçı		
<i>Yrd. Doç. Dr., Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Çocuk Gelişimi Bölümü</i>		
Remziye Ceylan		
<i>Yrd. Doç. Dr., Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü</i>		

ÖZET

Bu araştırma ilköğretim dördüncü ve beşinci sınıfa devam eden çocukların televizyon seyretme sürelerinin saldırganlık düzeyleri üzerindeki etkilerinin cinsiyet ve sosyo-ekonomik düzeye göre incelenmesi amacıyla yapılmıştır. Araştırma Kırşehir il merkezinde bulunan tesadüfi örnekleme ile seçilen üç ilköğretim okuluna devam eden, araştırmaya gönüllü katılan toplam 115 çocuk üzerinde yürütülmüştür. Araştırmada çocukların televizyon seyretme sürelerini belirlemek amacıyla “Günlük Formu”, çocuk hakkında bilgileri elde etmek amacıyla “Çocuk Bilgi Formu” ve saldırganlık düzeylerini belirlemek için ise ‘Saldırganlık Ölçeği’ kullanılmıştır. Araştırma sonucunda çocukların televizyon seyretme sürelerinin saldırganlık düzeylerinde anlamlı farklılık oluşturduğu görülmektedir ($p < .05$). Ancak çocukların televizyon seyretme sürelerine ilişkin cinsiyet ve sosyo ekonomik düzey değişkeninin saldırganlık puanlarında etkili olmadığı saptanmıştır görülmektedir ($p > .05$).

Anahtar Kelimeler: çocuk, televizyon, saldırganlık.

1. Giriş

Televizyonun çocukların yaşamında önemli bir yer tutmakta, çocuk doğduğu andan itibaren televizyonla karşılaşmaktadır. Çocuklar, televizyonu ilk yıllarından beri, yetişkinlerle beraber seyretmektedir. Çocuklar iki yaş civarında televizyon seyretmeye başlamakta ve yaşla birlikte seyretme süresi artmaktadır. Çocukların, günlük televizyon seyretme süreleri oldukça yüksektir. Türkiye’de yapılan çalışmalarda da çocukların 98.9’unun televizyon seyrettiği, çocukların günde yaklaşık üç saat televizyon seyrettikleri belirlenmiştir (Akt. Tan Akbulut ve Kartopu, 2004). Yapılan çalışmalar incelendiğinde çocukların televizyon seyretmeye uyku dışındaki herhangi bir diğer aktiviteden daha fazla zaman ayırdıkları bildirilmektedir (<http://www.ciera.org/ciera/publications/archive/99-10/04OCT99-58-MSarchive.html>). Arslan et al. (2006) altı-oniki yaş grubu çocuklar üzerinde gerçekleştirdikleri çalışma sonucunda sekiz yaş dışında diğer yaş gruplarının hepsinde yapılan etkinliklerde televizyon seyretme oranının daha yüksek olduğunu belirtmişlerdir. Alver ve Gül (2006) İstanbul’da yaşayan bin çocuk üzerinde yaptıkları bir çalışma sonucunda çocukların televizyon izleme sürelerinin kitap okuma sıklığına göre daha fazla olduğunu belirtmişlerdir. Televizyonun büyük oranda radyo dinlemeyi azalttığı da saptanmıştır (Akt.Özkal, 1984). Aral ve Aktaş’ın (1997) yaptıkları çalışmada çocukların yaptıkları günlük etkinliklerde televizyon izlemeye diğer etkinliklerden daha fazla zaman ayırdığı belirlenmiştir.

Çocukların televizyon izlemek için geçirdikleri zaman erken çocukluk dönemi boyunca artmakta ve yaklaşık olarak on-oniki yaşlarında zirveye ulaşmakta ve ergenlikte azalmaya başlamaktadır (Larson, Kubey and Colletti, 1989; Bukatko and Daehler, 2004). Ayrıca televizyon seyretme süresini çocuğun cinsiyeti (Huston, Wright, Rice, Kerkman and Peters, 1990; Hesketh and Waters, 2003), zeka ve uyum seviyesi (Truglio, Murphy, Oppenheimer, Huston and Wright, 1996), bir okulöncesi eğitim kurumuna devam etmesi (Posner and Vandell, 1994), kardeş sayısı (Bianchi and Robinson, 1997), anne-babanın öğrenim durumu (Truglio, Murphy, Oppenheimer, Huston and Wright, 1996; Ulutaş ve Demiriz, 2001), ailenin çocuk üzerindeki kontrolü (Peters, Fitch, Huston, Wright and Eskins, 1991), annenin çalışma durumu, (Bianchi and Robinson, 1997), televizyon kanal sayısı (Huston, Wright, Rice, Kerkman and Peters, 1990) gibi etmenler etkileyebilmektedir. Larson (2004) tarafından yapılan bir çalışmada Amerika, Avrupa ve Doğu Asya’da gençlerin günde ortalama 1,5- 2,5 saat televizyon seyrettikleri, çocukların ise günde üç saat on dakika televizyon seyrederek zamanlarını tükettikleri belirlenmiştir (Gunter, Charlton, Coles and Cheltenham, 2000). Yapılan bir çok çalışmada da çocukların genellikle günde ortalama iki-üç saat televizyon izledikleri saptanmıştır (Güngör ve Ersoy, 1994; Aral ve Aktaş, 1997; Doğanay; 1997; Bianchi and Robinson, 1997).

Çocukları etkisi altına alan televizyonun, çocuklar üzerinde olumlu etkilerinden çok olumsuz etkileri olduğu, televizyonun çocuğun şiddet öğrenmesinde aracılık ettiği ve çocukların daha saldırgan davranışlar göstermelerine neden olabildiğidir (Bee and Boyd,

2004). Yapılan bir çalışmada çocukların boş zaman aktivitelerinde ilk sırayı televizyon seyretmenin aldığı ve en çok seyredilen çizgi film ile ana haber programlarında şiddet içeriğinin en fazla olduğu saptanmıştır (Doğan, Subaşı, Çakır, Öztürk, Yılmaz, Yılmaz, Hacıoğlu, Özşahin ve Yeğnidemir, 2004).Yapılan deneysel bir çalışma, şiddet içerikli televizyon programlarını seyreden çocukların gerçek yaşamda saldırgan davranışlara yönelme, gerçekleri doğru algılayamama ve gerçek yaşamdaki saldırgan davranışlara karşı duyarsızlaşma yönünde olumsuz sonuçları doğurduğunu göstermiştir (Molitor and Hirsch, 1994). Bandura, çalışmalarında, saldırganlığın öğrenilmesinde model almanın ve taklidin önemli olduğunu vurgulamış ve bu konuda da televizyonun model sunma açısından etkili olduğunu belirtmiştir (Bukatko and Daehler; 2004).Televizyondaki şiddet ve saldırgan davranışlar konusundaki araştırmaların incelendiği bir çalışmada, televizyon ve saldırganlık arasında herhangi bir bağlantının olmadığını vurgulayan çalışmaların olmasına rağmen, televizyon ve saldırganlık davranışları arasında kuvvetli bağların olduğunu ileri süren kanıtlar bulunduğu belirtilmiştir (Simmons, Stalsworth and Wentzel, 1999).

Yapılan çalışmalarda da görüldüğü gibi televizyondaki şiddetin çocuğun gösterdiği saldırgan davranışlarında etki payının çok yüksek olduğu söylenebilir. Televizyondaki şiddet açık bir şekilde sadece veya tek başına belli başlı saldırganlığın nedeni olmayabilir, ancak hem bireyin gelişiminde hem de kültürel düzeyde önemli bir etkiye sahip olabilir. Bu nedenle sosyo-ekonomik düzey, cinsiyet ve televizyon seyretme süresinin saldırganlıktaki etkilerini ortaya koymanın yararlı olacağı düşünülmektedir. Bu düşünceden hareketle çalışmada ilköğretim dördüncü ve beşinci sınıfa devam eden farklı sosyo-ekonomik düzeydeki çocukların saldırganlık düzeylerinin cinsiyet ve televizyon seyretme süresine göre farklı olup olmadığının belirlenmesi amaçlanmıştır.

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Amacı: Araştırmada ilköğretim dördüncü ve beşinci sınıflarına devam eden çocukların saldırganlık düzeylerinin cinsiyet ve sınıfa göre farklı olup olmadığının belirlenmesi, televizyon izleme davranışları ile saldırganlık düzeyi arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığının incelenmesi amaçlanmıştır.

2.2. Araştırmanın Modeli: Araştırma, tarama modelinde betimsel bir çalışma olarak planlanmıştır.

2.3. Evren ve Örneklem: Araştırma Kırşehir il merkezinde bulunan ilköğretim okullarının dördüncü ve beşinci sınıflarına devam eden çocuklar üzerinde yürütülmüştür. Araştırmaya Kırşehir il merkezinden tesadüfi örneklem yöntemi ile seçilen üç ilköğretim okulunun dördüncü ve beşinci sınıflarına devam eden çalışmaya gönüllü olarak katılan toplam 400 çocuk dahil edilmiştir. Çocuklardan elde edilen bilgiler değerlendirildiğinde, çocukların bir kısmı günlük formları geri getirmediğinden, bir kısmı da istenilen şekilde günlükleri tutmadığından örneklem 115 olarak kabul edilmiştir.

2.4. Veri Toplama Araçları: Araştırmada çocuk hakkındaki bilgileri elde etmek amacıyla “Çocuk Bilgi Formu”, çocukların televizyon seyretme sürelerini belirlemek için “Günlük Formu” ve çocukların saldırganlık eğilimlerini ölçmek amacıyla Sears (1961) tarafından geliştirilen, Uluğtekin (1976) tarafından Türkçe’ye çevrilen “Saldırganlık Ölçeği (Agression Scales)”, kullanılmıştır.

Araştırmada çocukların hafta içi ve hafta sonu televizyon seyretme sürelerini belirlemek amacıyla oluşturulan günlük formları, çocuklardan hafta içi iki gün ve hafta sonu (Pazar) bir gün olmak üzere toplam üç gün boyunca çocuklar tarafından doldurulmuştur. Çocukların doldurdıkları günlükler değerlendirilerek, hafta içi ve hafta sonu gün başına düşen ortalama veriler saat (gün/saat) olarak hesaplanmıştır.

Araştırmada kullanılan Sears tarafından 1961 yılında geliştirilen saldırganlık Ölçeği’nin Türkçe uyarlanması Uluğtekin (1976) tarafından gerçekleştirilmiştir. Saldırganlık ölçeği; saldırganlığın değişik yönlerini ölçmeyi amaçlayan saldırganlık bunalımı (12 madde), yansıtılmış saldırganlık (13 madde), kendine dönük saldırganlık (5 madde), prososyal saldırganlık (8 madde) ve antisosyal saldırganlık (9 madde) olmak üzere likert tipindeki beş ayrı ölçekten oluşmaktadır. Ölçekte yer alan 47 madde “aynen böyle düşünüyorum”, “böyle düşünüyorum”, “ne düşündüğümü pek bilmiyorum”, “böyle düşünmüyorum” ve “hiç böyle düşünmüyorum” şeklinde işaretlenmektedir. Likert tipinde olan ölçeğin her bir maddesi bir ile beş arasında puanlanmaktadır. Ölçek ters ve düz ifadelerden oluşmaktadır. Her bir alt ölçekten elde edilen puanlar toplanarak saldırganlık ölçeği toplam puanı elde edilmektedir. Alt ölçeklerin Spearman-Brown tekniği ile hesaplanan iç tutarlık katsayıları saldırganlık bunalımında .61, yansıtılmış saldırganlıkta .61, kendine dönük saldırganlıkta .15, prososyal saldırganlıkta .63, antisosyal saldırganlıkta .64 olarak bulunmuştur. Her bir alt ölçek için toplam puan, o ölçeğe ait maddelerden alınan puanların toplamı olarak belirlenmektedir.

2.5. Verilerin Analizi: Araştırmadan elde edilen verilerin hangi istatistiksel analiz ile değerlendirileceğini belirlemek amacıyla normallik testi uygulanmış. Bu doğrultuda uygulanacak analiz belirlenmiştir.

Çizelge 1. Saldırganlık puanlarının betimsel istatistikleri ve normallik testi sonuçları

TELEVİZYON SEYRETME SÜRESİ	\bar{X}	S	Ortanca	En Düşük Puan	En Yüksek Puan	Kolmogorov-Smirnov Test
Az seyredenler	150.53	11.53	149.00	125.00	176.00	.200*
Orta seyredenler	152.09	14.03	150.00	127.00	190.00	.200*
Çok seyredenler	158.93	16.80	159.00	111.00	194.00	.200*

Çizelge 1’e bakıldığında televizyonu az seyreden, orta seyreden ve çok seyreden çocukların saldırganlık puanlarının normal dağılım göstermediği dikkati çekmektedir ($p > .05$). Saldırganlık puanlarının normal dağılım göstermemesi nedeniyle nonparametrik ista-

tistiksel yöntemlerin kullanılmasına karar verilmiştir. Bu doğrultuda çocukların televizyon seyretme sürelerine göre saldırganlık düzeylerini belirlemek için “Kruskal Wallis H-testi”, çocukların televizyon seyretme sürelerine göre cinsiyete ilişkin saldırganlık düzeylerini belirlemek için “Mann Whitney U testi”, sosyo-ekonomik düzey ilişkin saldırganlık puanlarını belirlemek amacıyla ise “Kruskal Wallis H-testi” kullanılmıştır. Çocukların günlük televizyon seyretme sürelerinin 15 dakika ile 75 dakika arasında değişiklik göstermesi nedeniyle günlük televizyon seyretme sürelerine ilişkin frekans dağılımlarına bakılmıştır. Frekans dağılımları sonucunda $\bar{x} = 43.63$, $S=11.21$ ve ortanca=42.85 bulunmuştur. Bu sonuçlara göre çocukların günlük televizyon seyretme süreleri az seyredenler (15-23 dakika), orta seyredenler (24- 64 dakika) ve çok seyredenler (64-75 dakika) olarak belirlenmiştir.

3. Bulgular

Tablo 1 Çocukların televizyon seyretme sürelerine göre saldırganlık puanlarına ilişkin Kruskal Wallis H-testi sonuçları

Televizyon seyretme süresi	N	Sıra Ortalaması	sd	χ^2	p
Az seyredenler	39	51.45	2	7.313	.026
Orta seyredenler	43	53.85			
Çok seyredenler	33	71.15			

Tablo 1 ‘de Kruskal Wallis H-testi sonuçlarına bakıldığında çocukların televizyon seyretme sürelerinin saldırganlık düzeylerinde anlamlı farklılık oluşturduğu görülmektedir ($\chi^2 (2)=7.313$, $p<.05$)

Tablo 2 Televizyon seyretme sürelerinde farklılık olan çocukların cinsiyetine göre saldırganlık puanlarına ilişkin Mann Whitney U- testi sonuçları

TELEVİZYON SEYRETME SÜRESİ	CİNSİYET	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Az seyredenler	Kız	24	19.38	465.00	165.00	.665
	Erkek	15	21.00	315.00		
Orta seyredenler	Kız	24	20.88	501.00	201.00	.703
	Erkek	19	22.33	402.00		
Çok seyredenler	Kız	15	17.17	257.50	132.50	.929
	Erkek	18	16.86	303.50		

Tablo 2’de görüldüğü gibi, az seyreden ($U= 165.00$, $p>.05$), orta seyreden ($U= 201.00$, $p>.05$), ve çok seyreden ($U= 132.50$, $p>.05$) çocukların cinsiyetinin çocukların saldırganlık düzeylerinde anlamlı farklılık yaratmadığı dikkati çekmektedir ($U= 2514.50$, $p>.05$).

Tablo 3 Televizyon seyretme sürelerinde farklılık olan çocukların sosyo-ekonomik düzeyine göre saldırganlık puanlarına ilişkin Kruskal Wallis H–testi sonuçları

TELEVİZYON SEYRETME SÜRESİ	SOSYO-EKONOMİK DÜZEY	N	Sıra Ortalaması	sd	χ^2	p
Az seyredenler	Alt	18	22.97	2	3.983	.136
	Orta	10	14.05			
	Üst	11	20.55			
Orta seyredenler	Alt	19	25.00	2	2.835	.242
	Orta	8	18.93			
	Üst	16	18.47			
Çok seyredenler	Alt	12	19.96	2	3.247	.197
	Orta	5	19.90			
	Üst	16	13.88			

Tablo 3’deki Kruskal Wallis H-testi sonuçları incelendiğinde televizyonu az seyreden ($\chi^2(2)=3.983, p>.05$), orta seyreden ($\chi^2(2)=2.835, p>.05$) ve çok seyreden ($\chi^2(2)=3.247, p>.05$) çocukların sosyo-ekonomik düzeylerinin saldırganlık düzeylerinde anlamlı farklılık yaratmadığı görülmektedir. Buna rağmen alt sosyo-ekonomik düzeyde bulunan çocukların saldırganlık puanlarının üst sosyo-ekonomik düzeyde bulunan çocukların saldırganlık puanlarına göre az da olsa yüksek olduğu dikkati çekmektedir.

4. Yorum/ tartışma

Tablo 1 de’ de görüldüğü gibi çocukların saldırganlık puan ortalamalarının televizyon seyretme süreleri arttıkça yükseldiği belirlenmiştir. Televizyon programlarında şiddet içeren sahneler yer almaktadır. Karakterler birbirlerini iterlerken, yumruklarken, birbirlerine ateş ederken, bazen de birbirlerini öldürürken saatte beş şiddet sahnesinin yer aldığı belirtilmektedir. Özellikle de cumartesi sabahları bu şiddet sahnelerinin daha da arttığı saatte yirmi beş kadar şiddet sahnesinin olduğu tahmin edilmektedir (Gleitman, Fridlund, and Reisberg, 2004).Yapılan bir çalışmada da öğrencilerin boş zaman aktivitelerinde ilk sırayı televizyon seyretmenin aldığı ve en çok seyredilen çizgi film ile ana haber programında şiddet içeriğinin en çok olduğu saptanmıştır (Doğan et, al., 2004). Uzun süre televizyon izleyen çocukların da bu şiddet sahnelerine daha fazla maruz kaldıkları ve etkilendikleri düşünülmektedir. Bu nedenle daha fazla televizyon izleyen çocukların saldırganlık puan ortalamalarının daha az izleyenlere göre yüksek olduğu söylenebilir. Akpınar (2004) tarafından yapılan bir çalışmada da günde üç- dört saat televizyon izleyen çocukların beş – altı saat izleyen çocuklardan daha fazla olumlu tutum ve sosyal davranışlara sahip oldukları belirlenmiştir.

Tablo 2 incelendiğinde çocukların cinsiyetlerine göre saldırganlık puan ortalamala-

rında farklılık olmadığı görülmektedir. Yıldız Bıçakçı ve Gürsoy (2008) ilköğretime devam eden çocukların saldırganlık düzeylerini inceledikleri çalışmada saldırganlık davranışlarında cinsiyetin etkili olmadığını belirtmişlerdir. Buna karşılık saldırgan davranışlarda cinsiyetin önemli olduğunun özellikle de erkek çocukların daha saldırgan özellik gösterdiği vurgulayan çalışmalar da bulunmaktadır (Gjone and Stevenson, 1997; Tuzgöl, 1998; Aral, Ayhan, Türkmenler, Akbıyık, 2004). Erkek çocukları genellikle daha çok fiziksel kuvvetleri ile ön plana çıkmakta ve öfkelerini daha çok saldırgan davranışlar sergileyerek göstermektedir. Kızlar ise öfkelerini daha farklı tepkilerle dile getirebilmektedir. Yapılan çalışmalarda da kızlarda görülen saldırgan davranışların genellikle sözel sataşma şeklinde olduğu, erkeklerin kızlara göre öfkelerini genellikle yüz ifadelerinde, konuşmalarında ve sözlü olmayan şekillerde daha fazla gösterdikleri vurgulanmıştır (Bierman, Smooth and Aumiller, 1993; Hubbart, 2001).

Tablo 3’de de görüldüğü gibi çocukların saldırganlık puan ortalamalarında sosyo-ekonomik düzeyin etkili olmadığı dikkati çekmektedir. Bunu durum çocuğun saldırganlık düzeyi üzerinde farklı faktörlerin etken olmasıyla açıklanabilir. Öz (2007) ilköğretim dördüncü ve beşinci sınıfa giden çocukların saldırganlık düzeylerini incelediği çalışma sonucunda aile gelirinin çocukların saldırganlık puanlarında farklılığa neden olmadığını belirtmiştir. Özellikle çocukların saldırganlık puanlarında aile ile çocuğun iletişiminin etkili olduğu düşünülebilir. Bu sonuca rağmen sosyo-ekonomik düzeyin etkili olduğunu gösteren çalışmalarda bulunmaktadır. Sosyo-ekonomik düzeyi düşük ailelerde çocukla etkili iletişim kurulamaması, çocuğa gerekli ilgi ve sevginin gösterilememesi, eğitim olanaklarının yeterince sağlanamaması nedeniyle çocuk daha fazla saldırgan davranışlara yönelebilmektedir. Yapılan bir çalışma sonucunda da çocuklar arasında saldırgan davranışlara düşük yaşam standardının, fiziksel şiddet ve ailesel uyumsuzluk gibi faktörlerin neden olduğu saptanmıştır (Barnow, Lucht and Freyberger, 2001).

5. Sonuçlar

Araştırma sonunda çocukların televizyon seyretme sürelerinin saldırganlık düzeylerinde anlamlı farklılık yarattığı belirlenmiştir. Ayrıca çocukların televizyon seyretme sürelerine ilişkin cinsiyet ve sosyo-ekonomik düzey değişkeninin saldırganlık puanlarında etkili olmadığı saptanmıştır.

6. Öneriler

Çocukları saldırgan davranışlara iten nedenlerden birisi de şiddet içeren yayınlar olduğu bilinmektedir. Bu nedenle televizyon kanallarının toplumsal sorumluluklarının bilincinde olması gerekmektedir. Televizyonlarda şiddet içeren yayınlar denetlenmeli, çocukların yoğun bir şekilde televizyon izledikleri saatler yerine daha geç saatlere konmalıdır. Ayrıca ailenin çocuğun izlediği programları ayarlaması, televizyon izleme süresine sı-

nırlılık getirmesi, bunun yerine çocuğa alternatif etkinlikler sunması ve izlediği programlar hakkında çocukla konuşarak onun mesajları doğru bir şekilde algılamasına yardımcı olması gerekmektedir. Ayrıca anne babaların televizyon programı seçme ve izleme konusunda çocuklarına iyi bir model olması önerilebilir.

KAYNAKÇA

- Akpınar, B. (2004) Çocukların Televizyon İzleme Davranışlarının Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi. *Çağdaş Eğitim*, 29 (306), 35-45
- Aral, N. ve Aktaş, Y. (1997) Çocukların televizyon ve diğer etkinliklere harcadıkları sürenin incelenmesi. *Haçettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13, 99-105
- Aral, N., Bütün-Ayhan, A., Türkmenler, B. ve Akbıyık, B. (2004). İlköğretim okullarının sekizinci sınıfına devam eden çocukların saldırganlık eğilimlerinin incelenmesi. *Çağdaş Eğitim*, 30(315): 17-25
- Barnow, S., Lucht, M., Freyberger, H. J. (2001). Influence of punishment , emotional rejection ,child abuse and broken home on aggression in adolescence: An examination of aggressive adolescents in Germany. *Psychopathology*, 34, 167- 173
- Bee, H. & Boyd, D. (2004) *The Developing Child*. Tenth Edition, USA, Pearson Education, Inc.
- Bianchi, S., & Robinson, J. (1997) What did you do today? Children's use of time, family composition and the acquisition of social capital. *Journal of Marriage and the Family*, 59, 332-344
- Bukatko, D. & Daehler, M. W. (2004) *Child Development A Thematic Approach*, Fifth Edition, Boston, New York, houghton Mifflin Company
- Carlson, N. R., Martin, G. N., Buskist, W. (2004) *Psychology*. USA, Pearson Education, Inc.
- Chang, L. (2003). Variable effects of children's aggression, social withdrawal, and prosocial leadership as functions of teacher beliefs and behaviors. *Child Development*, 74(2): 535-548
- Doğan, G., Subaşı, N., Çakır, B., Öztürk, P., Yılmaz, B., Hacıoğlu, E., Özşahin, M., & Yeğnidemir, N. (2004) Bir ilköğretim okulu 5,6,7 ve 8. sınıf öğrencilerinin en çok izledikleri televizyon programları ve bu programların şiddet içeriği yönünden değerlendirilmesi. *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Dergisi*, 1 (10,11), 64-70
- Doğanay,Ş. (1997) 10-16 yaş arasındaki çocukların cinsiyeti ile anne-baba öğrenim düzeyinin televizyon programı seçme ve izleme süresine etkisi, Adana, Çukurova Üniversitesi, Basılmamış yüksek lisans tezi
- Gjone, H. ve Stevenson, J.(1997). A longitudinal twin study of temperament and behavior problems: Common genetic or environmental influences?. *J.A.M.A.C.A.D. Child Adolesc.* 36(10):1448-1456
- Gleitman, H., Fridlund, A.J., Reisberg, D. (2004) *Psychology*. Sixth Edition, USA, Norton& Company, Inc.
- Gunter, B., Charlton, T., Coles, D. & Cheltenham, C.P. (2000) The impact of television on children's antisocial behavior in a novice television community. *Child Study Journal*, 30 (2), 65-90
- Güngör, A., & Ersoy, Ö. (1994) Televizyon programlarının okulöncesi dönem çocuklarına etkisine ilişkin anne-baba görüşleri, 10. Ya-Pa Okulöncesi Eğitim ve Yaygınlaştırılması Semineri, İstanbul, Ya-Pa Yayın Pazarlama San. Ve Tic. A.Ş
- Huston, A.C, Wright, J.C., Rice, M.L., Kerkman, D. & Peters, M.St. (1990) Development of television viewing patterns in early childhood, A longitudinal investigation. *Developmental Psychology*, 26(3), 409-420
- Larson, R. W. (2004) *How U.S Children and Adolescents Spend Time= What it does (and doesn't) tell us about their development*. Child Growth and Development. Annual Editions, USA, The McGraw-Hill Companies
- Larson, R., Kubey, R. & Colletti, J. (1989) Changing Channels, Early adolescent media choices and shifting investments in family and friends. *Journal of Youth and Adolescence*, 18(6), 583-599
- Molitor, F., & Hirsch, K. W. (1994) Children's toleration of real-life aggression after exposure to media violence= A replication of the drobman and Thomas studies. *Child Study Journal*, 24 (3), 191-203

- Öz, E. S. (2007). İlköğretim I. kademe 4. ve 5. sınıf öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. İzmir, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi
- Peters, M. S., Fitch, M., Huston, A.C., Wright, J.C. & Eakins, D.J. (1991) Television and families, What do young children watch with their parents. *Child Development*, 62, 1409-1423
- Sears, R.R. (1961) Relation of early socialization experience to aggression in middle childhood. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 63, 466-493
- Simmons, B. J., Stalworth, K., & Wentzel, H. (1999) Television Violence and Its effects on young children. *Early Childhood Education Journal*, 26 (3), 149- 153
- Truglio, R. T., Murphy, K. C., Oppenheimer, S., Huston, A.C., & Wright, J. C. (1996) Predictors of children's entertainment television viewing, Why are they tuning in. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 17, 475-493
- Tuzgöl, M. (1998). Anne -baba tutumları farklı lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi., Ankara, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi
- Uluğtekin, S. (1976) Çocuk yetiştirme yöntemleri açısından ana baba çocuk ilişkileri, Ana baba davranışları ile çocuğun saldırganlık ve bağımlılık eğitimi arasındaki ilişkilerin araştırılması, Ankara, Ankara Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi
- Ulutaş, İ., & Demiriz, S. (2001) Ebeveynlerin çocuklarının televizyon izleme alışkanlıkları ve çocuk programlarına yönelik görüşlerinin incelenmesi. X Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi Bildirileri, III. Cilt, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Basınevi
- Wake, M., Hesketh, K., & Waters, E. (2003) Television, computer use and body mass index in Australian primary school children. *J. Paediatr Child Health*, 39, 130-134
- Yahav, B. (2006). The relationship between children's and adolescents' perceptions of parenting style and internal and external symptoms. *Child: Care, Health and Development*, 33 (4): 460-471

TELEVİZYONDAKİ ŞİDDET İÇERİKLİ PROGRAMLARIN ÇOCUK RUH SAĞLIĞI ÜZERİNDEKİ OLUMSUZ ETKİLERİ

Meltem B. Özügürlü

Yrd. Doç.Dr., İ.Ü. İletişim Fakültesi

ÖZET

Televizyon, çocukların en fazla etkilendiği kitle iletişim araçlarından biridir. Çünkü çocuklar, okul dışında kalan zamanlarının büyük bir kısmını evde televizyon karşısında geçirirler. Büyüme dönemlerinin en verimli evrelerinde televizyona esir olmaktadır. Hemen hemen her fırsatta karşımıza çıkan, “televizyon zararlıdır, fazla izlememek gerekir” laflarından sıyrılarak, televizyondan olumlu anlamda yararlanmak, özellikle çocuklar üzerinde sağlıklı ve doğru etkiler bırakabilmek oldukça önemlidir.

Televizyonda kullanılan dil, görsellik, haber içeriği vb. gibi konularda televizyonun işlevinin ne olması gerektiği gibi bilgileri çocuklara aktarmak, yetişkinlerin en önemli görevlerindenidir. Hayatımızı tam anlamıyla etkisi altına alan en önemli kitle iletişim aracı olarak gördüğümüz televizyondan çocuklar, nasıl ve ne kadar yararlanmaları gerektiğini bilememekte, bunun doğal sonucu olarak televizyonun olumsuz, zarar verici içeriğe sahip olan programlarından korunamamaktadırlar. Bu çalışmadaki amaç, şiddet içerikli medya programlarının, çocukların ruh sağlığı üzerindeki olumsuz etkilerini ortaya koymak ve olası zararlarını önlemek amacıyla yapılması gerekenlerin altını çizmek, en önemlisi de bu konuda tüm toplumda bir farkındalık yaratmaya çalışmaktır.

Anahtar Kelimeler: Televizyon, şiddet, medya, çocuk.

Giriş

Günümüzde televizyon, hemen her evde yer almakta ve herkesi farklı biçim ve düzeyde etkilemektedir. Televizyondan en fazla etkilenen grubun çocuklar olduğu da bilinmektedir. Türk halkı, günde dört saat televizyon izleme süresiyle dünya sıralamasında ilk sırada yer almaktadır. (<http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/302548.asp>, 13 Ocak 2004) Televizyon karşısında etkiye en açık izleyici grubunu ise çocuklar oluşturmaktadır. Televizyon, öğrenmeye en açık oldukları dönemde, çocuklar ve gençler için önemli bir eğitim-öğrenim aracıdır aslında ama çoğu kez bu amacına yönelik olarak kullanılmamaktadır.

Çocukluk ve ergenlik; bedensel, zihinsel, ruhsal ve toplumsal değişikliklerin çok yoğun ve hızlı yaşandığı dönemlerdir. Bu nedenle, bu dönemdeki izleyici grubuna televizyondan

aktarılabilecek bilgi ve görüntülerin, bu evrelerin gelişim özelliklerine uygun olarak planlanması gerekmektedir. Erken verilen eğitimler anlamama, korkulara yol açma gibi olumsuzluklara neden olabilirken, geç kalınan eğitim ise hatalı bilgilerin akınına yol açabilmektedir.

Çocukların algılama seviyesine uygun ve olumlu karakterlerin ağırlıkta olduğu programları seçmek ve sadece bunların izlenmesini sağlamak gerekir. Yaşlarına uygun, şiddet ve cinsellik davranışlarının sergilenmediği eğitici, gelişim için yararlı olabilecek çocuklara yönelik uygun çizgi filmlerin seçilerek izletilmesi gerekmektedir.

Televizyonun zararlı etkilerinden en çok nasibini alan grup 0-3 yaş arası çocuklardır. Çünkü bu yaş aralığı, çocukların psikososyal ve psikomotor becerilerinin temelini atıldığı dönemdir. Bu yaşlarda gelişimde meydana gelebilecek bir aksama, gelişimin ileriki evrelerinde telafisi zor zararlar verebilmektedir. Bu dönemde çocuğun ebeveynlerinden sevgi ve ilgi görmeye her şeyden çok ihtiyacı vardır. Böyle yapılarak olumlu bir psikolojik temel geliştirmesine zemin hazırlanabilir. Çocuk, televizyon gibi cansız bir uyaran karşısında sevgiden, ilgiden ve iletişim kurma olanağından yoksun bırakıldığında bu gelişme eksik ve yetersiz kalacaktır.

Ayrıca, televizyon karşısında çok fazla vakit geçiren (bir iki saatten fazla) çocuklarda bazı psikiyatrik tabloların gelişme riski daha fazladır. Çevreye karşı ilgisizlik, çevreyle duygusal ve sosyal iletişime geçememe, kendi etrafında dönme, sallanma, cansız nesnelere aşırı ilgilenme, konuşma ve karar vermede zorlanma gibi bir tablo ortaya çıkabilir. Bunun önüne geçmek için, ebeveynlerin çocukların televizyon seyretme saatini kısıtlamaları ve çocuklarını sosyal iletişime geçmeleri için teşvik etmeleri gerekir. (Ş. Pamuk; "Çocuklarımızı Televizyon mu Büyütüyor", 21 Ekim 2006, çevrimiçi; ([http://www.netpano.com/haber/Çocuklarımızı Televizyon mu Büyütüyor](http://www.netpano.com/haber/Çocuklarımızı%20Televizyon%20mu%20Büyütüyor)))

Psikolog Ş. Pamuk ayrıca, 4-7 yaş arası çocukların da çok fazla televizyon seyretmesinin, gelişimlerini olumsuz yönde etkilediği gibi, öngörülmesi zor olan bazı tehlikeleri de beraberinde getireceğine dikkat çekmektedir. "İzledikleri çizgi film kahramanı gibi uçmaya çalışan, yine bu kahramanlar gibi kendisine zarar vereceğini bilmediği nesnelere kendisini ya da arkadaşını yaralayan çocuklar olduğunu duyuyoruz. Bu olayların sebebi, bu dönemdeki çocukların seyrettikleri görüntüleri soyut olarak algılama yeteneklerinin henüz gelişmemiş olmasındadır. Ekrandaki görüntüler çizgi film bile olsa, çocuklar tarafından somut gerçeklermiş gibi algılanır. Bu yaşlardaki çocukların şiddet ve aşırı fantastik öğeler içeren programları seyretmesi engellenmelidir. Bu engelleme çocukta şiddet duygusunun gelişimini önlemek açısından da kritik önem taşır. Bunun yanı sıra çocuğun korku, şiddet ve gerilim öğeleri barındıran görüntülerden korunmasına da özen gösterilmelidir. Muhakeme yeteneği 16 yaşına kadar gelişmeye devam eder. Bu yaşlarda izlenen korku görüntüleri travmatik etki bırakır. Ebeveynlerin, çocuklarının bazı programları seyretmelerini engellerken, bu konuya özellikle hassasiyet göstermeleri gerekir." (Pamuk, a.g.m.)

Yine Pamuk'a göre, 7-12 yaş arası çocukların televizyon seyretmeleri daha küçük yaşlardaki çocuklar kadar tehlikeli olabilir ve denetim altında tutulması çok önemlidir. Okul

grubu denilen bu yaş aralığındaki çocukların, televizyonun eğitici yönlerinden, daha küçük yaşlardaki çocuklara göre daha fazla yararlanabileceğine dikkat çekmektedir. “En önemli fark, bu yaşlarda soyut düşüncenin yerleşmeye başlamasıdır. Buna rağmen bu yaşlardaki çocuklar, televizyonun zararlı etkilerinden korunamazlar. Şiddet, korku ve gerilim içeren görüntüler, bu yaşlardaki çocukların gelişimine azımsanmayacak ölçüde zarar verir. Bunun dışında, günün çoğunu okulda geçiren çocukların, geri kalan kısıtlı saatlerini televizyonun karşısında geçirmeleri gelişimsel açıdan sağlıklı bir durum değildir. Henüz gelişme döneminde olan bu çocuklar, mümkün olduğunca fiziksel ve sosyal aktivitelerle yönlendirilmeli, okuma alışkanlığı kazanmaları için teşvik edilmelidirler.” (Pamuk, a.g.m.).

Bilinçsiz izlenen televizyonun olumsuz yansımaları

Televizyonda verilenlerin bilinçli olarak izlenmemesi durumunda, özellikle 0-12 yaş grubu olumsuz olarak etkilenebilmekte, yanlış yönlenebilmektedir. Televizyon izlemenin çocukta dil gelişimini arttırdığı, kelime hazinesini geliştirdiği yönünde çalışma bulguları olmakla birlikte, eğer çocuk kontrolsüz bir şekilde televizyona maruz kalırsa, çocuğun sosyalleşmesi, yakınları ile diyalog kurması, sosyal adaptasyonu ve dil gelişiminde sorunlar yaşanabilmektedir. Televizyonu kötülemek ya da onu görmezden gelmek yerine, televizyonun nasıl ve hangi amaçla kullanılacağı konusunda çocuklara eğitim verilmesi gerekmektedir.

Televizyonun bilinçsiz izlenmesi, şu sorunları doğurabilmektedir;

- Televizyon çocuğu şiddete yöneltebilir. Çocuk şiddeti günlük yaşamın bir parçası olarak kabullenebilir. Problem çözümede şiddeti çözüm yolu olarak kullanabilir.
- Televizyondaki programların birçoğunda konuşma dili sıkça yanlış, argo ve yabancı kelimelere özentili olarak kullanıldığı için, çocuğun dil gelişimi olumsuz etkilebilir.
- Çocuk televizyonu tek başına izlediğinde, televizyonun sunduğu her şeyi gerçekmiş gibi kabul edebilir. Televizyona soru sormadığı için bu durum çocuğun bir süre sonra düşünmesini, eleştirmesini engelleyebilir.
- Çocuğun aşırı televizyon izlemesi, kitap okuma, spor yapma, müzik dinleme, resim yapma, arkadaşlarıyla oyun oynama gibi olumlu faaliyetlerden, hatta yemek yemekten bile alıkoyabilir.
- Çocuğun televizyon karşısında uzun süre kalması, çevreyle ilgisini azaltabilir, konuşmasında gecikmeye neden olabilir.
- Çocuğun televizyon karşısında uzun süre kalması, yatma saatini geciktirip, çocuğun uyku problemi yaşamasına sebep olabilir.
- Çocuğun televizyon karşısında uzun süre kalması, hareketsizleşmesi sonucunda şişmanlamasına ve sürekli yorgunluk hissetmesine neden olabilir.

- Uzun süre yere yüzükoyun yatıp, dirseklerini yere dayayarak kıpırdamadan televizyon seyreden çocuk, eklem rahatsızlıklarına yakalanabilir.
- Tüketime ve para harcamaya özendiren reklamlar, çocuğun reklamda gördüğü yiyecekleri, oyuncakları istemesine neden olabilir. Bu istekler, aileye ekonomik açıdan zarar verebilir.

Yukarıda da değinildiği gibi çocuğun zihinsel, duygusal ve sosyal gelişiminde önemli bir etkiye sahip olan televizyonun denetimli olarak seyrettirilmesinin olumlu, gelişimi güzel seyrettirilmesinin ise olumsuz etkileri vardır. Özellikle anne-baba televizyon seyretme konusunda çocuğa iyi bir model olmalıdır. Anne-baba sürekli televizyon izleme yerine, çocukla ilgilenir, ona sevgisini gösterirse, çocukla aralarındaki bağın güçlenmesini sağlayacaktır.

Erciyes Üniversitesi İletişim Fakültesi tarafından yapılan bir araştırma, televizyonun çocuklar üzerindeki etkilerini ortaya koymaktadır; (çocukların televizyon izleme alışkanlıkları ve davranışları ile ilgili yapılan araştırma, 6-12 yaş grubundaki 500'ü kız, 500'ü erkek olmak üzere toplam bin ilköğretim öğrencisi ile gerçekleştirildi.) Elde edilen verilere göre, günümüzde her evde ortalama iki televizyon bulunmakta, çocukların televizyon izleme sıklıkları, evde bulunan televizyon cihazının sayısı ile artmakta. Günde en az üç saat televizyon izlemekte. Televizyonun en çok izlendiği zaman dilimlerini ise 09.00-12.00 ile 18.00-21.00 saatleri oluşturuyor. Bunun yanı sıra, çocuklar anne-babaları veya öğretmenlerinden çok televizyon kahramanlarını örnek alıyor. Çocukların yüzde 58.4'ü Süpermen, Örümcek Adam ve Selena gibi televizyon kahramanlarının yerinde olmak istiyor. ("Televizyonun Çocuklara Etkisi", Akt: Çevrimiçi: <http://www.tumgazeteler.com>, 5 Mart 2010)

Şiddeti sıradanlaştırmak

Televizyondaki şiddet, toplumu şiddete alışkın hale mi getiriyor, şiddete meyilli bireyler mi yetiştiriyor yoksa aksine şiddete karşı bireyler mi oluşturuyor? Bu sorunun cevabını televizyon izleme sıklığı ile açıklıyor araştırmacılar. Özellikle çocuklar, ne kadar çok şiddet görüyorsa, şiddete o kadar eğilimli olmakta ve davranışlarına o derece şiddet unsuru eklenmektedir.

Haber bültenleri yetişkinler için hazırlanmış olmasına rağmen, Türkiye'de çocukların da haber bültenlerini izlediğini unutmamak ve haberlerin içeriğinin ve görseelliğinin bu durum göz önünde bulundurularak hazırlanması gerekmektedir. Çünkü haber bültenlerinde şiddet içeren görüntüler, cinayet, intihar haberleri ve görüntüleri çok sık yer almaktadır. 10-12 yaş altı çocuklar bu etkiye daha duyarlı iken, daha büyük yaşlarda örnek alma davranışlarına yol açabileceği göz ardı edilmemelidir. Örneğin intihar olaylarının medyada daha fazla yer aldığı dönemlerde, gençlerde aynı yolla intiharlarda artış gözlenebilmektedir.

Kaçırılma, rehin alma, tecavüz, terör, cinayet, intihara tanıklık, hastalıklar, doğal felaketler haberlerde sık sık yer almaktadır. Bir haberci için bu olayları insanlara aktarmak elbette önemlidir ancak bu tür haberleri çocukların da izleyebileceği göz ardı edilmemelidir.

Yapılan araştırmalar, gazete, tv, internet, bilgisayar oyunları gibi çok çeşitli medya ürünlerinde şiddet içerikli görüntü ve haberlere maruz kalan çocuklarda saldırgan davranışlarda artma, şiddete duyarsızlaşma, uyku bozuklukları, gece kabusları, saldırganı model alma, kendisine ve yakınlarına zarar geleceği gibi korkular geliştiğini göstermektedir. Çocukların şiddet olaylarına katılmasında birinci derecede etkili faktörün daha önce şiddete maruz kalmak, şiddete tanık olmak olduğu araştırmalarla tespit edilmiş durumdadır. Şiddete maruz kalmak, tanık olmak, izlemek, şiddete karşı duyarsızlaşmaya, şiddetin hedefe ulaşmada, problem çözmede kullanılabilir yol olduğunu düşünmeye yol açmaktadır. Şiddet içerikli film, müzik, bilgisayar oyunlarında genelde şiddete maruz kalanın acısı, üzüntüsü, kaybının ağırlığı yansıtılmadığı için çocuklar şiddetin kullanılmasının sonuçları hakkında çok az bilgi sahibi olmaktadır.

Medyada görülen şiddetin günlük hayata yansımaları ile ilgili çok sayıda örnek vermek mümkündür;

- İngiltere’de iki buçuk yaşındaki James Bulger’i 11 yaşındaki iki çocuğun şiddet filmlerinin etkisinde kalarak öldürdüğü ortaya çıktı.
- Norveç’te 5 yaşındaki bir kız çocuğu öldürüldü. Çocuğun televizyondan etkilenen 6 yaşlarındaki arkadaşları tarafından taşlandığı, dövüldüğü ve kar üzerinde ölüme terk edildiği anlaşıldı.
- Inferno adlı korku filmini seyreden bir genç kız intihar etti.
- Üsküdar’da televizyondan etkilenen 8 yaşındaki bir ilkokul öğrencisi kendini kratvatla gardroba astı.
- Ailesiyle Fransa’da yaşayan 9 yaşındaki Volkan da bir Türk televizyonundan etkilenerek intiharı seçti. (Turan, 1996)

Medyadaki görüntülerden etkilenme, yalnız ölümlere neden olmakla kalmıyor; şiddet uygulayıcısı kahraman olarak görülebiliyor ve bu “kahramanı”, özellikle çocukların ve gençlerin örnek aldığı ve bu nedenle toplumda şiddetin yayıldığı da bir gerçek. Bu tip programlar suçun nasıl işleneceğinin tekniğini de öğretiyor ve yayıyor. Bazı hukukçulara göre 5 yaşındaki bir çocuk her gün programları seyrederek 15 yaşına geldiğinde 18 bin cinsel taciz, saldırı, kavga ve işkence yolu öğrenmiş oluyor. (Turan,1996) Yapılan araştırmalar, bu tür şiddet içerikli programların etkisi altında kalan çocukların ve gençlerin, şiddeti bir problem çözme aracı gibi gördüklerini göstermektedir.

Televizyon sektöründeki genişlemenin ya da büyümenin sonucunda çocuklara yönelik yayınların sayısında da belirgin bir artış gözlenmektedir. Hem kanal sayıları çoğalmış hem de programların süreleri artmıştır. Özellikle son on yıl içinde dünyanın tüm sanayi ülkelerinde başlı başına televizyon çocuk kanalları da oluşturulmuştur. İlk olarak

Amerika'da Nicklodeon, Cartoon Network, Disney Channel, Baby Tv, Fox Kids, Playhouse Disney, Jo-jo, Babyfirst gibi bebek ve çocuk televizyonu tematik kanalları açılmıştır. Bu tür kanalların sayılarının çoğalmasıyla her geçen gün televizyona esir olan çocukların sayısı da artmaktadır.

Gazeteler de daha fazla satış yapabilmek adına önemli bir potansiyel olan çocuk gücünü kullanmaktadırlar. Promosyon olarak kız çocukları için Barbie'li, Wings'li; erkek çocuklar için de Power Rangers, Ben 10, Caillou karakterlerinin olduğu çeşitli promosyonlar dağıtılmaktadır. Kapitalizmin en acımasız kurallarının işletildiği medya sektörü, çocuğu kullanarak ve çocuğa yönelik ürünleri pazarlayarak kar etmeyi amaçlamaktadır. Böylece toplumun ve özellikle çocukların yararı göz ardı edilerek, hedef daha fazla kazanmak olarak belirginleşmektedir.

Çocukların izledikleri televizyon programları, onların günlük sosyal davranışlarını da etkilemektedir. Bu etkinin olumlu ya da olumsuz olmasında, izlenen programın niteliği, içeriği, o programın izlenme süresinin azlığı ya da çokluğu, programın sunuşunda gerçekleştirilen yönlendirilmeler önemli rol oynamaktadır. Bu nedenle, televizyonda çocuk ve gençlere yönelik programların yapımcılarının, özellikle bu konularda daha dikkatli olmaları gerekmektedir.

RTÜK tarafından, ülkemizde 5 bin 360 kişi ile yapılan bir araştırma, günlük televizyon izleme süresinin, ortalama olarak dört saat olduğunu ortaya koymaktadır. Toplumumuzun yüzde 20'lik bir kısmı da, günde beş saat televizyon izlemektedir. Türkiye'de, televizyonda çocukların en çok seyrettikleri saatlerde gösterilen filmlerdeki şiddet düzeyini araştıran bir başka çalışmada, beş özel televizyon kanalında, hafta içi 16.00-21.30 ve hafta sonu 09.00-21.30 saatleri arasında yayınlanan 80 filminden, toplam 5 bin 600 saniyenin izlenmesi sonucunda, bu filmlerdeki şiddet oranının yüzde 33.1 olduğu, toplam sürenin yüzde 13.8'ini fiziksel şiddetin (vurma, yaralama, öldürme), yüzde 10.9'unu sözel şiddetin, yüzde 8.4'ünü ise psikolojik şiddetin oluşturduğu belirlenmiştir (Ayrancı ve ark. 2004, Akt. RTÜK Raporu).

Türkiye'de, televizyonlarda şiddet sunumuna bakıldığında, araştırma sonuçları paralelinde, şiddete aşırı derecede yer verildiğini söylemek mümkündür. Şiddet sunumu, en çok izlenen zamanda, ana haberlerden başlayarak, neredeyse izleyen tüm programlarda yapılmaktadır (Özer, 2005a). Kan davası, mafya-devlet ilişkilerini vb. konu alan ve doğrudan şiddet üzerine kurulu olduğu söylenebilecek programların yanında, aşk temalı dizilerde de şiddet unsuru yoğun olarak kullanılmaktadır. Programlarda yer verilen şiddetle ilgili bir başka yön de devam eden bazı programlarda (örneğin diziler), şiddetin giderek yoğunlaşmasıdır. Televizyonlarda sunulan şiddetin önemli bir yönü de, "iyi"yi temsil edenlerin uyguladıkları şiddetin "meşru" olarak sunulmasıdır. Örneğin bir dizide, bir "kötü" karakterin uyguladığı şiddet "meşru" olarak sunulmazken, aynı kişiye -yasa dışı yollardan uygulanan- şiddet, bunu uygulayanlar meşru güvenlik güçleri olmasa bile, meşru olarak sunulabilmektedir. Başrollerde oynayanların uyguladıkları şiddet de genellikle benzer şe-

kilde “meşru” olarak gösterilmektedir (Özer, 2005a). Bu durum, şiddetin bazı koşullar altında kabul edilebilir olduğu mesajını zihinlere yerleştirerek, yine duyarsızlaşmaya neden olmaktadır.

Mafya dizileri, gerek içerdikleri aşırı şiddet görüntüleri, gerekse verdikleri açık ve örtülü mesajlarla yasa dışılığı ve sosyopatiji özendirmekte ve hatta meşrulaştırmaktadır. Ayrıca sigara, alkol ve uyuşturucu/uyarıcı madde kullanımını teşvik eden ya da kabul edilebilir gösteren sahneler de bu dizilerde yer verilebilmektedir. Mesajlar, tekrarlayan şekilde ve sürekli olarak çok kuvvetli biçimde verilmektedir. Nitekim, bunların etkisiyle son yıllarda ülkemizde bazı yeni yetme gençler, bu dizilerdeki karakterlere özenerek ve bunu da sonradan açıkça beyan ederek arkadaşlarını yaralamış ya da katletmişler; olaylar, yazılı basında eleştiri konusu olmuştur. (Bkz. 25-26 Mart 2003 tarihli gazeteler; Fatih Altaylı, Hürriyet, 9 Nisan 2005)

Ne yapılabilir?

Çocukların televizyon izleme sürecini ve süresini kontrol etmenin en kolay yolu, şiddet içerikli filmler seyretmelerini engellemektir; fakat bu kolay olmadığından, programları ebeveynleri ile birlikte seyretmeleri ve gösterilen olaylar hakkında görüşlerini ve eleştirilerini dile getirmeleri, özellikle 2-10 yaş arasındaki çocukların kurmaca olan ile gerçek olan arasındaki ayrımı yapmalarını kolaylaştıracak ve saldırgan karakterlerle özdeşim kurmalarını önleyebilecektir.

Diğer yandan, anne-babaların çocuklarına olumlu rol modeli oluşturmaları da onları psikolojik açıdan medyadaki şiddete karşı korumaktadır. Böylece, televizyondaki şiddetin çocuğun davranışları üzerinde etkili olup olmamasında, ebeveynin çocuğu üzerinde kurduğu disiplin ve oluşturduğu model, diğer belirleyici etkenler olarak devreye girmektedir. Bir başka deyişle, çocukların şiddetten etkilenmesinde, medyanın yanı sıra, sosyo-ekonomik düzey ve anne-babanın teşkil ettiği model gibi çok çeşitli etkenlerin önemli olduğu söylenebilir.

Browne ve Hamilton-Giachritsis (2005) de, medyadaki şiddetin çocuk ve ergenler üzerindeki olumsuz etkilerini azaltabilecek bazı halk sağlığı önerilerinde bulunmuşlardır. Bu önerileri aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür;

Anne-babalar;

- Şiddet içeriği izleyen çocuklarının saldırgan tutumlarının, antisosyal davranışlarının, korkularının ve şiddet karşısındaki duyarsızlıklarının artması riskinin farkında olmalıdırlar.
- Çocukları henüz izlemeden, onların izleyecekleri programların şiddet içeriğinin doğası ve derecesini gözden geçirmelidirler.
- Çocuklarının gelişimsel düzeylerine uygun biçimde şiddet içeren görüntüleri anlamalarına yardım etmelidirler.

Profesyoneller;

- Çocuklarının aşırı ve uygunsuz şiddet içeren programlar izlemelerine karışmayan anne-babalara destek ve tavsiyelerde bulunmalıdırlar ve bu tutumun bir tür duygusal istismar ve ihmal olarak kabul edildiğini anlatmalıdırlar.
- Tüm küçük çocukları, gerçeklik, haklılık ve sonuçlar bağlamında programlarla ilgili eleştirel bir değerlendirme yapabilmeleri için eğitmelidirler.
- Küçük çocukların bakımının yapıldığı kurumlarda, çocukların uygunsuz ve aşırı şiddet içeren yayınlara ulaşmaları üzerinde sıkı bir kontrol mekanizması kurmalıdırlar.
- Uyguladıkları öfke yönetimi müdahale programlarında, şiddet içeren yayınları rehberlik altında kullanmalıdırlar.

Medya yapımcıları;

- Şiddet içeriğini azaltmalı ve şiddet karşıtı içeriğe daha çok yer vermeli ve bu konuda kamuoyu oluşturma kampanyalarının taraftarlığını yapmalıdırlar.
- Şiddeti sundukları durumda, mutlaka bağlam içerisine pişmanlık, eleştiri ve cezalandırılmayı da dahil ettiklerinden emin olmalıdırlar.
- Ürettikleri programlarda şiddet davranışlarının haklı çıkarılmadığından, kısa ve uzun vadeli olumsuz sonuçlarının gözden kaçırılmadığından emin olmalıdırlar.

Politika oluşturucular;

- Medyanın tüm türlerinde şiddetin doğasını, derecesini ve bağlamını izlemelidirler ve uygun ilkeler, standartlar ve cezalar belirleyerek hayata geçirmelidirler.
- Medya farkındalığı eğitiminin okul ders programlarının bir parçası ve önceliği olmasını garanti altına almalıdırlar (Browne & Hamilton-Giachritsis, 2005).

Okumanın pek yaygın bir alışkanlık olmadığı bilindiği ülkemizde, televizyonun toplum üzerindeki etkileri daha da belirgindir. Ülkemizde yapılan çalışmalarda, çocuk ve gençlerin hem çok uzun sürelerde, hem de tek başlarına televizyon izledikleri tespit edilmiştir. Yukarıda söz edildiği gibi, çocuk ve gençlerin erişkin denetimi ve yönlendirmesi olmaksızın televizyon izlemelerinin, onları olumsuz etkilere daha da açık kıldığı bilinmektedir. Topluma sunulacak görüntüler kadar, rol modeli olarak verilecek kişilikler de önemlidir; dolayısıyla, toplumun değer yargılarıyla çatışan, aileyi ve diğer sosyal kurumları değersizleştiren, insanlığın ortak değer ve doğrularına aykırı olan her tür aşırılığın denetlenmesi gerekmektedir. Bu denetleme, esas olarak otokontrol yöntemiyle yapılmalıdır. Medya yapımcıları da bu konuda duyarlı olmalı, ancak bu, sadece medya yapımcılarının kendi duyarlıklarına kalmamalı ve yapımcılar, üretimlerini yaparken psikolojik, sosyolojik, eğitimsel, iletişim bilimsel vb. gerekli uzmanlık desteklerini almalı ve her şeyden önce, medya etiğinin gerektirdiği sorumluluğu hissetmelidirler. Ancak bu işlemediğinde,

devreye girebilecek gerekli yasal ve kurumsal düzenlemeler ve yeterli ağırlıkta yaptırımlar da mutlaka olmalıdır.

Televizyon, şiddetin yaygınlaşmasında değil, aksine, onun önlenmesinde işlevsel hale getirilmelidir. Bunun yolu, izlenebilirliği çağdaş tekniklerle artırılmış, toplumsal ve psikolojik sorunları gizlemeyen, ama bunlara sağlıklı çözüm yolları da önerebilen programların yaygınlaştırılmasıdır.

Sonuç yerine

Medyada yansıtılan şiddetin, bireylerin, özellikle çocukların saldırgan tutumları ve davranışları üzerine etkileri konusunda, yaklaşık 60 yıldan bu yana çok sayıda araştırma yapılmıştır. Yapılan çalışmalarda, aşırı şiddet içeren televizyon programlarının izlenmesinin, saldırganlığı artıran etkenlerden biri olduğunun defalarca gösterilmiş olduğuna tekrar dikkat çekmek gerekmektedir.

Medyada şiddet ile saldırgan davranışlar arasındaki bağlantıyı araştıran çalışmalara bakıldığında, küçük çocuklarda, şiddet içerikli televizyon ve film izleme ile saldırgan davranışlardaki artış arasında tutarlı kanıtların bulunduğu çok net bir biçimde ortaya konmaktadır.

Televizyonlarda yer verilen şiddet içeriklerinin, başta topluma uyumlu bir kişilik geliştirme sürecinde olan çocuk ve gençler olmak üzere, tüm toplum bireylerinin ruh sağlığını son derece olumsuz bir biçimde etkilediği görülmektedir.

Bu durumda medyanın toplumun olumsuz yönde etkilenmesini önleme görevini üstlenmesi gerekmektedir. Yayınlarda, ilgi çeken kişi veya karakterler çocuk ve genç izleyicileri özendirerek onların duygusal, ahlaki ve sosyal gelişmelerini olumsuz yönde etkileyebilecek biçimde gösterilmemeli, çocukların fiziksel veya duygusal istismarını ya da çocuk emeğinin sömürsünü özendirecek yayınlar yapılmamalıdır (Yayıncıların Sorumlulukları Md.12).

Çocuklar; sokakta, okulda, evde şu ya da bu şekilde şiddet ortamının tam ortasındadırlar. En güvenli yerlerinde, evlerinde bile televizyon karşısında şiddeti edilgen olarak sürekli tüketmektedirler. Bu nedenle aileler çocuklarının şiddet içeren iletlerden olumsuz yönde etkilenebileceklerinin farkında olmalıdırlar. Televizyonda hemen hemen her gün çeşitli ölüm olaylarına tanık olmaktadır (Çetin, 1999). Ayrıca insanların her gün yüzlerce kez şiddet olaylarına tanık olması ancak televizyonda mümkündür.

Bu yüzden şiddet konusunda ve şiddetin televizyonların bir gerçeği olma konusunda tüm toplum olarak düşünmeye başlamalı, şiddet içerikli programlar çocukların yattığı saatlere, daha geç vakitlere kaydırılmalı, bu konuda izleyiciler ikaz edilmeli, televizyondaki şiddetin özellikle çocuklar üzerindeki yıkıcı etkilerine karşı bir farkındalık yaratmaya çalışılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Ayrancı, Ü., Köşgeroğlu, N., & Günay, Y. (2004).Televizyonda çocukların en çok seyrettikleri saatlerde gösterilen filmlerdeki şiddet düzeyi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 5 (3),133-140
- Browne, K.D., & Hamilton-Giachritsis, C. (2005). The influence of violent media on children and adolescents: a public-health approach. *The Lancet*, 365 (9460 / Feb 19), 702-710
- Çetin, Zeynep, “Kitle İletişim Araçları ve Şiddet”, *Marmara İletişim Dergisi*, Ekim 1999
- Özer, Ö. (2005a). Yetiştirme kuramının eleştirel bağlamda değerlendirilmesi: Televizyonun rezonans etkisine dair bir araştırma. *Kültür ve İletişim*, 8(1), 127-161
- Pamuk, Ş.; “Çocuklarımızı Televizyon mu Büyütüyor”, 21 Ekim 2006, Çevrimiçi; ([http://www.netpano.com/haber/1035/Çocuklarımızı Televizyon mu Büyütüyor](http://www.netpano.com/haber/1035/Çocuklarımızı%20Televizyon%20mu%20Büyütüyor))
- Turan, Emir, *Ekranaltı Çocukları*, İrfan Yayıncılık, İstanbul, 1996
- RTUK Raporu, (t.y.) *Televizyon Programlarındaki Şiddet İçeriğinin, Müstehcenliğin ve Mahremiyet İhlallerinin, İzleyicilerin Ruh Sağlığı Üzerindeki Olumsuz Etkileri*
<http://ilef.ankara.edu.tr/id/yazi.php?yad=799>, 12 Haziran 2010
- <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/302548.asp>, 13 Ocak 2004
- <http://www.bsm.gov.tr/ruhsagligi/televizyon.asp?sira=8>, 6 Eylül 2010
- <http://www.tumgazeteler.com>, 5 Mart 2010)

TELEVİZYON VE ÇOCUK: 6–12 YAŞ ARASI ÇOCUKLARIN TELEVİZYON İZLEME ALIŞKANLIKLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Ali KORKMAZ

Yrd. Doç. Dr.,
Erciyes Üniversitesi, İletişim Fakültesi

ÖZET

Bu çalışma çocuk ve televizyon ilişkisi bağlamında 6–12 yaş arası çocukların televizyon seyretme alışkanlıklarını ölçmeye yönelik olarak yapılmıştır. Çalışmanın amacı televizyonun çocuklar üzerindeki olası etkilerini ortaya çıkarmak ve televizyon seyretme alışkanlıklarının ne düzeyde olduğunu görmektir.

Farklı işlevleri ile gerek bireyleri eğiten, eğlendiren gerekse, haber veren, kamuoyu oluşumuna katkı sağlayan televizyonun, çocukları nasıl ve ne gibi programlarla etkileyip ya da etkilemediği ortaya çıkarılmak istenmektedir.

Çalışma, 6-12 yaş arası çocuklar ile sınırlıdır. Araştırmada anket yöntemi kullanılmıştır.

Sonuç olarak televizyonun, bireyler ve özellikle de çocuklar üzerinde büyük etkileri olduğu çalışma sonucunda tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk, televizyon, izleme alışkanlıkları.

Giriş

Kitle iletişim araçları, çocukluk döneminden başlayarak insan hayatının bütün basamaklarında etkileme araçları olarak yer almaktadır. Küçük yaştan başlayarak hayatının sonuna kadar bu etkilemeye maruz kalınmaktadır. Çocuklar bu dönemlerinde almış oldukları hiçbir şeyi seçme olanağına sahip değildir. Çünkü, yaşlarının gereği olarak, verilen her şeyi sorgulamadan alma gibi özelliklere sahip bireylerdir. Bu yüzden kitle iletişim araçlarının etkisi çocukluk döneminden başlar ve insan hayatında önemli bir yer oluşturur. Çocuğun dış dünyaya açılan tek bağlantı noktası olan araç ise televizyondur.

Kitle iletişim araçları, sosyal yapıyı oluşturan unsurlardan olan insanları etkisi altında bırakırken, çocuk ve yetişkin ayırımı da yapmamaktadır. Bu yüzden insan olarak kitle iletişim araçlarından etkilenme ve etkileşim süreci yaşın her basamağında olmaktadır.

Çalışmada genel olarak kitle iletişim araçlarından televizyonun çocuklarla ilişkisi, işlevleri, etkileri, kullanımları, bu araçların çocuklara etkileri üzerinde durulmaktadır.

Araştırma bölgesi olarak, Kayseri İli'nin Melikgazi İlçesi seçilmiştir. Tesadüfi örnekleme yöntemiyle belirlenen bir okul araştırma kapsamına alınmıştır. Araştırma kapsamına alınan okul Melikgazi İlçesi'ndeki Tekden Koleji'dir.

Çocuk ve televizyon

Çocuk – medya ilişkisi üzerine çalışmalar hâlihazırda görece olarak oldukça azdır ve mevcut olanlarda ağırlık, medya ürünlerinin çocuklar üzerindeki (çoğu zaman olumsuz) etkisi üzerinedir. Oysaki evde TV'nin açık kalma süresinin 1 ile 18 saat arasında değiştiği ülkemizde çocuğun zihinsel dünyasının ve kültürünün inşasında TV etkisi küçümsenmeyecek bir öneme sahiptir (Sönmez ve Uysal, 2005).

Televizyon ve şimdilerde internet, çocukların ilgilerinde belirgin değişimler yaratmıştır. Ancak en önemlisi, kimi zaman kendi istekleri ile kimi zaman da yetişkinlerin izleme tercihleri nedeniyle karşı karşıya kaldıkları çeşitli medya içerikleri, çocukları yetişkinlerin başa çıkmada zorlandıkları bir kaygı dünyasına taşımaktadır. Bu anlamda etkileri, çocuklarda kültürel kırılma ve ilgilerde kaymanın ötesine uzanmaktadır. Zira insanlar, genellikle televizyonda normal olanın gösterildiğine inanmakta ve buna bağlı olarak televizyonda gördüklerinden oldukça etkilenmektedirler (Menendez-Alarcon, 1993). Televizyon aracılığıyla, sürekli tekrarlarla sunulan ve genellikle kaygı uyandıran haber içeriklerine ve görüntülere kolektif olarak maruz kalınmaktadır. Bunların çocuk psikolojisi üzerindeki etkisinin yetişkinlere kıyasla nitelik açıdan katlandığını düşünmek yanlış olmayacaktır.

Postman (1995) televizyon aracılığı ile çocukların, yetişkin dünyasına ait parasal, toplumsal ve cinsel ilişkilere, kavga, çatışma ve şiddet olaylarına, hastalık ve ölümle ilgili 'sırlar'a maruz kaldığına, bunun ise çocukluğun yok oluşu anlamına geldiğine işaret eder. Yine Postman'a göre, bebekliğin tersine çocukluk biyolojik değil, toplumsal bir inşadır ve bu sosyal gerçekliğe sahip çıkarak çocukların mutluluğunu gözetmek, sağlıklı bir toplum görüşünü savunmak demektir. Öte yandan televizyon haberlerinde ve dizilerde tanık olduğumuz olaylar ve kavramlar, çocuk dünyasına girmesi uygun görülmeyen yetişkin ilişkilerini aksettirmektedir. Diğer mecralar gibi televizyonun da ayakta kalması tüketim kültürünü başarıyla üretmesine bağlı olduğundan televizyonun kamu hizmeti amacı son derece silikleşmektedir. Özel televizyon kanallarının ticari kaygıları, kamu hizmeti anlayışı geliştirmelerini ciddi anlamda baltalamaktadır. Oysa, özellikle küçük yaştaki çocukların korunması amacıyla, onların kendilerine uygun programlarla karşılaşması, TV'de çocuk ve gençler için hazırlanan programların niteliğine ve yayın akışında kapladığı alana bağlıdır.

Ülkemizde yapılan çalışmalar televizyon aracılığıyla, çocukların edilgin bir şekilde popüler tüketim kültürünün hedefi haline geldiğine işaret etmektedir. Çocukların televizyon izleme oranıyla, dilde yaşadığı kültürel yabancılaşma arasında doğru orantılı bir ilişki olduğunu görmüş ve bu doğrultuda yapılan değerlendirmede çocukların kitle iletişim aracı olarak televizyondan aldıkları iletileri, farkındalıktan yoksun olarak içselleştirdikleri yorumunu yapmıştır. Çocuk, tüketim sektöründe ailenin satın alma kararlarını etkileyen en önemli faktör olarak reklâmcıların gittikçe artan bir şekilde ilgisini çeker olmuştur (Mengü ve Karadoğan,2003). Çocuklar geçmişte yalnız kendilerine yönelik ürünlerle ilişkilendirilirken günümüzde yılda yaklaşık yirmi bin adet reklâm seyretmektedirler. Bu anlamda geniş bir yelpaze-

deki ürünlerin hedef kitlesi haline gelmişlerdir. Hareket, müzik, çizgi film kahramanları, kafiyeli sloganlar ve çocuk kahramanlar kullanılarak reklâmcıların çocukların ilgisini daha fazla çekmenin yolları keşfedilmiş görünmektedirler. Televizyon çocuğun ilgisini çeken birinci mecra haline gelirken, sosyal istenirliği yüksek bir çocuk idealinin gerçek olma ihtimali de git gide azalmaktadır. Bilgisayar oyunları ve televizyon ile haşır neşir çocuk prototipi, kitap okuyan ve akranları ile oyun oynayarak sosyalleşen çocuk idealinden çok uzaktır. Buna karşın, Alver ve Gül'ün (2005) İstanbul'da yaşayan 1000 çocuk üzerinde yaptıkları araştırmanın sonuçlarına göre, çocukların televizyon izleme süreleri kitap okuma sıklığına göre daha fazladır. Tıpkı kitaplarla olan ilişkilerinde olduğu gibi çocuk oyunlarının doğasında da önemli oranda değişimler meydana gelmektedir. Gözlemler, çocuklar zamanlarını gittikçe artan bir şekilde bilgisayar oyunlarının başında geçirdiğine işaret etmektedir. Çocuk ve gençler açısından, televizyonun tahtına göz dikmiş diğer görsel iletişim aracı bilgisayardır. Özellikle internet kullanımıyla beraber bilgisayar, televizyona kıyasla kullanımının kontrolü çok daha zor, fakat etkileşimci özelliği ile televizyondan daha etkili olmaya adaydır. Kaldı ki gelecekte, internet ortamında TV izlemenin yaygınlaşması mümkün olduğunda, özellikle çoklu-medya teknolojisine aşına olan çocuk ve gençler için bu iki mecra, büyük bir olasılıkla birleşecektir.

Televizyonun çocuklar üzerindeki etkileri

Televizyonun olumsuz etkileri konusunda daha çok şiddet ögesi üzerinde durulmaktadır. Elbette bu çok önemli bir ilişkilendirmedir ve üzerinde hassasiyetle durulması ve sorgulanması gereken bir konudur. Ancak algılama biçimi, algıladıklarını benimseme hızı ve hayata geçirme istekleri ve geleceğin yetişkinleri olmaları açısından bakıldığında televizyonun çocuk üzerindeki etkilerini salt şiddetle sınırlamak yanlış olur. Bir başka deyişle bu ilişkilendirme doğrudur, ancak eksiktir.

Fransada çocukların % 30'u her gün 3 saat 28 dakika ekran karşısında kalıyorlar. Uluslararası Çocuk Merkezi tarafından gerçekleştirilen incelemeye göre, iki yaşındaki çocuklar televizyon açmayı biliyorlar, üç yaşında da her gün televizyona bakıyorlar. Fransada yapılan başka bir araştırmaya göre: 4-10 yaşındaki çocuklar 1 saat 45 dakika; 11-14 yaşındakiler 2 saat 1 dakika; büyükler 2 saat 50 dakika televizyona bakmaktadırlar. Ege Üniversitesi'nde 1997 yılında yapılan bir çalışmada, Ege Üniversitesi Ana Okuluna giden çocukların ebeveynlerinin ifadesine göre: Çocukların % 56'sı günde 2, % 44'ü de 3 saat televizyon seyretmektedirler (Saatçiler,1997). Üst toplumsal kesimden çocukların gittiği Alsancak Gazi İlkokulu'nda erkek çocukların % 40'ı 3 saatten daha fazla kız çocukların ise % 40'ı 2-3 saat arasında televizyona baktıklarını söylediler. Büyük Çiğli İlköğretim Okulu'nda erkek çocukların % 53'ü, kız çocukların % 66'sı ortalama 1 saat televizyona baktıklarını belirttiler. Bu verilere göre üst toplumsal kesim çocuklarının günde ortalama 2,5 saat, alt toplumsal kesim çocuklarının ise 1,5 saat televizyona baktıkları söylenebilir. Erkek çocuklarının daha fazla televizyona baktıklarına dikkat edilirse, ataerkil değerlerin egemen olduğu ailelerde erkek çocuklarına daha fazla televizyona bakma olanağının verildiği söylenebilir.

Çocuklar neredeyse, doğumlarından itibaren TV izlemeye başlamış, TV'den fikirler kapmak herhangi bir beceri gerektirmediğinden çok erken yaşlarda reklâm izleyicisi topluluğunun önemli bir parçası olmuşlardır. Televizyonların da tüketimin sınırlarını genişletmede oynadığı rolün ışığında çocuklar, özellikle reklâm endüstrisi için önemli bir hedef haline gelmiştir. Birincisi, çocuğun elinde eskisinden daha fazla para vardır, ikincisi ve daha önemlisi çocuklar, ailelerin marka seçimlerinde başlıca etki faktörleri olarak görülmektedir. Üçüncüsü ise onları küçükken yakalamanın ve marka sadakati aşılamanın kolay ve kalıcı olabilmesidir (Unnikrishnan,1996;146–156).

Çocuklara yönelik programlar hazırlanırken, program yapımcıları tarafından çocukların özellikleri dikkate alınmalı ve gelişimin en hızlı olduğu okul öncesi dönemde onların dış uyarılardan çok fazla etkilenebilecekleri düşünülmelidir. Ailelere düşen öncelikle çocuğu televizyon karşısında yalnız ve savunmasız bir biçimde bırakmamak, mümkün olduğunca birlikte izlemek, konuşarak, anlatarak ve paylaşarak çocukları okumaya sevk etmek ve televizyon izlemelerine belli ölçülerde sınırlandırmalar getirmektir. Sivil toplum örgütlerinin birlikte hareket ederek en azından başlangıç olarak çocuklara yönelik tüm programlarda yer alan şiddet unsurlarının kaldırılmasını sağlamaları gerekmektedir. Şiddet ya da çocuklara zararlı olduğu düşünülen unsurların yer aldığı programlarda kodlama sistemi uygulanabilir.

1. Araştırmanın amacı ve yöntemi

Araştırmanın genel amacı, 6–12 yaş arası çocukların televizyon seyretme alışkanlıkları, televizyon etkisinin sınanması ve etkilerini ortaya koymaktır.

Bu araştırma, Kayseri İli'nin Melikgazi İlçesi'nde Tekden Koleji'nde okuyan 6–12 yaşlarındaki öğrencilerin, televizyon izleme alışkanlıklarını öğrenmeye yönelik anket çalışmasıdır. Anket çalışması, 3–7 Mayıs 2010 tarihleri arasında adı geçen okulda yapılmıştır. Çalışmada 6–12 yaş arasındaki çocukların;

- Televizyon seyretme alışkanlıklarının,
- Televizyondaki karakterlerden etkilenme durumlarının ve
- Aileleri ile televizyondaki programlara yönelik etkileşimlerinin incelenmesi amacı ile planlanmış ve yürütülmüştür.

2. Anket formunun düzenlenmesi ve uygulanması

Anket formu denekler tarafından anlaşılabilir şekilde, konu ile ilgili kaynaklar ve daha önce yapılmış bazı araştırmalardan yararlanılarak düzenlenmiştir. Anket formu “Demografik Bilgiler”, “Çocukların Serbest Zaman Etkinliklerine İlişkin Bilgiler”, “Çocukların Televizyon Seyretme Durumları”, “Çocukların Televizyondan Etkilenme Durumları” olmak üzere 5 bölümden oluşmaktadır.

Anket formunun “ Demografik Bilgiler” bölümünde; çocuğun yaşı, cinsiyeti, annenin ve babanın öğrenim durumu, annenin çalışma durumu ve televizyon sahipliğine ilişkin sorular yer almaktadır.

“Çocukların Serbest Zaman Etkinlikleri” bölümünde; çocuğun sebest zamanlarını nasıl değerlendireceği, televizyon seyretmemesi durumunda ne yapacağı sorularına yer verilmiştir. Çocuğun kaç saat televizyon seyrettiği, en çok hangi saatlerde televizyon karşısında olduğu, sorularına “Televizyon Seyretme Sıklığı” bölümünde yer verilmiştir.

“Televizyon Seyretme Nedenleri, Kanal ve Program Tercihleri” bölümünde örneklemin, televizyon seyretme durumu, televizyon seyretme nedenleri, en çok seyredilen televizyon programları, çocukların televizyon seyredirken aileleri tarafından sınırlandırılma durumları, program tercihinin kimin tarafından yapıldığına ilişkin sorulara yer verilmiştir.

“Televizyonun 6-12 Yaş Arası Çocuklar Üzerindeki Etkileri” bölümünde, örneklemin seyredilmesinden rahatsız olduğu görüntü durumu, rahatsızlık duyulabilecek görüntüler, televizyon izlemenin faydaları, hangi televizyon kahramanının yerinde olmak istenildiği, bu kahramanının yerinde olmak isteme nedenleri, televizyonda seyredilenlerin düşüncelere etkisi, örneklemin insanları güvenilir bulma durumu, örnek alınan kişilere ilişkin sorular yer almıştır.

3. Verilerin değerlendirilmesi

Araştırma sonucunda elde edilen veriler SPSS 15,0 (Statistical Package Fort the Social Sciences) paket yazılımdan yararlanılarak oluşturulan veri tabanında toplanmıştır. Bu yazılımın sağladığı aritmetik ve mantıksal işlem yapabilme olanağı ile veriler sınıflandırılmış ve boyutlandırılmıştır. Her soruya ilişkin mutlak ve yüzde değerleri gösteren çizelgeler hazırlanarak gerekli aritmetik ortalamalar hesaplanmıştır. Çocuklar ile ilgili araştırmalarda genel olarak, yaş ve cinsiyet gibi değişkenler dikkate alınmaktadır.

2. Uygulama

Bu bölümde televizyon seyretme alışkanlıklarına yönelik yapılan araştırmanın bulguları sunulmaktadır.

2.1. Örneklemin demografik özellikleri ve dağılımı

Tablo 1: Örneklemin Cinsiyete Göre Dağılımı

	Frekans	Yüzde
Kız	50	50.0
Erkek	50	50.0
Toplam	100	50.0

Örneklemin % 50'sini “kız”, % 50'sini “erkek” çocuklar oluşturmaktadır. Bu şekilde cinsiyetle diğer değişkenler arasındaki ilişkinin daha kolay ortaya konması amaçlanmıştır.

Tablo 2: Örneklemin Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

	Frekans	Yüzde
6	15	15.0
7	5	5.0
8	16	16.0
9	20	20.0
10	18	18.0
11	19	19.0
12	7	7.0
Toplam	100	100.0

Yaş gruplarına bakıldığında araştırmaya katılan çocukların % 20'sini "9" yaşındaki, %19' unu "11" yaşındaki, %18'ini "10" yaşındaki, %16'sını "8" yaşındaki, %15'ini "6" yaşındaki, %7'sini 12 yaşındaki ve %5' ini "7" yaşındaki çocuklar oluşturmaktadır.

Tablo 3: Cinsiyetin Yaşlara Göre Dağılımı

	Yaşınız?						
	6	7	8	9	10	11	12
Kız	10	0	12	6	9	11	2
Erkek	5	5	4	14	9	8	5
Toplam	15	5	16	20	18	19	7

Tablo 4: Örneklemin Babanın Eğitim Durumuna Göre Dağılımı

	Frekans	Yüzde
Okur-yazar değil	15	15.1
İlkokul	2	2.0
Ortaokul	17	17.0
Lise	23	23.0
Üniversite	31	31.0
Lisansüstü	3	3.0
Cevap Yok	15	15.0
Toplam	100	100.0

6-12 yaş arası çocukların babalarının eğitim durumlarına bakıldığında, üniversite (%31), lise (%23) ve ortaokul (%17) mezunu oldukları görülmektedir. Verilere göre çoğunluğunu üniversite mezunu olan babaların oluşturduğu grup, çocuklarını televizyon izlerken sınırlandırmamaktadır. Ailelerin eğitim seviyesi ile televizyonun çocuklar üzerindeki etki ilişkisi ortaya konulduğunda bu konuda daha bilinçli olması ve çocuklarını

koruması gerektiğinin farkında olması gereken velilerin yeterince bu konu üzerinde durmadıkları sonucuna ulaşılabilir.

Tablo 5: Örneklemin Annenin Eğitim Durumuna Göre Dağılımı

	Frekans	Yüzde
Okur-yazar değil	18	18.0
İlkokul	6	6.0
Ortaokul	25	25.0
Lise	19	19.0
Üniversite	22	22.0
Lisansüstü	7	7.0
Cevap yok	3	3.0
Toplam	100	100.0

Örneklemin “annenizin eğitim durumu nedir” sorusuna verdiği cevaplara göre, %25’i ilkokul, %22’si lise, %19’u ortaokul, %7’si üniversite mezunu olduğunu, %6’sı ise annelerinin okur-yazar olmadığını belirtmiştir. Araştırmaya katılanların %18’i ise bu soruyu cevaplamamıştır. Annelerin eğitim seviyesine bakıldığında 22 üniversite mezunu olmasına rağmen diğer oranların oldukça düşük olduğu görülmektedir. Üniversite mezunu anne olmasına karşın toplamda sadece 16’sının çalışıyor olması dikkat çekicidir. Bu durumda çocuklarıyla daha fazla ilgileniyor olması gereken annelerin çocuklarının program tercihlerine karışmadıkları ortaya çıkmıştır.

Tablo 6: Örneklemin Annenin Çalışma Durumuna Göre Dağılımı

	Frekans	Yüzde
Evet	16	16.0
Hayır	83	83.0
Cevap yok	1	1.0
Toplam	100	100.0

Araştırma sonuçlarına göre, 06-12 yaş arası çocukların %81’inin annesinin çalışmadığı, sadece %16’sının çalıştığı sonucu ortaya çıkmıştır.

Tablo 7: Televizyon sahiplik durumu

	Frekans	Yüzde
1 adet	32	32.0
2 adet	52	52.0
3 adet	15	15.0
Toplam	100	100.0

Araştırma sonuçlarına göre katılımcıların % 52'sinin evinde iki adet, % 32'sinin evinde ise bir adet televizyon bulunmaktadır. Bu durumda her evde ortalama 2 adet televizyon olduğu söylenebilir. Evlerde televizyon sayısının fazla olması ailelerin, çocuklarının televizyon seyretme denetimini azaltmaktadır. Zira birden fazla televizyon olan evlerde baba ya da anne farklı program izlerken çocuk istedikleri farkı programları izlemektedir. Bu da çocuklar üzerindeki televizyon denetimini azaltmaktadır.

2.2. Boş zaman etkinlikleri

Tablo 8: Boş Zaman Etkinlikleri

	Frekans	Yüzde
Kitap okuyarak	5	5.0
Arkadaşlarımla oynayarak	1	1.0
Cevap yok	94	94.0
Toplam	100	100.0

Hiç televizyon seyretmeyen çocuklara yöneltilen “boş zamanlarınızı nasıl değerlendiriyorsunuz” sorusuna, televizyon seyretmediğini belirten 6 öğrenciden 5'i kitap okuyarak, 1'i ise arkadaşlarıyla oynayarak cevabını vermiştir. Televizyon seyreden 94 çocuğun seyretmeyenlere oranla daha az kitap okudukları, kitap okuyarak ya da ders çalışarak geçirmesi gereken zamanlarını televizyon seyrederek geçirdiği söylenebilir.

Çocukların, özellikle de ilköğretim çağındaki çocukların gelişimi açısından çok önemli olan kitap okuma, arkadaşlarıyla iletişim içerisinde olma, bu bağlamda paylaşma gibi bu yaşlarda kazanılması gereken birçok özelliğinin oluşmasında da televizyonun engel olduğu bir gerçektir. Televizyon bireylerin yetişmelerinde aile bireyleri kadar etkili olmaktadır.

Tablo 9: Televizyon Seyredilmemesi Durumunda İlgilenilecek Konular

	Frekans	Yüzde
Ders çalışarak	64	64.0
Oyun oynayarak	14	14.0
Bilgisayarla oynayarak	5	5.0
Müzik dinleyerek	3	3.0
Arkadaşlarımla vakit geçirerek	1	1.0
Annemle iş yaparak	1	1.0
Resim yaparak	1	1.0
Toplam	100	100.0

Çocuklar televizyon seyretmemiş olmaları durumunda ilgilenilecekleri boş zaman etkinliklerinin dağılımına bakıldığında % 64 ile ders çalışmak, % 14 ile oyun oynamak, şeklinde sıralanmışlardır. Televizyonun yerine ikame edilebilir etkinliğin ortaya konulması amaçlı sorulan bu soru, cevaplardan anlaşılacağı gibi çocukların ders çalışarak geçireceği zamanın televizyon seyredilerek kısıtlandığı anlamına gelmektedir. Eğer aileler çocuklarının televizyon seyretme sürelerine sınırlama getirirler ise daha başarılı çocukların yetişebileceği sonucunu varılmaktadır.

Tablo 9/A: Cinsiyete Göre Televizyon Seyredilmemesi Durumunda İlgilenilecek Konular

	TV seyretmemiş olsaydınız bu süreyi nasıl değerlendirirdiniz?		
	Kız	Erkek	Toplam
Ders çalışarak	31	33	64
Oyun oynayarak	7	7	14
Bilgisayar oynayarak	2	3	5
Müzik dinleyerek	1	2	3
Arkadaşlarıyla vakit geçirerek	1	2	3
Annemle iş yaparak	1	0	1
Resim yaparak	0	1	1
Cevap yok	7	2	9

Araştırmada, televizyon seyretmeyen kız çocuklarının %31'i, erkek çocuklarının %33'ü televizyon seyretme dışında zamanlarını ders çalışarak değerlendirdiklerini beyan etmiştir.

2.3. Televizyon seyretme sıklığı

Tablo 10: Televizyon Seyretme Süresi

	Frekans	Yüzde
Bir saatten az	36	36.0
1-3 saat	39	39.0
4-6 saat	15	15.0
7-9 saat	2	2.0
9 saatten fazla	2	2.0
Cevap yok	6	6.0
Toplam	100	100.0

Araştırmaya katılan çocuklardan %39'u 1-3 saat, %36'sı bir saatten az televizyon seyrettiklerini söylemiştir. 4-6 saat televizyon seyredenler ise örneklemin %15'ini oluşturmaktadır. Ortalama televizyon izleme süresi 3-5 saat arasındadır. Bu oran Amerika'da bir çocuğun televizyon karşısında bir yılda geçirdiği süre (1023 saat) ile çok yakındır. Ancak Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde bu oran hızla artmaktadır.

Tablo 10/A: Cinsiyete Göre Televizyon Seyretme Süreleri

	Günde kaç saat tv seyrediyorsunuz?					
	Bir saat en az	1-3 saat	4-6 saat	7-9 saat	9 saatten fazla	Cevap yok
Kız	14	24	6	0	2	4
Erkek	22	15	9	2	0	2
Toplam	36	39	15	2	2	6

6-12 yaş arasındaki kız çocuklarının 24'ü 1-3 saat, erkek çocuklarının ise 22'si bir saatten daha az televizyon seyrettiklerini beyan etmiştir. Ortaya çıkan sonuç, örneklemin zamanının önemli bir bölümünü televizyon karşısında geçirdiğini ortaya koymaktadır. Kız çocuklarının erkek çocuklara göre TV karşısında daha fazla vakit geçirdikleri görülmektedir.

Tablo 11: Televizyonların İzlenme Saatleri

	Frekans	Yüzde
07:00-10:00	22	22.0
10:00-13:00	9	9.0
13:00-17:00	21	21.0
17:00-20:00	18	18.0
20:00-23:00	21	21.0
23:00'den sonra	2	2.0
Cevap yok	6	6.0
Toplam	100	100.0

6-12 yaş arasındaki çocukların televizyonun seyretme saatlerine bakıldığında % 22'lik bir kesimin 07:00-10:00 arasında, % 21'lik kesimin ise 13:00-17:00 ve 20:00-23:00 arasında televizyon seyrettiği tespit edilmiştir. Genel olarak bakıldığında 07:00-10:00 diliminin çocukların en fazla televizyon seyrettiği zaman dilimi olduğu görülebilir. Bu zaman dilimini % 18 ile 17:00-20:00 aralığı takip etmektedir. % 22'lik kesim çocuk kuşağı saatleriyle paralellik göstermektedir. Ancak %21'lik kesim çocuklar için çok da uygun olmayan dizi programların yayınlandığı vakit ile kesişmektedir.

2.4. 6-12 yaş çocukların televizyon seyretme nedenleri, kanal ve program tercihleri

Tablo 12: Örneklemin Televizyon Seyretme Durumu

	Frekans	Yüzde
Evet	93	93.0
Hayır	7	7.0
Cevap Yok	0	0.0
Toplam	100	100.0

Araştırmaya katılan çocukların %93'ü televizyon seyrettiğini, %7'si ise seyretmediğini söylemiştir. Böylelikle 06-12 yaş arasındaki çocukların çok büyük bir kısmının televizyon seyrettiği sonucuna varılmaktadır.

Tablo 12/A: Televizyon Seyretme Durumunun Cinsiyete Göre Dağılımı

	Televizyon seyrediyor musunuz?	
	Evet	Hayır
Kız	45	5
Erkek	48	2
Toplam	100	100.0

Televizyon seyrediyorum cevabını veren çocukların % 48'ini erkek, % 45'ini ise kızlar oluşturmaktadır.

Tablo 13: Televizyon Seyretme Sebepleri

	Frekans	Yüzde
Sevdiğim için	63	63.0
Yapacak başka bir işim olmadığı için	1	1.0
Annem ve babam seyrettiği için	6	6.0
Arkadaşım olmadığı için	4	4.0
Hayal dünyamı geliştirdiği için	10	10.0
Arkadaşlarımla konuşabilecek konu edinmek için	4	4.0
Cevap yok	12	12.0
Toplam	100	100.0

Çocukların televizyon seyretme sebeplerine bakıldığında % 63'lük bir kesimin "sevdiğim için", % 10'luk bir kısmının "hayal dünyamı geliştirdiği için" ve % 6'luk bölümünün ise "annem ve babam seyrettiği için" nedenlerini sıraladığını görmekteyiz. Çocuklar zi-

hinsel süreçlerindeki özelliklerden dolayı izlediklerini yetişkinler gibi algılayamamaktadır. Televizyon kullanım nedenlerine bakıldığında çocuk ile yetişkinler arasında farklılıklar görülmektedir.

Tablo 14: Televizyon Seyretmeme Sebepleri

	Frekans	Yüzde
Sevmediğim için	1	1.0
Derslerim çok olduğu için	2	2.0
Faydalı bulmadığım için	2	2.0
Cevap yok	95	95.0
Toplam	100	100.0

“Televizyon seyrediyor musunuz?” sorusuna hayır cevabını veren çocukların 2’si “derslerim çok olduğu için” yine 2’si de “faydalı bulmadığım için” seyretmiyorum demişlerdir. Bir kişi ise “sevmediğim için” yanıtını vermiştir.

Tablo 15: En Çok İzlenen Televizyon Programları

	Frekans	Yüzde
Çizgi film	36	36.0
Çocuk programları	16	16.0
Dizi film	17	17.0
Yarışmalar	11	11.0
Sinema filmi	5	5.0
Reklamlar	1	1.0
Müzik	5	5.0
Cevap yok	9	9.0
Toplam	100	100.0

Araştırma sonuçlarına göre 06-12 yaş arasındaki çocuklarda en çok izlenen program türleri şöyle sıralanmıştır: Çizgi film (% 36), diziler (% 17), çocuk programları (% 16) ve yarışmalar (% 11).

Tablo 15/A: Cinsiyete Göre En Çok İzlenen Televizyon Programları

	Hangi tür TV programını seyretmeyi tercih ediyorsunuz?							
	Çizgi film	Çocuk programları	Dizi film	Yarışmalar	Sinema filmi	Reklamlar	Müzik	Cevap yok
Kız	18	3	9	9	1	1	4	5
Erkek	18	13	8	2	4	0	1	4
Toplam	36	16	17	11	5	1	5	9

Çizgi film seyretme oranı (%18) cinsiyetlere göre eşitlik göstermemektedir. Sonrasında erkek çocuklar en çok çocuk programları, kız çocuklar ise dizi film tercih etmektedirler.

Tablo 16:Örneklemin Aileleri Tarafından Sınırlandırılma Durumları

	Frekans	Yüzde
Evet	22	22.0
Hayır	33	33.0
Bazen	39	39.0
Cevap yok	6	6.0
Toplam	100	100.0

6–12 yaş arası çocukların %39'u bazen sınırlandırıldıklarını söylemiştir. Bu oranı %33 ile hayır, %22'lik oranla evet sınırlandırıyor yanıtı takip etmiştir. Bu sonuçlar doğrultusunda ailelerin çocukların televizyon seyretme durumunu fazla dikkate almadıklarını söylemek mümkündür.

Tablo 17: Televizyon programlarının seçimi

	Frekans	Yüzde
Babam	40	40.0
Annem	12	12.0
Kardeşim	1	1.0
Kendim	40	40.0
Cevap yok	7	7.0
Toplam	100	100.0

Örnekleme oluşturan çocukların % 40 seyrettikleri programı kendisinin seçtiğini, %40 ise babasının tercihi doğrultusunda televizyon seyrettiğini söylemiştir. Bunun ardından %12'lik kısım da annesinin program tercihi yaptığı yanıtını vermiştir.

2.5. Televizyonun 6–12 yaş çocuklar üzerindeki etkileri

Tablo 18: Örneklemin Seyredilmesinden Rahatsız Olduğu Görüntü Durumu

	Frekans	Yüzde
Evet	69	69.0
Hayır	23	23.0
Cevap Yok	8	8.0
Toplam	100	100.0

6-12 yaş arasındaki çocukların %69'u rahatsız oldukları görüntüler olduğunu beyan etmiştir. % 23'lük kesim ise "hayır" yanıtını vererek rahatsız olmadıklarını dile getirmiştir.

Tablo 19: Televizyonda Seyredilmesinden Rahatsızlık Duyulabilecek Görüntüler

	Frekans	Yüzde
Kavga-şiddet görüntüleri	12	12.0
Savaş görüntüleri	7	7.0
Çıplaklık içeren görüntüler	39	39.0
Korkunç sahneler	9	9.0
İnsanların ağladığı üzüldüğü sahneler	1	1.0
Cevap Yok	32	32.0
Toplam	100	100.0

Araştırma sonuçlarına göre örneklemin televizyonda seyretmekten en çok rahatsız olduğu görüntüler “çıplaklık içeren görüntüler” (% 39), “kavga-şiddet görüntüleri” (% 12) ile “korkunç sahneler” (% 9) olarak sıralanmaktadır.

Tablo 19/A: Rahatsız Olunan Görüntülerin Yaşa Göre Dağılımları

	En çok hangi görüntüleri seyretmekten rahatsız oluyorsunuz?					
	Kavga-şiddet görüntüleri	Savaş görüntüleri	Çıplaklık içeren görüntüler	Korkunç sahneler	İnsanların ağladığı üzüldüğü sahneler	Cevap Yok
6	1	1	0	3	1	9
7	0	0	1	0	0	4
8	2	1	4	2	0	7
9	4	1	11	0	0	4
10	1	1	10	1	0	5
11	2	3	9	2	0	3
12	2	0	4	1	0	0
Toplam	12	7	39	9	1	32

8 ve 9 yaşındaki öğrencilerin daha çok çıplaklık, 6 yaşındaki öğrencilerin ise korkunç sahnelerden rahatsız olduğu görülmektedir.

Tablo 19/B: Rahatsız Olunan Görüntülerin Cinsiyete Göre Dağılımları

	En çok hangi görüntüleri seyretmekten rahatsız oluyorsunuz?					
	Kavga-şiddet görüntüleri	Savaş görüntüleri	Çıplaklık içeren görüntüler	Korkunç sahneler	İnsanların ağladığı üzüldüğü sahneler	Cevap Yok
Kız	4	5	17	9	0	15
Erkek	8	2	22	0	1	17
Toplam	12	7	39	9	1	32

Erkek öğrencilerin kızlara oranla çıplaklık içeren görüntülerden daha çok rahatsız olduğu görülmektedir.

Tablo 20: Televizyon İzlemenin Faydaları

	Frekans	Yüzde
Bilgilendirmesi	29	29.0
Eğlendirmesi	35	35.0
Dinlendirmesi	9	9.0
Hayal gücümü geliştirmesi	9	9.0
Bir faydası yok	9	9.0
Cevap Yok	9	9.0
Toplam	100	100.0

Araştırmada televizyon seyretmenin faydaları konusunda ağırlıklı olarak “eğlendirmesi” (% 35) yanıtı vermiştir. Televizyon seyretmenin faydaları sorusuna verilen diğer yanıtlara bakıldığında % 29 ile “bilgilendirmesi” ve % 9 ile “hayal gücümü geliştirmesi” ve “dinlendirmesi” cevapları dikkat çekicidir. Yine çocukların % 9’luk bir kesimi de televizyon seyretmenin bir faydası olmadığını düşünmektedir. Bunun sonucunda diyebiliriz ki çocukların çoğunluğu televizyonu eğlenmek için seyretmektedir.

Tablo 21: Hangi Televizyon Kahramanının Yerinde Olmak İstenildiği

	Frekans	Yüzde
Örümcek adam	23	23.0
Selena	16	16.0
Bez bebek Nana	9	9.0
Polat Alemdar (Kurtlar Vadisi)	14	14.0
Halil (Menekşe ile Halil)	1	1.0
Grup Hepsi (Hepsi Bir)	22	22.0
Ninja kaplumbağalar	1	1.0
Rambo	1	1.0
Süpermen	3	3.0
Cevap Yok	10	10.0
Toplam	100	100.0

06-12 yaşlar arasında en çok sevilen televizyon kahramanı Örümcek Adam (% 23), Grup Hepsi (% 22), Selena (% 16), Polat Alemdar (% 14) ve Bez Bebek Nana (% 9)’dır. Araştırmanın üçüncü bölümünde televizyonun çocuklar üzerindeki etkileri arasında en büyük tehlikelerden ve olumsuzluklardan biri de çevresinde kendi özgün kimliğini ve kişiliğini oluşturamamasıdır. Çocuk kendini izlediği programlardaki kişilerin veya daha yo-

ğun olarak filmdeki karakterlerin yerine koymaktadır. Araştırma sonucunda çıkan veriler bunu destekler niteliktedir.

Tablo 22: Kahramanın Yerinde Olmak İsteme Nedenleri

	Frekans	Yüzde
Çok sevdiğim için	20	20.0
Büyük olmak için	1	1.0
Tırmanabildiği için	1	1.0
Yardım sever olduğu için	2	2.0
Ağ attığı için	3	3.0
Uçabildiği için	4	4.0
Kahraman olduğu için	3	3.0
Adam öldürdüğü için	1	1.0
İyilik yapabilmek için	5	5.0
Eğlenceli olduğu için	6	6.0
Güzel olduğu için	8	8.0
Sihir yapabilmek için	8	8.0
İyi para kazandığı için	1	1.0
Şarkıları güzel olduğu için	7	7.0
Çok tatlı olduğu için	2	2.0
Hayal gücümü geliştirdiği için	1	1.0
Sanatçı olmak istediğim için	1	1.0
Güçlü olduğu için	3	3.0
Kötülerle savaştığı için	2	2.0
Özel biri olmak istediğim için	2	2.0
Yakışıklı ve cesur olduğu için	1	1.0
İyi silah kullandığı için	1	1.0
Cevap Yok	10	10.0
Toplam	100	100.0

Örneklemin %20,2'si "bu kahramanın yerinde olmak istemenizin nedeni nedir" sorusuna çok sevdiğim için cevabını vermiştir, %8,1'i güzel olduğu için ve yine %8,1'i sihir yapabilmek için, %6,1'i ise eğlenceli olduğu için yanıtını vermiştir. TV kahramanlarına verilen, uçabilmek, sihir yapabilmek gibi özellikler gerçek hayat ile hayal dünyasının karışmasına neden olmaktadır. Bu şekilde çocuklar asla sahip olamayacakları beklentiler içerisine girerek gerçek dünyadan kopmaktadır.

Tablo 23: Televizyonda seyredilenlerin düşüncelere etkisi

	Frekans	Yüzde
Evet	33	33.0
Hayır	33	33.0
Fikrim yok	26	26.0
Cevap yok	8	8.0
Toplam	100	100.0

Araştırmaya katılan çocukların %33'lük kısmı televizyonda seyrettiklerinin düşüncelerini etkilediğini, %33'lük kısmı ise etkilemediğini düşünmektedir. Ancak bir çoğunun hangi kahramanın yerinde olmak isterdiniz sorusuna verdikleri yanıtlar etkilendiklerinin göstergesi sayılabilir.

Tablo 24: Örneklemin İnsanları Güvenilir Bulması

	Frekans	Yüzde
Evet	42	42.0
Hayır	22	22.0
Fikrim yok	28	28.0
Cevap yok	8	8.0
Toplam	100	100.0

Araştırma sonuçlarına göre, “çevrenizdeki insanları güvenilir buluyor musunuz” sorusuna çocukların %42'si evet, %22'si hayır ve %28'i fikrim yok cevabını vermiştir. Araştırmada sözü edilen bir gerçek de çok fazla televizyon seyreden çocukların dış dünyayı ve insanları güvensiz bulduklarıdır. Ancak elde edilen verilerle böyle bir ilişki kurulamamıştır.

Tablo 25: Örneklemin Örnek Aldığı Kişiler

	Frekans	Yüzde
Babamı	1	1.0
Annemi	3	3.0
Kardeşimi	1	1.0
Arkadaşımı	1	1.0
Cevap yok	94	94.0
Toplam	100	100.0

Televizyon seyretmiyorum cevabını veren çocuklardan “kendinize kimi örnek alıyorsunuz” sorusuna “annemi” cevabını veren 3, babamı, kardeşimi ve arkadaşımı cevabını veren birer çocuk bulunmaktadır. Televizyona çok fazla maruz kalan çocuklar genellikle

kendilerine TV kahramanlarını örnek almaktadırlar. Bu bağlamda TV seyretmeyen çocukların annelerini kendilerine örnek aldığı görülmektedir.

2.6. Değerlendirme

6-12 yaş arası çocukların televizyon seyretme alışkanlıkları üzerine yapılan bu araştırma sonuçlarını şu şekilde değerlendirmek mümkündür:

50'si kız, 50'si erkek olmak üzere 100 öğrenci üzerinde yapılan araştırma sonucunda, çocukların büyük çoğunluğunu oluşturan (%93) kısmı televizyon izlemektedir.

Televizyonun en çok seyredildiği zaman 07:00-10:00 saatleri arası olarak tespit edilmiştir.

Ortalama televizyon seyretme süresi 1-3 saattir.

Her evde ortalama 2 adet televizyon bulunmaktadır.

Televizyon seyretmeyen çocuklar zamanlarını kitap okuyarak geçirmektedir.

Televizyon seyredilmeyen zamanlarda çocuklar ders çalışmaktadır.

Televizyon programları içinde en çok çizgi film tercih edilmektedir. Kız öğrenciler ikinci olarak en çok dizi film izlemektedir.

Annelerin %83 çalışmamakta, ailelerin %33'ü çocuklarını televizyon seyrederken hiç sınırlamamaktadır. Program tercihlerini ise baba ve çocukların kendileri yapmaktadır.

Çocuklar televizyonda çıkan görüntülerden rahatsız olmaktadır. En çok rahatsızlık duyulan ise çıplaklık içeren görüntülerdir. Bu görüntülerden daha çok erkek öğrenciler rahatsızlık duymaktadır. 6 yaşındaki çocuklar ise daha çok korkunç sahnelerden rahatsızdır.

Çocukların en çok yerinde olmak istediği televizyon kahramanları, Örümcek Adam, Grup Hepsi ve Polat Alemdar gibi karakterlerdir. Erkek çocukların bu kahramanların yerinde olmak isteme sebepleri, uçmaları ve güçlü olmalarıdır. Kız çocukları ise sihir yaptıkları ve güzel oldukları için bu kahramanların yerinde olmak istemektedir.

Denekler genel olarak televizyonu eğlendirme aracı olarak görmekte, %33'ü televizyondan etkilendiğini ve %33'ü etkilenmediğini düşünmektedir.

Sonuç

İletişim teknolojisindeki gelişmeler aynı zamanda onun temel bir özelliği olan kitle iletişimi ve bununla birlikte de televizyon, gazete, sinema vb. kitle iletişim araçları beraberinde, önemli problemleri de getirmiştir. Kültürel sınırlar aşılırken, elektronik ortamlarda kültür savaşları bir başka deyişle kültür emperyalizmi kitle iletişim araçları eliyle yürütülmeye başlanmıştır. Bunlarında sosyal hayat üzerinde olumlu ve olumsuz etkileri olmuştur.

Kitle iletişim araçları, bireyler arası ilişki ve etkileşimi son derece azaltmış ve zayıflat-

mıştır. Özellikle televizyon, bireylerin boş zamanlarında birbirleriyle iletişim kurmalarına ve fikir alışverişinde bulunmalarına olanak bırakmamaktadır. Bireyler özellikle de çocuklar, zamanlarının büyük kısmını televizyon başında geçirmektedir. Ayrıca, kitle iletişim araçlarının iyi bir eğitim aracı olmadığı, aldatıcı, kandırıcı, oyalayıcı bir mekanizma durumuna geldiği vurgulanmaktadır.

Gelişmiş ya da gelişmekte olan toplumlarda olduğu gibi Türk medyası da, ülkemizde yaşayan bireylerin bilgi, duygu, düşünce, inanç, tutum ve davranışlarını etkileyebilecek çok büyük bir güce sahiptir. Yalnızca bireylerin değil, aynı zamanda toplumsal grupların, toplumsal kurumların ve kuruluşların, kısacası toplumumuzun tamamının ve kültürün de, medyanın şekillendirici ve belirleyici etkisinden kaçabilmesi çok zor görülmektedir.

Kitle iletişim araçlarından en yaygın ve en ucuz olan (televizyon, kültürel değişme açısından popüler kültürün en temel taşıyıcısı haline gelmiştir Ucuz eğlence aracı olarak televizyon, izleyicilerini sıradanlaştırıcı ve yabancılaştırıcı özelliği ile kitle kültürünün en temel taşıyıcısı konumundadır. Hâlbuki televizyonun asıl amacı, insanları yönlendirmek değil; bireylere doğru bilgi sunmaktır. Televizyonun görsel ve işitsel bir kitle iletişim aracı olması onun daha kolay tüketilmesine sebep olmaktadır. Başka hiçbir iletişim aracı televizyon ölçüsünde yaygınlığa sahip değildir. Dünyanın her yerinde her evde aşağı yukarı bir televizyon alıcısı vardır. Araştırma sonucunda ortaya çıkan veriye göre de her evde ortalama iki adet televizyon bulunmaktadır. Televizyon yayıncılığının ağırlıklı olarak görüntüye dayanması, programlarının akışı içinde her kesimden insana hitap edilecek tarzda düzenlemelerin yapılabilmesi, kolay izlenebilmesi eğitim ve sınıf farklılıklarının engeline takılmaksızın etkisini her yere ulaştırmasına imkân vermektedir. Özellikle de bu süreçte televizyonun etkisi karşısında tamamen savunmasız halde olan çocukları daha çok etkilemektedir.

Çalışmada televizyon ve çocuk arasındaki ilişki ele alınmıştır. Çocukların gelişimi ve kitle iletişim araçlarının etki durumları değerlendirilmeye çalışılmıştır..

Genellikle yapılan araştırmalarda şiddet ögesi üzerinde durulmaktadır. Bu konu önemlidir, ancak, televizyonun çocuklar üzerindeki etkilerini incelerken sadece şiddet boyutunun ele alınması eksiktir. Araştırmada çocukların en çok açık seçik görüntülerden rahatsız oldukları tespit edilmiştir. Televizyon ve çocuk arasındaki ilişki ve etkilenmelere değinirken etkilenme oranı çocuğun yaşadığı ortama, ailevi durumlara göre değişkenlik gösterebilmektedir. Ancak etkilenmeye bakıldığında kısa vadede değil, uzun vadede en tehlikeli görüneni, televizyonun her bir çocuğu tehlikeli bir biçimde birer tüketim toplumu bireyi haline getirmesidir.

Araştırma örneklemini oluşturan çocukların zamanlarının büyük bir bölümünü televizyon karşısında geçirdikleri ortaya çıkmıştır. 100 çocuktan sadece altısı televizyon seyretmediğini belirtmiştir. Televizyon seyretmeyen bu çocukların ise zamanlarını kitap okuyarak geçirdikleri ortaya çıkmıştır. Her gün televizyon seyreden 96 çocuğun ise kita-

bı ancak televizyon seyretmediği durumda okudukları anlaşılmıştır. Bu durum da çok televizyon seyreden çocukların kitap okuma alışkanlığı kazanmakta sorunlar yaşadığı varsayımını güçlendirmiştir.

Aynı şekilde, çocukların ancak televizyon seyretmedikleri zamanlarda ders çalıştıkları ankete verilen cevaplar doğrultusunda ortaya konmuştur. Bu bağlamda daha az televizyon seyreden çocukların, fazla seyreden çocuklara oranla derslerinde daha başarılı olabilecekleri söylenebilir.

Ailelerin eğitim seviyeleri yükseldikçe, çocukların televizyonun zararlı etkilerinden korumaya yönelik sınırlandırmalarının artabileceği düşünülmektedir. Ancak ailelerin eğitim seviyesi ile çocukların televizyon seyretme durumuyla bir ilişki kurulamamıştır.

Çocukların cinsiyetlerine göre televizyon seyretme durumlarına bakıldığında kız çocukların erkeklere oranla daha fazla televizyon karşısında zaman geçirdikleri bilgisine ulaşılmıştır. Yine çocukların en çok çizgi film seyrettikleri ulaşılan veriler arasındadır.

Televizyonun farklı işlevleri arasından seçim yapan çocukların, televizyonu en çok eğlendirme işlevinden dolayı izledikleri ortaya çıkmıştır. Zamanlarını televizyon karşısında geçiren çocuklar için elbette televizyon aile ve arkadaşların yerini doldurmaktadır. Bu bağlamda bireylerin sosyalleşmeleri açısından televizyonun bir tehlike olduğu söylenebilir.

Çocuklar televizyonun etkilerinin farkında olmayan, bireylere oranla çok daha korunmasız bir şekilde televizyonun etkilerine maruz kalmaktadırlar. Elde edilen bilgilere göre çocuklar televizyondan etkilenmediklerini düşünmektedirler.

Televizyon çocuklara dünyayla ilgili gerçekdışı bir görünüm sunmaktadır. Çocuklar (özellikle de küçük olanlar) gerçek ile hayal ürünün birbirinden ayırt etmekte zorlandıkları için, televizyonda gördükleri her şeye inanma eğilimi göstermektedirler. Bu durum, televizyondaki kahramanlar ve model aldıkları kişiler istenmeyen bazı özelliklere sahiplik oldukları zamanlarda gerçek bir sorun yaratmaktadır.

İyi yönlerinden baktığımızda, bir eğitim aracı olarak televizyonun 1950'lerin başlarından beri milyonlarca çocuğun üzerinde çok güçlü bir etkisi vardır. Susam Sokağı, okul öncesi dönemde, pek çok çocuğun okula daha olumlu bir başlangıç yapmasını sağlamıştır. Bir bilgi aracı olarak televizyon, seyreden herkes için -hem çocuk hem de yetişkinler için- "dünyaya açılan bir pencere"dir. Evimizden dışarı çıkmadan, dünyanın her yerine giderek kraliyet düğünlerine, uzay yürüyüşlerine, volkanik patlamalara ve başkanlık seçimlerine tanık olmamızı sağlamaktadır.

Tüm bu değerlendirmeler ışığında, televizyon ve çocuklar arasındaki ilişki, çocukların televizyon seyretme alışkanlıklarını ölçmeye yönelik yapılan bu çalışmada; çocukların çok fazla televizyona maruz kaldıkları dolayısı ile de televizyondan olumlu ve olumsuz şekilde etkilendikleri sonucuna ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

- Alver, F. ve Gül, A.A. (2005), “Çocukların Medya Kullanımı”, 2. Uluslararası Çocuk ve İletişim Konferansı'nda sunulmuş bildiri, İstanbul Üniversitesi
- Cesur S.ve Paker O. (2007), Televizyon ve Çocuk: Çocukların Televizyon. Programlarına İlişkin Tercihleri, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi www.e-sosder.com ISSN:1304-0278 Kış -2007 C.6 S.19 (106-125)
- Kuruoğlu, H. (2006), “Televizyonun Çocuklar Üzerindeki Olumsuz Etkileri”,www. eğitimhane.com
- Menendez-Alarcon, A. (1993), Television Culture: The Dominican Case, Studies in Latin American Popular Culture, 12
- Mengü, S. ve Karadoğan, E. (2003), The Influence of Trust in Commercials on Brand Perception of Children, 1. Uluslararası Çocuk ve İletişim Konferansı'nda sunulmuş bildiri, İstanbul Üniversitesi
- Saatçılar, C. (1997), Anaokuluna Giden Çocukların Sosyalizasyon Süresinde Ebeveynlerin ve Eğiticilerin Rolü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, E.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Sönmez, S. ve Uysal, A. (2005). “Anasınıfına Devam Eden Çocukların Televizyon, Bilgisayar ve Video Oyunlarını Kullanma Durumları”. 2. Uluslararası Çocuk ve İletişim Konferansı'nda sunulmuş bildiri. İstanbul Üniversitesi
- Unnikrishnan, N.ve Baipal, S. (1996), The Impact of Television Advertising on Children, Sage Publ., New Delhi

TELEVİZYON REKLAMLARINDA SATIŞ ARACI: ÇOCUKLARIMIZ

Ahu Samav Uğursoy

Plato Meslek Yüksekokulu Öğretim Üyesi

ÖZET

Çocuk görseli bütün iletişim ortamlarında sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Televizyonda, ürün ve hizmet reklamlarında satış aracı olarak çocukların kullanılması söz konusu olduğunda reklamların çocukları nasıl etkilediği ve çocuk hakları önemli konular haline gelmektedir. Reklam sektörü, çocukları, çocukluk çağlarından çıkarıp birer tüketici konumuna sokmaktadır. Tüketici olarak çocuklar, aileleri üzerinde o kadar etkilidirler ki anne ya da babanın sözünün geçtiği aile yapısı değişikliğe uğramıştır. Çocuğun, ailenin tüketim alışkanlığı üzerindeki güçlü etkisini fark eden firmalar, özellikle margarin firmaları, bu güçten her geçen gün daha da fazla yararlanmaya çalışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Televizyon Reklamları, Çocuk, Tüketim

Giriş

Çocuk ve çocuk görüntüsü basılı ve görsel her türlü kitle iletişim aracında reklam aracı olarak sıklıkla kullanılmaktadır. Çocuk olgusu bütün iletişim ortamlarında baskın olarak karşımıza çıkmaktadır. Televizyonda, ürün ve hizmet reklamlarında satış aracı olarak çocukların kullanılması söz konusu olduğunda ise çocukların reklamlarda kullanılması ve bu reklamların çocukları nasıl etkilediği ve çocuk hakları önemli birer nokta haline gelmektedir.

Çocuğun televizyon reklamlarında kullanılması, sorun olabilecek şu konuları da beraberinde getirmektedir: İlk olarak; henüz reşit olmamış bir çocuğun bir çalışan gibi televizyon reklamlarında oynaması sakıncalı mıdır? İkinci olarak; televizyon reklamlarını izleyen çocuklar bu reklamlardan nasıl etkilenmektedir? Son olarak da televizyon reklamlarını izleyen çocukların tüketim davranışları ne yönde etkilenmektedir? Televizyon reklamları sayesinde ataerkil ve anaerkil olan aile yapısı üzerinde çocukların hakimiyeti artmakta mıdır? Makalede, bu soruların cevapları somut örnekler, özellikle gıda sektöründen margarin reklamları üzerinden incelenecek ve çocuğun sahip olduğu haklar ile ne dedece örtüştüğü tartışılacaktır.

Ticari birer kuruluş olan margarin firmalarının, ürün satmaya çalışması ve tüketicileri,

ürettikleri ürünü tüketmeye yönlendirmesi son derece mantıklı görünmektedir. Ancak ne üretildiği ve özellikle bu ürünün nasıl satılacağı konusunda bazı etik sorunlar yaşanmaktadır.

Bu firmalar, saptadıkları iletişim stratejilerinde ağırlıklı olarak “sağlıklı yaşam” ve “sağlıklı beslenme” konuları üzerine odaklanmışlardır. Oysa sağlıkçıların, margarinin zararları konusunda yaptıkları araştırmalar göz önünde bulundurulursa, bu strateji etik midir? İşte sorun bu noktada ciddi bir boyut kazanmaktadır.

Reklam arası: Margarin reklamları

Televizyon reklamlarında “margarin” ve “sağlık” kelimelerinin bir arada kullanılması şaşırtıcıdır. Tüketicilerde bu konuda bir karışıklık oluşmaktadır. İnsan sağlığına zararlı olduğu birçok sağlık personeli tarafından zararları her fırsatta tekrarlanan “yağ”ın, “sağlık” ile birlikte yer alması konusunda etik sorunlar bulunmaktadır. Bir de bu çelişkinin üzerine ürün reklamlarında çocukların satış aracı olarak kullanılması sorunları daha da büyütmektedir.

Margarin firmaları iletişim stratejileri içinde öncelikle ve yoğunlukla televizyon reklamlarından yararlanmaktadır. Basın haberleri ve internet sayfaları da margarin firmalarının kullandığı diğer iletişim kanallarıdır.¹ Bunların yanı sıra kalp haftası etkinliklerine sponsorluklar düzenlenmektedir. Bütün bu iletişim kampanyalarında kullandıkları belirli sloganlar vardır. “Kalplerimiz Birlikte Atsın”, “Kalbini Sev Kırmızı Giy” gibi. Hatta daha da ileri giderek ürünlerin logoları da ya kalp şeklinde ya da kalbi çağrıştıran bir tasarımdadır. Bazı kalp vakıfları da bu kampanyalarda margarin firmalarına destek olmaktadır. Kalbini Sev Kırmızı Giy (Becel) ve Türk Kalp Vakfı işbirliği gibi. Margarin firmalarının ağırlıklı olarak kullandıkları televizyon reklamları analiz edildiğinde de pek çok reklamda çocuğun ya ana karakter ya da yan oyuncu olarak reklam filminde yer aldığı gözlemlenmektedir. Aşağıdaki bölümlerde gıda sektöründe yer alan bazı margarin firmalarına ait televizyon reklamlarının analizi yapılmıştır.

Televizyon reklamı ve çocuk ilişkisi

Reklamın iletişim açısından en belirgin özelliği, oluşması amaçlanan etkilerin genelde hedef kitleyi bir ürüne ilişkin olarak harekete geçirme amacıyla olmasıdır (Tosun, 2003: 107). Her ne kadar yeni medya ortamları aracılığıyla hedef kitleyi etkileme yani o ürünü ya da hizmeti kullanma ve satın alma yönünde, yeni harekete geçirme yöntemleri geliştirildiyse de televizyon reklamları günümüzde de en etkili araçlar arasında ilk sıralarda yerini korumaktadır. Çünkü televizyon, yapısı itibarıyla insan belleğini hem işitsel hem de görsel olarak iki yönden kuşatmaktadır. (Elden, Ulukök ve Yeygel, 2005: 363).

Postman’a göre reklamcının bilmesi gereken, ürünle ilgili doğru bilgiler değil, alıcı aç-

1) Margarin firmalarından bazılarının web sayfaları <http://www.becel.com.tr/>, http://www.ulker.com.tr/bizim_yag.aspx, <http://www.sana.com.tr/>, <http://www.sihirlilezzet.com/luna-margarin.asp>,

sından neyin yanlış olacağıdır. Televizyon reklamıyla ürünlerin değerli bulunması değil, tüketicilerin kendilerini değerli hissetmeleri amaçlanmaktadır (Postman, 1994: 142). Tüketici üzerinde duygusal bir farklılık yaratılmaya çalışılmaktadır ve margarin reklamları bunu çocuğu kullanarak başarma amacındadır. Tabii ki bu noktada bunun sadece margarin firmaları tarafından yapıldığını söylemek mümkün değildir. İlgili ilgisiz pek çok sektörün, reklamlarında çocuğu kullandıklarına hepimiz televizyon karşısına geçtiğimizde şahit oluyoruz.

Reklamların kısa süreli, hareketli, renkli olması izlemek için onları cazip kılarken bir yandan müzik eşliğinde sloganların verilmesi hatırdan kalmasını da kolaylaştırmaktadır (Timisi, 1998: 46). Günümüz teknolojiyle daha da çekici bir duruma gelen reklamlar sadece çocukları değil yetişkinleri de etkisi altına almaktadır.

Çocuk, kısaca ve yasal tanımı ile, bir erkek ve bir kadından oluşan toplumsal bir kurumun en küçük bireyi olarak tanımlanabilir (Pembecioğlu, 2006: 15). Çocuklar, yaşları itibariyle etkilenmeye ve istismar edilmeye müsaittirler. Reklamların çocukları tüketim teşvik ederken onların duyguları ile oynadığını söylemek yerinde olacaktır. Yaşları küçük olduğu için kendilerini bu etkiden ve duygusal istismardan koruyamazlar. Bu nedenle de çocuk hakları, yetişkinler, ülkeler ve çeşitli organizasyonlar tarafından korunmaktadır.

Çocukların tüketici olarak büyük ve önemli bir pazar bölümünü oluşturmaları ve çevrelerindeki bireylerin satın alma kararlarını etkileyebilmeleri reklamverenler tarafından fark edilmiştir (Babaoğlu, 1999: 90). Keynes'e göre, "tüketim bütün ekonomik faaliyetlerin tek amacıdır" (Keynes, 1949: 104). Firmaların varoluş sebepleri, ister ürün ister hizmet olsun tüketim aracı olmak, toplumun tüketim ihtiyacını karşılamaktır. Firmaların ayakta kalmasını sağlayan olgu tüketimdir. Dolayısı ile tüketimi artırmaya yönelik her türlü stratejiyi uygulamaktadırlar. Tabii ki yasalar çerçevesinde. Özellikle her geçen gün daha da artan rekabetçi ortam, firmaların satış çabalarını artırmak için yeni yollar aramasına neden olmaktadır.

Reklamların çocuk ile ilişkisi irdelendiğinde çocuk bazı reklam mesajlarına açık kalmakta, bazılarında boş vermekte, deneyimlerine göre belirli bir reklamdan bilgiyi seçerek, bir ürünü diğeri ile karşılaştırmak için kullanabilmektedir (Tokgöz, 1982: 24). Reklamda oynayan çocuk tüketimde aracı; reklamı izleyip reklamdan etkilenen çocuk ise artık tüketici konumunda bir rol üstlenmektedir.

Geçmişte "o, daha ufak" denilen çocuklar günümüzde sadece ailenin sahip olduğu geliri yönlendirmekle kalmamakta; ailenin neredeyse tüm tüketim alışkanlıklarını değiştirecek denli aile üzerinde güç sahibi olmaktadır (Öcel, 2002: 136, 147). Çocuklar bu gücü televizyon reklamlarında gördükleri karakterlerden almaktadırlar. Çocuklar başkalarını gözlemleyerek onların yaptığını yaparak davranış biçimleri kazanmaktadırlar (Öztürk, 2002: 39). Çocuk, ailenin para kazanan üyesi olmamasına rağmen tüketimde söz sahibidir ve aileyi ürün ya da hizmeti kullanması ve satın alması yönünde harekete geçirir.

Margarin firmalarının televizyon reklamları analizi

Margarin reklamlarının çocuk ile ilişkisi incelemeye alındığında özellikle Becel, Ülker, Sana ve ayrıca MÜMSAD'ın yürüttüğü 7 Gerçek reklamları göze çarpmaktadır (Reklamlar Online). Çünkü bu reklamlarda çocuk sıklıkla yer almakta ve tüketim / satış aracı olarak kullanılmaktadır.

Becel

Becel, 1992 yılında Türkiye piyasasına girmiş bir markadır. İsmi de İngilizce “Blood Cholesterol Lowering” (Kan kolesterolünü düşürücü) kelimelerinden almıştır. Piyasaya çıktığında “Türkiye'nin ilk ve tek sağlık margarini” olarak lansmanı yapılmış idi. Tanıtımlarında ve basın bültenlerinde kalp sağlığı ve beslenme arasındaki ilişki sıklıkla vurgulandı. Daha sonra da firma, iletişim stratejisi çerçevesinde çeşitli spor dallarında sponsor oldu. “Omega”, “doymuş yağ” gibi daha önce kullanımımızda olmayan birtakım teknik terimlerin, halk tarafından bilinirliği Becel ile daha yaygınlaşmıştır. Becel yakın tarihe kadar Türk Kardiyoloji Derneği ile ortak olarak “Kalbini Sev Değerini Bil”, “Kalbini Sev Kırmızı Giy” kampanyalarını yürütmekte idi (Paksoy, 1999: 53, 56).

Küçük Şey: Kalbinizi İleride Karşılaşacağımız Mutluluklara Becel İle Hazırlayın



Küçük şey reklamında bir anne kucağında küçük bebeğini taşımaktadır. Oldukça mutlu bir görüntü sergilemektedirler. Dış ses işe şunu hatırlatır: “Şimdi bir düşünün. Bu küçük şey bundan 8790 gün sonra belki de hukuktan mezun olacak ve siz onun için bir parti vereceksiniz ve tam bu partinin ortasında sizinki mikrofonu alacak ve ‘sen olmasaydın buraya gelemezdim’ diyecek. Kalbinizi buna hazırlamaya başlasanız iyi edersiniz. İçeriğindeki omega 3 ve 6 ile folik asitler sayesinde Becel ile hayatınızı akışına bırakın.” Bu reklamın sonunda Becel ve Dünya Kalp Federasyonu kalp sağlığı için elele logosu yer almaktadır. Reklam 30 sn. sürmektedir (Reklamlar Online).

Ülker

Ülker Bizim Yağ Çilek Reçelli



Ülker Bizim Yağ Çilek Reçelli reklamında bir kız ve bir erkek küçük çocuk masada oturmuşlar ve yeni çilekli margarinin lezzeti üzerine güzel yorumlar yapmakta ve bu margarinin nasıl üretildiği konusunda hayaller kurmaktadır. Daha sonra reklamda çeşitli dijital teknoloji yöntemleri kullanılarak animasyonlar yapılmış ve hayalleri görsel olarak da canlandırılmıştır. Reklamın tüketicide uyandırmak istediği duygu, margarinin çok lezzetli olduğu tamamen sağlıklı ve doğal ürünlerden üretildiğidir. Reklam 25 sn. sürmektedir (Reklamlar Online).

Sana

Sana Enerji



Sana Enerji reklam filminde onlarca çocuk evde ve bahçede çeşitli oyunlar oynamaktadırlar. Kimisi ip atlamakta kimisi uçurtma yapmaktadır. Reklam filminde yeni oyunlara yönelmenin bir gizemi hakimdir. Müziğin ardından dış ses “Her gün yeni bir serüvenle büyür çocuklar. Büyüme enerji ister, Sana ister. Sana, çocuğunuzun büyüme serüvenini belirleyin.” demektedir. Reklam 46 sn. sürmektedir (Reklamlar Online).

MÜMSAD

Margarinde 7 Gerçek, Mutfak Ürünleri ve Margarin Sanayicileri Derneği (MÜMSAD) tarafından margarinin imajını arttırmak için yürütülmekte olan bir kampanyadır. Bir web sayfası oluşturularak (7 Gerçek Online), dönem dönem medyaya basın bültenleri göndererek ve televizyonlarda reklam filmleri oynatarak bu projeyi devam ettirmekteler (Mümsad Online). MÜMSAD, tüketiciyi bilinçlendirme konusunda 2008 yılından beri kampanyası yürütmekte ve Türkiye’de trans yağsız gıda ürünlerinin gelişmesine öncülük etmektedir. Margarinlerin insan sağlığına zararlarının olmadığı fikri bu kampanya ile muhtemel tüketiciye ulaştırılmaktadır. Bu kapsamda, MÜMSAD’a üye olan kuruluşların ürettiği margarinlerin ambalajlarında “Trans Yağ Yoktur” etiketi bulunur.

Margarinde 7 Gerçek

MÜMSAD kampanyasını tanıtmak için televizyonlarda tanıklı reklamlardan faydalanmaktadır. Tanıklı reklam ürünü kullanan kişilerin tanıklıklarına dayanan anlatım biçimidir ve en önemli özelliği de inandırıcı olmasıdır (Akbulut, 2006: 108). Reklamlarında Neşe Erberk, anaokulu yöneticisi ve bir anne olarak; Prof. Dr. Ayşe Baysal, Selahattin Dönmez ve Taylan Kümeli beslenme uzmanı sıfatlarıyla yer almaktadır. Alanlarında uzman ya da belirli bir sıfatla ün yapmış kişiler, ürünle ilgili bilgileri izleyicilere aktarır ve onların ürüne güvenmelerini sağlamaya çalışır (Yolcu, 2001: 53). Bu reklamlarda MÜMSAD’ın savunduğu yedi gerçek konusunda uzman, ünlü kişiler tarafından aktarılarak, margarin hakkında bilinen yanlışların düzeltilmesi ve margarin kullanımının yaygınlaştırılması amaçlanmaktadır. Bu reklamlarda ise, özellikle Neşe Erberk’in rol aldığı reklam incelenirse çocuk oyuncu kullanılmamakla birlikte Neşe Erberk adı, anaokulu yöneticisi ve bir anne olarak anılmaktadır. Sonuç olarak reklamda bir çocuk rolü bulunmamasına karşın yine de çocuğa atıfta bulunulmaktadır.

Değerlendirme ve sonuç

Reklam analizlerinin değerlendirmesi birçok farklı açıdan yapılabilir.

Çocuk merkezli bir reklam sektörü çocukları, çocukluk çağlarından çıkarıp birer tüketici konumuna sokmaktadır. Birer tüketici olarak çocuklar aileleri üzerinde o kadar etkilidirler ki ataerkil ya da anaerkil olan aile yapısı değişikliğe uğramıştır. Sadece çocuklar üzerine değil ebeveynlere de bu reklamlar aracılığıyla “çocuğunuza bu ürünü mutlaka almalısınız” baskısı yapılmaktadır. Çocuğun, ailenin tüketim alışkanlığı üzerindeki güçlü etkisini fark eden firmalar bu güçten her geçen gün daha da fazla yararlanmaya çalışmaktadır.

Çocuğun kendisi zaten kolaylıkla etki altında kalabilecek bir yaştadır. Bu nedenle reklamverenler ve reklamcılar tarafından çocuğu kendi isteği olmadan ve bilinçsizce tüketime yöneltmek pek de doğru değildir.

Son olarak da şu belirtilmelidir ki margarin kampanyalarında, sadece televizyon reklamlarında değil, web sayfalarında yer alan fotoğraflarda ya da basılı reklamlarda da çocuk görselleri çok sık yer almaktadır. Çocuk hatta bebek görseli ile çocukların da margarin yemesi teşvik edilmektedir. Margarin üzerine hâlâ sağlıklı olup olmadığı konusunda tartışmalar yapıldığı düşünülürse en azından reklam filmlerinde çocukların yer alması engellenebilir. 20 Kasım 1989 tarihinde belirlenen Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin bazı maddeleri, özellikle 24. madde çocuk sağlığının korunması gerektiğini vurgulamıştır (Birleşmiş Milletler Online).

Margarin reklamları, tabii ki birer ticari firma olarak varlıklarını devam ettirmek için kâr sağlamak zorundadırlar. Öncelikli amacı kâr etmek olan özel kuruluşlar için kamu yararı olgusu ikincil konumdadır (Bıçakçı, 1999: 163).

Özellikle televizyon reklamlarında çocuk, bebek gibi oyuncuların kullanılması ailelere, çocuklarına güvenle margarin yedirebilecekleri izlenimini vermektedir.

KAYNAKÇA

- Akbulut, Nesrin Tan, Balkaş, Elif Eda, Adım Adım Reklam Üretimi, 1. Bası, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım AŞ, 2006
- Babaoğlu, M., Aydın, A., Erberber, M., İlköğretim Çağındaki Çocukların İçinde Buldukları İletişim Ortamlarının Tüketici Olarak Sosyalleşmesine Etkisinin İncelenmesi, İletişim Ortamlarında Çocuk Birey Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Eskişehir, 1999
- Bıçakçı, İlker, İletişim ve Halkla İlişkiler, 2. Baskı, Ankara: MediaCat Yayınları, 1999
- Elden, Müge, Ulukök, Özkan, Yeygel, Sinem, Şimdi Reklamlar, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005
- Keynes, John Maynard, The General Theory of Employment, Interest and Money, London: Mcmillan, 1949
- Öcel, Nilüfer, İletişim ve Çocuk. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, 2002
- Öztürk, Hüseyin Emin, Çocuk ve Televizyon, İstanbul: Beyan Yayınları, 2002
- Paksoy, Arzu Çekirge, Türkiye'deki Halkla İlişkiler Uygulamaları, 1. basım, İstanbul: Rota Yayınları, 1999
- Pembecioğlu, Nilüfer, Türk ve Dünya Sinemasında Çocuk İmgesi. Ankara: Babil Yayınları, 2006
- Postman, Neil, Televizyon Öldüren Eğlence, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1994
- Timisi, Nilüfer, Televizyonda Şiddet, Tüketim ve Çocuklar, Media Cat Aylık Pazarlama ve İletişim Dergisi, Yıl:5, Sayı:40
- Tokgöz, Oya, Televizyon Reklamlarının Anne-Çocuk İkilisine Etkileri, Ankara: Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No:581, 1982
- Tosun, Nurhan Babür, Pazarlama Halkla İlişkileri ve Reklam, İstanbul: Türkmen Kitabevi, 2003
- Yolcu, Ergün, Televizyon Reklamcılığı, 1. baskı, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayını, no. 13, 2001

İnternet Yayınları

<http://www.7gercek.com>

<http://www.mumsad.org.tr/>

<http://www.reklamlar.tv>

<http://www.unicankara.org.tr/index.php?ID=41&LNG=1>

Düzenli olarak takip edilen web sayfaları

<http://www.memurlar.net/haber/108985/>

<http://www.afiyetle.com/uzman-makale.php?mid=17>

http://www.gidaraporu.com/margarinciler_p.htm

<http://www.gidasanayii.com/modules.php?name=News&file=article&sid=14327>

<http://www.tumgazeteler.com/?a=4416021>

<http://www.saglikseiteniz.com/margarin-aslinda-saglikli-mi.html>

<http://www.gidahareketi.org/Margarincilerle-Diyetisyenler-Kapisti-21-haberi.aspx>

<http://www.saglicakla.com.tr/index.php/KISA-KISA/Page-6.html>

<http://serdaroner.blogspot.com/2009/04/kalbini-sev-krmz-giy.html>



<http://www.haberx.com/Saglik-Haberleri/Mayis-2008/Margarinde-diyet-kavgasi.aspx>

http://www.tuder.net/tuder/index.php?option=com_content&task=view&id=251&Itemid=1

<http://www.margarininkarnesi.com/?gclid=CIye6cb5iJ8CFVtn4wodyD8pIw>

<http://ortakdefter.blogspot.com/2006/02/bir-yaz.html>

MEDYA VE ÇOCUK (Çocuk Hakları Bağlamında Medyaya İlişkin Aile Görüşleri)

Salih Zeki GENÇ		
<i>Öğretmen; Kozçeşme İlköğretim Okulu, Kozçeşme Beldesi- Biga</i>		
Fatih GÜNER		
<i>Öğretmen; Kozçeşme İlköğretim Okulu, Kozçeşme Beldesi- Biga</i>		

ÖZET

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’de çocuk hakları; yaşamsal haklar, gelişme hakları, korunma hakları ve katılma hakları olmak üzere dört grupta ele alınmaktadır. Özellikle, çocukların ihmal ve istismara karşı korunmasını içeren korunma haklarıyla, bilgi edinme hakkını içeren gelişme haklarının medyaya ilişkili olduğu söylenebilir. Bu çalışmada, ailelerin çocuk hakları bağlamında medya araçlarına yönelik görüşlerinin tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Çalışma, tarama modelinde tasarlanmıştır. Çalışmanın evrenini, Çanakkale ilindeki aileler oluşturmakta, örneklem grubunu Çanakkale ilindeki 227 anne-baba oluşturmaktadır. Bulgular incelendiğinde ailelerin medyaya yönelik görüşlerinin cinsiyet değişkenine göre farklılık göstermediği görülmektedir. Anne-babaların çocuk hakları bağlamında medyaya ilgili görüşleri, anne- babaların öğrenim durumlarına göre de farklılık göstermemektedir.

Anahtar Kelimeler: Medya, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme.

1. Giriş

Gazeteler, dergiler, televizyon, radyo, sinema filmleri, internet gibi yayın araçlarından oluşan medya, çocuklarımızın yaşantısına örgün eğitimden önce girmektedir. Birçok çocuk, yakın çevresi dışındaki dünyayı medya aracılığıyla öğrenmektedir (Yılmaz, 2007). Ayrıca günümüzdeki dünyada çocuk, medya sayesinde her yerededir. Artık çocuklar toplumun görmeye alıştığı gösteri nesnelere haline gelmiştir (Ziyalar ve Salihoğlu, 2008 s. 153). Günümüzün ekonomi anlayışında medyada yer alan içerik ve anlamların değiştirilerek izleyicilere ulaştırılması söz konusudur. Bu durumdan en çok etkilenenler ise çocuklardır. Çocuk izleyicilerle yetişkinlerin televizyon kullanımları arasındaki fark da çok belirgin bir niteliktedir. Yetişkinler televizyonu eğlenmek için izlerken, çocuklar televizyon aracılığıyla dünyayı algılamaktadırlar (Akıncı, 2008).

Medya günümüzde her zamankinden farklı, haber değeri olan, toplumsal algıyı etkileyen olayları haber yapmaktadır. Çocukların haberlerde kullanılmasının nedeni haberde konu edinilen olayın aydınlatılmasından çok çocuğun haber değeri olarak önem taşımasındandır. Fakat çocukların herhangi bir haberin öznesi olmaları onları zedeleyebilir. Sadece haber konusu olmak bile çocuğun istismar edilmesi sonucunu doğurabilmektedir (Ziyalar ve Salihoğlu, 2008). Ziyalar ve Salihoğlu (2008) yaptıkları çalışmada 1 Temmuz 2006- 31 Aralık 2006 tarihleri arasında, üç farklı yayın grubuna ait gazetelerde yer alan çocuk haberlerini tespit etmişler, tespit edilen 1006 haber ve bu haberlerdeki 1619 çocuk üzerinde inceleme yapmışlardır. Söz konusu çalışmada haberlerin sadece %2,5'i çocuk başarısını anlatan haberler olduğu; %79,1'inin ise adli haberler olduğu görülmüştür.

Amerikan Pediatri Akademisi'nin Aralık 2006'da yayınladığı bildiri, reklam endüstrisinin, çocuk ve ergenleri uygun tüketici olarak gördüğüne dikkat çekmektedir. Çocuklara yönelik reklamların %50'si yiyeceklerle ilgili olmakla beraber bu yiyeceklerin büyük çoğunluğu atıştırılacak yüksek kalorili yiyecekler olduğu ve sadece %3'ünün sağlıklı besinler olduğu görülmektedir (Yılmaz, 2007). Aynı duruma dikkat çeken Öztürk ve Karayağız (2007) da yiyecek reklamlarının çocuklar arasında uygun olmayan beslenme alışkanlıklarının oluşmasına neden olduğunu belirtmekte ve televizyon reklamlarında yüksek kalorili, besin değeri düşük gıdalara çokça yer verildiğini ifade etmektedir.

Günümüzde ülkelerin maddi ve manevi refaha ulaşmak için çocuklara kaliteli yaşam standardı sağlama ve yetenekleri doğrultusunda gelişmeleri için çaba gösterme yükümlülükleri bulunmaktadır (Uçuş, 2009). Ülkeler, maddi ve manevi mutluluğa ulaşmak ve barış içinde yaşamak istiyorlarsa olanaklarının çoğunu, çocukların sağlıklı büyümelerine ve yetenekleri doğrultusunda geliştirilmelerine ayırmaktadırlar (Çakır, 2008 s. 3). Bu bağlamda çocuk haklarının kalıcılığını sağlama, çağdaş demokratik toplum kültürüne yapılan bir yatırım niteliğindedir (Uçuş, 2009). Benzer noktaya değinen Fazlıoğlu (2007), çocuk haklarının; insan haklarının, toplumsal özgürlük anlayışının ve bireyin özgürleşmesinin ayrılmaz bir parçası olduğunu vurgularken çocuklukta verilen özgürlükçü anlayışın yetişkinlikteki özgürlükçü yaşam için ön koşul niteliğinde olduğunu belirtmektedir. Bu doğrultuda çocuk haklarıyla ilgili birçok düzenlemenin varlığı da göze çarpmaktadır.

20 Kasım 1959 tarihinde Birleşmiş Milletler Örgütü'nün kabul ettiği Çocuk Hakları Bildirgesi, Türkiye tarafından 4 Nisan 1995'te de onaylanmıştır. Bu bildirgenin 2. ilkesine göre çocuk özel olarak korunur; sağlıklı, normal biçimde gelişmesine olanak sağlayacak kolaylıklardan yararlanır. Bu amaçla çıkarılacak yasalarda, çocuğun çıkarları ön plana alınır (Balcı ve Sönmez, 2001). Çocukların "Magna Carta"sı olarak nitelendirilen ve kısa sürede pek çok hükümet tarafından onaylanarak tarihte en yaygın şekilde kabul gören insan hakları belgesi niteliğini kazanan belge Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'dir (Aktürk, 2006). Günümüzde çocuk hakları konusunda küresel bir hareket başlatan, birçok uluslararası projeye kaynak olan ve dünyada çocuklara yönelik duyarlılık yaratan asıl belge niteliği taşıyan bu sözleşmedir (Salman, 2007). Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, Birleşmiş

Milletler Genel Kurulu tarafından 20 Kasım 1989 tarihinde kabul edilmiş ve Türkiye tarafından da 27 Ocak 1995 tarihinde onaylanarak iç hukukun bir parçası olmuştur. Bu belgede çocuğun kitle iletişim araçlarından korunmasına ilişkin hükümler bulunmaktadır. Söz konusu sözleşmenin 17. maddesinde devletin, değişik kaynaklardan bilgilerin ve yayınların çocuklara ulaşmasını sağlamada; kitle iletişim araçlarının çocuklar açısından sosyal ve kültürel yarar sağlayacak bilgiler yaymasını teşvik etmede; çocukları zararlı yayınlardan korumada sorumlu olduğu ifade edilmektedir. Ülkemizde reklamların olumsuz etkilerine karşı çocukları koruyan 4077 sayılı Tüketicinin Korunmasına Hakkındaki Kanunu'nun 16/II düzenlemesi de şiddet hareketlerini ve suç işlemeyi özendirici, çocukları istismar edici reklam yapılamayacağı hükmünü içermektedir (Uluç, 2002).

Çocuğun fiziksel, ruhsal ve sosyal gelişimi açısından huzurlu bir ortamda yetişmesi kuşkusuz gelişimi açısından çok önemlidir. Böyle bir ortam da şüphesiz çocuğun anne-babasıyla birlikte yaşadığı aile ortamıdır. Çocuğun yaşamını devam ettirebilmesi için gerekli olan tüm ihtiyaçları sağlamanın yanı sıra çocuğun sosyalleşmesinde de anne- baba-ya birtakım görevler düşeceği göz önüne alınmalıdır (Uçuş, 2009). Günümüzde kitle iletişim araçlarının ve medyanın çocukların sosyalleşmesindeki rolü de ortadadır. Bu bağlamda ebeveynlerin ve medyanın benzer rolleri üstlendiği söylenebilir.

Ülkemizdeki çocuk hakları ile ilgili yasal düzenlemeler ve çocukların medyada, toplumun görmeye alıştığı gösteri nesnelere haline gelmeleri göz önüne alındığında çocukların huzurlu bir ortamda yetişmesi görevini üstlenen anne babaların medya araçlarına yönelik bir farkındalık içerisinde olmaları gerekmektedir. Bu sebeple, anne- babaların çocuk hakları bağlamında medyaya yönelik görüşlerinin incelenmesinin gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmada, çocuğun medyada yer alması, çocuk hakları bağlamında aile görüşleri açısından ele alınacaktır.

Araştırmanın amacı

Bu çalışmada, ailelerin çocuk hakları bağlamında medyaya yönelik görüşlerinin tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Araştırmada cevap aranacak sorular şunlardır:

1. Ailelerin çocuk hakları bağlamında medyaya ilişkin görüşlerinin dağılımı nasıldır?
2. Ailelerin çocuk hakları bağlamında medyaya ilişkin görüşleri, aile bireylerinin cinsiyetlerine göre farklılık göstermekte midir?
3. Ailelerin çocuk hakları bağlamında medyaya ilişkin görüşleri, aile bireylerinin (anne ve babaların) yaşlarına göre farklılık göstermekte midir?
4. Ailelerin çocuk hakları bağlamında medyaya ilişkin görüşleri, aile bireylerinin (anne ve babaların) öğrenim durumlarına göre farklılık göstermekte midir?
5. Ailelerin çocuk hakları bağlamında medyaya ilişkin görüşleri, ailedeki çocuk sayısına göre farklılık göstermekte midir?
6. Ailelerin çocuk hakları bağlamında medyaya ilişkin görüşleri, aile bireylerinin (anne ve babaların) medeni durumlarına göre farklılık göstermekte midir?

Sınırlılıklar

Araştırma, Çanakkale’de yaşayan aileler ve araştırmanın amacındaki cevap aranan araştırma sorularıyla sınırlıdır.

2. Yöntem

2.1. Araştırma modeli

Çalışmada, ailelerin medyaya ilişkin görüşlerini çeşitli değişkenler (yaş, cinsiyet, öğrenim durumu, çocuk sayısı, medeni durum) açısından incelemek adına tarama modeli kullanılmıştır.

2.2. Evren ve örneklem

Çalışmanın evrenini, Çanakkale ilinde yaşayan aileler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklem grubunu Çanakkale ilinde yaşayan 227 anne- baba oluşturmaktadır.

2.3. Verilerin Toplanması

Veri toplamak için araştırmacı tarafından hazırlanan anket, ailelerin çocuk hakları çerçevesinde, çocukların medyada konu edinilmeleriyle ilgili bakış açılarını belirlemeye yönelik 20 maddeden oluşmaktadır. Anket, Likert tipi şeklinde oluşturulmuş ve her maddenin karşısında “5= Tamamen Katılıyorum, 4= Katılıyorum, 3= Kısmen Katılıyorum, 2= Katılmıyorum, 1= Tamamen Katılmıyorum” biçiminde seçenekler yer almıştır.

Anketin son şekli, maddelerin yüzey geçerliliklerinin test edilmesi için 2 uzmana gösterilmiştir. Uzmanların görüşleri doğrultusunda gerekli düzeltmeler yapıldıktan sonra anketin son hali, Çanakkale’nin Biga ilçesindeki 50 aile üzerinde uygulanmış (ön test) ve soruların işleyip işlemediği araştırılmıştır. Ön test sonucunda ölçme aracının güvenilirliğinin bir göstergesi olan iç tutarlılığını belirlemek için Cronbach Alpha katsayısı hesaplanmış ve 0.87 olarak bulunmuştur. Elde edilen bu sayı, ölçme aracının güvenilirliği için yeterli kabul edilmiştir.

2.4. Verilerin analizi

Anket yoluyla toplanan veriler, SPSS programı kullanılarak analiz edilmiştir. Elde edilen veriler yüzde (%), frekans (f), t testi ve varyans (F) kullanılarak analiz edilmiş ve tablolaştırılarak yorumlanmıştır.

3. Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde ilk olarak örnekleme oluşturan ailelere ait bilgiler tablolaştırılmış, daha sonra da araştırmada cevap aranacak sorulara ilişkin istatistiksel analizlere yer verilmiştir. Çizelge 1’de, araştırma kapsamına alınan ailelere ilişkin bulgular yer almaktadır.

Çizelge 1. Araştırma Kapsamındaki Ailelere İlişkin Bulgular

Cinsiyet	(f)	(%)
Kadın	149	65.6
Erkek	78	34.4
Toplam	227	100.0
Yaş aralığı	(f)	(%)
20- 29 yaş	12	1.8
30- 39 yaş	142	62.6
40- 49 yaş	61	26.9
50 ve üstü yaş	12	5.3
Toplam	227	100.0
Öğrenim durumu	(f)	(%)
Okuryazar değil	4	1.8
İlkokul mezunu	139	61.2
Ortaokul mezunu	26	11.5
Lise mezunu	44	19.4
Üniversite mezunu	14	6.2
Toplam	227	100.0
Çocuk sayısı	(f)	(%)
1	32	14.1
2	144	63.4
3	37	16.3
4 ve daha fazla	14	6.2
Toplam	227	100.0
Medeni durum	(f)	(%)
Evli	211	93.0
Boşanmış	8	3.5
Eşi vefat etmiş	4	1.8
Birden fazla evlilik yapmış	4	1.8
Toplam	227	100.0

3.1. Ailelerin çocuk hakları bağlamında medyaya ilişkin görüşlerinin dağılımı

Çizelge 2'de ailelerin medyaya yönelik görüşlerinin dağılımı yer almaktadır.

Çizelge 2. Ailelerin Çocuk Hakları Bağlamında Medyaya İlişkin Görüşlerinin Dağılımı

	Kesinlikle Katılıyorum		Katılıyorum		Kısmen Katılıyorum		Katılmıyorum		Kesinlikle Katılmıyorum		Toplam	
	(f)	(%)	(f)	(%)	(f)	(%)	(f)	(%)	(f)	(%)	(f)	(%)
1. Medyada çocuklara yönelik birçok tehlike bulunmaktadır.	103	45.4	78	34.4	41	18.1	4	1.8	1	0.4	227	100
2. Medyada çocuğa yönelik şiddet meşrulaştırılmakta, sıradanlaştırılmaktadır.	67	29.5	90	39.6	45	19.8	19	8.4	6	2.6	227	100
3. Medya, çocuk ihmal ve istismarikonusunda titiz davranmamaktadır.	57	25.1	92	40.5	55	24.2	16	7.0	7	3.1	227	100
4. Medyanın çocuğa bakışı aslında toplumunkinden farklı değil. Çocuğun bir birey olduğu, hakları ve özgürlükleri olduğu unutulmaktadır.	72	31.7	78	34.4	49	21.6	21	9.3	7	3.1	227	100
5. Medyada çocuğun düşünceleri önemsenmemektedir.	48	21.1	85	37.4	60	26.4	28	12.3	6	2.6	227	100
6. Kitle iletişim araçları (TV, gazete, internet vs.) çocuk haklarını ihlal etmektedir.	51	22.5	69	30.4	57	25.1	39	17.2	11	4.8	227	100
7. TV'deki program türleri (reklam, dizi, haber vs.) çocukların gelişimlerini olumsuz yönde etkilemektedir.	81	35.7	58	25.6	58	25.6	17	7.5	13	5.7	227	100
8. TV dizileri çocuğumuzun/ çocuklarımızın davranışlarına olumsuz örnek teşkil etmektedir.	96	42.3	69	30.4	49	21.6	10	4.4	3	1.3	227	100
9. TV dizileri çocuğumuzun/ çocuklarımızın çevrelerindeki insanlarla iletişimlerini olumsuz etkilemektedir. Örneğin çocuk bir şiddet sahnesine maruz kaldığında onu arkadaşlarına uygulamaya kalkabilmektedir.	104	45.8	66	29.1	37	16.3	11	4.8	9	4.0	227	100
10. TV reklamlarında tanıtılan, çocuklara yönelik gıda ürünleri, çocuklarımızın beslenme alışkanlıklarını olumsuz etkilemektedir.	97	42.7	77	33.9	32	14.1	15	6.6	6	2.6	227	100
11. Reklamlarda gösterilen ürünler, çocuklarımızın giyeceklerinde marka tercih Setmelerine sebep olmaktadır.	84	37.0	76	33.5	37	16.3	20	8.8	10	4.4	227	100
12. Çocuklarla ilgili televizyon ve gazete haberleri, çocukların "uzun vadede ne yararına olur" düşüncesiyle hazırlanmamaktadır.	59	26.0	74	32.6	66	29.1	21	9.3	7	3.1	227	100
13. Çocukların konu edinildiği olumsuz haberlerde kullanılan fotoğraflar, mozaiklese(kapatılsa) bile çocuğun tanınması engellenememekte çocuğun gittiği okul gibi bilgiler habere yazılarak çocuğun yakın çevresinin onu tanınmasına yol açmaktadır.	90	39.6	91	40.1	31	13.7	11	4.8	4	1.8	227	100
14. Sokağa itilen veya çalıştırılan çocuklarla ilgili haberler verirken medya, bu çocukların topluma kazandırılmasını engelleyen ayrımcı bir üslup kullanmaktadır. Suça itilen çocuklar "suçlu" olarak damgalanmaktadır.	73	32.2	84	37.0	39	17.2	25	11.0	6	2.6	227	100

Çizelge 2. Ailelerin Çocuk Hakları Bağlamında Medyaya İlişkin Görüşlerinin Dağılımı (Devamı)

	Kesinlikle Katılıyorum		Katılıyorum		Kısmen Katılıyorum		Katılmıyorum		Kesinlikle Katılmıyorum		Toplam	
	(f)	(%)	(f)	(%)	(f)	(%)	(f)	(%)	(f)	(%)	(f)	(%)
15. Özendirici olabileceği göz önünde bulun durulmadan, çocuğa yönelik şiddet ve taciz haberlerinde bu eylemleri uygulayanların eylemleri ayrıntılı bir şekilde açıklanmaktadır.	84	37.0	82	36.1	37	16.3	14	6.2	10	4.4	227	100
16. Özellikle suçla karışan çocuklarla ilgili haberlerde sadece söz konusu olayın sonuçlarına yer verilmekte, olayların nedenleri göz ardı edilmektedir.	83	36.6	77	33.9	55	24.2	9	4.0	3	1.3	227	100
17. Çocuklarımıza yaşam kalitesi hakkı (çocukların aile, okul, boş zaman, arkadaşlar, çevre, oyun alanları gibi özel yaşam alanları ve bütün olarak yaşamdan tatmin olmaları) sağlamak için çaba gösterilmesi gerekmektedir.	131	57.7	75	33.0	14	6.2	1	0.4	6	2.6	227	100
18. Devlet kitle iletişim araçlarının önemini kabul ederek çocuğun; özellikle ruhsal, ahlaki, bedensel ve zihinsel sağlığını geliştirmeye yönelik programlar yapılması için destek vermelidir.	136	59.9	68	30.0	12	5.3	4	1.8	7	3.1	227	100
19. Çocukların cinsellik ve şiddetle ilgili filmler izlemeleri engellenmelidir.	160	70.5	46	20.3	12	5.3	2	0.9	7	3.1	227	100
20. Aile, çocuk hazır olduğunda cinsellikle ilgili bilgilendirmeyi, çocuğun akranlarından, televizyondan, internetten ve sokaktan yanlış ve eksik öğrenmesini engellemek için kendisi yapmalıdır.	128	56.4	62	27.3	26	11.5	5	2.2	6	2.6	227	100

Çizelge 2 incelendiğinde, ailelerin çocuk hakları bağlamında medyaya yönelik görüşlerden “tamamen katılıyorum” şeklinde katılım gösterdikleri görüşlerin yüzdeleri yüksek olanlarına bakıldığında, “Çocukların cinsellik ve şiddetle ilgili filmler izlemeleri engellenmelidir” (%70.5), “Devlet kitle iletişim araçlarının önemini kabul ederek çocuğun; özellikle ruhsal, ahlaki, bedensel ve zihinsel sağlığını geliştirmeye yönelik programlar yapılması için destek vermelidir” (59.9), “Çocuklarımıza yaşam kalitesi hakkı (çocukların aile, okul, boş zaman, arkadaşlar, çevre, oyun alanları gibi özel yaşam alanları ve bütün olarak yaşamdan tatmin olmaları) sağlamak için çaba gösterilmesi gerekmektedir” (%57.7), “Aile, çocuk hazır olduğunda cinsellikle ilgili bilgilendirmeyi, çocuğun akranlarından, televizyondan, internetten ve sokaktan yanlış ve eksik öğrenmesini engellemek için kendisi yapmalıdır” (%56.4) ifadeleri göze çarpmaktadır.

“Katılıyorum” şeklinde görüş bildirilen ifadelerden yüzdeleri diğer ifadelerle göre yüksek olanlardan ise “Medya, çocuk ihmal ve istismarı konusunda titiz davranmamaktadır” (%40.5), “Çocukların konu edinildiği olumsuz haberlerde kullanılan fotoğraflar, mozaiklene (kapatılsa) bile çocuğun tanınması engellenememekte çocuğun gittiği okul

gibi bilgiler habere yazılarak çocuğun yakın çevresinin onu tanımaya yol açmaktadır” (%40.1), “Medyada çocuğa yönelik şiddet meşrulaştırılmakta, sıradanlaştırılmaktadır” (%39.6) ifadeleri göze çarpmaktadır.

Katılımcıların “kısmen katılıyorum” şeklinde görüş bildirdikleri ifadelerden dikkat çekenleri ise “Medyada çocuğun düşünceleri önemsenmemektedir” (% 26.4), “TV’deki program türleri (reklam, dizi, haber vs.) çocukların gelişimlerini olumsuz yönde etkilemektedir” (%25.6) ve “Kitle iletişim araçları (TV, gazete, internet vs.) çocuk haklarını ihlal etmektedir” (%25.1) şeklindeki ifadelerdir. “Kitle iletişim araçları (TV, gazete, internet vs.) çocuk haklarını ihlal etmektedir” (%17.2) ifadesi de “katılmıyorum” şeklinde görüş bildirilen ifadelerden en yüksek oranlı ifade olarak göze çarpmaktadır. “TV’deki program türleri (reklam, dizi, haber vs.) çocukların gelişimlerini olumsuz yönde etkilemektedir” (%5.7) ifadesi ise “tamamen katılmıyorum” şeklinde ifade edilen görüşler içinde oranı en yüksek olması dikkat çekmektedir.

3.2. Ailelerin çocuk hakları bağlamında medyaya ilişkin görüşleri ile aile bireylerinin cinsiyetleri arasındaki farklılığa ilişkin bulgular

Çizelge 3’te ailelerin çocuk hakları bağlamında medyaya ilişkin görüşlerinin aile bireylerinin cinsiyetlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığına yönelik bulgular yer almaktadır.

Çizelge 3. Ailelerin Çocuk Hakları Bağlamında Medyaya İlişkin Görüşleri İle Aile Bireylerinin Cinsiyetleri Arasındaki Farklılığa İlişkin t Testi Sonucu

Cinsiyet	N	\bar{X}	SS	Sd	t	p
Kadın	149	3.9570	0.55787	225	-1.689	0.236
Erkek	78	4.0840	0.49632	173.133		

Çizelge 3 incelendiğinde, ailelerin çocuk hakları bağlamında medyaya ilişkin görüşleri ile aile bireylerinin cinsiyetleri (anne ve babalar) arasında 0.05 önem düzeyinde anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir [t (227)= -1.689; p> 0.05]. Cinsiyet değişkeninin, ailelerin medyaya ilişkin görüşlerinden bağımsız olduğu söylenebilir.

3.3. Ailelerin çocuk hakları bağlamında medyaya ilişkin görüşleri ile aile bireylerinin yaşları arasındaki farklılığa ilişkin bulgular

Çizelge 4’te ailelerin çocuk hakları bağlamında medyaya ilişkin görüşlerinin aile bireylerinin (anne ve babaların) yaşlarına göre farklılaşıp farklılaşmadığına yönelik bulgular yer almaktadır.

Çizelge 4. Ailelerin Çocuk Hakları Bağlamında Medyaya İlişkin Görüşleri İle Aile Bireylerinin Yaşları Arasındaki Farklılığa İlişkin F Testi Sonucu

Vansyans analizi	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F Değeri	Önem Düzeyi
Gruplar Arası	0.904	3	0.301	1.035	0.378
Gruplar İçi	64.948	223	0.291		
Toplam Kareler	65.852	226			

Çizelge 4 incelendiğinde, ailelerin medyaya ilişkin görüşleri ile aile bireylerinin yaşları arasında 0.05 önem düzeyinde anlamlı bir farklılık bulunmadığı görülmektedir [F (3-223) =1.035; p> 0.05]. Yaş değişkeninin, ailelerin medyaya yönelik görüşlerinden bağımsız olduğu ortaya çıkmaktadır.

3.4. Ailelerin çocuk hakları bağlamında medyaya ilişkin görüşleri ile aile bireylerinin öğrenim durumları arasındaki farklılığa ilişkin bulgular

Çizelge 5'te ailelerin çocuk hakları bağlamında medyaya ilişkin görüşlerinin aile bireylerinin (anne ve babaların) öğrenim durumlarına göre farklılaşıp farklılaşmadığına yönelik bulgulara yer verilmiştir.

Çizelge 5. Ailelerin Çocuk Hakları Bağlamında Medyaya İlişkin Görüşleri İle Aile Bireylerinin Öğrenim Durumları Arasındaki Farklılığa İlişkin F Testi Sonucu

Vansyans analizi	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F Değeri	Önem Düzeyi
Gruplar Arası	0.229	4	0.057	0.194	0.941
Gruplar İçi	65.623	222	0.296		
Toplam Kareler	65.852	226			

Çizelge 5 incelendiğinde, ailelerin medyaya ilişkin görüşleri ile aile bireylerinin (anne ve babaların) öğrenim durumları arasında 0.05 önem düzeyinde anlamlı bir farklılık bulunmadığı görülmektedir [F (4- 222)= 0.194; p> 0.05]. Öğrenim durumu değişkeninin, ailelerin medyaya ilişkin görüşlerinden bağımsız olduğu söylenebilir.

3.5. Ailelerin çocuk hakları bağlamında medyaya ilişkin görüşleri ile ailedeki çocuk sayısı arasındaki farklılığa ilişkin bulgular

Çizelge 6'da ailelerin çocuk hakları bağlamında medyaya ilişkin görüşlerinin ailedeki çocuk sayısına göre farklılaşıp farklılaşmadığına yönelik bulgular yer almaktadır.

Çizelge 6. Ailelerin Çocuk Hakları Bağlamında Medyaya İlişkin Görüşleri İle Ailedeki Çocuk Sayısı Arasındaki Farklılığa İlişkin F Testi Sonucu

Varyans analizi	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F Değeri	Önem Düzeyi
Gruplar Arası	0.046	3	0.015	0.052	0.984
Gruplar İçi	65.806	223	0.295		
Toplam Kareler	65.852	226			

Çizelge 6 incelendiğinde, ailelerin medyaya ilişkin görüşleri ile ailedeki çocuk sayısı arasında 0.05 önem düzeyinde anlamlı bir farklılık bulunmadığı görülmektedir [F (3-223)= 0.052; $p > 0.05$]. Ailedeki çocuk sayısı değişkeninin, ailelerin medyaya ilişkin görüşlerinden bağımsız olduğu görülmektedir.

3.6. Ailelerin çocuk hakları bağlamında medyaya ilişkin görüşleri ile aile bireylerinin medeni durumları arasındaki farklılığa ilişkin bulgular

Çizelge 7’de ailelerin çocuk hakları bağlamında medyaya ilişkin görüşlerinin aile bireylerinin (anne ve babaların) medeni durumlarına göre farklılaşp farklılaşmadığına yönelik bulgular yer almaktadır.

Çizelge 7. Ailelerin Çocuk Hakları Bağlamında Medyaya İlişkin Görüşleri İle Aile Bireylerinin Medeni Durumları Arasındaki Farklılığa İlişkin F Testi Sonucu

Varyans analizi	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F Değeri	Önem Düzeyi
Gruplar Arası	0.184	3	0.061	0.208	0.891
Gruplar İçi	65.668	223	0.294		
Toplam Kareler	65.852	226			

Çizelge 7 incelendiğinde, ailelerin medyaya ilişkin görüşleri ile aile bireylerinin medeni durumları arasında 0.05 önem düzeyinde anlamlı bir farklılık bulunmadığı görülmektedir [F (3- 223)= 0.208; $p > 0.05$]. Medeni durum değişkeninin, ailelerin medyaya ilişkin görüşlerinden bağımsız olduğu söylenebilir.

4. Sonuç ve öneri

Ailelerin, “Medyada çocuğun düşünceleri önemsenmemektedir” ve “TV’deki program türleri (reklam, dizi, haber vs.) çocukların gelişimlerini olumsuz yönde etkilemektedir” ifadelerine yüksek oranlarda “kısmen katılıyorum” şeklinde katılım göstermeleri dikkat çekmektedir. Aynı şekilde araştırma sonuçlarında, kitle iletişim araçlarının (TV, gazete, internet vs.) çocuk haklarını ihlal etmediğini düşünen ailelerin de olduğu göze çarpmaktadır. Anne ve babaların “Çocukların cinsellik ve şiddetle ilgili filmler izlemeleri engellen-

melidir” ifadesine yüksek oranda katılım göstermeleri şeklinde elde edilen bulgu, Sutton (2003)’un “The Relationship Between Parents’ Attitude Toward Children’s Rights, Parenting Styles, And Children’s Right To Sexuality Education” adlı çalışmasındaki “Ebeveynler, çocukların cinsel eğitimi hakkında ailelerin karar vermesinin daha uygun olduğu yönünde tutum sergilemişlerdir” bulgusuyla paralellik gösterdiği görülmektedir.

Ailelerin çocuk hakları bağlamında medyaya ilişkin görüşleri ile aile bireylerinin cinsiyetleri (anne ve babalar) arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmektedir. Ayrıca araştırma sonuçlarına göre öğrenim durumu ve medeni durum değişkeni, ailelerin medyaya yönelik görüşlerinden bağımsızdır. Elde edilen bulgular, ebeveynlerin medya eğitimi ya da medya okuryazarlığı eğitimi konularında yeterli bilinç düzeyinde olmamalarından ve çocuk haklarının kapsamını konusundaki bilgi eksikliklerinden kaynaklanıyor olabilir.

Ailelerin medyaya ilişkin görüşleri ile aile bireylerinin yaşları arasında da anlamlı bir farklılık görülmemektedir. Elde edilen bu bulgu, Yurtsever (2009)’in “Ebeveyn Çocuk Hakları Tutum Ölçeği”nin “Devlet Güvencesi ve Desteği” ve “Bakım ve Koruma” boyutları puanlarının, ebeveynlerin yaşlarına göre anlamlı fark gösterdiği “Ebeveyn Çocuk Hakları Tutum Ölçeğinin Geliştirilmesi ve Anne Babaların Çocuk Haklarına Yönelik Tutumlarının Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi” adlı çalışmasıyla paralellik göstermediği görülmektedir.

Ailelerin çocuk hakları bağlamında medyaya yönelik görüşleri, ailedeki çocuk sayısına bağlı olarak da farklılık göstermemektedir. Elde edilen bu bulgu, Yurtsever (2009)’in “Ebeveyn Çocuk Hakları Tutum Ölçeği”nin alt boyutları puanlarının sahip olunan çocuk sayısı değişkenine göre anlamlı fark gösterdiği “Ebeveyn Çocuk Hakları Tutum Ölçeğinin Geliştirilmesi ve Anne Babaların Çocuk Haklarına Yönelik Tutumlarının Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi” adlı çalışmasıyla paralellik göstermediği görülmektedir.

Bu çalışma Çanakkale ilinde yapılmıştır. Farklı örneklem gruplarında da anne ve babaların medya veya medya okuryazarlığı bağlamında çocuk haklarına yönelik görüşlerini inceleyen araştırmalar yapılması önerilebilir.

KAYNAKÇA

- Akıncı, N. (2008). Çocuk ve Medya, Türkiye Klinikleri, 4(6): 72- 75
- Aktürk, S. (2006). Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye’de Çocuk Hakları ve Güvenliği (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Hatay: Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Balcı, M. ve Sönmez, G. (2001). Temel Belgelerde İnsan Hakları, İstanbul: Danışman Yayınları
- Çakır Tunç, D. (2008). Çocuk Hakları Sözleşmesinin Eğitim Politikalarına Yansımaları Konusunda Milli Eğitim Bakanlığı Uzmanlarının Görüşleri (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü
- Fazhoğlu, Z. (2007). Çocuk Hakları Sözleşmesi’nde Yer Alan “Çocuk Hakları” Konusunda Öğretmenlerin Ve Yöneticilerin Bilinç Düzeyleri (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

- Öztürk, C. ve Karayağız, G. (2007). Çocuk ve Televizyon, Ankara Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi, 10 (2): 81- 85
- Salman Osmanağaoğlu, Y. (2007). Uşak İli Lise Son Sınıf Öğrencilerinin Çocuk Haklarına İlişkin Görüşleri (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü
- Sutton, P.B. (2003). The Relationship Between Parents' Attitude Toward Children's Rights, Parenting Styles, And Children's Right To Sexuality Education (Unpublished Dissertation). Alliant International University, Fresno. California, USA
- Uçuş, Ş. (2009). Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin İlköğretim Programlarındaki Yeri ve Sözleşme'ye Yönelik Öğretmenlerin ve Yöneticilerin Görüşleri (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Uluç, G. (2002). Toplumsal Bir Gruba Yönelik Şiddet Türü: Medya, Çocuk, Şiddet ve Çocuklar, Selçuk İletişim, 6: 4- 11
- Yılmaz, G. (2007). Basın Yayının Çocuk Sağlığına Etkileri, Türk Pediatri Arşivi, 42 (Özel Sayı): 1- 5
- Yurtsever, M. (2009). Ebeveyn Çocuk Hakları Tutum Ölçeğinin Geliştirilmesi ve Anne Babaların Çocuk Haklarına Yönelik Tutumlarının Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi (Basılmamış Doktora Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü
- Ziyalar, N. ve Salihoglu, S. (2008). Yazılı basında Suç Mağduru Çocuklar. 7 Temmuz 2010 tarihinde http://www.steteskop.net/Tibbi_Makale-file-article-sid-1317.html adresinden alınmıştır

SUÇA KARIŞMIŞ ÇOCUKLARA YÖNELİK TEMSİL ÇALIŞMASI: “TAŞ ATAN ÇOCUKLAR”A TAŞ ATAN MEDYA

Bilge Narin

*İstanbul Arel Üniversitesi, İletişim Fakültesi,
Gazetecilik Bölümü*



ÖZET

Suçla karışmış çocukların medyada yer alış biçimleri hak ihlalleri içermekte ve yanlış kalıp yargıları dolaşıma sokmaktadır. Bu çalışma, her şeyden önce “taş atan çocuklar” ifadesinin sorunlu olduğu ön kabulüne dayanmaktadır. Bu ifade ile suçla karışmış çocuklar, birer “suç faili” olarak damgalanmaktadır. Araştırmada amaçlanan bir şiddet biçimi olan “taş atma” eyleminin meşrulaştırılması ve özendirilmesi değil; medyanın şiddet söylemini çocuklar üzerinden dolaşıma sokma biçimini masaya yatırmaktır.

Araştırmada ana akım medyanın iki gazetesinin (Hürriyet ve Habertürk) internet siteleri örneklem olarak kabul edilmiştir. Gazetelerin seçiminde farklı medya patronlarının sahipliği etkili olmuştur. Söz konusu sitelerin haber arama bölümlerine “taş atan çocuk” ifadesi yazılmış; çıkan haberler nitel metin analizine tabi tutulmuştur.

Suçla karışmış çocuklar, haber metinlerinde sıklıkla olayın tarafı olan “büyük”lerin diline tabi bir biçimde ve tali bir bağlamda inşa edilmektedirler. Medya, bu vesile ile adeta *canavarlaştırılan* bu çocuklara “taş atmakta”; genel itibarıyla onların toplumda yapıcı bir rol edinmelerine yardımcı olmaktan uzak bir görünüm arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Medya, suçla karışan çocuk, temsil.

Giriş

Çocuğun medyada yer alış biçimi medya ve etik konusunun titizlik gerektiren, sorunlu, çokça ihlal ve ihmal edilen alanlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. İlk başta sadece olayın masum bir aktarımı gibi gözükken çocuğa dair haber metinleri, gerek kasıtlı gerekse ihmalden kaynaklı hak ihlalleri nedeniyle başka gerçeklikleri inşa edip kamuoyuna empoze edebilmektedir. “Suç makinesi”, “Yaşları küçük, suçları büyük”, “Yaşı kadar suçu var”, “Küçük hırsız iş başında” ve “Çocuk suç çetesi çökertildi” gibi haber başlıkları suçla karışmış çocuklarla ilgili haberlerde görmeye alışkın olduğumuz medya mitleridir.

Son yıllarda Türkiye’deki basın kuruluşlarında sıklıkla kullanılan “taş atan çocuk” ifa-

desi, hak ihlalleri kapsamında mercek altına alınmaya değer bir söylem biçimidir. Çünkü masumiyet karinesi gereğiyle, *suçluluğu hükmen sabit oluncaya kadar kimse suçlu sayılmayacağı* gibi, suçu işlediği delillerle ve elbette hükümlerle sabit kılınmadıkça, kimseye işlendiği iddia edilen suç dolayısıyla sıfat iliştiirmek de *kanunilik ilkesi* gereği Türk Ceza Kanunu'nda özel olarak ayrı suç başlığında değerlendirilmiş, bu hususta özel olarak “hırsız”, “katil” gibi suçlu olduğu çağrışımı ifadeleri de *kullanılmayacağı* belirtilmiştir. (*Yanlış Kullanımları Önlemek Üzere Bazı Hukuki Terimler*, 2007 s.122).

Çocuk ve suç konusundaki değişen paradigma, son yıllarda çocuğu suça iten nedenlerin çocuğun suç işlemesindeki belirleyiciliğinin vurgulamasını öngörmektedir. Ayrıca çocuğun damgalanmasının önüne geçilmesine yönelik bir etik ilke olarak ‘suçlu çocuk’, ‘suç işlemiş çocuk’ ifadeleri yerine, ‘kanunlarla ihtilafa düşmüş çocuk’ veya ‘suça karışmış çocuk’ ifadelerinin kullanılmasını önermektedir. Uluslararası ve ulusal metinlerde kullanımı yaygınlaşan bu ifadelerin, çocuk adalet sistemine ilişkin çocuk lehine (damgalamayı reddeden) doğru bir bakışı temsil etmesi dolayısıyla haberciler tarafından da tercih edilmesi gerekmektedir. (*Atılğan*, 2010 s.291).

Medya sadece toplumsal gerçekliği inşa etmek ve ondan etkilenmekle kalmaz; aynı zamanda onu oluşturur ve etkiler de (*Bek Gencel*, 2004 s.247). Bu bağlamda medya suça karışmış çocukların “nasıl çocuklar” olduklarını belirleyen, onlara dair söylemsel pratikleri inşa edip dolaşıma sokan; bir başka ifadeyle onların “kim” olduğu noktasında, temsilen bu sürece ön ayak olan, diğer taraftan sürecin işleyişindeki aktifliğin ‘ana mecrası’ konumunu teşkil etmektedir.

Tuchman’a göre haber yapılırken, profesyonellikten kaynaklandığı düşünülen bir takım kararların verilmesini belirleyen, tamamen haber kuruluşlarının kaygılarıdır, ilgilidir. Haberle ilgili bütün kaygılar ve ilgiler ise, bu faaliyetin günlük yaşam içerisinde gerçekleşen bir faaliyet olmasının belirleyiciliği altındadır. Tuchman’a göre haber bize kendisini bir uzlaşım dizgesi tarafından yönlendirilen işaretler ve simgeler olarak değil; hakiki (actual) temsiller olarak sunmaktadır. Bu nedenle, günlük yaşantımızı doğal bir tavırla karşılamamızda haberler de belirleyiciliğe sahiptir (*Tuchman*, 1978). Toplumsal inşacılık yaklaşımının haber algısını özetleyen bu alıntı bize haber yapılış eyleminin gerçekliğin resmedilişinden çok gerçekliğin inşasına yönelik bir eylem olduğunu söylemektedir (*Tuchman*, 1978 s.12).

Suçla karışmış çocukların medyadaki inşasından yola çıkacak olursak; medya onları dünyanın dört bir yanındaki çocuklardan farklılaştırmak suretiyle, “Taş atan çocuklar” olarak niteleyebilmektedir. Böylece çocuklar uygunsuz zamanlarda, uygunsuz amaçlar adına statükoya karşı bir tehdit olarak algılanabilmektedir. Bahse konu mutata anlamların vurgulanması ve klişelerin dolaşıma sokulmasıyla, “çocuk”un kim olduğuna dair toplumsal fenomen yeniden oluşturulmaktadır.

Suçta karışan çocukların gazetelerin internet sitelerinde inşası

Suçta karışmış çocukların temsil sürecinin nasıl çalıştığı ve bu sürece nelerin dahil edilip, nelerin dışarıda bırakıldığı sorgulanmaya değerdir. Bu amaçla Hürriyet ve Habertürk gazetelerinin internet sitelerinde yer alan haberler örneklem olarak seçilmiştir. Bahse konu gazeteler, popüler basını temsil eden ve farklı sahipteki basın kuruluşları olmaları sebebiyle tercih edilmiştir. Söz konusu gazetelerin internet sitelerinin arama bölümüne “taş atan çocuk” ifadesi yazılmış, arama sonucu çıkan haberlerden ilgili olanlar ayıklanmıştır. Habertürk gazetesinin yayın yaşamına 01 Mart 2009 tarihinde başladığı hatırlatılmalıdır. Bu nedenle Hürriyet gazetesinin internet sitesinde konuya ilişkin tarihsel olarak daha geriye dönük ve sayıca fazla haber bulunmaktadır. Haberlerin sınırlandırılmasındaki bir diğer ölçüt de habere konu olan olayın gerçekleştiği ülke olmuştur. “Taş atan çocuk” yargısının adeta özdeşleştiği Filistin’le ilgili haberler araştırma kapsamından çıkarılarak; son yıllarda Türkiye’de tartışma yaratan, kanunla ihtilafa düşen çocuklara ilişkin metinler araştırma kapsamına alınmıştır.

Nitel metin analizi uygulanan haberlerde, temel konunun çevresinde dönen temalar saptanarak; bu temaların Türkiye Gazeteciler Cemiyeti ve British Council tarafından hazırlanan Medya ve Çeşitlilik Kılavuzu’nun “Çocuk” bölümünde belirtilen kurallara uygunluğu tartışmaya açılmıştır (<http://www.tgc.org.tr/COCUK-TR-ENG.pdf>). Temel konunun çevresinde dönen temalar üzerinde durularak, bu temaların dayandığı bağlamlar ile hizmet ettikleri egemen söylemlerin inşası ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Araştırmada “kimin konuştuğu” ve “nasıl konuştuğu”nu (ön plana çıkarılan temalar, mitler, klişeler ve sözcük seçimleri) saptamaya yönelik olarak söylem analizine başvurulmuştur (Dijk, 1995). Söylem analizi klasik retorik çalışmalarının yolundan gitmekle birlikte, söz ve iletişimsel metinlere dayalı figürlerle sınırlandırılmıştır (Dijk, 1988 s.18). Metinlerde kullanılan etiketler, sıfatlar ve yinelenen ifadeler ile çocukların kimliğinin tespiti yönelik bilgilerin verilir verilmemesi; çocuğa yönelik şiddetin meşru gösterilip gösterilmediği; suçun işlenmesine yönelik nedenlerin tartışılıp tartışılmadığı ya da çocuğu suçta iten nedenlerin suçun işlenmesindeki belirleyiciliğinin gündeme getirilip getirilmediği araştırmada sorgulanan belli başlı konulardır.

Etiketler, sıfatlar, yinelenen ifadeler

Haber metinlerinde suçta karışmış çocuklara ilişkin yaygın klişelere, sıfatlara ve yinelenmelere yer verildiği gözlenmektedir. Hiç kuşkusuz bu etiketlemelerin en başat ve bilineni bizzat “taş atan çocuk” ifadesidir. Hakkında henüz mahkeme kararı dahi olmayan çocuklar, haber metinleri aracılığıyla fütursuzca damgalanmakta; birer suç makinesi, çocukluktan çıkmış cani olarak topluma sunulmaktadır.

Araştırma kapsamında incelenen gazetelerde “taş atan çocuk” ifadesinin haberlerin başlık ve alt başlıkları ile haber metinlerinde sıklıkla kullanıldığı; bu ifadenin adeta kabul

gören ve üzerinde uzlaşmış bir biçimde doğallaştırıldığı söylenebilir. Aşağıda, örneklem olarak seçilen gazetelerde bu ifadenin yer aldığı metinlerden örnekler yer almaktadır:

- Taş atan çocuklara 58'er yıl ceza istendi (Haber Başlığı, Hürriyet, 01.12.2008)
- Polise taş atan 10 çocuk tahliye edildi (Haber Başlığı, Hürriyet, 19.03.2009)
- Polise taş atan 4 çocuğa 5 yıl hapis (Haber Başlığı, Hürriyet, 16.06.2009)
- Polise taş atan çocuğa 3 yıl hapis (Haber Başlığı, Hürriyet, 04.02.2009)
- Polise taş atan 5 çocuğa daha hapis (Haber Başlığı, Hürriyet, 06.04.2009)
- Polisten 'taş atan çocuk' özeleştirisi (Haber Başlığı, Hürriyet, 18.08.2009)
- Taş atan çocuklar için yeni düzenleme (Haber Başlığı, Hürriyet, 18.03.2010)
- Taş atan çocuk yasasına jet onay (Haber Başlığı, Hürriyet, 25.07.2010)
- Taş atan çocukların tahliye sevinci (Haber Başlığı, Hürriyet, 26.07.2010)
- Polise taş atan çocuğa 3 yıl hapis (Haber Başlığı, Hürriyet, 08.09.2009)
- Taş atan çocuklar terör suçlusu sayılmayacak (Haber Başlığı, Habertürk, 22.07.2010)
- Taş atan çocukların umut haftası (Haber Başlığı, Habertürk, 26.07.2010)
- Taş atan 300 çocuk tahliye olacak (Haber Başlığı, Habertürk, 12.06.2010)
- Taş atan çocuğa iki ayrı karar (Haber Başlığı, Habertürk, 30.03.2010)
- Polise taş atan çocuklara büyük ceza (Haber Başlığı, Habertürk, 12.11.2009)
- 1 Mayıs ve Taş Atan Çocuklar (Af Örgütü'nden Türkiye'ye kırık not, Hürriyet, Alt Başlık, 29.05.2009)
- Taş Atan Çocuklar, Çocuk Mahkemesinde Yargılanacak (İşte hükümetin Kürt açılımı paketi, Hürriyet, Alt Başlık, 05.01.2010)
- Mersinde izinsiz gösteri düzenlemek amacıyla toplanan ve zaman zaman polise taş atan çocukları, mahalleli dağıttı. (İzinsiz gösteriye mahalleli tepkisi, Hürriyet, 30.08.2009)
- "Çocuk yaştaki göstericiler polise taşlı saldırıda bulundu." (Diyarbakır'da Nevruz Alanından F-16'lar Geçti, Hürriyet, 21.03.2008)

Bazı haber başlıklarında "taş atan çocuk" ifadesinin tırnak içinde kullanıldığı gözlenmektedir. Bu durum, haberi yapan muhabirin ya da editoryal kadronun ifadenin hukuki ve etik yönden sakıncalı olabileceği algısına sahip oldukları ve bu yolla kendilerini bir anlamda kolayca güvenceye alma niyeti taşıdıklarını düşündürmektedir. Basın bu yolla sorumluluğu ifadeyi dolaşımda tutan o ya da bu kuruma hatta kamuoyuna yüklemektedir.

- 'Taş atan' çocuklara milli davet! (Haber Başlığı, Habertürk, 29.08.09)
- "Taş atan çocuklar"ın koğuşunda yangın (Haber Başlığı, Habertürk, 13.05.2010)
- 'Taş atan çocuklar'a tahliye (Haber Başlığı, Habertürk, 26.07.2010)
- TBMM'de "taş atan çocuklar" tasarısı kabul edildi (Haber Başlığı, Hürriyet, 22.07.2010)

- Müge İplikçi, Diyarbakır'a gidip araştırdı ve "taş atan çocukların" romanını yazdı: "Yalancı Şahit" ("İçeride mahkeme oyunu oynuyorlar...", Habertürk, 18.09.2010)

- Polisten 'taş atan çocuk' özeleştirisi (Haber Başlığı, Hürriyet, 18.08.2009)

Haberlerde kullanılan yaygın yanlışlar bu ifadeyle sınırlı kalmamakta; olayın devamlılığını, sıklığını ya da tekrarını belirten "bu kez", "daha", "yine", "devam etti", "sürdü" gibi ifadeler de yer verilmektedir. Bu ifadeler, suça karışan çocukların toplum için büyük bir tehlike oluşturan potansiyel birer suçlu oldukları algısına neden olmaktadır. Çocukların "suça bıçak sırtı mesafede durdukları" gibi öznel yorumlarla bu yaklaşım pekiştirilmektedir.

- Polise taş atan 5 çocuğa daha hapis (Haber Başlığı, Hürriyet, 06.04.2009)

-Öcalan'ın yakalanış yıldönümünde yapılan eylemlerde yine çocuklar kullanıldı. (Yine Çocuklar Önde, Hürriyet, 15.02.2006)

- Yine Çocuklar Önde (Haber Başlığı, Hürriyet, 15.02.2006)

- Güneydoğuda son günlerde artan olaylar ve çocukların taş atmayı sürdürmesi üzerine AK Parti yönetimi taş atan çocuklara verilen cezayı azaltan yasa tasarısı görüşmelerini "yoğun gündem" gerekçesiyle bir süre erteleyecek. (Yasa Taşa Takıldı, Hürriyet, 07.12.2009)

- Diyarbakır Emniyeti suça bıçak sırtı mesafede duran 160 çocuktan, değişik dallarda 16 takım kurdular. (Taş atan çocukların arkadaşları, şimdi polislerle çim hokeyi oynuyor, Hürriyet, 06.06.2010)

- Çocuklar bu kez trene taş attılar (Haber Başlığı, Habertürk, 26.07.2010)

Haberlerde göze çarpan yaygın anlatı tarzlarından biri de, kanunla ihtilafa düşen grubun ne kadarının çocuklardan oluştuğunun belirtilmesidir. Bu oran, haber metinlerine göre genellikle grubun büyük çoğunluğunu oluşturmaktadır. Böylece çocukların gerçekte birer "çocuk" olmadıkları, toplumsal huzuru bozan arsız birer sarmaşık oldukları imâsında bulunmaktadır. Bu çocukların sayıca çokluğunun vurgulanması yoluyla kamuoyu sözde bir tehdide karşı medya aracılığıyla uyarılmaktadır.

- " çoğunluğunu çocuk ve gençlerin oluşturduğu 100 kişilik grup" (Hakkari'de Nevruz öncesi PKK gösterisi, Hürriyet, 18.03.2008)

- "...çoğu çocuk olan yaklaşık 150 kişilik grup" (Şırnak savaş alanına döndü, Hürriyet, 15.02.2008)

- "Büyük bölümü çocuk ve maskeli gençlerden oluşan grup çevredekilerin şaşkın bakışları arasında Ova Mahallesi ara sokaklarından toplu halde gelerek markete saldırdı." (30 kişilik grup markete saldırdı, Hürriyet, 13.09.2009)

- "...çoğunluğu çocuk olan yüzlerce kişi eylem yaptı." (Güneydoğu karıştı, Hürriyet, 09.10.2009)

- "Cizre İlçesi'nde de öğle saatlerinde toplanan çoğunluğu çocuk yaklaşık 50 kişi ise

İdil Karayolu'nu yaktıkları lastik ve taşlarla trafiğe kapattı.” (Cizre’de olaylar çıktı, Habertürk, 05.07.2010)

Haklarında herhangi bir yargı kararı bulunmayan çocukların güvenlik güçleriyle olumlu ilişki içerisinde bulunmaları hayret unsuru olarak aksettirilerek, haberler yaygın medya klişelerinden olan “olaysız biçimde dağılmak” ifadesiyle kurgulanabilmektedir. Böylece çocuk “olay çıkarması muhtemel bir özne” olarak karşımıza çıkmaktadır.

- “Şarkıların söylenmesinin ardından polislerle bir süre sohbet eden çocuklar olaysız dağıldı.” (Polisten şarkılı önlem, Hürriyet, 13.02.2009)

Çocuklara ilişkin mahkeme kararlarının olumlu olması bile, medya için bir itiraz konusu olabilmekte; örtük olarak tahliye olan çocuk sayısı eleştirilmektedir. Benzer şekilde, ceza alan çocukların sayısının çokluğuna ilişkin vurgu ile çocuklar potansiyel birer tehdit olarak gösterilmektedir.

-“3 günde 33 çocuk tahliye oldu.” (Haber Başlığı, Hürriyet, 19.03.2009)

-“26 çocuk ceza almıştı.” (Polise taş atan 5 çocuğa daha hapis, Hürriyet, 06.04.2009)

Haber metinlerinde kullanılan fiiller de incelemeye değer görülmektedir. Çocuklara yönelik şiddetin varlığına ilişkin bulgular “öne sürmek”, “savunmak” gibi tartışmalı ifadelerle gündeme getirilmektedir. Bir başka ifadeyle çocuğa yönelik şiddet şüphe çağrışım- lı fiillerle inşa edilmektedir.

- Polise taş atan çocukların durumuyla ilgili Meclis’te basın toplantısı düzenleyen BDP Şırnak milletvekili Sevahir Bayındır, Pozantı M tipi Cezaevi’nde 32 çocuğa işkence yapıldığını öne sürdü. ...Bayındır, “siyasi tutuklu” olarak tanımladığı bu çocuklara yönelik keyfi uygulamalar yapıldığını savunarak, Meclis’te bu konuda araştırma komisyonu kurulmasını önerdi. (Siyasi tepki, Hürriyet, 07.01.2010)

- Ahmet K.’nin çiftçilik yapan babası Hamza K. de oğluna iftira atıldığını savunarak.., (Gözültünde sınava girdi ilk tercihi hukuk, Hürriyet, 01.08.2010)

Haberlerin metinlerinde kullanılan ifadelerle başlıkta kullanılan ifadenin çelişmesi de, inşa sürecinde göze çarpan bir diğer örüntüdür. Özellikle “taş atan çocuk” ifadesine tepki gösteren haber aktörleri habere konu olduklarında başlıkta ya da metinde “suça sürüklenen çocuk” ifadesi nadir de olsa yer bulmakta, ancak haberin ilerleyen aşamalarında bu araştırmada eleştirilen türden suçlayıcı ifadelerin kullanımına devam edilmektedir.

-BDP’li vekillerden suça sürüklenen çocuklara ziyaret: Taş atan çocuklar ile ilgili kanun değişikliğinin Meclis’te bekletilmesine tepki gösteren BDP Eşbaşkanı Gülten Kışanak, “Çocuklar ile ilgili yasal düzenleme partimizin ilk önceliğidir” dedi. (Habertürk, 28.05.2010)

Örneklem kapsamında buraya kadar incelenen haber içeriklerinde, British Council ve Türkiye Gazeteciler Cemiyeti tarafından hazırlanan Medya ve Çeşitlilik Kılavuzu’nun Çocuk bölümünde belirtilen “Bütün medya profesyonelleri etiket ve sıfatlar yoluyla ço-

cuklarla ilgili yaratılabilecek olumsuz kalıp yargılar konusunda duyarlı olmalıdır.” şeklindeki uyarının dikkate alınmadığı sonucuna varılmaktadır. Medya suça karışan çocukları negatif yüklü bir kurguyla tasarlamakta; basmakalıp, eksik ve yanlış bir “çocuk” algısını yeniden üretmektedir.

Kimlik bilgileri

Suçta karışan çocuklara ilişkin haberlerin bir bölümünde, çocukların isimleri açık olarak yazılırken, soyadlarının baş harfine yer verilmektedir. Bu suretle, British Council ve Türkiye Gazeteciler Cemiyeti tarafından hazırlanan Medya ve Çeşitlilik Kılavuzu’nun Çocuk bölümünde belirtilen “Herhangi bir medya içeriğinde söz konusu edilen ya da katkısı sağlanan çocuğun maddi ve manevi güvenliğinin sağlanması öncelikle medya kuruluşlarının ve profesyonellerinin sorumluluğu kapsamındadır.” ve “Çocukların kimliğinin tespitine yol açacak bilgilerin verilmesinden kaçınılmalıdır.” şeklindeki uyarılar açıkça ihlal edilmektedir.

- Taş atan Berivan da tahliye edildi: 16 yaşındaki Berivan S. de tahliye edildi (Haber Başlığı, Hürriyet, 27.07.2010)

- “Berivan’ın Tahliyesine Engel Çıktı: Mağdur çocukların simgesi haline gelen 15 yaşındaki Berivan S. içinse anne ve babası kızlarının özgürlük yolculuğu için cezaevi önünde bekleyişe başladı.” (“Anneme sarılarak uyudum”, Habertürk, 27.07.2010)

- Anadolu Lisesi’nden bu yıl mezun olan Ahmet K. (Gözü altında sınava girdi ilk tercihi hukuk, Hürriyet, 01.08.2010)

- 15 yaşındaki Muhammed K. da cezaevindeki çocuklardan birisiydi. (“Anneme sarılarak uyudum”, Habertürk, 27.07.2010)

Haberlerin genelinde çocukların adları yerine, isim ve soyadlarının baş harfleri kullanılmaktadır. Ancak çocuğun adının sadece baş harflerinin kullanılması gibi yöntemler, çoğu durumda kimliğin gerçek anlamda saklanmasına olanak vermemekte; çocuk yakın çevresi tarafından kolayca tanınabilmektedir (Cangöz, 2007 s.216). Aynı metin içerisinde çocuğun yetişkin aile bireylerinin adlarının açık olarak yazılması da, çocuğun kimliğini saklamaya yönelik uygulamanın formaliteden öteye gidemediğini ya da amaca hizmet etmediğini açıkça ortaya koymaktadır. Aşağıdaki örnek bu kapsamda dikkate değerdir:

- Yasadan yararlanan kuzenler A.B ile V.B de özgürlüklerine kavuştu. Dün gece tahliye edilen A.B, “20 gün önce polise taş atmaktan tutuklandık. Pozantı Cezaevi’nde iddik. Arkadaşlarıma ve aileme kavuştuğum için çok mutluyum. Özgürlüğüme kavuştum” derken, baba Mehmet Emin B, “Çok mutluyuz. Eyleme karışıp, karışmadığını bilmiyoruz. Kimse cezaevinde kalmasın” dedi. Kürtçe konuşan anne Behiye B. ise, “Akan kan artık dursun. Herkes özgür yaşasın. Oğlumuz cezaevinden çıktığı için çok sevindik” diye konuştu. (“Anneme sarılarak uyudum”, Habertürk, 27.07.2010)

Haberlerin bir bölümünde ise eylemin gerçekleştiği yer ya da çocukların evlerinin bu-

lunduğu mahalle gibi bilgiler verilerek çocuklar açıkça hedef gösterilmektedir. Medya bir bakıma çocuğun kimliğinin ifşasına yönelik ipuçlarını metinlere eklemektedir.

- Merkez Akdeniz ilçesindeki Şevket Sümer Mahallesi'nde korsan gösteri düzenlemek isteyen bir grup çocuk, Sıteler Polis Merkezi civarında bir araya geldi. (İzensiz gösteriye mahalleli tepkisi, Hürriyet, 30.08.2009)

- Mersinde terör olaylarına karıştıkları iddiası ile çeşitli cezaevlerinde tutuklu bulunan 45 çocuktan 22'si, yasa çerçevesinde bugün tahliye edildi. ...İnsan Hakları Derneği (İHD) Mersin Şube Başkanı Ali Tanrıverdi de, tahliye edilen çocukları evinde ziyaret etti. Tanrıverdi'nin ilk ziyareti, 8 aydır tutuklu bulunduğu Ceyhan Cezaevi'nden salıverilen S.A.'nın Şevket Sümer Mahallesi'ndeki evi oldu. ... Tanrıverdi, ikinci ziyaretini yine aynı mahallede oturan ve 8 aydır tutuklu bulunduğu Silifke Cezaevi'nden tahliye edilen Ö.E.'nin evine yaptı. (Taş atan çocuklar ailelerine kavuştu, Hürriyet, 26.07.2010)

Örneklerde de görüldüğü üzere, medya çocuğun kimliğinin ifşasının önüne geçmek gibi bir kaygı taşımamaktadır. Olay mahalli, çocukların oturdukları evin yeri, ebeveynlerin kimlik bilgileri gibi kimlik tespitine neden olacak bilgiler açıkça kamuoyuyla paylaşılmaktadır. Kimlik ifşasını sadece çocuğun adının açıklanmaması olarak basite indirgemek, çocuk haklarının ihlalinde önüne geçmek için yeterli değildir.

Çocuğa yönelik şiddet

British Council ve Türkiye Gazeteciler Cemiyeti tarafından hazırlanan Medya ve Çeşitlilik Kılavuzu'nun Çocuk bölümünde dikkat çekilen bir diğer husus, çocuğa yönelik şiddetin hiçbir biçimde meşru gösterilmemesi gerektiğidir. Ancak örneklem kapsamındaki haberlerde, çocukların şiddet eyleminde bulunmaları bahane edilerek; güvenlik güçlerinin uyguladığı şiddet meşrulaştırılmaktadır.

- "Çocuklar evlerimizi taşladı. Biz askere sahip çıktığımız için, PKK'yı lanetlediğimiz için, bu ülkeyi sevdiğimiz için bize saldırıyorlar. Biz de dayanamayıp, onlara müdahale ettik." (Adana'da tehlikeli tırmanış, Hürriyet, 17.10.2008)

- 23 Nisan'da polis tarafından dipçikle dövülen çocuk, olayın üzerinden üç aydan fazla bir süre geçmesine rağmen konuşamıyor. Hakkari'nin Bağlar Mahallesi'nde 23 Nisan'da yapılan gösterilere müdahale eden Özel Harekat polisi, taş atan 14 yaşındaki Seyfi Turan'ı dipçığıyle dövmüştü. (Dipçik kurbanı çocuk 93 gündür konuşamıyor, Hürriyet, 25.07.2009)

- Adana Emniyet Müdürü Salih Kesmez : "Gösterilerde çoğu çocuktuk, gaz attık, su sık-tık ama fazla büyütmedik. 'O haindir, devleti yıkmaya çalışıyor, dinamit koyuyor, vurun, kızın, ezin bunları' yapmadık. Çoğu kandırılmış, kendini, ne yaptığını bilmeyen çocuklar. Nezarethanede aldıklarımız var, yarısı çocuk. Ne yaptığının farkında değil. Bir kızayım falan desen, çocuk işte." (Polisten 'taş atan çocuk' özeleştirisi, Hürriyet, 18.08.2009)

- Ancak bu sırada evlerinden çıkan bazı vatandaşlar, çocukların attığı taşlardan evleri-

nin ve araçlarının zarar gördüğünü belirterek, kovalayıp dağıttı. (İzinsiz gösteriye mahal-
leli tepkisi, Hürriyet, 30.08.2009)

- Polis göstericileri dağıtmak üzere gaz bombası ve tazyikli suyla cevap verdi. (DTP'liler
Patnos'u savaş alanına çevirdi, Hürriyet, 4.12.2009)

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü üzere medya güvenlik güçlerinin şiddete şiddetle
karşılık vermesini onaylamaktadır. Güvenlik güçlerinin şiddete "cevap verdikleri", bu ey-
lemleri "dayanamayarak" yaptıkları, yaptıkları şiddetin boyutunu "abartmadıkları" gibi
ifadelerle şiddet meşrulaştırılmakta ve dolayısıyla da yaklaşım olarak aklanmaktadır.

Çocuğa yönelik şiddetle ilgili bulgulardan biri de güvenlik güçlerinin uyguladıkları
şiddetin biçiminin gösterilmemesidir. Aşağıdaki örnekte görüldüğü üzere, şiddete verilen
şiddet içerikli yanıtın biçimi haber metninde gizlenmekte; "müdahale" gibi üstü kapalı bir
ifade ile geçiştirilmektedir.

-İlçede bulunan 95'nci Karayolları Müdürlüğü'ne ait binayı taşıyarak camlarını kıran
gösterici çocuklara polis müdahale etti. (Güneydoğu karıştı, Hürriyet, 09.10.2009)

Tedbir olarak şiddet kullanımı, medya aracılığıyla dolaşıma sokulan yaygın kodlardan
birdir. Şiddet eyleminde bulunduğu iddia edilen çocuğa yönelik aile içi şiddeti meşrulaş-
tıran ifadeler de haber metinlerinde yer almaktadır.

- Taş atan çocuklara baba dayaağı (Haber Başlığı, Habertürk, 15.02.2010)

Örnekler şiddeti önlemeye yönelik karşı şiddet uygulamasının medyada sıklıkla baş-
vurulan anlatı biçimlerinden biri olduğunu göstermektedir. Gerek güvenlik güçlerinin,
gerek çocuğun ailesinin şiddete başvurusu haberler aracılığıyla doğallaştırılmaktadır.
Etik kodlar çocuğa yönelik şiddet haberlerinin eleştirilerek aktarılmasını öngörmektedir.
Oysa haberlerde çocuğa yönelik şiddet, şiddet uygulayan çocuğu engellemenin bir yolu
olarak inşa edilmektedir.

Suçun işlenmesine yönelik nedenler

Çocukları suça iten nedenler haber metinlerinde "eğitim" ve "ekonomi" gibi kısır dön-
gü iki alt başlık altında sıradanlaştırılan eklentiler olarak varlık kazanmaktadır. Kaldı ki
eğitim yalnızca çocuk için öngörülmekte; güvenlik güçlerinin de eğitim alması gerektiği-
ne ilişkin vurgulara rastlanılmamaktadır. Nedenlerin ayrıntısı yerine çoğunlukla güvenlik
güçlerinin çocuklarla yaptıkları olumlu diyaloglar haberleri süslemektedir.

- Polise taş atan çocuklar konusuna da değinen Kesmez, "Biz acaba devlet olarak gö-
revimizi tam yaptık mı? Tam, iyi eğitim versek, iyi şartlar sağlasak acaba böyle olur muy-
du?" dedi. (Polisten 'taş atan çocuk' özeleştirisi, Hürriyet, 18.08.2009)

- Polisten Şefkat: Göstericiler arasında bulunan ve polise taş atan bir çocuğa polisler
şefkat gösterdi. "Biz senin ağabeyleriniz, niye bize taş atıyorsun? Sen evine git" diyerek na-
sihatta bulunan polis çocuğu evine gönderdi. (Batman'da Göstericiler Polisle Çatıştı, Hür-
riyet, 15.02.2008)

- Polis kendine taş atan çocukları sinemaya götürdü: ...Kek ve meyve sularından almak için zaman zaman izdihama neden olan ve bu sırada “Büyüyünce polis olacağız” diyen çocuklar, bu kez farklı bir aktivitede buluşturuldu. İlçe Emniyet Müdürlüğü ekipleri, bu kez, olayların meydana geldiği mahalle de olmak üzere Doğu ve Güneydoğu'dan göç edenlerin yaşadığı mahallelerdeki okullardan öğrenciler, sinema etkinliğinde bir araya geldi. Okullardan toplanan çocuklar, İlçe Emniyet Müdürlüğü'ne getirildi, sonra MHP'li Ceyhan Belediyesi'nin sağladığı otobüsle Adana'ya getirildi. M1 Tepe Alışveriş Merkezi'ne götürülen çocuklara Emniyet Müdürlüğü bütçesinden öğle yemeği olarak hamburger ısmarlandı. Ardından buradaki Cine Bonus Sinema'da ücretsiz olarak 'Arı Maya' adlı çocuk filmi izletildi. (Polis kendine taş atan çocukları sinemaya götürdü, Hürriyet, 20.02.2008)

- Adana'da polis, göçle gelen ailelerin yoğunlukta olduğu mahallede izinsiz gösterileri önlemek amacıyla çocuklarla gitar ve bağlama çalıp şarkı söyledi. (Polisten şarkılı önlem, Hürriyet, 13.02.2009)

Yukarıdaki örneklerden yola çıkılarak; haber içeriklerinde, British Council ve Türkiye Gazeteciler Cemiyeti tarafından hazırlanan Medya ve Çeşitlilik Kılavuzu'nun Çocuk bölümünde belirtilen “Özellikle suça karışan çocuklarla ilgili haberlerde sadece söz konusu olayın sonuçlarına değil, nedenlerine de yer verilmelidir.” şeklindeki uyarının dikkate alınmadığı, olayların nedenlerinin “eğitim şart” gibi klişe ifadelerle tartışmaya açtığı gözlenmektedir.

Sonuç

Bu araştırmada suça karışan çocuklar, popüler gazetelerin internet sitelerindeki temsili “taş atan çocuk” ifadesi özelinde incelenmiştir. Suça karışmış çocukların doğallaştırmalar, şiddeti meşrulaştıran anlatılar, klişe yargı ve ifadelerle tarif edildikleri saptanmış; etik açıdan sorunlu ve tali bir bağlamda habere konu oldukları gözlenmiştir. Toplumsal gerçekliği hem temsil, hem de inşa eden medya, suça karışmış çocukları haberde özne olarak var etmemekte; olayın ilgi çekmesini sağlayan birer figür olarak kullanmaktadır.

Yapılan metin çözümlemesi, British Council ve Türkiye Gazeteciler Cemiyeti tarafından hazırlanan Medya ve Çeşitlilik Kılavuzu'nun Çocuk bölümünde yer alan uyarıların bazen sadece formalite olarak uygulandığını; çoğunlukla ise ihlal edildiğini ortaya koymaktadır. Araştırmanın üzerinde düşünölmeye değer sonuçlarından biri, haberler aracılığıyla suçun “toplumsal” olarak değil “bireysel” olarak inşa edilmesidir. Suça karışan çocuk ne kahraman ne de mağdurdur. Habere konu olması gereken ana mesele ise suçun neden işlendiğidir. Ancak basın, suçun oluşmasına neden olan şartlara yönelik körleşme içerisinde olup, çocuğun suçun doğallaştırmasında aracı olduğu kanısı ile yanlış yargılara neden olmaktadır.

Haklara duyarlı gazetecilik pratiklerinin yaygınlaşması, çocuk haklarına ve çocuğun medya dolayısıyla temsiline ilişkin konularda kamuoyunun duyarlılığının artmasına ne-

den olacağı gibi karar alıcıların ve kamu otoritelerinin hak ihlallerinin azaltılmasına yardımcı olacaktır (*Erdoğan Tosun, 2007 s.175*). Bu bağlamda, suça karışmış çocuklarla ilgili etik kuralları formalite olarak gören ve uygulayan bir habercilik anlayışının yerine, bilinçli ve ciddi etik kaygılarla hazırlanmış haber içeriklerine ihtiyaç duyulmaktadır.

KAYNAKÇA

- Atılğan, E. Ü. (2010). Çocuk Sanık ve Hükümlüler. İçinde B. Çaplı ve H. Tuncel (Editörler) Televizyon Haberciliğinde Etik (ss.291-303). Ankara: Fersa Matbaacılık
- Cangöz, İ. (2007). Haberde “Çocuk Birey”. İçinde S. Alankuş (Hazırlayan), Çocuk Odaklı Habercilik (ss.196-223). İstanbul: IPS İletişim Vakfı Yayınları
- Erdoğan Tosun, G. (2007). Çocuklar ve Çocuk Haklarının Medyada Temsili. İçinde S. Alankuş (Hazırlayan), Çocuk Odaklı Habercilik (ss.172-195). İstanbul: IPS İletişim Vakfı Yayınları
- Gencil Bek, M. (2004). Medya ve Avrupa Birliği'nin Temsili: Türkiye'nin AB Adaylığının Basındaki Sunumunun Analizi. İçinde Ç. Dursun (Derleyen), Haber Hakikat ve İktidar İlişkisi (ss.225-247). Ankara: Elips
- “<http://www.tgc.org.tr/COCUK-TR-ENG.pdf>” adresinde yer alan “Medya ve Çeşitlilik Kılavuzu Çocuk”dan alınmıştır.
- “<http://www.haberturk.com/>” adresinde yer alan “taş atan çocuk” ifadesini içeren haberler.
- “<http://www.hurriyet.com.tr/>” adresinde yer alan “taş atan çocuk” ifadesini içeren haberler.
- Tuchman, G. (1978). Making News: A Study in Construction of Reality. New York: The Free Press.
- Van Dijk, T. A. (1988). News as Discourse, USA: Lawrence Erlbaum Associates.
- Van Dijk, T. A. (1995). Discourse Semantics and Ideology, Discourse and Society, 6(2): 243-289.
- Yanlış Kullanımları Önlemek Üzere Bazı Hukuki Terimler, EK III (2007). İçinde S. Alankuş (Hazırlayan), Çocuk Odaklı Habercilik (ss.121-122). İstanbul: IPS İletişim Vakfı Yayınları



17B

COCUK HAKLARI ve BiLiŞiM DÜNYASI

Çocuklarımız Sayısal Dünyada Güvende mi?

Prof. Dr. Buket Akkoyunlu - Prof. Dr. Belma Tuğrul

Çocuğun Oyun Oynama Hakkı: Çocuğun YetiŞmesi Sürecinde
Oyun ve Bilgisayar Oyunlarının Önemi

Dr. Hüseyin Çelik

Ergenlerin Siber Akran Zorbalığına Bakış Açısının İncelenmesi

Seda Gökçe Turan - Bilgehan Aksoy



ÇOCUKLARIMIZ SAYISAL DÜNYADA GÜVENDE Mİ?

Buket Akkoyunlu		
<i>Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi</i>		
Belma Tuğrul		
<i>Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi</i>		

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, 8 - 12 yaş arasındaki çocukların sosyal ağ kullanım amaçları, sosyal ağlardan gelebilecek tehlikeler konusundaki görüşleri ve doğal koşullarda oynanan oyunlar için ayırdıkları zaman ve türlerini belirlemektir. Çalışma sonuçları, çocukların %51'inin sosyal ağlarda hesabı bulunduğunu ve %61.45'inin sosyal ağlardan gelebilecek tehlikeleri bilmediklerini; elektronik olmayan oyunlar için ise ancak %17.8'inin üç saat zaman ayırabildiklerini ortaya koymuştur. Çocukların çağın gereği teknolojiyi kullanmaları kaçınılmazdır, ancak, daha bilinçli kullanıcılar olmaları, kendileri için çok gerekli olan oyundan da vazgeçmemeleri gerekmektedir. Oyun, çocukların sağlıklı gelişiminin en önemli referansıdır, bu nedenle, çocukların yeniliklerin takipçisi olmakla birlikte geleneksel oyunlardan ve doğal oyun olanaklarından yararlanmalarını ihmal etmemek gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal ağlar, oyun, elektronik oyunlar.

I. Giriş

Dünyadaki gelişme ve değişimler, eğitim alanında da yansımalarını göstermektedir. 21. yüzyılın insanları bu yüzyılın gereksinimlerini karşılayacak özelliklere, becerilere, yeterliliklere sahip olmak durumundadır. "21. yüzyılın insanının taşıması beklenen özellikler ve yeterlikler nelerdir?" 21. yüzyıl çocuğu çok sayıda uyaran ve seçenek içinde sosyal, duygusal, zihinsel ve fiziksel olarak yeterli ve dengeli olarak gereksinimlerini karşılayabilmekte midir? Yoksa dünyadaki gelişmeler çocukların temel hak ve gereksinimlerinin karşılanmasını riske sokmakta mıdır? Sahip olduğunu düşündüğümüz olanaklar gerçekten çocuklar açısından gelişimlerini destekleyici midir? Çocuklar doğanın sunduğu şans-

lardan yararlanabilmekte midir? Çocukları ne tip riskler ve yoksunluklar beklemektedir? Çocuklar nasıl daha kolay ve etkili öğrenebilir? Öğrenen ve öğretenele ilgili sorumluluklarımız nelerdir? Öğrenmenin kanıtları ve sonuçları nelerdir? Öğrenme sürecindeki kolaylaştırıcılar, motivasyon kaynakları ve engelleyiciler nelerdir? Ve daha çok sayıda sorulayıcı sorulara verilecek yanıtlar, eğitim alanındaki hareketlerimizin gerekçesini oluşturacaktır. Bu süreçte çocukların çocukluk dünyasının en güçlü iletişim ve öğrenme kaynağı olan oyunun değişen rolü üzerinde önemle durmak gerekmektedir (Tuğrul, 2009).

Oyun, insanoğlunun var oluşundan bu yana sürdürdüğü bir eylemdir, yaşamla birlikte başlar, yaşamın her döneminde farklılaşarak ve gelişerek devam eder, farklı ilgilerin, gereksinimlerin en doyurucu kaynağı olarak her zaman önemini korur. Oyunun çocukluk yıllarının sadece haz veren amaçsız bir eylemi olarak düşünülmesi ile oyunun çocukluğun sağlıklı geçmesinin garantisi, çocukluk döneminin en değerli deneyimlerinden biri olarak düşünülmesi ya da toplumların kültürel değerlerinin taşıyıcı olması gibi oyunun farklı bakış açılarıyla yorumlanan farklı algıları bulunmaktadır(Tuğrul 2010, 2009).

Oyunla ilgili yapılan birçok tanımın ortak noktası oyunun çocuğun öğrenme dili ve kişisel keşif alanı, çocukluğun gücü olduğudur. Oyun, çocuğun liderliğinde gönüllük ve çocuğun yüksek yararına olma esası ile işleyen, çok ve farklı düşünce ve eylemlerin üretildiği, gelişimsel ve yaratıcı bir süreçtir (Isenberg , Quisenberry 1988). Oyun insanoğlu için yaşamsal bir gereklilik ve gereksinimdir. Oyun imkânı bulamayan ya da elverişli koşullarda- çocuk dostu ortamlarda çocukların, zihinsel, sosyal ve kişisel becerilerden yoksun kalacakları, beden ve ruh sağlığı açısından güçlü bireyler olamayacakları bilimsel çalışmalarla desteklenmektedir(Elkind 2010). 2007 The American Academy of Pediatrics raporu oyunun beyin gelişimi üzerindeki etkilerine vurgu yaparak oyun oynayan çocuklar arasında obezitenin ve diğer sağlık sorunlarının daha düşük oranda olduğunu açıklamıştır. Ayrıca Elkind 2007'de çocukluk yıllarındaki tatmin edici koşullarda oyun oynayan çocukların okul başarısı ve disiplin ve davranış sorunları açısından daha iyi durumda olduklarını rapor etmiştir.

Eğitim, psikoloji ve tıp alanındaki gelişmeler ise, oyunun sosyal, zihinsel ve biyolojik kökenlerine odaklanmıştır (Smith 1995). Oyun çocukla özdeşleştirilmiş sosyolojik, kültürel, toplumsal deneyim alanıdır. Bu nedenle çocukla ilgilenen tüm bilimlerin çalışma alanlarından biri olma önemine sahiptir. Örneğin insan davranışlarının nedenlerini inceleyen psikoloji, davranışların değişimine neden olan ortamların düzenlenmesini inceleyen eğitim ve sosyal, kültürel ve tarihsel geçmişini ve etkileşimleri inceleyen sosyoloji, antropoloji bilimleri için oyun, dikkat çekici ve merak uyandırıcı bir olgu olmuştur. Oyunun insan davranışları üzerindeki etkileri ve sonuçlarına dikkat çeken bu bilimler, oyunun gelişimi ile ilgili yeni bilgilere ulaşmamıza neden olmuştur. Son yıllarda da beyin, beslenme, sağlık ve öğrenme arasındaki ilişkilerin anlaşılması ile ilgili çalışmalar yapılmaktadır. Oyunun gelişimsel, kültürel ve biyolojik gücü sadece eğitimcilerin değil aynı zamanda toplumdaki karar vericilerin, ulusal ve uluslararası platformlarda savundukla-

rı bir değere ulaşmıştır (Tuğrul 2009,2010). Günümüzde, oyun bir çocukluk hakkı olarak değer bulmaktadır. Çocuğun oyun hakkı, 20 Kasım 1959'da Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda Çocuk Hakları Bildirgesi ile kabul edilmiştir. Bu, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi tarafından aşağıdaki gibi belirtilmiştir. 31. maddeye göre "Taraflar devletler çocuğun dinlenme, boş zaman değerlendirme, oynama ve yaşına uygun eğlence etkinliklerinde bulunma, kültürel ve sanatsal yaşama serbestçe katılma hakkını tanırlar ve özendirirler ve çocuklar için, boş zamanı değerlendirmeye, dinlenmeye, sanata ve kültüre ilişkin (etkinlikler) konusunda uygun ve eşit fırsatların sağlanmasını teşvik ederler." (Uniceff 2004). Çocuk Hakları Bildirgesi'nin ilgili bu maddesi gereğince çocukların dinlenme, boş zaman, oyun oynama ve toplu eğlence etkinliklerine katılma haklarını güvence altına alınmıştır. Çocukların oyun haklarını korumak bütün ülkelerin evrensel duyarlılığında olmak durumundadır.

Michigan Üniversitesi tarafından 2.400 çocukla yapılan çalışmada ise 1981 yılından 2004 yılına kadar olan süreçte çocukların ev ödevlerinin %51 oranında arttığı, 6-8 yaş grubundaki çocukların bu yıllar arasında % 33 oranında daha az oyun oynamaya başladıkları ve çocukların ancak % 54'ünün 9-10 saat uyduğunu ve %17' sinin de 9 saatten az uydukları tespit edilmiştir (National Sleep Foundation 2004, Hofferh, Sandberg, 2001). Teknoloji alanındaki gelişmeler sağladığı birçok avantajın yanı sıra çocukların oyun yaşantısında önemli düzeyde değişiklik yaratmıştır. Çocuklar daha az oyun oynamakta daha fazla bilgisayar başında bulunmakta ve sağlıklı büyüme ve gelişmeleri için gerekli olan uykuya daha az zaman ayırmaktadırlar. Bu nedenle çocukların yeni yüzyılın gereksinimlerini karşılayacak becerilerle donatılması kadar, bu becerilerin çocukların doğal gelişimlerini destekleyici, çocukluk haklarını kullanabilecekleri beceriler olması da çok özen gösterilmesi gereken bir durumdur. Teknolojideki gelişmelerle günlük yaşantımıza giren ve önemli bir yer tutan çevrimiçi Sosyal iletişim ağları (Facebook, Youtube, Myspace) günümüzde bireylerin birbirleri ile bağlantı kurmasında en çok tercih edilen iletişim biçimi olarak yaygınlaşmaktadır.

Sosyal iletişim ağı, bireylerin internet üzerinden toplum yaşamı içinde kendilerini tanımlayarak, aynı kültürel seviyesinde rahatlıkla anlaşabilecekleri insanlarla iletişime geçmek için yarattığı sanal ortamdaki sosyal iletişim kurmaya yarayan ağlar olarak tanımlanmaktadır. Günümüzde, bu ağların oluşturulmasına zemin hazırlayan web teknolojilerinin gelişmesi ve yaygınlaşmasına paralel olarak, bu ağlara üye olanların sayılarında büyük artışlar görülmektedir. Çetin (2007)' in makalesinde de belirtildiği gibi, "bireyler Facebook, Myspace gibi sosyal iletişim ağlarını çok farklı amaçlar için kullanabilmektedir. Sosyal iletişim ağları içinde bir çok site bulunmaktadır. Sosyal ağ siteleri çevrimiçi etkileşim ve iletişimin temel amaçlarını paylaşırken aynı zamanda özel hedef ve kullanım düzeni bakımından servislere göre çeşitlilik gösterebilmektedir" (Gross, Acquisti, 2005).

Sosyal ağların genel özellikleri aşağıdaki şekilde sıralanabilir:

- Sosyal ağların birçoğu kullanıcıya e-posta, sohbet, anlık mesajlaşma, video, ağ gün-

lg (blog), dosya paylaşımı, fotoğraf paylaşımı gibi çeşitli hizmet sağlayarak, kullanıcıların etkileşimini kolaylaştırır.

- Sosyal ağlar kullanıcıya evrimii olarak kendi profilini oluşturmaya ve kendi sosyal ağlarını ortaya koymalarına olanak verir.
- Sosyal ağların birçoğu kullanıcıdan gelen dnte göre yeni özellikler eklerler ve geliştirirler. Aynı Şekilde açık kaynaklı versiyonları ise kullanıcının kendi uygulamalarını geliştirerek siteye entegre etmelerine olanak sağlar.
- Sosyal ağlar kullanıcının kendi erişim ve gizlilik kurallarını kendisinin düzenlemesini sağlar. Kullanıcılar hangi derecede, ne kadar ve ne paylaşmak istediklerine karar verebilirler.
- Sosyal ağlar, kullanıcıların bir veri tabanının tutar ve böylece kullanıcılar kolaylıkla arkadaşlarını bulabilir, topluluklar oluşturabilir ve kendileri ile ortak ilgiye sahip bireyler ile paylaşımda bulunabilirler (Boyd ve Ellison , 2007).

Sosyal ağ sitelerinin kullanım kolaylığı, bilgilerin hızla güncellenebilmesi ve kolaylıkla paylaşılabilmesi kullanıcıların büyük ilgisini çekmiştir. Hem sosyal ağların sayısı, hem de kullanıcılarının sayıları günden güne artarak yayılımları hızlanmıştır.

2009 Ocak ayı verilerine göre günümüzde Facebook'un aktif kullanıcı sayısı yaklaşık 350 milyondur. Türkiye'de Facebook kullanıcı sayısı ise yaklaşık 7.5 milyondur. Facebook kullanımını açısından Türkiye dünyada (ABD-41 milyon, İngiltere-14.8 milyon, Kanada-10.7 milyon, Türkiye 7.5 milyon ve Fransa-6.3 milyon) 4. sırada yer almaktadır (Statistics, 2009).

Ülkemizde de son dönemde büyük ilgi çeken site, üyelerinin cinsiyeti, yaşı, cinsel tercihi, siyasi ve dinî görüşü, eğitim durumu ve çalıştığı işyerleri başta olmak üzere çok sayıda bilgiyi kaydediyor. Facebook'a ye olan internet kullanıcılarının bu bilgileri verme hakkı bulunsa da, üyelerin büyük çoğunluğu özel hayatına ilişkin birçok bilgiyi yakın arkadaşlarıyla paylaşmak amacıyla profiline koyuyor. Ayrıca, hızla yaygınlaşan sosyal ağların kullanımına ilişkin ve sosyal ağlar tarafından hazırlanan "Hak ve Sorumluluklar Beyannamesi" bir çoğumuz tarafından bilinmektedir. Bu beyannamede Facebook'a kayıt olma koşulları ve kullanım kurallarını ve yaptırımlarını açıklamaktadır. Örneğin, söz konusu beyannamenin Kayıt ve Hesap Güvenliği başlığı altında Facebook'a kayıt olma yaşının 13 olduğu belirtilmektedir (md. 3: 13 yaşın altındaysanız Facebook'u kullanmayacaksınız). Sosyal ağlar, ne yazık ki ocuk yaştaki kullanıcılar tarafından da etkin olarak kullanılmaktadır. ocuk yaşta kullanıcıların kendileriyle internet üzerinden temas kuran yetişkinlerle sorun yaşayabildikleri yapılan çalışmalarla da ortaya konmaktadır. Yapılan bir çok çalışma sosyal ağların bilinçsizce kullanıldığını ve istenmeyen sonuçlar yarattığını da ortaya koymaktadır.

Günümüzde ğrencilerin elektronik ortamda geçirdikleri zaman gittikçe artmakta sosyal çevrelerinde ve arkadaşlarıyla geçirdikleri zamanın yanı sıra oyuna ayırdıkları za-

man da azalmaktadır. Sürekli değişim içinde bulunan dünya, yenilikleri ve gelişmeyi kavrayan, bunun yanında kendi üzerine düşen görevlerin de farkında olan bireylere ihtiyaç duymaktadır. Günümüzde bireylerden, bilgi tüketmekten çok bilgi üretmeleri ve bilgiyi kendi gereksinimleri doğrultusunda bireysel ve toplumsal boyutta yapılandırması ve etkin olarak kullanması beklenmektedir.

Yapılan bu çalışmada çocukların 21. yüzyılın gelişmelerinden en önemlisi olan bilişim teknolojilerinin çocukların çocukluk hakları olan oyun karşısındaki rekabetinin çocukların somut ifadeleri ile yansımaları tartışılacaktır. Bu kapsamda, 8 – 12 yaş arasındaki çocukların sosyal ağ kullanım amaçları, sosyal ağlardan gelebilecek tehlikeler konusundaki görüşleri ve elektronik olmayan oyunlar için ayırdıkları zaman ile oyun türleri belirlenmiştir. Bu çalışmada aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır.

8 – 12 yaş arasındaki çocukların

- *Sosyal ağ kullanım amaçları ve kullanım sıklıkları nedir?*
- *Sosyal ağlardan gelebilecek tehlikeler konusundaki görüşleri nedir?*
- *Elektronik olmayan oyunlar için ayırdıkları zaman ile oyun türleri nedir?*

II. Yöntem

Çalışma grubu

Çalışma grubunu üst sosyo-ekonomik düzey aile çocuklarının devam ettiği özel bir ilköğretim okulunun 2. ve 5. sınıflarda okuyan 8 -12 yaş grubundaki 162 öğrenci oluşturmaktadır. Öğrencilerin sınıflarına ve cinsiyetlerine göre dağılımı Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Öğrencilerin Cinsiyetlerine ve Sınıflarına Göre Dağılımı

	n	%
2. sınıf	42	26
3. sınıf	39	24
4. sınıf	43	27
5. sınıf	38	23
Toplam	162	100
Kız	83	51
Erkek	79	49
Toplam	162	100

Tablo 1’den de görülebileceği gibi, öğrencilerin % 51’i kız, % 49’u da erkektir. Öğrencilerin sınıflarına göre sayıları 38 ile 43 arasında değişmektedir.

Öğrencilerin internet kullanımları, kullanım sıklıkları ve kullanım amaçları Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2: Öğrencilerin İnternet Kullanımları, Kullanım Sıklıkları ve Kullanım Amaçları

İnternet kullanıyor musunuz?			
Evet		Hayır	
n	%	n	%
157	96,91	5	3,09
İnterneti hangi sıklıkta kullanıyorsunuz?			
	n	%	
Günde 1 -2 saat	82	52,21	
Günde 3 – 4 saat	25	15,90	
Günde 5 – 6 saat	6	3,90	
Haftada 1 – 2 gün	17	10,80	
Haftada 3 – 4 gün	12	7,64	
İhtiyaç duyduğumda	15	9,55	
Toplam	157	100	
İnterneti en çok hangi amaçlarla kullanıyorsunuz?			
	n	%	
Ders/Ödev İçin Bilgiye Ulaşma	45	28,67	
Ders/Ödev İçin Bilgiye Ulaşma + Sohbet (MSN Gibi) + Facebook, Twitter, Myspace + Oyun Oynama	78	49,68	
Ders/Ödev İçin Bilgiye Ulaşma + E-Posta + Sohbet + Oyun Oynama	34	21,65	
Toplam	157	100	

Tablo 2 de de görülebileceği gibi, çalışma grubundaki çocukların çoğunluğu interneti günde 1 – 2 saat kullandığını (% 52,21) belirtmişlerdir. EU Kids Online (2010) araştırması için Mayıs- Haziran 2010 döneminde, Türkiye çapında kentsel ve kırsal bölgelerde, seçkisiz tabaka yöntemiyle seçilen 9-16 yaş arası 1018 çocuk ve ebeveynlerinden bir tanesi ile evlerinde yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Araştırmaya katılan 9-16 yaş arasındaki çocuklar, İnternet'i kullanmaya 10 yaş civarında başladıklarını ve günde 1-1.5 saat İnternet kullandıklarını belirtmişlerdir (<http://eukidsonline.metu.edu.tr/>).

Araştırma sonuçları internet kullanımının tamamıyla çocukların günlük yaşantısının bir parçası olduğunu göstermektedir. 9-16 yaş çocuklarının %92'si en az haftada bir kez, % 57'si de her gün ya da neredeyse her gün internet kullanmaktadır.

Çocukların % 49,68'i de interneti ders/ödev için bilgiye ulaşma, sohbet (MSN gibi), Facebook, Twitter, Myspace ve oyun oynama gibi çok amaçlı kullandıklarını belirtmişlerdir. Söz konusu çalışmada da çocuklar İnternet'i en fazla okul işleri için (%92) kullandıklarını belirtmiş, öte yandan oyun oynamak için (%49), haberleri okumak ya da izlemek için

(%40), eğlence–video klip izlemek (%59), müzik ya da film indirmek (%40) ve arkadaşları ile sosyal ağlarda paylaşımda bulunmak (%48)- için kullandıklarını da belirtmişlerdir.

Veri toplama araçları

Çalışma sürecini değerlendirmek için araştırmacılar tarafından anket formu hazırlanmış ve uygulanmıştır. Söz konusu formda “İnternet kullanıyor musunuz? İnterneti hangi sıklıkta kullanıyorsunuz? İnterneti en çok hangi amaçlarla kullanıyorsunuz? Facebook, Twitter, Myspace gibi çevrimiçi sosyal ağlarda bir hesabınız var mı? Facebook, Twitter, Myspace gibi çevrimiçi sosyal ağları hangi amaçlarla kullanıyorsunuz? İnternette gelebilecek tehlikelerin neler olduğunu biliyor musunuz? Facebook, Twitter, Myspace gibi sosyal ortamların doğuracağı tehlikeleri biliyor musunuz? İnternette istenmeyen bir durumla (porno siteler, adresinizi ya da telefon numaranızı isteyen birisi, bilmediğiniz bir yere davet gibi) karşılaşırsanız ne yaparsınız? Bir gün içinde bilgisayar uygulamaları dışında oyunlar için ayırdığınız zaman ne kadardır? Ne tür oyunlar oynuyorsunuz? Oyun oynamadığımız zaman ne yapıyorsunuz?” gibi çeşitli sorulara yer verilmiştir.

III. Bulgular ve yorum

Bulgular çalışmada cevap aranan soruların sırasıyla ele alınmıştır.

8-12 yaş arasındaki çocukların sosyal ağ kullanım amaçları ve kullanım sıklıkları nedir?

8-12 yaş arasındaki çocukların sosyal ağ kullanım amaçları ve kullanım sıklıklarına bakılmış ve sonuçlar Tablo 3’de verilmiştir.

Tablo 3: 8 -12 Yaş Arasındaki Çocukların Sosyal Ağ Kullanım Amaçları Ve Kullanım Sıklıkları

Facebook, Twitter, Myspace gibi çevrimiçi sosyal ağlarda bir hesabınız var mı?				
Evet		Hayır		
n	%	n	%	
83	51,23	79	48,76	
Facebook, Twitter, Myspace gibi çevrimiçi sosyal ağları hangi amaçlarla kullanıyorsunuz?				
			n	%
Sınıf arkadaşlarımla buluşmak + Sınıf dışındaki arkadaşlarımla buluşmak + Akrabalarım ile buluşmak			26	31,33
Yeni insanlarla tanışmak			19	22,89
Diğer insanların ne yaptığını öğrenmek			15	18,07
Video, resim, oyun indirmek, ya da Video, resim, oyun yüklemek			14	16,86
Hepsi			9	10,85
Toplam			83	100

Tablo 3 incelendiğinde de görülebileceği gibi, çocukların % 51’i sosyal ağlarda hesabı olduğunu bildirmişlerdir. Çoğu sosyal paylaşım sitesi hesap oluşturma için 13 yaş sınırı

koymasına rağmen, bu çalışmaya katılan sosyal paylaşım sitesinde hesabı bulunan çocukların tümü 13 yaşının altındadır. Bu çocukların % 10,85'i sosyal ağları, arkadaşlarla, akrabalarla buluşmak, yeni insanlarla tanışmak, diğer insanların ne yaptığını öğrenmek, video, resim indirmek, resim yüklemek ya da oyun oynamak gibi çok amaçlı, % 31,3'ü arkadaş ve akrabalarla buluşma amaçlı kullandıklarını belirtmişlerdir. Burada dikkat çeken bir başka bulgu ise çocukların yeni insanlarla tanışmak (% 22,89) ve diğer insanların ne yaptığını öğrenmek (% 18,7) amacı ile sosyal ağları kullanmasıdır ki bu oldukça dikkat çekicidir.

8 – 12 yaş arasındaki çocukların sosyal ağlardan gelebilecek tehlikeler konusundaki görüşleri nedir?

8 – 12 yaş arasındaki çocukların sosyal ağlardan gelebilecek tehlikeler konusundaki görüşleri sorulmuş ve Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4: 8 – 12 Yaş Arasındaki Çocukların Sosyal Ağlardan Gelebilecek Tehlikeler Konusundaki Görüşleri

Facebook, Twitter, Myspace gibi sosyal ağlardan gelebilecek tehlikeleri biliyor musunuz?			
Hayır		Evet	
n	%	n	%
51	61,45	32	38,55

Çocukların % 61,45'i sosyal ağlardan gelebilecek tehlikeleri bilmediklerini belirtmişlerdir. Bu durum kaygı verici olduğu kadar ilgililerin ve özellikle yetişkinlerin çocukların sosyal, duygusal ve ahlaki gelişimleri açısından koruyucu tedbirleri almaları için sorumluluklarını yerine getirmelerinin de önemini ve aciliyetini gözler önüne sermektedir. Herhangi bir denetim olmaksızın çocukların kullanımına açık hale getirilen bu teknolojilerin çocuklara zarar vermemesi için çocukların, sosyal ağlardan gelebilecek tehlikeler konusunda bilinçlenmeleri gerekmektedir. Bu bilinçlenme süreci yaygın ve örgün eğitim süreci kapsamında planlı ve sistemli bir eğitim programı desteğiyle sağlanabilir. Sosyal ağlardan gelebilecek tehlikeleri bildiğini söyleyen çocuklara bu tehlikelerin neler olduğu sorulduğunda ise “cinsel içerikli mesaj alma”, “cinsel içerikli fotoğraf alma”, “tanınmayan insanlarla çevrimiçi sohbet”, “aşırı bağımlılık”, “dolandırıcılık”, yanlış arkadaşlıklar kurma” gibi yanıtlar vermişlerdir.

Çocuklarına sosyal ağlarda istenmeyen bir durumla karşılaştığınızda (adresinizi ya da telefon numaranızı isteyen birisi, bilmediğiniz bir yere davet gibi) karşılaşırsanız ne yaparsınız?’ sorusuna verdikleri yanıtlar tablo 5 de sunulmuştur.

Tablo 5: Çocuklarına Sosyal Ağlarda İstenmeyen Bir Durumla Karşılaştıklarında (Adresinizi Ya Da Telefon Numaranızı İsteyen Birisi, Bilmediğiniz Bir Yere Davet Gibi) Yapacaklarına İlişkin Görüşleri

İlgili soruya verilen yanıtlar	n	%
Aileme haber veririm	42	50,61
Arkadaşıma haber veririm	12	14,46
Öğretmenime haber veririm	11	13,25
Hiçbir şey yapmam	18	21,68
Toplam	83	100

Çocukların % 50,61'i sosyal ağlarda istenmeyen bir durumla karşılaştıklarında ailelerine, % 13,25'i öğretmenlerine haber vereceklerini söylerken % 21,68'i ise hiç bir şey yapmayacaklarını belirtmişlerdir. Çocukların çoğunluğunun (% 79, 32) istenmeyen bir durumla karşılaştığında bunu aile, arkadaş ya da öğretmenleriyle paylaşması olumlu bir sonuç olmasına karşın, çocukların bu konuda da bilinçlendirilmeleri gerekmektedir.

8 – 12 yaş arasındaki çocukların elektronik olmayan oyunlar için ayırdıkları zaman ile oyun türleri nedir?

8 – 12 yaş arasındaki çocukların elektronik olmayan oyunlar için ayırdıkları zaman incelenmiş ve sonuçlar Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6: 8-12 Yaş Arasındaki Çocukların Elektronik Olmayan Oyunlar İçin Ayırdıkları Zaman Dağılımı

	n	%
1 saat	69	43,9
2 saat	60	38,2
3 saat	28	17,8
Toplam	157	100,0

Tablo 6'dan da görülebileceği gibi çocukların % 43,9'u oyun için ancak bir saat zaman ayırırken, ancak % 17,8'i üç saat zaman ayırabildiklerini belirtmişlerdir. Oyun çocukların uzmanlık alanıdır. Çocukların ilgileri ve gereksinimleri yaşlarına paralel olarak değişime uğrar. Çocukların oyuna olan evrensel ilgisi oynanan oyun türleri ve içerikleri değişerek yaşam boyu devam eder. Çocuklar oyuna olan ilgilerini sürdürseler bile, okul yaşantılarının sorumlulukları, sosyal çevre etkileşimleri ve ilerleyen yaşları ile değişen ilgileri gibi nedenlerden dolayı oyun gereksinimlerinde farklılıklar gözlenir (Thompson 2006). Bir de bu sürece bilgi ve iletişim teknolojileri (BİT) alanındaki gelişmeler eklenince çocukların oynadıkları oyun türleri de süreleri de değişime uğrar. Bu çalışma grubundaki çocukların yarısına yakını bir günde ancak 1 saati oyun oynamaya ayırabildiklerini ifade etmişlerdir.

Çocuklara, oyun için ayırdıkları zaman içerisinde ne tür oyun oynadıkları sorulmuş ve yanıtları Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7: Çocukların Oyun Tercihleri

Küçük askerler,	Köstebek avı, evcilik, öğretmencilik oyunları oynarım.
Legolarımla otopark yapıp arabalarımı park ediyorum.	Daha çok zeka, beceri oyunları oynuyorum.
Barbie ile oynuyorum, bisiklete biniyorum, arabayla oynuyorum, hamur oynuyorum, köpeklerle oynuyorum.	Bil bakalım kim? Uno, tabu, öykü tamamla
Futbol oynuyorum.	Saklambaç, futbol ve yakalamaca
Arabalarımı oynuyorum.	Monopoly City ve İngilizce tombala
Arabalarımı oynuyorum, basketbol oynuyorum.	Arabalarımı ve oyuncaklarımı
Rulet, bakugan, motor ve araba yarışı oynuyorum.	Saklambaç, ebelemece, körebe, bezirganbaşı
Voleybol, basketbol, saklambaç ve oyuncak bebek	Basketbol, futbol, voleybol, tenis, bisiklete biniyorum.
Evcilik ve açıcılık	İp atlıyorum, voleybol oynuyorum, aç kapıyı bezirgan başı oynuyorum, evcilik oynuyorum, ben kimim oynuyorum.
Bakugan	Barbie, istop, yakartop, voleybol, basketbol ve futbol oynuyorum.
İp atlıyorum, bahçe oyunları ve zeka oyunları oynuyorum, bisiklete biniyorum.	Genelde yapboz, evcilik ve bebeklerimle oynuyorum.
Kardeşimle bebek ve öğretmencilik oynuyorum.	Ben10, basketbol oyunları
Seksek, yakalamaca	Kıyafet giydirme, yarış, boyama
Top oyunları, ebelemece oynuyorum.	Süper doktor ve bebeklerle oynuyorum.
Çılgın çubuklar, wii, ip atlama, gelecekle kovalamaca, bazı filmlerin ve dizilerin oyunu oynarım.	Saklambaç, körebe
Bebeklerimle, satranç, wii, basketbol, evcilik, kelime oyunu ve körebe.	İp atlama, saklambaç, körebe, yakartop, adam asmaca, XOX, sessiz sinema, yerden yüksek, altta kalanın canı çıksın
Saklambaç, körebe, futbol, basketbol.	Körebe, saklambaç, yakartop, adam asmaca, XOX, konan, ip atlama, yerden yüksek, sessiz sinema, altta kalanın canı çıksın, köpekbalığı
Zeka oyunları, satranç oyunları, futbol, basketbol, bisiklet binme, saklambaç, koşu, kelime türetme oyunu.	Bahçede ip atlıyorum, bisiklete biniyorum.
Bilgisayar, körebe, saklambaç, top, kart oyunu, monopoly,süper doktor.	Futbol ve basketbol
Saklambaç, tenis oynuyorum	Monopoly, jenga
Basketbol, yakantop, istop, bebek, saklambaç, ebelemece	Monopoly
Ben barbie oyunları oynuyorum.	Macera
Ablamla birlikte bazen bebeklerimizle oynarız, bazen ise top oynarız.	Yakalamaca, saklambaç ve körebe oynuyorum.
Kral oyunları, saklambaç, satranç	Araba yarışı, futbol

Dövüş, savaş, uzaylı	Elim sende, saklambaç vb. oyunlar oynuyorum.
Savaş oyunları	Saklambaç, yerden yüksek, futbol ve basketbol oynuyorum.
Saklambaç	Kart ve futbol oynuyorum.
Araba oyunları, futbol oyunları, kamyon oyunu	Oyuncaklarımı dövüştürüyorum, bakugan oynuyorum.
Top, güldürmece ve yakalamaca	Bisiklet sürüyorum, arabalarımı oynuyorum, top oynuyorum, arkadaşlarımla oynuyorum.
Saklambaç, ebelemece ve futbol	Saklambaç, futbol, basketbol, kart oyunları
Ben kağıt oyunları, tavla oynuyorum. Bazen annemle alışveriş merkezindeki oyun yerlerinde oyun oynuyorum.	Saklambaç, elemece ve kelime türetmece oyunlarını oynuyorum.
Kaydırak ebesi, kum ebesi, futbol, basketbol	Saklambaç, istop, ortada sıçan, yakantop, yerden yüksek, şarkılı yerden yüksek
Oyuncak, parkta oynadığımız oyunlar, basket, futbol ve el içi oyuncak.	Yakartop, istop, basketbol, futbol, yerden yüksek, elim sende
Barbie, kuaförcülük, marketçilik, ton ton hippolar, miniş, evcilik	Futbol, basketbol
Evcilik, barbie, hayvancılık, saklambaç, yerden yüksek, daire kapmaca, duvardan duvara, ip atlama seksek, kurt baba, voleybol, çember çevirme	Saklambaç, yakartop, futbol, basketbol, istop, ortada sıçan, yerden yüksek
Top, oyuncak (yarış, savaş, araba, kahraman vb.) oyunlar	Eğitici tür oyunlar oynuyorum.
Futbol, monopoly ve ip atlama	Basketbol, futbol
Saklambaç, yerden yüksek	Bebek giydirme, matematik oyunları
Barbie, domina, monopoly, evcilik, saklambaç, puzzle	Saklambaç, ebelemece, yerden yüksek vb. oyunlar oynarım.
Oyuncaklarımla oynuyorum	Genelde basketbol oynuyorum.
Futbol, basket ve masa tenisi oynuyorum.	Saklambaç, köşe kapmaca vb. oyunlar oynuyorum.
Evcilik bazen de bebeklerimle oynuyorum.	Futbol
İp atlıyorum, top oynuyorum.	Ebelemece, saklambaç, bisiklete binme, basketbol oynuyorum.
Saklambaç, futbol, basketbol, strateji, ebelemece	Kardeşimle top oynuyorum, monopoly oynuyorum.
Annemle barbie bebek oynuyorum, scooter sürüyorum.	Saklambaç, ebelemece, kelime oyunu, yarış, monopoly, yakantop, satranç ve kardeşimle oynuyorum.
Zeka, macera, güldürücü, satranç	Piştii, saklambaç, basketbol, futbol
Bisiklete biniyorum, ailemle kelime bulmaca oynuyorum, saklambaç oynuyorum, scooter sürüyorum, monopoly, kızmabirader oynuyorum.	Saklambaç, bisiklet sürüyorum, bilmece, doktorculuk, yakantop oyunları oynuyorum.
Basketbol, top, ip	Yakantop, saklambaç, alibaba satın kaç
Körebe, basketbol, futbol, voleybol, saklambaç, satranç, yakalamaca	Arkadaşımla bisiklet sürüyorum, bebeklerimle oynuyorum ve annemle ip atlıyorum.

Saklambaç, körebe ve futbol oynuyorum.	Genellikle evcilik.
Evcilik, öğretmencilik, satranç, kızma birader, doktorculuk, futbol oynarım.	Demir ebesi, saklambaç, körebe oynuyorum.
Oyuncaklarımla evcilik oynarım.	Saklambaç, körebe, yerden yüksek oyunları oynarım.
Barbie oynuyorum.	Bebeklerimle oynuyorum, arkadaşlarımla körebe saklambaç oynuyorum.
Saklambaç, futbol, basketbol, voleybol ve körebe	Futbol, PSP ve kutu oyunları
Saklambaç, köşe kapmaca, duvardan duvara ve hedef dört gibi oyunları oynuyorum.	Yakalamaca, saklambaç, körebe, ejderha, süpürge, kaç kaçabiliyorsan
Evcilik veya barbie bebek, yoksa monopoly ya da kızma birader, zeka oyunları	Barbielerimle, saklambaç, yerden yüksek
Körebe, futbol ve yakantop	Basket, futbol oynuyorum.

Çocukların oynadıkları oyunlar çeşitlilik göstermekle birlikte genel olarak aşağıdaki gruplarda dağılım göstermiştir. Çalışma grubundaki 8- 12 yaşlar arasındaki çocuklar okul çocukları olarak gelişimsel kategoride tanımlanmaktadır ve bu çocuklar, fiziksel aktivitelere dayalı fonksiyonel, sportif oyunlar(ip atlama,top oyunları, futbol, voleybol, basketbol, kovalamaca, bisiklete binme vb), Geleneksel Türk çocuk oyunları (saklambaç, körebe, bezirganbaşı, yakar top, adam asmaca, yerden yüksek,köşe kapmaca vb), Yapı inşa oyunları(Legolar,yap- bozlar, jenga vb) Kurallı oyunlar (tabu, satranç, monopoly vb), Dramatizasyon oyunları (evcilik, açıcılık, şöförçülük kuaförçülük, marketçilik, vb) gibi oyunlar oynamışlardır. Ancak araştırmaya katılan çocuklar zamanlarının çok kıstıtlı bir bölümünü oyun oynayarak geçirdikleri anlaşılmaktadır.

Sonuç ve öneriler

Hangi yaşta olursa olsun oyun çocuklar için gelişimsel bir fırsat ve etkin bir öğrenme deneyimidir. Bu nedenle çocukların mümkün olduğu kadar çok oyun oynaması desteklenmeli ve oyun karşısındaki engellerden korunması sağlanmalıdır. Bilgi ve İletişim Teknolojilerinde (BİT) son yıllarda görülen gelişmeler baş döndürücü bir hızla devam etmektedir. Teknolojiler günlük yaşantımızı birçok açıdan egemenliği altına almış durumdadır. Özellikle internet ve sosyal iletişim ağları her geçen gün yaşantımızı ipotek altına almaktadır. Sosyal iletişim ağları, genellikle ortak özelliklerden (bölge, meslek, okul vb) hareketle yola çıkan, çok sayıda üyesi bulunan ve üyelerin birbirleri ile ilgili daha fazla bilgi edinebildikleri ortamlar olmaları nedeniyle çok popüler olmuş, bireylerin birbirleri ile bağlantı kurmasında en çok tercih edilen iletişim biçimi olarak hızla yaygınlaşmıştır. Facebook Youtube, Twitter, Myspace, Frienfeed gibi kişisel bilgi, resim, video, içerik paylaşımı, öğrenme ve eğlenme gibi amaçlarla ortaya çıkan ve kullanımı hızla yaygınlaşan sosyal iletişim ağları özellikle gençler arasında kullanılan popüler bir iletişim aracı olarak işlevini sürdürmektedir. Bu ise, bireylerin daha çok zamanını almakta, çocukları ise onlar için yaşamsal bir gerek-

lilik ve gereksinim olan oyunlarından koparmaktadır. Bu çalışmada, 8 – 12 yaş arasındaki çocukların sosyal ağ kullanım amaçları, sosyal ağlardan gelebilecek tehlikeler konusundaki görüşleri ve elektronik olmayan oyunlar için ayırdıkları zaman ile oyun tercihleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırma sonuçlarından bazıları aşağıda sunulmuştur:

8-12 yaşlar arasındaki çocukların % 52.21'i interneti günde 1 – 2 saat kullanmaktadır, % 51'inin sosyal ağlarda hesabı vardır, % 61,45'i sosyal ağlardan gelebilecek tehlikeleri bilmediklerini belirtmişlerdir. Çocukların çoğunluğu sosyal ağlarda istenmeyen bir durumla karşılaştıklarında ailelerine, arkadaşlarına ve öğretmenlerine haber vereceklerini, % 10,85'i sosyal ağları, arkadaşlarla, akrabalarla buluşmak, yeni insanlarla tanışmak, diğer insanların ne yaptığını öğrenmek, video, resim indirmek, resim yüklemek ya da oyun oynamak gibi çok amaçlı kullandıklarını belirtmişlerdir. Çocukların % 43,9'u elektronik olmayan oyunlar için ancak bir saat zaman ayırırken, % 17'8'i ise oyun için üç saat zaman ayırabildiklerini belirtmişlerdir.

Sonuç olarak, öğrencilerin çağın gereği teknolojiyi kullanmaları kaçınılmazdır, ancak, daha bilinçli kullanıcılar olmaları, kendileri için çok gerekli olan oyundan da vazgeçmemeleri gerekmektedir. Ayrıca, çocukların sanal dünyada kendilerini koruyabilmeleri büyük önem taşımaktadır. Çocukların internet güvenliği ile ilgili olarak eğitilmeleri ve bilinçlendirilmeleri gerekmektedir. Bu süreçte öğretmenlere ve anne babalara çok büyük sorumluluklar düşmektedir. İstenmeyen mesajları önleyecek, bilginin doğruluğunu kontrol edebilecek ve kişisel bilgilerinin paylaşımını engelleyecek özel araçların yaygınlaştırılmasına da ihtiyaç vardır.

Özellikle hızla gelişen BIT sürecinin bireyler üzerindeki etkilerini araştırmak araştırmacıların çalışma konusu olmalıdır. Böylece araştırma sonuçlarına dayanan bulgularla sürecin çocuklar üzerindeki yansımalarını topluma yansıtma ve böylece gerekli tedbirlerin alınması konusunda daha hızlı ve bilimsel eylem planları yapmak ve toplumda farkındalık yaratmak daha kolay olabilecektir. Ayrıca yapılacak araştırmalarda farklı araştırma yöntemlerinin izlenmesi de problemin çözümünde etkili olabilecektir. Örneğin bu araştırmada olduğu gibi görüşme yöntemlerinden anket ile veri toplama dışındaki yöntemlerin denenmesi önerilmektedir. Çocukların anketlere verdikleri yanıtların gerçekten yaşamsal tecrübeleri ile örtüşüp örtüşmediğini gözlem, odak grubu çalışmaları vb gibi farklı tekniklerle de desteklemek güvenilir sonuçlara ulaşılmasına neden olacaktır. Çocukluğun geleceğe en güçlü yatırımı olan oyun oynama olanaklarının çocukların yararına olacak şekilde iyileştirilmesi ve oyun engellerinin çocuk dostu bir tavırla ortadan kaldırılması önemsenmelidir. Çocukların zamanın getirdiği gelişimlere ayak uyduracak bilgi ve iletişim teknolojileri BIT, oyunun bir alternatifi değildir. Her ikisi çocuğun farklı gereksinimlerini karşılamak açısından çocuğun hayatında kontrollü olarak var olmayı sürdürecektir. Ancak özellikle çocukların erken yaşlarda tüm yaşamlarını olumsuz etkileyebilecek sosyal ağ risklerinden korunması yasal, sosyal ve eğitim sürecinin önemli ve öncelikli sorumluluğu olmalıdır.

KAYNAKÇA

- Boyd, D. M. ve Ellison, N. B. (2007). Social network sites: Definition, history, and scholarship. *Journal of Computer-Mediated Communication*. 13(1), <http://jcmc.indiana.edu/vol13/issue1/boyd.ellison.html> (ET: 10.09.2009)
- Çetin, E. (2007). "Sosyal İletişim Ağları ve Gençlik. Facebook Örneği." <http://idc.sdu.edu.tr/tammetinler/bilim/bilim15.pdf> (ET: 18. 10. 2009)
- Elkind David (2007). *The Power of Play: Learning What Comes Naturally* by Barnes and Noble
- Elkind David (2010). *Learning Through Play* [www.communityplaythings.com/ value of play/ learning through play.html](http://www.communityplaythings.com/value-of-play/learning-through-play.html) -
- EU Kids Online, (2010) *Enhancing Knowledge Regarding European Children's Use, Risk and Safety Online*. <http://eukidsonline.metu.edu.tr/> (ET: 28. 10. 2010)
- Gross, R. ve Acquisti, A. (2005). Information Revelation and Privacy in Online Social Networks. ACM Workshop on Privacy in the Electronic Society. Alexandria, Virginia
- Hofferh, S L., Sandberg, J F (2001). *Changes in American Children's Use of Time 1981- 1997*. In T. Owens & S. Hofferh (Eds). *Advances In Life Course Research Series: Children At The Millennium: Where We Come From? Where Are We Going?* NY/ Elsevier Science
- Isenberg J, Quisenberry NL. (1988). *Play: a necessity for all children*. *Child Educ*. 64:138-145
- National Sleep Foundation (2004). *Sleep In America Poll*. 2004. Washington: DC.
- Pediatrics (ISSN Numbers: Print, 0031-4005; Online, 1098-4275). Copyright©2007 by the American Academy of Pediatrics
- Statistics, (2009). *Internet Usage Statistics. The internet Big Picture*. <http://www.internetworldstats.com/stats.htm> (ET: 28.6. 2009)
- Smith D. (1995). *How play influences children's development at home and school*. *J Phys Educ Recreation Dance*. 66:19-23
- Tuğrul B. (2010). *Çocuk Dostu Öğrenme Ortamları, Okulda Yenilenme*. 215- 221. Özel Okullar Birliği
- Tuğrul B. (2009). *Okulöncesi Eğitimde Kullanılan Öğretim Yöntemleri ve Teknikleri. Özel Öğretim Yöntemleri* Edt: Prof. Dr Mustafa Sağlam. Anadolu Üniversitesi Yayını No:1851, Açık Öğretim Fakültesi Yayını No: 966.Ekim
- Thompson Will. (2006). *The Power of Play: The ABC's of Living with Wonder and Exuberance* Author House
- Unicef (2004). *Çocuk Hakları Bildirgesi*. Unicef Türkiye

ÇOCUĞUN OYUN OYNAMA HAKKI: ÇOCUĞUN YETİŞMESİ SÜRECİNDE OYUN VE BİLGİSAYAR OYUNLARININ ÖNEMİ

Hüseyin Çelik		
Dr.		

ÖZET

Çocuğun büyütülmesinde oyunun önemi büyüktür. Çocuk masalları duyarak hayal gücünü geliştirir, oyunlarla yaşamını şekillendirmeye başlar ve böylece zihninde imgeler anlamlı hale gelir. Çocuğun yetişkinliğe hazırlanmasında oyun son derece etkili bir faktördür. Teknolojinin insan yaşamını şekillendirmesiyle birlikte çocukların oynadıkları oyunların mekânı ve şekli değişerek gerçek alandan sanal alana taşınmıştır. Çocuğun sanal ortama kayarak bilgisayarlar, oyun makineleri ve cep telefonları aracılığıyla oyun oynamasıyla birlikte sosyalleşmesi ve yetişkinlikte kullanacağı materyalleri tanınması, anlaması engellenmektedir. Böylece temel bir çocuk hakkı olan oyun oynama hakkı fiili olarak ortadan kaldırılmaktadır. Oyunlar gerçek mekânlarda icra edilememekte ve sanal elektronik ortamlarda taklidi ve sanal bir biçimde kültürel retorik bağlarından koparılma suretiyle oynanmaktadır.

Bu makalede çocuğun oyun oynama hakkı ele alınarak oyunun gerçek alanlardan sanal alanlara taşınması suretiyle bu hakkın engellendiği üzerinde durulmaktadır. Bu amaçla çocuğun bilişsel, fiziksel, duygusal, sosyal ve ruhsal gelişimleri aşamaları incelenerek gerçek oyunlar ile sanal oyunların bu aşamalara etkisi üzerinde durulmuş ve ortaya çıkan farklılıklar irdelenmiştir. Böylece çocuğun oyun oynama etkinliğindeki dönüşümlerin yetişkinliğe hazırlanmasındaki olumsuz etkileri ortaya konmuştur. Bu makalede nitel bir araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre sanal oyun ortamlarının çocuğun yetiştirilmesine olumsuz katkıları olduğu ve gerçek oyun mekânlarının önemi ortaya çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk ve oyun, bilgisayar oyunları, çocuk hakları.

1. Giriş

Oyun çocuğun yetiştirilmesinde ve topluma kazandırılmasında son derece önemli bir olgudur. Çocuk oyun yoluyla kendi iç dünyasını dış dünyayla birleştirir ve deneyimleriyle bir şeyler öğrenir. Hayatı tanır ve anlar. Oyun, çocuğun hem ruh hem de beden gelişiminde önemli etkide bulunur. Bu yönüyle oyun belli başlı bir öğrenme aracıdır.

Bu yukarıda sayılanlar geleneksel oyun kavramına işaret etmektedir. Binlerce yıldır kendi kültürel bağlamını oluşturan ve çeşitli kültür şekillerinden etkilenerек günümüze kadar gelen çocuk oyunları teknolojinin gelişmesiyle bir dönüşüme uğramaktadır. Bu dönüşüm gerçek ortamda oynanan oyundan sanal ortamda oynanan oyuna doğru gelişmektedir.

Gerçek ortamda oynanan oyunu geleneksel oyun olarak adlandırabiliriz. Geleneksel oyun insanın binlerce yıldır doğa ile birlikteliği sonucu oluşturduğu kültür ile biçimlendirilmiştir. Geleneksel oyun çocuğun bizzat yaşayarak bilişsel, fiziksel, duygusal, sosyal ve ruhsal gelişimlerine doğrudan etki yapan geleneksel oyun oynama faaliyetlerinden meydana gelmektedir. Çocuğun bu gelişim aşamalarında geleneksel oyun şekillerinin önemi büyüktür. Oysa günümüzde sanal oyun olarak adlandırabileceğimiz sanal ortamda oynanan oyunlar bilgisayarlarda, oyun makinelerinde ve cep telefonlarında oynanmaktadır. Bu tür oyunlar geleneksel oyunları ikame edici mahiyette değildir. Çünkü sanal oyunlar bu gelişimlerin bazılarını kısmen sağlamakta veya gelişimleri olumsuz yönde etkilemektedirler. Bu tip oyunlara çoğunlukla bilgisayar oyunları denilmesine karşın, bu çalışmada bunlara daha genel bir kavram olan sanal oyunlar olarak değinilecektir.

Bu araştırmanın amacı, gerçek oyun ile sanal oyun şekillerinin çocuğun gelişim safhaları açısından incelemek ve arasındaki farklılıkları irdelemektir. Sonuçta çocuğun gelişimi sürecinde oyun oynama hakkının teknolojik gelişmelerle birlikte elinden alınıp alınmadığı tartışılmaktadır. Bunu yapmak için nitel bir araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada geleneksel ile sanal oyunların çocuğun gelişimi safhalarında karşılaştırılması yapılmış ve farklılıklar daha önce yapılan araştırmalar çerçevesinde değerlendirilerek çeşitli sonuçlara varılmıştır.

Öncelikle oyun kavramının tanımı yapılarak özelliklerinin üzerinde durulması gerekmektedir. Ardından çeşitli elektronik ortamlarda oynanan sanal oyunların üzerinde durulmuştur. Daha sonra çocuğun fiziksel, bilişsel, duygusal, sosyal ve ruhsal gelişim safhalarında oynadığı geleneksel oyun ile sanal oyunun karşılaştırılması yapılmış ve çeşitli sonuçlara varılmıştır.

2. Oyunun tanımı ve özellikleri

Oyun vakit geçirmeye yarayan belirli kuralları olan çocuk ve yetişkinlerin faaliyetleridir. Oyunlardan çocukların evde ve dışarıda oynadığı çeşitli oyunlar ile yetişkinlerin eğlence amacıyla oynadıkları oyunlar anlaşılmaktadır.

Oyun, çocuk için sadece eğlenceli bir etkinlik değil, aynı zamanda onun bilişsel, fiziksel, duygusal, sosyal ve ruhsal gelişimleri için gerekli olan etmenlerden biri olarak görülmektedir (Rubin,1983:54). Çocuk oyun aracılığıyla pek çok davranışı öğrenir ve hem toplumsal hem de bilişsel yönden gelişimi sağlanmış olur. Çocuğun oyun içindeki davranışı özgürdür. Çocuk oyun sayesinde, güvenli bir ortamda dilediği gibi davranarak, yaratıcılık, dil, toplumsal uyum gibi özelliklerini gösterme fırsatı bulmaktadır (Saracho,1996).

Oyun, belli bir amacı olan veya olmayan, kurallı gerçekleştirilen, her duruma çocuğun isteyerek ve hoşlanarak yer aldığı fiziksel, bilişsel, duygusal, sosyal ve ruhsal gelişiminin temeli olan, çocuk için etkin bir öğrenme süreci olarak değerlendirilebilir. Oyun binlerce yıldır insanoglununun bedenini ve ruhunu tanımak, bilişsel, fiziksel, sosyal açıdan yetişkinliğe ulaşmak için yaptığı bir faaliyettir. Davranış biçimleri oyun ile elde edilebilir. Böylece oyun genellikle çocukluk dönemi ile özleştirilir. Oyun, yetişkinlik dönemindeki eylem ve çabalara bir hazırlık olarak tanımlanır (Nutku, 1998:16).

Huizinga'ya göre oyun, özgürce oluşan, ama tamamen emredici kurallara uygun olarak belirli zaman ve mekân sınırları içinde gerçekleştirilen, bizatihi bir amaca sahip olan, bir gerilim ve sevinç duygusu ile "alışılmış hayat" tan "başka türlü olmak" bilincinin eşlik ettiği, iradi bir eylem ve faaliyettir. Huizinga, bu faaliyetlerin hayattan sıyrılmanın bir aracı olarak değerlendirmektedir. Huizinga ayrıca oyunu kültürel bir olgu olduğunu söylemektedir (Huizinga, 1995:17). Dil insanların iletişimini sağlayan en önemli unsurlardan birisidir. İnsan dili sayesinde nesnelere ayırmakta, tanımlamakta, fark etmekte; tek kelimeyle adlandırmaktadır. Kısaca şeyleri zihin alanına taşımaktadır. Dilin yaratıcısı olan zihin, oyun oynayarak maddeyle düşünülen şey arasında sürekli gidip gelmektedir (Huizinga, 1995:21). İnsan oyun oynamak suretiyle madde ile imge arasında ilişkiler kurmakta böylece onu tanımlama ve anlama düzeyine erişmektedir.

Huizinga, oyunun özelliklerini şu şekilde sıralamaktadır: Oyunda deneyimler tekrarlanır, çevre taklit edilir ve yeni şeyler denenir. Oyunun nasıl gelişeceği ve nasıl sonuçlanacağı önceden belli değildir. Oyun gerek yaşantıdan farklı bir durumdur. Oyunda çıkar hesapları yoktur. Oyun düzen içerir. Bu düzenin ihlali oyunu bozar, oyun niteliğini ve düzenini yok eder (Huizinga, 1995:27). Oyunun kuralları vardır. Kuralları bozan oyunbozandır. Oyun oynarken duyulan sevinç ve mutluluk oyunu eğlenceli kılar. Oyun sonunda bir gevşeme olur ve oyun biter. Oyun özgür bir eylemdir. Çünkü insanlar oyun oynamaya kendileri karar verirler. Çocuklar oyun oynamada özgür olduklarından daha uyumlu ve yaratıcı olurlar.

Oyun oynama faaliyetlerinde ciddi imiş gibi davranılır (Huizinga, 1995:24). Çünkü zevk almak ancak bu ciddiyetle mümkündür. Çocuk oyundaki nesnelere gerçek yaşamdaki varlıklar olarak nitelendirir. Örneğin evcilik oyununda rollerde anne, baba ve çocuk "muş gibi" davranır. Böylece oyunda gerçekliği "mış gibi" yaparak "gerçekliği kurma" yoluyla gerçekliği anlama ve daha özgür bir ortamda yaşam egzersizi yapılarak rahatlama sağlanması hedeflenir (Caillois, 1994:128).

Oyun kendi başına bir süreklilik taşır (Huizinga, 1995:29). Bu sürekli olma hali oyunun belirli aralıklarda tekrarlanmasıdır. Böylece bir şeyleri paylaşma, insanlarla bir araya gelme durumu gerçekleşmiş olmaktadır. Oyun sanal bir yaşama dâhil olmaktır. Oyundan herhangi bir nedenle ayrılınca asıl hayata dönülmektedir (Huizinga, 1995:40). Oyun serbest bir mekân etkinliği olmasına rağmen belli bir zaman ve mekânla sınırlandırılmış kuralları olan bir etkinliktir (MEGEP, 2007:6). Oyunun başlama ve bitiş süresi vardır. Oyun

başlar, inişli çıkışlı bir sürece girer, gerilim sona erdiği an oyun sona ermiş olur. Gerilimin bitmesi heyecanı azaltır. Bu nedenle oyun zevk olmaktan çıktığında bırakılır, sona erdirilir.

Oyun tüm bu yönleriyle çocuğun hoşlanarak yer aldığı, bilişsel, duygusal, fiziksel, sosyal ve ruhsal gelişiminde önemli rol oynayan etkin bir öğrenme biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Çocuğun yetişkinliğe hazırlanmasında, kişiliğinin oluşmasında etkili olan geleneksel oyun ile sanal oyunların üzerinde durulmalıdır.

3. Geleneksel oyun ve sanal oyun

Günümüzde çocukların oyun ihtiyaçlarının karşılandığı ortamlar ev ve okul mekânlarıdır. Oyun oynayabilecek doğal ortamlar oldukça sınırlıdır. Binlerce yıldır doğal mekânlarda insanların oluşturdukları ve geliştirdikleri geleneksel oyunlar günümüzde oldukça az olarak icra edilmektedir. Gelişim bireyin bebeklikten itibaren fonksiyonel değişimlerini ifade eder. Bu değişimde öğrenme ve öğrenilenleri yaşayarak pekiştirme çok önemlidir. Oyun çocuğun bilişsel, duygusal, fiziksel, sosyal ve ruhsal gelişimine önemli derecede katkı sağlamaktadır. Sanal oyun ortamları geleneksel oyun ortamlarına nazaran daha disiplinli ve oyuncu üzerine daha egemen bir yapıdadır. Oyuncunun doğal kabiliyetini kabul etmez. Daha fazla beceri ister. Oyuncu; sosyal, kültürel ve ekonomik sermayesini sanal evrene transfer ederek başarılı olmaya çalışır. Oyun tekrara dayalıdır ve her defasında yeniden oynanabilir. Her oynayısta farklı sonuçlara olabilir (MEGEP, 2007:7). Oyun sanal olarak bitimsiz yani sonu olmayan bir biçimde olabilir.

Geleneksel oyun her şeyden önce isteğe bağlı bir eylemdir ve zorlama değildir (Nutku, 1998:27). Oysa sanal oyunlar isteğe bağlı olmasına rağmen bağımlılık yarattığından istem dışı şekilde oyuna bağlanılır.

Nicholas Garnham yeni medya olarak adlandırılan iletişim araçlarının sayısal bilgisayar destekli ortamları kullanarak oluşturduğu yeni yapıdan alınan hazda anlatının ikincil, teknolojinin kendisiyle kurulan etkileşimden doğan hazzın ise birincil olduğunu söylemektedir.(Garnham,1990:56). İnsanlar için teknoloji ile ilişki kurmalarından dolayı elde edilen haz daha önemlidir. Bu aşamada birçok sanal oyunun çeşitli efsane ve masallardan alıntı yapıldığı dahi göz ardı edilmektedir.

Çocuklarda bilgisayar kullanımı yaş ilerledikçe artmaktadır. Örneğin 2002 yılında İtalya'da Fondazione Censis tarafından yapılan bir araştırmada bilgisayar kullanımı üç ile beş yaş arasındakilerde 11,2, altı ile on yaş arasındakilerde 34,8 iken, on bir ile on beş yaşındaki çocuklarda bu oran 55, 4'e kadar çıkmaktadır (Censis, 2002:148). Böylece yetişkinliğe geçiş aşamasındaki çocukların yarıdan fazlasının bilgisayar kullandığı görülmektedir. Altı ile on dört yaşları arasındaki çocukların yüzde 36,2'si bilgisayarı eğlence amaçlı kullanmaktadırlar (Censis, 2002:148). Bilgisayarda eğlence amaçlı faaliyetlerin başında sanal oyunlar gelmektedir.

Mutlu Binark "sayısal oyun kültüründe oyuncu tarafından geliştirilen oyunsu tavrın,

gerçek yaşamda oynanan oyunlardan farkının, oyuncunun oyunda “oyunun içinde olması” olduğunu belirtmektedir (Binark, 2007:12). Binark, sanal oyunları aşağıdaki gibi sınıflandırmıştır (Binark, 2007:13):

Ağ oyunları internet gibi belirli bir ağ üzerinden birden fazla kişiler tarafından oynanan oyunlardır. Birbirlerini görmeyen veya tanımayan insanlar dahi böyle bir etkinlik içinde olabilirler. Oyunun türüne göre birbirlerini tanıma, yenme veya strateji geliştirme gibi deneyimleri elde edebilirler. Bu tür oyunlara örnek olarak “Counter-Strike” sayılabilir.

Aksiyon oyunlarında dövüş eylemi sanal olarak gerçekleştirilir ve düşmanlar yenme, zafer elde etme başarılmış olunur. “Street Fighter ve GTA” bu oyunlardan birisidir. Tek Kişilik Silahşör oyunlarında çeşitli silahlar kullanılarak hedefler ve insanlar yok edilir. “Call of Duty” bu oyunlara örnektir.

Macera oyunlarına örnek olarak “Tom Raider” sayılabilir. Bu oyunda kahraman çeşitli maceraları yaşayarak hedefine ulaşmaktadır. Yarış oyunlarında araba, motosiklet, kamyon gibi taşıtlar çeşitli pistlerde veya yollarda bir yarış eylemine girerler. “Need For Speed” bu türe örnek verilebilir.

Rol veya canlandırma oyunları bir sahnede, gerçek karakterler ile ve genelde doğaçlama repliklerle ve bir oyun yöneticisi eşliğinde, zarla tayin edilen sonuçlar üzerinden yapılmaktadır. FRP (Fantasy Role Playing) veya onu kapsayan daha geniş bir başlık olarak RPG (Role Playing Game) diğer masaüstü oyunları (Monopoly, Risk ve benzeri oyunlar) gibi belli bir sayıda oyuncunun (ki en ideal oyuncu sayısı 4-6 arasındadır) masa başında oynadığı bir oyun türüdür. Çok daha uzun süre oyun ve kazanma veya kaybetme gibi amaçlar olmadan oynanabilmesi gibi özelliklerle diğer oyunlardan ayrılır. Oyunun esas amacı insanlara gerçek hayatta olanak veya cesaret açısından yapamayacakları şeyleri yapmış hissi verme, hayallerindeki şeyleri yaşama imkânı sunmaktır.

Simülasyon oyunları belirli bir aracı sanal olarak kullanma veya organizasyonu sanal olarak gerçekleştirme çabalarından ibarettir. Örneğin “Sim City” oyununda bir şehir yaratılır. “Flight Simulator” oyununda yüzlerce tür uçağın sanal olarak kullanılması sağlanır.

Spor oyunlarında çeşitli spor aktiviteleri sanal olarak oynanır. Örneğin “FIFA” ve “PES” gibi futbol oyunları ile futbol sanal olarak oynanır.

Strateji oyunlarında belirli stratejiler kullanılarak kazanımlar elde edilmesi hedeflenmektedir. Örneğin “Age of Empire” oyunlarında çeşitli bölgeler çeşitli stratejiler ile elde edilerek imparatorluğun genişletilmesi hedeflenir.

Yukarıdaki sınıflandırmada da görüleceği gibi bilgisayar ortamında ve diğer elektronik ortamlarda oynanan sanal oyunlar büyük bir oyun alanı meydana getirmektedir.. Bir kişiyle de olsun, birden fazla kişiyle de oynansın bu oyunlar zihinsel bir eylemdir. Fiziksel olarak sadece parmaklar bu aktiviteye dâhil edilir. Bu nedenle geleneksel oyunlardan farklı bir görünüm arz ederler.

Lev Manovich “The Language Of New Media” adlı çalışmasında sanal oyunların yeni

medya ürünü olarak izleyici ve medya arasındaki etkileşimi yeniden tanımlayarak farklı bir etkileşim kurulduğuna vurgu yapmaktadır (Manovich, 2001:245). Bu yönüyle bilgisayar bir iletişim aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Teknolojiyi kullanma, enformasyon alma, eğlence ve eğitim fonksiyonlarını bir arada üstlenen sanal oyunlar çocuğun bire bir ve yalnız başına zihinsel gelişimi sağlaması açısından önemlidir. Bu yönüyle tek başına bir etken olma yolundadır. Etkileşimli sanal oyunlar yoluyla birden fazla kişiyle oynanabilen oyunlar aslında insanlar arası değil makinelerin birbirleriyle iletişim kurmaları yoluyla mümkün olmaktadır. Böylece birkaç çocuğun bir arada bir etkinlikte bulunmaları fiili olarak sınırlı olmaktadır.

4. Çocuğun gelişim safhaları ve oyun

Oyunun çocuk üzerine etkilerini bilişsel, fiziksel, duygusal, sosyal ve ruhsal olarak ayrılabilir. Bu gelişim çeşitlerini hem gerçek hem de sanal oyun ortamlarında karşılaştırma yapmak suretiyle incelemek mümkündür.

a. Geleneksel ve sanal oyunların çocukların bilişsel gelişimi üzerine etkileri

Geleneksel oyundaki özgür ortam, çocuğun zekâ gelişimine de etki etmektedir. Oyun içerisinde karşılaşılan problemlerin yine oynayanlar tarafından çözülmesi çocukların problemleri çözme yetilerinin dolayısıyla da zekâlarının gelişimine yardımcı olmaktadır.

Çocuk oyunda her çeşit kavramı ve nesneyi tanıyarak, onu nasıl kullanacağını ve görevlerini öğrenmektedir. Bu öğrenme yoluyla zihinde bir bilgi birikimi olur ve nesneyi daha iyi tanımaya başlar. Ayrıca öğrenilen kavram ve nesnelerin çeşitli ifadeler olarak kullanılması, ardından kelime ve dil dağarcığına katılması dil gelişimi sağlamaktadır. Oyun içerisinde çocuk sürekli olarak zihinsel bir faaliyet içerisinde. Yeni kavramları ve nesnelere tanımayı ve kullanmayı öğrenen çocuk, farkında olmadan bu kavramları ve nesnelere birbiri ile karşılaştırarak özelliklerini kavramaya çalışır. Oyun anında çocuk, sürekli olarak düşünme, algılama, kavrama ve simgeleme gibi zihinsel yönden, soyut yetenekler açısından bir faaliyet içerisinde (Özer ve diğerleri, 2006:57).

Geleneksel oyunlar çocuğun düşünce yapısını diğer gelişimlerle beraber şekillendirirken sanal oyunlar sadece zihinsel gelişimi sınırlı da olsa sağlamaktadır. Sanal oyunlar oynayan çocukların zihinsel süreçleri dikkat, yoğunlaşma, öngörme, strateji oluşturma, el ve zihinsel gelişimi konusunda olumlu gelişmeler yaşarken duygusal ve fiziksel gelişimleri yeterli olmamaktadır. Geleneksel oyun farklı gelişim çeşitlerinin tümüne etki yaparken sanal oyunun etkileri sınırlı olmaktadır.

Neslihan Güney Karaman'ın okul öncesi çocukların bilişsel üslupları ile oyun davranışları arasındaki ilişkiyi konu alan araştırmasında şu sonuca varmıştır: 21. Yüzyılın başlangıcında olduğumuz bir dönemde, özellikle modernleşme ile ortaya çıkan, çocuklara yönelik okul programları, faaliyetler, oyun etkinlikleri daha yapılandırılmış ve bireyselli-

ği ön plana çıkararak bir sistem oluşturmaya başlamıştır. Çocuklar artık kitle iletişim araçlarını daha etkili kullanmaktadırlar. Dolayısıyla bilişsel üslubun ölçülmesinde günümüz şartlarına göre “normal” olarak değerlendirilen çocuklar, önceki dönemlerde çocukların bilişini doğrudan etkileyen bu testlerden daha yüksek puanlar almaktadır (Karaman, 2009:180). Böylece teknolojiyi daha çok kullanan çocukların görsel testlerde daha başarılı oldukları görülmektedir. Çocukların görsel yetenekleri gelişirken diğer yetenekleri yeterli gelişme göstermemektedir.

Sanal oyunlardan GTA (Grand Theft Auto) geleneksel çocuk oyunlarından “hırsız-polis oyunu”nu andırmaktadır. Bu oyunda gündüz sıradan insanların dolaştığı mekânlar geceleri tüm kanunsuz olayların odağı haline gelmektedir. Oyuncu kural tanımayan bir kişiliktir. Araba çalabilir, onu parçalayabilir, adam dövebilir hatta öldürebilir. Oyun böylece oyunu oynayan sanal olarak birçok yasa dışı eylemlerde bulunma hakkı tanımaktadır. Oyunu oynayanlar yapacağı eylemlerde birçok silahı kullanabilirler. Bu oyunun geleneksel hırsız-polis oyunundan esinlenmesine rağmen, geleneksel oyunda var olmayan şiddet unsurlarıyla bezenmesi ve bunları masum eylemler olarak göstermesi dikkat çekmektedir. Şiddetin olumlanması çocuğun bilişsel gelişiminde etkili olmaktadır. Bunu fiziksel olarak dışı vuramayan bireyin çeşitli sorunlar yaşayacağı değerlendirilmektedir.

b. Geleneksel ve sanal oyunların çocukların duygusal gelişimi üzerine etkileri

Çocukta duygusal yapı bedensel ve zihinsel gelişimine paralel olarak gelişir ve olgunlaşır. Çocuğun duygusal gelişimini en çok yakın çevresindeki insanlarla, anne, baba, öğretmenleriyle olan ilişkileri etkiler (Özer ve diğerleri, 2006:55). Yakın çevresi ile birlikte oynadığı oyunlar ile kişilerle olan birlikteliği duygusal dünyasının gelişmesine olumlu katkısı olmaktadır.

Çocuklar oyun yoluyla sadece etkilendiği olayları sergilemekle kalmayıp, aynı zamanda da anlatamadığı kaygılarını dile getirir ve olayı somutlaştırarak kendi istediği bir çözüm yolunu bulmaya çalışırlar. Bu şekilde de kaygılarından kurtulabilirler. Ayrıca çocuk oyun sırasında mutluluk, sevinç, acıma, korku, kaygı, dostluk, düşmanlık, kin, nefret, sevgi, sevmek, sevilmek, güven duyma, bağımlılık, bağımsızlık, ayrılık ölüm gibi birçok duygusal tepkiyi de öğrenebilir. Buna ilaveten oyunda, anne, baba, abla, kardeş, öğretmen, doktor gibi roller üstlenerek insanlar arası duygusal ilişkileri ve tepkileri de öğrenebilir. Çocuk oyun yoluyla duygusal tepkilerini kontrol etmeyi ve denetim altına almayı da öğrenebilir. (MEGEP, 2007:9). Ayrıca sosyal oyunlar yoluyla sorumluluklar alabilir, kurallara uyar ve dolayısıyla da kendine güveni artabilir. Sanal oyunlarda bu kadar geniş bir duygusal etki söz konusu değildir. Çocuk sanal oyunları oynarken bu duyguları sınırlı şekilde yaşamakta ve duygusal oluşuma etki eden çevresel faktörler olmadığı için geleneksel oyun nazarında bir duygusal yapı oluşmamaktadır.

Counter Strike gibi FPS (First Person Shooter) grubuna giren silahşör oyununda düşmanı elindeki silahlarla öldürmeye başlayan oyuncu oyun boyunca bu eylemine devam

etmektedir. Oyuncu avını yakalamak için ya “counter” grubuna ya da “terörist” grubuna geçer. Bu gruplar silahla birbirlerini yok ederler. Sokaklarda kanlar akar, insanlar ölür. Öldürme eylemini sanal olarak gerçekleştirmek çok kolay ve zahmetsiz bir iştir. Çocuklar bu oyunu oynarlarken insan öldürmenin basit ve sıradan bir iş olduğunu keşfederler. Gerçek yaşamda bir insanın öldüğünü gördüklerinde gerçek yaşamın hiçte sanal yaşam gibi olmadığını öğrenirler. Bu durumun çocukların duygusal yapısını olumsuz olarak etkileyeceği çok açıktır.

c. Geleneksel ve sanal oyunların çocukların fiziksel gelişimi üzerine etkileri

Çocuğun fiziksel gelişimi için hareket etmesi çok önemlidir. Geleneksel oyunun içerisinde, çocuklar sürekli olarak koşmak, zıplamak, tırmanmak, çekmek, itmek, boğuşmak, suretiyle hareket etmek imkânını elde etmektedir. Böylece kasların gelişimine katkıda bulunarak sağlıklı bir şekilde büyümesi sağlanmış olmaktadır. Geleneksel oyunlar ile çocuk gelişim çağındaki kuvvet, çabukluk, dayanıklılık, esneklik ve beceri yeteneklerini geliştirir. Hareketli oyunlar gelişim çağındaki çocukların kas sistemlerini, sinir, dolaşım, solunum sistemleri ile kemik ve eklem yapılarının gelişmesini sağlamaktadır. Böylece çocukta kuvvet, dayanıklılık ve esneklik gelişimi tamamlanmış olmaktadır. Açık havada oynanan oyunlar sayesinde güneş ışınlarından yararlanarak D vitamini alır, oksijen ve temiz hava sayesinde iştahı artar ve daha rahat uyur. Denge oyunları, top oyunları ve benzer çalışmalar çocuğa gücünü yerinde ve zamanında kullanma alışkanlığı kazandırır (Özer ve diğerleri, 2006:55).

Sanal oyunların en önemli özelliği fazla bir fiziksel beceriye ihtiyaç duymaması ve fiziksel yapıyı güçlendirecek yapıda olmamasıdır. Bu nedenle çocuğun fiziksel gelişimini eksik şekilde tamamlamaktadır. Fiziksel gelişimini eksik olarak tamamlayan çocukların daha sonraki yaşlarda sağlıklı bir yaşam sürdürmeleri zorlaşmaktadır.

d. Geleneksel ve sanal oyunların çocukların sosyal gelişimi üzerine etkileri

Oyun çocuğun pek çok davranışı öğrenmesine olanak sağlayarak, gelişimine katkıda bulunmaktadır. Bu gelişiminin boyutlarından biri de çocuğun sosyal gelişimidir. Oyun çocukların kendi kendileriyle ve dış dünyayla etkileşimlerini sağlamaktadır. Çocuklar toplumun kurallarını paylaşmayı, işbirliğini, başkalarına yardımı ve problemlere farklı çözüm yolları getirebilme becerilerini bu sayede öğrenmektedirler (Saracho, 1987).

Birey oynamak için bir başkasının veya toplumun zorlamalarını beklemez. Oyun oynamaya kendi özgür iradesiyle karar verir, yine kendi özgür iradesiyle bitirir. Oyunun bu özelliği çocuğa ileri ki yaşlar için kendi başına karar verme alışkanlığını kazandırır. Başkalarının vereceği kararlarla hareket etme duygusunu geliştirir.

Çocuk oyunları, çocuklar arasında iletişimin sağlıklı bir şekilde gelişmesine yardımcı olur. Çocuk yaşadığı sosyal çevre içindeki görev ve sorumlulukları oyun içinde yaşayarak öğrenir. Anne, baba ve kardeşler arasındaki rolü, yakın çevresindeki büyüklerine, ar-

kadaşlarına yönelik davranışları oyun içinde belirginleşir. Oyun bir grup çalışmasıdır ve kendine özgü kuralları vardır. Bu kurallara uymayanlar oyun dışında kalırlar. Bütün çocuklar kurallara uymayanlarla oyun oynamak istemezler ve onları oyun dışı bırakırlar; böylelikle cezalandırılmış olurlar. Hiçbir çocuk bu duruma düşmek istemez. Oyunun bu niteliği çocuklara kurallara uyumayı öğretir. Birey büyüdüğünde de toplumun kurallarına uyar ve toplumla uyumlu hale gelir (Özer ve diğerleri, 2006:56).

Oyun çocuklarda özgür düşünme yetisinin gelişimini sağlar. Hemen hemen her oyunda çocuğun sosyal açıdan gelişimine faydası olabilecek davranışlar bulunur. Oyunda edinilen kendi haklarını savunma, diğer arkadaşlarına karşı saygı, işbirliği ve paylaşma, kurallara uyma iyi-kötü, doğru-yanlış ayrımını yaparak iyiyi-doğruyu özümseme ve mensubu olduğu gurubun çıkarlarını koruma ve kollama ile toplum kültürünü öğrenme gibi özellikler, toplumsal yaşamlarını sağlayan, öğreten sosyal değerlerdir (Özer ve diğerleri, 2006:57).

Çocuk sanal oyunda fiziksel eksikliğin yanında sosyal gelişimi konusunda da sorunlar yaşamaktadır. Grup çalışması, paylaşım, insanlara iletişim konusunda gelişim yaşayamayan çocukların toplumda yetişkin bir birey olduktan sonra birtakım sorunlar yaşayacağı değerlendirilmektedir.

e. Geleneksel ve sanal oyunların çocukların ruhsal gelişimi üzerine etkileri

Ruhsal gelişim ile sosyal gelişim birbirinden bağımsız değildir. Çocuk, toplumu, kuralları, meslekleri, gelenek ve görenekleri, iyiyi ve kötüyü, doğruyu-yanlışı öğrenirken, yani sosyal olarak gelişirken, bu öğrendikleri kendi kişiliğini de şekillendirir. Oyunun kurallarına bağlı olarak oyuncu, rakibine saygı duymaya, disiplinli olamaya mecburdur. Fakat bu tür kurallar sadece sınırlamamakta, aynı zamanda mesafeli özgürlüğü de sağlamaktadır. Bu da, oyuncuya kendi karakterini gerçekleştirme imkanı vermektedir (Özer ve diğerleri, 2006:56).

Geleneksel oyundaki şiddetin sürekliliği yoktur. “Kovalamaca” ve “El El Üstünde” oyunlarındaki vurmalar, “Futbol oyunlarında” bazı oyuncuların heyecanlanarak karşısındaki şiddet göstermesi hemen düzeltilir ve tekrarlanmaz. Bu nedenle geleneksel oyunlar çocuklarda kin, nefret duygularının yerine sevgi, saygı ve hoşgörüyü geliştirir.

Gerçek yaşamla hayal dünyası arasında sürekli gidip gelen çocuk zamanla, gerçekte hayal dünyası arasındaki ayrımı görür. Çocuğun oyundaki hayal dünyası onun gerçek yaşamı daha iyi görmesini ve kavramasını sağlayarak psikolojik olgunluğuna yardımcı olur. Oysa sanal oyunlar gerçek yaşam ile hayal dünyası arasındaki ayrımı belirsizleştirir. Bu durumda çocuk gerçek hayata intibak etmede zorluklarla karşı karşıya gelecektir. Bu nedenle sanal oyunlar çocukların ruhsal gelişim konusunda geleneksel oyunların yerini dolduramamaktadır. Yanlış veya kötü olan şeyi karşılıklı olarak geleneksel oyun içerisinde öğrenen çocuklar sanal oyunlarda bu imkânı elde edememektedirler.

Sonuç

Geleneksel oyunlar insanlık tarihi boyunca binlerce yılda oluşmuş ve günümüzde de insanların gelişim sürecinde son derece etkili olan faaliyetlerdir. Bu oyunlar ile çocuk haval gücünü geliştirerek yaşamını şekillendirmeye başlamaktadır. Teknolojinin gelişimiyle birlikte çocukların oynadıkları oyunların mekânı ve şekli değişerek sanal ortamda oynanmaya başlamıştır. Oyunlar artık bilgisayarlar, oyun makineleri ve cep telefonları ile oynanmaktadır. Bu ortamlar yardımıyla sanal oyunlar oynayan çocuğun sosyalleşmesi ve ileride kullanacağı dünya yaşamını tanıması engellenmektedir. Böylece temel bir çocuk hakkı olan oyun oynama hakkı engellenmektedir.

Bu bildiride çocuğun gelişme süreçleri olarak adlandırılan bilişsel, duygusal, fiziksel, sosyal ve ruhsal gelişim aşamalarında geleneksel oyunlar ile sanal oyunların üzerinde durulmuş ve ortaya çıkan farklılıklar gelişim safhaları bakımından incelenmiştir.

Oyun, çocuğun topluma kazandırılmasında son derece önemli bir faaliyettir. Çocuk oyunda gördükleri ve yaşadıklarıyla dünyayı algılamaya çalışmaktadır. Geleneksel oyun hem ruh hem de beden gelişiminde çok önemli bir araçtır. Geleneksel oyunun belirli kuralları vardır. Belirli kurullarla oynanan oyun çocuklara eğlenceli bir deneyim sunmaktadır. Oyun oynayan çocuklar özgür olduklarından uyumlu ve yaratıcı olmaktadır. Geleneksel oyunda da sanal bir ortam vardır. Fakat bu ortam teknolojik olanaklarla sağlanmamıştır. Bu nedenle gerçek hayata dönülürken birçok faydalanma gerçekleştirilir. Çocuklar hem ruhsal olarak, hem de bilişsel, duygusal, fiziksel, sosyal ve ruhsal olarak olumlu etkilenirler. Bu etkilenme somut olarak yaşamlarının ileriki safhalarında kolayca görülebilmektedir.

Sanal oyunları en çok ergenlik dönemindeki çocuklar oynamaktadır. Bu dönem gelişimin en fazla yaşandığı ve yetişkinliğe giden süreçte değişimin en çok hissedildiği dönemdir. Günümüzde çocuklar oyun ihtiyaçlarını gerçek mekânlardan sanal mekanlara taşıdıklarından bu gelişim safhaları etkin olarak yaşanmamaktadır. Sanal oyunlar gerçek yaşamdaki çocukluk olsun, yetişkinlik olsun her dönemi bilgisayar ortamına taşımaktadır. Bu nedenle çocuğun sanal oyunlarda bir kişiyi öldürmesi, bir şehri yok etmesi çok normal bir davranış olarak nitelendirilmektedir.

Sanal oyunlar ile insanlar, bu teknoloji ortamları ile farklı bir iletişim kurmaktadır. Fakat bu iletişim sınırlı olmakta, gerçekte oyundaki eylemlerin çoğu makineler aracılığıyla gerçekleşmektedir. Yani etkileşimli bir iletişim söz konusu değildir. Oysa geleneksel oyunlarda tam bir etkileşim ortamı bulunmaktadır.

Zeka gelişiminde önemli olan geleneksel oyunlar sayesinde çocukların sorun çözme pratikleri geliştirmekte ve düşünme algılama ve kavrama yoluyla dil gelişimleri sağlanmaktadır. Sanal oyunlar çocukların zihinsel gelişimine sınırlı katkısı bulunmaktadır. Sanal oyunlar çocukların görsel yeteneklerinin gelişmesine olumlu katkı sağlamasına rağmen onların duygusal gelişimlerine olumsuz etkilerde bulunmaktadır.

Çocuk geleneksel oyunlar oynamak suretiyle yaşadığı mutluluk, sevinç, üzüntü, acıma, kaygı, dostluk, sevgi, ayrılık ve ölüm gibi duygusal tepkileri zamanla şekillendirmektedir. Böylece insanlarla duygusal ilişkileri kurmaları ve insanların tepkilerini anlamaları kolaylaşmaktadır. Çocuk, sanal oyunlarda da bu duyguları yaşayabilir, ancak sosyal etkileşim söz konusu olmadığından duyguları tam olarak zihninde şekillendirememektedir.

Geleneksel oyunlar aracılığıyla yapılan fiziksel egzersizlerin çocuğun beden gelişimine olumlu katkıları bulunmaktadır. Bu durum çocuğun ileride sağlıklı bir yaşam temin etmesi açısından çok önemlidir. Sanal oyunların fazla bir beceriye ihtiyaç duymaması nedeniyle çocuğun fiziksel gelişimine olumsuz katkıda bulunmasına neden olmaktadır.

Geleneksel oyunların çocukların kendileri ile dış dünya arasındaki etkileşimi sağlamada çok büyük önemi vardır. Böylece çocuğun kararları şekillenmekte ve başkalarının nasıl karar vereceğini tahmin etme yeteneği gelişmektedir. Ayrıca bireyler ile nasıl iletişim kuracağını öğrenmektedir. Sanal oyunlarda çocuğun sosyal gelişimi konusunda sorunlar bulunmaktadır. Sanal oyunlarda çocuğun kişilerle iletişim kurma olanağı sınırlıdır. Ancak oyunun verdiği olanaklar çerçevesinde diğer insanlarla teknolojik iletişim kurulabilmektedir. Bu durum gerçek insanlarla iletişim kurmaktan çok farklıdır.

Çocuk geleneksel oyunlar yardımıyla ruhsal gelişimini de tamamlamaktadır. Çocuk bu oyunlar aracılığıyla gerçek yaşam ile hayal dünyası arasındaki ayrımı öğrenerek kolay bir şekilde gerçek dünyaya adapte olabilmektedir. Böylece gerekli ruhsal olgunlaşmasını da sağlamaktadır. Sanal oyunlarda gerçek yaşam ile hayal dünyası arasındaki ayrım belirsiz olduğundan çocuklar gerçek yaşama intibak etmede zorluklarla karşılaşabilmektedirler.



Geleneksel oyunların çocukların bilişsel, duygusal, fiziksel, sosyal ve ruhsal gelişim safhalarına olumlu katkısı bulunmaktadır. Bu nedenle çocuğun oyun oynama hakkının yeniden kendisine verilmesi gerekmektedir. Çocuğun sanal oyun ortamlarında oyun oynamalarının sınırlandırılması ve çocuğa gerçek oyun oynama olanağının sağlanması uygun olacaktır.

KAYNAKÇA

- Bilgin, Nuri (1995). Kolektif Kimlik. İstanbul: Sistem.
- Binark ve Günseli Bayraktutan-Sütçü. (2007). Digital Oyun: Kültür Endüstrisi Olarak. İstanbul: Kalkedon.
- Caillois, Roger. (1994). Oyunun Tanımı. Çev. Turhan Ilga., Sanat Dünyamız, Yıl:19, S.55. İstanbul: Yapı Kredi Yay.
- Çelen Nermin. (1999). Öğrenme Psikolojisi. Ankara: İmge.
- Censis, Fontazione. Children and Media:Italy, April 2002, Children and Media Overview, İçinde: Ed.: Prof. David Buckingham, Centre for the Study of Children Youth and Media Institute of Education. University of London, URL: www.chicam.org/reports/download/deliverable_1b.pdf.
- Garnham, Nicholas.(1990) Capitalism and Communication :Global Culture and the Economics of Information. Londra: SAGE:
- Howe, Michael J.A. (2001). Öğrenme Psikolojisi. İstanbul: Alfa.

- Huizinga, John (1995). *Homo Ludens: Oyunun Toplumsal İşlevi Üzerine Bir Deneme*. Çev.: Mehmet Ali Kılıçbay. İstanbul: Ayrıntı.
- Karaman, Neslihan Güney. Okulöncesi Eğitim Kurumuna Devam Eden 5-6 Yaş Grubu Çocukların Bilişsel Üslûpları ile Oyun Davranışları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi Ankara University, Journal of Faculty of Educational Sciences, year: 2009, vol: 42, no: 2, 163-182. URL: <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/40/1223/13978.pdf>
- Manovich, Lev (2001). *The Language of New Media*. Cambridge: MIT Press. MEGEP . (2007). *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi: Oyun Etkinliği I*. Ankara.: MEB
- Nutku, Özdemir. (1998). *Çocuk ve Tiyatro*. İstanbul: Özgür.
- Özer, Arzu. A. Cenk Gürhan, M. Oğuz Ramazanoğlu (2006). *Oyunun Çocuk Gelişimi Üzerine Etkileri*. Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları Dergisi.. Elazığ: DAUM.
- Rubin, K.H., Fein, G., Vanderberg, B.(1983). *Play*, H.Musson (Eds), *Handbook of Child Psychology*. New York: Wiley.
- Saracho, O.(1987). *Cognitive style in the play of young children*. *Early Child Development and Care*. 51. New York: Routledge.
- Saracho, O.(1996). *Preschool children's cognitive styles and play behaviors*. *Child Study Journal*, 26. Buffalo: State University of New York.

ERGENLERİN SİBER AKRAN ZORBALIĞINA BAKIŞ AÇISININ İNCELENMESİ

Seda Gökçe TURAN		
<i>Gazi Üniversitesi Yüksek Lisans Öğrencisi</i>		
Bilgehan AKSOY		
<i>Bilgi Üniversitesi Lisans Öğrencisi</i>		

ÖZET

Bu çalışmanın amacı “Lise öğrenimine devam eden öğrencilerin siber akran zorbalığına maruz kalma ve siber akran zorbalığını gösterme davranışları arasında bir ilişki var mıdır?” sorusuna cevap aramaktır. Aynı zamanda, siber akran zorbalığına etki eden cinsiyet ve yaş faktörlerinin etkisinin araştırılmasıdır. Çalışmaya 172’si kız 128’i erkek olmak üzere toplam 300 lise ikinci ve lise üçüncü sınıf öğrencisi katılmıştır. Katılımcıların yaşları 15 ile 16 arasında değişmektedir. Veri toplama aracı olarak demografik bilgi formu ve Siber Akran Zorbalığı Envanteri kullanılmıştır. Siber akran zorbalığına maruz kalma ve gösterme davranımı ile yaş ve cinsiyet arasındaki farklılıkları değerlendirmek için varyans analizleri uygulanmıştır. Analiz sonuçlarında siber akran zorbalığına maruz kalan ergenlerin daha fazla siber akran zorbalığı davranımını gösterdikleri bulunmuştur. Aynı zamanda, erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre daha fazla siber akran zorbalığına maruz kaldıkları ve siber akran zorbalığı davranımını gösterdikleri bulunmuştur. Ancak yaşa göre siber akran zorbalığına maruz kalma ve gösterme davranımı arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür. Bu bulgular literatür desteği ile tartışılmış, ileride yapılabilecek araştırma konuları önerilmiş ve bu çalışmaların sonuçlarının terapi sürecine katkıları tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Siber akran zorbalığı, siber şiddet, akran zorbalığı, ergenler arası şiddet, ergenler.

Problem

Bu araştırmanın problem cümlesi “Siber akran zorbalığına maruz kalma ve gösterme davranımlarının siber akran zorbalığına maruz kalma ile bir ilişkisi var mıdır? “şeklinde özetlenmiştir.

1.2. Amaç

Bu araştırmanın amacı “Lise öğrenimine devam eden öğrencilerin siber akran zorbalığına maruz kalma ve siber akran zorbalığını gösterme davranımları arasında bir ilişki var mıdır?” sorusuna cevap aramaktır.

1.3. Önem

Ülkemizde bilişim teknolojisinin ve araçlarının kullanımının ergenler arasında hızla yayıldığı düşüncesinden hareketle yararlarının yanısıra bilişim teknolojisinin zararları da düşünülmelidir. Özellikle siber akran zorbalığı için gerekli önlemlerin alınması ve bu konuda çalışan uzmanların harekete geçmesi gereklidir. Ancak ülkemizde bu konu ile ilgili araştırma sayısı yeterli düzeyde değildir. Ergenler çoğu zaman siber ortamda sadece eğlence amaçlı olarak bile yaptıkları davranımların literatürde “siber zorbalık” olarak tanımlandığını ve bunun bir suç olduğunu bilmemektedirler.

Araştırmacılar için ise okullardaki akran zorbalığının, bilişim teknolojisi araçları kullanımı ile daha tehlikeli ve yeni bir yüzü olarak tanımlanan siber akran zorbalığına bakış açıları çok farklı ve tartışmalı olabilmektedir. Kimi araştırmacılara göre, gençler günlük hayatta söyleyemeyecekleri sözleri siber ortamda çok daha rahat ifade etmekte, özgüvenlerini tazelemekte, kimliklerinin belli olmamasına güvenerek çoğu zaman da karşısındaki kişileri rahatsız ederek, hakaret ederek benlik tatmininde bulunmaktadır. Tüm bunlar sadece psikolojik ya da eğitsel boyutta değil aynı zamanda sosyolojik boyutta da irdelenmesi gereken konulardır. Unutulmaması gereken nokta bugünün gençlerinin yarının yetişkinleri olduğu ve bilişim teknoloji araçları etkisiyle görebilecekleri zararların sadece onların değil toplumun da geleceğini etkilediğidir. İnsanoğlu farkında olsa da olmasa da “model alma” ile eğitime ve gelişimine devam etmektedir. Gördüğü davranışlar, tepkiler, etrafındaki insanlar bireyin kişilik gelişimini ve benliğini etkilemekte, kimliğini oluşturmasına yardım etmektedir, özellikle de ergenlik döneminde. İnternette tanımadığı kişilerle iletişim kuran ergenler belki her zaman çok ciddi boyutta zararlar görmemektedir. Fakat siber ortamda tanışıp romantik ilişki yaşadığı kişiden zarar gören, tecavüze uğrayan, belki de sadece duygusal anlamda istismar edilen ergen bu olaydan aldığı yarayı hem fiziksel hem de ruhsal olarak taşıyacaktır. Bu da onun ilerideki yaşantısını, karşısına çıkan insanlara nasıl davrandığını, nasıl ilişkiler kurduğunu etkileyecektir. Daha ileri boyutta düşünülürse, bu kişinin kurduğu ilişkiler toplumsal boyutta da diğer insanları etkileyecektir. Romantik ilişkiler dışında, siber ortamda tanışıp arkadaş olan kişilerin de tecrübe ettikleri olaylar hakikaten düşündürücüdür. İlk buluşmada şiddete uğrayanlar, haklarında dedikodu yayılanlar, belli forum sitelerinden gurur kırıcı şekilde çıkartılanlar, ırkçı, şiddet içeren, utandırıcı mesajlara maruz kalanlar durumun ciddiyetini gözler önüne sermektedir. Göz önünde bulundurulması gereken bir diğer önemli nokta ise ergenlerin birbirileri ile sık sık paylaşım içinde olmaları ve siber ortamda kurulan arkadaşlıkların, flörtlerin artık “moda” olmasıdır. Siber ortamda kurulan arkadaşlıkların artık “normal” olarak algılanması da tehlikenin hafife alınmasına ne-

den olmaktadır. Sonuç olarak siber ortamda yüzünü görmeden konuşulan, sohbet edilen kişi tamamen kimliğini saklıyor ya da yalan söylüyor olabilir. Daha da kötüsü bu kişi sapkın fantezileri olan ya da ruh sağlığı yerinde olmayan biri de olabilir. Olayın en olumsuz ve uçtaki etkileri göz önünde bulundurulmalı, ergenler ve ebeveynler bu konuda bilinçlendirilmelidir. Belki başlarda gereksiz bir paranoya gibi görülse de unutulmaması gereken nokta siber akran zorbalığının sonuçlarının ve etkilerinin çok ürkütücü boyutlara ulaşabilmesidir.

Tüm bunların yanısıra, araştırmacılar daha çok okul başarısı, özgüven kaybı, arkadaş ilişkilerinde yetersizlik ve yetişkinlik çağında sosyal izolasyondan bahsetmektedirler (Peppler, 2008). Fakat bilgisayar başında uzun süre kalmanın en başta obezite gibi sağlık sorunlarına yol açabildiği araştırmacıların çok fazla üzerine eğilmediği bir noktadır. Sadece siber zorbalık değil bilişim teknolojisi araçlarının diğer yan etkileri üzerinde de durulmalıdır.

1.4. Araştırmanın modeli

Bu çalışmanın modeli, genel olarak bakıldığında, zaman açısından düşünüldüğünde ve metod yönünden incelendiğinde bir “betimleme” modelidir (Patton, 1990). Veri kaynağı ve veri toplama aracı bakımından incelendiğinde bu çalışma bir “anket” (survey) araştırmasıdır.

Bu çalışma amaç yönünden irdelendiğinde ise değerlendirme ağırlıklı bir araştırmadır (Patton, 1990). Başka bir ifade ile bu çalışma ile siber akran zorbalığı, ergenlerin siber akran zorbalığına maruz kalma ve sergileme oranlarını yaş, cinsiyet, siber akran zorbalığına maruz kalma faktörleri ışığında bir değerlendirmeden geçirilmiştir. Analiz teknikleri yönünden bakıldığında bu çalışma sayısal (Quantitative) bir araştırmadır (Patton, 1990).

1.5. Örneklem

Çalışmanın amacı doğrultusunda, İstanbul il merkezinde bulunan Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı genel liselerde uygulama yapabilmek için İstanbul İl Milli Eğitim Müdürlüğü ile temasa geçilmiştir. Araştırmanın konusunun ve ölçekte kullanılan sorulardan özellikle “sohbet odasında ahlaksız teklifte bulunmak” sorusu gibi sorular, konunun hala tabu olarak geçmesi nedeni ile araştırma için okul bulunmasında sıkıntı yaşanmıştır. Bu yüzden, araştırma uygulanmadan önce, İstanbul'daki pek çok okul ile görüşülmüş, izin alınamamış; fakat iki devlet okulundan (Bahçelievler Kemal Hasoğlu Lisesi ve Kurtuluş Lisesi) izin alınmıştır. Araştırmanın örneklemini bu iki lisenin ikinci ve üçüncü sınıfına devam eden 300 öğrenci oluşturmaktadır ve araştırma için gerekli resmi izinler Milli Eğitim Müdürlüğü'nden alınmıştır.

Tablo 1'de çalışmaya ait örneklemin demografik bilgileri verilmiştir. Buna göre araştırmaya katılan öğrencilerin % 50'si (n: 150) Bahçelievler Kemal Hasoğlu Lisesi'nden ve % 50'si (n:150) Kurtuluş Lisesi'nden katılmıştır. Toplamda 300 kişi olan katılımcıların %57.3'ü (n: 172) kız ve %42.7'si (n: 128) erkektir. Araştırmaya katılan öğrencilerin % 51.7'si (n: 155) 16 yaş grubunda, %48.3'ü ise (n: 145) 15 yaş grubunda yer almaktadır.

Tablo 1. Ergenlerin Demografik Özellikleri

Katılımcıların Bilgileri	Frekans	Yüzde %
Cinsiyet		
Kız	172	% 57,3
Erkek	128	% 42,7
Toplam	300	% 100
Yaş		
16 yaş grubu	155	%51,7
15 yaş grubu	145	%48,3
Toplam	300	% 100

1.6. Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada Erdur-Baker ve Kavşut (2007) tarafından geliştirilen “Siber Zorbalık Envanteri” kullanılmıştır. Orijinal “CBI” [Cyber Bullying Inventory (Siber Zorbalık Envanteri)] iki paralel formdan oluşmaktadır. İlk formda siber akran zorbalığı davranımını gösterme ikincisinde ise siber akran zorbalığı davranımına maruz kalma incelenmektedir.

1.7. Verilerin Analizi

Verilerin analizi bilgisayar ortamında araştırmaya katılan öğrencilerden alınan cevaplardan elde edilen veriler SPSS 10,0 istatistik programı kullanılarak analiz edilmiştir. Öğrencilere ait bilgiler frekans ve yüzde kullanılarak verilmiştir.

1.8. Bulgular ve Tartışma

Tablo 2: Yaş ve Cinsiyet Değişkenleri ile Siber Zorbalığa Maruz Kalma Ve Gösterme Davranımı İlişkisi (Pearson Korelasyon)

	Yaş	Sergileme	Maruz Kalma
Cinsiyet	.015	.243**	.134*
Yaş		-.073	-.039
Sergileme			

$p < .05$, ** ; $p < .01$, *

Pearson korelasyon analizi, yaş ve cinsiyet faktörleri ile siber akran zorbalığına maruz kalma ve siber akran zorbalığını gösterme davranımları arasındaki ilişkinin belirlenmesi için uygulanmıştır. Sonuçlara bakıldığında cinsiyet ile siber akran zorbalığını gösterme davranımı arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur (r : .243; $p < .05$). Benzer şekilde, cinsiyet ile siber akran zorbalık davranımına maruz kalma arasında da anlamlı bir farklılık bulunmuştur (r : .134; $p < .05$). Ancak cinsiyet ile siber akran zorbalığını gösterme davranımı arasındaki ilişki cinsiyet ile siber akran zorbalığına maruz kalma arasındaki ilişki-den daha kuvvetlidir (r : .243; $p < .05$; r : .134; $p < .05$). Bunun yanısıra siber akran zorbalığını gösterme davranımı ile siber akran zorbalığına maruz kalma davranımı arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur (r : .392; $p < .05$). Bu bulgulardan yola çıkarak siber akran zor-

balığına maruz kalan öğrencilerin maruz kalmayan öğrencilere oranla daha fazla siber akran zorbalığı gösterdikleri ve cinsiyet ile siber akran zorbalığına maruz kalma ve gösterme davranımı arasında anlamlı bir ilişki olduğu; yaş ile siber akran zorbalığına maruz kalma ve gösterme davranımları arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığı söylenebilir. Yaş ile siber akran zorbalığına maruz kalma ve gösterme arasında anlamlı bir ilişkinin bulunmamasının sebebi ise yaş gruplarının birbirine çok yakın olması ile ilişkilendirilebilir.

Bu konuda yapılan araştırmalara bakıldığında ise Li (2007) Kanada'da 177 yedinci sınıf öğrencisi ile anket yöntemini kullanarak yaptığı araştırmada siber zorbalığa maruz kalan öğrencilerin % 59, 1'inin kız, %38, 6'sının ise erkek olduğunu belirtmiştir. Siber akran zorbalığı davranımını gösteren öğrencilerin ise %43, 5'i kız iken %52, 2'si erkektir. Bu araştırmanın bulgularından değişik olarak Li (2007), kızların daha fazla siber akran zorbalığına uğrarken erkeklerin daha fazla siber akran zorbalığı davranımını gösterdiklerini belirtmiştir. Bu araştırmanın bulgularına benzer olarak ise Li (2007) siber akran zorbalığı davranımını gösteren 159 öğrencinin aynı zamanda siber akran zorbalığı davranımına da maruz kaldıklarını, bunun sonucunda siber akran zorbalığına maruz kalmanın siber akran zorbalığını gösterme davranımını tetiklediğini belirtmiştir. Çünkü öğrenciler siber akran zorbalığına maruz kaldıkça davranımı göstermektedirler.

Fakat bu bulgudan farklı olarak Beran, Li (2005) Kanada'da yedinci ve dokuzuncu sınıfa devam eden 432 öğrenci ile yaptıkları araştırmada siber akran zorbalığına maruz kalma ve davranımı gösterme ile cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki bulunmuşlardır. Bu bulgunun yapılan araştırmadan farklı çıkmasının sebebi Beran, Li'nin (2005) araştırmasında kullanılan örneklemin yaşça daha küçük olması ile ilişkilendirilebilir.

Kowalski, Limber (2007) Amerika'da 767 altıncı, yedinci ve sekizinci sınıf öğrencisi ile yaptıkları araştırmada kız öğrencilerin erkeklere oranla daha fazla siber zorbalık ile yüze geldiği, erkeklere oranla daha fazla siber zorbalığa maruz kaldıkları belirtmişlerdir. Fakat erkek öğrenciler ise daha fazla fiziksel akran zorbalığına uğramakta ve uygulamaktadırlar. Buradan hareketle araştırmacılar, kız öğrencilerin daha fazla dolaylı şiddete maruz kaldıklarını belirtmişlerdir.

Tablo 3. Kız Ve Erkek Ergenlerin Yaşlarına Göre Siber Akran Zorbalığına Maruz Kalma Davranımına Ait ANOVA Sonuçları

Maruz Kalma	df	SS	MS	F
Cinsiyet	1	,663	,663	5,609 **
Yaş	1	3,574	3,574	,302
Cinsiyet + Yaş	1	,146	,146	1,235
Error	296	,118	,118	

p < .05, ** p < .001*

Kız ve erkek ergenlerin yaşlarına göre siber akran zorbalığına maruz kalma davranımında fark olup olmadığının incelenmesi amacı ile ANOVA analizi yapılmıştır. Analizle-

rin sonucunda, cinsiyete göre siber akran zorbalığına maruz kalma davranımının anlamlı farklılık gösterdiği bulunmuştur (F: 5,609; p< .05). Fakat, yaşın siber akran zorbalığına maruz kalma davranımında anlamlı bir farklılığa neden olmadığı görülmüştür.

Tablo 4. Kız ve Erkek Ergenlerin Yaşlarına Göre Siber Akran Zorbalığına Maruz Kalma Davranımına Ait Ortalamalar Ve Standart Sapmalar

Cinsiyet	Yaş	Ortalama Değer	SD
Kız	17	1,160	,036
	16	1,093	,038
Erkek	17	1,210	,043
	16	1,233	,043

ANOVA analizi ile siber akran zorbalığına maruz kalma davranımı ile cinsiyet arasındaki ilişki, kızlar ve erkekler için, ayrı ayrı incelenmiştir. Bu analizin sonucunda erkek öğrencilerin (M: 1,221; SD: ,030) kız öğrencilere (M: 1,126; SD: ,026) oranla daha fazla siber akran zorbalığına maruz kaldıkları bulunmuştur. Yaş bazında bakıldığında ise yaşı daha küçük olan erkek ergenler daha fazla zorbalığa maruz kalmaktadırlar (M: 1,233; SD:, 043) .

Literatürde yapılmış araştırmalara bakıldığında ise Dehue ve arkadaşları (2008), 1211 orta sınıf ve ilköğretim son sınıf öğrencileri ve onların ebeveynleri ile araştırmacılar tarafından geliştirilen ölçekler uygulanarak ebeveynlerin ve çocukların siber zorbalığa maruz kalma davranımı gösterme sıklıkları ile siber zorbalıkla başa çıkma stratejilerinin incelendiği bir araştırma yapmışlar ve araştırmanın sonunda erkek katılımcıların (%50,5) %18,6'sının siber akran zorbalığına maruz kalırken kız katılımcıların (%49,5) %13,4'ünün siber akran zorbalığına maruz kaldıklarını belirtmişlerdir. Fakat bu araştırmanın bulgularının tersine Wolak ve arkadaşları (2006) 1501 10-17 yaş grubundan düzenli internet kullanıcısı ergen ile yaptıkları araştırmada, kız öğrencilerin %58'inin, erkek öğrencilerin ise %42'sinin siber akran zorbalığına maruz kaldıklarını belirtmiştir. Benzer şekilde Kowalski, Limber (2005) 3767 öğrenci ile yaptıkları araştırmada kızların %25'inin, erkeklerin ise % 11'inin siber akran zorbalığına maruz kaldıklarını belirtmişlerdir. Bu bulgu ise, kızların erkeklere göre neredeyse iki kat daha fazla siber zorbalığa maruz kaldıklarını göstermektedir. Smith ve ark. (2008) iki farklı araştırma yaparak siber akran zorbalığını incelemişlerdir. 11-16 yaş grubundan, ilk çalışma için 92 öğrenci odak grup için belirlenmiş daha sonra bu araştırmanın sonuçlarını kontrol etmek için 533 öğrenci daha seçilmiş ve ikinci bir çalışma yapılmıştır. Araştırmanın sonucunda kız öğrencilerin erkek öğrencilere oranla daha fazla siber akran zorbalığına maruz kaldıklarını belirtmişlerdir (F (1, 86) = 4, 87, p<.05; kızlar: 2, 04; erkekler: 1,51)

Li (2006) ise 264 yedinci ve dokuzuncu sınıf öğrencileri ile yaptığı araştırmada, erkeklerin %25'i kızlarına %25,6'sı siber akran zorbalığına maruz kaldıklarını belirtmiştir. Kız ve erkek öğrenciler arasında siber akran zorbalığına maruz kalma açısından anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Yaş bazında bakıldığında yaşı küçük olan erkek ergenlerin daha fazla siber zorbalığa uğramaları araştırmacıların yaş ilerledikçe siber zorbalığa maruz kalma ora-

nının düştüğü savını desteklemektedir. Smith ve ark. (2008) yaptıkları ilk araştırmanın sonucunda siber akran zorbalığına maruz kalma veya davranımı gösterme ile yaş arasında anlamlı bir farklılık bulmamışlardır. Fakat daha geniş bir örneklem grubu ile yapılan ikinci araştırmada yaşın artması ile siber zorbalık davranımı gösterme oranının da arttığı belirlenmiştir. 7 yaş grubunun %8'i, 8-9 yaş grubunun %12'si ve 10-11 yaş grubunun %23'ü siber akran zorbalığı davranımı gösterdiklerini belirtmişlerdir. Akran zorbalığı düşünüldüğünde, erkeklerin daha fazla fiziksel güç uygulayabildikleri ve karşısındakine daha çok toplumsal öğretiler nedeniyle de (erkek adam kavga eder, güç kullanır, dayak cennetten çıkmadır, kızını dövmeven dizini döver gibi) kaba kuvvet kullanmanın daha "kabul edilebilir" olması yüzünden erkek öğrenciler arasında akran zorbalığı daha sık görülmektedir; hem uygulayıcı hem de maruz kalan olarak. Fakat kız öğrenciler için akran zorbalığında durum bu kadar kolay açıklanabilir değildir. Genel olarak kız öğrenciler ya erkek arkadaşlarını diğerlerine zorbalık uygulaması yönünde kışkırtmakta ya da bazı durumlarda kendisi güç kullanmaktadır. Siber zorbalık içinse durum biraz daha değişiklik göstermektedir. Kullanıcının kimliğini çok rahat gizleyebiliyor olması, bunda en önemli etkenlerdendir. Kullanıcı kimliğini gizleyebildiği için karşısındakine çok daha rahat baskı uygulayabilmekte ve daha rahat üzebilmektedir. Ayrıca, kız öğrencilerin ergenlik döneminde bundan daha kolay etkilenebileceği ve etkilenebileceğinin de diğerleri tarafından bilineceği göz önünde bulundurulduğunda, kız öğrenciler erkeklere göre daha fazla risk grubunda bulunmaktadır. Fakat, burda unutulmaması gereken nokta "öğrenme biçimidir". Erkek öğrenciler daha fazla akran zorbalığını uygulamaya yatkın olduklarından benzer şekilde olaya maruz kalmaya da yatkındırlar. Bilişim teknolojisi araçlarını kullanma ve kullanma amacı düşünüldüğünde erkek öğrenciler kızlara göre daha rahat hareket edebilmektedirler. Örneğin, yapılan pek çok araştırmada araştırmacıların belirttikleri nokta ebeveynlerin erkeklerden daha çok siber ortamda kızları güvenliğinden endişe etmesidir. Bu yüzden geleneksel anlamda da bakıldığında erkeklerin değil daha çok kızların internet kullanımı ve internette tanıştıkları arkadaşları denetlenmektedir. Siber akran zorbalığına maruz kalma ve davranımı gösterme olarak bakıldığında bilişim teknolojisi araçlarını daha çok kullanan, daha fazla vakit geçiren öğrenciler risk grubundadır. Bu yüzden erkek öğrencilerin kızlara göre daha fazla siber akran zorbalığına maruz kalması, araştırmanın sonucunda bu bulgunun çıkması şaşırtan bir sonuç değildir.

Tablo 5. Kız Ve Erkek Ergenlerin Yaşlarına Göre Siber Akran Zorbalığını Gösterme Davranımına Ait ANOVA Sonuçları

Gösterme	df	SS	MS	F
Cinsiyet	1	3,132	3,132	18,592 **
Yaş	1	,425	,425	2,521
Cinsiyet + Yaş	1	,432	,432	2,564
Error	296	48,867	,168	

p< .05, ** p< .001

Kız ve erkek ergenlerin yaşlarına göre siber akran zorbalığını gösterme davranımında fark olup olmadığının incelenmesi amacı ile ANOVA analizi uygulanmış ve analizlerin sonucunda cinsiyete göre siber akran zorbalığını gösterme davranımının anlamlı farklılık gösterdiği bulunmuştur (F: 18, 592; $p < .05$). Fakat yaşın siber akran zorbalığını gösterme davranımında bir farklılığa neden olmadığı görülmüştür.

Tablo 6. Kız Ve Erkek Ergenlerin Yaşlarına Göre Siber Akran Zorbalığını Gösterme Davranımına Ait Ortalamalar Ve Standart Sapmalar

Cinsiyet	Yaş	Ortalama Değer	SD
Kız	17	1,189	,043
	16	1,190	,045
Erkek	17	1,473	,051
	16	1,320	,052

Siber akran zorbalığı gösterme davranımı ile cinsiyet arasında anlamlı ilişki bulunmasının sonucu ANOVA analizi uygulanarak siber akran zorbalığı gösterme davranımı ile kız ve erkek öğrenciler arasındaki ilişki incelenmiştir. Yapılan analiz sonucunda erkek öğrencilerin (M: 1,396) kız öğrencilere (M: 1,190) oranla daha fazla siber akran zorbalığı davranımını gösterdikleri belirlenmiştir. Bunun yanısıra yaşça büyük olan erkek ergenler siber akran zorbalık davranımını daha çok göstermektedirler (M: 1,473; SD: ,051). Arıcak ve arkadaşlarının 2008 yılında yaptıkları çalışmada belirttiği gibi siber zorbalığa daha fazla erkek öğrenciler maruz kalmakta bu yüzden erkek öğrenciler daha fazla siber zorbalık davranımını sergilemektedirler. Fakat Li (2005) yaptığı çalışmada erkeklerin kızlara oranla daha fazla zorbalık uygularken kızlar erkeklere göre daha fazla siber zorbalığa kurban olduğunu belirtmiştir. Bu bulgu ise yapılan çalışmadaki erkeklerin kızlara oranla daha fazla siber zorbalığa maruz kaldıkları bulgusu ile çelişmekte; fakat ülkemizde yapılan araştırma ile örtüşmektedir.

Tablo 7. Siber Zorbalığını Gösterme Davranımına Cinsiyet ve Maruz Kalma Faktörlerinin Etkilerine Ait Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları

	Sergileme	R	R ²	%
Cinsiyet		.263	0,69	%7
Maruz Kalma		.442	.126	%13

* $p < .001$

Siber akran zorbalığını sergileme davranımına cinsiyet ve siber akran zorbalığına maruz kalma davranımının etkisini incelemek amacı ile, hiyerarşik regresyon analizi uygulanmıştır. Tablo 7 incelendiğinde cinsiyet faktörü tek başına siber zorbalığı sergileme davranımının %7'lik kısmını açıklarken, siber zorbalığa daha evvel maruz kalma tek başına %13'lük kısmını açıklamaktadır. (R: .263; R² : 0,69; $p < .001$) Bu bağlamda siber akran zorbalığına maruz kalanların daha fazla siber akran zorbalığı sergiledikleri söylene-

bilir.1974 ile 2000 yılları arasındaki 41 akran zorbalığı girişiminden 37 tanesi kaza ile sonuçlanmış ve zorbalık uygulayanların %71'i olayı uygulamadan önce kendilerin zorbalığa uğramış, zedelenmiş hissettiklerini belirtmişlerdir. Araştırmacıların ortak olarak belirttikleri akran zorbalığı ve şiddet uygulayıcılarının daha önce zorbalık ve şiddete uyguladığı yönündedir. (Patchin & Hinduja; 2006). Bunun yanısıra cinsiyet ile siber akran zorbalığına maruz kalma ve siber akran zorbalığını sergileme arasında anlamlı bir ilişki bulunduğundan, ölçeğe verilen cevaplara madde bazında bakılmıştır.

Sonuç

Bu araştırmada lise ikinci ve üçüncü sınıfa devam eden ergenlerin siber akran zorbalığına maruz kalma ve gösterme oranları ile yaş, cinsiyet ve daha evvel siber akran zorbalığına maruz kalma oranları arasındaki ilişki incelenmiştir. Sonuçlar incelendiğinde, genel olarak cinsiyet ve daha evvel siber akran zorbalığına maruz kalma bu veri için risk faktörü olarak belirlenmiştir. Aynı zamanda erkek öğrencilerin daha fazla siber akran zorbalığına maruz kaldıkları için daha fazla siber akran zorbalığı davranımını gösterdikleri de bulunmuştur.

Madde bazında bakıldığında ise genel olarak erkek öğrenciler internetten biri hakkında dedikodular/ olumsuz söylentiler yaymak maddesine; sohbet odasında ahlaksız teklifte bulunmak maddesine; bir forum sitesinde yazan yorumlarla ve bilgilerle alay etmek maddesine; forum yetkilisinin nedensiz yere üyeliği iptal etme maddesine; elektronik posta aracılığı ile tehdit içeren, kırıcı, utandırıcı mesajlar gönderme maddesine maruz kaldıkları belirlenmiştir. Genel olarak bakıldığında, erkek öğrencilerin maruz kaldığı madde sayısı daha fazladır. Fakat bu yine de genellenebilecek bir bulgu değildir, çünkü; öğrencilere ölçek uygulanırken rehberlik öğretmeni de sınıflarda bulunmuştur. Ayrıca genel olarak toplumsal normlar dahilinde de bakıldığında erkekler başlarına gelen olayları daha rahat paylaşabilirken kızlar bu konuda daha ketum davranabilmektedirler. Erkek öğrencilerin en fazla gösterdikleri davranım olarak ise bir forum sitesinde yazan yorumlarla, bilgilerle alay etmek maddesi belirtilmiştir. Bu da, erkek öğrencilerin en fazla maruz kaldıkları maddeler arasındadır. Böylece erkek öğrencilerin maruz kaldıkları maddeyi davranım olarak da göserdikleri söylenebilir. Kız öğrencilerin en fazla maruz kaldıkları madde ise elektronik posta hesaplarının şifrelerinin ele geçirilerek erişimin engellenmesi maddesi olarak belirlenmiştir. Kız öğrenciler de tıpkı erkek öğrenciler gibi en fazla bir forum sitesinde yazılan bilgiler ve yorumlarla alay etmek maddesindeki davranımı gösterdikleri belirtilmiştir.

Maddelerden bu sonuçlar çıkmış olsa da, öğrencilerin çok büyük bir çoğunluğunun hiç bir zorbalığa uğramadıklarını belirttikleri de unutulmamalıdır. Burada belirtilen maddeler, zorbalığa uğradığını belirten grubun en çok maruz kaldıkları ve gösterdikleri davranımlardır.

Öneriler

Bilişim teknolojisinin kullanımının ve hayatımızdaki öneminin günden güne artması dolayısı ile özellikle ergenler çok fazla teknoloji ile iç içe olmaktadır. Her ne kadar özellikle siber akran zorbalığı gibi dezavantajlarından bahsedilse de bilişim teknolojisinin faydaları da yadsınamaz durumdadır. Bu yüzden, ergenler etkili ve bilinçli bir şekilde bilişim teknolojisinin kullanımına yönlendirilmeli, ebeveynler ve eğitimciler bu konuda alarm halinde olmalıdırlar. Çünkü siber akran zorbalığının kimi sonuçları ergenler için çok üzücü boyutlara ulaşabilmektedir. Öncelikli olarak okullarda bilişim teknolojisinin etkili kullanımı için öğrenciler bilinçlendirilmeli; aynı zamanda ebeveynlere yönelik seminer, program ve kurslar ile veliler de bilinçlendirilmelidir. Çünkü özellikle ev ortamında ergenlerin bilişim teknolojisi araçlarını nasıl kullandıklarını kontrol edebilmek, kullanımlarına sınırlandırma getirebilmek için öncelikle ebeveynlerin bu konuda bilgi sahibi olması gerekmektedir.

Hızla yayılan ve gelişen bir konu olmasına rağmen siber akran zorbalığı ile ilgili olarak ülkemizde ne yazık ki yeterli araştırma bulunmamaktadır. Araştırmacılar daha geniş ve çeşitlilik gösteren örneklem grupları ile siber akran zorbalığı, ergenlerin siber akran zorbalığına bakış açısı ve siber akran zorbalığını tetikleyen farklı motivasyon kaynakları ile ilgili araştırmalar yapılmalıdırlar. Siber akran zorbalığının önlenmesi etkili, uygun önleme programlarının geliştirilebilmesi için öncelikli olarak siber akran zorbalığının farklı boyutları ayrıntılı olarak ortaya konulmalıdır.

KAYNAKÇA

- Arıca, T. Siyahhan, S. , Uzunhasanoğlu A., Sarıbeyoğlu,S., Çıplak,S., Yılmaz,N .& Memmedov,C. (2008). Cyberbullying Among Turkish Adolescents. *Cyberpsychology & Behavior*, Vol. 11, No. 3
- Baker, Ö.E. & Kavşut, F. (2007). *Eurasion Journal Of Educational Research*, Vol. 27, pp: 31–42
- Beran, T. & Li, Q. (2005). Cyber- Harrasment: A New Method For An Old Behavior. *Journal of Educational Computing Research* , Vol 32, No 3, s: 265- 277
- Berson I.R. & Berson, M.J. (2005). Challenging Online Behaviors Of Youth. *Social Science Computer Review*, Vol. 23, No.1. pp:29–38
- Bond,L. ,Wolfe S. , Tollit M. ,Butler, H. , Patton,G. (2007). A Comparison Of The Gatehouse Bullying Scale And The Peer Relations Questionnoare For Students In Secondary School. *Journal Of School Health* Vol,77,No:2,pp:75-79
- Camodeca, M. , Goossens, F. A. , Terwogt M. M. & Schuengel C. (2002). Bullying Ann Victimaziton Among School-Age Children: Stability And Links To Proactive And Reactive Aggression. *Social Development* , 11,3
- Ceyhan ,E.; Ceyhan, A.A.& Gürcan A. (2007). The Validity And Reability Of The Problematic Internet Usage Scale. *Educational Sciences: Theory And Practice*, Vol.7,No:1, ss:411–416
- Chou, C. Chan, P. & Wu, H. (2007). Using A Two- Tier Test To Assess Students’ And Alternative Conceptions Of Cyber Copyright Laws. *British Journal Of Educational Technology*, Vol. 38, No, 6, ss: 1072- 1084
- Crisholm, J.F. (2006). Cyberspace Violence Against Girls And Adolescent Females. *Ann. N.Y. Acad. Sci.* No: 1087, ss:74–89
- Deheu, F. ; Bolman, C & Völlink, T (2008). Cyberbullying: Youngsters ‘ Experiences And Parental Perception.

Cyber Psychology & Behavior, Vol. 1, No: 2 pp: 217–223

- Diamonduros, T., Downs, E & Jenkins, S.J. (2008). The Role Of School Psychologist In The Assessment, Prevention and Intervention Of Cyberbullying Psychology In The Schools, Vol.45, No. 8
- Espelage, D.L. & Swearer, S.M. (2003). Research On School Bullying And Victimization: What Have We Learned And Where Do We Go From Here? School Psychology Review, Vol 32, No 3, s: 365- 383
- Ferdon, C.D. & Hertz F. (2007). Electronic Media, Violence, and Adolescents: An Emerging Public Health Problem. Journal of Adolescent Health, 41, ss: S1-S5
- Fitzpatrick, M.K, Dulin A.J. & Piko, B.F. (2007). Not Just Pushing And Showing :School Bullying Among African American Adolescents. Journal Of School Health ,Vol:77, No: 1
- Hall A.S & Parsons, J. (2001). Internet Addiction A College Student Case Study Using Best Practices In Cognitive Behavior Therapy .Journal Of Mental Health Counseling. Vol. 23. No. 4 Sayfa: 312–327
- Jang, K.S. Hwang, S.Y.& Choi J.Y. (2008). Internet Addiction And Psychiatric Symptoms Among Korean Adolescents. Journal Of School Health, Vol. 78, No:3
- Juvonen, J. & Gross. E.F. (2008). Extending the School Grounds ? Bullying Experiences In Cyberspace. Journal Of School Health. Vol 78 No:9
- Lin, C.H & Yu, S. (2008) Adolescents Internet Usage In Taiwan: Exploring Gender Differences. Adolescence, Vol.43,No:170
- King J.E; Walpole, C.E.& Lamon K. (2007) Surf and Turf Wars Online Growing Implications of Internet Gang Violence. Journal of Adolescent Health, Vol. 41, pp: 566–568
- Kraut, R.; Patterson, M. & Keisler, V. (2004). Internet Paradox: A Social Involvement And Psychological Well-Being? American Psychology, Vol. 53, s: 1017–1031
- Li, Q. (2006). Cyberbullying In Schools: A Research Of Gender Differences. School Psychology International, Vol. 27, No.2, pp: 157–170
- Maher, D. (2008). Cyberbullying: An Ethnographic Case Study Of One Australian Upper Primary School Class. Youth Studies Australia Vol.27, No:4, ss: 50–59
- Mason, K.L. (2008) Cyberbullying: A Preliminary Assessment For School Personnel. Psychology In The School, Vol. 45 No. 4, pp: 323–348
- Mitchell, K.J. ; Ybarra, M & Finkelhor, D. (2007). The Relative Importance Of Online Victimization In Understanding Depression, Delinquency and Substance Use. Child Maltreatment, Vol. 12, No.4, pp: 314–324
- Olthof T. & Goossens, F.A. (2007). Bullying And Need To Belong : Early Adolescents' Bullying –Related Behavior And The Acceptance They Desire And Receive From Particular Classmates. Social Development ,17, 1
- Oravec, J.A.(2000). Internet and Computer Technology Hazards: Perspectives For Family Counselling. British Journal Of Guidance & Counselling, Vol.28,No:3
- Patchin, J.W. & Hinduja, S. (2006). Bullies Move Beyond The School Yard: Youth Violence And Juvenile Justice, Vol. 4. No. 2. pp: 18–169
- Pepler, D., Jiang, D. Croig W. Condoly, J(2008). Developmental Trajectories Of Bullying And Antisociated Factors. Child Development, March/ April, Vol79, No,2 p: 325-338
- Philips, F. & Morrissey, G. (2004). Cyberstalking and Cyberpredators: A Threat To Safe Sexuality On The Internet. Convergence Vol. 10, No. 1, pp: 66–79
- Rosen, L.D. ; Cheever, N.A. & Carrier, M.L. (2008). The Association of Parenting Style And Child Age With Parental Limit Setting And Adolescent Myspace Behavior. Journal Of Applied Developmental Psychology, 29, ss: 459–471
- Sharpies, M.; Graber, R. ; Harrison, C. & Logant, K. (2009). E-Safety And Web 2.0 For Children Aged 11–16. Journal of Computer Assisted Learning, vol. 25. ss:70–84
- Smith, P.K. Mahdavi, J. , Carvalho, M. Fisher, S. Russell, S. & Tippett, N (2008). Cyberbullying: Its Nature And

- Impact In Secondary School Pupis. *Journal Of Child Psychology and Psychiatry*, Vol. 49, No. 4, pp: 376–385
- Subrahmanyam, K & Greenfield, P. (2008). Online Communication and Adolescents Relationships. *The Future of Children*. Vol. 18, No. 1, pp: 121–146
- Strom, P. & Strom R.D. (2005) . When Teens Turn Cyberbullies. *Education Digest: Essetial Readings Condensed For Quick Review*, Vol.71, Iss. 4. pp: 35–41
- Teich, A., Frankel, M.S., Kling, R. & Lee, Y,(1999). Anonymous Communication Policies For The Internet: Results And Recommendations Of The AAAS Conference. *The Information Society*, Vol 15, No 2, s: 71-77
- Topçu, Ç. ; Baker, E.Ö. & Aydın Ç.Y. (2008). Examination of Cyberbullying Experiences Among Turkish Students From Different School Types. *CyberPsychology &Behavior*, Vol.11, No:6
- Volkenburg, P. & Peter, J. (2007) Preadolescents and Adolescents' Online Communication And Their Closeness to Friends. *Developmental Psychology*, Vol.43, No.2. pp: 267–277
- Volkenburg, P, Peter, J. & Schouten, A. (2006). Friend Networking Sites And Their Relationship To Adolescents' Well-Being And Social Self-Esteem. *Cyberpsychology & Behavior*. Vol.19, No, 5,pp:584–590
- Wolak, J.; Finkelhor, D.; Mitchell,K.J. & Ybarra ,M.L. (2008). Online “ predators” And Their Victims; Myths, Realities And Implications for Prevention And Treatment. *American Psychologist*, Vol 63, s: 111–128
- Wolak, J. Mitchell, K. J & Finkelhor, D. (2003). Escaping or Connecting? Characteristics of Youth Who From Close Online Relationships, *Journal Of Adolescence*. Vol. 26, No, 1. pp:105- 119

“

17C

ÇOCUK HAKLARI ve SİNEMA

Çocuk ve Sinema: Kültürel Bellek ve Bir Arketip Yaratma
Yolculuğu

Yrd. Doç. Dr. Aslı Kotaman

Türk Sinemasında Sokak Çocuğu İmgesi Ve Bir Örnek “Sır
Çocukları”

Dr. Serdar Karakaya

”

ÇOCUK ve SİNEMA: KÜLTÜREL BELLEK VE BİR ARKETİP YARATMA YOLCULUĞU

Aslı KOTAMAN		
<i>Yrd. Doç. Dr., Plato Meslek Yüksek Okulu Öğretim Üyesi</i>		

ÖZET

Filmlerde asla çocuk olma şansı elde edemeyen çocuklar -ki şimdiki örneklerini daha çok televizyon dizilerinde görebiliriz- başka bir deyişle Yeşilçam'ın çocuk oyuncularını, filmlerde hiçbir zaman aslında tam olarak çocuk olamadılar. Onlar yetişkin dünyasının figüranlarıydı. Bu filmlerde çocuk olmak çoğunlukla eğlendirmek, hüznlendirmek, öyküyü dramatikleştirmek, serim-düğüm-çözüm üçlemesinin safhalarına yardımcı olmak, anne-babalarına anne-babalık etmek ve dolayısıyla onların ağzından seyircilere seslenebilmek demektir. Çocukların bir kilit nokta olarak işlev görmesi ve sürekli olarak ailenin birleştirici rolünü üstlenmesi bir Propp tiplemesine göre Yardımcı hatta kimi zaman Kahraman olarak görünmesi ve masumiyet, aile gibi değerlerin arketipini oluşturması çocuğun üzerine küçüklükten yüklenen sorumluluğu yıllar içinde arttırdı. Bu aynı zamanda toplumsal hayatta da kendine karşılık buldu. Çalışmada çocuk arketipinin toplumsal hayatta yol açtığı problemler dolayısıyla çocuklar üzerine yüklenen ağır sorumluluk tartışılacak ve çocuk arketiplerinin neler olduğu ortaya koyularak çözüm yolları önerilecektir. Bu problemlerin sadece çocuk sorunu değil de bir modernleşme sancısı olarak da mı görülmesi gerektiği üzerine fikir ortaya atılacaktır.

Arketip yaratmadan tiplmeye uzanan yol

Makalede Popüler Türk sineması'nda genel olarak çocuk arketipinin nasıl yaratıldığı ve çocuk denilince nasıl bir karakter ya da çoğunlukla tiplemenin karşımıza çıktığı, çocuğun gündelik hayatının sinema perdesine nasıl yansıdığı üzerinde durulacaktır.

Popüler sinemanın tüm dünyada kabul görmesini sağlayan temel estetik özellikleri tipleme (typification), saydamlık (transparence) ve özdeşleştirme (identification) olarak sayılabilir. Tipleme, anlatı, film atmosferi, karakterler, dekorlar üzerine gerçekleştirilen bir tekrar ve standartlaştırma operasyonudur.¹ (Gönen, 2004:33) Popüler Türk sineması'nda oluşturulan çocuk arketipi çocuğun masumiyet simgesi olarak kullanılmasıdır. Karanlık

1)Metin Gönen, "Hollywood Sineması ve Özdeşleşme Süreci", Sinemasal Dergisi, sayı:11-12, Yaz-Güz 2004, İzmir:Dokuz Eylül Yayınları, s.33.

korkuyu nasıl çağrıştırıyorsa, filmde görünen bir bıçak nasıl ilerde kullanılacağına dair bir işaretse, bir çocuk gösterilmesi çoğunlukla sadece ana hikayeyi desteklemek için ve ana hikayede gerekli olan masumiyet dozajının tamamlanması için vardır. Çoğu zaman filmlerde çocuğun kullanılması diye bahsederken dahi aslında olamayacak ancak mecbur kaldığı için başvurulan bir yöntemden bahsediyor oluruz. Peki, hangi durumlarda çocuğun kullanılmasında problem vardır?

1. Çocuğun tek boyutlu tipler olarak kullanılmasında,
2. Çocuk arketipinin inşasında,
3. Çocuk arketipi nedeniyle çocukla ilgili filmleri öykülerinde benzer konuların işlenmesinde.

Arketip, Carl Gustav Jung'un litaratüre kazandırdığı bir kavramdır. Arketipler, evrensel bilginin sembolik verileridir. Kendini edebiyatta, mitlerde, sanatın her dalında sembollerle gösteren ana örneklemelerdir. Jung'un psikanalitik kuramları, sanatı bir çok alanda etkilemiş ve edebiyatta ve diğer anlatı biçimlerinde referans kaynağı olmuştur. Jung'a göre arketipler sadece ilkel semboller değil aynı zamanda özellikle haz ve kayıp gibi duygularla ortaya çıkan bilinç ve bilinç dışı deneyimlere cevap veren figürlerdir. Arketipler "temel düşüncelerdir". İlk imajlar ve bütün insanların ilişki kurabilecekleri önemli bilinç dışı figürlerdir. (Harrison 2003: 378) Yaşadığımız dünyayı anlamlandırmak için arketiplere ihtiyaç duyarız. Yaşamı, insanlığın geçmiş yaşantılarında belirlenmiş kodlarla yaşamak ve bunu sorgulamadan kabullenmek eğilimi olan insan geçmişten gelen bir kültür geleneğine sahiptir. Örneğin karanlık insana korku verir, bilge adam filmlerde sakallı ve flu görüntülerle karşımıza çıkar. Jung'un bu noktada tartıştığı basitçe bütün insanların kişisel deneyimlerine bakmasızın, evrensel insani meselelerle bağlantılı ortak ilişkileri paylaştığıdır. (Kotaman, 2009) Aynı zamanda Jung çocukluğun bir arketipler inşası dönemi olduğunu söyler. Deleuze, ise "zaman filminin" çocuğa her zaman ihtiyaç duymuş olduğunu ve duyacağına altını çiziyor: çünkü "şahitlik imajları" en kolay çocuklardan koparıp alınır... Eylemde pek bulunamayan, ama "seyreden" varlıklar olarak. Ve öznel kameranın icadında "çocukluğun" çok önemli bir katkısı vardır. Hep yeni şeyler sunan bir dünya.(Baker, 2009)

Karakter arketipleri

"Bütün insanların anne ve babası vardır, herkes kendi kişiliği içindeki çatışmalarla yüzyüze gelir ve bütün insanlar toplum içinde gelişir dolayısıyla intibak sağlarken kimlik krizi ile karşılaşır. Masalda, mitte, edebiyatta, sanatta ve sinemada ifade edilen arketipler bu evrensel konuları temsil eder. Kolektif bilinçdışı, basitçe bu arketipleri bilinçdışı bir düzeyde anlama ve paylaşmaya yönelik temel insan eğilimidir. Filmlerdeki arketipler, oyuncular olabilir. Onları tanımlayan olay örgülerinin ötesine geçen karakter tipleri ve temalardır. Bu arketipler evrensel olarak karşılığı olan psikolojik sorunların ve figürle-

rin temsilileridir. Her ne kadar arketiplerin fiziksel görünümleri değişecekse de, arketipler ardındaki sembolizm binlerce yıldır aynı olmuştur ve her zaman da aynı kalacaktır.” (Indick 2007:106)

Popüler Türk Sineması'nın gelişimine baktığımızda çokça incelenmiş, Çocuk Sineması dönemi ile karşılaşırız. Ayşecik, Ömercik, Parlacık, Gülşah, Yumurcak, Sezerik gibi çocuk tipler, sanki hep aynı çocuğun beyazperde de tekrar tezahürü gibidir. Popüler sinemanın “kendisini çevreleyen kültürü ve bu kültürün mitlerini” yansıtmaya eğilimi bu filmleri, yerleşik düzene karşı koyan değil, bu düzeni koruyup kollayan filmler olarak kategorize eder. İzleyicinin rasyonel değil duygusal katılım ilişkisi kurduğu popüler filmlerdeki anlatıların kendini tekrar etmesinin nedeni Abiselle göre popüler kültür ürünlerinin temelde uyulaşımına dayanan yinelenmeli doğası ve dolayısıyla uyulaşımını bilmekten gelen rahatlıkla, farklılıkların bilinmezliğinin yarattığı heyecan arasındaki gerilimdir. (Abiselle, 1994:7-8) Bu popüler metinler daha çok da bilinirliğinin güvenli doğasına yaslanan sinematografik temsillerdir.

Karakterlerin de arketipleri bulunmaktadır. Örneğin Propp Rus masallarını incelediği çalışmasında bu masalların arketipini bulmuş ve diğer tüm masalların bundan ürettiğini ortaya çıkarmıştır. (Toolan, 2001 : 17-18) Propp daha sonra masal geliştirmek ve yazabilmek için 31 anahtar koda ihtiyaç olduğunu açıklar. Freud ve Jung'dan fazlasıyla esinlenen Rus Biçim bilimci Propp, Masalın Biçim Bilimi adlı eserinde hem karakter hem de öykülerin arketipini çıkarmaktadır. Anlatı metinleri inceleme kapsamına almanın temellerini atan Propp, eserinde her ne kadar farklı sayıda karakter ve durum olduğu görülse de aslında masalların türediği tek bir nokta olduğunu altını çizmiştir. Propp'un belirlemelerine göre masallarda 7 tür kişi vardır.

- Kahraman,
- Olumsuz Kahraman,
- Saldırgan,
- Bağışçı,
- Yardımcı,
- Prenses,
- Gönderen.

Bu 7 karakterin işlevlerini saptayan Propp, aşağıdaki çözümlemeyi yapar: (Propp 2001 :37-39)

- Kral, bir yiğite, bir kartal verir. Kartal, yiğiti, başka bir krallığa götürür.
- Büyükbaba, Suçenko'ya bir at verir. At, Suçenko'yu başka bir krallığa götürür.
- Bir büyücü, İvan'a bir kayık verir. Kayık, İvan'ı başka bir krallığa götürür.
- Kraliçe, İvan'a bir yüzük verir. Yüzükten çıkan iriyarı adamlar İvan'ı başka bir krallığa götürürler.

Bu işlevlerin kimi değişkendir kimi değişmezdir. Ancak ortaya çıkan sonuç çoğunlukla benzer durumların benzer sonuçları oluşturduğudur. Bu da, masalları, kişilerin işlevlerinden kalkarak incelememizi sağlar. Todorov öykülerin olay örgüsünü ortak bir şekilde inceler. Propp'tan hareketle Todorov'un da yaptığı olay örgüsünde bir arketip yaratma çabasıdır. Oluşturduğu şemaya göre;

X bir yasayı çiğniyor.

Y, X'i cezalandırmalıdır.

X cezadan kurtulmaya çalışıyor.

Y bir yasayı çiğniyor.

Y, X'in yasayı çiğnemediğine inanıyor.

Y, X'i cezalandırmıyor.

Yazın kuramcısı, eleştirmeni, denemecisi Todorov, yukarıdaki şekildeki her bir maddeyi asıl kabul eder. Bunlar Propp'un değişebilir öğelerine benzemez. Her bir maddeye önerme adını verir ve önermeler hem karakterlerle hem de işlevleri ile ilgilidir. (Todorov, 1977: 87-92)

Joseph Campell da aynı olmasa da benzer bir çalışma içine girmiştir. Campell, Kahramanın Yolculuğu kitabında bu defa karakterin arketipini ortaya koyar. Campell, Propp'un masalda gerçekleştirdiğini mitlerde ortaya çıkarmaya çalışır. Campell, monomit adını verdiği bir ortak payda belirler. Buna göre bir kahramanın macerasına atıldığı zamandan başlayarak, yaşadığı süreç ve yolculuğun sona erişi olmak üzere 3 ana "önerme" ve 17 "işlev" belirler. Tüm bu belirlenen özelliklerin dünyadaki tüm mitleri oluşturduğunu savunur. (Campell 2000: 30-45)

Propp, Todorov ve Campell'in ortak olarak buluştuğu payda karakter ve olay arketiplerini çözümlemiş olmalarıdır. Bu arketipler çocuk karakterler içinde geçerlidir. Örneğin çocukta en büyük ve sık rastlanan çatışmanın güçsüzlük olması ve çocukların her zaman "güçsüz ve zayıf" olan, korunmasız olan olarak resmedilmesi, yetişkinlerin çocukları her davranış ve hareketlerinde kontrol altında tutmaları bizlere olağan gelmektedir.

Tablo 1: Bir Bakışta Çocuk Kahraman Formülü

Öğeler	İşlev	Örnekler
Güçsüzlük	Değişim gereksinimi ve bağımsızlık ve güç gereksinimi kurmak	Dorothy'nin Oz Büyücüsü ilk bölümündeki çatışması
Arzu Tatmini	Heyecanlı bir serüveni yaşamak Ebeveyn kontrolünden kurtulmak	Pinokyo sirke katılır Pinokyo "Haz adası"nda

Yetim Kahramanlar	Ebeveynlerden kurtulma Ebeveynlerle yeniden ilişki kurma gereksinimi	Pinokyo, Harry Potter, Dorothy, Arthur, Kükedisi
Rolün Tersine Dönüşü	Güçlü olmak	Çılgın Çocuklar / Spy Kids
Evliliği/Ebeveynleri Koruma	Çekirdek aile birimini diriltmek ve korumak	The Parent Trap Çılgın Çocuklar / Spy Kids
Hayvan Kahramanlar	Çocukların hayal etmeyi ve özdeşleşmeyi sevdiği kahramanlar	Dumbo ve ormanın kitabındaki yardımcı karakterler
Hayvan Yol Göstericiler	Tehdit edici olmayan, hükmedici olmayan, anlayışlı ve zeki yol gösterici figürler	Pinokyo'daki Jimini Mulan'daki Mushu
Ebeveynlerle Yeniden Bir Araya Gelme	Yolculuğun ilk evresine tamamen gelişmiş bir kahraman olarak dönüş	Pinokyo ile Oz Büyücüsünün Final Sekansları

Popüler sinemada çocuk

Yeşilçam'ın önemli senaristi Bülent Oran, Yeşilçam filmlerindeki çocuklar için 'Biz çocukları alıp büyük adam gibi konuşturuyorduk. Uzun ve zor cümleler kurduruyorduk' demişti.

Filmlerde asla çocuk olamayan bu çocuklar -ki şimdiki örneklerini daha çok televizyon dizilerinde görebiliriz- başka bir deyişle Yeşilçam'ın çocuk oyuncularını, filmlerde hiçbir zaman aslında tam olarak çocuk olamadılar. Onlar yetişkin dünyasının figüranlarıydı. Bu filmlerde çocuk olmak çoğunlukla eğlendirmek, hüznlendirmek, öyküyü dramatikleştirmek, serim-düğüm-çözüm üçlemesinin safhalarına yardımcı olmak, anne-babalarına anne-babalık etmek ve dolayısıyla onların ağzından seyircilere seslenebilmek demektir. Çocukların bir kilit nokta olarak işlev görmesi ve sürekli olarak ailenin birleştirici rolünü üstlenmesi bir Propp tiplemesine göre Yardımcı hatta kimi zaman Kahraman olarak görünmesi ve masumiyet, aile gibi değerlerin arketipini oluşturması çocuğun üzerine küçüklükten yüklenen sorumluluğu sadece artırır. Bu aynı zamanda toplumsal hayatta da kendine karşılık bulmaktadır.

Bu sorun acaba sadece bir çocuk sorunu değil de bir modernleşme sancısı olarak da mı görülmeliydi örneğin. Başka bir deyişle oluşturulan çocuk arketipi ve çocuğa yüklenen belli anlamlar:

- Masumiyet
- Saflık
- Bilmişlik
- Yetişkinlik
- Ara buluculuk

Aslında genel arketip şablonun içinden çıkmıştır. Popüler Türk Sineması'nda bu arketiplerinin kullanılması değildir ana problem. Tüm popület metinler bu sınıflandırmaları dikkate alınarak öykülendirilir. Ana problem buradaki streotipleştirme, çocuk karakterini sadece belli kategorik özellikleri anlatmak için kullanmadır. Streotip, değişmez ve niye, nasıl davranacağı önceden kestirilebilir olandır. Dolayısıyla streotipleştirilmiş arketip karakterler çocuğun film ve televizyonda sunulmasına figüratif ve karikatüristik bir form kazandırır. Eril arketipteki, kötü çocuk, tanınması meşakkatli, radikal uçlarda yaşayan, asi, kural tanımaz, istikrarsız, güvenilmez ve değişken, dişil arketipte sahipsiz olan çocuk, kurtarılmayı bekleyen, masum ve hatta aciz, sabırlı, dayanıklıdır. Oysa ki, bu arketipler streotipleştirildiğinde çocuğun filmde nasıl olduğu kadar nasıl olması gerektiği üzerine de anlam çıkarılabilir. Bu noktada çocuk sadece masum olan değil olması gereken, sadece ara-bulucu değil ama olması gereken, sadece itaatkar değil ama olması gereken bir tiptir.

Örneğin My Sister's Keeper (Kız Kardeşimin Hikayesi, 2009) filminde bu sefer yukarıda bahsedilen kişi olmayı sorgulayan ve kabul etmeyen bir çocuk gördüğümüzü sanırız. Aile kızları Kate'in lösemi olduğunu öğrenince onun ömrünü uzatarak kendisine dönör olması için Anna adında bir bebek sahibi daha olur. Bebek doğduğu ilk andan itibaren lösemi ablanın kemik iliği nakline, böbrek nakline ihtiyacı olur ve sorumluluk hep küçük kardeşe Anna'ya yüklenir. Bu olanların üzerine Anna, ailesinin onu bu amaçla kullanmasından dolayı aileye dava açar. Bu karar tüm aileyi parçalamıştır, çünkü Kate'e böbrek nakli yapılmazsa ölecektir.

Filmde sorgulanan tam da bahsettiğimiz çocuk streotipine aykırı davranmaya çalışan küçük kız Anna, filmin sonunda aslında çizilen yoldan çıkış olamayacağını gösterir bize. Anna, Kate için yaşamaya ve ölmeye hazır bir küçük kızdır ve tüm bu karşı çıkış bir boyun eğişin ta kendisidir.

KAYNAKÇA

Abisel Nilgün, *Türk Sineması Üzerine Yazılar*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 1994.

Gürbilek Nurdan, *Vitrinde Yaşamak*, İstanbul: Metis Yayınları, 2001.

Harrison, Charles Paul Wood, *Art in Theory, 1900-2000: An Anthology of Changing Ideas*, USA: Blackwell Publishing, 2003

Indick, William, *Senaryo Yazarlığı için Psikoloji*, çev: Ertan Yılmaz, Yeliz Taşkan, İstanbul: +1 Yayınları, İstanbul, 2006

Keyder Çağlar, *İstanbul Küresel ile Yerel Arasında*, İstanbul: Metis Yayınları, 2000.

Pickering W. S. F. and Walford, Geoffrey *Durkheim's Suicide : A Century of Research and Debate* (Routledge Studies in Social and Political Thought, Number 28)

Propp, Vladimir, *Masalın Biçimbilimi*, çev: Mehmet Rifat, İstanbul: Om Yayınları, 2001

Toolan, Michael J. *Narrative: A Critical Linguistic Introduction*, USA: Routledge, 2001

TÜRK SİNEMASINDA SOKAK ÇOCUĞU İMGESİ VE BİR ÖRNEK “SIR ÇOCUKLARI”

Serdar KARAKAYA



Dr., Muğla Üniversitesi, Muğla Meslek Yüksek Okulu

ÖZET

Türk Sineması var olduğu yüz yılı aşkın tarihsel süreçte çocuk imgesine büyük oranda yer vermiştir. Ancak, ilk çocuk oyuncunun perdede görüldüğü günden bu yana çeşitli biçim ve biçemlerle kullanılan çocuk imgesi çok az gerçeğe yakın durabilmiştir. Çocuk imgesinin kullanıldığı filmlerin nicelikteki çokluğu niteliğe yansımamaktadır. Türk Sineması, olağanüstü bir kültür mirasından yeterince beslenememiş, bu kısır süreçten çocuk imgesi de nasibini alarak son derece çorak bir çocuk filmleri kategorisi oluşmuştur. Ortaya çıkan bu kategoride yer alan filmlerin çoğu Avrupa ve Hollywood çocuk filmlerinden uyarlanmış, karton karakterler ve klişe hikâyelerle doludur. Çocuk filmleri içinde önemli bir alt kategoriyi oluşturması gereken, özellikle ülkenin en önemli toplumsal olgularından biri olan sokak çocuğu olgusu açık biçimde ihmal edilmiştir.

Bu çalışmada kategorinin nadir örneklerinden biri olan “Sır Çocukları” filmi sinematografik özellikleriyle ele alınıp incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: çocuk, sokak, gerçeklik, tematik, imge.

Sokak çocuğu kimdir?

Yasal düzenlemeye göre tanımlama yaparak başlamak gerekirse; sokak çocuğu kavramı ve tanımı, 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu’nda 3. maddede, “Korunmaya Muhtaç Çocuklar” kapsamında ele alınmaktadır. Bu kanun kapsamında, korunması gereken çocuklar sınıflandırılırken sokak çocukları da ayrı bir betimleme ile yer alır. Kanun sokak çocuğunu, “ailesi tarafından ihmal edilmiş, alkol, uyuşturucu kullanımı, fuhuş ve dilencilik gibi sosyal tehlikelere karşı savunmasız bırakılan, başıboş dolaşan çocuklar biçiminde tanımlamaktadır. Aynı kanun korunmaya muhtaç çocukların tamamının himayesini Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumuna vermiştir.

Umut Çocukları Derneği Başkanı Yusuf Ahmet Kulca, sokak çocuğunu özetle şu şekilde tanımlamaktadır; “Günün 24 saatini sokakta geçiren, ailesiyle ilişkisi olmayan, sokaktan geçinen, uçucu-uyuşturucu bağımlısı olan, koruyucu kişi ve kurumlarla hiçbir bağı olmayan kişilerdir”. Kulca, sokak çocuğu ile sokakta çalışan çocukları birbirine karıştır-

mamak gerektiğini vurgulamaktadır. Kulcaya göre sokakta çalışan çocuk, erken ya da geç bir saatte ailesinin veya yakınlarının yaşadığı eve dönmektedir. Çalıştıkları işler genellikle ışıklarda araba camı silmek, mendil, çiklet veya benzer nesnelere satmak, ayakkabı boyamak ve dilenmektir. (Kulca:2007)

2004 yılında Milli Eğitim Bakanlığı'nca Sokak çocuklarıyla ilgili olarak yapılan bir araştırma raporuna göre; "Sokak çocuğu terimi, genel olarak sokaklarda ve boş binalar ile araziler gibi şehrin birtakım bölgelerinde yaşayan ve/veya çalışan çocukları ve gençleri tanımlamak için kullanılmıştır. Genellikle aşağıdaki terimler arasında bir ayırım yapılmaktadır:

Sokaklarda çalışan çocuklar; Hem ücret karşılığında, hem de geliri daha düşük faaliyetlerde sokaklarda çalışan, çoğunlukla uyumak için evlerine giden ve aileleriyle güçlü bağları olan çocuklardır.

Sokaklarda yaşayan çocuklar; Çoğunlukla sokaklarda yatan ve aileleriyle sınırlı bir ilişkileri olan veya hiç ilişkileri olmayan çocuklardır. Herhangi bir şekilde ebeveyn desteği almadan sokaklarda yaşayan çocuklar, toplam çalışan çocuk nüfusunun küçük bir kısmını oluşturmaktadır. Bu çocuklar genellikle 'terk edilmemiş'; 'terk etmişlerdir'. Neredeyse her zaman aşırı yoksulluk ve savaş nedeniyle aileleri parçalandığı veya şiddet gördükleri için sokaklarda yaşamaya başlarlar.

Risk altındaki çocuklar; Örneğin cezaevlerinde ve çeşitli kurumlarda tutulan çocuklarla, çalışan çocukların küçük kardeşleri ve mevsimlik işçi ailelerinin çocukları bu gruba girmektedir". (M.E.B. 2004)

Pembecioğlu'na göre; "Kimi kez isyan ettiği için, kimi kez de yanında kalabileceği kimse olmadığı için çocukların sokakta kalması kavramı, sokak çocuğu kavramı ortaya çıkmaktadır. Yalnız kalan çocuk genellikle beraberinde gidecek yeri olmayan, parasız kimse-siz sokak çocuğu imgesini getirmektedir. Sokakta bulunan çocuk, sokakta kanunsuzlarla karşılaşan çocuk, hep bu imgeyle birlikte gündeme gelmektedir." (Pembecioğlu, 2006, 256)

Sokak çocuğu olgusu yalnız ülkemize özgü bir sorun değildir. Evrensel bir sorun olan sokak çocuklarının ortaya çıkışının ana nedeni ülkemizde de dünyada da 'yoksulluktur'. Elbette, yoksulluk ve yoksulluğun ortaya çıkardığı sosyal sorunlardan biri olan sokak çocuklarının oranı az gelişmiş ülkelerde daha fazladır. Üstelik yaşanan son küresel ekonomik krizden sora süper güç Amerika Birleşik Devletleri'nde bile yoksulların oranı tehlikeli boyutlara tırmanmışken zaten yoksul olan ülkelerin hali düşündürücüdür. ABD Nüfus Bürosundan yapılan açıklamaya göre ülkedeki yoksul sayısı son 15 yılın zirvesine çıktığını ve yoksulluk oranının tüm nüfusun %14,3 oranına çıktığını göstermektedir. Her yedi kişiden birinin yoksul olduğu ülkede 2009 yılında yoksul insan sayısı 39,8 milyondan 43,7 milyona çıkmıştır. Bu olumsuz gelişmeden en çok ABD'de yaşayan Latin Amerikalılar ve siyahlar etkilenmiştir. Latin Amerikalıların % 25,3'ü, 9,9 milyon siyahın % 25,8'i yoksul durumda. Toplam ABD nüfusunun %18'ini oluşturan 18 yaş altı çocukların 15,5 mil-

yonunun ailesi yoksul ve bu çocuklar potansiyel sokak çocuğu (Milliyet Gazetesi, 2010).

Ülkemizde de durum iç açıcı değildir. Türkiye İstatistik Kurumunun 2008 yılında açıkladığı son verilere göre ülkemizde yoksulluk oranı %17,1 seviyesindedir. Sayısal olarak bu oranın karşılığı 11,9 milyon kişidir (Milliyet, 2010).

M.E.B araştırmasına göre özetle; Türkiye’deki sokak çocukları sorunu, genellikle ülkenin yapısal sorunlarıyla bağlantılıdır. Bunlar, kırsal alanlardan kentlere göç, hızlı kentleşme, kontrol edilemeyen nüfus artışı ve gelir dağılımındaki eşitsizlik olarak sıralanabilir. Farklı adlar altında sokak çocuklarının var olması ve bu çocukların durumlarına dikkat çekilmesi, Türkiye’de 1920’lere kadar uzanmaktadır. Savaş sonrası dönemde İstanbul sokaklarındaki yetim çocuklar, yetkililerin dikkatini çekmiştir ve acilen konuya müdahale edilmiştir. Yoğun göç nedeniyle 1950’lerde evsiz çocuklardan oluşan gruplar yeniden ortaya çıktıysa da, ancak 1990’larda bu sorun gözle görülür hale gelmiş ve böylece konuya halkın ve medyanın dikkati çekilmiştir. Siyasi huzursuzluk ve Türkiye’nin Güneydoğu Bölgesi’ndeki silahlı çatışmalar nedeniyle, İstanbul, İzmir, Ankara, Mersin, Adana, Antalya, Diyarbakır ve Gaziantep gibi büyük iller yığınlar halinde göç almıştır. Kentlere tamamen hazırlıksız bir biçimde göç eden bu ailelerin çocukları, aile bütçesine katkıda bulunabilmek amacıyla kendilerini korunmasız ve tacize olanak sağlayan şartlar altında sokaklarda çalışırken bulmuşlardır. 1990’larda sokak çocuklarının sayısı her yıl giderek artmış ve bununla ilişkili sorunlar da zaman içinde önemli ölçüde büyümüştür. 1980’lerin sonunda, medya (devlet televizyonu) sokak çocukları sorununa esas olarak tiner bağımlılığı sorunu olarak yaklaşmıştır. Sokaklarda çalışan çocukların sayısındaki artış tehdit edici bir sorun olarak görülmemiştir; çünkü bu çocukların çoğunun gün sonunda dönebilecekleri birer evleri vardır (M.E.B. 2004).

Raporun, bu en can alıcı saptamalarına göre sokak çocukları kente ait bir olgudur. Özellikle, orta büyüklükteki ve büyük kentlere aittir. Yoğun iç göç alan kentlerde sokak çocuklarının sayısı açık farkla öndedir. Sokak çocukları bir “sonuç”tur. Sancılı bir dönemin kalıcı hale gelmiş bir sonucudur.

Sinemada sokak çocuğu

Türk ve Dünya Sinemasında ticari sinemanın yaşam gerçeğinden uzak, inandırıcı olmayan, klişe ve karikatürize çocuk kahramanlarının içinde sokak çocuğu gerçeğine rastlamak çok zordur. Aynı durum çocuk edebiyatında da geçerlidir. Çocuk edebiyatında sokak çocukları yapay, sığ ve yetersiz tamamlayıcı karakterlerdir. Ender iyi örneklerden biri, defalarca sinemaya uyarlanan Charles Dickinson’un Oliver Twist romanıdır. Vittorio De Sica’nın Yeni Gerçekçilik Akımının öncü filmlerinden “**Sokak Çocukları-Sciuscia** (1946) adlı filmi bir diğer önemli gerçekçi örnektir. Kimi kaynaklarda **Kaldırım Çocukları** adıyla geçen filmde, ayakkabı boyacılığı yaparak yaşamaya çalışan iki çocuğun hüznü hayata hikâyesini anlatır. Bu hikâye üzerinden dönemin İtalya’sına ve işlemeyen adalet sistemi-

ne de çocukların gözünden bir bakış atar. Filmin eleştireliliği ve sadeliği yanında bir takım simgesel öğeler de göze çarpar. Özellikle filmin alt metninde çok önemli bir simge olan beyaz at, çocukların umutlarını ve özgürlüklerini işaret eder. Amerikalı askerlerin ayak-kabılarını boyayarak kendilerine beyaz bir at satın alan çocuklar, ironik bir şekilde atı satın aldıktan sonra özgürlüklerini de kaybeder (Saydam, 2009).

Türk Çocuk Edebiyatında hem çocukları hem diğer yazarları olumsuz etkilemiş, birçok filme esin kaynağı olmuş Kemalettin Tuğcu hikâyelerindeki sokak çocukları alabildiğine klişe, duygu sömürüsüne yönelik “tıplemelerdir”.

Türk sinemasında çocuk

İlk çocuk oyuncunun perdede görüldüğü “*Aysel Bataklı Damın Kızı*” (Yön: *Muhsin Ertuğrul*, 1934) filminden başlayarak 1960’ların sonuna kadar Türk filmlerinde sokak çocuğuna rastlanmaz. Ancak bu dönemde içinde çocuk imgesi olan, yan rollerde çocukların oynadığı, hikâye örgüsü içinde tamamlayıcı öge olarak çocuğun kullanıldığı pek çok film çekilmiştir. 1960 yılında başrolünü bir çocuk oyuncunun oynadığı ilk film olan “*Ayşecik*” (Yön: *Memduh Ün*) çocuk filmleri döneminin öncüsü olmuştur.

Filmde, hapse atılan ancak masum olan bir babayla, onun masumiyetini ortaya çıkarıp hapisten kurtaran küçük kızının trajik hikâyesi anlatılır. İlk “*Ayşecik*” filmi iyi gişe yapıp seyirci tarafından benimsenince farklı yapımcı ve yönetmenler tarafından ard arda serisi çekilmiştir. Serinin gişe yapan ve ses getiren diğer filmlerinden bazıları şunlardır; “*Ayşecik Şeytan Çekici*”, “*Ayşecik Ateş Parçası*”, “*Ayşecik Boş Beşik*”, “*Ayşecik Yuvarın Bekçileri*”, “*Ayşecik ve Ömercik*”, “*Ayşecik ve Yedi Cüceler*”.

“*Ayşecik*” serisiyle birlikte yeni çocuk yıldız arayışları hızlanmış ve çeşitli gazete ve dergilerin düzenlediği çocuk yıldız yarışmalarıyla yeni yıldız arayışlarına başlanmıştır. Bu yarışmalardan birinde, dönemin popüler dergilerinden SES Dergisinin çocuk yıldız yarışmasında, erkekler kategorisinde *Ömer Dönmez* adlı çocuk ikinci seçilir. *Ömer Dönmez* ikinci olmasına rağmen *Ayşecik* filimlerinde 35 kere oynamış olan eniştesi *Hamdi Değirmencioğlu*’nun desteğiyle *Ömercik* karakter adıyla ard arda filmler çeker ve *Ayşecik*’ten sonra ikinci çocuk yıldız unvanını alır. *Ömer Dönmez* ergenlik döneminin başlarında sinemaya veda eder.

Ayşecik ve *Ömercik* serilerinin bu denli ilgi görmesi kimi oyuncu, yapımcı ve yönetmenlerin kendi çocuklarını bu kulvara sokmaya çalıştığı bir dönemi başlattı. Yapımcı *Ümit Utku*’nun oğlu *Menderes Utku* “*Afacan*”, *Hülya Koçyiğit*’in kızı *Gülşah Koçyiğit* “*Güllüşah*”, ve “*Gülşah*”, yapımcı *Türker İnanoğlu* ile oyuncu *Filiz Akın*’ın oğlu *İlker İnanoğlu* “*Yumurcak*”, yapımcı *Berker İnanoğlu*’nun oğlu *Sezer İnanoğlu* “*Sezercik*” tiplemeleriyle 1970’li yılların çocuk yıldızları olarak ün yapmıştır. Çocuk yıldızlar döneminin dikkate değer diğer isimleri; *Parla Şenol* “*Parlacık*”, *İhsan Küçüktepe* “*Çitlenbik*” tiplemeleriyle popülarite kazanmıştır. Tür olarak genellikle trajedi-komik türe yakın dururlar.

Mutlu son genel bir kuraldır. Bu filmlerin içerik yapısı doğrudan çocuk seyirciye yönelik değildir. Aşk, ayrılık, kavuşma, zengin/fakir taraf çelişkileri üzerine yaşanan imkânsız aşk trajedileri, yanlış anlama, ihanet ve benzeri temalar üzerine iliştilenmiş çocuk tiplemesi ekseninde gelişen bu filmlerin hedef kitlesi aslında “aile”dir. Sinemanın tek popüler eğlence olduğu 1960’lı ve 1970’li yıllar ailece sinemaya gidilen yıllardır. Bu dönemin çocuk sineması yıldız serilerinden ibaret değildir. *Rüşti Asyalı*’nın oynadığı **Keloğlan** serisi, masal uyarlamaları dönemin diğer örnekleridir.

Geleneksel Yeşilçam Sineması denilen üretim modelinin önemli ayaklarından birini oluşturan çocuk yıldızlar dönemini bir bütün olarak değerlendirdiğimizde; tema ve konuların abartılı, yetişkinlere yönelik, inandırıcılıktan uzak olduğunu söylemek olasıdır. Çocuk oyuncuların tavır, konuşma biçimleri, üstesinden geldikleri olay ve olgular da inandırıcılıktan uzak, yapay ve zorlamadır. Çocuk yıldızların oynadığı haşarı, hiperaktif, öksüz, yetim tiplmeleri karikatürize ve klişe olmanın ötesine geçememiştir. Bu filmlerde seyirciyi ele geçirmeye dönük duygu sömürüsü en ağdalı biçimde kendini gösterir. Tematik yapı genel olarak şu başlıklarda toplanabilir; anne-babayı birleştirmeye çalışan parçalanmış aile çocuğu, kaçırılan çocuk, suçluların dünyasında yaşayan ama kirlenmemiş çocuk, kötülerini yola getiren çocuk, kimsesiz kalan iki veya üç kardeş, ailesini sonradan bulan evlatlık çocuk, anne-babası cezaevine düşen çocuk, aile dışı ortamda kendi kendine düzen kurup yaşayan çocuk-çocuklar, iftiraya uğramış mağdur çocuk ve benzerleridir. Yaşamda çok fazla karşılığı olmayan bu **tiplmeler** özdeşleşmeyi engellediği için tüketilip çabucak unutulmuştur. Özellikle, koyu yazılan “tiplmeler” betimi üzerinde durmak gerekirse; sahnede ve sinemada tip ve karakter çok farklı anlam ve hacme sahip kavramlardır. Tiplmeler, yüzeysel, geçici, sığ ve iki boyutludur. Karakterler, tema ve konunun ana eksenini oluşturur. Derinlikli ve hacimlidir. Anlam yüklüdürler. Senaryonun veya tekstin bütününde kendilerinin hissettirirler. Merak, devamlılık ve hikâye örgüsü kavramlarının bütünleştirici ilmeklerini oluştururlar.

Çocuk yıldızların yer aldığı bu filmlerin dışında çocuk kahramanların ve çocuk hikâyelerinin yer aldığı filmlerin de birçoğu yukarıda andığım biçim ve içerik özelliklerini taşıdığını söylemek yerinde olur.

Bu filmlerin içinde sokakta yaşayan çocuk tiplemesi zaman zaman kullanılmış olsa da, doğrudan sokak çocuklarının hikâyesini konu edinen ilk örnek 1959 yılı yapımı “**Suçlu**” adlı filmidir. *Atif Yılmaz*’ın yönettiği film *Orhan Kemal*’in aynı adlı romanından uyarlanmıştır. Başboşluğa itilmiş, sahipsiz kalmış çocuklar temasını ele alan filmde alkolik bir babayla, eşi ve on yaşındaki oğlunun trajik hikâyesi anlatılır (Kalkan 1988 s.97).

Diğer örnek “**Yumurcak Köprüaltı Çocuğu**” (Yön: *Türker İnanoğlu*, 1970) adlı filmidir. *Yumurcak* (*İlker İnanoğlu*), babası Nihat’la (**Cüneyt Arkın**) yaşayan ve yaramazlıklarından tüm mahallenin yaka silktiği, sevimli ama afacan bir çocuktur. Nihat eski bir arabada taksicilik yapar. Bir gün taksisine başı dertte olan Aysel isimli bir pavyon şarkıcısı binner. Onu kurtaran *Nihat*, *Aysel*’in şoförü olarak çalışmaya başlar. Pavyonun ortakların-

dan *Bekir*'in reddedilmesine karşın Aysel'de gözü vardır. *Nihat*'ın evine bıraktığı sarhoş Aysel'le yukarı çıktığı bir akşam diğer patron kıskandığı Bekir'i öldürüp cesedini *Nihat*'ın taksisinin bagajına koyar. Polise haber verip *Nihat*'ın da tutuklanmasına neden olur. Olay basına iki çığgın aşığın yani *Nihat*'la "metresi" *Aysel*'in tuzağı gibi yansır. Mahkemede de tanıklar olayı bu şekilde anlatınca, buna çok üzülen Selma (Filiz Akın) sokakta dalgın bir şekilde dolaşırken kaza geçirir. Bu arada Yumurcak mahkemeye bakan hâkimle konuşur ve kaza sonucu kör olan Selma'nın, hâkimin yardımıyla ameliyat edilerek gözlerinin açılmasını sağlar. Diğer yandan cinayet silahı *Nihat*'ın ev bahçesine gizlice bırakılır, ama bunu gören Yumurcak silahı saklar. Sonra götürüp hâkime teslim eder ve *Nihat* serbest bırakılır. *Nihat* ile hâkim birlikte pavyona giderler. Katil, yani pavyonun patronun kaçmaya çalışır, Aysel onunla gitmeyince Yumurcak'ı rehin alır. Arkadaşları ile birlikte iz süren *Nihat* oğlunu kurtarır. Polis de gerçek katili yakalar. Korkulu günler ve saatler sonra erer ve tekrar mutlu günlerine dönerler (Cüneyt Arkın Filmografi 2010).

Pösteği'ye göre ticari sinemanın masal kahramanı çocukları boylarından büyük işlere kalkışılar, parçalanan ailelerini birleştirip suçluların polise teslim edilmesini sağlarlar, yaşadıkları onca trajik olay karşısında bile mantıklı davranabilmişlerdir. Ancak bu mucizevî durumlar gerçek hayattan uzaktır. Dolayısıyla çocukların toplum içindeki yerlerinin, aile kurumundaki konumlarını rasyonel bir dille anlatmaktan ziyade ticari başarı kazanmayı ana amaç edinmişlerdir (Pösteği, 2004 s.66).

Sokak çocuğu olgusuna gerçekçi olarak yaklaşan ilk film *Yusuf İle Kenan* (Yön: Ömer Kavur, 1979) adlı filmidir. Senaryosu Ömer Kavur ve Onat Kutlar tarafından yazılan filmde Cem Davran henüz çocukluk yaşlarında rol almıştır. Ömer Kavur'un toplumun itilmişleri arasından çekip çıkardığı iki çocuğun hikâyesini yalın ve etkili bir sinema diliyle anlattığı bu film uluslararası arenada da kabul görmüş ve Milano Film Festivali Büyük Ödülü de dâhil olmak üzere pek çok ödül kazanmıştır. *Yusuf* ve *Kenan* biri 14, diğeri 9 yaşlarında, çobanlık yapan iki kardeştir. Babaları bir kan davası sonucu öldürülünce, çocuklar tek akrabaları olan amcaları *Ali*'yi bulmak üzere İstanbul'a kaçarlar. Ancak tüm çabalarına rağmen onu bulmayı başaramazlar. Yabancıları oldukları büyük kentin acımasız koşulları altında umutsuzluk ve çaresizliklerinin doruk noktasında, *Böcek* lakaplı bir sokak çocuğuyla tanışır. *Böcek* onları *Çarpık* lakaplı, kirli işler çeviren bir gençle tanıştırır. *Çarpık*, *Yusuf*'a yanında çalışmasını önerir. Çaresiz *Yusuf* bu teklifi kabul eder ve *Çarpık*'la hırsızlık yapmaya başlar. Öte yandan daha sağlam ve tutarlı bir kişiliğe sahip olan *Kenan* direnir, amacı dürüst bir işte çalışıp meslek sahibi olabilmektir (Vikipedia, 2010).

Filmin yönetmeni Ömer Kavur, Ahmet Sezerel'le yaptığı söyleşide filmle ilgili şu değerlendirmeyi yapar;

"...çocuklarımız hangi şartlarda yaşamlarını sürdürmekte, yaşama savaşı vermektedirler. Bununla çok az insan çok az kurum ilgilenmekte, ya da devlet yasaları bu durum karşısında aciz kalmaktadır. Filmde verilmek istenen sanıyorum ülkemizin mikro kesimidir. Konusu çocuk olmakla birlikte, filmin ana temasını incelediğimiz zaman, Türkiye'nin toplum-

sal yapısının sergilendiğini görürüz... Küçük çocukların, yani korunmaya muhtaç çocukların suça itilmeleri, yasa dışı bir takım eylemci güçlerin yani sağ militanların etkisi altında kalmaları, ya da yasa dışı birtakım yollara itilmeleri toplumumuzun genelinde bir çıkışsızlığı, bir çarpıklığı göstermektedir...”(Sezerel 1980 s.44)

Dorsay’a göre film bir çocuk sefaleti edebiyatı düzeyinde değildir ve ele aldığı durumun kökenlerini de sonuçlarını da belirtmektedir. Bu sonuçlardan biri ve en güçlüsü, ülkede artarak yaygınlaşan terör odaklarının yararlanmasıdır. Bu çocuklar ellerine silah verilerek birer militana dönüştürülmek istenmektedir. (Dorsay 1980 s.7)

Çocukların önemli rollerde oynadığı, konusu ve rejisiyle derli toplu başka çabalar da yok değildir. *Yaşar Seriner*’in 1983 yılı yapımı filmi “**Çocuklar Çiçektir**” bu çalışmalardan biridir. Senarist *Sefa Önal*’ın 1942 yılında Dervişpınar’da yaşanmış gerçek bir olaydan yola çıkarak senaryosunu yazdığı filmde kuduz köpek tarafından ısırılan çocukların hikâyesi anlatılır. Çocuk oyuncuların, özellikle *Mesut Çakarlı*’nın sergilediği oyunculuk performansı dikkati çeker (Özgüç, 1984 s. 126).

Doksanlı yıllarda karşımıza çıkan bir diğer önemli örnek *Tunç Başaran* imzalı “**Uçurtmayı Vurmasınlar**” filmidir. Filmde temel izlek özgürlük, bu izleğin öznesi annesinin tutukluluğu nedeniyle hapisanede kalmak zorunda olan *Bariş* adlı bir çocuktur. Film, *Feride Çiçekoğlu*’nun tutukluluğu döneminde tanık olduğu gerçek olaylardan yola çıkılarak yazılmış senaryosuyla *Bariş* rolünün altından başarıyla kalkan *Ozan Bilen*’in oyunuyla iz bırakan filmlerden biridir (Evren, 1990 s.143).

Pembecioğlu, Türk Sinemasında Sokak çocuğu imgesi kullanılan filmleri şu şekilde sıralar;

YILI	FİLM ADI
1957	YETİM
1958	SOKAK ÇOCUĞU
1961	YABANCI ADAM
1962	EKMEK PARASI
1963	AYŞECİK FAKİR PRENSES
1965	EKMEK KAVGASI
1967	GALATALI MUSTAFA
1969	İKİ YETİME
1969	YUVASIZLAR
1970	YUMURCAK KÖPRÜALTI ÇOCUĞU
1972	ŞAHMERAN
1973	ÖKSÜZLER
1974	OTURAK
1974	PARASIZLAR

1974	YANKESİCİ
1978	REZİL
1979	VATANDAŞ RIZA
1981	AT
1981	KARA BAHTIM
1985	KÜÇÜK MUSTAFA HAYAT SOKAKLARINDA
1986	KUŞATMA
1986	ÖKSÜZLER
1987	HAYALLERİM, AŞKIM VE SEN
1988	ACI LOKMA
1988	IZDIRAP ÇOCUKLARIZİRVENİN BEDELİ
1989	ZİRVENİN BEDELİ
1993	ŞAHMARAN

(Pembecioğlu, 2006, s.418)

“Sır Çocukları” filminde tematik yapı ve konu

Tematik Yapı: Türk Sinemasında sokak çocukları olgusuna en gerçekçi yaklaşan yapımlardan “Sır Çocukları” filminde tematik yapıyı ele aldığımızda iki ana omurga ortaya çıkar. İlki, sevmeye ve sevilme arzusu, ikincisi yalnızlıktır. Ana temayı besleyen yan temalar, dayanışma, mücadele etme, kader arkadaşlığıdır.

Konu: 10 yaşındaki *Cemil* (Halil İbrahim Aras), annesi ve kendisi üzerinde şiddet uygulayan üvey babasından kaçarak Adana'dan İstanbul'a gelir. Haydarpaşada karşılaştığı sokak çocuklarının yanına sığınan Cemil'i grubun lideri *Velit* (Fırat Tanış) yanına para vererek geri göndermek ister. Sokak çocukları Cemil için para toplarken bir yandan da zorlu yaşam koşullarına katlanırlar. Bu arada Cemil'in annesi *Münevver* (Nur Sürer) oğlunu aramak üzere İstanbul'a gelir. Kör bir piyango satıcısının yanında bilet satan küçük kız kardeşi *Zeynep*'in (Özgü Namal) babasıyla oturduğu gecekonduya yerleşen kadın ilk eşinin kardeşleri tarafından namus meselesi yüzünden aranmaktadır. İstanbul'a geldiği duyulan *Münevver*'i öldürmek üzere Anadolu'dan bir genç gelir. Adı *Reşo*'dur (Mehmet Ali Alabora). Duyarlı ve vicdanlı biri olan *Reşo* *Münevver*'i öldüremez ve bulamadığını söyleyerek şehirde oyalanır. Bu arada *Velit* de piyango satıcısı *Zeynep*'e âşık olmuştur. Sokak yaşamına daha fazla dayanamayıp hastalanan Cemil'i arkadaşları, serseri *Şero*'nun (Aslan Kacar) kahvesinde çalışan yaşlı dostları *Dayı*'nın (Erdoğan Olgaçlı) yanına yerleştirirler. *Velit*, *Zeynep*'e aşkını nasıl ifade edeceğini bulmaya çalışırken Cemil'in başına gelen olayla her şey tersine döner. Yaşamları ve kaderleri pamuk ipliğine bağlı bu insanlar için artık geri dönüş yoktur (Vikipedia,2009).

“Sır Çocukları” filminde oyuncu yönetimi ve mekân kullanımı/gerçeklik ilişkisi

Filmdeki gerçeklik duygusunun oluşması ve inandırıcılık gücünü oyuncu yönetimi ve mekân kullanımından alır. Bu iki unsur, yer yer aksayan senaryoyu, durağanlaşan hikâyeden kaynaklanan sarkmayı gidermektedir.

Mekân Kullanımı

İstanbul Sokakları: Filmin başat mekânları İstanbul’un cadde ve sokaklarıdır. Cadde ve sokaklar sokak çocuklarının gün boyu dolaştıkları, vakit geçirdikleri, dilencilik yaptıkları temel yaşam alanlarından biridir. Özellikle Taksim Meydanı, İstiklal Caddesi, Tünel ve çevresi, genelevler sokağı, izbe çıkmazlar en çok kullanılan mekânlardır. Özellikle İstanbul’da “sokak” başlı başına tehlikeye açık ve tekinsizdir.

Gecekondu: Cemil’in ailesinin yaşadığı Adana’daki gecekondu filmin birkaç sahnesinde yer alır. Cemil’in yaşadığı baskı, acı ve yoksulluğu inandırıcı kılan bir mekândır. Filmin ilk sahnesinde Cemil bu sefalet yuvasından kaçarak İstanbul’a gelir.

Haydarpaşa Garı / Gar çevresi: Anadolu’dan İstanbul’a gelenlerin ilk karşılaştığı mekân olan Haydarpaşa Garı kente adım atılan, moderniteyle ilk kez karşılaşılan yer olarak bir simge-mekâna dönüşmüştür. İç göç temalı Türk filmlerinin önemli bir metaforudur. Cemil, İstanbul’daki ilk gecesini gardaki hizmet dışı vagonlardan birinde geçirir.

Kahvehane: Cemil’in katıldığı sokak çocukları grubunun sık sık uğradığı kahvehane. Ocakçı içtikleri çaydan çoğu zaman para almaz.

Harabeler: Filmin diğer başat mekânı harabelerdir. Velit, Cemil ve grubun diğer üyelerinin gecelediği terk edilmiş yapıların kullanımı filmin inandırıcılığında önemli payı olan öğelerdendir.

Diğer Mekânlar: “Sefa Berber Salonu” (Çocuklara koruyuculuk yapan, paralarını emanet olarak tutan ustanın dükkânı), Zeynep ve babasının yaşadığı gecekondu, çocukların koruyucusu ve kollayıcısı Crishtopher’in sığınma evi, kahvecinin evi, cami, film seti, market, ocakbaşı meyhane, diskotek gece klübü, nezarethane, genel ev, TV Binası ve stüdyosu.

Tüm mekânlar gerçek mekânlardır. Stüdyo ve dekor kullanımı yoktur. Gerçek mekânların hikâyeye hizmet edecek biçimde, sanat yönetimi çerçevesinde düzenlenmesi yapılmıştır.

Oyuncu Kullanımı: Filmde başlıca karakterleri canlandıran oyuncular profesyonel ve deneyimli oyunculardır. Ancak, bu oyuncularla birlikte çekimler sürecince beraber olan, Umut Çocukları Derneği bünyesinde korunup kollanan gerçek sokak çocukları da filme büyük katkı sağlamışlardır. Filmde, çocukların lideri ve koruyucusu Velit rolünün oynayan Fırat Tanış başta olmak üzere, Halil İbrahim Aras (Cemil), Ozan Bilen (Hoca) ve diğer oyuncular abartısız ve dengeli oyunculuklarıyla filmin gerçeklik duygusunu desteklemektedir. Oyuncuların giysi ve makyajları gerçeğe uygundur.

Sonuç

Sonuç olarak baktığımızda “Sır Çocukları” filmi, senaryosundaki sarkmalara, ana temaya iliştilirilmiş töre cinayeti, medya eleştirisi gibi gereksiz yan temalara yer vermesine rağmen, bir bütün olarak bakıldığında sokak çocukları olgusuna “gerçekçi” bir bakış açısıyla yaklaşır. Ancak bu gerçekçilik ‘belgeselci’ bir bakışa yaslanmaz. ‘Göstermeye’ ve ‘sap-tamaya’ çalışır. Mekân ve oyuncu seçimi/kullanımı belirgin bir özeni yansıtır.

Sinema sanatının ve sinema sanatçısının (yaratıcı olarak hikâyeci/senarist/yönetme-nin) temel sorumluluklarından biri de, ekonomik ve toplumsal sorunlara dikkat çekmek-tir. Bu bağlamda “Sır Çocukları” filminin yaratıcıları bu ülkenin en ciddi toplumsal so-runlarından biri olan sokak çocukları olgusuna ‘dikkat çekmektedir’.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Evren, Burçak (1990) *Türk Sinemasında Yeni Konular* İstanbul: Broy Yayınları
Kalkan, Faruk (1988) *Türk Sineması Toplumbilimi* İzmir: Ajans Tümer Yayınları-Sinema Dizisi 2
Özgüç, Agah (1984) *Türk Filmleri Sözlüğü 1980-1983*: İstanbul: Mimeray Ofset Yayıncılık
Pembecioğlu, Nilüfer (2006) *Türk Ve Dünya Sinemasında Çocuk İmgesi*: İstanbul: Ebabel Yayınları
Pösteki, Nigar (2004) *1990 Sonrası Türk Sineması* İstanbul: Es Yayınları

Sürelî Yayınlar

- “ABD’nin Yoksulluk Hesabı Türkiye’ye Uymadı”, Milliyet Gazetesi, Ekonomi Sayfası 18.09.2010
Dorsay, Atilla (1980), “Yusuf ile Kenan” Cumhuriyet Gazetesi, 16 Mayıs 1980
Sezerel, Ahmet (1980), “Ömer Kavur İle Söyleş”i Yeni Sinema Dergisi, sayı 32 (Haziran-Temmuz-Ağustos)
“Türkiye’de Sokak Çocukları Temel Araştırması-Güncel Eğilimler ve Yeni Gelişmeler” T.C Milli Eğitim Ba-kanlığı, Projeler Koordinasyon Merkezi Başkanlığı, Ankara 2004

Elektronik Kaynakça

- Kulca, Yusuf Ahmet, “Sokak Çocuğu Kimdir?” 2007 www.pafuli.net/yenibirbakis/forum_posts.asp?TID=2906, adresinden alınmıştır.
Saydam Barış, “Vittoria De Sica”, <http://avrupasinemasi.blogspot.com/2009/11/vittorio-de-sica.html> adresin-den alınmıştır
Cüneyt Arkın, Filmografi, Bir Cüneyt Arkın Filmi, <http://www.cuneytarkin.com.tr/cuneyt-arkin-filmleri-Yumurcak-Koprualti-Cocugu.aspx>
Sır Çocukları, Yusuf İle Kenan, www.wikipedia.org adresinden alınmıştır

Film

- “Sır Çocukları”, Aydın Sayman, Ümit Cin Güven, Atadeniz Filmcilik, İstanbul, 2002



18

ÇOCUK HAKLARI ODAKLI PROJELER

Ortak Umut Projesi

Rana Dayıoğlu Oyman - Asu Karaşar

Çocukköyü Projesi

Zeynep Kılınç

Terakki Vakfı İlköğretim Okulu Öğrencilerine Yönelik Çocuk Hakları Programı

Gözde Durmuş - Özgür Şensoy

İnternet Cafe ve Çocuk

Özlem Efendi

Okullarda Disipline Yönelik Öğrenci-Öğretmen Görüşleri Araştırma Projesi

Ebrize Çeltikçi

“Elele Öğreneceğiz” Eğitimde Fırsat Eşitliği Projesi




Duygu Kılıç - Ferda Yükselen - Murat Kılıç - Murat Yükselen

Çocukların Televizyona “Olumlu Katılımı” Projesi

Meryem Akbal



ORTAK UMUT PROJESİ

Rana Dayıoğlu OYMAN		
<i>İzmir İl Sosyal Hizmetler Müdürlüğü</i>		
Asu KARAŞAR		
<i>İzmir İl Sosyal Hizmetler Müdürlüğü</i>		

ÖZET

İzmir’de 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu kapsamında Müdürlüğümüze 2008-2009 yıllarında ve 2010 Temmuz ayı itibariyle yönlendirilen çocuklardan elde edilen bilgiler doğrultusunda bir araştırma projesi hazırlanmıştır. Bu veriler doğrultusunda, gençlerde “Evdan kaçma” davranışı ile sık karşılaşıldığı gözlenmiş, bu bir sorun olarak belirlenmiştir.

Ulaşılan sonuçlardan yola çıkarak, riskli davranışların (evdan kaçma, adölesan evlilikleri, madde kullanımı ve suç eğilim) ortaya çıkmasını azaltıcı nitelikte, koruyucu-önleyici bir bakış açısıyla, ergenlere evdan kaçma ve riskleri üzerine bilinç ve bilgi düzeylerini arttırmaya yönelik multidisipliner bir eğitim çalışmasını ve toplumsal farkındalığın artmasına yönelik kampanyayı içeren bir proje gerçekleştirilmesine karar verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Evdan kaçma, koruyucu- önleyici çalışmalar.

Giriş

Türkiye genç nüfusu çok yüksek olan bir ülkedir. 2000 yılında yapılan genel nüfus sayımına göre Türkiye’nin yaklaşık üçte birini 10-24 yaş grubu nüfus oluşturmaktadır. Ergenlik dönemi, 12-18 yaş arasını kapsayan erişkinliğe geçiş dönemi olarak tanımlanmakta, ancak bazı durumlarda ergenlik başlangıcı 10 yaşına kadar inmektedir(www.mucahitozturk.com/ergenlik-donemindeki-riskli-davranislar).

Riskli davranışlar, ergenlerin iyilik halini tehdit etmekte olan ve sorumlu birer yetişkin olma hallerini engelleyen davranışlardır (Lindberg, Boggess ve Williams, 2000). Ergenlik dönemi risklerle doludur, ergenin etrafını tehlikeler kuşatmıştır (www.mucahitozturk.com/ergenlik-donemindeki-riskli-davranislar). Risk altında ve sorunlu gençler her ma-

halledede bulunabilirler, ekonomik durumu, yaşanan yer ve milliyeti bu tanımlamayı belirleyici değildir (Payne, 2010).

Ergenin, davranışlarına rehberlik edecek değerleri kazanması ve sosyal yönden sorumluluklarını öğrenmesi konusunda yardıma gereksinimi bulunmaktadır. Çocuklar yaşadıkları veya karşılaştıkları bu sorunlarla baş edememekte ve kendilerini baskı altında hissetmektedir. Özellikle ergenlik döneminde karşımıza çıkan evden kaçma davranışı ergenlik döneminin özellikleri olan bağımsızlık ve özgürlük duygusu çocukların evden kaçmalarını hızlandırmaktadır (Dönmez,2006).

Ergenler söz konusu geçiş dönemi süresince çeşitli risklere ve olumsuz etkilere açık hale gelmektedir. Evden kaçma ve beraberinde karşılaşılabilecek riskler de bunlardan sadece biridir.

Evden kaçmanın nedenleri ve sonuçları

Çocuklar ve gençler çoğunlukla erken evlilik, işsizlik, yoksulluk, şiddet, eğitimsizlik nedeniyle evden kaçmaktadırlar. Çocuklar kendi ayakları üzerinde durabilecekleri yaşa gelince aile ortamından (dolayısıyla dayak, kötü muamele ve sefaletten) kurtulma hayaline kapılıp, çareyi dışarıda aramaktadır. Ailede iletişim eksikliği, ailesinden ilgi göremeyen çocukların çabuk kandırılmaya müsait olması, üvey anne-baba-kardeş sorunu, aile baskısı, ebeveynler arasında kuşak çatışması, enstest ilişki ve taciz, kötü arkadaş, başarısızlık, internetin bilinçsiz kullanımı, töre gibi nedenler, evden kaçmayı tetikleyen nedenlerdendir (TC. Başbakanlık Kayıp Çocuklar Raporu, 2008).

1990 yılında yapılan bir araştırmaya göre, kaybolan çocukların % 18'i macera arayışı, %17'si iş arama, %15'i aile içi şiddet, %14'ü ailenin psikolojik baskısı, % 10'u üvey anne-baba ilişkileri, %9'u çocuğa yönelik şiddet nedeni ile evden kaçma davranışında bulunmuşlardır (TC. Başbakanlık Kayıp Çocuklar Raporu, 2008).

Bazen de çocuklar, ana-babaları için bir ayak bağı olduklarını hissederek, ailesini rahat bırakmak, birazda cezalandırmak amacıyla evden kaçabilmektedir. Diğer yandan, bazı çocuklar sadece iyi vakit geçirmek gibi basit bir nedenden ötürü düşünmeden ve planlanmadan, bir-iki arkadaşıyla birlikte heyecan aramak üzere evden kaçabilmekte ama karşılaşılabilecekleri risklerin farkında değildirler.

Evden kaçan bazı çocuklarsa pek arkadaşı olmayan, evde de destek ilgi görmeyen yalnız çocuklar olabilmektedirler. Bir arkadaşla birlikte kaçmaktansa tek başına dışarıda bir yerlerde daha iyi bir hayat bulma hayaliyle evden kaçarlarda (www.kirsehirram.com/rpd/evdenkacma.doc).

Evden kaçma davranışı, aşırı otoriter aile ortamından kurtulma çabası olabilirken, aşırı ilgisiz davranan aile ortamından gelen gençler için de çözüm yolu olarak ortaya çıkabilmektedir(www.doktorsitesi.com/yazi/5190/Ergenlerde-riskli-davranislar-ve-sonuclari).

Bazı ergenler evlerini duygusal, fiziksel istismar nedeniyle terk etse de, bazılarının ebeveynlerine göre çok da önemli sayılamayacak nedenlerle evi terk ettiği gözlenmektedir. Aile içi iletişim problemleri, üvey anne-babayla sık yaşanan tartışmalar ya da evden kaçan bir arkadaşına eşlik etmek gibi nedenlerle de evden kaçabilirler (Shoemaker, 2008, <http://www.teenagerstoday.com/articles/self-destructive-behaviors/preventing-runaways-958/>).

Evden kaçan çocukları bekleyen sorunlar arasında suça karışma, intihar, madde kullanımı, fiziksel şiddet, cinsel istismar, artış gösteren cinsel birliktelik, cinsel yolla bulaşan hastalıklar ve ergen gebelikleri gibi problemler yatmaktadır (www.childrensbureau.org/corp/services/runaway/php).

Bir diğer sorun ise kayıp çocuklar sorunudur. Kayıp çocuklar; kendi rızası ile evden kaçanlar, rızası dışında kaçırılanlar ve istemeden de olsa yoksulluk ve benzeri gerekçelerle kaçanlardır. Türkiye’de kayıp çocukların en fazla olduğu şehirler, büyük şehirler ve göç alan şehirlerdir. Özentilik, ebeveyn boşanması, kentleşememe ve beraberinde gelen sorunlar; çocukların kaçma nedenleri arasında yer alırken kaçırılan çocuklar; çocuk ticareti, dilencilik ve cinsel sömürü gibi nedenlerle kaçırılmaktadırlar. Kayıp çocukları hastalık, uyuşturucu, şiddet ve cinsel istismar gibi sorunlar beklemektedir. İzmir’de 642 kayıp ihbarı yapılmış olup, 15’ i halen aranmaktadır. Kayıp çocuk bildirimini açısından bölgelere göre sıralamada 1. Sırayı 434 kayıp çocuk ile Marmara Bölgesi almaktadır (TC. Başbakanlık Kayıp Çocuklar Raporu,2008).

Emniyet Genel Müdürlüğü verilerine göre, tüm kayıp çocukların yüzde 90’ını oluşturan 13-18 yaş grubundaki kayıp çocuklardan kızlar genellikle “gönül ilişkisi” ve “aile baskısı”; erkekler ise” macera hevesi” ve “iş bulma ümidi” nedeniyle evlerini terk etmektedir. “Kayıp Çocuklar Başta Olmak üzere Çocukların Mağdur Olduğu Sorunların Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırma Komisyonu”na verilen bilgiye göre, kayıp çocuk verilerinin tutulmaya başlandığı 1997 yılından bu yana kayıp müracaatında bulunulan 29 bin 515 çocuğun 28 bin 36’sı bulunmuştur. Halen kayıp olarak aranan çocuk sayısı ise 1479’dur(<http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetay&ArticleID=989045&CategoryID=77>).

Eke ve diğerlerinin (2004) ergenlerde riskli davranışların yaygınlığını araştırmak ve sosyo-demografik değişkenlerle ilişkisini değerlendirmek amacıyla yaptığı bir çalışmada İstanbul ilinde 15-17 yaş grubunu kapsayan 3500 onuncu sınıf öğrencisine ulaşılmıştır. Fiziksel şiddet, tabanca taşıma, düzenli sigara-alkol kullanımı, intihar girişimi, erken yaşlarda cinsel ilişki, korunmasız cinsel ilişki, okuldan kaçma, evden kaçma, suç kapsamına giren davranış, olumsuz arkadaşlarla birlikte olma, kendine zarar verme davranışı gibi riskli davranışlar seçilmiş, gençlerde herhangi bir riskli davranışın yaygınlığı ise %53,8 olarak bulunmuştur(Eke ve arkadaşları, 2004).

Evlerinden kaçmış çocuklar gibi sömürüye müsait çocukların, ticari amaçla görsel materyal üretenler tarafından çocuk pornografisinde kullanılmalarına da rastlanmaktadır (Polat, 2006).

Evden kaçma koşulları oluşmuş gençlerin, sokaktaki tehlikeleri bilmemeleri ve kendilerini yalnız hissedip, sığınacak bir yer bulamamaları da kendilerini sokağa atıp kolayca kandırılmalarına sebep olmaktadır.

Dünya’da ve türkiye’deki durum

Evden kaçma, istismar, aile içi şiddet, adölesan evlilik-gebelik

16 yaşına gelmeden yaklaşık olarak her 9 kişiden birini etkileyen evden kaçma sorunu ile dünyada her yıl 11 yaşın altında 20.000 genç karşı karşıya kalmaktadır (www.democracy.bolton.gov.uk/CMISWebPublic/binary.ashx?Document).

1971 yılında kurulmuş, evsizler ve evden kaçanlar için ulusal iletişim ağı olarak hizmet veren, 1971’den bugüne 13.000 genci ailesiyle buluşturan National Runaway Switchboard’ın raporlarına göre, Amerika’da kimse kesin rakamları bilemese de her sene 1.6 ila 2.8 milyon 18 yaş altı gencin evden kaçtığı ya da evden kovulduğu tahmin edilmektedir. Bu da her gün yaklaşık olarak 3000 gencin evini terk ettiği anlamına gelmektedir (Payne, 2010) ve (www.childrensbureau.org/corp/services/runaway/php).

ABD’de 15 yaş altında hastaneye başvuran çocuklar arasında çocuk istismar sıklığı 2.7/1000 olarak bildirilmektedir.

İngiltere’de haftada dört çocuk, çocuk istismarı ve ihmal nedeniyle ölmektedir. NCCAN-İngiltere (Ulusal Çocuk İstismar ve İhmali Merkezi) çocuk istismarı sayısını yılda 200.000’den fazla olarak tahmin etmektedir (Atlıakın, 2008).

Aral (1997) yaptığı bir çalışmada çocukların % 65.72’sinin anne ya da babası tarafından fiziksel istismara uğradıklarını belirlemiştir. Çocuklarını istismar eden anne ve bir durumla babaların kendine güvenmeyen, ana-baba olmayı kabullenememiş, kendi çocukluklarında benzer karşılaşmış kişiler oldukları saptanmıştır. Öte yandan çocuk gelişimi ve eğitimi konularında gerçek dışı bilgilere ve beklentilere sahip, kendi dürtülerini kolaylıkla denetim alamayan, karşılanmamış bağımlılık gereksinimleri olan ve alışkanlık yapıcı madde bağımlısı kişilerin de çocuk istismarına yatkın oldukları gözlenmiştir. İzolasyon (tek başına kalma, yalnız bırakılma), baskı ve zorlanmalar ve şiddetin kuşaktan kuşağa geçen bir değer yargısı olarak toplum tarafından benimsenmiş olması da çocuk istismarının nedenleri arasında sayılmaktadır.

Türkiye’de çocuk istismarı konusunda yapılan araştırmalarda ise %78 ile duygusal istismarın baş sırada olduğu görülmektedir. Fiziksel istismar (%24) ve cinsel istismar (%9) daha az olarak görülmektedir.

Türkiye’de 1980-1982 yılları arasında sekiz ilde yapılan bir araştırmada, 4-12 yaşları arasındaki 16.000 çocuğun, fiziksel ve duygusal açıdan istismar edilip edilmediği incelenmiştir. Kız çocuklarının % 34,6’sının, erkek çocuklarının ise % 32,5’inin ihmal ve istismar kurbanı oldukları saptanmıştır. Eğitimsiz ebeveynlerin %40’ı çocuklarını istismar ederken, eğitim düzeyi yüksek ebeveynlerde bu oran % 17’ye kadar düşmektedir (http://www.toplumsagligi.com/PageContentsPopUp.aspx?Id=140).

Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nin 55 ilde "Çocuğa yönelik şiddet" ve "Çocuk-tan kaynaklanan şiddet" konularında yaptığı araştırmada, çocukların yüzde 77'sinin şiddete maruz kaldığı, şiddetin sıradan karşılandığı sonucu ortaya çıkmıştır. Öztürk, aile içi şiddetin, yüzde 20'ye yaklaşan oranla baba ve yüzde 15.67 ile anneden kaynaklandığını, ülkemizde şiddetin beşiği olan ailede erkek çocukların babalarından, kız çocuklarınsa annelerinden daha çok dayak yediğini belirtmiştir. Araştırma sonuçlarına göre her üç kişiden birisinin şiddetle terbiye edildiği ve ceza şeklinin yüzde 21 oranında dayak olduğu ortaya çıkmış. Aile bireylerine şiddet uygulayan kişilerin %82'sini oluşturan erkeklerin %45'ini erkek eş, %24'ünü baba, %24'ünü ise ağabey ve abla oluşturmuş, şiddet uygulayan annelerin oranı ise %10 olarak bulunmuştur (<http://www.toplumsagligi.com/PageContentsPopUp.aspx?Id=140>).

SHÇEK verilerine göre, korunma altına alınan çocukların korunma nedenlerinden ensest, ailenin fiziksel ve duygusal istismarı ile aile dışı cinsel istismar olgularında dikkat çekici oranda artış olduğu bildirilmiştir. Çocukların sokağa kaçma ve fuhuş ile pornografi sektörüne düşme olgularında sebep görülen ensest, ailenin fiziksel ve duygusal istismarı ile, aile dışı cinsel istismar nedeniyle korunma altına alınan çocuklar, 2000 yılı içinde koruma altına alınan tüm çocukların %7'sini oluşturmaktadır. 2002 yılında bu oran %12'ye yükselmiştir (Polat, 2006).

Çocukların sokağa kaçmasında ve fuhuşa itilmelerinde öncelikli sebeplerin başında çocuğa yönelik cinsel istismar olguları olduğu dikkat çekmektedir (Polat, 2006).

Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı 25 Temmuz 2008 tarihli Kayıp Çocuklar Raporuna göre erken evlilikler nedeniyle özellikle kız çocuklarının bio-psiko-sosyal gelişimlerini tamamlamamış olmaları ve erken yaşta çocuk sahibi olmaları, söz konusu çocukların yaşam evrelerini sağlıklı geçirip sağlıklı bir kişilik yapısı geliştirmelerini ve yaşam olaylarına çözümleyici bir bakış açısıyla yaklaşmalarını engelleyici niteliktedir.

"Adölesan doğum oranı; gelişmiş ülkelerde %17'nin üzerinde, Orta Afrika'da ise % 24 civarındadır. Dünya yüzeyindeki yaklaşık tüm doğumların onda biri olan 15 milyon bebek adölesan anneden doğmaktadır (WHO Regional Office for Europe 1997). Ülkemizde 17 yaşındaki her on iki kadından biri (% 9) ya anne olmuş ya da ilk çocuğuna gebe kalmıştır. Bu oran 28 yaşındaki kadınlarda hızla yükselerek altıda bire (% 16) ve 19 yaşındaki kadınlarda dörtte bire (%23) yaklaşmaktadır. Kentsel yörelerde yaşayan adölesan kızlar arasında anne olanların oranı (% 9) kırsal yörelerde yaşayanlara göre (% 11) daha düşüktür" (Başer, 2000).

I. Ön çalışma: Araştırma projesi

Amaç

Araştırma ile "evden kaçma" davranışına yönelik İzmir'deki mevcut durumun öğrenilerek, bu konuda yapılacak "Ortak Umut" projesine zemin hazırlamak amaçlanmıştır.

Yöntem

Örnekleme

İzmir'de 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu kapsamında Müdürlüğümüze 2008-2009 ve 2010 Temmuz ayı itibariyle yönlendirilen, yaş ortalaması 15,6; yaş aralığı ise 7-19 (%22'si 17, %20'si 16, %19'u 15) olan 607 kız ve 27 erkekten oluşan bir gruptan elde edilen bilgiler üzerinden çalışılmıştır.

Veri Toplama Süreci

2008-2009 ve 2010 Temmuz ayı itibariyle 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu kapsamında İl Müdürlüğü'ne Emniyet (%86) ve Jandarma (%3) tarafından yönlendirilen çocukların bilgileri, çocuklarla görüşmeleri yapan sosyal çalışmacılar tarafından alınmış olup, SPSS (Statistical Program for Social Services) 15 programı kullanılarak istatistiksel veriler elde edilmiştir.

Bulgular

Verilerden elde edilen bilgilere göre çocukların %38'inin Evden Kaçma ve Kuruluş-tan İzinsiz Ayrılma, %13'ünün Aile İçi Şiddet ve %15'inin ise Cinsel İstismar nedeniyle İl Müdürlüğü'ne yönlendirildiği görülmüştür.

İl Müdürlüğü'ne yönlendirilen çocukların doğum yerlerine bakıldığında; araştırmanın yapıldığı yer olma özelliğinden de kaynaklanarak %45 en fazla oranla İzmir, %4 oranla Manisa ve %3 oranla İstanbul doğumlu oldukları bilgisi elde edilmiştir. İzmir ili içerisinde yaşadıkları ilçe bilgilerine göre alınan frekans analizi sonuçları ise söz konusu çocukların daha çok Konak İlçesi ve çevresinde (79 Kişi) (Çankaya, Kadifekale, Gültepe, Yenışehir, Agora) yaşamakta oldukları bilgisini ortaya çıkarmaktadır. Konak ilçesini; Buca (43 Kişi), Bornova (42 Kişi), Karabağlar (41 Kişi) ve Karşıyaka (37 Kişi) ilçeleri takip etmektedir.

5395 Çocuk Koruma Kanunu kapsamında İl Müdürlüğü'ne yönlendirilen çocukların %54'ü ailesine teslim edilmiş, %8'i kuruluştan izinsiz ayrılmış ve %20'si kuruluştan hizmet almaya devam etmektedir.

Sonuç

Ulaşılan sonuçlardan yola çıkarak, riskli davranışların (evden kaçma, adölesan evlilikleri, madde kullanımı ve suça eğilim) ortaya çıkmasını azaltıcı nitelikte, koruyucu-önleyici bir bakış açısıyla, ergenlere evden kaçma ve riskleri üzerine bilinç ve bilgi düzeylerini arttırmaya yönelik multidisipliner bir eğitim ve toplumsal farkındalığın artmasına yönelik tanıtım kampanya çalışmasını içeren bir proje gerçekleştirilmesine karar verilmiştir.

Bu alanda şu ana dek münferit çalışmalar mevcut olmasına rağmen; konuyu oldukça çeşitli yönlerden ele alan ve ortaklaşa güç birliği niteliğindeki bir eğitim çalışması daha

verimli olacağından kurumlar arası işbirliğine destek sağlayacak bu projenin, söz konusu konularda belirlenen hedeflere ulaşmayı hızlandıracağı ve tüm ortakların motivasyonunu arttıracığı öngörülmektedir.

Yapılmış olan bu araştırmalar göz önünde bulundurularak; risk altındaki bir yerleşim yerinde yaşayan çocukların ve ailelerinin kurumlar arası işbirliğinin gerekliliğine dayanan multidisipliner yaklaşımla eğitilmelerine, bilgi ve farkındalık düzeylerinin artırılmasına yönelik çalışmaları içeren bir proje gerçekleştirilmesine karar verilmiştir.

II. Çalışma: Proje önerisi

Amaç

Kurumlar arası işbirliğiyle gerçekleştirilecek projede, farklı nedenlerden dolayı, evden kaçarak çeşitli risklerle karşı karşıya kalma tehlikesi altında bulunan ergenlerin koruyucu-önleyici hizmet gereği riskli davranışlar (evden kaçma, adölesan evlilikleri ve sakıncaları, madde kullanımı ve suça eğilim) ve sonuçları hakkında bilinçlendirilmeleri, bilgi düzeylerinin ve farkındalıklarının artırılması; proje katılımcılarının riskler ile karşılaştıklarında doğru mekanizmalardan destek isteyebilecek, yaşamda karşılaşılabilecekleri olumsuzluklarla başa çıkabilecek düzeye gelmeleri, konuyla ilgili bilgi ve donanıma sahip birer birey olarak topluma kazandırılmaları amaçlanmıştır.

Ayrıca evden kaçma ve riskleri üzerine toplumsal farkındalığın artırılmasına yönelik kısa film, afiş, radyo-TV reklam müziği çalışmalarının ve liseler-üniversiteler arası yarışmaların yapılmasıyla, daha çok kişiye ulaşılmış olacaktır. Projede, eğitimler ve görsel faaliyetlerle hedef kitlenin ve çevrelerinin bilinç düzeylerinin artırılması, kentsel hizmetlerin tanıtılması amaçlanmaktadır.

Yöntem

Örneklem

Toplumsal farkındalık çalışmalarıyla ulaşılması beklenen hedef kitle ilköğretim 5.6.7.8 sınıflar ve Lise 1.2.3.4 sınıflarda öğrenim gören kız ve erkek öğrenciler ve anne-babalarıdır. İlimizde 969 okulda 436.579 ilköğretim öğrencisi ve 449 okulda 185.171 lise öğrencisi bulunmakta olup projeye ulaşılması planlanan toplam öğrenci sayısı 621.750'dir (www.izmirmeb.gov.tr).

İzmir'in Konak ilçesinde Eşrefpaşa, Kadifekale, Agora ve Ballıkuyu semtlerinde bulunan risk altındaki mahallelerde yaşayan, İzmir'e çeşitli şehirlerden göçle gelen, sosyo-ekonomik düzeyi düşük, ergenlik döneminde içinde buldukları yaşam şartlarından dolayı doğru bilgiye ulaşma olanakları kısıtlı olan, söz konusu mahallerde bulunan İlköğretim Okullarında öğrenim gören (Konak İlçe Milli Eğitim Müdürüyle yapılan görüşmeler

sonucunda Topaltı, İnkılap ve Başöğretmen İlköğretim Okulları belirlenmiştir) 5.,6., 7., 8. sınıf öğrencileri (11,12,13,14 yaşlarındaki 20 kız ve 20 erkek çocuğu), bu öğrencilerin anneleri ve babalarının bu projeden yararlanmaları beklenmektedir.

Uygulama

Daha önce yapılmış araştırma projesine göre Konak ilçesi evden kaçma ve benzeri risklerle karşılaşan ergenlerin yaşadığı riskli yerleşim bölgelerinin başında gelmektedir. Bundan yola çıkarak ilçenin risk altındaki mahallerinde bir proje gerçekleştirilmesine karar verilmiştir.

İzmir’de İl Sosyal Hizmetler Müdürlüğü’nce hazırlanan ‘Ortak Umut Projesi’; Sağlık Müdürlüğü, Emniyet Müdürlüğü, Konak İlçe Millî Eğitim Müdürlüğü, Büyükşehir Belediyesi, Müftülük, Jandarma Komutanlığı, Ege Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi, Baro, Sokak Çocuklarını Koruma, Çocuklar Geleceğimizdir Derneği ve Devlet Tiyatrosu Opera ve Balesi Çalışanları Yardımlaşma Vakfı ortaklığıyla gerçekleştirilecektir.

SHÇEK Çocuk, Gençlik ve Toplum Merkezleri aracılığıyla yürütülmesi planlanan, koruyucu-önleyici çalışmaları içeren proje, alan araştırmalarıyla desteklenerek soruna yönelik çözüm bulmayı amaçlamaktadır.

Proje faaliyetleri ve öngörülen sonuçları

Ailelerin; farklı kurumların bakış açıları ve bilgi birikimi ile toplumsal cinsiyet rolleri, aile içi şiddet, ergenlik dönemi ve özellikleri, adölesan evlilikler ve akraba evliliklerinin sınıncaları, güvenli yaşam(hijyen, sağlık, beslenme, spor, sigara-alkol-madde kullanımı, güvenli cinsel yaşam), ergenlikte riskli davranışların sonuçları ve vaka örnekleri, aile tutumları, riski yönetmek, olumlu davranış kazandırmak, uzlaşabilmek, etkili ve şiddetsiz iletişim ve çatışma çözümü, ergenlik döneminde ortaya çıkabilecek risklerin hukuksal boyutunun değerlendirilmesi, yerel yönetimlerin kentsel hizmetleri konularında verilecek eğitimlerle onların bilinç düzeylerinin ve bu sayede farkındalıklarının artırılması hedeflenmektedir.

Ergenlerin; kurumlar arası işbirliği ile toplumsal cinsiyet rolleri, aile içi şiddet, yurttaşlık eğitimi, ergenlik dönemi ve özellikleri, güvenli yaşam (hijyen, beslenme, spor, sağlık, güvenli cinsel yaşam, sigara-alkol-madde kullanımı), ergenlikte riskli davranışların sonuçları ve vaka örnekleri, ergenlik döneminde ortaya çıkabilecek risklerin hukuksal boyutunun değerlendirilmesi, yerel yönetimlerin kentsel hizmetleri konuları üzerine eğitim almaları hedeflenmektedir.

Ailelerinin ise; söz konusu eğitimleri alarak aile içi iletişimlerinin -özellikle ergen çocukları ile- kolaylaşması ve her iki tarafın da birbirini daha iyi anlamaları hedeflenmektedir.

Proje boyunca gerek eğitimler gerekse sosyal-sanatsal aktivitelerin işleyişinden oluşan, Proje sürecini anlatan tanıtım CD’si ve afişler, projenin sürdürülebilirliği için ilgili kurumlarla paylaşılacak, uygulamanın yaygınlaştırılabilmesi için kullanılacaktır.

İl Milli Eğitim Müdürlüğü aracılığıyla resmi yazı gönderilerek liseler ve üniversiteler arası logo, afiş, broşür, film yarışmaları yapılacak, yarışmalar sonucunda dereceye girenlere ödüller verilecek, ödüller sponsorlar aracılığıyla karşılanacaktır.

Proje süresince yürütülecek tanıtım kampanyası ile yerel televizyonlardaki reklamlar izlenerek, afişlerin ve otobüs duraklarındaki hareketli görsellerin etkisiyle birlikte geniş kitlelere ulaşılacağı düşünülmektedir. Medyanın ve görsel iletişimin toplum üzerindeki etkisi bu projede kullanılacaktır. Etkinliğin sonuçları, evden kaçan çocukların sayılarının izlenmesi ile mümkün olabilecektir.

İzmir yerelinde, toplumda, çocuklarda, gençlerde ve aile bireylerinde, sokaktaki risklerin neler olduğuna dikkat çekilmesi sağlanacak, riskleri önlemeye ve risklerle karşılaşıl-
dığına başvurulacak hizmetlerin öğrenilmesine yönelik farkındalık yaratılmış olacaktır. Projenin başarıya ulaşması diğer illerde uygulanmasını da sağlayacaktır.

Projenin hedef kitlesinin, iletişimde olduğu bireyleri de aynı yönde etkileyebileceği düşünüldüğünde; ergenlerin okulda ve yaşadığı çevrede iletişimde olduğu akranları, akrabalarını; ailelerinin ise yine aynı şekilde iletişimde olduğu kişileri benzer doğrultuda etkileyebileceği düşüncesinden yola çıkılarak ve proje sonunda projenin çeşitli yollardan tanıtımının yapılacağı da düşünüldüğünde, projenin nihai yararlanıcıları, giderek artan bir kitle olacaktır.

Ayrıca, proje döneminde oluşturulacak web sayfası ile daha çok kişiye ulaşılması sağlanacaktır. Proje ile SHÇEK İl Sosyal Hizmetler Müdürlüğü'ne ve yerel yönetimlere, Sağlık Müdürlüklerine, Milli Eğitim Müdürlüklerine bağlı Çocuk ve Gençlik Merkezlerinin, Toplum ve Semt Merkezlerinin tanınırlığı artacak, hizmetlerin yaygınlaştırılmasına ve sürdürülebilirliği sağlanmıştır.

Projenin uzun vadede sürdürülebilirliği için ise ergenlik döneminde karşılaşılan riskler üzerine çalışmalar yapan bir bilgilendirme birimi ve acil telefon hattı kurulması planlanmaktadır.

Öneriler

Riskli davranışları önleme yönelik yürütülecek bilinç yükseltme ve bilgilendirme ve eğitim faaliyetlerinin 'ergenlerde evden kaçma' sorununu ortadan kaldırabilmesi beklenemez.

Ancak, her yapılacak çalışmanın küçük de olsa bir katkısı olabileceği gerçeğinden yola çıkarak bu proje planlanmıştır.

Kitle iletişim araçlarının olumlu gücünün kullanılması gerekmekte, özellikle de en yaygın olarak kullanılan ve toplumu en etkileyici araç olan televizyonun toplumsal farkındalığı arttırmak için etkin bir şekilde kullanılması beklenmektedir. Spot filmler hazırlanmalı, TV kanallarında filmlerin yayınlanması sağlanmalıdır. Evden kaçmanın riskleri üzerine ünlü televizyon oyuncularının, reklam yıldızlarının, sanatçıların, sporcuların, Devlet Büyüklerinin konuşmalarını içeren görüntüler halka ulaşmalıdır.

KAYNAKÇA

- Aral, N (1997). Fiziksel İstismar ve Çocuk. Ankara: Tekişik Veb Ofset Tesisleri
- Atlakın, M. (2008). Çocuk ihmali ve istismarı. Bursa: Bursa Çocuk İstismarını ve İhmalini Önleme ve Rehabilitasyon Derneği
- Başer, M.(2000) Adolesan Cinselliği ve Gebelik. C.Ü. Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi, 4 (1).
- Bolton's Response To Runaways, www.democracy.bolton.gov.uk/CMISWebPublic/binary.ashx?Document adresinden alınmıştır
- Dönmez, E. (2006). Evden Kaçan Çocuk ve Ergenler. İstanbul: Yeniden Eğitim ve Sağlık Kültür Derneği
- Eke, C., Taner, S., Ögel, K. (2004). İstanbul örnekleminde ergenlerde riskli davranışların yaygınlığı ve sosyo-demografik etkenlerle ilişkisi. İstanbul
- Kırşehir Rehberlik Araştırma Merkezi, Evden Kaçma. www.kirsehirram.com/rpd/evdenkacma.doc adresindeki makaleden alınmıştır
- Lindberg, L. D.; Boggess, S.; Williams, S. (2000). USA: Multiple Threats: The Cooccurrence of Teen Health Risk Behaviour. Unpublished Research Report
- Öztürk, B., "Çocuğa yönelen şiddet" ve "Çocuktan kaynaklanan şiddet". İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Ceza Muhakemeleri Ana Bilim Dalı Başkanlığı
- Öztürk, M. Ergenlik Dönemindeki riskli davranışlar. www.mucahitozturk.com/ergenlik-donemindeki-riskli-davranislar adresinden alınmıştır
- Payne, S. (2010). Runaway Youth-Everyone's Responsibility. USA: <http://at-risk-youth-support.suite101.com/article.cfm/runaway-youth-everyones-responsibility> adresinden alınmıştır
- Polat, O. (2006). Çocukların Cinsel Sömürüsü. Sokak Çocukları Rehabilitasyon Derneği ve www.sokakcocuklari.net ve Vurursan kırılır Çocuk Hakları İçin Yurttaşlık Hareketi www.0-18.org adreslerinden alınmıştır
- Runaway Prevention (2010). www.childrensbureau.org/corp/services/runaway/php adresinden alınmıştır
- Shoemaker, C. (2008). Preventing Runaways, Keep Your Teen From Becoming One of the Thousands That Run Away Each Year, <http://www.teenagerstoday.com/articles/self-destructive-behaviors/preventing-runaways-958/> adresinden alınmıştır
- TBMM Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu. Erken Yaşta Evlilikler Hakkında İnceleme Yapılmasına Dair Rapor. (2009). Ankara
- TC. Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı, 2007 Kayıp Çocuklar Raporu (25 Temmuz 2008). Ankara
- Toplum Sağlığı Araştırma Uygulama Merkezi, Aile içi şiddet. <http://www.toplumsagligi.com/PageContent-sPopUp.aspx?Id=140> adresinden alınmıştır
- Tuncer, D. Ergenlerde riskli ergenlik davranışları ve sonuçları (www.doktorsitesi.com/yazi/5190/Ergenlerde-riskli-davranislar-ve-sonuclari) adresinden alınmıştır www.izmirmeb.gov.tr adresinde yer alan istatistiksel raporlardan alınmıştır <http://www.crisiscounseling.com/runaway/runawayprevention.htm> adresinden alınmıştır <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetay&ArticleID=989045&CategoryID=77> adresinden 'Çocukların Evden Kaçma Nedenleri' adlı makalesinden alınmıştır

ÇOCUKKÖYÜ PROJESİ

Zeynep Kılınc		
<i>Türkiye Korunmaya Muhtaç Çocuklar Vakfı</i>		

Çocukköyleri projesi

Türkiye Korunmaya Muhtaç Çocuklar Vakfı hakkında

1979 yılında gönüllü kişiler tarafından kurulan Türkiye Korunmaya Muhtaç Çocuklar Vakfı (TKMÇV), her çocuğun şefkat, sevgi ve anlayış görme, yeterli beslenme ve sağlıklı bir ortamda yaşama, oyun ve eğlence olanaklarından yararlanma, çağdaş bir eğitim alma ve yeteneklerini geliştirme, kısaca insan haysiyetine yakışır bir şekilde yaşama hakkı olduğuna inanmaktadır.

Korunmaya muhtaç çocuklara yatılı bakım ve barınma hizmet verebilmek için, 21.06.1996 tarihinde Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) ile imzalanan bir protokol doğrultusunda çalışmalarımıza devam etmekteyiz.

Vakfımıza yaptığı başarılı ve özverili çalışmalarından dolayı, Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyinde “Özel Danışmanlık” statüsü verilmiştir.

TKMÇV, çocukköyü projesini uygulamak için kurduğu Çocukköyü'nün tüm masraflarını kurumsal ve bireysel sponsorları ile bağışçıları tarafından karşılamaya çalışmaktadır. Çocukköyünün elektrik, su ve doğal gaz giderlerinin bir bölümü de SHÇEK tarafından ödenmektedir.

Giriş

Ülkemizde ailesi olmayan veya terk edilmiş ya da ailesine rağmen kişisel varlığı tehdit altında, ihmal veya istismara uğramış, kötü alışkanlıklara karşı savunmasız bırakılmış yüz binlerce korunmaya muhtaç, kimsesi olmayan çocuklar var.



Resim 1: Dilencilik yapmaya zorlanan küçük bir çocuk

Hepimizin toplum içindeki haklarımızı korumaya ve konuşmaya hakkı olduğu kadar, çocuklarımızın da aynı hakları vardır. Yeter ki onlara uygarca yaşayabilecekleri ve özgürce kendilerini ifade edebilecekleri ortamları hazırlayalım.

Korunmaya muhtaç çocuklara sağlıklı ve güvenli hayat sunarak, eğitim imkanı verip meslek sahibi olmaları sağlayarak onları potansiyel suçlu olmaktan kurtarıp topluma faydalı, kendi kendisine bakabilen bireyler haline getirebiliriz. Ülkemizin geleceği için, bu çocuklara “kayıp gözüyle” bakmak yerine onları “kazanılmış insanlara” dönüştürmek bizlerin elinde.

Amaç

Türkiye Korunmaya Muhtaç Çocuklar Vakfı, korunmaya muhtaç çocukların yani Koruncuklar’ın, “Çocukköyü”ne geldikleri andan itibaren bir aile ortamında sağlıklı gelişmeleri, eğitim ve öğretim görmeleri, kişisel yeteneklerini geliştirmeleri, geleceğe hazır ve topluma faydalı bireyler olmaları için çalışmaktadır.

Vakfımızın hedefi, Türkiye’nin en çok ihtiyaç duyulan illerinde kurmak istediği yeni 5 Çocukköyü’nü bir an önce hayata geçirmek ve daha birçok korunmaya muhtaç çocuğun yüzünü güldürmektir.

Topluma kazandırıldıkları takdirde ülkelerin en büyük değerleri arasında yer alacak bu çocuklarımızı topluma kazandırabilmek için kurulmuş, 10-12 evden oluşan yerleşim birimine Çocukköyü diyoruz.

Çocukköyü dünyanın birçok ülkesinde kurulmuş bazı ülkelerde ise 60 yıldır uygulanmakta olan bir sistemdir.

Çocukköylerinde, anne sevgisi ve aile anlayışının sürdürüldüğü ortamda, çocukların bedenlen, ruhen, ahlaken ve fikren gelişimleri; toplum içinde verimli ve yapıcı kişilik kazanmaları, yüksek öğrenim dahil olmak üzere eğitimlerinin sağlanması hedeflenmektedir.

Çocukköyü sistemini bu konuda hizmet veren diğer kurumlardan farklı kılan en temel özelliklerden biri; her çocuğun, çocukköyüne geldiği andan itibaren vardiye ile değişmeyen, günün 24 saati beraber olabileceği bir anneye ve aileye kavuşmasıdır.

Yöntem

Çocukköyü sistemi

Ülkemizde halen yürürlükte olan mevcut yasalar gereği korunmaya muhtaç çocukların bakımı, özel kurumlarca veya başka kuruluşlarca tek başına yapılamamaktadır.

Bu nedenle Türkiye Korunmaya Muhtaç Çocuklar Vakfı, devlet kurumu olan SHÇEK Genel Müdürlüğü ile bir protokol doğrultusunda ortaklaşa çalışmaktadır.

Vakfımızın, SHÇEK’den çocuk talep etmesi ile Vakıf ve SHÇEK arasındaki protokol kriterlerine uyan çocuklar, Çocukköyü’ne gönderilir. Talebimiz ile SHÇEK’den gelen ço-

cuklar, Çocukköyü annelerinin de fikri alınarak fiziksel, sosyal, duygusal açıdan en uygun ve en uyum sağlayabileceği Çocukköyü ailesinin yanına yerleştirilir.

Koruncuk, Çocukköyüne yerleşip belirli bir adaptasyon süresi geçtikten sonra Çocuk köyü'ndeki psikolog tarafından gelişimi ve bireysel kapasitesi ölçümlenmeye başlanır.

Çocukköyü, 4 temel öğeden oluşmaktadır

Köy

Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu'ndan (SHÇEK), 0-6 yaşları arasındayken talebimiz doğrultusunda köyümüze alınan Koruncuklara, sıcak bir yuva niteliği taşıyan evlerde sağlıklı aile ortamı ve güven dolu bir yaşam sunulur. Vakfın himaye altına aldığı bu çocuklar, yöredeki okullara gider, toplumun sosyal ve kültürel yaşamına katılırlar ve yüksek tahsilleri de dahil olmak üzere hayatlarını kendi başlarına idame edebilecek duruma gelinceye kadar vakfın güvencesi altında, Çocukköyü bünyesinde yaşayabilme imkanına sahip olurlar.

Aile Evi

Her aile evinde, farklı yaşlarda olan ortalama 6-7 çocuk ve ev'in annesi bir arada yaşar. Çocuklar hayatı ve sorumluluklarını birlikte öğrenirler ve paylaşırlar. Aile evi, çocuk için büyüdükten sonra da ziyaret edebileceği bir yuvadır.

Anne

Şefkat ve özenle çocukları büyütebilecek, onlara güven aşılayabilecek, toplum değerlerine sahip, özel olarak eğitilmiş ve belirli bir eğitim ve sınama sürecinden sonra seçilmiş, 25-45 yaş arası örf ve adetlerimize uygun görüşlü kimselerdir. Anneler maaşlı ve sözleşmeli olup Çocukköyünde yaşarlar.

Kardeşlik

Çocukköyü'nde aile bağları doğal olarak gelişir. Farklı yaşlardaki erkek ve kız çocuklar kardeşlik anlayışı içinde yaşarlar. Öz kardeşler ise ayrılmaz, aynı aile evinde kalırlar.

Çocukköyünde 4 aşamadan oluşan bir sistem uygulanmaktadır.

Tıpkı her aile de olduğu gibi...

1- Aile Evi

Her ailenin kendine ait müstakil bir evi vardır ve yaşam, her normal ailede olduğu gibi yaşanır. Anne, evin alışverişini ve yemeğini yapar, çocuklarının beslenmesi, çamaşırını, temizliği ve dersleriyle ilgilenir. Çocuklar, annelerinin uygun gördüğü zamanlarda oyun oynar, kardeşleri ve Çocukköyü'ndeki arkadaşlarıyla vakit geçirir ve derslerine çalışırlar.

Zaman zaman anneleri ile beraber sinemaya, tiyatroya giderler. Hafta sonları, ihtiyacı olanlar derslerine yardımcı olması amacıyla özel ders alırlar, ayrıca isteyen çocuklar müzik, folklor, modern dans, spor vs gibi özel etkinlik derslerinden de faydalanırlar.

Çocukköylerinde aileler deneyimlerini paylaşır ve gerektiğinde birbirlerine yardım

elini uzatır.

Genç olmanın güzel ve zor yanlarını biliyoruz...

2- Gençlik Evi

Çocukköyü'nde büyüyen, ergenlik çağına gelmiş çocuklar, köyün devamı niteliğindeki "Gençlik Evi"ne geçerler. Çocuk, Çocukköyü'nden Gençlik Evi'ne geçiş öncesinde en az 1 yıl boyunca, annesi, köy psikologu, köy müdürü, gençlik lideri ve gençlik lideri sorumlusu tarafından bu geçişe hazırlanır.

Gençlik Evlerinde sorumlu, Gençlik Lideri'dir. Gençlik Lideri, pedagoji eğitimi almış, yol gösterebilecek, sorunlara eğilebilecek, gençleri derslerinde ve boş vakitlerini değerlendirmede yönlendirebilecek, onlara olumlu bir genç insan modeli oluşturabilecek kişiler arasından seçilir. gençlik liderleri, maaşlı ve sözleşmeli olup, çocukköyünde yaşarlar.

Çocuğun, bir grubun içinde kişisel sorumluluğunu üstlenmeyi ve kendi ayakları üstünde durabilmeyi öğrendiği yer gençlik evidir.

Çocuklar öğrenim dönemlerinin sonuna kadar Gençlik Evi'nde kalır ve meslek sahibi olunca kendi yetişkin hayatlarını kurmak üzere ayrılırlar.

Ancak hayata hazır oldukları zaman bile destek gerekebilir...

3- Yarı Bağımsız Yaşam

Gençlik Evi'nde eğitim hayatını tamamlayıp meslek sahibi olan 2-4 genç bir araya gelerek kiraladıkları bir eve geçerler. "Yarı Bağımsız Yaşam" aşamasına geçen gençlere Vakfın maddi desteği bir müddet daha devam eder. Manevi desteği ise hayat boyu sürecektir.

Ve sonunda kendi ayakları üzerinde durabildiğinde...

4- Bağımsız Yaşam

Meslek sahibi olmuş, kendini geçindirebilir hale gelen genç "**Bağımsız**" olur. Artık örnek bir birey olan gencin annesi, kardeşleri ve vakıfla kurduğu uzun yıllara dayalı ilişkisi yaşamı boyunca devam eder.

Çocukköyü, korunmaya muhtaç çocuklar için sıcak bir yuva ve güven demektir.

Her çocuğun ailesi vardır

Her çocuğun güven içinde büyür

Her çocuk sevilir

Her çocuğa saygı duyulur

Her çocuğa eğitim ve gelişim imkanı sağlanır

Her çocuk geleceğe hazırlanır

Her çocuğa iş imkanları yaratılmaya çalışılır.

Çocukköyündeki aileler içinde bağlılık duygusu öylesine gelişmiştir ki, çocuklar, tıpkı normal bir ailede olduğu gibi, büyüyüp de bağımsız bir yaşam sürmeye başladıklarında bile anne ve kardeşleriyle bağlarını hayat boyu koparmazlar.

Çocukköyü annesi hayatını çocuklarıyla paylaşır. Çocuklarına güven hissi vererek sev-

gi ve şefkatle ile yeni ve kalıcı ilişkileri geliştirme fırsatı sunar. Anne yarattığı yuvada, ailesine liderlik yaparak çocuklarının ihtiyacını giderirken aynı zamanda fiziksel, duygusal, entelektüel, sosyal ve ruhsal olarak iyi yetişmesi için destek olur.

Gençlik lideri de bu gelişim desteğini çocuklar gençlik evine geçtiği zaman da sürdürür. Çocukların çağdaş bir eğitim almaları gerektiği düşüncesiyle bütün çocukların eğitimi ile birebir ilgilenilmektedir.

3-6 yaş arasındaki çocuklar köy bünyesindeki anaokuluna devam ederken okul çağındaki çocuklar ise yöredeki çevre okullarda öğrenimlerini sürdürürler.

Okul ders ve bilgilerini desteklemek amacıyla, Türkçe, Matematik, Fen, Sosyal Bilgiler ve İngilizce branş öğretmenleri hafta içi ve hafta sonu çocuklarımıza yardımcı olur.

Çocuklara Çocukköyüne girdikleri andan itibaren toplumun bağımsız, kendine-yeterli ve katılımcı üyeleri olmaları yönünde rehberlik edilir.

Her çocuğa kendi ihtiyaç ve potansiyellerine göre şahsi gelişim fırsatları sunulur. Her çocuğun daha bağımsız ve daha sorumlu olması için çalışmalar yapılır.

Çocuğun gelişiminin desteklenmesinde, Çocukköyü annesi, gençlik lideri ve diğer personel çocuğun gücüne, yeteneklerine ve potansiyeline odaklanır. Herkes, her çocuğun haklarına saygı duyar ve bu hakları geliştirirler.

Beceri ve yeteneklerini geliştirmek için sanatsal, kültürel ve sportif konularda özel ders alırlar. Etkinliklere ve kutlamalara katılır, geziler düzenlerler.

Gençlerin kendi geleceklerini inşa etmeleri ve toplumun başarılı üyeleri haline gelmeleri için gerekli tavır, davranış ve becerileri geliştirebilecekleri gençlik programları uygulanır.

Gençlik lideri gençlik programlarını organize edip bu programlara öncülük etmekte anahtar rol oynar. Gençlik lideri, topluluğun sosyal ve ekonomik durumunu dikkate alarak, gelişmeyi desteklemek üzere önerilecek şeyleri düşünür. Çocukköyü annesi uygun gençlik programlarına yönelik olarak çocuklarına öncülük eder ve daha sonra da şefkat gösteren bir anne olarak onlar için hazır durumda bekler.



Resim 3 ve 4: Çocukköyünde sosyal aktiviteler çocukların geleceğine yönelik yapılan yatırımlardır.

Sonuç

Zamanlama

Çocukköyleri yıllarca korunmaya muhtaç çocuklara hizmet vermek üzere kurulur. Küçük yaşlarda köye gelen çocuklar büyüüp meslek sahibi olup köyden ayrıldıkları zaman yerlerine yeni küçükler gelir, bu döngü çocukköyü yaşadığı sürece devam eder.

Kaynaklar ve yapılması gerekenler

Verilen kaliteli ve başarı odaklı hizmetin tüm maliyeti, bağışlar ve sponsorluklarla karşılanır. Dolayısıyla bağış ve sponsorlukların devamlılığı hayati önem taşımaktadır.

Ülkemizde her geçen gün daha da artan korunmaya muhtaç sayısı bu konuda tek yetkili SHÇEK'e sivil toplum örgütlerinin destek vermesini dolayısıyla bu konuda maddi kaynak yaratacak gerekli yasa ve yönetmelik düzenlemelerini de zorunlu hale getirmektedir.

19 senede başarısı kanıtlanmış Çocukköyü sistemini Türkiye'nin ihtiyaç duyulan diğer şehirlerinde de uygulamak amacı ile çıktığımız yolda; tek engelimiz çocukköyü sistemini uygulayabileceğimiz araziye bulup inşaatını gerçekleştirme konusu değil, çocukköyünü uzun seneler yaşatacak maddi kaynakları bulma yönündedir. Bu konuda devletimizden yardım gelmesi, SHÇEK bünyesinde yaşayan çocuklar için ayrılan bütçe benzerinin bu konuda hizmet veren sivil toplum örgütlerine de verilmesi beklenmektedir.

TERAKKİ VAKFI İLKÖĞRETİM OKULU ÖĞRENCİLERİNE YÖNELİK ÇOCUK HAKLARI PROGRAMI

Gözde Durmuş		
<i>İstanbul Bilgi Üniversitesi Çocuk Çalışmaları Birimi</i>		
Özgür Şensoy		
<i>Terakki Vakfı Okulları</i>		

ÖZET

Öğrencileri, çocuk haklarına ilişkin farkındalıklarını ve gündelik hayatta haklarını korumaya ilişkin becerilerini arttırarak güçlendirmek amacı ile ilköğretim öğrencilerine yönelik Çocuk Hakları Eğitim Programı geliştirilmiştir. Geliştirilen program yolu ile öğrencilerin, edindikleri bilgi ve donanımı okuldaki diğer öğrencilere ve okulun kültürel atmosferine yaygınlaştırmaları beklenmektedir. Geliştirilen programı uygulayacak eğiticilere yönelik bir kılavuz hazırlanmıştır. Ağustos 2010'da eğitici eğitimi yapılmıştır. Sosyal etkinlik saatlerinde kulüp çalışması olarak uygulanacak programın 2010 – 2011 öğretim yılında pilot uygulaması yapılmaktadır. Programın sonunda çocukların haklarını bilmeleri, anlamaları, gündelik gerçekliğe ve kişisel deneyimlerine taşımaları, kullanmaları, korumaları, hak temelli bir bakış açısı kazanmalarını ve kendi düşünme, değerlendirme ve davranış sistemlerine yansıtılmaları beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk hakları, çocuk hakları eğitimi.

Giriş

Çocuk hakları, çocukların birey oldukları gerçeğinden hareketle, kendilerine özgü hak ve gereksinimlerinin olduğunun kabul görmesi ve bu hakların korunması için tanımlanmıştır. Çocuk haklarının hayata geçirilmesinin ön koşulları, çocuğun hak sahibi bir birey olarak görülmesi ve çocuk haklarına ilişkin bilgi ve farkındalığın geliştirilmesidir. Ancak bunlar olduktan sonra destekleyici tutumların geliştirilmesi ve hakların yaşama geçmesi mümkün olacaktır. Hak bilinci, ve hakların temel dayanağını oluşturan eşitlik, adalet, ayırım gözetmeme, insana saygı, sorumluluk gibi temel ilkelere uygun beceri ve tutumlar, özellikle küçük yaşlarda edinilmektedir. Bu nedenle çocuk haklarının öncelikle çocuklar ve ardından onların yetiş-

mesinden sorumlu yetişkinler tarafından bilinmesi ve korunması büyük önem taşımaktadır. Ayrıca çocukların hakları konusunda eğitim almaları temel bir insan hakkıdır. Bu eğitim, çocuklara hak bilinci kazandırmanın yanı sıra, başkasının haklarına saygı göstermelerini, iletişimde şiddet karşıtı bir tutum benimsemelerini, sorunlara insan haklarına uygun çözümler üretmelerini, eleştirel ve sorgulayıcı düşünme becerilerini geliştirmelerini de sağlamaktadır.

Çocuk haklarını tüm dünyada evrensel düzeyde güvence altına almak için Birleşmiş Milletler'in hazırladığı Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, 1989 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda imzaya açılmış, Türkiye'de ise 1995 yılında yürürlüğe girmiştir. Bugün neredeyse dünyadaki tüm ülkeler tarafından kabul görmüş olan Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 42. maddesine göre "Taraf Devletler, Sözleşme ilke ve hükümlerinin uygun ve etkili araçlarla yetişkinler kadar çocuklar tarafından da yaygın biçimde öğrenilmesini sağlamayı taahhüt ederler." Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi, Türkiye Anayasası, Millî Eğitim Temel Kanunu çocukların ve dolayısıyla tüm insanların haklarını öğrenme gereksinimini güvence altına alarak çocuk hakları eğitiminin hukuki dayanaklarını oluşturmaktadır.

Bu doğrultuda, Terakki Vakfı Okulları ve Çocuk Çalışmaları Birimi öğrencilerin, çocuk haklarına ilişkin farkındalık ve donanımlarını arttırabileceği destekleyici bir okul ortamı yaratılması; ilköğretim öğrencilerinin haklarına ilişkin farkındalıklarını ve gündelik hayatta haklarını korumaya ilişkin becerilerini arttıracak güçlendirme programlarının uygulanması amacıyla ilköğretim öğrencilerine yönelik Çocuk Hakları Eğitim Programı geliştirmiştir. Geliştirilen program yolu ile öğrencilerin edindikleri bilgi ve donanımı okuldaki diğer öğrencilere ve okulun kültürel atmosferine yaygınlaştırmaları amacıyla projeler geliştirilerek okul içinde uygulamalarının sağlanması, bu doğrultuda okuldaki tüm öğrencilere ulaşılması beklenmektedir.

Haklar sahnesi: bir çocuk hakları kulübü

Haklar Sahnesi, Terakki Vakfı Okulları'nda ilköğretim 1. sınıftan 8. sınıfa kadar öğrencilerin katılabileceği sosyal etkinlik saatlerinde faaliyet gösterecek bir Çocuk Hakları Kulübüdür. Bu kulübe öğrencilerin katılımında gönüllülük temel alınacaktır.

Bu kulübün faaliyetlerini oluşturmak üzere bir çocuk hakları eğitim programı hazırlanmıştır. 2010 – 2011 öğretim yılında bu programın pilot uygulaması yapılacaktır. Eğitim programı psikolojik danışmanlar, program geliştirme uzmanları, insan hakları ve çocuk hakları eğitimcilerinden oluşan bir çalışma ekibi tarafından geliştirilmiştir. Ekip, Şubat – Haziran 2010 döneminde düzenli olarak toplanmış ve ilköğretim düzeyindeki farklı yaş gruplarına uygun olarak Çocuk Hakları Eğitim Programı Kılavuzunu hazırlamışlardır. Kılavuzda yer alan tüm etkinlikler yaşantısal (deneyimsel) öğrenme ve akran eğitimi yaklaşımıyla hazırlanmıştır. *Yaşantısal (deneyimsel) öğrenme yaklaşımında*¹, somut ya-

1) Yaşantısal (deneyimsel) öğrenme; David A. Kolb'un kuramıdır. Sivil toplum ve formal olmayan öğrenme alanında çevirisi deneyimsel öğrenme olarak kullanılan kuram, eğitim bilimlerinde yaşantısal olarak çevrilmiştir. Dört aşamalı döngüsü formal olmayan öğrenme ve sivil toplum alanında; deneyim, üzerine düşünme, genelleme ve hayata yansıtma olarak çevrilmiştir. Kılavuzda öğretmenlerin daha alışık olduğu ve eğitim bilimlerinde kullanılan çevirisi kullanılmıştır.

şantı, yansıtıcı gözlem, soyut kavramsallaştırma ve aktif deneyim şeklinde dört adımdan oluşan döngü yer almaktadır. Somut yaşantı aşamasında beyin fırtınası, rol canlandırma, kukla gösterisi izleme gibi çok çeşitli yöntemler kullanılmıştır. Yansıtıcı gözlem ve soyut kavramsallaştırma aşamalarının amacı ise deneyime dair gözlemlerin, duyguların, düşüncelerin gözden geçirilmesini sağlamak, görüş geliştirmek, gündelik hayatla ilişkilendirmek, gündelik deneyimler üzerine düşünce paylaşmak, sorunları analiz etmeye çalışmak için gerekli ortamı ve uygun soruları sormaktır. Bu bölümler için eğiticinin yönlendirebileceği soru örnekleri her etkinlik için hazırlanmıştır. Son aşama yani aktif deneyim ise sorunlara çözümler üretilen ve öğrenmenin eyleme geçtiği aşamadır. Bu bölüm ise çocukların kendi projelerini üretebilecekleri ve uygulayacakları ikinci döneme denk düşmektedir. Bu bölümde akran eğitimi diğer bir deyişle çocuktan çocuğa yaklaşım metodolojisi² kullanılmıştır. Bu aşama ise çocukların toplumsal sorunların çözümünde aktif katılımının olabileceği temeline dayanmaktadır.

Haklar Sahnesi, çocukların haklar ve haksızlıklar üzerine konuşmasını, düşüncelerini ve duygularını paylaşmasını, hak olan ile olmayana tespit ederek gündelik hayatlarındaki olaylarla ilişkilendirmesini, yardım temelli olmaktan ziyade hak temelli çözüm önerileri geliştirmesi ve uygulamasını, edindikleri bilgi ve donanımı okuldaki diğer öğrencilere ve okulun kültürel atmosferine yaygınlaştırmasını, haklar ihlal edilirken seyirci kalmamak için sorumluluk hissetmesini ve haklar bağlamında kendi davranışlarını düşünmesini amaçlar. Bu amaç doğrultusunda Haklar Sahnesi'nde her hafta farklı etkinlikler uygulanır. Bu etkinliklerin çocuk hakları eğitimi kapsamında farklı bilgi, beceri ve tutuma dayalı öğrenme hedefleri (Tablo 1) vardır.

Tablo 1: Haklar Sahnesi Öğrenme Hedefleri Tablosu

Bilgi ve Farkındalık		Beceri	Tutum ve Değerler
İnsan Hakları	Farklılıklar	Duygudaşlık kurma	Farklılıklara saygı
Çocuk Hakları	Önyargılar	Hak temelli bir dil kullanma	Adalet
Tarihsel gelişim süreçleri	Kalıpyargılar	Eleştirel düşünme	Haklar bakımından eşitlik
Çeşitli bireysel ya da toplumsal sorunlar	Toplumdaki güç ilişkileri	Sorgulama	Sorumluluk
Ayrımcılık Toplumsal cinsiyet eşitliği	Hakların korunması	Ekip Çalışması	Dayanışma
Zorbalık ve zorbalıkla başetme	Kişisel, sosyal ve küresel sorumluluklar	Çatışma çözümüleme	Barışa taraf olma
Ekolojik sistemin sürdürülebilirliği	Kendi yaptığımız haksızlıklar	Analiz etme	Seyirci kalmama
Medya ve çocuk	Haksızlıklara kaynaklık eden nedenler	Araştırma	Harekete geçme
Şiddet	Medyada çocuğun yeri ve çocuk katılımı	Kendini ifade etme ve dinleme	Saygı
	Medyanın çocuğa dönük etkileri	Neden ve sonuçları anlama	Özgürlük
	Şiddetin önlenmesi		Hukukun üstünlüğü

Haklar Sahnesi kulübünün uygulayıcı kişinin rolü kolaylaştırıcılıktır. Kolaylaştırıcının; çocukların birbirinden öğrendiği, sürecin katılımcılarla beraber planlandığı, rahat,

2) Gibbs, S. Mann, G. Mathers, N. (2002) *Child to Child: A Practical Guide*, London:Child to Child Press.

güvenli, paylaşımlara açık, eğlenceli, yaratıcılığı güçlendiren, hiyerarşik olmayan, ve herkesin farklılıklarıyla eşit olduğu bir eğitim ortamı hazırlaması beklenir. Kolaylaştırıcı ekibe Ağustos 2010'da çocuk hakları ve çocuk hakları eğitimi ile ilgili 3 tam günlük bir eğitici eğitimi verilmiştir.

Bu çalışma kapsamında hazırlanan kılavuz sınırları kesin olarak belirlenmiş uygulamalar yerine, kolaylaştırıcıların değerlendirebileceği ve geliştirebileceği uygulama önerileri içerir. Kolaylaştırıcı, önerilen sıralamaya göre yapılandırılmış oturumlar arasından seçim yaparak oturumları istediği gibi geliştirmekte özgür olduğu gibi bir sonraki haftaya hazırlanırken çocukların görüşlerini alması ve 'çocuk katılımı' ilkesini hayata geçirmesi de oldukça önemlidir.

Sonuç

Programın etkisini ölçmek ve değerlendirmek amacıyla pilot uygulama döneminde uygulanmak üzere bir ölçme-değerlendirme planı hazırlanmış ve araçlar geliştirilmiştir. Program sonunda hak sahibi bireyler olarak çocukların haklarını bilmeleri, anlamaları, gündelik gerçekliğe ve kişisel deneyimlerine taşınmaları, kullanmaları, korumaları, hak temelli bir bakış açısı kazanmalarını ve kendi düşünme, değerlendirme ve davranış sistemlerine yansıtılmaları beklenmektedir. Bu beklentiler doğrultusunda ölçme-değerlendirme uzmanı tarafından üç araç geliştirilmiştir. Eğitim programının hedefleri doğrultusunda hazırlanan ve ön, ara ve son test olarak uygulanacak anketler hazırlanmıştır. Testler hem kulübe katılan çocuklara hem de kontrol grubuna uygulanacaktır. Haklar eğitiminde sonuçtan ziyade süreç önemli olduğu için ve bazı kavram ve terimlerin nasıl algılandığına dair daha sağlıklı veri elde edebilmek amacı ile anketler haricinde yılsonunda her sınıf grubundan öğrenci sayısının 1/3 oranında kişi ile yarı yapılandırılmış bireysel görüşmeler yapılacaktır. Görüşmeleri ölçme değerlendirme uzmanı gerçekleştirecektir. Görüşmeler kayıt altına alınacak ve ardından kayıtlar dinlenerek önceden hazırlanmış yarı yapılandırılmış form doldurulacaktır. Son olarak ise her oturumun sonunda kulübün kolaylaştırıcıları tarafından doldurulacak olan gözlem formu hazırlanmıştır. Kolaylaştırıcıların, çocukların katılımına ve kılavuzda yazan etkinliğin uygulamasına ilişkin gözlemlerinin ve önerilerinin alınması amacı ile hazırlanmıştır. Bu formlar sayesinde ölçme-değerlendirme uzmanının süreci takip etmesi kolaylaşacaktır. Bu araçların dışında kolaylaştırıcılar bazı etkinliklerin sonunda farklı yöntemler aracılığı ile etkinlik hakkında yaratıcı hikâye yazma, resim yapma ve soru-cevap yöntemleri ile değerlendirme yapacaklardır. Bu değerlendirmelerin çıktıları ölçme – değerlendirme uzmanını ile paylaşılacaktır. Ayrıca eğitim-öğretim yılının birinci döneminin ve ikinci dönemin sonunda yapılan değerlendirme oturumlarının çıktıları ve bu oturumları izleyen ölçme-değerlendirme uzmanının gözlemleri veriye dönüştürülecektir.

Eğitim programı sürecinde ve sonunda, çocukların; insan hakları ve çocuk hakları ko-

nusunda farkındalığının artması, hak olan ile olmayanı tespit ederek gündelik hayatlarındaki olaylarla ilişkilendirmesi, ayrımcılığın nedenlerini tespit etme becerisi kazanması ve nedenleri sorgulaması, gündelik yaşamdaki toplumsal cinsiyet rolleri ve bunlarla ilgili basmakalıp yargılar üzerine düşünmesi ve tartışması, zorbalık kavramının anlamını öğrenmesi ve çeşitli zorbalık biçimlerini tespit edebilmesi ve zorbalıkla baş edebilme becerisi kazanması, doğada yaşayan tüm canlıların eşit değerde olup olmadığını tartışması, karar verme süreçlerinde çocuk katılımı konusu üzerine düşünmesi ve tartışması, haklar bağlamında kendisinin ve başkalarının davranışlarını düşünmesi ve sorgulaması, haksızlıklara karşı yardım temelli olmaktan ziyade hak temelli çözüm önerileri geliştirmesi ve uygulaması ya da uygulama motivasyonu hissetmesi ve haklar ihlal edilirken seyirci kalmamak için sorumluluk hissetmesi beklenmektedir.

Haziran – Ağustos 2011 tarihleri arasında ölçme –değerlendirme raporu hazırlanacaktır. Rapor ve yıl içerisindeki gözlemler doğrultusunda eğitim programında ve kılavuzda gerekli değişiklikler yapılacaktır. Haklar Sahnesi isimli kulübün, her yıl açılan bir sosyal etkinlik çalışması olması hedeflenmektedir.

İNTERNET CAFE VE ÇOCUK

Özlem EFENDİ		
<i>Teknoloji ve Tasarım Öğretmeni</i>		

Anahtar kelimeler: İnternet kafe, sağlık(bedensel+psikolojik),çocuk.

Amaç: Bu proje ile önce çocuk düşüncesinden hareketle farkında olmadan internet oyun bağımlısı olan çocukların durumları ile ilgili düşüncelerin yansıtılması ve çocukların bu bağımlılıktan kurtarılması için somut uygulamaların gündeme taşınması hedeflenmektedir.

Problem: İnternet kafelerin oyun amaçlı kullanılması

Proje ile ilgili araştırma

Başka bir İlköğretim Okuluna Ağustos ayında tayinim çıktı. 20 Eylül'de Derse başladım. Bir öğrencim çok dikkatimi çekmişti. Şöyle ki gözleri kıpkırmızı idi. Ona dedim ki 'sen bilgisayarda çok oyun oynuyorsun değil mi?' dedim. O da evet dedi. Sonra öğrendim ki, internet kafede oynuyor. Maalesef ülkemizde internet kafelerde, daha çok zararlı oyunlar oynanıyor. Çocuklarımızı hem bedensel hem de psikolojik olarak olumsuz yönlere etkiliyor. Bedensel açıdan; en başta sağlık problemleri(gözlerde problemler, bel ve boyunda rahatsızlıklar, yanlış oturma biçimleri, beynimizde rahatsızlıklar gibi) Psikolojik olarak ise; davranışlarda bozukluklar (oyun bağımlılığı, yalan söyleme, sinirlenme, bencillik, hatta bağımlılık ileri derecede ise dilencilik yapma durumları gibi.) gözlemlenebilir. Oyunlar ileri boyutlarda olduğu zaman o birey için tedavi gerekmektedir. Bu sebepten dolayı bütün hastanelerde çocuk psikoloji birimlerinin oluşturulması gerekmektedir.

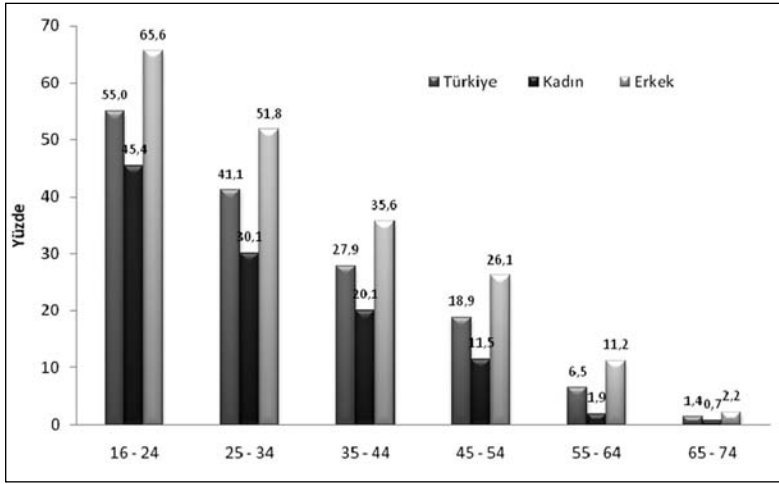
İletişim, belirli araçlar kullanarak gerçekleştirilen bir eylemdir. Bu araçlar dil, jest, mimik... türünden doğal araçlar olabileceği gibi; radyo, televizyon, İnternet, gazete türünden insan eliyle geliştirilen kitle iletişim araçları da olabilmektedir. Araştırmamıza konu olan İnternet, kısa bir geçmişe sahip olmasına karşın dünya üzerinde yaygın bir kullanım alanı edinerek ayrıcalıklı bir konuma erişmiş bir kitle iletişim aracıdır. Ticaret, haberleşme, eğlence sektöründe; eğitim ve hatta yönetim uygulamalarında interneti kullanmak mümkün olmaktadır.

İletişimi Berelson ve Steiner şöyle tanımlar: "İletişim, bilginin, fikirlerin, duyguların, becerilerin, vb.'nin simgeler kullanılarak İletilmesidir" (Aktaran: Mutlu, 1999: 168). Theodorson ise "İletişim esas olarak simgeler aracılığıyla bir kişi-den ya da gruptan diğerine (veya diğerlerine) bilginin, fikirlerin, tutumların veya duyguların iletimidir" (Aktaran: Bülbül, 2001: 3) şeklinde tanımlamıştır. Bu tanımlardan da anlaşılacağı gibi iletişim belirli araçlar

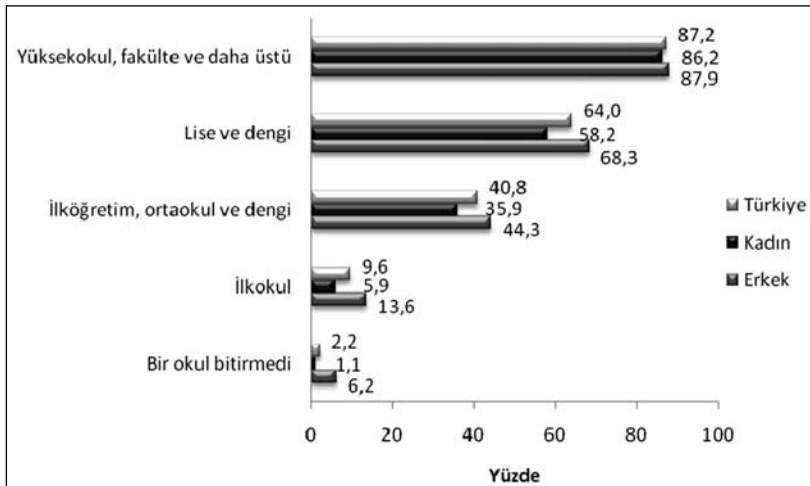
kullanarak gerçekleştirilen bir eylemdir. Bu araçlar doğal olabileceği gibi (örneğin: dil, jest, mimik...) insan eliyle geliştirilen Kitle İletişim Araçları da olabilmektedir (radyo, tv, internet, gazete...) İletişim araştırmaları çok çeşitli konular üzerinde durmaktayken, ağırlıklı olarak etki, iletişim süreci ve iletişim sürecinde kullanılan araçlar üzerinde durmuşlardır.

1993 yılının Nisan ayında TÜBİTAK- ODTÜ (TR-NET) işbirliği ile bir DPT projesi çerçevesinde Türkiye Global internete bağlanmıştır. 64 kbit/san hızındaki bu hat ODTÜ'den uzun bir süre ülkenin tek çıkışı olmuştur. Daha sonra Ege Univ. (1994), Bilkent (1995), Boğaziçi (1995), İTÜ (1996) bağlantıları gerçekleştirilmiştir.³

ŞEKİL-1 Yaş Grupları İtibarıyla İnternet Kullanımı, 2008



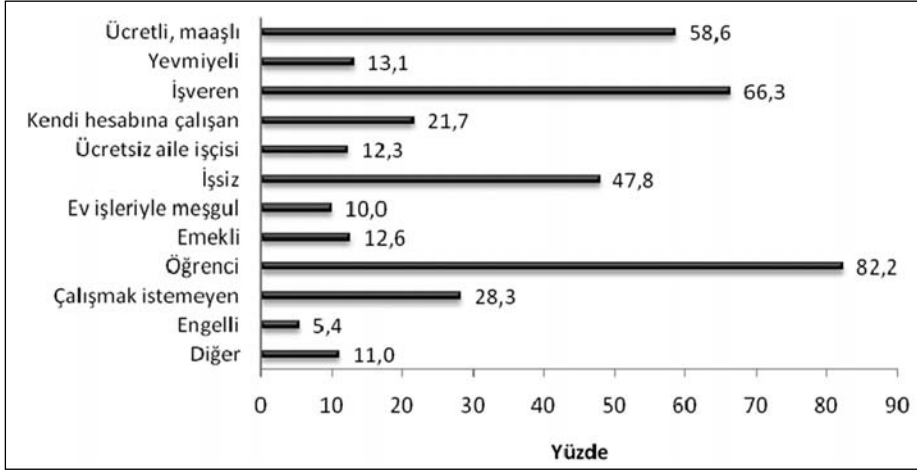
ŞEKİL-2 Öğrenim Durumları İtibarıyla İnternet Kullanımı, 2008



3) Doç .Dr. ÇAKIR Hamza ve TOPÇU Hakan Erciyes ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi sayı:19,yıl:2005/2 , sayfa:71-75

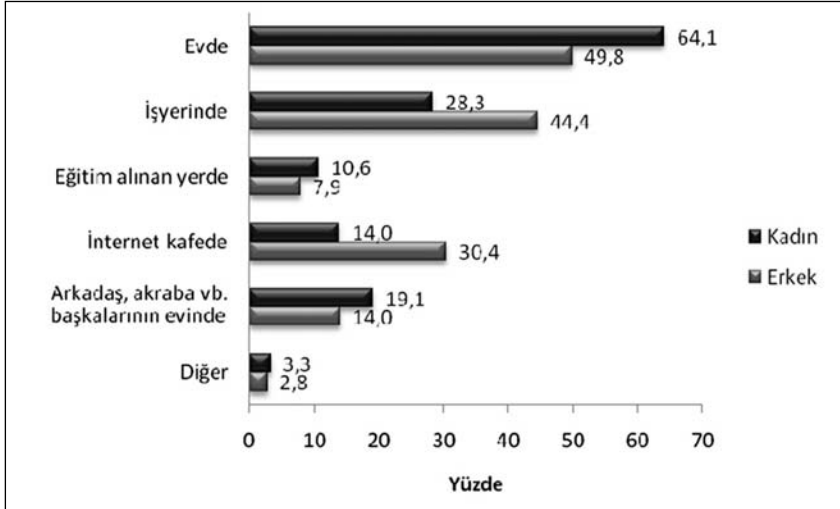
ŞEKİL1-2 DPT MAYIS,2009 Bilgi Toplumu İstatistikleri sayfa:6 <http://www.bilgitoplumu.gov.tr>

ŞEKİL-3 İşgücü Durumu İtibarıyla İnternet Kullanımı, 2008



ŞEKİL-4 İnternet Kullanım Yeri, 2008

ŞEKİL3-4 DPT MAYIS,2009 Bilgi Toplumu İstatistikleri sayfa7-8 <http://www.bilgitoplumu.gov.tr>



ŞEKİL3-4 DPT MAYIS2009Toplumu İstatistikleri sayfa7-8 <http://www.bilgitoplumu.gov.tr>

İnternet kafe

İnternet kafeler üzerine bugüne kadar yapılan en geniş araştırma özelliğini taşıyan ve toplam 2748 kişiyi kapsayan çalışması 81 ilden 1820'si internet kafe kullanıcısı olmak üzere internet kafe sahipleri, Emniyet Müdürlüğü mensupları ve Milli Eğitim çalışanları ile

yapılmıştır. Gümüş'ün araştırmasına göre internet kafelere gidenlerin %86,4'ü erkek ve %75'i, 16-25 yaş arası grupta bulunmaktadır. İnternet kafelere devam edenlere kafelere devam etme nedenleri sorulduğunda; %24 boş zamanları değerlendirme, %20 eğlence, %12,9 chat yapma, %12 oyun ve %8,37 arkadaş edinmek yanıtları alınmıştır. Bu araştırma sonuçlarına göre, İnternet Kafe'ye devam edenlerin %77,37'si internet kafelere eğlence amacıyla gitmektedir.⁴

Bir araştırma makalesinde, öğrenmeyi öğrenme kapsamında internet kafelerin dijital kütüphaneler eğitimi amaçlı kullanımı çeşitli boyutlarıyla incelenmiştir. Bu bağlamda 81 ildeki internet kafe işletmecileri, internet kafe müşterileri, emniyet müdürlüğü yetkilileri ve 5 ildeki millî eğitim okul idarecilerinin kişisel bilgilerinin yanı sıra, internet kullanımı, internet kafeler, İnternet'in eğitim amaçlı kullanımı, internet kafelerin eğitim amaçlı kullanımı amacıyla çeşitli konulara ilişkin maddeler üzerinde kendi görüşlerinin yanı sıra, gruplar arasında anlamlı görüş farklılığı bulunup bulunmadığı araştırılmıştır. Tüm gruplardan toplam 2748 kişiye uygulanan anketlerle çeşitli araştırma bulgularına ulaşılmış ve konuyla ilgili öneriler getirilmiştir.

Araştırmadan elde edilen verilere göre sonuçlar şöyle özetlenebilir:

- Ağırlıklı olarak gençler ve öğrenciler tarafından kullanılan internet kafeler, genellikle oyun ve eğlence içerikli algılanmakta ve bu şekilde kullanılmaktadır.
- İnternet kafeler, toplumun büyük kesiminin İnternet ihtiyaçlarını karşıladıkları mekânlardır. İnternet kafeler, bu nedenle bilgi toplumu olma yolunda özel bir misyon üstlenmişlerdir
- İnternet kafelerin denetimi, bu mekanların topluma daha yararlı hale gelebilmeleri ve eğitim amaçlı kullanılmaları açısından büyük önem taşımaktadır.

Araştırma kapsamında getirilen öneriler ise şu şekilde özetlenebilir:

- Ağırlıklı olarak gençler ve öğrenciler tarafından kullanılan internet kafelerden etkili ve eğitim amaçlı yararlanabilmek amacıyla, başta okullar ve eğitim kurumları olmak üzere, meslek kuruluşları, sivil toplum kuruluşları ve tüm kurumlarda İnternet kullanımı ve bilgiye ulaşım yolları eğitimi verilmeli ve internet bilinci artırılmalıdır.
- Bilişim toplumu olma yolunda internet kafeler sorunları giderilerek ve kalitesi artırılarak desteklenmeli, yaygınlaştırılmalı ve bu mekânlar her yaşta bireylerin ve ailelerin istifadesine sunulmalıdır.⁵

Türkiye'de internet cafe sektörü, 6-7 yıllık bir tarihe sahiptir. Kuruluşundan bugüne bir çok değişime sahne olan sektör, kötü niyetli işletmeciler ve bilinçsiz kullanıcıların etkisiyle büyük bir imaj sorunu yaşamıştır. Yasadışı yayınlar, bandrolsüz CD satışları, kopya

4) Yard. Doç. Dr. YENİLMEZ, Kürşat ve AŞIKOĞLU Ömür, İdari Süreçlerde İnternet Kullanımı Yeterliliği, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlköğretim Matematik Öğretmenliği Bölümü sayfa:596.

5) Doç. Dr. TAŞPINAR Mehmet Fırat Üniversitesi T.E.F ve GÜMÜŞ Çetin Başkomiser Elazığ Emniyet Müdürlüğü, Öğrenmeyi Öğrenme Kapsamında İnternet Kafelerin Eğitsel Bir Araç Olarak Kullanımı Sayfa:1-2

cd'ler derken önüne geçilemez bir başıboşluk ortamı oluşmuştur. İnternet'le ilgili herhangi bir yasanın olmayışı, cafelerin yıllarca ruhsatsız çalışması ve denetim yapılmaması derken, internet cafeler toplum gözünde hiç hak etmedikleri bir seviyeye düştüler.

Ama internet cafeler Türkiye de gençlerin gidip sadece uygunsuz sitelere girdiği veya oyun oynadıkları yerler olarak tanımlanıyor ve karnelerin, evden kaçmaların, para harcamaların ve benzeri tüm olumsuzların günah keçisi oluyor.

*Bu tutum devletin internet cafelere bakışını da etkiledi. Açıldıklarında hukuki mevzuat bakımından hiçbir kurala bağlı olmayan İnternet kafeler zamanla bazı uygulamalar itibariyle çocuklar açısından zararı fazla olan birimler durumuna gelmiş, ancak yapılan bir takım düzenlemelerle İnternet kafelerin kuruluş ve işleyişi de bir takım kurallara bağlanmıştır. 30 Aralık 1999 tarihinde yayımlanan Resmi Gazetede internet kafeler şu şekilde tanımlanmıştır:

“İçerisinde bulunan internet bağlantılı bilgisayarlar sayesinde oyun oynamaya ve uluslararası yayınları takip etmeye müsait, alkolsüz içeceklerle birlikte hafif yiyeceklerin de verildiği umuma açık iş yerleri”

İnternet kafeleri tanımlamada çeşitli görüşler de mevcuttur.

*Wakeford'a göre internet kafeler:

“İnternet'in makinelerle veya yiyecek ve içeceklerle zaman öldüren insanlar için üretilen ve yorumlanan bilişsel dönüşüm mekanlarıdır”..

Bizce;

“İnternet kafeler bireylerin toplumsal ve bilişsel ihtiyaçlarının bir bileşimini tatmin etmektedir”.

*Net kafeler, sanal kafeler, sörf istasyonları olarak da adlandırılan internet kafeler, bilgisayar ve modem bağlantısı olmayan bireylerin para karşılığı sınırlı bir süre için internete erişimini sağlayan ticari işletmeler olarak tanımlanabilir. Bu yerlerde internet'e erişim dışında, bilgisayar oyunları oynatmak da önemli bir kazanç kapısıdır. İnternet kafeler bilgisayar sahipliğinin ve sürekli İnternet bağlantısının önemli bir maddi kaynak gerektirmesi sorununa pratik bir çözüm olarak dünyanın dört bir yanında yaygınlık kazanmıştır.

*İnternet kafelerin yaygınlık kazanması, bu kafelerde erişilen içeriğin kontrolü sorununu da beraberinde getirmiştir. Birçok ülke internet kafeler yoluyla erişilen Web sayfalarını denetim altında tutmakta, bu amaçla ya internet kafeleri kapatmakta ya da faaliyetlerini sınırlamaktadır.

İnternet kafeler yasal statüleri ve sundukları hizmet açısından, örneğin daha çok İnternet bağlantısı veya bilgisayar oyunu imkânı sunan kafeler olarak, alt gruplara ayrılabilirler. Bu gruplandırma işlemi sonrasında farklı gruplara farklı türde yasal düzenlemeler yapılabilir.

Mevcut düzenleme internet kafeleri üçe ayırmaktadır: Birinci grup “eğitimsel kafeler” olarak tanımlanabilecek şekilde eğitim-öğretim kurumlarının, kütüphanelerin, kamu ku-

rumlarının, derneklerin, sendikaların ve benzeri kuruluşların İnternet'e erişim bölümlerini kapsamaktadır. Bu gruptaki mekânlar ticari amaçla çalışmamakta; sadece kendi çalışanlarına hizmet verdiğinden dolayı yönetmelik kapsamına girmemekte ve denetlenmemektedirler. İkinci grupta ticari amaçla işletilip sadece internete erişim olanağı sağlayan, bilgisayarlarında oyun oynatılması yasak olan kafeler vardır. Üçüncü grubu oluşturan kafeler ise yine ticari amaçlı ama sadece oyuna yönelik yerlerdir. Üçüncü grupta aranan, eğitim-öğretim yerlerine en az 200 metre uzakta olma şartı, ikinci grup için aranmamaktadır. Emniyet Genel Müdürlüğü'nce 26 Mart 2001 tarihinde yayımlanan ek bir genelge ile ikinci gruptaki kafelere girişte yaş sınırı kaldırılmış, üçüncü gruptakilere girişteki yaş sınırı ise 15'ten 12'ye çekilmiştir. Ancak 18 yaşından küçükler yine velisiyle veya velisinin yazılı izniyle bu mekanlara girebilmektedirler.

İnternet kafeler şu an Türkiye'de ağırlıklı olarak bir eğlence ve zaman öldürme aracı olarak algılanmakta ve daha çok çocuklar ve gençlere hitap etmektedir. Oysa ki bu kafeler gerekli sınıflandırma ve yasal düzenlemeler yapıldığı takdirde her yaş vatandaşın yararlı bilgilere ulaşabileceği birer eğitim ve bilgi yuvalarına dönüşebilir.⁶

Ülkemizde son yıllarda her köşe başında açılan "internet kafe"ler, lise ve üniversite öğrencilerinin sıklıkla uğradığı mekânların başında geliyor. Daha çok erkeklerin rağbet ettiği bu mekânların çoğunda gençleri "kesif" bir sigara dumanı altında, kendilerinden geçmiş bir şekilde "oyun" oynarken görebilirsiniz. Birçok genç okul çıkışı parklara, spor salonlarına veya huzurla ders çalışabileceği kütüphanelere gitmek yerine doyumsuzluklarını kışkırtan bu "sanal heyecan" mekânlarına tikiyor.⁷

İnternet kafelere çoğunlukla 15 yaş ve altı çocuklar gitmektedir. Bu yaşlar çocukların ve gençlerin "duygusal zekanın" gelişme dönemidir. Ancak, beden ve zihnen en hızlı gelişme döneminin olması gereken bu yaşlarda, gençler ve çocuklar internet kafelerden;

- Argo ve küfürlü konuşma,
- Sigara ve alkol gibi bağımlılık yapıcı maddelere alışma,
- Zamanından önce cinsellikle tanışma,
- Oynanan oyunlarla şiddete karşı duyarsız olma

gibi hem ruhsal durumu, hem de sağlıklı sosyal gelişimi olumsuz etkileyecek faktörlerle karşılaşmaktadırlar. İnternet kafeler, çocuk ve gençlerin ergenlik dönemlerini olumsuz etkilemektedirler. Ergenlik dönemi yaş grubunda bulunan çocuklar, bir arada bulunmak, paylaşmak, sır ortaklığı yapmak, aynı uğraşlarda bulunmak gibi benzer özellikler gösterirler. Bu özellikler, olumlu yönde kanalize edilirse, genç için faydalı olacaktır. Örneğin, internet kafelerin ders çalışma, araştırma yapma, teknolojiyi takip etme, internet sayfası hazırlama vs. gibi yerler olması ve bu yönde algılanması durumunda, gençlere olumlu yönde katkıda bulunacaktır. Aksi yönde ise faydasız, üstelik zararlı alışkanlık kazanarak bu gençlerin bilinçsiz, başboş, ahlaki değerlerden uzak ve yanlış akımların tesirinde kal-

6) <http://inet-tr.org.tr/inetconf8/bildiri/95.doc> "İnternet Kafeler Nereye Gidiyor?" sayfa:13-14

7) Radikal Gazetesi Şükrü ,Hakan 22/09/2002

masıyla istenmedik bir nesil oluşturmaları kaçınılmaz bir sonuç olacaktır. Bu noktada internet kafelerin, gençler ve çocuklar için iyi bir rehber ve vakitlerini faydalı bir şekilde değerlendirebildikleri nezih ve sağlıklı ortamlar olması gerekmektedir⁸

Araştırmanın amacı

Ülkemizin ağırlıklı internet erişim mekânlarının başında gelen internet kafelerin eğitim ve öğrenme açısından çeşitli yönleri ile ele almak ve bu mekanların özellikle eğitsel amaçlı kullanımının teşvik edilmesi için gerekli yöntem ve düzenlemelerin tespit edilmesini sağlamaktır.⁹

Projenin amacı

İnternet kafelerin sadece bilgi amaçlı olarak kullanılabilmesi

Sonuç öneriler

- İnternet kafelerin, dijital kütüphaneler olarak algılanması ve öğrenmeyi öğrenme amaçlı kullanılabilmesi amacıyla özellikle ilköğretim okullarından başlanarak İnternet'in eğitim amaçlı kullanımı, İnternet etiği, İnternet'i verimli kullanma, İnternet'in zararlarından korunma ve internet kafelerden etkili yararlanma konularında panel ve konferanslar düzenlenmeli, ayrıca kamu kurumlarında da bu amaçla hizmet içi eğitimler düzenlenmelidir.

- İnternet kafeler sadece ticari amaçlar güdülen yerler olarak değil, eğitime dönük yönleriyle de bireylere hizmet vermelidir. Bu mekânlar öğrenmeyi öğrenmenin gerçekleştiği bir nevi okul haline dönüştürülmelidir. İnternet kafelerde; milli eğitim müdürlüğü ve internet kafe işletmecileri koordinesinde belirlenecek olan uygun vakitlerde bilgisayarla hiç tanışmamış öğrencilere, öğretmenleri gözetiminde basit dersler verilmeli ve İnternet'le bu öğrenciler tanıştırılmalıdır. Bu tür internet kafeler teşvik edilmeli ve ödüllendirilmelidir.

- İnternet kafelerin her yaşta bireylere katkı sağlayan, yaşam boyu eğitime ve öğrenmeyi öğrenmeye destek veren eğitim merkezleri haline getirilmesi için konu ile ilgili sivil toplum kuruluşları, üniversiteler, milli eğitim ve emniyet yetkilileri birlikte çalışmalar yapmalı ve internet kafe işletmecilerine yönelik olarak eğitim faaliyetleri düzenlenmelidir.

- Ticari mahiyette hizmet veren internet kafelerde aynı zamanda aileler için ve bayanlar içinde uygun fiziki ortamlar sağlanmalıdır. Yine; okullar, üniversitelerin yanı sıra yaşam boyu öğrenmenin zorunlu olduğu günümüzde özellikle halk eğitim merkezlerinde öğrenmeyi öğrenme kapsamında çocuk, genç ve öğrencilerin yanı sıra özellikle bayanlara ve annelere yönelik olarak bilgisayar temel eğitimi verilmeli ve internet hizmetlerini verildiği internet kafe modelleri oluşturulmalıdır. Kamu kurumlarında da personelin sü-

8) <http://www.bulanca.com/internet-zone/internet-kafelerin-gencler-uzerindeki-etkileri.html>

9) Doç. Dr. TAŞPINAR Mehmet Fırat Üniversitesi T.E.F. ve GÜMÜŞ Çetin Başkomiser Elazığ Emniyet Müdürlüğü, Öğrenmeyi Öğrenme Kapsamında İnternet Kafelerin Eğitsel Bir Araç Olarak Kullanımı Sayfa:5

rekli olarak eğitiminde ve hizmet içi eğitimlerinin yerine getirilmesinde internet kafe modeli ile İnternet bağlantısı olan eğitim sınıfları kurulmalı ve bu model geliştirilmelidir.¹⁰

İnternet kafeler sadece bilgi, e-mailleri okumak gibi amaçlar için kullanılmalıdır. Oyunlar için ise playstation(oyun salonları)adı altında yerler açılabilir.

Kısacası;

- İnternet kafe ile oyun salonları tamamen birbirlerinden ayrı birimler olmalıdır.
- İnternet kafe ve oyun salonlarının denetimi sürekli olmalıdır. Ayrıca oyun salonlarında zararlı ve şiddet içeren oyunlar oynatılmamalıdır.
- Oyun salonları için bir komisyon oluşturulup ve bu komisyonda hangi oyunlar oynatılacak ise karar verilmelidir.
- İnternet kafelerin, ders saatleri içerisinde öğrenci almaları yasak olmalıdır. Aksi takdirde o iş yerini kapatma ve para cezası verilmelidir. Bu yasa oyun salonları için de geçerli olmalıdır.
- İnternet kafelerin, sadece bilgi amaçlı olarak kullanılabilmesi (denetiminin sürekli olarak yapılması, ayrıca internet kafelerin işleyişi ile ilgili olarak net (kesin) bir yasa çıkarılması)
- Oyun salonlarının oluşturulması(bir komisyon oluşturulup ve bu komisyonda hangi oyunlar oynatılacak ise karar verilmelidir.(not: oynatılacak oyunlar kesinlikle lisanslı olmalı ve kopya oyunlar(korsan oyunlar) olmamalıdır.)
- Komisyon; bilgisayar uzmanı (programcı, mühendis gibi), çocuk psikolojisi doktoru, hukuk uzmanı, öğretmen gibi mesleklerden oluşmalıdır.
- İnternet kafe ve oyun salonlarının, çalışmasıyla ilgili yasa oluşturulması

KAYNAKÇA

ÇAKIR Hamza ve TOPÇU Hakan Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi sayı:19,yıl:2005/2

DPT MAYIS,2009 Bilgi Toplumu İstatistikleri <http://www.bilgitoplumu.gov.tr>

YENİLMEZ, Kürşat ve AŞIKOĞLU Ömür, İdari Süreçlerde İnternet Kullanımı Yeterliliği, Eskişehir Osman-gazi Üniversitesi İlköğretim Matematik Öğretmenliği Bölümü

TAŞPINAR Mehmet Fırat Üniversitesi T.E.F. ve GÜMÜŞ Çetin Başkomiser Elazığ Emniyet Müdürlüğü, Öğrenmeyi Öğrenme Kapsamında İnternet Kafelerin Eğitsel Bir Araç Olarak Kullanımı

<http://inet-tr.org.tr/inetconf8/bildiri/95.doc> “ İnternet Kafeler Nereye Gidiyor?”

Şükrü, Hakan, *Radikal* gazetesi 22/09/2002

<http://www.bulanca.com/internet-zone/internet-kafelerin-gencler-uzerindeki-etkileri.html>

10) Doç. Dr. TAŞPINAR Mehmet Fırat Üniversitesi T.E.F. ve GÜMÜŞ Çetin Başkomiser Elazığ Emniyet Müdürlüğü , Öğrenmeyi Öğrenme Kapsamında İnternet Kafelerin Eğitsel Bir Araç Olarak Kullanımı Sayfa:13-14

**OKULLARDA DİSİPLİNE YÖNELİK ÖĞRENCİ- ÖĞRETMEN
GÖRÜŞLERİ ARAŞTIRMA PROJESİ:
BAKIRKÖY ÖRNEĞİ İSTANBUL, 2010**

EBRİZE ÇELTİKÇİ

*Eğitimci Danışman, Türkiye Çocuk Zirvesi Genel Sekreteri
Çocuk Zirvesi, Çocuk Hakları ve Kalkınma Derneği Başkanı*



Proje Danışmanları: CEMİL ÖZTÜRK¹ SEYHAN AYDINLIGİL²

Özet ve giriş

Fikir alışverişinin, bireyle otorite arasındaki iletişimin, kendini ifade edebilmenin ve bütün bunların neyi ifade ettiğinin karşılıklı anlaşıldığı ortamlar değişimin olduğu ortamlardır ki doğru eğitim vermek ve iyi insan yetiştirmek ancak bu ortamlarda gerçekleşebilir.

Ana babaların çocuklarını etkilemeye çalışmaları, onları kendi tercihlerine göre yönlendirmeleri gençler üzerinde baskı oluşturmakta ve onların özerklik ve sorumluluk kazanmalarına engel olmaktadır. Öte yandan, görevler üzerindeki hiyerarşik denetim, kuralların değişkenliği ve bazen katı bazen de kişiye göre uygulanması, maddi yetersizlikler öğretmenin heyecanının ve yaratıcı-lığının boğulmasına yol açmaktadır.

Bob Franklin, “Öğretmenler okullarının idaresinde bu kadar az söz hakkına sahip olduklarına göre, ana babaların ve öğrencilerin katılım hakkı elde edebilmeleri önerilerine ilgisiz olmalarında şaşılacak bir şey yok.”(Franklin,1993) demektedir. Bu nedenle, disiplinin temelde hak ve hakları ifade ettiği, korku ifade etmemesi gerektiğinin anlaşılması ile çelişkilerin üzerine ceza ve yaptırımlarla gitmek yerine bireyin çelişki ve çatışmayı değişime dönüştürebilmesine zaman verilmesi anlayışının benimsenmesi çok önemlidir.

Çocukların kısıtlanmamaları halinde daha erken yaşta beceri ve potansiyel geliştirebilmelerinin, bunun da karşılıklı inancı güçlendirdiğini görebilmeliyiz. Anlamsız ve katı disiplin gençlerde sadece memnuniyetsizlik ve reddetme gibi yıkıcı duygulara yol açmakla kalmayıp, onların demokratik gelişim ve anlayışlarını da olumsuz yönde etkilemektedir.

Şiddetin tırmandığı günümüzde, bedensel ceza ve her tür şiddetin gençler tarafından şiddetle reddedilirken aynı oranda özümsemişinin de bilinmesi ile okulların sadece bir denetim ortamı olmadığı anlayışının yaygınlaşması gereklidir. Eğitimin bir başarısızlık derecesini temsil etmemesi ve okulların öğrencilerin bireysel ihtiyaçları karşısında daha

1) Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi Dekanı

2) Dr., ODTÜ Sosyal Politika ve Kalkınma Uzmanı, Bağımsız Danışman

liberal ve daha çok duyarlı olmaları halinde okul içi sorunların daha az olacağına görülebilmesi önemlidir.

Çocuk Haklarının dikkate alınmadığı ve çocukların etkin rol alamadıkları ortamlar, değişimin yolu üzerinde önemli bir engeli oluşturmaktadır. Eğitimde disiplinin, çocuklara kılavuzluk yapacağı, pratik yardım ve alternatifler sunacağı, hukuka saygı atmosferini demokratik yaşantıya dönüştüreceği bir biçimde olması gereklidir.

Öğretmenlerin standartlarının yükseltilmesinin, eğitim ve okul ortamı yolu ile öğrencilerin standartlarını da hızla geliştireceğinin ciddiyetle fark edilmesi için bu projeye gereksinim duyulmuştur.

Bütün bunlar hepimize ana baba, öğretmen ve yönetici olarak; “Disiplini” hem aile, hem de okul içinde tekrar, önemle ve özellikle düşünmek ve gerekenleri yapmak zorunluluğunu hissettirmelidir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk Hakları, okulda disiplin, evde disiplin, birey hakkı, otorite, şiddet, kendini ifade, güven duygusu, söz hakkı, demokratik iletişim ve gelişim, iyi insan yetiştirme, öğretmen standartları.

Araştırma projesinin amacı:

On yıl önce ilkinin 2000 yılı 1. Çocuk Kurultayında gerçekleştirdiğimiz, aynı başlıkla, aynı yöntem uygulanarak ve aynı bölgede yapılan araştırmayı tekrarlayarak, geçen süredeki sonuçları karşılaştırmak ve on yıl sonraki Aile – Okul – Öğrenci üçgeninde disiplin adına yaşanan hataları, disiplinin nasıl algılandığını ve 10 yıl sonra, çocuk hakları açısından nelerin değişip değişmediğini karşılaştırmalı olarak yordayacağımız açıklayıcı bilgileri gözden geçirmek.

Araştırma projesinin kısa tanımı:

Disiplin, çocukların haklarıyla donanımlı olarak kendi hakkına ve başkalarının haklarına saygı duyması olgusudur. Öğretmen ve öğrenci okulda disiplinin kapsamına giren en önemli iki unsurdur. Yürürlüğe girdiğinden bu güne kadar çocuk haklarının, okul disiplini yönetmeliğine ve bu iki unsurun yönlendirilmesine katkısı ve önemi.

Yöntem ve örneklem:

Yüzdeler hesapları uygulanacaktır. Basit tesadüfi örneklem metodu ile İstanbul'dan seçilen Bakırköy ilçesinin **Evreni**, aynı yöntemle Bakırköy ilçesinden seçilen 4 okul, öğrenci ve öğretmenlerinin **örneklemi** oluşturduğu bu projede; açık uçlu soru cevap anketi yoluyla en az 4000 öğrenci ile 400 öğretmene ulaşılabilecek, elde edilen sonuçların ön analiz ve değerlendirilmesi yapılarak sonuçları sunulacaktır.

Araştırma projesinin süresi: Dört ay (15 Ağustos, 15 Eylül, 15 Ekim, 15 Kasım, 15 Aralık-2010)

On yıl önce, 2000 yılında istanbul valiliğince düzenlenen 1.Çocuk kurultayında sunulan projeden çarpıcı noktalar:

2000 yılında Marmara Üniversitesi Eğitim Fakültesi işbirliği ve Prof. Dr. Ayla Oktay ve Doç. Dr. Münevver Çetin'in proje danışmanlığında, Okullarda Disipline Yönelik Öğretmen ve Öğrenci Görüşlerini konu alan, İstanbul –Bakırköy örnekleminde, 11–18 yaş arası çocuklara ilişkin yaptığımız araştırma sonuçları Kutu 1'de verilmiştir. Buradan da görüleceği gibi yüksek oranlarda risklerin yaşanmakta olduğunu, çocukların hem evlerinde ve hem de okulda sözel ve fiziksel şiddet görüp, aşağılayıcı muameleye maruz kaldıklarını, çarpıcı biçimde tespit ettik.

Buna göre, 2000 yılı araştırması temel bulgularını kısaca şöylece özetlemek mümkün olacaktır:

1.Öğrencilere hem evde, hem de okulda güvenilmemektedir. Tüm bulgular çarpıcı bir şekilde ve çoğunlukla güvensizlik sorununu işaretlemektedir.

2.Çocuk Hakları okullara sadece afiş olarak girmiş, kapsamlı ve içerikli olarak henüz öğrenilememiş ve anlaşılammıştır. Bunun yanı sıra, okullarda çocuk hakları 'iyi pratikleri'uygulamaları veya model çalışmalarının da başlatılmamış olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Kutu 1: OKULDA ÖĞRENCİLERİ EN ÇOK RAHATSIZ EDEN DAVRANIŞLAR:

Öğretmenlerin sınıfta bağırması %85, Dayak % 70, Ailelerine ve öğrencilere gurur incitici sözler söylenmesi, küfür edilmesi %60, Öğretmenlerin, iyi tanımadan öğrenci hakkında olumsuz karar vermeleri, taraf tutmaları %50, Soru sorduğunda, yazılılarını görmek istediklerinde öğrencilerin içinde azarlanmaları %50

Projenin uygulanması ve değerlendirilmesi:

Disiplin özgürlükler ile otorite arasındaki sıkı ilişki ve işbirliğidir. Özgürlük otoriteyi gerekli kılar, otorite de özgürlük bilincinin oluşmasını sağlar. Disiplin bu iki olgunun sentezidir.”

Hâlihazırda ve çoğunlukla “disiplin olarak algılanan olgu, farklı zaman ve nedenlerle geçmişte konulmuş bir takım kurallara veya bir fikre kayıtsız, şartsız bağlanma halidir ve kurum ya da kişiler bu kurallara uymayan fikir ve davranışları hoş görmediği gibi onları şiddet yolu ile yok etmeye hazır durumda bulunur. Bu yaklaşımda kişinin davranışlarının temelindeki neden ne olursa olsun peşin bir hoşgörüsüzlük ve hemen paralelinde kişinin haklarına saldırı, şiddet vardır. Bu ise, özgürlüğün ve demokratik yaşam ortamlarının ve değişimin en büyük düşmanıdır (Çeltikçi,2000).

Bu projede basit tesadüfi örneklem metodu ile Bakırköy İlçesi evren alınarak aynı yöntemle dört okulun öğretmen ve öğrencileri örneklem alınmıştır. Katılan öğrenci karakteristiği sosyo – kültürel ve sosyo – ekonomik yönden Bakırköy Evreni gibi geniş bir yelpazeyi oluşturmaktadır. 2000 yılında da örneklem almış olduğumuz, dört okuldan toplam

4000 öğrenci ve 200 öğretmene uygulanan açık uçlu iki sorulu ankette, hesaplamalarda kolaylığı sağlamak üzere basit tesadüfi yöntemle 400 öğrenci ile 100 öğretmenin cevapları seçilerek yüzdelik hesap metoduyla değerlendirilmiştir.

Öğrencilere uygulanan açık uçlu ve iki sorulu ankette:

1.Soruda: Evde ve okulda disiplin uygulanırken öğrencileri en çok rahatsız eden veli ve öğretmen davranışlarının neler olduğunu 1 den 5 e kadar sıralamaları,

2. Soruda: Rahatsız oldukları bu davranışlar yerine kendilerine evde ve okulda nasıl davranılmasını istedikleri sorulmuştur.

Öğretmenlere uygulanan açık uçlu ve 2 sorulu ankette ise:

1.Soruda: Öğrencilerin sınıfta ve okul ortamında öğretmenleri en çok rahatsız eden, zorlayan davranışlarını 1'den 5'e kadar sıralamaları,

2. Soruda: Öğrencilerin bu davranışlarına karşın öğretmenlerin uyguladığı yöntem ve davranışları 1'den 5'e kadar sıralamaları isteğinde bulunulmuştur.

1.Soruda, öğrencilerin, evde ve okulda yaşadıkları disiplin sorunlarından en çok derecede verilen cevaplar:

Birey olarak kabul görmemeleri %85, Küçük görülme ve aşağılanma %77, Şiddet-dayak %75, Gereksiz- amaçsız bağırma %70, Herkesin ortasında rezil etmeleri %67, Ders çalışma baskısı %63, Öğretmenlerin eşit davranmamaları-adil olmamaları %60, Bağırarak -aşağılayarak eğitim vermeye çalışmaları % 60, Argo kelimeler %55, Emir vererek konuşmaları %55, Büyüdüğümüzün fark edilmemesi %50, Kendilerine güvenilmemesi %50, Söz hakkı sınırlaması %50, Aynı şeyi birkaç kez tekrar etmeleri %50, Dinlemeden yargılamaları-yargısız infaz % 45, Öğretmenlerin derste ders işlememeleri %30, Aşırı baskı yapmaları- okulda disiplin korkusu %30, Her şeye-saç ve kıyafetlere karışılması %25, başı çeken sorunlar olarak saptanmıştır.

Yorum:

Bu paralel 17 veri, öğrencilerin disiplin adına, evde ve okulda benzer sıkıntıları yaşadıklarını ortaya koymuştur. 2000 yılında olduğu gibi, 2010 yılı sonuçları da, özellikle öğretmenlerinin de, ana-babalarının da öğrencilere hala güvenmediğini, ana, baba ve öğretmenlerin çocuklarını yücelterek değil, bağırıp-aşağılayarak, inciterek, şiddet uygulayarak daha kolay adam edebileceklerini düşündüklerini ortaya koymaktadır. 2010 yılında, 2000 yılından farklı olarak, güven sorununun açılımında henüz birey olarak kabul görememe bilinci ile aşağılanarak ve hırpalanarak adam edilme kaygısı öne çıkmaktadır.

Bu tespitler on yıl önceki tespitlerin hemen hemen aynısıdır. Daha farklı olarak güven sorununun içeriğinde ve sorunların çözümünde, disiplin adı altında şiddet eğiliminin daha da arttığı, çocuklar üzerindeki amaçsız baskı ve şiddetin 1. sıraya yerleşip, çoğalarak devam ettiğini görmekteyiz. Bob Franklin, (1993) araştırdığı ilkokullarda, öğretmenlerin yarından fazlasının öğrencilere tokat atılmasını onayladığını... Birçok öğretmenin, çocuk-

ları döverek onlara zor kullanmamayı öğrettiklerine inandıklarını ” tespit eden ifadesiyle, eğitim anlayışındaki yaygın çelişkiyi vurgulamaktadır.

Eğitimde disiplinin, çocuklara baskı kurmak, güç kullanmak zihniyeti yerine, onların hak ve hukuka saygısını geliştirecek, demokratik yaşantı ve pratiğini kazandıracak bir kılavuz olarak algılanması acil bir sorun haline gelmiştir. “Güvenilmenin kişilik ve sosyal gelişimde en önemli yaşamsal bir güç olduğunu düşünürsek öğrencilerin nasıl büyük bir engelleme ile karşılaştıklarını bunun doğal karşılığının da tepki olacağı göz ardı edilemez.” (Cüceloğlu,1992)

Buna karşılık 1.Soruda öğretmenlere yöneltilen, Öğrencilerinizin sizi sınıfta ve okul ortamında en çok rahatsız eden davranışları nelerdir? Sorusuna, sırasıyla, en çok derecede şu cevaplar alınmıştır: Uyarıları dikkate almamaları %80, Öğrenmeye ve derse ilgisizlik %75, Ödev yapmamaları %70.

1.Soruda, öğrencileri okulda en çok rahatsız eden davranışların ilk sıralarında yer alan:

Hep ders çalışmamızı istiyorlar %63, Öğrenciler arasında ayırım yapmaları-adil davranmamaları %60, Hocaların öğrenciye takması %50, Öğretmenler doğru düzgün ders anlatsınlar % 40, Dersi iyi işlesinler % 40, Ders sırasında öğretmenler başka şeylerle meşgul olmasınlar %30. Cevapları aynı sırada yer alarak örtüşmektedir.

Yorum

Ders çalışma, ödev yapma ve derse ilgi hem öğrenci, hem de öğretmenlerin birleştiği sorun olarak tespit edilmiştir. 2000 yılında yaptığımız araştırmada da öne çıkan bu sorunların, hiç değişmeden, on yıl sonra da benzer oranlarda devam ettiği ortaya çıkmıştır.

2000 yılında bu bölümde yer alan okul sıraları sorunu (2 veya 3 öğrenci aynı sırada, yan yana bitişik oturmak) ise, 2010 yılında hiç dile getirilmemiştir. Bu da, en azından bu evren ve örnekleme sorunun çözülmüş olduğuna işaret etmektedir.

“Öğretme ve öğretmenin gerçekleştiği durumda karşılıklı sıcak duygular ve yakınlık ortaya çıkar ve ilişkiler güçlenir. Karşılıklı sorunların yaratıldığı durumlarda ise öğretmenin öğretebilmesinin öğrencinin de öğrenmesinin duracağı” nı ilişkilerin bozularak reddetmenin başladığını biliyoruz. (Franklin,1993)

1.Soruda, öğretmenleri en çok rahatsız eden öğrenci davranışlarından ikinci derecedeki sorunlar:

Saygısızlık %70, Argo-küfür % 65, Derste söz almadan konuşmaları %60, Davranışlarını kontrol edememeleri %50, Saç ve kıyafetlerindeki uygunsuzluk % 40, Sorumluluk almamaları %30, olarak cevaplanmasına karşın,

1. Soruda, öğrencileri okulda ve evde en çok rahatsız eden ikinci derecedeki sorunlar:

Büyüklerin ve öğretmenlerin birden bire çıkışmaları % 89, Toplum içinde bağırma-

rı ve vurmaları % 80, Kötü davranmaları ve hakaret etmeleri% 80, Kıyafet ve düzen konusunda uyardıkları %80, Arkadaş ilişkilerinde sosyal aktivitelerde yasaklar %70, Sürekli ve çok nasihat edilmesi % 70, Konuştuğumda söylediklerimin dinlenmemesi % 65, Öğretmenlerin öğrencilerin yanında olmamaları % 65, Kıyaslamaları %64, Duygudaşlık kurmamaları %50, Bir tek davranışa göre karar verilmesi %50, şeklinde yer almıştır.

Yorum

İkinci derecedeki sorunlar hemen hemen her iki grubun da benzer sorunları olarak belirlenmiş, yasaklar ve tepkiler bir kere daha örtüşmüş, 2000 yılında yapılan araştırmada da benzer sonuçlar alınmıştır. Sadece 2000 yılında ikinci derecedeki sorunlardan temizlik, çok ciddi davranmaya zorlanma, 2010 yılında bu grupta dile getirilmemiştir. Buna karşılık 2000 yılında ikinci derecedeki sorunlardan amaçsız bağırmaları, dayak, aileye ve öğrenciye küfür edilmesi, 2010 yılında birinci derecede sorunlar olarak dile getirilmiştir. Bu da, büyüklerin çocuklara davranışlarında şiddete yönelme ve kötüye gidişi işaret etmektedir.

“Öğrenciler büyüdükçe, tanılaştırdıkları yetişkinlerin ve eğitimcilerin sık sık yanlış kararlar aldıklarını, abartıldıkları kadar çok bilgili ve adil olmadıklarını, yeteneklerinin sınırlı olduğunu ve çok güçlü olanların bile zaafalarını gördükçe, bu özellikler daha önce onlara ne kadar abartılı biçimde benimsetilmişse gençlerin düş kırıklığı yaşamları o kadar sarsıcı olur ve değerler kargaşasına düşerek otoriteye saygısızlık, yetişkinlerin değerlerini reddetme, isyankârlık duygusu ve tavırları geliştirirler. Bu durumda yetişkinler daha katı disiplin uygulamaya ve otorite kurmaya devam ederlerse, gençler de doğal tepki olarak direnç gösterirler”.(Öner, 1999)

1.Soruda, 3.derecede öğretmenleri rahatsız eden öğrenci davranışları:

Derse girişte düzensizlik – sınıfa geç girme %70, Aile, çevre ve arkadaş problemlerinin sınıfa yansıtılması %60, Öğrencilerin tembellikleri%50, cep telefonu taşıma ve derste kullanma %50, Birbirine şiddet uygulama %40, Derste yüksek sesle konuşma% 40, Birbirlerini şikâyet etme %35, Yalan söylemeleri %30, Derste sakız çiğneme%20, olarak belirlenirken;

1.Soruda 3. derecede öğrencileri evde ve okulda paralel olarak rahatsız eden davranışlar:

Sakin olmamaları, sert konuşmaları- sert tavır ve ifadeler (özellikle ailede) %85, Rencide edici davranışlarda bulunmaları %80, Arkadaş gibi davranmamaları %75, Sen ne anlarsın zihniyeti %70, Soru sorduğumuzda kızıyorlar %70, Daha az oyun zamanı vermeleleri %65, Çalıştığım ders saatlerini az bulmaları% 60, Sorunları büyütmeleri (ailede) %60, Yersiz yaptırımlarla okulu sıkıcı hale getirmeleri % 60, Öğretmen keyfi davranıyor %55, Düşüncelerimize önem vermemeleri %55, Sürekli derslerle ilgili sorular sorulması ve sürekli kontrol edilme %55, Aşırı ve anlamsız tepki göstermeleri %50, Dinlemeden yargulamaları %50, Tutarsız tavırlar, yüz ifadesi ile sözlerin tutarsızlığı %50, Kardeşimin sürekli

odama girmesi- odama karışmaları %50, Moral vermemeleri (okulda) %50, Ergenlik dönemi zorluklarını bilmemeleri % 50, Arkadaş şiddeti % 45, Üniversite kazanmam gerektiğini sürekli söylemeleri %45, Bizlere yardımcı olmuyorlar %45, Çalışmalar yetersiz herkes öğretmen oluyor %45, Hevesimizi kırıyorlar %40, Sevgi yoksunluğu %35, Düşünmeden hayır demeleri %35, Dışarı çıkmama izin vermiyorlar %35, Evde iş yaptırılmaları %35, Okul zamanında her şeyi kısıtlamaları %30, Yetersiz ders araç ve gereçleri kullanılması %30, Yeterince uyku uyuyamama %30, Anne ve babamın işlerindeki sorunları eve yansıtılmaları %25, Evde çok misafir olması %20, Arkadaşlarıma tavırları %20, Kendi çocukluklarını anlatmaları ve kıyaslamaları %15, Öğretmenlerin kendilerini haklı göstermesi %15, TV nin sesinin yüksek olması ve TV izleme %10, şeklinde sıralanmaktadır.

Yorum

Çocuklar çok küçük yaştan itibaren içinde buldukları kültürün etkisiyle yetişirler. Kültür tavırları belirleyen en önemli faktördür. (Öner, 1999) Projemizin Evreni olan Bakırköy ilçesi de, örneklem aldığımız okullar da, değişik aile kültürlerini barındırmaktadır. Böyle ortamlarda iletişimin sağlıklı kurulabilmesi, öğrencinin kendisini doğru ifade etmesi, yaşadığı kültürün doğru anlaşılabilmesi, okul disiplini açısından nelerin doğru olduğunun karşılıklı net anlaşılabilmesi çok önemlidir. Öğrencilerle öğretmenler arasında yaşanan sorunlarda, öğrenci veya öğretmenlerin suçlanması ve çatışmaların disiplin kurallarıyla çözümlenmesi yerine, öğretmen ve öğrencilerin içinde olduğu sosyo – ekonomik, sosyo-emosyonel, sosyo-kültürel ve heyecansal yapılarının sorgulanması daha önemli ve gereklidir. Eğer problemleri ve nedenlerini iyi tanırsak onları ortadan kaldırmamız daha kolay olur.

1.Soruda, Öğretmenlerin en az derecede rahatsız olduğu öğrenci davranışları:

Birbirlerine nezaketsiz davranmaları %20, Birbirlerine değer vermemeleri %20, Birbirlerine saygısızlık %19, Arkadaş ilişkilerinde sorun (şiddet uygulama, alay etme, disipline yansıma) %18, Düzensizlik, okula araç gereçsiz gelme %15, Okul koridorunda itişip – kakışmaları %15, Öz güvenlerinin olmaması %10, Bencil davranmaları %10, Boş verme % 10, Giriş zili çalsa bile sınıf kapısı önünde beklemeleri % 10, Çok fazla rahat olmaları %10, Ders dışı çalışmalara yeterli özeni göstermemeleri-çeşitli etkinliklerde görev almamaları %5, Sorumluluklarının bilinci içinde olmamaları %5, Gelecek için kayıtsızlık %5, Törenleri önemsememe %3, Kendi başına iş yapamama %2, Ulusal değerleri ve çıkarları umursamama % 1, Zorlandıklarında öğretmeni suçlamaları %1. Cevap olarak sıralanmıştır. %1 grubuna giren diğer sorunlar, **kutu 2** de gösterilmiştir.

1.Soruda, öğrencilerin evde ve okulda en az yaşadıkları sorunlar, birbirinden ayrı olarak sıralandırılarak, Kutu 2 de gösterilmiştir.

1.Soruda, öğrencilerin, kendilerini evde en çok rahatsız eden büyüklerinin davranışlarına, en az derecede verdikleri cevaplardan aşağıdakiler çok çarpıcıdır: Az para

KUTU 2: ÖĞRENCİLERİ EVDE EN ÇOK RAHATSIZ EDEN, EN AZ SIRADA CEVAPLADIKLARI SORUNLAR:

Az para harcamamı istemeleri %10, TV nin sesinin yüksek olması ve TV izleme %8, Kavga etmeleri %5, Dışarı çıkmama izin vermiyorlar %5, Ders çalışırken gürültü yapılması%5, Doğru konuştuğuma inanmamaları %5, Benim hakkımda çok konuşuyorlar %5,TV izlerken dizinin yarısında ders çalış demeleri %5, Evde çok misafir olması%3, Cep telefonumu alıyorlar%3, Hafta içi ödev hariç, bilgisayarı açamamak %2, Bilgisayara şifre koymaları ve Bilgisayarla oynama yasağı %2, Ciddiye alınmama %2, Ceza için harçlıkların kısılması %2, Derse otururken iş buyurmaları%1, Yeterince uyku uyuyamama %1, Evde özgürlüğün sınırlanması %1, Yüksek sesle konuşmaları %1, Özel hayatıma karışmaları %1, Sadece otorite için yasak getirmeleri %1, Mazeretlerimi saçma bulmaları %1, Müzik dinlememe kızmaları%1, Acımasız olmaları%1, Tehdit etmeleri %1, Davranışlarımı beğenmemeleri %1.

ÖĞRENCİLERİ OKULDA EN ÇOK RAHATSIZ EDEN, EN AZ SIRADA CEVAPLADIKLARI SORUNLAR:

Rehber öğretmen olmaması %5, Tek yazılıyı genele dönüştürmeleri %3, Alanım olmayan derslerde daha fazla vakit harcıyorum %2, Başka birisinin davranışı nedeniyle beni azarlamaları veya cezalandırmaları %2, Beklenmedik bir anda sözlüye kaldırılmak %1,Konuşmaları ile öğrencileri korkutmaları %1, Öğretmenlerin disiplin uygularken aşırıya kaçmaları %1, Sınavların zor olacağını söylemeleri %1, Sınav sırasında yakınımda dikilip kâğıdıma uzun uzun bakmaları%1, Yazılıların hepsinin aynı hafta olması%1, Sınıfta birkaç öğrencinin öğretmeni yönlendirmesi %1, Hocaların egolarını tatmin etmek istemeleri %1, Sürekli form doldurtmaları %1, Ben parmak kaldırmadığım halde derse kaldırmaları %1, Öğretmenlerin ders sırasında sohbet etmesi %1, Öğretmenlerin derse geç gelmeleri %1, Ufak bir suçta dayak atmaları %1, Yanlarında sopa taşımaları %1, Yanlış eğitim %1, Öğretmenlerin derste öğrencileri kantine yollamaları %1, Öğretmenlerin rahat tavırları %1, Ders saatlerinin fazla oluşu %1, Her olayda velinin aranması %1, Üniformaları rahatsız ediyor %1.

harcamamı istemeleri %10, TV nin sesinin yüksek olması ve TV izleme %8, Kavga etmeleri %5, Dışarı çıkmama izin vermiyorlar %5, Ders çalışırken gürültü yapılması %5, Doğru konuştuğuma inanmamaları %5, TV izlerken dizinin yarısında ders çalış demeleri %5, Evde çok misafir olması %3, Cep telefonumu alıyorlar %3, Hafta içi ödev hariç, bilgisayarı açamamak %2, Ceza için harçlıkların kısılması %2, Derse otururken iş buyurmaları %1.

1.Soruda, öğrencilerin, okulda en çok rahatsız oldukları davranışlara, en az derecede verdikleri cevaplardan da bazı çarpıcı örnekler aşağıda sıralanmıştır:

Rehber öğretmen olmaması %5, Öğretmenlerin inançlarını bize kabul ettirme çabaları %5, Tek yazılıyı genele dönüştürmeleri %3, Alanım olmayan derslerde daha fazla vakit harcıyorum %2, Başka birisinin davranışı nedeniyle beni azarlamaları veya cezalandırmaları %2, Beklenmedik bir anda sözlüye kaldırılmak %1, Sınavların zor olacağını söylemeleri %1, Sınav sırasında yakınımda dikilip kâğıdıma uzun uzun bakmaları %1, Yazılıların hepsinin aynı hafta olması %1, Sınıfta birkaç öğrencinin öğretmeni yönlendirmesi %1.

1.Soruda, öğretmenlerin, sizi en çok rahatsız eden öğrenci davranışlarına, en az derecede verdikleri cevaplar ise şöyle sıralanmaktadır:

Soru bitmeden cevap vermeleri %20, Anlamadıkları soruların cevabını sormamaları %20, Ödevlerini birbirlerine bakarak yapmaları %20, Kendini haklı görüp, yanlışlarını kabul etmemeleri %20, Başkalarının haklarına saygı göstermemeleri %10, Yanlış dav-

ranışları taklit etmeleri %10, Kendilerini ilgilendirmeyen her konuya karışmaları %5, Arkadaşlarına karşı acımasız olmaları %5, Uyarıları yanlış anlamaları veya uymamaları % 5, Marka bağımlısı olmaları %3.

Yorum

Her iki grup cevapta da hem ailede hem de okulda en az da olsa öğrencilerin çatışmalar yaşadıkları görülmektedir. “Çatışma (conflict) birbiriyle uyuşmayan iki veya daha fazla güdünün aynı anda bireyi etkilediği anlarda ortaya çıkar, güdülerin türüne, şiddetine, içinde bulunulan ortama göre değişik görüntüler gösterir. Her türlü çatışma kendine özgü sorunlarla beraber gelir. Kişi biraz sakinleşip iç dünyasını gözleyebilirse çatışan güdülerinin farkına varır, karar verme sürecini daha akıllıca ve kolay yapabilir. Çatışma gelişmenin öncüsü olup, iç gözlem ve karar, belli bir zamana gereksinim duyar”.(Cüceloğlu,1992)

Bu nedenle öğrencileri anında, kural ve kalıplarla yargılamadan, zamana yayarak, gözlemleyerek, kendi istek ve kararları ile gelişmelerini ve değişmelerini sağlamalıyız. 2000 yılında öğrencilerin bu bölümde dile getirdiği: müzik dinlememe kızmaları, kendi yaptıklarını ya da yapamadıklarını bizden istemeleri, iyi evlat ol demeleri, rahatsızlıklarından 2010 yılında hiç söz etmemişlerdir.

2.Soruda, öğrencilere yöneltilen, “Öğretmenlerinizin okulda sizi rahatsız eden davranışları yerine, size nasıl bir yaklaşımla davranmalarını isterdiniz” sorusuna en çok verdikleri cevaplar ise sırasıyla Kutu 3 te görüldüğü gibi sıralanmıştır

KUTU 3: ÖĞRETMENLERİNİZİN OKULDA SİZE NASIL BİR YAKLAŞIMLA DAVRANMALARINI İSTERDİNİZ

Küçük de olsak, bize birey olarak davranırlar %95, Güvensinler- kişiliğimize saygı duysunlar %95, Bizi birey olarak benimsinler %95, Hakaret etmeyip güzel konuşsunlar %95, Bizlere sevgiyle şefkatle yaklaşsınlar %90, Dayak-şiddet tamamıyla yok olmalı %90, Öğretmenler bağırmasınlar %90, Bize de saygı duysunlar %90, Uyarılarını sakın yapınlar %85, Anlayışlı-hoşgörülü olsunlar %85, Argo konuşulmasın %85, Bu kadar çok sıkıştırılmayalım %80, Hoşgörülü ve güler yüzlü olsunlar %80, Arkadaşlarımızın önünde küçük düşürüp, bizi rezil etmesinler %75, Eğer hatalysak herkesin içinde değil, tek başımızayken uyarmaları %75, Öğretmenler bizimle Arkadaş – Baba – Oğul – Ağabey – Kardeş gibi olmalı %75, Öğretmen dersini iyi işlesin ve kendisini sevdirtsin %75,Öğrencileri derslerine ilgili hale getirmeleri %70, Herkese adaletli davranmaları %70, Ses tonlarını iyi ayarlamaları %65,İnsan gibi davranırlar yeter %65, Her şeyi ayrıntılı bir biçimde anlatmaları %60,Düşüncelerimizi kısıtlamasınlar %50, Formamıza çok karışmasınlar, tolerans göstersinler %45,Öğretmenler mantıklı düşünsünler %45, Daha farklı eğitim sistemi uygulamaları %45, Kılık kıyafete karışılmaması %30.

2.Soruda, öğrencilerin,“Büyüklerinizin evde sizi rahatsız eden davranışları yerine, size nasıl bir yaklaşımla davranmalarını isterdiniz” sorusuna en çok verdikleri cevaplar ise Kutu 4’ de görüldüğü gibi, daha önce belirttikleri sorunların birebir karşılıkları çözüm olarak belirterek sıralamışlardır.

KUTU 4: BÜYÜKLERİNİZİN EVDE SİZE NASIL BİR YAKLAŞIMLA DAVRANMALARINI İSTERDİNİZ

Bize iyilikle yaklaşınlar % 80, Kesinlikle dövmesinler %80, Toplu haldeyken bağırmasınlar %80, Söz hakkı tanısınlar %75, Bizi dinlesinler, sakın olsunlar %75, Kararlarımıza saygı duysunlar %75, Sorunlarımızı paylaşsınlar %75, Birey olarak benimsenmek %75, Olumlu anlayışlı olsunlar %75, Bizimle bağırmadan, sakın ve yumuşak, anlaşılır bir dille konuşsunlar %75, Bizi anlasınlar %75, Anlayışlı ve olgun davransınlar %75, Çok fazla sıkmasınlar, kuralları azaltsınlar %75, Düşüncelerime saygı göstersinler %75, Sürekli ders çalış demekten vazgeçsinler %75, Çok ders çalışmamız gerektiğini söylesinler %75, Daha çok özgürlük tanısınlar %75, Artık çocuk olmadığımızı, büyüdüğümüzü, ayaklarımızın üzerinde durmak istediğimizi anlasınlar %75, sevgi ve saygı ile davransınlar %75, Si-nirlenmesinler %75, Kendilerini bizim yerimize koyup, düşünerek davransınlar %75, Hoşgörülü olsunlar %75, Görevlerimin farkında olduğumun anlaşılması %65, Bana güvenilmesi % 65, Notlarımıza kızmasınlar üzerimize gelmesinler % 60, Ders çalışmamızı tehdit konusu yapmasınlar %60, Her yaptığımıza karışmasınlar %60, Arkadaşlarımızla gezeceğimiz, gideceğimiz yerlere ve saate tolerans gösterip belli bir sınıra kadar izin versinler %55, Rahat bıraksınlar %50, Evdeki özgürlüğümü kısıtlamasınlar (TV izleme, Bilgisayar, Müzik dinleme, Odam)%50, Odama dalmasınlar %45, Telefonla istediğim kadar konuşmama müsaade etsinler, hiçbir şey söyleseler bile ben zaten düşünürüm %40, Kendi haline bıraksınlar %20.

2.Soruda, öğretmenlerden, rahatsız oldukları öğrenci davranışlarına karşı uyguladıkları yöntem ve davranışlarını yazmaları istenmiştir. Yüzdeler hesap metoduna göre sırasıyla, en çok şu davranışlar belirlenmiştir (Kutu 5) :

KUTU 5: ÖĞRETMENLERİN, RAHATSIZ OLDUĞU ÖĞRENCİ DAVRANIŞLARINA KARŞI UYGULADIKLARI EN ÇOK SIRALAMASINDAKİ YÖNTEM VE DAVRANIŞLARI

Sözlü uyarı yaparım %95, Öğrenciyi idare ve rehberlik servisine yönlendiririm%90, Disiplin kurallarını hatırlatırım%90, Kural yasa ve yönetmelikleri hatırlatırım%85, Okul idaresi ile işbirliği yaparım%80, Veli ile işbirliği yaparım %80, Cezalandırırım %80, Nasıl ders çalışacaklarını ve yöntemlerini devamlı hatırlatırım %75, Neden yapmamaları gerektiğini açıklayarak tekrarının olmamasını sağlamaya çalışırım%70, Öğrencilerimin motivasyonunu arttırıcı konuşmalar yaparım %60, Kendilerine hedef koymaları gerektiğini söylerim %55, Sürekli ödev ve hazırlık takibi yaparım %55, İlk dersimde prensipleri açıklar; neleri kabul edip, neleri kabul etmeyeceğimi belirtirim %50, Yeri geldikçe davranışının yanlışlığını sohbet ortamı yaratarak anlatmaya çalışırım%40, Canlı örneklerle yaşamı anlatırım %40, Otoritemi sevgi ve saygıya dayandırırım %40, Tatlı bir şekilde, öğüt ve tavsiyelerde bulunurum%40, Derse hazır gelip ödev yapmanın olumlu etkisini anlatırım (ödev yaparak ve yapmayarak gelip kıyaslamalarını isterim)%35, Yalının zararlarını, dürüstüğün her alandaki yararlarını anlatırım%30, Ders dışında bire bir görüşürüm %30, Dikkati dağılanları derse dahil edecek sorular sorarım%30, Davranışının çirkinliğini özele inmeden vurgularım%20, Sosyal aktivite (gezi, panel, seminer) ve sanatla ilgilenmelerini öneririm %20, Dersi ilgi çeki hale getiririm %20, Her gün temizlik üzerinde durur sınıfa atılan çöpleri öğrencilere toplatırım %20, Öğrenciyi davranışının nedenini sorarım ve araştırırım %20, Hoşgörü, sabır, anlayış gösterir, dostça yaklaşırım %20, Yanlışlarını ders konuları ile bağdaştırır bundan hayat dersi almalarına çaba gösteririm%2, Tek tek öğrencilerin sorunlarını derinlemesine inceler, araştırırım %10.

Yorum

Bu bölümde ilk sıralarda öğrenciler güvenilmek anlaşılmak, birey olarak kabul edilmek, özgür bırakılmak, saygı- hoşgörü görmek, onurlarının korunması gibi **manevi ve insani** istekler belirtirken, öğretmenler çözümler ve tedbirlerde daha çok geleneksel,

öğütçü, tembihçi, kitabı ve kuralcı çözümleri benimsemişlerdir. Bu da 2000 yılındaki tespitlerimizin bire bir devam ettiğini ve 2010 yılında da hala önemli bir çatışma ortamının varlığını işaretlemektedir. Öğretmenler ve öğrenciler arasındaki eş zamanlılık, hissettikleri ahengin göstergesidir... ahengin özünde ruh hallerinin eşgüdümü vardır.(Goleman,1998) Bu nedenle okul ve öğretmenlerin doğru bir anlayışa sahip olmak, etmek, vermek ve olumlu etkiler yapabilmek sorumlulukları vardır. Öğretmenler ve okul yöneticileri, öğrencilerin istediği gibi, şiddet ve yaptırımdan uzak dostluklar kurup, öğrencilerin aileleri ile amaç bütünlüğü içinde işbirliği yapabilirlerse, üstün başarıya ulaşabilirler.

Öğrenciler bunun formüllerini samimiyetle belirtmişlerdir. Burada 2000 yılında olduğu gibi; yalnızca % 2'lik bir grup öğretmenimiz öğrencilere sanatla ilgilenmeyi, panel gezi seminerlere katılmayı çözüm olarak görmüş ve 2000 yılında olduğu gibi, öğrencilerin götürülmelerinin organize edilmesini üstlenmek yerine, öğrencilerine “**gitmelerini**” önermişlerdir. “Sınıfça gruplar halinde yapılan geziler tavırları değiştirmek ve genişletmek hususunda büyük rol oynayabilir.” (Öner, 1999)

2.Soruda, öğrenciler “Büyüklerinin evde kendilerine nasıl davranmalarını istediklerini” 2. derecede sırasıyla, Kutu 6’da gösterildiği gibi şöyle ifade etmişlerdir:

KUTU 6: ÖĞRENCİLER BÜYÜKLERİNİN EVDE KENDİLERİNE NASIL DAVRANMALARINI İSTERLERDİ 2. SIRALAMADAKİ CEVAPLARI

Kendi kararlarımı kendim vermeliyim %80, Bana güvensinler, birey olarak benimsesinler %70, Çok fazla konuşmadan, gerektiğinde uyarmaları %70, Çalış deyip durmasınlar, çalıştığımıza inansınlar %70, Sakin ve sabırlı olsunlar %70, Bizimle arkadaş olsunlar %70, Çok fazla soru sormasınlar %65, Daha çok ilgi %65, Gerektiğinde, derslerle ilgili sorular sorsunlar %65, Moralimizi bozmasınlar %60, Motive etsinler %60, Kendime zaman ayırmamı sağlasınlar %55, Önyargılı olmasınlar %55, Eğlenmemize izin versinler, kıyafetlerimize karışmasınlar %50, Bazen bizim daha çok bildiğimizi kabul etsinler %45, Tek başımıza gezmeye izin versinler %45, Arkadaş seçmeme karışmasınlar %30, Dışarı çıktığımızda hesap sormasınlar %20, İstedğim her şeyin imkân varsa yapılması %10.

2. Soruda, öğrenciler, ‘Kendilerine okulda nasıl davranılmasını istediklerini’ 2. derecede sırasıyla, Kutu 7 de gösterildiği gibi şöyle ifade etmişlerdir:

KUTU 7: ÖĞRENCİLER, ÖĞRETMENLERİNİN OKULDA KENDİLERİNE NASIL DAVRANMALARINI İSTERLERDİ 2. SIRALAMADAKİ CEVAPLARI

Öğrenciyi bilinçli bir birey olarak davranılmalı %85, Bizi anlasınlar %85, Bize daha çok ilgi göstereyinler %85, Kızıp, sinirli davranmasınlar %85, Dersi anlaşılır bir şekilde anlatsınlar %80, Okulda daha çok gezi ve sosyal aktiviteler yapılınsın %80, Spor sahaları yapılınsın %80, Hak ettiğimiz notu verip, adil davranasınlar %80, Ses tonlarını iyi ayarlasınlar %80, Başarısızlığımızın nedenleri üzerinde dursunlar %75, Sadece notla değerlendirmeyelim %75, Samimi ve Empatik davranasınlar, yaşadığımız dönemin zorluklarını bilsinler %70, Notla gözümüzü korkutmayı silah olarak kullanmasınlar %70, Rica ederek konuşmalılar %70, Öğrencilerle sosyal ilişkilerde bulunmalılar %65, Saygı ve sevgi çerçevesinde yaşayalım %65, Öğretmenlerimize verilen hak kadar kendimizi savunma hakkımız olsun %50, Sınavlarda zor sorular sormasınlar %45, Notlarda tolerans tanısınlar %30, Ter kokmasınlar %10.

Yorum

Cevaplar, öğrencilerin moral, imkân ve hareketlerinin sadece başarı ve aldıkları notlarla daraltılması yerine başarısızlık nedenleri ve davranışların temelinde yatan sorunlar üzerinde düşünülmesini istediklerini ortaya koymaktadır. En çarpıcı olanı ise öğretmenlerin iyimser ve adil olmalarını, dersi iyi anlatmalarını istemeleri ve yaşadıkları dönemin zorluğunun anlaşılması beklentisidir. Çocuklara kulak verdiğimizde ve haklarının gerçekleşmesine destek verdiğimizde onların her anlamda kalkınmalarının ve temel yapabilirliklerini artırabilmelerinin de önünü açmış oluruz.

Bu bağlamda “insani kalkınma ve yapabilirlikler kuramına göre, kalkınma çok yönlü bir süreçtir. Bu nedenle, ne kadar çok insan, sosyal grup ve farklı topluluk varsa, kalkınmanın da birçok kendini belli etme biçimleri olabilir. İnsani kalkınma yaklaşımı, kalkınmanın temel amacının birey ve toplumların iyi olma halini yaratmak olduğu düşüncesini savunur, kamu politikalarının da bu temel ilke doğrultusunda yeniden yapılanması önerilir” (Aydınlıgil, 2009). Çocukların yapabilirliklerinin okul içinde artırılmasında bu noktadan hareket ederek, çok yönlü gereksinimleri karşılayabilecek eğitim sistemini geliştirmek gerekecektir.

2. Soruda, öğretmenlerin, rahatsız oldukları öğrenci davranışlarına karşı, 2. sırada uyguladıkları yöntemler ve davranışları şöyle gruplanmaktadır:

Sorumluluk yüklerim %30, Yetenekleri doğrultusunda araştırma konuları veririm %25, Diğer öğretmenlere danışır işbirliği yaparım %20, Yapılan yanlış sınıfta tartışırım %20, Basit incitmeyen kurallar koyarım öğrenciyi yönlendiririm %10, Onları dikkatlice dinler düşüncelerine saygı duyarım %10, Okuyan ile okumayan öğrencinin farklarını hissettiririm, isim vermeden farkı karşılaştırırım %10, Davranışlarını takip eder, Özel olarak ilgilenirim %3, Ders metotlarını değiştiririm %3, Medya ve belgesellerin eğitim programlarına yardımını beklerim %3, Bana açılmasını sağlarım %3, Yaşadıklarının normal olduğunu, Sorumlusunun yaşadıkları şehir, Sosyal değişimler ve yönetim mekanizmaları olduğunu belirtirim %1.

Yorum

Öğretmenler oldukça pozitif, çözümleyici ve öğrencilerin de beklentilerine uyan cevaplar vermişlerdir. Ancak, cevapların özellikle %3 oranlı olanları en somut ve doğru yöntemleri içermektedir. Bu da ortalama yüz öğretmenden sadece üçünün ideal cevap verdiğini göstermektedir.

2.Soruda, Öğrencilere yöneltilen, “Evde büyüklerinin onları rahatsız eden davranışlarına karşın, nasıl davranmalarını isterlerdi ?” sorusuna, en az derecede verilen cevapların en çarpıcıları ise:

Ön yargılı olmasınlar, çalıştığımızı inansınlar %70, Küçüğe saygı duyulmalı %65, Daha az kural olması %60, Kendime zaman ayırabilmeliyim, Kendime zaman ayırmamı sağlasınlar %60, Evde herkes eşit söz hakkına sahip olmalı %55, TV izlenmemesi %50,

Teknolojiden yararlanmalıyım %45, Telefonumu kullanmalıyım% 40, Misafirler sık gelmesin, arada bir gelsinler %20, Geçmiş geçmişte bıraksınlar %20, Evde gayet iyi, her şey yolunda %10, gibi cevaplardır.

2. Soruda, Öğretmenlerin, rahatsız oldukları öğrenci davranışlarına karşın uyguladıkları yöntemler ve davranışlarından en az sırada verilen cevaplardan çarpıcı olanlar ise, şöyle gruplanmaktadır:

Yetenekleri doğrultusunda araştırma konuları veririm %25, Bu konular tek başına beni aşan küçümsenmeyecek problemlerdir %15, Genel kültür yönlerini geliştiririm % 4, Kendi davranışlarımla örnek olurum% 3, Kendilerinin önemli olduklarını hissettiririm%2, Bakışlarımla yanlışlarını hissettiririm %2, Düşüncelerine saygı duyduğumu hissettiririm %2, Ödüllendiririm, problemi hissettiğimde öğrencinin yanında olduğumu hissettiririm %1, Bana açılmasını sağlarım, müsaade ederse velisi ile görüşürüm %1, Hatalarını görmezlikten gelirim %1.

Bu cevaplardan ortalama %2'si, ideal öğretmen davranışlarını aksettirmektedir. Bu da her yüz öğretmenden 2'sinin düşüncelerinin, davranış ve yönteminin çocuk hakları sözleşmesine uygunluğunu ifade etmektedir. Öğretmenlerin çözüm yöntemlerine en az sıralamada verdikleri diğer ve %1 oranındaki çarpıcı cevaplar ise Kutu 8 de sırasıyla şöyle gösterilmiştir:

KUTU 8: ÖĞRETMENLERİN, RAHATSIZ OLDUKLARI ÖĞRENCİ DAVRANIŞLARINA KARŞIN UYGULADIKLARI YÖNTEMLER VE DAVRANIŞLARINDAN, EN AZ SİRADA VE % 1 ORANDA VERDİKLERİ CEVAPLAR

Bazı etkinliklerden mahrum ederim %10, Ödev yapma sorumluluğu aşırım %10, Ödevlerinin gününe kontrol ederim %10, Öğrencileri birbirlerine kontrol ettiririm %5, Problem çıkaran öğrenciyi reddederim %5, Okul yönetimlerinin bir şeyler yapmasını istiyorum, bu konu öğretmenleri çok yıpratıyor %5, Sınıfta öğrenci ile tartışmadan kapıyı açıp beklerim %1, Yanlış yapan öğrenciyi sınıfta olduğu halde yok gösteririm %1, Öğrencinin konumuna bakarak bilimsel yaklaşırım %1, Davranışının yanlış olduğunu anlaması için süre veririm %1, Derste oyalandıkları şey neyse parçalar ellerine veririm %1, Okulda rehber öğretmen olmamasının sıkıntısını yaşıyorum %1, Anket yaparak derse ilgilerini belirlerim %1.

Yorum

En az cevaplar bölümünde, 2000 yılında olduğu gibi, tek olmakla birlikte hem olumlu, hem de olumsuz olarak uç çözümler uygulayan öğretmenlerimizin varlığını görüyoruz. % 1'lik cevaplarda aynı zamanda en yanlış ve en doğru yöntemler de ifade edilmiştir. Böylece 2010 yılında da hala süregelen **öğretmen mozağımız** açıkça görülebilmektedir.

Sonuç

2010 yılı araştırmamızın bulgularını kısaca şöyle özetleyebiliriz:

1. Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 15 yıldır ülkemizde yürürlüğe girmiş olmasına rağmen, çocuğun en etkin biçimde şekillendiği aile ve okul ortamında, **Çocuğun hala vatan- daş haklarıyla donatılmış birey olarak algılanamaması** sorunu süregelmektedir.

2. 2000 yılında tespit ettiğimiz; “Öğrencilere hem evde, hem de okulda güvenilmemektedir’ sorununun devam ettiği, üstelik **güvensizlik** üst sorunun alt sorunları olarak, çocuğun **birey-vatandaş olarak algılanmadığı** ve çocuğa karşı **şiddetin 2000 yılına nazaran daha da arttığı** anlaşılmaktadır.

3. 2000 yılı araştırmasında olduğu gibi, 2010 yılında da hala **çocuk haklarının yeterince anlaşılammış, kabul görmemiş, eğitim anlayışımızı yönlendirememiş ve işlerliği etkinlik kazanamamış**, okullara sadece afiş olarak girmiş ve uygulama zorunluluğu olan kesimlerce bile henüz tam olarak öğrenilemediği sonucuna varılmıştır.

Değerlendirme ve öneriler

Anne ve babalar, eğitim yöneticileri ve öğretmenler, çocuklar ve gençler için, bireysel gelişimlerinde, daha kapsamlı desteklerini ve programları işlevsel bir biçimde hayata geçirmek ve 2000 yılından bu yana, 10 yıldır yapılmayanları artık daha etkin bir biçimde yerine getirmek zorundadırlar. Onlara “ **Haklarla donatılmış birey-vatandaş** “ olarak davranmalı ve daha üst düzeyde güven duygusu aşılmalıdır.

Disiplin kuralları ve anlayışı çocuğa güven duymayı ve güven duygusu aşılarmayı esas alacak şekilde ve hataların tekrarlanmaması için, çocukların hatanın niteliğini tam olarak algılamasını sağlayacak şekilde yeniden gözden geçirilmelidir. Bu kapsamda, araştırmamız sonuçları ışığında temel önerilerimiz kısaca şöylece özetlenebilir:

Adem Solak, 2010 yılı çalışmasında, son iki yıla dönük olarak, “Sadece 2009–2010 öğretim yılında 404.000 öğrencinin okulu ile ilişkisi kesilmiş, okul sistemi dışına itilen bu çocuklardan 200.000’i suça itilip, suça bulaşmıştır.” tespitinde bulunmuştur. Okul disiplin yönetmelikleri çocukları elemek, sistem dışına itmek, dışlamak, öğrenci suçlarını kategorize etmek işlevi yerine, çocukların sisteme entegrasyonunu sağlayan, güvenmeyi öğreten bir rehber ve güven geliştirici bir mekanizma olarak acilen revize edilmelidir.

Unutulmamalıdır ki, okul ve sınıf içindeki düzen ne kadar baskıcıysa ve çocuklara gösterilen güven ne kadar az ise, yıkıcı olaylara yol açan risklerde o kadar fazla olabilmektedir.

Öğrenciler şiddet görmeden, birey- insan yerine konulmak istemektedirler. Öğretmenler, anne ve babalar da, onları birey ve değerli vatandaşlar olarak görmeli, yaşları küçük olsa da, onları büyük insan ve birey olarak kabul etmeli, insanca yaşama hakları olduğu düşüncesini benimsemelidirler.

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi, tüm haklarla birlikte, çocuklara insan gibi davranılma, insan gibi eğitilme hakkını da vermiştir. 15 yıldır yürürlükte olan bu sözleşmedeki temel ilke ve haklar acilen toplumun tüm kesimlerine öğretilmeli ve yaygınlaştırılmalıdır.

Öğretmenlerin eğitim ve yaşam standartlarının yükseltilerek, toplumun önderliğini ve hızlı iletişim araçlarının yönlendirdiği hızla gelişmekte olan çocuklarımızın rehberliğini en iyi şekilde yapabilecekleri, moral, kapasite ve birikim seviyesine yükseltmeleri ge-

rekir. Bunun için de, çaresizliklerinin giderilmesi için gerekli önlem ve olanakların sağlanabilmesi gerekmektedir. Birey hakkı ve şiddetten uzak demokratik yaşam hakkına dayalı 'Hak Temelli Eğitim', kalkınma ve gençlerin gelişimi alanında da en acil üstesinden gelinmesi gereken sorunlar olarak değerlendirilerek, bu sorunları çözümlenmede gereken kaynak ve kapasitenin seferber edilmesi gerekmektedir.

Sayıtlılar

1. Birinci Sayıltı: Bu araştırmada,
 - a) Anket, istekli kimselere uygulanmıştır.
 - b) Anket, ölçme, değerlendirme, alanında otorite olan 2 üniversite öğretim üyesinin – proje danışmanının – tetkikinden geçirilmiştir.
 - c) Anket, asıl evrenden önce küçük pilot bir evrene uygulanarak düzeltilmiştir.
 - d) Araştırmaya katılan okullar bunu gönüllü olarak yapmıştır.
 - e) Ankette bulunan bazı sorulara verilecek cevapların karşılaştırılmasıyla geçerliliği ve güvenilirliğini yoklamak mümkün olacaktır.
2. İkinci Sayıltı: Örneklemenin temsil edebilme özelliği. Örneklem, okul, öğretmen ve öğrenci özellikleri evreni temsil edecek durumdadır.
 - a) Okullar basit tesadüfi örneklem metodu ile belirlenmiştir.
 - b) Alınan okullardaki tüm öğretmenler ve öğrenciler çalışmaya katılmışlardır.

Sınırlamalar

Bu araştırmada sadece disiplin problemleri üzerinde durulmuştur.

Araştırmaya katılacak okul, öğretmen ve öğrencilerin isimleri gizli tutulacaktır.

KAYNAKÇA

- Aydınlıgil, Seyhan, 'İnsani Kalkınma Yaklaşımı: İyi Yönetişim ve Sosyal Politika için Önermeler', 4.Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu: Sosyal Politikanın Yönetişimi, Bildiri Kitabı, Ankara, Tepav Yayınları, 2010, (S.229–230)
- Cüceloğlu, Doğan, İnsan ve Davranışı, 3. Basım, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1992, (S.287–292)
- Çeltikçi, Ebrize, 1. İstanbul Çocuk Kurultayı Araştırmalar Kitabı, İstanbul, İstanbul Çocukları Vakfı Yayınları, 2000, (S. 273- 297)
- Franklin, Bob, "The Rights of Children", Çocuk Hakları, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, Çeviri: Alev Türker,1993, (S.78–85–87)
- Goleman, Daniel, Duygusal Zeka, 5. Baskı, İstanbul, Varlık Yayınları A.Ş., Çeviri: Yüksel, Banu, Seçkin, 1998, (S. 151)
- Öner, Necati, Felsefe Yolunda Düşünceler, Ankara, Akçay Yayınları,1999, (S.72, S.87–88, S.276)
- Solak, Adem, Türkiye Çocuk Zirvesi 2010 Yılı Deklarasyon Kitapçığı, (S.10),İstanbul

“ELELE ÖĞRENECEĞİZ” EĞİTİMDE FIRSAT EŞİTLİĞİ PROJESİ

D. Duygu KILIÇ		
<i>Amasya BİLSEM</i>		
Ferda YÜKSELEN		
<i>Amasya BİLSEM</i>		
Murat KILIÇ		
<i>Amasya Milli Eğitim Müdürlüğü</i>		
Murat YÜKSELEN		
<i>Amasya Milli Eğitim Müdürlüğü</i>		

Konu: IX. Eğitim, Serbest Zamanları Değerlendirme ve Kültürel Etkinlikler

ÖZET

Eğitimde fırsat eşitliği, tüm bireylerinin ayırım yapılmaksızın, yeteneklerini en uygun biçimde geliştirmede eğitim hizmetlerinden eşit ölçüde yararlanma şansına sahip olmaları olarak tanımlanmaktadır. Ülkemizde bölgeden bölgeye hatta aynı şehir içerisinde ki okullarda bile aynı düzeyde eğitim verilemediği bilinen bir gerçektir. Eğitimde fırsat eşitliğini etkileyen pek çok faktör sayılabilir. Bunlardan biri de öğrenme ve ders işleme yöntemlerinin niteliksel ve niceliksel farklılıklarıdır.

Deney yöntemi tüm fen bilimleri derslerinin öğretilmesi için çok önemlidir. Deneyler yoluyla öğrenciler soyut konuları somut olarak öğrenebilirler. Yapılan araştırmalar incelendiğinde okullarda deneylerin yeterli düzeyde yapılamadığı belirlenmiştir. Bunun se-

bepleri arasında okul şartları, araç-gereç durumu, laboratuvar şartları, sınıf mevcutları, bazı öğretmenlerin deney yapmaya olumsuz tutumları vb. olduğu sayılabilir. Deney yönteminin kullanılmaması ezber yoluyla öğrenmeye yol açmaktadır. Bu da öğrencilerin sınavlarda başarısının düşük olmasına ve en önemlisi bilimsel düşünme yetisini kazanamamalarına neden olmaktadır.

Bilim ve Sanat Merkezleri (BİLSEM) özel veya üstün yetenekli öğrencilerden zeka, yaratıcılık, sanat, liderlik kapasiteleri veya özel akademik alanlarda yaşatlarına göre yüksek düzeyde performans gösteren ve konunun uzmanları tarafından üstün yetenekli olduğu belirlenen öğrencilere yaşantısal bir eğitim vermek maksadı ile kurulmuş merkezlerdir. Bu merkezlerde tüm fen bilimleri konuları yaparak ve yaşayarak öğrenme ilkesine bağlı olarak işlenmeye çalışılmaktadır.

Bu projenin amacı, Amasya iline bağlı kasaba ve köy okullarında, gönüllü öğretmenler tarafından belirli zaman dilimlerinde BİLSEM'lerde üstün yetenekli öğrencilere uygulanan fen bilgisi deneylerini gerek gösteri gerekse öğrencilerin aktif rol alacağı şekilde uygulamalı şekilde öğrencilere sunmaktır. Bu etkinliklere BİLSEM öğrencileri de dahil edilerek onların sosyal sorumluluk bilinci kazanmaları sağlanacaktır. Bu sayede eğitimde fırsat eşitliği kapsamında öğrencileri bilimsel süreç becerilerini kullanabilen, yaratıcı düşünebilen ve sorgulayan bilinçli bireyler olarak topluma kazandırılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Deneysel etkinlik, örgün öğretim, üstün yetenekli öğrenci, eğitimde fırsat eşitliği

1.Giriş

Bilim; evrenin ya da olayların bir bölümünü konu olarak seçen, deneysel yöntemlere ve gerçekliğe dayanarak yasalar çıkarmaya çalışan düzenli bilgi olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca bilim, bir alandaki varlıkları ve olayları inceleme, açıklama, onlara ilişkin genelleme ve ilkeler bulma, bu ilkeler yardımıyla gelecekteki olayları kestirme gayretleri olarak da tanımlanabilir (Kaptan,1999).

Fen bilimleri; canlı ve cansız varlıkları, bunlar arasındaki ilişkileri sebep ve sonuç muhakemesi yaparak ortaya koymaya çalışan bir bilim dalıdır. Ayrıca fen bilimleri; doğayı ve doğal olayları sistemli bir şekilde inceleme, henüz gözlenmemiş olayları kestirme gayretleri olarak tanımlanabilir. Fen bilimlerinin asıl amacı; düşünen, soran, araştıran, iş yapan kişiler yetiştirmek ve öğrencilere bilim okuryazarlığını kazandırmaktır. Bilim okuryazarı olarak yetişen öğrenciler bilimsel düşünebilme, bilgiye ulaşabilme günlük yaşamda karşılaştığı sorunları problem çözme tekniklerini kullanarak çözebilme, teknolojiyi kullanabilme, yeni fikirler üretebilme yetisine sahip olurlar.

Fen Bilimleri, ülkelerin gelişmesinde ve ekonomik kalkınmasında önemli bir yere sahiptir. Bundan dolayı ülkeler bilimsel ve teknolojik gelişmelerden geri kalmamak ve ilerlemenin sürekliliğini sağlamak için bilgi ve teknoloji üretebilen bireyler yetiştirmek ama-

cıyla fen bilimleri eğitimine özel bir önem vermektedirler (Ayas, 1995). Bu bağlamda son yüzyıl içerisinde fen bilimleri eğitiminin kalitesini artırmak için birtakım girişimlerde bulunulmuştur. Bu girişimlerin çoğunluğu, yapılan değişimlere uygun yeni öğretim programlarının geliştirilmesi şeklinde gerçekleşmiştir (Ayas, 1995; Ayas, Çepni, Akdeniz, 1993). Öğretim programlarının istenilen düzeyde olmasını sağlamak amacıyla yapılan bu türden girişimler, ülkelerin gelişmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

Yapılan birçok araştırmada, öğrencilerin fen derslerinde konuyu kavraması için en etkili yöntemin “yaparak ve yaşayarak öğrenme” olduğu ortaya çıkmıştır. Laboratuvar çalışması, muhakemeyi, eleştirel düşünmeyi, bilimi anlamayı etkiler ve öğrencilere bilgi üretme yollarını öğrenmeyi kazandırır (Akdeniz ve ark. 1994).

Öğrencilerin fen bilimleri derslerinde yaparak yaşayarak öğrenme ortamları çoğu zaman laboratuvarlardır. Yaparak yaşayarak öğrenme yöntemi de daha çok deney yapma yoluyla gerçekleşmektedir. Fen eğitimiyle ilgili literatür incelendiğinde öğrencilerin deneyler aracılığıyla kazanabileceği bilgi ve beceri alanları beş başlıkta altında toplanmaktadır. Beceriler başlığı altında el becerileri, doğru kaynaklardan araştırma yapma ve iletişim yer almaktadır. Kavramlar başlığı altında gözlemlere dayalı olarak hipotez kurabilme, değişkenleri belirleyebilme, problem çözebilme, deney ortamını oluşturabilme ve yöntemine göre deney yapabilme, deneyin sonunda çıkarımda bulunabilme yer almaktadır. Bilişsel beceriler başlığında da eleştirel düşünme, problem çözme, uygulama, analiz ve sentez gibi üst düzey düşünme becerileri incelenmektedir. Bilimin doğasını anlama başlığında ise bilimsel yorum, bilim insanlarının nasıl çalıştıkları, bilimsel yöntemlerin türleri, bilim ve teknoloji ilişkisi incelenmektedir. Tutumlar başlığı altında merak, ilgi, risk alma, işbirliği, tarafsızlık yer almaktadır (Tamir, 1991; Yıldız ve ark 2006).

Deneyler yoluyla öğrencilerin soyut konuları somut olarak öğrenebildiği açıktır. Ancak yapılan araştırmalar incelendiğinde okullarda deneylerin yeterli düzeyde yapılamadığı belirlenmiştir. Bunun sebepleri arasında okul şartları, araç-gereç durumu, laboratuvar şartları, sınıf mevcutları, bazı öğretmenlerin deney yapmaya olumsuz tutumları vb. olduğu sayılabilir. Deney yönteminin kullanılmaması ezber yoluyla öğrenmeye yol açmaktadır. Bu da öğrencilerin sınavlarda başarısının düşük olmasına ve en önemlisi bilimsel düşünme yetisini kazanamamalarına neden olmaktadır (Ekici, Ekici ve Taskın, 2002).

Gürdal'ın (1997) yaptığı bir araştırmaya göre; öğretmenlerin laboratuvarı az kullanmaları ve daha az deney yapmalarını etkileyen faktörleri; malzeme yetersizliği, ders saatinin az olması, ortamın uygun olamaması, öğrencilerin laboratuvar ortamında kontrolünün zor olması olarak ifade etmektedirler.

Eğitimde fırsat eşitliği, tüm bireylerinin ayırım yapılmaksızın, yeteneklerini en uygun biçimde geliştirmede eğitim hizmetlerinden eşit ölçüde yararlanma şansına sahip olmaları olarak tanımlanmaktadır. Ülkemizde bölgeden bölgeye hatta aynı şehir içerisindeki okullarda bile aynı düzeyde eğitim verilemediği bilinen bir gerçektir. Eğitimde fırsat eşit-

liğini etkileyen pek çok faktör sayılabilir. Bunlardan biri de öğrenme ve ders işleme yöntemlerinin niteliksel ve niceliksel farklılıklarıdır. Hiçbir hukuksal engel bulunmamasına karşın, okulların olanakları eşit olmadığından dolayı eğitimden eşit ölçüde yararlanamadıkları görülmektedir. Bu nedenle, eğitimde fırsat eşitliğinin gerçekleştirilebilmesi için, insanların hukuk önünde eşit eğitim alma hakkına sahip olmaları yetmez. Bu hakkı kullanabilme olanaklarına da sahip olmaları gerekir. Eğitimde fırsat eşitliği hem ülkenin tüm şehirlerinde örgün eğitimde öğrenim gören öğrencilerin yanında engelli ve toplumun %2'sini teşkil eden üstün yetenekli öğrencilere de sağlanmalıdır.

Özel Eğitim Konseyi'nde üstün yetenekli kişiler, genel ve/veya özel yetenekliler açısından yaşıtlarına göre yüksek düzeyde performans gösterdiği, konunun uzmanları tarafından belirlenmiş kişilerdir, şeklinde tanımlanmıştır (MEB, 1991).

Üstün yetenekli bireyler toplumların geleceklerinin şekillenmesinde etkili faktörlerden birisidir. Gelişimlerinin tüm alanlarında akranlarından ileride, öğrenmeye meraklı, yaratıcılık ve gözlem yetenekleri yüksek, liderlik özellikleri ve sorumluluk bilinçleri gelişmiş bireylerdir. Üstün yetenekli öğrencilere eğitim verirken onu normal zekâyâ sahip arkadaşlarından izole etmemek gerekir. Üstün yetenekli çocuklar sosyal açıdan desteklenmeye özellikle ihtiyaç duyarlar. Üstün yetenekli çocuğun ona uygun bir akademik eğitimden geçirip, zihin gücünü ve bireysel yeteneklerini üretkenliğe çevirmiş bir ergen ve yetişkin haline gelmesini desteklemek ve ülke kalkınmasına katkısını sağlamak eğitim hedeflerimizden biri olmalıdır. Ancak bu hedefinin başarıya ulaşması, üstün yetenekli öğrencinin kişisel ve sosyal uyumunu sağlamış, ideal benliğine ulaşmış ruh sağlığı yerinde bir yetişkin olmasıyla anlamlıdır (Atabay, 2004). Geleceğimizin mimarları olacak olan bu bireyler sosyal sorumluluk projelerine dahil ederek sosyal uyumlarına katkı sağlanmalı ve üstün fikirlerinden faydalanılmalıdır.

Türkiye'de 2010 yılı itibarıyla 56 Bilim ve Sanat Merkezi (BİLSEM), Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğüne bağlı olarak faaliyet göstermektedir (url1). Bu eğitim merkezlerinde, "Zihinsel, Resim ve Müzik" alanlarında yetenekli oldukları belirlenen öğrencilere, bireysel yeteneklerini geliştirebilmeleri ve yaratıcılıklarını en üst düzeyde kullanmaları amacıyla eğitim verilmektedir. Öğrenciler temel eğitimlerini yaşıtları ile birlikte diğer ilköğretim ve orta öğretim kurumlarında almakta, haftanın en az iki günü BİLSEM'e gelmektedirler. BİLSEM'e kayıt olan bir öğrenci eğitim hayatı boyunca bu eğitim merkezinden faydalanabilmektedir.

Bu projenin amacı, Amasya iline bağlı kasaba ve köy okullarında, gönüllü öğretmenler tarafından belirli zaman dilimlerinde BİLSEM'lerde üstün yetenekli öğrencilere uygulanan fen bilgisi deneylerini gerek gösteri gerekse öğrencilerin aktif rol alacağı şekilde uygulamalı şekilde öğrencilere sunmaktır. Bu etkinliklere BİLSEM öğrencileri de dahil edilerek onların da sosyal sorumluluk bilinci kazanmaları sağlanacaktır. Bu sayede eğitimde fırsat eşitliği kapsamında öğrencileri bilimsel süreç becerilerini kullanabilen, yaratıcı düşünebilen ve sorgulayan bilinçli bireyler olarak topluma kazandırılmaya çalışılacaktır.

2. Yöntem

Proje çalışmasında pilot uygulama yapılması için önce Amasya Milli Eğitim Müdürlüğü'nden ve merkeze bağlı Ziyaret kasabası İlköğretim Okulu yönetiminden gerekli izinler alınmıştır. Pilot uygulamanın yapılacağı okul önceden ziyaret edilerek laboratuvar koşulları ve çalışma alanı tespit edilmiştir. Pilot uygulama ilköğretim 6. sınıflardan 45 öğrenci ve 7. sınıflardan 45 öğrenci olmak üzere 90 öğrenciye ve 4 sınıfa yapılmıştır. Deney yaparken BİLSEM öğrencileri de yapılan deneylere aktif olarak dâhil olmaları sağlanmıştır. Öğrencilerin uygun olduğu saatler seçilmiş ve çalışma öncesi öğrencilere proje hakkında kısa bilgi içeren powerpoint gösterisi izletilmiştir. Yapılan pilot uygulama fotoğraflarla sunulmuştur (Fotoğraf 1,2,3,4).

Çalışmada temel amaçları belirlenen ve basit malzemeler kullanılarak yapılan deneyler kullanılmıştır. Bu deneylerin adları ve kısaca amaçları aşağıda verilmiştir.

1. Ressam Robot: Elektrik motorundan faydalanarak basit bir robot yaparak, öğrencilerin düşünme becerileri, hayal gücü ve el becerilerini geliştirmek

2. Hava Tabancası: Hava basıncından faydalanarak havayı itebildiğimizi oyunla göstermek.

3. Hız Değişimi: Dairesel hareket pan cisimlerin hız değişiminin bağlı olduğu etmenleri göstermek.

4. Kuvvet ile Hal Değiştirme: Kuvvet uygulayarak madde hal değişimini gözlemleme.

5. Dalgıç: Deniz altı motorlarının çalışma prensibini göstermek.

6. Roket Yapalım: Etki tepki prensibinden faydalanarak roketlerin çalışma prensibini göstermek.

7. Trafik Işıkları: Yükseltgenme indirgenme tepkimelerinin incelenmesi

8. Mavi Şişe: Yükseltgenme indirgenme tepkimelerinin incelenmesi

9. Yanmayan Kağıt: Yanmayı görme, tuzun tutuşma sıcaklığını düşürdüğünü görme

10. Lav Lambası: Sıvıların yoğunluk farkını gösterme

11. Fil Diş Macunu: İki farklı maddeden kimyasal tepkime sonucu yeni madde oluştuğunu gösterme.

12. Şişe İçinde Balon: Havanın bir madde olduğu ve yer kapladığını gösterme.

Proje çalışmasının sonuçlarını değerlendirmek ve üstün yete-



Fotoğraf 1: BİLSEM 'de yapılan etkinliklerden örnekler



Fotoğraf 2: Ziyaret İlköğretim okulunda uygulanan pilot etkinlik.



Fotoğraf 3: Ziyaret İlköğretim okulunda uygulanan pilot etkinlik.



Fotoğraf 4: Ziyaret İlköğretim okulunda uygulanan pilot etkinlik.

neklı öğrencilerin Türkiye'deki eğitime bakış açıları ve fen eğitimi ile ilgili düşüncelerini almak amacıyla Bilim ve Sanat merkezindeki çeşitli düzeydeki 10 öğrenci ile proje çalışmasının uygulandığı Ziyaret İlköğretim Okulu 6. ve 7. sınıf öğrencileri ile çalışmanın ulaştığı sonuçları değerlendirmek için yapılandırılmamış mülakat yapılmıştır.

3. Sonuçlar ve yorumlar

Etkinlik sonu değerlendirme yapabilmek için yapılandırılmamış mülakat yöntemi kullanılarak öğrencilerle görüşmeler yapılmıştır. BİLSEM'e ve Ziyaret İlköğretim okuluna devam eden öğrencilere yöneltilen mülakat sorular ve alınan cevapların analizleri aşağıda sunulmuştur. Bu görüşler benzer gruplara ayrılarak aşağıda belirtilmiştir.

Yapılan etkinlik hoşunuza gitti mi? Duygularınızı yazar mısınız? *Sorusuna öğrencilerin tamamı etkinliğin hoşlarına gittiği cevabını vermiştir. Bu etkinliğin tekrar yapılmasını, daha önce görmedikleri deneyleri gördükleri, çok şey öğrendiklerini ve çok mutlu olduklarını belirtmişlerdir.*

Bu cevaplar sonucunda etkinliğin öğrenciler açısından çok verimli geçtiğini söyleyebiliriz.

Deney yapmayı seviyor musunuz, neden? *Sorusuna öğrenciler deney yapmayı çok sevdiğini, deney yapınca fen bilgisi derslerinin hem heyecanlı hem de eğlenceli geçtiğini, deney yaptıkları zaman bir şey başardıkları için*

kendileri ile gurur duyduklarını, bilimi öğrenmek deney yapmayı sevdiğini belirttiler.

Öğrencilerden sadece bir tanesi deney yapmayı sevmediğini sıkıcı geldiğini laboratuardan hoşlanmadığını, laboratuvar araç gereçlerini kırmaktan korktuğunu söylemiştir.

TV de çocuk kanallarında gördüğünüz deneyleri evde yapıyor musunuz? Sorusuna öğrencilerin tamamı evet cevabını vermişleridir.

Bu da TV kanallarının eğitime verdiği olumlu yönde desteği göstermektedir.

Bundan sonra evdeki malzemelerle deney yapmak ister misiniz? Evdeki malzemelerle deney yapmak istediklerini hatta bunları ailelerine ve kardeşlerine göstermek istediklerini bunun için çok heyecanlı olduklarını söylediler.

Fen bilgisi dersleri nasıl daha cazip hale getirilebilir?

Sadece dersler sınıfta değil laboratuvar da bahçede de işlenmeli, oyun oynanmalı, fen derslerinde deney yarışmaları düzenlenmeli, en güzel deneyi yapana ödülleri verilmeli, fenle ilgili yerlere gezi yapılmalı şeklinde cevap vermişlerdir.

BİLSEM'e devam eden çeşitli düzeydeki 10 öğrenciyle yapılan mülakatın sonuçları aşağıda verilmiştir.

Türkiye'deki eğitim problemleri nelerdir? sorusuna *sınav sistemi, okullaşmanın az olması, okullara ulaşım sorunu, sınıfların kalabalık olması, okullardaki araç gereç eksiklikleri, kız öğrencilerin okullara gönderilmemesi şeklinde ifade etmişleridir*

Okulların temel problemleri nelerdir? *Sınava girecek öğrencilere baskı yapılması, sınıfların kalabalık olması, ders araç gereçlerindeki eksiklik, laboratuvar ve kütüphanelerin sınıf olarak kullanılması, derslerin sıkıcı işlenmesi, okuldaki faaliyetlerin az olması şeklinde sıralanmıştır.*

Fen bilgisi derslerinde yaparak ve yaşayarak öğrenme yöntemi yeterli kullanılabiliyor mu kullanılamıyorsa neden? *Devlet okullarında imkânsızlıklardan dolayı yeterince kullanılamadığı ama bazı özel okullarda bu problemin olmadığı, ayrıca bazı öğretmenler yaparak yaşayarak öğrenme yöntemi yerine dersleri kendi anlatmayı tercih ettiğini çünkü bunun onlara daha kolay geldiğini ifade etmişleridir.*

Okullardaki laboratuvarlar yeterince kullanılabiliyor mu? Kullanılamıyorsa neden? *Okullarda bir tane laboratuvar olduğu için yeterli düzeyde kullanılamıyor. Bazen okullarda laboratuvarlar sınıf olarak kullanılı-*



Fotoğraf 5: Ziyaret İlköğretim okulunda uygulanan pilot etkinlik.

yor. Bazen de öğretmenlerimiz deney yapmak istemiyor çünkü arkadaşlarımız laboratuarda çok gürültü yapıyor. Bazı öğretmenlerimizde laboratuardaki deney malzemeleri kırılacak diye kullanılmak istemiyorlar diye belirtmişlerdir.

Okullardaki fen eğitimini iyileştirmek için önerileriniz nedir? Teknolojik imkânlardan faydalanılmalıdır. Görerek daha çok öğrendiğimiz için görsel araçlardan ve deneysel yöntemler faydalı olabilir. Doğayla ilgili konuları doğada yapılabilir ve bunun için gerekli alt yapı hazırlanmalıdır.

Türkiye'deki eğitimi iyileştirmek için önerileriniz nelerdir? Şehirler ile köy okulları arasında ki eğitim farkı kaldırılmalıdır. Köylerde de iyi eğitim verilebilmesi için okulların koşulları düzeltilmelidir. Sınav sistemi değiştirilmelidir. İlköğretimden liseye sürekli sınava girmek bizi yoruyor ve başka alanlarda (hobi,spor,müzik vb) zaman geçirmemizi engelliyor. Buda bizim sosyal gelişimizi engelliyor. Okulu sevdirmek için daha çok faaliyetler yapılmalı.

7. İlköğretim okuluna uyguladığımız etkinlik verimli oldu mu? Başka ne tür etkinlikler yapılabilir? Öğrencilerin tamamı yapılan etkinliğin çok verimli olduğunu, kendilerini önemli hissettiklerini bu çalışma tekrar yapılırsa seve seve katılacaklarını söylediler. Bu etkinliklerin daha verimli olması için tüm öğretmenlerin de katılımcı olmaları gerektiğini ve buna benzer etkinlikleri çocuk yuvalarında, çocuk ıslahevlerinde de uygulayabileceğimizi belirttiler.

Verilen cevaplar sonucunda üstün yetenekli öğrencilerin Türkiye'deki eğitim problemleri hakkında fikir sahibi oldukları ve sorunlara çözüm önerileri getirebildikleri söylenebilir.

İlköğretim ve BİLSEM öğrencileri ile yapılan mülakatın sonucunda fen derslerinin, deneylerle birlikte işlenilmesi öğrencilerin fen bilgisi dersine ilişkin başarı ve tutumlarını artırarak fen dersini daha çok sevmelerine neden olduğu söylenebilir.

Öğrenci görüşlerinden elde edilen bulgulara göre, öğrencilerin fen bilgisi derslerini deney ağırlıklı bir şekilde işlemek istediklerini göstermektedir. Bu nedenle fen bilgisi dersleri olabildiğince çok günlük yaşamla ilişki kurularak işlenmeli, gelişen teknolojiyen faydalanılmalı derslerin sadece okul ortamında değil gezi gözlem yöntemine uygun olarak da okul dışı etkinliklerle desteklenmelidir.

Bu etkinlik sonucunda fen eğitimi olanaklarına yeterince ulaşamayan öğrencilere bu ve benzeri etkinliklerle faydalı olunabileceği söylenebilir. Ayrıca üstün yetenekli öğrenciler sorunlara çözüm aşamasında katılımcı olmaları sağlanarak hem onların sosyal uyumları hem de ülke sorunlarına farklı çözümler üretmelerine fırsat verilebilir. Etkinliklerin uygulamasında gönüllü olarak katılan öğretmenler diğer öğretmenlerle işbirliği içine girerek bilgi paylaşımında bulunabilirler.

Bu projenin hayata geçirilmesi ile hem üstün yetenekli öğrenciler hem örgün öğretimdeki öğrenciler hem de alan öğretmenleri fen eğitimi ve eğitim problemlerinin tespiti ve çözümünde önemli saç ayakları olacaklardır.

KAYNAKÇA

- Akdeniz, A., R., Ayas, A., Çepni, S. (1994). Fen bilimleri eğitiminde laboratuvarın yeri ve önemi, laboratuvar uygulamalarında amaçlar ve yaklaşımlar. *Çağdaş Eğitim*, 205;7-12
- Atabay, N., (2004) Üstün Yetenekli Olan ve Olmayan Ergenlerin Algıladıkları Anne Baba Tutumlar ile Uyum Düzeyleri Arasındaki ilişkinin incelenmesi; Üstün Yetenekli Çocuklar Bildiriler Kitabı I. Türkiye Üstün Yetenekli Çocuklar Kongresi yayın dizisi 2. .sy.367
- Ayas, A. (1995). Fen Bilimlerinde Program Geliştirme ve Uygulama Teknikleri Üzerine Bir Çalışma: İki Çağdaş Yaklaşımın Değerlendirilmesi, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 11, 149-155
- Ayas, A., Çepni, S., Akdeniz, A.R. (1993). Development of the Turkish Secondary Science Curriculum, *Science Education*, 77, (4), 433-44
- Ekici, F. T., Ekici, E. ve Taskın, S. (2002). Fen laboratuvarlarının içinde bulunduğu durum http://www.fedu.metu.edu.tr/ufbmek-5/b_kitabi/PDF/Fen/Bildiri/t90d.pdf
- Gürdal, A.(1997). Sınıf öğretmenliği öğrencilerinin fene karşı tutumları ve fen öğretiminde entegrasyonun önemi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*,
- Kaptan, F. (1999). Fen bilgisi öğretimi. İstanbul:öğretmen kitapları dizisi, Milli Eğitim Basımevi
- Tamir, P. (1991). Practical Work In School Science: An Analysis Of Current Practice. InB. E. Woolnough (Eds.). *Practical Science: The Role And Reality Of Practical Work In School Science (13-20)*. Milton Keynes: Open University Press.
- Yıldız, E., Akpınar, E., Aydogdu, B. ve Ergin. Ö. (2006). Fen bilgisi öğretmenlerinin fen deneylerinin amaçlarına yönelik tutumları. *Türk Fen Eğitimi Dergisi*, 3 (2), 2-18.
- MEB., (1991). Üstün Yetenekli Çocukların Eğitimi Raporu, Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı, url1:<http://orgm.meb.gov.tr/Kurumlarimiz/OzelEgitimKurumlarimiz/bilimsanatmrkadsr.htm>

ÇOCUKLARIN TELEVİZYONA “OLUMLU KATILIMI” PROJESİ

Meryem Akbal		
<i>Yumurcak Televizyonu Genel Yayın Yönetmeni</i>		

“Yeteneklerini geliştirme ve üretme haklarının” Televizyona yansımaları BUNU BEN BAŞARDIM, Televizyon Programı Projesi

Konu: Çocukların Televizyona “Olumlu Katılımı” ve “Yeteneklerini Geliştirme ve Üretme Haklarının” Televizyona Yansımaları

Proje adı: Bunu Ben Başardım Televizyon Programı Projesi

Sorumlu: Yumurcak Televizyonu Genel Yayın Yönetmeni Meryem Akbal

Proje ortakları: Anaokulları, Eğitimciler

Proje süresi: 1 Yıl / Program Süresi: 2 dakika / Yayın Periyodu:haftada 7 gün

Proje ölçülebilirliği: 1 Yılda, 175 Çocuğun Ekran Karşısında Yeteneğini Üretime Dönüştürmesi ve Türkiye’de ve Dünyada Digital Yayın İzleyen Binlerce Akranına Örnek Olması

Proje ile çözülmek istenen sorun

Ana okuluna gidemeyen çocukların bu imkana sahip olan akranlarına oranla öz güven, küçük kas gelişimi ve uyaran çeşitliliği bakımından geri kalması ve ekran karşısında uzun zaman geçiren çocukların pasif konumları.

Projenin amacı ve işlevi

- Çocukların yaşlılarını örnek alarak yeteneklerini ortaya çıkarmak, bu yetenekleri kullanacakları bir platform oluşturmak,
- Ana okulu aktivitelerinden biri olan masa üstü faaliyetleri ile çocukların el becerilerini geliştirmek,
- Çekimde görev alan çocukların; yaşlılarıyla “yaptığını göstererek paylaşmasını”, “bunu ben başardım” duygusunu yaşarken ekran başındaki akranlarını da teşvik etmesini sağlamak,
- İzleyici çocukların; telkin edici bir yetişkin yerine, özdeşim kurabileceği “kendi akranlarının yaptığı” faaliyeti evinde deneyerek, ortaya koyduğu üretimden gurur duymasını ve ekrandaki yaşıtı ile “bunu ben başardım” mutluluğunu paylaşmasını sağlamak,

- Ekran karşısındaki çocuğu olumlu yönde harekete geçirmek,
- Çeşitli malzemeleri fark edip kullanmasını ve bunlardan yeni şeyler üretmesini teşvik etmek.

Yöntem ve stratejiler

- Ana okulları ile iletişime geçilerek çekimi yapılacak masa üstü faaliyetler ile bu faaliyeti hangi çocukların yapacağı kararlaştırılır.
- Ana okuluna gidilerek yönetmenin belirlediği alanda; öğretmenin yönlendirmesiyle çocuğun faaliyeti yapma aşamaları çekilir.
- Çocuğun eserini tamamlayıp, son halini ekrana göstermesi ile bölüm kapanır.
- Çekim sonrasında yaptığı faaliyet özel bir hediye ile çocuğa ödül olarak verilir.

Planlama tablosu

YAPACAKLARIMIZ		NE ZAMANA KADAR	KİM YAPACAK	KAYNAKLAR VE YAPILMASI GEREKENLER
Hedefimiz	Faaliyetler			
Yaşıtlarını örnek alarak ekran karşısında olumlu yönde harekete geçmeleri ve yeteneklerini geliştirmeleri “bunu ben başardım” övüncü ile öz güvenlerinin pekiştirilmesi	<ul style="list-style-type: none"> * Bölgedeki ana okullarının belirlenmesi * Ana okulu yöneticileri ile faaliyet yapacak çocukların belirlenmesi, * Yönetmenin en uygun çekim alanını belirleyerek, çocuğu ve öğretmeni de motive ederek çekimi tamamlaması * Doğal çekimler üzerine çok minik grafik hareketlerin eklenmesi * Çocuğa bir hediye vermek * Çocuğa çekimi yapılan programın DVD kaydının hediye edilmesi 	Raporlama: 1 yıl	<ul style="list-style-type: none"> 1. Yayın Planlama Yöneticisi A.S. 2.Yönetmenler D.N. ve S.O. 4-Ana Okulu Eğitimcileri. 5- Kameraman M.Ç. 7. Grafiker M.D. 6- Montaj Yönetmeni S.T. 7- Organizasyon Sorumlusu G.A. 	<ul style="list-style-type: none"> 1. Işık, ses ve kamera düzeneklerinin ve ekibinin dış çekim yapabilmesi 2.Kayıtların düzenlenmesi ve takibi için bir bilgisayar 3. Organizasyon trafiği için bir telefon 4. Katılım ödülü olarak sunulacak hediyeler için sponsor 5. Ulaşım ve prodüksiyon ekibi için bütçe

Sonuçlar

Ara rapor

İlk bölümlerde; Ana Okulu eğitimcilerinin çocukları seçerken dikkate aldıkları gerekçelerin bazen uygun düşmediği ve çocukları yönlendirmekte aşırıya kaçtıkları gözlemlendi. Çocuğun yapabildiği kadarını yapmasına izin vermiyor “mükemmel bir ürün ortaya koyması” için telkinde bulunuyorlardı. Çocuğun “keyif almasının kusursuz bir iş çıkarılmasından daha önemli olduğunu, az müdahale ile kendi doğal sürecinde ortaya koyacağı ürünün, yeterince iyi bir ürün olarak algılanabileceğini” öncelikle öğretmenlere hatırlatmak gerekti.

Çocuklar, ilerleyen bölümlerde üzerlerindeki baskı azalınca çok daha eğlenceli bir üretim süreci yaşayıp, bunu ekrana yansıttılar.

Seyirci çocuklar içinde “ekrandaki akranından etkilenecek harekete geçen ve o faaliyeti yapmaya girişenlerin” oranı; giderek yükselen bir ivme ile “sadece akranlarını seyredenlerin” oranını kısa zamanda aştı. Ebeveynlerden aldığımız mektuplar ve e-postaların artan sayısından ve içeriği bizi bu sonuca ulaştırdı.

Son rapor

Yapan ve izleyen çocuk kitlesi olarak iki ayrı grubun da farklı kazanımlar edindiği bir proje oldu. Bunu Ben Başardım adlı bu Televizyon Programı projesi; yeteneklerini geliştirecek üretimlerde bulunabilen, diğerlerine özellikle de akranlarını örnek alan pek çok çocuğa “bunu ben başardım” dedirtti.

Geliştirilmesi amaçlanan materyaller

- Başlangıçta basit ve doğal, her evde her an bulunabilen ekonomik materyaller kullanılmasının planlandığı projede lükse kaçmadan “evdekini değerlendir” hedefinin korunmasına büyük özen göstermek
- Çocukların fazla yönlendirilmeden, üretimlerine müdahale edilmeden “yapabildiklerini YETERİNCE İYİ kabul ederek” çalışabilmeleri için ortamı daha özgür ve doğal kılmak.
- Ortaya çıkan görsel malzemenin TELEVİZYON için YETERİNCE İYİ olmaması sorununu, çocuk “doğallığının kendine özgü güzelliğini” ön plana çıkararak, gerektiğinde grafiklerle destekleyerek çözmek.

Proje ek materyalleri

EK 1: Programın bölümlerinden örnek video kaydı

EK 2: Katılımcı listeleri

Çocukların “Kendilerini SANATLA İfade Etme Hakkının” Televizyona Yansımaları RESİM DEFTERİ Televizyon Programı Projesi

Proje süresi:1 yıl (321 program)

Katılım: Tüm Türkiye ve Dünyanın farklı coğrafyalarında yaşayan çocuklar

Konu: Çocukların Televizyona“Olumlu Katılımı” ve “Kendilerini SANATLA İfade Etme Hakkının” Televizyona Yansımaları

Proje adı: RESİM DEFTERİ Televizyon Programı Projesi

Sorumlu: Yumurcak Televizyonu Genel Yayın Yönetmeni Meryem Akbal

Proje ortakları: Pedagoglar, Ebeveynler, Sanat Yönetmenleri

Proje süresi: 1 Yıl / Program Süresi: 2 dakika / Yayın Periyodu:haftada 7 gün / günde 3 tekrar

Proje ölçülebilirliği: 1 yılda, 1500 çocuk 8000’in üzerindeki eserini; posta yoluyla, internet aracılığıyla ve elden televizyona ulaştırması ve bu eserlerin 1518’inin ekranı renklendirmesi... (Kalan resimler yeni dönemde yayınlanmayı sürdürüyor ve çocuklar resimlerini göndermeye devam ediyor.)

Proje ile çözülmek istenen sorun

Kendini “konuşarak” ifade etme konusunda çekimser olan çocukların ifade sorununa çözüm üretmek, “ben resim yapamam / iyi yapamam” ön yargısı olan çocukların cesaret-sizliğini yıkmak, eğitim sistemindeki “sanatsal faaliyetler sadece yetenekli çocukların uğraşdır” yaklaşımını değiştirmek.

Projenin amacı ve işlevi

- Çocukların içinden gelenleri kağıda aktararak, kendisini ifade etmesini sağlamak,
- Tasarım yeteneklerini, hayal güçlerini desteklemek ve estetik algılarını geliştirmek,
- Dünyalarını, hayallerini “kendi çizgileriyle ve renkleriyle, diledikleri gibi” resmetmeleri konusunda yüreklendirmek, sözlerle ifade edemediklerini çizgilerle açığa çıkarmalarını sağlamak,
- Başta resim olmak üzere pek çok sanat faaliyetinin, yetenek kıyaslaması değil de “bir ifade şekli / estetik algı sunumu” olduğunu ve çocukların yaptığı her bir resmin güzel olduğunu vurgulamak,
- Resim yapmaya ve sanatla ilgilenmeye özendirmek.

Yöntem ve stratejiler

- Çocukların; kanalın açıldığı günden bu yana / 2 yıl süresince televizyona göndermiş oldukları mektupların içine koydukları çok sayıda resmi, ilk bölümlerin malzemeleri olarak kullanmak,
- Televizyonda her bölüm sonunda “sen de resim yap, gönder, yayınlansın” duyurusu geçmek,

- Web sitesine tüm bölümlerin video kaydını koymak ve çocukların web üzerinden de resimlerini gönderebilmelerini sağlayarak programa katılımlarını kolaylaştırmak,
- Resimlerin planlamasını yapan Sanat Yönetmeninin resimlerin yapısına asla dokunmayarak “ekranda daha net görünebilmeleri için sadece renkleri doygunlaştırmak” için teknik destek kullanması,
- Resmin altına çocuğun ad ve soyadının yazılarak resimle birlikte aynı karede yayınlanması,
- Resim gönderen her çocuğa; resminde işlediği konuya göre kitap seçmeye özen göstermek ve bu hediyeyi teşekkür kartı ile birlikte kargo yoluyla çocuğun adresine ulaştırmak,
- Aynı çocuk, defalarca “farklı resim” gönderdiğinde her birini teker teker yayınlamak ve her seferinde “o eserin ödülü olan kitap” hediyesini göndermek,
- Resim yapmaya özendirirken kitap sevgisini de aşılamak.

Planlama tablosu

YAPACAKLARIMIZ		NE ZAMANA KADAR	KİM YAPACAK	KAYNAKLAR, YAPILMASI GEREKENLER
Hedefimiz	Faaliyetler			
Okul öncesi çocukların, televizyon ekranından tüm dünyaya “kendilerini sanatla ifade etmesine” imkan tanıyarak, özgüvenlerini arttırmak.	<ul style="list-style-type: none"> * Resimlerin yayına hazırlanması * TV yayınında ve web sitesinde “katılım duyurusunun” yapılması * Gelen tüm resimler için çocuklara hediye gönderilmesi * Tüm resimlerin televizyonda yayımı sonrası web sitesine eklenmesi ve 1 yıl boyunca internette görünmesi... 	Raporlama: 1 yıl	1. Sanat Yönetmeni S.G.. 2- Montaj Yönetmeni S.T. 7- Organizasyon Sorumlusu G.A. 3 -Web Master B.Ö.	Üstün yetenekli çocukların konunun uzmanları tarafından tespit edilip, özel eğitim almaları için destek sağlanması

Sonuçlar

Ara rapor

Başlangıçta gönderilen resimlere anne baba ya da öğretmen yardım ederse diye endişelendik. Genelde müdahalesiz resimlerin geldiğini görünce, çocukların “kendi resimlerini kendileri yapmaya” ne kadar önem verdiğini anladık ve rahatladık.

İlerleyen süreçte; çocukların programa resim göndermeyi aklına koyduğu ilk günden itibaren çok sayıda resim yapıp içlerinden “kendisinin” en beğendiğini “seçip” kanala ulaştırdığını fark etmeye başladık. Okul panosuna öğretmen seçiyor ama tüm dünya ço-

çocuklarına gösterilecek olan eseri “çocuk kendi seçiyor” ve ödülü de büyük!

İlk aylar binlerce posta ve e-mail aldık, kanala bizzat gelerek resimlerini getirenler de çoktu. Ölçü, malzeme, konu sınırlaması olmayan bu resim talebimiz; çocukların ne istiyorlarsa onu yapmalarına imkan vererek onları özgür kıldı ve gün içinde de dinginleşmelerini sağladı.

Çocukların kendi televizyon kanallarına bu üretimlerini; postaneye giderek, kanala bizzat gelerek ya da internete koymak için bir dizi teknolojik aşamayı; anne, baba, abla, ağabey, öğretmen, arkadaş gibi çevresindeki insanlarla paylaşarak gerçekleştirmesi, hayata aktif katılarak sosyalleşmesine de katkı sağladı.

Bazı çocuklar; arkadaş / kuzen bir araya toplanıp, bu program için yaptıkları resimleri gösteren fotoğrafları çekerek katılımlarını daha da renklendirme çabasını da gösterdiler.

Televizyonda yayınlanan bütün resimler internet sayfasında da yayınlanıyor ve sayıları sürekli artıyor. Yani çocuk istediğinde minimum 1 yıl boyunca eserini internette görme ve gösterme imkanına sahip.

Son rapor

1 yıl süresince hem Türkiye'nin hem de dünyanın farklı coğrafyalarından 1500'ün üzerinde çocuk 7,000 civarında eserini yayınlanmak üzere televizyona gönderdi. Katılımın yüksekliği “çocukların kendilerini sanatla ifade etmesi” yolunda kitle iletişim araçlarının ne kadar etkin bir rol oynadığının en büyük göstergesi.

Televizyon haricinde kanalın web sitesinden kendi yaptığı resimleri bir yıl boyunca izleyip çevresine de gösterebilecek olması; çocukların hem özgüvenlerini pekiştirdi hem de üretme ve seçme haklarını kullanmanın hazzını hissettirdi.

Programın geleceğine yönelik hedefler

- Resim dışındaki sanat dallarının da programa dahil edilmesini sağlamak
- Gönderilen resimlerden oluşan sergiler düzenlemek,
- Gönderilen resimlerin animasyonlarını oluşturarak, tek boyutlu eserlerini hareketlendirerek onlara sürpriz yapmak, canlandırma sineması gibi yeni bir sanatsal alanı keşfettirmek,
- Tasarım ufuklarını geliştirmek.

Proje ek materyalleri

EK 1: Programın bölümlerinden örnek video kaydı

EK 2: Katılımcı Listeleri

Çocukların “Kendilerini KONUŞARAK İfade Etme Hakkının” Televizyona Yansımısı UÇAN BALON Televizyon Programı Projesi

Proje süresi: 2 yıl (1160 program)

Katılım: İstanbul

(İzleme: Türkiye ve Dünya genelinde digital yayın izleyen çocuklar ve aileler...)

Konu: Çocukların Televizyona “Olumlu Katılımı” ve “Kendilerini KONUŞARAK İfade Etme Hakkının” Televizyona Yansımısı

Proje adı: Uçan Balon Televizyon Programı Projesi

Sorumlu: Yumurcak Televizyonu Genel Yayın Yönetmeni Meryem Akbal

Proje ortakları: Anaokulları, Pedagoglar, Ebeveynler

Proje süresi: 2 Yıl / Program Süresi: 5 dakika / Yayın Periyodu:haftada 5 gün

Proje ölçülebilirliği 2 Yılda, 1160 Çocuğun Televizyon Ekranından Tüm Dünyaya Seslenmesi

Proje ile çözülmek istenen sorun

Ekranlarda senaristler tarafından kurgulanan ve doğal olmayan şekilde “yetişkin gibi davranan çocuk portrelerinin” çocuklar üzerinde yarattığı olumsuzluklar.

Projenin amacı ve işlevi

- Çocuğun doğal hali ile gelişim “düzeyine uygun şekilde” yer aldığı bir çocuk alanı oluşturmak,
- Çocuğa; televizyon aracılığıyla geniş bir kitle karşısında konuşma ve bir yetişkinin sorularına cevap verme alışkanlığını kazandırmak,
- Programa katılmak isteyen okul öncesi çocuklara, küresel nitelikteki bir televizyon ekranında “kendilerini ifade etme hakkını” tanımak,
- Özel hayatın mahremiyetine özen gösterere, çocuk ruhunun doğal ve özgür haliyle ifade edilmesine imkan vermek,
- Televizyon aracılığıyla, hem akranları hem de kendileri hakkındaki farkındalıklarını arttırmak,
- Ebeveynlere, okul öncesi çocukların özelliklerini “farklı örnekler üzerinden” anlama ve değerlendirme imkanı sunmak,
- İzleyici konumundaki çocukların, ekranda izlediği çocukla özdeşleşmesini sağlayarak, kendilerini ifade etme ve çevresiyle kolayca iletişime geçme konusunda cesaretlendirilmesi,
- Yetişkinlere, bütün çocukların birbirinden farklı birer birey olduğunu hatırlatmak,
- Aidiyet hissini geliştirmek (kendilerini bir sosyal yapının parçası hissetmelerini sağlamak) ve davranış gelişimlerini pekiştirmek.

Yöntem ve stratejiler

- Ebeveynler programın içeriği konusunda bilgilendirilir,
- 4-7 yaş aralığındaki okul öncesi çocuklarla ebeveynleri vasıtasıyla iletişim kurulur,
- Birlikte televizyon kanalına gelmeleri sağlanır,
- Stüdyoda tek tek her bir çocuğun çekimi yapılır,
- Çocuğun “kendi dünyasındakileri açığa çıkarabilmesine yardımcı olabilmek için, pedagoğ; çekim öncesi ebeveynlere “çocuğu tanımaya yönelik” sorular sorar,
- Pedagoğ, kameranın yanından çocukla sohbet eder,
- Çocuğun “kendi öyküsünü anlattığı ve kahramanının sadece kendisi olduğu” bu özel filmin yayınlanacağı gün, çocuğa ve ebeveynlerine bildirilir,
- Çocuğa, ekranda hem kendini izleme hem de yakın çevresine birkaç kez izlettirme imkanı tanınır.

Planlama tablosu:

YAPACAKLARIMIZ		NE ZAMANA KADAR	KİM YAPACAK	KAYNAKLAR, YAPILMASI GEREKENLER
Hedefimiz	Faaliyetler			
Okul öncesi çocukların, televizyon ekranından tüm dünyaya “kendilerini ifade etmesine” imkan tanıyarak, özgüvenlerini arttırmak	<ul style="list-style-type: none">* Bölgedeki ana okullarının belirlenmesi* Ana okulu yöneticileri ile temasa geçilerek, projeden haberdar edilmesi ve çocukların katılım organizasyonunun ortak yürütülmesi,* Projede destek olacak 2 pedagoğ ile anlaşılması* Bir pedagoğun çekim süresince “daima” çocuğun yanında stüdyoda “hazır” bulunması* Çocukların TV kanalına geldiği andan itibaren “ilgi ve özenle karşılanması”...* Çocuk ve ailenin çocuk televizyonundan neler beklediğini öğrenebilmek için ebeveynlerle “anket” yapılması* Stüdyonun/ çekim alanının çocuğun sevdiği oyuncak ve objelerle dekore edilmesi,* İnternet ve telefon aracılığıyla TV kanalımıza başvuran çocukları davet etmek* Her çekim sonrası çocuğa bir hediye vermek* Çocuğa çekimi yapılan kendi programının DVD lerinin kaydedilerek hediye edilmesi* Televizyonun web sitesine de çekimlerin yüklenerek, çocuğun ve ailesinin istediğinde İnternet üzerinden kendi filmine ulaşabilmesi	Raporlama: 2 yıl Devamlılık: (Televizyon bütçesinin onaylandığı son güne dek, sürekli...)	1. Yayın Planlama Yöneticisi A.S. 2.Yönetmenler D.N. ve S.O. 4-Pedagoğ Ö.X. 5- Kameraman M.Ç. 7. Grafiker M.D. 6- Montaj Yönetmeni S.T. 7- Organizasyon Sorumlusu G.A.	1. Işık, ses ve kamera düzeneklerinin ve ekibinin tam olduğu bir greenbox stüdyo, 2.İlgili tüm kayıtların düzenlenmesi ve takibi için bir bilgisayar 3. Organizasyon trafiğinin yapılabilmesi için bir telefon 4. Çocuklara katılım ödülü olarak sunulacak hediyeler için bütçe 5. Pedagoğ ve prodüksiyon ekibi için bütçe

Sonuçlar

Ara rapor

Proje başlangıcında; stüdyoda kameramanın karşısında sandalyede oturan ve pedagoğla sohbet etmesi beklenen çocuklardan bazıları “izlenmenin gerginliğini” yaşayarak tutuk konuştu, bir diğeri ağladı ve çok ender de olsa bazıları hiç konuşmadı. Pedagoğun o sırada çekim alanında olması ve onlarla kurduğu sağlıklı iletişim, çocukların bu tür gerginliklerini atlatmasına imkan verdi.

İlk kez stüdyo ortamında kamera karşısına geçen çocuklarda oluşan tedirginliği, oyuncaklarla ve kişisel eşyalarla ortadan kaldırma yoluna gidildi.

Projenin doğal akışını en fazla kesen unsur; stüdyoda çocuğun yanında gelen ebeveynlerin tutumu oldu. Sohbet sırasında; anne babalar sabırsızlanıp çocuğu yönlendirmeye çalıştı. Ebeveynlerin sanki bir sınava girmişçesine telkinde bulunmaları, çocukları çok olumsuz etkiliyordu. İlerleyen süreçte, pedagoğ; çekim öncesi anne baba ile konuşarak, önce onları sakinleştirdi ve müdahale etmelerini engelledi.

Her çocuğa; çekim sonrası “kendisini ifade etmesinin ödülü” olarak bir hediye takdim edildi.

Stüdyodaki doğal / ham çekimlere montaj sırasında eklenen “grafikler ile görsel unsurlar” renkli ve hareketli dünyalarını desteklediği için çocuklar tarafından çok sevildi.

Son rapor

İki yıllık yayın süreci sonunda;

Program aracılığıyla 1160 çocuk televizyon ekranından “tüm dünyaya” kendini ifade ederek “sevdikleri yemekleri, hayvanları, arkadaşlarını... kısaca dünyalarını” ekrandan kendi yaşıtlarına ve izleyicilere aktardılar.

Okul öncesi süreçte; ana okuluna giden ve gitmeyen onbinlerce izleyici çocuk; akranlarının hikayelerini dinleyerek, farklı şeyler öğrendi, olumlu davranışlar kazandı.

Programın geleceğine yönelik hedefler

- İki yıllık süreçte, programın stüdyo çekimi olması nedeniyle sadece İstanbul’da bulunan çocuklar konuk alınabildi. Katılımcı çocuk ağını, tüm Türkiye ve Dünya çocuklarına açarak “çocuk katılımını çeşitlendirip” zenginleştirmek,
- Çekim yapılan stüdyoyu çocuklara özgü dekorlarla sık sık yenilemek.

Proje ek materyalleri

EK 1: Programın bölümlerinden örnek video kaydı

EK 2: Katılımcı listeleri

EK 3: İzleyici yorumları

EK 4: Haber küpürleri

Çocukların “Öğrenme ve Haberleşme Haklarının” Televizyona Yansımaları YUM YUM Haber / Magazin / Sanat, Televizyon Programı Projesi

Proje süresi: 1.5 yıl

Katılım: TÜRKİYE

Konu: Çocukların Televizyona “Olumlu Katılımı” ve “Öğrenme ve Haberleşme Haklarının” Televizyona Yansımaları

Proje adı: YUM YUM Haber / Magazin / Sanat, Televizyon Programı Projesi

Sorumlu: Yumurcak Televizyonu Genel Yayın Yönetmeni Meryem Akbal

Proje ortakları: Çocuklara Yönelik Proje Yapan Kurumlar, Atölyeler, Tiyatrolar, Müzeler, Sanatçılar, Belediyeler, Okullar, Kurslar, Spor Kulüpleri...

Proje süresi: 1,5 Yıl / Program Süresi: 5 dakika / Yayın Periyodu: Haftada 7 gün

Proje ölçülebilirliği 1,5 Yılda; Türkiye’de ve Dünya’da digital yayın izleyen aileler ve çocuklarının;

Yum Yum Haber serisinde; 96 ayrı bölümde çocukların haberleri kendi bakış açıları ile izlemeleri...

Yum Yum Magazin serisinde; 78 ayrı bölümde merak ettiklerini araştırıp öğrenmeleri...

Yum Yum Sanat serisinde; 23 ayrı bölümde sanatı keşfetmeleri ve eğlenmeleri .

Proje ile çözülmek istenen sorun

- Çocukluktan ilk gençliğe geçiş sürecindeki ilköğretim öğrencilerinin sosyal çevrelerine, içinde yaşadıkları dünyaya karşı olan ilgilerini kolayca kaybetmeleri,
- Kendi küçük dünyalarında, yeni ve farklı olandan uzak, öğrenme isteğini ve merakını duymayan pasif bireyler olarak olumsuz toplumsallaşmaları,
- Medyada haberlerin ve sosyal olayların genellikle büyükleri ilgilendiren yönüyle ve yetişkin söylemiyle yer alması.

Projenin amacı ve işlevi

- Ekran karşısındaki çocukların; çeşitli sanatsal, sportif ve kültürel etkinliklere katılmasını ve “ilgi alanlarını geliştiren, merak eden, yeni ve farklı olanı tanımak isteyen, değişime ve gelişime açık akranları ile özdeşim kurmasını” teşvik etmek,
- Sosyal hayat, yetenekler ve etkinlikler konusunda bakış açılarını geliştirmek, katılıma özendirme,
- Çocuğu, duygusal ve bilişsel gelişimine katkı sağlayacak yer ve mekanlarda kendi keşiflerini yapmaya yönlendirmek,
- Çocukları festivaller, turnuvalar, çeşitli sosyal aktiviteler hakkında haberdar etmek, bilgilendirmek ve katılımlarını teşvik etmek,
- Etraflarında gördükleri çeşitli malzemelerin üretim safhalarını sunarak ne kadar

zahmetli süreçlerden geçtiğini gösterip, emeğin ve sınırlı kaynakların değerini kavramalarını sağlamak,

- Hayatı tanımaya ve anlamaya yönelik merak duygusunu körüklemek, okulda öğrendiği bir takım bilgilerin gündelik hayattaki karşılıklarını yakalamasını kolaylaştırmak,
- Toplumsal hayattaki çocuk gündemine mercek tutmak.

Yöntem ve stratejiler

- Güncel olaylar, mekanlar, etkinlikler, faaliyetler araştırılır; belirlenen önceliklere göre gündem oluşturulur.
- İlgili kimselerle temasa geçilir. Çekim planlanır.
- HABER Serisinde: Zamanı belli olan çocuk etkinlik ve uygulamalarına, yakın zamanda gerçekleşen güncel olaylara yer verilir.
- AKTUALİTE Serisinde: Kavramlar, mekanlar, nesnelere, çocuk uğraşları çocuk/genç bakışı ile sunulur
- SANAT Serisinde: Güncel sanat etkinlikleri takip edilir, sanatçılarla sanat anlayışları, çocuklukları, sanatlarında çoğun yeri hakkında, çocuk sunucular ile röportaj yapılır.

Planlama tablosu

YAPACAKLARIMIZ		NE ZAMANA KADAR	KİM YAPACAK	NASIL KAYNAKLAR GEREKLİ
Hedefimiz	Faaliyetler			
İlköğretim sürecindeki çocuklarda, sosyal çevrelerine ve içinde yaşadıkları dünyaya karşı duydukları merak ve ilgiyi pekiştirmek.	*Çocuklar için yapılan her türlü etkinliği araştırmak, *İlgililerle görüşüp çekim randevularını almak *Çekim ekibine konu ile ilgili bilgi vererek çekim alanına gidip konuyu “çocuk bakış açısından” görüntülemesini sağlamak *Montaj aşamasında da habercilik ilkelerinin, çocuklara özel algısını ortaya koymak	Raporlama: 1,5 yıl Devamlılık: (Televizyon bütçesinin onaylandığı son güne dek, sürekli...)	1. Yapımcı A.S. 2.Yönetmenler D.N., S.O., Y.K., K.K. 4-Konuk Genç Sunucu Adayları 5- Kameraman M.Ç. 7. Grafiker M.D. 6- Montaj Yönetmeni S.T. 7- Yapım Yard. G.A. 8-Müzişyen 9- Metin Yazarı 10- Ses Teknisyeni	1. Işık, ses ve kamera düzeneklerinin ve dış çekim ekibi, 2.İlgili tüm kayıtların düzenlenmesi ve takibi için bir bilgisayar 3. Organizasyon trafiğinin yapılabilmesi diğer kuruluşlarla dinamik bir iletişim yürütülmesi 4. Konuk Spiker Çocuklara katılım ödülü olarak sunulacak hediyeler için bütçe 5. Yol giderleri ve prodüksiyon ekibi için bütçe

Sonuçlar

Ara rapor

Hedeflediğimiz ‘çocuksu-çocukça’ dili bütün ekibin benimsemesi zaman aldı. Çünkü medyada kullanılan ‘kurgu-gerçekçi olmayan’ çocuk dili, çocuk imajı bizim zihinlerimizi de olumsuz etkilemişti.

Çocuk haberciliği çok büyük özen gerektiriyor. Aksiyonu, haberi verirken; sunumu “doğruları, hakları yanlışları, gerçeği, hayali...” süzerek sunmak büyük bir hassasiyet istiyor. Yalnızca haber değeri olması yeterli değil. Yetişkin dünyasında pek de umursanmayan bir sürü etik değeri ve daha da fazlasını göz önünde bulundurmak gerekiyor. Görüş aldığımız ve ekrana çıkardığımız ilgili kişileri de bu sınırlara riayet etmek konusunda hazırlamak bazen oldukça zordu.

Son rapor

Yum Yum Haber / Magazin ve Sanat serisi programları çocuklara; konuk çocuk/genç sunucuları vasıtası ile “akranlarının bakış açısından” yakın çevrelerini ve dünyayı keşfetme imkanı sunmaktadır.

Bunun yanı sıra ebeveynlerin, çocuklarının dünyalarını anlamaları ve sosyalleşmelerine zemin hazırlayan seçenekleri farketmelerini sağlamaktadır.

Ayrıca çocukları büyükler için yapılan “acı / şiddetli / duygu sömürülü haberlerden” kurtarıp; “haber alma ve içinde yaşadıkları toplum ile etkileşebilme” haklarını kullandırtmak ve bunu yaparken de çocuklara özgür ve olumlu bir bakış açısı kazandırmak.

Geliştirmek istenilenler / programın geleceğine yönelik hedefler

Sadece İstanbul ve yakın çevresinde izlenebilen çocuk etkinlikleri dışında Türkiye ve Dünya’daki diğer gelişmeleri de “habercilik mantığı ve hızında” çocuklara kendi dillerinden ulaştırabilmek

Çocukları bu programların hazırlanma sürecine daha çok dahil etmek.

Proje ek materyalleri

EK 1: Programın bölümlerinden örnek video kaydı

EK 2: Katılımcı listeleri

EK 3: İzleyici yorumları



19

ÇOCUK HAKLARI İLE İLGİLİ SUNUMLAR- (POSTER SUNUMU)

Müfredat ve Ders Kitaplarında Çocuk Hakları Eğitimi (Okul
Öncesi Eğitim)

Handan Derya

Büyüklerle Ödevler

Mehmet Ceylan

Çocuklarımızın Hayatına Renk Katarken Çocukluklarını
Ellerinden Aldık

Mehmet Ceylan

Çocuk Hakları Açısından Kurum Bakımında Mekansal Dönüşüm

Hüsamettin Çetin

Eğitimde Fırsat Eşitliği

Adem İci - Emre Özkan - Abdullah Demir

Necmiye Karakullukçu - Oktay Erdal

Nükleer Atıklar ve Çocuklar Üzerindeki Olumsuz Etkileri

Hayat Aras Toktaş

